

ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ρατσιστικές Τάσεις

ΚΡΙΣΤΗΣ ΧΑΡΑΚΗΣ

Επιμέλεια

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ

ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΘΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΥΠΡΟΥ

**ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ –
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ**

1

2

ΚΡΙΣΤΗΣ ΧΑΡΑΚΗΣ
Επιμέλεια

**ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ –
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ – ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2005

ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΥΠΡΟΥ

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά τον Ν. 2121/1993 και τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς άδεια του εκδότη.

Κ. Χαράκης
Αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων της Κύπρου – Ρατσιστικές τάσεις

K. Charakis
(in greek)
(en grec)
(auf griechisch)

Αθήνα, 2005

ISBN 960-15-

© **Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα**, Σόλωνος 69 – 106 79 Αθήνα
Τηλ.: 210 3615440 – 210 3618198 • Fax: 210 3610425
Στοά του βιβλίου: Πεσμαζόγλου 5, τηλ./Fax: 210 3217437
Κομοτηνή: Ν. Ζωΐδου 88 – 691 00, τηλ.: 25310/26323 - 33245

© **Ant. N. Sakkoulas Publishers**, 69, Solonos Str. – 106 79 Athens - Greece
Tel.: 210 3618198 – 210 3615440 • Fax: 210 3610425
Stoa tou vivliou: 5, Pesmazoglou Str., Tel./Fax: 210 3217437
Komotini: 88, N. Zoidou Str. – 691 00, Tel.: 25310/26323 - 33245

email: info@ant-sakkoulas.gr • www.ant-sakkoulas.gr

**ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ –
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ**

Η έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας
στα πλαίσια του 2^{ου} Προγράμματος Επιχορήγησης Ερευνητικών Σχεδίων

Επιμέλεια:
ΚΡΙΣΤΗΣ ΧΑΡΑΚΗΣ

Γράφουν οι:
**ΚΡΙΣΤΗΣ ΧΑΡΑΚΗΣ, ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΣΗΤΑΣ, ΚΛΕΙΤΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ,
ΛΟΥΚΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΡΑΚΗΣ, ΕΥΡΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

Στατιστική επεξεργασία:
ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ

**ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕ
ΤΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΥΠΡΟΥ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	31
Αντί Προλόγου.....	39

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προλεγόμενα.....	43
Παράμετροι εντάσεων	48
Εννοιολογικά Εργαλεία	64
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	77
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	80

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ Η ΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Προλεγόμενα.....	83
Το Διεθνές Forum και οι κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις	89
Μηχανισμοί Παρακολούθησης και Ελέγχου των Διεθνών Συμβάσεων... 95	
Το Ενιαίο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο	100
Επιτροπές για την εποπτεία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη	102

Εξειδικευμένες Επιτροπές.....	103
Οι υποχρεώσεις προσχώρησης της Κύπρου στην Ε. Ε.....	105
ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ - ΘΕΣΜΟΙ – ΙΔΡΥΜΑΤΑ.....	109
Το Σύνταγμα κι η Κυπριακή Νομοθεσία	109
Θεσμοί και μηχανισμοί παρακολούθησης και ελέγχου	110
Η Δικαστική Εξουσία	111
Ο Επίτροπος Διοικήσεως.....	113
Ο Εθνικός Οργανισμός Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΝΟΠΑΔ)	118
Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Βουλής των Αντιπροσώπων .	119
Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί.....	119
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	121
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	125
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	151

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ	155
Εισαγωγή.....	155
Στρατηγικές και διαδικασίες για επίτευξη του σκοπού της έρευνας	156
Θεωρητικό υπόβαθρο.....	168

<i>Περιεχόμενα</i>	11
Η μεθοδολογική βάση της συστημικής αντίληψης	181
Οι διάφορες επιστημολογικές οπτικές παρατηρήσεις	184
Μοντέλο συμπεριφορών	189
Πρόβλημα και Προβληματική Κατάσταση.....	191
Διάγνωση, Διαπίστωση Αξιών και Παρέμβαση του Επιστήμονα	193
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	195
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	198

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	203
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ	204
Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 1: Προς νέους και νέες ηλικίας 15 – 23	205
Ερωτηματολόγιο ΡΑQ: Προς νέους και νέες ηλικίας 15 – 23	208
Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 2: Προς τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	210
Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 3: Προς Εκπαιδευτικούς	212
Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 4: Προς Διευθυντές και Βοηθούς Διευθυντές	213
Specialized Questionnaire 5: for non-Cypriots.....	214
Έλεγχος και κωδικογράφηση συμπληρωμένων Ερωτηματολογίων.....	216

Επεξεργασία.....	216
(α) Η στρωματοποίηση.-	217
(β) Το φύλο.-	218
(γ) Κοινωνική Σύνθεση του δείγματος	219
Εκπαίδευση και σχολικό σύστημα	222
Ανασκόπηση ημερήσιου τύπου	223
Συνεντεύξεις.....	223
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	225
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	229
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	308

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Εισαγωγή.....	311
Οι διάλογοι μαζικής επικοινωνίας και ο επικοινωνιακός πολιτισμός	312
Τεχνικές της Επικοινωνίας και ο σχηματισμός της κοινής γνώμης	317
Πληροφόρηση και κατανάλωση ενέργειας	319
Πληροφόρηση - Παραπληροφόρηση.....	321
Η κοινή γνώμη στην Κύπρο – επηρεασμός και αντιστάσεις.....	324

Εισαγωγή.....	328
Το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης στο ημεδαπό δίκαιο.....	329
Το διεθνές δίκαιο απέναντι στην ελεύθερη έκφραση.....	330
Προστασία της υπόληψης του άλλου στο ημεδαπό δίκαιο.	332
(α) Το Σύνταγμα	332
(β) Ο περί Τύπου Νόμος και ο Κώδικας δημοσιογραφικής δεοντολογίας	333
(γ) Κανονισμοί που εκδόθηκαν με βάση τον περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμο και η Αρχή Ραδιοτηλεόρασης	333
(δ) Το Συμβούλιο Τύπου	335
Η προστασία της υπόληψης του άλλου στο διεθνές δίκαιο	335
Η προστασία της υπόληψης του άλλου και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕυρΔΑΔ)	336
Εναρμονισμός με το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κεκτημένο	337
Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου	339
Η ποινικοποίηση των διακρίσεων από τα ΜΜΕ.....	340
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	343
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	348
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	350

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ II
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	354
Πεδίο ανίχνευσης.....	354
Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός των μέσων μαζικής επικοινωνίας.....	359
ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	362
Ο ρατσισμός των μέσων μαζικής επικοινωνίας.....	362
ΤΟ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΤΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ	377
Εισαγωγή.....	377
Η προβληματική από τον κυπριακό τύπο.....	377
Η ΔΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ	390
Προλεγόμενα.....	390
Ανιχνεύσεις από τον κυπριακό τύπο	392
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	394
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	403

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ III
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΑ ΜΜΕ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	404
Μακροσκοπική προσέγγιση του κυπριακού κοινωνικού σκηνικού	404

Ημερολογιακά σενάρια.....	409
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	410
Προλεγόμενα.....	410
Συγκεκριαυμένη ξενοφοβία και ο «σπερματικός ρατσισμός»	413
ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	417
Ο “ρατσισμός μας...” από τα μάτια των ξένων φοιτητών στην πρωτογενή έρευνα πεδίου.....	417
Έρευνα πεδίου στην προβληματική του ερωτηματολογίου των ξένων .	420
Ο συναισθηματικός χάρτης των ξένων	436
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	439
Οι οικονομικοί μετανάστες και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας	439
Η λαθρομετανάστευση και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας	448
ΚΥΚΛΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ	464
Η Εκμετάλλευση των αλλοδαπών	464
Κυκλώματα, η εκμετάλλευση και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.....	466
Κυκλώματα και στις καθ’ όλα «νόμιμες» εργασιακές σχέσεις.....	472
Συνέντευξη για διερεύνηση του φαινομένου.....	472
Το φαινόμενο της μετανάστευσης και των εργασιακών σχέσεων ως αντικείμενο συζήτησης.	474
Επιμαρτυρία	479

ΕΠΙΜΕΤΡΟ	482
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	490

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV
ΑΝΕΡΓΙΑ, ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΕΡΓΙΑ Η απασχόληση στην Κύπρο	493
Ανεργία.....	495
Η παρατεινόμενη ανεργία	496
Συσχετισμός της ανεργίας με τη μετανάστευση	498
Η Ανεργία και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας	501
Οι εργασιακές σχέσεις των αλλοδαπών κι η ανεργία	508
ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Εγκληματικότητα κι η γραμματική του ρατσισμού	510
Το «κλίμα της ξενοφοβίας» σε σενάρια ειδήσεων.....	514
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	522
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	525

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ, ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ Η ΕΚΡΗΞΗ
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕΩΝ

ΟΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ.....	527
Ο πολυπολιτισμικός σχηματισμός της κυπριακής κοινωνίας.....	527

Η απουσία της πολιτιστικής διάστασης των μεταναστών.....	529
Κοινωνική κανονικότητα και οι αναμενόμενες νόρμες.....	531
Η δυναμική της σταθερότητας.....	532
ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΝΤΙΟΙ Οι Πόντιοι και το φαινόμενο των κοινωνικών συγκρούσεων.....	533
Ημερολογιακά σενάρια.....	539
(α) Υπάρχει κάποια διαλεκτική στα αιτήματα των Ελληνοπόντιων;	540
(β) Η γραμματική του ρατσισμού, στερεοτυπικές διαδικασίες και μετεξελίξεις σεναρίων.....	542
ΟΙ ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ Σχήμα υποβάθμισης	549
Οι προκαταλήψεις και διάφορα ημερολογιακά σενάρια.....	551
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	560
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	563

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	567
Οι προκαταλήψεις κι η διαδικασία προσαρμογής στο σχολείο.....	567
Η παιδεία του δέοντος μπροστά στην «πρόκληση» των προδιαθέσεων.....	570
Ο σκοπός και οι στόχοι της Κυπριακής Εκπαίδευσης.....	572

Παγκοσμιότητα	576
ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ.....	577
Εισαγωγή.....	577
Η αγωγή ως πράξη	578
Οικογένεια.....	579
Σχολείο	583
Κοινωνία.....	590
Ομάδες και η συνισταμένη ενέργεια της κοινωνικοποίησης.....	593
ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	599
Προλεγόμενα.....	599
Σχολικό σύστημα και διακρίσεις.....	604
Εκπαιδευτικός	606
ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ.....	609
Ρατσισμός και προκαταλήψεις μέσα στο σχολικό σύστημα	609
Προβληματισμοί για προοπτικές	617
Βασικά αίτια.....	619
Εκκλησία και η κατήχηση.....	619
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	624
Σχολικά εγχειρίδια και ομιλίες.....	627
Δραστηριότητες κοινωνικής αγωγής	628

<i>Περιεχόμενα</i>	19
Ο Κύπριος νέος κι η Κύπρια νέα	629
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	633
Εκπαίδευση και παιδεία	633
Προκατάληψη, κοινωνικοποίηση και το σχολείο	634
Οικογένεια.....	639
Κοινωνικό Περιβάλλον	640
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	644

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ ΨΥΧΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΛΗΨΗΣ	649
Ψυχολογικές διεργασίες πίσω από το φαινόμενο «ρατσισμός»	649
Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ.....	653
Αναζήτηση ταυτότητας	654
Αξιολόγηση της Προσωπικότητας – Πολιτισμικά στοιχεία.....	657
Η ΘΕΩΡΙΑ ΓΟΝΕΪΚΗΣ ΑΠΟΔΟΧΗΣ-ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ (PART)	659
ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ.....	662
(α) Φυσικό περιβάλλον.....	663
(β) Συστήματα διατήρησης	663
(γ) Γονεϊκή συμπεριφορά.....	664

(δ) Παρεμβαίνουσες εμπειρίες ανάπτυξης	665
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΡΑQ.....	669
Η δομή του ΡΑQ	669
Επιλογές απαντήσεων - Response options	669
Αποτελέσματα και τρόποι ερμηνείας του ΡΑQ	670
Εξαγωγή αποτελεσμάτων των κλιμάκων	671
ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΡΑQ – Adult στο δείγμα της έρευνας	675
Ερμηνεία των επιμέρους Κλιμάκων.....	676
1. Εχθρότητα/ Επιθετικότητα.....	676
2. Συναισθηματική Εξάρτηση.....	678
3. Αυτοεκτίμηση/ Αυτοεικόνα	680
4. Συναισθηματική αυτάρκεια	681
5. Συναισθηματική ανταπόκριση	682
6. Συναισθηματική σταθερότητα.....	683
7. Κοσμοθεώρηση	684
Συνοψίσεις αποτελεσμάτων - Συμπεράσματα για το ΡΑQ.....	685
Διάμεσοι Κλιμάκων και Σύνθετου Ολικού Αποτελέσματος	687
ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΜΕ ΤΟ ΡΑQ.....	688
Εισαγωγή.....	688

Δημογραφικά και προσωπικά στοιχεία	689
1. Μορφωτικό Επίπεδο	689
2. Τόπος γέννησης.....	690
3. Εισόδημα οικογένειας.....	692
Νοητικός τομέας	692
1. Η διάσταση «εμείς – εσείς» - Η αντίληψη της «διαφορετικότητας» (Ερώτηση 30).....	692
2. Συνειδητοποίηση κοινωνικών φαινομένων:.....	693
3. «Ερμηνείες»: Ποιοι είναι οι κοινωνικοί φορείς του ρατσισμού;.....	696
4. Ο μηχανισμός της εκλογίκευσης – «Δικαιολογείται ο ρατσισμός»;.....	697
5. Γενικά συμπεράσματα για το νοητικό τομέα	698
Συμπεριφορικός τομέας.....	699
1. Η συμπεριφορά καθοδηγείται από τη σκέψη: «Τι είναι ρατσισμός»;.....	699
2. Ξενοφοβία	700
3. Δικαίωμα για ... ανθρώπινα δικαιώματα.....	702
4. Κοινωνική βοήθεια προς τους αλλοδαπούς	703
5. Διακίνηση σε χώρους όπου συχνάζουν αλλοδαποί	704
6. Τιμωρία στους παράνομους αλλοδαπούς.....	706
7. Σύναψη γάμου με αλλοδαπό/ αλλοδαπή.....	706
8. Γενικά Συμπεράσματα για το συμπεριφορικό τομέα.....	707

ΕΠΙΜΕΤΡΟ	709
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	711

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	714
Προκατάληψη	714
Ιστορικοί συσχετισμοί.....	721
Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ.....	727
Προλεγόμενα.....	727
Επιμαρτυρία και προβληματισμός	728
ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ.....	739
Γενικά	739
Δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά στοιχεία.....	739
Τα φροντιστήρια στη ζωή των νέων	742
Ενδιαφέροντα των νέων	744
Πληροφόρηση των νέων	745
Κοινωνικοποίηση των νέων στον ελεύθερό τους χρόνο	746
Επικοινωνία και επαφή με «αλλοδαπό»	747
Διερεύνηση για ρατσιστικές τάσεις.....	753

Η προβληματική των συσχετισμών.....	764
Ανάλυση των ρατσιστικών τάσεων σε ολόκληρο το πεδίο του δείγματος	767
Τάσεις από ενδιάμεσες μεταλλαγές.....	769
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	774
Κοινωνιολογικές και πολιτολογικές συναρτήσεις	774
Μπορεί να υπάρξει βελτίωση στο σύστημα;.....	776
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	779

**ΑΓΓΛΙΚΟ ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
RACIST TENDENCIES AMONG CYPRIOT YOUTH 1999 – 2001**

Introduction	783
Contents	791
Part A.....	791
Part B.....	792
Part C.....	793

Οι διάφορες θεωρήσεις κι η διεξαγωγή της έρευνας που παρουσιάζεται και αναλύεται σε αυτό το βιβλίο είναι εργασία συλλογική και διεπιστημονική. Από τη συζήτηση μεταξύ των ερευνητών της ομάδας, για τις διάφορες ερευνητικές φάσεις και τις αντίστοιχες με αυτές υποθέσεις (θέματα για ανίχνευση), επιβεβαιώθηκε η ανάγκη της συστημικής προσέγγισης, όπως αυτή είχε αρχικά μελετηθεί από τον επιστημονικό υπεύθυνο, κατά το σχεδιασμό της ερευνητικής πρότασης.

«Εν όψει» του συγκεκριμένου σκοπού για διερεύνηση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των νέων της Κύπρου και ιδιαίτερα των συμπεριφορών και τάσεων ρατσισμού που καταπονούν την κοινωνία των νέων, τέθηκαν αρχικά δυο βασικά ερωτήματα, μέσα από τα οποία διαπιστώθηκε ένα πλήθος υποθέσεων και μεταβλητών. Τα ερωτήματα αυτά είναι:

«Πώς συλλαμβάνουμε την έννοια ρατσιστικές τάσεις»;

«Πώς μεθοδολογικά προσεγγίζεται το Πρόβλημα»;

Διαφάνηκε η πολυπλοκότητα των μεταβλητών και των αναμενόμενων αναλύσεων και αντιμετωπίστηκε με συστημική προσέγγιση και τελεολογική σκέψη. Η κατασκευή έξι εξειδικευμένων ερωτηματολογίων και η επεξεργασία περιεχομένου συνεντεύξεων με οικονομικούς μετανάστες, σε μια πρώτη φάση συνέβαλε στη διαμόρφωση συστημικών προτύπων, μέσα από τα οποία εξετέθησαν τα τελικά πορίσματα.

Η έκδοση της ολοκληρωμένης αυτής έρευνας σε μορφή βιβλίου αξιολογήθηκε και χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας της Κύπρου (ΙΠΕ) και από τις «εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα». Η αξιολόγηση του ΙΠΕ αναφέρεται στη «*συμβατότητα της πρότασης με τους στόχους της δράσης*» ότι, «... **Η προκείμενη έρευνα ήταν ίσως η πρώτη στον τομέα αυτό. Έχει σημαντική αξία αφού καταγράφει τις ρατσιστικές τάσεις στις αρχές του 21ου αιώνα και μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μελλοντικές εργασίες, πράγμα που θα εξασφαλίσει τις διαχρονικές συγκρίσεις**». Στην ίδια αξιολόγηση, η μελέτη, βαθμολογείται για «*προστιθέμενη αξία και όφελος*» με τον πιο ψηλό βαθμό, δέκα, όπου αναφέρεται στη «*σημασία του έργου για την κυπριακή έρευνα, για νέες προοπτικές που διανοίγονται και για κοινωνικά, οικονομικά οφέλη που θα προκύψουν*».

* * *

Η πρόταση σχεδιάστηκε από τον Κρίστη Χαράκη και υποβλήθηκε από το Frederick Institute of Technology (FIT) στις 17 Δεκεμβρίου, 1998 κι ο προϋπολογισμός έγινε από τους Κλείτο Σωτηριάδη και Κρίστη Χαράκη, μελών της ερευνητικής ομάδας. Η αξιολόγηση από το ΙΠΕ κατέδειξε την πρόταση ως πρώτη, στη σειρά των χρηματοδοτούμενων προτάσεων του Δεύτερου Προγράμματος Επιχορήγησης Ερευνητικών Σχεδίων του οργανισμού αυτού. Αυτό ήταν και καθοριστικό δεδομένο για την αναγκαία έγκριση συμπληρωματικής χρηματοδότησης για επίτευξη της έρευνας, που ευγενώς πρόσφερε το Συνεργατικό Ταμειυτήριο Λεμεσού. Η διαδικασία της έρευνας άρχισε από τις 2 Ιουνίου, 1999. Η έρευνα συμπληρώθηκε το Σεπτέμβριο, 2001.

* * *

Ερευνητική Ομάδα/ Συγγραφείς

- **Κρίστη Χαράκης**, Πολιτικός Επιστήμονας, Πολιτικός Μηχανικός (Διευθυντής στο FIT Λεμεσού) - Επιστημονικός Υπεύθυνος και Συντονιστής της Έρευνας.
- **Αριστείδης Σήτας**, Καθηγητής Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας (Dean: Faculty of Social Science, University of Natal, Durban, Νότιος Αφρική) - Απόδημος επιστημονικός συνεργάτης.
- **Κλείτος Σωτηριάδης**, Καθηγητής Παιδαγωγικών (Συντονιστής Κλάδου Παιδαγωγικών Σπουδών στο FIT Λεμεσού).
- **Παύλος Χριστοδουλίδης**, Καθηγητής Μαθηματικών και Στατιστικής (FIT)
– Υπεύθυνος για τις στατιστικές αναλύσεις της Έρευνας.
- **Λουκία Δημητρίου**, Καθηγήτρια Ψυχολογίας (FIT)
- **Εύρος Αλεξάνδρου**, Καθηγητής Κοινωνιολογίας (FIT)
- **Κωνσταντίνος Χαράκης**, Δικηγόρος

Κατά τη διεξαγωγή των εργασιών, εκτός από τους ερευνητές και συγγραφείς του βιβλίου αυτού, συνεργάστηκαν η κυρία **Στέλλα Τηρητά** (Σύμβουλος Καθοδήγησης σε σχολεία Μέσης Τεχνικής Εκπαίδευσης) και η κυρία **Αντρούλα Πασχαλίδου** (Εκπαιδευτικός), τις οποίες ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή. Ευχαριστίες, επίσης, στον κύριο Πέτρο Στυλιανού, φιλόλογο - καθηγητή του FIT, για τη γλωσσική θεώρηση του κειμένου.

* * *

Διεξαγωγή εργασιών

Οι ερευνητές χωρίστηκαν κατά τομείς διερεύνησης με συγκεκριμένες τις εξής πέντε ερευνητικές διαστάσεις: (α) Κοινωνιολογική (β) Ψυχο-κοινωνική (γ) Εκπαιδευτική – Παιδαγωγική – Ηθική – Δογματική (δ) Θεσμική – Νομοθετική και (ε) Συγκριτικών αναλύσεων/ Αναλυτικο-σύνθεσης¹.

Σε τακτές συναντήσεις/ συσκέψεις εργασίας των ερευνητών, οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα από την κάθε διάσταση αποτελούσαν αντικείμενα συζήτησης. Σε κάθε φάση της έρευνας, υπήρχε διασφάλιση της διεπιστημονικότητας των αναλύσεων και της διαλεκτικής σκέψης, με «εργαλεία» συστημικών θεωρήσεων.

Η συναντίληψη της μεθοδολογίας από όλα τα μέλη της ερευνητικής ομάδας, κρίθηκε αναγκαία, κάτι που έγινε εφικτό με τη διοργάνωση πέντε εξειδικευμένων εργαστηριακών συσκέψεων. Οι εισηγητές και τα αντίστοιχα θέματα εισηγήσεων των εργαστηριακών συσκέψεων είναι όπως παρακάτω:

- Αριστείδης Σήτας, εισηγητής σε θέματα κοινωνιολογικής μεθοδολογίας (22.7.1999)²
- Κρίστης Χαράκης, εισηγητής με θέμα την αρχή της πολυπλοκότητας (22.7.1999)
- Κρίστης Χαράκης, εισηγητής σε θέματα συστημικής μεθοδολογίας (23.11.1999)³
- Μιχαήλ Δεκλερής, εισηγητής σε θέματα της συστημικής θεωρίας (6.12.1999)⁴ και σε πρακτικές της συστημικής μεθοδολογίας (διάλεξη με θέμα: «Βιώσιμη Κοινωνία, Βιώσιμο Κράτος») 7.12.1999⁵.

* * *

¹ Βλ. επίσης Εισαγωγή, στο Κεφάλαιο Ι του Πρώτου Μέρους της μελέτης.

² Βλ. Πρακτικά της 22.7.1999 (Παράρτημα στην Ενδιάμεση Έκθεση προς το ΙΠΕ).

³ Βλ. Πρακτικά 5^{ης} Συσκέψεως της 23.11.1999 (Παράρτημα στην Ενδιάμεση Έκθεση προς το ΙΠΕ).

⁴ Βλ. Πρακτικά της 6.12.1999 (Παράρτημα στην Ενδιάμεση Έκθεση προς το ΙΠΕ).

⁵ Η διάλεξη αυτή έγινε στο πλαίσιο του θεσμού του Πανεπιστημίου του Πολίτη του Δήμου Λεμεσού (Θεσμού μιας συνεργασίας του Δήμου Λεμεσού και του Frederick Institute of Technology για ανοικτές διαλέξεις στους πολίτες) στις 7.12.1999.

Το συγγραφικό έργο

Το συγγραφικό έργο είναι χωρισμένο σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια, το δεύτερο μέρος σε πέντε και το τρίτο μέρος σε άλλα τρία. Υπάρχει, επίσης, ένα συνοπτικό κεφάλαιο στην αγγλική γλώσσα στο τέλος του βιβλίου.

Οι αναλύσεις του πρώτου και δεύτερου μέρους διαμορφώθηκαν ως κείμενα από το συντονιστή της έρευνας Κρίστη Χαράκη. Ο δικηγόρος Κωνσταντίνος Χαράκης εργάστηκε στην πρώτη επεξεργασία των αναλύσεων περιεχομένου της νομικής διάστασης (Κεφάλαιο II του Πρώτου Μέρους και Κεφάλαιο I του Δευτέρου Μέρους, με τίτλους «*Η Νομική Διάσταση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*» και «*Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Κοινή Γνώμη και το Νομοθετικό Πλαίσιο*» αντίστοιχα). Η διεξαγωγή των εργασιών, που περιγράφονται στο Κεφάλαιο IV, του Πρώτου Μέρους, με τίτλο «*Ερευνητική Διαδικασία*», ήταν αποτέλεσμα συλλογικής σκέψης, που είχε ως στόχο – σε πρώτη επεξεργασία – να συγκεντρώσει μια γνωστική «δεξαμενή σκέψης» για τους σχεδιασμούς των ερωτηματολογίων και της διαδικασίας ποιοτικής έρευνας (ειδικές συνεντεύξεις και ανιχνεύσεις συμπεριφορών στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα και στα ΜΜΕ).

Οι αναλύσεις του δεύτερου μέρους αντλούσαν υλικό από τις εκφραστικές συμπεριφορές των ΜΜΕ (ημερολογιακές ανιχνεύσεις σε καθημερινή βάση), αναφορικά με τα δρώμενα στο ιδιόρρυθμο ιστορικο-πολιτικό, κοινωνικοοικονομικό και πολιτιστικό πλέγμα της Κύπρου, κατά την περίοδο 1998 – 2001. Η μελέτη του ημερήσιου τύπου και γενικότερα των ΜΜΕ, μαζί με τις συνεντεύξεις (καταγράφηκαν συνεντεύξεις από ξένους οικονομικούς μετανάστες και επώνυμους Κύπριους), βοήθησαν την ερευνητική ομάδα να καταγράψει σημαντικό αριθμό *προβληματικών καταστάσεων* σε θέματα εκμετάλλευσης, ανεργίας και εγκληματικότητας, που «φορτώθηκαν» στην παρουσία των ξένων.

Το τρίτο μέρος, σε τρία αντίστοιχα κεφάλαια, αναφέρεται στις αναλύσεις των τελικών αποτελεσμάτων της έρευνας αναφορικά με (α) την Παιδεία και Εκπαιδευτική διάσταση (β) τη Ψυχοκοινωνική διάσταση και (γ) την Κοινωνιολογική διάσταση. Μολονότι, κατά την επεξεργασία της κάθε διάστασης οι συσχετισμοί περνούσαν μέσα από όλες τις άλλες και, η προσέγγιση της κάθε διάδρασης ήταν διεπιστημονική, εντούτοις, οι οντολογικές παράμετροι στις επιστημονικές αναλύσεις

καταδεικνύουν σεβασμό της υπόστασης και αυτονομίας της κάθε επιστήμης στο τελικό κείμενο.

Οι αναλύσεις στο κεφάλαιο I, του τρίτου μέρους, με θέματα παιδείας, διαμορφώθηκαν από τον Κρίστη Χαράκη και Κλείτο Σωτηριάδη. Στη συνέχεια, οι αναλύσεις στο κεφάλαιο II, με θέματα Ψυχολογίας, της ψυχοκοινωνικής διάστασης, διαμορφώθηκαν από τη Λουκία Δημητρίου και στο κεφάλαιο III, με θέματα Κοινωνιολογίας από τους Κρίστη Χαράκη, Αριστείδη Σήτα και Εύρο Αλεξάνδρου. Η αγγλική συνοπτική περίληψη είναι εργασία του Κρίστη Χαράκη και Αριστείδη Σήτα. Η στατιστική επεξεργασία σε όλα τα κείμενα και οι συσχετισμοί των προ-κωδικοποιημένων ερωτήσεων στα ερωτηματολόγια, που έγιναν ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε διάστασης, έχουν αναλυθεί από τον Παύλο Χριστοδουλίδη.

* * *

Έχουν, τέλος, γίνει δώδεκα τυπικές συνεδριάσεις σε θέματα εφαρμοσμένης έρευνας και αριθμός άτυπων συσκέψεων του συντονιστή και του υπεύθυνου στατιστικών αναλύσεων με τις διάφορες ομάδες εργασίας ή/και με ερευνητές.

* * *

Ευχαριστίες

Για τη χρηματοδότηση της έρευνας, εκτός από το ΙΠΕ, ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή το Συνεργατικό Ταμειυτήριο Λεμεσού. Ευχαριστίες, επίσης, στο Frederick Institute of Technology (FIT) και στο Frederick Research Center (FRC), για την ουσιαστική βοήθεια παροχών υλικής υποδομής και γραφειακής στήριξης, που πρόσφερε στην ερευνητική ομάδα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με στόχο την αναζήτηση και καταγραφή ρατσιστικών τάσεων στις «στάσεις», ιδέες, νοοτροπίες, προκαταλήψεις και συμπεριφορές των νέων της Κύπρου και με μεθοδολογικά «εργαλεία» διεπιστημονικής προσέγγισης, ενισχυμένα από την κοινωνιολογική μέθοδο ανάλυσης, έχουν αποκρυπτογραφηθεί οι συμπεριφορές των νέων μέσα από τη δυναμική του όλου κοινωνικού συστήματος.

Με ολιστικές προσεγγίσεις και τη βοήθεια προκατασκευασμένων υποδειγμάτων και με το σχεδιασμό έξη εξειδικευμένων ερωτηματολογίων έχουν διερευνηθεί φαινόμενα ρατσισμού στην Κύπρο, όπως και φαινόμενα υπό εκκόλαψη ρατσιστικών τάσεων σε Ελληνοκύπριους νέους και νέες.

Τα πορίσματα της έρευνας στηρίχθηκαν αρχικά σε μια πρώτη επεξεργασία των περιγραφικών απαντήσεων δυο εξειδικευμένων ερωτηματολογίων ενός δείγματος 1242 νέων ηλικίας 15 – 23 ετών· και στη συνέχεια ακολούθησε μια δεύτερη επεξεργασία των προκωδικοποιημένων απαντήσεων των νέων, μέσα από πολύπλοκους περιγραφικούς συσχετισμούς, που βοήθησαν να εντοπιστούν οι ατομικές και οι ομαδικές «στάσεις» και συμπεριφορές τους, όπως και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.

Παράλληλα με αυτά, γίνεται και επεξεργασία των απαντήσεων τριών άλλων ειδικών ερωτηματολογίων, που σχεδιάστηκαν για διερεύνηση των «στάσεων» δυο ακόμη βασικών φορέων κοινωνικοποίησης των νέων: του σχολείου και των μέσων μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ).

Καταγράφηκαν επίσης και αντιδράσεις των ξένων που ζουν στην Κύπρο αναφορικά με το πώς αντιλαμβάνονται τις συμπεριφορές των Κυπρίων απέναντί τους. Αυτό έγινε εφικτό (α) με ένα ειδικό ερωτηματολόγιο απευθυνόμενο σε ξένους σπουδαστές και οικονομικούς μετανάστες που φιλοξενούνται στο νησί και (β) με συνεντεύξεις οικονομικών κυρίως μεταναστών και εκπροσώπων τους. Καταγράφηκαν έτσι στοιχεία για το «πώς οι ίδιοι οι ξένοι αντιλαμβάνονται τις διακρίσεις και γενικά τις συμπεριφορές των

Κύπριων απέναντί τους», αλλά και στοιχεία για το «πώς αυτοί αντιδρούν και συμπεριφέρονται απέναντι στους Κύπριους».

Καθ' όλη την περίοδο της ερευνητικής διαδικασίας, έχουν ανιχνευθεί πολλές αρθρογραφίες για τους ξένους και ιδιαίτερα για τους μετανάστες, αλλά και οι τρόποι που τα ΜΜΕ αφήνουν την πληροφόρηση να περάσει. Καταγράφηκαν κάποια «εν δυνάμει» φαινόμενα ρατσισμού των μίντια που έκδηλα ή/ και συγκεκαλυμμένα βρίσκονται υπό εκκόλαψη ή προβάλλονται από τα ΜΜΕ.

Από μια ενδελεχή συγκριτική μελέτη του συστήματος διαμόρφωσης της κοινής γνώμης σε θέματα διακρίσεων, τα ΜΜΕ φαίνονται ότι κατά κανόνα ενεργοποιούνται με θέματα που προωθούν τις δημοκρατικές αξίες στο κοινωνικό σύστημα. Δεν είναι όμως λίγες οι περιπτώσεις που φάνηκε να βρίσκονται τα ΜΜΕ σε διαφορετικό στρατόπεδο από τις θεσμικές, ηθικές και νομικές καταστάσεις διαφύλαξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μεταφέροντας μια *suì generis* «ρατσιστική γραμματική» που δυνητικά αφήνει να περάσουν μηνύματα αλλοτρίωσης της αξίας του ανθρώπου.

* * *

Στην όλη πορεία της μελέτης έχουν διερευνηθεί διάφορες περιπτώσεις προβληματικών καταστάσεων. Η πολυπλοκότητα των συσχετισμών τους αντιμετωπίστηκε με πιλοτικές ανιχνεύσεις, που βοήθησαν στη συσσώρευση δεδομένων από το ιδιόρρυθμο ιστορικο-πολιτικό, κοινωνικοοικονομικό και πολιτιστικό σκηνικό της Κύπρου σε μια «δεξαμενή γνώσης». Αντλώντας από αυτά τα δεδομένα συζητήθηκαν προκαταρκτικά θέματα όπως: το θεσμικό πλαίσιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Κύπρου, ο εθνοκεντρισμός, οι πολυπολιτισμικοί σχηματισμοί της κυπριακής κοινωνίας, η κατοχική παρουσία των Τούρκων στο βόρειο τμήμα του νησιού, τα διάφορα υποδείγματα ρατσισμού, η ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου κι ο εναρμονισμός της νομοθεσίας με το κοινοτικό κεκτημένο, η ροή της παγκοσμιοποίησης, τα διάφορα κυκλώματα ροής μεταναστών, οι σχέσεις εκμετάλλευσης μεταναστών από Κύπριους ως αναμενόμενες νόρμες, οι εργασιακές σχέσεις και η προβαλλόμενη στο χρόνο ανεργία, η δυναμική της ισχύος των μειονοτήτων από τη σταθερότητα και την ενότητά τους για αντιπροτεινόμενες νόρμες και αιτήματα, τα φαινόμενα εγκληματικότητας, η «ρατσιστική γραμματική» και το «παίγνιο των

αριθμών» στα μίντια, η διαμόρφωση προκαταλήψεων και οι ξενοφοβικές και στερεοτυπικές διαδικασίες στο κοινωνικό σύστημα.

Με τη μελέτη των παραπάνω θεμάτων σε συσχέτισμό με συμπεριφορές υποβόσκοντος ρατσισμού και μισαλλοδοξίας καταγράφηκαν σημαντικοί παράμετροι με στοιχεία πολιτικής δυναμικότητας. Είναι αξιοσημείωτο επίσης ότι, έχει επισημανθεί από την πρώτη φάση επεξεργασίας των απαντήσεων των ερωτηματολογίων η κυριότερη αιτία ρατσισμού στην Κύπρο να είναι «η απόρριψη των ανθρώπων από κάτι που δεν ξέρουν». Η άγνοια δηλαδή για ό,τι διαφορετικό αποτέλεσε γενεσιουργό αιτία κατασκευασμένων στερεοτύπων και ξενοφοβίας. Από το γεγονός αυτό, η συζήτηση καθαριστικά κατευθύνεται στο ρόλο της παιδείας και των ΜΜΕ.

* * *

Στην προσπάθεια διαμόρφωσης του προβλήματος – ρατσιστικών τάσεων στο κοινωνικό σύστημα της Κύπρου - διαφάνηκε, πως για την αναγνώριση και επεξεργασία των παραπάνω μεταβλητών, μέσα στο πλήθος των προβληματικών καταστάσεων του συστήματος και των αλληλεπιδράσεών τους, επιβαλλόταν η ανάγκη εφαρμογής της αρχής της πολυπλοκότητας στην όλη διαλεκτική των τριών κυρίως διαστάσεων της ερευνητικής διαδικασίας: της παιδαγωγικής, της ψυχοκοινωνικής και της κοινωνιολογικής διάστασης.

Η **παιδαγωγική διάσταση** χρησιμοποίησε θεωρήσεις πολιτικής κοινωνικοποίησης, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στις επιρροές που δέχεται το άτομο μέσα στο σχολικό σύστημα και από τον πολιτισμικό του περίγυρο: την οικογένεια και τις ομάδες που αισθάνεται ότι ανήκει. Έχει διαφανεί ότι, οι προκλήσεις που αντιμετωπίζονται στα εκπαιδευτικά συστήματα είναι ποικιλόμορφες και ότι, η παιδεία από μόνη της δεν μπορεί να ξεπεράσει τα ευρύτερα προβλήματα που συντηρούνται ή/ και μεταλλάσσονται μέσα στο κοινωνικό γίνεσθαι. Μολονότι, η τυπική και άτυπη παιδεία θεωρούνται ουσιαστικά «εργαλεία» θεμελίωσης και ανάπτυξης της δημοκρατίας, της ισότητας και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και, ότι, υπάρχουν φαινόμενα εκδημοκρατισμού στις σχέσεις εκπαιδευτικού-μαθητή, εντούτοις, έχει διαπιστωθεί ότι, «ο αγώνας κατά της ανισότητας κι ο σεβασμός της διαφορετικότητας παρουσιάζει λειτουργικές αδυναμίες και δεν έχει αρκετά εχέγγυα πρόσβασης αρκετών από αυτές τις αξίες

στα σχολικά μας συστήματα». Διαπιστώθηκε η ανάγκη πολιτικών προώθησης της αξίας σεβασμού προς τον άλλο, τον «διαφορετικό», που εστιάζεται σε πρακτικές ποιοτικής βελτίωσης της παιδείας. Μέσα από πιλοτικές ανιχνεύσεις και από τις απαντήσεις ορισμένων εκπαιδευτικών και διευθυντών σχολείων μέσης εκπαίδευσης στα σχετικά ερωτηματολόγια, έχει διαφανεί ότι, η ποιοτική βελτίωση της παιδείας πρέπει να γίνει με «εργαλεία» ευρύτερου οράματος από τις κατά τύπο «προκλήσεις» του περιεχομένου ανάπτυξης των ενεργητικών μεθόδων μάθησης. Τα λεγόμενα εκσυγχρονιστικά προγράμματα καθίστανται ελλιπή, αν δεν διασφαλίζουν στοιχεία σεβασμού της διαφορετικότητας. Η γνησιότητα της βελτίωσης της παιδείας στην ευρεία της έννοια είναι λειτουργικά εφικτή όταν διασφαλίζεται η εκπαίδευση-βελτίωση των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών, η οποία να πιστώνεται από ψηλό βαθμό καλλιέργειας και ανάπτυξης κριτικής σκέψης *δασκάλου* απέναντι στο σεβασμό της διαφορετικότητας.

Η *ψυχο-κοινωνική* διάσταση χρησιμοποίησε θεωρήσεις «γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης» (*PART*), για τη διερεύνηση της γενικότερης ψυχικής διάθεσης και αξιολόγησης της προσωπικότητας του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα. Με χρήση του ερωτηματολογίου PAQ (*Personality Assessment Questionnaire*) επιχειρήθηκε:

- η σκιαγράφηση του ψυχολογικού προφίλ των ερωτηθέντων
- η τοποθέτηση της προσωπικότητας σε συνάρτηση με το αντικείμενο της έρευνας, δηλαδή την αντικοινωνική συμπεριφορά και τις τάσεις ρατσισμού και,
- η εξαγωγή συμπερασμάτων για το «είδος» της προσωπικότητας που στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο που εξετάζουμε παρουσιάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τάσεις προς αντικοινωνική συμπεριφορά και ρατσισμό.

Στη διάσταση αυτή γίνεται κατορθωτή η δυνατότητα διερεύνησης του συνδετικού κρίκου μεταξύ της γονεϊκής απόρριψης και της εξ' αυτής δημιουργίας επτά διαστάσεων της προσωπικότητας, που τοποθετούνται σε επτά αντίστοιχες κλίμακες. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορούσε το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα του PAQ, όπου γίνεται μια γενικού τύπου αξιολόγηση σε σχέση με τη γενικότερη συναισθηματική και συμπεριφορική λειτουργία της προσωπικότητας των ερωτηθέντων καθώς και κατά κλίμακα ανάλυση των αποτελεσμάτων. Στο δεύτερο

επίπεδο ελέγχθηκαν οι συσχετισμοί ανάμεσα στις επτά διαστάσεις της προσωπικότητας με ερωτήσεις του ερωτηματολογίου προς τους νέους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, η πλειονότητα των ερωτηθέντων Ελληνοκύπριων εμπίπτει στη «ζώνη καλής συμπεριφορικής/ συναισθηματικής λειτουργίας» της προσωπικότητας. Εξάλλου, τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την αρχική υπόθεση ότι, υπάρχει στατιστικά σημαντική συνάφεια ανάμεσα στη λειτουργία της προσωπικότητας με τις τάσεις ρατσισμού. Είναι ενδεικτικό, επίσης, ότι, στα αποτελέσματα φαίνεται με σαφήνεια μεταξύ άλλων ότι, άτομα που τείνουν προς τάσεις ρατσισμού τόσο στο νοητικό όσο και στο συμπεριφορικό επίπεδο τείνουν παράλληλα προς τη «ζώνη φτωχής συναισθηματικής λειτουργίας» της προσωπικότητας, ενώ παρουσιάζουν εντονότερα τάσεις προς εχθρότητα/ επιθετικότητα, χαμηλή αυτοεκτίμηση και συναισθηματική εξάρτηση. Φαίνεται εξάλλου ότι, η ξενοφοβία και η απόρριψη της διαφορετικότητας εκδηλώνονται περισσότερο σε άτομα που τείνουν προς συναισθηματική αστάθεια και αρνητική κοσμοθεώρηση.

Η *κοινωνιολογική διάσταση* κατέδειξε ότι, υπάρχουν σημαντικές τάσεις ρατσισμού μεταξύ των Ελληνοκύπριων νέων. Με υπόδειγμα τη σκιαγράφιση ενός συναισθηματικού χάρτη των προδιαθέσεων των ερωτηθέντων νέων, οι Ελληνοκύπριοι, κατά την περίοδο της έρευνάς μας, κατατάσσονται σε δυο επίμονα άκρα: (α) την επιμονή του 20% των νέων να απορρίπτει κάθε είδους διάκριση και να ασπάζεται μια κουλτούρα ισότητας και κατανόησης των ανθρώπινων δικαιωμάτων και (β) την επιμονή των 10% των νέων να παρουσιάζει ευκρινώς βαθιές ρατσιστικές προδιαθέσεις αρχέγονου συναισθήματος, που βασιζόταν στη μείωση του φαινοτύπου στο γονότυπο και απομακρύνει κάθε μορφής διαφορετικού. Αναφορικά με τις συμπεριφορές της τελευταίας αυτής προαναφερόμενης μειονότητας των νέων της Κύπρου, ο ρατσισμός ορίζεται ως ένα βιολογικό/ φυσικό γεγονός και βρίσκεται σε συμφωνία με ένα πλήθος «στάσεων» και συμπεριφορών διακρίσεων: ξενοφοβίας, εθνικισμού και μη αποδοχής του εθνικού άλλου, μισαλλοδοξίας, σεξισμού κλπ. Έχει καταδειχθεί ότι, τέτοιες ιδέες ενισχύονται θετικά ή αρνητικά από συμπεριφορές κοινωνικών κυρίως λειτουργιών στην οικογένεια, στο σχολείο, στις ομόλογες ομάδες, αλλά και μέσα από το βομβαρδισμό των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Οι αναλύσεις κατέδειξαν, επίσης, ότι, κατά τη διαμόρφωση του συναισθηματικού «χάρτη», το υπόλοιπο 70% των νέων είναι δυνητικά

εγκλωβισμένο μέσα στο «μέσο» του συναισθηματικού «χάρτη» και ρέπει προς το ένα ή το άλλο άκρο, ανάλογα με το περιεχόμενο της κάθε ερώτησης. Διαφάνηκε ότι, αν θα συσχετίζαμε τους ανταποκρινόμενους νέους, που απάντησαν στο σχετικό ερωτηματολόγιο, με ρατσιστικές στην ευρύτερη έννοια του όρου ιδέες, η συγκέντρωση των αντιδράσεών τους, δυνητικά διευρύνει το ρατσιστικό πεδίο στον «χάρτη», μέχρι 79%, σταματώντας, όμως, μόλις πριν το όριο του άλλου άκρου που απορρίπτει κάθε είδους διάκριση. Αν πάλι συσχετίζαμε τους ανταποκρινόμενους νέους με τον ενεργό υποβιβασμό του πολιτιστικού «άλλου», θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι, αυτό βρίσκεται σε συμφωνία με αισθήματα «ξеноφοβίας», με τα αποτελέσματα να συρρικνώνεται πίσω μόλις στο 30% του «χάρτη» - κάτι που φάνηκε να συμπίπτει με την υποτίμηση σε ξένους αραβικής καταγωγής και Τούρκους, όπως και με πεποιθήσεις που παρουσιάζουν το ρατσισμό ως «κοινωνικό κατασκεύασμα».

Με αντίστοιχη συνέπεια των αναλύσεων, το πόρισμα επεκτείνεται και στη μελέτη των συσχετισμών μεταξύ των νέων που ανταποκρίνονται σε δημοκρατικές αξίες. Στις περιπτώσεις αυτές διαφάνηκε ότι, οι ανταποκρινόμενοι νέοι που αισθάνονται τα δημοκρατικά ιδεώδη και το σεβασμό στην αξία του ανθρώπου, μπορούν να διευρύνουν το αντιρατσιστικό πεδίο, στο συναισθηματικό «χάρτη», από τα δεξιά στα αριστερά, μέχρι το 82%, σταματώντας, όμως, κοντά στο δύσβατο όριο, δεξιά του ρατσιστικού άκρου. Όταν όμως οι ανταποκρινόμενοι νέοι συσχετίζουν τις απαντήσεις τους με ερωτήματα που θέλουν να προάγουν *δικαιώματα* - όπως αυτά των Κύπριων - στους ξένους, τότε το δεξιό τμήμα του «χάρτη» φαίνεται να συρρικνώνεται πίσω στο 60%. Εν ολίγοις, μια σημαντική μειονότητα 30% νέων, χαρακτηρίστηκε από τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο *δύσκολη* – φαινόμενο ατίθασης νιότης - άσχετα του ερωτήματος των δυο ακραίων τοποθετήσεων. Οι αποκλίσεις στην τελευταία αυτή ομάδα νέων εμπεριέχουν πολλές λεπτές διαφορές, ώστε να χρήζουν ακόμη περισσότερης διερεύνησης.

* * *

Η έρευνα αυτή διεξήχθη στις ελεύθερες περιοχές του νησιού στη μεταξύ 1998 – 2001 περίοδο, πριν ακόμη η Κύπρος προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Κατά την περίοδο αυτή δεν υπήρχε

πρόσβαση ή όποια επικοινωνία μεταξύ των Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων νέων της Κύπρου. Μαζί με το γεωγραφικό διαχωρισμό της Κυπριακής Δημοκρατίας με τις υπό κατοχή τουρκοκρατούμενες περιοχές, που επιβλήθηκε στο νησί, το διαχωριστικό στοιχείο του «εμείς» και του «αυτοί», φαίνεται να διεισδύει και ριζώνει βαθιά στις μεταξύ των νέων αγεφύρωτες εθνοτικές σχέσεις. Τα δεινά του πολέμου και της υποχρεωτικής μετακίνησης των πληθυσμών, μολονότι ιστορικά πάνε πίσω στο 1974, συντηρούνται στις μέρες μας από ένα σκηνικό διαχωριστικής πολιτικής και γεωγραφικής χειραγώγησης του λαού της Κύπρου – Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων. Σαν επακόλουθο, τα φαινόμενα καχυποψίας, εθνικιστικής μισαλλοδοξίας και στερεοτυπικής διαδικασίας για τον «άλλον», υπήρξαν υπαρκτά σε κάθε αντιμαχόμενο στρατόπεδο. Η κατοχική παρουσία στο βόρειο μέρος του νησιού κι ο χωριστικός εξαναγκασμός των δυο σύνοικων στοιχείων με τη δημιουργία κοινωνιών προσφύγων στον τόπο τους, μαζί με τις έντονες εικόνες στα λεγόμενα σύνορα από τα φυλάκια των αντιμαχόμενων νέων και από την παρουσία τραγικών μορφών, των μαυροφορεμένων μητέρων των αγνοουμένων, καθοριστικά δεν μπορούσαν να απομακρύνουν την τραγωδία του 1974 από τις μέρες μας.

Με την έναρξη της νέας χιλιετηρίδας, την Κύπρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το άνοιγμα επικοινωνίας μεταξύ Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων της πρόσβασης δια μέσου των λεγόμενων συνόρων κλπ., διαγράφεται μια νέα κατάσταση πραγμάτων, που διαμορφώνει ένα σκηνικό ανάπτυξης σχέσεων επικοινωνίας και κοινών εκδηλώσεων γνωριμίας των Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων νέων, με σταδιακή προοπτική – αν και αρκετά περιορισμένη ακόμη – μείωσης ή/ και απομάκρυνσης διαφόρων μορφών καχυποψίας και αμφισβητήσεων. Ο προβληματισμός για θέματα περαιτέρω ερευνητικής διαπλοκής ανάμεσα στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των νέων της Κύπρου στο σύνολό τους, αποτελεί «πρόκληση» σχεδιασμών για νέες μελέτες. Σαν επακόλουθο, η μελέτη αυτή προσφέρεται κι ως συγκριτικό «εργαλείο» σε νέες ερευνητικές ανησυχίες.

Κρίστης Χαράκης

Αντί Προλόγου

"Εσείς που ήσυχoi ζείτε
Στο ζεστό σας σπίτι
Και το βράδυ γυρνώντας θα βρείτε
Φαγητό και πρόσωπα φίλων

Σκεφτείτε εάν αυτό είναι ο άντρας
Αυτός
Που δουλεύει στη λάσπη
Που δεν ησυχάζει ποτέ
Που παλεύει για λίγο ψωμί
Που πεθαίνει για ένα ναι ή ένα όχι.

Σκεφτείτε εάν αυτό είναι η γυναίκα
Αυτή
Που έχασε
Τ' όνομά της, τα μαλλιά της
Τη δύναμη να θυμάται
Κρύο το στήθος της άδεια τα μάτια
Σαν βάτραχος το χειμώνα.

Σκεφτείτε ότι έχει συμβεί

Τις λέξεις αυτές σας ορίζω
Γράψτε τις στην καρδιά σας ..."

[Από το βιβλίο του Primo Levi, *ΕΑΝ ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ*]¹

Αμέσως μετά τη φρίκη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και το τέλος της αποικιοκρατίας, οι δυτικές κοινωνίες πίστεψαν ότι ο ρατσισμός θα

¹ Βλ. από το βιβλίο του Primo Levi, "ΕΑΝ ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ", σε μετάφραση Χαράς Σαρλικιώτη (Τίτλος Πρωτοτύπου: *SE QUESTO 'E UN UOMO*, 1947) σελ. 11, Έκδοση ΑΓΡΑ, 1997. Ο συγγραφέας, κατέγραψε συγκλονιστικές μαρτυρίες από τις φρικαλεότητες στο Άουσβιτς (1944 - 45), το έργο του προσφέρει στοιχεία για μια μελέτη των διαφορετικών όψεων της ανθρώπινης φύσης και από τη δεκαετία του '60 διδάσκεται στα σχολεία.

υποχωρούσε. Μεγάλος μάλιστα αριθμός επιστημόνων και φιλοσόφων κινητοποιήθηκε εναντίον των φασιστικών θεωριών αφαιρώντας από το ρατσισμό τα διάφορα επιστημονικά ερείσματα². Κι όμως, τα ρεύματα του ρατσισμού και της ξеноφοβίας αποτέλεσαν πολύ σύντομα, από τη δεκαετία του '50 μέχρι τις μέρες μας - "εν έτει 2000", "απαντήσεις" σε στιγμές κοινωνικών κρίσεων.

² Χαρακτηριστικά βλέπε σχετικά από το βιβλίο του Θεοδόσιου Ντομπζάνσκι - Προέδρου της Αμερικανικής Ένωσης για την Πρόοδο της Επιστήμης (1962), "Η Εξελισσόμενη Ανθρωπότητα" (1^η εκδ. 1962). Ο Ντομπζάνσκι, διατυπώνει μια σαφή άποψη για τις φυλές των ανθρώπων που άντεξε στη δοκιμασία του χρόνου. - Οι φυλές -οι γενετικά και επομένως φυσικά διαφορετικοί πληθυσμοί ανθρώπων- υπάρχουν: "Οι φυλετικές διαφορές είναι δεδομένα της φύσης τα οποία μπορούν, αν μελετηθούν επαρκώς, να εξακριβωθούν αντικειμενικά". Στα μάτια του Ντομπζάνσκι οι φυλές αποτελούν υποείδη του *Homo sapiens*. Επειδή οι φυλές είναι απόλυτα διασταυρώσιμες μεταξύ τους, επειδή συχνά διαφορετικές φυλές ζουν μαζί στις ίδιες περιοχές και επειδή οι άνθρωποι είναι τόσο κινητικοί, δεν υπάρχουν καθαρές φυλές και οι φυλές δεν μπορούν να διαιρεθούν σε χωριστά είδη. Η επιμειξία είναι μια συνεχής διαδικασία. Το ανθρώπινο είδος είναι *πολυτυπικό*: δηλαδή είναι ένα είδος με αρκετούς διαφορετικούς φαινοτύπους ή μορφές. "Χάρη στον πολιτισμό, η φυλετική σύγκλιση, που οφείλεται στην ανταλλαγή γονιδίων, εξουδετερώνει τη φυλετική απόκλιση"[Pat Shipman, "Η Εξέλιξη του Ρατσισμού", σελ. 320 - 321, εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1998]. Το κλασικό βιβλίο του Ντομπζάνσκι, αποτέλεσε για τα 15 χρόνια μετά από την έκδοσή του υποχρεωτικό ανάγνωσμα για τους φοιτητές της ανθρωπολογίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Κρίστης Χαράκης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Ερώ μεν γαρ λόγον ουκ άφοβον ειπείν,
όμως δε πη θαρρήσας ουκ αποστήσομαι»

ΠΛΑΤΩΝΟΣ: Νόμοι VII 797α

Προλεγόμενα

Οι προκαταλήψεις για λαούς και θρησκευματα που αποτελεσαν αιτίες αιματηρών επαναστάσεων, αμείλικτων διωγμών, σφαγών και καταπιέσεων, οι στενοί εθνικισμοί, που με το φανατισμό τους εξαφάνισαν λαούς - παράδειγμα της γενοκτονίας των Αρμενίων στην Τουρκία και των Εβραίων στη ναζιστική επικράτεια - αλλά και τα πρόσφατα παραδείγματα στην Τουρκία και Γιουγκοσλαβία, με τις διώξεις θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων, που έγιναν αφορμή πολέμων ή αναγκαστικών μεταναστεύσεων (π.χ. Ζαΐρ (σήμερα DRC), Ρουάντα κ.α.) και πολλές άλλες διακρίσεις που χαρακτηρίζουν τις αναμεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, αποτελούν πρόβλημα που καλείται η ανθρωπότητα να αντιμετωπίσει.

Όλα τα παραπάνω φαινόμενα είναι τόσο πλεγμένα ώστε δεν μπορούμε να τα ορίσουμε ως εθνικά μόνο - "επαρχιακά" - προβλήματα των λαών των χωρών στους οποίους αναφέρονται και εκδηλώνονται. Είναι εύκολο να προσδιορίσουμε το σημείο που τελειώνουν τα εθνικά και αρχίζουν τα παγκόσμια; Μήπως, για παράδειγμα, ο υπερπληθυσμός των Ινδιών είναι μόνο ινδικό πρόβλημα ή το πυρηνικό πρόβλημα του Τσέρνομπιλ είναι μόνο ουκρανικό; Ο νεοναζισμός ή ακόμη και η "ψύχωση" της ασφάλειας και η ξενοφοβία¹, μήπως είναι

¹ Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, "ξενοφοβία", Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1227, "το αίσθημα του φόβου (ή και αντιπάθειας και αποστροφής προς τους ξένους). Η ξενοφοβία έχει την πηγή της στην άγνοια και τις προκαταλήψεις", εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998. Βλ. επίσης σχετικό στο βιβλίο του Tahar Ben Jelloun, "Ο ρατσισμός όπως τον εξήγησα στην κόρη μου", σελ. 15 - 31, "Η λέξη

μόνο πρόβλημα στη Γερμανία, στη Γαλλία ή στο Βέλγιο; Το πρόβλημα των τσιγγάνων είναι μήπως κατά αποκλειστικότητα πρόβλημα στην Ελλάδα ή στα Βαλκάνια; Τα ναρκωτικά μήπως είναι πρόβλημα με σύνορα που περιορίζονται σε μια κατά αποκλειστικότητα χώρα; Μήπως, τέλος, το κυπριακό, που το ζούμε καθημερινά στον τόπο μας, είναι μόνο πρόβλημα της Κύπρου;

Είναι γεγονός ότι, τα υποδείγματα μεγάλων κοινωνικών, κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών προβλημάτων του πλανήτη μας, δεν μπορούν να εξερευνηθούν με μονόσημες οριακά ερμηνείες στα κλειστά συμβατικά σύνορα μιας χώρας. Επιστημολογικά, οι σύγχρονοι διεθνείς συσχετισμοί και οι διάφορες ιστορικές συγκυρίες μεταξύ κοινωνιών αποτελούν μέρος του προβλήματος και με τη σειρά τους περνούν μέσα από ένα πολύπλοκο "φορτισμένο" πεδίο πολυσήμαντων ροών, που διαγράφονται μέσα στις "εν διαδράσει" συμπεριφορές των κοινωνιών και του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, η περίπτωση μελέτης του προβλήματος ρατσισμός στην Κύπρο, αναπόφευκτα αντλεί πληροφορίες από περιβαλλοντικά σύνορα εμφανώς ευρύτερα των συμβατικών γεωγραφικών συνόρων της χώρας ή της περιοχής και όχι μόνον.

Σημαντικές αδυναμίες καταγράφονται σε διάφορες χώρες για την αντιμετώπιση προβλημάτων που είτε προϋπήρχαν είτε δημιουργήθηκαν από εξελίξεις ιδεολογικού ή φυλετικού περιεχομένου. Αδυναμίες καταγράφονται, επίσης, για τον τρόπο αντιμετώπισης προβλημάτων από εξελίξεις διάφορων μεταναστευτικών ρευμάτων, που οδήγησαν σε δημογραφικές αλλαγές και σε αδυναμία προσαρμογής της κοινωνίας με τους ρυθμούς των αλλαγών. Σε μετεξέλιξη αυτών των αδυναμιών στις ανθρώπινες κοινωνίες, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία, η διακίνηση των ατόμων για σεξουαλική εκμετάλλευση, οι διάφορες μορφές κοινωνικής ανισότητας, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η αύξηση κοινωνικών φαινομένων αντικοινωνικής συμπεριφοράς και εγκληματικότητας, η ανασφάλεια του

"ξένος" συγγενεύει με τη λέξη "παράξενος", που σημαίνει κάτι το διαφορετικό, το αλλιώτικο. Ξένος, είναι ο άνθρωπος που δεν είναι της οικογένειας, που δεν ανήκει στην κάστα ή στη φυλή. Είναι κάποιος που έρχεται από άλλη χώρα, μερικές φορές και από άλλη πόλη ή από ένα άλλο χωριό, ή από μια άλλη ομάδα. Από τη λέξη αυτή προέρχεται η λέξη "ξενοφοβία", που σημαίνει εχθρότητα για τους ξένους..." Τίτλος πρωτοτύπου "Le Raïsme exrlique' a' ma fille" σε μετάφραση Αγγέλας Βερκοκάκη, εκδ. "Νέα Σύνορα" - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1998.

πολίτη και του μετανάστη, όλα μαζί και άλλα αποτελούν γενεσιουργές συμπεριφορές συγκρούσεων, που προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Μια γεύση αυτών των φαινομένων είναι ορατή και στην Κύπρο.

Με την ύπαρξη της κατοχής στην Κύπρο από την Τουρκία, που επιβλήθηκε με τη βία, η ανώτερη ισχύς της Τουρκίας είναι όχι μόνο η πηγή αλλά και η αιτία η οποία διέπει σε μεγάλο βαθμό τα πολιτικά πράγματα στο επίμαχο αυτό σημείο της υδρογείου². Μπροστά στο ανισοζύγιο των πολιτικών και στρατιωτικών δυνάμεων σε βάρος της δικής μας πλευράς, η λύση του Κυπριακού επιδιώκεται να περνά μέσα από αναζητήσεις "καλής θέλησης" των ξένων, οι οποίοι όμως, έχοντας μπροστά τους ένα *de facto* εθνοτικό διαχωρισμό Ελληνοκυπρίων – Τουρκοκυπρίων, δρομολογούν λήψεις αποφάσεων ανάλογα με τα δικά τους συμφέροντα³. Η πολλαπλότητα των διεθνών συμφερόντων σε αυτό τον γεωπολιτικό χώρο και η πολυπύρηνη ιδιότητα των εξωγενών παραγόντων, που από θέση ισχύος επιδρούν στο πεδίο των διεθνών ροών, καθιστούν το Κυπριακό ως πρόβλημα που υπόκειται σε μια κατάσταση συνεχών ατέρμονων παλινδρομήσεων. Πρόκειται για *ενέργειες* πολιτικού φαινομένου, που εκτός της πολιτικής τους διάστασης δυνητικά μετασχηματίζονται και σε *κοινωνικές*, οι οποίες καθρεφτίζουν αντίστοιχες εθνοκεντρικού χαρακτήρα συμπεριφορές

² Το 1974, η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο, στοχεύοντας, σύμφωνα με τις διακηρύξεις της, στην αποκατάσταση της πολιτικής νομιμότητας μετά το πραξικόπημα της ελληνικής χούντας και των ακροδεξιών-εθνικιστικών συμμάχων της στο νησί που είχε ανατρέψει τον δημοκρατικά εκλεγμένο πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, Μακάριο. Παρόλο που οι πραξικοπηματίες έμειναν στην εξουσία μόνο οκτώ μέρες, τα τουρκικά στρατεύματα παρέμειναν στο νησί και εξακολουθούν από τότε να κατέχουν το βόρειο τμήμα του. Από τότε η Κύπρος είναι εθνοτικά μοιρασμένη [Βλ. σχετικό Καίσαρ Μαυράτσας, «Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού στην Κύπρο – Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974 - 1996» σελ. 16, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1998.

³ Από τον καιρό του Θουκυδίδη οι σχέσεις μιας ελεύθερης πολιτείας απειλούμενης από μια μεγάλη δύναμη, όπως οι Πλαταιείς από την Σπάρτη ή η Μήλος από την Αθήνα, ο ασθενέστερος, καθώς συμβαίνει στο προκείμενο, δε θα μπορούσε να αντιτάξει τίποτε άλλο, εκτός από το να ζητήσει βοήθεια από μια τρίτη δύναμη ή να κάνει έκκληση στα «καλά αισθήματα» του επιτιθεμένου. [Βλ. σχετικό T.A. Sinclair, «Ιστορία της Ελληνικής Σκέψεως», σελ. 150 - 154, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1969].

μέσα σε ένα πεδίο πολιτικοκοινωνικών κινητοποιήσεων. Η απουσία, τέλος, της ικανότητας *δυναμικής αντιμετώπισης* των ροών (πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών)⁴, που διεισδύουν στην κυπριακή κοινωνία - είτε μέσα από την πολιτική μας διάσταση είτε από τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης - σε συσχετισμό της μειωμένης ικανότητας του κοινωνικού μας συστήματος να αναπτύξει συστήματα *διηθητικών μηχανισμών και ελέγχου των εισροών* για την αντιμετώπιση και επεξεργασία αυτών των ροών, προσδίδουν στο κοινωνικό μας σύστημα υπαρκτά φαινόμενα μειωμένης προσαρμοστικότητας. Σαν αποτέλεσμα καταγράφεται μια εισαγόμενη υποκουλτούρα με κυρίως θύματα τους νέους, η οποία φαίνεται *a posteriori* από μια συνάρθρωση παραμέτρων: τον εθνικισμό, την αύξηση της εγκληματικότητας, τη διείσδυση των σκληρών ναρκωτικών, την ξеноφοβία και τις ρατσιστικές τάσεις.

Έκδηλα, η Κύπρος, με τις δικές της *sui generis* παραμέτρους και την ποικιλία των εξαρτώμενων αλλά και παρεμβαλλόμενων μεταβλητών, αποτελεί "πρόκληση" επιστημονικών ερευνών για ανίχνευση της ποικιλίας των κοινωνικών φαινομένων που διαδραματίζονται στο νησί. Στην Κύπρο, συγκεντρώνονται όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που διαγράφουν ένα υπόδειγμα σύγχρονου ευρωπαϊκού κοινωνικού συστήματος, πρωτόγνωρων όμως διαλεκτικών παραμέτρων που αναλύονται όπως πιο κάτω:

1. Η Κυπριακή Δημοκρατία στο νότιο μέρος του νησιού συνυπάρχει με το καθεστώς κατοχής της Άγκυρας, που εγκαθίδρυσε την «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου»⁵.
2. Ο ελληνοκυπριακός εθνικισμός, απορριπτικός στην επαναπροσέγγιση μήπως δοθεί υπόσταση στο παράνομο τουρκοκυπριακό καθεστώς συνυπάρχει με τον κυπριωτισμό,

⁴ Το θέμα της ικανότητας ελέγχου ή και επεξεργασίας των ροών στις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης είναι ζήτημα αγωγής και θα πρέπει να εξεταστεί μέσα στο πλέγμα της εκπαιδευτικής διάστασης.

⁵ Κατά τους Ελληνοκυπρίους πρόκειται για ένα *ψευδοκράτος*, το οποίο έχει αναγνωρίσει μόνο η Τουρκία και αποτελεί έναν από τους παρίες της διεθνούς κοινότητας. Μολαταύτα, η Κυπριακή Δημοκρατία αποδέχτηκε να συνομιλεί με τους «αξιωματούχους» του ψευδοκράτους και ιδιαίτερα με τον εγκάθετο της Άγκυρας Ραούφ Ντενκτάς για την εξεύρεση λύσης του Κυπριακού, μέσα από τον ΟΗΕ.

που ανεπιφύλακτα υποστηρίζει την επαναπροσέγγιση ως προϋπόθεση λύσης του Κυπριακού⁶.

3. Η διακίνηση του πλούτου συνυπάρχει με την κατοχή.
4. Η διακίνηση του φτωχότερου ανθρώπινου δυναμικού στις χώρες της Ασίας και της Ανατολικής Ευρώπης - ξένων, οικονομικών μεταναστών ή λαθρομεταναστών ή των ξένων καλλιτέχνιδων και την εκμετάλλευση της προσφοράς τους - συνυπάρχει με το αυξημένο ρεύμα του ποιοτικού τουρισμού και των αλλοδαπών φοιτητών.
5. Η διακίνηση του χρήματος, του πλούτου των αγαθών και των αυξημένων συστάσεων διεθνών, υπεράκτιων, εταιρειών (off-shore companies) συνυπάρχει με την σχεδόν πλήρη έλλειψη προπαιδείας σε κανόνες της ναυτιλιακής αγοράς και του δικαίου της θάλασσας.
6. Η κατακύρωση σε νόμους των πλειόνων διεθνών συμβάσεων σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη Βουλή των Αντιπροσώπων συνυπάρχει με συμπεριφορές παραβίασης των συμβάσεων και παράλληλης σκληρότητας από την Εκτελεστική Εξουσία σε βάρος ξένων - κυρίως λαθρομεταναστών.
7. Οι «προκλήσεις» ταχύρυθμης ανάπτυξης και η σημαντική αύξηση του ΑΕΠ συνυπάρχουν με συμπεριφορές σχεδόν πλήρους έλλειψης χρηματιστηριακής προπαιδείας (στο βαθμό που να καταγράφονται κοινωνικές συμπεριφορές στο Χρηματιστήριο Αξιών Κύπρου με τη μια χρονιά οι λίγοι να γίνονται πολυεκατομμυριούχοι (1999) και την αμέσως επόμενη να οδηγεί σε φαινόμενα παρόμοια της προ του οικονομικού κραχ που καταγράφηκε το 1929).
8. Οι οικουμενιστικές γενικού περιεχομένου τοποθετήσεις συνυπάρχουν με τις «επαρχιακές», «εθνικές», νοοτροπίες⁷.

⁶ Με την αντιπαράθεση «η Κύπρος είναι Ελληνική» και «η Κύπρος ανήκει στο λαό της», που σημείωσε μια ιδεολογική σύγκρουση στην μετά το 1974 περίοδο, ανάμεσα στον ελληνικό εθνικισμό και τον κυπριωτισμό ο Μαυράτσας επισημαίνει το βασικό δίλημμα των Ελληνοκυπρίων μέσα από την προβληματική καθορισμού της ελληνοκυπριακής ταυτότητας. «Η στάση απέναντι στην ιδέα της επαναπροσέγγισης συνοψίζει βασικές πτυχές της ιδεολογικής διαμάχης ανάμεσα στον ελληνοκυπριακό εθνικισμό και τον κυπριωτισμό» [Βλ. Μαυράτσας, σελ 15 – 21, ο.π.π].

9. Η «επαρχιακή» νοοτροπία συνυπάρχει μαζί με τις διάφορες ροές παγκοσμιοποίησης των αγαθών, του χρήματος, της πληροφορίας, και των τηλεπικοινωνιών.
10. Ο τηλεοπτικός βομβαρδισμός «θεάτρου σκιών», με την έννοια της υποκουλτούρας διαφόρων θεαμάτων κυπριακής παραγωγής - που αλλοτριώνει την εξέλιξη του πολιτισμού στις τοπικές μας συνήθειες - με τις διάφορες «σαπουνόπερες» από σειρές των τηλεοπτικών προγραμμάτων συνυπάρχουν με διαδικασίες θέασης ποιότητας – και όχι μόνον.

Παράμετροι εντάσεων

Έχουμε πιο πάνω αναφερθεί ότι, το ίδιο το κυπριακό πρόβλημα, με την ιδιομορφία που το περιβάλλει, αποτελεί μια πρώτη και πολύ ουσιαστική παράμετρο πολιτικο-κοινωνικών συμπεριφορών στο νησί. Παράλληλα με αυτό καταγράφεται μια πολιτιστική κρίση στην εποχή μας, που δεν οφείλεται στην οικονομική ευημερία και στην τεχνολογική πρόοδο, όπως πολλοί θέλουν να την παρουσιάζουν, αλλά στη στασιμότητα της εσωτερικής καλλιέργειας του ανθρώπου και στην πτώση ή μη υλοποίηση προσδοκώμενων ηθικών αξιών. Οι νέοι μας αναπτύσσονται και καλλιεργούνται μέσα από διαύλους ωφελιμιστικής εκπαίδευσης, υπακούοντας σε «αξίες» που εκλύουν από ένα «άψυχο» γενικά οικονομικοτεχνικό και τεχνολογικό πολιτισμό. Αμφισβητείται κατά πόσο ο χρόνος και οι μέρες του σχολείου ή ακόμη και ο «ελεύθερος» χρόνος των νέων μας, χρησιμοποιείται πράγματι για εμπλουτισμό του ψυχικού κόσμου, με την έννοια που αποδίδεται στην παιδεία, δηλαδή τη μόρφωση με την ανώτερη έννοια της λέξεως: όχι ξηρές γνώσεις, αλλά εμπλουτισμό του συναισθηματικού κόσμου των νέων, πίστη σε ιδεώδη, ηθική αγωγή και γενικά καλλιέργεια και ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

⁷ Με την οικουμενιστική (διεθνιστική) ερευνητική κατηγορία κωδικοποιούμε το ενδιαφέρον που επιδίδεται σε υποθέσεις γενικού παρά ειδικού ή τοπικού χαρακτήρα. Το «εθνικός» δεν αφορά εδώ ορισμένη εθνική κοινωνία αλλά διεύρυνση που μπορεί να αντιτίθεται σε αυτήν. Οι χαρακτηρισμοί είναι θέμα επιπέδου σύγκρισης. Η περίπτωση ενός Δήμου να προσπαθεί να προσαρμόσει τις δραστηριότητές του με ορισμένες αρχές εθνικής διοικητικής πολιτικής είναι διεθνιστική τοποθέτηση. Η περίπτωση ενός Δήμου που εξαίρει το ιδιαίτερο αντί του γενικού, αποτελεί τοπικιστική, «επαρχιακή» νοοτροπία, είναι «επαρχιακή», «ιδιαιτεροποιητική» νοοτροπία.

Μπορεί η κοινωνία μας να έχει μεγάλες ανέσεις ζωής, που δε θα μπορούσαν να φανταστούν οι εύποροι αστοί της αρχής του 20^{ου} αιώνα. Αυτό όμως δεν αρκεί σε μια κοινωνία. Το ανθρώπινο πνεύμα δεν μπορεί να καλλιεργηθεί μόνο στη δημιουργία ενός *Homo economicus*, για τον οποίο μετρούν οι οικονομικές μόνο αξίες. Η απουσία αξιών στην εκπαίδευση, τόσο στο σχολείο όσο και στην παραπαιδεία, μέσα από μια μονόπλευρη τεχνοοικονομική και τεχνολογική πρόοδο της καταναλωτικής μας κοινωνίας, αποβαίνει σε βάρος της ανθρώπινης ευαισθησίας και των ηθικών, των ανθρωπιστικών και των συναισθηματικών αξιών. Ο ρυθμός της ζωής, στην καλύτερη ηλικία των νέων μας, την εφηβεία, δεν αφήνει χρονικά περιθώρια επαρκή για περισυλλογή και αυτοσυγκέντρωση, για υγιή ανάπτυξη του πνεύματος και του σώματος, για στοχασμό και εσωτερική καλλιέργεια, που είναι βασικά στοιχεία πολιτισμού. Η αγχώδης προσπάθεια και οι δυσκολίες της ζωής από την αδυναμία προσαρμογής του ατόμου σε μια κοινωνία που το «μέσον» αποτελεί προσόν, μαζί με τις ραγδαίες αλλαγές του περιβάλλοντός της (γεωπολιτικές, τεχνολογικές, κοινωνικοοικονομικές, πολιτισμικές κ.α.), γίνονται αιτίες δημιουργίας ψυχικών εντάσεων με πολλαπλές συνέπειες. Αυτά δεν είναι και οι μόνες σκέψεις που τοποθετούνται στην «τράπεζα» καταγραφής προβληματικών καταστάσεων. Αποτελούν όμως μερικές συνιστώσες-πηγές συμπεριφορών που διαγράφονται στα φαινόμενα της σύγχρονης μας κοινωνίας. Οι αντικοινωνικές και οι εναντίον της ανθρωπότητας συμπεριφορές των ανθρωπίνων κοινωνιών, οφείλονται σε κάποιο μεγάλο βαθμό σε *ψυχωτικές καταστάσεις*, που είναι προϊόν συγκεχυμένων προσωπικοτήτων και ψυχικών εντάσεων, που ταλανίζουν το σημερινό άνθρωπο και διαβρώνουν ή ανατρέπουν την ψυχική του υγεία.

Μια άλλη παράμετρος, στην Ευρώπη, που άρχισε να είναι ορατή και στη δική μας κοινωνία ως πιθανή μεταβλητή που συνταξιδεύει με την ευρωπαϊκή μας προοπτική, είναι η παρουσία μιας ανησυχητικής *μακροχρόνιας ανεργίας*, η οποία από τα μάτια των ανέργων αποτελεί αντίλογο στην έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η ανεργία είναι μια γενεσιουργός αιτία ταπείνωσης της αξίας του ανθρώπου. Οι

μακροχρόνια άνεργοι, κυρίως οι νέοι, αισθάνονται να ακολουθούν μια φθοροποιοή διαδικασία με την παράταση της ανεργίας τους⁸.

Ενώ καταγράφεται η μελέτη αυτή, χιλιάδες άνθρωποι από την Ασία, την Αφρική και από την κεντρική και ανατολική Ευρώπη - μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού - αναζητούν σε διάφορες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και στην Κύπρο ένα τόπο-καταφύγιο, για μια στοιχειώδη δυνατότητα επιβίωσης. Ιδιαίτερα στην Ευρώπη και σε πολύ μικρότερο βαθμό στο νησί μας, οι ξένοι - είτε αυτοί είναι πρόσφυγες, διωγμένοι από απάνθρωπες δικτατορίες και ανελέητες πολεμικές συρράξεις, είτε αυτοί είναι νόμιμοι ή παράνομοι εργάτες ή οικιακοί βοηθοί ή καλλιτέχνιδες, εκούσια "διωγμένοι" από τη φτώχεια στην πατρίδα τους - βρίσκονται μπροστά μας αναζητώντας μια καλύτερη τύχη⁹.

Στην Ευρώπη, μέσα σε αυτή την εποχή των κρίσεων, από τις μεγάλες κοινωνικοοικονομικές και κοσμογονικές μεταβολές, και τις ροές διακίνησης ανθρώπων και κεφαλαίου, επανεμφανίζονται εθνικιστικές ομάδες με συνθήματα και συμπεριφορές που σκιαγραφούν μια νέα ορμή ανασυγκρότησης της εθνικής ταυτότητας και σφυρηλάτησης της εθνικής συνοχής, με μόνιμες αναφορές στο παρελθόν που αποκλείει τον «ξένο», τον «άλλο». Οι ρυθμοί και το είδος ρατσισμού σε ομάδες νέων της Ευρώπης και της Αμερικής, οι εναρμονισμένες «αυθεντικές» διαδικασίες που οδήγησαν σε νεοναζιστικό κομματισμό στην Κεντρική Ευρώπη και ο μύθος της άριας φυλής¹⁰, δε βρήκαν ευτυχώς πρόσφορο έδαφος, ώστε να διεισδύσουν ανησυχητικά και στην κυπριακή νεολαία, τουλάχιστον όχι ακόμη.

Σύμφωνα με την κυπριακή εμπειρία βιώσαμε κάποιες καταστάσεις λαθρομεταναστών σε κατάσταση απόλυτης ανέχειας, που προσπαθούσαν σε μια οδυνηρή δική τους οδύσσεια να διεισδύσουν στον τόπο μας. Πρόκειται για ένα σενάριο: εισόδου (ανθρώπων σε απόγνωση) – εξόδου (απώλεια ελπίδας) – παραμονής (ταπεινωτικές συνθήκες διαβίωσης) – εργασίας (εκμετάλλευση και φόβος) – σύλληψης – φυλάκισης – απέλασης. Καταγράψαμε τη στέρηση σε

⁸ Βλ. σχετικά Colin Ball, "Δράση για την καταπολέμηση της επί μακρό χρόνο ανεργίας στην Ευρώπη", σελ. 14 – 17.

⁹ Βλ. επίσης σχετικό Robin Cohen, "Rethinking Babylon", New Community, Vol. 21, No 1, 1995.

¹⁰ Βλ. σχετικά, Maurice Duverger, "Εισαγωγή στην Πολιτική", σελ. 18-24 - Οι ρατσιστικές θεωρίες -, Επιστήμη και Κοινωνία, εκδ. Παπαζήση, 1964.

ζητήματα στοιχειώδους αξιοπρέπειας, που υφίστανται οι νόμιμοι οικονομικοί μετανάστες και τις μεθόδους διωγμού που υφίστανται οι λαθρομετανάστες, μέσα σ' ένα περιβάλλον που οιονεί εξαφανίζει σταδιακά, αλλά σταθερά, τις αξίες του πολιτισμού και της παράδοσής μας. Είναι αυτονόητο ότι η έκταση αυτού του φαινομένου υπαγορεύεται από μια λογική πλουτισμού, που υπακούει στα σύγχρονα συστήματα δουλεμπορίου χωρίς σύνορα. Πολλοί από αυτούς, τους "παράνομους"¹¹, περνούν το σταυροδρόμι της επιλογής τους, βλέποντας στο νησί μας μια "πρόσκαιρη πατρίδα" - το "El - Dorado" που ενατένιζαν - και διεισδύουν στα ντόπια συστήματα εκμετάλλευσης, ενώ άλλοι συλλαμβάνονται και στέλλονται πίσω, καταγράφοντας στο κυπριακό σκηικό εικόνες ντροπής τόσο από τον τρόπο "γκετοποίησης", που το σύστημά μας υποδέχεται τους νόμιμους, όσο και από τον τρόπο εκδίωξης που ακολουθείται για τους παράνομους¹².

Ορισμένες έκδηλες μορφές διακρίσεων μπορούν άμεσα να καταπολεμηθούν στη γένεσή τους, όπως λ.χ. συμπεριφορές για τη φυλή, το φύλο, την ιδεολογία, τις πολιτικές πεποιθήσεις, τη θρησκεία¹³, την ιθαγένεια κλπ. Υπάρχουν όμως κάποιες καταστάσεις που δεν αποτελούν ακριβώς διάκριση ή *ξενοφοβία* ή *μη ανεκτικότητα*¹⁴, τουλάχιστο δε φαίνονται ως τέτοιες συμπεριφορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ανοχή και η απάθεια μπροστά σε φαινόμενα χαμηλής διαφοροποίησης ρόλων από δομές που κατά κανόνα προβλέπονται να δραστηριοποιηθούν πολύ διαφορετικά. Ο

¹¹ Έννοια που αποδίδεται για λαθρομετανάστες στο νησί.

¹² Το θέμα της "γκετοποίησης" και ο τρόπος εκδίωξης των ξένων ως κοινωνικές και πολιτειακές συμπεριφορές θα μας απασχολήσουν στο κεφάλαιο των «Προβληματικών καταστάσεων» και ως ζητήματα κοινωνιολογικής και πολιτικής διάστασης αυτής της μελέτης.

¹³ Στην προσπάθεια να βρεθούν οι «αυθεντικές» ρίζες ενός έθνους, ο εθνικισμός αναζητά κάθε πολιτιστικό στοιχείο που διαφοροποιεί το έθνος από τους «άλλους». Η θρησκευτική κληρονομιά μιας κοινωνίας αποτέλεσε για τους εθνικιστές «εργαλείο», μετατρέποντας τη θρησκεία από σύστημα πίστης σε έμβλημα εθνικής δημιουργικότητας. Η «εργαλειοποίηση» της θρησκείας, με τον ίδιο αρκετές φορές τον κλήρο, συμβάλλει στην «εκλαΐκευση» της θρησκείας, που εξυπηρετεί αρκετές φορές την ανασύσταση νέων δεσμών των εθνικών συμβόλων.

¹⁴ Η μη ανεκτικότητα (Intolerance) εξάγεται a contrario από το άρθρο 2 της Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη της μη ανεκτικότητας και των διακρίσεων που αφορούν στη θρησκεία και τις πεποιθήσεις (Ψήφισμα 36/55 της 25/11/1981 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών).

ξυλοδαρμός σε βάρος των λαθρομεταναστών μέσα στο χώρο των φυλακών, η απομόνωση γυναικοπαίδων μέσα σε ένα σκάφος, με αμφισβητούμενες υγειονομικές συνθήκες, μέχρι την απέλασή τους και το φαινόμενο τοκετού να λαμβάνει χώρα σ' αυτό το περιβάλλον, με αμφισβητούμενη υποστήριξη, δεν αποτελούν δείγματα παθολογίας και υπανάπτυξης του συστήματός μας; Όταν αυτές και άλλες συμπεριφορές, που γίνονται μάλιστα στο όνομα κάποιου δημοσίου συμφέροντος, δεν ευαισθητοποιούν το μέσο πολίτη, τότε πρέπει να αρχίσουμε να ανησυχούμε για την πορεία του πολιτισμού μας¹⁵. Η απάθεια φέρνει την ανοχή, στοιχεία που συνιστούν τον *προθάλαμο* μιας υφέρπουσας επικίνδυνης στάσης, που με το χρόνο, αν δεν ανατραπεί, παίρνει διαστάσεις ανάπτυξης τάσεων ή εκρέει συγκεκριμένες ρατσιστικές συμπεριφορές, που καταστρέφουν τα δικαιώματα του ανθρώπου, αλλά και τη δική μας ανθρωπιά σαν έθνους.

Ο Κύπριος πολίτης, αναπτύσσεται και καλλιεργείται στο νέο αιώνα και ως πολίτης του ευρωπαϊκού "χωριού". Δεν ανήκει αποκλειστικά και μόνο στο έθνος, τη φυλή και την πατρίδα του (εθνική ταυτότητα), στη θρησκεία και τον εθνικό πολιτισμό του (πολιτισμική ταυτότητα)¹⁶, αλλά είναι σε στενή επαφή και συνεργασία με όλους τους άλλους "συγχωριανούς" του, μέσω των συνεχώς αναπτυσσόμενων μέσων επικοινωνίας και/ ή συγκοινωνίας και θα έχει κοινά και μάλιστα στενά κοινωνικά, οικονομικά κ.α., ενδιαφέροντα με αυτούς, εναρμονιζόμενος

¹⁵ Αποτελεί στοιχειώδη κανόνα δημοκρατικής καλλιέργειας, που πρέπει να καλλιεργείται στην κοινωνία μας, η καθ' όλα ελληνική φιλοσοφία περί *χρήσιμου - ενεργού πολίτη* «... μόνοι γαρ τον τε μηδέν των δε μετέχοντα ουκ' απράγμονα, αλλ' αχρείον νομίζομεν, και αυτοί κρίνομέν γε ή ενθυμούμεθα ορθώς τα πράγματα, ου τους λόγους τοις έργοις βλάβην ηγούμενοι, αλλά μη προδιδαχθήναι μάλλον λόγω πρότερον ή επί ά δει έργω ελθείν» [Θουκυδίδου Επιτάφιος του Περικλέους].

¹⁶ Βλ. επίσης Άννα Φραγκουδάκη και Θάλεια Δραγώνα, "Τι είναι η πατρίδα μας;" σελ. 14-15, εκδ. Αλεξάνδρεια (2η έκδοση), Αθήνα, -σε 1η έκδοση -1997 "Οι αναπαραστάσεις μιας εθνικής ομάδας για τον εαυτό της και τους διάφορους εθνικούς "άλλους" διαμορφώνονται από πολλούς παράγοντες σε μια μακρά διάρκεια, κατά την οποία η κάθε συγκεκριμένη ομάδα συγκροτείται ιστορικά σε έθνος συνθέτοντας και ανασυνθέτοντας την ιστορία της και διαμορφώνοντας την εθνική της ταυτότητα μέσα στη δόμηση μιας "εθνικής μνήμης". Η εθνική ταυτότητα αντιμετωπίζεται εδώ ως συμβολική κατασκευή, που οργανώνει την αντίληψη του κοινωνικού κόσμου. Ο λόγος για το έθνος διαμορφώνει τις αναπαραστάσεις που έχει η εθνική ομάδα για τον εαυτό της και τα άλλα έθνη...".

με το φαινόμενο της ευρωπαϊκής ετερότητας. Είναι, έτσι, ανάγκη να τύχει μιας τέτοιας ψυχοσυναισθηματικής αγωγής και καλλιέργειας ώστε, σε συσχετισμό με τις υφιστάμενες πολιτισμικές ισορροπίες, να επιτύχει στη μεγάλη αποστολή του, που δεν είναι άλλη από την κοινή επιτυχία και ευτυχία, με ουσιώδες θεμέλιο για μια τέτοια επιδίωξη/στόχο: τη συναντίληψη και συναποδοχή μεταξύ όλων των ανθρώπων¹⁷. Είναι εμφανές έτσι ότι, η συσώρευση νέων "εν εξελίξει" αξιών, που διαγράφονται από την ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου, δυνητικά ανατρέπουν τη "βαρύτητα" των μέχρι σήμερα εθνικών αξιών.

Ο Κύπριος νέος αντλεί σήμερα αξίες από την Ευρώπη και οι ρίζες της ιδιαιτερότητάς του τρέφονται με νέα βιώματα, τα οποία στη συνάρθρωσή τους υπακούουν σε μια μετεξέλιξη λεπτών ισορροπιών μεταξύ των στοιχείων που συνθέτουν τον πολιτισμό μας με τα στοιχεία της *πολυπολιτισμικής επικοινωνιακής κατανόησης*, της πολυμορφίας του ευρωπαϊκού "γίνεσθαι". Μέσα όμως σ' αυτές τις ταχύτητες των ροών των αξιών που διαμορφώνουν την προσωπικότητά του, ο νέος μας, παραμένει ανοχύρωτος από τη διείσδυση και μιας παράλληλης υποκοουλτούρας, που σηματοδοτεί κάποιες πιθανές, μελλοντικές, πρωτόγνωρες συμπεριφορές. Οι διαδράσεις που ακολουθούν αυτή τη διαδικασία της πολυπολιτισμικής ροής, παρουσιάζουν συμπεριφορές συνεχών συγκρούσεων αξιών, που αναοριοθετούν την κυπριακή κοινωνία προς ένα όλο και περισσότερο ευρωπαϊκό και διεθνή προσανατολισμό. Οι επιδράσεις του διεθνούς ανταγωνισμού στη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής γίνεται αναπόφευκτη. Παράλληλα, όμως, υπάρχει η αδήριτη ανάγκη να καλλιεργείται ο νέος μας όχι μόνο ως ο δέκτης του ευρωπαϊκού «πολιτιστικού» κεκτημένου, αλλά και ο «πομπός» της δικής μας πολιτιστικής κληρονομιάς, να καθίσταται δηλαδή συμμετέχων στο ευρωπαϊκό γίνεσθαι. Με το γνωστικό περιεχόμενο της επιστήμης και με τα αποτελέσματα των κοινωνικών ερευνών, η πολιτεία μας μπορεί και πρέπει να προβλέψει, να σχεδιάσει και να επεξεργαστεί στρατηγικές θεσμικής εκπαιδευτικής και εναρμονιστικής πολιτικής στα πράγματα της κυπριακής παιδείας.

Προτάσσεται η επιστήμη και η έρευνα ως το «κλειδί» της νέας σχολής σκέψης, που προάγει τη *δυναμική* σχεδιασμού μιας υγιούς κοινωνίας του αύριον, η οποία να έχει την ικανότητα μέθεξης στις ευρωπαϊκές ταχύτητες.

¹⁷ Βλ. Συνθήκη του Μάαστριχ, Άρθρο 128.

Η Κύπρος μπορεί να είναι μικρή μπροστά στα άλλα παγκόσμια "χωριά", η γεωπολιτική της όμως θέση προσφέρει ένα μελλοντικό ρόλο στη διαδρομή του 2000+, ένα ρόλο γεφυρώματος λαών και πολιτισμών πέρα από την ευρωπαϊκή επικράτεια. Το αντικείμενό μας έτσι στοχεύει να μπει με διεπιστημονική προσέγγιση σε αναλύσεις διαλεκτικού περιεχομένου, με προβολή στο χωροχρόνο.

Χωρίς ιδεολογικές προκαταλήψεις, με τη μελέτη μας αυτή, αποτολμούμε να διεισδύσουμε στην πραγματικότητα της "παθολογίας" της οργανωμένης κοινωνίας της Κύπρου και αυτό το επιδιώκουμε ανεξάρτητα από την έκταση στην οποία είναι κατορθωτό. Μέσα στους στόχους μας είναι, έτσι, η διερεύνηση κατά πόσο:

- υπάρχει έλλειμμα συνθηκών αντιρατσιστικής προπαίδειας στον πολιτισμό μας (με την κοινωνιολογική σημασία του όρου)¹⁸
- υπάρχουν ενδείξεις, είτε μέσα στα σχολικά συστήματα, είτε σε ομάδες, είτε σε θεσμούς, που επηρεάζουν έκδηλα ή σε λανθάνουσα κατάσταση την προώθηση και προαγωγή του ρατσισμού, των διακρίσεων και της ξενοφοβίας στους νέους μας.

Μπροστά στο ερώτημα "*κατά πόσον οι κοινωνίες έχουν αντιληφθεί το μέγεθος και το είδος των προβλημάτων που συνεπάγεται η εμφάνιση ρατσισμού ή των ρατσιστικών τάσεων*", η μελέτη μας ανάγεται πιο βαθιά: στην πιθανή διείσδυση υποκουλτούρας σε συνάρτηση με τον αυξανόμενο ευδαιμονισμό στη χώρα μας, μιας χώρας που βρίσκεται υπό ημικατοχή και με αυξανόμενες εθνικιστικές τάσεις και δημοκρατική ευθραυστότητα¹⁹. Κάποιες εμφανείς ή και συγκεκαλυμμένες παράμετροι αντικοινωνικής συμπεριφοράς φαίνεται να έχουν σχέση με

¹⁸ Βλ. Maurice Duverger, "Εισαγωγή στην Πολιτική", σελ. 77, Επιστήμη και Κοινωνία, εκδ. Παπαζήση, 1964, "... Πολιτισμός (culture) είναι το σύνολο των τεχνικών μεθόδων, των θεσμών, των τρόπων συμπεριφοράς, των τρόπων ζωής, των συνηθειών, των συλλογικών παραστάσεων, των πεποιθήσεων, των αξιών, που χαρακτηρίζουν μια δεδομένη κοινωνία".

¹⁹ Βλ. σχετικό απόσπασμα από συνέντευξη του Ελί Βιζέλ το Μάρτιο 1994, στο βιβλίο Αναστασίας Αζίζι – Καλατζή, Αθηνάς Ζώνιου – Σιδέρη και Αναστασίας Βλάχου, «Προκαταλήψεις και Στερεότυπα – Δημιουργία και Αντιμετώπιση, «... τα φαινόμενα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας παίρνουν διαστάσεις όχι μόνο στην Ευρώπη. Είναι παγκόσμιο φαινόμενο. Μ' άλλα λόγια παίρνει διαστάσεις και μίσος... Το εθνικιστικό μίσος... Πρέπει να αντισταθούμε σ' αυτό το μίσος που κατακλύζει την Ευρώπη. Χρειάζεται να πολεμήσουμε, γιατί είναι επικίνδυνο. Μια αληθινή απειλή για τη δημοκρατία...», Εκδ. Γενική Γραμματεία της Λαϊκής Επιμόρφωσης, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα, 1998.

πιθανό έλλειμμα δημοκρατίας²⁰, που στο βάθος εμφανίζεται ως έλλειμμα ισότητας και ελευθερίας και παρατηρείται σε μια κοινωνία μέσα από κάποια μορφή κοινωνικής υποδούλωσης, εξάρτησης και επιβολής ως προϊόν ανισότητας²¹.

Από τη δεκαετία του '80 είχε ιδιαίτερα τονισθεί, σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό κόσμο, η αξία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η αδήριτη ανάγκη αναβάθμισης του ρόλου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα σε πλαίσιο πραγματικής επιστροφής του Κράτους Δικαίου²². Βασικά, η διεθνής τάξη έχει εμπλουτισθεί με σημαντικότερα κείμενα που στοχεύουν στην ακόμη πιο αποτελεσματική κατοχύρωση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων²³, με πηγή έμπνευσης τη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 1948²⁴.

²⁰ Ο Γιώργος Κασιμάτης στο δοκίμιό του "Σκέψεις για την αρχή της ισότητας των φύλων", σελ. 18, Δικαιώματα του Ανθρώπου - Revue Hellenique des Droits de l' Homme, Αρ 1, 1999, επισημαίνει ότι, "Η εσωτερική σχέση της δημοκρατίας με την αρχή σεβασμού της αξίας του ανθρώπου, καθώς και τις θεμελιώδεις αρχές της ισότητας και της ελευθερίας και την αποτελεσματική εγγύηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελεί σήμερα το κορυφαίο καταστάλαγμα του δικαϊκού πολιτισμού, την κορυφαία θέση του Δικαίου και συγχρόνως τη βάση της πολιτειακής και της διεθνούς νομιμότητας". Βλ. επίσης σχετικό, σε αναφορά της Μίρκας Γόντικα, στο μήνυμα του Γ.Γ. του ΟΗΕ, στον τόμο Ισότητα και Ανάπτυξη, του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σελ. 29, Αθήνα - Κομοτηνή, 1998, που επιβεβαιώνει την εσωτερική διαπλοκή δημοκρατίας και δικαιωμάτων του ανθρώπου, "Η δημοκρατία συνδέεται ουσιαστικά με την αρχή του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου και με εγγύηση των δικαιωμάτων του".

²¹ Ο Γιώργος Κασιμάτης στο δοκίμιό του "Σκέψεις για την αρχή της ισότητας των φύλων", σελ. 17, Δικαιώματα του Ανθρώπου - Revue Hellenique des Droits de l' Homme, Αρ 1, 1999, επισημαίνει ως έλλειμμα ελευθερίας τα προϊόντα της ανισότητας σε "... επίπεδο κοινωνικών σχέσεων όπως είναι η κάθε είδους κοινωνικές, οικονομικές, εθνικές, φυλετικές, φύλου και άλλες ανισότητες".

²² Κράτος δικαίου είναι το κράτος που διέπεται από νόμους, οι οποίοι εφαρμόζονται αμερόληπτα και αποσκοπούν πρώτιστα στην προστασία του πολίτη από την κρατική αυθαιρεσία.

²³ Βλ. ειδικό Κεφάλαιο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

²⁴ Η Οικουμενική Διακήρυξη του Δεκέμβρη 1948, που εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, πηγάζει από το Άρθρο 55 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Οι διεθνολόγοι Oppenheimer (18th Edition 744-746) και Schwazzenburger έχουν τη γνώμη ότι "η Διακήρυξη έχει σημαντική έμμεση νομική σημασία και θεωρείται ως αναπόσπαστο μέρος του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ιδιαίτερα διότι συνδέεται με το Άρθρο 55(γ) για το σεβασμό και διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλους τους ανθρώπους χωρίς διάκριση"

Δίνοντας βαρύτητα στο γράμμα της Διακήρυξης διακινδυνεύουμε να χαρακτηριστούμε ιδεαλιστές σε μια πραγματολογική έρευνα. Απλώς επισημαίνουμε a priori ότι, η παρουσία της αξίας του "λόγου", με την Παγκόσμια Διακήρυξη, είναι η "αρχή" μιας πορείας, που θα μπορούσε να ήτανε υπέροχη εκεί όπου στο γίνεσθαι του, ο "λόγος", θα μπορούσε να διαμορφωθεί σε πράξη. Στη διαδρομή της, όμως, περνά από τις συμπληγάδες των αππραγματοποιήτων προσδοκιών. Το μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη μας εξακολουθεί να υποφέρει και με απογοήτευση παρακολουθεί πόσο οι ισχυροί της Γης είναι πρόθυμοι να καταπατήσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα των οποίων μάλιστα εμφανίζονται και ως προασπιστές. Το φαινόμενο της φτώχειας, ή καλύτερα της συνύπαρξης πλούτου και φτώχειας στον πλανήτη μας, είναι παλιό²⁵. Το καινούργιο φαινόμενο είναι κατά πρώτο λόγο η έκταση και κατά δεύτερο, εξίσου σημαντικό λόγο, ο βαθμός της διαίρεσης αυτής. Το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, αναπτυσσόμενων και αναπτυσσομένων, είναι πολύ βαθύ και από τη στιγμή που η ανάπτυξη²⁶ ξεκινά με, τις αντίστοιχες κατά κατηγορία χωρών, διαφορετικές ταχύτητες, το χάσμα σκιαγραφείται βαθύτερο. Πέρα όμως από τη «φιλολογική» έμφαση του φαινομένου, η θεώρηση των πραγμάτων σε θέματα ανάπτυξης μετριέται με κριτήριο το ΑΕΠ. Μολονότι η σύγκριση του κατά κεφαλήν Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος των διαφόρων χωρών είναι από μόνο της στοιχείο

(ιθαγένειας, χρώματος, φυλής, θρησκείας, φύλου κλπ). Η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπήρξε η πρώτη στην ιστορία της ανθρωπότητας έκφραση συνειδητοποίησης της Αξίας του Ανθρώπου από τους λαούς του κόσμου. Προ παντός συνειδητοποιήθηκε ότι ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι παγκόσμια υπόθεση, αφού η κατάργηση ή καταπίεσή τους σε μια χώρα έχει παγκόσμιες επιπτώσεις.

²⁵ «Τους πτωχούς γαρ πάντοτε έχετε μεθ' εαυτών» [Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο 12.8].

²⁶ Το περιεχόμενο της έννοιας της ανάπτυξης έχει σήμερα νέες διαστάσεις. Κατά πρώτο λόγο, στοιχεία που εκφράζουν τη δομή της οικονομίας μιας χώρας – ο βαθμός εκβιομηχάνισης, οι δείκτες κατανάλωσης ενέργειας – έπειτα στοιχεία που δείχνουν το βιοτικό επίπεδο – η βρεφική θνησιμότητα, ο προσδοκώμενος μέσος όρος ζωής, ο αλφαριθμητισμός και η εκπαίδευση, ο αριθμός γιατρών κατά κάτοικο, αλλά και συσκευών τηλεφώνου και τηλεόρασης [Αργύρης Φατούρος, «Ανάπτυξη: η μετεξέλιξη μιας λέξης», από το βιβλίο «Ισότητα και Ανάπτυξη – η πεντηκονταετής συμβολή του ΟΗΕ στην εξελικτική τους πορεία», σελ. 35 – 56, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998].

απλουστευτικό (δεν αρκεί για πληρέστερη κατανόηση του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών), εντούτοις είναι ενδεικτικό ως προς το επίπεδο ευημερίας. Ο πίνακας 1, πιο κάτω, δείχνει μια ενδεικτική απεικόνιση του ΑΕΠ ορισμένων χωρών, με αριθμούς και ταχύτητες αλλαγών, που αποτελούν στοιχεία τα οποία μιλούν από μόνα τους²⁷.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.- Ενδεικτική Απεικόνιση Στοιχείων ΑΕΠ

Κράτος	1970	1985	1994
Μάλι	\$ 53	\$ 148	\$ 258
Αιθιοπία	\$ 72	\$ 118	\$ 137
Αϊτή	\$ 84	\$ 343	\$ 446
Ινδία	\$ 99	\$ 277	\$ 311
Τανζανία	\$ 100	\$ 315	\$ 117
Ελλάδα	\$ 1090	\$ 3366	\$ 6951
ΗΠΑ	\$ 4800	\$ 16844	\$ 22219
Καναδάς	\$ 3980	\$ 13795	\$ 21562
Σουηδία	\$ 4100	\$ 12051	\$ 27520
Γερμανία	\$ 3100	\$ 15944	\$ 22436

Από τα πιο πάνω χαρακτηριστικά στοιχεία η σχέση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της φτωχότερης και της πλουσιότερης χώρας αρχίζει το 1970 στο 1:90 και καταλήγει σήμερα, ανάλογα με τις στατιστικές, στο 1:200 ή το 1:400.

Με λανθασμένες ενέργειες των διεθνών και εθνικών συστημάτων, οι συμπεριφορές των οποίων μειώνουν την «εικόνα» και υποτιμούν καθοριστικά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια των ξένων, κυρίως των λαθρομεταναστών, υπαγορεύονται στοιχεία διπολικής σκέψης, με την

²⁷ Τα στοιχεία που παρατίθενται στον Πίνακα 1, βρίσκονται σε διαδοχικές εκδόσεις του World Statistical Pocketbook των Ηνωμένων Εθνών. Το αναφερόμενο έτος δεν είναι πάντα απόλυτα ακριβές, γιατί αποφεύχθηκε εδώ η αναπαραγωγή λεπτομερειών από τις «τεχνικές σημειώσεις» που κάθε φορά καταγράφονται. Το ΑΕΠ στην Κύπρο για τα έτη 1980, 1984, 1987, 1991, 1992 και 1993, σε τιμές US \$ (1980) είναι: 4 386, 4 337, 6 784, 9 832, 11 351 και 10 586 αντίστοιχα [Human Development for Cyprus 1995, Research Papers and Reports, Series II, Report No. Πίνακας 44, σελ. 40, Department of Statistics and Research, Ministry of Finance, The Printing Office of the Republic of Cyprus, Nicosia, 1995.

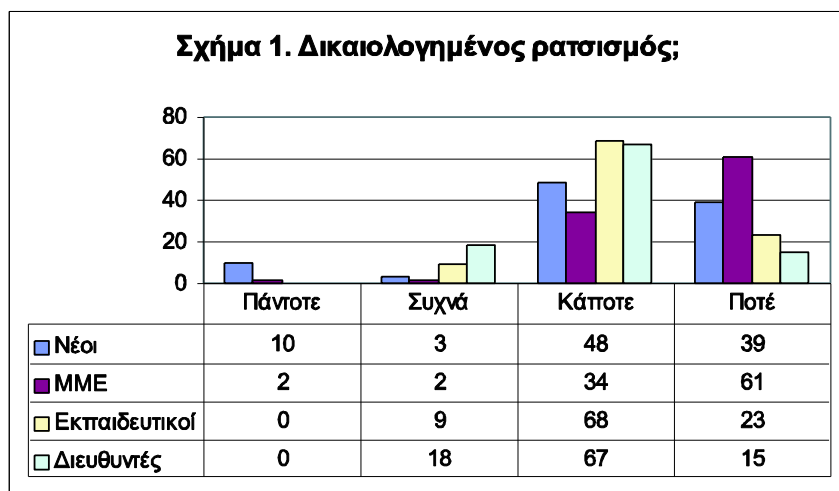
έννοια μιας απόλυτης σκέψης του τύπου «άσπρο – μαύρο», σαν να υπάρχουν μόνο άκρα και τίποτε μεταξύ αυτών. Συχνά τέτοιες σκέψεις παγιδεύουν την ανθρώπινη προσωπικότητα, αφήνοντας την ανομία να περάσει σε μια κοινωνία και μαζί με αυτήν την ανάπτυξη των προκαταλήψεων και των κοινωνικών και εθνικών διακρίσεων, που βρίσκουν πρόσφορο έδαφος όταν κάποιες κυρίαρχες αξίες συναρθρώνονται με οικονομικούς παράγοντες. Εκεί, που στη συνέχεια, υπάρχουν εναρμονισμένες συμπεριφορές, με κοντόφθαλμο γνώμονα τα ωμά συμφέροντα των ισχυρών, οικονομικά ή εξουσιαστικά επί των άλλων, οι οποίες υπαγορεύουν το διαχωρισμό του «εμείς» από το «αυτοί»²⁸, καθοριστικά καλλιεργούνται και τρέφονται αισθήματα δυσπιστίας, φόβου, προκατάληψης, στερεοτύπων μέχρι και εχθρότητας. Πρόκειται για δευτερογενή αισθήματα από γνωστικά λάθη του συστήματος, τα οποία αντλούν την πρώτη τους τροφή από την απάθεια και την ατολμία. Στη συνάρθρωσή τους, εγκλωβίζουν τις σκέψεις μιας κοινωνίας, η οποία, με τη σειρά της, αναπαράγει παγιδευμένες «στάσεις» ανοχής και συμπεριφορές που νομοτελειακά εξελίσσονται σε ξενοφοβία και μετεξελίσσονται σε ρατσισμό. Τα διάφορα ξενοφοβικά, και ρατσιστικά φαινόμενα και η μισαλλοδοξία, αρχίζουν από το διαχωρισμό «εμείς-αυτοί» και αναπτύσσονται από τη συσσώρευση «στάσεων» και συμπεριφορών διακρίσεων σε βάρος των μειονοτικών ομάδων και κυρίως των οικονομικών (νόμιμων και λαθραίων) μεταναστών.

Ο εγκλωβισμός της σκέψης, που πιο πάνω αναφέραμε, δυνητικά οδηγεί μια κοινωνία σε μια λανθάνουσα ρατσιστική κατάσταση – ακόμη κι όταν αυτή η κοινωνία δεν παρουσίασε ρατσιστικές συμπεριφορές. Θέσαμε χαρακτηριστικά την ερώτηση «*κατά πόσο ο ρατσισμός (διακρίσεις) είναι δικαιολογήσιμος*» σε μια κοινωνία (στην Κυπριακή κοινωνία) και βρεθήκαμε προ μιας έκπληξης από τον τρόπο που απαντήθηκαν οι προκωδικοποιημένες απαντήσεις των

²⁸ Έχουν καταγραφεί κάποια φαινόμενα συμπεριφορών του "Εμείς και του Αυτοί", που θα απασχολήσει την ποιοτική ερευνητική μας διαδικασία. Δεν πρόκειται όμως για συμπεριφορές που άμεσα εμπíπτουν σε θέματα φυλετικών διακρίσεων, υπό την έννοια που γνωρίζει η Ευρώπη, αλλά για κάποιες περιστασιακές "συγκρούσεις" Κυπρίων - κυρίως ομάδων νέων - σε βάρος ξένων, σε διάφορες τουριστικές περιοχές του νησιού, που αποδίδονται πιο πολύ σε "μαγκιές", με ρατσιστική, όμως, "σπερματικά" δυνητικότητα.

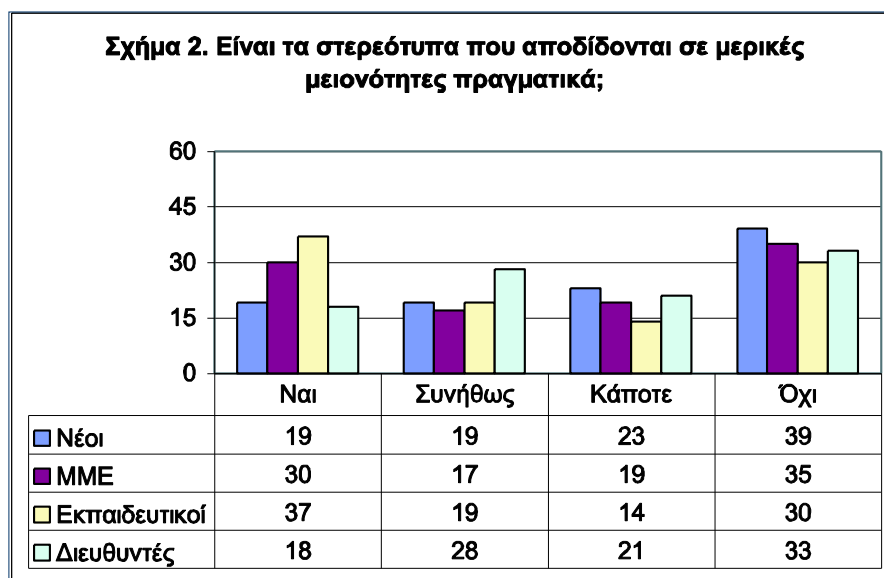
ερωτηματολογίων μας²⁹ από νέους, εκπαιδευτικούς και Διευθυντές σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης και από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Το περιεχόμενο βέβαια αυτών των απαντήσεων, που φαίνονται στο διάγραμμα του σχήματος 1 πιο κάτω, θα μας απασχολήσει σε εξειδικευμένα κεφάλαια.

²⁹ Βλ. Ερώτηση 6 στα Ερωτηματολόγια 2, 3 και 4 και ερώτηση 44 στο Ερωτηματολόγιο 1, Κεφ. 4, Παράρτημα 1.

Ακόμη, μέσα από τις ίδιες αυτές κατηγορίες φαίνεται να υπάρχει μια σημαντική αναλογία που δέχεται ότι η απόδοση «στερεοτύπων» σε μερικές μειονότητες είναι πραγματική, κάτι που επιβεβαιώνει τη λανθάνουσα α ριστική κατάσταση που υφίσταται στον κόσμο μας. Το διάγραμμα που δείχνει το σχήμα 2 αναφέρεται στις προκωδικοποιημένες απαντήσεις των ερωτηματολογίων μας³⁰, οι οποίες αποτελούν τοποθετήσεις για πάρα πέρα αναλύσεις στα εξειδικευμένα κεφάλαια.

³⁰ Βλ. Ερώτηση 11 στα Ερωτηματολόγια 2, 3 και 4 και ερώτηση 60 στο Ερωτηματολόγιο 1, Κεφ. 4, Παράρτημα 1.

Όσον αφορά τους οικονομικούς μετανάστες και ιδιαίτερα τους λαθρομετανάστες, που μπήκαν στο νησί και εργάζονται παράνομα, το πρώτο πρόβλημα δεν είναι τόσο οικονομικό ή κοινωνικό όσο είναι νομικό. Το παράνομο καθεστώς που βρίσκονται είναι γενεσιουργό φαινομένων περιθωριοποίησης και διεθνούς απομόνωσης και δεν τους επιτρέπει άσκηση των στοιχειωδών θεμελιωδών δικαιωμάτων τους³¹.

Η ανησυχητική αναβίωση, από τα μέσα της δεκαετίας του '80, των φαινομένων ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ευρώπη, διέψευσε εκείνους που πίστευαν ότι τα φαινόμενα αυτά ανήκαν οριστικά στο

³¹ Στο στάδιο αυτό ας μου επιτραπεί μια προσωπική εμπειρία - "εξομολόγηση" - σχετικά με ένα μικροατύχημα σε κεντρική αρτηρία της Λεμεσού: Ανοίγοντας - με δική μου αμέλεια - την πόρτα του αυτοκινήτου μου, κάποιος αλλοδαπός χτύπησε πάνω στην πόρτα καθώς οδηγούσε το μοτοποδήλατό του και έπαθε μια σχετική ζημιά. Μετά από το ατύχημα του πρότεινα να τον πάρω σε μια κλινική για το μικρό έστω τραύμα του στο πόδι, όπως και να πάρει το μοτοποδήλατό του για επιδιόρθωση με δικά μου έξοδα. Αυτός όμως όχι μόνο δεν διεκδίκησε το δικαίωμα της αποζημίωσης - σε έτος 1998 - αλλά έφυγε χωρίς καν να μου δοθεί η ευκαιρία να επανορθώσω, χωρίς να αφήσει ίχνος της παρουσίας του. Μαθαίνω αργότερα πως πρόκειται για ένα φτωχό ασιατικής προέλευσης λαθρομετανάστη, που κανείς δεν ξέρει πού κατοικεί...

παρελθόν³². Τα φαινόμενα αυτά παρουσιάζονται με διαφορετικές - συγκεκριμένες - μορφές διακρίσεων, που φαίνονται από τον τρόπο συμπεριφορών και θεσμών σε δεδομένη χώρα ή περιοχή ή κοινωνικό χώρο, ανάλογα με τη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία και από τη συγκεκριμένη κοινωνικοοικονομική και πολιτική κατάσταση.

Όπως και παραπάνω επισημάναμε η δεκαετία του '90, σκιαγραφεί ένα νέο φαινόμενο: την *καλπάζουσα παγκοσμιοποίηση*. Με την παγκοσμιοποίηση ευνοείται η κινητικότητα των ιδεών, του χρήματος, των κεφαλαίων και της τεχνολογίας, αλλά κυρίως των ανθρώπων και δημιουργείται ένα μωσαϊκό του *διαφορετικού* σε τοπικό επίπεδο. Μολονότι, στις σημερινές κοινωνίες, κανένας δε θέλει να αποδεχτεί τον όρο "ρατσιστής", εντούτοις, η "ξеноφοβία" αναδιπλώνεται σαν έννοια "απειλούμενης" εθνικής ταυτότητας, κουλτούρας και θρησκείας και στηριζόμενη σε μια τέτοια επιχειρηματολογία, παίρνει ύπουλα και συγκεκριμένα τη θέση αυτού του ρατσισμού. Πρόκειται για ένα φαινόμενο "*πολιτισμικού ρατσισμού*", που απορρίπτει την ετερότητα σε μια κοινωνία. Ο Πολιτισμικός Ρατσισμός και η ξеноφοβία αποτελούν ένα, κατά κάποιο τρόπο, δισυπόστατο φαινόμενο, όπου το πρώτο τροφοδοτεί συστηματικά το σύνδρομο της ξеноφοβίας και ταυτόχρονα αντλεί από τις ξеноφοβικές συμπεριφορές για να επιχειρηματολογεί³³.

Η Ευρώπη - του σήμερα - με τα πέντε θεμελιώδη κείμενά της³⁴, φρόντισε να είναι καθ' όλα νομικά εναρμονισμένη, "οχυρωμένη" αν θέλετε, αντιμετωπίζοντας ως "*ξένους*" χωρίς νομική υπόσταση όσους (μετανάστες) δεν έχουν την υπηκοότητα των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μερικά από τα προ-καταληπτικά θεσμικά μέτρα για τη μετανάστευση οδηγούν σε κάποιες υπερβολές, που λιγότερο ή

³² Χαρακτηριστικό φαινόμενο είναι ο εκλογικός θρίαμβος του Γκεργκ Χάιντερ, ηγέτη της αυστριακής άκρας Δεξιάς "εν έτει 1999". Αντιπροσωπεύει αυτή η εκλογική νίκη κάποιες ευρύτερες επιπτώσεις στην Ευρώπη;

³³ Βλ., επίσης, σχετικό Κατερίνα Στενού, (μετάφραση Σάρα Μπενβενίστε, Μαρία Παπαδήμα) "Εικόνες του άλλου. Η ετερότητα: από το μύθο στην προκατάληψη", σελ. 156, εκδ. Εξάντας/UNESCO, 1999.

³⁴ Η Συμφωνία του Δουβλίνου στις 15/6/1990. Η Συνθήκη Σέγκεν 19/6/1995 (ισχύει από 26/3/1995). Η συμφωνία για τα σύνορα που οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις επεξεργάστηκαν το 1991, αλλά δεν την έχουν ακόμη υπογράψει. Η συνθήκη του Μάαστριχτ που υπογράφηκε στις 7/2/1992. Η Συνθήκη του Λονδίνου στις 30/11/1992.

περισσότερο δείχνουν ή/ και καλλιεργούν, σε μια λανθάνουσα κατάσταση, το φαινόμενο της *συλλογικής ψύχωσης*³⁵.

Βάζοντας σε παρένθεση και ένα άλλο κεφάλαιο του *διαφορετικού*, στην προσπάθεια προβληματισμού της καταπολέμησης της κάθε μορφής ρατσιστικής προκατάληψης, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τις «στάσεις» υστερίας, χλευασμού και απάνθρωπης μεταχείρισης, για κάποιες συγκεκριμένες ερωτικές συμπεριφορές. Το σενάριο διασυρμού και δυσφήμισης των ομοφυλοφίλων, που ταλαιπώρησε την κυπριακή κοινωνία και την Εκκλησία, όπως αντιμετωπίστηκε πρόσφατα, με τον πιο απάνθρωπο τρόπο σε βάρος κατηγορουμένων, κατηγορών και μαρτύρων, αποτελούσε μια έκδηλη απόρροια μιας συγκρουσιακής παλινδρόμησης πρωτόγνωρων συμπεριφορών για την κυπριακή κοινωνία. Παραλείπεται η ποιότητα των διαφόρων τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών προγραμμάτων και των δημοσιεύσεων ευτελών σεναρίων/ άρθρων και ανόητων παρεμβάσεων και αστειών στα Μ.Μ.Ε., που έλαβαν χώρα στο όνομα αύξησης της ακροαματικότητας ή του αναγνωστικού κοινού. Γιατί, από τη στιγμή που κατηγοριοποιούμε ανθρώπους ή ομάδες και επιτρέπουμε «στάσεις» στην κοινωνία που καλλιεργούν την ανθρώπινη ανάγκη να τοποθετεί τους ανθρώπους σε κατηγορίες, δημιουργείται το φαινόμενο των προβληματικών στερεοτύπων με χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας πιθανής ανάπτυξης στοιχείων εχθρότητας, απώθησης ή/ και απομόνωσης των διαφορετικών. Το θέμα, παράλληλα ταυτίζεται, με τις δικές του βέβαια αναλογίες, σε παραμέτρους, που επιτρέπουν τη διείσδυση και την ευρύτερη ανάπτυξη της σκέψης «μαύρο – άσπρο».

Χωρίς να έχουμε σκοπό να επεκταθούμε σε διαπιστώσεις, στο εισαγωγικό αυτό μέρος, οι οποίες θα αποτελέσουν άλλωστε *συμπεράσματα* στην ολοκλήρωση της μελέτης μας, σε διάφορα επί μέρους κεφάλαια, οι παραπάνω σκέψεις έχουν σαν αποτέλεσμα να μας προδιαθέτουν, σαν ξεχωριστούς μελετητές και σαν ερευνητική ομάδα, ώστε, όταν παρατηρούμε φαινόμενα που συντελούνται μπροστά στα μάτια μας, να τα καταγράφουμε και να εξετάζουμε τα προβλήματα εκείνα, που η ισχύς τους δεν περιορίζεται σε μια στιγμή. Δηλαδή

³⁵ Βλ. χαρακτηριστικά το άρθρο 1 του νόμου 94-1136 της 27/12/1994, στη Γαλλία που ορίζει "Κάθε άτομο που, ενώ βρίσκεται στη Γαλλία, θα διευκολύνει με την άμεση ή έμμεση βοήθειά του την παράνομη είσοδο, κυκλοφορία ή διαμονή ενός ξένου στη Γαλλία θα τιμωρείται με φυλάκιση πέντε ετών και ένα χρηματικό πρόστιμο διακόσιων χιλιάδων φράγκων".

προβλήματα κοινωνικής δομής, αλληλοεξαρτώμενων σχέσεων, ιδεολογικών διαιρέσεων, κοινωνικών συγκρούσεων κλπ., τα οποία ενδιαφέρουν το αντικείμενο της έρευνάς μας και εμπεριέχουν στοιχεία της δυναμικής της κοινωνικής ζωής.

Με αυτά τα δεδομένα και λαμβάνοντας υπόψη τις "στάσεις" και συμπεριφορές της ευρύτερης κυπριακής κοινωνίας, οι αναμενόμενες διαφορές ανάπτυξης συμπεριφορών των νέων μας πρέπει να αναζητηθούν μέσα από τις "εν εξελίξει" υλικές και κοινωνιολογικές συνθήκες της ζωής στο νησί. Απώτερος βέβαια στόχος είναι να βγουν συμπεράσματα, μέσα από τη διαλεκτική των διεπιστημονικών αναλύσεων, που αφορούν στη κοινωνική και ψυχοβιολογική διάσταση των διαφόρων διαδικασιών, ώστε μέσα από αξιωματικές υποθέσεις και θεωρήσεις ή/ και πιθανολογικές συναρτήσεις να προωθηθούν στρατηγικές αντιμετώπισης της αντικοινωνικής συμπεριφοράς και ιδιαίτερα της ανάπτυξης του ρατσισμού στην Κύπρο.

Εννοιολογικά Εργαλεία

Στο επίπεδο της θεωρητικής αλλά και ερευνητικής εξέτασης του φαινομένου του ρατσισμού, έννοιες - κλειδιά για το "ρατσισμό" και τις "διακρίσεις", αλλά και κάποιες αλληλένδετες έννοιες για τη "μισαλλοδοξία" και την "προκατάληψη - στερεότυπα", θα προηγηθούν των αναλύσεών μας και να αποσαφηνιστούν για ένα κοινό τρόπο εννοιολογικής συναντίληψης.

Μολονότι η έρευνά μας ακολουθεί μια διαρκή διεπιστημονική και διακλαδική επικοινωνία, επισημαίνεται ότι η παραπάνω εισαγωγική μας τοποθέτηση, «περί εννοιολογικής συναντίληψης», δεν περιορίζει μια επιστήμη ή ένα κλάδο να κωδικοποιήσει σε ένα εννοιολογικό «εργαλείο» συστατικά, σύμφωνα με την εξειδικευμένη ερευνητική κατηγορία του γνωστικού αντικείμενου και των μεθόδων των ερευνητικών αναλύσεών της.

- *Ρατσισμός*.- Στην ιστορία της ανθρώπινης ποικιλομορφίας, "ρατσισμός" είναι το σύνολο των πεπαιθώσεων, ιδεολογιών και διαδικασιών που εδραιώνουν έμμεσες ή άμεσες διακρίσεις ή απόρριψη εναντίον άλλων ατόμων, διαφορετικής φυλής, θρησκείματος, κουλτούρας ή ιδεολογίας³⁶. Στην καρδιά του

³⁶ Βλ. επίσης Γ. Μπαμπινιώτης, "Ρατσισμός", Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1548, "η κοινωνική ή πολιτική πρακτική διακρίσεων στο δόγμα της

ρατσισμού βρίσκεται η αντίληψη ότι τα μέλη μιας κοινωνικά κατασκευασμένης κατηγορίας έχουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αξιολογούνται αρνητικά, τα οποία δικαιολογούν μια ιδιαίτερη, αντίστοιχα αρνητική μεταχείριση των ατόμων αυτών³⁷. Η ιδεολογία της Άριας φυλής αποτέλεσε καθοριστικό στοιχείο της ταυτότητας του ναζισμού, που εκδηλώθηκε με συμπεριφορές φυσικής βίας, με ακραίο παράδειγμα τη γενοκτονία των Εβραίων³⁸. Η ρατσιστική νοοτροπία, με βάση την ιεράρχηση ομάδων σε ανώτερους - οι "Εμείς" - και σε κατώτερους - οι "Αυτοί" - κατέγραψε και άλλες συμπεριφορές, κατασκευάζοντας μοντέλα διακρίσεων και προκατάληψης σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη μας³⁹. Ο

ανώτερης φυλής, εθνικής ή κοινωνικής ομάδας και στην καλλιεργημένη αντίληψη των μελών της ότι οφείλουν να περιφρουρήσουν την αμιγή σύσταση της καθαρότητας της ομάδας τους, καθώς και τον κυριαρχικό τους ρόλο έναντι των υπολοίπων φυλετικών, εθνικών, κοινωνικών κλπ. ομάδων, που θεωρούνται από αυτά κατώτερες", εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998. Είναι αξιοσημείωτο ότι στην πρώτη αυτή έκδοση το λεξικό αυτό περιέχει λέξεις που στην ερμηνεία τους δυνητικά κρίθηκαν ρατσιστικές και για χρονικό διάστημα σταμάτησε η κυκλοφορία του μέχρι την επανέκδοση αφαιρουμένων των εν λόγω λέξεων, όπως λ.χ. στη λέξη "Βούλγαρος" δόθηκε η καταχρηστική υβριστική ερμηνεία για τον "οπαδό ή παίκτη ομάδας της Θεσσαλονίκης". Από το ίδιο λεξικό αντλείται και η ερμηνεία της λέξης "ρατσιστικός -ή -ό", ως "αυτός που σχετίζεται με το ρατσισμό, που εκφράζει ή εφαρμόζει στην πράξη μια πρακτική διακρίσεων και αποκλεισμού ατόμων ή ομάδων που κρίνονται ως κατώτερης αξίας: ρατσιστικό κίνημα / πολιτική / ιδέες / τάσεις".

³⁷ Βλ. σχετικό Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη, «Για μια παιδεία εναντίον των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων ανάλογα με το φύλο, την φυλή, τη θρησκεία, την εθνικότητα ή άλλα χαρακτηριστικά», σελ. 143 - 149, Διεθνές Συνέδριο Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία, Εκδ. Σάκκουλας, 1998.

³⁸ Για τη διατήρηση της "καθαρής φυλής" υπήρξε το ολοκαύτωμα, όπου εξοντώθηκαν κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο 6 εκατομμύρια άνθρωποι: από βρέφη μέχρι γερόντων, γιατί ήταν Εβραίοι.

³⁹ Σύμφωνα με τη δυναμική των ομάδων, τα φαινόμενα των διακρίσεων, της προκατάληψης και του ρατσισμού σχετίζονται με την ύπαρξη εθνικών ομάδων ("εσω-ομάδων", "in- groups") - "εμείς"- και άλλων ομάδων ("εξω-ομάδων", "out-groups") - "οι άλλοι". Τα φαινόμενα αυτά απορρέουν από αυτές και ταυτόχρονα τις ενισχύουν - πρόκειται για φαινόμενα κυκλικής κοινωνικής αιτιότητας: οι "εξω-ομάδες" ενισχύουν την ταυτότητα των "εσω-ομάδων". Ο Eric Hobsbawm, "Η Εποχή των Άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991", (εκδ. 1994), μιλώντας για την πολυπολιτισμική κατάσταση στις ΗΠΑ, σελ. 547, παρατηρεί ότι "... όλο και περισσότερο η ταυτότητα κάποιου έπρεπε να συγκρούεται με την άρνηση της

ρατσισμός, αναγνωρίζεται από τα αποτελέσματα συγκεκριμένων φαινομένων διακρίσεων: ένα πλέγμα έκδηλων ή συγκαλυμμένων αντιλήψεων, "στάσεων" και συμπεριφορών, ή ακόμη και θεσμοθετημένων μέτρων⁴⁰, που εξαναγκάζει ορισμένους ανθρώπους σε υποτελή διαβίωση και αυτό μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια διακριτή κατηγορία ανθρώπων. Κάποιες κοινωνίες, στην προσπάθειά τους να εξαφανίσουν το ρατσισμό από τη ζωή τους, επιλέγουν είτε ένα ιδιαίτερα ευρύ ορισμό είτε ένα ιδιαίτερα στενό ορισμό⁴¹. Στην πρώτη περίπτωση ο "ρατσισμός", ταυτίζεται με ένα ευρύ φάσμα διακρίσεων και περιλαμβάνει κάθε μορφή έμμεσων και άμεσων διακρίσεων και κοινωνικής αδικίας, "μετατρέπουν (έτσι) το "ρατσισμό" σε ένα από τα πολλά αυτονόητα γνωρίσματα του ανθρώπου που δεν επιδέχονται διορθωτική παρέμβαση...". Στη δεύτερη περίπτωση "μετατρέπουν το "ρατσισμό" σε ένα φαινόμενο αποκλειστικά ιστορικής σημασίας (π.χ. ναζιστική περίοδος της Γερμανίας, φυλετικές διακρίσεις στις ΗΠΑ, καθεστώς Απαρτχάιντ⁴² στη Νότια

ταυτότητας των άλλων". Υποστηρίζεται ότι, η γκεμπελική προπαγάνδα που στηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό στην καλλιέργεια ταυτότητας των "εσω-ομάδων" (ναζιστική νεολαία), δεν μπορούσε παρά να δει την ανάγκη ύπαρξης "έσω-ομάδων" και σε πλείονες περιπτώσεις αυτές έπρεπε ακόμη και να εφευρευθούν.

⁴⁰ Η υποτελής διαβίωση έχει ως πυρήνα τον αποκλεισμό από δημόσια και κοινωνικά αγαθά ή την ανισότιμη συμμετοχή σε αυτά. Θεσμοθετημένα μέτρα που οδηγούν σε πολιτειακή συμπεριφορά εις βάρος ορισμένων ανθρώπων, μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια διακριτή κατηγορία, αντιτίθενται στη θεμελιώδη αρχή των δημοκρατικών χωρών, της *ισότητας* όλων των ανθρώπων. Βλ., επίσης, παρακάτω στη "νομική διάσταση" της μελέτης μας.

⁴¹ Τα δημοκρατικά κινήματα στον κόσμο ορίζουν το ρατσισμό με τέτοιο τρόπο ώστε με την έννοια αυτή να αναγνωρίζονται συγκεκριμένα οδυνηρά από ορισμένους ανθρώπους φαινόμενα διακρίσεων, τα οποία αντιτίθενται στις δημοκρατικές αρχές και ιδιαίτερα της αρχής της ισότητας.

⁴² Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 230, "απαρτχάιντ: ελλην. Φυλετισμός - το καθεστώς των φυλετικών διακρίσεων, που επικρατούσε εις βάρος των μαύρων στη Νότια Αφρική. Αγγλ. Apartheid - διαχωρισμός...", Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998. Βλ. επίσης Jacques Derrida, "Η Τελευταία λέξη του Ρατσισμού", σελ. 10-11, "Apartheid: η λέξη κατέχει μόνη της το πεδίο σαν ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης. Σύστημα επιμερισμού (partition), συρματοπλέγματα, μάζες τετραγωνισμένων απομονώσεων. Στα όρια αυτού του αμετάφραστου ιδιώματος, μια βίαιη σύλληψη και ακινητοποίηση (arrest) του στίγματος, η κραυγαλέα σκληρότητα της αφηρημένης ουσίας (heid) μοιάζει να

Αφρική)⁴³. Όμως στις σημερινές ανάμικτες πολιτισμικά κοινωνίες των πλειόνων φυλών και εθνικοτήτων, διαπιστώνεται η αναβίωση αυτών των "ιστορικών" ρατσιστικών προτύπων μέσα από μια καθ' όλα αρρωστημένη υποκοουλτούρα, μια φρενίτιδα, που γοητεύει τους νέους με φαντασιώσεις της λογικής του φασισμού: βιώνουν την παράνοια της διαφορετικότητας, που τους οδηγεί σε ένα ιδανικό ντελίριο ωμής βίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι "Skinhead" στην Αμερική⁴⁴ και στην Ευρώπη, που αποτελούν την πιο "γραφική" και συχνά πιο βίαιη έκφανση, με κάποιο κοινό τρόπο συμπεριφοράς: το χιτλερικό είδωλο, τα πέτσινια μπουφάν με τα καρφιά, το ξυρισμένο κεφάλι, τα τατουάζ, τους χιτλερικούς χαιρετισμούς και το μίσος σε βάρος των "άλλων" (μαύρων, ισπανόφωνων, Εβραίων, ομοφυλοφίλων και αθλητών κυρίως στην Αμερική και των Ασιατών μεταναστών και τσιγγάνων στην Ευρώπη). Υπάρχουν τέλος και οι περιπτώσεις πολιτειακών δομών ή κοινωνιών που επιδιώκουν να αποποιηθούν τελείως την όποια ιστορική διασύνδεσή τους με το ρατσισμό, τη μισαλλοδοξία και το έγκλημα σε βάρος εθνικών μειονοτήτων, αλλοιώνοντας ακόμη και την ιστορία. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς πώς το θετικό εσωτερικό δίκαιο στοιχειοθετεί τη σχέση του πολιτειακού συστήματος αυτών των κοινωνιών απέναντι των

θεωρητικοποιείται αντανακλώμενη σε ένα άλλο καθεστώς αφαίρεσης, σε εκείνη του περιχαρακωμένου χωρισμού. Η λέξη συγκεντρώνει τον χωρισμό, υψώνει τη δύναμή του και τον ίδιο τον θέτει κατά μέρος ('a part)...", εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1987.

⁴³ Βλ. σχετικό Γιώργος Τσιάκαλος, "Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης", σελ 76-77, Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.

⁴⁴ Υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ Ευρωπαϊκού και Αμερικανού "Skinhead". Οι Αμερικανοί "Skinhead" καλύπτουν ένα ευρύ και μάλλον ανομοιογενές φάσμα, έχουν όμως ένα κοινό ιδεολογικό υπόβαθρο: εθνικισμός, ρατσισμός, ξενοφοβία, ομοφοβία, επίδειξη ανδρισμού και πύρινα κηρύγματα για τη σωτηρία της λευκής φυλής. Σε αντίθεση με αυτό που συμβαίνει στην Ευρώπη, οι Αμερικανοί "Skinhead" δεν είναι απαραίτητα παιδιά της εργατικής τάξης. Οι πιο πολλοί νέοι όμως προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες. Νιώθουν ανίσχυροι και απομονωμένοι και πιστεύουν ότι ο κοινωνικός περίγυρος τους απορρίπτει. Αυτά τα συναισθήματα προσπαθούν να τα ξεπεράσουν στο πλαίσιο του "Εμείς", με τη βοήθεια των "αδελφών" τους, που συγκροτούν τη δυναμική της Ομάδας. Βλ., επίσης, σχετικό σε αναδημοσίευση από την "Ελευθεροτυπία" στον "Πολίτη", 12 Μαΐου, 1999.

μειονοτήτων, σε συνάρτηση του βαθμού αυτοκριτικής τους. Όπου καταγράφεται η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έχει παράλληλα καταδειχθεί και η πλήρης ή η πολύ μειωμένη απουσία ιστορικής διαλεκτικής και αυτοκριτικής, με επακόλουθο τη συνεχή παρουσία της εθνικιστικής έξαρσης σε βάρος των "διαφορετικών", που αποτελούν μειονότητες - χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Τουρκίας⁴⁵.

- **Διακρίσεις.**- Με την έννοια των "διακρίσεων", που αποδίδεται στην περίπτωση μας καλύτερα στον πληθυντικό, κυρίως αναφερόμεθα στις διαδικασίες ή τις αρνητικές συμπεριφορές

⁴⁵ Είναι πολύ πρόσφατη η περίπτωση όπου κάποιοι αμερικανοί δημοσιογράφοι αποκάλυψαν πως η Microsoft δέχτηκε ισχυρούς εκβιασμούς από την τούρκικη κυβέρνηση για να διαγράψει τη γενοκτονία των Αρμενίων από την ηλεκτρονική της εγκυκλοπαίδεια, την Encarta. Επίσης, μόλις "εν έτει" 2000, γίνεται η αναγνώριση της γενοκτονίας των Αρμενίων από τη Γαλλία και καταγράφεται η ψηφοφορία της υποεπιτροπής Διεθνών Σχέσεων της αμερικανικής βουλής με ψήφους 24 υπέρ και 11 κατά (Οκτώβριος, 2000), που αναγνώρισε τη γενοκτονία των Αρμενίων της περιόδου 1915 - 23, το οποίο και παρέπεμψε στην ολομέλεια του σώματος. Το ψήφισμα περιλαμβάνει τροπολογία, όπου σημειώνεται ότι "η γενοκτονία υλοποιήθηκε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και όχι τη σύγχρονη Τουρκική Δημοκρατία" (Βλ. "Η Σημερινή", 5.10.2000). Η δυσaráεσκεια της Τουρκίας είναι εμφανής και με διπλωματικές ή άλλες πιέσεις και έντονες αντιδράσεις της επιδιώκει τη διαγραφή από την ιστορία την οποιαδήποτε σχέση της με τον όρο γενοκτονία. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτοί που καταψήφισαν την πρόταση δήλωσαν από την πλευρά τους, σύμφωνα με τις σχετικές δημοσιεύσεις ότι, αν και δεν αμφισβητούν το γεγονός πως 1,5 εκατομμύρια Αρμένιοι δολοφονήθηκαν, δεν πιστεύουν ότι οι ΗΠΑ πρέπει να προχωρήσουν σε μια κίνηση όπως αυτή, που θα πλήξει τις σχέσεις με την Τουρκία, μια στρατηγική σύμμαχο των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή. Το φαινόμενο της γενοκτονίας των Αρμενίων όμως δεν παύει να είναι ένα ιστορικό γεγονός, έστω κι αν τελικά επεκράτησε η απόσυρση του σχετικού νομοσχεδίου, μετά από αιτιάσεις του προέδρου Μπίλ Κλίντον, ο οποίος επικαλέσθηκε λόγους πιθανών "αρνητικών συνεπειών για τις Ηνωμένες Πολιτείες" [Εφ. "Ο Φιλελεύθερος" Σάββατο, 21 Οκτωβρίου, 2000]. Η απουσία μιας παγκόσμιας ιστορικής διαλεκτικής για την ιστορική αλήθεια και μιας παράλληλης αυτοκριτικής της Τουρκίας, προάγει νέες συμπεριφορές της Τουρκίας σε βάρος μιας άλλης μειονότητας, των Κούρδων (ο εθνότυπος του Κούρδου υπαγορεύεται με χαρακτηριστικά "τρομοκράτη", κάτι που "νομιμοποιεί" τη δίωξη και τον ξεριζωμό αυτής της ατυχούς μειονότητας), αλλά και την επεκτατική νοοτροπία και τη μισαλλοδοξία των Τούρκων έναντι των γειτονικών λαών. Τα κριτήρια όμως στην παγκόσμια τάξη (νέα ή παλιά) παραμένουν οικονομικά: να μη θιγούν κάποια εθνικά (οικονομικά) συμφέροντα των κρατών, που πρέπει να ισορροπούν με τις ευαισθησίες των Τούρκων.

μέσω των οποίων ένα μέλος ή μέλη μιας κοινωνικά προσδιορισμένης ομάδας υπόκεινται σε άνιση και ταυτόχρονα άδικη μεταχείριση, ακριβώς λόγω του ότι ανήκουν σε αυτή τη συγκεκριμένη ομάδα⁴⁶. Η "Θεμελιώδης Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών του 1966, για την εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικών διακρίσεων, που αποβλέπει στην κατάργηση των διακρίσεων και την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και της ξενοφοβίας, δίνει ένα βασικό ορισμό με νομικό εννοιολογικό περιεχόμενο: "Ο όρος φυλετική διάκριση υπονοεί κάθε διάκριση, εξαίρεση, παρεμπόδιση ή προτίμηση που βασίζεται στη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή, την εθνική ή εθνολογική προέλευση με σκοπό ή αποτέλεσμα την εκμηδένιση ή διακινδύνευση της αναγνώρισεως, απολαύσεως ή ασκήσεως υπό όρους ισότητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, μορφωτικό ή οποιοδήποτε άλλο τομέα του δημόσιου βίου"⁴⁷.

- *Μισαλλοδοξία*.- Έννοια που αποδίδεται με "το να μισεί κανείς όποιον έχει διαφορετικές ιδέες από τον ίδιο"⁴⁸. Η "μισαλλοδοξία", αρκετές φορές είναι εκεί που υπάρχει ο αρρωστημένος εθνικισμός, ως το φθοροποιό "εργαλείο" που διεισδύει σε ένα λαό, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο ενός καταστροφικού ιού που κτυπά ένα σύστημα⁴⁹. Η "μισαλλοδοξία", ως συσχετιζόμενο

⁴⁶ Βλ. επίσης σχετική αναφορά στο Γ. Μπαμπινιώτη, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 491, "Διάκριση" (στον πληθυντικό: διακρίσεις), " α) η διαφοροποίηση σε ανώτερους και κατώτερους..., β) (ειδικότ.) η πολιτική προκαταλήψεων εις βάρος ορισμένων ανθρώπων ή κοινωνικών ομάδων που αποκλίνουν από την πλειοψηφία (ως προς το χρώμα του δέρματος, την καταγωγή, την κοινωνική θέση, τη θρησκεία, τις πολιτικές πεποιθήσεις κ.α.)", εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.

⁴⁷ Βλ. Άρθρο 1, σε συνδυασμό προς το προοίμιο (Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων του 1966).

⁴⁸ Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1115, εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.

⁴⁹ Βλ. Αποσπάσματα από το χαρακτηριστικό ποίημα του İtler Vezirogloy, που μιλά από μόνο του: "*Αισχρέ Ρωμιέ. Ενόσω είσαι ζωντανός αισχρέ Ρωμιέ, στη γη, το μίσος μου για σε, μα τον Αλλάχ, δε με αφήνει. Κεφάλια χίλια να 'κοβα, σα να 'τανε σκυλί ο καθένας γκιαούρης, Αχ! Το μίσος μου δεν σβήνει!... Αχ! Το μίσος πύρα θα 'χει. Χιλιάδων εκατό τα πτώματα αν συντρίψω με πέτρα τα κεφάλια, και τα δόντια με στανιό σαν βγάλω, Αχ το μίσος μου δεν θα εγκαταλείψω.*"

φαινόμενο με τις διακρίσεις και το ρατσισμό, δεν περιορίζεται σε βάρος μόνο του μέλους ή των μελών μιας διαφορετικής σε ιεράρχηση ομάδας ή ενός διαφορετικού έθνους ή λαού. Χαρακτηριστικά οι λευκοί ρατσιστές της Νότιας Αφρικής δεν ήταν λιγότερο επιθετικοί εις βάρος άλλων λευκών που διαφωνούσαν με την πολιτική του apartheid. Αλλά και στις πολιτείες του νότου στις ΗΠΑ, παρουσιάζεται το ίδιο φαινόμενο εις βάρος λευκών που διαφωνούσαν με τις ρατσιστικές συμπεριφορές⁵⁰. Στην Κύπρο εξάλλου καταγράφηκαν βιώματα δολοφονιών Τούρκων δημοσιογράφων ή συνδικαλιστών από Τούρκους εθνικιστές. Η αναζήτηση της αλήθειας μέσα από γέφυρες - φιλίας με τους Ελληνοκυπρίους από τους πρώτους, αποτέλεσε «έγκλημα» για εκτέλεση από τους δεύτερους.

- *Προκατάληψη* - στερεοτυπική σκέψη.- Προκατάληψη είναι η γνώμη που διαμορφώνεται εκ των προτέρων υπέρ ή κατά ενός προσώπου ή ενός πράγματος ή ενός συστήματος. Η έννοια εξειδικεύεται ως "η δυσμενής προδιάθεση συναισθημάτων απέναντι σε πρόσωπο ή ομάδα, που βασίζεται σε αυθαίρετες γενικεύσεις και στερεότυπες πεποιθήσεις"⁵¹. Αναφορικά με το ρατσισμό, ο όρος παραπέμπει συχνότερα σε αρνητικές "στάσεις" έναντι μιας ομάδας ή των μελών της που εδράζονται σε στερεοτυπικές αντιλήψεις -στερεότυπα⁵²- που δεν

⁵⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα που εκφράζει μισαλλοδοξία από την πλευρά ρατσιστών εις βάρος ακόμη και λευκών στις νότιες πολιτείες των Η.Π.Α., είναι η ταύτιση αυτών που "έπρεπε να ανήκουν στο Εμείς" με υβριστικούς χαρακτηρισμούς όπως το "Negro lover", απλώς επειδή έχουν ιδεολογικά αντίθετη γνώμη με τις ρατσιστικές ομάδες. Μια άλλη χαρακτηριστική κατάσταση - με εμφανή πολιτική δυναμικότητα, στη δική μας περιοχή, που διαφοροποιεί ιδεολογίες απέναντι στους Τουρκοκυπρίους είναι τα δυο διαφορετικά "μότο" που εκλύουν από ελληνοκυπρίους, όπου το ένα με περιεχόμενο την επαναπροσέγγιση: "οι τουρκοκύπριοι είναι αδελφοί μας" και το άλλο καθαρά υπερ-εθνικιστικό: "καλός Τούρκος = νεκρός Τούρκος". Αντίστοιχα "μότο" θα διαπιστωθούν και από την άλλη πλευρά.

⁵¹ Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1498, , εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.

⁵² Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1672, "ο συμβολικός χαρακτήρας που αποδίδεται στα μέλη ομάδας ανθρώπων (εθνικής, κοινωνικής κλπ.) και βασίζεται σε γενικεύσεις (ενδεχομένως αυθαίρετες), π.χ. ότι οι

ανταποκρίνονται στα στοιχεία της πραγματικότητας, αλλά βασίζονται σε συναισθηματικές καταστάσεις «αρνητικών πιστεύω» που συχνά πηγάζουν από ένα ακραίο εθνοκεντρισμό ή υπερεθνικισμό⁵³. Η προκατάληψη είναι συνώνυμη με το ρατσισμό όταν η κοινωνική ομάδα που αποτελεί στόχο της προσδιορίζεται φυλετικά⁵⁴. Στα πλαίσια προαγωγής της στερεοτυπικής σκέψης εις βάρος ενός έθνους, του εβραϊκού, καταγράφηκε η "φυλετική υγιεινή" ως επίσημη πολιτική του Ναζιστικού κόμματος⁵⁵. Το 1937, το κόμμα δημοσίευσε ένα επιστημονικό ντοκουμέντο, το "Εγχειρίδιο για τη Χιτλερική Νεολαία", που έπρεπε υποχρεωτικά να διαβαστεί από 7 εκατομμύρια νεαρά μέλη. Το εγχειρίδιο, είχε ως πρωταρχικό στόχο να καλλιεργηθεί η Χιτλερική Νεολαία σύμφωνα με τα ναζιστικά υποδείγματα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, έπρεπε να "εφευρευθούν" οι "εξω-ομάδες", οι Εβραίοι, για ενίσχυση της ταυτότητας και της συνοχής των "εσω-ομάδων", νεολαιών του Χίτλερ. Παράλληλα συνόψιζε τη δαρβίνεια θεωρία, τη γενετική του Μέντελ και τα πειράματα του Βάιςμαν, που αντέκρουαν την κληρονομικότητα των επίκτητων χαρακτηριστικών, προσδίδοντας στη νεολαία στερεοτυπική σκέψη εις βάρος των Εβραίων⁵⁶.

Γερμανοί είναι πειθαρχικοί, οι Σκοτσέζοι τσιγκούνηδες κ.α.", εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998

⁵³ Βλ. σχετικό Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη, Για μια παιδεία εναντίον των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων ανάλογα με το φύλο, την φυλή, τη θρησκεία, την εθνικότητα ή άλλα χαρακτηριστικά", σελ. 146 - 147, Διεθνές Συνέδριο Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία, Εκδ. Σάκκουλας, 1998.

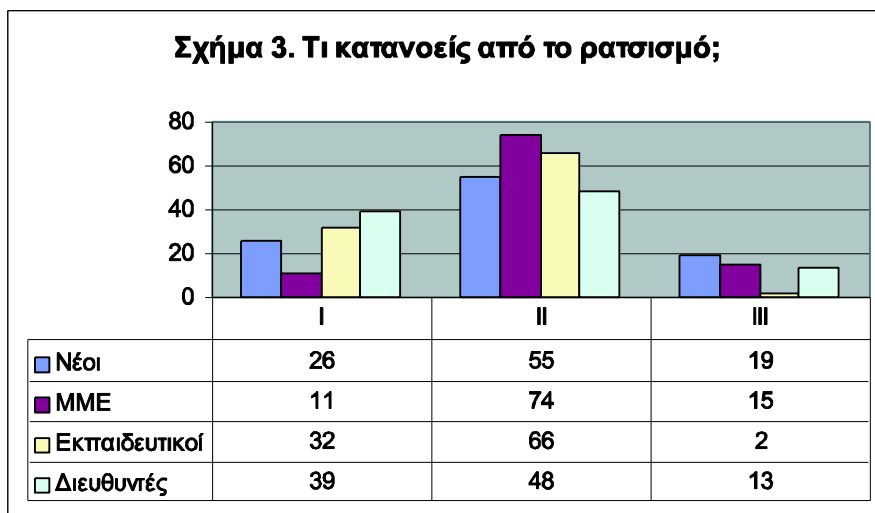
⁵⁴ Βλ. σχετικό J. Jones, "Prejudice and Racism, Addison-Wesley, Mass., USA, 1972.

⁵⁵ Βλ. Pat Shipman, "Η εξέλιξη του ρατσισμού", σελ. 221, "Όσο αυξανόταν η δύναμη των Ναζί, τη δεκαετία του 1930, αυξανόταν θεαματικά και ολέθρια το πλήθος των νόμων που είχαν σχέση με την ευγονική και τη φυλετική υγιεινή...", έκδ. "Νέα Σύνορα" - Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1998.

⁵⁶ Βλ. Fritz Brennecke (ed), "Von Deutschen Volk und seinem Lebensraum: Handbuch für die Schulungsarbeit in der Hitler Jugend", 1937, σελ. 45-47, "Αυτό που χρειάζεται να μάθουμε από αυτά τα πειράματα (έκλεινε το εγχειρίδιο) είναι τα ακόλουθα: οι περιβαλλοντολογικές επιδράσεις δεν ήταν ποτέ γνωστό ότι επιφέρουν το σχηματισμό μιας νέας φυλής. Αυτός είναι ένας παραπάνω λόγος για την πεποίθησή μας ότι ένας Εβραίος παραμένει Εβραίος, στη Γερμανία ή σε οποιαδήποτε άλλη χώρα. Δεν μπορεί ποτέ να αλλάξει τη φυλή του, ακόμα και μετά από αιώνων παραμονή ανάμεσα σε άλλους ανθρώπους" Μεταφρασμένο στα

Η κατανόηση της έννοιας του ρατσισμού, όπως αυτή κυριαρχεί στην κοινή γνώμη έχει αργίσι απασχολήσει την ομάδα της έρευνάς μας κατά τη διαλεκτική των προσεγγίσεων για διαμόρφωση των ερωτηματολογίων. Το διάγραμμα, στο σχήμα 3, πιο κάτω, δείχνει τις περί ρατσισμού αντιλήψεις στους νέους, τα ΜΜΕ, τους εκπαιδευτικούς και τους διευθυντές σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης. Οι απαντήσεις τους στοιχειοθετούνται από το βασικό ερώτημα «Τι σημαίνει ρατσισμός;», που προκωδικοποιήθηκαν ως εξής⁵⁷:

- I «έντονες συμπεριφορές κατά των ξένων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, ιδεολογίας...»
- II «απόρριψη ή διάκριση κατά των ξένων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος ή ιδεολογίας...»
- III «οποιοσδήποτε αρνητικές διαφορές προσώπων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος ή ιδεολογίας.

αγγλικά από τον H. S. Childs, "The Nazi Primer: Official Handbook for Schooling the Hitler Youth", 1938.

⁵⁷ Βλ. Ερώτηση 1στα Ερωτηματολόγια 1, 2 και 3 και Ερώτηση 40 στο μέρος «Ρατσισμός» στο Ερωτηματολόγιο 1, Κεφ. 4 και Παράρτημα 1.

Είναι εμφανές ότι τόσο ως σύνολο όσο κι ως κατά κατηγορία του δείγματος⁵⁸, στο οποίο υποβλήθηκε η ερώτηση, η έννοια που αποδίδεται από την κοινή γνώμη, με τη στενή έννοια που αποδίδεται στις κατηγορίες της έρευνάς μας, είναι ότι «*Ρατσισμός σημαίνει την απόρριψη ή διάκριση κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος, ιδεολογίας...*». Είναι αξιοσημείωτο ότι το ίδιο ερώτημα τέθηκε και στους ξένους⁵⁹, που διαμένουν στην Κύπρο μέσα από δυο εξειδικευμένα ερωτήματα ως προς την έννοια του ρατσισμού από συμπεριφορές στην Ευρώπη και στην Κύπρο:

1. *What do you understand by racism as applied in Germany, Austria or France?*⁶⁰

2. *What do you understand by racism as applied in Cyprus?*⁶¹

Οι αντίστοιχες απαντήσεις για τα παραπάνω ερωτήματα φαίνονται μέσα στο πλαίσιο πιο κάτω, όπου 58 απάντησαν έγκυρα για την Ευρώπη και 54 για την Κύπρο:

Διατύπωση της έννοιας «ρατσισμός» από ξένους που μένουν στην Κύπρο

I.- Violent expression against persons of another race, culture, religion ideology...

Για την Ευρώπη 22% / Για την Κύπρο 24%

II.- Rejection or discrimination against persons of another race, culture, religion, ideology...

⁵⁸ Για το θέμα αυτό είχαμε έγκυρες απαντήσεις από τα Ερωτηματολόγια 1, 2, 3 και 4 από 1157 νέους και νέες μεταξύ ηλικιών 15 – 23, 80 πρόσωπα που ασχολούνται με τη δημοσιογραφία από διάφορα ΜΜΕ, 41 εκπαιδευτικούς και 31 διευθυντές και βοηθούς διευθυντές σχολείων μέσης εκπαίδευσης.

⁵⁹ Έχουν απαντήσει το σχετικό ερωτηματολόγιο για τους ξένους 21 άτομα από την Κίνα, 19 από τη Ρωσία, 5 από το Πακιστάν, 4 από Ρουμανία, 4 από Βουλγαρία, 1 από Γερμανία, 1 από Ουκρανία, 1 από Γιουγκοσλαβία, κυρίως φοιτητές. Επισημαίνεται ότι οι κατ' εξοχήν ξένοι μετανάστες, ήταν πολύ επιφυλακτικοί και καχύποπτοι και είχαν αρκετές φορές ανησυχήσει κατά την προσπάθεια μελών της ομάδας μας να τους προσεγγίσουν για συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου.

⁶⁰ Βλ. Ερώτηση 3 στο Ερωτηματολόγιο 5, Κεφ. 4 και Παράρτημα 1.

⁶¹ Βλ. Ερώτηση 4 στο Ερωτηματολόγιο 5, Κεφ. 4 και Παράρτημα 1.

Για την Ευρώπη 40% / Για την Κύπρο 32%

III.- Any negative distinction of persons of another race, culture, religion, ideology...

Για την Ευρώπη 29% / Για την Κύπρο 35%

IV.- Negative or positive distinction

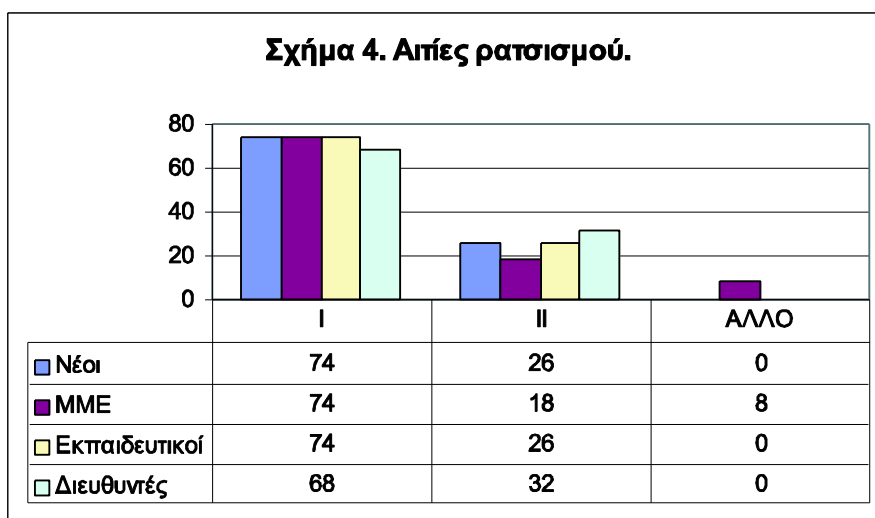
Για την Ευρώπη 9% / Για την Κύπρο 9%

Είναι αξιοσημείωτο ότι σύμφωνα με την προκωδικοποιημένη απάντηση II, η έννοια του ρατσισμού όταν πρόκειται για το «Ευρωπαϊκό μοντέλο», αποδίδεται από τους ξένους με ψηλότερα ποσοστά 8 εκατοστιαίων μονάδων από το «Κυπριακό μοντέλο». Αναφερόμενοι, βέβαια, οι ξένοι στο «πώς αυτή η έννοια εφαρμόζεται στην Κύπρο», δυννητικά προσβλέπουν προς μια διαφορετική περί ρατσισμού αντίληψη από αυτήν του Ευρωπαϊκού μοντέλου. Αυτό, λίγο ή πολύ, επιβεβαιώνεται από προσωπικές συνεντεύξεις/ συζητήσεις, που έγιναν με ξένους – κυρίως φοιτητές - σε μια περίοδο φορτισμένη από νεοναζιστικές εξάρσεις στην Ευρώπη. Έτσι, δεχόμεθα a priori ότι οι ξένοι έχουν οι ίδιοι σχηματίσει γνώμη για κάποιο σχήμα «Κυπριακού μοντέλου», μέσα από τις δικές τους προσωπικές εμπειρίες περί αποδοχής ή μη αποδοχής τους από τους Κυπρίους.

Αναφορικά με το γενικό ερώτημα που τέθηκε στους Κυπρίους, «σε ποιες αιτίες θα απέδιδαν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα συμπεριφορών/ έκφρασης ρατσισμού στην κοινωνία;», οι προκωδικοποιημένες απαντήσεις φαίνονται στο σχήμα 4 ως εξής:

- I Οι άνθρωποι κυρίως απορρίπτουν κάτι που δεν ξέρουν.
- II Οι εθνικές μειονότητες δίνουν αφορμή για αυτό.
- III Άλλο⁶².

⁶² Οι διευκρινίσεις από άτομα που απάντησαν στο Ερωτηματολόγιο 2 (βλ. Κεφ. 4, Παράρτημα 1) είναι οι εξής: (α) και τα δυο πιο πάνω (3 άτομα) (β) ξενοφοβία (3 άτομα) (γ) μη ανεκτικότητα στο διαφορετικό (3 άτομα) και (δ) οι άνθρωποι δεν θεωρούν τους εαυτούς τους καλύτερους από τους άλλους (1 άτομο).

Είναι εμφανές από το παραπάνω συγκριτικό διάγραμμα ότι, η κοινή γνώμη, με τη στενή έννοια που αποδίδεται στις κατηγορίες της έρευνάς μας, αντιλαμβάνεται ως αιτία κυρίως την άγνοια των ανθρώπων μιας κοινωνίας για τον άλλο. Αποτελεί όμως και μια πρώτη έκπληξη η απάντηση των διευθυντών σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών στη δεύτερη προκωδικοποιημένη απάντηση, ότι «οι εθνικές μειονότητες δίνουν αφορμή για αυτό». Το περιεχόμενο αυτών των απαντήσεων θα συζητηθεί σε επί μέρους εξειδικευμένα κεφάλαια

Στόχος της διαμόρφωσης της έρευνας

Απώτερος στόχος της διαμόρφωσης της έρευνάς μας σε μορφή βιβλίου είναι η διαφύλαξη των νέων μας από τη "γάγγραινα" του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας. Επιδιώκεται, έτσι, με ένα πιο προσιτό τρόπο, η διακίνηση των αποτελεσμάτων μέσα από διάφορους επηρεαζόμενους φορείς και οργανισμούς, που θα μπορούσαν με τη σειρά τους να συμβάλουν με στρατηγικές προκάλυψης για την αντιμετώπιση του φαινομένου των πιθανολογικών τάσεων του ρατσισμού στους νέους μας.

Πολλά θα μπορούσαν να προληφθούν αν, μια δεκαετία πριν, υπήρχαν κατάλληλες ερευνητικές υποδομές για προσδιορισμό στρατηγικών προκάλυψης και οχύρωσης για την αντιμετώπιση της

πιθανολογικής τότε διείσδυσης μιας υποκοουλτούρας, ακόμη και για την αντιμετώπιση της πιθανής τότε διείσδυσης των ναρκωτικών⁶³, παράλληλα με τις στρατηγικές τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης. Η εισβολή του ευδαιμονισμού σε μια απροετοίμαστη κοινωνία με μειωμένη κοινωνική προσαρμοστικότητα, μπροστά στους οικονομικούς ρυθμούς της εποχής, οδήγησε και στα αρνητικά της ταχύρυθμης τουριστικής ανάπτυξης με όλα τα επακόλουθα που έφεραν οι συγκρούσεις αξιών.

Με την ερευνητική αυτή μελέτη, που στοχοθετεί να ανιχνεύσει κατά πόσον υπάρχουν ρατσιστικές τάσεις στους νέους της Κύπρου, γίνεται προσπάθεια να αποκρυπτογραφηθούν διάφορες συμπεριφορές. Οι διαπιστώσεις και τα σχετικά συμπεράσματα, που κατέληξε η μελέτη μας, στοιχειοθετούν υλικό προβληματισμού και αποτελούν όφελος για την κυπριακή κοινωνία, διότι είναι με τη γνώση των φαινομένων αυτών που γίνεται εφικτή η "επέμβαση" του επιστήμονα για "θεραπεία" και για βελτίωση του συστήματός μας.

⁶³ Βλ. Ερευνητική Εργασία που ανατέθηκε από το Δήμο Λεμεσού στο Frederick Institute of Technology και το Intercollege Λεμεσού, με θέμα "Εκστρατείες Πρόληψης Ναρκωτικών", 1999 - 2000, όπου 7,5% των μαθητών δήλωσαν ότι έχουν δοκιμάσει ναρκωτικές ουσίες (Σε πραγματικούς αριθμούς 62, από τους οποίους 49 αγόρια και 13 κορίτσια. Από τους μαθητές του Γυμνασίου 5,6% και από τους μαθητές του Λυκείου 9,2% - Βάση 831 μαθητές). Δέκα χρόνια πριν δε φαινόταν να υπήρχε σχεδόν καθόλου πρόβλημα ναρκωτικών, κάποιες ανησυχίες για διείσδυση ναρκωτικών στα σχολεία περνούσαν απαρατήρητες, χωρίς καμιά ουσιαστική στρατηγική πληροφόρησης και προβληματισμού των νέων. Κυριαρχούσε η ανιεπιστημονική μέθοδος των καθησυχαστικών μηνυμάτων. Στην ίδια έρευνα διαπιστώθηκε ότι, η ενημέρωση που γίνεται σήμερα για τα ναρκωτικά δεν είναι αποτελεσματική, με αποτέλεσμα να είναι εκτεθειμένοι υποψήφιοι δέκτες από επικίνδυνους παράγοντες πληροφόρησης (χρήστες ή πρώην χρήστες).

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Συνοψίζοντας από τις παραπάνω αναλύσεις του εισαγωγικού αυτού κεφαλαίου επισημαίνουμε πιο κάτω κάποιες α ρισοί αξιωματικές παρατηρήσεις, που αποτέλεσαν παραμέτρους στην όλη προβληματική της έρευνας:

1. Η φρίκη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αφείρεσε τα διάφορα επιστημονικά ερείσματα που στήριζαν το ρατσισμό, τα μισαλλόδοξα και ξενοφοβικά ρεύματα, όμως, δεν φαίνεται να έχουν εξαλειφθεί από τις δυτικές κοινωνίες και αποτελούν μια συνιστώσα των ρών παγκοσμιοποίησης, που δυνητικά διεισδύει στις σύγχρονες δημοκρατίες δυτικού τύπου μέσα από μια δέσμη στοιχείων υποκουλτούρας.
2. Οι προκαταλήψεις για λαούς και θρησκευματα και πολλές άλλες διακρίσεις αποτελούν φαινόμενα που δεν περιορίζονται ως προβλήματα εθνικά, «επαρχιακά», μέσα στα κλειστά συμβατικά σύνορα μιας απομακρυσμένης από μας κοινωνίας, αλλά διεισδύουν μέσα από το πολύπλοκα φορτισμένο πεδίο των ρών της παγκοσμιοποίησης και στη δική μας κοινωνία. Το γεωπολιτικό και γεωοικονομικό στοιχείο του νησιού φαίνεται να ελλιμενίζει τουριστικά αναπτυξιακά ρεύματα με τη συνεχή αύξηση του ΑΕΠ, αλλά είναι ταυτόχρονα και ευάλωτο από τις ροές της υποκουλτούρας, των ναρκωτικών, της αύξησης της εγκληματικότητας, της διακίνησης των οικονομικών μεταναστών και λαθρομεταναστών (που στη φτώχεια τους βλέπουν το νησί σαν EI - Dorado ελπίδας) και του υποβόσκοντος ρατσισμού και ξενοφοβίας.
3. Η κατοχή στην Κύπρο, η παρουσία των ξένων βάσεων, η πολλαπλότητα των διεθνών συμφερόντων, η αβεβαιότητα που εκλύει το αλλότριο ενδιαφέρον των ξένων για το γεωπολιτικό στοιχείο του νησιού, η εισαγωγή της υποκουλτούρας, όλα, στη

συνάρθρωσή τους έχουν πολιτική δυναμικότητα και επιδρούν στην ανάπτυξη ενός δυναμικά αμυντικού συστήματος, το οποίο άλλοτε φαίνεται από εθνοκεντρικού χαρακτήρα συμπεριφορές κι άλλοτε από το λεγόμενο κυπριωτισμό.

4. Οι αμφισβητήσεις των ηθικών αξιών, με την κυριαρχία του οικονομικοτεχνικού πολιτισμού αποτελεί υπαρκτή κατάσταση που επηρεάζει το σύστημα της παιδείας του τόπου, προσδίδοντας καθοριστική έκφραση στην ωφελιμιστική ανταγωνιστική εκπαίδευση, που βρίσκει πεδίο ανάπτυξης στην παραπαιδεία. Η απουσία ηθικών αξιών δυναμικά αφήνει την απάθεια να περάσει και εξοπλίζει “στάσεις” ανοχής, αυτό λιγότερο ή περισσότερο μπορεί να οδηγήσει τους αυριανούς πολίτες σε μια κοινωνία με βασικά ελλείμματα δημοκρατικής αρχής.
5. Μέσα από τις ευρωπαϊκές προοπτικές του νησιού, ο Κύπριος νέος οιονεί διαμορφώνεται πολίτης της Ευρώπης και a posteriori αναμένεται να καλλιεργήσει ένα δυαδικό σύστημα ισορροπίας: μιας εθνικής ταυτότητας του Κύπριου πολίτη και της ευρωπαϊκής ετερότητας του Ευρωπαίου πολίτη.
6. Μπροστά στο ερώτημα «κατά πόσον υπάρχει σχέση σε κάποια μορφή εμφάνισης ρατσιστικών και ξενοφοβικών τάσεων με συμπεριφορές κοινωνικής υποδούλωσης, εξάρτησης και επιβολής απέναντι σε ξένους οικονομικούς μετανάστες», η προβληματική μας ανάγεται σε προϊόντα ανισότητας, στην πιθανή διείσδυση υποκουλτούρας και στη συγκεκριμένη δημοκρατική ευθραυστότητα, όπου κάποιες συμπεριφορές στο νησί φαίνεται να έχουν σχέση με πιθανό έλλειμμα δημοκρατίας, που στο βάθος εμφανίζεται ως έλλειμμα ισότητας και ελευθερίας.
7. Εκεί που κοντόφθαλμα τα οικονομικά συμφέροντα υπαγορεύουν τον εξουσιαστικό διαχωρισμό του «εμείς» και του «αυτοί», εγκλωβίζεται η σκέψη και καθοριστικά καλλιεργείται σε λανθάνουσα κατάσταση η δυσπιστία, η ξενοφοβία, τα στερεότυπα, μέχρι κι η εχθρότητα.

Η προβληματική των αποτελεσμάτων της έρευνας, μας έχει φέρει μπροστά σε μια πρώτη έκπληξη που κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθεί στο εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο. Μπροστά στο ερώτημα «κατά πόσον οι διακρίσεις δικαιολογούνται», διαπιστώθηκε ότι η γενεά των διευθυντών

και των εκπαιδευτικών μας είναι ανησυχητικά εμβολιασμένη από ξενοφοβικές τάσεις και στερεοτυπική σκέψη σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι νέοι μας⁶⁴. Καταγράφηκε ότι, το 18% των διευθυντών και 9% των διδασκόντων εκπαιδευτικών, σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης, απαντά σε προκωδικοποιημένες απαντήσεις ότι, «*οι διακρίσεις είναι συχνά δικαιολογημένες*» και ένα πολύ ψηλό ποσοστό του 67% διευθυντών και 68% εκπαιδευτικών δικαιολογεί τις διακρίσεις με το «*κάποτε*». Μόνο 15% των διευθυντών και 23% διδασκόντων εκπαιδευτικών απαντούν ότι, «*ουδέποτε δικαιολογούνται οι διακρίσεις*». Η προβληματική μας ανάμεσα σε άλλες παραμέτρους ανάγεται σε προϊόντα της προ του διορισμού πιθανής μακροχρόνιας ανεργίας. Λαμβανομένου υπόψη ότι το σχολείο αποτελεί φορέα κοινωνικοποίησης, κρίνεται η αναγκαιότητα περαιτέρω έρευνας επί του θέματος αυτού.

Λαμβανομένου, τέλος, υπόψη ότι η έρευνα είναι διεπιστημονική κρίθηκε εξ αρχής αναγκαία μια πρώτη ανάλυση συναντίληψης των εννοιολογικών «*εργαλείων*» (α) ρατσισμός (β) διακρίσεις (γ) μισαλλοδοξία (δ) προκατάληψη – στερεοτυπική σκέψη. Καταγράφηκε επίσης η αντίστοιχη αντίληψη του δείγματος του ερωτηματολογίου για την έννοια του ρατσισμού και των αιτίων που τα υποκείμενα του δείγματος αντιλαμβάνονται. Χαρακτηριστικά το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος απαντά ως κύρια αιτία ρατσισμού «*την απόρριψη των ανθρώπων από κάτι που δεν ξέρουν*».

⁶⁴ Βλ. Σχήμα 1 και 2, στο Κεφάλαιο αυτό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αζίζι – Καλατζή Αναστασία, Ζώνιου – Σιδέρη Αθηνά και Βλάχου Αναστασία, «Προκαταλήψεις και Στερεότυπα – Δημιουργία και Αντιμετώπιση», εκδ. Γενική Γραμματεία της Λαϊκής Επιμόρφωσης, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα, 1998.
2. **Ball Colin**, "Δράση για την καταπολέμηση της επί μακρό χρόνο ανεργίας στην Ευρώπη", Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας, Loughlinstown House, Shankill Co., Dublin, Ireland, 1988.
3. **Brennecke Fritz** (ed), "Von Deutschen Volk und seinem Lebensraum: Handbuch für die Schulungsarbeit in der Hitler Jugend", 1937.-Μεταφρασμένο στα αγγλικά από τον H. S. Childs, "The Nazi Primer: Official Handbook for Schooling the Hitler Youth", 1938.
4. **Cohen Robin**, "Rethinking Babylon", New Community, Vol. 21, No 1, 1995.
5. **Γόντικα Μίρκα**, στο μήνυμα του Γ.Γ. του ΟΗΕ, στον τόμο Ισότητα και Ανάπτυξη, του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σελ. 29, Αθήνα - Κομοτηνή, 1998.
6. **Derrida Jacques**, "Η Τελευταία λέξη του Ρατσισμού", εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1987.
7. **Duverger Maurice**, "Εισαγωγή στην Πολιτική", σελ. 18-24 - Οι ρατσιστικές θεωρίες -, Επιστήμη και Κοινωνία, εκδ. Παπαζήση, 1964.
8. **Jelloun Tahar Ben**, "Ο ρατσισμός όπως τον εξήγησα στην κόρη μου" Τίτλος πρωτοτύπου "Le Raïsme expliqué à ma fille" σε μετάφραση Αγγέλας Βερυκοκάκη, εκδ. "Νέα Σύνορα" - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1998.
9. **Jones J.**, "Prejudice and Racism, Addison-Wesley, Mass., USA, 1972.

10. **Κακριδής Ι.Θ.**, «Περικλέους Επιτάφιος – Θουκυδίδου», Ε΄ Έκδοση, Αθήνα, 1970.
11. **Κασιμάτης Γιώργος**, "Σκέψεις για την αρχή της ισότητας των φύλων", δοκίμιο, Δικαιώματα του Ανθρώπου - *Revue Hellenique des Droits de l' Homme*, Αρ 1, 1999.
12. **Hobsbawn Eric**, "Η Εποχή των Άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991", (εκδ. 1994).
13. **Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη**, «Για μια παιδεία εναντίον των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων ανάλογα με το φύλο, την φυλή, τη θρησκεία, την εθνικότητα ή άλλα χαρακτηριστικά», Διεθνές Συνέδριο Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία, Εκδ. Σάκκουλας, 1998.
14. **Levi Primo**, "*ΕΑΝ ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ*" σε μετάφραση Χαράς Σαρλικιώτη (Τίτλος Πρωτοτύπου: *SE QUESTO 'E UN UOMO*, 1947), Έκδοση ΑΓΡΑ, Αθήνα, 1997.
15. **Μαυράτσας Κάισαρ**, «Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού στην Κύπρο – Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974 - 1996» σελ. 16, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1998.
16. **Μπαμπινιώτης Γ.**, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.
17. **Ντομπζάνσκι Θεοδόσιος** - Πρόεδρου της Αμερικανικής Ένωσης για την Πρόοδο της Επιστήμης (1962), "Η Εξελισσόμενη Ανθρωπότητα" (1^η εκδ. 1962).
18. **Shipman Pat**, "Η Εξέλιξη του Ρατσισμού" εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1998.
19. **Sinclair T. A.**, «Ιστορία της Ελληνικής Σκέψεως», σελ. 150 - 154, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1969.
20. **Στενού Κατερίνα**, (μετάφραση Σάρα Μπενβενίστε, Μαρία Παπαδήμα) "Εικόνες του άλλου. Η ετερότητα: από το μύθο στην προκατάληψη", εκδ. Εξάντας/UNESCO, 1999.
21. **Τσιάκαλος Γιώργος**, "Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης", Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.
22. **Φατούρος Αργύρης**, «Ανάπτυξη: η μετεξέλιξη μιας λέξης», από το βιβλίο «Ισότητα και Ανάπτυξη – η πεντηκονταετής συμβολή του ΟΗΕ στην εξελικτική τους πορεία», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998.

23. **Φραγκουδάκη Άννα** και **Δραγώνα Θάλεια**, "Τι είναι η πατρίδα μας;", εκδ. Αλεξάνδρεια (2η έκδοση), Αθήνα, -σε 1η έκδοση –1997.

Πηγές από Θεσμούς, Διεθνείς Συμβάσεις/ Συνθήκες,

1. Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη της μη ανεκτικότητας και των διακρίσεων που αφορούν στη θρησκεία και τις πεποιθήσεις (Ψήφισμα 36/55 της 25/11/1981 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών).
2. Ερευνητική Εργασία από το Frederick Institute of Technology (Παράρτημα Λεμεσού) και το Intercollege (Παράρτημα Λεμεσού), με θέμα "Εκστρατείες Πρόληψης Ναρκωτικών", 1999 - 2000, Χορηγός ο Δήμος Λεμεσού, 2000.
3. Καινή Διαθήκη.
4. Νόμος (Γαλλίας) 94-1136 της 27/12/1994.
5. Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και θέσεις των διεθνολόγων Oppenheimer (18th Edition 744-746) και Schwazzenburger.
6. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων του 1966.
7. Συμφωνία του Δουβλίνου στις 15/6/1990.
8. Συνθήκη του Λονδίνου στις 30/11/1992.
9. Συνθήκη του Μάαστριχ, 7/2/1992.
10. Συνθήκη Σέγκεν, 19/6/1995.
11. Συμφωνία Συνόρων που οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις επεξεργάστηκαν το 1991, αλλά δεν την έχουν ακόμη υπογράψει.
12. Human Development for Cyprus, 1995, Research Papers and Reports, Series II, Department of Statistics and Research, Ministry of Finance, The Printing Office of the Republic of Cyprus, Nicosia, 1995.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ
Κρίστης Χαράκης -
Κωνσταντίνος Χαράκης
Η ΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

"Ἔστι δ' ἄρχων φύλαξ του δικαίου, εἰ δε του δικαίου, και του ἴσου"
Αριστοτέλους, Ηθικά Νικομάχεια, 1234b, VI, 1-2.
"όλοι διαφορετικοί - όλοι ίσοι"
ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΝΕΟΛΑΙΑΣ, 1995

Η ΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ FORUM

Προλεγόμενα

Η ανάγκη κατάκτησης αποικιών που διακατείχε τα ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη, διαμόρφωσε το ευρωπαϊκό ιμπεριαλιστικό μοντέλο, που μας κατέγραψε η ιστορία στους δυο αιώνες που πέρασαν¹. Αντίποδας του αποικιακού ιμπεριαλισμού υπήρξαν τα διάφορα κινήματα για αυτοδιάθεση. Αν ο *ρατσισμός* φάνηκε να είναι το «χρήσιμο εργαλείο» για την επίτευξη του ιμπεριαλισμού στον πλανήτη μας, το αντιθετικό εργαλείο των διαφόρων κινήματων για αποαποικιοποίηση και αυτοδιάθεση υπήρξε η διεκδίκηση της ελευθερίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για την ιστορία, η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανάγεται στην αρχαιότητα της κλασικής εποχής, αλλά και πέρα των ορίων του ελληνικού χώρου, στον Κομφούκιο και άλλους. Επισημαίνεται ως έννοια

¹ Βλ. σχετικό Πάρι Βαρβαρούση, «Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις», σελ. 57 – 62, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1981.

μέσα από τη σημασία της *αξίας του ανθρώπου* και της δικαιοσύνης² τόσο στην ελληνική σκέψη³ όσο και στο σύνολο των μεγάλων θρησκειών. Έχουν όμως καθοριστεί στην Ανθρωπιστική Αναγέννηση, στους φιλοσοφικούς στοχασμούς του John Locke, Jean Jacques Rousseau⁴, Thomas Jefferson και των μεγάλων επαναστάσεων. Η Magna Charta, η υιοθέτηση της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη από την Εθνοσυνέλευση της Γαλλίας το 1789, συνέβαλαν σημαντικά στη διάδοση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Καθοριστικός όμως παράγοντας ήταν οι αντιδράσεις από τις φρικιαστικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου που κατέγραψε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος⁵.

Με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ιδρύθηκε ο *Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών* (ΟΗΕ)⁶ και εκ προοιμίου, με την ίδρυσή του το 1945, συστάθηκε ως forum εναρμόνισης των πράξεων των εθνών, δίνοντας στην ανθρωπότητα μίαν ουσιαστική ελπίδα υλοποίησης ενός οράματος κοινών στόχων για εμπέδωση της ειρήνης και της ασφάλειας των λαών και για ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των εθνών και της διεθνούς συνεργασίας⁷. Με την υπογραφή του *Χάρτη των*

² «Θα είναι μία ημέρα σκοτεινή για τον Δίκαιο αν ο Άδικος αποκτήσει τη μεγαλύτερη δίκη», Αριστοφάνους «Νεφέλες».

³ "Πάντων χρημάτων μέτρον ο άνθρωπος" - Πρωταγόρας (500 π.Χ.), " 'Εστι δ' άρχων φύλαξ του δικαίου, ει δε του δικαίου, και του ίσου" - Αριστοτέλους, Ηθικά Νικομάχεια, 1234b, VI, 1-2.

⁴ Βλ. Πασχ. Κιτρομιλιδη "Νεότερη Πολιτική Θεωρία Ι, Θεωρίες Κοινωνικού Συμβολαίου Hobbes - Locke - Rousseau", σελ. 26 - 34 και 43 - 69, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1985.

⁵ Οι μαζικές φρικιαστικές και κατάφορες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την περίοδο του φασισμού/ ναζισμού, καταγράφηκαν με τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, την πλήρη κατάργηση όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, τις φασιστικές φυλετικές διακρίσεις, αλλά ιδιαίτερα την εμπειρία του ολοκαυτώματος.

⁶ Ο ΟΗΕ απαρτίζεται α) από τη Γενική Συνέλευση β) το Συμβούλιο Ασφαλείας γ) Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο δ) Το Πενταμελές Συμβούλιο Κηδεμονίας (Trusteeship Council) ε) το Διεθνές Δικαστήριο στ) τη Γραμματεία ζ) τα Εξειδικευμένα Σώματα και η) τα Διεθνή Δικαστήρια που συστάθηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα.

⁷ Το Προοίμιο του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (1945) διασφαλίζει τους οραματισμούς και τα ιδανικά πάνω στα οποία βασίστηκε η ίδρυση των Ηνωμένων Εθνών για τη διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, διακηρύσσοντας ότι: «*Εμείς οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών είμαστε αποφασισμένοι: Να σώσουμε τις*

Ηνωμένων Εθνών και τη σύσταση του ΟΗΕ, καταγράφηκε η πρώτη διεθνής μεταπολεμική συνθήκη με στόχο το καθολικό σέβας για τα ανθρώπινα δικαιώματα⁸.

Παρόλο το γεγονός ότι τα Ηνωμένα Έθνη αποτελούν ένα forum που σημαδεύει σχέσεις ισχύος και πολλές φορές δεν ανταποκρίθηκαν στην αποστολή τους, θεωρούνται το μοναδικό όργανο που τυπικά έστω θεμελιώνει τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Σε αυτή την αρχική υποδομή ακολούθησε να «κτίζεται» ένα πολυδιακλαδωμένο εποικοδόμημα των διαφόρων εξειδικευμένων οργανισμών σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ένα σημαντικό εξειδικευμένο σώμα του Οργανισμού είναι η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Commission of Human Rights)⁹, που συστάθηκε το 1946 από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο¹⁰ με όρους εντολής που περιλαμβάνουν την υποβολή προτάσεων, συστάσεων και αναφορών στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο σχετικά με:

- τον Διεθνή Χάρτη Δικαιωμάτων (International Bill of Rights)

επερχόμενες γενεές από τη μάστιγα του πολέμου, που δυο φορές κατά τη διάρκεια της ζωής μας έχει προκαλέσει ανείπωτο πόνο στην ανθρωπότητα και να επαναβεβαιώσουμε την πίστη μας στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, στην αξιοπρέπεια και την αξία του ανθρώπου, στα ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών και εθνών μεγάλων και μικρών, και να δημιουργήσουμε τις συνθήκες εκείνες κάτω από τις οποίες η δικαιοσύνη και οι υποχρεώσεις, που απορρέουν από τις συνθήκες και άλλες πηγές διεθνούς δικαίου, μπορούν να διατηρηθούν και να προωθήσουμε την κοινωνική δικαιοσύνη και καλύτερες συνθήκες ζωής μέσα σε μεγαλύτερη ελευθερία...» [Βλ. Προοίμιο του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών 1945].

⁸ Μέσα από τους σκοπούς και σύμφωνα με το άρθρο 55 του Χάρτη, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών οφείλει να ενεργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να προάγει τον καθολικό σεβασμό και εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για να πετύχει τους στόχους της σύστασής του, μεταξύ άλλων, δύναται να εισηγείται σε Κράτη Μέλη να επικυρώνουν τις συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

⁹ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ετοίμασε την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το Σύμφωνο για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.

¹⁰ Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο είναι διακυβερνητικό σώμα, υπαγόμενο στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Το Συμβούλιο, μελετά και προβαίνει σε συστάσεις αναφορικά με ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων που περιλαμβάνει το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, εκπαιδευτικά καθώς επίσης και θέματα υγείας και άλλα σχετιζόμενα θέματα.

- τις διεθνείς διακηρύξεις ή συμβάσεις για τις αστικές ελευθερίες, το νομικό καθεστώς των γυναικών, την ελευθερία πληροφόρησης και συναφή θέματα
- την προστασία των μειονοτήτων
- την πρόληψη διακρίσεων με βάση τη φυλή, το φύλο, τη γλώσσα ή τη θρησκεία
- οποιοδήποτε άλλο θέμα που αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα και δεν καλύπτεται από τα πιο πάνω.

Το 1948, τα Ηνωμένα Έθνη, με την *Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* της 10ης Δεκεμβρίου¹¹, έθεσαν το θεμέλιο για τη διασφάλιση και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Την ίδια εποχή και μόλις μια μέρα προηγουμένως (στις 9 Δεκεμβρίου, 1948), η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, ομόφωνα, ενέκρινε το κείμενο της *Σύμβασης για την Πρόληψη και Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας*¹². Σε αντίθεση με την Οικουμενική Διακήρυξη, η οποία συνίσταται σε προτροπή, η *Σύμβαση για την Πρόληψη και Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας* δημιουργεί υποχρεώσεις των κρατών μελών.

Μετά από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών η σημαντικότερη εξέλιξη σεβασμού και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγινε με την υπογραφή της *Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Ανθρωπίνων*

¹¹ Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948, γνώρισε μεγάλη ιδεολογικοπολιτική ακτινοβολία και απήχηση, δεν αποτελεί όμως ισχύον δίκαιο.

¹² Η Σύμβαση για την Πρόληψη και Τιμωρία της Γενοκτονίας διακηρύχθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την υπ' αρ. 96(1) απόφαση της 11^{ης} Δεκεμβρίου, 1948 και τέθηκε σε ισχύ το 1951. Σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή, "γενοκτονία" συνιστούν πράξεις που στοχεύουν στην ολική ή μερική καταστροφή μιας εθνικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας, με τη δολοφονία μελών της ομάδας, ή με την πρόκληση σοβαρής σωματικής ή ψυχικής βλάβης σε μέλη της ομάδας, με την επιβολή στην ομάδα όρων διαβίωσης που αποσκοπούν στη φυσική καταστροφή της, καθώς και με την εφαρμογή μέτρων με στόχο την πρόληψη των τοκετών εντός της ομάδας, ή με τη βίαιη απομάκρυνση παιδιών από την ομάδα. Με τον περί της Συμβάσεως περί Παρεμποδίσεως και Τιμωρίας του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (Κυρωτικός) Νόμος 59 του 1980, υιοθετήθηκε η Σύμβαση στην Κυπριακή Δημοκρατία [Βλ. σχετικό Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Οι Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος II, σελ. 471-478].

Δικαιωμάτων στις 4 Νοεμβρίου του 1950, στη Ρώμη¹³. Επισημαίνεται ότι, το δεύτερο μέρος του συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας συνετάχθη με πρότυπο την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τα Σύμφωνα των Ηνωμένων Εθνών, που κατοχυρώνουν όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες.

Εκφάνσεις όμως σε φαινόμενα ρατσισμού και μισαλλοδοξίας δεν εξέλιπταν από την ανθρωπότητα. Στις τελευταίες μάλιστα δεκαετίες του αιώνα, θα τις δούμε να "επαναλαμβάνονται" με διαφορετικές μορφές, σε διάφορα μέρη του πλανήτη μας, μέχρι και «εν εξελίξει» συμπεριφορές νεοναζιστικής φρενίτιδας. Πρόκειται για ξενοφοβικές κυρίως συμπεριφορές που κατά κάποιο τρόπο ακολουθούν τις σύγχρονες "ροές" της παγκοσμιοποίησης ή συμπεριφορές μισαλλοδοξίας που αποτελούν κατάλοιπα του ρατσισμού της ηπειρωτικής κυρίως Ευρώπης. Ανάγονται, όπως και κατά τις παλαιότερες εμπειρίες, σε στερεότυπα, σκληρότητα απέναντι στον άλλο, πυρετό φανατισμού και μετεξελίσσονται a posteriori σε ένα νοσηρό σύνδρομο εθνικισμού και ξενοφοβίας, με επικίνδυνες ρατσιστικές συμπεριφορές, που φτάνουν σε ακραίες ωμότητες. Όπως και κατά την περίοδο που προηγήθηκε της ανόδου των ναζί, είναι σήμερα κάποιες ορατές συμπεριφορές, που επισημαίνονται με διάφορους τρόπους. Αρχίζουν από μια απλή προσβολή¹⁴, χωρίς ουσιαστικά τη «ρατσιστική» αίσθηση από τον πράττοντα ή μια υβριστική συμπεριφορά ή και με ρατσιστικό χιούμορ¹⁵. Ακολουθώς,

¹³ Η Σύμβαση της Ρώμης τέθηκε σε ισχύ από τις 3 Σεπτεμβρίου, 1953, και έχει επικυρωθεί και από τα 21 κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στην Κύπρο, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών και το Πρώτο Πρωτόκολλο επικυρώθηκαν από το Νόμο 39/ 62 ενώ το Δεύτερο, Τρίτο και Πέμπτο Πρωτόκολλο επικυρώθηκαν από το Νόμο 118/ 68. Η Κύπρος επικύρωσε, επίσης, τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (Νόμος 64/ 67) και τα Διεθνή Σύμφωνα για τα Οικονομικά, Κοινωνικά, Πολιτιστικά, Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα με το Νόμο 14/ 69.

¹⁴ Εμπαιγμός ενός ατόμου για το χρώμα του δέρματος.

¹⁵ Χαρακτηριστικό ήταν και το παράδειγμα "της καρικατούρας των εβραίων με τη γαμψή μύτη", που άρχισε ως "χιούμορ", για τα γερμανικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, και διαμορφώθηκε σε "όπλο" αντισιμιτικής προπαγάνδας της ναζιστικής Γερμανίας, λίγο πριν το πογκρόμ, με επιθέσεις όχλου εναντίον σε κάθε τι εβραϊκό. Βασικά το ρατσιστικό χιούμορ είναι εντελώς ξένο με την αυθεντική έννοια της σάτιρας, είναι όμως ένας τρόπος να ειρωνεύεται και να γελοιοποιείται μια κοινωνική ομάδα εξαιτίας κάποιων πραγματικών ή υποτιθέμενων

άλλοτε έκδηλα κι άλλοτε συγκεκαλυμμένα, καλλιεργούνται, αναπτύσσονται και μετεξελίσσονται σε άμεσες συμπεριφορές ξενοφοβίας, οι οποίες μάλιστα ενισχύονται από την αδιαφορία που συνήθως υπάρχει στην κοινή γνώμη απέναντι στο δράμα των άλλων (των ξένων).

Ιδιαίτερα, η αδιαφορία της κοινής γνώμης σε θέματα ρατσισμού στις σύγχρονες κοινωνίες της κατανάλωσης είναι θέμα αγωγής. Σε μια κοινωνία που διεκδικεί ανώτερο πολιτιστικό επίπεδο και υπονομεύεται η ανθρώπινη αξία, είναι αδιανόητο να μιλάμε για πολιτισμό. Είναι η απουσία της κατάλληλης προπαίδειας για την αποδοχή της ετερότητας και την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού που απομακρύνει τον πολίτη να ενδιαφέρεται και να συμβάλλει στη δημιουργία ενός πολιτισμού ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σαν αποτέλεσμα το σκηνικό διαμορφώνεται με τους ξένους να καταλήγουν σε απομονώσεις, να καταπιέζονται και να εξαναγκάζονται σε αυτό-περιορισμό, ή να αισθάνονται το διωγμό και στις χειρότερες περιπτώσεις να αντιμετωπίζουν σωματική επίθεση, τον εμπρησμό στα σπίτια τους ή και τη δολοφονία τους ακόμη. Είναι πολύ νωπά τα φαινόμενα νεοναζιστικών συμπεριφορών στη Δυτική Ευρώπη, ακόμη και στους ίδιους ακριβώς χώρους όπου η ανθρωπότητα βίωσε το όνειδος της δεκαετίας του ναζισμού, με τους εμπρησμούς σε οικίες αλλοδαπών και το θάνατο αθώων θυμάτων, επειδή ήταν "ξένοι".

Στο κεφάλαιο αυτό περιορίζεται η συζήτησή μας σε επισημάνσεις παραμέτρων αναφορικά με *νομικά ζητήματα* ή οιονεί νομικά ζητήματα, με πηγές από το *διεθνές* και το *τοπικό forum*, που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και με την κατάργηση των διακρίσεων και την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και της ξενοφοβίας. Αντίστοιχα με αυτά, δίνεται μια σκιαγράφηση θεσμών και οργανισμών, με αρμοδιότητες που προάγουν την αναγνώριση και την εφαρμογή των δικαιωμάτων των "*διαφορετικών*" ανθρώπων για ελευθερία συνείδησης, έκφρασης, γλώσσας, ιδεολογίας, θρησκείας κλπ.

Η δυναμική των θεσμών και των φορέων που εκφράζουν την κοινωνία μας βρίσκεται σε κατάσταση συνεχούς διεύρυνσης, κάτι που καθιστά το εγχείρημά μας, που αποτυπώνεται στις σελίδες αυτές, να

χαρακτηριστικών της μέσα από διάχυση μηνυμάτων ανωτερότητας, αποκλεισμού, μέχρι και φυλετικής διαφοροποίησης ή ακόμη και μετεξέλιξης εθνικού ή φυλετικού μίσους.

είναι περιορισμένο και να μην μπορεί να ξεπεράσει τα όρια του συμβολικού. Όμως, με το εγχείρημα αυτό διαφαίνεται από πού θα αρχίσουμε και πώς θα αντλήσουμε δυνατότητες ενίσχυσης της ανθρωπιάς μας, ώστε είτε ως ερευνητές είτε ως μέλη κάποιου κοινωνικού φορέα ή ακόμη κι ως απλοί πολίτες να είμαστε σε θέση να εκφράσουμε γνώμη για εφαρμογή των νόμων, που επικεντρώνονται στην καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας¹⁶.

Το Διεθνές Forum και οι κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις

Η διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βασίζεται κατά κύριο λόγο σε διεθνείς συμβάσεις. Η Κυπριακή Δημοκρατία έχει δεσμευτεί με διάφορες *συμβάσεις* και *διεθνείς συμφωνίες* που κατοχυρώνουν τα ανθρωπίνια δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες, οι οποίες όταν κυρωθούν με νόμο έχουν *αυξημένη ισχύ έναντι της εσωτερικής νομοθεσίας*.

Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός πολυμερών δεσμευτικών για την Κύπρο συμβάσεων, οι οποίες είτε επικυρώθηκαν με νόμο της Βουλής των Αντιπροσώπων δυνάμει του Άρθρου 169(3) είτε δυνάμει της *αρχής της διαδοχής*¹⁷ για εκείνες τις συμβάσεις που δέσμευσαν την Κύπρο προτού ανακηρυχθεί σε Δημοκρατία¹⁸.

¹⁶ Ο Νίκος Φραγκάγκης (Πρόεδρος της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας), αναφερόμενος στον πρόλογο της έκδοσης των κειμένων του Διεθνούς Συνεδρίου στην Αθήνα με θέμα: «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία» (Αθήνα, Μάιος, 1997, πολύ χαρακτηριστικά επισημαίνει ότι: «*Το ρατσισμό, την ξενοφοβία, τη μισαλλοδοξία και όλους τους συναφείς ...ισμούς και αντι-...ισμούς που ροκανίζουν την ανθρωπιά μας, θα τους δαμάσουμε όλοι μαζί*».

¹⁷ Η επέκταση της συνθήκης με την αρχή της διαδοχής (succession) επιτυγχάνεται με δυο τρόπους: (α) βασίζεται στην υπόθεση ότι ένα κράτος εξακολουθεί να δεσμεύεται από τις συνθήκες που το δέσμευαν προτού πάρει τη νέα του μορφή, εκτός αν εντός εύλογου χρόνου διακηρύξει την αποδέσμευσή του (β) βασίζεται στην άποψη ότι ένα νέο κράτος θα πρέπει να είναι ελεύθερο και αποδεσμευμένο από τις υποχρεώσεις του προηγούμενου κράτους και συνεπώς αποφασίζει μόνο του ποιες από τις παλιές συμβάσεις θα υιοθετήσει. Η Κυπριακή Δημοκρατία δεν υιοθέτησε ούτε τον πρώτο ούτε και τον δεύτερο τρόπο, αλλά ακολούθησε μια άλλη μέθοδο από συγκεκριμένη συνθήκη οποιοδήποτε αυτό καθίσταται αναγκαίο, χωρίς όμως να αποκλείεται η εφαρμογή του πρώτου τρόπου. Αυτό εμπεριέχει τον κίνδυνο, τυχόν παρατεταμένη καθυστέρηση στην ανακήρυξη

Ο νομικός ορίζοντας στο *διεθνές forum* παρουσιάζει μια ποικιλία συμβατικών ρυθμίσεων, που στο σύνολό τους αποτελούν ένα γενικό νομικό και θεσμικό πλαίσιο στις μεταξύ των κρατών σχέσεις. Το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει:

- Τη Συνθήκη της Γενεύης σχετικά με τη μεταχείριση, εν καιρώ πολέμου, των τραυματιών, αιχμάλωτων πολέμου και πολιτών (1949)
- την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών (1950)¹⁹

της δέσμευσης να εκληφθεί ως αποκήρυξη της εφαρμογής της εν λόγω σύμβασης [Βλ. σχετικό Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Οι Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος Ι, σελ. 1-2].

¹⁸ Δυνάμει της αρχής της διαδοχής οι συμβάσεις συνεχίζουν να δεσμεύουν την Κυπριακή Δημοκρατία. Βλ. Άρθρο 8 της Συνθήκης Εγκαθιδρύσεως, σύμφωνα με το οποίο: "(1) All international obligations and responsibilities of the Government of the United Kingdom shall henceforth, in so far as they may be held to have application to the Republic of Cyprus, be assumed by the Government of the Republic of Cyprus (2) The international rights and benefits heretofore enjoyed by the Government of the United Kingdom be enjoyed by the Government of the Republic of Cyprus". Οι κυριότερες συμβάσεις που σχετίζονται με ανθρώπινα δικαιώματα και δεσμεύουν την Κυπριακή Δημοκρατία λόγω διαδοχής είναι με χρονολογική σειρά: (α) Slavery Convention 1926 (β) Σύμβαση αφορώσα τη Νομική Κατάσταση των Προσφύγων του 1951 (γ) Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices similar to Slavery of 1956 (δ) Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 1955.

¹⁹ Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών έχει κυρωθεί με το Νόμο 39 του 1962, στον οποίο περιλαμβάνεται και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο. Στη συνέχεια κυρώθηκαν από την Κυπριακή Δημοκρατία σειρά συμβάσεων Πρωτοκόλλων που ακολουθούν τη βασική σύμβαση: (α) Ο περί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Πρωτόκολλα) (Κυρωτικός) Νόμος 118 του 1968 – (Επικυρώνονται τα Πρωτόκολλα Δεύτερο, Τρίτο και Πέμπτο) (β) Ο περί του Πρωτοκόλλου Αρ. 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Κυρωτικός) Νόμος 35 του 1986 – Απλούστευση της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Τροποποιούνται τα Άρθρα 20, 21, 23, 28, 29, 30, 31, 34, 40, 41, και 43) (γ) Ο περί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Τέταρτο Πρωτόκολλο) (Κυρωτικός) Νόμος 52 του 1989 – (Διασφαλίζει ορισμένα δικαιώματα και ελευθερίες: ελευθερία διακίνησης, συλλογική απέλαση) (δ) Ο περί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ένατο

- τη Σύμβαση για την Καταστολή και Εξάλειψη της Σωματεμπορίας και της Εκμετάλλευσης της Πορνείας (1950)²⁰
- τη Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία της Γενοκτονίας (1951)²¹
- τη Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Προσφύγων (1951)²²
- τη Σύμβαση για τα Πολιτικά Δικαιώματα των Γυναικών (1952)²³
- τη Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Απάτριδων (1954)²⁴

Πρωτόκολλο) (Κυρωτικός) Νόμος 25(III) του 1992 – (Τροποποιούνται τα Άρθρα 31, 44, 45 και 48) (ε) Ο περί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Δέκατο Πρωτόκολλο) (Κυρωτικός) Νόμος 41 (III) του 1993 – (Τροποποιείται το Άρθρο 32 (στ) Ο περί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ενδέκατο Πρωτόκολλο) (Κυρωτικός) Νόμος 8(III) του 1995 – (Επαναδόμηση του μηχανισμού ελέγχου) (ζ) Ο περί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Έκτο Πρωτόκολλο) (Κυρωτικός) Νόμος 11 (III) του 1999 – (Κατάργηση θανατικής καταδίκης). [Βλ. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», σελ. 115 – 217, Λευκωσία, 2000].

²⁰ Έχει επικυρωθεί με τον περί της Συμβάσεως Καταστολής και Εξάλειψης της Σωματεμπορίας και της Εκμεταλλεύσεως της Πορνείας Άλλον Νόμο Αριθμός 57 του 1983.

²¹ Βλ. πιο πάνω.

²² Αποτελεί Δεσμευτική Σύμβαση χωρίς να επικυρωθεί από τη Δημοκρατία (Αρχή της Διαδοχής). Βλ. επίσης τον περί Πρωτοκόλλου επί της Νομικής Κατάστασης των Προσφύγων (Κυρωτικό) Νόμο 73 του 1968. Επισημαίνεται επίσης ότι η αφορώσα στη νομική κατάσταση των προσφύγων Σύμβαση της Γενεύης του 1951 καθώς και το συμπληρωματικό Πρωτόκολλο του 1967, που επεξέτεινε γεωγραφικά και χρονικά την εφαρμογή της Σύμβασης, δεσμεύουν την Κυπριακή Δημοκρατία. Βλ. Παράρτημα 1, για την έννοια που αποδίδεται στον «πρόσφυγα», στην «Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών», Λευκωσία, 24 Νοεμβρίου 2000. Στην Κύπρο έχει κυρωθεί ο περί Προσφύγων Νόμος του 2000, εναρμονιστικός της Σύμβασης, που τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2000.

²³ Έχει κυρωθεί με τον περί Συμβάσεως για τα Πολιτικά Δικαιώματα (Κυρωτικό) Νόμο 107 του 1968.

²⁴ Βλ. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος Ι, σελ. 53 – 70, Λευκωσία, 2000. Η Σύμβαση αυτή δεν έχει κυρωθεί σε Νόμο και δεν ισχύει στην Κύπρο.

- τη Σύμβαση για τη Δουλεία (1926) και τη Συμπληρωματική Σύμβαση για την Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου και άλλων Καταστάσεων και Πρακτικών που προσομοιάζουν με τη Δουλεία (1956)²⁵
- τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (1961)²⁶
- τη Θεμελιώδη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικών διακρίσεων (1965)²⁷

²⁵ Οι Συμβάσεις αυτές είναι δεσμευτικές για την Κύπρο χωρίς να έχουν επικυρωθεί από την Κυπριακή Δημοκρατία (αρχή της διαδοχής). Η Σύμβαση υπεγράφη στη Γενεύη στις 25 Σεπτεμβρίου 1926 (Slavery Convention 1926) και τροποποιήθηκε δυνάμει του Πρωτοκόλλου το οποίο ήταν ανοικτό από τις 7 Δεκεμβρίου 1954 για υπογραφή ή αποδοχή στα Γραφεία των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη. Η Σύμβαση προσαρμόστηκε στα όργανα του ΟΗΕ δυνάμει πρωτοκόλλου. Επιπροσθέτως όμως με τη Σύμβαση για την Κατάργηση της Δουλείας, του Εμπορίου Σκλάβων και Θεσμών και Πρακτικής (απόφαση Γενικής Συνέλευσης 429(V) της 14 Δεκεμβρίου 1950) που προσαρμόζουν τα της δουλείας, διακίνησης προσώπων και την εκμετάλλευση της πορνείας άλλων του 1956, το πεδίο της Καταπολέμησης της Δουλείας διευρύνθηκε και ενδυναμώθηκε. [Βλ. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος Ι, σελ. 19 – 31 και 71 - 80, Λευκωσία, 2000].

²⁶ Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης υπογράφηκε στο Τουρίνο την 18η Οκτωβρίου, 1961 και τέθηκε σε ισχύ στις 26 Φεβρουαρίου, 1962. Ιδιαίτερα με το Άρθρο 19 ρυθμίζεται το «Δικαίωμα των μεταναστών εργαζομένων και των οικογενειών των όπως τύχουν προστασίας και περιθάλψεως». Η Κυπριακή Δημοκρατία κύρωσε και δεσμεύτηκε να υιοθετήσει τόσο το Χάρτη με το Νόμο 64 του 1967 όσο και τις διάφορες Τροποποιήσεις του Άρθρου 4 του βασικού Νόμου, με τους Νόμους 5 του 1975, 31 του 1988, 203 του 1991. Επίσης, κύρωσε το Τροποποιητικό Πρωτόκολλο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη με τον περί του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (Κυρωτικό) Νόμο 10(III) του 1993. [Βλ. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», σελ. 245 - 291, Λευκωσία, 2000]. Βλέπε, επίσης, Επιτροπές για την Εποπτεία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.

²⁷ Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών κατά την Εικοστή Σύνοδό της υιοθέτησε τη θεμελιώδη Διεθνή Σύμβαση που αφορά την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης, με απόφασή της (αρ. 2106A(XX) της 21ης Δεκεμβρίου, 1965. Η Κυπριακή Δημοκρατία κύρωσε και δεσμεύτηκε να υιοθετήσει τη διεθνή αυτή σύμβαση με τον περί της Συμβάσεως για Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης (Κυρωτικό) Νόμο 12 του 1967 και τους Τροποποιητικούς Νόμους 11 του 1992 και 6(III) του 1995. [Βλ. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των

- τη Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης (1965)²⁸
- το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966)²⁹
- τη Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διάκρισης σε βάρος της Γυναίκας (1979)³⁰
- τη Σύμβαση ενάντια στα βασανιστήρια και τις άλλες Μορφές Σκληρής ή Ταπεινωτικής Τιμωρίας ή Μεταχείρισης (1984)³¹
- τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989)³²
- την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Μέσα στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης) (1989)³³
- τη Σύμβαση πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1993)³⁴
- τη Σύμβαση της UNESCO κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση

Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», σελ. 219 – 244, Λευκωσία, 2000].

²⁸ Η Σύμβαση υιοθετήθηκε στις 21.12.1965 από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών κατά την Εικοστή Σύνοδό της, με την υπ' αριθμό 2106AA(XX) απόφασή της. Κυρώθηκε με τον περί της Συμβάσεως περί της Εξαλείψεως πάσης Μορφής Φυλετικής Διάκρισης (Κυρωτικό) Νόμο 12 του 1967.

²⁹ Έχει επικυρωθεί με τον περί των Διεθνών Συμφώνων (Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα και Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα) (Κυρωτικό) Νόμο 14 του 1969.

³⁰ Έχει κυρωθεί με τον περί της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη κάθε μορφής Διάκρισης σε Βάρος της Γυναίκας (Κυρωτικό) Νόμο 78 του 1985.

³¹ Έχει επικυρωθεί με τον περί της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Μορφών Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Κυρωτικό) Νόμο 235 του 1990, Τροποποιήσεις 35(III) του 1993.

³² Έχει επικυρωθεί με το Νόμο 243/90.

³³ Έχει επικυρωθεί με τον περί Ευρωπαϊκής Σύμβασης Πρόληψης των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης Μεταχείρισης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Κυρωτικό) Νόμο 24 του 1989 και τον περί Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Πρωτόκολλα Αρ. 1 και Αρ. 2) (Κυρωτικό) Νόμο 8(III) του 1997.

³⁴ Έχει επικυρωθεί με τον περί Συμβάσεως Πλαισίου για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (Κυρωτικό) Νόμο 28(III) του 1995.

- τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την κατάργηση των διακρίσεων κατά των γυναικών
- τη Σύμβαση αριθμός 111 της ΔΟΕ για την κατάργηση των διακρίσεων στον τομέα της ανεργίας
- τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (Μέσα στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης) (1996) κ.α.

Ακόμη, σε ένα γενικό νομικό πλαίσιο προστασίας ανθρώπινων δικαιωμάτων, δεν μπορούν να αγνοηθούν τα διάφορα βασικά διεθνή κείμενα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως για παράδειγμα τα Σύμφωνα των Ηνωμένων Εθνών του 1966, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του 1950, η Αμερικανική Σύμβαση του 1979, ο Αφρικανικός Χάρτης του 1981 και οι Συμβάσεις για τους πρόσφυγες, τους μετανάστες, τους εργάτες και τις μειονότητες. Όλα αυτά και άλλα αποτελούν κείμενα που συνδράμουν στην αναβάθμιση της διεθνούς νομικής τάξης.

Επίσης, τα διάφορα έγγραφα του *Οργανισμού για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη* (ΟΑΣΕ)³⁵ και της *Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας*, το λεγόμενο ECRI³⁶, αλλά

³⁵ Στον ΟΑΣΕ ανήκουν όλα τα ευρωπαϊκά κράτη (με εξαίρεση της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας), οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο Καναδάς και πέντε ασιατικά κράτη. Ο ΟΑΣΕ, έδωσε μεγάλη προσοχή σε θέματα εθνικών μειονοτήτων, παρέχοντας κατευθυντήριες γραμμές για τρόπους με τους οποίους οι ανάγκες και τα συμφέροντα των μειονοτήτων πρέπει να αντιμετωπίζονται (βλ. Κεφάλαιο IV, του Εγγράφου της Κοπεγχάγης, για την Ανθρώπινη Διάσταση του 1991) Βλ., επίσης, σχετικό, Max Van der Stoep (Υπάτος Αρμοστής για Εθνικές Μειονότητες του ΟΑΣΕ), Σύγχρονα Προβλήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων: "Ανθρώπινα Δικαιώματα και η συσσωμάτωση της διαφορετικότητας", σελ. 53 - 59, για το Κέντρο Προάσπισης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εκδ. Σάκκουλας, 1999.

³⁶ Το ECRI είναι όργανο που ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1994, με την προτροπή της πρώτης συνάντησης Κορυφής των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων των Κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η επιλογή των μελών (ένα μέλος από κάθε κράτος) έγινε από τις Κυβερνήσεις. Ως σημεία αναφοράς του ECRI είναι: α) η αναθεώρηση της νομοθεσίας των χωρών μελών, των πολιτικών και άλλων μέτρων για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας, καθώς και της αποτελεσματικότητάς τους β) η προώθηση περαιτέρω δράσης σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο γ) η διατύπωση συστάσεων γενικής πολιτικής για τις χώρες μέλη και δ) η μελέτη διεθνών νομικών μέσων που εφαρμόζονται σχετικά με το θέμα, με σκοπό την ενδυνάμωσή τους όπου χρειάζεται. Για πληροφορίες σχετικά με την ECRI: Secretariat of ECRI, Human Rights Directorate, Council of Europe, F-67075 Strasbourg Cedex. Βλέπε,

και τα πορίσματα από διάφορες διεθνείς συσκέψεις για ανάληψη δράσης κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας στοιχειοθετούν υλικό που συνδράμει στον περαιτέρω εμπλουτισμό του διεθνούς αυτού νομικού πλαισίου. Ένα τμήμα δραστηριοτήτων που αναπτύχθηκαν από την ECRI για την εκπλήρωση της αποστολής της είναι και η κατά χώρα μέθοδος προσέγγισης, η οποία περιλαμβάνει την ανάλυση της κατάστασης στο καθένα από τα Κράτη μέλη, ώστε να παρέχει στις κυβερνήσεις χρήσιμες και συγκεκριμένες προτάσεις³⁷.

Μηχανισμοί Παρακολούθησης και Ελέγχου των Διεθνών Συμβάσεων

Η παρακολούθηση και ο έλεγχος των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών αποτέλεσε επίσης αντικείμενο ενασχόλησης στο διεθνές forum. Μέσα στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών συστάθηκαν διάφορες Επιτροπές Εμπειρογνομόνων³⁸, που απορρέουν από τις διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ορισμένες τέτοιες συμβάσεις προβλέπουν την ίδρυση Επιτροπών που σκοπό έχουν την παρακολούθηση της εφαρμογής των προνοιών των συμβάσεων και την εξέταση εκθέσεων που υποβάλλουν τα Συμβαλλόμενα Κράτη.

Είναι εμφανές ότι, οι Διεθνείς Συμβάσεις καθίστανται χωρίς αξία αν δεν εφαρμόζονται από τα κράτη που τις επικυρώνουν³⁹. Έτσι, σύμφωνα με σχετικές διατάξεις, που περιέχονται στην κάθε Σύμβαση, υιοθετήθηκαν μηχανισμοί ελέγχου που συνίστανται στην ίδρυση Επιτροπών παρακολούθησης και Ελέγχου. Πρόκειται για αρμόδια

επίσης, εκδ. Διεθνούς Συνεδρίου στην Αθήνα «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία - Παράρτημα», σελ. 273-277, εκδ. Σάκκουλας, 1998.

³⁷ Βλέπε πιο κάτω στις Εξειδικευμένες Επιτροπές.

³⁸ Σχετικές είναι η Επιτροπή για το Νομικό Καθεστώς των Γυναικών (The Commission of the Status of Women) και η Υποεπιτροπή για την Πρόληψη των Διακρίσεων και την Προστασία των Μειονοτήτων.

³⁹ Οι πιο βασικές Συμβάσεις που περιέχουν διατάξεις για μηχανισμούς παρακολούθησης και ελέγχου και συνάδουν στο υπό μελέτη αντικείμενο είναι: α) Το Διεθνές Σύμφωνο για Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα β) Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα γ) Η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων Μορφών Σκληρής και Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας δ) η Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων ε) Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού στ) η Σύμβαση για Εξάλειψη Κάθε μορφής Διάκρισης σε Βάρος της Γυναίκας.

διεθνή όργανα που παρακολουθούν πώς εφαρμόζεται το διεθνές δίκαιο και ανάλογα με τις παρεκκλίσεις στις υποχρεώσεις των κρατών, παρεμβαίνουν με διάφορους τρόπους⁴⁰, που αρχίζουν από τον «επικοινωνιακό διάλογο» με τις κυβερνήσεις και καταλήγουν στην «εξέταση μαζικών παραβιάσεων» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως και πάρα πέρα σε στενότερο κύκλο κρατών και για ειδικότερες συμβάσεις στις ατομικές αναφορές και τις ατομικές προσφυγές⁴¹.

Πιο κάτω γίνεται αναφορά σε ορισμένες από τις κυριότερες Επιτροπές παρακολούθησης και ελέγχου Διεθνών Συμβάσεων που ενδιαφέρουν το αντικείμενο της μελέτης μας:

1. *Η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD)*, συστάθηκε δυνάμει της Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης και έχει οργανωθεί καλύτερα για τις περιπτώσεις μαζικών παραβιάσεων. Δυνάμει του Άρθρου 14 της Σύμβασης, αναγνωρίζεται αρμοδιότητα στην Επιτροπή να εξετάζει και ατομικά παράπονα. Παρουσιάζει ικανότητα «πανοπτικής» παρακολούθησης των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων κρατών, ένα από τα οποία είναι και η Κύπρος⁴². Ως ζωντανός διεθνής οργανισμός, ανέπτυξε πρωτοβουλίες και θεσμούς "έγκαιρης προειδοποίησης" (early warning) ενώπιον καταστάσεων που μπορούν να αποβούν κρίσιμες και "διαδικασίες επείγοντος χαρακτήρα" (urgent action procedures) στον τομέα των φυλετικών διακρίσεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι η Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης είναι η πρώτη που προβλέπει

⁴⁰ Χαρακτηριστικά διεθνή όργανα (παγκόσμια και ευρωπαϊκά) είναι το CERD (Committee on the Elimination of Racial Discrimination) των Ηνωμένων Εθνών και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

⁴¹ Χαρακτηριστικό "σενάριο" είναι η μετεξέλιξη των αποφάσεων της 18/12/1996 και 28/7/1998 του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, της "υπόθεσης Τίνας Λοϊζίδου". Είναι αξιοσημείωτο ότι, η μεν 1η απόφαση αποφαινεται επί όλων των ζητημάτων ουσίας της υποθέσεως (επί των προδικαστικών είχε εκδοθεί η από 23/3/1995 απόφαση), η δε 2η επί των ζητημάτων της αποζημιώσεως. Για το σχετικό της Υπόθεσης, βλ. Διονύσιο Αναγνώστου, "Δικαιώματα του Ανθρώπου, Τόμος 1, Νο 1/1999, σελ. 137 - 157, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1999.

⁴² Τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να υποβάλλουν ανά διετία εθνικές εκθέσεις προς το CERD. Η Κύπρος μέχρι τον Αύγουστο του 1997 υπέβαλε την 14^η περιοδική της έκθεση επί όλων των θεμάτων εξάλειψης των φυλετικών διακρίσεων.

μηχανισμούς παρακολούθησης. Παρά το γεγονός ότι η Σύμβαση αυτή τέθηκε σε εφαρμογή το 1969, εντούτοις μέχρι το 1995 μόνο δεκατέσσερις χώρες αναγνώρισαν την αρμοδιότητα της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων.

2. Η *Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων (CAT)*, συστάθηκε δυνάμει της Σύμβασης ενάντια στα Βασανιστήρια και τις άλλες Μορφές Σκληρής και Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας⁴³. Οι ατομικές προσφυγές εξετάζονται κατόπιν αναγνώρισης, δυνάμει του Άρθρου 22 της αρμοδιότητας της Επιτροπής. Μέχρι το 1995 είκοσι οκτώ χώρες αναγνώρισαν την αρμοδιότητα αυτής της Επιτροπής.
3. Η *Επιτροπή για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διάκρισης σε Βάρος της Γυναίκας (CEDAW)*, συστάθηκε δυνάμει της Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διάκρισης σε Βάρος της Γυναίκας. Δυνάμει του Άρθρου 17, η Επιτροπή αυτή εξετάζει, μέσω των εκθέσεων που υποβάλλονται από Κράτη Μέλη, την πρόοδο που επιτελείται στην εφαρμογή της Σύμβασης.
4. Η *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, συστάθηκε δυνάμει της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Εξετάζει, δυνάμει των Αρθρων 43 και 44, εκθέσεις που υποβάλλονται μέσω του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών αναφορικά με τη σχετική πρόοδο που παρουσιάζουν και τα σχετικά μέτρα που λαμβάνουν τα Κράτη Μέλη.

⁴³ Οι εικόνες που μετέδωσε η τουρκική τηλεόραση που εμφανίζουν τον Αμππουλλάχ Οτσαλάν, ηγέτη του κουρδικού έθνους, σε μια κατάσταση εξαθλίωσης και έχοντα προβεί σε «ομολογίες» «νομιμοφροσύνης», έχουν συγκλονίσει όλη την ανθρωπότητα, ανεξάρτητα πολιτικών, θρησκευτικών ή άλλων κοσμοθεωριών και πεποιθήσεων. Δεν υπάρχουν αμφιβολίες για το ότι ο Αμππουλλάχ Οτσαλάν είναι θύμα αν όχι βασανιστηρίων οπωσδήποτε απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης εκ μέρους των τουρκικών αρχών. Είναι αδιάφορα τα εθνικά και διεθνή πολιτικά παιχνίδια που παίζθηκαν και παίζονται στο πρόσωπο ενός συνανθρώπου μας. Ο οποιοσδήποτε άνθρωπος – υπόδικος ή όχι, «εγκληματίας» ή όχι, επαναστάτης ή όχι – έχει το πανανθρώπινο απόλυτο δικαίωμα να μην υφίσταται βασανιστήρια ή οποιαδήποτε άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση [Βλέπε επίσης σχετικό Τζούλια Ηλιοπούλου – Στράγγα «Η υπόθεση Αμππουλλάχ Οτσαλάν και η διεθνής προστασία κατά των βασανιστηρίων», σελ. 119-134, ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Τόμος Ι, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999].

5. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμφώνου (*Human Rights Committee*), συστάθηκε δυνάμει του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα (γνωστό ως *CC.P.R*)⁴⁴. Η Επιτροπή αυτή απαρτίζεται από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες με όρους εντολής τη μελέτη και τη στοιχειοθέτηση αντικειμενικών παρατηρήσεων των περιοδικών εκθέσεων που υποβάλλονται από τα Κράτη Μέλη. Αρχικά η εξέταση ατομικών παραπόνων (αναφορών) δεν περιλαμβανόταν στο Σύμφωνο. Με βάση το Άρθρο 25 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, η αδυναμία αυτή θεραπεύτηκε με το *Προαιρετικό Πρωτόκολλο*.

Μέσα στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης, το πρόβλημα των διακρίσεων και ιδιαίτερα ως ζήτημα *ισότητας* απέναντι στο νόμο αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) κατ' αναφορά στα προστατευόμενα από τη Σύμβαση ουσιαστικά δικαιώματα.

Με την υπογραφή και επικύρωση της ΕΣΔΑ, τα Κράτη Μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης ανέλαβαν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν υπέρ οποιουδήποτε ατόμου, ευρισκομένου στη δικαιοδοσία τους, αριθμό δικαιωμάτων και ελευθεριών, που βασίζονται στις αρχές και στους σκοπούς κάθε δημοκρατικής κοινωνίας. Με τη Σύμβαση

⁴⁴ Διακρίνεται από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που συστάθηκε το 1946 από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο (*Commission of Human Rights*). Οι αρμοδιότητες κι οι μηχανισμοί λειτουργίας της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμφώνου αφ' ενός και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αφ' ετέρου διαφέρουν. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμφώνου έχει περιορισμό στην άσκηση των αρμοδιοτήτων της, σε αντίθεση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία έχει ευρύτερες αρμοδιότητες. Ενώ η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμφώνου διακριβώνει τα γεγονότα και διαμορφώνει εισηγήσεις, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποβάλλει την έκθεσή της στο Διεθνές Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το οποίο, αφού εξετάσει την εν λόγω έκθεση, μπορεί να εκδώσει δεσμευτική απόφαση. Από το Νοέμβριο του 1998, τέθηκε σε ισχύ το Πρωτόκολλο 11, οπότε τις αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ασκεί το νεοσυσταθέν Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων [Βλ. Επίτροπος Νομοθεσίας, «Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Κύπρο», σελ. 13, Έκδοση για τον Εθνικό Οργανισμό για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο, Λευκωσία, 1999].

καθιερώθηκαν δυο βασικά όργανα, με στόχο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την πλήρη εφαρμογή της Σύμβασης:

1. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁴⁵ και
2. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο⁴⁶.

Έργο της *Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* είναι η διερεύνηση κρατικών ή ατομικών προσφυγών σχετικά με παραβιάσεις των διατάξεων της Σύμβασης⁴⁷. Αν η Επιτροπή κρίνει τις προσφυγές αυτές σαν τυπικά παραδεκτές και βάσιμες, επιδιώκει την επίτευξη φιλικού διακανονισμού. Σε περίπτωση αποτυχίας του φιλικού διακανονισμού, τότε η Επιτροπή τεκμηριώνει τα γεγονότα και εκφράζει άποψη κατά πόσο υπήρξε παραβίαση των διατάξεων της Σύμβασης. Η σχετική έκθεση αποστέλλεται στην Επιτροπή Υπουργών προκειμένου να επιληφθεί της υπόθεσης⁴⁸.

⁴⁵ Ο αριθμός των μελών της Επιτροπής είναι ίσος με τον αριθμό των συμβαλλομένων χωρών που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση και αποτελείται από διακεκριμένους δικηγόρους. Τα μέλη της Επιτροπής εκλέγονται για εξαετή θητεία από την Επιτροπή Υπουργών, μέσα από ένα κατάλογο υποψηφίων, που διαβιβάζει η Αντιπροσωπεία κάθε συμβαλλόμενης χώρας στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση. Κατά τη διάρκεια της θητείας τους, τα μέλη της Επιτροπής είναι εντελώς ανεξάρτητα και δεν εκπροσωπούν τις χώρες τους.

⁴⁶ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αποτελείται από αριθμό δικαστών ίσο με τον αριθμό των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Οι δικαστές εκλέγονται για περίοδο εννέα ετών από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση και είναι εντελώς ανεξάρτητοι στη διεκπεραίωση του έργου τους. Κάθε κράτος μέλος υποβάλλει κατάλογο με τρεις υποψηφίους δικαστές προς την Κοινοβουλευτική Συνέλευση. Το ένα τρίτο των δικαστών ανανεώνεται ή επανεκλέγεται σε διαφορετικό χρονικό διάστημα από τους υπόλοιπους και με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η απρόσκοπτη συνέχιση του έργου του Δικαστηρίου.

⁴⁷ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει καταγράψει και μελετήσει από το 1954 μέχρι το 1999 περίπου 25 000 ατομικά παράπονα, δυνάμει του Άρθρου 25 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που αναγνωρίζει δικαίωμα ατομικής προσφυγής όταν τα εσωτερικά ένδικα μέσα έχουν εξαντληθεί [Βλ. Έκδοση του Επιτρόπου Νομοθεσίας για τον Εθνικό Οργανισμό για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο, «Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Κύπρο», σελ. 16-17, Λευκωσία, 1999].

⁴⁸ Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι πολιτικό πρόσωπο και όχι δικαστικό όργανο. Οι αποφάσεις της δεν είναι δεσμευτικές για τα κράτη μέλη, εντούτοις τα συμβαλλόμενα μέρη δίνουν ιδιαίτερη σημασία σ' αυτές και πολλές φορές συμμορφώνονται προς την έκθεση και τις συστάσεις της Επιτροπής.

Το *Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* καλείται να εκδικάσει υποθέσεις ως προς τις οποίες δεν τελεσφόρησαν οι προσπάθειες της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για φιλικό διακανονισμό. Προσφυγές ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ασκούνται μόνο από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ή από συμβαλλόμενο κράτος μέλος⁴⁹.

Επισημαίνεται ότι, "το άρθρο 14 της Συμβάσεως θεωρήθηκε ως τώρα ότι δεν παρουσιάζει την κατάλληλη *αυτονομία* για να δώσει δικαίωμα σε απευθείας ατομική προσφυγή⁵⁰ και χρησιμοποιήθηκε στη νομολογία *in complexu* με συγκεκριμένα δικαιώματα που εγγυάται η Συνθήκη⁵¹. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο είχαμε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αποφάσεις κακές, όπως η *Jersile* (1994)⁵², καλές όπως η *Gaygusung* (1996)⁵³ ή προσεκτικές όπως η *Gregory* (1997)⁵⁴".

Το Ενιαίο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο

Από την 1^η Νοεμβρίου, 1998, έχει τεθεί σε ισχύ το «Πρωτόκολλο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα». Η Τροποποίηση αυτή στους μηχανισμούς ελέγχου και διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης, επιτυγχάνει τις διαδικασίες και διευκολύνει την απ' ευθείας πρόσβαση

⁴⁹ Μέσα σε χρονικό διάστημα τριών μηνών από την ημερομηνία υποβολής της Έκθεσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Επιτροπή Υπουργών, υπάρχει η δυνατότητα να παραπεμφθεί προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων [Βλ. Έκδοση του Επιτρόπου Νομοθεσίας για τον Εθνικό Οργανισμό για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο, «Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Κύπρο», σελ. 18, Λευκωσία, 1999].

⁵⁰ Άτομα δεν έχουν το δικαίωμα αυτοτελούς προσφυγής στο Δικαστήριο.

⁵¹ Βλ. Διεθνές Συνέδριο στην Αθήνα - Μάιος 1997, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ, ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ & ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ, Εμμανουήλ Ρούκουνα, "Διεθνές και Διευρωπαϊκό Νομικό Πλαίσιο Καταπολέμησης του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Συμβατικές Ρυθμίσεις και Εφαρμογή στην Πράξη", σελ. 69, ΕΚΔ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1998.

⁵² Ενέπλεξε το ρατσισμό με την ελευθερία της έκφρασης, ενώ δεν ήταν εκεί το ζήτημα και απέληξε σε απαράδεκτα πρωτεία της ελευθερίας της έκφρασης.

⁵³ Αναφέρεται στην κοινωνική προστασία των μεταναστών εργατών, όταν το εσωτερικό δίκαιο περιόριζε αυτή την προστασία μόνο σε υπηκόους του κράτους.

⁵⁴ Η απόφαση αυτή σταθμίζει με προσοχή τις απαραίτητες εγγυήσεις (έναντι πάντων) που συνθέτουν τη δίκαιη δίκη.

των αιτούντων στο νεοσύστατο *Ενιαίο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο*. Επιλαμβάνεται έτσι ατομικών προσφυγών.

Επιπλέον, δημιουργείται ο μηχανισμός ελέγχου της εφαρμογής των αποφάσεων και διασφαλίζεται η πλήρης τήρηση των δεσμεύσεων των κρατών μελών, σε αντίθεση με ό,τι υπήρχε πρόσφατα ως προς την πολιτική δέσμευση των κρατών για τήρηση των αποφάσεων.

Οι βασικές αλλαγές με την ίδρυση του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου είναι:

1. Καταργείται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και επιτυγχάνεται απλοποίηση της όλης διαδικασίας προς το Δικαστήριο.
2. Εκλείπει η αρμοδιότητα της εξ Υπουργών Επιτροπής⁵⁵ και περιορίζεται ο ρόλος της στην επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, για ατομικές και για διακρατικές προσφυγές. Μειώνεται έτσι η δυνατότητα πολιτικών παρεμβάσεων στο έργο του Δικαστηρίου⁵⁶.

⁵⁵ Η αρμοδιότητα της εξ Υπουργών Επιτροπής να κρίνει υποθέσεις που παραπέμπονται σ' αυτήν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στοιχειοθετείται δυνάμει του Άρθρου 32 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1950.

⁵⁶ Η καταδίκη της Τουρκίας σε καταβολή αποζημιώσεων ύψους 300 000 Λιρών, στις 28.7.1998 στην Τιτίνα Λοϊζίδου, πρόσφυγα από την Κερύνεια, ήταν μια από τις αποφάσεις του Ενιαίου Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η υπόθεση αφορούσε την άρνηση της Τουρκίας να επιτρέψει στην αιτούσα την ειρηνική απόλαυση της περιουσίας της (Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου της Σύμβασης), η οποία βρίσκεται στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου. Ταυτόχρονα υπήρχε παράλληλο αίτημα για καταδίκη της Τουρκίας που αφορούσε παραβίαση του Άρθρου 8 της Σύμβασης. Η απόφαση Τιτίνας Λοϊζίδου του Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και μάλιστα αυτή της 18.12.1996 μπορεί, να χαρακτηριστεί ως μια από τις σημαντικότερες, αν όχι η σημαντικότερη, που μέχρι σήμερα έχει εκδώσει το δικαιοδοτικό όργανο του Στρασβούργου. Το γεγονός αυτό τονίσθηκε από το Δικαστήριο σε πολλές από τις σχετικές αναφορές του. Το ίδιο χαρακτήρισε τη συγκεκριμένη υπόθεση ως εγείρουσα σύνθετα ερωτήματα «θεμελιώδους σημασίας για το σύστημα της Συνθήκης στο σύνολό της» [Βλ. σχετικό Διονύσιος Αναγνώστου, «Υπόθεση Λοϊζίδου», σελ. 137-157, ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999].

3. Δημιουργείται ο θεσμός του Επιτρόπου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που συμπληρώνει τους άλλους μηχανισμούς υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και καθιστά περισσότερο ορατούς και προσιτούς τους νομικούς μηχανισμούς στους ευρωπαίους.
4. Ενώ μέχρι πρόσφατα υπήρχε μόνο πολιτική δέσμευση των κρατών μελών για την τήρηση των αποφάσεων, με το Ενιαίο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, δημιουργείται δεσμευτικός για τα κράτη μέλη μηχανισμός ελέγχου και τήρησης των αποφάσεών του.

Επιτροπές για την εποπτεία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης ουσιαστικά συμπληρώνει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στον τομέα των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων με την κατοχύρωση 19 θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Η εποπτεία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη βασίζεται στην υποβολή εκθέσεων από τα κράτη μέλη σε τακτικά διαστήματα. Στο μηχανισμό εποπτείας συμβάλλει και η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης με την οργάνωση περιοδικών συζητήσεων για την κοινωνική πολιτική, βάσει των συμπερασμάτων της Επιτροπής Ανεξάρτητων Εμπειρογνομητών. Στο μηχανισμό εποπτείας μετέχουν τα πιο κάτω όργανα:

1. Η Επιτροπή Ανεξάρτητων Εμπειρογνομητών⁵⁷, η οποία έχει αρμοδιότητα να εξετάζει τις εκθέσεις που υποβάλλουν τα Συμβαλλόμενα Μέρη και να αξιολογεί τη συμμόρφωσή τους από νομικής άποψης, με τις δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει.
2. Η Κυβερνητική Επιτροπή⁵⁸, η οποία έχει έργο να προετοιμάζει τις αποφάσεις της εξ Υπουργών Επιτροπής. Υπό το φως των

⁵⁷ Η Επιτροπή Ανεξάρτητων Εμπειρογνομητών αποτελείται από εννέα εμπειρογνώμονες, που εκλέγονται από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στις εργασίες της συμμετέχουν παρατηρητής και εκπρόσωπος του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας.

⁵⁸ Η Κυβερνητική Επιτροπή απαρτίζεται από εκπροσώπους των Συμβαλλομένων Μελών του Χάρτη. Συμμετέχουν σ' αυτήν, ως παρατηρητές, εκπρόσωποι των ευρωπαϊκών οργανώσεων των εργαζομένων και των εργοδοτών (ETUC, INICE και IOE), καθώς και εκπρόσωποι κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης που έχουν υπογράψει το Χάρτη αλλά δεν τον έχουν κυρώσει.

παρατηρήσεων της Επιτροπής Ανεξάρτητων Εμπειρογνομόνων και των εθνικών εκθέσεων, η Επιτροπή αυτή επιλέγει τις περιπτώσεις παραβάσεων για τις οποίες, κατά την άποψή της, θα πρέπει η εξ Υπουργών Επιτροπή να υποβάλει σύσταση για συμμόρφωση στο ενδιαφερόμενο κράτος.

3. Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία απευθύνει συστάσεις στα Συμβαλλόμενα Μέρη που δεν συμμορφώνονται στο Χάρτη.

Εξειδικευμένες Επιτροπές

Συστάθηκαν και λειτουργούν οι πιο κάτω εξειδικευμένες επιτροπές για διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων:

1. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας - Η Επιτροπή αυτή πραγματοποιεί επισκέψεις στα κράτη μέλη και εξετάζει τη μεταχείριση κρατουμένων και φυλακισμένων με σκοπό την προστασία τους από βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία. Η Επιτροπή στη συνέχεια συντάσσει έκθεση των ευρημάτων και των παρατηρήσεών της, στην οποία δυνατό να παρέχονται και εισηγήσεις για τη βελτίωση της κατάστασης των κρατουμένων και φυλακισμένων. Σε περίπτωση που το κράτος μέλος δεν συνεργάζεται για υλοποίηση της εισήγησης, τότε η Επιτροπή δύναται να προβεί σε δημόσια δήλωση για το θέμα.
2. Επιτροπή δυνάμει της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων.- Η Επιτροπή αυτή έχει την ευθύνη να επιβλέπει την εφαρμογή της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Μειονοτήτων που έγινε στο Στρασβούργο τον Φεβρουάριο του 1995. Το κάθε συμβαλλόμενο κράτος, εντός ενός έτους από την εφαρμογή της Σύμβασης, υποβάλλει στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης πλήρη στοιχεία σχετικά με τα νομικά και άλλα μέτρα που λήφθηκαν για ενεργοποίηση των αρχών που εκτίθενται στη Σύμβαση. Στη συνέχεια τα κράτη μέλη υποβάλλουν περιοδικώς πρόσθετα

στοιχεία στην εξ Υπουργών Επιτροπή οποτεδήποτε αυτή το ζητήσει⁵⁹.

3. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενάντια στο Ρατσισμό και τη Μισαλλοδοξία (ECRI)⁶⁰.- Η Επιτροπή αυτή εξετάζει τη νομοθεσία, την πολιτική και άλλα μέτρα που λαμβάνονται στα κράτη μέλη, για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας. Η Επιτροπή εξετάζει την αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών και εισηγείται περαιτέρω δράση επί εθνικού ή ευρωπαϊκού επιπέδου. Η Επιτροπή διεξάγει, για κάθε κράτος μέλος της, ανάλυση της κατάστασης και προβαίνει σε εισηγήσεις με σκοπό την διευκόλυνση των κρατών μελών στην επίλυση προβλημάτων που τυχόν εντοπίζουν στον τομέα του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας⁶¹. Η έρευνα διεξάγεται από ομάδες εργασίας και ακολούθως ετοιμάζεται προσχέδιο το οποίο, προτού εγκριθεί από την ολομέλεια της Επιτροπής, συζητείται με εκπρόσωπο – σύνδεσμο του ενδιαφερόμενου κράτους, ο οποίος διορίζεται ειδικά για το σκοπό αυτό⁶².

Η ποικιλία των διεθνών κειμένων σε ένταση, περιεχόμενο και σε αποδέκτες αμφισβητείται από ορισμένους μελετητές του διεθνούς δικαίου κατά πόσο αποτελεί ενισχυτικό παράγοντα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, γιατί δημιουργεί συγχύσεις μεταξύ ορισμών και

⁵⁹ Βλ. Άρθρο 25 της Σύμβασης της Επιτροπής δυνάμει της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1995).

⁶⁰ Η Επιτροπή συστάθηκε από τη Διάσκεψη αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης που έγινε στη Βιέννη στις 8 Οκτωβρίου, 1993.

⁶¹ Βλ. Second Report on Cyprus, adopted on 15th December 2000, ECRI, Council of Europe, Strasbourg, 3 July 2001, όπου η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Κύπρο αναγνωρίζει ότι υπάρχει πρόοδος κι ωστόσο παρουσιάζει ιδιαίτερα ανησυχητικά στοιχεία, αναφέροντας ότι οι μετανάστες είναι ιδιαίτερα εκτεθημένοι σε φαινόμενα ρατσισμού, ξενοφοβίας και διακρίσεων. Οι περιπτώσεις χρήσης υπερβολικής βίας από την αστυνομία στους ξένους που εισέρχονται ή μένουν παράνομα στην Κύπρο, καταγράφονται στην έκθεση ως ανησυχητικές [Πηγή: www.ecri.coe.int, Email: combat.racism@coe.int, The secretariat of ECRI, Directorate General of Human Rights – DGII, Council of Europe, F- 67075 STRASBOURG Cedex. Te.: +33(0)388412964, fax: +33(0)388413987].

⁶² National Liaison Officer

υποχρεωτικών ρυθμίσεων⁶³. Προκειμένου όμως περί φυλετικών διακρίσεων, της μη ανεκτικότητας⁶⁴ και της ξενοφοβίας, η πολλαπλότητα των διεθνών κειμένων φαίνεται να βοηθά στη συνειδητοποίηση των προβλημάτων.

Οι υποχρεώσεις προσχώρησης της Κύπρου στην Ε. Ε.

Η Κύπρος για να ενταχθεί στην Ενωμένη Ευρώπη πρέπει να αποδεχθεί το λεγόμενο «κοινοτικό κεκτημένο»⁶⁵. Η απαγόρευση των διακρίσεων αποτελεί βασική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οπωσδήποτε εμπίπτει στις υποχρεώσεις της Κύπρου για αποδοχή⁶⁶. Η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων κατοχυρώνεται στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα Άρθρα 12 και 13⁶⁷. Η Ευρωπαϊκή

⁶³ Βλ. "Διεθνές Συνέδριο Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία" Αθήνα - Μάιος, 1977, Εμμανουήλ Ρούκας, "Διεθνές και διευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο καταπολέμησης του Ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Συμβατικές ρυθμίσεις και εφαρμογή στην πράξη", σελ. 66 - 67, "...η συνύπαρξη διεθνών κειμένων με το αυτό αντικείμενο αναδεικνύει το *καθεστώς της διακειμενικότητας στο διεθνές δίκαιο. Πρόκειται για το φαινόμενο κατά το οποίο ένας προστατευτικός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κανόνας βρίσκεται σε κείμενο που είναι συμβατικό, ενώ συγχρόνως περιλαμβάνεται και σε μη συμβατικό κείμενο με άλλη ή με την αυτή διατύπωση, με άλλους ή τους αυτούς αποδέκτες. Και να μεν αυτό βοηθά στο να δημιουργείται μια ατμόσφαιρα δικαίου, αλλά αποτελεί και άλλοθι για όσα κράτη επικαλούνται την ιδιότητά τους ως αποδεκτών του μη συμβατικού σκέλους της διατάξεως...*", εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1998.

⁶⁴ Intolerance - μη ανεκτικότητα, ο ορισμός εξάγεται a contrario από το άρθρο 2 της Διακηρύξεως των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη της μη ανεκτικότητας και των διακρίσεων που αφορούν στη θρησκεία και τις πεποιθήσεις (ψήφισμα 36155 της 25^{ης} Νοεμβρίου, 1981, της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών).

⁶⁵ Το κοινοτικό κεκτημένο (acquis communautaire), το οποίο δεν είναι διαπραγματεύσιμο, είναι ολόκληρο το πρωτογενές και δευτερογενές κοινοτικό δίκαιο μαζί με τις διεθνείς συμβάσεις που έχει υποδείξει η Κοινότητα και όλους γενικά τους κανόνες λειτουργίας της Κοινότητας, όπως ισχύουν κατά τον χρόνο της προσχώρησης. Βλ. σχετικό Π. Δ. Δαγτόγλου, «Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι», σελ. 485, Β' έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα Κομοτηνή, 1985.

⁶⁶ Οι ευρωπαϊκές Οδηγίες θα πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως της γενικότερης πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτή καθορίζεται από το άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία τα αναγνωρίζει ως γενική αρχή δικαίου.

⁶⁷ Βλ. Άρθρα 12 και 13 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Το Άρθρο 12 απαγορεύει κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας εντός του πεδίου εφαρμογής της

Ένωση για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας εξέδωσε την Οδηγία 2000/43 «περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων άσχετα φυλετικής ή εθνικής καταγωγής»⁶⁸.

Πώς όμως αντιμετωπίζεται η *αρχή της ισότητας* από τους Κύπριους νέους σήμερα;

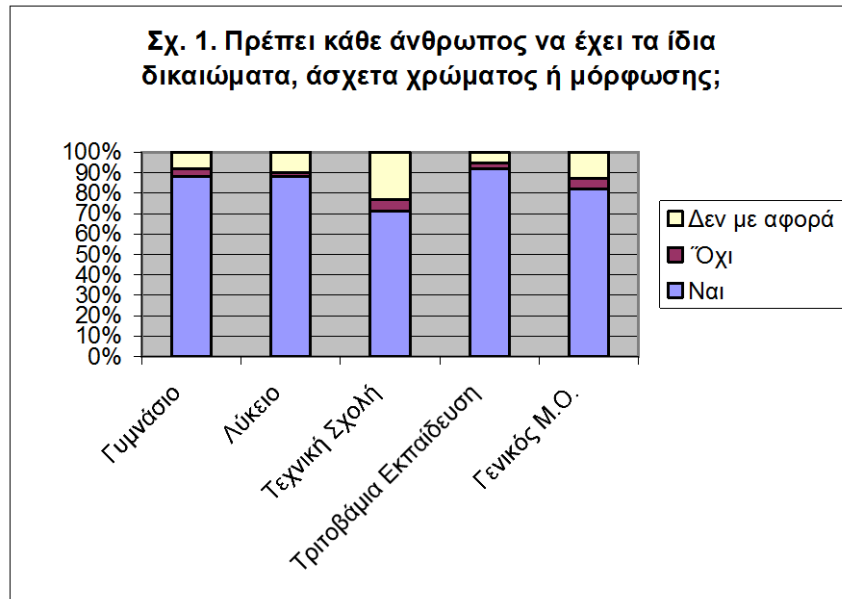
- Στο ερώτημά μας *κατά πόσο όλοι οι άνθρωποι, είτε μορφωμένοι είτε αμόρφωτοι, λευκοί ή μαύροι, ξένοι ή ντόπιοι πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα*⁶⁹, το 82% των νέων της Κύπρου, 15 - 23 ετών, απάντησαν στην προκωδικοποιημένη απάντηση καταφατικά, 13% έδωσαν τον χαρακτηρισμό: «Δεν με αφορά» και ένα 5% αποφατικά. Με το διάγραμμα, στο σχήμα 1, φαίνεται ο συνδυασμός των απαντήσεων κατά κατηγορία εκπαίδευσης των νέων⁷⁰.

Συνθήκης και το Άρθρο 13 προβλέπει τη δυνατότητα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να αναλαμβάνει κατάλληλη δράση για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας, πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.

⁶⁸ Η Οδηγία 2000/43 εφαρμόζεται κυρίως σε θέματα της απασχόλησης, τις εργασιακές συνθήκες και σε προσβάσεις σε αγαθά και υπηρεσίες.

⁶⁹ Βλ. Ερώτηση 32 στο Ερωτηματολόγιο 1, Κεφάλαιο 4, Παράρτημα 1.

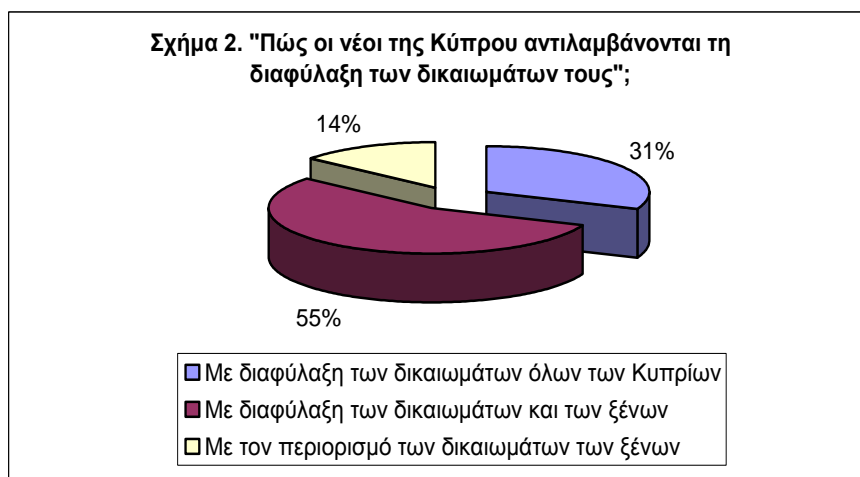
⁷⁰ Βλ. επίσης παρατηρήσεις στο «Επίμετρο», στο Κεφάλαιο αυτό.

Η προβληματική των ατομικών δικαιωμάτων που αφορά τα όρια της κρατικής εξουσίας και τις σχέσεις της με τα πρόσωπα που υπόκεινται σε αυτή, όπως κι η προβληματική της τριτενέργειας, έχει κοινωνιολογικές, φιλοσοφικές, εκπαιδευτικές και πολιτειολογικές διαστάσεις κι η αντίληψη της έννοιας του *δικαιώματος* περνά μέσα το σύνολο αυτών των διαστάσεων και από τη γενικότερη καλλιέργεια του ανθρώπου.

Η προβληματική των αντιλήψεων των νέων της Κύπρου, αναφορικά με το *δικαίωμα* και τη σχέση διαφύλαξής του μέσα σ' ένα κοινωνικό περιβάλλον των δικαιωμάτων και των άλλων, διαπιστώνεται από τις απαντήσεις στο προκωδικοποιημένο ερώτημα «*πώς οι νέοι της Κύπρου αντιλαμβάνονται τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων τους*» την έρευνά μας. Το διάγραμμα, του σχήματος 2, δείχνει εμφανώς ότι (α) ποσοστό του 55% των νέων ηλικίας 15 – 23 ετών αντιμετωπίζει τη διαφύλαξη του δικαιώματός του μέσα από τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του συνόλου: Κυπρίων και ξένων (β) ποσοστό 31% αντιμετωπίζει την αρχή της ισότητας και τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του μέσα από τη διασφάλιση των δικαιωμάτων όλων των άλλων Κυπρίων και (γ) ποσοστό 14% αντιλαμβάνεται τη διασφάλιση των

δικαιωμάτων του με περιορισμούς των δικαιωμάτων των άλλων, των ξένων – κάτι που δεν συνάδει με την Οδηγία 2000/43, ούτε με οποιαδήποτε αρχή ισότητας που διέπεται από τους νόμους και τις διεθνείς συμβάσεις.

Ο Χάρτης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που εγκρίθηκε στη διακυβερνητική διάσκεψη στη Νίκαια, με το Άρθρο 21 περιλαμβάνει γενική ρήτρα απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, της ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, παρουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού. Πέρα από αυτό το Άρθρο 22 προνοεί ότι, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα σέβεται την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική διαφορετικότητα⁷¹.

⁷¹ Βλέπε, επίσης, σεμινάριο με θέμα «Ρατσισμός και τα ΜΜΕ» - Σε ομιλία της η Νικολέττα Χαραλαμπίδου, επισημαίνει ότι, «Η διακυβερνητική διάσκεψη της Νίκαιας απέτυχε να καθορίσει το νομικό καθεστώς του Χάρτη, κατά πόσο δηλαδή θα αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο βάσει του οποίου οι πολίτες της Ε.Ε. θα μπορούν να προσφύγουν στα δικαστήρια σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους ή κατά πόσο θα αποτελεί μια Διακήρυξη χωρίς νομική δεσμευτικότητα», 15 Δεκεμβρίου, 2000 στην Πύλη Αμμοχώστου, Λευκωσία.

ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ - ΘΕΣΜΟΙ – ΙΔΡΥΜΑΤΑ**Το Σύνταγμα κι η Κυπριακή Νομοθεσία**

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας είναι ο υπέρτατος νόμος του Κυπριακού Πολιτεύματος⁷² και όχι μόνο διασφαλίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά προβλέπει και για τους τρόπους αποτελεσματικής επιβολής τους. Ακόμη, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι, η ευρύτητα της έννοιας διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων «στον καθένα εντός της Δικαιοδοσίας της Δημοκρατίας», περιλαμβάνει όχι μόνο τους πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας αλλά και όλους που βρίσκονται στην Κύπρο. Συμπεριλαμβάνονται, έτσι, τόσο οι νόμιμοι οικονομικοί μετανάστες όσο και οι λαθρομετανάστες.

Δυνάμει της Συνθήκης Εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας (Άρθρο 5), προβλέπεται ότι η Δημοκρατία της Κύπρου «διασφαλίζει στον καθένα εντός της Δικαιοδοσίας της τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες εν συγκρίσει με αυτές που τίθενται στο Άρθρο 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών που υπογράφηκαν στην Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου, 1950 και στο Πρωτόκολλο της Σύμβασης αυτής που υπογράφηκε στο Παρίσι στις 20 Μαρτίου, 1952».

Σύμφωνα με τις συνταγματικές ρυθμίσεις του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας⁷³, τα ανθρώπινα δικαιώματα κατοχυρώνονται κατά τρόπο ομοιόμορφο και ίσον έναντι όλων των κατοίκων της Κυπριακής Δημοκρατίας, χωρίς οποιαδήποτε διάκριση εναντίον οποιουδήποτε προσώπου λόγω της κοινότητας, της φυλής, της θρησκείας, της γλώσσας, του φύλου, των πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, της εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, της γέννησης, του χρώματος, του πλούτου, της κοινωνικής τάξης ή οποιουδήποτε άλλου λόγου⁷⁴.

⁷² Βλ. Άρθρο 179 του Συντάγματος.

⁷³ Βλ. Το Δεύτερο Μέρος του Σύνταγμα της κυπριακής Δημοκρατίας, Άρθρα 6 – 35.

⁷⁴ Βλ. πιο πάνω "Διεθνές Πεδίο - αναφορές στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Βλ., επίσης, σχετικά Φοίβου Ν. Κληρίδη, "Ο θεσμός του Επιτρόπου Διοικήσεως και η αναγκαιότητα εξωδικαστικού Ελέγχου", σελ. 1158 - 1159, Επιθεώρηση Κυπριακού Δικαίου - Τόμος Β, 1984.

Βάσει του Άρθρου 35 οι τρεις εξουσίες της Κυπριακής Δημοκρατίας, Νομοθετική, Εκτελεστική και Δικαστική δεσμεύονται και διασφαλίζουν, εντός των περιορισμών των σχετικών αρμοδιοτήτων τους, την αποτελεσματική εφαρμογή των θεμελιωδών ελευθεριών⁷⁵. Σύμφωνα με το Άρθρο 144 του Συντάγματος, κάθε νόμος που με οποιοδήποτε τρόπο παραβιάζει θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες κηρύσσεται αντισυνταγματικός από το Ανώτατο Δικαστήριο.

Είναι, επίσης, αξιοσημείωτο ότι τα δικαστήρια έχουν δώσει ευρεία ερμηνεία στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο και έχουν επεκτείνει το δικαίωμα όπως η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή τυγχάνει σεβασμού, έτσι, δυνάμει του Άρθρου 15 του Συντάγματος όχι μόνο από το κράτος αλλά από όλους - άτομα - ομάδες - συνδέσμους⁷⁶.

Θεσμοί και μηχανισμοί παρακολούθησης και ελέγχου

Το κυπριακό κράτος⁷⁷ έχει ευθύνη όχι μόνο να απέχει από πολιτικές που προάγουν διακρίσεις, αλλά να εφαρμόζει θετική δράση ώστε να αποφεύγονται οι δυσμενείς διακρίσεις είτε στον ιδιωτικό είτε στο δημόσιο τομέα. Η διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο εσωτερικό δίκαιο είναι κυρίως έργο της δικαιοσύνης και των διαφόρων εξωδικαστικών θεσμών προστασίας του διοικούμενου. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας καθιστά τις δικαστικές αρχές αρμόδιες για την κρίση της συνταγματικότητας των νόμων, κανονισμών, καθώς και των διοικητικών και εκτελεστικών πράξεων και αποφάσεων αρχών και οργάνων του κράτους⁷⁸.

⁷⁵ Βλ. μεταξύ άλλων Δημητρίου ν Δημοκρατίας Ποινική Έφεση αρ. 6493 – 6 Απριλίου, 1999.

⁷⁶ Βλ. A. Georgiades ν Police (1983) 2 C. L. R. 33, που κατοχυρώνεται πλήρως το δικαίωμα της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

⁷⁷ Για τη μελέτη αυτή η αναφορά στο κράτος περιλαμβάνει τόσο την υπό στενή έννοια του όρου όσο και την υπό ευρεία έννοια, δηλαδή και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, που κατά την ενάσκηση των αρμοδιοτήτων τους ασκούν δημόσια εξουσία.

⁷⁸ Η συνταγματική δικαιοδοσία ασκείται προληπτικά βάσει του Άρθρου 140 του Συντάγματος, με αναφορά στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας πριν την έκδοση νόμου επιψηφισθέντος από τη Βουλή, ή κατασταλτικά βάσει του Άρθρου 144 του Συντάγματος. Από το 1964, οι αρμοδιότητες και οι δικαιοδοσίες των δικαστηρίων της Κύπρου ασκούνται υπό το πρίσμα του δικαίου της ανάγκης, όπως αναγνωρίσθηκε, και η λειτουργική του εφαρμογή διαγράφηκε από την The

Όπως έχει και παραπάνω αναφερθεί η Κύπρος, σύμφωνα με τον κυρωτικό Νόμο της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης 12 του 1967 και τους Τροποποιητικούς Νόμους 11 του 1992 και 6(III) του 1995⁷⁹, έχει την υποχρέωση να υποβάλλει ανά διετία έκθεση προς την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD)⁸⁰. Στην έκθεση αυτή εμπλέκονται όλοι σχεδόν οι θεσμοί παρακολούθησης και ελέγχου του κυπριακού κράτους υπό την ευρεία έννοια του όρου, που περιλαμβάνει και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου τα οποία κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους ασκούν δημόσια εξουσία.

Η Δικαστική Εξουσία

Στο εσωτερικό δίκαιο, η δικαστική εξουσία στην Κύπρο κατοχυρώνεται ως ανεξάρτητος φορέας του δικαίου. Αυτό επιτυγχάνεται με το θεσμικό διαχωρισμό της Δικαστικής⁸¹ από τις άλλες

Attorney-General of the Republic v. Mustafa Imbrahim and Others (1964) C.L.R.195 και σειρά μεταγενέστερων δικαστικών αποφάσεων.

⁷⁹ Ο κυρωτικός Νόμος της Διεθνούς Σύμβασης για την εξάλειψη κάθε μορφής Φυλετικής Διάκρισης επιβάλλει μεταξύ άλλων, στα κράτη μέλη τη διασφάλιση της απόλαυσης όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων χωρίς οποιουδήποτε είδους διάκριση, τη διασφάλιση της απαγόρευσης σε δημόσιες αρχές ή δημόσια ιδρύματα, εθνικά ή τοπικά να προάγουν ή υποκινούν φυλετικές διακρίσεις και την υιοθέτηση άμεσων και τελεσφόρων μέτρων στους τομείς της διδασκαλίας, της παιδείας και μορφώσεως και πληροφοριών, με σκοπό την καταπολέμηση των προκαταλήψεων που οδηγούν σε φυλετικές διακρίσεις.

⁸⁰ Βλ. International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination, Fourteenth Periodic Report of the Republic of Cyprus, (The report was prepared by a Committee chaired by the Law Commissioner of the Republic with the participation of representatives of the Attorney General of the Republic, the Ministry of Justice and Public Order, the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Interior, the Ministry of Education and Culture, the Ministry of Labour and Social Insurance and also a representative of the Commissioner for Administration), Nicosia, 1997.

⁸¹ Η αυτοτέλεια της Δικαστικής Εξουσίας στην Κύπρο εξασφαλίζεται από τα άρθρα 157, 153.8 και 133.8 που καθορίζουν ότι οι διορισμοί, προαγωγές και μεταθέσεις δικαστών, όπως και η πειθαρχική εξουσία, ασκείται από συμβούλια δικαστών. Βλ. επίσης Kourris v. Supreme Council of Judicature (1972) 3. C.L.R. 390.

Εξουσίες της Δημοκρατίας⁸². Με το θεσμικό αυτό διαχωρισμό η Νομοθετική Εξουσία θεσπίζει τους νόμους και καθορίζει τα νομικά πλαίσια. Μετά τη θέσπισή της, η νομοθεσία εισέρχεται στη σφαίρα των απρόσωπων αρχών δικαίου και αρμοδιότητα να μείνει για τον καθορισμό του περιεχομένου της έχει η Δικαστική Εξουσία⁸³ και η εφαρμογή του δικαίου είναι κατεξοχήν έργο της Δικαστικής εξουσίας⁸⁴. Με τις θεσμικές προϋποθέσεις που κατοχυρώνουν τη Δικαστική Εξουσία⁸⁵ και τη θεσμική της διάρθρωση στην Κύπρο, η Δικαστική Εξουσία ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του κράτους δικαίου⁸⁶.

Ιδιαίτερα, με την εκτεταμένη στο συνταγματικό πεδίο νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, καθίσταται διασταλτική η κατοχύρωση σε προσδιορισμό του περιεχομένου εμβέλειας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συστατική ως προς τον περιορισμό τους⁸⁷.

⁸² Το Κυπριακό Σύνταγμα βασίζεται στον αυστηρό διαχωρισμό των πολιτειακών εξουσιών [Βλ. *Police v. Hondrou*, 3 R.S.C.C.82; *Christodoulides v. Republic* (1967)3 C.L.R.356 (FB)]. Οι τρεις εξουσίες διασφαλίζουν πλήρως και κατοχυρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Κύπρο σύμφωνα με το Άρθρο 35 του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

⁸³ Η ερμηνεία του δικαίου είναι αποκλειτικό έργο της Δικαστικής Εξουσίας. *Chokolingo v. Attorney-General of Trinidad* (1981) 1 All E.R. 244, 247, 248; *The Republic v. Charalambos Zacharia* 2 R.S.C.C. 1,5; *Malachtou v. The Attorney-General* (1981) 1 C.L.R. 543, 547; *Diagoras Development v. National Bank* (1985) 1. C.L.R. 581.

⁸⁴ *Hinds v. The Queen* (1976) 2 WLR 366 (PC).

⁸⁵ Α) Εξασφάλιση της Ανεξαρτησίας της Δικαστικής Εξουσίας έναντι πάντων Β) Απόδοση κάθε αρμοδιότητας δικαστικής φύσεως στις Δικαστικές Αρχές Γ) Εφαρμογή του Δικαίου ως κατεξοχήν έργου των Δικαστηρίων Δ) Εξασφάλιση οικονομικών μέσων για προσφυγή στα Δικαστήρια για διεκδίκηση Δικαίου [Βλ. σχετικά στο Γεώργιο Μ. Πική, "Δικαστική Εξουσία", σελ. 2511-2518, Επιθεώρηση Κυπριακού Δικαίου, Τόμος 4, 1986].

⁸⁶ Ο άμεσος αποδέκτης της κακοδιοίκησης είναι ο διοικούμενος. Ο Κύπριος διοικούμενος έχει ως ουσιαστική πρόσβαση το Ανώτατο Δικαστήριο με τη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρμοδιότητά του να παρέχει δικαστική προστασία, ακυρώνοντας τις βλαπτικές διοικητικές πράξεις, με αξίωση του διοικούμενου να αποζημιωθεί από πολιτικά δικαστήρια. Η παροχή όμως της δικαστικής προστασίας βραδύνει εξαιρετικά για δυο κυρίως λόγους α) το μεγάλο αριθμό υποθέσεων και β) το μικρό αριθμό δικαστών.

⁸⁷ Βλέπε σχετικό, σελ. 24 – 28 στην Έκδοση του Επιτρόπου Νομοθεσίας για τον Εθνικό Οργανισμό για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο, 1999.

Επισημαίνεται, επίσης, ότι η νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας της Ελλάδας, αποτελεί πηγή του Κυπριακού Διοικητικού Δικαίου. Ιδιαίτερα το Δ΄ Τμήμα του Συμβουλίου Επικρατείας εξειδικεύεται σε θέματα μεταναστών⁸⁸.

Ο Επίτροπος Διοικήσεως

Η κατοχύρωση για έλεγχο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις σύγχρονες κοινωνίες δε γίνεται μόνο από το δικαστικό έλεγχο⁸⁹. Υπάρχει και ο "εξωδικαστικός έλεγχος", με πιο διαδεδομένη μορφή το θεσμό του Ombudsman⁹⁰, που φάνηκε ότι μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ελάττωση της κακοδιοίκησης⁹¹, τη βελτίωση της

⁸⁸ Για σκοπούς συγκριτικής πρακτικής, βλέπε χαρακτηριστικές αποφάσεις του Συμβουλίου Επικρατείας: Αρ. 3603/1991 «Σε περίπτωση που αλλοδαπός έχει άδεια παραμονής, είναι μεν δυνατό, κατά τη διάρκειά της, να αποκλεισθεί η περαιτέρω παραμονή στη Χώρα, αλλ' αυτό πρέπει να υποβάλλουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή κοινωνικού συμφέροντος που ελέγχονται από το δικαστή (Σ.Ε. 2168/1985, 496, 602/1936). Τέτοιοι λόγοι πρέπει να συντρέχουν και για την απόρριψη αιτήματος του αλλοδαπού περί παρατάσεως της άδειας παραμονής του που λήγει (Σ.Ε. 2879, 2910/1989, 218/1987). Αντίθετα όμως σε περίπτωση που αλλοδαπός δεν έχει άδεια παραμονής, είτε γιατί ποτέ δεν εφοδιάστηκε με αυτήν είτε γιατί αυτή έληξε, αυτός μεν οφείλει να εγκαταλείψει την Ελλάδα, η δε Διοίκηση υποχρεούται, χωρίς να απαιτούνται ειδικότεροι λόγοι δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος και ασχέτως από οποιαδήποτε συμπεριφορά του, να τον απελάσει ως στερούμενο αδειάς παραμονής, δεδομένου ότι στην περίπτωση αυτή η υποχρέωση απελάσεως υπαγορεύεται από λόγους δημόσιας τάξεως».

⁸⁹ Με το Άρθρο 29 του Συντάγματος συμπεριλαμβάνεται πρόνοια για υποβολή παραπόνων και αιτήσεων από κατοίκους στις αρμόδιες αρχές, οι οποίες οφείλουν να απαντήσουν μέσα σε 30 μέρες γραπτώς στα υποβαλλόμενα ατομικά παράπονα και αιτήσεις. Παράληψη ή μη "επαρκώς ητιολογημένη" ή μη ικανοποιητική απάντηση εντός του καθορισμένου χρόνου, δίδει το δικαίωμα στον πολίτη της Κυπριακής Δημοκρατίας να προσφύγει στο Συνταγματικό Δικαστήριο.

⁹⁰ Η λέξη Ombudsman είναι Σουηδική γιατί και ο θεσμός είναι Σουηδικής προέλευσης. Μεταφράζεται στην ελληνική ως εκπρόσωπος του πολίτη ή με μια πιο ελεύθερη μετάφραση ως δικηγόρος του πολίτη, με αντίστοιχο θεσμό του Επιτρόπου Διοικήσεως (Κύπρος), του Συνηγόρου του Πολίτη (Ελλάδα). Βλ. επίσης Νίκο Χαραλάμπους, «Η Δράση και ο Έλεγχος της Δημόσιας Διοίκησης», σελ. 193 – 215, Λευκωσία, 1995.

⁹¹ Σύμφωνα με τον περί Επιτρόπου Διοικήσεως Νόμο 3/1991, άρθρο 5 παράγραφος 1,α,β στην Κύπρο, "κακοδιοίκηση" συνιστά η παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων, η παράβαση νόμου και των αρχών της χρηστής διοίκησης

προστασίας του διοικούμενου και στην προαγωγή της αρχής της νομιμότητας⁹². Σε ορισμένες μάλιστα χώρες υπάρχει θεσμός ειδικού

και ορθής συμπεριφοράς προς τους διοικούμενους, καθώς και η μη εύρυθμη λειτουργία της διοικήσεως. Βλ. σχετικά Αντώνη Μακροδημήτρη, "Ombudsman - Ο Έλεγχος της Κακοδιοίκησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη", σελ. 43-45, Διοίκηση και Πολιτεία, Μελέτες 15, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1996. Η προσέγγιση της έννοιας της "κακοδιοίκησης" παρουσιάζεται με διαφορετικούς τρόπους σε διάφορα υποδείγματα. Κατά τον πρώτο Άγγλο ombudsman, τον Sir Edward Compton, "nobody can define mal-administration in plain terms". Ο υπουργός της R. Crossman, της κυβέρνησης του Harold Wilson, που εισηγήθηκε το νομοσχέδιο για σύσταση του θεσμού, αποφεύγοντας να προσδιορίσει με τρόπο οριστικό και εκ των προτέρων το σημασιολογικό περιεχόμενο του όρου, δέχθηκε ότι κάτι τέτοιο θα αποτελούσε μια wonderful exercise" και κατά πιθανότητα θα περιελάμβανε συμπτώματα (κακοδιοίκησης) όπως - "bias, neglect, inattention, delay, incompetence, ineptitude, perversity, turpitude, arbitrariness and so on. It will be a long and interesting list". Στο υπόδειγμα νομοσχεδίου για τη σύσταση του θεσμού του ombudsman, ως αντικείμενα έρευνας της κακοδιοίκησης από τον ombudsman αναφέρονται τα εξής στοιχεία: "contrary to law or regulation, unreasonable, unfair, oppressive, or inconsistent with the general course of an administrative agency's functioning, mistaken in law or arbitrary in ascertainment of fact, improper in motivation or based on irrelevant considerations, unclear or inadequately explained when reasons should have been revealed, inefficiently performed, or otherwise objectionable". Κατά την πρακτική του Σουηδού ombudsman στο σημασιολογικό περιεχόμενο της κακοδιοίκησης περιλαμβάνονται "... η παράβαση, η άγνοια και η παρερμηνεία του νόμου, η αδικαιολόγητη καθυστέρηση, η παράλειψη οφειλομένης απάντησης, η αμέλεια στις ποικίλες εκδηλώσεις της διοίκησης, η αυθαίρετος, η παράλογος, η μεροληπτική και ιδιοτελής ενέργεια, η αναπιολόγητος άρνηση υπηρεσίας, η κατάχρηση διακριτικής εξουσίας, η παράνομος παράταση χρόνου προφυλάκισης, οι αυθαίρετες αστυνομικές συλλήψεις κλπ." Ενδιαφέρον επίσης έχει ο νόμος για την ίδρυση του ombudsman στην Ιρλανδία (The Ombudsman Act, 1980) στην ενδεικτική εννοιολόγηση της κακοδιοίκησης, η οποία θεωρείται ότι περιλαμβάνει πράξεις ή ενέργειες που λαμβάνονται "without proper authority, on irrelevant grounds, as a result of negligence or carelessness, based on erroneous or incomplete information, improperly discriminatory, based on undesirable administrative practice, otherwise contrary to fair or sound administration" [European Parliament, European Ombudsman/National Ombudsmen or Similar Bodies, σελ. 17].

⁹² Σύμφωνα με την Αρχή της Νομιμότητας, η δράση της διοίκησης διέπεται από την αρχή ότι οι δραστηριότητές της διοίκησης προσδιορίζονται και περιορίζονται από το Νόμο. Η αρχή αυτή είναι το ουσιωδέστερο στοιχείο της έννοιας του κράτους δικαίου.

διαμεσολαβητή, που είναι υπεύθυνος για τα δικαιώματα των μειονοτήτων⁹³.

Ο Επίτροπος Διοικήσεως έχει εξουσία να διερευνά παράπονα εναντίον οποιασδήποτε υπηρεσίας ή λειτουργού που ασκεί εκτελεστική ή διοικητική λειτουργία για ενέργειες που παραβιάζουν τα ανθρωπίνια δικαιώματα ή που έγιναν κατά παράβαση των νόμων ή των κανόνων της χρηστής διοίκησης και της ορθής συμπεριφοράς προς τους διοικούμενους, εφ' όσον η ενέργεια αυτή επηρεάζει άμεσα και προσωπικά οποιοδήποτε πρόσωπο. Η διερεύνηση παραβιάσεων των ατομικών δικαιωμάτων και της ορθής συμπεριφοράς της διοίκησης προς τους διοικούμενους αποτελούν ίσως τη σημαντικότερη θεματολογία του θεσμού.

Ειδικά η διεύρυνση θεμάτων που αφορούν την ορθή συμπεριφορά των φορέων εξουσίας προς τους διοικούμενους (πολίτες ή μη της Κυπριακής Δημοκρατίας) σκοπεύει στην προστασία του υπέρτατου αγαθού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας του οποίου η προβολή του δύσκολα προστατεύεται και αποδεικνύεται από τους μηχανισμούς του δικαστικού ελέγχου, αγαθό το οποίο άμεσα συνδέεται με τις ρατσιστικές συμπεριφορές.

Ο Επίτροπος μπορεί, επίσης, να διερευνήσει, μετά από εντολή του Υπουργικού Συμβουλίου, οποιοδήποτε θέμα που αφορά τη λειτουργία οποιασδήποτε υπηρεσίας, για να διαπιστώσει αν λειτουργεί εύρυθμα και σύμφωνα με τους νόμους του κράτους⁹⁴.

Με την πρόσφατη τροποποίηση της νομοθεσίας⁹⁵, ο Επίτροπος Διοικήσεως μπορεί να επιλαμβάνεται *αυτεπαγγέλτως* υποθέσεων

⁹³ Ούγγρος Ombudsman είναι υπεύθυνος για τα δικαιώματα των μειονοτήτων και Σουηδός Ombudsman υπεύθυνος κατά των εθνολογικών διακρίσεων.

⁹⁴ Η διοίκηση, για τους σκοπούς παρέμβασης του Επιτρόπου, εννοείται με την ευρύτερη έννοια του όρου και διαλαμβάνει, εκτός από τη Δημόσια Υπηρεσία και τη Δημόσια Εκπαιδευτική Υπηρεσία, την Αστυνομία, την Εθνική Φρουρά, τους Οργανισμούς Δημοσίου Δικαίου (Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, Αρχή Τηλεπικοινωνιών Κύπρου, Αρχή Ηλεκτρισμού Κύπρου, Αρχή Λιμένων κλπ.), τους ΟΤΑ.

⁹⁵ Το Άρθρο 5(1)γ του Νόμου 3/1991, «περί αυτεπάγγελτης έρευνας», θεσπίστηκε με τον Τροποποιητικό Νόμο 1(1)/2000, καθιερώνοντας μια από τις πιο σημαντικές τροποποιήσεις των αρμοδιοτήτων του Επιτρόπου Διοικήσεως.

γενικότερου ενδιαφέροντος⁹⁶. Τα θέματα «γενικού ενδιαφέροντος» που αυτεπάγγελτα διερευνά ο Επίτροπος Διοικήσεως είναι θέματα που απασχόλησαν το ενδιαφέρον του λαού και αφορούν κυρίως παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο αγώνας ενάντια στο ρατσισμό, τη μισαλλοδοξία και την ανεκτικότητα είναι σημαντικά ενισχυμένος από την Τροποποίηση της *ex officio* βάσης διερεύνησης, γιατί με την αυτεπάγγελτη εντολή έρευνας Επιτρόπου Διοικήσεως ενεργοποιήθηκε το «κλείστρον», που χωρίς αυτό ο θεσμός παρεμπόδιζε τον Επίτροπο Διοικήσεως να καταπιάνεται άμεσα σε κραυγαλέα προβλήματα της κοινωνικής ζωής, προ παντός με προβλήματα των πιο ευάλωτων κατηγοριών ανθρώπων όπως είναι οι λαθρομετανάστες ή/ και διάφορες μειονεκτικές μειονότητες, που οι ίδιοι, από μόνοι τους, αδυνατούσαν να προβάλουν αιτήματα παραπόνων ως προς τους χειρισμούς μιας υπηρεσίας του κράτους. Ένας ιδιαίτερος σταθμός στην αφετηρία των εντολών αυτεπάγγελτης διερεύνησης είναι η «Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών». Με την έρευνα αυτή έχουν επισημανθεί σοβαρές παρεκκλίσεις των αρχών από τον περί Προσφύγων Νόμο του 2000 και τον εναρμονιστικό της σύμβασης⁹⁷, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ

⁹⁶ Η πρώτη αυτεπάγγελτη έρευνα έγινε στις 31.5.2000 και αφορούσε την κράτηση ψυχικά ασθενών καταδίκων στις φυλακές και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των κρατουμένων. Στις 24 Νοεμβρίου, 2000 έγινε η αυτεπάγγελτη έρευνα του Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών (Α/Ε/2000), βλ. Παράρτημα 1 στο Κεφάλαιο αυτό.

⁹⁷ Από την ομάδα των λαθρομεταναστών εκφράστηκε ευθύς εξ' αρχής αίτημα να έρθουν σε επαφή με εκπροσώπους της Υπάτης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στις 15 Νοεμβρίου 2000, το οποίο αγνοήθηκε και αποσιωποήθηκε αρχικά. Η Υπάτη Αρμοστεία ενημερώθηκε στις 23 Νοεμβρίου, 2000 κι αυτό μετά από παρέμβαση Επιτρόπου Διοικήσεως. Στα πλαίσια της ίδιας αυτεπάγγελτης έρευνας Επιτρόπου Διοικήσεως, επισημαίνεται η ανησυχία της Επιτρόπου από το συνδυασμό της κωλυσιεργίας, στη συγκεκριμένη περίπτωση, για ενημέρωση της Υπάτης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών ως προς το αίτημα των λαθρομεταναστών να έλθουν σε επαφή με εκπρόσωπό της με προηγούμενη πρόσφατη περίπτωση μαζικής άφιξης λαθρομεταναστών με βάρκες στην Κύπρο, που δεν επετράπη σε εκπροσώπους της Υπάτης αρμοστείας να έχουν πρόσβαση σ' αυτούς.

τον Ιανουάριο του 2000⁹⁸, άλλα και παρατηρήσεις που εμπίπτουν στις ευθύνες του καθ' ύλην αρμόδιου Τμήματος Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας, που ενώ ενημερώθηκε από το βράδυ της 14^{ης} Νοεμβρίου από την Αστυνομική Διεύθυνση Αμμοχώστου ότι ανάμεσα στους 35 λαθρομετανάστες υπήρχαν παιδιά και τρεις έγκυοι γυναίκες κατά τα πρώτα τουλάχιστον εικοσιτετράωρα απουσίαζαν να αναλάβουν ευθύνες. Στην έκθεση αυτή επισημαίνεται και μια γενική αρχή πολιτειακής ευθύνης απέναντι στους αλλοδαπούς: «... Αφ' ης στιγμής αλλοδαποί εισέρχονται με οποιοδήποτε τρόπο στην Κυπριακή Δημοκρατία, τα ατομικά δικαιώματά τους πρέπει να τυγχάνουν σεβασμού, να διασφαλίζεται η δυνατότητα υποβολής αίτησης για αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα σε εκείνους που το επιθυμούν και ο χειρισμός της κάθε περίπτωσης να συνάδει με τις δεσμευτικές για τη Δημοκρατία διεθνείς συμβάσεις»⁹⁹.

Ασκώντας τις αρμοδιότητές του ο Επίτροπος Διοικήσεως μπορεί παράλληλα να προβεί και σε επισήμανση των περιστάσεων που επιτρέπουν την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς να περιορίζεται σε απλή αξιολόγηση του αποτελέσματος αλλά να αναζητεί και πιθανές λύσεις. Η εξουσία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε αναθεώρηση συγκεκριμένων στάσεων και συμπεριφορών ή διεύρυνση ακόμα και τροποποίηση της νομοθεσίας για αποτελεσματική

⁹⁸ Επισημαίνεται από την «Εκτελεστική Περίληψη» του ECRI, η σημασία που το Συμβούλιο της Ευρώπης δίνει στην επέκταση των αρμοδιοτήτων εντολών έρευνας Επιτρόπου Διοικήσεως και της σχετικής νομοθεσίας σε συσχετισμό με την προστασία των ξένων προσφύγων, των αναζητούντων άσυλο και των ξένων εργατών, «Over recent years, Cyprus has taken some positive steps which are relevant to combating racism and xenophobia, including the fine-tuning of criminal legislation aimed at combating racism and intolerance, the extension of the powers of the Commissioner for Administration (Ombudsman), the adoption of legislation on refugees and asylum seekers and measures aimed at improving the processing of complaints by foreign workers against their employers...», βλ. Παράρτημα 2 στο Κεφάλαιο αυτό: «ECRI: Second Report on Cyprus, Adopted on 15 December 2000».

⁹⁹ Βλ. Παράρτημα 1, στο Κεφάλαιο αυτό: «Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών», Λευκωσία, 24 Νοεμβρίου, 2000.

προστασία και κατοχύρωση των θεμελιωδών ελευθεριών και εγγυήσεων στα πλαίσια που διασφαλίζονται διεθνώς¹⁰⁰.

Συμπερασματικά, ο ρόλος του θεσμού είναι πολύ σημαντικός, γιατί χωρίς το στοιχείο της επιβολής (οι αποφάσεις του Επιτρόπου Διοικήσεως έχουν μόνο γνωμοδοτικό χαρακτήρα), αξιώνει τη συμπεριφορά των αρχών σύμφωνα με το δίκαιο με την ευρεία έννοια του όρου, όπου οι κρατικοί φορείς κι ο λαός θα δρουν μέσα στα πλαίσια της νομιμότητας και των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο Εθνικός Οργανισμός Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΝΟΠΑΔ)

Με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου συστάθηκε στις 16 Σεπτεμβρίου, 1998, ο Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹⁰¹. Ο οργανισμός αυτός είναι εντελώς ανεξάρτητος, με την έννοια ότι δεν είναι εκτελεστικό όργανο του κράτους και είναι το ίδιο ανεξάρτητος όπως είναι τα δικαστήρια, ο Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας και άλλοι ανεξάρτητοι λειτουργοί.

Η δομή του Οργανισμού είναι τέτοια που αν και διαθέτει από τη μια ανεξαρτησία, εντούτοις, για σκοπούς άμεσης προώθησης των εισηγήσεων του Οργανισμού για εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας, δεν είναι τελείως αποκομμένος από την κρατική μηχανή. Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Εθνικού Οργανισμού για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι οι παρακάτω¹⁰²:

¹⁰⁰ Βλ. σχετικό «Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Κύπρο», σελ. 28 – 32, έκδοση του Επιτρόπου Νομοθεσίας για τον Οργανισμό για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο», Λευκωσία, 1999.

¹⁰¹ Ο Οργανισμός αποτελείται από Πρόεδρο και δυο Επιτροπές. Η πρώτη απαρτίζεται από κρατικούς λειτουργούς με αρμοδιότητα να ετοιμάζει τις εκθέσεις που υποβάλλονται στις επιτροπές παρακολούθησης των διαφόρων διεθνών συμβάσεων. Η δεύτερη, η Επιτροπή Καθοδήγησης, απαρτίζεται από μέλη προερχόμενα από αντιπροσωπευτικά σώματα και οργανώσεις του ιδιωτικού τομέα. Υπάρχει επίσης εκπρόσωπος της Βουλής των Αντιπροσώπων. Η Επιτροπή αυτή έχει δικό της Πρόεδρο, ο οποίος αναπληρεί τον Πρόεδρο του Οργανισμού σε περίπτωση κωλύματος. [Βλ. σχετικό Έκδοση του Επιτρόπου Νομοθεσίας για τον Εθνικό Οργανισμό για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο, «Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Κύπρο», σελ. 33-36, Λευκωσία, 1999].

¹⁰² Υπάρχει πρόνοια για σύσταση Ταμείου με σκοπό την επίτευξη των στόχων του ΕΘΝΟΠΑΔ.

1. Να παρέχει πληροφορίες και οποιαδήποτε βοήθεια σχετικά με τη διαμόρφωση και ευαισθητοποίηση της κοινής συνείδησης για τα ανθρώπινα δικαιώματα.
2. Να συμβουλεύει την Κυβέρνηση για οποιοδήποτε ερώτημα που έχει παραπεμφθεί στον Οργανισμό για γνωμάτευση.
3. Να οργανώνει διαλέξεις, σεμινάρια ή συγκεντρώσεις για ενημέρωση και προβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
4. Να φροντίζει για την εξασφάλιση υποτροφιών για επιμορφωτικά μαθήματα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα.
5. Να ετοιμάζει συγγράμματα, μεταφράσεις και άλλα έγγραφα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, με σκοπό την καλύτερη πληροφόρηση του κοινού για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών.

Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Βουλής των Αντιπροσώπων

Από το 1996 συστάθηκε και λειτουργεί στη Βουλή των Αντιπροσώπων η αντίστοιχη με τα ανθρώπινα δικαιώματα Επιτροπή. Κύρια αρμοδιότητά της είναι να μελετά και διερευνά, στα πλαίσια της άσκησης του κοινοβουλευτικού ελέγχου, κατά πόσο τηρούνται στην Κυπριακή Δημοκρατία οι διατάξεις του Συντάγματος και της σχετικής νομοθεσίας που αναφέρονται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων της, η Επιτροπή, επιλαμβάνεται υποθέσεων που σχετίζονται με παραβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε βάρος πολιτών που διαμένουν στην Κύπρο και προβαίνει, με σχετικές εκθέσεις της προς τη Βουλή, σε εισηγήσεις για τη λήψη των αναγκαίων νομοθετικών και άλλων μέτρων που κατοχυρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁰³.

Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί

Με την ευαισθητοποίηση οργανωμένων πολιτών, ανεξάρτητα από το κράτος και την εκκλησία της Κύπρου, συστάθηκαν οι πιο κάτω

¹⁰³ Πριν από την εγκαθίδρυση της μόνιμης αυτής Επιτροπής λειτουργούσε στη Βουλή των Αντιπροσώπων ad hoc Επιτροπή με τους ίδιους όρους εντολής και αρμοδιότητες που έχει η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Βουλής των Αντιπροσώπων.

οργανισμοί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την ευρύτερη έννοια του όρου:

1. Η Επιτροπή για την Αποκατάσταση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε ολόκληρη την Κύπρο.
2. Ο Παγκύπριος Σύνδεσμος για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
3. Ο Διεθνής Σύνδεσμος για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
4. Η Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών.
5. Ο Παγκύπριος Σύνδεσμος Καταπολέμησης της Μάστιγας της Πείνας.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Οι αναλύσεις μας για τη νομική διάσταση στη διεπιστημονική αυτή έρευνα αποβαίνουν στις άλλες επιστήμες ως μια *εν δυνάμει «ευριστική» αρχή* κατά τη διαδραστική διαδικασία της έρευνας, μέσα από την οποία περνά η αναγνώριση θεμελιωδών ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών του πραγματικού κόσμου της νομικής και θεσμικής τάξης, τόσο κατά τον σχηματισμό του συστημικού μοντέλου όσο και κατά το στάδιο ανάδρασης της επαλήθευσης¹⁰⁴.

Συνοψίζοντας τις παραπάνω αναλύσεις της νομικής διάστασης επισημαίνονται τα παρακάτω:

1. Η Κύπρος επικύρωσε σε νόμους πλείονες διεθνείς συμβάσεις που προφέρονται για τη διασφάλιση της νομικής και θεσμικής κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της αρχής της ισότητας για όλους τους κατοίκους και της καταπολέμησης του ρατσισμού σε όλες του τις μορφές.
2. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας διασφαλίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα όχι μόνο για τους πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά και για όλους τους ξένους που βρίσκονται στο νησί και προβλέπει τρόπους αποτελεσματικής επιβολής τους.
3. Τα ανθρώπινα δικαιώματα κατοχυρώνονται στην Κύπρο κατά τρόπο ομοιόμορφο και ίσον έναντι όλων των κατοίκων της Κύπρου, χωρίς οποιαδήποτε διάκριση εναντίον οποιουδήποτε προσώπου λόγω της κοινότητας, της φυλής, της θρησκείας, της γλώσσας, του φύλου, των πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, της εθνικής καταγωγής, της γέννησης, του χρώματος, του πλούτου, της κοινωνικής τάξης ή οποιουδήποτε άλλου λόγου.

¹⁰⁴ Βλ. σχετικό, Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία. «Μοντέλο συμπεριφορών».

4. Συνταγματικά δεσμεύονται για την αποτελεσματική εφαρμογή των θεμελιωδών ελευθεριών όλες οι κρατικές εξουσίες: Νομοθετική, Εκτελεστική και Δικαστική.
5. Το Κυπριακό κράτος έχει ευθύνη όχι μόνο να απέχει από πολιτικές που προάγουν διακρίσεις, αλλά να εφαρμόζει θετική δράση, ώστε να αποφεύγονται οι δυσμενείς διακρίσεις είτε στον ιδιωτικό είτε στο δημόσιο τομέα.
6. Με το θεσμό του Ανωτάτου Δικαστηρίου, νόμοι που παραβιάζουν θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες κηρύσσονται αντισυνταγματικοί.
7. Τα δικαστήρια έχουν δώσει ευρεία έννοια στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και έχουν επεκτείνει την έννοια του δικαιώματος στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, ώστε να τυγχάνει σεβασμού, όχι μόνο από το Κράτος αλλά από όλους.
8. Με το θεσμό του Επιτρόπου Διοικήσεως κατοχυρώνεται ο εξωδικαστικός έλεγχος της διοίκησης, που συμβάλλει στη μείωση της κακοδιοίκησης και στην προαγωγή της αρχής της νομιμότητας. Η εξουσία του Επιτρόπου Διοικήσεως να διερευνά παράπονα εναντίον οποιασδήποτε υπηρεσίας ή λειτουργού που ασκεί εκτελεστική ή διοικητική λειτουργία για ενέργειες που παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, ή που έγιναν κατά παράβαση των νόμων ή των κανόνων της χρηστής διοίκησης και της ορθής συμπεριφοράς προς τους διοικούμενους, σκοπεύει στην προστασία του υπέρτατου αγαθού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, του οποίου η προσβολή δύσκολα προστατεύεται και αποδεικνύεται από τους μηχανισμούς του δικαστικού ελέγχου, αγαθού, που άμεσα συνδέεται με τις ρατσιστικές συμπεριφορές. Η πρόσφατη τροποποίηση της νομοθεσίας που δίνει εξουσία στον Επίτροπο Διοικήσεως να επιλαμβάνεται αυτεπαγγέλτως υποθέσεις γενικού ενδιαφέροντος, που αφορούν κυρίως παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, φέρνει πιο κοντά τους μηχανισμούς παρατηρήσεων και εξωδικαστικού ελέγχου στις μειονεκτικές μειονότητες για προστασία της αξιοπρέπειάς τους, στο κοινωνικό μας σύστημα.
9. Η εποπτεία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη περιλαμβάνει και την Κύπρο, όπως επίσης κι η εμβέλεια των διαφόρων εξειδικευμένων επιτροπών για τη διαφύλαξη των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων που είναι: η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, η Επιτροπή δυνάμει της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενάντια στο Ρατσισμό και τη Μισαλλοδοξία.

10. Οι Κύπριοι έχουν ευαισθητοποιηθεί και δραστηριοποιούνται με μη-κυβερνητικούς οργανισμούς που συμβάλλουν στην καλλιέργεια της κοινωνίας μας για την ανάπτυξη συνείδησης για διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μειονεκτικών μειονοτήτων και ιδιαίτερα των ξένων οικονομικών μεταναστών.

Παρόλο που από τα παραπάνω φαίνεται μια «χρυσή εποχή», κράτους «δίκης», όπου τα «σχέτλια έργα» παρεμποδίζονται από «αδιαπέραστα φίλτρα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», εντούτοις το σύστημα είναι ακόμη ευάλωτο και έχει ανάγκη περαιτέρω βελτιώσεων: νομοθετικής, θεσμικής και λειτουργικής εμβέλειας.

Οι παρακάτω, τέλος, δύο παρατηρήσεις πηγάζουν από την προβληματική των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας. Το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στο βαθμό σεβασμού της *αρχής της ισότητας* από τους νέους της Κύπρου και στην αντίληψη των νέων περί της έννοιας του *δικαιώματος*:

1. Η έρευνα έδειξε ότι 82% των νέων μας έχουν υγιή την τοποθέτησή τους απέναντι στα δικαιώματα του κάθε ανθρώπου άσχετα με το χρώμα ή τη μόρφωση που αυτός έχει και μόνο 5% απαντά αποφατικά, ενώ 13% επιλέγει το «δεν με αφορά». Με το υψηλό ποσοστό που εκφράζει πεποίθηση ότι *«οι άνθρωποι έχουν τα ίδια δικαιώματα άσχετα με το χρώμα του δέρματος, τη μόρφωση...»*, επισημαίνεται, σε μια πρώτη παρατήρηση ότι η κοινωνία των νέων μας είναι περισσότερο αντιρατσιστική. Το ποσοστό των αδιάφορων νέων, μολονότι μικρό, επισημαίνει την ανάγκη διαλόγου του εκπαιδευτικού συστήματος για την προβληματική της έννοιας του «χρήσιμου πολίτη», των συμπεριφορών απάθειας. Το ποσοστό που αντιμετωπίζει ρατσιστικά τον «άλλο», τον διαφορετικό, είναι κάτι που στοιχειοθετείται με αντίστοιχη ξενοφοβική μέχρι ρατσιστική περιβαλλοντική προπαίδεια από την οικογένεια, το σχολείο και άλλων φορέων κοινωνικοποίησης και ασφαλώς

ενδιαφέρει τα γνωστικά ερευνητικά αντικείμενα της κοινωνικής ψυχολογίας και της εκπαίδευσης¹⁰⁵.

2. Έχει διαφανεί ότι, οι Κύπριοι νέοι με ποσοστό 55% αντιλαμβάνονται ότι, η *διαφύλαξη των δικαιωμάτων* τους περνά μέσα από τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του κάθε προσώπου που ζει στο νησί ντόπιου και ξένου. Με την απάντηση αυτή φαίνεται η Κυπριακή κοινωνία των νέων να αντιμετωπίζει την έννοια του *δικαιώματος* επεκτατικά, χωρίς καμία διλημματική κατάσταση. Ένα 31%, στη συνέχεια, αντιμετωπίζει τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του, μέσα από τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων όλων των Κυπρίων. Με την απάντηση αυτή δεν σημαίνει βέβαια ότι υπάρχει τάση ή πρόθεση περιθωριοποίησης των ξένων, σίγουρα όμως η προβληματική αυτής της απάντησης επισημαίνει μια εθνική ή εσωτερική κοινωνικοποίηση στις εισροές της αντίστοιχης κοινωνίας. Ένα ποσοστό 14%, όμως, αντιλαμβάνεται τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του με *περιορισμούς των δικαιωμάτων των «άλλων»*, περίπτωση που αναμφισβήτητα ενδιαφέρει για περαιτέρω διεπιστημονική ανάλυση, γιατί εμπίπτει σε ξενοφοβική αν όχι ρατσιστική τάση¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Βλ. πιο πάνω σχήμα 1.

¹⁰⁶ Βλ. πιο πάνω σχήμα 2.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Γραφείο Επιτρόπου Διοικήσεως: *Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών.* - 24 Νοεμβρίου 2000.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: European Commission against Racism and Intolerance.-
SECOND REPORT ON CYPRUS Adopted on 15th December 2000.

* * * * *

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών¹.
(A/E3/2000)

Λευκωσία, 24 Νοεμβρίου, 2000

* * *

Στις 14 Νοεμβρίου, 2000 εντοπίστηκαν στην περιοχή της Αγίας Νάπας 45 περίπου αλλοδαποί που έφθασαν στην Κύπρο με βάρκα ή βάρκες. Ανάμεσά τους ένας μεγάλος αριθμός από γυναικόπαιδα. Από σχετικά δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου της 15^{ης} Νοεμβρίου, 2000 πληροφορήθηκα ότι 35 από αυτούς, συμπεριλαμβανομένων γυναικοπαίδων, περιορίστηκαν στο πλοiάριο «Nara Queen» στην Αγία Νάπα, ενώ οι υπόλοιποι 12, όλοι ενήλικοι άνδρες, τέθηκαν υπό κράτηση.

¹ Η έρευνα υπογράφεται από την Επίτροπο Διοικήσεως Ηλιάνα Νικολάου, η φύση της οποίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από διάφορες διαστάσεις της παρούσης πραγματείας.

Στις 16 Νοεμβρίου, δύο λειτουργοί του Γραφείου μου επισκέφθηκαν το πλοιάριο «Nara Queen» με οδηγίες μου να εξακριβώσουν κατά πόσον οι συνθήκες παραμονής σ' αυτό, κυρίως των γυναικών και των παιδιών, ήταν ανεκτές. Την ίδια ημέρα, και πριν την πραγματοποίηση της επίσκεψης αυτής ενημέρωσα σχετικά τον Αρχηγό της Αστυνομίας. Μετά την επίσκεψη των λειτουργών του Γραφείου μου στο πλοιάριο «Nara Queen», 35 αλλοδαποί μετακινήθηκαν, το ίδιο βράδυ, σε χώρο στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας.

Με βάση τα όσα από την πιο πάνω έρευνα προέκυψαν αποφάσισα να παρέμβω αυτεπάγγελα.

Σύμφωνα με τις καταχωρήσει του Ημερολογίου Ενεργειών του Αστυνομικού Σταθμού Αγίας Νάπας, ο εντοπισμός των 45 λαθρομεταναστών έγινε το βράδυ της 14^{ης} Νοεμβρίου. Μερικοί από αυτούς εντοπίστηκαν να περιπλανώνται μόνοι τους και μερικοί κατά ομάδες. Τα γυναικόπαιδα βρέθηκαν να περιπλανώνται στην περιοχή του Κάβο Γκρέκο, γύρω στις 11.00 μ.μ. περίπου της ίδιας νύχτας και μεταφέρθηκαν στον Αστυνομικό Σταθμό της Αγίας Νάπας. Η Αστυνομία ενημέρωσε αμέσως, όπως όφειλε να κάνει, το Επαρχιακό Γραφείο Αμμοχώστου του Τμήματος Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας, ως το καθ' ύλην αρμόδιο τμήμα να επιληφθεί κυρίως του θέματος των παιδιών. Στην σχετική καταχώρηση του Ημερολογίου του Σταθμού που έγινε στις 23:30 της 14ης Νοεμβρίου, 2000 (Αρ. καταχώρησης 249), αναφέρονται τα εξής:

«Ενημερώθηκε ο Γεώργιος Ζάνης του Γραφείου Ευημερίας για να επιληφθεί του θέματος των παιδιών και των εγκύων γυναικών. Αυτός επικοινωνήσε με την προϊσταμένη του Ελένη Δημητρίου και ανάφεραν στον Αν. Υπαστυνόμο Σ. Αντωνίου ότι δεν μπορούν να προσφέρουν οποιαδήποτε υπηρεσία μέχρι το πρωί της 15^{ης} Νοεμβρίου, 2000. Γι' αυτό να φροντίσει η Αστυνομία για τη διαμονή των παιδιών μέχρι την επομένη το πρωί η ώρα 07:30 της 15^{ης} Νοεμβρίου, 2000».

Τα γυναικόπαιδα κρατήθηκαν τελικά μέχρι τα ξημερώματα στο περίπτερο του Αστυνομικού Σταθμού Αγίας Νάπας, όπου τους παρασχέθηκε τροφή και γάλα και στη συνέχεια, με οδηγίες του Β' Αρχηγού (Ε) κ. Στεφάνου μετακινήθηκαν στο πλοιάριο «Nara Queen» μαζί μ μερικούς από τους άρρενες λαθρομετανάστες.

Ούτε στις 15, ούτε στις 16 Νοεμβρίου λειτουργός του Τμήματος Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας επισκέφθηκε επί τόπου τους λαθρομετανάστες. Με πρωτοβουλία βασικά της Αστυνομικής

Διεύθυνσης Αμμοχώστου τους δόθηκαν κουβέρτες και εξασφαλίσθηκαν ρούχα από τον Ερυθρό Σταυρό.

Από την επιτόπια έρευνα που λειτουργοί του Γραφείου μου που έκαναν στις 16 Νοεμβρίου, 2000, διαπιστώθηκε ότι οι συνθήκες διαμονής στο πλοιάριο «Nara Queen» ήσαν εντελώς ακατάλληλες έστω και για βραχυπρόθεσμη παραμονή. Διαπιστώθηκε επίσης ότι λαθρομετανάστες έκαναν απεργία πείνας με αίτημα να συναντηθούν με εκπροσώπους της Υπάτης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Το ότι υποβλήθηκε αυτό το αίτημα επιβεβαιώνεται από τις καταχωρήσεις του Ημερολογίου του Αστυνομικού Σταθμού Αγίας Νάπας. Σχετική είναι η καταχώρηση με Αρ. 257, ημερομηνίας 15 Νοεμβρίου, 2000 στην οποία καταγράφονται τα εξής:

«Μέσω του διερμηνέα οι λαθρομετανάστες διαβίβασαν παράκληση όπως τους επισκεφθούν τα Η.Ε. Γι' αυτό ενημερώθηκε ο αξιωματικός υπηρεσίας του Αρχηγείου Αστυνομίας».

Ως προς τη σύνθεση των 35 λαθρομεταναστών που τοποθετήθηκαν στο πλοιάριο «Nara Queen» διαπιστώθηκε ότι οι 4 από αυτούς δήλωσαν ότι είναι Ιρακινοί και οι υπόλοιποι Σύριοι, κουρδικής καταγωγής. Οι πλείστοι αποτελούν 3 οικογένειες, η πρώτη με 8 παιδιά, η δεύτερη με 3 παιδιά και η Τρίτη με 5 παιδιά. Τρεις από τις γυναίκες είναι έγκυοι, στον όγδοο, τέταρτο και έκτο μήνα εγκυμοσύνης αντίστοιχα.

Το βράδυ της 16^{ης} Νοεμβρίου, οι 35 λαθρομετανάστες μετακινήθηκαν τη Λευκωσία, στο Block 10 των Κεντρικών Φυλακών. Λειτουργός του Γραφείου μου διενήργησε με οδηγίες μου στις 21 Νοεμβρίου, 2000, επιτόπια έρευνα και στο χώρο αυτό. Διαπιστώθηκε ότι οι συνθήκες διαμονής, ειδικά στη μονάδα στην οποία τοποθετήθηκαν τα γυναικόπαιδα είναι ικανοποιητικές. Το Block 10 των Κεντρικών Φυλακών διαμορφώθηκε σε χώρο κράτησης/ διαμονής των εισερχομένων στην Κύπρο λαθρομεταναστών. Αποτελείται από δύο ξεχωριστές μονάδες. Οι άντρες τοποθετήθηκαν στην πρώτη μονάδα μαζί με άλλους υπό απέλαση αλλοδαπούς. Οι γυναίκες και τα παιδιά τοποθετήθηκαν στη δεύτερη μονάδα. Επιτρέπεται, εντούτοις, η επικοινωνία των συζύγων μεταξύ τους όποτε το ζητήσουν. Και στις δύο μονάδες υπάρχουν ντους και αποχωρητήρια. Στη μονάδα των γυναικών υπάρχει αυλή όπου τα παιδιά μπορούν να παίξουν και να κινηθούν ελεύθερα. Διαπιστώθηκε επίσης ότι έχει τοποθετηθεί μόνιμος διερμηνέας και ότι λειτουργός του Τμήματος Υπηρεσιών Κοινωνικής

Ευημερίας επισκέπτεται καθημερινά το Block 10. Επιπρόσθετα, οι έγκυοι γυναίκες καθώς και αριθμός παιδιών στάληκαν στο Μακάρειο Νοσοκομείο για ιατρικές εξετάσεις.

Οι πιο πάνω ρυθμίσεις κρίνονται ικανοποιητικές. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξα λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν υπάρχει άλλος κατάλληλα οργανωμένος χώρος, που να βρίσκεται εκτός των Κεντρικών Φυλακών, για την προσωρινή τοποθέτηση λαθρομεταναστών μέχρις ότου ληφθούν αποφάσεις ως προς τον χειρισμό της περίπτωσης τους.

Στις διαπιστώσεις της επιτόπιας έρευνας που έγινε στο Block 10 των Κεντρικών Φυλακών, σημειώνω, επίσης, ότι δύο από τους λαθρομετανάστες που είναι σε θέση να επικοινωνήσουν στα αγγλικά, έστω στοιχειωδώς, επανέλαβαν στον λειτουργό του Γραφείου μου το αίτημά τους να τους επισκεφθεί εκπρόσωπος της Υπάτης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες για να υποβάλουν αίτηση για αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα. Μέχρι της 22 Νοεμβρίου, 2000 η Υπάτη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες δεν είχε ειδοποιηθεί σχετικά. Η επικεφαλής εντούτοις του Γραφείου της Υπάτης Αρμοστείας στην Κύπρο, κα Sharon J. Cooper, με επιστολή ημερομηνίας 17 Νοεμβρίου, 2000 επέσυρε την προσοχή στα αρμόδια Τμήματα ως προς την υποχρέωση της Κυπριακής Δημοκρατίας να διασφαλίσει σε όσους από τους λαθρομετανάστες εξέφρασαν σχετικό αίτημα τη δυνατότητα να υποβάλουν αίτηση με βάση τον περί Προσφύγων Νόμου.

Παραθέτω το περιεχόμενο αυτής της επιστολής, η οποία στάλθηκε στα Υπουργεία Εσωτερικών και Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως:

«Potential asylum seeker's among the group of the 45 illegal migrants & expected arrivals of other groups.

We would like to refer to the arrival of the 45 people who arrived illegally by boat in Cyprus (Ayia Napa area) on the 14 November 2000. According to publications in the Cyprus Press and rest media 33 people were transferred to the Central Prison Nicosia upon directions given by the Ombudsman's Office that the conditions of their detention on the boat were not appropriate. This information was confirmed by the Police Department of Ayia Napa.

Moreover, the same publications report that even more arrivals are expected to take place in the forthcoming days and as a result the

Cypriot authorities are reportedly taking measures to prevent them from entering the territories of Cyprus.

As such, UNHCR would like to stress that some of these people might have left their country of origin in need of international protection and hence with genuine intension to apply for asylum. For this reason and in order to prevent the recurrence of the recent event of the boat from Lebanon, we would like to draw the attention of the Government of Cyprus to its responsibility in ensuring that if the persons who are now in detention or still on board small boat have expressed the wish to seek international protection access to asylum procedure under the Cyprus Refugee Act.

Moreover, in providing international protection the Government of Cyprus must also ensure that the asylum-seekers are not subject directly or indirectly to refoulement. That principle should also taken to mean that any detection measure introduced by the GOC in order to prevent future arrivals of such groups to its territories would violate the principle of non-refoulement if there are no assurances that a country will examine asylum claims.

Thank you for your attention an co-operation».

Η Υπάτη Αρμοστεία ειδοποιήθηκε τελικά για το αίτημα των 35 λαθρομεταναστών να έρθουν σε επαφή μαζί της στις 23 Νοεμβρίου, 2000, οπότε και έγιναν διευθετήσεις να σταλεί στις 27 Νοεμβρίου, 2000 διερμηνέας ο οποίος θα βοηθήσει τους ενδιαφερόμενους να συμπληρώσουν τις σχετικές για αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα αιτήσεις.

Η αφορώσα στη νομική κατάσταση των προσφύγων Σύμβαση της Γενεύης του 1951 καθώς και το συμπληρωματικό Πρωτόκολλο του 1967, που επεξέτεινε γεωγραφικά και χρονικά την εφαρμογή της Σύμβασης, δεσμεύουν την Κυπριακή Δημοκρατία.

Κατά τη Σύμβαση αυτή, πρόσφυγας είναι το πρόσωπο το οποίο ευλόγως φοβούμενο ότι θα υποστεί διώξεις λόγω της φυλής, της θρησκείας, της ιθαγενείας του, του γεγονότος ότι ανήκει σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή λόγω των πολιτικών του πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας ιθαγενείας του και δεν μπορεί, ή λόγω φόβου δεν θέλει να επικαλεσθεί την προστασία της χώρας αυτής. Πρόσφυγας είναι και το πρόσωπο που για τους πιο πάνω λόγους, αν και δεν έχει την ιθαγένεια, βρίσκεται εκτός της χώρας της συνήθους διαμονής του,

αλλά δεν μπορεί ή δεν θέλει να επιστρέψει σ' αυτήν. Η ιδιότητα του πρόσφυγα, μπορεί, τέλος, να αποδοθεί και σε πρόσωπο που νόμιμα βρίσκεται εκτός της χώρας του, αλλά η συνδρομή μεταγενέστερων γεγονότων δικαιολογεί τους φόβους του για διώξεις και το καθιστά πρόσφυγα «*επί τόπου*». Βασικό δηλαδή στοιχείο για την υπαγωγή στο καθεστώς του πρόσφυγα είναι οι διώξεις και ο φόβος διώξεων στη χώρα προελεύσεως.

Ο τρόπος χορήγησης και η όλη διαδικασία επαφίεται στις κατ' ιδίαν εθνικές νομοθεσίες. Στην Κύπρο, σχετικός είναι ο περί Προσφύγων Νόμος του 2000, εναρμονιστικός της Σύμβασης, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2000. Με βάση τις πρόνοιες των παραγράφων 7 και 11 του Νόμου αυτού, οι αιτούμενοι άσυλο μπορούν να υποβάλουν σχετική αίτηση, είτε στα σημεία εισόδου της Δημοκρατίας κατά την άφιξη, είτε σε οποιοδήποτε Αστυνομικό Σταθμό ή στο Γραφείο του Λειτουργού Μετανάστευσης. Σε περίπτωση που ο αιτητής δεν είναι σε θέση να υποβάλει γραπτώς την αίτησή του, μπορεί να την υποβάλει προφορικά και στην περίπτωση αυτή ο υπεύθυνος του χώρου υποβολής της αίτησης οφείλει να την καταγράψει κατά τον καθορισμένο τρόπο.

Σαφώς προκύπτει ότι οι αρμόδιες αρχές της Δημοκρατίας όχι μόνο έχουν υποχρέωση να δέχονται αιτήσεις για αναγνώριση της ιδιότητας πρόσφυγα, αλλά και να φροντίζουν να υποβοηθηθεί ο αιτητής στο να υποβάλει αίτηση όταν εκφράζει μια τέτοια επιθυμία.

Η παράγραφος 3 του άρθρου 7, κατοχυρώνει επιπρόσθετα αφ' ενός το δικαίωμα των αιτητών να επικοινωνούν, αν το επιθυμούν, με εκπροσώπους της Υπάτης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες στη Δημοκρατία και αφ' ετέρου την ελεύθερη πρόσβαση των εκπροσώπων της Υπάτης Αρμοστείας προς τους αιτητές και προς πληροφορίες σχετικές μ' αυτούς.

Συνοψίζοντας τις διαπιστώσεις μου και με βάση το σύνολο όλων των πιο πάνω έχω να παρατηρήσω τα εξής:

Οι συνθήκες διαμονής των 35 λαθρομεταναστών στο πλοίο «Nara Queen» όπου σε πρώτο στάδιο τοποθετήθηκαν δεν ήταν κατάλληλες. Η μετακίνησή τους σε καταλληλότερο, από άποψη συνθηκών διαμονής, χώρο, έγινε μετά τη διενέργεια με οδηγίες μου επιτόπιας έρευνας από λειτουργούς του Γραφείου μου. Και, παρά τις περί του αντιθέτου αναφορές που έγιναν, δεν έχω πεισθεί ότι οι 35

λαθρομετανάστες θα μετακινούνταν ή θα μετακινούνταν τόσο σύντομα εάν δεν προηγείτο η παρέμβασή μου αυτή.

Η Αστυνομική Διεύθυνση Αμμοχώστου επέδειξε, εντούτοις, ευαισθησία και ανέλαβε πρωτοβουλία για απάμβλυνση της όλης κατάστασης φροντίζοντας να δοθούν άμεσα τους λαθρομετανάστες ρούχα, κουβέρτες και τροφή.

Το καθ' ύλην αρμόδιο Τμήμα, που είναι το Τμήμα Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας, ήταν, κατά τα πρώτα τουλάχιστον εικοσιτετράωρα, απόν. Δεν ανταποκρίθηκε άμεσα, παρόλο ότι ενημερώθηκε από το βράδυ της 14^{ης} Νοεμβρίου από την Αστυνομική Διεύθυνση Αμμοχώστου ότι ανάμεσα στους 35 λαθρομετανάστες υπήρχαν παιδιά καθώς και τρεις έγκυοι γυναίκες.

Σειρά νομοθετημάτων, όπως ο περί Παίδων Νόμος, ο περί Δημοσίων Βοηθημάτων Νόμος και η Σύμβαση για τα δικαιώματα του Παιδιού, επιβάλλουν στο Τμήμα Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας να βρίσκεται σε εγρήγορση σε παρόμοιες περιπτώσεις όπως και σε κάθε περίπτωση κατά την οποία προκύπτει ανάγκη φροντίδας ευάλωτων ομάδων.

Από την ομάδα των 35 λαθρομεταναστών εκφράσθηκε ευθύς εξ' αρχής αίτημα να έρθουν σε επαφή με εκπροσώπους της Υπάτης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Το αίτημα καταγράφηκε στο Ημερολόγιο του Αστυνομικού Σταθμού Αγίας Νάπας, στις 15 Νοεμβρίου, 2000 και ενημερώθηκε σχετικά το Αρχηγείο Αστυνομίας. Αγνοήθηκε, όμως, και αποσιωπήθηκε αρχικά. Η Υπάτη Αρμοστεία ενημερώθηκε σχετικά στις 23 Νοεμβρίου, 2000 και αυτό μετά την παρέμβασή μου, δια της έρευνας και των σχετικών επαφών που λειτουργό του Γραφείου μου είχε με τον Υπεύθυνο των Αστυνομικών Κρατητηρίων στη Λευκωσία.

Στα πλαίσια της όλης έρευνας, που περιλάμβανε και συνάντηση λειτουργών του Γραφείου μου με λειτουργούς της Υπάτης Αρμοστείας, τέθηκε υπόψη μου ότι σε προηγούμενη πρόσφατη περίπτωση μαζικής άφιξης λαθρομεταναστών με βάρκες στην Κύπρο, δεν επιτράπη σε εκπροσώπους της Υπάτης Αρμοστείας να έχουν πρόσβαση προς αυτούς. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την κωλυσιεργία που υπήρξε στη συγκεκριμένη υπό εξέταση περίπτωση για ενημέρωση της Υπάτης Αρμοστείας ως προς το αίτημα των λαθρομεταναστών να έλθουν σε επαφή με εκπρόσωπό της, με ανησύχησε ιδιαίτερα.

Η μη τήρηση ειδικά της Σύμβασης της Γενεύης και της εναρμονιστικής μ' αυτή νομοθεσίας, ενέχει τον κίνδυνο της προώθησης αλλοδαπού σε σύνορα χώρας όπου η ζωή ή η σωματική ακεραιότητα ή η ελευθερία του να απειλούνται ή της προώθησής του σε χώρα η οποία μη έχοντας κυρώσει τις διεθνείς πράξεις περί προσφύγων να μη μπορεί να θεωρηθεί ως ασφαλής χώρα υποδοχής.

Είναι απόλυτα αντιληπτή η ανησυχία των αρχών της Δημοκρατίας μπροστά στο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα των ημερών μας που επηρεάζει την Κύπρο, όπως εξάλλου και άλλες χώρες. Αφ, ης στιγμής εν τούτοις αλλοδαποί εισέρχονται με οποιοδήποτε τρόπο στην Κυπριακή Δημοκρατία, τα ατομικά δικαιώματά τους πρέπει να τυγχάνουν σεβασμού, να διασφαλίζεται η δυνατότητα υποβολής αίτησης για αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα σε εκείνους που το επιθυμούν και ο χειρισμός της κάθε περίπτωσης να συνάδει με τις δεσμευτικές για τη Δημοκρατία διεθνείς συμβάσεις.

Με βάση το σύνολο των πιο πάνω εισηγούμει όπως οι χειρισμοί στο μέλλον παρόμοιων περιπτώσεων συνάδουν με τις δεσμευτικές για την Κυπριακή Δημοκρατία περί προσφύγων διεθνείς συμβάσεις.

Ηλιάνα Νικολάου
Επίτροπος Διοικήσεως
Λευκωσία 24 Νοεμβρίου, 2000.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

European Commission against Racism and Intolerance

Second Report on Cyprus
Adopted on 15 December 2000

For further information about the work of the European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) and about the other activities of the Council of Europe in this field, please contact:

Secretariat of ECRI
Directorate General of Human Rights – DG II
Council of Europe
F – 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64

Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int
Visit our web site: www.ecri.coe.int

Foreword

The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) is a body of the Council of Europe, composed of independent members. Its aim is to combat racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance at a pan-European level and from the angle of the protection of human rights.

One of the pillars of ECRI's work programme is its country-by-country approach, whereby it analyses the situation as regards racism and intolerance in each of the member States of the Council of Europe and makes suggestions and proposals as to how to tackle the problems indentified.

At the end of 1998, ECRI finished the first round of its country-by-country reports for all member States. ECRI's first report on Cyprus is dated 27 November 1998 (published in November 1999). The second stage of the country-by-country work, initiated in January 1999, involves the preparation of a second report on each member State. The aim of these second reports is to follow-up the proposals made in the first reports, to update the information contained therein, and to provide a more in-depth analysis of certain issues of particular interest in the country in question.

An important stage in ECRI's country-by-country work is a process of confidential dialogue with the national authorities of the country in question before the final adoption of the report. A new procedure in the second round of country reports is the organization of a contact visit for the ECRI rapporteurs prior to the drafting of the second report.

The contact visit to Cyprus took place on 24-27 July 2000. During this visit, the rapporteurs met with representatives of various ministries and public administrations responsible for issues relating to ECRI's mandate. ECRI warmly thanks the Cypriot national authorities for their wholehearted co-operation in the organization of the contact visit, and in particular would like to thank all the persons who met its delegation each of whom provided much valuable information on their own field of competence. ECRI would also like to thank the Cypriot national liaison

officer whose efficiency and collaboration were much appreciated by ECRI's rapporteurs.

Furthermore, ECRI would like to thank all the representatives of non-governmental organizations with whom its rapporteurs met during the contact visit for the very useful contribution they made to the exercise.

The following report was drawn up by ECRI under its own responsibility. It covers the situation as of 15 December 2000 and any development subsequent to this date is not covered in the following analysis nor taken into account in the conclusions and proposals made by ECRI.

Executive summary

Over recent years, Cyprus has taken some positive steps which are relevant to combating racism and xenophobia, including the fine-tuning of criminal legislation aimed at combating racism and intolerance, the extension of the powers of the Commissioner for Administration (Ombudsman), the adoption of legislation on refugees and asylum seekers and of measures aimed at improving the processing of complaints by foreign workers against their employers.

Problems of racism, xenophobia and discrimination persist, however, and immigrants appear to be in a particularly vulnerable position in this respect. The rights of immigrant workers, notably domestic employees, are often not respected and the remedies available in these cases are not always effective. Of serious concern are reports of use of excessive force by the police against aliens who enter or stay in Cyprus illegally and the detention of this category of persons for long periods of time pending deportation. ECRI also expresses its concern that the situation currently prevailing in the island as a whole prevents the creation of opportunities for the Turkish and Greek communities to reestablish contacts with each other and restore mutual confidence in preparation for renewed life together.

The current situation prevents ECRI from covering the position of populations living in the northern part of the island as regards discrimination.

In the following report, ECRI recommends to the Cypriot authorities that further action be taken to combat racism,

xenophobia, discrimination and intolerance in a number of areas. These recommendations cover, *inter alia*, the need to ensure that the criminal, civil and administrative legal framework at national level aimed at combating these phenomena is adequate and that implementation of these provisions is effective; the need to ensure that the rights of immigrants are respected and that adequate and effective remedies are available in case of breach of these rights; the need effectively to address instances of ill-treatment of immigrants on the part of the police and, more generally, to raise awareness of the issues of racism, discrimination and intolerance amongst law enforcement and immigration officials. ECRI also stresses the need to adopt measures involving members of both the Greek and the Turkish communities to promote a climate of tolerance to restore confidence and counter prejudice.

SECTION I: OVERVIEW OF THE SITUATION

A. International legal instruments

1. Cyprus has signed and ratified a large number of international legal instruments relevant in the field of combating racism and intolerance. ECRI welcomes the signature by Cyprus of Additional Protocol N° 12 to the European Convention on Human Rights, which widens in a general fashion the scope of application of Article 14 of the Convention and contains a non-exhaustive list of grounds of discrimination. It encourages the Cypriot authorities to ratify this Protocol as soon as possible. ECRI furthermore urges the Cypriot authorities to ratify the European Charter for Regional or Minority Languages, which Cyprus signed in 1992. ECRI also encourages the authorities to ratify the Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level, to which Cyprus is a signatory, and to sign and ratify the European Convention on Nationality. In view of the considerable number of non-citizens living and working in Cyprus, Convention on the Legal Status of Migrant Workers.

B. Constitutional provisions and other basic provisions

2. The right to equality before the law, administration and justice is set out in Article 28 (1) of the Constitution. Article 28 (2) provides that every person shall enjoy all the rights and liberties provided for in the

Constitution without any direct or indirect discrimination against any person on the grounds of their community, race, religion, language, sex, political or other convictions, national or social descent, birth, colour, wealth, social class or any other ground whatsoever unless there is express provision to the contrary in the Constitution.

3. Article 169 (3) of the Constitution stipulates that treaties, conventions and agreements have superior force over domestic law. Provisions contained in international treaties can be directly invoked if the treaties are self-executing or specific legislation has been enacted in order to implement them. In view of the absence of comprehensive primary anti-discrimination legislation², ECRI feels that further efforts could be made to raise the awareness of the legal community of the provisions contained in the international legal instruments ratified by Cyprus in the fields of interest to ECRI.

C. Criminal law provisions

4. As noted by ECRI in its first report, through a 1992 amendment to the law which ratified the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Cyprus established a number of offences relevant to combating racism and intolerance. These include incitement to racial hatred, participation in organizations promoting racial discrimination, public expression of racially insulting ideas and discriminatory refusal to provide goods and services. In conformity with a recommendation of the Committee for the Elimination of Racial Discrimination (CERD), Cyprus further amended these provisions in 1999. As a result of these amendments, it is no longer necessary that the incitement to racial hatred be intentional for the corresponding offence to be committed; in addition, for the refusal to provide goods and services to constitute an offence it is no longer necessary that race be the “only” ground of discrimination.

5. ECRI welcomes these developments. It notes, however, that these provisions are at present not being used and considers that further efforts should be undertaken to raise the awareness of the legal community and the public at large of the existence and the content of such provisions. Specialised training of police officers on how to detect and bring to the surface the racist element of these offences would also

² See Civil and administrative law, below.

be beneficial. The lack of communications filed with the CERD under Article 14 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination also indicates the need for improving awareness of rights and remedies in this area.

6. ECRI furthermore notes that there is no provision in Cypriot criminal law penalizing common offences – but with a racist nature – as specific offences, or explicitly enabling the racist motives of the offender to be taken into account as an aggravating factor in sentencing. In line with its General Policy Recommendation N° 1 on combating racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance, ECRI encourages the Cypriot authorities to consider the introduction of such provisions.

D. Civil and administrative law provisions

7. As mentioned above, certain types of racially discriminatory behaviour are covered by criminal law provisions. However, ECRI considers that the establishment of comprehensive civil and administrative anti-discrimination provisions, can be a useful tool to help countering discrimination in such vital fields as employment, housing, education, etc. Consideration of these issues would also be in line with current developments taking place in the European Union (to which Cyprus is a candidate country) concerning the application of Article 13 of the Amsterdam Treaty.

8. As will be discussed below³, ECRI stresses the role that a specialized body on combating racism and intolerance could play in supervising the implementation of such anti-discrimination legislation.

9. According to the 1960 Constitution, the members of the Greek community and the members of the Turkish community elect, respectively, the President and Vice-President of the Republic of Cyprus. As noted by ECRI in its first report, however, since 1963, there have been no elections to fill the governmental posts designated for the representatives of the Turkish community. ECRI regrets this problematic situation and hopes it will be remedied as soon as possible. In the meantime, ECRI notes with interest that the Cypriot authorities are considering the attribution of voting rights for the election of the office of President to those members of the Turkish

³ Specialised bodies and other institutions.

community who live in the government-controlled area of Cyprus. The Cypriot authorities are also trying to find ways for the Turkish community which lives in the government-controlled part of Cyprus to vote for member of parliament in elections which are due to take place in the first half of 2001.

10. In addition to their normal voting rights, the small Maronite, Armenian and Roman Catholic groups elect non-voting representatives to the House of Representatives from their respective groups.

E. Administration of justice

11. ECRI notes that foreigners account for almost 30% of the total prison population of Cyprus. In most cases, they are detained for offences linked to their right to stay in the country and very rarely for violent crimes. ECRI encourages the Cypriot authorities to carry out research on the causes of the disproportionate representation of foreigners in Cypriot prisons.

– Legal aid

12. Free legal aid is currently available only for criminal cases. However, ECRI was informed that a bill is pending which regulates legal aid for proceedings before both criminal and civil courts in cases with human rights implications. ECRI hopes that legal aid will be promptly extended to cover all alleged case of racial discrimination.

F. Specialised bodies and other institutions

13. As noted by ECRI in its first report, although Cyprus has no specialized body to combat racism and intolerance, the Commissioner for Administration (Ombudsman) is competent to investigate alleged violations of individual rights by the public administration. ECRI welcomes the fact that, in 1999, the powers of the Ombudsman were extended so as to be able to investigate cases also on his/her own initiative, i.e. without an individual complaint. A considerable number of complaints are filed with the Ombudsman against the Immigration Services. ECRI encourages the Cypriot authorities to ensure that the recommendations and reports issued by the Ombudsman are swiftly and thoroughly complied with by the governmental departments concerned.

14. The Ombudsman is also competent to examine complaints of ill-treatment by the police. Such cases can also be dealt with by investigators appointed by the Attorney General of the Republic. As will be mentioned below⁴, ECRI stresses the need for an independent body entrusted with examining all complaints of misbehaviour on the part of the police, including complaints of racism and discrimination.

15. The National Institution for the Protection of Human Rights was established in 1998 as a body with participation of government officials, representatives from the House of Representatives, non-governmental organizations and civil society. One of its functions is to examine – on its own initiative or following an application – complaints about violations of human rights which do not fall within the competence of other institutions or bodies and to submit reports and recommendations to the competent organs. It would appear, however, that this function has so far been rarely used if at all. ECRI encourages the Cypriot authorities to ensure that adequate resources are available to the National Institution thereby enabling it to establish its independence and exercise all of its functions and that the general public is informed about the possibility of filing a complaint with this institution.

16. ECRI draws the attention of the Cypriot authorities to its general policy recommendation n° 2 on specialized bodies to combat racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance at national level and reiterates its call for the attribution to an independent body, such as the Ombudsman, of special responsibility for dealing with problems of racism and intolerance or for the creation of a separate body. These possibilities should also be examined within the context of the adoption of anti-discrimination legislation, in view of the central role that a specialized body could play in supervising the implementation of such legislation.

17. ECRI also stresses here the important role played by the Parliamentary Committee for Human Rights in matters connected with ECRI's mandate. ECRI hopes that the Committee will continue to pay attention, inter alia, to the situation of immigrants and their relations with employers and the police.

18. A Presidential Advisor on Religious Groups co-ordinates general policies vis-à-vis the recognized minority groups and facilitates

⁴ Vulnerable situation of immigrants in Cyprus.

the processing and examination of complaints submitted by members of these groups.

G. Education and awareness raising

19. ECRI encourages the Cypriot authorities to continue their extra-curricular initiatives aimed at promoting human rights awareness in schools and, in this framework, to devote particular attention to the fight against racial prejudice, respect for difference and promotion of tolerance. It also encourages the Cypriot authorities to extend education in human rights to the curricula of all school children.

20. In consideration of the increasingly multicultural composition of the student population in Cypriot schools, ECRI urges the Cypriot authorities to ensure that all teachers are properly trained to teach in a multicultural environment and to react to any manifestations of racism or discriminatory attitudes in schools.

21. ECRI also stresses the need for initiatives in the field of education specifically aimed at improving better understanding between the Greek and the Turkish communities. To the same end, it supports the organization of bi-communal events involving both students and adults.

H. Reception and status of non-citizens

– Refugees and asylum seekers

22. The number of people seeking asylum in Cyprus has been increasing over recent years. Currently, Cyprus receives a few hundred asylum applications per year.

23. Since the preparation of ECRI's first report, a Refugee Law was adopted in January 2000, which, inter alia, establishes a Refugee Authority responsible for monitoring the application of the law. ECRI notes that the necessary regulations to implement this law are not yet in place and encourages the Cypriot authorities to proceed to the adoption of these regulations in close collaboration with the local offices of the UN High Commissioner for Refugees.

24. ECRI expresses serious concern at reported episodes of ill-treatment of rejected asylum seekers. This issue is addressed below in

more detail⁵. However, ECRI underlines here the need to raise the awareness of refugee issues among officials coming into contact with asylum seekers and in civil society generally.

– Acquisition of citizenship

25. In its first report, ECRI noted that Cypriot women married to non-citizens were denied the right to pass citizenship on to their children, and that only Cypriot fathers could transmit citizenship to their children automatically. ECRI expressed concern that these provisions resulted in the denial of citizenship to children with a legitimate right to citizenship by descent. ECRI notes that a 1999 amendment to the citizenship law accords Cypriot women the same rights as men in this respect. A further amendment to the citizenship law grants the same rights of acquisition of citizenship to alien spouses of Cypriot citizens, irrespective of sex.

26. ECRI welcomes these developments. In general it notes, however, that the rules for acquisition of naturalisation leave a wide margin of discretion to the Naturalisation Department as concerns decisions to grant citizenship. There have been complaints that these decisions are sometimes discriminatory. ECRI understands that the Cypriot authorities envisage overhauling the provisions regulating acquisition of citizenship in the near future. In the meantime, it urges the Cypriot authorities to ensure that the provisions governing naturalization are implemented in a non-discriminatory way.

I. Access to public services

– Access to education

27. Given the increasing numbers of immigrant children in Cypriot schools, ECRI encourages the authorities to ensure that the provision of Greek as a second language meets the demands of the immigrant community and that teachers are properly trained in this respect. Consideration may also be given to introducing, as necessary, teaching in languages other than Greek for students of non-Greek mother tongue in parallel with education in Greek to facilitate the process of learning for these students.

⁵ Vulnerable situation of immigrants in Cyprus.

J. Employment

28. ECRI deals with the employment situation of immigrants in the second part of this report. Here, ECRI notes once more the lack of civil anti-discrimination legislation covering employment. ECRI is aware that specific legislation against gender discrimination in employment is currently being drafted and encourages the authorities to consider the adoption of similar legislation against discrimination on grounds of race, national or ethnic origin, etc. Once again, ECRI stresses that consideration of these issues would also be in line with current developments taking place in the European Union concerning the application of Article 13 of the Amsterdam Treaty.

K. Monitoring the situation in the country

29. ECRI considers that the collection of reliable and comparable data broken down by ethnic origin could help better assess and evaluate the situation and experiences of the minority groups living in Cyprus in different fields, such as employment, housing, education, etc. This should of course be carried out in accordance with European laws, regulations and recommendations on data protection and protection of privacy and the principle of non-compulsion. In addition, ECRI considers that further efforts should be made to establish a more reliable picture of the situation as regards discrimination and racism in the country – for example by means of opinion polls among the majority but also among minority populations to ascertain how they perceive levels of discrimination and intolerance. In this respect, the attention of the Cypriot authorities is drawn to ECRI's general policy recommendation N° 4 on national surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims.

L. Media

30. In Cyprus, the media, and particularly newspapers, have sometimes played a role in bringing to the attention of the general public and promoting public debate on issues connected with racism, xenophobia and related intolerance. However, there are also examples of negative reporting on immigration and asylum issues which contribute to creating an atmosphere of hostility and rejection towards

members of minority groups. These include portrayal of immigrants in a negative and stereotypical fashion and sensational coverage of incidents involving members of minority groups. ECRI considers that ways should be considered to discourage this type of reporting. ECRI welcomes the fact that a Media Complaints Commission is entrusted with the task of supervising the application of a code of self-regulation of the media profession, which contains, inter alia, a provision against unnecessary mention of racial or ethnic origins. It notes, however, that such provision has not so far been applied.

M. Conduct of law enforcement officials

31. ECRI addresses the issues related to the conduct of law enforcement officials in Section II of this report.

N. Impact of the current situation on relations between the Greek and Turkish communities

32. As noted by ECRI in its first report⁶, the current situation prevents ECRI from covering the position of populations living in the northern part of the island, as this part of the territory is currently not under the effective control of the Cyprus Government, to which the present report is addressed. In the framework of its mission, ECRI is nevertheless concerned at reports of discrimination in this part of the island, including reports concerning restrictions on the rights of the Greek community. ECRI notes in this respect the conclusions contained in the June 1999 Report of the European Commission of Human Rights on Application N° 25781/94 (Cyprus against Turkey).

33. ECRI expresses its concern at the impact of the situation currently prevailing in the island as a whole – and resulting in virtually complete separation between the Greek and Turkish communities – on the relations between such communities. ECRI reiterates its hope that solutions will be identified in the near future. However, it stresses that a return to life together in an atmosphere where human rights are respected can only be brought about through the gradual re-establishment of contacts and through the restoration of mutual trust between the two communities. In this respect, ECRI expresses serious concern at the lack of opportunities available at present for the members of the

⁶ CRI (99) 50, Introduction.

two communities to do so. It therefore reiterates its call for the extension of measures involving members of both the Greek and the Turkish communities to promote a climate of tolerance, to restore confidence and counter prejudice.

SECTION II: ISSUES OF PARTICULAR CONCERN

34. In this section of its country-by-country reports, ECRI wishes to draw attention to a limited number of issues which in its opinion merit particular and urgent attention in the country in question. In the case of Cyprus, ECRI would like to draw attention to the vulnerable situation of immigrants in Cyprus.

O. Vulnerable situation of immigrants in Cyprus

35. Following a steady increase in their number in recent years, immigrants represent today a considerable part of the population of the Republic of Cyprus. These include over 20,000 legal immigrants – mainly coming from Europe, the Middle East and Asia – who compensate for the shortage of labour in certain sectors of the Cypriot economy, but also an unspecified number of illegal immigrants. As mentioned above, a few hundred people also apply for asylum every year.

36. ECRI is concerned at the absence of a comprehensive immigration policy aimed not only at regulating the entry and stay of immigrants and the rights connected to the employment of these, but also at a better mutual integration between the immigrant population and the rest of the Cypriot society. ECRI considers that, in general, immigration policies have largely been based on the idea of immigrants as persons who come to work in Cyprus only for a very limited period of time, and that this has impacted negatively on the immigrants' possibilities to fully exercise all their rights and to organize themselves to defend their common interests. ECRI therefore urges the Cypriot authorities to elaborate a comprehensive integration policy and to put in place concrete strategies to ensure that these concerns are addressed. This could be done in the framework of the ongoing process of reform of the antiquated Aliens and Immigration Law which – dating from before the independence of the Republic of Cyprus – is still in force. In line with the Convention on the Participation of

Foreigners in Public Life at Local Level⁷, such strategies may include, inter alia, the establishment of consultative bodies to represent foreign residents at local level in areas with a significant foreign population.

37. In line with the approach strongly linking immigration with employment, one of the main immigration issues faced by the Cypriot authorities has been the need to ensure that migrant workers and their families enjoy equal treatment with that offered to nationals in matters of employment. However, the practical application of this principle appears not to have been uniform. While there are sectors, notably in unionized and construction industry, where foreign workers appear to enjoy in practice the same conditions as their Cypriot counterparts, in others the practical application of the principle of equality of treatment of migrant workers in respect of their terms and conditions of employment has been less successful. As noted by ECRI in its first report, a particularly vulnerable group appears to be constituted by domestic workers, who comprise almost one third of all legal immigrants working in Cyprus. There have been reports that the terms of contract of these workers are often breached by employers, who may for instance force the women to work much longer hours or during their days off, assign them to duties not provided for by the contract, or dismiss them in an unjustified manner. There have also been reports of inhuman treatment and sexual harassment of these women.

38. Although domestic workers may lodge complaints, the remedies available have so far not proved to be sufficiently effective. It must be noted, in this respect, that the Immigration Department had special responsibility for examining complaints made by this particular category of foreign worker whereas complaints made by most other categories of foreign worker were dealt with by the Minister of Labour and Social Insurance⁸. Following a recommendation of the Ombudsman, all

⁷ See International Legal Instruments, above.

⁸ According to a Council of Minister's decision, one of the criteria which must be met before the Immigration Department can issue a work and residence permit for a foreign worker to come to Cyprus, is that the Ministry of Labour and Social Insurance certify that there is a shortage of labour in the specific area where the worker will be employed. In consideration of the shortage of domestic workers, however, the Immigration Department is allowed to issue the relevant permits for these workers without obtaining a prior report from the Ministry of Labour and Social Insurance. As a result of this, the Immigration Department and the Police

complaints by foreign workers against their employers, including those employed as domestic employees, can now be lodged with the employment services of the District Labour Offices of the Ministry of Labour and Social Insurance.

39. It would appear, however, that domestic workers are not always aware of their rights and of the remedies available. Although ECRI is aware of governmental initiatives in this respect, it urges the authorities to strengthen their efforts to raise the awareness of domestic workers (and immigrants generally) of their rights and of the procedures by which they can ensure enjoyment of these rights. In addition, domestic workers are reluctant to complain as this may result in deportation by the Immigration authorities, since their right to reside in the country is strictly connected with employment with a specific employer. ECRI urges the authorities to ensure that deportation is not carried out before thorough and fair proceedings in each case have taken place. It also urges the authorities to ensure that means of subsistence – including new employment – are available for domestic workers whose contractual or other rights may have been violated by their employer.

40. ECRI is aware that the government is committed to supporting an initiative off non-governmental organizations to set up a centre for immigrants. It encourages the authorities to ensure that the role of such a centre includes, inter alia, providing adequate information about all the rights of immigrants and offering legal support as necessary. This centre could also constitute an opportunity to improve the contracts between trade unions and the immigrant community.

41. ECRI also expresses serious concern at reports of use of excessive force by the police against aliens who enter or stay in Cyprus illegally. ECRI notes that independent investigations into such incidents can be, and are in fact, carried out by criminal investigators appointed by the Attorney General – an independent officer of the Republic – upon submission to him of written complaints, and that such investigations have resulted in the institution of criminal proceedings, on the Attorney General's instructions, against members of the police. Nevertheless, ECRI stresses the interest in all such incidents being

have been engaged in examining complaints made by domestic workers, although the Ministry of Labour and Social Insurance retains the overall responsibility for issues relating to terms and conditions of employment.

thoroughly investigated by an independent body and for persons found responsible following such investigations to be punished. ECRI furthermore considers that any such incidents should be publicly and unequivocally condemned. Although human rights training is at present provided to the police, ECRI feels that further efforts in this area are needed. It also encourages the authorities to keep the effectiveness of all training courses and seminars in this field under review.

42. Apart from the question of ill-treatment, ECRI stresses that immigrants and asylum seekers, even if they are considered to be illegally entering Cyprus, should not be treated as criminals, and that any measures taken with regard to such persons should reflect this approach.

43. In this respect, ECRI notes that the people detained under immigration powers awaiting deportation do not even enjoy the legal safeguards applicable to detention generally. In accordance with the 1952 Aliens and Immigration Law, an alien detained pending deportation can be held by the Immigration Department for 8 days, after which the detention must be confirmed by a court order. Subsequent to this, however, there is no review mechanism of the legality of the detention by a court. Release from unlawful detention can be obtained through the issue of an order of habeas corpus by the Supreme Court, a procedure which is in fact used. At the same time, ECRI is concerned that this procedure should be made fully known and more readily accessible. The detention provisions of the Aliens and Immigration Law have been criticized for being contrary to the Constitution, which stipulates that any person arrested must, not later than twenty-four hours after his arrest, be presented before a competent court which is to order his detention or release. In this respect, the National Institution for Human Rights has recommended that the detention of aliens awaiting deportation be placed under judicial control. The Attorney General's Office has also issued instructions to this effect. At present, there are reports that many aliens detained pending deportation are being held in detention for long periods of time. As mentioned above⁹, ECRI is aware that a new Aliens and Immigration law, which would, inter alia, address this question has now been under consideration for some time. It considers, however,

⁹ P7. aragraph 35.

that the question of the detention of aliens under immigration powers should be addressed as a matter of priority.

44. Concern is also expressed at reports of discriminatory checks on the part of immigration officers of non-whites coming to Cyprus. Again, ECRI feels that further training aimed at preventing the occurrence of discrimination and discriminatory attitudes should be provided to immigration officers.

45. More generally, while sentiments of rejection and hostility vis-à-vis immigrants and foreigners cannot be said to be generalized in Cypriot society as a whole, there appears to be a growing tendency towards the perception of the immigrant and the foreigner as a potential threat to the Cypriot standard of living. In this respect, ECRI deploras instances of racially-inflammatory speeches by public figures targeting these groups. ECRI strongly encourages the Cypriot authorities to take all possible measures to prevent such a trend from evolving into more overt and generalized manifestations of hostility vis-à-vis members of minority groups.

BIBLIOGRAPHY

This bibliography lists the main published sources used during the examination of the situation in Cyprus: It should not be considered as an exhaustive list of all sources of information available to ECRI during the preparation of the report.

1. CRI (99) 50: Report on Cyprus, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, November 1999.
2. CRI (96) 43: ECRI general policy recommendation n° 1: Combating racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, October 1996.
3. CRI (97) 36: ECRI general policy recommendation n° 2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance at national level, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, June 1997.
4. CRI (98) 29: ECRI general policy recommendation n° 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998.

5. CRI (98) 30: ECRI general policy recommendation n° 4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998.
6. CRI (2000) 21: ECRI general policy recommendation n° 5: Combating intolerance and discrimination against Muslims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, April 2000.
7. CRI (98) 80: Legal measures to combat racism and intolerance in the member States of the Council of Europe, ECRI, Strasbourg, 1998.
8. European Social Charter, Committee of Independent Experts, Conclusions XV-1.
9. CPT/Inf (97) 5: Reports to the Cypriot government on the visits carried out by the Committee for the Prevention of Torture to Cyprus in 1992 and 1996, Council of Europe document, May 1997.
10. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Doc. 7717, Report on the situation in Cyprus, December 1996.
11. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1113 (1997) on the situation in Cyprus.
12. European Court of Human Rights: Judgment in the Case of Loizidou v. Turkey (40/1993/435/514), 23.3.1995.
13. European Commission of Human Rights, Report of the Commission on Application No. 25781/94 (Cyprus against Turkey), June 1999.
14. Updated reply supplied to ECRI's questionnaire by the Cypriot authorities.
15. Report of Cyprus in pursuance to Article 25 paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities.
16. MMG – 6 (96) 6 Addendum 7: «Written statement - Cyprus», European Committee on Migration, June 1996.
17. CDMG (97) 17 rev.: «Recent development in policies relating to migration and migrants», European Committee on Migration, Council of Europe, January 1998.

18. CDMG (99) 7 final: «Recent developments in policies relating to migration and migrants», European Committee on Migration, Council of Europe, 1999.
19. Refugee Law No 6(1)/2000.
20. Annual Report 1999 of the Office of the Commissioner for Administration (Ombudsman) of the Republic of Cyprus.
21. CERD/C/299/Add.19: «Fourteenth periodic report of States parties due in 1996: Cyprus», CERD, United Nations, October 1997.
22. CERD/C/304/Add.56: «Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Cyprus», CERD, United Nations, February 1999.
23. HRI/CORE/1/Add.28/Rev.1: Core document forming part of the reports of states parties: Cyprus, International Human Rights Instruments, United Nations, July 1998.
24. US Department of State «1999 Country Reports on Human Rights Practices: Cyprus», February 2000.
25. Amnesty International, Annual Report 1999.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Αναγνώστου Διονύσιος**, «Υπόθεση Τιτίνας Λοϊζίδου», ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Τόμος Ι, Νο. 1/1999, έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.
2. **Βαρβαρούσης Πάρις**, «Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1981.
3. **Δαγτόγλου Π. Δ.**, «Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι», Β' Έκδοση, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985.
4. **Ηλιοπούλου – Στράγγα Τζούλια**, «Υπόθεση Αμππουλλάχ Οτσαλάν και η διεθνής προστασία κατά των βασανιστηρίων», ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Τόμος Ι, Νο. 1/1999, έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.
5. **Κιτρομιλίδης Πασχάλης**, «Νεότερη Πολιτική Θεωρία Ι – Θεωρίες Κοινωνικού Συμβολαίου Hobbes – Locke – Rousseau», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985.
6. **Κληρίδης Φοίβος**, «Ο θεσμός του Επιτρόπου Διοικήσεως και η αναγκαιότητα εξωδικαστικού ελέγχου», ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, Τόμος Β', 1984.
7. **Μακρουδημήτρης Αντώνης**, «Ombudsman – Ο Έλεγχος της Κακοδιοίκησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη», ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, Μελέτες 15, έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996.
8. **Νικολάου Ηλιάννα**, «Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών», Γραφείο Επιτρόπου Διοικήσεως, Λευκωσία, 24 Νοεμβρίου, 2000.
9. **Πικής Γεώργιος**, «Δικαστική Εξουσία», ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, Τόμος Δ', 1986.
10. **Ράκουνας Εμμανουήλ**, «Διεθνές και Διευρωπαϊκό Νομικό Πλαίσιο Καταπολέμησης του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Συμβατικές Ρυθμίσεις και Εφαρμογή στην Πράξη», Διεθνές Συνέδριο στην Αθήνα – Μάιος 1997 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ, ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ και ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1998.

11. **Σταυρινάκης Γεώργιος**, «Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Κύπρο», εκδ. Επιτρόπου Νομοθεσίας για τον Εθνικό Οργανισμό για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο, Λευκωσία, 1999.
12. **Φραγκάκης Νίκος**, «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία», Αθήνα, Μάιος, 1997.
13. **Van der Stoel Max**, «Σύγχρονα Προβλήματα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: “Ανθρώπινα Δικαιώματα και η Συσσωμάτωση της Διαφορετικότητας”», Κέντρο Προάσπισης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1999.
14. **Χαραλαμπίδου Νικολέττα**, «Το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τα ΜΜΕ σε σχέση με την απαγόρευση των διακρίσεων», Περιοδικό «ΕΞ ΥΠΑΡΧΗΣ», Ιανουάριος 2000.
15. **Χαραλάμπους Νίκος**, «Η Δράση και ο Έλεγχος της Δημόσιας Διοίκησης», Λευκωσία, 1995.

Πηγές: Θεσμοί, Διεθνείς Συμβάσεις, Συνθήκες, Νομοθεσία

1. Δεσμευτικές Συμβάσεις της Συνθήκης Εγκαθιδρύσεως(αρχή διαδοχής): (α) Slavery Convention 1926 (β) Σύμβαση που αφορά τη Νομική Κατάσταση των Προσφύγων του 1951 (γ) Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices similar to Slavery of 1956 (δ) Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 1955.
2. Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966) – Κυρωτικός Νόμος 14/1969.
3. Έγγραφο Κοπεγχάγης, Κεφ, IV (Ανθρώπινη Διάσταση), 1991.
4. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Οι Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος I, Λευκωσία (χ.χ.).
5. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Οι Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος II, Λευκωσία (χ.χ.).
6. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), Council of Europe, «Second Report on Cyprus – Adopted on 15th December, 2000», Strasbourg, 3 July 2001.

7. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Μέσα στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης) (1989) - – Κυρωτικός Νόμος 24/1989.
8. Τα περί Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας Πρωτόκολλα Αρ. 1 και Αρ. 2 - Κυρωτικός Νόμος 8(III)/1997.
9. Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (1961) – Κυρωτικοί Νόμοι 64/1967 και Τροποποιήσεις του Άρθρου 4 του βασικού Νόμου: 5/1975, 31/1988 και 203/1991.
10. Θεμελιώδης Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικών διακρίσεων (1965), Αρ. Απόφασης: 2106Α(XX) της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1965 – Κυρωτικός Νόμος 12/1967 και Τροποποιητικοί Νόμοι 11/1992 και 6(III)/1995.
11. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Fourteenth Periodic Report of the Cyprus Republic, prepared by a Committee chaired by the Law Commissioner of the Republic with the participation of representatives of the Attorney General of the Republic, the Ministry of Justice and Public Order, the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Interior, the Ministry of Education and Culture, the Ministry of Labour and Social Insurance and also a representative of the Commissioner for Administration), Nicosia, 1997, Πηγή: Γραφείο Επιτρόπου Νομοθεσίας, Λευκωσία, 1997.
12. Νόμος 64/1967.
13. Νόμος 3/1991.
14. Οικουμενική Διακήρυξη των ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
15. Προοίμιο του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, 1945.
16. Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας.
17. Σύμβαση για την Πρόληψη και Τιμωρία της Γενοκτονίας (Αρ. απόφασης ΟΗΕ 96(1) της 11^{ης} Δεκεμβρίου, 1946 Νόμος 59/80).
18. Σύμβαση της Ρώμης και το Πρώτο Πρωτόκολλο (Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο) (Κυρωτικός Νόμος 39/1962), Δεύτερο, Τρίτο και Πέμπτο Πρωτόκολλο (Κυρωτικός Νόμος 118/1968). Πρωτόκολλα: Τέταρτο (Κυρωτικός Νόμος 52/1989), Έκτο (Κυρωτικός Νόμος 11(III)/1999,

- Οκτώ (Κυρωτικός Νόμος 35/1986), Εννέα (Κυρωτικός Νόμος 25(III)/1992, Δέκα (Κυρωτικός Νόμος 41(III)/1993), Ενδέκατο (Κυρωτικός Νόμος 8(III)/1995).
19. Σύμβαση για την Καταστολή και Εξάλειψη της Σωματεμπορίας και της Εκμετάλλευσης της Πορνείας Άλλων - Κυρωτικός Νόμος 57/1983.
 20. Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Προσφύγων - Κυρωτικός Νόμος 73/1968).
 21. Σύμβαση για τα Πολιτικά Δικαιώματα των Γυναικών (1952) - Κυρωτικός Νόμος 107/1968.
 22. Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Απάτριδων (1954).
 23. Σύμβαση για τη Δουλεία (1926) και τη Συμπληρωματική Σύμβαση για την Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου και άλλων Καταστάσεων και Πρακτικών που Προσομοιάζουν με τη Δουλεία (1956).
 24. Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης της 21.12.1965 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, Εικοστή Σύνοδος, Αριθμός απόφασης 2106ΑΑ(XX) – Κυρωτικός Νόμος 12/1967.

Νομολογία

1. Δημητρίου ν. Δημοκρατία, ποινική έφεση αρ. 6493, 6 Απριλίου, 1999.
2. A. Georgiades v. Police (1983) 2 C. L. R. 33.
3. The Attorney – General of the republic v. Mustafa Imbrahim and Others (1964) C.L.R. 195.
4. Kourris v. Supreme Council of Judicature (1972) 3. C. L. R. 390.
5. Police v. Hondrou, 3 R.S.C.C.82.
6. Christodoulides v. Republic (1967) 3 C. L. R. 356 (FB).
7. Chokolingo v. Attorney – General of Trinidad (1981) 1 All E.R. 244, 247, 248.
8. The Republic v. Charalambos Zacharia 2 R.S.C.C. 1,5.
9. Malaktou v. The Attorney – General (1981) 1. C.L.R. 543,547.
10. Diagoras Development v. National Bank (1985) 1.C.L.R. 581.
11. Hinds v. The Queen (1976) 2 WLR 366 (PC).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

Κρίστης Χαράκης

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

«Αρμονία γαρ αφανής φανεράς κρείσσων»
ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ

Εισαγωγή

Θεωρήσαμε εξ αρχής ότι η ανίχνευση στο κοινωνικό μας σύστημα για εντοπισμό τάσεων ρατσισμού στους νέους της Κύπρου είναι ένα πολύπλοκο θέμα, που χρειάζεται να μελετηθεί συστημικά¹ μέσα από τον "εν διαδράσει" συνδυασμό των πλειόνων επιστημολογικών οπτικών. Τα αποτελέσματα, έτσι, θεωρούνται προϊόν συλλογικής διεπιστημονικής εργασίας², που τονίζει την αξία των *διατομικών διεπιστημονικών προσεγγίσεων* και περιορίζει τις *υποκειμενικές παραμορφωτικές προϊδεάσεις*³ ή και τις *μονιστικές εξηγήσεις*⁴. Για το συγκεκριμένο θέμα, η ακριβέστερη σύλληψη της πραγματικότητας υπαγορεύεται από μια συνδυασμένη μεθοδολογικά προσέγγιση: τη *συστημική*, σε συνδυασμό με *επιστημολογικά «εργαλεία»* από διάφορα

¹ Βλ. σχετικό Α-Ι. Δ. Μεταξά, "Πολιτική Επιστήμη Ι - Πολιτική Μεθοδολογία" σελ. 148-150, εκδ. Σάκκουλα, 1979. Βλ., επίσης, Μιχαήλ Δεκλερή, «Συστημική Θεωρία», σελ. 19-31, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1986.

² Βλ. σχετικό Α-Ι. Δ. Μεταξά, "Πολιτική Επιστήμη Ι - Πολιτική Μεθοδολογία" σελ. 383-387, εκδ. Σάκκουλα, 1979.

³ Πρόκειται για παραμορφώσεις που προέρχονται από τη διανοητική υποκειμενικότητα του ιδίου του ερευνητή. Βλ. επίσης σχετικό Α-Ι. Δ. Μεταξά, "Πολιτική Επιστήμη Ι - Πολιτική Μεθοδολογία" σελ. 159-162, εκδ. Σάκκουλα, 1979.

⁴ Πρόκειται για εξηγήσεις που παραμελούν μέρος των μεταβλητών και παραγνρίζουν αθέατες αλλά υπαρκτές διαδικασίες, βλ. σχετικό Α-Ι. Δ. Μεταξά, "Πολιτική Επιστήμη Ι - Πολιτική Μεθοδολογία" σελ. 68-69, εκδ. Σάκκουλα, 1979.

θεωρητικά ρεύματα της κοινωνιολογίας και με μια παράλληλα άντληση πληροφοριακού υλικού με τη χρήση ερωτηματολογίων και μεθόδων ποιοτικής έρευνας. Στην προσπάθεια να αναλυθεί διαλεκτικά το φαινόμενο του *ρατσισμού* υπαγορεύεται, επίσης, μια ανίχνευση στοιχείων από διάφορες πρωτογενείς πηγές (έρευνες και μελέτες), οι οποίες άμεσα ή έμμεσα εξετάζουν το θέμα *ρατσισμός – ξενοφοβία – μισαλλοδοξία*. Ακόμη, δεν μπορεί να αγνοηθεί η βαρύτητα της *ισχύος* των μέσων μαζικής επικοινωνίας/ ενημέρωσης και του διαδικτύου, που διαγράφεται καθοριστικά στην εποχή μας. Η *είδηση* και το *μήνυμα* είναι στοιχεία ανίχνευσης και συγκριτικής διαλεκτικής. Έτσι, ο τύπος και η ραδιοτηλεόραση αποτελούν – από πολλές απόψεις – όχι μόνο μέσα έκφρασης των *προβληματικών καταστάσεων*, αλλά και πολύ αποτελεσματικά μέσα *διαμόρφωσης γνώμης* στο κοινωνικό μας σύστημα και *πίεσης* για την προάσπιση των ατομικών ή συλλογικών συμφερόντων στο κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό μας περιβάλλον και, τα οποία, μαζί με την εξελιγμένη τεχνολογία της πληροφορικής, αποτελούν χρήσιμα «εργαλεία» στην ολοκλήρωση της έρευνάς μας.

Στρατηγικές και διαδικασίες για επίτευξη του σκοπού της έρευνας

Το αντικείμενο της έρευνας και οι στρατηγικές της μεθοδολογίας έχουν *a priori* οριοθετηθεί. Η κατασκευή ενός διαλεκτικού μοντέλου, ως μέρους στρατηγικής της μεθοδολογίας, προσφέρεται να περιλαμβάνει συσχετισμούς των πιο πολλών προβληματικών καταστάσεων του ερευνητικού πεδίου, που βασίζεται στα παρακάτω θέματα:

1. Μια σειρά από *φαινόμενα προβληματικών καταστάσεων* παρατηρήθηκαν να *διαδραματίζονται* μέσα στο κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό σύστημα της Κύπρου. Από αυτά έχει ταξινομηθεί σημαντικός αριθμός κοινωνικών φαινομένων, που γνωστοποιήθηκαν από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, γύρω από βιωματικές εμπειρίες⁵, που

⁵ Η ταξινόμηση έχει γίνει α) με έμμεσες παρατηρήσεις δια μέσου των τεκμηριωμένων στοιχείων, που «αποτυπώνουν ίχνη κοινωνικών φαινομένων» και αναλύσεις περιεχομένου (γραπτά και ποσοτικά τεκμήρια, τεκμήρια πολιτισμικά, μέχρι και εικονογραφημένα τεκμήρια) και β) άμεσες παρατηρήσεις (άμεση ερευνητική γνώση συμπεριφορών και σκέψεων δεδομένων κατηγοριών ατόμων), που γίνεται εφικτή με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων (επιτόπια έρευνα) και την υποβολή ερωτηματολογίων (δειγματοληπτική κοινωνική έρευνα).

υποδεικνύουν μια υπαρκτή κατάσταση οιονεί ρατσιστικών εκδηλώσεων/ πράξεων, χωρίς a priori να θεωρούνται - τουλάχιστο στο στάδιο σχεδίασης - ότι πρόκειται περί ρατσισμού ή ρατσιστικών τάσεων, με τη στενή έννοια του όρου⁶.

2. Οι λειτουργίες του κράτους ή του *Πολιτικού Συστήματος*⁷ στο σύνολό τους, σε συνάρτηση του συνόλου των συσχετισμών από τις λειτουργίες των επί μέρους πλειόνων συστημάτων και υποσυστημάτων που καλύπτουν θέματα αγωγής και εκπαίδευσης, οικονομίας, δικαίου, θεσμών, γεωπολιτικών στοιχείων, πληροφορίας από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας κλπ., συνθέτουν ένα *ενιαίο πλέγμα* (υπερσύστημα), που αντανακλά τη συνολική κοινωνικοοικονομική και πολιτισμική ταυτότητα του νησιού⁸. Είναι εμφανές ότι, αν περιοριστεί και

⁶ Βλέπε ειδική αναφορά στην Εισαγωγή.

⁷ Το Κράτος κατά τη συστηματική ορολογία αναφέρεται και Πολιτικό Σύστημα. Το Κράτος είναι το κοινωνικό σύστημα που μετατρέπει αξίες με κύριο έλεγχο ένα δίκτυο εγκύρων και αποτελεσματικών αποφάσεων που αποκαλείται Δίκαιο. [Βλ. σχετικό Μιχαήλ Δεκλερής, «Συστημακή Θεωρία» - Ελληνική Ομάς Συστημάτων, σελ. 42 – 54, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1986].

⁸ Αναφορικά με το "εν εξελίξει" κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό σύστημα της Κύπρου υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία και μελέτες, που δείχνουν την ιδιομορφία του νησιού. Βλέπε ενδεικτικά: Γ.Σ. Φραγκούδης "Κύπρις" (1890), 'The Anglo-Turkish Treaty' (1884), 'The Cyprus Annexation Order in Council 1914', No. 1629, S.R. & O. Rev. (1948), Συνθήκη της Λοζάννης (άρθρα 16, 20 και 21), εκδ. Παπαζήσης, Cyprus Gazette, 1st May, 1925, Notification No 252 (αλλαγή της Κύπρου ως αποικίας του Στέμματος), Γ. Λέφκη, "Οι Ρίζες - Ιστορική Μελέτη", "Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας" (1960), "Επιθεώρηση Κυπριακού Δικαίου», εκδόσεις ΑΣΕΛΛΙΑ, Λευκωσία, 1983 – σήμερα, Γρ. Γρηγοριάδης, "Πολιτική και Θεσμοί" - Κυβερνήσεις, Κόμματα, Δημόσια Διοίκηση, Ηγεσία, κοινή Γνώμη, Εκλογές και λήψη αποφάσεων, Λευκωσία (1990), Σειρά από «Εκθέσεις Δράσης» των Γ.Σ. της ΠΕΟ και της Σ.Ε.Κ., και ιδιαίτερες εκδόσεις για τους «Αγώνες για τον Τιμάρθμο 1940 – 1944, έκδοση ΠΕΟ (1984), Κ. Χρυσοστομίδης, "Το Κράτος της Κύπρου στο Διεθνές Δίκαιο", εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1994, Λ. Λουκαϊδής, "Θέματα Κυπριακού Δικαίου", Λευκωσία, 1982, Γ. Παπαδημητρίου, "Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας Σήμερα", Νομικό Βήμα 39, (1991), 850 επ., Αθήνα, 1991, Κείμενα στις Κυπριακές Σπουδές", Γιώργος Παπαδημητρίου, «Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας – Συλλογή Άρθρων», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου -Κυπριακά Μελετήματα, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα (χχ), Δημήτρης Μέλισσας, «Η Οργάνωση της

επικεντρωθεί η μελέτη μας σε προσεγγίσεις με καθαρά νομική έκφραση των *Περί των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών* συνταγματικών ρυθμίσεων⁹ και των διαφόρων *Διεθνών Συμβάσεων*¹⁰, που κύρωσε η Κυπριακή Δημοκρατία σε Νόμους, τα φαινόμενα τάσεων ρατσισμού δεν θα έπρεπε να υπάρχουν. Αντίθετα, αν επικεντρωθεί η μελέτη μας στις θεμελιώδεις εκείνες διατάξεις του Συντάγματος, με τις *παραμορφωτικές δυσπλασίες* στη συγκρότηση του Κυπριακού Κράτους¹¹ - από τη γένεσή του - με την απουσία της *αρχής της λαϊκής κυριαρχίας*¹² και την εφαρμογή ενός συστήματος εξουσίας, που προήγε διαιρετικά στοιχεία μεταξύ των δυο κοινοτήτων - συστήματος, που απομακρύνετο από όλα τα

Πολιτικής Εξουσίας στην Κυπριακή Πολιτεία Α' Το Εκλογικό Σώμα, η Βουλή των Αντιπροσώπων», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Κυπριακά Μελετήματα, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996, Ηλιάνα Νικολάου, «Ο Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων και της Κατανομής των Αρμοδιοτήτων των Οργάνων του Κράτους στην Κύπρο – Η Συνταγματική ρύθμιση, η Εξέλιξη και το Δίκαιο της Ανάγκης», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2000.

⁹ Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας', Άρθρα 6 - 35.

¹⁰ Βλέπε στην παρούσα μελέτη το σχετικό Κεφάλαιο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

¹¹ Βλ. Μέρος I - Γενικές Διατάξεις του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας (Άρθρα 1 - 5), βλ., επίσης, Μέρος III - Περί του Προέδρου της Δημοκρατίας, του αντιπροέδρου της Δημοκρατίας και του Υπουργικού Συμβουλίου (κυρίως τα Άρθρα 39, 46), Μέρος VII - Περί της Δημόσιας Υπηρεσίας (κυρίως Άρθρο 123) και Μέρος VIII - Περί των Ενόπλων Δυνάμεων της Δημοκρατίας (κυρίως Άρθρα 129 παρ. 1, 130 - 132).

¹² Η Αρχή της Λαϊκής Κυριαρχίας είναι μια θεμελιώδης αρχή, που θεωρείται συστατικό των σύγχρονων πολιτευμάτων και διασφαλίζει τη *δημοκρατική αρχή*. Στηρίζεται ως αρχή *πλειοψηφίας* με πρόσφορες και αποτελεσματικές *εγγυήσεις υπέρ της μειοψηφίας*. [Βλ. σχετικό Γ. Παπαδημητρίου, "Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας Σήμερα", ΝοΒ 39 (1991), 850 επ., Γ. Παπαδημητρίου, «Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας – Συλλογή Άρθρων, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Κυπριακά Μελετήματα τόμος 3, σελ. 35 – 43, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα (χχ)]. Για το ίδιο θέμα βλ., επίσης, Ηλιάνα Νικολάου, «Ο Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων και της Κατανομής των Αρμοδιοτήτων των Οργάνων του Κράτους στην Κύπρο – Η Συνταγματική Ρύθμιση, η Εξέλιξη και το Δίκαιο της Ανάγκης» Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Κυπριακά Μελετήματα τόμος 1, σελ. 239 – 240, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2000.

παραδεδομένα πρότυπα που γνωρίζουμε στην Ευρώπη¹³ - το θέμα θα φαινόταν να είναι εντελώς διαφορετικό. Δηλαδή, φαινόμενα εθνικιστικών προϊδεάσεων, μέχρι και κατασκευής *εθνοτύπων* αρνητικού περιεχομένου (μεταξύ των δυο σύνοικων στοιχείων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων), με εξελισσόμενη τη μισαλλοδοξία και του στοιχείου της διαφορετικότητας θα έπρεπε να αναμένονται. Τα δυο παραπάνω στοιχεία, που εξάγονται από τον καταστατικό χάρτη της κυπριακής πολιτείας έχουν τη δική τους, ιδιαίτερη, βαρύτητα στην έρευνά μας. Δεν αποτελούν όμως τις μοναδικές παραμέτρους. Χωρίς το σύνολο των συσχετισμών από εισροές πραγματολογικών μελετών και από διάφορες βιωματικές εμπειρίες, που αναπτύχθηκαν από τη γένεση της Κυπριακής Δημοκρατίας στις μέρες μας, το ερευνητικό πεδίο, κατά τη συγκρότηση των διαφόρων μεταβλητών, θα παρουσίαζε σημαντικές επιστημολογικές αδυναμίες. Αναφορικά με το πολιτειακό σύστημα και τις δυσλειτουργίες του, υπήρξε μεγάλος αριθμός μελετών¹⁴, που δεν αποτελούν αντικείμενα ενασχόλησης της έρευνάς μας.

¹³ Στις κρίσιμες επιλογές παραγνωρίζεται η αρχή της πλειοψηφίας και επιφυλάσσεται στη μειοψηφία υπέρμετρα προνομιακή θέση ως προς την άσκηση και τον έλεγχο της εξουσίας. Πρόκειται δηλαδή για μια μελέτη περιπτώσεων κοινωνικού δυϊσμού που βρίσκει πολιτική και νομική έκφραση στην αποκαλούμενη *δυσδική αρχή*, που αναγορεύεται σε θεμελιώδη αρχή και οργανωτική βάση του πολιτεύματος. Συνιστά μάλιστα την αρχή, στην οποία αναγνωρίζεται υπεροχή έναντι των άλλων - και της συμπιεζόμενης δημοκρατικής, και που γι' αυτόν ακριβώς το λόγο αποβαίνει σε τελευταία ανάλυση η *κορυφαία αρχή του πολιτεύματος* [Για το περιεχόμενο και την ιδιαιτερότητα της *δυσδικής αρχής*, βλέπε Γ. Παπαδημητρίου, "Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας, ΝοΒ 23. 1 επ.]. Βλ., επίσης σχετικά με αυτό το θέμα Γ. Παπαδημητρίου, «Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας – Συλλογή Άρθρων, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Κυπριακά Μελετήματα τόμος 3, σελ. 35 – 43, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα (χχ) και Δημήτρης Μέλισσας, «Η Οργάνωση της Πολιτικής Εξουσίας στην Κυπριακή Πολιτεία Α' το Εκλογικό Σώμα, η Βουλή των Αντιπροσώπων», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Κυπριακά Μελετήματα, σελ. 47 – 68, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996. Βλ. και Παράρτημα ΙΙΙ του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, όπου απαριθμούνται οι μη αναθεωρήσιμες διατάξεις του Συντάγματος].

¹⁴ Βλ. ενδεικτικά: «Επιθεώρηση Κυπριακού Δικαίου», σε εκδόσεις ΑΣΕΛΛΙΑ, Λευκωσία, 1983 – σήμερα, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου –

3. *Εστίαση της έρευνας*: Η έρευνα επικεντρώνεται στη νεολαία με ηλικία 15 μέχρι 23 χρόνων, διότι έχει κριθεί ότι πρόκειται για μια *ειδική κατηγορία* με μοναδικές παραμέτρους *προβολής στο μέλλον* αφού α) η νεολαία είναι το ουσιαστικό μέρος της κοινωνίας της Κύπρου που *κοινωνικοποιείται*, με προβολή το *αύριον* β) το μέλλον των νόμων και των δικαιωμάτων εξαρτάται από τη νεολαία, που βρίσκεται σήμερα στο σημείο *διαμόρφωσής της* γ) όλες οι τάσεις κοινωνικοποίησης φαίνεται να περνούν μέσα από αυτή την συγκεκριμένη ομάδα του λαού μας δ) οι νέοι βρίσκονται *διαλεκτικά* ανάμεσα και μεταξύ όλων των *φορέων κοινωνικοποίησης* ε) τα διάφορα *πρωτόγνωρα βιώματα κοινωνικών συμπεριφορών* σε θέματα ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων και αντισημιτισμού, σε μια ποικιλία *φαινομένων* στον *πλανήτη μας*, φαίνεται πως εκδηλώνονται *πιο πολύ* μέσα από τη δράση των νέων. Το φαινόμενο αυτό, σε *διαφορετικές μορφές* ανάλογα με την χώρα και τις λειτουργίες της, παρατηρείται κι ως μια σειρά *προβληματικών καταστάσεων* και συμπεριφορών που ακόμη και χωρίς άμεσα *πρωταγωνιστές* τους νέους, είναι αυτοί, οι νέοι, που αποτελούν την *πιο αδύνατη ομάδα* για επηρεασμό και υποκίνηση. Υπάρχει ένα *πλήθος μελετών* στην Ευρώπη και στην Αμερική¹⁵, που

Κυπριακά Μελετήματα, σε εκδόσεις Σάκκουλα, Κύπρος Χρυσοστομίδης, «Το Κράτος της Κύπρου στο διεθνές δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας, 1994, Λουκής Γ. Λουκαΐδης, «Θέματα Κυπριακού Δικαίου», Λευκωσία, 1982, Γ. Παπαδημητρίου, "Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας Σήμερα", ΝοΒ 39 (1991), «"Cyprus", Presented to Parliament by the Secretary of State for the Colonies, the Secretary of State for Foreign Affairs and the Minister of Defence by Command of Her Majesty», Cmnd. 103, Ιούλιος 1960, Peter Worsley – Paschalis Kitromilides, «Small States in the Modern World – the conditions of survival», εκδ. Ζαβαλλής, Λευκωσία, 1979, «"International law conference on Cyprus 1979" – organized by Cyprus Bar Council», Λευκωσία, Απρίλιος – Μάιος, 1979.

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά: Επιστημονικό Συμπόσιο «Έθνος – Κράτος – Εθνικισμός», Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα, 1995, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, «Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής για το Ρατσισμό και τη Ξενοφοβία», Εισηγητής Δ. Ευρυγένης, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη – Αθήνα, 1987, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, «Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής για το Ρατσισμό και τη Ξενοφοβία», Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες, 1991, Άννα Φραγκουδάκη – Θάλεια Δραγώνα, «Τι είν' η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, εκδ.

επικεντρώνονται στις συμπεριφορές της νεολαίας και της υποκουλτούρας της, σε συσχετισμό με ρατσισμό, εθνικισμό, κοινωνικά προβλήματα και άλλα, που αργίσι επιβεβαιώνουν τους παραπάνω συλλογισμούς.

4. Το φαινόμενο του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας είναι *πολύπλευρο* και *πολύπλοκο* πρόβλημα και οι επιστημολογικές διαδικασίες προσέγγισής του, συνάδουν στην πολυπλοκότητα του προβλήματος. Για να είμαστε βέβαιοι ότι θα ακολουθηθούν αυτές οι διαδικασίες, χωρίς να παραβιάζεται η επιστημονική αλήθεια, η Ομάδα καταρτίστηκε από διάφορους εμπειρογνώμονες, που *διαδρούν διαλεκτικά* και με *πραγματογνωμοσύνη* ανιχνεύουν, καταγράφουν και αναλύουν το φαινόμενο. Μέσα από τη *διαδραστική διεπιστημονική συναντίληψη και ομοφωνία* των μελών της ομάδας των *πραγματογνωμόνων*, προσδιορίζονται οι *φορείς και η διαδικασία κοινωνικοποίησης*, όπως κι οι ρόλοι τους στο κοινωνικό σύστημα.
5. Μια πιθανή αδυναμία ενός φορέα κοινωνικοποίησης, είναι η αντιμετώπιση των ποικίλων βιωματικών φαινομένων με *παρωπίδες* ή και *ωτοασπίδες*, πράγμα που οδηγεί σε κοινωνικοποίηση *δυσνητικά φορτισμένη προδιαθέσεων*. Χρειάζεται, έτσι, μια ευαίσθητη κοινωνική αντίχνευση, που να εξασφαλίζει γνώση των ομοιοτήτων και των ποικίλων διαθέσεων της διαδικασίας κοινωνικοποίησης. Για να λυθεί αυτό το πρόβλημα, σχεδιάστηκε το Κοινωνιολογικό

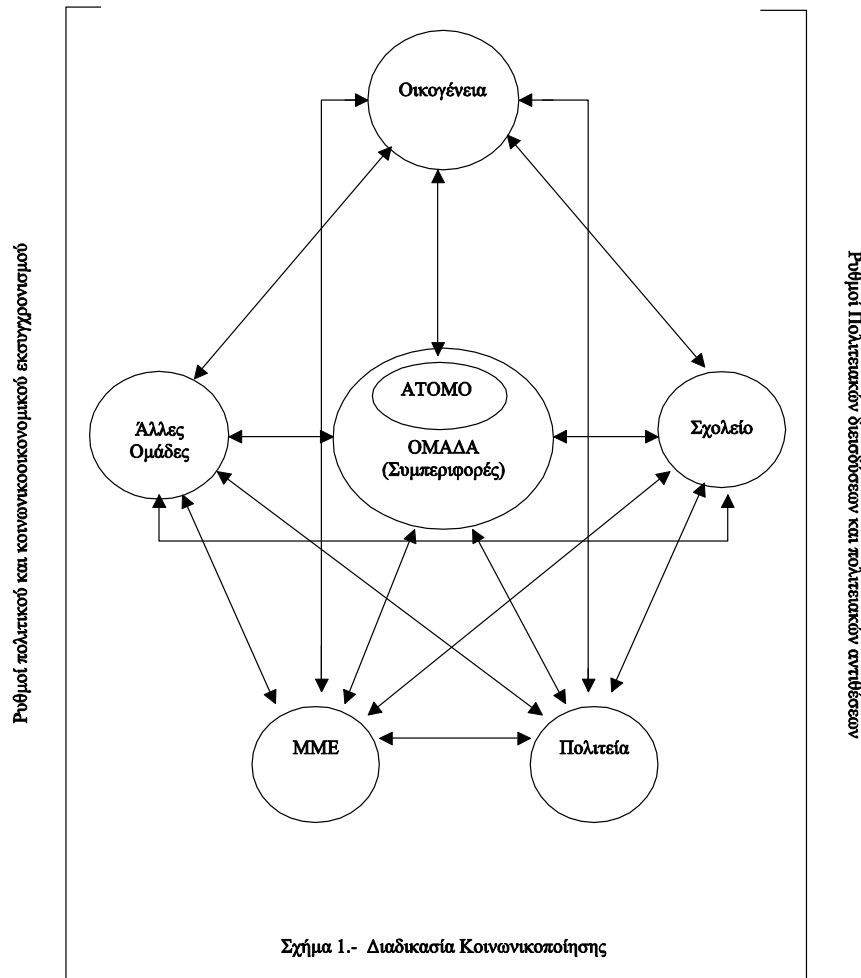
Αλεξάνδρεια, 1997, Ε. Αβδελά, «Ο σοσιαλισμός των “άλλων”: ταξικοί αγώνες, εθνοτικές συγκρούσεις και ταυτότητες φύλου στη μετα-οθωμανική Θεσσαλονίκη», Τα Ιστορικά 18 – 19, 1993, Δ. Τζιόβας, «Οι μεταμορφώσεις του εθνικισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο», εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1989, Γ.Χ. Σωτηρέλλης, «Θρησκεία και εκπαίδευση (κατά το σύνταγμα και την ευρωπαϊκή σύμβαση): από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1993, Actes du symposium international (1993) “Nations, nationalismes, transitions: XVIe-Xxe sieckes, Terrains-Editions Sociales, Παρίσι, 1993, T. Alkan, “The Political Integration of Europe. Apolitical Socialization Approach. Content Analysis of the Turkish, French, German and Italian History Textbooks, Orta Dogu Tekik Universitesi, Άγκυρα, 1982. The Open University: “Racism and Antiracism – Inequalities, Opportunities and Policies”, ed. Peter Braham, Ali Rattansi and Ritchard Skellington, Λονδίνο, 1992.

Ερωτηματολόγιο¹⁶ για να απαντηθεί σε συσχέτισμό με το Ψυχολογικό Ερωτηματολόγιο Αξιολόγησης της Προσωπικότητας (Personality Assessment Questionnaire - PAQ)¹⁷ για νέους και νέες 15 – 23 ετών, από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα των νέων της Κύπρου.

6. Η κοινωνική διάκριση βασίζεται σε διαθέσεις που κοινωνικοποιούνται μέσω των φορέων κοινωνικοποίησης της κοινωνίας μας. Η διαδικασία κοινωνικοποίησης διαπερνά στους νέους μέσα από ένα πεδίο ορατών και συγκεκριμένων ρυθμών πολιτικού και κοινωνικοοικονομικού εκσυγχρονισμού και πολιτισμικών αντιθέσεων, όπου άτομο ή ομάδα νέων κοινωνικοποιείται, ενώ *συμμετέχει* ανάμεσα σε / (μέσα από) μια *συνεχή κατάσταση διαδράσεων*. Κατά τη διαδικασία των "εν διαδράσει" φορέων κοινωνικοποίησης, ξεκάθαρα φαίνεται ότι, ο νέος ή η ομάδα νέων δεν είναι παθητικοί δέκτες, αλλά καθ' όλα ενεργοποιημένοι μέτοχοι μιας διεπικοινωνιακής διαδικασίας, που γίνεται ορατή με ερευνητική ανίχνευση των συσχετισμών και *αλληλεπιδράσεων* μεταξύ των *φορέων* <—> *φορέων* και των *φορέων* <—> *νέων*. Τη συνεχή διαδικασία κοινωνικοποίησης και τις «εν εξελίξει» αλληλεπιδράσεις που έχουν επισημανθεί παραπάνω δείχνει το διαγραμματικό υπόδειγμα στο σχήμα 1. Έτσι, τόσο ο νέος, με την ικανότητα της *ξεχωριστής δικής του προσωπικότητας*, όσο και η ομάδα νέων με την ικανότητα της *ξεχωριστής ταυτότητάς της* - που στην πραγματικότητα πρόκειται περί ετερότητας - επιλέγουν ή απορρίπτουν τις αξίες που διαπερνούν στη διαδικασία κοινωνικοποίησης. Ακόμη, μέσα στο «εν διαδράσει» πλέγμα των αλληλεπιδράσεων, συντελείται και η μεταξύ φορέων κοινωνικοποίησης *διαλεκτική διαδικασία εισροών-εκροών-ανάδρασης*, με μια άλλη βέβαια κλίμακα, που διαμορφώνει τη δυναμική των επιλογών ή απορρίψεων των αξιών στους φορείς κοινωνικοποίησης.

¹⁶ Βλέπε εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 1: «Προς τους Νέους και Νέες» για ηλικίες 15 – 23 ετών.

¹⁷ Πηγή: Ronald Rohner/ Anthy Trip (2/81).

7. Για μια ολοκληρωμένη ανίχνευση, ως προς τις διευκρινίσεις των φαινομένων προδιαθέσεων των φορέων στη διαδικασία κοινωνικοποίησης, σχεδιάστηκαν τρία ακόμη εξειδικευμένα ερωτηματολόγια, που καλύπτουν τις διαστάσεις α) σχολείο¹⁸ και

¹⁸ Βλέπε Ερωτηματολόγια 3 και 4 (α) «προς Εκπαιδευτικούς» και (β) «προς Διευθυντές και Βοηθούς Διευθυντές» αντίστοιχα.

- β) μέσα μαζικής επικοινωνίας/ ενημέρωσης¹⁹.
8. Το εκπαιδευτικό σύστημα θεωρείται ως ο πιο βασικός φορέας επίτευξης της προγραμματισμένης/ συστηματοποιημένης προαγωγής αξιών. Συμπληρωματικά των σχετικών ερωτηματολογίων, για προσδιορισμό των αξιών ή/ και διαθέσεων που έχουν ως πηγή τον παράγοντα *σχολείο*, η όλη προσπάθεια ενισχύεται με μελέτες περιπτώσεων των αναλυτικών προγραμμάτων και των διδακτικών βιβλίων, όπως και των βιβλίων κατήχησης²⁰.
 9. Τα *Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας/ Ενημέρωσης* είναι φορέας συνεχούς πληροφόρησης και επηρεασμού από πηγές πέραν των ορίων του νησιού. Μια συμπληρωματική μελέτη περιπτώσεων στις σχετικές δημοσιεύσεις και αρθρογραφήσεις, ενισχύει τον προσδιορισμό συμπεριφορών και δίνει γνώση του τρόπου μετάδοσης των διαθέσεων των μέσων επικοινωνίας σε θέματα ρατσισμού.
 10. Αν υπήρχε χρόνος για περισσότερες ευκαιρίες άμεσης άντλησης πληροφοριών από φορείς κοινωνικοποίησης όπως
 - α) της *συγκεκριμένης οικογένειας* των νέων που απάντησαν στο Κοινωνιολογικό και το Ψυχολογικό Ερωτηματολόγιο και β)
 - των διαφόρων *ομόλογων* και *δευτερογενών* ομάδων που επηρεάζουν τους νέους, η έρευνά μας θα μπορούσε να εμπλουτιστεί με νέες πηγές φορέων κοινωνικοποίησης. Το πρόβλημα όμως για τη συγκεκριμένη έρευνα, πιστεύουμε, καλύφθηκε ικανοποιητικά μέσα από τη διαμόρφωση των ερωτήσεων προς τους νέους, με τρόπο ώστε τα πλέον

¹⁹ Βλέπε Ερωτηματολόγιο 2 «προς τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας».

²⁰ Βλέπε, επίσης, σχετικές αναλύσεις στο βιβλίο Άνας Φραγκουδάκη – Θάλειας Δραγώνα, «Τι είν' η πατρίδα μας;», Άνα Φραγκουδάκη στο κεφάλαιο με θέμα «Απόγονοι Ελλήνων “από τη μυκηναϊκή εποχή”»: η ανάλυση των εγχειριδίων ιστορίας, σελ. 344 – 400, Λίνα Βεντούρα στο κεφάλαιο με θέμα «Τα βιβλία γεωγραφίας: αντιφάσεις στο ανθρωπιστικό και εκσυγχρονιστικό μήνυμα», σελ. 401 – 441 και Νέλλη Ασκούνη, «“Μια μακρά πορεία στο χρόνο...”: οι Έλληνες και οι άλλοι στα βιβλία της γλώσσας», σελ. 443 – 489, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.

σημαντικά στοιχεία να εξαχθούν από τα ήδη εμπλεκόμενα ερωτηματολόγια²¹.

11. Η βαρύτητα των πορισμάτων για γενικεύσεις και θεωρήσεις έχει σχέση με το μέγεθος του δείγματος και γι αυτό το λόγο έχει επιδιωχθεί ένα μεγάλο δείγμα για νέους/ νέες και ένας ικανοποιητικός αριθμός μεταξύ ηλικιών. Έγινε προσπάθεια εξισορρόπησης του δείγματος με το φύλο, κάτι όμως που δεν απέδωσε στο βαθμό της αρχικής στοχοθέτησης. Παρόλα αυτά, το 34% του πληθυσμού του δείγματος που είναι κορίτσια, θεωρείται αντιπροσωπευτικό και μπορεί να φέρει στην επιφάνεια τις θέσεις του φύλου των. Τα αποτελέσματα ενισχύονται από την ποιοτική έρευνα, που εξάγεται από μια ποικιλία από πηγές: τύπος, τηλεόραση, αναλυτικά προγράμματα, διδακτικά βιβλία, άλλες μελέτες.
12. Κατά το σχεδιασμό των ερωτηματολογίων, έχουμε a priori δεχτεί την πιθανολογική περίπτωση ότι κάποιες υποθέσεις μας να είναι λανθασμένες, είτε λόγω υποκειμενικών προϋποθέσεων είτε λόγω αντικειμενικών δυσκολιών, είτε, τέλος, λόγω της μη πλήρους κατανόησης *πώς οι διαδικασίες δρουν*. Αυτές οι δυσχέρειες υποθέσαμε ότι θα μπορούσαν να είχαν περάσει και στα ερωτηματολόγια. Έχει έτσι προβλεφθεί να μπορούν a posteriori οι ερωτήσεις, όπως έχουν τεθεί, να παρουσιάσουν *διορθωτικές* εκφάνσεις, που να είναι *δεκτικές απαντήσεων - εκπλήξεων*, ακόμη και πλήρως αντίθετες του αναμενόμενου. Για μια πιο αντικειμενική παρουσίαση του ερωτηματολογίου, το πιο πάνω ενισχύεται και με το στοιχείο των ανοικτών/ ελεύθερων απαντήσεων. Με αυτό προσφέρεται ένα συμπληρωματικό πεδίο, μιας πιο τεκμηριωμένης αποδοχής της πιθανότητας της *έκπληξης*.
13. Οι απαντήσεις των ερωτηματολογίων έχουν νόημα, για την έρευνα αυτή, μέσα από τη διαλεκτική των συσχετισμών. Το θέμα αυτό προβλέπεται να περνά μέσα από τη συστημική, με εφαρμογή της διεπιστημονικής συσχέτισης των ερωτήσεων και των συναφών με αυτές απαντήσεων. Εκτός όμως από αυτό, τα

²¹ Η προβληματική του οικογενειακού θεσμού και των ομάδων στην κοινωνικοποίηση των νέων, αποτελεί αντικείμενο για περαιτέρω έρευνα επί ευρύτερων θεμάτων όπως πολιτικής και πολιτιστικής κοινωνικοποίησης.

ερωτηματολόγια και οι απαντήσεις έχουν μια επιπρόσθετη ερευνητικού περιεχομένου αξία: αποτελούν και από μόνα τους πηγές για περαιτέρω ερευνητικές αναζητήσεις. Το PAQ, είναι τυποποιημένο από συγκεκριμένη πηγή²² και κυκλοφορεί σε διάφορα ερευνητικά προγράμματα του κόσμου. Για το σκοπό αυτής της έρευνας είναι "κλειδί" στη διαδικασία του συσχετισμού του με το Ερωτηματολόγιο αρ. 1 «προς τους νέους και τις νέες». Και φέρνει στην επιφάνεια στοιχεία όχι μόνο της ιδιαιτερότητας του καθενός, αλλά και του αποτελέσματος από την αδιάκοπη κοινωνική ανατροφοδότηση, που δέχεται το άτομο ως δέκτης εμπειριών. Παράλληλα, οι απαντήσεις του δείγματος αποτελούν και «πρόκληση» συγκρίσεως με άλλα κοινωνικά συστήματα. Έχει, επίσης, μελετηθεί κατά τη σχεδίαση των ερωτηματολογίων ώστε ορισμένες ερωτήσεις των πέντε εξειδικευμένων ερωτηματολογίων να είναι οι ίδιες ή περίπου οι ίδιες, πράγμα που προσφέρεται για συσχετισμούς μεταξύ των απαντήσεων των διαφόρων φορέων κοινωνικοποίησης. Τέλος, ορισμένες ερωτήσεις - ιδιαίτερα στο ερωτηματολόγιο για τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας - είναι σχεδόν οι ίδιες με αντίστοιχα ερευνητικά προγράμματα στην Ευρώπη. Διατηρείται έτσι ικανότητα μιας ευρύτερης συγκριτικής προβληματικής.

14. Το στοιχείο *αυτοκατανόησης* στους φορείς και στους νέους, ακόμη και στους ερευνητές, αντιμετωπίστηκε με την πιθανότητα ότι είναι φορτισμένο κάποιων υποκειμενικών ή αντικειμενικών αδυναμιών. Κρίθηκε έτσι αναγκαίο να ακουστεί και μια άλλη φωνή: της *αυτοαναφοράς* των ξένων που ζουν στο νησί μας²³. Πώς οι ίδιοι οι ξένοι βλέπουν τις δικές μας *διαφορές* και συμπεριφορές και πώς θα αντιδρούσαν; Οι απαντήσεις τους είναι χρήσιμες κατά τη σύνταξη των πορισμάτων. Αυτό έγινε κατορθωτό με το σχεδιασμό του ειδικού ερωτηματολογίου αρ. 5 για τους φιλοξενούμενους αλλοδαπούς και με μια παράλληλη διακίνηση των ερευνητών για συγκέντρωση ποιοτικού πληροφοριακού υλικού με διάλογο και συνεντεύξεις.

²² Copy right: Ronald Rohner/ Anthy Tripp (2/81).- η άδεια χρήσης δόθηκε στη συνεργάτρια της ομάδας Λ. Δημητρίου.

²³ Βλ. πάρα κάτω σχετικό θεωρητικό πλαίσιο του συστήματος ως Διαφορά (Αυτοαναφορά).

15. Η αυτοαντίληψη των ξένων μπορεί επίσης να είναι σε κατάσταση συγκεχυμένη αν μοναδική πηγή ήταν οι φοιτητές από άλλες χώρες. Χρειάζεται να καταγραφούν οι φωνές όχι μόνο των φοιτητών ξένων αλλά και των οικονομικών μεταναστών, που είναι άλλωστε η πιο αδύνατη κατηγορία ξένων με τις πιο πολλές «διαφορές» από το περιβάλλον. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, προβλέφθηκε μια άμεση ερευνητική ανίχνευση, επικοινωνώντας πρόσωπο με πρόσωπο με αυτούς, στους χώρους που αυτοί συχνάζουν, αλλά και με προξενείο που διαχειρίζεται τα συμφέροντά τους.
16. Έχει ληφθεί υπόψη η πολυπλοκότητα του φαινομένου και ότι η αντίληψη του φαινομένου περνά από την αναγκαιότητα της γνώσης της θεωρίας και της συναντίληψης των μεθοδολογικών «εργαλείων» και, ότι για να παραχθεί γνώση χρειάζεται να εισέλθει τάξη. Η συστημική προσφέρει τάξη. Τάξη, όμως, δεν σημαίνει στη *δυναμική* των κοινωνικών συστημάτων *αδιάλειπτη τάξη*, με νομοτελειακές συμπεριφορές.
17. Η συστημική θεωρία κατά την εφαρμογή της σε κοινωνικά συστήματα υπόκειται σοβαρής κριτικής, ότι επιβάλλει στους ερευνητές νομοτελειακούς κανόνες σκληρών συστημάτων ή/ και λειτουργισμό με έντονο οργανισμικό τόνο²⁴, που είτε δεν μπορούν να υπάρχουν ή/ και που αποκλίνουν από τους εδραιωμένους συσχετισμούς με αποτέλεσμα να συνιστούν εκτροπή και αποδιοργάνωση του συστήματος. Η κριτική επεκτάθηκε και στην θεωρία του κοινωνικού συστήματος του

²⁴ Οι συστημικές θεωρίες που εμφανίζονται κατά τις πρώτες δεκαετίες παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τις φυσικές επιστήμες και συμβάλλουν στη δημιουργία πρωτοποριακών τεχνολογικών επιτευγμάτων, αλλά εμφανίζουν σοβαρές αδυναμίες κατά τη μεταφορά τους στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Αιτία αυτών των αδυναμιών είναι ότι έλκουν την καταγωγή τους από παλαιότερες λειτουργιστικές προσεγγίσεις που καλλιεργήθηκαν ιδιαίτερα στην Εθνολογία και στην Κοινωνική Ανθρωπολογία. Ο λειτουργισμός ως θεωρία ερευνά τις προϋποθέσεις της «ζωής» και του «θανάτου» του συστήματος. Ειδικότερα, η μεταφορά της λειτουργιστικής αντίληψης περί προσδιορισμού των καθοριστικών για την επιβίωση όρων του συστήματος γίνεται αντιληπτή στις κοινωνικές επιστήμες ως δημιουργία/ συντήρηση καταστάσεων ισορροπίας μεταξύ του συστήματος και του περιβάλλοντός του [Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων», Εισαγωγή-Επιμέλεια από Αντ. Μακρυδημήτρη – Π. Καρκατσούλη, σελ. 13, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995].

Αμερικανού κοινωνιολόγου Talcott Parsons ότι, δεν ξεφεύγει από τη βασική αδυναμία του λειτουργισμού²⁵. Η ερευνητική μας ομάδα κατά τη δρομολόγηση της όλης ερευνητικής διαδικασίας, ανέπτυξε σημαντικό έργο για να εξουδετερώσει το θέμα αυτό και να διασφαλίζει την πορεία της έρευνας με λειτουργικές θεωρήσεις, όπου το βάρος δεν δίδεται στην έννοια της δομής και στην αποτύπωση σταθερών σχέσεων μεταξύ στοιχείων του συστήματος, όπως συνέβαινε στο σχήμα του Parsons, αλλά στην έννοια της λειτουργίας, η οποία θεωρείται ως το πλαίσιο οργάνωσης περισσότερων ισοδύναμων λύσεων του εκάστοτε διερευνούμενου προβλήματος. Ο ορθολογικός προσανατολισμός γίνεται με διαλεκτική ομοφωνία και η διεξαγωγή των πορισμάτων/ λύσεων εξασφαλίζεται με τη θεωρητική γνώση, τη διεπιστημονική προσέγγιση και τον εντοπισμό των διαστάσεων που συνδυάζουν τις διαφορετικές έννοιες, οι οποίες επηρεάζονται αμοιβαία.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Θεωρητικό υπόβαθρο

Η επιστημονική κοινωνική σκέψη, από τότε που πρωτοεμφανίστηκε, επέδειξε ενδιαφέρον στην κατανόηση και ερμηνεία των ανθρωπίνων συστημάτων και της πολυπλοκότητας των ανθρωπίνων διαδράσεων. Ο γνωστικός προβληματισμός αναφορικά με αναλύσεις μελετών σε θέματα συμπεριφορών και «στάσεων» των κοινωνικών συστημάτων, πέρασε κατά καιρούς μέσα από διάφορες επιστημονικές θεωρήσεις και μεθοδολογικές εκτιμήσεις. Οι

²⁵ Ο Parsons καθάρισε τη συστημική θεωρία από τους ψυχολογισμούς και τους βιολογισμούς, θέτοντας τα θεμέλια μιας κοινωνικής θεωρίας η οποία διερευνά τις προϋποθέσεις ύπαρξης των κοινωνιών *in abstracto* [T. Parsons, "The Social system", 4η έκδοση, Νέα Υόρκη, 1968]. Το έργο του Parsons ενώ παρέχει στην Κοινωνιολογία εκείνες τις βασικές έννοιες πάνω στις οποίες στηρίχτηκαν κατά τη δεκαετία του '80 ακόμη και ρεύματα με έντονο ιδεολογικό-κριτικό χαρακτήρα (λ.χ. Η Σχολή της Φρανκφούρτης και, κυρίως, ο Jurgen Habermas), εντούτοις δεν ανταποκρίθηκε στον επιθυμητό βαθμό κοινωνικής κριτικής, όπως αυτός προσδιορίστηκε από τους επικριτές του στα τέλη της δεκαετίας του '60 και στην δεκαετία του '70 [Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων», Εισαγωγή-Επιμέλεια από Αντ. Μακρυδημήτρη – Π. Καρκατσούλη, σελ. 14, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995].

κοινωνικοοικονομικές αλλαγές στις ανθρώπινες οργανωμένες κοινωνίες σε συσχετισμό με την αντοχή ή αδυναμία των δομών τους, δρομολόγησαν παράλληλα το ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημών, για τη μελέτη των διαφόρων «στάσεων» και συμπεριφορών στο κοινωνικό σύστημα, όπως είναι και η περίπτωση των ρατσιστικών συμπεριφορών. Έχει διαφανεί ότι, οι κοινωνικοί επιστήμονες είτε ήταν ριζωμένοι σ' ένα μαρξιστικό είτε σ' ένα βεπεριανό παραδοσιακό μοντέλο, τα οποία δίνουν το μεν πρώτο έμφαση στις τάξεις και το δεύτερο στη στρωματοποίηση και ισχύ, το ενδιαφέρον τους ήταν σχεδόν πάντα να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν δυο τουλάχιστο ερωτήματα: «*πώς οι κοινωνίες οικοδομούνται από μόνες τους;*» και «*πώς οι διάφορες κοινωνικές αλλαγές εμψυχώνονται και κινούνται δια μέσου της δυναμικής αναδόμησής τους και των μετασχηματιζόμενων ροπών μέσα στα «εν διαδράσει» με το περιβάλλον τους κοινωνικά συστήματα;*».

Μερικές από τις μόνιμα και σταθερά «μπερδεμένες» σκέψεις στις κοινωνιολογικές θεωρίες, υπήρξαν και τα φαινόμενα όπως των εθνικισμών, της εθνότητας και αυτό του ρατσισμού. Είναι φαινόμενα που έκδηλα ή συγκεκαλυμμένα πλέκονται και εκτρέφονται τόσο στις κοινωνικές τάξεις όσο και στις κοινωνικές διαστρωματώσεις. Πηγές αυτών των φαινομένων, στην πρόσφατη ιστορία, διαπιστώνονται σε μερικές καταστάσεις σθεναρών κινητοποιήσεων των ανθρώπων, αλλά και μέσα σε πλοηγούμενες αρχές κοινωνικοποίησης για κοινωνική συμπεριφορά/ δράση, που εντείνουν την αξιοπιστία τους από τις «δομημένες» και τις θεσμικές εξηγήσεις και ερμηνείες των κοινωνιών. Τα θέματα του έθνους, της εθνότητας και της φυλής έχουν εξηγηθεί σε σχέση με την κοινωνική ισχύ, την κουλτούρα και την ταυτότητα, με την ιδεολογία και τα κοινωνικά ενδιαφέροντα.

Ο αυξανόμενος «θρυμματισμός» των κοινωνικών επιστημών, όπως λ.χ. σε πολιτικές επιστήμες, κοινωνιολογία, ψυχολογία, πολιτιστικές σπουδές, αναλύσεις λόγου, ανθρωπολογία και περιφερειακές μελέτες, προσδιορίζει καθοριστικά την ποικιλία των επιστημών και των επιστημολογικών ταυτοτήτων τους. Η επιστημολογική αυτονομία για την κάθε επιστήμη εξαρτάται α priori από τη μεθοδολογική της ταυτότητα. Επειδή, η κάθε μεθοδολογική ταυτότητα για την κάθε επιστήμη έχει τη δική της πολυπλοκότητα, έτσι, και η εμμονή προσέγγισης του φαινομένου μέσα και μεταξύ από διάφορες επιστημονικές οπτικές, παρουσιάζει μια άνευ προηγουμένου βαθμού

πολυπλοκότητα. Επίσης, το αντικείμενο της μελέτης μας ‘*τάσεις ρατσισμού*’, περνά μέσα από μια πολύπλοκη πραγματικότητα προς διερεύνηση, που δεν μπορεί να είναι δεκτική πλήρους εξηγήσεως με το νόμο αιτίου-αιτιατού. Στην κατανόηση της απαιτείται διαφορετική σκέψη: *τελεολογική*, διότι ενδιαφέρεται για τους σκοπούς, τις λειτουργίες, τις επιλογές συστημάτων και στην προσέγγισή της απαιτείται η *διεπιστημονικότητα*.

Αυτή η συνθετότητα των επιστημολογικών ταυτοτήτων και η πολυπλοκότητα στο κοινωνικό φαινόμενο καθιστά αναγκαίο ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης: τη *συστημική*, η οποία, οποιοσδήποτε κι αν είναι ο βαθμός πολυπλοκότητάς της, έχει δυο κατευθύνσεις. Στις προσεγγίσεις μας δεν μπορούν να υπαγορευτούν και οι δυο κατευθύνσεις σκέψης, είτε a priori τίθεται ότι η πραγματικότητα βρίσκεται σε μια *κατάσταση διαδράσεων*, είτε ότι είναι μια θεωρία συστημικής που έχει στόχο να βάζει *τάξη* στο χάος²⁶.

Η διεπιστημονική συνθετότητα, ωστόσο, και η πολυπλοκότητα καθιστά ολοένα και πιο αναγκαία τη δημιουργία μιας θεωρίας μεγάλου βεληνεκούς, που διαπερνά από ένα πλήθος θεωρητικών κατακτήσεων από την κλασική κοινωνιολογική στη νεότερη σκέψη, μέχρι τη λεγόμενη «*αστική*» σκέψη του Niklas Luhmann²⁷ και της θεωρίας του *επικοινωνιακού πράττειν* του Jurgen Habermas²⁸. Εκείνο που συνδέει τους δυο αυτούς σύγχρονους στοχαστές είναι κυρίως η βίωση του ναζισμού ως τραυματικής εμπειρίας και η συνέπεια στη διεξαγωγή διαλόγου μεταξύ τους. Αυτή εκφράζεται στο έργο τους ως πρόταση για μια *ανοικτή κοινωνική θεωρία*, όπου και οι δυο διανοητές αναζητούν έννοιες και θεωρητικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων να

²⁶ Τα συστήματα εκφράζουν την τάξη που είναι υπέρτατος νόμος της ζωής και του κόσμου. Αμφισβητείται, έτσι, η ορθότητα της χαοτικής θεωρίας από την a priori απόδοση της έννοιας του *χάους*: Χάος = απόλυτη «τυχειότητα» [Βλ. Διάλεξη Μ. Δε-κλερή, «Συστημική Θεωρία», Πρακτικά Ομάδας Ερευνητικού Προγράμματος ΡΑΤΤΑΣ Αρ. 6, της 6.12.1999].

²⁷ Ο Luhmann, αναπτύσσει τη λεγόμενη «αστική» σκέψη, ακολουθώντας μια σειρά διανοητών, γνωστότεροι κρίκοι της οποίας είναι στη μεν Φιλοσοφία ο Nietzsche, ο Heidegger και ο Husserl, στη δε Κοινωνιολογία, ο Durkheim, ο Weber. Ο Luhmann ανέπτυξε τη συστημική κοινωνική θεωρία με το έργο του «*Soziale Systeme*», με α' έκδοση στη Frankfurt am Main το 1984.

²⁸ J. Habermas, «*Theorie des kommunikativen Handelns*, α' έκδοση, Frankfurt am Main, 1981.

εξασφαλίζεται η μέγιστη *κοινωνική αυτονομία*²⁹. Ο Niklas Luhmann αναφέρεται στη σημασία της αφαίρεσης και προσεγγίζει τη σύνδεση αφαίρεση – συγκεκριμενοποίηση, για την κατανόηση των διαστάσεων των σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων, δίνοντας παράλληλα και τον προσανατολισμό στη διεπιστημονική εξέλιξη των επιστημών³⁰. Ο Habermas από την πλευρά του γίνεται εκφραστής ενός κριτικού θεωρητικού λόγου, ο οποίος σχηματοποιήθηκε αρχικά από τη λεγόμενη «Σχολή της Φρανκφούρτης» και στην συνέχεια εμπλουτίστηκε από ρεύματα όπως ο *Πραγματισμός*³¹ και η *Γλωσσοανάλυση*.

²⁹ Luhmann και Habermas επιδιώκουν την κοινωνική χειραφέτηση μέσα από τη δημιουργία μεγάλων / ολικών θεωριών – ο Luhmann μέσω μιας *συστημικής κοινωνικής θεωρίας* και ο Habermas μέσω μιας θεωρίας του *επικοινωνιακού πράττειν*.

³⁰ Σε μια συνέντευξη με το Niklas Luhmann (Καλοκαίρι, 1992) στον Π. Καρκατσούλη για την ET1, τέθηκε ένα σχετικό ερώτημα «Πώς συνδέεται η αφαίρεση με τη συγκεκριμενοποίηση;» - Η απάντηση του Luhmann για την επιστημολογική κατανόηση που θεμελιώνει ένα τέτοιο εγχείρημα είναι ως εξής: «...Οι εμπειρικές επιστήμες, από την Ψυχολογία μέχρι την Κοινωνιολογία έχουν, κατά βάση, στηριχτεί σε εμπειρικές μεθόδους, σε δεδομένα τα οποία έχουν υποστεί στατιστική επεξεργασία και σε πειράματα, τα οποία διακρίνονται από ένα είδος αφαίρεσης... Με την επικράτηση όμως αυτής της επιστημολογικής τάσης χάθηκε μια άλλη παράδοση, μια ευρωπαϊκή, σχολαστικιστική, φιλοσοφική παράδοση, που ενδιαφερόταν για τα θεωρητικά προβλήματα, για την τεχνική της θεωρίας, για την αρχιτεκτονική των θεωριών. Σκέπτομαι μάλιστα ότι σήμερα δεν μπορούμε να προσεγγίσουμε με ρεαλιστικό τρόπο τα προβλήματα που μας απασχολούν, χρησιμοποιώντας καθαρά μεθοδολογικά μέσα. Υφίσταται, κατά συνέπεια, μια αναγκαιότητα σύλληψης της πολυπλοκότητας με πολυπλοκότερες έννοιες. Τούτο δεν αποτελεί απλώς θέμα αφαίρεσης, αλλά ένα πρόβλημα συνδυασμού διαφορετικών εννοιών οι οποίες επηρεάζονται αμοιβαία... Όταν ερευνάμε κάτι συγκεκριμένο δεν βοηθά σε τίποτε να αρχίσουμε με *μια* έννοια, λ.χ. την έννοια του συστήματος ή με μια διάκριση, αλλά πρέπει να αλληλοσυσχετίσουμε διάφορες έννοιες, διάφορες διακρίσεις, με τρόπο τέτοιο, ώστε να επεξεργαστούμε τα προβλήματα, μ' ένα εννοιολογικό υπόβαθρο που να αποκτά μια πρακτική ή μια συγκεκριμένη περιγραφική αξία.

³¹ Ο *Πραγματισμός* είναι φιλοσοφικό δόγμα που θέτει ως κύριο κριτήριο για την αξιολόγηση των ιδεών (καθώς και τον τρόπο ή των σχεδίων δράσεως) την αποτελεσματικότητα και τη χρησιμότητά τους, αναγνωρίζει ως αληθές οτιδήποτε τείνει προς την προαγωγή των όρων της ζωής και έχει καθαρά εμπειριοκρατικό και ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα [Γ. Μπαμπινιώτη, «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1477, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998].

Η κοινωνιολογία, όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω, προσπαθεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει ως επιστήμη το «πώς και γιατί τα κοινωνικά συστήματα αλλάζουν και ποια είναι τα δυναμικά στοιχεία που παρεμβαίνουν στις αλλαγές και τέλος ποιοι οι λόγοι των αλλαγών;» Η απάντηση για το ερώτημα αυτό δίνεται μέσα από διαδράσεις πλειόνων σκέψεων, με διαφορετικά αρκετές φορές νοητικά «εργαλεία», που αποτελούν άμεσες ή έμμεσες, κύριες ή παράγωγες και συμπληρωματικές ή παρεμβαλλόμενες μεταβλητές.

Αν θεθεί ο συλλογισμός ως σχέση $(y) f (x)$, όπου y δείχνει ρατσισμό και x αναφέρεται κατά αποκλειστικότητα στους φορείς κοινωνικοποίησης³², τότε θα αναζητηθούν πηγές ρατσιστικών τάσεων σε μεταβλητές, που σχετίζονται με τους φορείς κοινωνικοποίησης³³. Αντιμετωπίζοντας με σκεπτικισμό την ανάγκη ανίχνευσης του ρατσισμού σε συνάρτηση με τις πηγές κοινωνικοποίησης, τίθενται τα παρακάτω ερωτήματα:

- Πώς ο συλλογισμός $(y) f (x)$ περνά μέσα από τις διάφορες θεωρητικές σκέψεις;
- Πώς δρομολογούνται και πώς συναρθρώνονται στη διαδικασία κοινωνικοποίησης τα διάφορα εμπλεκόμενα γνωστικά στοιχεία («αξίες», «πληροφορίες», «στάσεις»);
- Ποιος είναι τέλος ο βαθμός ή και ο τρόπος αλληλεξάρτησης των γνωστικών στοιχείων και πώς οι διάφορες μεταβλητές ανιχνεύουν φαινόμενα συμπεριφορών σε μια κατάσταση διαρκούς και κάποτε

³² Κοινωνικοποίηση: Διαδικασία με την οποία ένα άτομο εντάσσεται και προσαρμόζεται στο κοινωνικό περιβάλλον [Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», σελ. 916, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998]. Βλ. επίσης σχετικό στον Α.-Ι.Δ. Μεταξά «Πολιτική Κοινωνικοποίηση – Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη», σελ. 11 – 12., εκδ. Σάκουλας, 1976 «Με την κοινωνικοποίηση οι άνθρωποι μαθαίνουν κοινωνικούς ρόλους. Οι ρόλοι αυτοί οργανώνονται εξελικτικά σ' ένα σύστημα επικοινωνιακής υποδεκτικότητας με το οποίο το άτομο προλαμβάνει το κοινωνικό του περιβάλλον και αντιδρά στις διάφορες κατευθύνσεις που δημιουργούνται από την επαφή με αυτό το τελευταίο. Η κοινωνικοποίηση αν και είναι βασικά πολιτισμικός μηχανισμός – με την τεχνική σημασία του όρου *cultural* – δεν αποτελεί μια απομονωμένη διαδικασία αλλά επηρεάζεται από άλλους παράγοντες βιολογικούς, οικονομικούς, τεχνολογικούς, ψυχολογικούς κλπ... Δεν πρόκειται για μια απόλυτα αυτόνομη κοινωνική λειτουργία...»

³³ Οι κυριότεροι φορείς είναι η Οικογένεια, το Σχολείο, η Πολιτεία, ο Στρατός, οι Πρωτογενείς και Δευτερογενείς Ομάδες και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης/ Επικοινωνίας.

αδιόρατης αλληλεξάρτησης, έτσι που άλλοτε αντιτίθενται η μια συμπεριφορά στην άλλη και άλλοτε αλληλοσυμπληρώνονται μεταξύ τους;

Στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης χρησιμοποιούνται πολλοί κοινωνιο-ψυχολογικοί μηχανισμοί όπως λ.χ. η μίμηση, η εκπαίδευση, η προσδιοριστική «πρόκληση» (υποκίνηση) που οπωσδήποτε ενδιαφέρουν την έρευνά μας, μέσα από διάφορες επιστημολογικές οπτικές.

Με την κλασική μαρξιστική προσέγγιση, ο συλλογισμός σκέψης έχει ως υπόβαθρο τη θεωρία της εκμετάλλευσης του καπιταλισμού σε βάρος των χαμηλότερων τάξεων. Έτσι, η αναζήτηση ερμηνειών περνά, στην περίπτωση αυτή, μέσα από τη θεώρηση μιας *άρχουσας τάξης*, η οποία, με την οικονομική της ευρωστία³⁴, την ισχύ και τα συμφέροντά της, αντανακλά τον διαμορφούμενο φορέα κοινωνικοποίησης. Έτσι, ο ρατσισμός θα έπρεπε να συνδεθεί με έννοιες όπως *συμφέροντα* και *οικονομία*.

Με τις νεο-μαρξιστικές προσεγγίσεις δεν οδηγούνται τα πράγματα τόσο περιοριστικά. Αν και δέχονται ότι σε ένα ισχυρό καπιταλιστικό σύστημα, ο καπιταλισμός είναι το κυρίαρχο στοιχείο, που κατορθώνει μια *συναισθανόμενη* εξισορρόπηση συμφερόντων, εντούτοις οι νεο-μαρξιστές παρουσιάζουν ένα νέο ρεύμα, που υπαγορεύει ότι οι φορείς κοινωνικοποίησης έχουν μια *σχετική αυτονομία* και ότι τα συστήματα ανθρώπινης κοινωνικής αναπαραγωγής, λειτουργούν όπως και οι γενετικές σχέσεις, χωρίς να έχουν κατά αποκλειστικότητα μιαν κατευθείαν διασύνδεση με τις *ταξικές εκπτώσεις*. Υπάρχει, δηλαδή, η διάκριση μεταξύ τρόπων παραγωγής και διαμόρφωσης της κοινωνίας, όπου μια κοινωνική διαμόρφωση είναι μια πολύπλοκη κοινωνική σχέση ισχύος, που διατηρείται από το κράτος.

Συμπερασματικά, ο *τρόπος παραγωγής* εξακολουθεί στους νέο-μαρξιστές να είναι κυρίαρχο στοιχείο, αλλά δεν του αποδίδουν την αποκλειστικότητα στη διαμόρφωση της κοινωνίας. Έτσι, ενώ η *οικονομία* και οι *παραγωγικές σχέσεις* θεωρούνται ως τα μείζονα

³⁴ Η κυριαρχική θέση της άρχουσας τάξης εξηγείται από το γεγονός ότι κατέχει τα κυριότερα μέσα οικονομικής παραγωγής, αλλά η πολιτική της κυριαρχία σταθεροποιείται με τον έλεγχο που ασκεί πάνω στη στρατιωτική δύναμη και στην παραγωγή ιδεών [Βλ. Μποτομόρ, «Ελίτ και Κοινωνία» - II *Από την άρχουσα τάξη στην ελίτ της εξουσίας*, σελ. 29 – 30, έκδοση 70-Πλανήτης, Αθήνα (χ.χ.)].

ζητήματα της θεωρητικής θεμελίωσης, εντούτοις τα θέματα *οικονομίας* και *παραγωγής* σε επίπεδα πολιτικών αναλύσεων, ιδεολογικών και πολιτιστικών αναλύσεων, δεν αποκλείουν ούτε και περιορίζουν *διακινήσεις σκέψεων* και *ιδεών, πεποιθήσεων* και *ιδεολογιών* των ανθρώπων ή των εθνών, αναφορικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία, τον αντισημιτισμό και τη μισαλλοδοξία.

Από το υπόδειγμα μελέτης του *φαινομένου των αυτοκτονιών*³⁵, του Durkheim, αντλούνται διάφορες *τυπολογικές έννοιες* που μπορούν να βοηθήσουν στην περιγραφή, κατανόηση και ερμηνεία του φαινομένου του ρατσισμού³⁶. Το κλασικό παράδειγμα κατάταξης του Durkheim των αυτοκτονιών σε τρεις τύπους α) αλτρουιστικές β) εγωιστικές και γ) ανομικές, προσδίδει σε αυτές τις κατηγορίες όχι μόνο περιγραφικά αλλά και ερμηνευτικά στοιχεία, δεδομένου ότι η κάθε μια από αυτές αναφέρεται αντίστοιχα στα ειδικότερα αίτια που προκαλούν τον κάθε τύπο αυτοκτονίας³⁷. Έτσι, αν δεχόμεθα ως συμπληρωματικό «εργαλείο» το υπόδειγμα του Durkheim, με αναγωγή στο φαινόμενο επιρροής για ρατσισμό, δυνατό οι θεωρήσεις μας να οδηγηθούν, είτε σε κάποιες *εγωιστικές* καταστάσεις ατόμων που βλέπουν τον «άλλο» με *παρωπίδες*, αποκλειστικά στο δικό τους προσωπικό ορίζοντα, είτε στη *δυναμική των ομάδων* και την προφυλακτική επιρροή στα μέλη

³⁵ Η διερεύνηση του *φαινομένου αυτοκτονιών* ξεκινά με μια οριοθέτηση του πεδίου έρευνας. Αντικείμενό της δεν είναι η ανάλυση της κάθε μιας ατομικής περίπτωσης, αλλά το ποσοστό των αυτοκτονιών που παρατηρείται στατιστικά σε ένα κοινωνικό πλαίσιο – και η προσπάθεια εξήγησής του σε λειτουργική συσχέτιση με άλλες διαστάσεις της κοινωνικής ζωής.

³⁶ Ο Durkheim, προβαίνει σε μια τυπολογική κατάταξη των αυτοκτονιών, διακρίνοντας τρεις τύπους αυτοκτονίας: Τον *εγωιστικό τύπο*, αυτός που αυτοκτονεί είναι κλεισμένος στον προσωπικό του ορίζοντα. Στον *αλτρουιστικό τύπο*, αυτός που αυτοκτονεί υπακούει απόλυτα στις επιταγές της ομάδας ως απόλυτα ενσωματωμένος. Στον *ανομικό τύπο*, οι αυτοκτονίες αυξάνουν ανάλογα με την ένταση της υφιστάμενης ανομίας. Ο αριθμός τους αυξάνει στις περιόδους οικονομικών κρίσεων και υφέσεων αλλά και σε περιόδους αφθονίας. [Βλ. Γ. Καββαδία, «Γενική Κοινωνιολογία», σελ. 85 – 86, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983].

³⁷ Βλ. Γ. Καββαδία, «Γενική Κοινωνιολογία», σελ. 85 – 86, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983. Βλ., επίσης, Ιωάννα Λαμπίρη – Δημάκη, «Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της – Παραδείγματα, Μέθοδοι Έρευνας και Επιστημολογικά Προβλήματα» σελ. 68, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1986.

τους, που ανάγεται, σε τελευταία ανάλυση, στο βαθμό ενσωμάτωσής τους σε αυτές, είτε, τέλος, σε τάσεις ανομίας ή ανομικών διαδικασιών με δεδομένη την αυξανόμενη τάση ρατσισμού, ανάλογα με την ένταση της υφιστάμενης ανομίας σε μια κοινωνία.

Τρία άλλα είδη τυπολογίας³⁸, που είναι δυνάμει χρήσιμα «εργαλεία» στις κοινωνικές αναλύσεις μας είναι α) οι *ταξινομικοί τύποι* β) οι *ακραίοι τύποι* και γ) οι *ιδεότυποι*. Τα δυο πρώτα είδη είναι εμπειρικοί τύποι, ενώ οι ιδεότυποι είναι καθαρά θεωρητικές κατασκευές³⁹. Στο πρώτο είδος ακολουθείται η λογική της ταξινόμησης⁴⁰ και στο δεύτερο οι *πόλοι* με αντιθετικές ιδιότητες⁴¹. Εκεί που κρίνεται αναγκαίο, με τη βοήθεια των κατασκευών αυτών μπορούμε να διεισδύσουμε στην κοινωνική πραγματικότητα και να καταγράψουμε ερευνητικά τις *αποκλίσεις* από κάθε ιδεότυπο⁴².

³⁸ Βλ. C. Hempel, "Aspects of Scientific Explanation (2nd Edition), σελ. 137 171, The Free Press, London, 1970.

³⁹ Πρόκειται για μια λογική κατασκευή του νου, που βασίζεται πάνω στην πείρα και τη γνώση των ανθρώπων και της ζωής, μια εικόνα μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς, όπως θα είχε διαμορφωθεί από το φορέα της, αν εκείνος προσδιόριζε τους σκοπούς και τα μέσα της πραγματοποίησης λογικά και χωρίς να υφίσταται την επίδραση εξωγενών παραγόντων. «Η κατασκευή μιας δράσης αυστηρά λογοκρατούμενης ως προς τους σκοπούς της, χρησιμεύει, στην περίπτωση αυτή, στην κοινωνιολογία σαν «*τύπος*» *ιδεατός* (ideal typus) για να γίνει κατανοητή η πραγματική δραστηριότητα, η επηρεασμένη από κάθε είδους εξωλογικές επιδράσεις (συναισθήματα, σφάλματα), σαν μια «*παρέκκλιση*», σε σχέση προς την εξέλιξή της που θα έπρεπε να αναμένεται στην υποθετική περίπτωση μιας συμπεριφοράς απόλυτα λογικής» [Βλ. Γ. Καββαδία, «Γενική Κοινωνιολογία», σελ. 103 - 104, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1983. Βλ., επίσης, Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη, «Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της - Παραδείγματα, Μέθοδοι Έρευνας και Επιστημολογικά Προβλήματα» σελ. 69, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1986, Βλ., επίσης, R. Bendix, "Max Weber, An Intellectual Portrait", pages 286 416, California Paperback Edition, 1977].

⁴⁰ Βλ. για παράδειγμα την κατάταξη των αυτοκτονιών σε τύπους.

⁴¹ Βλ. λ.χ. τη διχοτομική τυπολογία του Tonnies (1887): κοινότητα (Gemeinschaft) και κοινωνία (Gesellschaft) F. Tonnies, "Community and Association, trans. By Ch. P. Loomis, ed. Routledge and Kegan Paul, London, 1955 και την ελληνική μετάφραση από τον Μ. Μαρκάκη, «Κοινότητα και Κοινωνία», εκδ. Γ. Αναγνωστίδη, Αθήνα, 1984.

⁴² Ο Weber θεωρούσε την προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων μέσω των ιδεοτύπων ως την κατ'εξοχήν μέθοδο της κοινωνιολογίας, αλλά η άποψη αυτή δεν έτυχε γενικότερης αποδοχής [Βλ.. Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη, «Η Κοινωνιολογία

Αν τώρα δεχόμεθα το υπόδειγμα της *πυραμιδοειδούς διάταξης* του Max Weber και τις περί κοινωνικής δραστηριότητας θεωρήσεις του, πιθανολογικά θα οδηγούμεθα σε κίνητρα με τέτοιες συνοχές ερμηνειών, όπου, τη σχέση των στοιχείων μεταξύ τους, να αναγνωρίζουμε μέσα από τυπικά σημασιακά σύνολα. Ο Weber δεν δέχεται την ύπαρξη συλλογικών φορέων δράσης «*δεν μπορεί να υπάρχει για την κοινωνιολογία συλλογική προσωπικότητα που να ασκεί μια δραστηριότητα*», λέγει ρητά⁴³. Κι' ακόμα, «*Δεν μπορεί να υπάρχει, κατά τη γνώμη μας, δραστηριότητα με την έννοια της συμπεριφοράς σημασιακά κατανοητής παρά μόνο με τη μορφή μιας συμπεριφοράς ενός ή περισσοτέρων μεμονωμένων προσώπων...*». Βέβαια είναι «*ωφέλιμο και ευθέως απαραίτητο για άλλους γνωστικούς σκοπούς (δίκαιο), ή για πρακτικούς σκοπούς, να μελετώνται μερικές κοινωνικές δομές (κράτος, συνεταιρισμοί, μετοχικές εταιρείες, ιδρύματα), ως ζωντανοί οργανισμοί με τον ίδιο τρόπο όπως τα ξεχωριστά άτομα (υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ή πράξεων δικαίως σπουδαίων)*. Στην προκειμένη περίπτωση επισημαίνεται η ανάγκη αλληλεπίδρασης αυτών των οργανισμών με το περιβάλλον, σε μια *κατάσταση ισορροπίας*⁴⁴, με σκοπό τη διατήρηση της οργάνωσής τους και της επιβιώσής τους⁴⁵. Για την κατανοητική όμως ερμηνεία της

και η Μεθοδολογία της – Παραδείγματα, Μέθοδοι Έρευνας και Επιστημολογικά Προβλήματα», Παράρτημα Β σελ. 269 - 272, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1986.

⁴³ Βλ. Γ. Καββαδία, «Γενική Κοινωνιολογία», σελ. 106 – 107, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983.

⁴⁴ Δυο είναι τα στοιχεία της *κατάστασης ισορροπίας* σε μια οργάνωση: α) η ικανότητα της οργάνωσης να προσαρμόζει το σκοπό της ύπαρξής της στις μεταβαλλόμενες ανάγκες του περιβάλλοντός της και β) Η ιδιότητά της να διατηρεί μια κατάσταση συνεχούς ομαλής ροής εισερχομένων και εξερχόμενων δεδομένων (εισροών και εκροών).

⁴⁵ Όπως ξέρουμε από το δεύτερο θερμοδυναμικό αξίωμα, που προϋποθέτει την έννοια της *εντροπίας*, σε ένα κλειστό σύστημα η εντροπία συνεχώς αυξάνει και παράγεται θερμότητα, από προϋπάρχουσες άλλες μορφές ενέργειας. Για να αποτραπούν τα πιο πάνω, το σύστημα πρέπει να είναι ανοικτό, δηλαδή ο οργανισμός χρειάζεται να επικοινωνεί συνεχώς με το περιβάλλον του και να προσλαμβάνει ύλη, πληροφορίες και ενέργεια για να μπορεί να διατηρηθεί. Οι εσωτερικές διαδικασίες που υπάρχουν μέσα στον οργανισμό για να διατηρηθούν απαιτούν την ύπαρξη διαφόρων συστημάτων ελέγχου, τα οποία διατηρούν σταθερή την κατάσταση του συστήματος. Το ίδιο ισχύει και για τα κοινωνικά συστήματα και τους οργανισμούς, όπως τις επιχειρήσεις, τα νοσοκομεία, τα

δράσης, που εφαρμόζει η κοινωνιολογία, δεν μπορούν να αγνοηθούν οι συλλογικές μορφές σκέψης, που υπάγονται σε άλλες μορφές έρευνας και οι περί κοινωνικής δραστηριότητας θεωρήσεις.

Από τις αναλύσεις του Parsons, ο Luhmann συγκροτεί κυρίως α) την ιδέα ότι δεν υπάρχει μια γενική ορθολογικότητα, που να διαπερνά ως *ultima ratio* την κοινωνική πράξη⁴⁶, όπως ισχυριζόταν ο Weber, αλλά υπάρχουν μόνο τοπικές, ιδιαίτερες ορθολογικότητες για το καθένα από τα τέσσερα λειτουργικά υποσυστήματα που διακρίνει ο Parsons⁴⁷ και β) την ιδέα ότι η πράξη, παρόλον ότι, σύμφωνα με τον Parsons εξακολουθεί να εξαρτάται υποστασιακά από τον «πράττοντα», εκφράζει, ωστόσο, ένα ανεξάρτητο από αυτόν νόημα⁴⁸, που υπάρχει και συνεξεγίσσεται μαζί του⁴⁹.

Ο Luhmann θεωρεί ότι το σύστημα των τεσσάρων λειτουργικών προ-απαιτούμενων που διέκρινε ο Parsons είναι αρκετά σχηματικό για να ερμηνεύσει την σύγχρονη κοινωνική πολυπλοκότητα⁵⁰. Το σχήμα αυτό παραμένει προσκολλημένο σε μια «υποκειμενικότητα», η οποία ενώ δεν είναι η υποκειμενικότητα του δρώντος υποκειμένου, εκφράζει ωστόσο την υποκειμενικότητα του γενικού συστήματος. Τα τέσσερα

σχολεία κ.α. [Βλ. σχετικά Μιχαήλ Δεκλερής, «Διοίκηση Συστημάτων», σελ. 430, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1989 και Προκόπη Παυλόπουλο, «Μαθήματα Διοικητικής Επιστήμης», σελ. 112 – 114, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983].

⁴⁶ Η κατανόηση του έργου του Luhmann προϋποθέτει τη γνώση της συμβολής του Parsons και ιδίως της έννοιας της πράξης και του συστήματος και πώς αυτές οι έννοιες συνδέονται μεταξύ τους και αποτελούν σύστημα (“Action is a system”).

⁴⁷ Τα τέσσερα λειτουργικά υποσυστήματα στις διακρίσεις του Parsons είναι α) η προσαρμογή β) η επίτευξη των σκοπών γ) η ολοκλήρωση και δ) η λανθάνουσα διατήρηση των συστημικών μεταβλητών.

⁴⁸ Νόημα-. Το ουσιαστικό περιεχόμενο που δίνει λογική συνοχή σε λόγο ή πράξη – ο πυρήνας γύρω από τον οποίο αναπτύσσεται ο λόγος ή στον οποίο στηρίζεται η πράξη. [Γ. Μπαμπινιώτη, «Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας», σελ. 1195, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998].

⁴⁹ Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατούλης, σελ. 14, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995.

⁵⁰ Niklas Luhmann, *Warum AGIL*, σελ. 127-139 *Kolner Zeitschrift fur Soziologie und Sozialpsychologie*, 1988 και Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατούλης, σελ. 14, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995.

επιμέρους υποσυστήματα του πραξιακού συστήματος⁵¹ δεν μπορούν να γίνουν πλέον αντιληπτά ως κατηγορήματα ενός υποκειμένου. Αποτελούν, κατά τον Luhmann, *αυτοαναφερόμενα –αυτοποιητικά συστήματα* τα οποία έχουν ως *“ultima ratio”* τον τρόπο με τον οποίο έχουν διατάξει τα στοιχεία τους και έχουν ορίσει την αναπαραγωγή τους.

Ο Luhmann διατυπώνει μια νέα αντίληψη για δυο κεντρικές έννοιες της συστημικής θεωρίας α) την έννοια της δομής και β) την έννοια της λειτουργίας. Προκρίνει μια συστημική εκδοχή με την οποία η βαρύτητα επικεντρώνεται στην έννοια της λειτουργίας και όχι της δομής⁵², που την θεωρεί ως το πλαίσιο οργάνωσης περισσότερων ισοδύναμων λύσεων για το κάθε διευρυνόμενο πρόβλημα. Θεωρεί ότι οι περισσότερες λειτουργικά ισοδύναμες λύσεις αποτελούν εγγενή ιδιότητα του συστήματος και οδηγείται στη διατύπωση της θεωρίας των αυτοαναφερόμενων συστημάτων⁵³.

Ο Luhmann υποστηρίζει ριζικές αλλαγές της δεύτερης θεωρητικής κατάκτησης του Parsons και καινοτομεί αποκόπτοντας πλήρως την έννοια του «πράττοντα», του «δρώντος υποκειμένου» από την έννοια του «νοήματος». Στην προσπάθειά του αυτή, διακρίνει αφενός μεταξύ ψυχικών και κοινωνικών συστημάτων⁵⁴ και αφετέρου δανείζεται από

⁵¹ Ο Οργανισμός (Ζωή), το Πρόσωπο (Συνείδηση), το Κοινωνικό Σύστημα (Επικοινωνία) και ο Πολιτισμός (Πνεύμα) [Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατσούλης, σελ. 15, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995].

⁵² Η βαρύτητα στο σχήμα του Parsons είναι στην έννοια της δομής και στην αποτύπωση σταθερών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων του συστήματος.

⁵³ Βλ. σχετικές αναλύσεις παρακάτω και σχετικό Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατσούλης, σελ. 16 - 18, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995.

⁵⁴ Ο Luhmann ακολουθεί μια βασική αρχή που διέπει όλο το έργο του: την *αρχή της επιχειρηματικής διάκρισης των συστημάτων*. Διαφοροποιεί με σαφήνεια μεταξύ ψυχικών και κοινωνικών συστημάτων. Δηλαδή μεταξύ ατόμων/ ανθρώπων και κοινωνίας. Ο προσανατολισμός της θεωρίας του σε ό,τι αφορά τις σχέσεις υποκειμένου και κοινωνίας είναι σε μια αντι-ουμανιστική κατεύθυνση, με την έννοια που αποδίδεται ότι οι άνθρωποι μπορούν ως κοινωνικά όντα να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Δέχεται την ύπαρξη δυο διαφορετικών κατηγοριών συστημάτων, ψυχικών και κοινωνικών, καθένα από τα οποία αποτελεί περιβάλλον του Άλλου και αναγκαία προϋπόθεση της ύπαρξής του. Καθένα εξ αυτών έχει την «εσωτερική απειρότητά» του και ανανεώνεται βάσει των αυτοποιητικών μηχανισμών

τον Husserl μια φαινομενολογική και αντι-υποκειμενική ερμηνεία του νοήματος⁵⁵. Και, διερευνά τις δυνατότητες απόδοσης του «νοήματος» όχι μόνο σε ψυχικά αλλά και σε κοινωνικά/ επικοινωνιακά συστήματα, τα οποία το χρησιμοποιούν και το αναπαράγουν. Βασιζόμενος σε αυτά τα θεωρητικά θεμέλια προσεγγίζει τη θεωρία των αυτοαναφερόμενων κοινωνικών συστημάτων.

Εις επίμετρον των θεωρητικών σκέψεων του Luhmann επισημαίνεται η δημιουργία της θεωρίας των *αυτοαναφερόμενων κοινωνικών συστημάτων*, που κάναμε πιο πάνω σχετική αναφορά. Η ιδέα είναι παλαιά για τη Φιλοσοφία, εφ' όσον ο πυρήνας των βασικών της προτάσεων μπορεί να εντοπισθεί στη στωική διδασκαλία, νέα όμως στη συστημική. Η καινοτομία της ως θεωρίας είναι ότι, αποσκοπεί στην κατάργηση όλων των εξωσυστημικών *a priori*, «μεταφέροντάς» τα στο εσωτερικό του συστήματος. Επισημαίνεται ότι

αναπαραγωγής του. Το ψυχικό σύστημα, δηλαδή, στηρίζει την αναπαραγωγή του στην αναπαραγωγή της συνείδησης που βασίζεται στην ήδη υπάρχουσα συνείδηση (η συνείδηση δεν προκαλείται από εξωτερικό ερέθισμα ούτε μεταδίδεται, αλλά συνιστά ένα αποτέλεσμα το οποίο αποκτά επαφή με το περιβάλλον μέσω του νευρικού συστήματος). Βασικό συμπέρασμα του Luhmann είναι ότι δεν υφίσταται καμιά άμεση επαφή μεταξύ διαφόρων συνειδησιακών συστημάτων. Καμιά συνείδηση δεν μπορεί να υπερβεί τον εαυτό της και να ταυτιστεί με άλλη, όπως και καμιά συνείδηση δεν μπορεί να αποτυπώσει με έγκυρο τρόπο, σημείο προς σημείο, το εξωτερικό περιβάλλον της. Η επαφή των ψυχικών με τα κοινωνικά συστήματα γίνεται είτε μέσω της «αλληλοδιείσδυσης» είτε μέσω των «δομικών συζεύξεων». [Βλ. σχετικό Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατσούλης, σελ. 24 - 26, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995]. Την έννοια της αλληλοδιείσδυσης την δανείζεται ο Luhmann από τον Parsons και την έννοια των δομικών συζεύξεων από τον Maturana. Η έννοια της διείσδυσης χρησιμοποιείται για να αποδώσει το γεγονός ότι ένα σύστημα θέτει την πολυπλοκότητά του στη διάθεση ενός άλλου συστήματος [Πηγή: N. Luhmann, «Soziale Systeme», σελ. 286, επ., του ιδίου, «Zeitschrift für Soziologie 7» (1978)].

⁵⁵ Ο Husserl ορίζει το «νόημα» ως τον ρυθμιστικό μηχανισμό που κατηγοριοποιεί και κατανέμει τις βιωματικές και πραξιακές δυνατότητες είτε σε άμεσες, που τις τοποθετεί στο τέλος της τελολογικής επιδίωξης (*intention*), είτε σε έμμεσες που τις τοποθετεί στο βιωματικό και πραξιακό ορίζοντα [E. Husserl, «Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie», τόμος I, σελ. 57 επ., του ιδίου, *Husserliana*, τόμος III, Den Haag 1950, του ιδίου, *Erfahrung und Urteil: Untersuchungen zur Genealogie der Logik*, σελ. 3, επ., Hamburg, 1948].

«ενώ η ιδέα του αυτοαναφερόμενου συστήματος παραπέμπει στην έννοια του «κλειστού» συστήματος, υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές μεταξύ τους. Το αυτοαναφερόμενο σύστημα δεν είναι κλειστό σύστημα, όπως ένα τεχνολογικό σύστημα που λειτουργεί απλώς ως μεταλλακτικός μηχανισμός ορισμένων εισροών σε συγκεκριμένες εκροές. Διαφέρει επίσης και από ένα «ανοικτό» σύστημα επειδή δεν έχει άμεση σχέση, κατευθείαν επαφή με το περιβάλλον του. Το αυτοαναφερόμενο σύστημα είναι «κλειστό», με την έννοια ότι δεν υπόκειται σε άμεση εξωτερική ρύθμιση, αλλά έχει εσωτερικεύσει εκείνες τις όψεις του περιβάλλοντος που του επιτρέπουν τη διατήρηση του ιδιάζοντος χαρακτήρα του. Το περιβάλλον αποτελεί όρο ύπαρξης του αυτοαναφερόμενου συστήματος, εφόσον, κατά το Luhmann, «σύστημα είναι η διαφορά⁵⁶ του συστήματος από το περιβάλλον του»... Σύμφωνα με τη γνωσιοθεωρητική θεωρητική προσέγγιση, η γνώση δεν αποκτάται βάσει ενός ενιαίου μονοσήμαντου προσδιορισμού ταυτότητας του υπό γνώσιν αντικειμένου, αλλά με τον προσδιορισμό μιας διαφοράς αυτού του αντικειμένου από ένα άλλο/ άλλα. Η αρχική αυτή διαφορά δεν αίρεται ποτέ, αλλά, αντίθετα, αναπαράγεται ως διαφορά⁵⁷. Ο Luhmann, προκειμένου να απαντήσει «πώς παράγεται αυτή η αρχική διαφορά;», προσφεύγει στο έργο του George Spencer Brown, «Laws of Form»⁵⁸ – υπόδειγμα τυπικής λογικής: «εγχειρηματικός υπολογισμός» όπου η αρχική διαφορά παράγεται ως αποτέλεσμα μιας «Παρατήρησης», μιας «Σήμανσης», την οποία ακολουθώντας τον Wittgenstein, ονομάζει «Μορφή». Κάθε μορφή έχει δυο όψεις: μια εσωτερική και μια εξωτερική, οι οποίες διατηρούν κάθε μια την αυτοτέλειά της και δεν μπορεί να ταυτιστεί με την άλλη χωρίς να ακυρώσει την ίδια τη Μορφή. Η εσωτερική όψη της Μορφής συγκροτεί

⁵⁶ Από αυτόν τον ορισμό του συστήματος, ανάγεται ότι Luhmann δεν ορίζει το σύστημα με ένα θετικό τρόπο, δεν περιγράφει, δηλαδή την ταυτότητά του, αλλά το ορίζει ως διαφορά από κάτι άλλο. Επιδίωξη του είναι να μεταφέρει στην Κοινωνιολογία την «διαφοροποιητική» οπτική που εμφανίζεται και εδραιώνεται στις κοινωνικές επιστήμες στα τελευταία εκατό χρόνια.

⁵⁷ Βλ. σχετικό Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατσούλης, σελ. 16 - 18, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995].

⁵⁸ G. Spencer Brown, «Laws of Form», N.Y., 1972.

ένα είδος αυτοαναφοράς⁵⁹, ενώ η εξωτερική ένα είδος ετεροαναφοράς⁶⁰.

Η μεθοδολογική βάση της συστημικής αντίληψης

Μεθοδολογικά, το αντικείμενο της μελέτης μας υποβάλλεται στην επιστημονική έρευνα σαν ενιαίο και αδιαίρετο σύνολο (σύστημα)⁶¹. Η θεώρηση των συμπεριφορών ή τάσεων σε συμπεριφορές ρατσισμού και ξενοφοβίας έχει νόημα μόνο σε αναφορά με το ΟΛΟ. Οι συμπεριφορές αυτές αποτελούν μέρος μιας συνισταμένης συμπεριφοράς του ΟΛΟΥ κοινωνικού πλέγματος - έννοια που περιβάλλει το σύνολο των ανθρωπίνων συστημάτων: πολιτικό, θεσμικό, οικονομικό, ηθικό, πολιτισμικό, εκπαιδευτικό κλπ., σύστημα⁶²

⁵⁹ Αυτοαναφορά σημαίνει την υποχρέωση του συστήματος να αναπαράγει την αρχική διαφορά, χωρίς να επιλέξει τη μια από τις δυο συνιστώσες της. Εάν, για παράδειγμα, θεωρούμε ως έκφραση αυτοαναφοράς ενός συστήματος ότι εννοείται ως «εγώ», ως «εμείς», ως «δίκαιο», ως «καλό», τότε την αντιλαμβανόμαστε ατελώς, εφόσον υπολείπεται το «μη-εγώ», το «μη-εμείς», το «άδικο», το «κακό» ως η εκάστοτε άλλη, αποκρυπτόμενη συνιστώσα της. Αυτά τα στοιχεία παραμένουν μόνιμα διαφορετικά.

⁶⁰ Η ετεροαναφορά προϋποθέτει ένα τρίτο, «Παρατηρητή», που για να δει χρησιμοποιεί κι αυτός με τη σειρά του μια Μορφή. Ο «Παρατηρητής» δεν είναι κάποιο Υποκείμενο έξω από τα τεκταινόμενα, αλλά ένα *σύστημα* που δημιουργείται από παρατηρήσεις όταν αυτές συνδυασθούν μεταξύ τους και διακριθούν από το περιβάλλον τους. [Για τη σχετική προβληματική βλ. N. Luhmann, «Die Wissenschaft der Gesellschaft», σελ. 68 επ., Frankfurt am Main 1990, N. Luhmann./ H. Maturana/ M. Namiki/ V. Redder/ F. Varela, «Beobachter», Munchen, 1990].

⁶¹ Το "σύστημα" είναι ένα σύνολο συσχετιζόμενων και αλληλεξαρτώμενων μελών (ή στοιχείων) οιοδήποτε είδους που ικανοποιούν τρεις βασικές ιδιότητες α) Η συμπεριφορά ή οι ιδιότητες κάθε μέλους του συστήματος (δηλαδή κάθε στοιχείο του συνόλου) έχει επίδραση στη συμπεριφορά ή στις ιδιότητες του ΟΛΟΥ Συστήματος (του συνόλου) β) Οι ιδιότητες και η συμπεριφορά κάθε μέλους, καθώς και ο τρόπος που επηρεάζουν το Σύνολο, εξαρτώνται από τις ιδιότητες και τη συμπεριφορά ενός τουλάχιστο μέλους (κανένα μέλος δεν έχει ανεξάρτητη επιρροή στο Σύνολο και γ) Κάθε δυνατό υποσύνολο μελών του Συστήματος έχει τις παραπάνω δυο ιδιότητες. Κάθε υποσύνολο επηρεάζει το Σύνολο ενώ κανένα υποσύνολο δεν το επηρεάζει ανεξάρτητα από τα άλλα (τα στοιχεία - μέλη - δεν μπορούν να οργανωθούν σε ανεξάρτητες ενότητες / υποσυστήματα).

⁶² Το Κοινωνικό Πλέγμα όπως και οι άλλοι όροι που χρησιμοποιούνται για την ονομασία των συστημάτων είναι όροι συμβατικοί, βλ. Μιχαήλ Δεκλερής, «Συστημική Θεωρία», σελ. 42-48, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο «Κοινωνικό

και η οποία εξασφαλίζει την ορθολογική συνθετότητα και συνεξέλιξη των επιστημολογικών δομών και λειτουργικών συνιστωσών του συστημικού πλέγματος. Μέσα από αυτό το πλέγμα των συστημάτων και των πολύπλοκων διαδράσεων θα πρέπει να αναζητηθούν τα διάφορα φαινόμενα των κοινωνικών συμπεριφορών χωρίς παραμορφωτικές «στάσεις» μονιστικών ερμηνειών⁶³.

Στο ερώτημα «τι επηρεάζει ένα νέο σε διάφορες συμπεριφορές;», η απάντηση είναι τόσο πολύπλοκη όσο πολύπλοκο είναι το φαινόμενο και η πολυπλοκότητα του φαινομένου υπαγορεύει στην αναγκαιότητα εφαρμογής της αρχής της πολυπλοκότητας⁶⁴. Κάθε επιστήμη δίνει διαλεκτικά και «εν διαδράσει» τη δική της απάντηση, με τη δική της οπτική γωνία, η οποία όμως για να είναι συστημική θα πρέπει να περάσει από το ΟΛΟ. Δηλαδή, στη συστημική προσέγγιση μια σχέση της τάξης (επιθετικότητα) f (μιας ανικανοποίητης ανάγκης) είναι σωστή μόνο ως "έμμεση συνάρτηση" και υποχρεωτικά θα πρέπει να περάσει από το ΟΛΟ για να αναλυθούν οι συμπεριφορές της. Είναι προφανές ότι, οι εκφάνσεις από ένα τέτοιο σύστημα δεν υπαγορεύονται από κάποιο «κεντρικό» αμετάβλητο ορθολογικό υπόδειγμα, αλλά καθορίζονται από τον ορθολογισμό των διαδράσεων και του επιστημολογικού πλουραλισμού του συστήματος ως συνόλου. Μέσα σ' αυτόν τον πλουραλισμό επιτυγχάνεται και η σύγκλιση παραλλήλων

Σύμπλεγμα», «social complex» αντί του όρου «Κοινωνικό Πλέγμα» που χρησιμοποιείται στη μελέτη αυτή. Η έννοια αποδίδεται «ως το υπερ-σύστημα με μεταβλητές τις θεμελιώδεις λειτουργίες ενός πολύπλοκου ανθρωπίνου συστήματος μεγάλης κλίμακας» εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1986.

⁶³ Η μονιστική εξήγηση ορισμένων γεγονότων με βάση ένα παράγοντα που τον θέλουμε *διευθυντικό* μπορεί κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις όπου η τοποθέτηση αυτή είναι περισσότερο μια νοητική ιδιοτυπία, παρά μια αληθινή συνάρτηση. Βλ. σχετικά στο Α-Ι. Δ. Μεταξά, «Πολιτική Επιστήμη Ι – Πολιτική Μεθοδολογία», σελ. 189 – 199, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1979.

⁶⁴ Η πολυπλοκότητα προσδιορίζεται από τρία βασικά στοιχεία: α) όταν υπάρχουν πολλαπλοί παράγοντες β) όταν υπάρχει αντίθεση αξιών και γ) όταν υπάρχει η αβεβαιότητα. Η πολυπλοκότητα αντιμετωπίζεται με πολυπλοκότητα. Η εξειδίκευση των στοιχείων του συστήματος αποτελεί προϊόν ανάγκης του να οργανώσει τα διάφορα επίπεδά του με τέτοιον τρόπο ώστε να μπορεί να αντιμετωπίσει καλύτερα την πολυπλοκότητα. Βλ., επίσης, σχετικό για την περιβαλλοντική πολυπλοκότητα, Niklas Luhmann, (εισαγωγή - επιμέλεια Αντ. Μακρυδημήτρης - Π. Καρκατσούλης), "Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων", σελ. 19 - 20, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1995.

παρατηρήσεων, ως «επανεισαγωγή»⁶⁵, έννοια που αποδίδεται ως ο ενσωματωμένος στο σύστημα μηχανισμός με τον οποίο επιτυγχάνεται η είσοδος μιας Μορφής σε μια άλλη Μορφή⁶⁶.

Μεθοδολογικά τείνουμε στο συστημικό ορθολογισμό του Luhmann που απομακρύνεται από την κλασική παράδοση, η οποία αντιλαμβάνεται τον κόσμο/ τη φύση ως ένα ορθολογικό συνεχές όσο, και από τη βεπεριανή διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία ο ορθολογισμός είναι εγγενές στοιχείο του πράττεν⁶⁷. Ο συστημικός ορθολογισμός του Luhmann υπαγορεύει τη λειτουργία ενός μηχανισμού μείωσης της πολυπλοκότητας που καθορίζει όχι μόνο το σχηματισμό της δομής, αλλά και τον τρόπο δημιουργίας και αναπαραγωγής των στοιχείων του συστήματος. Ο ορθολογισμός αυτός υποστηρίζει την συνεξέλιξη της κάθε συνιστώσας (των διαφορών μεταξύ συνιστωσών)⁶⁸, θεωρώντας ότι έτσι προάγεται η αυτοαναπαραγωγή, η αυτοποίηση του συστήματος⁶⁹.

Προσδίδεται στην έννοια του συνόλου ότι, *το σύνολο έχει ιδιότητες και συμπεριφορά που κανένα από τα υποσύνολα (μέλη) δεν έχει*. Η δυναμική ή οι δυνατότητες ενός μέλους, ενός στοιχείου, αυξάνουν ή

⁶⁵ Επανεισαγωγή, “re-entry”, είναι όρος που προτάθηκε από τον Spencer Brown στο έργο του “Laws of Form”, N.Y., 1972.

⁶⁶ Για την έννοια της Μορφής, βλέπε πιο πάνω στις θεωρητικές αναλύσεις.

⁶⁷ N. Luhmann, *Europäische Rationalität*, σελ. 51-91, εις: του ίδιου, *Beobachtungen der Moderne*, Opladen, 1992 και Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατσούλης, σελ. 20 - 22, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995.

⁶⁸ Ο συστημικός αυτός ορθολογισμός του Luhmann δεν στηρίζεται, όπως ο ορθολογισμός του Διαφωτισμού, στον αποκλεισμό της μιας συνιστώσας της διαφορά αλλά στην ενότητά της. Μια συνιστώσα θεμελιώδους διαφοράς που αποκλείεται και αποκρύπτεται στον παραδοσιακό, «παλαιοευρωπαϊκό» ορθολογισμό είναι ό,τι χαρακτηρίζεται απ’ αυτόν ως «παράλογο», ως «παράδοξο», ως «σύμπτωση», ως χώρος του φανταστικού και της επιθυμίας. Έτσι, όμως, σύμφωνα με τον Luhmann, η συνιστώσα που εξοβελίζεται δεν θεματοποιείται πλέον κατά την αναπαραγωγή του συστήματος. Το σύστημα μένει «ανάπηρο», αναζητώντας την ολοκλήρωσή του, τη νομιμοποίησή του σ’ ένα «ενοποιητή» της απολεσθείσας ενότητάς του. Βλ. σχετικό Niklas Luhmann, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων» Εισαγωγή Αντ. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατσούλης, σελ. 21, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995.

⁶⁹ Η αυτοποίηση στηρίζεται στο θεμελιώδες αξίωμα, ότι ένα αυτοποιητικό σύστημα αναπαράγει τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται με τη βοήθεια των στοιχείων που το αποτελούν.

μειώνονται σε μια κατάσταση συνεξέλιξης και αυτοαναπαραγωγής από τη συμμετοχή του στο εξελικτικά αυτοποιούμενο σύνολο.

Οι διάφορες επιστημολογικές οπτικές παρατηρήσεις

Με θεωρητικό οδηγό τη διαλεκτική σχέση εισροή - εκροή - ανάδραση και με "σταθεροποιημένους" φορείς των διαδικασιών κοινωνικοποίησης και αγωγής⁷⁰ την οικογένεια, το σχολείο, τις ομάδες και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, οδηγούμεθα σε διατομικές επιστημολογικές οπτικές της συμπεριφοράς των νέων, με κλάδους μελέτης την παιδαγωγική, τη διδακτική, την ανάπτυξη προγραμμάτων και την ύλη των διδασκομένων μαθημάτων, τη συγκριτική αγωγή, την ψυχολογία, την κοινωνιολογία, την πολιτική επιστήμη, τους θεσμούς (νομοθεσία, νομολογία, εκκλησία, τρόποι εφαρμογής και επιρροής).

Το πρόβλημα μετατοπίστηκε ερευνητικά στη σχέση των κινήτρων συμπεριφοράς της "δυναμικής των ομάδων"⁷¹, μέσα σε ένα πλαίσιο ρυθμών σε κατάσταση συνεχών διαδράσεων και αλληλεξαρτήσεων του πολιτικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού που διαγράφει, στην εξέλιξή της, η κυπριακή κοινωνία σε αντιδιαστολή των ιστορικών και πολιτισμικών αξιών.

Στην πορεία της έρευνας φάνηκε η χρησιμότητα τόσο της *αναλυτικής*⁷² όσο και της *συνθετικής σκέψης*⁷³ και της *μεθόδου*

⁷⁰ Η διάκριση μεταξύ γνωστικών δραστηριοτήτων "αγωγής" και "κοινωνικοποίησης" είναι περισσότερο θεωρητική και αναλυτική παρά πραγματική. Και στις δυο περιπτώσεις στοιχειοθετείται το μέσο ένταξης στην κοινωνία δια της αφομοίωσης του πολιτισμού μας. Μέσα στην ερευνητική μας πρόταση, το να ορίζεται τόσο η "αγωγή" όσο κι η "κοινωνικοποίηση" ως γνωστικές δραστηριότητες, αυτό δε σημαίνει ότι είναι αυθύπαρκτες κι αποκομμένες από την καθημερινή κοινωνική, οικονομική και πολιτική πρακτική. Είναι μέσα από την καθημερινή κοινωνικοοικονομική και πολιτική διαδικασία που αντλείται το υλικό τους και διαμορφώνεται σε "πολιτισμό".

⁷¹ Η "δυναμική των ομάδων" εμπίπτει μέσα σε πολύπλοκα φαινόμενα, πολύπλοκων συστημάτων και στην κατανόησή της απαιτείται η τελεολογική σκέψη, διότι ενδιαφέρεται για τους «σκοπούς», τις «λειτουργίες» και τις «επιλογές» των ομάδων. Μια ομάδα έχει το δικό της δυναμικό, σε ένα αδιάκοπα αναδρωμένο (ανατροφοδοτούμενο) σύστημα εισροών – εκροών, που δεν είναι άμορφο, χωρίς δομές, έστω και αν αυτές δεν εμφανίζονται με τα δικά μας μέτρα.

⁷² Στην "αναλυτική σκέψη", η μελέτη του συστήματος επέρχεται από τις αναλύσεις των μελών του.

ανάλυσης συστημάτων. Για να γίνει, όμως, εφικτή η διείσδυση στο αντικείμενο έρευνας, οι ερευνητές, σε ένα πρώτο στάδιο αναλυτικής σκέψης, ομαδοποιήθηκαν ανάλογα με την πραγματική ερευνητική διάσταση, που συνάδει στο γνωστικό αντικείμενο σπουδών τους⁷⁴.

Κάθε διάσταση έρευνας αντιμετωπίζει αρχικά τη δική της επιστημολογική οπτική, μεθοδολογική ταυτότητα και χρήση των αντίστοιχων μεθοδολογικών «εργαλείων» ως εξής:

- Κοινωνιολογική διάσταση
- Ψυχο-κοινωνική διάσταση
- Εκπαιδευτική - Παιδαγωγική - Ηθική - Δογματική διάσταση
- Θεσμική - Νομοθετική διάσταση
- Διάσταση αναλύσεων
- Συγκριτική διάσταση.

⁷³ Στη "συνθετική σκέψη", υπάρχει η τάση για σύνθεση που οδηγεί στον καθορισμό των "αναγκών" και των "στόχων" ως τα πρώτα βήματα στην αποτελεσματική "μέθοδο ανάλυσης συστημάτων". Πρόκειται για ένα τρόπο μελέτης "από μέσα προς τα έξω", σε αντίθεση με την "αναλυτική σκέψη" που έχει τάση "από έξω προς τα μέσα".

⁷⁴ Η δυναμική μιας δομής ειδικών επιστημόνων, που να μπορεί να σκέφτεται διαλεκτικά, και να έχει ολιστική διεπιστημονική αντίληψη στόχου και μεθοδολογίας, αποτέλεσε μια αναγκαιότητα για την επίτευξη των στόχων μας. Δεν ήταν δεδομένο ότι όλοι οι μέτοχοι συλλαμβάνουν συστημικά το αντικείμενο για να μπορούν να ενεργούν με την ίδια νοητική αντιμετώπιση. Για να διασφαλιστεί η διεπιστημονική συνεργασία έγιναν σειρές συσκέψεων και επιμορφωτικών εισηγήσεων και παρακολούθηση μελών της ομάδας διεθνών συνεδρίων/ σεμιναρίων, όπως επίσης και με τον εμπλουτισμό μας με σύγχρονη "επί του αντικειμένου" βιβλιογραφία [Βλ. *Εισηγήσεις για τη Συστημική Θεωρία* των Κρίστη Χαράκη και Μιχαήλ Δεκλερή, στα Πρακτικά Ερευνητικών Συσκέψεων αρ. 5 της 23.11.1999 και 6 της 6.12.1999 αντίστοιχα. Βλ. επίσης «VI European Congress of Psychology, hosted by The Italian Network of Professional Psychologists' Associations», under the aegis of EFPPA, Rome, July 4 - 9, 1999 (εκπρόσωπος της ερευνητικής ομάδας η Δρ Λουκία Δημητρίου) και «Διεθνές Συνέδριο – Η Συμβουλευτική στη Νέα Χιλιετία: Αντιμετωπίζοντας τις Προσκλήσεις της Διαφορετικότητας και Προωθώντας την Ειρήνη και την Κοινωνική Ένταξη», Θεσσαλονίκη, 4 – 7 Μαΐου, 2000 (εκπρόσωπος της ερευνητικής ομάδας η δα Στέλλα Τηρητά. Ακόμη, με την επιστημονική διαπλοκή του απόδημου επιστήμονα – συνεργάτη Καθηγητή της Κοινωνιολογίας Αριστείδη Σήτα, καταγράφηκε μια σημαντική επικοινωνιακή διαλεκτική μεθοδολογικού περιεχομένου ανάμεσα και μεταξύ των μελών της ερευνητικής ομάδας).

Η "συνθετική σκέψη" και η "μέθοδος ανάλυσης συστημάτων" στηρίζονται στην απλή παρατήρηση - διαπίστωση ότι, όταν το κάθε μέλος λειτουργεί από μόνο του έστω και "άριστα", σπάνια επιτυγχάνεται *άριστη* λειτουργία του συνόλου. Με αυτό το σκεπτικό προσδίδεται ιδιαίτερη σημασία, κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων, να ενισχύονται συνεχώς τα στοιχεία των συσχετισμών στις διάφορες διαστάσεις στοχοθετώντας σε μια προσέγγιση "*του συνταιριάζεσθαι*". Στη διαδικασία αυτή προσδίδεται ιδιαίτερος σεβασμός στη συστημική λειτουργία όλων μαζί των ερευνητικών διαστάσεων και όχι το πόσο καλά λειτουργεί η κάθε ερευνητική διάσταση από μόνη της.

Στην πορεία της μελέτης μας, προσεγγίζονται περιγραφικά και επαγωγικά θέματα της δυναμικής συμπεριφορών των ομάδων, αλλά και της "ατομικής" συμπεριφοράς μέσα σε μια ομάδα, όπως και των φορέων κοινωνικοποίησης που συμβάλλουν/ συμμετέχουν στη διαμόρφωση της κοινωνίας και στην ψυχική υγεία και κοινωνική αγωγή του ατόμου.

Έχει επιδειχθεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε ποσοτικές και ποιοτικές αναλύσεις και σε αξιολόγηση του τρόπου που *διαδρούν* και *συλλειτουργούν* οι διάφοροι φορείς κοινωνικοποίησης: "οικογένεια", "σχολείο", "μέσα μαζικής επικοινωνίας" και "ομάδες" (ομόλογες ή δευτερογενείς) ως εξής:

- *Οικογένεια*.- Οικογενειακή δομή, το μορφωτικό/ πολιτισμικό επίπεδο, τα οικογενειακά πρότυπα κι οι προκαταληπτικές συνέπειες, οι διαδικασίες "καθάρσεως" στην οικογένεια, η βιολογική-οργανωτική θέση του παιδιού.
- *Σχολείο*.- Οργάνωση/ έθος του σχολείου, ο ρόλος του δασκάλου, επίδραση σχολικού προγράμματος, διάφορες παραστάσεις με ψυχοδυναμικά χαρακτηριστικά, η σχολική ζωή.
- *Μέσα μαζικής επικοινωνίας*.- Τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση, διαδίκτυο, η κυβερνητική με τον πολυδιάστατο ρόλο των μηνυμάτων και την ποιότητα της πληροφορίας.
- *Ομάδες*.- Ομόλογες⁷⁵ και δευτερογενείς⁷⁶, η ανάπτυξη της ιδεολογικής ταυτότητας. Οι "στάσεις" των νέων σε συσχετισμό με τη δυναμική των ομάδων.

⁷⁵ Με τον όρο εννοούμε κάθε τυπική ή άτυπη ένωση προσώπων της οποίας τα μέλη επικαλούνται ένα οποιοδήποτε κοινό χαρακτηριστικό ή ιδιότητα. Βλ. σχετικό

Ο κάθε νέος/ νέα, έχει τη δική του συναισθηματική και ηθική υπόσταση. Η ατομική συμπεριφορά του, μέσα στην ομάδα, πιθανό να διαφοροποιείται των ιδιόμορφων συμπεριφορών της ομάδας που ανήκει. Το φαινόμενο αυτό μας ενδιαφέρει από δυο απόψεις α) πώς συμπεριφέρεται ο νέος ως άτομο και β) πώς συμπεριφέρεται ως μέλος της ομάδας, για δομές όπως:

- ηδονή - πόνος (ευαρέσκεια - δυσαρέσκεια)
- ωφέλεια - βλάβη
- ευαρέσκεια - δυσαρέσκεια για άλλους
- εσωτερική ικανοποίηση (ωφέλιμο / ορθό) από συμμόρφωση προς γενικές αξίες και ηθικές αρχές, αλλά και μεταπτώσεις λόγω ψυχικών συγκρούσεων (ύπαρξη διλήμματος ηδονής - ωφέλειας / αρχών).

Η πρόληψη και σε κάποιο βαθμό η θεραπεία *αντικοινωνικών συμπεριφορών*⁷⁷, περνούν μέσα από διαδικασίες κοινωνικοποίησης και αγωγής και μπορούν να επιδιωχθούν και επιτευχθούν κατά την περίοδο της παιδικής και εφηβικής ηλικίας του ατόμου, με την έγκαιρη οικοδόμηση μιας υγιούς ψυχικής και συναισθηματικής ζωής.

Όπως φαίνεται από τη στοιχειοθέτηση των στρατηγικών για επίτευξη του σκοπού της έρευνας, θεωρούμε ως διαδικασίες αγωγής και κοινωνικοποίησης το σύνολο των διαδράσεων που παράγονται μέσα σε ένα μεγάλο μαλακό σύστημα, το λεγόμενο *Ηθικό Σύστημα*⁷⁸. Η όλη διαδικασία των διαδράσεων εντοπίζεται θεωρητικά όχι μόνο από

A. - I.Δ. Μεταξά, "Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη - Πολιτική Κοινωνικοποίηση", σελ. 133 -143, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, (ανατ.) 1985.

⁷⁶ Μια δευτερογενής ομάδα καθορίζεται μέσα στα εννοιολογικά όρια μεταξύ "ομαδικού κοινωνικού συνόλου" και της δευτερογενούς ομάδας, π.χ. μια οργανωμένη ένωση μεταναστών εργατών αποτελεί μια δευτερογενή ομάδα σε σχέση με μετανάστες ορισμένης εθνικότητας ή με το σύνολο των μεταναστών, που αποτελούν οργανικά σύνολα. Βλ. σχετικό A. - I.Δ. Μεταξά, "Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη - Πολιτική Κοινωνικοποίηση", σελ. 1144-155, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, (ανατ.) 1985.

⁷⁷ Έννοια που αποδίδεται σε μη παραδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς σε μια κοινωνία.

⁷⁸ Συμβατικός όρος.- Το "Ηθικό Σύστημα", "επεξεργάζεται" (δημιουργεί - αλλοιώνει - καταργεί) τις "αξίες" και μέσω αυτών "προγραμματίζει" τα κίνητρα της κοινωνικής συμπεριφοράς των ανθρώπων. Πυρήνας αυτού του συστήματος είναι το "θρησκευτικό" σύστημα (Μιχ. Δεκλερής, "Συστημική Θεωρία", σελ.47, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1986.

το πώς οι φορείς και οι νέοι/ νέες διαδρούν στο σύστημα, αλλά και πώς αυτές αναπτύσσονται, εξελίσσονται και καλλιεργούνται ανάμεσα σε αυτό και στο περιβάλλον του. Βέβαια η συμπεριφορά του συστήματος επηρεάζεται από το δέσιμό του με όλα τα μέλη που συγκροτούν την έννοια του συστήματος αυτού: οικογένεια, σχολείο κλπ, και από α) το "περιβάλλον"⁷⁹ μέσα στο οποίο λειτουργεί β) Το ιεραρχικά ψηλότερο σύστημα στο οποίο "ανήκει" γ) τα άλλα συστήματα μέσα στο ίδιο περιβάλλον⁸⁰ και δ) το ρυθμό πολιτικής, κοινωνικής ανάπτυξης και πολιτιστικής καλλιέργειας⁸¹.

Δεχθήκαμε a priori ότι μελετάται το θέμα "ρατσισμός" και ότι υφίσταται κάποιο κοινωνικό πρόβλημα στην Κύπρο. Στα κοινωνικά προβλήματα εμπλέκονται πολλοί *κοινωνοί*. Πέραν της ατομικής διαταραχής στο θέμα "ρατσισμός", που πιθανολογικά υπάρχει, με διαφορετική κλίμακα, στον κάθε κοινωνό, υπάρχει και μια γενική διαταραχή ανάμεσα σε όλους τους εμπλεκόμενους συμμετόχους κοινωνούς και πρέπει να βρεθεί μέχρι ποιο βαθμό επηρεάζονται οι διαδράσεις τους. Η όλη προβληματική κατάσταση υποπίπτει, έτσι, στις αισθήσεις και το πρόβλημα στην αφετηρία του διατυπώνεται μέσα από μια προβληματική κατάσταση, που συμπεριλαμβάνει όλους τους

⁷⁹ Το "Περιβάλλον" αποτελεί όρο ύπαρξης ενός συστήματος. Κατά το Luhmann "σύστημα είναι η διαφορά του συστήματος από το περιβάλλον του". Με την έννοια "διαφορά" δεν ορίζει το σύστημα με ένα θετικό τρόπο, δεν περιγράφει την ταυτότητά του. Επιδιώκει να μεταφέρει στην Κοινωνιολογία τη "διαφορετική" οπτική. Σύμφωνα με τη γνωσιοθεωρητική προσέγγιση, η γνώση δεν αποκτάται βάσει ενός ενιαίου μονοσήμαντου προσδιορισμού ταυτότητας του "υπό γνώσιν" αντικειμένου, αλλά με τον προσδιορισμό μιας διαφοράς αυτού του αντικειμένου από ένα άλλο / άλλα. Η αρχική αυτή διαφορά δεν αίρεται ποτέ, αλλά, αντίθετα, αναπαράγεται ως διαφορά, Στο ερώτημα "πώς παράγεται αυτή η διαφορά;", ο Luhmann, προκειμένου να απαντήσει, προσφεύγει στη διδασκαλία του George Spencer Brown, που αναπτύσσει στο έργο του, "Laws of Form" (New York, 1972), ένα υπόδειγμα τυπικής λογικής - "ένα εγχειρηματικό υπολογισμό" όπου η αρχική διαφορά παράγεται ως αποτελέσμα μιας "Παρατήρησης", μιας "Σήμανσης". -βλ. σχετικό Niklas Luhmann, (εισαγωγή - επιμέλεια Αντ. Μακρυδημήτρης - Π. Καρκατσούλης), "Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων", σελ. 16 - 18, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1995.

⁸⁰ Το "περιβάλλον", μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται η αγωγή και η κοινωνικοποίηση, είναι έννοια που περιλαμβάνει ένα ευρύτερο χωροχρονικό κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό και... πολιτικό πεδίο.

⁸¹ Με τους ρυθμούς ανάπτυξης προσδίδεται εδώ η έννοια του "εκσυγχρονισμού".

παράγοντες. Οι συμμετοχοί του προβλήματος θα πουν ο καθένας από την πλευρά του μια παρατήρηση στο θέμα - *μια βιωματική πληροφορία είναι έγκυρη πηγή, μια δεύτερη είναι του επιστήμονα*⁸². Αποτελεί δουλειά του συντονιστή να δει τους μετόχους και ανάλογα με τη μέθοδο της διάδρασης να συντάξει το μοντέλο.

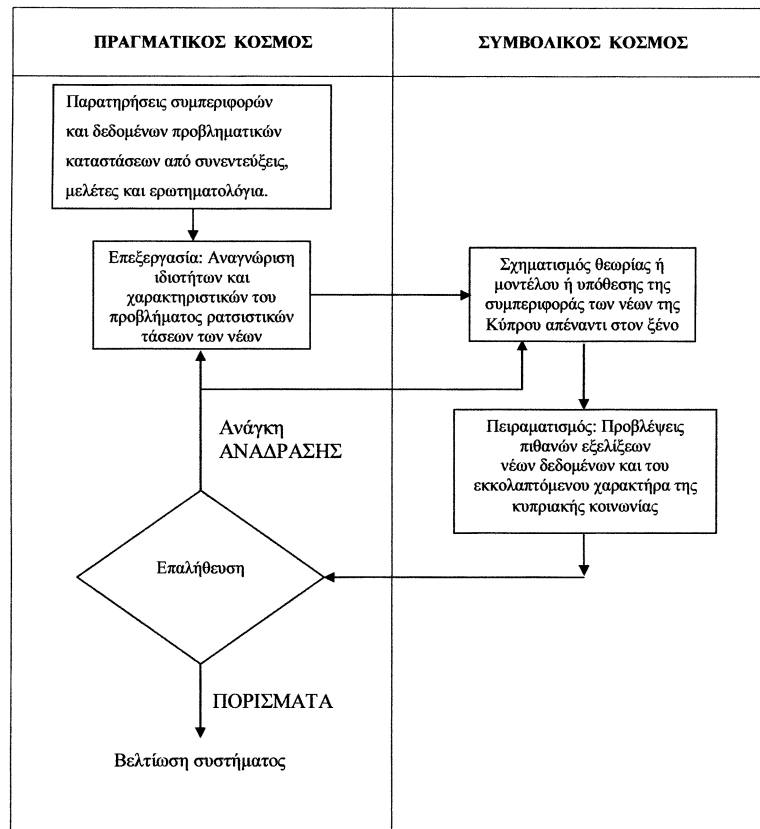
Μοντέλο συμπεριφορών

Η πρότασή μας στοιχειοθετήθηκε με την κατασκευή ενός μοντέλου συμπεριφορών, όπως χαρακτηριστικά απεικονίζεται στο σχήμα 2, που έχει ως σκοπό «τη διερεύνηση αντικοινωνικής συμπεριφοράς» και ως εξειδικευμένο ερευνητικό πλαίσιο τις «*τάσεις και συμπεριφορές ρατσισμού στους νέους της Κύπρου*». Το εξειδικευμένο αυτό θέμα εμπεριέχει τη διατύπωση και συμπύκνωση ενός όγκου πληροφοριών από συσχετισμούς των συσχετισμών⁸³, στη δημιουργία ενός λογικού προτύπου συμπεριφορών που ονομάζουμε "*πρόβλημα*". Η συλλογική εργασία μέχρι την ολοκλήρωση των πορισμάτων, σε μορφή συλλογικών αποφάσεων, είναι μια διαδικασία που μας παλινδρομεί μεταξύ του "*πραγματικού*" και του "*συμβολικού*" κόσμου⁸⁴.

⁸² Τοποθέτηση από τον καθηγητή Μιχάλη Δεκλερή σε εισήγησή του προς την ερευνητική μας ομάδα, στις 6/12/1999.

⁸³ Πηγή αυτού του πολύπλοκου θέματος συσχετισμών είναι τα ερωτηματολόγια, οι μελέτες περιπτώσεων και η ποιοτική έρευνα.

⁸⁴ Βλέπε επίσης και σχετικές αναλύσεις σε εισήγηση του Αντ. Μακρυδημήτρη, "Λήψη Αποφάσεων και Αντιμετώπιση Πολύπλοκων Προβλημάτων" (Η εισήγηση έγινε σε διευθυντικούς λειτουργούς με πρόσκληση του Συνδέσμου Αποφοίτων Μέσης Τεχνικής Εκπαίδευσης), σελ. 22-24, Λευκωσία (χ.χ.).

Σχήμα 2: Διαδικασία Ανάπτυξης Μοντέλου Συμπεριφορών.

Από τον πραγματικό κόσμο προκύπτουν το πρόβλημα και τα διάφορα δεδομένα⁸⁵. Στο στάδιο αυτό δίνονται απαντήσεις στα ερωτήματα που καθορίζουν τα δεδομένα και τα όρια του θέματος προς διερεύνηση, όπως επίσης το χρόνο και το οικονομικό κόστος της πορείας της έρευνας. Στο Συμβολικό Κόσμο διαμορφώνονται υποθέσεις/ θεωρήσεις/ υποδείγματα, η επαλήθευση των οποίων περνά μέσα από τον Πραγματικό Κόσμο,

⁸⁵ Για τη συγκεκριμένη μελέτη - έρευνα αντλούμε εισροές πληροφόρησης από έξι ερωτηματολόγια, για τα οποία αναφερθήκαμε πιο πάνω και από ποιοτική έρευνα. Η ποιοτική έρευνα στοιχειοθετείται από πηγές δημοσιεύσεων, αναλυτικών προγραμμάτων, διδακτικών βιβλίων και βιβλίων κατ'εξοχή και συνεντεύξεων.

μέσω διαφόρων πειραματισμών του Συμβολικού Κόσμου (προβλέψεις νέων δεδομένων), για το σχηματισμό της πιθανολογικής απεικόνισης του τελικού τρόπου συμπεριφοράς του κοινωνικού συστήματος, σε ολόκληρο το ερευνητικό πεδίο. Το αποτέλεσμα εκφράζεται στον Πραγματικό Κόσμο, αφού τύχει επαλήθευσης, ως Πόρισμα ή ακολουθεί διαδικασίες ανατροφοδότησης των νέων δεδομένων για περαιτέρω επεξεργασία. Η συνεχής παλινδρόμηση με τη διαλεκτική εισροή - εκροή - ανάδραση οδηγεί την ερευνητική ομάδα πιο κοντά στην αλήθεια.

Πρόβλημα και Προβληματική Κατάσταση

Η λήψη μιας απόφασης για τη διατύπωση των πορισμάτων πρέπει να αρχίζει, σύμφωνα με το συστημικό μοντέλο, με τη διατύπωση του "προβλήματος". Το *πρόβλημα*, αντιμετωπίζεται ως *νοητική κατασκευή* και διακρίνεται από τον άμορφο όγκο των πληροφοριακών δεδομένων, τα οποία είναι απλώς χρήσιμα για τη δόμησή του⁸⁶. Προτού γίνει οποιαδήποτε επεξεργασία των πληροφοριακών δεδομένων *πρόβλημα* δεν υπάρχει, με την έννοια που αποδίδεται στη μελέτη μας, απλώς υπάρχει μια *προβληματική κατάσταση*, ή ακόμη και περισσότερες⁸⁷, που αποτελούν το *υλικό* με το οποίο θα *κατασκευασθεί* το πρόβλημα. Η κατασκευή αυτή προϋποθέτει αφαίρεση και σύνθεση από την πληθώρα των πληροφοριακών δεδομένων. Πρόκειται για διαδικασία *ενοιολόγησης* (γνώσης) του προβλήματος ως δυναμικού συστήματος, που γίνεται δια της αναγωγής στην επιλογή ορισμένων ουσιαστών μεταβλητών και του καθορισμού των σχέσεων μεταξύ τους⁸⁸. Έτσι, καθίσταται εφικτός ο προσδιορισμός α) των ουσιαστών στοιχείων και β) των δυναμικών αλληλεπιδράσεών τους.

Οι προβλεπόμενες δυσχέρειες που πρέπει να αντιμετωπισθούν από την ερευνητική μας ομάδα κατά τη διατύπωση του προβλήματος είναι:

⁸⁶ Βλ. Σχετικό Μιχαήλ Δεκλερή, "Η συστημική σχεδίαση της δημόσιας πολιτικής" - Διοίκηση Συστημάτων, σελ. 68-82, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1989.

⁸⁷ Προβληματικές καταστάσεις χαρακτηρίζονται οι διάφορες βιωματικές περιπτώσεις συγκρούσεων, όπως λ.χ. με την περίπτωση των Ελληνοποντίων στην Πάφο, τις διεισδύσεις λαθρομεταναστών σε σχέση με τις συμπεριφορές μας απέναντί τους κλπ.

⁸⁸ Με τη λογική των δυναμικών συστημάτων η "ενοιολόγηση του προβλήματος" βρίσκεται σε μια αδιάκοπη διαλεκτική ροή *εκροών - εισροών - ανατροφοδότηση* με την "προβληματική κατάσταση" και με την "εξειδίκευση ζητημάτων" (τυποποίηση).

1. Η αλληλεξάρτηση πλειόνων προβληματικών καταστάσεων⁸⁹.
2. Η υποκειμενική διατύπωση του προβλήματος από τους συμμετόχους⁹⁰.
3. Ο δυναμικός χαρακτήρας του προβλήματος⁹¹.

Το πρόβλημα δείχνει τη συμπεριφορά του συστήματος και είναι μια μορφή ζωντανού οργανισμού που προσλαμβάνει συνεχώς πληροφορίες και ενέργεια, έχει έτσι ανάγκη αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον του, με σκοπό τη "διατήρηση" της *νοητικής δομής του*. Ο δυναμικός χαρακτήρας του συστήματος επιβεβαιώνεται από την ικανότητά του να επικοινωνεί με το περιβάλλον του ως ανοικτό σύστημα, μέσα από τη διαλεκτική σχέση των συνεχών εισροών/ εκροών και αναδράσεων.

⁸⁹ Έχουμε πιο πάνω αναφέρει την αρχή της πολυπλοκότητας, που πρέπει να γίνεται σεβαστή σε προβλήματα όπου το ένα συμπλέκεται με το άλλο. Στη συστημική μεθοδολογία τονίζεται ότι α) το πρόβλημα ως σύστημα πρέπει να εντοπισθεί στο ιεραρχικό επίπεδο όπου ανήκει β) οι κάθετες ή οριζόντιες διασυνδέσεις του με άλλα προβλήματα πρέπει να αναζητηθούν και διευκρινισθούν γ) ο βαθμός αλληλεξάρτησης πρέπει να προσδιοριστεί, έτσι ώστε να προκύπτει αν είναι δυνατή αυτοτελής παρέμβαση ή αν τα αλληλεσμπλεκόμενα προβλήματα πρέπει να αντιμετωπισθούν ταυτόχρονα ή με ορισμένη σειρά προτεραιότητας [Μιχαήλ Δεκλερή, "Η συστημική σχεδίαση της δημόσιας πολιτικής" - Διοίκηση Συστημάτων, σελ. 70, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1989]. Έτσι, λ.χ. ο τρόπος σύλληψης, περιορισμού και διωγμού των λαθρομεταναστών μπορεί να μην αποτελεί μια ιδιόμορφη συμπεριφορά σαν αποτέλεσμα εντολών των οργάνων της τάξεως, αλλά να συνδέεται με νομικά ζητήματα όπως διεθνείς συμβάσεις, τοπική νομοθεσία, καθώς και με θέματα θεσμών, παιδείας, κοινωνικοποίησης, μέσων μαζικής επικοινωνίας, ευαισθησίας της κοινής γνώμης κ.ο.κ.

⁹⁰ Πρόκειται για δυσχέρεια που είναι εγγενής στα ανθρώπινα συστήματα και εκεί όπου υπάρχει πολλαπλή διατύπωση του προβλήματος από τους συμμετόχους, η δυσχέρεια μεγαλώνει όταν υποκρύπτεται αξιολογική σύγκρουση [Βλ. Επίσης, Μιχαήλ Δεκλερή, "Η συστημική σχεδίαση της δημόσιας πολιτικής" - Διοίκηση Συστημάτων, σελ. 72, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1989].

⁹¹ Ο δυναμικός χαρακτήρας του προβλήματος αποτελεί πηγή δυσχέρειας όταν παρέχεται μεροληπτική πληροφορία, που του αποστερεί την αναγνώριση του στοιχείου της εξέλιξης. Έτσι, η διατύπωση του προβλήματος πρέπει να γίνεται "εν αναφορά" προς ορισμένο χρόνο [Βλ. επίσης Μιχαήλ Δεκλερή, "Η συστημική σχεδίαση της δημόσιας πολιτικής" - Διοίκηση Συστημάτων, σελ. 72-73, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1989].

Διάγνωση, Διαπίστωση Αξιών και Παρέμβαση του Επιστήμονα

Μεθοδολογικά, οι προσεγγίσεις μας ακολουθούν διάφορες φάσεις. Με πρώτη, τη φάση της *διάγνωσης του προβλήματος*, που γίνεται σε μορφές *ερωτημάτων* προς τους μετόχους και *ερωτηματολογίων* προς εκείνους τους φορείς που συνίστανται για τον προσδιορισμό και ανάλυση του προβλήματος: *τάσεις ρατσισμού στην Κύπρο*.

Το όλο θέμα αρχίζει με ένα γενικό ερώτημα προς τους μετόχους: "ποίοι παράγοντες συνιστούν με αλληλεξάρτηση το φαινόμενο ρατσισμός;"

- Το ερώτημα αποτελεί μια "πρόκληση" στους συμμετόχους της διαλεκτικής συζήτησης, για να πει ο καθένας το δικό του σημείο αναφοράς, αλλά και να προβληματιστεί στην ανάπτυξη των εξειδικευμένων ερωτηματολογίων. Η απάντηση δίνεται από διάφορες επιστημολογικές οπτικές ανάλογα με την εξειδίκευση του κάθε μετόχου. Είναι αξιοσημείωτο ότι, στη φάση αυτή καταγράφονται από το συντονιστή όλες εκείνες οι επιστημάνσεις που υπάρχει απόλυτη και συγκεκριμένη ακρίβεια, έχοντας κατά νου ότι πάντα το αντικείμενο της μελέτης πρέπει να υποβάλλεται στην επιστημονική έρευνα ως ενιαίο και αδιαίρετο σύνολο.

Με στόχο να συγκεντρωθούν απαντήσεις, που να δρομολογούν στην ανίχνευση της συμπεριφοράς του συστήματος, ακολουθείται μια διαδικασία συνεχούς και παλίνδρομης πληροφόρησης. Με διάφορα συσχετιζόμενα ερωτήματα της τάξεως: «"τι κάνει το σύστημα;" δρομολογείται μια «*τράπεζα ερωτήσεων -απαντήσεων*», η οποία συνεχώς ενισχύεται *ποιοτικά* μέσα από άλλες πιο εξειδικευμένες ερωτήσεις – απαντήσεις, που ακολουθούν ως ερωτήσεις επί των ερωτήσεων - απαντήσεων⁹². Ανιχνεύονται, έτσι, οι διάφορες «εστίες» προβληματισμού/ γνώμης και η ανταγωνιστική τους διάσταση, μέσα από αντίρροπες αρκετές φορές κοινωνικές κινήσεις και ροές και καταγράφεται και ταξινομείται μια κατάσταση επεξεργασμένων απαντήσεων, η δυναμική των οποίων στοιχειοθετεί κοινωνικές

⁹² Χαρακτηριστικά παραδείγματα ερωτήσεων που επικεντρώνονται σε διάφορες «εστίες» προβληματισμού είναι: α) «Η μετανάστευση των λαών εμφανίζει ιδεολογίες ρατσισμού; Μήπως η λαθρομετανάστευση; Έχετε σχόλια; Έχετε βιωματικές εμπειρίες που να τεκμηριώνουν; Υπάρχουν ενδογενείς παράγοντες;...» β) «Τι παράγει ο ρατσισμός; Εθνικά στερεότυπα; Εκτροπή ρατσιστικής ιδεολογίας σε βάρος μεταναστών; Μισαλλοδοξία; «Προκλήσεις» για νομοθετήματα; ...»

συμπεριφορές ως αποτέλεσμα της διερεύνησης και διασύνδεσης όλων των σχετικών παραμέτρων.

Στο *Πρόβλημα*, που όπως αναφέραμε εκφράζει την έννοια του συστήματος, αναλύονται οι συμπεριφορές και οι αξίες. Πώς οι αξίες μπαίνουν, συγκρούονται με άλλες αξίες και πώς κάποιες βγαίνουν. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας σύγκρουσης αξιών δεν είναι ποτέ γνωστό. Πρόκειται για ένα πολυαξιακό πρόβλημα, η διάγνυσή του οποίου περνά μέσα από μια ανοικτή διαλεκτική και υπακούει στην αρχή της πολυπλοκότητας⁹³.

Στη δεύτερη φάση γίνεται εξέταση σεναρίων και η επιλογή κριτηρίων με στόχο την *παρέμβαση* του επιστήμονα. Θα διαπιστωθεί κατά πόσο οι αξίες αποτελούν περιορισμούς ή κριτήρια για την επίλυση του προβλήματος⁹⁴. Στη φάση αυτή αποκαλύπτονται οι διασυνδέσεις του προβλήματος με τα αντίστοιχα προς τις αξίες συστήματα, ανιχνεύονται οι σχέσεις των *αποκαλυπτόμενων αξιών*, ως προς το εύρος τους, τη συνάφεια μεταξύ τους, το χαρακτήρα τους – αν είναι συμπληρωματικές ή ανταγωνιστικές - και ακολουθεί μια ιεράρχηση αξιών που εκφράζει παράλληλα τη δυναμική του συστήματος.

⁹³ Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαία η διακίνηση έξι εξειδικευμένων ερωτηματολογίων για να καταστεί δυνατή μια σφαιρική πληροφόρηση των προβληματικών καταστάσεων της κυπριακής κοινωνίας. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί και στη στοιχειοθέτηση δεδομένων από ποιοτική ερευνητική διαδικασία.

⁹⁴ Γίνεται συγκέντρωση των συναφών προς το πρόβλημα κριτηρίων επίλυσης. Αν λ.χ. οι κάτοικοι μιας περιοχής αντιδρούν στην εγκατάσταση μιας μειοψηφίας μεταναστών στην περιοχή τους για τον "κίνδυνο", όπως τον βλέπουν, αλλοίωσης των θεσμών και της "ασφάλειας" της περιοχής, μπορεί να συναγάγει κανείς ότι αυτοί είτε ελαύνονται για αξίες "ποιότητας ζωής" - όπως έρχεται στην αντίληψή τους για την κοινότητά τους είτε από "ξеноφοβία", ενώ για το βιομήχανο, που επιζητεί την εγκατάστασή τους κοντά στη βιομηχανία του, είναι η εξασφάλιση φθηνής εργατικής δύναμης - άρα αξία του "πλούτου" κλπ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Συνοψίζοντας τα βασικά επίπεδα αναλύσεων της μεθοδολογικής σκέψης και των μεθοδολογικών μας «εργαλείων» επισημαίνουμε τα ακόλουθα:

1. Το ερευνητικό πεδίο διακρίθηκε μέσα από τη «δυναμική» των πλειόνων επιστημολογικών οπτικών της *Ιστορίας*, της *Κοινωνιολογίας*, της *Οικονομίας*, της *Ψυχο-κοινωνικής* διάστασης, της *Εκπαίδευσης*, της *Νομικής* και *Θεσμικής* διάστασης, της *Πολιτικής Επιστήμης*, της *συγκριτικής* διάστασης, όπου η κάθε γνωστική επιστήμη παρουσίαζε τη δική της μεθοδολογική ταυτότητα με τα αντίστοιχα μεθοδολογικά «εργαλεία». Το ότι χωρίσαμε τις αναλύσεις της έρευνας μέσα από τις παραπάνω γνωστικές δραστηριότητες, αυτό δεν σημαίνει ότι αντιμετωπίσαμε την κάθε διάσταση ως αυθύπαρκτη και αποκομμένη από τις υπόλοιπες διαστάσεις. Έστω κι αν θεωρητικά «ξεχωρίζουν» οι αναλύσεις, ανάλογα με το γνωστικό αντικείμενο της κάθε επιστήμης, στην ερευνητική διαδικασία θέσαμε τη μια διάσταση να είναι σε διαρκή διεπιστημονική επικοινωνία με την άλλη και με το σύνολο. Εν κατακλείδι, η όλη διαλεκτική διαδικασία κατά τη συζήτηση των συσχετισμών των προβληματικών καταστάσεων και του προβλήματος περνούσε μέσα από πλείονες επιστημονολογικές οπτικές, που δρομολογούσαν τα τελικά πορίσματα του πραγματικού ερευνητικού πεδίου ανάπτυξης με συνθετική σκέψη.
2. Έχει εντοπισθεί από την έναρξη της έρευνας η αναγκαιότητα της προβληματικής της *αρχής της πολυπλοκότητας* κι η κατασκευή ενός διαλεκτικού *συστημικού μοντέλου* που να εξασφαλίζει τη συνθετότητα και συνεξέλιξη των πολύπλοκων διαδράσεων και να υποβάλλει νόημα στις θεωρήσεις των συμπεριφορών μέσα από το αδιαίρετο ΟΛΟ του κοινωνικού πλέγματος.

3. Για την κατασκευή του συστημικού μοντέλου χρειάστηκε να διακρίνουμε δύο βασικά επίπεδα, τα οποία να υπακούουν στο δυναμικό και αδιάκοπο σύστημα εισροών–εκροών. Η σταθεροποιημένη δομή του νοητικού αυτού «εργαλείου» της έρευνας συστάθηκε από τα εξής: (α) του *Πραγματικού Κόσμου* και (β) του *Συμβολικού Κόσμου*. Ο πρώτος, περιλαμβάνει την καταγραφή των παρατηρήσεων και δεδομένων, την αναγνώριση των θεμελιωδών ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών και επικοινωνεί με το δεύτερο αντλώντας αναδραστικές εισροές σε περίπτωση που η διαδικασία δεν επαληθεύεται. Η επαλήθευση οδηγεί σε τελικά πορίσματα και εισηγήσεις για βελτίωση του συστήματος. Ο δεύτερος, αντλεί πληροφορίες από τον Πραγματικό Κόσμο, ανατροφοδοτεί τις υποθέσεις, θεωρίες και μοντέλα που σχηματίζει και πειραματίζεται για προβλέψεις νέων δεδομένων.
4. Η ανίχνευση κι η σύλληψη της πραγματικότητας υπαγορεύτηκε από μια συνδυασμένη μεθοδολογική προσέγγιση: τη συστημική, με επιστημολογικά “εργαλεία” της κοινωνιολογικής μεθοδολογίας, κοινωνιολογικές υποθέσεις, μοντέλα κοινωνικοποίησης, ερωτηματολόγια, θεωρήσεις.
5. Η ανάλυση του φαινομένου του ρατσισμού υπαγορεύτηκε επίσης μέσα από την ανίχνευση διαφόρων πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, στη βαρύτητα των φορέων κοινωνικοποίησης, της πληροφόρησης ή/ και παραπληροφόρησης των ΜΜΕ (ιδιαίτερα *πώς περνά το μήνυμα* από τα σύγχρονα ΜΜΕ).
6. Η συγκριτική προβληματική των αναλύσεων στο θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας προχώρησε σε ανασκόπηση (α) της κλασσικής μαρξιστικής σκέψης: αναζήτηση ερμηνειών μέσα από τη θεώρηση μιας άρχουσας τάξης, συνδέοντας έτσι το ρατσισμό με έννοιες όπως συμφέροντα, τάξεις και οικονομία, (β) της νεο-μαρξιστικής προσέγγισης: το νέο ρεύμα σκέψης που υπαγόρευε ότι ο φορέας κοινωνικοποίησης έχει μια σχετική αυτονομία και ότι τα συστήματα ανθρώπινης κοινωνικής αναπαραγωγής λειτουργούν όπως κι οι γενετικές σχέσεις, χωρίς να έχουν κατά αποκλειστικότητα μιαν κατευθείαν διασύνδεση με τις ταξικές εκπτώσεις, (γ) των υποδειγμάτων του Durkheim: το φαινόμενο

αυτοκτονιών κι οι τρεις τυπολογικές έννοιες: αλτρομιστική, εγωιστική και ανομική για πιθανή σύνδεση με τη λειτουργική συσχέτισή τους με το ρατσισμό, (δ) του Weber: συνδέοντας το ρατσισμό με έννοιες διαστρωμάτωσης και τυπολογίες των ταξινομικών τύπων, ακραίων και ιδεοτύπων (ε) των αναλύσεων του Parsons: η ορθολογικότητα που διαπερνά ως *ultima ratio* την κοινωνική πράξη, (στ) του Luhmann: έννοιες της δομής και της λειτουργίας και των αυτοαναφερόμενων κοινωνικών συστημάτων και η προβληματική του συστημικού ορθολογισμού για την αντίληψη κόσμου και φύσης, ως ενός ορθολογικού συνεχούς, που απομακρύνεται από τη βεπεριανή διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία ο ορθολογισμός είναι εγγενές στοιχείο του πράττειν.

7. Κατά την επιλογή της συστημικής προσέγγισης, ως θεωρίας μεγάλου βεληνεκούς, έχει ληφθεί υπόψη η κοινωνική κριτική των ψυχολογισμών και βιολογισμών της κοινωνικής θεώρησης του Parsons, για την αποφυγή πιθανών έντονων ιδεολογικοκριτικού χαρακτήρα προσεγγίσεων, όπως επίσης και οι διάφορες αντικειμενικές και υποκειμενικές δυσχέρειες που διακρίνονται, οι μεν πρώτες από την ιδιαίτερη φύση του αντικειμένου της έρευνας κι οι δεύτερες από πιθανές παραμορφωτικές προϋδεάσεις που πιθανόν να προέρχονται από κάποιο ερευνητή. Θεωρητικά έγινε προσπάθεια να μελετηθεί η εφαρμογή της σκέψης των Luhmann και Habermas για κοινωνική χειραφέτηση των ολικών θεωριών: συστημικής κοινωνικής θεωρίας και θεωρίας του επικοινωνιακού πράττειν, εμπλουτισμένου με τα ρεύματα του *Πραγματισμού*. Έτσι, στις αναλύσεις μας προβλέφθηκε η μελέτη του κοινωνικού συστήματος μέσα από το «*πώς, γιατί, ποια δυναμικά στοιχεία και ποιοι λόγοι συνδράμουν στις αλλαγές συμπεριφορών, που σημειώνονται στο κοινωνικό μας σύστημα απέναντι στους άλλους*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Αβδελά Ε.**, «Ο σοσιαλισμός των “άλλων”: ταξικοί αγώνες, εθνοτικές συγκρούσεις και ταυτότητες φύλου στη μετα-οθωμανική Θεσσαλονίκη», Τα Ιστορικά 18 – 19, 1993.
2. **Ασκούνη Νέλλη**, « “Μια μακρά πορεία στο χρόνο...”: οι Έλληνες και οι άλλοι στα βιβλία της γλώσσας», από το βιβλίο Φραγκουδάκη Άννα – Δραγώνα Θάλεια, «Τι είν’ η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, σελ. 443 – 489, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.
3. **Alkan T.**, «The Political Integration of Europe. A Political Socialization Approach. Content Analysis of the Turkish, French, German and Italian History Textbooks», Orta Dogu Tekik Universitesi, Άγκυρα, 1982.
4. **Bendix R.**, «Max Weber, An Intellectual Portrait», California Paperback Edition, 1977.
5. **Βεντούρα Λίνα**, «Τα βιβλία γεωγραφίας: αντιφάσεις στο ανθρωπιστικό και εκσυγχρονιστικό μήνυμα», από το βιβλίο Φραγκουδάκη Άννα – Δραγώνα Θάλεια, «Τι είν’ η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση σελ. 401 – 441, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.
6. **Γρηγοριάδης Γρ.**, «Πολιτική και Θεσμοί» - Κυβερνήσεις, Κόμματα, Δημόσια Διοίκηση, Ηγεσία, κοινή Γνώμη, Εκλογές και λήψη αποφάσεων, Λευκωσία, 1990.
7. **Δεκλερής Μιχαήλ**, «Διοίκηση Συστημάτων», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1989.
8. **Δεκλερής Μιχαήλ**, «Συστημική Θεωρία» - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΜΑΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1986.
9. **Ευρυγένης Δ.**, «Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου», Επιστημονικό Συμπόσιο «Έθνος – Κράτος – Εθνικισμός», Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού

- Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα, 1995, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη – Αθήνα, 1987.
10. **Habermas J.**, "Theorie des kommunikativen Handelns, α' έκδοση, Frankfurt am Main, 1981.
 11. **Hempel C.**, "Aspects of Scientific Explanation (2nd Edition), σελ. 137-171, The Free Press, London, 1970.
 12. **Husserl**, «Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie», τόμος I, σελ. 57 επ., του ιδίου, Husserliana, τόμος III, Den Haag 1950, του ιδίου, Erfahrung und Urteil: Untersuchungen zur Genealogie der Logik, σελ. 3, επ., Hamburg, 1948.
 13. **Καββαδία Γ.**, «Γενική Κοινωνιολογία», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983.
 14. **Kitromilides Paschalis**, «Small States in the Modern World – the conditions of survival», εκδ. Ζαβαλλής, Λευκωσία, 1979.
 15. **Λαμπίρη – Δημάκη Ιωάννα**, «Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της – Παραδείγματα, Μέθοδοι Έρευνας και Επιστημολογικά Προβλήματα», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1986.
 16. **Λέφκη Γ.**, «Οι Ρίζες - Ιστορική Μελέτη», τυπ. Λιθογραφείο Παπατζιάκου, Λεμεσός, 1984.
 17. **Λουκαΐδης Λ.**, «Θέματα Κυπριακού Δικαίου», Λευκωσία, 1982.
 18. **Luhmann Niklas**, «Θεωρία των Κοινωνικών Συστημάτων», Εισαγωγή-Επιμέλεια από Αντ. Μακρυδημήτρη – Π. Καρκατσούλη, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995.
 19. **Luhmann Niklas**, «Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie», Warum AGIL, 1988.
 20. **Luhmann Niklas**, «Die Wissenschaft der Gesellschaft», σελ. 68 επ., Frankfurt am Main 1990, N. Luhmann, / H. Maturana/ M. Namiki/ V. Redder/ F. Varela, «Beobachter», München, 1990.
 21. **Luhmann Niklas**, «Europäische Rationalität,» και «Beobachtungen der Moderne», Opladen, 1992.
 22. **Μακρυδημήτρης Αντώνης**, "Λήψη Αποφάσεων και Αντιμετώπιση Πολύπλοκων Προβλημάτων" (Η εισήγηση έγινε σε διευθυντικούς λειτουργούς με πρόσκληση του Συνδέσμου Αποφοίτων Μέσης Τεχνικής Εκπαίδευσης), σελ. 22-24, Λευκωσία (χ.χ.).
 23. **Μαρκάκη Μ.**, «Κοινότητα και Κοινωνία», εκδ. Γ. Αναγνωστίδη, Αθήνα, 1984.

24. **Μέλισσας Δημήτρης**, «Η Οργάνωση της Πολιτικής Εξουσίας στην Κυπριακή Πολιτεία Α' Το Εκλογικό Σώμα, η Βουλή των Αντιπροσώπων», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Κυπριακά Μελετήματα, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996.
25. **Μεταξά Α-Ι. Δ.**, «Πολιτική Επιστήμη Ι - Πολιτική Μεθοδολογία», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1979.
26. **Μεταξά Α-Ι. Δ.**, «Πολιτική Κοινωνικοποίηση – Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976.
27. **Μπαμπινιώτη Γ.**, «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1477, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.
28. **Μποτομόρ**, «Ελίτ και Κοινωνία» - *II Από την άρχουσα τάξη στην ελίτ της εξουσίας*, έκδοση 70-Πλανήτης, Αθήνα (χ.χ.).
29. **Νικολάου Ηλιάνα**, «Ο Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων και της Κατανομής των Αρμοδιοτήτων των Οργάνων του Κράτους στην Κύπρο – Η Συνταγματική ρύθμιση, η Εξέλιξη και το Δίκαιο της Ανάγκης», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2000.
30. **Παπαδημητρίου Γ.**, «Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας Σήμερα», Νομικό Βήμα 39, (1991), 850 επ., Αθήνα, 1991.
31. **Παπαδημητρίου Γ.**, «Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας – Συλλογή Άρθρων», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου -Κυπριακά Μελετήματα, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα (χχ).
32. **Παυλόπουλος Προκόπης**, «Μαθήματα Διοικητικής Επιστήμης», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983.
33. **Parsons T.**, «The Social System», 4η έκδοση, Νέα Υόρκη, 1968.
34. **Spencer Brown G.**, «Laws of Form», N.Y., 1972.
35. **Σωτηρέλλης Γ.Χ.**, «Θρησκεία και εκπαίδευση (κατά το σύνταγμα και την ευρωπαϊκή σύμβαση): από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1993.
36. **Τζιόβας Δ.**, «Οι μεταμορφώσεις του εθνικισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο», εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1989.
37. **Tonnies F.**, «Community and Association, trans. By Ch. P. Loomis, ed. Routledge and Kegan Paul, London, 1955.
38. **Φραγκουδάκη Άννα – Δραγώνα Θάλεια**, «Τι είν' η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1997.

39. **Φραγκούδης Γ. Σ.**, «Κύπρις», εκδ. Αλέξανδρος Παπαγεωργίου, Αθήνα, 1890.
40. **Worsley Peter**, «Cyprus», Presented to Parliament by the Secretary of State for the Colonies, the Secretary of State for Foreign Affairs and the Minister of Defense by Command of Her Majesty», Cmnd. 103, Ιούλιος 1960.
41. **Χρυσοστομίδης Κ.**, «Το Κράτος της Κύπρου στο Διεθνές Δίκαιο», εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1994

Διάφορες Πηγές κατά σειρά παρουσίασης

1. «The Anglo-Turkish Treaty» (1884)
2. «The Cyprus Annexation Order in Council 1914', No. 1629, S.R. & O. Rev.» (1948)
3. Συνθήκη της Λωζάνης (άρθρα 16, 20 και 21), εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα.
4. Cyprus Gazette, 1st May, 1925, Notification No 252 (αλλαγή της Κύπρου ως αποικίας του Στέμματος).
5. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960).
6. Επιθεώρηση Κυπριακού Δικαίου», εκδόσεις ΑΣΕΛΛΙΑ, Λευκωσία, 1983 – σήμερα
7. Σειρά από «Εκθέσεις Δράσης του Γ.Σ. της ΠΕΟ».
8. Σειρά από «Εκθέσεις Δράσης της Σ.Ε.Κ.».
9. «"International law conference on Cyprus 1979" – organized by Cyprus Bar Council», Λευκωσία, Απρίλιος – Μάιος, 1979.
10. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, «Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία», Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες, 1991.
11. Actes du symposium international (1993) "Nations, nationalismes, transitions: XVIe-Xxe sieckes, Terrains-Editions Sociales, Παρίσι, 1993.
12. The Open University: "Racism and Antiracism – Inequalities, Opportunities and Policies", ed. Peter Braham, Ali Rattansi and Richard Skellington, Λονδίνο, 1992.
13. Πρακτικά Συσκέψεων της Ερευνητικής Ομάδας: Εισηγήσεις για την Κοινωνιολογική Διάσταση και για τη Συστημική Θεωρία από τους

- Αριστείδη Σήτα, 22.7.1999, Κρίστη Χαράκη, 23.11.1999 και Μιχάλη Δεκλερή, 6.12.1999 και, σε διάλεξη του Μ. Δεκλερή, στο Πανεπιστήμιο του Πολίτη του Δήμου Λεμεσού στις 7.12.1999.
14. Πρακτικά κειμένων «VI European Congress of Psychology, hosted by The Italian Network of Professional Psychologists' Associations», under the aegis of EFPPA, Rome, July 4 - 9, 1999.
 15. Πρακτικά κειμένων «Διεθνές Συνέδριο – Η Συμβουλευτική στη Νέα Χιλιετία: Αντιμετωπίζοντας τις Προσκλήσεις της Διαφορετικότητας και Προωθώντας την Ειρήνη και την Κοινωνική Ένταξη», Θεσσαλονίκη, 4 – 7 Μαΐου, 2000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Κρίστης Χαράκης

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Ο εισερχόμενος στην έρευνα μαθαίνει την τέχνη της επιστημονικής σκέψης στην προαγωγή και διακίνηση της αλήθειας¹.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τη διερεύνηση του φαινομένου των τάσεων του ρατσισμού της Κυπριακής κοινωνίας, στην έκδηλη ή στη λανθάνουσα κατάστασή του και την αναγνώριση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών αυτού του φαινομένου, που εκλύουν από τις διάφορες προβληματικές καταστάσεις, η ερευνητική διαδικασία: διατύπωση του «προβλήματος», επεξεργασία και επαλήθευση των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας², βασίστηκε σε ένα συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής προσέγγισης³, με ερωτηματολόγια, μελέτη αναλυτικών προγραμμάτων, διερεύνηση περιεχομένου σχολικών εγχειριδίων, ανασκόπηση του τύπου και συνεντεύξεις.

Τόσο για την ποσοτική όσο και για την ποιοτική ερευνητική διαδικασία τα εργαλεία μέτρησης και οι νοητικές κατασκευές του οδηγού συνέντευξης, της επιλογής δημοσιεύσεων και των αναλυτικών κατηγοριών ανάλυσης περιεχομένου, θεμελιώθηκε στη διπολική διάσταση και στη μεταξύ τους δυναμική αντιστοιχία του «*Κυπρίου*» (εγώ/ εμείς) ν. «*Άλλου*» (ξένου, μετανάστη, λαθρομετανάστη, διαφορετικού)».

Στην πορεία διατύπωσης του ερευνητικού θέματος, έχουν ληφθεί υπόψη δύο βασικές θεωρήσεις: η χρήση των ιδεών και η κατασκευή

¹ Κρίστη Χαράκη, «Συλλογή διαλογισμών».

² Βλ. Κεφάλαιο: Μεθοδολογία.

³ Βλ. Κεφάλαιο Εισαγωγή.

υποθέσεων. Για τις ιδέες, λόγω του υψηλού υποκειμενισμού που φορτώνει τα άτομα, η δυσκολία να θεωρηθούν μετρήσιμες φάνηκε εξ αρχής στην προβληματική του διαλόγου. Έτσι, έγινε *a priori* επιλογή μεταβλητών, για να ξεπεραστεί αυτή η αδυναμία και να επιλεχθούν ζητήματα με λειτουργικούς μετρήσιμους όρους, ώστε η κατανόηση της έκτασης μεταβολής των απαντούντων να μειωθεί στο ελάχιστο, αν όχι να εξουδετερωθεί. Έχουν, επίσης, εξαχθεί μέσα από το διάλογο της ομάδας διάφορες *υποθέσεις* για την ποικιλία των θεμάτων που σχετίζονται με τους νέους, προσδίδοντας ικανότητα ανίχνευσης διαφόρων φορέων για κατεύθυνση, προσδιορισμό και εστίαση του ερευνητικού πεδίου.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Εισαγωγή

Τα ερωτηματολόγια έχουν σχεδιαστεί ώστε να προσελκύουν το υποκείμενο του δείγματος, να πείθουν περί της σοβαρότητας της δικής του συμμετοχής και να παρακινούν ειλικρινή συνεργασία⁴. Έτσι, η διάρθρωση των ερωτηματολογίων σε συνολική εικόνα έγινε με απλή και κατανοητή γλώσσα, σαφήνεια και με ελκυστική σειρά και περιεχόμενο για να παρέχει διευκολύνσεις που να ικανοποιούν στο μεγαλύτερο βαθμό τον ερωτώμενο (α) να κατανοεί πολύ εύκολα το περιεχόμενο των ομαδοποιημένων ερωτήσεων και τη δομή της κάθε ερώτησης και (β) να μπορεί άμεσα και χωρίς δισταγμό να είναι σε θέση να καταχωρίζει τις απαντήσεις του ορθά και στον κατάλληλο χώρο. Για την επιβεβαίωση των παραπάνω προηγήθηκε δειγματοληπτική έρευνα σε άτομα που κάλυπταν όλες τις προβλεπόμενες κατηγορίες των υποκειμένων.

Τα ερωτηματολόγια αποτελούνται κυρίως από κλειστές ερωτήσεις που συνοδεύονται από μια σειρά έτοιμων προκωδικοποιημένων απαντήσεων (το ερωτώμενο πρόσωπο επιλέγει μια ή περισσότερες) καθώς και από ανοιχτές ερωτήσεις.

Η διάρθρωση των ερωτηματολογίων σχεδιάστηκε για να παρέχει επίσης διευκολύνσεις (α) στους συνεργάτες που έχουν ως έργο τον έλεγχο των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων να είναι σε θέση να

⁴ Έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της ανωνυμίας κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, όπως και κατάλληλες οδηγίες και επισημάνσεις.

κωδικοποιούν και να καταχωρούν τις απαντήσεις στον ηλεκτρονικό υπολογιστή για επεξεργασία και (β) στους συνεργάτες που έχουν ως έργο την επεξεργασία να είναι σε θέση να προετοιμάσουν κατάλληλους συσχετισμούς και γραφικά μεταξύ ερωτηματολογίων και μεταξύ ερωτήσεων και να είναι σε θέση να μελετήσουν συγκριτικά και διαλεκτικά τα αποτελέσματα.

Τα ερωτηματολόγια της έρευνας είναι τα εξής έξι και παρατίθενται στο Παράρτημα 1 αυτής της πραγματείας:

- Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 1.- Προς Νέους και Νέες.
- Ερωτηματολόγιο PAQ (Personality Assessment Questionnaire).
- Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 2.- Προς τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης/ Επικοινωνίας.
- Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 3.- Προς Εκπαιδευτικούς.
- Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 4.- Προς Διευθυντές και Βοηθούς Διευθυντές Σχολών Μέσης Γενικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης.
- Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 5.- For non-Cypriots.

Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 1: Προς νέους και νέες ηλικίας 15 – 23

Το ερωτηματολόγιο αυτό κινείται γύρω από τους εξής άξονες⁵:

- Προσωπικά στοιχεία
- Ενδιαφέροντα
- Ιδέες, προκαταλήψεις, δοξασίες, δράσεις
- Επικοινωνία με ξένους
- Φορείς κοινωνικοποίησης

Συσχετίζονται ιδέες, προκαταλήψεις, δοξασίες και δράσεις των νέων της Κύπρου με κάποιες θεμελιώδεις κοινωνιολογικές μεταβλητές, ώστε να μπορούμε, με σιγουριά, να πούμε ότι, οι μεταβλητές Υ (ιδέες, προκαταλήψεις κλπ.) συσχετίζονται περισσότερο με τις μεταβλητές Χ (γένος, ηλικία, προσωπική ιστορία, εκπαίδευση, οικογενειακά δεδομένα, εμπειρίες σε ιδρύματα, τρόπος που εκτίθενται οι νέοι στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, σεξουαλική δραστηριότητα ή όχι, ελεύθερες δραστηριότητες, διασυνδέσεις, επαγγελματική εμπειρίες, προσωπικό εισόδημα κλπ.). Αυτές οι ιδέες, δοξασίες, δράσεις κλπ.,

⁵ Επεξεργασία Ερωτηματολογίου: Κρίστης Χαράκης, Αριστειδής Σήτας, Κλείτος Σωτηριάδης και Εύρος Αλεξάνδρου.

συσχετίζονται με στοιχεία διάκρισης, εθνοφοβίας και σε ορισμένες περιπτώσεις συμπεριφορών ρατσιστικού προσανατολισμού.

Η δομή και η φιλοσοφία του ερωτηματολογίου διαμορφώθηκε με κριτήριο την έννοια της *προδιάθεσης*, όπως την παρουσιάζει ο Pierre Bourdieu⁶. Δηλαδή, τα Υ παρουσιάζονται εδώ ως "προδιαθέσεις", λόγω των συνηθειών οικονομικής, εκπαιδευτικής, πολιτικής και πολιτιστικής κοινωνικοποίησης, που δυνητικά παρακινούν τους νέους να κάνουν - κατά κάποιο τρόπο - διακρίσεις. Και, η διάκριση βρίσκεται χέρι με χέρι στο συσχετισμό παράταξης διαφορών, που κάνουν τα άτομα/κοινωνικές ομάδες να βλέπουν τους "άλλους" ως διαφορετικούς (κατώτερους, απολίτιστους, άξεστους κλπ.). Δεν μπορούμε να εξασφαλίσουμε μια κοινά αποδεκτή σειρά μεταβλητών Χ των Κυπρίων νέων και δεν προϋποθέτουμε τα ίδια Υ. Αν βρούμε όμως ότι πράγματι οι Υ είναι οι ίδιες, "εις πείσμα" των διαφορών των κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων, τότε θα πρέπει να δεχτούμε ότι, μια πολύ ισχυρή εθνοκεντρική ιδεολογία λειτουργεί σε ολόκληρη την κοινωνία μας. Έτσι, με τις αναλύσεις του, το Ερωτηματολόγιο 1, σε συνάρτηση με τις αναλύσεις και των υπολοίπων ερωτηματολογίων, είναι ανοικτό για εκπλήξεις από οποιοδήποτε δρόμο.

Η δομή του Ερωτηματολογίου 1, σχεδιάστηκε σε έξι μέρη ως εξής:

- Μέρος Πρώτο και Δεύτερο: Προσωπικές πληροφορίες και ενδιαφέροντα.
- Μέρος Τρίτο, Τέταρτο και Πέμπτο: Επικοινωνία – Σχέσεις με ξένους / Ρατσισμός / Δικαιώματα των ξένων.
- Μέρος Έκτο: Σεξ και Σεξισμός.

Μέρος Πρώτο και Δεύτερο: Προσωπικές πληροφορίες και ενδιαφέροντα.-

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιέχει 18 κλειστές ερωτήσεις (1–18), που διερευνούν προσωπικά και δημογραφικά στοιχεία των νέων όπως φύλο, ηλικία, τόπο προέλευσης και κατοικίας, οικογενειακή κατάσταση, εκπαίδευση και εκπαίδευση γονέων. Το δεύτερο μέρος περιέχει 6 κλειστές ερωτήσεις (19–24) σχετικά με τα ενδιαφέροντα, την ενημέρωση και την απασχόληση των νέων.

Στις ερωτήσεις 19–21 οι νέοι καλούνται να επιδείξουν τις ανάλογες προτιμήσεις τους σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις

⁶ Pierre Bourdieu, «Distinctions», Routledge, London, 1996.

τους. Αξιοσημείωτες είναι οι ερωτήσεις 3 και 4 που προσδιορίζουν το ποσοστό του δείγματος που γεννήθηκε ή έζησε στο εξωτερικό, όπως και η ερώτηση 9 που καθορίζει το ποσοστό του δείγματος που έχει ρίζες από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές της Κύπρου. Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι η διερεύνηση πιθανών διαφοροποιήσεων σε σχέση με τις πιο πάνω αναφερθείσες εμπειρίες.

Μέρος Τρίτο, Τέταρτο και Πέμπτο: Επικοινωνία – Σχέσεις με ξένους / Ρατσισμός / Δικαιώματα.-

Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου περιέχει 15 κλειστές ερωτήσεις (25–39). Οι ερωτήσεις 25–28 αναφέρονται στις σχέσεις και εμπειρίες των νέων με τους αλλοεθνείς (βλέπε «ξένους»). Οι ερωτήσεις 29–39 (με ερώτηση «κλειδί» την 37) διερευνούν τις απόψεις των νέων για τους ξένους. Το τέταρτο μέρος περιέχει 11 κλειστές ερωτήσεις (40–50) (με ερώτηση «κλειδί» την 44) που καλούν τους νέους να δώσουν τις απόψεις τους σχετικά με το ρατσισμό. Το πέμπτο μέρος του ερωτηματολογίου περιέχει 11 κλειστές (51–61) και 2 ανοικτές ερωτήσεις (62–63). Οι ερωτήσεις περιστρέφονται γύρω από τα δικαιώματα των ξένων στην Κύπρο και πώς επηρεάζουν αυτά τους νέους της Κύπρου.

Να σημειωθεί ότι στις ερωτήσεις 39 και 50 οι νέοι καλούνται να επιδείξουν τις ανάλογες προτιμήσεις τους σύμφωνα με τη γνώση που έχουν για το ρατσισμό και των προκαταλήψεών τους απέναντι στο ρατσισμό. Ο στόχος είναι η διαμόρφωση ικανοποιητικά ξεκάθαρης εικόνας για τις ρατσιστικές τάσεις της νεολαίας, καθώς και οι πιθανοί συσχετισμοί με τις ερωτήσεις του Πρώτου και Δευτέρου Μέρους του ερωτηματολογίου.

Μέρος Έκτο: Σεξ και σεξισμός.-

Το έκτο μέρος του ερωτηματολογίου απευθύνεται σε νέες και νέους ηλικίας άνω των 18 χρονών⁷. Περιέχει 8 κλειστές ερωτήσεις (64–71) που διερευνούν φαινόμενα σεξισμού ανάμεσα στους νέους της Κύπρου με αποδέκτες τους ξένους. Στην ερώτηση 71 οι νέοι καλούνται να επιδείξουν τις ανάλογες προτιμήσεις τους σύμφωνα με τα

⁷ Επισημαίνεται ότι οι ερωτήσεις αυτές δεν κυκλοφόρησαν σε σχολές μέσης εκπαίδευσης για να μειωθούν οι αντιδράσεις ορισμένων γυμνασιάρχων/ λυκειάρχων για την κυκλοφορία των ερωτηματολογίων.

ενδεικνυόμενα ζητήματα. Στόχος, εδώ, είναι η διαμόρφωση εικόνας για τις τάσεις σεξισμού (είδος κοινωνικού ρατσισμού) της νεολαίας, καθώς και οι πιθανοί συσχετισμοί με τις ερωτήσεις των υπολοίπων μερών του ερωτηματολογίου.

Ερωτηματολόγιο PAQ: Προς νέους και νέες ηλικίας 15 – 23

Το ερωτηματολόγιο αυτό αποτελεί «εργαλείο» της θεωρίας της «Κοινωνικής Ταυτότητας» και της θεωρίας της «Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης» PART⁸ μέρος ενός «πακέτου» μαζί με το Ερωτηματολόγιο 1 και προσφέρεται να απαντηθεί από τα ίδια ακριβώς πρόσωπα που απάντησαν το Ερωτηματολόγιο 1. Κινείται έτσι στο χώρο των μεταβλητών μέσα στους υπό διερεύνηση άξονες του Ερωτηματολογίου 1. Οι κλίμακες αυτού του ερωτηματολογίου αξιολογούν τα παρακάτω⁹:

- Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (Hostility/ Aggression)
- Συναισθηματική Εξάρτηση (Dependence)
- Αρνητική αυτο - εκτίμηση (Negative Self - esteem)
- Αρνητική αυτο - επάρκεια (Negative Self - adequacy)
- Αποκρουστικές ευαισθησίες (Emotional Unresponsiveness)
- Ασταθείς ευαισθησίες (Emotional Instability)
- Αρνητική άποψη για τον Κόσμο (Negative World View)

Το ερωτηματολόγιο PAQ αποτελείται από 63 ερωτήσεις (9 για κάθε κλίμακα), όπου οι νέοι καλούνται να εκφράσουν το βαθμό συμφωνίας τους (4 επιλογές) με τις απόψεις που προβάλλονται στις ερωτήσεις. Σκοπός του ερωτηματολογίου είναι η διερεύνηση των πιθανών συσχετισμών ανάμεσα σε ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου 1 με τα ολικά αποτελέσματα των παραπάνω κλιμάκων, ιδιαίτερα της παραμέτρου «Αυτοεκτίμηση-Αυτοεικόνα», καθώς και το ολικό σύνθετο αποτέλεσμα.

Το δείγμα των νέων

Τα υποκείμενα της έρευνας για το Ερωτηματολόγιο 1 και το PAQ, όπως και παραπάνω αναφέρεται¹⁰, είναι με ηλικίες 15 - 23, που

⁸ Parental Acceptance-Rejection Theory (Θεωρία Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης), βλ. στο αντίστοιχο με την Ψυχο-κοινωνική διάσταση Κεφάλαιο.

⁹ Πηγή: Ronald Rohner/ Anthy Trip (2/81).

¹⁰ Βλ. Κεφ. «Μεθοδολογία».

καλύπτουν μαθητές της τρίτης τάξης γυμνασιακού επιπέδου, μαθητές λυκειακού επιπέδου (Λυκείων και Τεχνικών Σχολών), φοιτητές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και κληρωτοί στρατιώτες.

Αφού εξασφαλίστηκε άδεια από τους αρμόδιους φορείς, ομάδες ερευνητών επισκέφθηκαν την Άνοιξη του 2000 εκπαιδευτικά ιδρύματα και στρατόπεδα σε όλη την επικράτεια του νησιού (το οποίο θεωρείται ενιαίο στρώμα), επέδωσαν τα ερωτηματολόγια 1 και PAQ στα υποκείμενα της έρευνας και επέβλεψαν τη συμπλήρωσή τους. Συγκεκριμένα έγιναν επισκέψεις σε (α) 10 Γυμνάσια, (β) 10 Λύκεια, (γ) 3 Τεχνικές Σχολές, (δ) 3 Εκπαιδευτικά Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και (ε) 5 μονάδες της Εθνικής Φρουράς, που επιλέγηκαν με στατιστικά τυχαίο τρόπο¹¹ (όλες οι μονάδες του πληθυσμού χωρίς εξαίρεση είχαν γνωστή πιθανότητα επιλογής μεγαλύτερη από το μηδέν)¹². Το συνολικό έγκυρο δείγμα που συλλέχθηκε ανέρχεται σε 1242 νέους και νέες και καλύπτει τις ηλικίες 15 μέχρι 23 χρόνων που προσδιορίσαμε. Το μέγεθός του κρίνεται αντιπροσωπευτικό αφού, σύμφωνα με τις πηγές μας (Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού και Υπουργείο Άμυνας), το συνολικό μέγεθος των αντίστοιχων κατηγοριών του πληθυσμού την Άνοιξη το 2000 ήταν 54 248¹³.

¹¹ Επιλογή πλαισίου δείγματος από τα Μητρώα μαθητών, σπουδαστών και στρατιωτών με τυχαίους αριθμούς. Εκεί όμως που ο πληθυσμός ενός πλαισίου ειδικής κατηγορίας ήταν μικρός, κρίθηκε αναγκαίο να απαντήσουν όλα τα υποκείμενα.

¹² Βλ. σχετικό Παναγιώτη Τζωρτζοπούλου, «Οργάνωση και Διεξαγωγή Δειγματοληπτικών Ερευνών», σελ. 159 – 166, εκδ. ΑΣΟΕ, Αθήνα, 1993, επίσης, Ranjit Kumar, «Research Methodology», p.p., 148 – 160, Sage Publications, London, 1996.

¹³ Επειδή τα τελευταία δημοσιευμένα στοιχεία από το Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών ήταν αυτά του 1997, τα οποία δεν αντιπροσώπευαν τον πληθυσμό κατά τη χρονιά της επιλογής του δείγματος για την ακαδημαϊκή χρονιά 1999 – 2000 ζητήθηκαν στοιχεία από νέες πηγές: το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού για τη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση και το Υπουργείο Άμυνας για τους στρατιώτες κατά τον Απρίλιο 2000. Αναλυτικά στην περίοδο της έρευνάς μας υπήρχαν: (α) 9 834 μαθητές Γ΄ Γυμνασίου, 27 044 Λυκειακού Επιπέδου (22 878 Μέσης Γενικής και 4166 Τεχνικής Εκπαίδευσης), 8 359 σπουδαστές Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (4064 ιδιωτικής και 4295 κρατικής) και 9 011 κληρωτοί στρατιώτες.

Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 2: Προς τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Το ερωτηματολόγιο αυτό κινείται γύρω από τους εξής άξονες:

- Ρόλος των ΜΜΕ στο σχηματισμό της κοινής γνώμης και στην προαγωγή δημόσιας συζήτησης σε θέματα σχετικά με το ρατσισμό
- Ιδέες, προκαταλήψεις, δοξασίες, «στάσεις», δράσεις μέσα στο σύστημα των ΜΜΕ
- Θετική και αρνητική αναφορά των μέσων απέναντι στις μειονότητες.
- Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικοποίησης των νέων

Είναι σημαντικό να εκτιμηθεί ο ρόλος που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας/ Πληροφόρησης στη δημιουργία ρατσιστικών «στάσεων» ή στην αποφυγή τους. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζουν το αντικείμενό τους και ιδιαίτερα αν δημιουργούν στερεότυπα από κάποια μειονεκτική μειονότητα διαμορφώνουν γενικές συμπεριφορές και νοοτροπίες που ενδιαφέρουν την έρευνά μας. Έχουμε έτσι α ριογι δρομολογήσει το θεωρητικό οδηγό της διαλεκτικής σχέσης *εισροή - εκροή - ανάδραση*, όπου τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας να κατέχουν ένα πρωτεύοντα ρόλο φορέα κοινωνικοποίησης και οι αναλύσεις αυτού του ερωτηματολογίου¹⁴ εμπίπτουν σε αυτή την παράμετρο, η οποία εμπλουτίζεται από μια παράλληλα δρομολογημένη ποιοτική έρευνα σε θέματα δημοσιεύσεων, ειδήσεων, άρθρων κλπ., που συνάδουν με το αντικείμενο της έρευνάς μας.

Το Ερωτηματολόγιο 2., χωρίζεται σε τέσσερα μέρη ως εξής:

- Πρώτο Μέρος: Γενικές Ερωτήσεις.
- Δεύτερο Μέρος: Ειδικές ερωτήσεις για το ρατσισμό.
- Τρίτο Μέρος: Εκπαίδευση από τα μάτια του δημοσιογράφου.
- Τέταρτο Μέρος: Προσωπικά στοιχεία.

¹⁴ Πηγή: "European Campaign The Racism Against Roma/gypsies in *the Media of the European Union*, μέσω διαδικτύου (Επεξεργασία Ερωτηματολογίου: Κρίστης Χαράκης).

Πρώτο Μέρος: Γενικές ερωτήσεις. -

Περιέχει 16 κλειστές ερωτήσεις (1–16) που διερευνούν τα ποσοστά των απόψεων των δημοσιογράφων για θέματα που αφορούν στο ρατσισμό μέσα στην κοινωνία. Αρκετές από τις ερωτήσεις αυτές περιλαμβάνονται στο τρίτο μέρος του Ερωτηματολογίου 1 (βλέπε πιο πάνω) και καθιστούν δυνατή τη σύγκριση μεταξύ των υποκειμένων (νέοι και δημοσιογράφοι) των δύο ερωτηματολογίων.

Δεύτερο Μέρος: Ειδικές ερωτήσεις για το ρατσισμό. -

Αποτελείται από 20 κλειστές (17–36) και 2 ανοικτές ερωτήσεις (37–38) που εξετάζουν την αντιμετώπιση των θεμάτων που αφορούν στο ρατσισμό μέσα από τα ΜΜΕ. Να σημειωθεί ότι στην ερώτηση 12 οι δημοσιογράφοι καλούνται να επιδείξουν τις ανάλογες προτιμήσεις τους σύμφωνα με τα ενδεικνυόμενα ζητήματα. Στόχος, εδώ, είναι ο καθορισμός της εικόνας του Κύπριου δημοσιογράφου σε σχέση με τους ξένους και το ρατσισμό.

Τρίτο Μέρος: Θέματα Εκπαίδευσης. -

Περιέχει 4 κλειστές ερωτήσεις (39–42) και έχει στόχο την καταγραφή των απόψεων των δημοσιογράφων ως προς το ρόλο που παίζει η εκπαίδευση κατά του ρατσισμού. Στην ερώτηση 42 οι δημοσιογράφοι καλούνται να επιδείξουν τις ανάλογες προτιμήσεις τους σύμφωνα με τα ενδεικνυόμενα ζητήματα.

Τέταρτο Μέρος: Προσωπικά – Επαγγελματικά στοιχεία. -

Περιέχει 4 ερωτήσεις (43–46) που εξετάζουν προσωπικά και επαγγελματικά στοιχεία των δημοσιογράφων, όπως φύλο, ηλικία και ακριβής περιγραφή επαγγέλματος. Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι η διερεύνηση πιθανών διαφοροποιήσεων σε σχέση με τα προσωπικά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων.

Το δείγμα του Ερωτηματολογίου 2 προς τα ΜΜΕ

Για την επί μέρους αυτή έρευνα συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από 83 πρόσωπα (ηλικίας 18 – 52)¹⁵, που έχουν άμεση σχέση με τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 3: Προς Εκπαιδευτικούς

Το ερωτηματολόγιο αυτό κινείται γύρω από τους εξής άξονες¹⁶:

- Ρόλος του καθηγητή και του σχολείου ως φορέα κοινωνικοποίησης
- Ιδέες, προκαταλήψεις, δοξασίες, «στάσεις», δράσεις μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και στο σχολικό περιβάλλον
- Θετική και αρνητική αναφορά των καθηγητών μέσης εκπαίδευσης απέναντι στις μειονότητες

Στοχοθετείται η διερεύνηση του φορέα: "Σχολείο", με οπτική γωνία τον εκπαιδευτικό που διδάσκει κυρίως θέματα Ιστορίας και Αγωγής του Πολίτη. Οι αναλύσεις αυτού του ερωτηματολογίου θα συσχετιστούν με μια παράλληλα δρομολογημένη ποιοτική έρευνα σε θέματα Αναλυτικών Προγραμμάτων, Διδακτικών Βιβλίων, Ειδικών Βοηθημάτων κλπ.

Το Ερωτηματολόγιο 3., χωρίζεται σε τρία μέρη ως εξής:

- Πρώτο Μέρος: Γενικές ερωτήσεις.
- Δεύτερο Μέρος: Ερωτήσεις σε θέματα Εκπαίδευσης.
- Τρίτο Μέρος: Προσωπικά επαγγελματικά στοιχεία.

Πρώτο Μέρος: Γενικές ερωτήσεις.-

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιέχει 16 κλειστές ερωτήσεις (1–16), πανομοιότυπες με αυτές του Ερωτηματολογίου 2 (βλέπε πιο πάνω). Αυτό δίνει τη δυνατότητα της σύγκρισης απόψεων – τάσεων ανάμεσα στους δημοσιογράφους και εκπαιδευτικούς της Κύπρου (αλλά και στους νέους όπως εξηγείται πιο πάνω).

¹⁵ Υπάρχει μια μεμονωμένη περίπτωση δημοσιογράφου ηλικίας 68 χρόνων, η οποία λήφθηκε υπόψη από πλευράς στατικής ανάλυσης.

¹⁶ *Επεξεργασία Ερωτηματολογίου: Κρίστης Χαράκης, Κλείτος Σωτηριάδης και Εύρος Αλεξάνδρου.*

Δεύτερο Μέρος: Ερωτήσεις σε θέματα Εκπαίδευσης.-

Το δεύτερο μέρος περιέχει 13 κλειστές (17–23, 25–30) και 2 ανοικτές ερωτήσεις (24, 31) και έχει στόχο την καταγραφή των απόψεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το ρόλο που διαδραματίζει το εκπαιδευτικό σύστημα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου και κατά του ρατσισμού. Στην ερώτηση 28 οι εκπαιδευτικοί καλούνται να επιδείξουν τις ανάλογες προτιμήσεις τους σύμφωνα με τα ενδεικνυόμενα ζητήματα.

Τρίτο Μέρος: Προσωπικά επαγγελματικά στοιχεία.-

Το τρίτο μέρος περιέχει 5 ερωτήσεις (32–36) που εξετάζουν προσωπικά και επαγγελματικά στοιχεία των εκπαιδευτικών, όπως φύλο, ηλικία, σπουδές και χρόνια υπηρεσίας. Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι η διερεύνηση πιθανών διαφοροποιήσεων σε σχέση με τα προσωπικά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων.

Το δείγμα του Ερωτηματολογίου 3 προς τους Εκπαιδευτικούς

Για την επί μέρους αυτή έρευνα συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από 44 απλούς καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ηλικίας 28 – 60) σε όλη την Κυπριακή επικράτεια.

Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 4: Προς Διευθυντές και Βοηθούς Διευθυντές

Το ερωτηματολόγιο κινείται γύρω από τους εξής άξονες:

- Ρόλος του Διευθυντή/ Βοηθού Διευθυντή και του σχολείου ως φορέα κοινωνικοποίησης
- Ιδέες, προκαταλήψεις, δοξασίες, «στάσεις», δράσεις μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και στο σχολικό περιβάλλον
- Θετική και αρνητική αναφορά των διευθυντών / βοηθών διευθυντών μέσης εκπαίδευσης απέναντι στις μειονότητες

Στόχος είναι η περαιτέρω διερεύνηση του φορέα: "Σχολείο", με οπτική γωνία στις θέσεις των προσώπων που αξιολογούν την εργασία του σχολείου και τους καθηγητές.

Το Ερωτηματολόγιο 4., χωρίζεται σε τρία μέρη ως εξής:

- Πρώτο Μέρος: Γενικές ερωτήσεις.
- Δεύτερο Μέρος: Ερωτήσεις σε θέματα Εκπαίδευσης.

- Τρίτο Μέρος: Προσωπικά επαγγελματικά στοιχεία.

Πρώτο Μέρος: Γενικές ερωτήσεις.-

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιέχει 16 κλειστές ερωτήσεις (1–16), πανομοιότυπες με αυτές των Ερωτηματολογίων 2 και 3 (βλέπε πιο πάνω). Αυτό δίνει τη δυνατότητα της σύγκρισης απόψεων – τάσεων ανάμεσα στα υποκείμενα των τριών ερωτηματολογίων (αλλά και στους νέους, όπως εξηγείται πιο πάνω).

Δεύτερο Μέρος: Ερωτήσεις σε θέματα Εκπαίδευσης.-

Το δεύτερο μέρος περιέχει 17 κλειστές (17–33) και 1 ανοικτή ερώτηση (34) και έχει στόχο την διερεύνηση των απόψεων των Διευθυντών / Βοηθών Διευθυντών αναφορικά με το ρόλο που παίζει γενικά η εκπαίδευση (και πιο ειδικά το σχολικό τους ίδρυμα) στη διαμόρφωση προσωπικότητας του νέου και κατά του ρατσισμού. Στις ερωτήσεις 22, 26, 32 και 33 οι Διευθυντές / Βοηθοί Διευθυντές καλούνται να επιδείξουν τις ανάλογες προτιμήσεις τους σύμφωνα με τα ενδεικνυόμενα ζητήματα.

Τρίτο Μέρος: Προσωπικά επαγγελματικά στοιχεία.-

Το τρίτο μέρος περιέχει 7 ερωτήσεις (35–41) που εξετάζουν προσωπικά και επαγγελματικά στοιχεία των Διευθυντών / Βοηθών Διευθυντών, όπως φύλο, ηλικία, σπουδές και χρόνια υπηρεσίας. Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι η διερεύνηση πιθανών διαφοροποιήσεων σε σχέση με τα προσωπικά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων.

Το δείγμα των Διευθυντών και Βοηθών Διευθυντών

Για την επί μέρους αυτή έρευνα συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από 39 Διευθυντές και βοηθούς Διευθυντές Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (49 – 60) σε όλη την Κυπριακή επικράτεια.

Specialized Questionnaire 5: for non-Cypriots

- Το ερωτηματολόγιο κινείται γύρω από τους εξής άξονες:
- Γενικές ερωτήσεις
 - Ιδέες, προκαταλήψεις, δοξασίες, «στάσεις», δράσεις

- Επαφές με Κύπριους και με άλλους ξένους
- Σεξισμός

Στόχος αυτού του ερωτηματολογίου είναι η διερεύνηση: «Πώς οι ίδιοι οι ξένοι βλέπουν τις δικές μας συμπεριφορές απέναντί τους»¹⁷. Παράλληλα, διερευνάται και η δική τους κουλτούρα απέναντι σε ξένους στη δική τους χώρα και στην Κύπρο και απέναντι σε Κύπριους.

Το Ερωτηματολόγιο 5 για τους ξένους χωρίζεται σε δύο μέρη:

- Πρώτο Μέρος: Γενικές Ερωτήσεις.
- Δεύτερο Μέρος: Προσωπικά και Επαγγελματικά στοιχεία.

Πρώτο Μέρος: Γενικές Ερωτήσεις.-

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιέχει 29 κλειστές ερωτήσεις (1–29) που διερευνούν τις σχέσεις και εμπειρίες των ξένων με τους Κύπριους, τις απόψεις τους περί ρατσισμού στη χώρα προέλευσής τους, στην Κύπρο και γενικά, μέσα από τα γνωστά μοντέλα νεορατσισμού. Στόχος, εδώ, είναι η αξιολόγηση της εικόνας του ξένου στην Κύπρο, με τις όποιες πιθανές διαφοροποιήσεις του από τον Κύπριο νέο (μέσα από τη συγκριτική μελέτη των Ερωτηματολογίων 1 και 5).

Δεύτερο Μέρος: Προσωπικά και Επαγγελματικά στοιχεία.-

Το δεύτερο μέρος περιέχει 7 ερωτήσεις (30–36) που εξετάζουν προσωπικά και επαγγελματικά στοιχεία των ξένων, όπως φύλο, ηλικία, θρησκεία, καταγωγή, χρόνο παραμονής στην Κύπρο και είδος απασχόλησης στην Κύπρο. Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι η διερεύνηση πιθανών διαφοροποιήσεων σε σχέση με τις προσωπικές εμπειρίες των ερωτηθέντων.

Το δείγμα των ξένων

Για την επί μέρους αυτή έρευνα συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από 62 αλλοδαπούς (νεαρής ηλικίας), κατά το πλείστον φοιτητές και φοιτήτριες που σπουδάζουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Η αδυναμία προσέγγισης των ξένων εργατών, ώστε να έχουμε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα από οικονομικούς μετανάστες ερμηνεύεται από κάποια ανησυχία και καχυποψία που τους διακατέχει να

¹⁷ Επεξεργασία: Κρίστης Χαράκης και Εύρος Αλεξάνδρου.

επικοινωνούν με ερευνητές. Αυτή την αδυναμία όμως ικανοποιητικά ξεπεράσαμε με τη μέθοδο των άμεσων συνεντεύξεων με οικονομικούς μετανάστες και με επικοινωνία και επισκέψεις σε προξενεία ασιατικών χωρών.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ

Έλεγχος και κωδικογράφηση συμπληρωμένων Ερωτηματολογίων

Μετά από τη συμπλήρωση των έξι ερωτηματολογίων ακολούθησε η διαδικασία τριών βασικών ελέγχων: (α) πληρότητας (β) ακρίβειας και (γ) σαφήνειας. Με τον έλεγχο *πληρότητας* εντοπίστηκαν όλες οι αναπάντητες ερωτήσεις και ανάλογα εκτιμήθηκε η βαρύτητά τους κατά την ταξινόμηση των έγκυρων ερωτηματολογίων. Από τον έλεγχο *ακρίβειας* δεν έχουν επισημανθεί ανησυχητικές ασυνέπειες, αλλοιώσεις ή διαφοροποιήσεις που να απομακρύνουν τις απαντήσεις από την αντίστοιχη αληθινή εικόνα. Τέλος, με τον έλεγχο *σαφήνειας* διαπιστώθηκε ότι οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν ξεκάθαρες, στο βαθμό που υπήρξαν ελάχιστες δυσκολίες κωδικογράφησης τους. Ακολούθησε ηλεκτρονική αποθήκευση όλων των κωδικογραφημένων απαντήσεων.

Επεξεργασία

Η στατιστική επεξεργασία και κατ' επέκταση η περιγραφή των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου¹⁸, που βασίζεται στα 6 ερωτηματολόγια παρατίθεται ως εξής:

- Παρουσίαση κατανομών και στατιστική ανάλυση των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του δείγματος και των κυριότερων ευρημάτων της κυρίως έρευνας (Ερωτηματολόγιο 1 και PAQ), αλλά και των επί μέρους ερωτηματολογίων.
- Κοινωνική διάσταση.
- Ψυχολογική διάσταση.
- Παιδαγωγική διάσταση.

Η στατιστική ανάλυση των ερωτηματολογίων περιλάμβανε τα ακόλουθα:

¹⁸ Βλ. Κεφάλαιο «Μεθοδολογία»

- Για όλες τις ερωτήσεις υπολογίστηκαν ποσοστά (βλ. Παράρτημα 1).
- Όπου κρίθηκε σκόπιμο για καλύτερη κατανόηση υπολογίστηκαν μέσες τιμές.
- Ελέγχθηκαν συσχετισμοί χαρακτηριστικών με τη χρήση του κριτηρίου χ^2 , όπου η τιμή πιθανότητας (p-value) αναφέρεται για κάθε περίπτωση ξεχωριστά.
- Έγινε σύγκριση μέσω ορών (βλ. Ψυχολογική διάσταση), με τη χρήση του δικατάληκτου κριτηρίου ελέγχου, όπου η τιμή πιθανότητας (p-value) αναφέρεται για κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του δείγματος των νέων

(α) Η στρωματοποίηση.-

Η στρωματοποίηση του δείγματος που έγινε με βάση την «ιδιότητα» των νέων ήταν κοντά στις πραγματικότητες του πληθυσμού παρά τις πρακτικές δυσκολίες που συνάντησαν οι ομάδες ερευνητών όπως, για παράδειγμα, την άρνηση («δικαιολογημένη» ή αδικαιολόγητη) ορισμένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων να δεχτούν τις προγραμματισμένες επισκέψεις μας. Για το κάθε ένα από τα 4 συνολικά στρώματα λήφθηκε αντιπροσωπευτικό δείγμα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1 πιο κάτω και το αποτέλεσμα κρίνεται ικανοποιητικό.

Πίνακας 1. Κατανομή νέων κατά «στρώμα»

Στρώμα νέων	Μέγεθος δείγματος	Ποσοστό επί του αντίστοιχου πληθυσμιακού στρώματος	Ποσοστό στρώματος επί του συνόλου στο δείγμα και στον (πληθυσμό)¹⁹.

¹⁹ Το πρώτο ποσοστό αναφέρεται στο δείγμα και το δεύτερο συγκριτικό ποσοστό, που δίνεται στην παρένθεση, στον πραγματικό πληθυσμό της Κύπρου.

Γυμνασιακού Επιπέδου (μαθητές τρίτης τάξης)	153	1,6%	12,6% (18,1%)
Λυκειακού επίπεδου	623	2,3%	51,5% (49,9%)
Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης	231	2,8%	19,1% (15,4%)
Στρατιώτες	202	2,2%	16,7% (16,6%)
Σύνολο	1209	2,2%	100% (100%)

(β) Το φύλο.-

Στο σύνολο του δείγματος 66,0% είναι άντρες και 34,0% είναι γυναίκες, ενώ το αντίστοιχα ποσοστά του πληθυσμού είναι 57,2% και 42,8% (λόγω της ύπαρξης του στρώματος των στρατιωτών). Η απόκλιση οφείλεται κυρίως στην ανισότητα που παρουσιάζεται στο δείγμα του λυκειακού επιπέδου (βλέπε Πίνακα 2), λόγω της αυξημένης παρουσίας μαθητών των Τεχνικών Σχολών (όπου η αναλογία αντρών - γυναικών είναι 86 προς 14) που οφείλεται στην άρνηση ορισμένων λυκειαρχών να δεχτούν τις ερευνητικές μας ομάδες σε προκαθορισμένο χρόνο. Η δυσαναλογία που παρουσιάζεται θα

αντιμετωπιστεί, σε περιπτώσεις που απαιτείται, με στάθμιση ποσοστών.

Πίνακας 2. Λόγος αντρών-γυναικών

Στρώμα	Λόγος δείγματος	Λόγος πληθυσμού
Γυμνασιακό επίπεδο	53,6: 46,4	52,5: 47,5
Λυκειακό επίπεδο	70,0: 30,0	51,8: 48,2
Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	33,8: 66,2	38,6: 61,4
Στρατός	100,0: 0,0	100,0: 0,0
Σύνολο	66,0: 34,0	57,2: 42,8

(γ) Κοινωνική Σύνθεση του δείγματος

Η κοινωνική σύνθεση του δείγματος καθορίζεται με τη γεωγραφική προέλευση, τη μόρφωση των δύο γονέων ξεχωριστά, καθώς και με το συνολικό οικογενειακό εισόδημα. Η στατιστική ανάλυση κατέδειξε τα πιο κάτω αποτελέσματα:

1. Προκύπτει ότι 92% του δείγματος των νέων γεννήθηκαν στην Κύπρο. Το υπόλοιπο 8% αποτελεί κατηγορία νέων που γεννήθηκαν στο εξωτερικό²⁰, με τις όποιες πιθανές επιδράσεις είχε αυτό το γεγονός²¹. Αξιοσημείωτο είναι ότι τουλάχιστο 19% του δείγματος των νέων έζησε στο εξωτερικό²².

²⁰ Βλ. Ερώτηση 3, Ερωτηματολόγιο 1, Παράρτημα 1.

²¹ Ο τρόπος συμπεριφορών νέων που γεννήθηκαν στο εξωτερικό αποτελεί «πρόκληση» περαιτέρω έρευνας.

²² Βλ. Ερώτηση 4, Ερωτηματολόγιο 1, Παράρτημα 1. Επισημαίνεται ότι αυτή η ερώτηση απαντήθηκε από 239 νέους και υπάρχει η πιθανότητα να έζησαν πιο πολλοί από αυτούς που απάντησαν.

2. Η πλειοψηφία του δείγματος των νέων (61%) έζησε μέχρι τα 15 της χρόνια σε αστική περιοχή, έναντι ποσοστού 39% που έζησε σε χωριά²³.
3. Ένα σημαντικό ποσοστό του δείγματος των νέων, που ανέρχεται στο 38%, έχει ρίζες από τις κατεχόμενες περιοχές του νησιού²⁴ και μπορεί να αποτελέσει μια προς διερεύνηση ομάδα για τυχόν διαφοροποιημένες τάσεις.
4. Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων του δείγματος των νέων²⁵, ο Πίνακας 3 δείχνει ότι η μεγάλη πλειοψηφία (57,2% για τον πατέρα και 58,4% για τη μητέρα) έχει συμπληρώσει σπουδές γυμνασιακού ή λυκειακού επιπέδου. Ένα σημαντικό ποσοστό (20,8% για τον πατέρα και 24,1% για τη μητέρα) έχει παρακολουθήσει μόνο στοιχειώδη εκπαίδευση. Το ποσοστό των γονέων που συμπλήρωσαν σπουδές τριτοβάθμιας, τέλος, ανέρχεται στο 20,8% για τον πατέρα και 17,5% για τη μητέρα²⁶.

²³ Βλ. Ερώτηση 6, Ερωτηματολόγιο 1, Παράρτημα 1.

²⁴ Βλ. Ερώτηση 9, Ερωτηματολόγιο 1, Παράρτημα 1.

²⁵ Βλ. Ερώτηση 12 ν.13, Ερωτηματολόγιο 1, Παράρτημα 1.

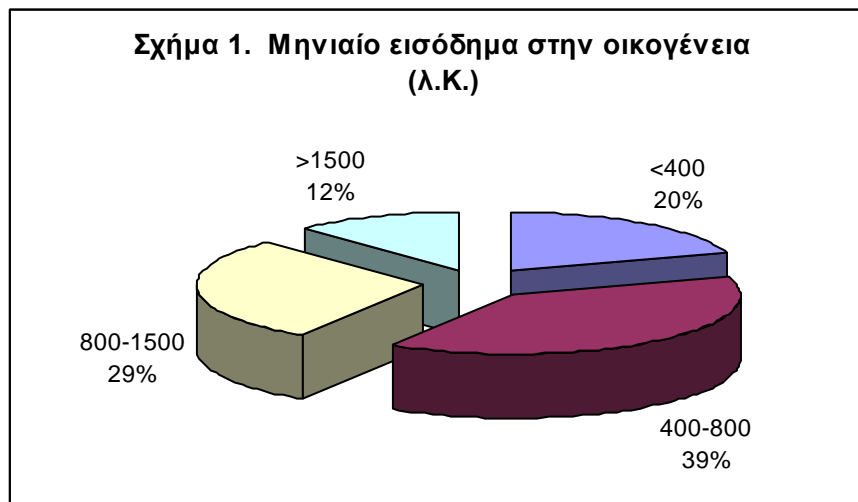
²⁶ Αποτελεί «πρόκληση» για διερεύνηση μεταξύ των δύο ακραίων κατηγοριών: Δημοτικό ν. Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Πίνακας 3.

**Μορφωτικό επίπεδο μητέρας (οριζόντια ανάγνωση)
έναντι μορφωτικού επιπέδου πατέρα (κατακόρυφη ανάγνωση)
σε εκατοστιαίες μονάδες**

Πατέρας Μητέρα	Δημοτι- κό	Γυμνάσιο	Λυκειακό επίπεδο	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	Σύνολο
Δημοτικό	12.5	5.2	5.9	0.5	24.1
Γυμνάσιο	3.9	6.4	6.5	1.8	18.6
Λυκειακό επίπεδο	3.8	5.2	22.4	8.4	39.8
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	0.6	0.8	4.8	11.3	17.5
Σύνολο	20.8	17.6	39.6	22.0	100.0

1. Αναφορικά με το εισόδημα των οικογενειών που ανήκουν οι νέοι του δείγματος, οι κατανομές παρατίθενται στο σχήμα 1. Διαφαίνεται από αυτό ότι, 20% των οικογενειών είναι χαμηλού εισοδήματος για τα κυπριακά δεδομένα, ενώ ένα ποσοστό 12% είναι ψηλού εισοδήματος.

Συγκριτικά ηλικιακά στοιχεία στα υποκείμενα των ερωτηματολογίων

Τα στατιστικά στοιχεία των ηλικιών των τεσσάρων υποκειμένων των Ερωτηματολογίων 1 – 4, της έρευνας πεδίου, καταγράφονται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. Ηλικίες υποκειμένων έρευνας πεδίου

Κατηγορία	Μέγεθος δείγματος	Ηλικία (Μέση τιμή)	Ηλικία (Διάμεσος)	Τυπική Απόκλιση
Νέοι (Ερωτηματολόγιο 1)	1232	17,4	17,1	1,7
Μ.Μ.Ε. (Ερωτηματολόγιο 2)	70	29,1	24	10,3
Εκπαιδευτικοί (Ερωτηματολόγιο 3)	42	43,9	45	7,5
Διευθυντές (Ερωτηματολόγιο 4)	33	53,8	54	3,8

Διαπιστώνεται ότι υπάρχει μια σταδιακή αύξηση της μέσης ηλικίας, που εμφανώς προσδιορίζουν τη διαφορά των γενεών. Περαιτέρω συγκριτικές αναλύσεις αναπτύσσονται στα εξειδικευμένα κεφάλαια.

ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Εκπαίδευση και σχολικό σύστημα

Με κεντρικό άξονα το ερώτημα «*πώς ο εθνικός “εαυτός” αντιμετωπίζεται απέναντι στον “εθνικό άλλο”*», τον διαφορετικό, τον ξένο, στοιχειοθετήθηκε η διαδικασία μελέτης του ρόλου του διευθυντή και των μάχιμων εκπαιδευτικών, των αναλυτικών προγραμμάτων, των σχολικών εγχειριδίων και αναζητήθηκαν πηγές από μελετητές άλλων αντίστοιχων ερευνών - αναφορικά με την ιδιαιτερότητα των σχολικών

βιβλίων²⁷ και άλλων πηγών (βιβλία κατηχητικού, λογοτεχνία κλπ.) - που ενδιέτριψαν σε ζητήματα που ενδιαφέρουν το αντικείμενο της έρευνάς μας.

Ανασκόπηση ημερήσιου τύπου

Έγινε ανασκόπηση του τύπου και καταγραφή ζητημάτων από άλλα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Χρησιμοποιήθηκε μια εμπειρική τεχνική ημερολογιακής ταξινόμησης των δημοσιευμάτων των ημερήσιων εφημερίδων κατά κατηγορίες γύρω από τους εξής άξονες:

- Προβληματικές καταστάσεις
- Εργασιακές σχέσεις
- Μετανάστες λαθρομετανάστες
- Κατηγορίες μεταναστών

Έχει γίνει προσπάθεια εντοπισμού και ταξινόμησης πλειόνων δημοσιεύσεων και άρθρων, που άμεσα ή έμμεσα επικεντρώνονται στο βασικό αντικείμενο της μελέτης μας. Δόθηκε έμφαση στην ανάλυση του τρόπου που περνά το μήνυμα στον Κύπριο για το σχηματισμό γνώμης και στην ανάλυση περιεχομένου των μέσων μαζικής επικοινωνίας, με στόχο τη διερεύνηση μιας ακόμη αναδραστικής επιβεβαίωσης των αποτελεσμάτων της ποσοτικής πτυχής της έρευνάς μας για την αξιολογική εικόνα των ξένων. Επιβεβαιώθηκε ταυτόχρονα μια «εν διαδράσει» ιδιαιτερότητα της μεταβλητής: «πώς “ή εικόνα του άλλου”, είναι στενά εξαρτημένη από την “αξιολογική αντίληψη των άρθρων”», και πώς από αυτή τη σχέση περνά το μήνυμα στην κοινή γνώμη, και πώς – κυρίως σε λανθάνουσα κατάσταση – δέκτης και πομπός βρίσκονται σε μια κατάσταση ρατσιστικής ή αντιρατσιστικής κοινωνικοποίησης.

Συνεντεύξεις

Ιδιαίτερα για εντοπισμό «Πώς οι “εθνικοί άλλοι”», κυρίως οι οικονομικοί μετανάστες, νιώθουν τη «φιλοξενία» του τόπου μας και «Πώς αντιλαμβάνονται τις δικές μας συμπεριφορές», κρίθηκε αναγκαία η τεχνική της συνέντευξης με φυσιολογικό διάλογο. Λόγω της φύσης του φαινομένου και για την ευόδωση της τεχνικής της επικοινωνίας δεν

²⁷ Βλ. Άννα Φραγκουδάκη – Θάλεια Δραγώνα (Επιμέλεια), «Τι είν' η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.

χρησιμοποιήθηκε τυποποιημένο νοητικό εργαλείο «οδηγού» συνέντευξης, αλλά η δυναμική των ανθρωπίνων σχέσεων, που θεμελιώθηκε από προϋποθέσεις ειλικρινούς ανάπτυξη φιλίας με οικονομικούς μετανάστες. Έτσι, η διερεύνηση των αντιδράσεων στα ερωτήματά μας κατέστη δυνατή με την διεκπεραίωση ελεύθερου – και όχι φορτισμένου από καχυποψίες και ανησυχίες των ξένων – διαλόγου, όπως και μέσα από συζήτηση στο προξενείο της Σρι Λάνκα.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η αποτίμηση των προβληματισμών ή καλύτερα της πολυδιάστατης εμβέλειας του κοινωνικού φαινομένου: ρατσισμός, ξενοφοβία άρχισε με τη διαπλοκή διαφόρων σκέψεων, υποθέσεων και θεμάτων προς συζήτηση. Μολονότι το μοντέλο του ρατσισμού, όπως το γνώρισε η Ευρώπη, δεν φαινόταν να είναι σε παραμικρή αντιστοιχία με τις συμπεριφορές των νέων μας, που πιο πολύ αντανάκλουσε ζητήματα προκατάληψης και μη αποδοχής, εντούτοις η γνώση της θεωρητικής κατασκευής μέσα από την οποία θα μπορούσαν να ανιχνευθούν οι σύγχρονες διεθνείς και ευρωπαϊκές τάσεις κρίθηκε απαραίτητη, για τη συγκριτική κατάσταση των εννοιολογικών μας “εργαλείων” και όχι μόνον. Κατά το σχεδιασμό της έρευνας έχουν ληφθεί υπόψη οι διάφοροι σύγχρονοι διεθνείς συσχετισμοί και οι πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συγκυρίες στις μεταξύ των κοινωνιών σχέσεις, τα φαινόμενα ρατσισμού και εθνικισμού των ευρωπαϊκών κοινωνιών και το πολύπλοκο πεδίο των πολυσήμαντων ροών της παγκοσμιοποίησης.

Με αφετηρία το ερώτημα «Πώς συλλαμβάνουμε την έννοια ρατσιστικές τάσεις;» και με προδιαγραφές ολιστικής αντιμετώπισης του θέματος, η ερευνητική συζήτηση οδηγήθηκε στην προβληματική της κατασκευής των Ερωτηματολογίων και της επιλογής των δειγμάτων (πόσοι, ποιοι, ποιας ηλικίας, ποιας κοινωνικής τάξης και ποιες περιοχές). Μετά από μελέτη περίπτωσης για ορθολογική ανάλυση του θέματος και τη δυνατότητα προσέγγισης των πιθανών υποκειμένων των δειγμάτων, οδηγηθήκαμε στην ανάγκη δημιουργίας έξι ερωτηματολογίων²⁸, με βασικό το Ερωτηματολόγιο 1, το οποίο δέον να συμπληρώνεται από νέους και νέες αντιπροσωπευτικού δείγματος για όλη την Κύπρο, ηλικίας 15 – 23 ετών, σε συνδυασμό με το Ερωτηματολόγιο PAQ (Ερωτηματολόγιο Αξιολόγησης της Προσωπικότητας). Τα υπόλοιπα τέσσερα ερωτηματολόγια

²⁸ Βλ. Μέρος Πρώτο Μέρος, Κεφάλαιο IV: «Ερευνητική Διαδικασία (Εισαγωγή)».

σχεδιάστηκαν να έχουν τη δική τους αυτοτέλεια για ανίχνευση των διαφόρων παραμέτρων του φαινομένου και να χρησιμοποιούνται ως συμπληρωματικά «εργαλεία» του Ερωτηματολογίου 1. Τα Ερωτηματολόγια 2 – 4, σχεδιάστηκαν να απαντηθούν από άτομα που λιγότερο ή περισσότερο δρουν κι ως φορείς κοινωνικοποίησης στο κοινωνικό μας περιβάλλον (ΜΜΕ, διευθυντές σχολείων, εκπαιδευτικοί,)²⁹ και το Ερωτηματολόγιο 5, από ξένους που ζούσαν στο νησί. Κατά το σχεδιασμό των ερωτηματολογίων έχουν ληφθεί υπόψη όλες οι αναγκαίες προδιαγραφές για την οργάνωση και τη διεξαγωγή της δειγματοληπτικής έρευνας.

Συνοψίζοντας, στο περιεχόμενο των αναλύσεων του κεφαλαίου αυτού έχουν επισημανθεί τα παρακάτω:

1. Δίνεται μια ολοκληρωμένη θεωρητική επισκόπηση μαζί με ένα πλήθος πληροφοριών, που σε συνδυασμό με το Κεφάλαιο «Μεθοδολογία», προσφέρεται για συνεχή αναφορά για τις αναλύσεις των ερευνητικών διαστάσεων.
2. Η μέθοδος των προκωδικοποιημένων απαντήσεων εξασφάλισε στοιχείο μετρήσιμο και οδήγησε σε αντικειμενικά αποτελέσματα.
3. Ο συνδυασμός του Ερωτηματολογίου 1 με το ΡΑQ, πρόσφερε ουσιαστικό υλικό για πολύπλοκες προσεγγίσεις, ιδιαίτερα στην ψυχο-κοινωνική και κοινωνιολογική διάσταση και εξουδετέρωσε τον κίνδυνο να προσβληθεί η έρευνα από μονόμετρα ερευνητικά μεγέθη, που θα μπορούσε να επιφέρουν αντικειμενικές ή/ και υποκειμενικές παραμορφωτικές δυσχέρειες στις προσεγγίσεις μας.
4. Η στρωματοποίηση του δείγματος των νέων, τα συγκριτικά ηλικιακά τους στοιχεία, ο λόγος άρρεν-θήλυ, η κοινωνικοοικονομική σύνθεση του δείγματος και το μορφωτικό επίπεδο των νοικοκυριών, αποτελούν περιεχόμενο του κεφαλαίου, που υποβοηθά στην προβληματική των συγκριτικών αναλύσεων όλων των διαστάσεων της έρευνας.
5. Διαπιστώθηκε κάποια αδυναμία προσέγγισης των αλλοδαπών οικονομικών μεταναστών, που αποδίδεται σε δικά τους υποκειμενικά κριτήρια καχυποψίας να επικοινωνούν με

²⁹ Βλ. Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο ΙΙΙ: «Μεθοδολογία (Φορείς κοινωνικοποίησης).

ερευνητές, έτσι έγινε και παράλληλη εργασία να παρθούν κάποιες απαντήσεις με τη μέθοδο των συνεντεύξεων³⁰.

6. Η ποιοτική έρευνα έχει επεκταθεί σε μελέτες δημοσιεύσεων, προγραμμάτων και εγχειριδίων διδακτικών και άλλων βιβλίων και σε συνεντεύξεις.

³⁰ Βλ. Μέρος Δεύτερο, Κεφάλαιο ΙΙΙ, «Μετανάστευση, Εργασιακές Σχέσεις και τα ΜΜΕ»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ: ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΡ. 1. – ΣΕ ΝΕΕΣ ΚΑΙ ΝΕΟΥΣ

Με την έγκριση ερευνητικής πρότασής μας, από το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας, το Ερευνητικό Κέντρο του Frederick Institute of Technology (Λεμεσού) ανέλαβε τη διεκπεραίωση μιας έρευνας σε θέματα κοινωνικών μελετών, με αντικείμενο την «αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων της Κύπρου: Ρατσιστικές τάσεις».

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Ο αντικειμενικός σκοπός του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου είναι να βρεθεί η σχέση του ρατσισμού με τις αρχές και αξίες που περνούν στους νέους μας διάφοροι φορείς αγωγής και κοινωνικοποίησης.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΤΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η σημασία που δίνεται στα θέματα αγωγής και κοινωνικοποίησης είναι θεμελιώδης για την επιτυχία της έρευνάς μας. Ειδικά, οι φορείς που συμβάλλουν/ συμμετέχουν στην ανάπτυξη της ψυχικής και πνευματικής υγείας: οικογένεια και σχολείο, καλλιεργούν ρατσιστικές «στάσεις» ή βοηθούν στην αποφυγή τους.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΓΝΩΜΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ

Η οικογένεια, το "σχολείο" κι η εκκλησία στις σύγχρονες κοινωνίες, μέσα από τον τρόπο συμπεριφοράς έναντι στο νέο/ νέα, με τις μεθόδους προσέγγισης, κατήχησης και διδασκαλίας, όπως και με το περιεχόμενο και η ποιότητα της ύλης διδασκαλίας, είναι σε μεγάλο βαθμό κύριες μεταβλητές στη δημιουργία γνώμης, "στάσεων" και συμπεριφορών.

ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΠΕΡΝΟΥΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΦΟΡΕΩΝ

Μελετώντας ένα διδακτικό βιβλίο, είτε ακούγοντας μια ομιλία στο σχολείο ή κατά τη συμμετοχή συζητήσεων στο σπίτι ή στο σχολείο, έχουμε όλοι λιγότερο ή περισσότερο κάποιες εμπειρίες σε αναφορές για κάποιες συμπεριφορές να συνάδουν με τον τρόπο ζωής ή εικόνας μιας κάποιας εθνικότητας ή/ και μειονότητας, που ζει ανάμεσά μας.

Γνωρίζουμε ότι, ο χρόνος σας είναι πολύτιμος αλλά αφιερώνοντας μερικά λεπτά για να απαντήσετε το ερωτηματολόγιο αυτό, πιστεύουμε ότι συμβάλλετε στη σωστή αποστολή μιας επιστημονικής έρευνας που σκοπό έχει να βοηθήσει στη θετική αντιμετώπιση συμπεριφορών στον τόπο μας.

ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΡ. 1. - ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΝΕΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ: ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

Για να γίνει ευκολότερη η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, επέλεξε ΜΙΑ μόνο απάντηση, εκτός από τις περιπτώσεις που υποδεικνύεται διαφορετικά.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ / ΝΕΟ

Παρακαλώ συμπλήρωσε τα πιο κάτω.

1. Φύλο (% επί των 1240 απαντημένων ερωτηματολογίων)

Αρρεν 66

Θήλυ 34

2. Ηλικία (1238)

15 – 17 57

18 – 20 40

21 – 25 3

Άλλο

3. Γεννήθηκες ... (1227)

στην Κύπρο. 92

σε άλλη χώρα (ανάφερε τη χώρα): 8

4. Στο εξωτερικό έζησες σε ηλικίες από ... (239)

0 – 5 56

6 – 10 17

11 – 15 17

15 + 10

5. Γεννήθηκες σε ... (1225)

χωριό. 18

πόλη. 82

6. Στα πρώτα σου δεκαπέντε χρόνια έζησες πιο πολύ σε ... (1225)

χωριό. 39

πόλη. 61

7. Στα χρόνια σου από 15 - 18 έζησες / ζεις σε ... (1163)χωριό. 40πόλη. 60**8. Στα χρόνια σου από 19 και πάνω έζησες / ζεις σε ... (485)**χωριό. 35πόλη. 65**9. Οι ρίζες σου είναι ... (1197)**από τις κατεχόμενες περιοχές. 38από τις ελεύθερες περιοχές. 62**10. Ζεις σήμερα με ... (1226)**τον πατέρα σου. τη μητέρα σου. 7τους δυο γονείς σου. 91

Άλλους (αν επιθυμείς ανάφερε)

11. Αριθμός αδελφώνΑγόρια Κορίτσια **12. Η μητέρα σου είναι απόφοιτος ... (1217)**Δημοτικού. 25Γυμνασίου. 19Λυκείου. 37Τεχνικής Σχολής. 2Κολεγίου. 7Πανεπιστημίου. 10**13. Ο πατέρας σου είναι απόφοιτος ... (1210)**

Δημοτικού.	☐	21
Γυμνασίου.	☐	18
Λυκείου.	☐	24
Τεχνικής Σχολής.	☐	15
Κολεγίου.	☐	7
Πανεπιστημίου.	☐	16

14. Στην οικογένειά σου εργάζονται ... (1168)

μόνο ο πατέρας.	☐	33
μόνο η μητέρα.	☐	5
πατέρας και μητέρα.	☐	50
Όλοι (συμπεριλαμβανομένου και εσένα).	☐	12

15. Τα έσοδα στην οικογένειά σου σε λίρες Κύπρου το μήνα είναι ... (1113)

μέχρι 400.	☐	20
από 401 - 800.	☐	39
από 801 - 1500.	☐	29
1501 και άνω.	☐	12

16. Είσαι μαθήτρια / μαθητής, φοιτήτρια / φοιτητής σε ... (1222)

Γυμνάσιο.	☐	13
Λύκειο.	☐	21
Τεχνική Σχολή.	☐	30
Τριτοβάθμια.	☐	19
Άλλο: στρατιώτης.	☐	17 εργαζόμενος/ η.
	☐	1 άνεργος/ η.
	☐	

17. Πηγαίνεις σε φροντιστήριο; (1094)

Ναι	☐	54
Όχι	☐	46

Αν θες γράψε για ποια θέματα:

18. Έχεις τελειώσει / τελειώνεις ... (1178)

Δημοτικό.	☐	1
Γυμνάσιο.	☐	12
Λύκειο.	☐	36
Τεχνική Σχολή.	☐	37
Κολέγιο.	☐	14
Πανεπιστήμιο.	☐	1

ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ

19. Σημείωσε τις ομάδες εκείνες που συμμετέχεις ή που συμμετείχες και σε εκφράζουν (γράψε κατά σειρά δίνοντας 1 στο πιο σημαντικό και 6 στο πιο μικρό σε σημασία). (μέσες τιμές)

Προσκοπισμός	☐	4.2
Κέντρο Νεότητας	☐	2.9
Κατηχητικό	☐	3.4
Αθλητικό Σωματείο	☐	2.2
Πολιτικές Ομάδες Νεολαίας	☐	3.5
Αφιλοκερδείς Οργανώσεις	☐	4.1

Άλλο

20. Για τα νέα (ειδήσεις) ενημερώνεσαι κυρίως από το μέσο μαζικής επικοινωνίας (γράψε κατά σειρά δίνοντας 1 στο πιο σημαντικό και 5 στο πιο μικρό σε σημασία) ... (μ.τ.)

εφημερίδα.	☐	3.4
περιοδικό.	☐	3.4
ραδιόφωνο.	☐	2.6
τηλεόραση.	☐	1.4
διαδίκτυο.	☐	4.0

Άλλο

21. Δίνεις πιο μεγάλη εμπιστοσύνη στην είδηση όταν είναι από ... (Γράψε με βαθμούς εμπιστοσύνης δίνοντας 1 στο πιο σημαντικό και 5 στο μικρό σε σημασία) (μ.τ.)

εφημερίδα.	☐	3.0
περιοδικό.	☐	3.9

ραδιόφωνο	☐	2.7
τηλεόραση	☐	1.7
διαδίκτυο	☐	3.7

22. Εργάζεσαι ... (1197)

σε περίοδο διακοπών ή εποχιακά.	☐	38
με μερική απασχόληση.	☐	16
με πλήρη απασχόληση.	☐	6
δεν εργάζεσαι.	☐	41

23. Το "χόμπι" σου είναι ...

(Γράψε παρακάτω μέχρι τρία θέματα που πιο πολύ σου προκαλούν ευχαρίστηση, π.χ. συλλογές, αθλητικά κλπ.) (1ο / σύνολο αναφορών)

1)	Γυμναστήριο / Αθλητισμός	(758 / 960)
2)	Μουσική / τραγούδι	(121 / 374)
3)	Διαδίκτυο / Υπολογιστές	(63 / 228)
4)	Χορός	(84 / 158)

24. Ο ελεύθερος σου χρόνος το βράδυ διατίθεται στα διάφορα ενδιαφέροντά σου μόνος/ η ή με τις παρέες σου σε ... (856)

μπαράκια.	☐	25
καφέ.	☐	38
δισκοθήκες.	☐	15
κινηματογράφο.	☐	22

Άλλο

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΞΕΝΟΥΣ

Για το σκοπό αυτού του ερωτηματολογίου, η λέξη ξένος ή ξένοι, αναφέρεται σε πρόσωπο ή σε κάποιες μειονότητες που ζει / ζουν στις περιοχές μας και δεν ανήκουν στο δικό μας έθνος, δεν είναι δηλαδή Ελληνοκύπριοι. Αυτοί μπορεί να είναι Ελληνοπόντιοι, Άραβες, Ανατολικο-ευρωπαίοι, ξένες καλλιτέχνιδες, ασιάτισσες οικιακοί βοηθοί, εποχιακοί εργάτες, τσιγγάνοι κλπ.

25. Τους ξένους που καλύτερα γνωρίζεις συνάντησες αρχικά ... (952)

στη διάρκεια των σπουδών σου.	☐	9
ως τουρίστες.	☐	22
στο διαδίκτυο.	☐	8
από την εργασία σου.	☐	13
σε εκδηλώσεις νέων.	☐	2
σε μπαράκια / καφέ / δισκοθήκες.	☐	22
σε δημόσιους χώρους.	☐	24

Άλλο

26. Λόγω της εργασίας / απασχόλησής σου που κάνεις, έρχεσαι σε επαφή με ξένους ... (1163)

τακτικά.	☐	27
συχνά.	☐	28
σπάνια.	☐	29
ποτέ.	☐	16

27. Στην εργασία που κάνεις εργάζονται και ξένοι; (1046)

Ναι	☐	40
Όχι	☐	60

28. Διαπιστώνεις ότι οι ξένοι στην εργασία ή στη σχολή και στον ελεύθερο χρόνο κάνουν κυρίως παρέα μεταξύ τους. (1191)

Ναι 77

Όχι 23

29. (Αν απάντησες ΝΑΙ στην ερώτηση 28:) Ο λόγος που κάνουν κυρίως παρέες μεταξύ τους οι ξένοι είναι διότι ... (884)

το επιδιώκουν οι ίδιοι να είναι μόνοι τους. 62

δεν θέλεις ανάμιξη μαζί τους διότι είναι διαφορετικοί από εσένα. 9

δεν θέλεις ανάμιξη μαζί τους διότι δεν ξέρεις τι κίνδυνο μπορεί να έχεις. 24

δεν θέλεις ανάμιξη μαζί τους γιατί οι φίλοι σου θα σε κοροϊδεύουν. 2

δεν θέλεις ανάμιξη μαζί τους γιατί δεν θα 'θελε η οικογένειά σου. 3

Άλλο

30. Όταν πρωτογνώρισες ξένους, η πρώτη σου εντύπωση ήταν (1187)

ότι δεν έχουν καμιά ιδιαίτερη διαφορά από εμάς. 65

ότι είναι διαφορετικοί από εμάς. 35

Άλλο

31. Αργότερα, όταν γνώρισες καλύτερα τους ξένους, κατάλαβες (1192)

ότι είναι πράγματι όπως εμάς (μερικοί είναι καλοί μερικοί είναι κακοί). 79

ότι είναι διαφορετικοί από εμάς. 21

Άλλο

32. Έχεις την εντύπωση ότι οι ξένοι που γνωρίζεις είναι ... (867)

αρκετές φορές οπισθοδρομικοί. 30

πιο πολύ έξυπνοι από εμάς. 33

Λιγότερο έξυπνοι από εμάς. 21
 επικίνδυνοι. 16

Άλλο

33. Στον κόσμο που ζούμε όλοι οι άνθρωποι, είτε είναι μορφωμένοι είτε αμόρφωτοι, λευκοί ή μαύροι, ξένοι ή ντόπιοι πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα. (1229)

Ναι 82
 Όχι 5
 Δεν σε αφορά 13

34. Το χρώμα των ξένων που βρίσκονται στον τόπο μας σε κάνει να νιώθεις άσχημα; (1219)

Ναι 7
 Όχι 53
 Μερικές φορές 20
 Δεν σε αφορά 21

35. Έχεις πρόβλημα να πάς σε χώρους που σου αρέσουν, γιατί είναι γεμάτη η περιοχή εκείνη από ομάδες από ξένους. (1182)

Ναι, αφού και οι άλλοι συμπολίτες μου αποφεύγουν. 7
 Ναι, υπάρχουν άγνωστοι κίνδυνοι. 22
 Δεν τους ξέρω και δεν τους θέλω. Τι γυρεύω μαζί τους; 8
 Δεν έχω πρόβλημα, άλλωστε μου αρέσει να επικοινωνώ μαζί τους. 10
 Δεν έχω κανένα πρόβλημα. Ο χώρος είναι για όλους. 51

Άλλο

36. Η διαφορετική θρησκεία ή η διαφορετική κουλτούρα των ξένων στον τόπο μας σε κάνει να νιώθεις άσχημα. (1224)

Ναι 21

Όχι 45
 Δεν σε αφορά 34

37. Υπάρχει ανώτερη φυλή; (1183)

Ναι, είναι εκ φύσεως. 10
 Όχι, απορρίπτω. 72
 Ναι, είναι κοινωνικό δημιούργημα. 18

Άλλο

38. Προσωπικά έχεις εμπιστοσύνη να αναπτύξεις σχέση με ξένους. (1192)

Ναι 43
 Όχι 20
 Όχι με κάθε φυλή 37

Άλλο

39. Αν παντρευόσουν κάποιο ξένο, η απόφαση πιο πολύ θα έχει για σένα σημασία (γράψε σε σειρά, 1 στο πιο σημαντικό και 6 στο λιγότερο σημαντικό)... (μ.τ.)

στο χρώμα του δέρματος. 4.2
 στη θρησκεία. 2.4
 στον τρόπο που ζει. 2.6
 στη φυλή. 3.6
 στο παρουσιαστικό. 2.9
 στην περιουσία που έχει. 4.9

Άλλο

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

40. Για σένα ρατσισμός σημαίνει: (1157)

Έντονες συμπεριφορές κατά των ξένων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, ιδεολογίας...
 Απόρριψη ή διάκριση κατά των ξένων μιας διαφορετικής φυλής,

26

- κουλτούρας, θρησκειώματος ή ιδεολογίας... 55
 Οποιοσδήποτε αρνητικές διαφορές που διαπιστώνονται στους ξένους. 19

Άλλο

41. Η τάση για ρατσισμό ή διακρίσεις κατά των ξένων στην Κύπρο (1170)

- είναι ένα θέμα που υπάρχει και δεν μπορεί να γίνει τίποτα. 16
 είναι ένα θέμα που υπάρχει και μπορεί να λυθεί. 44
 είναι ένα θέμα που υπάρχει και θα εξελιχθεί ακόμη πιο σοβαρά. 18
 είναι μια κατάσταση λιγότερο σοβαρή που δεν σε ανησυχεί. 23

Άλλο

42. Ο ρατσισμός αναπτύσσεται στην κοινωνία μας κυρίως μέσα από ... (1089)

- το σχολείο. 12
 την οικογένεια. 16
 τις παρέες. 40
 τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. 33

Άλλο

43. Σε ποιες αιτίες αποδίδονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα συμπεριφορών ή τάσεων ρατσισμού στην κοινωνία; (1167)

- Οι άνθρωποι κυρίως απορρίπτουν κάτι που δεν γνωρίζουν. 74
 Οι ίδιοι οι ξένοι που ζουν ανάμεσά μας δίνουν αφορμή για αυτό. 26

Άλλο

44. Ο ρατσισμός νομίζετε είναι δικαιολογημένος; (1215)

- Ναι 10
 Όχι 39
 Σε μερικές περιπτώσεις 48
 Πολλές φορές 3

Άλλο

45. Τα παράπονα των ξένων ... (1138)

είναι λογικά.	☐	25
είναι δικαιολογημένα.	☐	29
είναι μεγαλοποιημένα.	☐	25
στηρίζονται σε μια πρόφαση, δικαιολογία.	☐	21

Άλλο

46. Ποιο βαθμό ευθύνης έχουν οι ομάδες των ξένων ή οι μειονότητες σε καταστάσεις διακρίσεων; (1145)

Δεν έχουν φταίξιμο.	☐	20
Σε μερικές φορές δημιουργούν αυτές τις καταστάσεις.	☐	55
Οι "στάσεις" τους είναι αιτία που ενοχλεί και φέρνει το ρατσισμό.	☐	18
Δεν πρέπει να διαμαρτύρονται, αυτοί φταίνε.	☐	6

Άλλο

47. Πώς νομίζεις ότι η κοινωνία θα έπρεπε να βοηθήσει τους ξένους εδώ στην Κύπρο; (1153)

Με φιλία.	☐	60
Με χρήματα.	☐	7
Με εκπαίδευση.	☐	18
Δεν πιστεύεις ότι θα έπρεπε να βοηθούμε.	☐	16

Άλλο

48. Ποια γνώμη έχεις από την επανεμφάνιση ομάδων νεολαίας ρατσισμού στην Ευρώπη; (1142)

Είναι πολύ ανησυχητική.	☐	68
Είναι μεγαλοποιημένη υπόθεση: απλώς ένα φαινόμενο της στιγμής.	☐	29
Δεν συμβαίνει τέτοιο φαινόμενο με επανάληψη.	☐	3

Άλλο

49. Ποια είναι η τρέχουσα τάση ρατσισμού στην περιοχή σου; (1194)

Δείχνει να αυξάνεται.	☐	18
Παραμένει η ίδια.	☐	32
Δείχνει να μειώνεται.	☐	11
Δεν υπάρχει πρόβλημα.	☐	39

Άλλο

50. Δώσε βαθμούς στις πιο κάτω ομάδες ανάλογα με το βαθμό διάκρισης που κατά την κρίση σου δέχονται στην περιοχή σου. Δώσε 1 στην ομάδα που πιο πολύ απορρίπτεται από τις παρέες σου / κοινότητά σου και 6 σε κείνη που είναι περισσότερο αποδεκτή. (μ.τ.)

Τσιγγάνοι	☐	3.3
Ελληνοπόντιοι	☐	4.1
Άραβες εργάτες	☐	3.2
Τουρκοκύπριοι στις ελεύθερες περιοχές	☐	3.0
Ασιάτισσες οικιακές βοηθοί	☐	4.2
Ξένες καλλιτέχνιδες	☐	4.6
Ανατολικοευρωπαίοι εργάτες	☐	4.3

Άλλοι

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

51. Έχεις δικαιώματα σε αυτόν τον τόπο που διασφαλίζονται ... (1132)

με τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων και των άλλων ομοεθνών σου.	☐	31
με τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων ακόμη και των ξένων.	☐	55
με τον περιορισμό των δικαιωμάτων των ξένων που ζουν εδώ.	☐	14

Άλλο

52. Όταν διεκδικούν ή αποκτούν οι ξένοι δικαιώματα στον τόπο μας μένουν ανεκπλήρωτες οι δικές σου ανάγκες. Σε ποιο βαθμό συμφωνείς; (1200)

Καθόλου		20
Λίγο		24
Αρκετά		19
Πολύ		10
Απόλυτα		10
Δεν έχεις γνώμη		17

53. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα ελευθερίας γνώμης, έκφρασης και θρησκείας, ακόμη και οι ξένοι που ζουν εδώ. Σε ποιο βαθμό συμφωνείς; (1204)

Καθόλου		5
Λίγο		12
Αρκετά		24
Πολύ		16
Απόλυτα		35
Δεν έχω γνώμη		7

54. Σαν οικογένεια, στο σπίτι και αλλού αποφεύγετε τους ξένους. (1204)

Ποτέ		34
Σπάνια		48
Συχνά		13
Πάντοτε		5

55. Σαν οικογένεια, στο σπίτι και αλλού χρησιμοποιείτε τις υπηρεσίες των ξένων. (1206)

Ποτέ		44
Σπάνια		33
Συχνά		19
Πάντοτε		5

56. Σαν οικογένεια, στο σπίτι και αλλού, σας ενοχλεί όταν αδικούνται οι ξένοι στην Κύπρο. (1198)

Ποτέ	☐	11
Σπάνια	☐	38
Συχνά	☐	38
Πάντοτε	☐	14

57. Οι ξένοι που έρχονται παράνομα στην Κύπρο πρέπει να τιμωρούνται παραδειγματικά με φυλακή ή/ και ξυλοδαρμό για να σταματήσουν να μας έρχονται. (1201)

Συμφωνώ	☐	32
Διαφωνώ	☐	39
Δεν έχω γνώμη	☐	29

58. Κάποιοι ξένοι έφυγαν για να σωθούν από τη χώρα τους και ήρθαν παράνομα στην Κύπρο. Για να μην απελαθούν έτρεξαν σε μια εκκλησία ή σε ένα σχολείο, ζητώντας πολιτικό άσυλο. Το κράτος όμως θέλει να εμποδίσει την παραμονή τους εδώ.

(Στη χώρα τους μπορεί να έχουν κίνδυνο να συλληφθούν για την ιδεολογία τους και να φυλακιστούν ή να εκτελεστούν).

Τι έπρεπε κατά τη γνώμη σου να κάνει το κράτος μας; (1098)

Να απελαθούν. Έχουμε δικά μας προβλήματα.	32	☐
Να τους δοθεί πολιτικό άσυλο και να μείνουν εδώ.		☐
Να τους βρεθεί δουλειά.	34	☐
Να μείνουν εδώ μέχρι τους δεχτεί άλλη χώρα.		☐
Τι κι αν έχει κόστος σε χρήμα;	33	☐

Άλλο

59. Τα μαθήματα που μιλούμε και συζητούμε για τους ξένους είναι αυτά που σημειώνω με X: (% επί του δείγματος 1242 ερωτηματολογίων)

Ελληνικά 37 Θρησκευτικά 39 Ιστορία 39 Κοινωνική Αγωγή 42

Άλλα

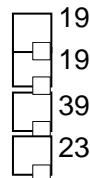
60. Αποδίδονται κάποια στερεότυπα σε ξένους (π.χ. "κάφροι", "ακάθαρτοι" - έστω κι αν κάνουν μπάνιο, "βλάκες", "σκύλοι" κλπ.). Θεωρείς ότι αυτά είναι πραγματικά; (1146)

Αν έχουν αυτή τη φήμη, πρέπει να υπάρχει για ένα λόγο.

Είναι συνήθως πραγματικά.

Όχι, κανονικά είναι μόνο στερεότυπα.

Είναι μόλις - καμία φορά – πραγματικά.

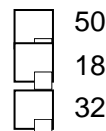
Άλλο

61. Όταν ακούς τις ειδήσεις, ποιο είναι εκείνο που πιο πολύ αναμένεις να ακούσεις όταν αναφέρονται σε ξένους; (1143)

Αδικήματα... Ναρκωτικά...

Καλλιτεχνικά θέματα, παραστάσεις, κουλτούρα...

Δεν αναμένω συγκεκριμένο θέμα αναφοράς.

Άλλο

ΑΝΟΙΚΤΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

62. Θα μπορούσες να μας πεις, αν θυμάσαι, από το μάθημα της Ιστορίας ή άλλου μαθήματος σχετικά με ένα περιστατικό με ξένο ή ξένους;

.....

63. Θα μπορούσες να μας πεις από τα τελευταία νέα που έχουν δημοσιευτεί ή που άκουσες στα μέσα μαζικής επικοινωνίας σχετικά με ένα μέλος μιας κοινότητας ξένων;

.....

ΣΕΞ και ΣΕΞΙΣΜΟΣ

Οι παρακάτω ερωτήσεις να απαντηθούν από νέες και νέους άνω των 18 χρονών.

64. Είχες σεξουαλικές εμπειρίες με άλλο άτομο; (428)

Ναι 68
 Όχι 32

65. Είχες σεξουαλικές εμπειρίες με ξένο / ξένη; (433)

Ναι 49
 Όχι 51

66. Αν δεν είχες σεξουαλικές εμπειρίες με ξένο / ξένη θα το επιθυμούσες; (370)

Ναι 59
 Όχι 41

67. Πώς θα έβλεπες την ανάπτυξη σεξουαλικής σχέσης με Κύπριο / Κύπρια; (415)

Με γάμο μόνο 26
 Με πληρωμή 4
 Ως εραστή 17
 Με αμοιβαίο ενδιαφέρον 54

Άλλο

68. Πώς θα έβλεπες την ανάπτυξη σεξουαλικής σχέσης με ξένο / ξένη; (384)

Με γάμο μόνο 13
 Με πληρωμή 9
 Ως εραστή 35
 Με αμοιβαίο ενδιαφέρον 43

Άλλο

69. Στην επιλογή σου με έναν/ μια ξένο/ ξένη είναι πιο σημαντικό για σένα ... (371)

το χρώμα του δέρματος. 4
 η χώρα προέλευσης. 6
 ο χαρακτήρας. 40

το παρουσιαστικό.	☐	33
η θρησκεία.	☐	18

Άλλο

70. Σεξισμός, είναι η συμπεριφορά που βασίζεται στην πεποίθηση ότι ένα από τα δυο φύλα είναι κατώτερο από το άλλο. Πώς βλέπεις στη δική σου συμπεριφορά την περίπτωση αυτή; (395)

Είμαι σεξιστής, η ίδια η φύση το επιβάλλει να είμαι ανώτερος/ η. 11

Είμαι σεξιστής, είναι στα έθιμά μας στον τρόπο ζωής. 15

Όχι, είμαστε όλοι το ίδιο, οτιδήποτε άλλο είναι ανδρικός/ γυναικείος σωβινισμός. 56

Όχι, είναι ενάντια στις πεποιθήσεις μου. 18

Άλλο

71. Ο όρος "καλλιτέχνηδα" αποτελεί ένα "στερεότυπο" που απασχόλησε πολύ τον τύπο και την ζωή των Κυπρίων αναφορικά με τον εύκολο έρωτα. Είναι μήπως πραγματικότητα ο αυξημένος σεξισμός στους Κύπριους απέναντι στις ξένες (η υποτίμηση δηλαδή της ξένης ως ένα απλό αντικείμενο της μιας χρήσης); (Αν ΝΑΙ, Σημείωσε με 1 το πιο σημαντικό που πιστεύεις πως επηρέασε και 5 το λιγότερο σημαντικό. Αν ΟΧΙ δε χρειάζεται να απαντήσεις. Αν με κάποια θέση διαφωνείς γράψε 0.) (μ.τ.)

Όλα δείχνουν μια αυξημένη υποτίμηση της γυναίκας όταν μιλάμε για ξένες. 3.0

Είναι θέμα που το έχει ο άνθρωπος μέσα του. 3.1

Φταίνε οι "στάσεις" των ξένων καλλιτέχνιδων. 2.4

Φταίει ο τρόπος που μεταδίδονται οι ειδήσεις. 3.4

Είναι οι δουλειές που κάνουν εδώ. 2.4

Άλλα

72. Πώς βλέπεις την ομοφυλοφιλία μεταξύ ενηλίκων¹;

Είναι αφύσικο, είναι μια αρρώστια.

Αμάρτημα.

Δεν έχει θέση στο κοινωνικό σύστημά μας.

Ένα απλώς άλλο είδος έκφρασης αγάπης, έρωτα.

Άλλο

73. Θα έκανες φιλία/ παρέα με ένα ομοφυλόφιλο ή μια λεσβία;

Ναι, γιατί είναι κάτι που με εκφράζει.

Ναι, έστω κι αν δεν με εκφράζει σεξουαλικά, άλλο αυτό κι άλλο η φιλία.

Όχι, αυτοί στον κόσμο τους κι εγώ στο δικό μου.

Όχι, κινδυνεύω να παρεξηγηθώ.

Άλλο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

**ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ:
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ**

PAQ² Γενικό Ερωτηματολόγιο για νέους και νέες

Αγαπητοί μου νέα/ νέε,

Αφιερώνοντας μερικά λεπτά από τον πολύτιμό σας χρόνο στη συμπλήρωση αυτού του ερωτηματολογίου και ενός άλλου, συμβάλλετε στη σωστή αποστολή μιας έρευνας που έχει στόχο να βοηθήσει στη θετική αντιμετώπιση συμπεριφορών στον τόπο μας και στην ποιοτική αναβάθμιση των νέων του νέου αιώνα.

Οι ευχαριστίες μας είναι δεδομένες για την ανταπόκρισή σας.

¹ Οι συγκεκριμένες ερωτήσεις 72 και 73, δεν έχουν κυκλοφορήσει στους νέους, αποτελούν όμως προβληματική για μελλοντική έρευνα.

² Copyright Ronald Rohner/ Anthy Trip (2/81).

.....

Παρακαλώ διευκρινίστε αν είστε νέος ή νέα:

Είμαι νέος

Είμαι νέα

Ημερομηνία:.... ..

Οι επόμενες σελίδες περιέχουν ορισμένες δηλώσεις που περιγράφουν τα συναισθήματα που έχουν οι άνθρωποι για τον εαυτό τους. Διαβάστε προσεκτικά κάθε δήλωση και σκεφτείτε κατά πόσο περιγράφει/ εκφράζει τα δικά σας συναισθήματα. Δουλέψτε γρήγορα, σημειώνετε Χ στην πρώτη σας εντύπωση και προχωράτε παρακάτω.

Κάτω από κάθε δήλωση υπάρχουν τέσσερις γραμμές. Αν αισθάνεστε ότι η δήλωση ισχύει βασικά για την περίπτωση σας, τότε κάντε στον εαυτό σας την ερώτηση:

- «Ισχύει σχεδόν πάντοτε;» ή «Ισχύει μερικές φορές;» Αν νομίζετε ότι η δήλωση ισχύει σχεδόν πάντοτε, βάλτε ένα σταυρό στη στήλη ΙΣΧΥΕΙ ΣΧΕΔΟΝ ΠΑΝΤΟΤΕ.
- Αν πάλι αισθάνεστε ότι η δήλωση «Ισχύει μερικές φορές», σημειώστε Χ στη στήλη ΙΣΧΥΕΙ ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ.

Στην περίπτωση που αισθάνεστε ότι η δήλωση βασικά δεν ισχύει στην περίπτωση σας, τότε κάντε στον εαυτό σας την ερώτηση:

- «Ισχύει σπάνια;» ή «Δεν ισχύει σχεδόν ποτέ;». Αν ισχύει σπάνια, τότε σημειώστε το Χ στη στήλη ΙΣΧΥΕΙ ΣΠΑΝΙΑ.
- Αν νομίζετε ότι η δήλωση «δεν ισχύει σχεδόν ποτέ», τότε σημειώστε Χ στη στήλη ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΣΧΕΔΟΝ ΠΟΤΕ.

Να έχετε υπόψη ότι δεν υπάρχει ορθή ή λανθασμένη απάντηση σε καμιά δήλωση, έτσι να απαντήσετε με όσο το δυνατό περισσότερη ειλικρίνεια. Να απαντάτε κάθε φορά λαμβάνοντας υπόψη το πώς είσατε πραγματικά κι όχι το πώς θα θέλατε να

είσαστε, π.χ. αν σχεδόν πάντοτε έχετε καλή γνώμη για τον εαυτό σας, θα σημειώσετε τη δήλωση αυτή με τον ακόλουθο τρόπο:

	ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ
	Σχεδόν Πάντοτε	Μερικές φορές Σπάνια Σχεδόν Ποτέ
Έχετε καλή γνώμη για τον Εαυτό σας;	-----	-----

	Όνομα Ερευνητή			
	ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ		
	Σχεδόν Πάντοτε	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
1. Αισθάνομαι έχθρα για διάφορους ανθρώπους
2. Μ' αρέσει να με ενθαρρύνουν όταν έχω δυσκολίες
3. Αηδιάζω με τον εαυτό μου
4. Νομίζω ότι είμαι αποτυχημένος/ η
5. Αισθάνομαι ότι δυσκολεύομαι να δημιουργώ στενές φιλίες
6. Στενοχωριέμαι εύκολα όταν συναντώ δύσκολα προβλήματα
7. Βλέπω το σύμπαν ως απειλητικό, επικίνδυνο μέρος
8. Δυσκολεύομαι να συγκρατήσω το θυμό μου
9. Μ' αρέσει να με λυτούνται όταν είμαι άρρωστη
10. Αισθάνομαι ότι είμαι καλός άνθρωπος και αξίζω το σεβασμό των άλλων
11. Μπορώ να συναγωνίζομαι με επιτυχία για ό,τι επιθυμώ

	ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ		ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	
	Σχεδόν πάντοτε	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν ποτέ
12. Μου είναι δύσκολο να είμαι συναισθηματικά αυθόρμητη/ος με άλλους ανθρώπους
13. Στεναχωριέμαι όταν τα πράγματα πηγαίνουν στραβά
14. Γενικά η ζωή – η ίδια η φύση του σύμπαντος είναι για μένα καλή, φιλική και ασφαλής
15. Βρίσκω ότι κάνω μούτρα και φέρομαι δυσάρεστα όταν θυμώσω
16. Προτιμώ να κρατώ τα προβλήματά μου μυστικά, παρά να αναζητώ κατανόηση ή παρηγοριά
17. Χωρίς αμφιβολία αισθάνομαι ότι δεν αξίζω τίποτα
18. Καταλαμβάνομαι από αισθήματα ανεπάρκειας
19. Οι σχέσεις μου με τους άλλους είναι αυθόρμητες και θερμές
20. Η διάθεσή μου είναι σχετικά σταθερή κάθε μέρα
	ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ		ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	
	Σχεδόν πάντοτε	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν ποτέ
21. Βλέπω τη ζωή, από τη φύση της, ως ανασφαλή και επικίνδυνη
22. Κοροϊδεύω τους ανθρώπους που κάνουν ανοησίες
23. Μ' αρέσει να με παραχαϊδεύουν				

- οι φίλοι μου όταν είμαι πονεμένη/ ος
ή άρρωστη/ ος
24. Είμαι ευχαριστημένη/ ος με
τον εαυτό μου
25. Αισθάνομαι ότι έχω επιτυχία
σε ό,τι κάνω
26. Αισθάνομαι απομακρυσμένη/ ος
και αποκομμένη/ ος από τους
περισσότερους ανθρώπους
27. Φέρομαι θυμωμένα και
γρυσούζικα χωρίς ιδιαίτερο λόγο
28. Η ζωή για μένα είναι ωραία
29. Μ' αρέσει να εκφράζομαι
σαρκαστικά

ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ
Σχεδόν πάντοτε	Μερικές Σπάνια φορές Ποτέ

30. Μ' αρέσει οι φίλοι μου να με
καταλαβαίνουν και να μου φτιάχνουν
τα κέφια όταν αισθάνομαι κατάθλιψη
31. Όταν συναντώ ένα ξένο
σκέφτομαι ότι είναι καλύτερος από
μένα
32. Με καταθλίβει η ανικανότητά
μου να αντιμετωπίσω ορισμένες
καταστάσεις
33. Μου είναι εύκολο να φέρομαι
στοργικά στους ανθρώπους που
αγαπώ
34. Μερικά πράγματα με εκνευρίζουν
αφόρητα παρόλο που ξέρω
ότι είναι ασήμαντα
35. Βλέπω τον κόσμο ως αγχώδες

και ανασφαλές μέρος να ζει κανείς... ..

36. Θυμώνω τόσο πολύ που
πετάω και σπάω πράγματα

37. Θέλω να με ενθαρρύνουν
όταν έχω αποτύχει σε κάτι

38. Μ' αρέσει ο εαυτός μου

ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ

Σχεδόν Μερικές Σπάνια Σχεδόν
πάντοτε φορές ποτέ

39. Είμαι ικανοποιημένη/ος με
την ικανότητά μου να αντιμετωπίζω
καθημερινές απαιτήσεις όπως
προκύπτουν

40. Δυσκολεύομαι να εκφράσω
τα πραγματικά μου αισθήματα
στους ανθρώπους

41. Μπορώ να αντιμετωπίζω
αρκετές απογοητεύσεις ή
αναποδιές χωρίς να θυμώνω ή
να στενοχωριέμαι

42. Κατά τη γνώμη μου ο κόσμος
είναι βασικά ένα καλό, ευτυχισμένο
μέρος

43. Ζητώ εκδίκηση όταν κάποιος
με προσβάλει ή με πληγώσει

44. Προτιμώ να αντιμετωπίζω
δυσκολίες μόνη/ος μου παρά να
ζητώ καθυσύχαση ή ενθάρρυνση

45. Αισθάνομαι ότι δεν αξίζω
τίποτα

46. Δεν είμαι ευχαριστημένη/ος
με τον εαυτό μου. Αισθάνομαι ότι
είμαι λιγότερο ικανή/ος από τους

άλλους ανθρώπους
	ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ		
	Σχεδόν	Μερικές	Σπάνια	Σχεδόν
	πάντοτε	φορές		ποτέ
47. Αισθάνομαι αμήχανη/ος και αδέξια/ος όταν επιχειρώ να δείξω τα πραγματικά μου αισθήματα σε κάποιον που συμπαθώ
48. Μερικές αναποδιές με στενοχωρούν πολύ
49. Βλέπω τη ζωή γεμάτη κινδύνους
50. Μου έρχεται να χτυπήσω κάτι ή κάποιον
51. Θέλω οι άνθρωποι να έχουν κατανόηση όταν έχω προβλήματα.....
52. Αισθάνομαι κατώτερη/ος από τους άλλους στα περισσότερα πράγματα
53. Αισθάνομαι ότι έχω ίσες ικανότητες με τους γύρω μου.....
54. Είμαι θερμή/ος και στοργική/ος στους ανθρώπους που πραγματικά συμπαθώ
	ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ		
	Σχεδόν	Μερικές	Σπάνια	Σχεδόν
	πάντοτε	φορές		ποτέ
55. Είμαι κεφάλτη/ος και χαρούμενη/ος τη μια στιγμή και μελαγχολική/ος ή δυσαρεστημένη/ος την άλλη
56. Αισθάνομαι ότι η ζωή είναι ευχάριστη

57. Με απασχολεί το θέμα των καβγάδων
και των εκδηλώσεων κακίας
58. Θέλω οι φίλοι μου να μου
εκδηλώνουν στοργή
59. Θα θελα να μπορούσα να έχω περισσότερο
σεβασμό για τον εαυτό μου
60. Αισθάνομαι ανίκανη/ος σε
πολλά από τα πράγματα που
προσπαθώ να κάνω
61. Αποφεύγω τις στενές
ανθρώπινες σχέσεις
62. Μπορώ να κρατήσω την ψυχραιμία μου
όταν αντιμετωπίζω μια κατάσταση σχετικά μικρής
ψυχολογικής έντασης
63. Βλέπω τον κόσμο
ως βασικά ασφαλές και ευχάριστο
μέρος να ζει κανείς

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ: ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΡ. 2. – ΠΡΟΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Το Ερευνητικό Κέντρο του Frederick Institute of Technology (Λεμεσού) με την εγκεκριμένη από το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας πρότασή του ανέλαβε την διεκπεραίωση μιας έρευνας με αντικείμενο την «αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων της Κύπρου: τάσεις ρατσισμού»

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Ο αντικειμενικός σκοπός του συγκεκριμένου αυτού ερωτηματολογίου είναι να βρεθεί η σχέση μεταξύ των μέσων επικοινωνίας της Κύπρου και του ρατσισμού.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΤΑΙ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η σημασία που δίνεται στα μέσα μαζικής επικοινωνίας στις σύγχρονες κοινωνίες είναι θεμελιώδης για την επιτυχία μιας αντικειμενικής μελέτης σε θέματα ρατσισμού και αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Ειδικά, η μεταχείριση της είδησης που δίνεται από τα μέσα επικοινωνίας αναφορικά με τις διάφορες μειονότητες δυνητικά ενθαρρύνει ρατσιστικές «στάσεις» ή βοηθά την αποφυγή τους.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΓΝΩΜΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Τα μέσα επικοινωνίας στις σύγχρονες κοινωνίες, μέσα από τον τρόπο που αποστέλλουν το μήνυμα και την ποιότητα της πληροφορίας, είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνα στη δημιουργία γνώμης και συμπεριφορών

ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΠΕΡΝΟΥΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΙΔΗΣΗΣ

Διαβάζοντας μian εφημερίδα, είτε μέσα από ένα άρθρο ή επιστολή αναγνώστη ή σχόλιο ή και γελοιογραφία έχουμε όλοι λιγότερο ή περισσότερο κάποιες εμπειρίες σε αναφορές για κάποιες συμπεριφορές να παρομοιάζονται ως συμπεριφορές που συνάδουν με τρόπο ζωής ή εικόνας μιας κάποιας εθνικότητας ή / και μειονότητας που ζει ανάμεσά μας, όπως λ.χ. «μας φέρονται ως να είμαστε κάφροι...», «δεν είμαι η Φιλιπινέζα του...», «είναι γύφτος με τον τρόπο που... » ή απλώς «γύφτος», «Ρωσοπόντιος», «καλλιτέχνηδα», «Βούλγαρος», «Τούρκος» κλπ. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που οδηγεί σταδιακά σε κάποιες νεοσύστατες ορολογίες με συσχετισμούς που τείνουν σε μια συνήθεια στην καθημερινή επικοινωνία του αναγνώστη και καταλήγουν στη δημιουργία λέξεων που δυνητικά προκαλούν φθορά στην εικόνα ενός ανθρώπου που αποτελεί μέλος μειονότητας σε μια κοινωνία.

Για όλα αυτά, επιτρέψτε μας να ζητήσουμε τη συνεργασία σας στη μελέτη που τοποθετούμε για να βρεθεί η κατάσταση στην Κύπρο σε σχέση με το βαθμό ρατσισμού που υφίσταται. Γνωρίζουμε ότι, ο χρόνος σας είναι πολύτιμος αλλά αφιερώνοντας μερικά λεπτά για να απαντήσετε το ερωτηματολόγιο αυτό, πιστεύουμε ότι συμβάλλετε στη

σωστή αποστολή μιας επιστημονικής έρευνας που σκοπό έχει να βοηθήσει στη θετική αντιμετώπιση συμπεριφορών στον τόπο μας.

ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΡ. 2. - ΠΡΟΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ: ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

(Ρατσισμός ενάντια σε μειονότητες στα μέσα επικοινωνίας της Κύπρου)

Για να γίνει ευκολότερη η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, επέλεξε ΜΙΑ μόνο απάντηση, εκτός από τις περιπτώσεις που υποδεικνύεται διαφορετικά.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι κατανοείς από το ρατσισμό; (% επί 83 απαντημένων ερωτηματολογίων)

Έντονες συμπεριφορές κατά ατόμων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, ιδεολογίας... 11

Απόρριψη ή διάκριση κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος ή ιδεολογίας... 71

Οποιοσδήποτε αρνητικές διαφορές προσώπων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος, ιδεολογίας... 15

Αρνητικές ή θετικές διαφορές. 4

Άλλο

2. Ποια γνώμη έχετε σχετικά με την πραγματική κατάσταση των εθνικών μειονοτήτων σε σχέση με τον ρατσισμό; (81)

Είναι πρόβλημα που πάντα υπάρχει και δεν έχει λύση. 24

Ένα πρόβλημα με λύση, αν όλοι βοηθήσουν. 74

Μια κατάσταση λιγότερο σοβαρή από ό,τι αναφέρεται. 2

Άλλο

3. Οι επαφές σου με μέλη εθνικών μειονοτήτων είναι ... (83)

συνήθεις.	☐	23
συχνές.	☐	23
σποραδικές.	☐	31
σπάνιες ή δεν υφίστανται.	☐	23

Άλλο

4. Αυτές οι σχέσεις συνήθως εμπíπτουν σε κίνητρα... (77)

οικογένειας.	☐	4
φιλίας.	☐	33
εργασίας.	☐	44
δεν υπάρχουν.	☐	18

Άλλο: (συγκυριακές ευκαιρίες) 1

5. Τα παράπονα των μειονοτήτων... (81)

είναι λογικά.	☐	9
είναι δικαιολογημένα.	☐	56
είναι μεγαλοποιημένα.	☐	21
στηρίζονται σε μια πρόφαση / δικαιολογία.	☐	5

Άλλο

6. Ο ρατσισμός είναι δικαιολογήσιμος; (83)

Ποτέ	☐	61
Σε μερικές περιπτώσεις	☐	34
Πολλές φορές	☐	2
Πάντοτε	☐	2

Άλλο

7. Θεωρείτε ότι οι προσπάθειες των μειονοτήτων να αποκτήσουν συνύπαρξη στο κοινωνικό σύστημα είναι αρκετές; (81)

Κάνουν ό,τι μπορούν.	☐	33
Θα μπορούσαν να κάνουν περισσότερες προσπάθειες.	☐	57
Δεν κάνουν καμία προσπάθεια.	☐	6
Δεν θέλουν να ενταχθούν.	☐	4

Άλλο

8. Ποιο βαθμό ευθύνης έχουν αυτές τούτες οι μειονότητες σε καταστάσεις διακρίσεων; (80)

Δεν έχουν φταίξιμο.	☐	21
Σε μερικές περιπτώσεις δημιουργούν αυτές τις καταστάσεις.	☐	69
Οι «στάσεις» τους είναι αιτία ρατσισμού.	☐	9
Δεν πρέπει να διαμαρτύρονται, αυτοί φταίνε.	☐	1

Άλλο

9. Πώς νομίζεις ότι η κοινωνία θα έπρεπε να βοηθήσει τις μειονότητες; (73)

Με φιλία.	☐	48
Με χρήματα.	☐	3
Με εκπαίδευση.	☐	43
Δεν πιστεύω ότι θα έπρεπε να βοηθούμε.	☐	1

Άλλο: (με την προσφορά ίσων ευκαιριών)	1
(με συγκεκριμένη πολιτική του κράτους)	2
(με ανθρωπιά)	1

10. Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με τη «θετική διάκριση»; (81)

Ένας καλός τρόπος για να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός.	☐	43

Πράγματα που γίνονται καλοπροαίρετα δεν πρέπει να υφίστανται κριτική.

 26

Είναι εξίσου λάθος όπως και η αρνητική διάκριση.

 31

Δεν νομίζω ότι θα τους αρέσει.

 0

11. Θεωρείτε ότι τα στερεότυπα που αποδίδονται σε μερικές μειονότητες είναι πραγματικά; (85)

Αν έχουν αυτή τη φήμη, πρέπει να υπάρχει για ένα λόγο.

 28

Είναι συνήθως πραγματικά.

 18

Όχι, κανονικά είναι μόνο στερεότυπα.

 26

Είναι μόλις - καμιά φορά – πραγματικά.

 28

12. Δώσε βαθμούς στις πιο κάτω ομάδες ανάλογα με το βαθμό διάκρισης που δέχονται στην περιοχή σου. Δώσε 1 στην ομάδα που πιο πολύ απορρίπτεται από την κοινότητά σου και 10 σε εκείνη που πιο πολύ είναι αποδεκτή. (μέση τιμή)

Τσιγγάνοι 3.4

Τουρκοκύπριοι 3.5

Μαρωνίτες 7.4

Αρμένιοι 7.6

Ελληνοπόντιοι 5.5

Άραβες εργάτες 3.2

Ανατολικοευρωπαίοι εργάτες 5.6

Ξένες καλλιτέχνιδες 4.9

Ασιάτισσες οικιακές βοηθοί 5.7

13. Ποια είναι η τρέχουσα τάση ρατσισμού στην περιοχή σου; (79)

Δείχνει να αυξάνεται.	☐	27
Παραμένει η ίδια.	☐	30
Δείχνει να μειώνεται.	☐	19
Δεν υπάρχει πρόβλημα τέτοιο.	☐	24

Άλλο

14. Ποια γνώμη έχεις από την επανεμφάνιση ομάδων νεολαίας ρατσισμού στην Ευρώπη; (83)

Είναι πολύ ανησυχητική.	☐	80
Είναι μεγαλοποιημένη υπόθεση: είναι απλώς ένα φαινόμενο της στιγμής.	☐	17
Δεν συμβαίνει τέτοιο φαινόμενο με επανάληψη.	☐	4

Άλλο

15. Σε ποιες αιτίες αποδίδονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα συμπεριφορών / έκφρασης ρατσισμού στην κοινωνία; (80)

Οι άνθρωποι κυρίως απορρίπτουν κάτι που δεν ξέρουν.	☐	74
Οι εθνικές μειονότητες δίνουν αφορμή για αυτό.	☐	18

Άλλο:

(και τα δυο πιο πάνω)		3
(ξеноφοβία)		3
(με ανεκτικότητα στο διαφορετικό)		3
(οι άνθρωποι δεν θεωρούν τους εαυτούς τους καλύτερους από τους άλλους)		1

16. Ποιο είναι το πρόβλημα; Ρατσισμός ή διαφορετική τάξη ανθρώπων; (80)

Ρατσισμός: τι απορρίπτεται είναι το χρώμα του δέρματος.	☐	19
Τάξη: ένας πλούσιος και σημαντικό μέλος μιας μειοψηφίας γίνεται αποδεχτός. Το πρόβλημα είναι το χρήμα.	☐	9
Και τα δύο.	☐	60

Ούτε το ένα ούτε το άλλο.

13

Άλλο

ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

17. Θεωρείς ότι ο ρατσισμός υπάρχει μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας που γνωρίζεις; (83)

Ρατσιστικές «στάσεις» συχνά εκφράζονται.

30

Όχι ιδιαίτερα.

34

Δεν μπορούμε να δίνουμε γενικεύσεις, πολύ σποραδικά.

22

Όχι, τα μέσα ενημέρωσης δεν είναι ρατσιστικά.

15

Άλλο

18. Είναι η εικόνα των εθνικών μειονοτήτων στα μέσα επικοινωνίας πραγματική; (81)

Πάντοτε

9

Μερικές φορές

75

Σχεδόν ποτέ

11

Ποτέ

5

Άλλο

19. Πώς νομίζεις ότι ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα η εικόνα των μειονοτήτων που δίνεται μέσα από τα μέσα επικοινωνίας; (75)

Είναι χειρότερη από την πραγματική.

49

Είναι καλύτερη της πραγματικής.

20

Είναι τελείως όμοια με την πραγματικότητα.

11

Είναι ακριβώς η πραγματικότητα.

15

Άλλο: (πλησιάζει την πραγματικότητα)

4

(μεγεθύνονται τα αρνητικά στοιχεία)

1

20. Πόσο συνήθως οι ειδήσεις αναφέρονται σε θέματα που σχετίζονται με εθνικές μειονότητες; (80)

Συνήθως	☐	23
Μερικές φορές	☐	69
Περίπου ποτέ	☐	9
Ποτέ	☐	0

Άλλο

21. Σε τι είδους ειδήσεων γίνεται συνήθως αναφορά; (76)

Αδικήματα... Ναρκωτικά...	☐	79
Καλλιτεχνικά θέματα, παραστάσεις, κουλτούρα...	☐	8
Δεν υπάρχει προκαθορισμένο θέμα αναφοράς.	☐	13
Θέματα μειονοτήτων δεν καλύπτονται.	☐	0

Άλλο

22. Υπάρχουν άτομα στο δικό σου μέσο επικοινωνίας που ειδικά ασχολούνται με τέτοιου είδους νέα; (77)

Ναι	☐	21
Όχι	☐	73
Γιατί; Δεν είναι τόσο σημαντικό.	☐	7

Άλλο

23. Η είσοδος των μειονοτήτων στα μέσα επικοινωνίας είναι... (76)

αδύνατη.	☐	30
περισσότερο δύσκολη από την πλειοψηφία.	☐	42
ευκολότερη από την πλειοψηφία.	☐	5
δυνατή.	☐	22

Άλλο

24. Το δικό σου μέσο επικοινωνίας κάνει πάντα αναφορά στην εθνική καταγωγή των μειονοτήτων; (76)

- Ναι, πάντοτε. 38
 Εξαρτάται από το δημοσιογράφο. 47
 Όχι, δεν κάνουμε αναφορά στην καταγωγή. 15

Άλλο

25. Θεωρείς ότι μερικά μέσα επικοινωνίας ενθαρρύνουν ρατσιστικές τάσεις; (83)

- Ναι 25
 Όχι 23
 Μερικές φορές 51

Άλλο: (σπάνια) 1

26. Πόσα άτομα που ανήκουν σε μειονότητες εργάζονται στο δικό σας μέσο επικοινωνίας; (67)

- Κανείς 76
 Ένας 5
 Δύο 13
 Τρεις 6

Άλλο

27. Ποιος βαθμός αξιοπιστίας θα μπορούσε να καταλογισθεί στις μειονότητες από αναγνώστες / ακροατές σας; (71)

- Δεν θα είχαν αξιοπιστία. 16
 Μικρότερο από ένα πρόσωπο που δεν ανήκει σε μειονότητα. 23
 Το ίδιο όπως ένα πρόσωπο που δεν ανήκει σε μειονότητα. 30
 Θα μπορούσε να είχαν αξιοπιστία. 32

Άλλο

28. Θα μπορούσαν τα μέσα επικοινωνίας να αποδεχτούν μέλη των μειονοτήτων να εργάζονται σε «σοβαρά» τμήματα; Όπως λ.χ. το τμήμα που ασχολείται με πολιτικές αναλύσεις; (78)

- Βεβαίως. 19
 Εξαρτάται από την ποιότητά τους ως επαγγελματίες. 58
 Όχι. 23

Άλλο

29. Ως ένας δημοσιογράφος, ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να αντιμετωπίσεις και να καταπολεμήσεις το ρατσισμό; (80)

- Να αποκρύπτω αρνητικά νέα αναφορικά με τις μειονότητες. 1
 Να επεξεργάζομαι τις ειδήσεις σχετικά με τις μειονότητες με φρόνηση. 26
 Να ευκολύνω είσοδο φωνής των μειονοτήτων στα μέσα επικοινωνίας. 46
 Να αγνοώ ότι είναι μέλη μειονοτήτων. 26

Άλλο

30. Ως πηγή πληροφόρησης, θα μπορούσε η αναφορά ενός προσώπου που ανήκει σε μια μειονότητα να έχει την ίδια αξιοπιστία όπως ένα πρόσωπο που ανήκει στην πλειοψηφούσα κοινωνία; (82)

- Ναι, η ίδια. 38
 Περίπου η ίδια. 46
 Δεν τους εμπιστεύομαι ορισμένες φορές 7
 Δεν τους εμπιστεύομαι καθόλου. 4

Άλλο: (όχι)	1
(εξαρτάται από το άτομο)	2
(εξαρτάται από το θέμα)	1

31. Θα ήταν καταλληλότερο να έχουμε ένα μέσο επικοινωνίας για την κάθε μειονότητα; (82)

- Ναι, με τον τρόπο αυτό δεν αισθάνονται ενάντιά τους διάκριση. 7
- Όχι, πιστεύω ότι έτσι θα είναι ακόμη πιο πολύ μεγάλη η διάκριση. 55
- Όχι, αλλά τα μέσα επικοινωνίας της πλειοψηφίας θα έπρεπε να καταβάλλουν περισσότερο ενδιαφέρον για αυτούς. 33
- Δεν είναι τόσο σημαντικοί για να έχουμε μέσο επικοινωνίας κατά αποκλειστικότητα για αυτούς. 5

Άλλο

32. Ποια «στάση» έχεις σε ειδήσεις που περιπλέκουν ένα μέλος της μειονότητας; (80)

- Το ίδιο ως το άτομο να μην ανήκει σε μια εθνική μειονότητα. 54
- Το ίδιο όπως είναι οι ειδήσεις του μέσου επικοινωνίας. 33
- Σκέφτεσαι ως προς τι οι ακροατές / αναγνώστες επιθυμούν να ακούσουν ή να διαβάσουν. 11
- Προσφέρεις τις ειδήσεις διαφορετικά (καλύτερα ή χειρότερα). 3

Άλλο

33. Πώς θα αισθανόσουν αν ο προϊστάμενος των ειδήσεων των μέσων επικοινωνίας ήταν μέλος μιας μειονότητας; (80)

- Δεν υπάρχει πρόβλημα, αυτός/ αυτή είναι όπως οποιοσδήποτε άλλος. 79
- Θα αισθανόμουν παράξενα, αυτή η περίπτωση δεν είναι συνήθης. 18
- Ειλικρινά, δεν θα μου άρεσε. 4

Άλλο

34. Έχεις γνώση ότι η γνώμη σου, ως δημοσιογράφου, μπορεί να επηρεάσει τους αναγνώστες ακροατές; (82)

- Ναι, επομένως θα πρέπει να είμαστε προσεκτικοί όταν εκφράζουμε τη γνώμη μας. 83

- Ναι, μολονότι ένας δημοσιογράφος πρέπει πάντα να εκφράζει τι σκέπτεται. 13
- Όχι, πιστεύω ότι η γνώμη μας δεν επηρεάζει τους αναγνώστες/ ακροατές. 4

Άλλο

35. Πιστεύεις ότι η ύπαρξη κωδικοποιημένου αυτό-κανονισμού για το επάγγελμα είναι αναγκαίο αντί των ρυθμιστικών νομικών κανόνων που τίθενται από έξω; (77)

- Ναι, πιστεύω ότι θα είναι ένα καλό βήμα να προχωρήσουμε. 53
- Όχι, δεν πιστεύω ότι είναι ένα καλό βήμα. 16
- Η δημοσιογραφία δεν είναι το κατάλληλο επάγγελμα για τέτοιες κωδικοποιήσεις. 26

Άλλο: (πρέπει να υπάρχουν και τα δυο) 4
(αυτό που χρειάζεται είναι αλληλοσεβασμός) 1

36. Έχεις πάρει ποτέ πιέσεις από ανωτέρους σου σε οποιαδήποτε μέσο επικοινωνίας να καλύψεις θέματα που σχετίζονται με μειονότητες με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο; (73)

- Ναι, και θα έπρεπε να έχω αποδεχτεί τις «εισηγήσεις» από φόβο των επιπτώσεων. 7
- Ναι, αλλά δεν άλλαξα τη γνώμη μου, παρόλο του κινδύνου για πιθανές επιπτώσεις. 16
- Όχι, δεν είχα ποτέ πιέσεις. 77

Άλλο

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

37. Είναι οι νέοι ως επαγγελματίες, που κατέχουν μια μοντέρνα εκπαίδευση και από διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα, περισσότερο ανεκτικοί σε μειονότητες; (82)

- Οι νέοι ως επαγγελματίες είναι περισσότερο ανεκτικοί και δείχνουν μεγαλύτερο σεβασμό προς τις μειονότητες. 38
- Οι νέοι ως επαγγελματίες είναι περισσότερο αδιάλλακτοι και ριζοσπαστικοί σε σχέση με τις μειονότητες. 6
- Γενικά, δεν είναι πολύ διαφορετικοί από τους παλαιότερους. 12
- Δεν εξαρτάται από την ηλικία, εξαρτάται από τα άτομα. 44

Άλλο

38. Ο ρόλος της οικογένειας στην εκπαίδευση... (83)

- θα είναι ο κύριος αποφασιστικός παράγοντας κατά πόσο ένα άτομο θα εξελιχθεί ρατσιστής ή όχι. 45
- θα έχει μια μεγάλη επιρροή, πάρα πολύ. 39
- το σχολείο θα έχει μεγαλύτερη επιρροή από την οικογένεια. 13
- οι άνθρωποι ρατσιστές είναι έτσι γεννημένοι. Ούτε ακόμη η οικογένεια δεν μπορεί να το αλλάξει αυτό. 4

Άλλο

39. Το Πανεπιστήμιο ή τα κολέγια που διδάσκουν επικοινωνία και δημοσιογραφία... (81)

- θα πρέπει να επιδεικνύουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον με αυτά τα θέματα. 68
- έχουν επαρκές ενδιαφέρον. 20
- αμελούν τέτοια θέματα. 9
- δεν είναι δουλειά τους. 3

Άλλο: (δεν γνωρίζω)

1

40. Δώσε βαθμούς στους παρακάτω κοινωνικούς θεσμούς ως προς το πώς περιπλέκονται στην καταπολέμηση ενάντια στο ρατσισμό. Δώσε 1 στον πιο σημαντικό και 5 στον πιο μικρό σε σημασία. (μ.τ.)

Οικογένεια

1.7

Σχολείο	☐	2.3
Διοίκηση	☐	3.4
Μέσα μαζικής επικοινωνίας	☐	2.9

Άλλο

ΑΝΟΙΚΤΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

41. Θα μπορούσες να μας πεις, αν θυμάσαι, τα τελευταία νέα που έχουν δημοσιευθεί στα δικά σου μέσα επικοινωνίας σχετικά με ένα μέλος μιας εθνικής μειονότητας; (19)

Υπόθεση Οτσαλάν.	21
Τούρκοι αυτόμολοι.	11
Υπόθεση 15χρονου Ρωσοπόντιου διαρρήκτη.	11
Επεισόδια με Ελληνοπόντιους στην Πάφο.	26
Υπόθεση Ελληνοπόντιου Γ. Πολιτίδη που απελάθηκε για κλοπές.	5
Επεισόδια με Τουρκοκύπριους στη Λεμεσό.	5
Κακομεταχείριση καλλιτεχνιδων.	5
Ατύχημα με Φιλιππινέζες.	5
Σύλληψη Σαουδάραβα επιχειρηματία.	5
Εξαφάνιση Σαουδάραβα επιχειρηματία.	5

42. Θα μπορούσες να μας κατονομάσεις ένα διάσημο πρόσωπο που είναι μέλος μιας εθνικής μειονότητας; (22)

Οτσαλάν	73
Βικάριος Μαρωνιτών	5
Οζντεμίρ Οζγκιούρ (Τουρκοκύπριος πολιτικός)	14
Μπενού Σεβάν (Κύπριος Αρμένιος)	5
Νιαζί Κιζιλγκιουρέλ (Τουρκοκύπριος διανοούμενος)	5

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ – ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Παρακαλώ συμπλήρωσε το πιο κάτω.

43. Φύλο. (79)

Άρρεν 49
 Θήλυ 51

44. Ηλικία. (μ.τ.) 29

45. Αν θες να παραμείνεις ανώνυμος συμπλήρωσε τα πιο κάτω. (74)

Εργάζομαι στον τύπο. 34
 Εργάζομαι στο ραδιόφωνο. 31
 Εργάζομαι στην τηλεόραση. 3
 Είμαι φοιτητής επικοινωνίας / δημοσιογραφίας. 0

Άλλο: (τύπος + τηλεόραση + ραδιόφωνο)	24
(εκτός Μ.Μ.Ε.)	8

Πού; (73)

Πόλη: ...Λευκωσία 29... Λεμεσός 48... Λάρνακα 11... Πάφος 12...
 Ταχυδρομικός κώδικας

46. Αν θες να προσδιορίσεις ταυτότητα συμπλήρωσε τα ακόλουθα.

Όνομα
 Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο
 Διεύθυνση
 Πόλη..... Ταχυδρομικός κώδικας

Σημείωση

Η αλληλογραφία αναφορικά με το παραπάνω ερωτηματολόγιο να απευθύνεται προς:

Συντονιστή Ερευνητικού Προγράμματος "Αντικοινωνική Συμπεριφορά των Νέων της Κύπρου - Τάσεις Ρατσισμού",

Frederick Research Center (Limassol campus) - Frederick Institute of Technology

Τ.Θ. 6368, Λεμεσός 3306.

Τηλέφωνο: 05-730975; fax: 05-355463; Ηλεκτρονικό Ταχυδρομείο:
ccharakis@cytanet.com

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4
ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ:
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΡ. 3.- ΠΡΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Με την έγκριση ερευνητικής πρότασής μας, από το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας, το Ερευνητικό Κέντρο του Frederick Institute of Technology (Λεμεσού) ανέλαβε τη διεκπεραίωση μιας έρευνας σε θέματα κοινωνικών μελετών, με αντικείμενο την «αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων της Κύπρου: Ρατσιστικές τάσεις».

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Ο αντικειμενικός σκοπός διαφόρων εξειδικευμένων ερωτηματολογίων είναι να βρεθεί η σχέση του ρατσισμού με διάφορους φορείς κοινωνικοποίησης, όπως λ.χ. της οικογένειας, του σχολείου, των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των διαφόρων ομολογών και δευτερογενών ομάδων.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΤΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ Μ.Μ.Ε.

Η σημασία που δίνεται στα θέματα αγωγής και κοινωνικοποίησης είναι θεμελιώδης για την επιτυχία της έρευνάς μας. Οι διάφοροι φορείς που συμβάλλουν/ συμμετέχουν στην ανάπτυξη της ψυχικής και πνευματικής υγείας των νέων μας, δυνητικά καλλιεργούν ρατσιστικές "στάσεις" ή βοηθούν στην αποφυγή τους.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Το σχολείο, στις σύγχρονες κοινωνίες, μέσα από τον τρόπο που προσφέρει τη γνώση και την αγωγή είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνο στη δημιουργία "στάσεων" και συμπεριφορών.

ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΠΕΡΝΟΥΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Διδάσκοντας, είτε μέσα από μια ομιλία, μεταφέρονται λιγότερο ή περισσότερο μηνύματα για κάποιες συμπεριφορές που συνάδουν με τρόπο ζωής, εικόνα, "image", μιας εθνικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι εθνικές διαφορές βουλγάρων - ελλήνων που οδήγησε στο "Βούλγαρο", όπου πέρα από την έννοια "κάτοικος Βουλγαρίας", έγινε υβριστικό συνώνυμο με οπαδό ομάδας στη Θεσσαλονίκη. Άλλες υβριστικές έννοιες περνούν μέσα στην καθομιλουμένη όπως λ.χ. "κάφροι", "Τούρκοι", "Γόντιος" κλπ. Αλλά και μεταξύ ομοεθνών, όπως λ.χ. να ταυτίζεται το έγκλημα με το Λεμεσιανό ή το άξεστος με τον Παφίτη. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που οδηγεί σταδιακά σε κάποιες νεοσύστατες ορολογίες που δυνητικά προκαλούν φθορά στην εικόνα του ανθρώπου και ιδιαίτερα όταν αυτός ανήκει στις ξένες μειονότητες.

Για όλα τα παραπάνω, επιτρέψτε μας να ζητήσουμε τη συνεργασία σας στη μελέτη που στοχοθετούμε για να βρεθεί η κατάσταση στην Κύπρο σε σχέση με το φαινόμενο και το βαθμό ρατσιστικών τάσεων. Γνωρίζουμε ότι, ο χρόνος σας είναι πολύτιμος αλλά αφιερώνοντας μερικά λεπτά για να απαντήσετε το ερωτηματολόγιο αυτό, πιστεύουμε ότι συμβάλλετε στη σωστή αποστολή μιας επιστημονικής έρευνας που σκοπό έχει να βοηθήσει στη θετική αντιμετώπιση συμπεριφορών στον τόπο μας και στην καλλιέργεια μιας ποιοτικής κοινωνίας.

Για να γίνει ευκολότερη η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, επέλεξε ΜΙΑ μόνο απάντηση, εκτός από τις περιπτώσεις που υποδεικνύεται διαφορετικά.

Αποσαφήνιση: Η έννοια ξένος/ η/ οι ή η έννοια εθνικές μειονότητες αναφέρονται σε πρόσωπα ή ομάδες που ζουν ή που περνούν νόμιμα ή παράνομα στις ελεύθερες περιοχές, λ.χ. τσιγγάνοι, Άραβες εργάτες, ανατολικοευρωπαίοι εργάτες, ξένοι φοιτητές, ασιάτισσες οικιακοί βοηθοί, ρωσοπόντιοι, ξένες καλλιτέχνιδες κλπ.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι κατανοείς από το ρατσισμό; (% - 41 απαντημένα ερωτηματολόγια)

Έντονες συμπεριφορές κατά ατόμων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, ιδεολογίας

32

- Απόρριψη ή διάκριση κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος ή ιδεολογίας 66
- Οποιοσδήποτε αρνητικές διαφορές προσώπων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος, ιδεολογίας 2
- Αρνητικές ή θετικές διαφορές 0

Άλλο

2. Ποια γνώμη έχεις για την πραγματική κατάσταση της συνεχούς αύξησης ξένων σε σχέση με πιθανή εξέλιξη ρατσιστικών "στάσεων" στον τόπο μας; (44)

- Είναι πρόβλημα που πάντα θα υπάρχει και δεν έχει λύση. 21
- Ένα πρόβλημα με λύση, αν όλοι βοηθήσουν. 73
- Μια κατάσταση λιγότερο σοβαρή από ό,τι αναφέρεται. 7

Άλλο

3. Οι επαφές σου με ξένους ή με μέλη εθνικών μειονοτήτων είναι... (44)

- συνήθεις. 25
- συχνές. 18
- σποραδικές. 39
- σπάνιες ή δεν υφίστανται. 18

Άλλο

4. Αυτές οι σχέσεις συνήθως εμπíπτουν σε κίνητρα... (43)

- οικογένειας. 16
- φιλίας. 21
- εργασίας. 44
- δεν υπάρχουν. 19

Άλλο

5. Τα παράπονα των ξένων / μειονοτήτων ... (43)

- είναι λογικά. 19
- είναι δικαιολογημένα. 54
- είναι μεγαλοποιημένα. 26
- στηρίζονται σε μια πρόφαση/ δικαιολογία. 2

Άλλο

6. Η διάκριση στον τόπο μας είναι δικαιολογήσιμη. (44)

- Ποτέ 23
- Σε μερικές περιπτώσεις 68
- Πολλές φορές 9
- Πάντοτε 0

Άλλο

7. Θεωρείς ότι οι προσπάθειες των ξένων μειονοτήτων να αποκτήσουν συνύπαρξη στο κοινωνικό μας σύστημα είναι αρκετές; (43)

- Κάνουν ό,τι μπορούν. 35
- Θα μπορούσε να κάνουν περισσότερες προσπάθειες. 51
- Δεν θέλουν να ενταχθούν. 14

Άλλο

8. Ποιο βαθμό ευθύνης έχουν αυτές τούτες οι μειονότητες σε καταστάσεις διακρίσεων; (43)

- Δεν έχουν φταίξιμο. 16
- Σε μερικές περιπτώσεις δημιουργούν τις καταστάσεις. 74
- Οι "στάσεις" τους είναι αιτία διάκρισης ή και "εν εξελίξει" ρατσισμού. 7
- Δεν πρέπει να διαμαρτύρονται, αυτοί φταίνε. 2

Άλλο

9. Πώς νομίζεις ότι η κοινωνία θα έπρεπε να βοηθήσει τις μειονότητες; (38)

- Με φιλία. 34
 Με χρήματα. 0
 Με σωστή μίσθωση όπως τους ντόπιους. 18
 Με εκπαίδευση. 47
 Δεν πιστεύω ότι θα έπρεπε να βοηθούμε. 0

Άλλο

10. Ποια είναι η γνώμη σου σχετικά με τη "θετική διάκριση"; (44)

- Ένας καλός τρόπος να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός. 43
 Πράγματα που γίνονται καλοπροαίρετα δεν πρέπει να υφίστανται κριτική. 27
 Είναι εξίσου λάθος όπως και η αρνητική διάκριση. 30
 Δεν νομίζω θα τους αρέσει.. 0

Άλλο

11. Θεωρείς ότι τα στερεότυπα που αποδίδονται σε μερικούς ξένους ή μερικές μειονότητες είναι πραγματικά; (43)

- Αν έχουν αυτή τη φήμη, πρέπει να υπάρχει για κάποιο λόγο. 37
 Είναι συνήθως πραγματικά. 19
 Όχι, κανονικά είναι μόνο στερεότυπα. 30
 Είναι μόλις - καμία φορά – πραγματικά. 14

Άλλο

12. Δώσε βαθμούς στις παρακάτω ομάδες ανάλογα με το βαθμό διάκρισης που πιστεύεις ότι δέχονται στην περιοχή σου. Δώσε 1 στην ομάδα που πιο πολύ απορρίπτεται από την κοινότητά σου και 7 σε κείνη που πιο πολύ είναι αποδεχτή. (μέση τιμή)

- Τσιγγάνοι 2.1
 Αυτόμολοι Τουρκοκύπριοι 1.6

Ελληνοπόντιοι	☐	5.7
Ανατολικοευρωπαίοι εργάτες	☐	5.5
Άραβες εργάτες	☐	3.6
Ασιάτισσες οικιακές βοηθοί	☐	5.3
Ξένες καλλιτέχνιδες	☐	3.8

Άλλοι

13. Ποια είναι η τρέχουσα τάση ρατσισμού; (44)

Δείχνει να αυξάνεται.	☐	43
Παραμένει η ίδια.	☐	21
Δείχνει να μειώνεται.	☐	34
Δεν υπάρχει τέτοιο πρόβλημα.	☐	2

Άλλο

14. Ποια γνώμη έχεις για την επανεμφάνιση ομάδων νεολαίας ρατσισμού στην Ευρώπη; (44)

Είναι πολύ ανησυχητική.	☐	89
Είναι μεγαλοποιημένη υπόθεση: απλώς ένα φαινόμενο της στιγμής.	☐	11
Δεν συμβαίνει τέτοιο φαινόμενο με επανάληψη.	☐	0

Άλλο

15. Σε ποιες αιτίες αποδίδεις τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα συμπεριφορών / έκφρασης ρατσισμού στην κοινωνία; (42)

Οι άνθρωποι κυρίως απορρίπτουν κάτι που δεν ξέρουν.	☐	74
Οι ίδιοι οι ξένοι ή και οι εθνικές μειονότητες δίνουν αφορμή για αυτό.	☐	26

Άλλο

16. Ποιο είναι το πρόβλημα; Ρατσισμός ή διαφορετική τάξη ανθρώπων; (40)

Και τα δυο. 78

Ούτε το ένα ούτε το άλλο. 22

Άλλο

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

17. Θεωρείς ότι ο ρατσισμός ή οι διακρίσεις ή η ξενοφοβία υπάρχουν μέσα από διδακτικά βιβλία; (43)

Ρατσιστικές "στάσεις" συχνά υπάρχουν. 12

Όχι ιδιαίτερα. 26

Δεν μπορούμε να δίνουμε γενικεύσεις, πολύ σποραδικά. 23

Όχι, τα βιβλία των σχολείων μας δεν είναι ρατσιστικά. 40

Άλλο

18. Θεωρείς ότι σε ορισμένες ομιλίες περνούν μηνύματα που δυνητικά είναι ρατσιστικά; (44)

Έκδηλα υπάρχουν μηνύματα που διαχωρίζουν το "εμείς" από το "αυτοί". Δεν νομίζω όμως να είναι ρατσιστικά. 32

Ναι υπάρχουν τόσο έκδηλα όσο και συγκεκαλυμμένα. 14

Υπάρχουν συγκεκαλυμμένα μηνύματα. 2

Όχι ιδιαίτερα. 18

Δεν μπορούμε να δίνουμε γενικεύσεις, πολύ σποραδικά. 18

Όχι, οι ομιλίες δεν περιέχουν τίποτα ρατσιστικό ή οιονεί ρατσιστικό. 16

Άλλο

19. Σε πόσα έτη δίδαξες το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής (απάντησε αν εφαρμόζεται σε σένα) ...

(μέση τιμή επί 31 απαντημένων ερωτηματολογίων)

στην ύπαιθρο; 0.8

στην πόλη; 3.6

20. Σε ποιες τάξεις δίδαξες το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής; (απόλυτοι αριθμοί επί 44 ερωτηματολογίων)

Γ' Γυμνασίου 19

B' Λυκείου 27

Γ' Τεχνικής Σχολής 2

Άλλες τάξεις	2
--------------	---

21. Κατά την κρίση σου, τα αποτελέσματα της διδασκαλίας του μαθήματος Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής είναι ... (40)

εξαιρετα. 3

μέτρια. 40

αρκετά ικανοποιητικά. 40

ανεπαρκή. 18

Άλλο

22. Τα πιο πάνω αποτελέσματα οφείλονται στους/ στον / στην ... (32)

ύλη του μαθήματος. 38

χρόνο διδασκαλίας. 41

διδάσκοντες. 9

διδασκόμενους. 13

Άλλο

23. Στη διδασκαλία σου, αξιοποιείς το χρόνο για ... (38)

Παράδοση μόνο. 0

διερεύνηση / ανάλυση. 11

παράδοση / συζήτηση. 90

αξιολόγηση μαθητών. 0

Άλλο

24. Οι μαθητές που διδάσκεις / δίδασκες συμμετέχουν / συμμετείχαν σε δραστηριότητες κοινωνικής δράσης, σε τομείς όπως (Παρακαλώ, ανάφερε σε συντομία):

A)
B)
Γ)
Δ)

25. Οι νέοι μας φεύγοντας από το Λύκειο αποκτούν μια καλλιέργεια ή ακόμη και βίωμα, να βλέπουν ότι η διασφάλιση των δικαιωμάτων τους περνά μέσα από τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων των άλλων. (44)

Καθόλου	☐	5
Λίγο	☐	30
Αρκετά	☐	52
Πολύ	☐	11
Απόλυτα	☐	2

Άλλο

26. Υπάρχουν και άλλες μεταβλητές μέσα από θεσμούς στο κοινωνικό σύνολο που παρεμποδίζουν τις προσπάθειες του σχολείου για πραγματική αγωγή σε θέματα σεβασμού για διαφύλαξη των δικαιωμάτων των άλλων. (Σημείωσε πέντε τουλάχιστο που κατά την κρίση σου είναι πιο σοβαρές, βαθμολογώντας με 1 την πιο σοβαρή και 7 τη λιγότερο σοβαρή). (μ.τ.)

Ο τρόπος που περνούν τα μηνύματα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.	☐	2.7
Η υποκουλτούρα από φτηνές παραγωγές της τηλεόρασης.	☐	3.2
Οι ξένες ταινίες στην τηλεόραση.	☐	3.6
Η υπέρμετρη δογματική κατήχηση.	☐	4.8
Η κομματικοποίηση στην κοινωνική ζωή.	☐	4.4

- Το ρουσφέτι ως μέσο για επαγγελματική αποκατάσταση ή προαγωγή. 3.5
- Η προβολή συλληφθέντων υπόπτων. 4.1
- Η αυξημένη εγκληματικότητα. 3.4
- Η αίσθηση ότι η δικαιοσύνη δεν είναι πάντα "τυφλή". 5.5

Άλλο

27. Δίνει το σχολείο βιώματα στους νέους μας ώστε να αισθάνονται ότι, όταν παραβιάζουν τα δικαιώματα των συνανθρώπων τους, τότε αφήνουν ανεκπλήρωτες τις δικές τους ανάγκες και καταστρέφουν τις προϋποθέσεις της ομαλής συμβίωσης; (44)

- Καθόλου 5
- Λίγο 21
- Αρκετά 61
- Πολύ 11
- Απόλυτα 2

28. Υπάρχουν και άλλες μεταβλητές μέσα από απουσία ή μη ικανοποιητική αξιοποίηση θεσμών στο σχολείο που μειώνουν ή/ και παρεμποδίζουν τις προσπάθειες μας για πραγματική αγωγή σε θέματα σεβασμού για διαφύλαξη των δικαιωμάτων των άλλων. (Σημείωσε πέντε τουλάχιστο που κατά την κρίση σου είναι πιο σοβαρές, βαθμολογώντας με 1 την πιο σοβαρή και 8 τη λιγότερο σοβαρή). (μ.τ.)

- Η ευαισθητοποίηση μέσα από το βιβλίο. 4.3
- Η συνύπαρξη και φιλία μαθητών διαφορετικών σχολείων σε εκδρομές. 3.9
- Ο Ολυμπισμός ως συνείδηση στις μεταξύ των νέων σχέσεις. 5.1
- Η ευαισθητοποίηση στις ανάγκες της τρίτης ηλικίας. 5.1
- Η ευαισθητοποίηση σε ανθρωπιστικές δραστηριότητες. 2.6
- Η ευαισθητοποίηση για παιδιά με ειδικές ανάγκες. 3.3
- Η ευαισθητοποίηση για παιδιά σε οποιαδήποτε χώρο της γης. 3.9

Η σχέση φιλίας καθηγητή – μαθητή.

2.6

Άλλο

29. Διαπιστώνεις μέσα στο σχολείο κάποιες συμπεριφορές απέναντι σε νέους, που κατά την κρίση σου επηρεάζουν την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους; (43)

Καθόλου 16

Λίγο 19

Αρκετά 49

Πολύ 14

Απόλυτα 2

30. Σε ποιο βαθμό βιώματος περνούν μέσα στη σχολική κοινωνία τα θεμελιώδη: "Κάθε άτομο έχει ελευθερία σκέψης, συνείδησης, θρησκείας και πεποιθήσεων" και "Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα ελευθερίας γνώμης και έκφρασης"; (44)

Καθόλου 0

Λίγο 21

Αρκετά 50

Πολύ 23

Απόλυτα 7

31. Κατά την άποψή μου, το επίπεδο κοινωνικής και πολιτικής αγωγής των νέων μας θα βελτιωνόταν αν (Παρακαλώ, ανάφερε σε συντομία τις εισηγήσεις σου):

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ - ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ**32. Φύλο.** (44)Άρρεν 39Θήλυ 61**33. Ηλικία.** (μ.τ.) 44**34. Σπουδές.** (απόλυτοι αριθμοί)Ειδικότητα: ...Φιλολογία 32... Καθοδήγηση 2... Θεολογία 2...

Μηχανική 1 ...Γαλλική Φιλ. 1... Μαθηματικά 1... Αρχιτεκτονική 1...

Ψυχολογία 1

Μετεκπαίδευση: ...Καθοδήγηση 3... Μηχανική 1... Γαλλική Φιλ.1

...Διοίκηση 1

35. Χώρα σπουδών.

Δίπλωμα:

Πτυχίο:

Μετεκπαίδευση:

Διδακτορικό:

36. Χρόνια υπηρεσίας σου σε ... (μ.τ.) (31)πόλη 12ύπαιθρο 5

Εκτός Κύπρου (αναφέρετε τη χώρα και τα έτη) <input type="text" value="8"/> 8 (μ.τ.) (11)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5
ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ:
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΡ. 4 – ΠΡΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ
ΚΑΙ Β.ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ

Με την έγκριση ερευνητικής πρότασής μας, από το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας, το Ερευνητικό Κέντρο του Frederick Institute of Technology (Λεμεσού) ανέλαβε τη διεκπεραίωση μιας έρευνας σε θέματα κοινωνικών μελετών, με αντικείμενο την «αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων της Κύπρου: Ρατσιστικές τάσεις».

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Ο αντικειμενικός σκοπός διαφόρων εξειδικευμένων ερωτηματολογίων είναι να βρεθεί η σχέση του ρατσισμού με διάφορους φορείς κοινωνικοποίησης, όπως λ.χ. της οικογένειας, του σχολείου, των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των διαφόρων ομολογών και δευτερογενών ομάδων.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΤΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ Μ.Μ.Ε.

Η σημασία που δίνεται στα θέματα αγωγής και κοινωνικοποίησης είναι θεμελιώδη για την επιτυχία της έρευνάς μας. Οι διάφοροι φορείς που συμβάλλουν/ συμμετέχουν στην ανάπτυξη της ψυχικής και πνευματικής υγείας των νέων μας, δυνητικά καλλιεργούν ρατσιστικές "στάσεις" ή βοηθούν στην αποφυγή τους.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Το σχολείο, στις σύγχρονες κοινωνίες, μέσα από τον τρόπο που προσφέρει τη γνώση και την αγωγή είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνο στη δημιουργία "στάσεων" και συμπεριφορών.

ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΠΕΡΝΟΥΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Διδάσκοντας, είτε μέσα από μια ομιλία, μεταφέρονται λιγότερο ή περισσότερο μηνύματα για κάποιες συμπεριφορές που συνάδουν με τρόπο ζωής, εικόνα, "image", μιας εθνικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι εθνικές διαφορές Βουλγάρων - Ελλήνων που οδήγησε στο "Βούλγαρο", όπου πέρα από την έννοια "κάτοικος Βουλγαρίας", έγινε υβριστικό συνώνυμο με οπαδό ομάδας στη Θεσσαλονίκη. Άλλες υβριστικές έννοιες περνούν μέσα στην καθομιλουμένη όπως λ.χ. "κάφροι", "Τούρκοι", "Γόντιος" κλπ. Αλλά και μεταξύ ομοεθνών, όπως λ.χ. να ταυτίζεται το έγκλημα με το Λεμεσιανό ή το άξεστος με τον Παφίτη. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που οδηγεί σταδιακά σε κάποιες νεοσύστατες ορολογίες που δυνητικά προκαλούν φθορά στην εικόνα του ανθρώπου και ιδιαίτερα όταν αυτός ανήκει στις ξένες μειονότητες.

Για όλα τα παραπάνω, επιτρέψτε μας να ζητήσουμε τη συνεργασία σας στη μελέτη που στοχοθετούμε για να βρεθεί η κατάσταση στην Κύπρο σε σχέση με το φαινόμενο και το βαθμό ρατσιστικών τάσεων. Γνωρίζουμε ότι, ο χρόνος σας είναι πολύτιμος αλλά αφιερώνοντας μερικά λεπτά για να απαντήσετε το ερωτηματολόγιο αυτό, πιστεύουμε ότι συμβάλλετε στη σωστή αποστολή μιας επιστημονικής έρευνας που σκοπό έχει να βοηθήσει στη θετική αντιμετώπιση συμπεριφορών στον τόπο μας και στην καλλιέργεια μιας ποιοτικής κοινωνίας.

Για να γίνει ευκολότερη η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, επέλεξε ΜΙΑ μόνο απάντηση, εκτός από τις περιπτώσεις που υποδεικνύεται διαφορετικά.

Αποσαφήνιση: Η έννοια ξένος/ η/ οι ή η έννοια εθνικές μειονότητες αναφέρονται σε πρόσωπα ή ομάδες που ζουν ή που περνούν νόμιμα ή παράνομα στις ελεύθερες περιοχές, λ.χ. τσιγγάνοι, Άραβες εργάτες, ανατολικοευρωπαίοι εργάτες, ξένοι φοιτητές, ασιάτισσες οικιακοί βοηθοί, Ρωσοπόντιοι, ξένες καλλιτέχνιδες κλπ.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι κατανοείς από το ρατσισμό; (% - 33 απαντημένα ερωτηματολόγια)

- Έντονες συμπεριφορές κατά ατόμων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, ιδεολογίας 36
- Απόρριψη ή διάκριση κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκευματος ή ιδεολογίας 46
- Οποιοσδήποτε αρνητικές διαφορές προσώπων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκευματος, ιδεολογίας 12
- Αρνητικές ή θετικές διαφορές 6

Άλλο

2. Ποια γνώμη έχεις για την πραγματική κατάσταση της συνεχούς αύξησης ξένων σε σχέση με πιθανή εξέλιξη ρατσιστικών "στάσεων" στον τόπο μας; (37)

- Είναι πρόβλημα που πάντα θα υπάρχει και δεν έχει λύση. 16
- Ένα πρόβλημα με λύση, αν όλοι βοηθήσουν. 68
- Μια κατάσταση λιγότερο σοβαρή από ό,τι αναφέρεται. 16

Άλλο

3. Οι επαφές σου με ξένους ή με μέλη εθνικών μειονοτήτων είναι... (39)

- συνήθεις. 8
- συχνές. 21
- σποραδικές. 46
- σπάνιες ή δεν υφίστανται. 26

Άλλο

4. Αυτές οι σχέσεις συνήθως εμπíπτουν σε κίνητρα... (33)

- οικογένειας. 6
- φιλίας. 27
- εργασίας. 36
- δεν υπάρχουν. 30

Άλλο

5. Τα παράπονα των ξένων / μειονοτήτων ... (38)

- είναι λογικά. 29
 είναι δικαιολογημένα. 21
 είναι μεγαλοποιημένα. 45
 στηρίζονται σε μια πρόφαση δικαιολογία. 5

Άλλο

6. Η διάκριση στον τόπο μας είναι δικαιολογήσιμη. (39)

- Ποτέ 15
 Σε μερικές περιπτώσεις 67
 Πολλές φορές 18
 Πάντοτε 0

Άλλο

7. Θεωρείς ότι οι προσπάθειες των ξένων μειονοτήτων να αποκτήσουν συνύπαρξη στο κοινωνικό μας σύστημα είναι αρκετές; (39)

- Κάνουν ό,τι μπορούν. 23
 Θα μπορούσαν να κάνουν περισσότερες προσπάθειες. 62
 Δεν θέλουν να ενταχθούν. 15

Άλλο

8. Ποιο βαθμό ευθύνης έχουν αυτές τούτες οι μειονότητες σε καταστάσεις διακρίσεων; (39)

- Δεν έχουν φταίξιμο. 5
 Σε μερικές περιπτώσεις δημιουργούν τις καταστάσεις. 77

- Οι "στάσεις" τους είναι αιτία διάκρισης ή και "εν εξελίξει" ρατσισμού. 13
- Δεν πρέπει να διαμαρτύρονται, αυτοί φταίνε. 5

Άλλο

9. Πώς νομίζεις ότι η κοινωνία θα έπρεπε να βοηθήσει τις μειονότητες; (36)

- Με φιλία. 25
- Με χρήματα. 0
- Με σωστή μίσθωση όπως τους ντόπιους. 22
- Με εκπαίδευση. 50
- Δεν πιστεύω ότι θα έπρεπε να βοηθούμε. 3

Άλλο

10. Ποια είναι η γνώμη σου σχετικά με τη "θετική διάκριση"; (39)

- Ένας καλός τρόπος να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός. 39
- Πράγματα που γίνονται καλοπροαίρετα δεν πρέπει να υφίστανται κριτική. 31
- Είναι εξίσου λάθος όπως και η αρνητική διάκριση. 28
- Δεν νομίζω θα τους αρέσει. 3

Άλλο

11. Θεωρείς ότι τα στερεότυπα που αποδίδονται σε μερικούς ξένους ή μερικές μειονότητες είναι πραγματικά; (39)

- Αν έχουν αυτή τη φήμη, πρέπει να υπάρχει για κάποιο λόγο. 18
- Είναι συνήθως πραγματικά. 28
- Όχι, κανονικά είναι μόνο στερεότυπα. 21
- Είναι μόλις - καμία φορά – πραγματικά. 33

Άλλο

12. Δώσε βαθμούς στις παρακάτω ομάδες ανάλογα με το βαθμό διάκρισης που πιστεύεις ότι δέχονται στην περιοχή σου. Δώσε 1 στην ομάδα που πιο πολύ απορρίπτεται από την κοινότητά σου και 7 σε κείνη που πιο πολύ είναι αποδεκτή. (μέση τιμή)

Τσιγγάνοι	☐	1.8
Αυτόμολοι τουρκοκύπριοι	☐	1.7
Ελληνοπόντιοι	☐	5.4
Ανατολικοευρωπαίοι εργάτες	☐	4.8
Άραβες εργάτες	☐	3.6
Ασιάτισσες οικιακές βοηθοί	☐	4.6
Ξένες καλλιτέχνιδες	☐	4.0

Άλλοι

13. Ποια είναι η τρέχουσα τάση ρατσισμού; (39)

Δείχνει να αυξάνεται.	☐	39
Παραμένει η ίδια.	☐	36
Δείχνει να μειώνεται.	☐	23
Δεν υπάρχει τέτοιο πρόβλημα.	☐	3

Άλλο:

14. Ποια γνώμη έχεις για την επανεμφάνιση ομάδων νεολαίας ρατσισμού στην Ευρώπη; (39)

Είναι πολύ ανησυχητική.	☐	77
Είναι μεγαλοποιημένη υπόθεση: απλώς ένα φαινόμενο της στιγμής.	☐	18
Δεν συμβαίνει τέτοιο φαινόμενο με επανάληψη.	☐	5

Άλλο

15. Σε ποιες αιτίες αποδίδεις τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα συμπεριφορών / έκφρασης ρατσισμού στην κοινωνία; (37)

Οι άνθρωποι κυρίως απορρίπτουν κάτι που δεν ξέρουν.	☐	68
---	--------------------------	----

Οι ίδιοι οι ξένοι ή και οι εθνικές μειονότητες δίνουν αφορμή για αυτό.

 32

16. Ποιο είναι το πρόβλημα; Ρατσισμός ή διαφορετική τάξη ανθρώπων; (37)

Και τα δυο.

 78

Ούτε το ένα ούτε το άλλο.

 22

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

17. Θεωρείς ότι ο ρατσισμός ή οι διακρίσεις ή η ξενοφοβία υπάρχει μέσα από διδακτικά βιβλία; (39)

Ρατσιστικές "στάσεις" συχνά υπάρχουν.

 10

Όχι ιδιαίτερα.

 23

Δεν μπορούμε να δίνουμε γενικεύσεις, πολύ σποραδικά.

 26

Όχι, τα βιβλία των σχολείων μας δεν είναι ρατσιστικά.

 41

18. Θεωρείς ότι σε ορισμένες ομιλίες περνούν μηνύματα που δυνητικά είναι ρατσιστικά; (39)

Έκδηλα υπάρχουν μηνύματα που διαχωρίζουν το "εμείς" από το "αυτοί". Δεν νομίζω όμως να είναι ρατσιστικά. -----

 28

Ναι υπάρχουν τόσο έκδηλα όσο και συγκεκαλυμμένα. -----

 5

Υπάρχουν συγκεκαλυμμένα μηνύματα.-----

 10

Όχι ιδιαίτερα. -----

 23

Δεν μπορούμε να δίνουμε γενικεύσεις, πολύ σποραδικά. ----

 26

Όχι, οι ομιλίες δεν περιέχουν τίποτα ρατσιστικό ή οιονεί ρατσιστικό.

 8

19. Το εκπαιδευτικό ίδρυμα που διευθύνεις είναι ... (34)

Γυμνάσιο	☐	6
Λύκειο	☐	74
Τεχνική Σχολή	☐	21
Ιδιωτική Σχολή	☐	0
Επαγγελματική Σχολή	☐	0

20. Στο εκπαιδευτήριό σας διδάσκεται το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής σε ... (38)

τακτό χρόνο.	☐	95
έκτακτο χρόνο.	☐	5

21. Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής προσφέρεται στις εξής τάξεις / έτος (βάλτε Χ στο τετραγωνάκι), με εβδομαδιαία διάρκεια διδασκαλίας (γράψτε στο ορθογώνιο ώρες ή περιόδους διδασκαλίας)...

A' τάξη/ έτος	☐	<input type="text"/>	Δ' τάξη/ έτος	☐	<input type="text"/>
B' τάξη/ έτος	☐	<input type="text"/>	Ε' τάξη/ έτος	☐	<input type="text"/>
Γ' τάξη/ έτος	☐	<input type="text"/>	Στ' τάξη/ έτος	☐	<input type="text"/>

22. Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής διδάσκεται από εκπαιδευτικούς με ειδικότητες στα (παρακαλώ γράψε 1 στην πιο συνήθη ειδικότητα και σε σειρά μέχρι 7 στη λιγότερο συνήθη. Αν κάποια ειδικότητα δεν διδάσκει αυτό το μάθημα γράψτε τότε 0)... (μ.τ.)

Φιλολογικά	☐	1.0
Θρησκευτικά	☐	1.9
Ιστορία	☐	2.2
Γεωγραφία	☐	2.0
Παιδαγωγικά	☐	1.9

Ψυχολογία	☐	2.4
Κοινωνιολογία	☐	2.2
Πολιτική Επιστήμη	☐	2.0
Νομικά	☐	1.3

Άλλη

23. Κατά την κρίση σου, τα αποτελέσματα της διδασκαλίας του Μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής είναι ... (36)

εξαιρετα.	☐	11
αρκετά ικανοποιητικά.	☐	47
μέτρια.	☐	19
ανεπαρκή.	☐	22

Άλλο

24. Οι λόγοι για το πιο πάνω επίπεδο διδασκαλίας είναι ... (35)

η ύλη του μαθήματος.	☐	14
οι διδάσκοντες.	☐	9
ο διαθέσιμος χρόνος.	☐	71
οι διδασκόμενοι.	☐	6

Άλλο

25. Στο εκπαιδευτήριό σας οργανώνονται δραστηριότητες με σκοπό στόχο την κοινωνική αγωγή των μαθητών και την ορθολογική κοινωνικοποίησή τους. (Παρακαλώ προσδιόρισε ξεχωριστά την έννοια χρόνου από την έννοια χώρου.)

	(28)		(18)
Προγραμματισμένα	☐	61	Ενδοσχολικά ☐
Έκτακτα	☐	39	Εξωσχολικά ☐
Όχι, δεν υπάρχει χρόνος, έτσι μόνο σποραδικά	☐		
Όχι, δεν υπάρχει η κατάλληλη υποδομή	☐		

Άλλο

26. Το εκπαιδευτήριό σας συνεργάζεται με άλλους φορείς σε θέματα κοινωνικής δράσης. (Παρακαλώ γράψε 1 στον πιο σημαντικό σε συνεργασία και σε σειρά μέχρι 5 στο λιγότερο σημαντικό. Αν κάποιος φορέας δεν έχει σχέση, τότε γράψε 0.) (μ.τ.)

Εκκλησία	☐	1.5
Σύλλογοι	☐	1.9
Σωματεία	☐	3.0
Καλλιτεχνικοί Οργανισμοί	☐	3.4
Τοπική Αυτοδιοίκηση	☐	2.5

Άλλο

27. Η συνεργασία με διάφορους κοινωνικούς φορείς γίνεται (παρακαλώ προσδιόρισε ξεχωριστά την έννοια χρόνου από την έννοια χώρου) ...

	(34)		(25)
Προγραμματισμένα	☐ 53	Ενδοσχολικά	☐ 96
Έκτακτα	☐ 47	Εξωσχολικά	☐ 4
Πισιστικά	☐		

Άλλο

28. Το προσωπικό του εκπαιδευτηρίου σας συμβάλλει στις δραστηριότητες κοινωνικής αγωγής των μαθητών μας. (Παρακαλώ προσδιορίστε ξεχωριστά την έννοια χρόνου από την έννοια χώρου.)

	(33)		(27)
Προγραμματισμένα	☐ 61	Ενδοσχολικά	☐ 93
Έκτακτα	☐ 39	Εξωσχολικά	☐ 7
Δεν παρέχεται χρόνος να ενεργοποιηθεί	☐		

Άλλο

29. Οι μαθητές του εκπαιδευτηρίου σας οργανώνουν δραστηριότητες αλληλεγγύης προς αναξιοπαθούντες. (Παρακαλώ προσδιορίσε ξεχωριστά την έννοια χρόνου από την έννοια χώρου.)

	(35)		(28)
Τακτικά	☐ 37	Ενδοσχολικά	☐ 75
Έκτακτα	☐ 63	Εξωσχολικά	☐ 25
Δεν έχουν δυστυχώς χρόνο	☐		

Άλλο

30. Οι μαθητές του εκπαιδευτηρίου σας συνεργάζονται με το προσωπικό για την πάταξη αντικοινωνικής συμπεριφοράς και πράξεων. (Παρακαλώ προσδιορίστε ξεχωριστά την έννοια χρόνου από την έννοια χώρου.)

	(22)		(30)
Προγραμματισμένα	☐ 36	Ενδοσχολικά	☐ 87
Έκτακτα	☐ 64	Εξωσχολικά	☐ 13
Όχι, δείχνουν αδιαφορία	☐		

Άλλο

31. Στο εκπαιδευτήριό σας καταγγέλλονται κρούσματα σοβαρής αντικοινωνικής συμπεριφοράς των μαθητών σας. (Παρακαλώ προσδιορίστε ξεχωριστά την έννοια χρόνου από την έννοια χώρου.)

	(34)		(23)
Συχνά	☐ 15	Ενδοσχολικά	☐ 78
Σπάνια	☐ 85	Εξωσχολικά	☐ 22
Δεν υπάρχουν κρούσματα	☐		

Άλλο

32. Οι μαθητές του σχολείου σου θα πάνε εκδρομή και πληροφορείσαι ότι ένα άλλο σχολείο, άλλης πόλης, κάνει στον ίδιο χώρο εκδρομή. Επέλεξε 4 τουλάχιστον αποφάσεις που σε εκφράζουν και υπόδειξε την πιο σημαντική με 1 και τη λιγότερο σημαντική με 6 απόφασή σου, αναφορικά με την προκείμενη εκδρομή. (μ.τ.)

- Συντονισμός με τον άλλο Διευθυντή για αλλαγή χώρου ή χρόνου. 2.2
- Συντονισμός για μεθόδευση κοινών εκδηλώσεων με τον άλλο Διευθυντή. 3.5
- Αυτόβουλη αλλαγή χώρου ή χρόνου της εκδρομής. 2.4
- Νουθεσίες στους μαθητές να αποφεύγουν τους άλλους μαθητές. 4.3
- Νουθεσίες για να αναπτυχθούν φιλίες με τους άλλους. 3.0
- Οδηγίες σε καθηγητές για στενή εποπτεία. 2.9
- Ανάμιξη καθηγητών με μαθητές στις δραστηριότητες της εκδρομής. 2.3

Άλλο

33. Πώς θα απαντούσες τα ερωτήματα της ερώτησης 32 σαν θέμα μακροσκοπικής πολιτικής με επίκεντρο την αγωγή; (μ.τ.)

- Συντονισμός με τον άλλο Διευθυντή για αλλαγή χώρου ή χρόνου. 2.0
- Συντονισμός για μεθόδευση κοινών εκδηλώσεων με τον άλλο Διευθυντή. 2.0
- Αυτόβουλη αλλαγή χώρου ή χρόνου της εκδρομής. 2.9
- Νουθεσίες στους μαθητές να αποφεύγουν τους άλλους μαθητές. 3.8
- Νουθεσίες για να αναπτυχθούν φιλίες με τους άλλους. 2.1
- Οδηγίες σε καθηγητές για στενή εποπτεία. 2.7
- Ανάμιξη καθηγητών με μαθητές στις δραστηριότητες της εκδρομής. 2.3

Όπως στην 32, είναι ουτοπία να λυθεί διαφορετικά το πρόβλημα αυτό.

Άλλο

34. Κατά την κρίση σου, η κοινωνική αγωγή των νέων μας θα βελτιωνόταν με τα ακόλουθα (Παρακαλώ, ανάφερε σε συντομία τις απόψεις σου):

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ - ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

35. Φύλο. (33)

Άρρεν 70

Θήλυ 30

36. Ηλικία. (μ.τ.) 54

37. Σπουδές.

Ειδικότητα: ...Φιλολογία 6... Φυσική 1... Θεολογία 2... Μηχανική 2...

...Γαλλική Φιλ. 2... Αγγλική Φιλ. 4... Φυσική Αγωγή 3...

...Φυσιογνωστικά 2... Μαθηματικά 3... Εμπορικά 3... Ηλεκτρολογία 1

Μετεκπαίδευση: ...Καθοδήγηση 2... Παιδαγωγικά 1...

38. Χώρα σπουδών.

Δίπλωμα:

Πτυχίο:

Μετεκπαίδευση:

Διδακτορικό:

39. Σύνολο υπηρεσίας στην εκπαίδευση (έτη). (μ.τ.) (33)

29

40. Υπηρεσία ως Βοηθός Διευθυντής (έτη). (μ.τ.) (31)	5
41. Υπηρεσία ως Διευθυντής (έτη). (μ.τ.) (6)	6

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6
ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ:
ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

QUESTIONNAIRE No. 5.- FOR NON-CYPRIOTS

"Those who do not know History are doomed to repeat it".

The neo-nazi group behaviour in certain European countries or in the U.S.A. is a form fully opposed to our experiences in Cyprus. However, we still have the responsibility to let people here know how it was back then, in order to try avoid any possibility for development of such discrimination behaviours in our country.

We think that a scientific study, approaching of this phenomenon: "**discrimination, or tendency to discrimination or racism by youth in Cyprus**", is an effort that needs your help too - as a visitor in this country. We should all make a conscious effort to try, initially, to investigate actions and behaviours that we know make others - mainly the foreign groups or persons - feeling uncomfortable; and finally to build up a model to avoid such actions to expand.

We do not need to know your name. We only need your free ideas and thoughts in order to have your message and experiences about the different behaviours that make you feel comfortable or uncomfortable living in this country.

You will help, therefore, our research if you use some of your precious time to answer with free expression and ideas this questionnaire that follows. **For all these please accept our gratitude and thanks.**

In order to make easier the tabbing, please, choose one answer only, except when otherwise indicated.

1. I have the experience living in Cyprus for ... (averages based on 62 answered questionnaires)

- Not more than 1 year 53
 1 - 2 years 18
 2 - 3 years 15
 3 - 4 years 13

Other 2

2. I am ... (61)

- a student at a Cyprus college. 85
 a business person. 3
 a worker. 5
 a tourist. 7
 an artist in night clubs. 0
 a house assistant. 0

Other

3. What do you understand by racism as applied in Germany, Austria or France? (58)

- Violent expression against persons of another race / culture / religion / ideology. 22
 Rejection or discrimination against persons of another race / culture / religion / ideology. 40
 Any negative distinction of persons of another race / culture / religion / ideology. 29
 Negative or positive distinction. 9

Other

4. What do you understand by racism as applied in Cyprus? (54)

Violent expression against persons of another race / culture / religion / ideology. 24

Rejection or discrimination against persons of another race / culture / religion / ideology. 32

Any negative distinction of persons of another race / culture / religion / ideology. 35

Negative or positive distinction. 9

Other

5. What is your opinion and/or feelings about the real situation of ethnic minorities to racism or discrimination in Germany, Austria or France? (58)

Discrimination is a problem that has always existed and does not have a solution. 24

A problem with a solution, if everybody helps. 66

A situation less serious than is said. 10

Other

6. What is your opinion and/ or feelings about the real situation of ethnic minorities to racism or discrimination in Cyprus? (60)

Discrimination is a problem that has always existed and does not have a solution. 27

A problem with a solution, if everybody helps. 42

A situation less serious than is said. 32

Other

7. Your contacts with Cypriots are ... (60)

usual. 48

frequent. 22

sporadic. 20

rare or they do not exist. 8

Other	2
-------	---

8. These relations are usually for motives of ... (59)

family. 9

friendship. 58

work. 22

do not exist. 12

Other

9. Do you feel like complaining of the behaviour of Cypriots? (62)

Yes 16

No 15

Sometimes 69

Other

10. The complaints of people you meet from other counties - if any – about discrimination are... (56)

logical. 34

justified. 29

exaggerated. 16

an excuse. 21

Other

11. Does or did the phenomenon of racial discrimination or racism exist in your country? (61)

Never 15

In certain cases 69

Often 15

Always 2

Other

12. Discrimination sometimes is justifiable to protect the locals ...
(62)

Never 26

In certain cases 58

Often 15

Always 2

Other

13. Do you consider that your effort and/or the efforts of people in your native group to achieve understanding with the Cypriot population are enough? (60)

We do everything we can. 45

We could make more effort. 37

We do not make any effort. 15

We do not want to be integrated. 2

We prefer to stay alone and deal with our own culture. 2

Other

14. Do you consider that the efforts of Cypriots to accept you in activities (as individuals or groups) are enough? (59)

They do everything they can. 24

They could make more effort. 49

They do not make any effort. 24

They do not want us to be integrated. 3

Other

15. Observing the behaviour of different persons or groups of foreigners can you tell us what degree of responsibility do the foreigners themselves have in situations of discrimination? (57)

- They are not guilty. 19
- In some cases they create these situations. 58
- Their attitudes are the cause of discrimination. 16
- They can not be complaint, it is their fault. 7

Other

16. How do you think that the Cypriots as a society should help the foreign native minorities? (60)

- Through friendship. 63
- Through money. 18
- Through education. 10
- I do not believe that they should make more efforts to help. 8

Other

17. Do you feel that Cypriots gave you or your friends any "stereotype" name (eg. a colour person, "close-minded", soft, and so forth.)? (62)

- Yes and makes feel bad. 27
- Yes, but in a friendly way. 19
- No. 31
- I do not know. 23

Other

18. Do you use "stereotype" names (as explained in question 17) for other foreign native minorities? (61)

- Yes. 20
- No. 56
- Yes, but is just friendly joke that means no harm. 25

19. Do you consider that the "stereotypes" given to some foreigners are real? (59)

- If they have that reputation, it must be for a reason. 27
They often are true. 19
 No, normally they are only "clichés". 39
 They hardly ever are real. 15

Other

20. Which is the current trend of racism in your country? (61)

- Increasing. 13
 It remains the same. 30
 Decreasing. 21
 There is no racism. 36

Other

21. What is your opinion of the reappearance in Europe of groups of racist youths? (58)

- It is very worrying. 50
 It is an exaggeration; it is just a phenomenon of the present moment. 31
 There is no such revival. 19

Other

22. To what causes do you attribute discrimination expressions in the Cyprus society? (57)

- People usually reject what is different; we look different. 37
 We give grounds because of our work. 26
 We act different because of our different culture. 33
 We give grounds for it. 4

Other

23. Would you marry a Cypriot? (50)

Yes, I would if I had the opportunity. 42

No, my customs are to marry a girl or a boy from my own nation. 40

It is impossible to be accepted, so why care? 18

Other

24. Do you have sexism problems by living in Cyprus? (62)

Yes 19

No 79

Other 2

25. Did you have any sexual affairs with Cypriots? (55)

Yes, only once. 6

Some times. 24

Many times. 2

No, I do not want to. 69

No, they do not want me. 0

Other

26. Did you have any sexual affairs with other foreigners here? (55)

Yes, only once. 13

Some times. 18

Many times. 7

No, I do not want to. 60

No, they do not want me. 2

Other

27. Do you have religion problems by living in Cyprus? (62)Yes 18No 82

Other

28. Do you think that Cypriots are looking at you to get the advantage of profit or of pleasure? (53)Yes, they look at me only for sexual pleasure. 11No, they are friendly to me; and pleasure is mutual. 26Sometimes I feel that I am just an instrument for their pleasure. 9I feel that I am just an instrument of profit for them. 17They see upon me for both profit and pleasure. 13They are friendly and I feel comfortable to the way they care about me. 23

Other

29. Do you feel homesick? (61)Sometimes 54Often 7Always 26Never 13

Other

30. I spend most of my free time with ... (56)friends from Cyprus. 13friends from my country. 66friends from another country. 16myself. 5

Other

31. How do you expect Cypriots to act in order to make you feel happy? (Give 1 to the most important and 6 to the less important.) (mean)

- As a friend and with understanding of my own culture. 3.0
- As an individual with rights of develop my self. 3.0
- To give me a chance to settle and make my life here.* 3.8
- To accept me in their way of life, I just want to be happy and friendly to them. 3.7
- Not to form "stereotypes" around my individual behavior. 3.8
- To accept me as a fellow human being with rights to my religion and culture. 3.6

PLEASE ANSWER THESE QUESTIONS ABOUT YOU

32. Gender. (59)

Male 49

Female 51

33. Age. (mean) (58) 20.6

34. Religion. (absolute numbers)

Chr. Orthodox 14... Chr. Catholic 2... Christian 6... Muslim 5...
Atheist 12

35. Country of origin. (absolute numbers)

...China 21... Russia 19... Pakistan 5... Romania 4... Bulgaria 4...
...Germany 1... Ukraine 1... Yugoslavia 1...

36. My family lives in ...

...China 18... Russia 14... Cyprus 9... Pakistan 4... Romania 4...
...Bahrain 1... Bulgaria 1... Germany 1... Hong Kong 1... Ukraine 1...
...Yugoslavia 1...

Please write very briefly, anything you feel that will make your life better in Cyprus or to justify any of your answers above.

.....
.....

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Bourdieu Pierre**, «Distinctions», Routledge, London, 1996.
2. **Kumar Ranjit**, «Research Methodology», Sage Publications, London, 1996.
3. **Τζωρτζοπούλου Παναγιώτη**, «Οργάνωση και Διεξαγωγή Δειγματοληπτικών Ερευνών», σελ. 159 – 166, εκδ. ΑΣΟΕ, Αθήνα, 1993.
4. **Φραγκουδάκη Άννα –Δραγώνα Θάλεια** (Επιμέλεια), «Τι είν' η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
Κρίστης Χαράκης – Κωνσταντίνος Χαράκης
ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ
ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

«Ότω δε μη κοινωνία, φιλία ουκ αν είη»¹

ΠΛΑΤΩΝ, Γοργίας 507e

Εισαγωγή

Η *επικοινωνία* αναφέρεται σε διάφορα στοιχεία, γνώσεις, «στάσεις» και συμπεριφορές, συγκινήσεις, υποκινήσεις, παρορμήσεις, διεγέρσεις, εμπειρίες, αξιολογήσεις. Ανεξάρτητα από την ποικιλία του περιεχομένου της επικοινωνίας από τα μέσα και τα επίπεδα που μεταδίδεται το μήνυμα και από τα αποτελέσματα που προκαλούνται, είναι γενικά αποδεκτό ότι, υπάρχουν δυο τουλάχιστο επικοινωνιακές σταθερές. Αυτές είναι η τεχνική της επικοινωνιακής δομής² και η επικοινωνιακή δομή της κοινής γνώμης³.

¹ «Σ' όποιον λοιπόν δεν υπάρχει επικοινωνία, δεν μπορεί να υπάρξει φιλία».

² Η τεχνική δομή κάθε επικοινωνίας περιλαμβάνει α) την *πηγή*, β) το *μήνυμα*, γ) το *δίαυλο* (medium) μέσα από τον οποίο διαβιβάζεται το μήνυμα, δ) το *ακροατήριο* προς το οποίο απευθύνεται το μήνυμα και ε) την *πληροφορική ανατροφοδότηση*, με την οποία οι θέσεις πηγής και ακροατηρίου δυναμικά αντιστρέφονται με τέτοιο τρόπο, ώστε η πληροφορική αντίδραση του ακροατηρίου να συλλαμβάνεται από την πηγή του αρχικού μηνύματος. [Βλ. σχετικές αναλύσεις Α.-Ι. Δ. Μεταξάς, «Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη – Πολιτική Επικοινωνία», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976].

³ Η δομή της κοινής γνώμης περιλαμβάνει επτά αναλυτικά στοιχεία: α) την κατεύθυνση, την ένταση, γ) τη σταθερότητα δ) το βάρος ε) την εσωτερική συνοχή στ) την εξωτερική συνοχή και ζ) την αποδοχή. [Βλ. σχετικό Α.-Ι. Δ. Μεταξάς, «Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη – Πολιτική Επικοινωνία», σελ. 17-34, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976].

Στη διαδικασία της, η επικοινωνία θα μπορούσε να οριστεί μέσα από τρία βασικά ερωτήματα: (α) «Ποιος λέει τι;» (φύση του επικοινωνούντος) (β) «Σε ποιον;» (φύση του ακροατηρίου) και (γ) «Με ποιο τρόπο;» «Ποιο το αποτέλεσμα;» (φύση της εμπειρίας της επικοινωνίας).

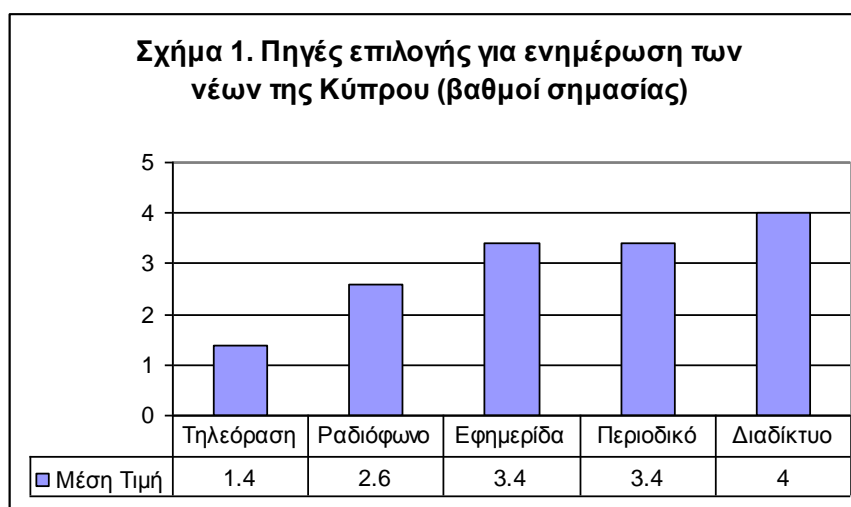
Μελετώντας τη φύση του επικοινωνιακού συστήματος απέναντι στους ξένους, αρκετές φορές θα μπορούσε να επικριθεί η δημοσιογραφική πρακτική επειδή φαίνεται να παίρνει πότε – πότε μια διάσταση που να εγκαταλείπει βαθύτερες αναζητήσεις για την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Με θεωρήσεις αναμόρφωσης η κατασκευή ενός βελτιωτικού μοντέλου μέσα στην όλη μεθοδολογική διαδικασία, θα καταστήσει δυνατόν τον περιορισμό των ρατσιστικών τάσεων. Η αναμορφωτική διαδικασία στις θεωρήσεις μας για περιορισμό των ρατσιστικών τάσεων δεν μπορεί να αγνοήσει τις συμπεριφορές του επικοινωνούντος και των τεχνικών του μεθοδεύσεων κατά τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, που κατά κανόνα θα έπρεπε να συσχετίζονται με την εφαρμογή της δημοσιογραφικής δεοντολογίας και της νομοθεσίας.

Οι δίαυλοι μαζικής επικοινωνίας και ο επικοινωνιακός πολιτισμός

Οι κυριότεροι παραδοσιακοί δίαυλοι μαζικής επικοινωνίας εξακολουθούν να είναι η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, και οι ημερήσιες εφημερίδες με τη διείσδυση της δυναμικής του διαδικτύου στη ζωή μας, διαδραματίζεται μια ασύλληπτη σε εμβέλεια πληροφοριακή χωρητικότητα. Ο επικοινωνιακός πολιτισμός στις μέρες μας είναι κατά κάποιο τρόπο λιγότερο αποδεκτός σε γραπτό μέσο μαζικής επικοινωνίας και περισσότερο σε οπτικοακουστικό⁴. Η αξιολόγηση των προτιμήσεων των Κύπριων φαίνεται στο σχήμα 1., όπου στην κλίμακα από 1 – 5, η τηλεόραση (με μέση τιμή 1,4) χαρακτηρίζεται ως ο πιο αποδεκτός δίαυλος επικοινωνίας, ενώ το διαδίκτυο ο λιγότερο αποδεκτός (όπου το 1 αναφέρεται ως το πιο σημαντικό μέσο πληροφόρησης και το 5 ως το πιο μικρό σε σημασία)⁵.

⁴ Βλ. σχετικό Α.-Ι. Δ. Μεταξάς, «Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη – Πολιτική Επικοινωνία», σελ. 28-36, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976.

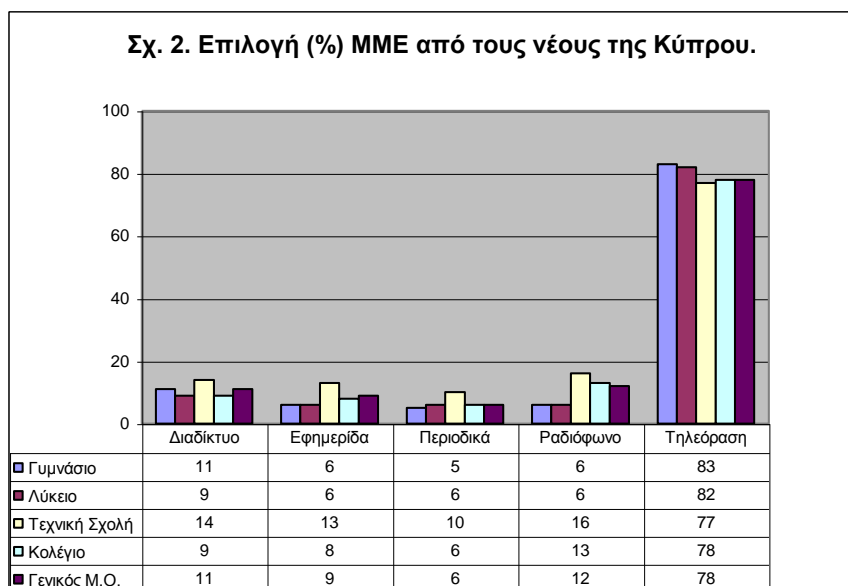
⁵ Βλ. Ερώτηση 20, Ερωτηματολόγιο 1, Πρώτο Μέρος – Κεφ. 4., Παράρτημα 1.

Επιβεβαιώνεται, έτσι, η προτίμηση των οπτικοακουστικών μέσων από τις παραπάνω απαντήσεις των Κύπριων νέων. Όλα, συμφωνούν με προηγούμενες μελέτες ότι, η τηλεόραση και το ραδιόφωνο απευθύνεται κυρίως στο ευρύτερο κοινό⁶, δηλαδή στο ακροατήριο που σαν σύνολο διαθέτει μια αφηρημένη πολιτιστική ενότητα, ενώ η εφημερίδα απευθύνεται σε αναγνώστες, που κατά κάποιον τρόπο έχουν ιδιαίτερη ιδεολογική προτίμηση.

Με το σχήμα 2., εξειδικεύονται οι παρατηρήσεις μας αναφορικά με τις πηγές πληροφόρησης κατά κατηγορία νέων, που φοιτούν σε διάφορα εκπαιδευτήρια του τόπου, οι οποίες αποτελούν τοποθετήσεις για πάρα πέρα προβληματισμό στα εξειδικευμένα κεφάλαια. Είναι εμφανές πάντως, από το στάδιο αυτό, ότι η προτίμηση που δίνεται προς την τηλεόραση είναι πολύ πιο μεγάλη από τις υπόλοιπες προτιμήσεις για όλες τις κατηγορίες των νέων. Από το συγκριτικό διάγραμμα είχαμε μια πρώτη έκπληξη ότι, οι μαθητές των Τεχνικών Σχολών δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στο γραπτό λόγο (εφημερίδα και περιοδικά), αξιοποιούν πιο πολύ το διαδίκτυο και παρακολουθούν περισσότερο το ραδιόφωνο από ό,τι οι άλλες κατηγορίες νέων.

⁶ Υπάρχουν κάποτε και προγράμματα που απευθύνονται σε συγκεκριμένο ιδεολογικά ακροατήριο.

Η επιλογή ενός οπτικοακουστικού μέσου στηρίζεται *a priori* στην ποιοτική αναλογία μεταξύ του μέσου και της ιδιαιτερότητας του μηνύματος όσο και του διάχυτου κοινωνικού τρόπου έκφρασης. Η ποιοτική αναλογία μεταξύ μέσου και μηνύματος ενδιαφέρει τις αναλύσεις μας γιατί εκφράζει και τη δυναμική του μέσου ως φορέα κοινωνικοποίησης. Το ραδιόφωνο είναι ένα «θερμό» επικοινωνιακό μέσο, που περιορίζει την κριτική αξιολόγηση και ενισχύει την υποβλητική συμμετοχή κι ο ακροατής δεν βλέπει, αλλά υποβάλλεται με ακρίβεια σε ό,τι ακούει. Η ικανότητα του «θερμού» μέσου να υποβάλλει συμμετοχή του ακροατή φαίνεται και από τη γενικά παραδεκτή κατάσταση ότι, υπάρχει ακόμη και τακτική πελατειακή σχέση του ακροατή με τον συγκεκριμένο σταθμό και το συγκεκριμένο πολιτικο-κοινωνικό πρόγραμμα, που εκπέμπει ένα αναμενόμενο τρόπο αναλογικής έκφρασης. Από την άλλη πλευρά, η τηλεόραση είναι «ψυχρό» μέσο, που επιτρέπει και ενθαρρύνει τη συμπληρωματική συμμετοχή του θεατή και την κριτική εκτίμησή του⁷. Σίγουρα σε καμία περίπτωση δεν θα περνούσαν τα μηνύματα του Χίτλερ για την «τελική

⁷ Βλ. διάκριση του McLuhan μεταξύ «θερμών» και «ψυχρών» επικοινωνιακών μέσων.

λύση», αν οι Γερμανοί είχαν την ευκαιρία να δουν από τηλεόραση τις εικόνες του Ολοκαυτώματος. Το διαδίκτυο, internet, αποτελεί την πιο νέα επιλογή. Είναι μια «επανάσταση» της πληροφορικής⁸, που ιδιωτικοποιεί την πληροφορία και το μήνυμα προς το άτομο και όχι μόνον. Εκτός από αυτά, το διαδίκτυο είναι άλλοτε «ψυχρό» κι άλλοτε «θερμό» μέσο, ανάλογα με τη χρήση του. Είναι γενικά αποδεκτό ότι, το Λογισμικό, ως πολυδιάστατο μέσο πλουραλιστικών πηγών, γεφυρώνει την επικοινωνία με τις ροές παγκοσμιοποίησης, όσο κανένα άλλο μέσο. Με το διαδίκτυο διασφαλίζεται η επικοινωνιακή μέθεξη του ατόμου μέσα στον ιδιωτικό του χώρο, που του δίνει προσβάσεις μετατροπής του από «δέκτη» σε «πομπό». Ακόμη, το άτομο με το διαδίκτυο διεισδύει σε πολύπλοκα προγράμματα και δίκτυα πληροφόρησης, προκαλώντας μάλιστα «παρεμβάσεις» ασύλληπτης εμβέλειας, που μια δεκαετία πριν αποτελούσαν σενάριο επιστημονικής φαντασίας. Μολονότι το διαδίκτυο δεν φαίνεται τόσο πολύ στις προτιμήσεις των νέων για πληροφόρηση κατά την περίοδο της έρευνάς μας, εντούτοις δεν παύει να είναι το μέσον με πιθανή προβολή μεγάλου ενδιαφέροντος στο χρόνο.

Η «ιδιαιτεροποιητική» ικανότητα του διαδικτύου, πέρα από το θετικό πλαίσιο άντλησης και αποστολής πληροφοριών, στο πλαίσιο της γενικότερης ανάπτυξης του επικοινωνιακού πολιτισμού στον κόσμο μας, παρουσιάζει και πιθανολογίες για επικίνδυνες συνέπειες «αποταυτοποίησης αξιών». Πέρα από το ότι το διαδίκτυο αποτελεί διάσταση που δυνητικά εμπίπτει στις ερευνητικές κατηγορίες ενός φορέα διαμόρφωσης γνώμης, είναι εμπειρικά αποδεκτό ότι, η διάστασή του, καθίσταται καμία φορά επικίνδυνη στην «εν γένει» ανάπτυξη της προσωπικότητας ενός ατόμου. Το φαινόμενο προοδευτικής διείσδυσης στοιχείων εθισμού⁹, που καταγράφεται κυρίως σε νέους και νέες,

⁸ Η Πληροφορική είναι ο επιστημονικός κλάδος που διερευνά την «υπολογιστική διάσταση βασικών προβλημάτων». Διακρίνεται σε δυο μεγάλους τομείς, τον τομέα του Λογισμικού (software) και τον τομέα του Υλικού (hardware). Το πρώτο είναι τα γνωστικά προγράμματα που δίνουν λειτουργική υπόσταση στο δεύτερο.

⁹ Η καθήλωση των νέων για ώρες σε διάφορα προγράμματα γνωριμιών και επικοινωνίας στο διαδίκτυο είναι ένα μέρος της «μαγείας» αυτού του μέσου. Ο χρόνος, όμως, είναι η μια μόνο συνιστώσα του εθισμού. Η κακή χρήση του διαδικτύου είναι η πιο σημαντική συνιστώσα του εθισμού, γιατί καθιστά το διαδίκτυο επικίνδυνο. Συγκεκριμένα, μέσω των προγραμμάτων της Microsoft: "Chat", "Netmeeting" ή των Servers MIRC, IRC κ.α., γίνεται πρόσβαση σε διάφορα

ιδιαίτερα στο πρώτο στάδιο χρήσης του διαδικτύου, δεν πρέπει να μείνει απαρατήρητο και οπωσδήποτε δεν είναι άσχετο αυτού που πιο πάνω ονομάσαμε *αποταυτοποίηση αξιών*. Η εθιστική ικανότητα του διαδικτύου παρουσιάζει πιθανολογικές εξελίξεις, που δρομολογούν συνέπειες στη διαμόρφωση χαρακτήρων των νέων¹⁰.

Στον επικοινωνιακό πολιτισμό ανήκουν, επίσης, ο κινηματογράφος και το θέατρο, όπως και μια ποικιλία πολλών άλλων εκδηλώσεων: φεστιβάλ¹¹, κοινωνικές, πολιτικές, αθλητικές και επιστημονικές δραστηριότητες. Ενώ η διαδικασία θέασης πάει πίσω στο αρχαίο θέατρο, ο κινηματογράφος είναι τέχνη και εφεύρεση του εικοστού αιώνα. Με τη διαδικασία θέασης, το θέατρο, αναπτύσσει και καλλιεργεί το ζωντανό και ανεπανάληπτο στοιχείο της άμεσης επικοινωνίας ανάμεσα σε θεατή και ηθοποιό. Η μέθεξη του θεατή στο θέατρο γεφυρώνει τη φυσική του σύσταση, το σφυγμό, αυτόν τον παλμό που προκαλεί μίαν ασταμάτητη μεταβολή χημικών ενώσεων και συναισθημάτων, με ένα ρευστό και διαρκώς ανανεούμενο στοιχείο, που αποτελεί τη βάση της κριτικής θεατρικής του καλλιέργειας. Ο κινηματογράφος από την άλλη είναι η τέχνη που φέρνει την επιθυμία στο πιο τέλειο. Γεφυρώνει την πραγματικότητα με την προβολή της, αντανakλώντας μέσα από τη δυναμική μιας λανθάνουσας μήσης σε ένα αβέβαιο μέλλον, όπως θα το ήθελε να το μεταφέρει ο σκηνοθέτης στο θεατή.

Οι αλλαγές «στάσεων» ή συμπεριφορών στα άτομα ή στις ομάδες, αποτελούν προϊόν κυρίως μιας αδιόρατης, λανθάνουσας

ιδιόμορφα κανάλια ή διασύνδεση με “nicknames”, που εκφράζουν μια σχετική ιδιομορφία. Αρχικά, «προκαλείται» η περιέργεια ενός νέου ή μιας νέας για επικοινωνία και συνήθως ακολουθεί ένα «παίξιμο ρόλων». Μέσα από αυτά, δυναμικά αναπτύσσονται αλυσιδωτές καταστάσεις, που οδηγούν σε αποταυτοποίηση του ατόμου και συγκρούσεις αξιών, που πιθανολογικά επηρεάζουν την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, με εξελισσόμενες «διαστροφικές τάσεις».

¹⁰ Οι πιο πάνω τοποθετήσεις μας στηρίζονται σε υποθέσεις και εισηγούμεθα να γίνουν σύγχρονες ερευνητικές προτάσεις, για να διαπιστωθεί αν υπάρχει ή όχι πρόβλημα και αν ναι, να διευρευνηθεί σε όλη του την έκταση.

¹¹ Το «καρναβάλι» κι η «γιορτή του κρασιού» που αποτελούν παραδόσεις της Λεμεσού και οι εκδηλώσεις για τη γιορτή του «κατακλυσμού», του «πορτοκαλιού» και των «Ανθεστηρίων» που αποτελούν παραδόσεις κυρίως των παράλιων πόλεων της Κύπρου, στοιχειοθετούνται μέσα στο χώρο του επικοινωνιακού μας πολιτισμού.

κοινωνικοποίησης, όπου τα μέσα μαζικής επικοινωνίας - χωρίς να σημαίνει ότι αποτελούν τον ισχυρότερο φορέα - με ενάργεια αυτονομούνται, καλλιεργώντας ένα κλίμα κοινωνιολογικού προβληματισμού.

Τεχνικές της Επικοινωνίας και ο σχηματισμός της κοινής γνώμης

Κατά κανόνα, η μετάδοση πληροφοριών και μηνυμάτων γίνεται σε δυο φάσεις: από τα ΜΜΕ στους «οδηγητές γνώμης»¹² και από αυτούς στα μέλη ορισμένης λιγότερο ή περισσότερο «ομόλογης κοινωνικής ομάδας»¹³, από την οποία τα «άτομα – μέλη» αντλούν «στάσεις» και συμπεριφορές. Σε αρκετές περιπτώσεις τα διάφορα τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά προγράμματα είναι σχεδιασμένα με ενδυναμωμένο το ρόλο του «μεσάζοντος – συντονιστή», που συνιστούν ενέργειες *οδηγητή γνώμης*. Χαρακτηριστικά, απευθυνόμενος στους φιλοξενούμενους μιας σχετικής εκπομπής, έντεχνα εμπλέκει το

¹² Ο *οδηγητής γνώμης* καθοδηγεί (οδηγεί) την κοινή γνώμη για πραγματοποίηση ενός σκοπού (συνήθως πολιτικού). Στα σύγχρονα συστήματα επηρεασμού γνώμης ένας οδηγητής γνώμης «κατασκευάζεται» με πιο ήπιο τρόπο θα μπορούσε να λεχθεί ότι «καλλιεργείται» από μια διαδικασία μύησης των θέσεων αυτών που θέλουν να περάσουν την πολιτική τους. Το φαινόμενο «κατασκευής» οδηγητών γνώμης είναι έκδηλο πολιτικό και είναι γνωστό στην Κύπρο κυρίως με μεθοδεύσεις ειδικών σεμιναρίων που γίνονται σε σχολές πολιτικών αναλύσεων στις ΗΠΑ ή/και του Ηνωμένου Βασιλείου σε θέματα επαναπροσέγγισης των δύο κοινοτήτων. Με τα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης, ο υποψήφιος οδηγητής γνώμης θεληματικά ή αθέλητα πείθεται και αφήνει να περάσουν πολιτικά συνήθως μηνύματα της στρατηγικής που «εντέλλεται» να μεταφέρει. Για τους *οδηγητές γνώμης*, την αποτελεσματικότητα και τη δράση του βλέπε επίσης σχετικό, Α.-Ι.Δ. Μεταξάς, «Πολιτική Επικοινωνία – Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη», σελ. 38 – 45, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 1976.

¹³ Οι Αμερικανοί αποκαλούν το φαινόμενο αυτό «two - step flow of communication». Βλ., επίσης, Α.-Ι.Δ. Μεταξάς, «Πολιτική Κοινωνικοποίηση – Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη», σελ. 133 – 143, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976, «Με τον όρο ομόλογες ομάδες εννοούμε κάθε τυπική ή άτυπη ένωση προσώπων της οποίας τα μέλη επικαλούνται ένα οποιοδήποτε κοινό χαρακτηριστικό ή ιδιότητα. ...» Από το σύνολο των μελετών που έχουν γίνει πάνω στο θέμα προκύπτει ότι, «η "διαθεσιμότητα" του ατόμου για ανακοινωνικοποίηση ή για ενισχυτική πολιτική κοινωνικοποίηση από τις ομόλογες ομάδες είναι, κατά κανόνα συνάρτηση α) του βαθμού δομικής συνοχής της προηγούμενης πολιτικής κοινωνικοποίησης και β) του βαθμού πολιτιστικής, πολιτικής και κοινωνικής ταυτότητας μεταξύ των ομόλογων ομάδων και των προηγούμενων φορέων πολιτικής κοινωνικοποίησης».

ακροατήριο να μεθέξει μέσα στα «υπό τον έλεγχό του» δρώμενα¹⁴. Με τον τρόπο αυτό προάγει λειτουργικά τεχνικές επικοινωνιακής «ολοκλήρωσης»¹⁵ στο ευρύτερο κοινό, που παρακολουθεί το σχετικό πρόγραμμα. Η επίτευξη της ολοκλήρωσης τόσο σε μικροσκοπικό όσο και μακροσκοπικό επίπεδο εξαρτάται από την τήρηση τριών βασικών επικοινωνιακών αρχών: της αναλογικής επανεισαγωγής¹⁶, της καθησυχαστικής ταυτότητας¹⁷ και της τεχνικής ομολογίας¹⁸.

Στο θεωρητικό πλαίσιο της προβληματικής της επικοινωνίας επισημαίνονται από τον Α. Ι-Δ Μεταξά επτά ερευνητικά στοιχεία, που συνιστούν *σχηματισμό γνώμης*, τα οποία αποτελούν στο σύνολό τους τη δομο-λειτουργική σταθερά των προσεγγίσεων της επικοινωνιακής προβληματικής. Αυτά αποτελούν χρήσιμα «εργαλεία» για τις αναλύσεις μας που ακολουθούν και αναφέρονται πολύ σύντομα και παρενθετικά πιο κάτω¹⁹:

1. Η *κατεύθυνση γνώμης*, που εκφράζει η τάση του ατόμου να υποστηρίξει την τοποθέτηση Α και να απορρίπτει την τοποθέτηση Β, σε σχέση με ένα καίριο πολιτικό ή κοινωνικοοικονομικό πρόβλημα.

¹⁴ Ο ρόλος του «οδηγητή γνώμης» ισχύει με τις δικές του αναλογίες στους αναγνώστες του γραπτού λόγου.

¹⁵ Βλ. σχετικό Α. – Ι. Δ. Μεταξάς, «Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη - Πολιτική Επικοινωνία», σελ. 57 – 68, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976.

¹⁶ Η αρχή της αναλογικής επανεισαγωγής είναι ένα δομικό στοιχείο της κοινωνίας της κατανάλωσης και συνίσταται στην προβολή ενός προϊόντος μέσα από μια παράσταση που να είναι από πριν όσο γίνεται πιο ευχάριστη και αποδεκτή. Ένα μήνυμα δε θα πρέπει να αντιτίθεται στο ισχύον πολιτικό σύστημα (οριακή πολιτιστική συμφωνία) και θα πρέπει να δημιουργεί έλξη και ανάγκη κατανάλωσής του.

¹⁷ Η αρχή της καθησυχαστικής ταυτότητας συνίσταται στη δημιουργία ενός αισθήματος κοινότητας, με την έννοια του «we feeling» μεταξύ εκείνων που «αποφασίζουν» και εκείνων που θα υποστούν τις συνέπειες της απόφασης.

¹⁸ Η αρχή της τεχνικής ομολογίας στηρίζεται στην ποιοτική αναλογία μεταξύ μέσου και ιδιαιτερότητας του μηνύματος. [Βλ. σχετικό Α. – Ι. Δ. Μεταξάς, «Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη - Πολιτική Επικοινωνία» ο.π. Για περισσότερο ολοκληρωμένες αναλύσεις αναφορικά με τις τρεις βασικές αρχές: της αναλογικής επανεισαγωγής, της καθησυχαστικής ταυτότητας και της τεχνικής ομολογίας].

¹⁹ Βλ. εκτεταμένες αναλύσεις στο Α. – Ι. Δ. Μεταξά, «Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη – Πολιτική Επικοινωνία», σελ. 17 – 20, ο.π.

2. Η *ένταση*, που ορίζεται ως ο βαθμός προσήλωσης που το άτομο εκδηλώνει στην κατεύθυνση της γνώμης του (μπορεί δυο άτομα να έχουν την ίδια κατεύθυνση γνώμης σε σχέση με ένα κοινωνικό ή πολιτικό πρόβλημα, αλλά το κάθε ένα να υποστηρίζει τη γνώμη του σε διαφορετικό βαθμό και μαχητικότητα). Βασικά, είναι συγκριτικό στοιχείο βαθμού μαχητικότητας ενός ατόμου ως προς ένα άλλο, που έχει την ίδια κατεύθυνση.
3. Η *σταθερότητα*, που εκφράζει την κωδικοποίηση της χρονικής αντοχής ορισμένης πολιτικής ή κοινωνικοοικονομικής γνώμης.
4. Το *βάρος*, που αποδίδει την έννοια της θέσης – ιεράρχησης που το άτομο επιφυλάσσει στη γνώμη του σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο είδος κοινωνικής γνώμης ή τοποθέτησης.
5. Η *εσωτερική συνοχή*, που εκφράζει το μέτρο στο οποίο μπορούν να συμβιβάζονται δυο ή περισσότερες γνώμες τις οποίες το ίδιο άτομο πάνω σε ένα ή περισσότερα πολιτικά ή κοινωνικά προβλήματα.
6. Η *εξωτερική συνοχή*, που αφορά στην έκταση που οι γνώμες ενός ατόμου συμβιβάζονται με τις γνώμες άλλων ατόμων της ίδιας ομάδας.
7. Η *αποδοχή*, που αναφέρεται στην έκταση και στην ένταση, όπου η γνώμη ενός ατόμου ή μιας ομάδας υποστηρίζονται ενεργά και θετικά από άλλα άτομα ή άλλες ομάδες.

Πληροφορία και κατανάλωση ενέργειας

Η κάθε πληροφόρηση, η κάθε επικοινωνιακή συμμετοχή και η διαδικασία της μέθεξης μέσα στον επικοινωνιακό πολιτισμό προϋποθέτουν κατανάλωση ενέργειας. Η *πληροφορία* είναι το προϊόν της *πληροφόρησης*, το στοιχείο που δίνει ή/και παίρνει κανείς. Όσο μεγαλώνει η πληροφόρησή μας τόσο περισσότερο θέτουμε κάτω από τον έλεγχό μας την ενέργεια και τη δυναμική του ελέγχου²⁰. Είναι εμφανές ότι, ανάλογα με τη «διαθεσιμότητα» του ατόμου, την ποιότητα της πληροφορίας και το είδος του μέσου, γίνεται κι η ανάλογη κατανάλωση ενέργειας.

²⁰ Στη βασική αρχή της κυβερνητικής ένα σύστημα πλουσιότερο σε πληροφορία και φτωχότερο σε ενέργεια διευθύνει κάθε άλλο σύστημα πλουσιότερο σε ενέργεια και φτωχότερο σε πληροφορία.

Αν το δικαίωμα που έχουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας από το σύνταγμα και τους νόμους για ελεύθερη διακίνηση έκφρασης δεν είχε περιορισμούς, με την ενέργεια που διαθέτουν θα μπορούσαν να καταστούν πανίσχυροι διευθυντικοί φορείς στα δρώμενα μιας κοινωνίας – ανάλογα πώς θα επιθυμούσαν να μονοπωλήσουν ένα μήνυμα – και να θέτουν αλλαγές ή να διατηρούν τη *συντήρηση* ως κατηγορία ζωής σε μια κοινωνία, όπως επιθυμούν.

Εμπειρικές ερευνητικές κατηγορίες έχουν καταδείξει ότι, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας συμβάλλουν στην προώθηση και καλλιέργεια ή στην απώθηση «στάσεων» μη αποδοχής της διαφορετικότητας ή των ξενοφοβικών συμπεριφορών της κυπριακής κοινωνίας. Τα αντίστοιχα μηνύματα των μέσων, ως εισροές για το άτομο είναι τόσο πολύ διεισδυτικά στο άτομο όσο πιο μεγάλη είναι η ικανότητα του μέσου να διαπερνά ένα μήνυμα ως αποδεκτό στο περιβάλλον του ατόμου και ιδιαίτερα στις ομόλογες ομάδες που το άτομο αισθάνεται ότι ανήκει και όσο πιο πολύ η ιδεολογική προδιάθεση του ατόμου συμπίπτει με τις εκροές των μέσων. Ο βαθμός εκροής ενός μέσου ως μετασηματοδοτούμενης εισροής ενός ατόμου, έχει άμεση εξάρτηση από τη συνάρθρωση των δυο παραπάνω συσχετισμών. Με μια μαθηματική λογική πρόκειται περί ενός «ανυσματικού»²¹ αθροίσματος δυο δυναμικών συνιστωσών, που στη συνάρθρωσή τους καθιστούν ένα άτομο ως πιθανό «δέκτη» συγκεκριμένων κατηγοριών πληροφόρησης. Η δυναμική του μέσου ενεργοποιείται και στις δυο συνιστώσες - που είναι σε σχέση αλληλεπίδρασης - ως μορφή κοινωνικοποίησης και περνά μέσα από τα «φίλτρα» της «δυναμικής» ιδιαιτερότητας των προδιαθέσεων του ατόμου, το οποίο ανάλογα καταναλώνει, δέχεται η αποπέμπει την προσφερόμενη ενέργεια. Ακόμη, η δυναμική του μέσου, ως μια «πηγή» πληροφόρησης, στηρίζεται στη δυναμική του ανατροφοδοτούμενου συστήματος σε θέματα ανάλυσης, εξειδίκευσης και ανασύνθεσης της πληροφορίας.

Η εξελικτική διαδικασία που οδηγεί σε αλλαγές «στάσεων» του ατόμου - όταν μιλάμε αποκλειστικά για το πώς τα μέσα μαζικής επικοινωνίας επηρεάζουν - ρυθμίζεται από μια σχέση της ευρύτερης κοινωνικοποίησής του. Ένας ψηλός βαθμός πάντως διεισδυτικότητας

²¹ Πρόκειται για όρο που δανειστήκαμε από τη μηχανική, με εννοιολογικό περιεχόμενο ενός ποιοτικού αθροίσματος αλληλεπίδρασης για τον προσδιορισμό του συνιστάμενου πολυδιάστατου αποτελέσματος.

της ροής της *ενέργειας* της *πληροφορίας*, φαίνεται να συμβάλλει σημαντικά στην ευρύτερη διαδικασία ανάπτυξης των τάσεων ενός ατόμου. Πρόκειται για μια κατάσταση μετασχηματισμού ενέργειας, που θεωρητικά υπακούει στην αρχή του «*άφθαρτου της ενέργειας*»²². Είναι από το διαλεκτικό ανατροφοδοτούμενο σύστημα μεταφοράς και κατανάλωσης ενέργειας λόγου – αντιλόγου σε συσχετισμό με την κουλτούρα και την αρχική και δευτερεύουσα κοινωνικοποίησή του, που διαμορφώνονται οι διάφορες αλλαγές «στάσεων» ενός νέου.

Η κατανάλωση κάθε μορφής επικοινωνιακής ενέργειας, που εκπέμπεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας διέπεται από διατάξεις της έννομης τάξης. Σε μια σύγχρονη κοινωνία δεν μπορεί να αφηθεί ανεμπόδιστα η ενεργοποίηση ανεξέλεγκτης επικοινωνιακής ενέργειας, ιδιαίτερα όταν δεν συμβιβάζεται με το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου. Για το σκοπό αυτό η ελευθερία της έκφρασης δεν ερμηνεύεται διασταλτικά, με τρόπο που περιορίζει, εξαιρεί ή καταργεί το δικαίωμα της προστασίας της υπόληψης του άλλου και της προστασίας κατά των διακρίσεων. Η έννομη τάξη μέριμνα για περιορισμούς στο επικοινωνιακό σύστημα, που διαφυλάττουν την αξία του ανθρώπου. Τέτοιοι περιορισμοί όχι μόνο δεν απειλούν τη δημοκρατική αρχή, αλλά είναι εξίσου δημοκρατικοί όσο και η ελεύθερη διακίνηση των ιδεών. Στο ημεδαπό δίκαιο η προστασία της υπόληψης του άλλου και η απαγόρευση κάθε μορφής διάκριση προβλέπεται από το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας και σε εξειδικευμένη νομοθεσία. Παράλληλα υπάρχει μια σωρεία Διεθνών Συμβάσεων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων²³, οι οποίες κυρώθηκαν από την Κύπρο και συνεπώς αποτελούν μέρος της εσωτερικής μας νομοθεσίας, η οποία υπερισχύει οποιουδήποτε άλλου ημεδαπού νόμου.

Πληροφόρηση - Παραπληροφόρηση

Η «υγιής πληροφόρηση» θεμελιώνεται στην αντικειμενικότητα, την ορθότητα και την ακρίβεια της πληροφορίας, χωρίς να είναι βεβαρημένη από προϋδεάσεις του πληροφορητή. Η παροχή και η πρόσληψη υγιούς μορφής πληροφοριών στηρίζονται στη θεμελιώδη

²² Πρόκειται για όρο που δανειστήκαμε από την Φυσική επιστήμη, με εννοιολογικό περιεχόμενο κονσερβοποίησης της ενέργειας, «τίποτα δηλαδή σε ενέργεια δεν χάνεται, αλλά αλλάζει μορφή, γίνεται δηλαδή άλλη μορφή ενέργειας».

²³ Βλ. ειδικό κεφάλαιο για τη νομική διάσταση.

δημοκρατική αρχή της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών, στην αντικειμενικότητα και στο σεβασμό της υπόληψης του άλλου²⁴. Ο δημοσιογράφος έχει καθήκον να αντιμετωπίζει ισότιμα τους πολίτες χωρίς διακρίσεις εθνικής καταγωγής, φύλλου, φυλής, θρησκείας, πολιτικών φρονημάτων, οικονομικής κατάστασης και κοινωνικής θέσης²⁵. Τόσο στον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας όσο και στις διάφορες εξειδικευμένες νομοθεσίες προβλέπεται το δικαίωμα απάντησης οποιουδήποτε προσώπου, που θίγεται από εσφαλμένα ή από ανακριβή στοιχεία κατά τη διάρκεια προγράμματος ή σε δημοσίευμα.

Εκεί, όμως, που διαπιστώνονται πληροφοριακές επιλογές κρατικών ή άλλων συμφερόντων, οι οποίες περνούν και ανάλογα επεξεργάζονται και διαμορφώνονται μέσα από τον πολιτικό έλεγχο και τη λογοκρισία, ή μέσα από ανάλογες διαδικασίες σκοπιμοτήτων, που δρομολογούν ψεύτικες πληροφορίες για τη διατήρηση μιας συγκεκριμένης αυταρχικής κυρίως εξουσίας ή κάποιων ιδιόμορφων συμφερόντων, δεν μπορούμε να μιλάμε για υγιή πληροφόρηση – ούτε καν για πληροφόρηση - αλλά για *παραπληροφόρηση*²⁶.

²⁴ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (νομολογία): «Η ελευθερία έκφρασης ισχύει όχι μόνο για 'πληροφορίες' ή 'ιδέες', οι οποίες είναι ευμενώς αποδεκτές ή θεωρούνται ότι δεν προσβάλλουν ή προκαλούν αδιαφορία, αλλά και σε αυτές που προσβάλλουν, σοκάρουν ή ενοχλούν το Κράτος ή οποιαδήποτε μερίδα του πληθυσμού».

²⁵ Το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας σε σχέση με την απαγόρευση του ρατσισμού θεμελιώνεται από τη συνταγματικά διάταξη του άρθρου 28 (2), σε σχέση με την απαγόρευση δυσμενών διακρίσεων άμεσα ή έμμεσα σε βάρος οποιουδήποτε ατόμου ένεκα της κοινότητάς του, της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, της γλώσσας, του φύλου, των πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, της εθνικής καταγωγής, της γέννησης, του πλούτου, της κοινωνικής τάξης του ή ένεκα οιοδήποτε άλλου λόγου. Η απαγόρευση κάθε μορφής διακρίσεων ρυθμίζεται επίσης από μια σωρεία διεθνών συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που κυρώθηκαν από την Κυπριακή Δημοκρατία και συνεπώς αποτελούν μέρος της εσωτερικής νομοθεσίας, η οποία υπερισχύει οποιουδήποτε ημεδαπού νόμου (Βλ. ειδικό Κεφάλαιο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα). Βλ. επίσης, Άρθρο 2 του ελληνικού κώδικα δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ.

²⁶ Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», σελ. 1346, «Παραπληροφόρηση: η σκόπιμα κακή πληροφόρηση, που χαρακτηρίζεται από τη μετάδοση ανακριβών, μονόπλευρα διογκωμένων ή επινοημένων (ψευδών) πληροφοριών, παραποιώντας την αλήθεια (αποκρύπτοντας, υπερτονίζοντας,

Συνήθως, η δημοσιογραφία που ρέπει προς το ρατσισμό, βρίσκει πεδίο ανάπτυξης στην παραπληροφόρηση. Στην καθημερινή πρακτική η παραπληροφόρηση έχει ως κοινό τόπο την προσπάθεια ενός μονόπλευρου επηρεασμού της κοινής γνώμης, με ακραίο παράδειγμα την *προπαγάνδα*, που αποτελεί «εργαλείο» των ολοκληρωτικών καθεστώτων. Για να περάσει η παραπληροφόρηση και να επηρεάσει την κοινή γνώμη υπάρχει κάποια *τυπολογία* παραχάραξης της αλήθειας. Η παραχάραξη της αλήθειας, το *ψέμα* μεταμφιεσμένο με *σιλ ελικρίνειας*, διακρίνεται σε τρία είδη: (α) το «*συκοφαντικό*», που μειώνει την πραγματική αξία του ανθρώπου (ή μιας ομάδας ανθρώπων) (β) το «*προσθετικό*», που του/ τους αποδίδει περισσότερες αρετές από όσες διαθέτει/ διαθέτουν και (γ) το «*διαβιβαστικό*» που μεταβιβάζει την ευθύνη μιας πράξης από ένα πρόσωπο ή μια ομάδα σε άλλο ή άλλους. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις υπάρχει ένας χρυσός κανόνας: η *αληθοφάνεια*, που στηρίζεται στην αρχή ότι, *τίποτα δεν είναι χειρότερο από την υπερβολή*. Η τέχνη της δυσφήμισης δεν επιδέχεται υπερβολές, διέπεται (α) από τη σοφία της μέσης οδού, μιας τεχνικής λεπτών ισορροπιών απάτης και αλήθειας κατά τις περιστάσεις και (β) από τον επιδιωκόμενο σκοπό²⁷. Μήπως οι θηριωδίες που διαπράχθηκαν από τους υποστηρικτές του ναζισμού δεν στηρίχτηκαν στις παραπάνω διακρίσεις του «ψέματος»; Μήπως με τη δύναμη της προπαγάνδας και του ψέματος οι ρατσιστική θεώρηση του ναζισμού δεν κατάφερε να πείσει σχεδόν ένα ολόκληρο λαό ότι, οι Εβραίοι είναι πιο πολύ αντικείμενα παρά υποκείμενα που μολύνουν με την παρουσία τους την άρια φυλή; Ακόμη, αν πάμε και πιο παλιά δεν έγινε εφαρμογή μεθόδων αληθοφάνειας από το Νέρωνα όταν με δικό του ψέμα μεταβίβαζε την ευθύνη στους Χριστιανούς για την καταστροφή με φωτιά της Ρώμης;

Όταν μιλάμε *περί παραπληροφόρησης*, η επικοινωνιακή προβληματική εξειδικεύεται σε ορισμένα θέματα και ένα από αυτά είναι ο *ρατσισμός*. Το πρόβλημα της σχέσης του ρατσισμού και των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των προβληματικών καταστάσεων ξενοφοβίας στην Κύπρο, συνίσταται στον τρόπο που οι επικοινωνιακές

τροποποιώντας ή κατασκευάζοντας ψεύτικες ειδήσεις», Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.

²⁷ Βλ. σχετικό στον Jonathan Swift, «Η Τέχνη της Πολιτικής Ψευδολογίας», Άμστερνταμ, 1733 (μετάφραση από αρχικό κείμενο της Αλόης Σιδέρη). Από τη εισαγωγή του Jean-Jacques Courtine, που προέρχεται από την έκδοση Jerome Millon, Grenoble, 1993, σελ. 12-13, εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1995.

δομές των μέσων συμβάλλουν στη διαμόρφωση *επίκαιρης κοινωνικής γνώμης*²⁸. Τα ρατσιστικά μηνύματα μπορεί να περάσουν με διάφορους τρόπους πέρα από την παραπληροφόρηση μιας είδησης, όπως λ.χ. τη χρήση της αφίσας, της διαφήμισης, της τηλεοπτικής εμπορίας κλπ., που να αφήνουν έκδηλες ή συγκεκαλυμμένες αιχμές διακρίσεων.

Ο νομοθέτης πρόβλεψε ρυθμίσεις για την οχύρωση του δέκτη πληροφορίας από την επικινδυνότητα της παραπληροφόρησης και για τη διασφάλιση της υγιούς πληροφόρησης.

Με βάση το άρθρο 26, του περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμου, προνοείται ότι, *«οι εκπομπές του αδειούχου σταθμού, ραδιοφωνικού ή τηλεοπτικού πρέπει να διέπονται μεταξύ άλλων από τις αρχές της αντικειμενικότητας, της πληρότητας και της επικαιρότητας της πληροφόρησης, της πολυφωνίας και της μεγαλύτερης δυνατής πρόσβασης του κοινού και των φορέων του, του σεβασμού της προσωπικότητας, της υπόληψης και του ιδιωτικού βίου του ατόμου και του σεβασμού των ιδεωδών της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»* Με βάση το άρθρο 33, του περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμου, προνοείται η ρύθμιση περιορισμών στη διαφήμιση και τηλεοπτική εμπορία ότι, *«δεν πρέπει να απάδουν προς το σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, να εισάγουν διακρίσεις λόγω φυλής, φύλου, θρησκείας ή ιθαγένειας ή να προσβάλλουν θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις»*.

Η κοινή γνώμη στην Κύπρο – επηρεασμός και αντιστάσεις.

Η ειλικρίνεια είναι ένα αναζητούμενο αγαθό του επικοινωνιακού πολιτισμού. Το σιλ «ειλικρινής» αποτελεί *αναλογική επανεισαγωγή* μιας «στάσεως», που ταυτίζεται με την ποθητή αξία για την ανάλυση προβλημάτων κοινωνικού και δημόσιου συμφέροντος²⁹. Η αρχή αυτή

²⁸ Με τον όρο *επίκαιρη κοινωνική γνώμη*, εννοούμε την πολιτική, πολιτιστική και ευρύτερα κοινωνικοοικονομική τοποθέτηση σε «στάσεις» ή «συμπεριφορές», που διακρίνονται από το μονιμότερο κοινωνικό προσανατολισμό του συγκεκριμένου ατόμου ή της συγκεκριμένης ομάδας. Αυτός ο μονιμότερος προσανατολισμός είναι το αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης και κατά συνέπεια υπάρχει πριν από τη διαμόρφωση επίκαιρης κοινωνικής γνώμης.

²⁹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα από τα κυπριακά μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι τα προγράμματα «Προεκτάσεις» στο ΡΙΚ, «Πες τα στο Μάμα» στο Sigma TV, «Μικρόφωνο στον Πολίτη» στο τοπικό Κανάλι 986 της Λεμεσού, διάφορες ειδήσεις στις τοπικές εφημερίδες με αποσπάσματα αναφορών από διάφορα δημόσια άτομα

έχει και την αρνητική της πλευρά και είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη στις περιπτώσεις της παραπλανητικής επικοινωνίας, δηλαδή όταν ο δέκτης της πληροφορίας απορροφημένος από τη «φόρμα» («ειλικρίνεια»), μπορεί να μην αποδώσει τη σημασία που πρέπει στην ουσία ενός προβλήματος.

Ο βομβαρδισμός των μέσων μαζικής επικοινωνίας στην Κύπρο, με θέσεις «ενδιαφέροντος» δημοσίων προσώπων, ή «οδηγητικών» εκπομπών που καταγράφηκαν με σιλή αληθοφάνειας, δίνοντας ιδιαίτερη ενέργεια σε κάποια συγκρουόμενα συμφέροντα Κυπρίων αναφορικά με τη σχέση της ανεργίας και της παρουσίας των οικονομικών μεταναστών, αποτελούσαν μια έκφραση οικοδόμησης *καθησυχαστικής ταυτότητας* του «εμείς»των Κυπρίων. Η κατά συνέχεια προβολή ενός τέτοιου «ενδιαφέροντος» – έστω και αν εστερείτο βάσης – δρομολογούσε εκούσα άκουσα την αποδοχή από την κοινή γνώμη της αντίστοιχης πολιτικής του «πομπού» και των συγκαλυμμένων σκοπιμοτήτων του· και, είναι μέσα από την ταυτότητα του «εμείς» που η αναπτυσσόμενη διαδικασία της μη αποδοχής για τον «άλλο» αρχίζει να φαίνεται από τα αποτελέσματά της ως κοινωνικό πρόβλημα. Πρόκειται για μια δυναμική που έθεσε σε κίνηση κάποιους ψυχοδυναμικούς ενισχυτικούς αυτοματισμούς της ενότητας «εμείς» που αρκετές φορές γίνονται επικίνδυνοι απέναντι στην ενότητα του «αυτοί».

Το ζήτημα των περιορισμών του δημοσιογράφου είναι ίσως ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα νομικά σημεία της προβληματικής, που σχετίζεται με το δικαίωμα της ελεύθερης πληροφόρησης. Βασικό στοιχείο είναι η διάκριση μεταξύ της *πληροφόρησης*, που αφορά τη γνωστοποίηση ενός γεγονότος και του *στοχασμού*, που αναφέρεται στις διανοητικές και αισθηματικές αντιδράσεις του ατόμου στα εξωτερικά ερεθίσματα. Πόσοι όμως από τον κόσμο των δημοσιογράφων εφαρμόζουν στην καθημερινή πρακτική τις διατάξεις του Συντάγματος και των νόμων και τις διατυπώσεις του κώδικα δεοντολογίας; Ο κάθε δημοσιογράφος είναι φορτισμένος από τις δικές του πεποιθήσεις και αντιδρά ανάλογα στα εξωτερικά ερεθίσματα. Έτσι,

ή κυβερνητικούς αξιωματούχους για να ενισχυθεί η σημασία που επιδιώκεται ώστε να μπορεί να περάσει ένα μήνυμα. Στην κυπριακή κοινωνία είναι πολύ χαρακτηριστική η βαρύτητα που έχει το στοιχείο αυτοπροβολής του «οδηγητή γνώμης» μέσα από το στυλ «ειλικρινής» σε σχέση με τη δυναμική της επικοινωνιακής αυτής αρχής σε τομείς προκαταληπτικής κοινωνικοποίησης.

δημοσιογράφοι που ρέπουν προς το ρατσισμό έχουν την τάση να φορτώνουν την πληροφόρηση με συστατικά παραπληροφόρησης, που εξωτερικεύουν τη δική τους υποκειμενική κρίση, η οποία φορτώνει επικίνδυνα το κοινωνικό σύστημα με ρατσιστικές εισροές³⁰.

Στην Κύπρο, αρκετές φορές καταγράφηκε μια επικίνδυνη «συγχορδία» των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των αρχών, να στοιχειοθετούν παρεκκλίσεις από βασικές αρχές δικαίου. Τα μέσα με μια - χωρίς καθόλου δεοντολογικό προβληματισμό - προβολή της «είδησης» οξύνουν την κινδυνολογία των αξιωματούχων του κράτους. Πολύ χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των 166 ναυαγών στην Πάφο, στις 16 Σεπτεμβρίου, 2000, που είχαν διασωθεί και περιμαζευτεί από τις αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με τη διάσωση και «φιλοξενία» των «ναυαγών - λαθρομεταναστών», ακούμε δηλώσεις των διαφόρων Υπουργών να επαναλαμβάνονται σε όλα τα προγράμματα των μέσων για την αναγκαιότητα αγοράς νέων ραντάρ για τον εντοπισμό των «άλλων», των πολλών, των «αναμενόμενων χιλιάδων μεταναστών» και για τα νέα «δραστικά μέτρα» απώθησής τους. Καθησυχάστηκε έτσι κι ο λαός με την «είδηση» για «ραντάρ» και έμμεσα πέρασε το μήνυμα της «δικαιολογημένης» κράτησης των «ναυαγών - λαθρομεταναστών», που έγινε κάτω από πραγματικά άθλιες συνθήκες σε ένα καράβι στη Λεμεσό, χωρίς να αναγνωριστεί σε κανένα από αυτούς το δικαίωμα να διεκδικήσουν νομική διαδικασία περί του αντίθετου. Έτσι, επειδή μπήκαν στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας παράνομα, χαρακτηρίστηκαν όλοι ανεξαιρέτα τόσο από τα μέσα όσο και από αξιωματούχους της Δημοκρατίας ως «παράνομοι» λαθρομετανάστες και έτυχαν συμπεριφοράς ως «εισερχόμενοι εγκληματίες», έστω κι αν ορισμένοι δήλωσαν πολιτικοί πρόσφυγες. Ουσιαστικά, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο όταν κάποιος πρόσωπο τοποθετείται ως «πολιτικός πρόσφυγας», έχει δικαίωμα πρόσβασης σε ένα κράτος δικαίου και είναι δουλειά της δικαιοσύνης και όχι της εκτελεστικής εξουσίας να αποφανθεί αν είναι πρόσφυγας ή παράνομος μετανάστης³¹.

³⁰ Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1., αυτού του Κεφαλαίου επισημάνθηκαν κάποια αξιόλογα αποσπάσματα δημοσιεύσεων από την ελλαδική εμπειρία, που αποτελούν διευκρινιστικό υλικό σε θέματα μεταφοράς προϋδεάσεων και εξωτερικών ερεθισμάτων στον κόσμο των δημοσιογράφων.

³¹ Βλ. Άρθρο 31 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το status των πολιτικών προσφύγων. Βλ. επίσης Απόφαση *ex parte Adimi and others* 1999, Court of Appeal UK (1951 Convention and the 1967 Protocol relating the Status of Refugees, as

Εμπειρικές έρευνες, πιλοτικές ανιχνεύσεις, μελέτες περιπτώσεων, στατιστικές εκτιμήσεις και σφυγμομετρήσεις έδειξαν ότι, η επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης δεν φθάνει μέχρι το κοινό κατά τρόπο άμεσο³². Παρακολουθώντας τη διαλεκτική στα μηνύματα και στις αρθρογραφίες, τις θέσεις και αντιθέσεις του κυπριακού κοινού στα καθημερινά δρώμενα, οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα ότι, το κοινό, ιδιαίτερα σε μια χώρα με προβλήματα όπως είναι η Κύπρος, διαθέτει μια δική του επικοινωνιακή κουλτούρα και δεν είναι ούτε τόσο άμορφο ούτε τόσο αδιαφοροποίητο, ώστε να λογιστεί ως *μάζα*. Στον πυρήνα της κοινής γνώμης διαπιστώνεται ένας διεκδικητικά ενεργοποιημένος πλουραλιστικού επικοινωνιακού περιεχομένου πολιτισμός, της δυναμικής συνάρθρωσης εις τα εξων συνετέθη η συνεπαγωγή δικαιωμάτων ενεργητικής υποχρέωσης, χωρίς το κράτος να μπορεί να παρεμβαίνει στο δικαίωμα του ελεύθερου λόγου – αντίλογου. Διαδραματίζονται, έτσι, ρόλοι με ερευνητικές κατηγορίες διαλεκτικών διαδράσεων και συγκρούσεων στις μεταξύ των ενεργοποιημένων πολιτών και των μέσων πληροφόρησης σχέσεων, όπου η *διαλεκτική εισροή – εκροή – ανάδραση*, φέρνει στην επιφάνεια τη δυναμική των συσχετισμών λόγου και αντίλογου στην κυπριακή κοινωνία.

Συμπερασματικά, το κυπριακό κοινό διαθέτει και κρίση και αυξημένη γνώμη και δε διαμορφώνεται εύκολα σε παθητικό δέκτη συγκεκριμένης κατεύθυνσης, έστω κι αν βομβαρδίζεται μέσα από ένα πολύπλοκα φορτισμένο πληροφοριακό πλέγμα. Κάποια «βλήματα» παραπληροφόρησης οπωσδήποτε θα χτυπήσουν αποτελεσματικά στόχο σε κάποιες ομόλογες ομάδες, αλλά η μεγάλη πλειοψηφία έχει τους δικούς της διηθητικούς μηχανισμούς και φίλτρα κριτικής σκέψης, που αφήνουν να περάσει μόνο το επιλεγόμενο – κατά κριτική αντιμετώπιση - πραγματολογικό μέρος της πληροφορίας· καθίστανται έτσι όχι μόνο «δεκτές» αλλά και «επεξεργαστές» της ροής της πληροφορίας και της αναζήτησης της προσδοκώμενης αλήθειας. Με «επεξεργασία» ένα μήνυμα μπορεί να περάσει και να φύγει ή να ανατροφοδοτηθεί και να υιοθετηθεί από ένα φορέα ή θεσμό σε άλλον. Αρωγός αυτής της

determined by the Court of Appeal in the recent case of R v Uxbridge Magistrates Court and another ex parte Adimi; R v Crown Prosecution Service ex parte Sorani; R v Secretary of State for Home Department and another ex parte Kaziu).

³² Βλ. σχετικό Α.-Ι. Δ. Μεταξάς, «Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη – Πολιτική Επικοινωνία», σελ. 37 - 45, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976

διαδικασίας επικοινωνιακής ολοκλήρωσης είναι και το θεσμικό και νομικό πλαίσιο.

Εν κατακλείδι, μέσα στο πλέγμα του ευρύτερου επικοινωνιακού πολιτισμού και της επικοινωνιακής ολοκλήρωσης, η κάθε πληροφορία και το κάθε μήνυμα αποκτά τη δική του βαρύτητα, ανάλογα με το πώς και από ποιο άτομο ή ποιο θεσμό προβάλλεται, ή ανάλογα με ποιες συγκυρίες έχει επιβληθεί η ροή του.

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Εισαγωγή

Μετά από τις θηριωδίες του ναζισμού που καταγράφηκαν με τη συμπλήρωση της κατακόρυφης πτώσης του Τρίτου Ράιχ, η ανθρωποκεντρική ευαισθητοποίηση της ανθρωπότητας σε δημοκρατίες δυτικού τύπου καλλιέργησε ένα φαινόμενο που ονομάστηκε «εξανθρωπισμός του δικαίου όλων των εθνών» Αποτελούσε τη γένεση του Διεθνούς Δικαίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπου το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης σε συσχετισμό με την προστασία της υπόληψης του άλλου θεμελιώνεται από την αρχή της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών, την αρχή της ισότητας και την απαγόρευση κάθε μορφής δυσμενούς διάκρισης για τον οποιοδήποτε άλλο.

Τα δικαιώματα αυτά θα τα δούμε να επανεκδίδονται στη συνέχεια πολλές φορές σε πολλές χώρες ως αναπόσπαστες ρυθμίσεις του ημεδαπού συνταγματικού και νομοθετικού δικαίου. Η Κυπριακή Δημοκρατία ανάπτυξε με το δικό της ημεδαπό δίκαιο ιδιαίτερη ευαισθησία κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας και παράλληλα κύρωσε όλες τις σχετικές με την καταπολέμηση του ρατσισμού διεθνείς συμβάσεις.

Στην Πρώτη Σύνοδο Κορυφής Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης (1993), τέθηκε το θέμα *ανάληψη δράσης*, με τη δημιουργία «*σχεδίου δράσης κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας*»³³. Σύμφωνα με αυτό το Σχέδιο, έλαβε χώρα μια

³³ Το 1993, το Συμβούλιο της Ευρώπης, κάλεσε την πρώτη του σύνοδο κορυφής αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων στη Βιέννη. Οι αρχηγοί των κρατών και κυβερνήσεων μεταξύ άλλων ανέλαβαν ένα σχέδιο δράσης κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας. Αυτό το σχέδιο δράσης συνίσταται σε τρία σημεία: α) μια έκκληση προς τα υπάρχοντα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης να κάνουν περισσότερο στον τομέα αυτό και να

εκστρατεία νεολαίας το 1995³⁴, με το σύνθημα "όλοι διαφορετικοί - όλοι ίσοι". Τα συνθήματα από το σχέδιο δράσης για την αποδοχή της διαφορετικότητας, όχι μόνο πέρασαν στην κοινή γνώμη, δίνοντας το στίγμα της συνόδου, αλλά υιοθετήθηκαν και από άλλους θεσμούς, κάτι που δείχνει έμπρακτα την ευαισθητοποίηση των Κύπριων απέναντι στα άτομα που μειονεκτούν³⁵.

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε την υφιστάμενη νομοθεσία και νομολογία που αποτελεί χρήσιμο υλικό για τις πάρα πέρα αναλύσεις πεδίου στο εξειδικευμένο μέρος της έρευνας.

Το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης στο ημεδαπό δίκαιο

Στην Κύπρο το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης κατοχυρώνεται με ρητή διάταξη στο Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας³⁶ και

αυξήσουν τις δραστηριότητές τους β) στη δρομολόγηση μιας εκστρατείας της νεολαίας σε όλη την Ευρώπη γ) στη δημιουργία εντός του πλαισίου του Συμβουλίου της Ευρώπης ενός οργάνου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας.

³⁴ Βλ. σχετικό στην εισήγηση του Frank Orton που έγινε στο Διεθνές Συνέδριο στην Αθήνα (Μάιος 1997): "Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας και η Εκστρατεία κατά του Ρατσισμού του Συμβουλίου της Ευρώπης". Θέμα συνεδρίου: "Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία". Στη σελ. 71 - 76 αναφέρονται οι πρωτοβουλίες κατά την εκστρατεία της νεολαίας κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, που έγιναν σε όλη την Ευρώπη, "...αναλήφθηκαν πρωτοβουλίες, όπως προγράμματα ενημέρωσης στα σχολεία, προγράμματα για την εκπαίδευση των μαθητών, παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού, κατασκηνώσεις νέων, κοινωνική εργασία σε διάφορες αστικές και περιαστικές περιοχές, φεστιβάλ, εκθέσεις, πιλοτικά προγράμματα, θεατρικά έργα, εκστρατεία μέσω μαζικής επικοινωνίας, άρθρα σε εφημερίδες, αγώνες και κέντρα ενημέρωσης. Εθνικοί φορείς και επιτροπές διευκόλυναν τη συνεργασία των νέων εταίρων και συντόνιζαν όλες τις πρωτοβουλίες. Αυτό οδήγησε στη δημιουργία δυναμικών δικτύων".

³⁵ Είναι αξιοσημείωτο ότι, το σχετικό σύνθημα "όλοι διαφορετικοί - όλοι ίσοι", που δέσποζε το 1995 κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, αποτέλεσε και το σύνθημα της "Επιτροπής Προστασίας των Νοητικά Καθυστερημένων Ατόμων", στην Κύπρο κατά την εκστρατεία του Σεπτεμβρίου, 2000, για ευαισθητοποίηση του κοινού.

³⁶ Βλ. Άρθρο 19 (1) του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, «Έκαστος έχει δικαίωμα ελευθερίας λόγου και της καθ' οιονδήποτε τρόπον εκφράσεως». Βλ., επίσης, το Άρθρο 71(1) «Πολιτικά Δικαιώματα», του «Περί Δημόσιας Υπηρεσίας Νόμου του 1990», αρ. 2474 της 27^{ης} Ιανουαρίου, 1990, που αναφέρεται στο

διασφαλίζεται σε κάθε πρόσωπο, φυσικό ή νομικό, πολίτη ή μη της Δημοκρατίας και αποτελεί τη βάση αυτού που κτίστηκε ολόκληρο το οικοδόμημα της ελευθερίας του τύπου και της ελεύθερης ραδιοφωνίας και τηλεόρασης. Η διασφάλιση αυτού του δικαιώματος και η λειτουργία των μέσων μαζικής επικοινωνίας διέπεται από το Σύνταγμα, τον περί Τύπου Νόμο για τα έντυπα μέσα, τον περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμο για τα ηλεκτρονικά μέσα και τον περί Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου Νόμο³⁷.

Το διεθνές δίκαιο απέναντι στην ελεύθερη έκφραση

Η ελευθερία πληροφόρησης, εκτός από τα συνταγματικά ερείσματα, θεμελιώνεται ξεχωριστά από την ελευθερία έκφρασης στο διεθνές δίκαιο, σε επίπεδο διατάξεων σχετικά αυξημένης τυπικής ισχύος. Με τη διάταξη του Άρθρου 10, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΣΔΑ), που κυρώθηκε με τον «περί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (κυρωτικό) Νόμο 39 του 1962»³⁸, προστατεύεται η ελευθερία έκφρασης, στην οποία περιλαμβάνεται αφενός η ελευθερία γνώμης και αφετέρου η ελευθερία

δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης πολιτικών απόψεων και πεποιθήσεων των δημοσίων υπαλλήλων.

³⁷ Με τις διατάξεις αυτές δεν εμποδίζεται η Κυπριακή Δημοκρατία να υποβάλλει κανονισμούς εκδόσεως λειτουργίας στις επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεόρασης.

³⁸ Βλέπε διατάξεις (1) και (2) στο Άρθρο 10, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών: Άρθρο 10 (1) «Παν πρόσωπο έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρον δεν κωλύει τα Κράτη από του να υποβάλλωσι τας επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεοράσεως εις κανονισμούς εκδόσεως αδειών λειτουργίας». Άρθρο 10 (2) «Η άσκηση των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνας δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας»

λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών χωρίς την επέμβαση των δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων³⁹. Με την προσθήκη της ρήτρας «ασχέτως συνόρων» διευρύνεται το *status negativus*⁴⁰. στο διεθνές forum και διασφαλίζεται κι η αμφίδρομη πορεία στη ροή της πληροφορίας⁴¹. Η ελευθερία που παρέχει η ΕυρΣΔΑ περιλαμβάνει όλες τις μορφές έκφρασης για διάδοση και μεταβίβαση ιδεών, γνωμών και πληροφοριών κι η προστασία καλύπτει όλα τα μέσα έκφρασης: προφορικό και γραπτό λόγο, ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές, αφίσα, φωτογραφία κλπ.

Στην πολύ πρόσφατη διακυβερνητική διάσκεψη της Νίκαιας εγκρίθηκε ο Χάρτης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με το άρθρο 11 του Χάρτη προνοείται ότι, «*οποιοδήποτε πρόσωπο θα απολαμβάνει το δικαίωμα ελευθερίας της έκφρασης, το οποίο περιλαμβάνει την ελευθερία της γνώμης και τη λήψη και διάδοση ιδεών*» και «*η ελευθερία και ο πλουραλισμός των ΜΜΕ θα πρέπει να γίνονται σεβαστά*». Υπάρχει όμως ένα βασικό κενό του Χάρτη: δεν καθορίζεται το νομικό του καθεστώ, κατά πόσο δηλαδή θα αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο βάσει του οποίου οι πολίτες της Ένωσης θα μπορούν να προσφύγουν στα δικαστήρια σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους ή κατά πόσο θα αποτελεί μια Διακήρυξη χωρίς νομική δεσμευτικότητα.

³⁹ Βλ. «Οι Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος Ι, σελ.121, Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Λευκωσία, 2000.

⁴⁰ Βλ. σχετικό Αριστόβουλος Μάνεσης, «Συνταγματικά Δικαιώματα – Ατομικές Ελευθερίες», σελ. 18-25, «Τα ατομικά δικαιώματα ή ατομικές ελευθερίες που έχουν αρνητικό (αμυντικό) περιεχόμενο διασφαλίζουν «αρνητικά» τη νομική κατάσταση (*status negativus*) των κυβερνήσεων, θεμελιώνοντας αξίωση για αποχή (*nec facere*) της κρατικής εξουσίας...», γ' έκδοση, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1981.

⁴¹ Σε σχετικό σε άρθρο του Θαλή Μέλφου «Ελευθερία πληροφόρησης του δημοσιογράφου και προστασία της προσωπικότητας», στην Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ αρ. 2, σελ. 301 - 303, επισημαίνεται ότι «η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 10 ΕυρΣΔΑ είναι στενότερη από την αντίστοιχη του άρθρου 19 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, η οποία συμπεριλαμβάνει επιπλέον και την ελευθερία αναζήτησης πληροφοριών», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.

Προστασία της υπόληψης του άλλου στο ημεδαπό δίκαιο.

(α) Το Σύνταγμα

Με το άρθρο 19 (1) του Συντάγματος διατυπώνεται η ενάσκηση του δικαιώματος της «ελευθερίας του λόγου και της καθ' οιονδήποτε τρόπο εκφράσεως». Σύμφωνα όμως με το Άρθρο 19 (3), για την προστασία της υπόληψης του άλλου, «η ενάσκηση του δικαιώματος αυτού... δύναται να υποβληθή εις διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή ποινάς προδιαγεγραμμένους υπό του νόμου» Το ίδιο άρθρο επισημαίνει ότι, οι περιορισμοί της ελευθερίας έκφρασης πρέπει είναι αναγκαίοι μόνο «*προς το συμφέρον της ασφάλειας της Δημοκρατίας ή της συνταγματικής τάξεως ή της δημόσιας ασφάλειας ή της δημοσίας τάξεως ή της δημοσίας υγείας ή των δημοσίων ηθών ή προς προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των άλλων ή προς παρεμπόδισιν αποκαλύψεως πληροφοριών ληφθεισών εμπιστευτικώς ή προς διατήρησιν του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας*».

Εξάλλου, οι περιορισμοί που προστατεύουν την υπόληψη του άλλου βρίσκουν την έκφρασή τους και από το άρθρο 28 (1) το οποίο καθιερώνει την αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου και 28 (2) το οποίο απαγορεύει κάθε μορφής δυσμενούς διάκρισης όσο και στους νόμους που διέπουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης⁴². Η Συνταγματική προστασία της υπόληψης του άλλου ενεργοποιήθηκε με τον περί Τύπου Νόμο και των περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμο.

⁴² Άρθρο 28 (1) Πάντες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, της διοικήσεως και της δικαιοσύνης και δικαιούνται να τύχων ίσης προστασίας και μεταχειρίσεως. Άρθρο 28 (2) Έκαστος απολαύει πάντων των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των προβλεπομένων υπό του Συντάγματος άνευ δυσμενούς διακρίσεως αμέσου ή εμμέσου εις βάρος οιοδήποτε απόμου ένεκα της κοινότητας, της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, της γλώσσης, του φύλου, των πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, της εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, της γεννήσεως, του πλούτου, της κοινωνικής τάξεως αυτού ή ένεκα οιοδήποτε άλλου λόγου, εκτός εάν δια ρητής διατάξεως του Συντάγματος ορίζεται το αντίθετον. Άρθρο 28 (3) Ουδείς πολίτης δικαιούται να χρησιμοποιή τίτλον ευγενείας ή κοινωνικής διακρίσεως ή να απολαύη οιοδήποτε προνομίου εκ ταύτης εντός των εδαφικών ορίων της Δημοκρατίας. Άρθρο 28 (4) Ουδείς τίτλος ευγενείας ή άλλης κοινωνικής διακρίσεως απονέμεται ή αναγνωρίζεται εν τη Δημοκρατία.

(β) Ο περί Τύπου Νόμος και ο Κώδικας δημοσιογραφικής δεοντολογίας

Με βάση το άρθρο 3, του περί Τύπου Νόμου, το Συμβούλιο Τύπου εξουσιοδοτείται να ρυθμίζει τα της δεοντολογίας του τύπου και του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Σαν αποτέλεσμα αυτού του άρθρου, εκδόθηκε ο Κώδικας δημοσιογραφικής δεοντολογίας⁴³. Ο Κώδικας αυτός προνοεί μεταξύ άλλων ότι, «οι δημοσιογράφοι κατά την ενάσκηση του λειτουργήματός τους πρέπει να σέβονται και να προάγουν τη δημοκρατία και τις άλλες πανανθρώπινες αξίες, να σέβονται και να προάγουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις βασικές ελευθερίες όλων, να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στην παρουσίαση θεμάτων όπως η βία, το έγκλημα και ο ανθρώπινος πόνος και ο θάνατος και να ενεργούν πάντοτε με καλή πίστη. Τα ΜΜΕ πρέπει να αποφεύγουν οποιαδήποτε απ' ευθείας αναφορά εναντίον προσώπου η οποία περιέχει στοιχεία προκατάληψης με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις την εθνική ή κοινωνική προέλευση, την περιουσία, την καταγωγή ή την ηλικία ή άλλο καθεστώς περιλαμβανόμενης της φυσικής ή διανοητικής ασθένειας ή αναπηρίας»⁴⁴.

Εξάλλου, το άρθρο 7, του περί Τύπου Νόμου ρυθμίζει το δικαίωμα της ελεύθερης αναζήτησης και λήψης πληροφοριών των δημοσιογράφων καθώς και της ελεύθερης αναζήτησης μετάδοσης αυτών, εκτός αν συντρέχουν λόγοι που αφορούν, μεταξύ άλλων, «την προστασία της υπόληψης και των δικαιωμάτων των τρίτων».

(γ) Κανονισμοί που εκδόθηκαν με βάση τον περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμο και η Αρχή Ραδιοτηλεόρασης

Η ρύθμιση της λειτουργίας των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης, στο σχετικό νόμο και κανονισμούς, είναι πιο αυστηρή από αυτήν των έντυπων μέσων. Ο κώδικας δεοντολογίας για τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν αφήνεται στην αυτο-

⁴³ Ο Κώδικας δημοσιογραφικής δεοντολογίας δεν συνιστά νομικά δεσμευτικό κείμενο αλλά είδος αυτο-ρύθμισης των ΜΜΕ.

⁴⁴ Από την ελλαδική ανατύπωση, το άρθρο 2 του κώδικα δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ αναφέρεται ότι, «ο δημοσιογράφος οφείλει να αντιμετωπίζει ισότιμα τους πολίτες χωρίς διακρίσεις εθνικής καταγωγής, φύλου, θρησκείας, πολιτικών φρονημάτων, οικονομικής κατάστασης και κοινωνικής θέσης».

ρύθμιση όπως τα έντυπα μέσα, αλλά αποτελεί μέρος των Κανονισμών. Συνεπώς αποτελούν δευτερογενή νομοθεσία και είναι νομικά δεσμευτικοί. Τόσο στο Νόμο όσο και στους Κανονισμούς περιλαμβάνονται συγκεκριμένες και απαγορευτικές διατάξεις σε σχέση με διακρίσεις ή παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πράγμα που νομιμοποιεί οποιοδήποτε θιγόμενο πρόσωπο να διεκδικήσει τα δικαιώματά του μέσω δικαστηρίων⁴⁵.

Οι πρόνοιες του Νόμου για τους ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς, συμπεριλαμβανομένου και του ΡΙΚ, στο δικαίωμα απάντησης είναι συγκεκριμένες και ορίζουν ότι, το δικαίωμα απάντησης έχει οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ανεξαρτήτως της ιθαγένειας ή της χώρας εγγραφής του, του οποίου θίγονται τα νόμιμα δικαιώματα και ιδίως η τιμή και υπόληψή του.

Διάφοροι κανονισμοί που εκδόθηκαν με βάση το Νόμο περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών, προνοούν, εκτός των άλλων, τις εξής δυο απαγορεύσεις (α) της χρήσης γλώσσας στις εκπομπές με τρόπο που μπορεί να θίξει τις ευαισθησίες θρησκευτικών, φυλετικών, πολιτικών ή άλλων ομάδων και (β) της μετάδοσης ψυχαγωγικών εκπομπών που θίγουν την αξιοπρέπεια των δύο φύλων, φυλετικών, εθνικών, θρησκευτικών ομάδων ή ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Η Αρχή Ραδιοτηλεόρασης έχει πλείονες εξουσίες για την εφαρμογή των προνοιών που αναφέρονται σε θέματα διακρίσεων στα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης⁴⁶. Η Αρχή μπορεί, μετά από

⁴⁵ Αυτό δεν ισχύει σε μεγάλο βαθμό για το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, ο Νόμος του οποίου περιλαμβάνει μόνο τις αντίστοιχες πρόνοιες για τις διαφημίσεις και τη γενικότερη υποχρέωση του Ιδρύματος να μεριμνά ώστε οι εκπομπές των σταθμών να μην προκαλούν τη δημιουργία αισθημάτων μίσους λόγω διαφορών στη φυλή, το φύλο, τη θρησκεία ή την ιθαγένεια.

⁴⁶ Το μεγάλο εύρος αρμοδιοτήτων της Αρχής Ραδιοτηλεόρασης δεν ισχύουν στην περίπτωση του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου (ΡΙΚ). Ακόμη, ούτε το Διοικητικό Συμβούλιο του ΡΙΚ έχει τέτοιες αρμοδιότητες, αλλά ούτε και ο προϊστάμενος Υπουργός. Ο Υπουργός μπορεί να εκδίδει προς το ΡΙΚ οδηγίες γενικής φύσεως ως προς την άσκηση των αρμοδιοτήτων, οι οποίες είναι αναγκαίες για το γενικό συμφέρον της Δημοκρατίας, και αυτές μόνο μετά από συμβουλευτική γνωμοδότηση του Ιδρύματος.

εξέταση παραπόνων ή και αυτεπάγγελτα, να επιβάλλει κυρώσεις⁴⁷ για παράβαση του κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας⁴⁸. Πέραν των κατασταλτικών εξουσιών της Αρχής υπάρχουν πρόνοιες και προληπτική της δράση αφού μπορεί να εκδίδει εγκυκλίους, οδηγίες, συστάσεις για την τήρηση των αρχών του κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας προς τις οποίες οι σταθμοί οφείλουν να συμμορφώνονται.

(δ) Το Συμβούλιο Τύπου

Η ελευθερία έκφρασης κατοχυρώνεται, όπως παραπάνω αναφερθήκαμε σε κάθε μέσο ενημέρωσης. Σύμφωνα με το άρθρο 3, αρμοδιότητα διερεύνησης παραπόνων σχετικά με τον τύπο και τη λειτουργία του έχει το Συμβούλιο Τύπου. Το Συμβουλίου Τύπου εξετάζει αυτεπάγγελτα, ή ύστερα από καταγγελία, κατηγορίες εναντίον εφημερίδων και δημοσιογράφων για αντι-επαγγελματική ενέργεια ή συμπεριφορά. Έχει επίσης αποφασιστική αρμοδιότητα να υποδείχνει τα κατάλληλα μέτρα θεραπείας. Τέλος, επισημαίνεται ότι, το Συμβούλιο Τύπου δεν έχει σε σχέση με τα έντυπα μέσα τις ευρείες αρμοδιότητες της Αρχής Ραδιοτηλεόρασης⁴⁹.

Η προστασία της υπόληψης του άλλου στο διεθνές δίκαιο

Η προστασία που παρέχεται στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης από το άρθρο 10 ΕυρΣΔΑ δεν είναι απεριόριστη, αλλά

⁴⁷ Οι κυρώσεις αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν σύσταση, προειδοποίηση, προσωρινή αναστολή λειτουργίας του σταθμού, ανάκληση της άδειας και επιβολή πολύ ψηλών προστίμων.

⁴⁸ Διαδικαστικά, πρέπει να γίνει αίτηση της Επιτροπής Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας, για άδικη μεταχείριση από σταθμούς σε ενημερωτικά ή ψυχαγωγικά προγράμματα, για την παραβίαση της ιδιωτικής ζωής, για την αδυναμία του σταθμού να διατηρήσει αποδεκτά για το κοινό επίπεδα αξιοπρέπειας καθώς και για κάθε άλλη παράβαση του νόμου ή των κανονισμών.

⁴⁹ Η διαφορά αρμοδιοτήτων μεταξύ Αρχής Ραδιοτηλεόρασης και Συμβουλίου Τύπου, στηρίζεται από την ανάγκη μιας αυστηρότερης νομοθετικής ρύθμισης των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής επικοινωνίας, που πηγάζει από το σκεπτικό ότι, τα ηλεκτρονικά μέσα παρουσιάζουν ένα πιο άμεσο δυναμικό στη διαμόρφωση άποψης και στον επηρεασμό της κοινωνικοποίησης.

υπόκειται σε συγκεκριμένους περιορισμούς⁵⁰. Στην παράγραφο 2 του άρθρου 10 της Σύμβασης ρυθμίζεται το περιοριστικό πλαίσιο στην έκφραση και πληροφόρηση⁵¹, που περιλαμβάνει ένα ευρύ πλέγμα περιορισμών με δικαιολογητικό λόγο «τα καθήκοντα και τις ευθύνες που συνεπάγεται η άσκηση της ελεύθερης έκφρασης»⁵².

Η προστασία της υπόληψης του άλλου και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕυρΔΑΔ)

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕυρΔΑΔ) έθεσε, με απόφασή του, το νομοθετικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορούσε να δρομολογηθούν οι νομικές προεκτάσεις της λειτουργίας

⁵⁰ Βλ. σχετικό Α. Μάνεσης, «Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη», σελ. 647. Βλ., επίσης, του ίδιου «Συνταγματική Θεωρία και Πράξη Ι, Μελέτες, Αθήνα, 1980.

⁵¹ Άρθρο 10 (2) ΕυρΣΔΑ *Η άσκησης των ελευθεριών τούτων* (δηλαδή της ελευθερίας γνώμης και της λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών), *συνεπαγομένη καθήκοντα και ευθύνες, δύναται να υπαχθεί εις ορισμένες διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπόμενους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα εις δημοκρατικήν κοινωνίαν δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας».*

⁵² Επισημαίνεται ότι η σχετική νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου φαίνεται να αναιρεί την αρχική εντύπωση ότι πρόκειται για διάταξη έντονα περιοριστική της ελευθερίας έκφρασης. Από τη νομολογία προκύπτει: α) Οι εξαιρέσεις του άρθρου 10 (2) ΕυρΣΔΑ δεν απονέμουν στα κράτη αυθαίρετη εξουσία, αλλά ένα περιθώριο διακριτικής αρμοδιότητας, το οποίο ορίζεται από το δίκαιο β) Η διάταξη του άρθρου 10 (2) ΕυρΣΔΑ αποτελεί εξαίρεση της έκφρασης, που καθιερώνεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου. Ερμηνευμένος υπό το πρίσμα του γενικού κανόνα, ο περιορισμός δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο ώστε να αποκλείεται εντελώς η έκφραση ή η διάδοση μιας γνώμης επί ενός συγκεκριμένου θέματος, αλλά να περιορίζεται στο μέτρο που είναι απολύτως αναγκαίο για τη διαφύλαξη των αναφερομένων στην παρ. 2 του 10ΕυρΣΔΑ σκοπών (Βλ. σχετικά την Έκθεση της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 30/11/1975, στην υπόθεση Handyside, παρ. 137) γ) Ο περιορισμός της ελευθερίας έκφρασης πρέπει να προβλέπεται ρητά από το νόμο δ) Ο περιορισμός θα πρέπει επιπλέον να αποτελεί «αναγκαίο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία» για την προστασία των σκοπών που αναφέρονται άρθρο 10(2) ΕυρΣΔΑ.

των μέσων μαζικής επικοινωνίας σε σχέση με την απαγόρευση των διακρίσεων και το ρατσισμό. Το απόσπασμα από τη νομολογία του ΕυρΔΑΔ «*Η ελευθερία έκφρασης ισχύει όχι μόνο για «πληροφορίες» ή «ιδέες» οι οποίες είναι ευμενώς αποδεκτές ή θεωρούνται ότι δεν προσβάλλουν ή προκαλούν αδιαφορία αλλά και σε αυτές που προσβάλλουν, σοκάρουν ή ενοχλούν το Κράτος ή οποιαδήποτε μερίδα του πληθυσμού*»⁵³, βρίσκεται σε κοινό και συμβατό τόπο με την ελευθερία έκφρασης και το σεβασμό και προστασία των δικαιωμάτων των άλλων, του ημεδαπού δικαίου (νομοθετική ρύθμιση της λειτουργίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας και Άρθρου 28 του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας).

Εναρμονισμός με το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Κεκτημένο

Οι διαδικασίες εναρμονισμού της νομοθεσίας μας με το κοινοτικό κεκτημένο σε ζητήματα πληροφόρησης, που επιβάλλεται από την ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου, δρομολογούν τον εναρμονισμό μας με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τη Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το διεθνές δίκαιο και τον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας.

Πλείονες διατάξεις που περιέχονται στον περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμο και στο Νόμο του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος της Κύπρου, αποτελούν προϊόν εναρμονισμού της νομοθεσίας με αυτήν της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την Οδηγία 89/552, όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 97/36, ρυθμίζεται, με ρητή απαίτηση προς τα κράτη μέλη, η άσκηση των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών δραστηριοτήτων «να μεριμνούν ώστε οι εκπομπές των σταθμών να μην περιλαμβάνουν καμία παρότρυνση σε μίσος λόγω διαφορών φυλής, φύλου, θρησκείας ή ιθαγένειας». Η πρόνοια αυτή

⁵³ Βλ. σχετικό <http://www.cyprus-mail.com/July/29/news072903.htm>, "Commission against Racism collects report on Cyprus": «The Cyprus Mail last year received an award from the ECRJ (the European Commission against Racism and Intolerance) for reporting the wrongful deportation of two Senegalese computer experts who were invited to attend a conference at the Hilton hotel. Both men had all the relevant documents to prove that they were bona fide participants, but the immigration refused to believe them, accused them of falsifying documents on the basis of their ethnicity, and accused them of wanting to stay in the country illegally. The article resulted in the Cabinet apologizing to the two men and an investigation being conducted», source from Internet connected on 9 June, 2001.

ενσωματώθηκε στις νομοθεσίες μας στις οποίες προβλέπεται ότι η Αρχή Ραδιοτηλεόρασης η οποία συστάθηκε με το Νόμο αυτό ή το Ίδρυμα, αντίστοιχα, μεριμνούνε ώστε οι εκπομπές των σταθμών να μην προκαλούν τη δημιουργία αισθημάτων μίσους λόγω διαφορών στη φυλή, το φύλο, τη θρησκεία ή την ιθαγένεια.

Ο τομέας της οπτικοακουστικής πολιτικής αποτελεί μέρος του κοινοτικού κεκτημένου και έτσι οι ευρωπαϊκές Οδηγίες θα πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως της γενικότερης πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ευρωπαϊκή πολιτική, στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθορίζεται από το άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία αναγνωρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα ως γενική αρχή κοινοτικού δικαίου. Πρέπει επίσης να ερμηνεύεται με βάση την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, όπως αυτή περιλαμβάνεται στα άρθρα 12 και 13 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας⁵⁴.

Το άρθρο 21 είναι μια από τις πιο προοδευτικές διατάξεις του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου της Συνθήκης, για την προστασία κατά των δυσμενών διακρίσεων. Περιλαμβάνει ως γενική ρήτρα απαγόρευσης των διακρίσεων ένα μεγάλο κατάλογο περιπτώσεων, οι οποίες μπορεί να συνιστούν βάση για δυσμενή διάκριση: «λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, της ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού». Με το άρθρο 22, τέλος, πρόνοια σεβασμού από

⁵⁴ Το άρθρο 12 της ΣυνΕΚ απαγορεύει κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας εντός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης και το άρθρο 13 της ΣυνΕΚ προβλέπει τη δυνατότητα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να αναλαμβάνει κατάλληλη δράση για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας, πεποιθήσεων αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Για την εφαρμογή του άρθρου 13 και για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας η Ε.Ε. εξέδωσε την Οδηγία 2000/43 περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής. Η οδηγία αυτή εφαρμόζεται κυρίως στα θέματα της απασχόλησης, τις εργασιακές συνθήκες αλλά και μεταξύ άλλων, στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που είναι διαθέσιμα στο κοινό και στην παροχή αυτών. Στην έννοια των υπηρεσιών εμπίπτουν και οπτικοακουστικές υπηρεσίες σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό δίκαιο. Συνεπώς οι ραδιοηλεκτρονικοί οργανισμοί θα πρέπει να απέχουν κατά τη λειτουργία τους από οποιεσδήποτε δυσμενείς διακρίσεις.

την Ευρωπαϊκή Ένωση της πολιτιστικής, θρησκευτική και γλωσσικής διαφορετικότητας.

Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου

Τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν κάποια διακριτική ευχέρεια να εκτιμούν κατά πόσο και σε πιο βαθμό είναι απαραίτητη η επέμβαση στο δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης. Στη νομοθεσία των επί μέρους κρατών, υπάρχει ένα όριο που δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτο αναφορικά με τη μεταξύ της ελευθερία έκφρασης και απαγόρευσης των διακρίσεων και προστασίας των δικαιωμάτων των άλλων⁵⁵. Στο πεδίο αυτό μπορεί να βοηθηθεί το έργο της δικαιοσύνης από τη νομολογία και ιδιαίτερα από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁵⁶.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δίνοντας μεγάλη σημασία στην ελευθερία έκφρασης των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ανάγει την ελεύθερη διακίνηση της σκέψης σε λίκνο της Δημοκρατίας και φαίνεται να καταφέρνει να διατηρεί τις απαραίτητες λεπτές ισορροπίες μεταξύ της ελευθερίας της έκφρασης και της απαγόρευσης των διακρίσεων⁵⁷. Σε αρκετές υποθέσεις, η Επιτροπή και

⁵⁵ Ενώ υπάρχει η πρόνοια που θέτει την Αρχή Ραδιοηλέορασης της Κύπρου ότι οφείλει να φροντίζει ώστε να διασφαλίζεται ότι, «οι εκπομπές των σταθμών να μην προκαλούν τη δημιουργία αισθημάτων μίσους λόγω διαφορών στη φυλή, το φύλο, τη θρησκεία ή την ιθαγένεια», δεν έχει παράλληλα ρυθμιστεί και η απαραίτητη λεπτομέρεια στους κανονισμούς, έτσι ώστε να προβλεφθούν τα μέσα που θα μπορούσε να έχει η Αρχή στη διάθεσή της για να εκπληρώσει αυτό το καθήκον.

⁵⁶ Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου αποτελεί μια ακόμη πηγή δικαίου για το νομικό σύστημα της Κύπρου.

⁵⁷ Βλ. υπόθεση *Remer v. Germany*, ο αιτητής ήταν ο εκδότης του περιοδικού *Derpeschen*, το οποίο μεταξύ άλλων περιείχε άρθρα τα οποία υποστήριζαν ότι ποτέ δεν υπήρξαν θάλαμοι αερίων στα στρατόπεδα συγκεντρώσεων των Ναζί, άλλα άρθρα καταδίκασαν τη Γερμανική πολιτική σε σχέση με το Ισραήλ ή εξέφραζαν παράπονο για την προνομιακή μεταχείριση των αιτητών ασύλου, των “τσιγγάνων” και των διακινητών ναρκωτικών συγκρινόμενους με τους Γερμανούς υπηκόους και για την καταστροφή της Γερμανίας λόγω των μεταναστών και των αλλοδαπών. Ο αιτητής καταδικάστηκε για υποκίνηση σε μίσος. Η Επιτροπή εξετάζοντας κατά πόσο ο περιορισμός της ελευθερίας έκφρασης του αιτητή ήταν αναγκαίος σε μια δημοκρατική κοινωνία θεώρησε την αναγκαιότητα ως «μια πιεστική κοινωνική ανάγκη».

το Δικαστήριο επιβεβαίωσαν τη νομολογία τους σε θέματα ρατσιστικών, ξενοφοβικών και αντισημιτικών δηλώσεων, απορρίπτοντας αιτήσεις για παραβιάσεις του άρθρου 10⁵⁸.

Επισημαίνεται, τέλος, από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, στην υπόθεση *Lingens v. Austria*, το Δικαστήριο (α) η ευθύνη του τύπου έναντι της προστασίας της υπόληψης του άλλου και (β) η ευθύνη του τύπου έναντι της ενημέρωσης του κοινού, το οποίο έχει το δικαίωμα να λαμβάνει πληροφόρηση: «ενώ ο τύπος δεν πρέπει να ξεπερνά τα όρια που τίθενται, μεταξύ άλλων, για την προστασία της υπόληψης των άλλων, είναι παρά ταύτα υποχρέωσή του να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες σε πολιτικά θέματα όπως και σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος. Ο τύπος δεν έχει μόνο λειτουργία να διαδίδει τέτοιες πληροφορίες και ιδέες αλλά το κοινό έχει επίσης το δικαίωμα να τις λαμβάνει»⁵⁹.

Η ποινικοποίηση των διακρίσεων από τα ΜΜΕ

Έχει στοιχειοθετηθεί από τα παραπάνω ότι, η βάση για τη συνταγματική ρύθμιση απαγόρευσης κάθε μορφής διάκρισης είναι το άρθρο 28 του Συντάγματος, το οποίο σε σχέση με αντίστοιχες διατάξεις διεθνών συμβάσεων παρέχει ευρύτερη προστασία κατά των διακρίσεων.

⁵⁸ Βλ. υπόθεση *Walendy v. Germany*, η Επιτροπή θεώρησε ότι, «η καταδίκη του αιτητή για άρθρο του, που δημοσιεύτηκε σε περιοδικό, με το οποίο αρνείτο την συστηματική εξόντωση των Εβραίων στο Τρίτο Ράιχ, δεν συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 10». Η Επιτροπή θεώρησε ότι «το δημοσίευμα αρνήθηκε τα ιστορικά γεγονότα των μαζικών δολοφονιών που έγιναν από το ολοκληρωτικό καθεστώς των Ναζί και συνεπώς αποτελούσε προσβολή για τον Εβραϊκό λαό και ταυτόχρονα συνέχιση της πρώην διάκρισης εναντίον του λαού αυτού». Θεωρώντας ότι τα δημοσιεύματα του αιτητή είναι αντίθετα με μια από τις βασικές ιδέες της Σύμβασης, όπως αυτή εκφράζεται στο προοίμιο, αυτές της δικαιοσύνης και ειρήνης και ότι περαιτέρω αντικατοπτρίζουν φυλετικές και θρησκευτικές διακρίσεις, αποφάσισε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της Σύμβασης.

⁵⁹ Επισημαίνεται ότι, η πρώην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν θεώρησε ότι το δικαίωμα της διάδοσης και διανομής πληροφοριών περιλαμβάνει γενικό δικαίωμα πρόσβασης στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ. Σε απόφασή της, όμως, πρόσθεσε ότι «κάτω υπό ορισμένες προϋποθέσεις ο αποκλεισμός συγκεκριμένου προσώπου ή ομάδας προσώπων μπορεί να αποτελέσει παραβίαση του άρθρου 10, είτε σε σχέση με το άρθρο 14 το οποίο απαγορεύει τις διακρίσεις είτε από μόνο του».

Η Κύπρος, όπως παραπάνω αναφερθήκαμε, επέδειξε μια ξεχωριστή συνέπεια και ευαισθησία αναφορικά με την αποδοχή πλειόνων διεθνών συμβάσεων για την απαγόρευση των διακρίσεων. Η Τροποποίηση της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης, που κυρώθηκε με το Νόμο 11 του 1992, παρέχει ίσως την πιο ξεκάθαρη νομική βάση για διεκδίκηση των δικαιωμάτων των θιγόμενων από οποιοδήποτε πρόσωπο, συνεπώς και από τα ΜΜΕ, προσώπων λόγω διάκρισης. Το άρθρο 2(Α) του Νόμου αυτού προβλέπει ότι: «Κάθε πρόσωπο το οποίο δημόσια, είτε προφορικά είτε διά του τύπου ή με γραπτά κείμενα ή εικονογραφήσεις ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο προτρέπει σε πράξεις που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπων ή ομάδας προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής ή του θρησκειώματός τους, είναι ένοχο ποινικού αδικήματος και υπόκειται σε φυλάκιση που δεν υπερβαίνει τα δύο χρόνια ή σε χρηματική ποινή που δεν υπερβαίνει τις δύο χιλιάδες λίρες ή και τις δύο ποινές». Με τον ίδιο Νόμο ποινικοποιείται η σύσταση ή συμμετοχή σε οργανώσεις οι οποίες επιδιώκουν οργανωμένη προπαγάνδα ή δραστηριότητες οποιασδήποτε μορφής, που τείνουν σε φυλετικές διακρίσεις, όπως και η δημόσια είτε προφορική είτε μέσω του τύπου ή με γραπτά κείμενα ή εικονογραφήσεις ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο έκφραση ιδεών προσβλητικών κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους ή του θρησκειώματός τους⁶⁰.

⁶⁰ Βλ. εισήγηση της Νικολέττας Χαραλαμπίδου στο «Σεμινάριο για το Ρατσισμό και τα ΜΜΕ», που έγινε από την Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, με συνδιοργανωτές την Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και τον Οργανισμό Νεολαίας, στις 15/12/2000, στην Πύλη Αμμοχώστου στη Λευκωσία, με πηγή από τη Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την υπόθεση *Jersild v. Denmark*. Ένας δημοσιογράφος καταδικάστηκε με βάση άρθρο του ποινικού κώδικα της Δανίας, παρόμοιο με άρθρο του κυπριακού κυρωτικού νόμου της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικής Διάκρισης. Η καταδίκη του στοιχειοθετήθηκε λόγω του τηλεοπτικού προγράμματος με νεαρούς που προωθούσαν ρατσιστικές θέσεις σε βάρος μαύρων, μεταναστών και προσφύγων. Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης, αφού θεώρησε ότι ο δημοσιογράφος δεν είχε πρόθεση να διαδώσει ρατσιστικές ιδέες, αλλά να αναλύσει και εξηγήσει στους τηλεθεατές ένα φαινόμενο τότε στη Δανία, αυτό του βίαιου ρατσισμού από νεαρά κοινωνικά περιθωριοποιημένα άτομα. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι «η τιμωρία δημοσιογράφου για το ότι υποβόησε τη διάδοση δηλώσεων που έκανε άλλο πρόσωπο, θα

Τέλος, κάθε πρόσωπο που προμηθεύει κατ' επάγγελμα αγαθά ή προσφέρει υπηρεσίες και αρνείται σε άλλον την παροχή τούτων, μόνο λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής του ή του θρησκευμάτος του ή εξαρτά την παροχή από όρο που ανάγεται στη φυλετική ή εθνική καταγωγή ή το θρήσκευμα προσώπου είναι ένοχο ποινικού αδικήματος.

Συμπερασματικά, το πεδίο λειτουργίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας για να διασφαλίζεται η υγιής πληροφόρηση και η προστασία της υπόληψης του άλλου είναι πλήρως οχυρωμένο ημεδαπού – εναρμονισμένου με το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο - και διεθνούς δικαίου. Οι διατάξεις προστασίας της υπόληψης του άλλου, που παρουσιάζει διαφορετικότητα – Κύπριου ή ξένου - στοιχειοθετούνται από το δημοκρατικό πολίτευμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, τη νομοθεσία, τη νομολογία, τις διεθνείς συμβάσεις που κυρώθηκαν με νόμο και την τριτενέργεια⁶¹, που στη συνάρθρωσή τους

υπέσκαπτε σοβαρά τη συνεισφορά των μέσων μαζικής ενημέρωσης στη συζήτηση θεμάτων γενικού ενδιαφέροντος και δεν πρέπει να γίνεται εκτός αν συντρέχουν πολλοί σοβαροί λόγοι». Η μειοψηφία στην πιο πάνω υπόθεση κατέκρινε την απόφαση της πλειοψηφίας θεωρώντας ότι αποδόθηκε πολύ μεγαλύτερο βάρος στην ελευθερία του δημοσιογράφου από την προστασία αυτών που υποφέρουν από ρατσιστικές προκαταλήψεις.

⁶¹ Αναφορικά με την «τριτενέργεια» και την κριτική των θεωριών της βλ. Μέρος II, Α. Δημητρόπουλος, «Η Συνταγματική Προστασία του Ανθρώπου από την Ιδιωτική Εξουσία (Συμβολή στο πρόβλημα της «τριτενέργειας», σελ. 134 – 220, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα Κομοτηνή, 1981/2. Ο συγγραφέας αναπτύσσει ένα προσωρινό, όπως τον ονομάζει, «ορισμό», σελ. 151, ότι, «Τριτενέργεια είναι η προς τα πρόσωπα κατευθυνόμενη και κυρίως από την κρατική εξουσία πραγματοποιούμενη αμυντική νομική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία εξασφαλίζει την ακώλυτη άσκησή τους, εξαναγκάζοντας τις απειλητικές αντικοινωνικές δυνάμεις να απέχουν από κάθε προσβολή της ανθρωπίνης αξίας». Βλ., επίσης, Α. Μάνεσης, «Συνταγματικά Δικαιώματα: Ατομικές Ελευθερίες, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1981. Ο συγγραφέας αναφερόμενος στην προβληματική της «τριτενέργειας» επισημαίνει στις σελ. 51 - 52 ότι, «φαίνεται να εκφράζει την τάση για το ξεπέραςμα της διάκρισης δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου: απόρριψη της «ατομιστικής» εκδοχής, ότι με τα ατομικά δικαιώματα (αυτό)δεσμεύεται μόνο το κράτος, και υιοθέτηση της «λειτουργικής» εκδοχής, ότι αυτά αποτελούν οργανικά στοιχεία του συνόλου της έννομης τάξης, που ρυθμίζει την όλη κοινωνική συμβίωση. Μια τέτοια συλλογιστική οδηγεί στην κατ αρχήν αποδοχή της «τριτενέργειας» των ατομικών δικαιωμάτων, δηλαδή της προστασίας τους erga

θεμελιώνεται ο σεβασμός κι η προστασία των δικαιωμάτων των άλλων σε ένα κράτος δικαίου.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Στο κεφάλαιο αυτό είχαμε την ευκαιρία να μιλήσουμε για τους κυριότερους διαύλους επικοινωνίας, τις ιδιαιτερότητές τους, το ρόλο που παίζουν και τις τεχνικές που εφαρμόζουν στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης κατά τον επηρεασμό της κοινής γνώμης. Η ανασκόπηση από στοιχεία της μεθοδολογίας, της ερευνητικής διαδικασίας, από τα αντίστοιχα με αυτά τα ζητήματα κεφάλαια και των γραμμών που προηγήθηκαν του συνόλου των παρατηρήσεων στο κεφάλαιο αυτό, κατά ένα τρόπο λιγότερο αναλυτικό μπορεί να δείξει πώς καταλήξαμε στις παρακάτω παρατηρήσεις και αξιωματικές συναρτήσεις:

1. Η τηλεόραση προσφέρεται ως το πιο ισχυρό μέσο για κοινωνικοποίηση των νέων και γενικότερα του όλου πληθυσμού της Κύπρου, ενώ αμέσως μετά ακολουθεί το ραδιόφωνα και σε λιγότερη βαθμίδα ο γραπτός λόγος, με τελευταίο το διαδίκτυο. Το συμπέρασμα αυτό δεν μπορεί όμως να είναι οικουμενικού χαρακτήρα στη διαδρομή του χρόνου, γιατί αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο κοινωνικοοικονομικών και πολιτιστικών παραμέτρων. Λαμβάνοντας υπόψη τις ταχύτητες που αναμένεται να ακολουθήσει η Κύπρος με τη δυναμική της διείσδυσης του διαδικτύου στη ζωή των νέων μας, τις εξελίξεις της ενταξιακής μας πορείας και του πολιτικού μας ζητήματος, αλλά και με τη λανθάνουσα πολιτική δυνητικότητα της καθημερινής κοινωνικής πρακτικής και του τρόπου ζωής στο νησί, μαζί με τη συγχρονιστική δράση του ευρύτερου «επικοινωνιακού πολιτισμού» - θετικής⁶² ή αρνητικής⁶³ υφής -

omnes, στο σύνολο των σχέσεων, είτε δημοσίων είτε ιδιωτικών, στις οποίες εμπλέκονται οι άνθρωποι».

⁶² Αναφερόμεθα σε «προκλήσεις» ποιοτικής εξέλιξης του αυριανού πολίτη σε ζητήματα διεύρυνσης της επικοινωνιακής του εμβέλειας, μέσα από την ανάγκη

πιθανολογούνται κάποιες διαφοροποιήσεις στις σημερινές ισορροπίες επιλογής μέσου για ενημέρωση, που δυνητικά ακολουθούν ένα ρεύμα που υπαγορεύει η εκάστοτε επικρατούσα πολιτική και κοινωνικοοικονομική κουλτούρα.

2. Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας μεταδίδουν την πληροφορία και καθίστανται φορείς κοινωνικοποίησης ανάλογα με τη δεκτικότητα του ατόμου και την εμπιστοσύνη που το άτομο έχει στο μέσο. Η *δεκτικότητα* κι η *πίστη* είναι ιδιότητες που καλλιεργούνται μέσα από τη διαδικασία μετάδοσης της πληροφορίας, αλλά και τις προδιαθέσεις του ατόμου απέναντι στην πηγή του μηνύματος.
3. Οι συμπεριφορές, αποτελούν τη μετεξέλιξη της επεξεργασίας της *ενέργειας* της πληροφορίας, η οποία διοχετεύεται στους νέους αφού πρώτα διαπεράσει διαλεκτικά μέσα από το σύνολο των πλειόνων φορέων κοινωνικοποίησης, όπου ο καθένας από αυτούς είναι και δέκτης και πομπός και έχει το δικό του πολύπλοκο μέγεθος επηρεασμού.
4. Το κάθε άτομο (νέος/ νέα) έχει το δικό του αυτο-σύστημα δέκτη-πομπού με ανάλογα αναπτυγμένους – με την κουλτούρα και ικανότητα που διαθέτει – διηθητικούς μηχανισμούς που του καθιστούν συμβατά τα «εν δυνάμει» χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, να δέχεται/ απορρίπτει/ αποπέμπει ή να αντανakλά επικοινωνιακές ροές, ή να στέλλει προς άλλα άτομα τις διάφορες δικές του επικοινωνιακές επιλογές.
5. Με τη διαδικασία μετάδοσης και ανάδρασης του μηνύματος MME → οδηγητές γνώμης → οικογένεια/ σχολείο/ μέλη σε διάφορες ομάδες → άτομο → συμπεριφορές, προσδίδεται στη

για ποιοτικό κινηματογράφο και θέατρο, την εκτίμησή του στην αποστολή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για τη δημιουργία επικοινωνιακών θεσμών ανάπτυξης του ακαδημαϊκού περιβάλλοντος και συμβολή του σε προγράμματα ακαδημαϊκοποίησης του πολίτη (χαρακτηριστικός είναι ο θεσμός του «Πανεπιστημίου του Πολίτη του Δήμου Λεμεσού», που οργανώνει ο Δήμος της πόλης με το Frederick Institute of Technology, στη Λεμεσό και του «Πανεπιστημίου της Δευτέρας» που οργανώνει το Cyprus College). Μέσα σε αυτό το πεδίο ανάπτυξης, επισημαίνεται και η εκ των πραγμάτων διαμορφούμενη ανάγκη ορθολογικής χρήσης του διαδικτύου για διερεύνηση και αυτό-μόρφωση.

⁶³ Αναφερόμεθα σε «προκλήσεις» διαφόρων παραμέτρων του ευδαιμονισμού, που καταγράφονται στην Κυπριακή πραγματικότητα.

δυναμική των ΜΜΕ η εκκίνηση του μηνύματος όχι όμως η αποκλειστικότητα του κοινωνικοποιητικού χαρακτήρα του μηνύματος. Στην οικογένεια, το σχολείο, στις διάφορες πρωτογενείς και δευτερογενείς ομάδες, προσδίδεται – όπως και στα ΜΜΕ - ξεχωριστός βαθμός κοινωνικοποιητικής «αυτοτέλειας», που αξιολογείται ανάλογα με την *πίστη* και *εκτίμηση* του κοινωνικοποιούμενου άτομου. Σίγουρα όμως τα μέσα αποτελούν, όπως και οι άλλοι φορείς κοινωνικοποίησης μια πρωτογενή σε «ενέργεια» κοινωνικοποιητική διάσταση, η οποία όμως αποκτά μέγιστη αποτελεσματικότητα μόνο από τη διαλεκτική συνισταμένη απόδοση του συνόλου των φορέων⁶⁴.

6. Ο *σχηματισμός γνώμης* του ατόμου περνά μέσα από τις εξής τρεις βασικές συνιστώσες: του τρόπου που πραγματοποιείται η κοινωνικοποίηση, των διαφόρων περιοχών δράσης της και του είδους των αποτελεσμάτων της.
7. Η θεμελιώδης αξία της δημοκρατικής αρχής *περί ελεύθερης διακίνησης των ιδεών και περί αντικειμενικότητας*, φαίνεται ότι δεν διασφαλίζεται πάντα από τα ΜΜΕ της Κύπρου. Η παραδοχή του 30% από τους δημοσιογράφους ότι υπάρχουν ρατσιστικές «στάσεις» στα μέσα, οι οποίες *συχνά εκφράζονται* και ενός 22% να μιλά για *σποραδικές περιπτώσεις*,

⁶⁴ Βλ. σχετικό μοντέλο στο Κεφάλαιο III, του Πρώτου Μέρους, «Μεθοδολογία». Η ερευνητική προβληματική της «ενέργειας» των φορέων κοινωνικοποίησης και ιδιαίτερα της πολιτικής κοινωνικοποίησης (Η πολιτική δυναμικότητα αποτελεί μια ερευνητική παράμετρο που δεν μπορούσε να αγνοηθεί στις διάφορες σχέσεις των ανθρώπων, ακόμη και στις πλέον «απολιτικές» συμπεριφορές - όπως αυτές θέλουν να παρουσιαστούν - η πολιτική δυναμικότητα υπάρχει σε λανθάνουσα κατάσταση) δεν μπορεί να μελετηθεί στις σύγχρονες κοινωνίες των πολύπλοκων συστημάτων, χωρίς να αντιμετωπισθεί με «εργαλεία» του διαλεκτικού θεωρητικού οδηγού εισροή – εκροή - ανατροφοδότηση και των σταθεροποιημένων δομών των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών διαδικασιών. Έτσι, έστω κι αν ο κάθε φορέας ξεχωρίζει από τον άλλο, όλοι μαζί βρίσκονται σε διαρκή διεπικοινωνιακή ανάδραση, κάτι που ερμηνεύεται και από την υποκειμενική ενότητα και αλληλεξάρτηση του πεδίου δραστηριοποίησής τους, το οποίο αναπτύσσεται μέσα στη δυναμική των ρυθμών πολιτικού και κοινωνικοοικονομικού εκσυγχρονισμού και των ρυθμών των πλειόνων πολιτειακών διεισδύσεων και πολιτειακών αντιθέσεων του Κοινωνικού Πλέγματος.

- αποδυναμώνουν στοιχεία δημοκρατικής αρχής μέσα στο σύστημα των ΜΜΕ⁶⁵.
8. Η *εικόνα* των εθνικών μειονοτήτων που περνά στα ΜΜΕ χαρακτηρίζεται κατά 11% *σχεδόν ποτέ* και κατά 5% *ποτέ ως πραγματική*⁶⁶. Με το 49% των κωδικοποιημένων απαντήσεων επισημαίνεται ότι, η *εικόνα* των μειονοτήτων που δίνεται από τα μέσα είναι χειρότερη από την πραγματική και ένα 20% τη βλέπει ως καλύτερη⁶⁷, αυτό εκτός των άλλων αποστερεί το δικαίωμα του πολίτη να λαμβάνει πλήρως αντικειμενικό μήνυμα.
 9. Στην προκωδικοποιημένη ερώτηση *κατά πόσο η είσοδος των μειονοτήτων στα μέσα είναι εφικτή*, το 30% το θεωρεί *αδύνατο*, το 42% *περισσότερο δύσκολο από την πλειοψηφία* και το 27% το βλέπει ως *μία δυνατή περίπτωση*⁶⁸. Επισημαίνεται σε λανθάνουσα κατάσταση ένας οιονεί «οργανωμένος», εκ πεποιθήσεως συσχετισμός «επαρχιακής νοοτροπίας» και διάκρισης από την πλειοψηφία των δημοσιογράφων απέναντι στην παρουσία του άλλου μέσα στο σύστημα των ΜΜΕ.
 10. Οι δηλώσεις (α) *περί δικαιολογημένου σε μερικές περιπτώσεις ρατσισμού* από 34% των δημοσιογράφων του δείγματος, 2% *πολλές φορές* και 2% *πάντοτε* (το 62% δε δικαιολογεί ποτέ το ρατσισμό)⁶⁹ (β) *περί βαθμού ευθύνης των ίδιων των ξένων* που καταπονούνται από ρατσιστικές συμπεριφορές είτε *λόγω των «στάσεων» τους* (10%), είτε *ότι σε μερικές περιπτώσεις δημιουργούν αυτοί αυτές τις καταστάσεις* (69%)⁷⁰, καθιστούν αναγκαιότητα περαιτέρω ερευνητικής διαδικασίας κατά πόσον τα «εργαλεία» της *επικοινωνιακής ολοκλήρωσης*, θα μπορούσε να θεωρηθούν «*επικίνδυνα*» στα χέρια του 38% των δημοσιογράφων, λαμβανομένου μάλιστα υπόψη ότι η δημοσιογραφία που ρέπει προς το ρατσισμό βρίσκει συνήθως πεδίο ανάπτυξης στην παραπληροφόρηση.

⁶⁵ Βλ. Κεφάλαιο IV, Παράρτημα 3, Ερωτηματολόγιο 2, Ερώτηση 17.

⁶⁶ Βλ. Κεφάλαιο IV, Παράρτημα 3, Ερωτηματολόγιο 2, Ερώτηση 18.

⁶⁷ Βλ. Κεφάλαιο IV, Παράρτημα 3, Ερωτηματολόγιο 2, Ερώτηση 19.

⁶⁸ Βλ. Κεφάλαιο IV, Παράρτημα 3, Ερωτηματολόγιο 2, Ερώτηση 23.

⁶⁹ Βλ. Κεφάλαιο IV, Παράρτημα 3, Ερωτηματολόγιο 2, Ερώτηση 6.

⁷⁰ Βλ. Κεφάλαιο IV, Παράρτημα 3, Ερωτηματολόγιο 2, Ερώτηση 8.

11. Στις γραμμές αυτού του κεφαλαίου, τέλος, δίνεται μια συνοπτική αναφορά για το νομοθετικό πλαίσιο των μέσων μαζικής επικοινωνίας: στο Σύνταγμα, τις Διεθνείς Συμβάσεις που κυρώθηκαν σε νόμους, το εξειδικευμένο νομοθετικό πλαίσιο της Κυπριακής Δημοκρατίας, τη Νομολογία, τον εναρμονισμό της σχετικής με το κοινοτικό κεκτημένο νομοθεσίας και τους κώδικες δεοντολογίας και, πώς διασφαλίζεται τυπικά η ελευθερία της πληροφόρησης κι η προστασία της υπόληψης του άλλου. Υπάρχουν όμως μεμψιμοιρίες κατά πόσο η ουσία εφαρμόζεται πάντα από τον κόσμο των δημοσιογράφων και ιδιαίτερα όταν έχει διαφανεί από τις παραπάνω αξιωματικές συναρτήσεις ότι ένα σημαντικό ποσοστό δημοσιογράφων είναι φορτισμένο *πεποιθήσεων* που δυνητικά αντιδρά με συστατικά υποκειμενικής κρίσης.
12. Στις παρατηρήσεις μας τέλος καταγράφηκαν κάποιες επικίνδυνες «συγχορδίες» των ΜΜΕ και αξιωματούχων της Πολιτείας, που προάγουν τη μη αποδοχή και την ξενοφοβία με την κινδυνολογία και με «εργαλεία» της *επικοινωνιακής ολοκλήρωσης*. Έχουμε επισημάνει ότι ενέργειες αυτού του είδους προτρέχουν του δικαίου, με αποτέλεσμα να παραμένει ο τόπος εκτεθειμένος απέναντι στο φυσικό δίκαιο και στις διεθνείς του υποχρεώσεις⁷¹.

Στο επόμενο κεφάλαιο καταγράφονται διάφορες προβληματικές καταστάσεις από το κυπριακό και διεθνές σκηνικό, που στοιχειοθετούν μέρος της «τράπεζας παρατηρήσεων και δεδομένων» του Πραγματικού Κόσμου, του συστημικού μας μοντέλου.

⁷¹ Βλ. Παράρτημα 2 «ECRI, Second Report on Cyprus adopted on 15 December 2000, Council of Europe, 3 July 2001, Κεφάλαιο II, Μέρος Πρώτο: «Νομική Διάσταση».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Περιληπτικά πιο κάτω καταγράφονται μερικά αποσπάσματα από πρόσφατα παραδείγματα κριτικής δημοσιεύσεων της ελλαδικής εμπειρίας:

- Στους τελευταίους δέκα μήνες είχαμε δύο περιπτώσεις πειρατείας λεωφορείων. Στην πρώτη ο δράστης ήταν Αλβανός υπήκοος, στη δεύτερη Έλληνας, που μάλιστα λίγο πριν καταλάβει το λεωφορείο, είχε δολοφονήσει τη σύζυγό του και ένα ακόμη συγγενικό του πρόσωπο. Στην πρώτη περίπτωση, αυτό που έμεινε στην ελληνική γνώμη ήταν ότι επρόκειτο περί Αλβανού, όπου το Αλβανός ταυτίζεται με την έννοια του εγκληματία. Στη δεύτερη περίπτωση, ακόμη και τα εγκλήματα, λειτούργησαν ως ελαφρυντικό. Θόλωσε το μυαλό του, ενώ του Αλβανού δεν θόλωσε από το ξύλο που έτρωγε στα αστυνομικά τμήματα, «ένοιωθε σαν κυνηγημένο θηρίο», ήταν μάλλον ψυχασθενής που το μάλλον έγινε βεβαιότητα όταν βούτηξε στο κενό από το παράθυρο της Ασφάλειας. Στην πρώτη περίπτωση αυτό που μας έμεινε ήταν ότι ο πειρατής ήταν Αλβανός, άρα εγκληματίας σχεδόν εξ ορισμού, στη δεύτερη ότι ήταν «τρελός». Ο Έλληνας δεν υπάρχει πουθενά. Κάτι τέτοιο δεν έγινε και με την υπόθεση του Σορίν Ματέι; Το γεγονός ότι ο εγκληματίας αυτός είχε και ελληνική ρίζα και μάλιστα ισχυρότατη δεν έγινε γνωστό, παρά ελάχιστα και στη συνείδησή μας έμεινε ως ο Ρουμάνος κακοποιός. Με αυτά και με αυτά η κοινή γνώμη έχει πεισθεί ότι οι ξένοι και μάλιστα οι “δεύτερης διαλογής” Βαλκάνιοι, Αλβανοί και Ρουμάνοι είναι οι πρωταθλητές του εγκλήματος. Και ας λένε οι στατιστικές του υπουργείου Δημόσιας Τάξης ότι τα σκήπτρα τα έχουν οι Έλληνες ,και ακολουθούν Αλβανοί και Ρουμάνοι.
- Πώς να τα ξεχωρίσει η κοινή γνώμη όταν πολλές ειδήσεις γράφονται έτσι: «Δύο Βούλγαροι ένας συμβολαιογράφος και ένας δικηγόρος σε σπείρα πλαστογράφων.» Προκύπτει δηλαδή αβίαστα, ότι οι δύο Έλληνες, (που όμως συμπερασματικά

βγαίνει η εθνικότητά τους από τον τίτλο της είδησης) είναι προφανώς ανώτεροι από τους ξένους και ενδεχομένως να είναι και αθώοι αφού είναι ευυπόληπτοι πολίτες.

- Ακόμα και όταν οι Αλβανοί είναι θύματα, μερικά σχόλια κινούνται σε αυτό το μήκος κύματος: «Πάει ήρθαν τα πάνω κάτω σε αυτό το τόπο. Μέχρι που αρχίσαμε να ληστεύουμε τους Αλβανούς». Η είδηση αφορούσε στο γεγονός ότι συμμορία ταξιτζήδων λήστευε Αλβανούς. «Οι ρόλοι μπορεί και αντιστραφούν ακόμα και όταν είναι απολύτως ξεκαθαρισμένοι γράφει στο σχόλιο του ένας αρθρογράφος γνωστής εφημερίδας, που είναι ο αγαπημένος καλεσμένος των τηλεοπτικών παραθύρων. Και το γράφει προφανώς αυτό για να μην ξεχνιόμαστε, ποιος είναι ο καλός και ο κακός στην ιστορία μας.
- Δεν θυμάμαι να έχω δει στην ελληνική τηλεόραση ένα τουλάχιστον ρεπορτάζ για το πώς ζουν στην Ελλάδα οι φιλήσυχοι οικονομικοί λαθραίοι ή όχι μετανάστες. Δεν έχω δει δηλαδή την ιστορία της γυναίκας που πολλοί από μας έχουμε σπίτι μας για να μας καθαρίζει και να μας σιδερώνει, ούτε την ιστορία έστω ενός από αυτούς που μαζεύουν την παραγωγή στη Βόρειο Ελλάδα και που όταν γίνονται οι λεγόμενες σκούπες οι αγροτικοί συνεταιρισμοί κατακλύζουν με τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας το Υπουργείο Γεωργίας γιατί θα χαθεί η σοδειά της χρονιάς.
- Ακόμα και όταν υπήρξε το πιο θετικό παράδειγμα που μπορεί να περιμένει κανείς από έναν οικονομικό μετανάστη, και αναφέρομαι εδώ στην περίπτωση του μαθητή Οδυσσέα Τσενάι η Ελλάδα διχάστηκε και με ευθύνη των δημοσιογράφων και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

ΠΗΓΗ: Αποσπάσματα από εισήγησή του Νίκου Μεγγρέλη στο «Σεμινάριο για το Ρατσισμό και τα ΜΜΕ», που έγινε από την Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, με συνδιοργανωτές την Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και τον Οργανισμό Νεολαίας, στις 15/12/2000, στην Πύλη Αμμοχώστου στη Λευκωσία, 2000.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Δημητρόπουλος Α.**, «*Η Συνταγματική Προστασία του Ανθρώπου από την Ιδιωτική Εξουσία (Συμβολή στο πρόβλημα της “τριτενέργειας”*», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα Κομοτηνή, 1981/2.
2. **Μάνεσης Αριστόβουλος**, «*Συνταγματικά Δικαιώματα – α’ Ατομικές Ελευθερίες*», γ’ έκδοση, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1981.
3. **Μάνεσης Αριστόβουλος**, «*Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη*», επίσης, του ίδιου «*Συνταγματική Θεωρία και Πράξη*» I Μελέτες, Αθήνα, 1980.
4. **Μεγγρέλης Νίκος**, «*Εισήγηση*», Σεμινάριο για το Ρατσισμό και τα ΜΜΕ, που έγινε από την Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, με συνδιοργανωτές την Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και τον Οργανισμό Νεολαίας, στις 15/12/2000, στην Πύλη Αμμοχώστου στη Λευκωσία,
5. **Μέλφου Θαλή**, «*Ελευθερία πληροφόρησης του δημοσιογράφου και προστασία της προσωπικότητας*», Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων: ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ Αρ.2, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.
6. **Μεταξάς Α.-Ι. Δ.**, «*Εφηρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη – Πολιτική Επικοινωνία*», σελ. 17-34, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976.
7. **Μπαμπινιώτης Γ.**, «*Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*», Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.
8. **Orton Frank**, «*Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας και η Εκστρατεία κατά του Ρατσισμού του Συμβουλίου της Ευρώπης*», Διεθνές Συνέδριο στην Αθήνα (Μάιος 1997): Θέμα: «*Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία*», Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων, εκδ. Σάκκουλας, 1998.
9. **Swift Jonathan**, «*Η Τέχνη της Πολιτικής Ψευδολογίας*» έκδοση: Άμστερνταμ, 1733 (μετάφραση από αρχικό κείμενο της Αλόης Σιδέρη) - Εισαγωγή του Jean-Jacques Courtine, που προέρχεται από την έκδοση Jerome Millon, Grenoble, 1993, εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1995.

10. **Χαραλαμπίδου Νικολέττα**, «*Το Νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τα ΜΜΕ σε σχέση με την απαγόρευση των διακρίσεων*», αναφορά στη Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την υπόθεση *Jersild v. Denmark*. – εισήγηση στις 15/12/2000, «Σεμινάριο για το Ρατσισμό και τα ΜΜΕ», Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, με συνδιοργανωτές την Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και τον Οργανισμό Νεολαίας στην Πύλη Αμμοχώστου στη Λευκωσία, Περιοδικό «ΕΞ ΥΠΑΡΧΗΣ», Ιανουάριος, 2000.

Διάφορες πηγές κατά σειράν παρουσίασης

1. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Στοιχειοθέτηση Νομολογίας συναφούς με το αντικείμενο της έρευνας σε θέματα ΜΜΕ.
2. Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας 1960.
3. Ελληνικός Κώδικας Δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ.
4. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Οι Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος I, Λευκωσία, (χ.χ.)⁷².
5. Εθνικός Οργανισμός για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Οι Κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που ισχύουν στην Κύπρο», Τόμος II, Λευκωσία, (χ.χ.).
6. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.
7. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.
8. ECRI «Commission against Racism collects report on Cyprus», source from Internet connected on 9 June, 2001.
9. Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Έκθεση της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υπόθεση *Handyside*, 30/11/1975.
10. Σύμβασης της Γενεύης του 1951.
11. Απόφαση *ex parte Adimi and others* 1999, Court of Appeal UK (1951 Convention and the 1967 Protocol relating the Status of

⁷² Βλ. εκτεταμένη βιβλιογραφία στο Μέρος 1, Κεφάλαιο 2.

Refugees, as determined by the Court of Appeal in the recent case of *R v Uxbridge Magistrates Court and another ex parte Adimi*; *R v Crown Prosecution Service ex parte Sorani*; *R v Secretary of State for Home Department and another ex parte Kazim*).

12. «ECRI, Second Report on Cyprus adopted on 15 December 2000, Council of Europe, 3 July 2001.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II
Κρίστης Χαράκης
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

*«The true mystery of the world is the visible not the invisible»
O. WILDE: The portrait of Dorian Gray. Chap. II.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πεδίο ανίχνευσης

Μετά από την τραγική εμπειρία του Ολοκαυτώματος, ο θεμελιωμένος σε βιολογικές βάσεις ρατσισμός, για τους «φυλετικά διαφορετικούς», τους θεωρούμενους ανάξιους όχι μόνο να είναι «κατώτεροι» αλλά απλώς και να υπάρχουν, καταδικάσθηκε από τη συλλογική συνείδηση της ανθρωπότητας τόσο ως θεωρία όσο και ως πρακτική¹ και μια τέτοια μορφή ρατσισμού δεν θα μπορούσε ποτέ να διεισδύσει στην καθ' όλα θωρακισμένη κουλτούρα της κυπριακής κοινωνίας¹. Υπάρχουν βέβαια λίγοι εκκολλαπτόμενοι υποστηρικτές των νεοναζιστικών κινημάτων στη Δυτική Ευρώπη και στις ΗΠΑ, των οποίων οι πρακτικές αντιμετωπίζονται στην Κύπρο - προς έπαινο των Κύπριων - με βδελυγμία και αποτροπιασμό.

Δεν αμφισβητείται από κανένα ότι, η εξαθλίωση στις χώρες της Ασίας και της πρώην ανατολικής Ευρώπης, πείνα, προσφυγιά, αυταρχικά καθεστώτα, είναι η κυριότερη παράμετρος, που ώθησε τους πιο πολλούς μετανάστες να έρθουν στο νησί μας. Ούτε επίσης αμφισβητείται ότι, οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι αθίγγανοι αποτελούν τα πιο

¹ Η θωράκιση του πολιτισμού μας ερμηνεύεται μέσα από το ευρύτερο πλέγμα της ιστορίας, της μυθολογίας, των ηθών και εθίμων του τόπου, του τρόπου συμπεριφοράς και γενικότερα της αγωγής που κληροδοτείται από γενιά σε γενιά. Αποτελεί ερευνητική «πρόκληση» για μελλοντική συγκριτική μελέτη του ελληνικού πολιτισμού, του τρόπου λατρείας των θεών από τη μυθολογία και την ιστορία με τους αντίστοιχους πολιτισμούς στις χώρες που άνθισε η μισαλλοδοξία και ο ρατσισμός. Οι πηγές του ελληνικού πολιτισμού δεν συνάδουν με ζητήματα ανάπτυξης ρατσισμού σε μοντέλα βιολογικών βάσεων.

ευάλωτα πρόσωπα σε ρατσιστική μεταχείριση, ή μεταχείριση διακρίσεων.

Από τα θέματα που είναι στην επικαιρότητα και ενδιαφέρουν την έρευνά μας οι περισσότερες συζητήσεις και σχόλια στην κυπριακή κοινωνία αφορούν προβλήματα μεταναστών, ξένων φοιτητών, εργατών και καλλιτέχνιδων, που έχουν έρθει είτε νόμιμα είτε παράνομα στο νησί τα τελευταία χρόνια, την έλλειψη ανεκτικότητας απέναντί τους, τις δυσκολίες ένταξής τους, τη ξеноφοβία και ακόμη το ρατσισμό.

Διευκρινίζεται από την αρχή ότι, πέραν από κάποιες εξαγγελίες ή και αναφορές σε σεμινάρια κυρίως μη κυβερνητικών οργανισμών και από διερευνήσεις του θεσμού Επιτρόπου Διοικήσεως, υπάρχει σχεδόν πλήρες έλλειμμα έρευνας στην Κύπρο για όλες τις διαστάσεις του φαινομένου μετανάστευσης στο νησί σε συσχετισμό με το ρατσισμό ή με τάσεις ρατσισμού. Διευκρινίζεται, επίσης, ότι στην οικονομική πλευρά της μεταναστευτικής ροής υπάρχουν κάποιες ατυχείς κυρίως δηλώσεις συσχετισμών με την ανεργία και κάποιων αόριστων οικονομικών μεγεθών, χωρίς όμως αυτά να αποτελούν ουσιαστικές θεματικές, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν με βαρύτητα εκτιμήσεων ή επιστημολογικών πηγών.

Η αναφορά στον ρατσισμό στην Κύπρο δεν έχει δείξει να θεμελιώνεται σε βιολογικές βάσεις ούτε στα σύγχρονα δυτικοευρωπαϊκά μοντέλα νεοναζιστικής περί ρατσισμού αντίληψης, αλλά σε διάφορα "δείγματα γραφής" πιο πολύ καχυποψίας, διάκρισης και μη ανεκτικότητας απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες - κυρίως τους λαθρομετανάστες - που αποτελούν ένα ξεχωριστό κεφάλαιο των ενδιαφερόντων μας: πώς αυτοί περνούν σαν εικόνες "ενοχλητικών αντικειμένων", πώς η άγνοια και η αδιαφορία μας για το ανθρώπινο δράμα περνά χωρίς να προβληματίζει, πώς ένα τέτοιο φαινόμενο καλλιεργεί ύπουλα το σύνδρομο ξеноφοβίας και πώς διεισδύει επικίνδυνα στην κοινωνία μας, περνώντας μέσα από ένα πλέγμα απλουστευτικού συμφέροντος και αμάθειας. Όλα αυτά και άλλα, που συνθέτουν το μεταναστευτικό τοπίο χρεώνονται σαν αδυναμίες σε θέματα αγωγής για ανθρωπιά².

² Η ειρωνεία από άλλους Κύπριους σε βάρος των λίγων Κύπριων διαδηλωτών, που διαμαρτύρονταν στο λιμάνι της Λεμεσού για την πολυήμερη απάνθρωπη απομόνωση λαθρομεταναστών νέων και γυναικόπαιδων (θυμάτων διεθνών δουλεμπόρων) σε σκάφη στο μικρό λιμάνι της πόλης, αλλά και η εμφανής αδιαφορία της εκκλησίας ή των διαφόρων "ευαισθητοποιημένων" ιδρυμάτων για

Τέλος, ενδιαφέρει το πλαίσιο έρευνάς μας και ο τρόπος που φορτίζεται η κυπριακή κοινωνία από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας απέναντι σε σενάρια με Πόντιους. Ακόμη, με την οικονομική ολίσθηση στα κατεχόμενα και στην Τουρκία και την καταπίεση που υφίστανται οι πιο ευάλωτες ομάδες ανθρώπων στο υπό κατοχή μέρος του νησιού μας, έχουν πρόσφατα προστεθεί και αυξημένα σενάρια αθίγγανων και ίσως αργότερα να βιώσουμε και άλλες μαζικές καθόδους αυτόμολων από τα κατεχόμενα. Παρουσιάζονται έτσι και άλλες διαστάσεις ξενοφοβικών τάσεων σε όλα τα επίπεδα από τις διακινήσεις των αθίγγανων που διεισδύουν στις ελεύθερες περιοχές.

Οι συνθήκες επιρροής της κοινής γνώμης για τα παραπάνω φαινόμενα αποκτούν νόημα μέσα στους συσχετισμούς δυνάμεων της εξουσίας, των εργασιακών σχέσεων και εκμετάλλευσης, των κοινωνικών ανταγωνισμών και των επεμβάσεων από διάφορες προκαταλήψεις εθνικής και ιδεολογικής υφής, που συνιστούν ενυπάρχουσες ιδιότητες στην κατασκευή στερεοτύπων και προδιαθέσεων. Οι προϋδεάσεις και οι προκαταλήψεις ως συνθήκες επιρροής έχουν τη δική τους ιδιαιτερότητα και πολυπλοκότητα γιατί θεμελιώνονται με συσχετισμούς της πολιτικής αβεβαιότητας που βιώνει η κυπριακή κοινωνία με την παρουσία της τουρκικής κατοχικής ισχύος και του ορατού κινδύνου. Αναφορικά με αυτήν την προβληματική θα γίνει προσπάθεια διερεύνησης αυτών των συνθηκών μέσα από τους συσχετισμούς που εκλύονται από την πρωτογενή κυρίως έρευνά μας.

Στην προσπάθειά μας να σκιαγραφήσουμε το σημερινό μεταναστευτικό τοπίο και να διατυπώσουμε μια τυπολογία των διαφόρων φαινομένων και των μετεξελιξιών τους, διαπιστώσαμε το σοβαρό έλλειμμα πρωτογενών πηγών. Για να προχωρήσουμε σε μια αποτύπωση κατά προσέγγιση του μεταναστευτικού μοντέλου, σε συσχετισμό με το φαινόμενο της ξενοφοβίας στο νησί, στοιχειοθετήσαμε διάφορες δημοσιεύσεις των τελευταίων δύο ετών μαζί με άρθρα από τον ημερήσιο κυπριακό τύπο ως πηγές ανίχνευσης της παραπάνω θεματικής. Έχει δοθεί ιδιαίτερο επίσης ενδιαφέρον στον έλεγχο της συνοχής της πληροφόρησης ή/ και αρθρογραφίας μεταξύ τύπου και των διάφορων τηλεοπτικών προγραμμάτων και, στο

φιλανθρωπίες, είναι μια πραγματικότητα, που με τον πιο ήπιο τρόπο απόκρυψης της ντροπής, ερμηνεύεται ως έλλειμμα κοινωνικής αγωγής. [Βλ. "Η Σημερινή", Σχόλιο: "Οι λαθρομετανάστες: Πρόβλημα και πρόκληση", Τρίτη, 3 Οκτωβρίου, 2000].

συσχετισμό τους με πρωτογενείς συνεντεύξεις και αναλύσεις από την έρευνά μας. Εξετάζεται ο τρόπος και η συχνότητα παρουσίασης των διαφόρων θεμάτων στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, το αν και κατά πόσο υπάρχει ρατσιστικός λόγος³, και σε ποιο βαθμό αποτελεί στοιχείο σχηματισμού γνώμης στο κοινωνικό μας σύστημα⁴. Αντλούμε, τέλος, πληροφορίες από πηγές όχι μόνο ρεαλιστικής πληροφόρησης, αλλά και από δευτερογενή και τριτογενή επεξεργασμένα κείμενα, της εικονικής πιο πολύ πραγματικότητας. Αυτό το τελευταίο ενδιαφέρει τη μελέτη μας για δυο κυρίως λόγους: (α) το πώς η εικονική πραγματικότητα περνά ως είδηση στην κυπριακή κοινωνία και (β) το πώς ο «δέκτης» - ακροατής ή αναγνώστης – αντιμετωπίζει μια τέτοια «πραγματικότητα».

Έχει διαφανεί ότι σε ορισμένα μέσα, τα διάφορα σενάρια αντικειμενικής συμπεριφοράς και εγκληματικότητας, που φαίνεται να εμπλέκονται και ξένοι, όπως: σεξισμός, πορνεία, εκβιασμοί, διαρρήξεις, απάτες, κατασκοπεία, δολοφονίες, παρουσιάζονται ως άρθρα με παράδοξες γενικεύσεις, που αναμφισβήτητα δρομολογούν ξενοφοβικές τάσεις. Επιστημολογικά το κάθε ένα σενάριο έχει μια δική του ξεχωριστή, ρεαλιστική ανάλυση, που δεν θα έπρεπε να περνά ως πληροφόρηση ξεπερνώντας τα όρια της μοναδικότητάς του. Όταν οι «στάσεις» ορισμένων μέσων μαζικής επικοινωνίας αντιμετωπίζουν ένα τέτοιο σενάριο από μια οπτική γωνία που οιονεί υπακούει στη λογική της γενίκευσης και της σύνθεσης, τότε το ζήτημα εμπεριέχει ευρύτερες

³ Ο ρατσιστικός λόγος σαν έννοια υπάρχει σε διάφορα επίπεδα: το θεσμικό (ο «επίσημος λόγος» του Κράτους που αποτυπώνεται σε νομοθετικά κείμενα και διοικητικές πράξεις και μπορεί να περιέχει γλωσσικές εκφράσεις ή παραστάσεις της ρατσιστικής προκατάληψης), το πολιτικό επίπεδο (ο «πολιτικός λόγος» των εκπροσώπων του πολιτικού κόσμου και των πολιτικών κομμάτων), το εκπαιδευτικό επίπεδο (ο λόγος των σχολικών βιβλίων και των εκπαιδευτικών), το ακαδημαϊκό επίπεδο (ο λόγος των μελών της επιστημονικής κοινότητας και των διανοουμένων), το πληροφοριακό επίπεδο (ο λόγος των μέσων πληροφόρησης), το διαπροσωπικό επίπεδο (ο λόγος της καθημερινότητας) και, αποτελεί μια από τις μορφές «ρατσιστικής διάκρισης». Στην ευρεία έννοια του ο ρατσιστικός λόγος περιλαμβάνει και τις ρατσιστικές προκαταλήψεις, γνώμες ή στάσεις [Βλ. σχετικό Μπάμπη Ανθήπουλου (Ειδικού Επιστήμονα): «Πληροφόρηση και Ρατσισμός», Διεθνές Συνέδριο στην Αθήνα 1997, «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία», εκδ. Σάκκουλα, 1998].

⁴ Βλ. σχετικές αναλύσεις στο Κεφάλαιο 1., «Μ.Μ.Ε., κοινή γνώμη και το νομοθετικό πλαίσιο», στο Πρώτο Μέρος.

επιπτώσεις, λανθάνουσας κοινωνικοποίησης, που δυνητικά είναι σε βάρος της υπόληψης κάθε ατόμου που έχει κάποιο κοινό γνώρισμα⁵. Όπως υπάρχουν τίμιοι και μη τίμιοι Έλληνες και Κύπριοι πολίτες, υπάρχουν τίμιοι και μη τίμιοι Ρώσοι, Γιουγκοσλάβοι, Ιρανοί, Άραβες πολίτες. Με άλλα λόγια αν κάποιος ξένος αποδειχθεί ένοχος για ένα έγκλημα, δε σημαίνει ότι όλοι οι ομοεθνείς του είναι εγκληματίες και πρέπει να αντιμετωπίζονται με καχυποψία και ξενοφοβία. Έτσι, το φαινόμενο της γενίκευσης, από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ή από εξαγγελίες επωνύμων της κυπριακής κοινωνίας, είναι από μόνο του μια πρώτη παράμετρος στερεοτυπικών διαδικασιών και ως προβληματική κατάσταση εμπίπτει στο πεδίο ανίχνευσης της μελέτης μας.

«Εν κατακλείδι», η ανίχνευση διάφορων δημοσιεύσεων της καθημερινής δημοσιογραφικής πρακτικής, στοιχειοθετεί πηγές συσχετισμών με το πρωτογενές μέρος της έρευνάς μας⁶, καθότι βοηθά στο διαφορισμό των «δρωμένων» της κυπριακής κοινωνίας. Οι διάφορες παρατηρήσεις και τα δεδομένα που αντλούνται από τον κυπριακό τύπο, ακόμη κι αν ορισμένες δημοσιεύσεις ή άρθρα χαρακτηρίζονται με κάποια δόση υπερβολής - που τελικά θα περάσουν από φίλτρα επαλήθευσης του συστημικού μας μοντέλου - αποτελούν στοιχεία για το «εν διαδράσει» μοντέλο των φορέων κοινωνικοποίησης και ιδιαίτερα για το πεδίο αναγνώρισης θεμελιωδών ιδιοτήτων, συμπεριφορών και χαρακτηριστικών της αυτογνωσίας του κοινωνικού μας συστήματος, απέναντι στο θέμα της ξενοφοβίας και μη αποδοχής⁷.

⁵ Στην Κύπρο υπάρχει ένα σχεδόν πλήρες νομικό πλαίσιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ένα αρκετά εξειδικευμένο πλαίσιο τόσο σε νομοθετικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο αυτορρύθμισης, για την προστασία των δικαιωμάτων και της υπόληψης του άλλου και την καταπολέμηση των διακρίσεων και τους ρατσισμού στα μέσα μαζικής επικοινωνίας. [Βλ. σχετικές αναλύσεις για το νομικό πλαίσιο που διέπει τα Μ.Μ.Ε.]. Έτσι, όταν δημοσιεύματα και εκπομπές οδηγούν σε προσβολή της υπόληψης του άλλου και σε οτιδήποτε φαινόμενα εξάρσεων σε βάρος των ξένων, οι ευθύνες των μέσων μαζικής επικοινωνίας σε ένα κράτος που σέβεται τους νόμους έχει ως ζητούμενο την εφαρμογή των Νόμων, Κανονισμών και του Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας.

⁶ Βλ. ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις.

⁷ Υπάρχει πλήθος δημοσιεύσεων και αναλύσεων στο διεθνή τύπο που θα μπορούσαν να στοιχειοθετηθούν ως πηγές ρατσιστικού ή αντιρατσιστικού λόγου σε κάποια άλλη μορφή ευρύτερης μελλοντικής έρευνας. Για το σκοπό αυτής της έρευνας ο περιορισμός στον κυπριακό τύπο θεμελιώνεται στην κοινωνιολογική

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός των μέσων μαζικής επικοινωνίας

Κανείς δεν θα διαφωνούσε στην υιοθέτηση μιας πολιτικής και μιας αντίστοιχης με αυτή νομοθεσίας για ανάγκη έλεγχου της μετανάστευσης, γιατί η χώρα μας, με τα πλείονα προβλήματα που αντιμετωπίζει από την εισβολή – κατοχή, δεν μπορεί να είναι και «ξέφραγο αμπέλι», όποιος θέλει μπαίνει και όποιος θέλει βγαίνει. Άλλο, όμως, ο έλεγχος κι άλλο η διολίσθηση έλλειψης σεβασμού στους θεσμούς και τις διεθνείς υποχρεώσεις μας, που εκτός των άλλων προμηνύουν διολίσθησεις προς την ξενοφοβίαν και το ρατσισμό.

Η σοβαρή δημοσιογραφία δεν αντιτίθεται στην ορθότητα της θεωρίας και της μετεξέλιξής της σε δίκαιο και κοινωνική ηθική, νόμων της πολιτείας και διατάξεων σε κώδικες δεοντολογίας «περί ισότιμης αντιμετώπισης των ανθρώπων χωρίς διακρίσεις εθνικής καταγωγής, φύλου, θρησκείας, πολιτικών φρονημάτων, οικονομικής κατάστασης και κοινωνικής θέσης». Εκτός όμως από τη θεωρία και την «περί ισότητας και περί προστασίας της υπόληψης του άλλου» νομοθεσία, υπάρχει και η πράξη, η καθημερινή πρακτική της έντασης, της σταθερότητας και της δυναμικής των δημοσιεύσεων, της πολυπλοκοποίησης και μετατόπισης των προβλημάτων, της συνοχής της πληροφόρησης από τον τύπο και από τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής επικοινωνίας, που δεν ακολουθεί πάντα κώδικες δεοντολογίας.

Μέσα στην καθημερινή αυτή πρακτική, του συνεχούς βομβαρδισμού των διαφόρων συμβάντων, του τίτλου που επιλέγεται, της πολλαπλότητας των άρθρων και δημοσιεύσεων ή και τηλεοπτικών αναλύσεων και του περιεχομένου τους, το καθένα και όλα μαζί σε συσχετισμό με την υπόστασή μας, διαπερνά μια κατάσταση κοινωνικής επιρροής⁸, επινοητικής αναγωγής και αμφίδρομης διαλεκτικής (εισροή – εκροή - ανάδραση) αρθρογράφου – εφημερίδας - αναγνώστη,

διάσταση που του προσδίδεται ως φορέα άλλοτε έκδηλης κι άλλοτε λανθάνουσας κοινωνικοποίησης.

⁸ Μπορούμε να ορίσουμε στο στάδιο αυτό «Sensu Stricto» κοινωνική επιρροή όχι «την επιρροή του κοινωνικού», αλλά τις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής, στην πιο ειδική εκδοχή τους, λέγοντας ότι διέπουν τις τροποποιήσεις (ή τις αναδομήσεις) των αντιλήψεων, των εκτιμήσεων, της γνώμης, των «στάσεων», της συμπεριφοράς στο επίπεδο ατόμων (ή ομάδων) καθώς και τους μετασχηματισμούς που απορρέουν απ' τη γνώση που έχουν για τις αντιλήψεις, τις εκτιμήσεις, τη γνώμη, τη συμπεριφορά κλπ. άλλων ατόμων (ή ομάδων) [Βλ. σχετικό Στάμος Παπαστάμου – Γγαμπριέλ Μιούνου, «Μειονότητες και εξουσία», σελ. 18-19, έκδ. Αλέτρι, Αθήνα, 1983].

παρουσιαστή - τηλεοπτικού προγράμματος – ακροατή/ τηλεθεατή. Οι διαδικασίες δυνατότητας και πραγματοποίησης αυτού του συσχετισμού ως πολύπλοκου νοητικού «εργαλείου» επιδρούν σε σημαντικό βαθμό στη δημιουργία προβληματικής και στη διαμόρφωση γνώμης.

Ο «ρατσισμός των μέσων», αν μου επιτρέπεται αυτή η αδόκιμη έκφραση, είναι από μόνο του ένα φαινόμενο που προκαλεί καταστάσεις στην προαγωγή σχηματισμού γνώμης στερεοτύπων⁹ και δημιουργίας αντιστοιχιών σε συμπεριφορές, οι οποίες έκδηλα ή συγκεκαλυμμένα παρεκκλίνουν της δεοντολογίας και της ηθικής και εισάγει a posteriori στην κυπριακή κοινωνία πρωτόγνωρους ρυθμούς αποδοχής στοιχείων ξενοφοβίας και μη ανεκτικότητας.

Ο «ρατσισμός των μέσων», εκτρέφεται, εκτός των άλλων, από τους συσχετισμούς δυο πόλων του κοινωνικού φαινομένου, ενός συμβαντολογικού (σχετίζεται με τα γεγονότα που συντελούνται σε ορισμένο χώρο και χρόνο) και ενός υποστασιακού πόλου (σχετίζεται με την υπόσταση, το σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν τη φυσιογνωμία). Ο πρώτος εμπλέκει το δεύτερο με τη διαλεκτική του δυναμικού και του ενεργά υπαρκτού, σε ζητήματα πολυπλοκοποίησης και μετατόπισης προβλημάτων, κατασκευή υποκειμενοποιητικών μηχανισμών, κατασκευές και κυκλοφορία αντικειμένων. Αντίστροφα, ο δεύτερος εμπιριέχει, εκφυλίζει, παγιώνει και τρέφεται από το συμβαντολογικό πόλο: καταγραφή, θεσμοποίηση, πραγματοποίηση¹⁰. Υποθέσεις, ιδέες, διοράσεις και συμπεριφορές που δρομολογούνται, περνούν μέσα από διαδικασίες δυνατότητας και πραγματοποίησης ενός συμβάντος και αποκτούν νόημα μέσω της διαλεκτικής της ενεργοποίησης και της δυναμικοποίησης¹¹.

⁹ Βλ. σχετικό στο Κεφάλαιο Ι, Μέρος Πρώτο σε αυτή την Πραγματεία. Βλ. επίσης Δ.Γ. Τσαούση, «Η κοινωνία του ανθρώπου», σελ. 166, «Το στερεότυπο είναι ένας μηχανισμός αποκλεισμού και απομόνωσης, με τον οποίο ένα κοινωνικό σύνολο εντάσσεται στη θέση του “ξένου”», εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1983.

¹⁰ Βλ. σχετικό, Pierre Le'vy, «Δυνητική Πραγματικότητα (Realite' Virtuelle) – Η Φιλοσοφία του Πολιτισμού και του Κυβερνοχώρου» σελ. 180 –185, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1999.

¹¹ Βλ. σχετικό, Pierre Le'vy ο.π., «Συμμετρικά, οι τρόποι πραγματοποίησης και δυνατότητας του κειμένου (η καθαρά υλική ή τεχνική όψη, αν θέλετε) επικαθαρίζουν και επιδρούν σε σημαντικό βαθμό στη δημιουργία ενός σημαίνοντος μηνύματος (διαλεκτική της δυναμικοποίησης και της ενεργοποίησης). Όταν

Για να εκτιμηθεί ο ρόλος των μέσων μαζικής επικοινωνίας, καταβλήθηκε προσπάθεια να εντοπισθούν κάποιες βασικές προδιαθέσεις που δυνητικά υπάρχουν στον κόσμο των μάχιμων δημοσιογράφων¹² και για να αποφευχθεί οποιαδήποτε αμφισβήτηση του δείγματος που να οδηγούσε σε κατανοητική παρέκκλιση της ορολογίας, δόθηκαν συγκεκριμένες αποσαφηνίσεις¹³.

Χωρίς να μας παρασύρουν υπερεκτιμήσεις του ρόλου του *δημοσιογράφου* που παίζει στη δημιουργία ρατσιστικών αντιλήψεων απέναντι στις διάφορες κοινωνικές ομάδες, δεχόμεθα a priori ότι ο τρόπος που παρουσιάζεται η είδηση ή το σχόλιο και ιδιαίτερα το «στυλ» κι οι «στάσεις» στη δημιουργία των στερεοτύπων, δυνητικά επιτρέπει τη διείδυση *ιδεοτύπων*, που διαπερνά στην κοινή γνώμη ως στυλ «αντιπροσωπευτικών» τύπων κάποιων κοινοτήτων¹⁴.

κυριεύεται από το πραγματικό, η διαλεκτική του δυνητικού και του ενεργά υπαρκτού πραγματοποιείται. Όταν αναλαμβάνονται από τις διαδικασίες δυνητικοποίησης και ενεργοποίησης, δυνατό και πραγματικό αντικειμενοποιούνται ή υποκειμενοποιούνται».

¹² Βλ. Ερωτηματολόγιο 2.- Προς τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο IV, Παράρτημα 3. Το δείγμα που συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο ήταν 92 δημοσιογράφοι και 8 τακτικοί αρθρογράφοι. Από τους επαγγελματίες δημοσιογράφους 34 εργάζονται στον τύπο, 31 στο ραδιόφωνο, 3 στην τηλεόραση και, 24 εργάζονται και στα τρία: τύπο, τηλεόραση και ραδιόφωνο. Καλύφθηκε έτσι ολόκληρο σχεδόν το φάσμα απασχόλησης του δημοσιογραφικού κόσμου της Κύπρου. Οι παρατηρήσεις μας σε ποσοστιαίες αναλογίες στηρίζονται στους αριθμούς που απάντησαν την συγκεκριμένη κωδικοποιημένη απάντηση.

¹³ Για το σκοπό του Ερωτηματολογίου 2, δόθηκαν αποσαφηνίσεις ως εξής: (α) η έννοια *Εθνικές Μειονότητες* αναφέρεται σε μειονότητες που ζουν στις ελεύθερες περιοχές και μολονότι δεν υπάρχει μειονότητα *μαύρων* στην Κύπρο, οι κάποιες συμπεριφορές απέναντι σε αυτούς ή σε άλλους που έτυχε να μπουν παράνομα στο νησί και για τις οποίες υπήρχε προσωπική εμπειρία ενός δημοσιογράφου, αποσαφηνίστηκε ότι ενδιαφέρει την έρευνά μας στο εξειδικευμένο μέρος που αρχίζει με την ερώτηση 17, βλ. Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

¹⁴ Βλ. σχετικό στη μελέτη του Stuart Hall και άλλων, όπου στην περίπτωση «επιθέσεων ληστών», των γνωστών ως «muggings», παρουσιάστηκε από τα μέσα ως κάτι πρωτόγνωρο κοινωνικό φαινόμενο, δημιουργώντας «ηθικό πανικό» για ένα «νέο» τάχα έγκλημα, που πραγματολογικά δεν θα έπρεπε να διαφοροποιηθεί από πρακτική ληστείας στο δρόμο. Επισημαίνεται η ρατσιστική, «χρωμο-φοβική» εξέλιξη της κατάστασης, όταν το «στερεότυπο» του «ληστή», *mugger*, ήταν μαύρος, Stuart Hall et al, "Polising the Crisis" MacMillan, London, 1978.

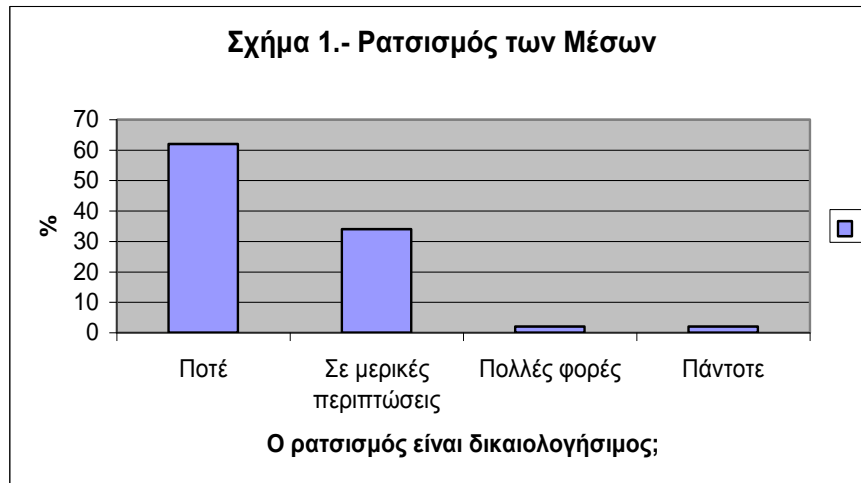
ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Ο ρατσισμός των μέσων μαζικής επικοινωνίας

Από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις του Ερωτηματολογίου 2 επισημάναμε ότι το 71% των Κύπριων δημοσιογράφων αντιλαμβάνονται τον ρατσισμό ως μια απόρριψη ή διάκριση κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκείματος, ιδεολογίας...¹⁵, επισημαίνουμε επίσης ότι ένα ποσοστό της τάξης του 61% σε καμία περίπτωση δέχεται ότι ο ρατσισμός δικαιολογείται, ενώ πάνω από 1/3 των ερωτηθέντων δημοσιογράφων δικαιολογούν τον ρατσισμό όχι βέβαια με τον *δραματικό* του *πάντοτε* τρόπο, αλλά μιλούν για *μερικές περιπτώσεις*, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως έχουν μειωμένες ή όχι καταστάσεις προδιαθέσεων. Από την άλλη όμως επισημαίνεται από την προβληματική μας ότι, όταν ένα ποσοστό αυτής της τάξης στα μέσα μαζικής επικοινωνίας διατηρεί ένα τέτοιο ανακλαστικό προκατασκευασμένης ιδέας, επιτρέπει στο ρατσισμό να ευημερεί και να αναπτύσσεται, κυρίως σε λανθάνουσα κατάσταση, όχι μόνο μέσα στη δική του ιδιοσυγκρασία (ακόμη κι αν δηλώνουν όχι ρατσιστές), αλλά και στους δέκτες μιας παρορμητικής είδησης, η οποία «τρέφει» την καχυποψία και την «απέχθεια», μέσα από συγκεκαλυμμένες μεμψιμοιρίες δημιουργίας στερεοτύπων της τάξης του «σε μερικές περιπτώσεις δικαιολογείται...». Το σχήμα 1, πιο κάτω, σκιαγραφεί διαγραμματικά τις σχετικές τοποθετήσεις, από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις των δημοσιογράφων *κατά πόσο δικαιολογείται ο ρατσισμός*¹⁶, που δίνει στον αναγνώστη ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο του αντανακλαστικού βαθμού που δυνητικά εκφράζεται από την καθημερινή πρακτική των μέσων.

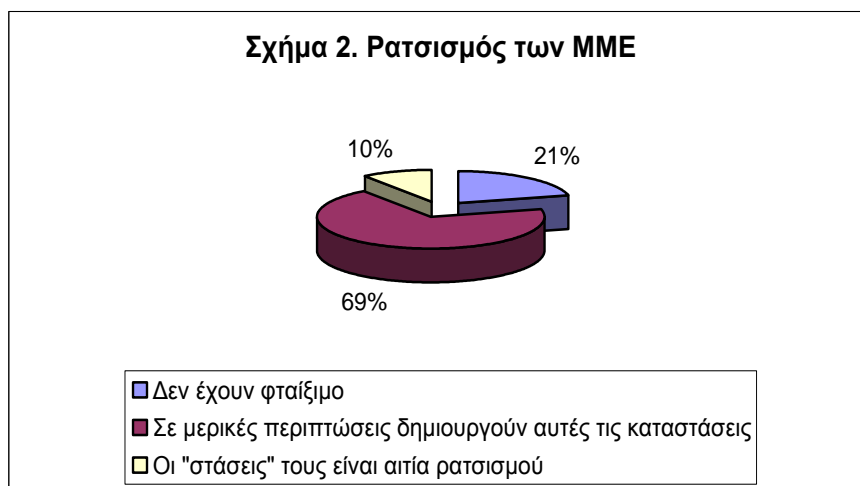
¹⁵ Βλ. Ερώτηση 1, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π.

¹⁶ Βλ. Ερώτηση 6, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο να μελετηθεί το αμέσως παρακάτω διάγραμμα, στο σχήμα 2, που δείχνει πώς αντιμετωπίζεται ο βαθμός ευθύνης των ίδιων των μειονοτήτων σε καταστάσεις διακρίσεων που εξελίσσονται σε βάρος τους από τους δημοσιογράφους¹⁷. Μολονότι δε σημαίνει κατ' ανάγκη ρατσιστική κοινωνία στον κόσμο των μέσων, γιατί υπάρχει πλήθος συμπληρωματικών παραμέτρων και συσχετισμών που θα έπρεπε να εξεταστούν για επιβεβαίωση μιας τέτοιας πιθανολογικής συνάρτησης, εντούτοις, το ανακλαστικό της τάξης του 79% των δημοσιογράφων που δίνει κάποιες έστω ευθύνες στις μειονότητες για τις διακρίσεις που υφίστανται, επισημαίνει την απουσία μιας βασικής προπαίδειας απέναντι στη βαρύτητα δύο μεγεθών: (α) της διάκρισης ή του οιονεί ρατσισμού απέναντι στο ευάλωτο «άλλο» που σε καμία περίπτωση δικαιολογείται και (β) των συμπεριφορών των ευάλωτων μειονεκτικών μειονοτήτων που βιώνουν τη στέρηση και τη μη ανεκτικότητα της πλειοψηφίας. Ο ρατσισμός, δεν έχει θέση ως συμπεριφορά που να δικαιολογείται ακόμη και απέναντι σε άτομα που με τις συμπεριφορές τους οδήγησαν κάποιους, κάποιων μειονοτήτων, να εκφραστούν με επιθετικότητα.

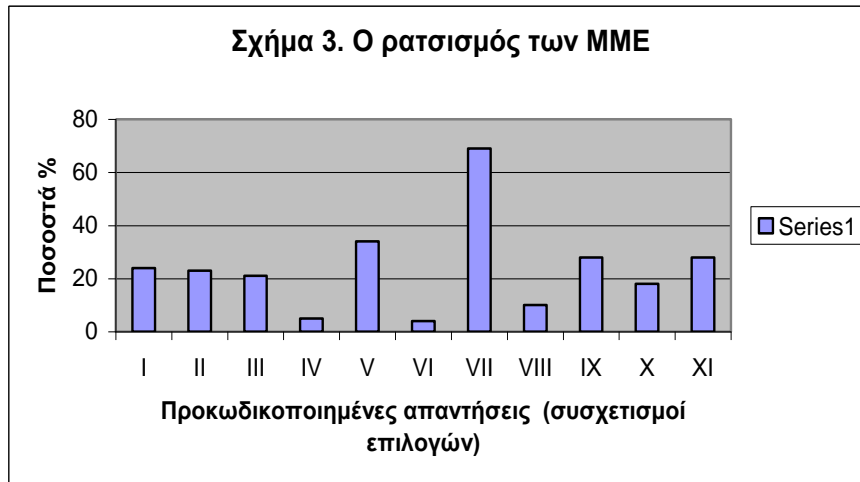
¹⁷ Βλ. ερώτηση 8, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π.

Ακόμη, κάποιες έκδηλες ή συγκαλυμμένες πεποιθήσεις και προδιαθέσεις μπορούν καταληκτικά να διαφανούν από τους συσχετισμούς των προκωδικοποιημένων απαντήσεων του διαγράμματος στο σχήμα 3, οι οποίες καταλυτικά είναι *εν δυνάμει* παράμετροι που δυνητικά οδηγούν τη δημοσιογραφία σε οιονεί εικονικές πραγματικότητες¹⁸. Η προβληματική βελτιωτικού μοντέλου για απαλλαγή τάσεων ρατσισμού, διακρίσεων και στερεοτύπων δεν μπορεί, έτσι, να αφήσει ανέγγιχτο το στοιχείο αποκωδικοποίησης ψυχο-κοινωνικών προδιαθέσεων που βρίσκονται τόσο στο δέκτη όσο και στον πομπό των επικοινωνιακών μηνυμάτων.

Οι αναλύσεις μας δείχνουν ότι τα μέσα φέρουν το στίγμα μιας *κοινωνίας όχι απαλλαγμένης στερεοτύπων για τον «άλλο»* (στο 78% των δημοσιογράφων εντοπίζεται η παραδοχή ότι τα στερεότυπα οιονεί αποδίδονται πραγματικά), της οποίας είναι δημιουργήμα και την οποία «ηθικολογικά» ρυμοτομούν κινδυνολογώντας: «εργαλείο» που δυνητικά ωθεί σε ξενοφοβικές τάσεις και «ηθικολογικό πανικό». Όσο πιο πολύ διεισδύει η *κινδυνολογία* τόσο περισσότερο η κοινωνία μας διατηρεί τον *συντηρητισμό* της και αποξενώνεται αμυντικών ικανοτήτων για εξουδετέρωση των στερεοτυπικών στοιχείων από την πολιτιστική μας παράδοση, κάτι που αφήνει το ρατσισμό να περάσει.

¹⁸ Βλ. Ερωτήσεις 2, 3, 5, 6, 8, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π.

- I.- Ο ρατσισμός είναι ένα πρόβλημα που πάντα υπάρχει και δεν έχει λύση (24%).
- II.- Οι επαφές μου με μέλη εθνικών μειονοτήτων είναι σπάνιες ή δεν υφίστανται (23%).
- III.- Τα παράπονα των μειονοτήτων είναι μεγαλοποιημένα (21%).
- IV.- Τα παράπονα των μειονοτήτων στηρίζονται σε μια πρόφαση/δικαιολογία (5%).
- V.- Ο ρατσισμός σε μερικές περιπτώσεις δικαιολογείται (36%).
- VI.- Ο ρατσισμός δικαιολογείται πολλές φορές (2%)/ πάντοτε (2%)
- VII.- Σε μερικές περιπτώσεις, οι ίδιες οι μειονότητες δημιουργούν καταστάσεις ρατσισμού (69%).
- VIII.- Οι "στάσεις" των μειονοτήτων είναι αιτία ρατσισμού (9%).
- IX.- Από τη στιγμή που υπάρχει φήμη, πρέπει να υπάρχει λόγος απόδοση στερεοτύπων (28%).
- X.- Είναι συνήθως πραγματικά τα στερεότυπα (18%).
- XI.- Είναι μόλις - καμιά φορά - πραγματικά τα στερεότυπα (28%).

Ξεκαθαρίζουμε όμως από το εισαγωγικό αυτό περίγραμμα ότι, πέρα από τη σκοτεινή πλευρά, της λαγνείας προς την εικονική πραγματικότητα και της διολίσθησης προς την ξеноφοβία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, υπάρχει και η θετική πλευρά. Όπως υπάρχουν

δημοσιογράφοι και άτομα που ρέπουν προς την ξενοφοβία και το ρατσισμό, έτσι υπάρχουν και αυτοί που αντιστέκονται με τη δική τους μάχη για ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και για το δικαίωμα του κάθε διαφορετικού να τύχει υπόληψης χωρίς διακρίσεις και προκατάληψη¹⁹. Δυστυχώς όμως αυτοί, φαίνονται λίγοι στις αρθρογραφήσεις τους και παραμένουν η «σιωπηρή», εν δυνάμει, όμως, πλειοψηφία²⁰, κάτι που αποτελεί ενόραση στις προοδευτικές ενατενίσεις αναμόρφωσης της κυπριακής κοινωνίας.

Οι αναλύσεις μας, όπως διαφαίνονται στο σχήμα 4, καταδεικνύουν ότι ο δημοσιογραφικός μας κόσμος είναι κατά πλειοψηφία αντιρατσιστικός, με κουλτούρα που δυναμικά εκφράζει ένα κοινωνικό χώρο που μπορεί να αξιοποιηθεί συμβάλλοντας ενεργά στην καταπολέμηση των ρατσιστικών τάσεων. Το ότι όμως υπάρχει μια πραγματική κατάσταση εθνικών μειονοτήτων με ρατσιστικές συμπεριφορές απέναντι τους είναι α ρίοιό αποδεκτό σχεδόν από το σύνολο του δείγματος²¹, υπογραμμίζεται όμως το στοιχείο που δείχνει την πεποίθηση της πλειοψηφίας ότι *μπορεί να απαλλαχθεί η κοινωνία μας από αυτό*. Αξιοσημείωτη είναι, επίσης, η τοποθέτηση των δημοσιογράφων στην προβληματική που διαγράφεται έμμεσα αλλά σαφώς στην κωδικοποιημένη ερώτηση που ζητούσε τρόπους για το *«πώς η κοινωνία θα έπρεπε να βοηθήσει τις μειονότητες;»*. Μολονότι, μόνο 73 από ένα δείγμα 90, απάντησαν την ερώτηση αυτή, οι απαντήσεις όλων πλην ενός αντανakλούν εξανθρωπισμό στο χώρο του δημοσιογραφικού κόσμου²². Εκτός από αυτό, από το γεγονός ότι η

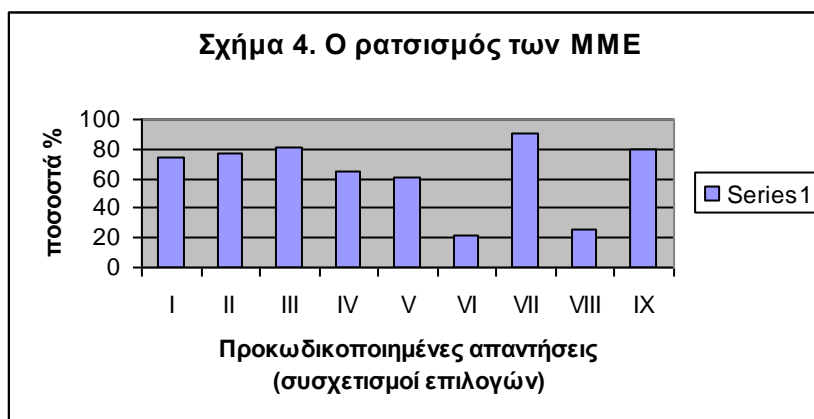
¹⁹ Βλ. χαρακτηριστικά, Π. Βάσιλας, «Άνθρωποι σαν εμάς είναι και οι αλλοδαποί εργάτες...», Επικαιρότητα, Εφ. «Η Σημερινή», Γ. Καραμπέλια, «Οι Έλληνες και η μετανάστευση», Το Χρονογράφημα της Κυριακής, Εφ. «Πολίτης», 21. 11.1999, Γ. Ιωάννου, «Μίξεις από μεροκάματα ξένων», Εφ. Λεμεσός, 14.7.2000, Εφ. «Πολίτης», Στήλη: «Πολίτης με άποψη», με ειδικό τίτλο «Το αρμόδιο όργανο του ρατσισμού», Εφ. Πολίτης, 2.3.1999, Χ. Χατζηδημητρίου, «Γιατί μας σοκάρει ο ρατσισμός», Εφ. «Πολίτης», 18.11.1999.

²⁰ Η αναφορά στο «σιωπηρή» έχει έννοια ότι υπάρχει η προπαίδεια, αλλά ο λόγος τους δεν είναι κυρίαρχος για να περάσει με τις υφιστάμενες δομές και συγκυρίες.

²¹ Βλ. Ερώτηση 2, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π., «Πρόβλημα που πάντα υπάρχει και δεν έχει λύση (24%), Πρόβλημα με λύση, αν όλοι βοηθήσουν (74%), μια κατάσταση λιγότερο σοβαρή απ' ό,τι αναφέρεται (2%)».

²² Βλ. Ερώτηση 9, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π. Επισημαίνονται ως κυριαρχικά στοιχεία η *φιλία* (48%) και η προσφορά *εκπαίδευσης* (43%). Μολονότι

μεγάλη πλειοψηφία των δημοσιογράφων διατηρεί επαφές με τους ξένους και μάλιστα πάνω από το 1/3 από αυτούς, διατηρούν επαφές φιλίας και από το γεγονός ότι το 70% σχεδόν των δημοσιογράφων βρίσκουν τα παράπονα των ξένων δικαιολογημένα, έστω κι αν μόνο το 21% δηλώνουν ότι δεν έχουν καθόλου ευθύνες οι μειονότητες για τις διακρίσεις, επιβεβαιώνεται ο πιο πάνω πιθανολογικός διαλογισμός μας, για μια «εν δυνάμει πλειοψηφία που διασφαλίζει προοδευτικές προσδοκίες εξανθρωπισμού της εν εξελίξει κοινωνίας μας». Από το γεγονός, τέλος, ότι μόνο 26% αμφισβητεί τελείως ότι τα στερεότυπα που αποδίδονται σε μερικές μειονότητες είναι πραγματικά, εμφανίζεται μια αδυναμία μέσα στο σύστημα των διηθητικών μηχανισμών της πολιτιστικής παράδοσης της κοινωνίας των δημοσιογράφων: να φιλτράρουν, να αποπέμπουν, να αποποιούνται στοιχείων που δυνητικά προσβάλλουν την κοινωνία μέσα από παρορμήσεις των πιθανολογικών αμφισβητήσεων μέχρι «απωθήσεων» που δίνουν ψαλίδα μεταξύ του ανθρώπου και της πραγματικότητας²³.

αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι μόνο ένας δημοσιογράφος δηλώνει ότι δεν πιστεύει ότι θα έπρεπε να βοηθούμε, ενώ τέσσερις άλλοι επεκτείνουν την προβληματική τους πέρα των κωδικοποιημένων απαντήσεων με αναφορές όπως: *με την προσφορά ίσων ευκαιριών, με συγκεκριμένη πολιτική του κράτους και με ανθρωπιά.*

²³ Ο Lippman, εξηγεί «Πώς λειτουργούν τα στερεότυπα», βλ. σχετικό Walter Lippman, «Κοινή γνώμη», σελ. 90, «Παρατηρούμε ένα χαρακτηριστικό που ξεχωρίζει ένα πασίγνωστο τύπο και συμπληρώνουμε το υπόλοιπο της εικόνας μέσω των στερεοτύπων που έχουμε στο κεφάλι μας...», εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1988.

I. Ο ρατσισμός είναι πρόβλημα με λύση, αν όλοι βοηθήσουν (τοποθέτηση του 74%)²⁴.   II. Επαφές δημοσιογράφων με μέλη μειονοτήτων: συνήθεις (23%)/ συχνές (23%)/ σποραδικές (31%).   III. Οι σχέσεις με ξένους εμπίπτουν σε διαστάσεις: οικογένειας (4%)/ φιλίας (33%)/ εργασίας (44%).   IV. Τα παράπονα των μειονοτήτων είναι λογικά (9%)/ δικαιολογημένα (56%).   V. Ο ρατσισμός ποτέ δεν δικαιολογείται (61%).   VI. Δεν προσδίδω φταίξιμο ή ευθύνη στις μειονότητες για τις καταστάσεις των διακρίσεων (21%).   VII. Η κοινωνία θα έπρεπε να βοηθήσει τις μειονότητες με φιλία (48%)/ με εκπαίδευση (48%).   VIII. Τα στερεότυπα που αποδίδονται σε μειονότητες δεν είναι κανονικά, είναι μόνο στερεότυπα (26%).   IX. Ανησυχώ για τις επανεμφάνσεις ομάδων νεολαίας ρατσισμού στην Ευρώπη (80%)

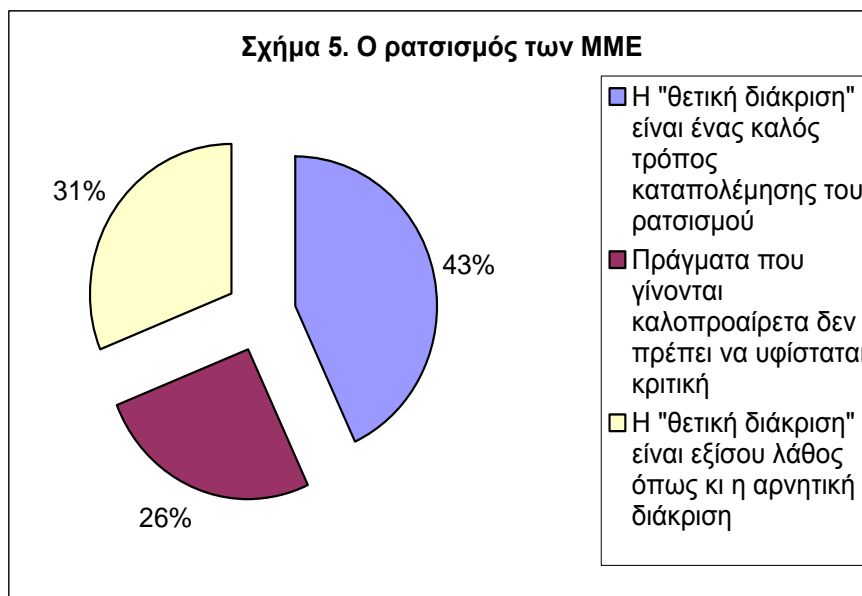
Η ξеноφοβία, η μη ανεκτικότητα κι ρατσισμός στα μέσα μαζικής επικοινωνίας από τη μια πλευρά και ο σεβασμός της διαφορετικότητας χωρίς διακρίσεις που να μειώνουν ή να ματαιώνουν την απόλαυση όλων των ανθρώπινων δικαιωμάτων από την άλλη πλευρά, παρουσιάζουν διάφορες αλυσιδωτές εκφάνσεις μέσα στα «δρώμενα» της κοινωνίας μας.

Όπως έχει διαφανεί από το 43% του δημοσιογραφικού κόσμου, υπάρχει μια σύγχυση στον τρόπο αντιμετώπισης του φαινομένου των διακρίσεων, ιδιαίτερα μεταξύ θετικής και «αρνητικής διάκρισης». Στο σχήμα 5, φαίνεται παραστατικά το ανακλαστικό των δημοσιογράφων αναφορικά με τη σχέση της «θετικής διάκρισης»²⁵. Η αναφορά *περί καλού τρόπου καταπολέμησης του ρατσισμού, με τη «θετική διάκριση»*, είναι απάντηση που αφαιρεί σημαντικά συστατικά προβληματισμού από το δημοσιογραφικό κόσμο. Η ανίχνευση τέτοιων παραμέτρων αναμφίβολα γίνεται μέσα στο κοινωνικό σύστημα με την ευρεία έννοια του όρου. Το στοιχείο των *αιτιών* που αποδίδονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των συμπεριφορών έκφρασης ρατσισμού στην κοινωνία, αποτελεί μια πολυσήμαντη παράμετρο της δυναμικής των *διακρίσεων*

²⁴ Βλ. Εξειδικευμένο Ερωτηματολόγιο 2

²⁵ Βλ. Ερώτηση 10., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

και των απρόβλεπτων επιπτώσεων της «θετικής» και κάθε διάκρισης: επισημαίνεται ότι το 74% του κόσμου των μέσων μαζικής επικοινωνίας βλέπουν ως κύρια αιτία έκφρασης ρατσισμού την *απόρριψη από τους ανθρώπους για κάτι που δεν ξέρουν*²⁶, κάτι που δυνητικά ενεργοποιεί την επιστροφή του «μπούμερανκ».

Στην προβληματική των σκέψεών μας, όπως και στις σκέψεις κάθε στοχαστή που θέλει να αντιμετωπίζει ένα φαινόμενο των διακρίσεων επιστημολογικά, υπάρχει ένα πλήθος εν δυνάμει παραμέτρων που α posteriori εξελικτικά δρουν είτε συμπληρωματικά η μια με την άλλη είτε με παρεμβολή της μιας στην άλλη. Η πολυπλοκότητα των υποδειγμάτων αυτών των παραμέτρων είναι τόσο μεγάλη όσο πολύπλοκο αντανάκλα το υπόδειγμα των πολιτιστικών παραδόσεων της κοινωνίας μας.

Στην ερευνητική μας διαδικασία δεν έμειναν ανέγγιχτες, τέλος, οι διερευνήσεις εκείνου του «κάτι» (το ξένο, το διαφορετικό, το "άγνωστο"), που του αποδίδονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα έκφρασης ρατσισμού. Ειδικά αναφερόμενοι στην προβληματική της

²⁶ Βλ. Ερώτηση 15., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

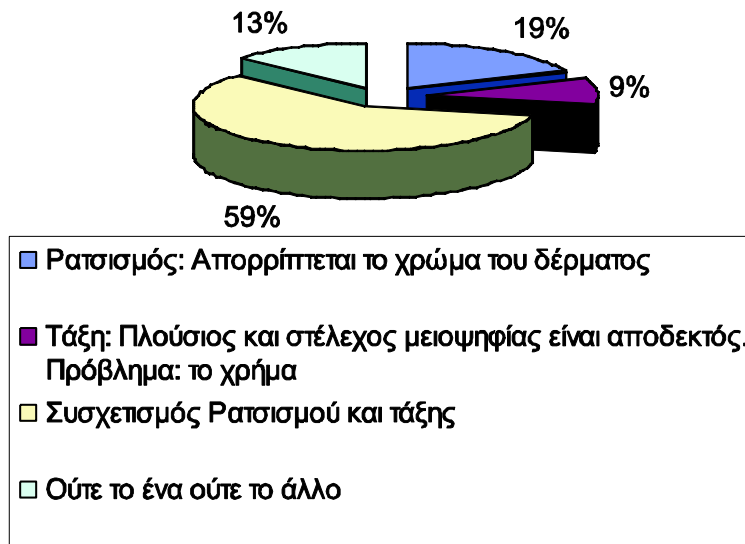
κοινωνικοποιητικής ικανότητας των μέσων μαζικής επικοινωνίας, που ενδιαφέρει τη μελέτη μας, ζητήματα συμπεριφορών των φορέων, βρίσκονται κατά κάποιο ορατό ή/ και μεταμφιεσμένο τρόπο σε αλληλουχία με τις συμπεριφορές των κοινωνικοποιούμενων, κάτι που διερευνητικά περνά μέσα από πολύπλοκες προβληματικές της τάξης του «*πώς αυτές διεισδύουν στους ανθρώπους, πώς δραστηριοποιούνται με κατασκευές προδιαθέσεων και πώς μεταφέρονται και αναπτύσσονται ως παρορμήσεις, απωθήσεις, απέχθεια, μη ανεκτικότητα και απόρριψη του άλλου;*». Σημεία αναφοράς, προβληματισμού και αξιωματικών πιθανολογικών συναρτησιακών από τις κωδικοποιημένες απαντήσεις των ΜΜΕ, επισημαίνονται παραστατικά ως εξής:

- Στο σχήμα 6 απεικονίζονται οι απαντήσεις των μέσων μαζικής επικοινωνίας στο ερώτημα «*ποίο είναι το πρόβλημα;*» μεταξύ των δύο επιλογών: ρατσισμού ή διαφορετικής τάξης ανθρώπων²⁷. Διαφαίνεται ότι (α) η απόρριψη του χρώματος του δέρματος από τους ανθρώπους έχει επισημανθεί μόνο από το 19% των ΜΜΕ (β) η περίπτωση σύνδεσης του ρατσισμού αποκλειστικά μέσα από την κλασική μαρξιστική προσέγγιση της πάλης των τάξεων έχει μια μειοψηφική βαρύτητα της τάξης του 9% (γ) η απάντηση της μεγάλης πλειοψηφίας των δημοσιογράφων της τάξης του 60% είναι ο συσχετισμός των δύο: ρατσισμού και τάξης – κάτι που υπακούει λιγότερο ή περισσότερο στο νέο-μαρξιστικό μοντέλο²⁸ - χωρίς βέβαια να σημαίνει ότι επιδίδεται αποκλειστικότητα ερμηνειών για παραγωγή και διείσδυσης προδιαθέσεων σε αυτόν και μόνο το συσχετισμό, ο οποίος απλώς ανήκει στη δέσμη των πλειόνων παραμέτρων και αποτελεί με τη σειρά του μια σχετική συνιστώσα, με το δικό της «ανυσματικό» διεισδυτικό μέγεθος.

²⁷ Βλ. Ερώτηση 16., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

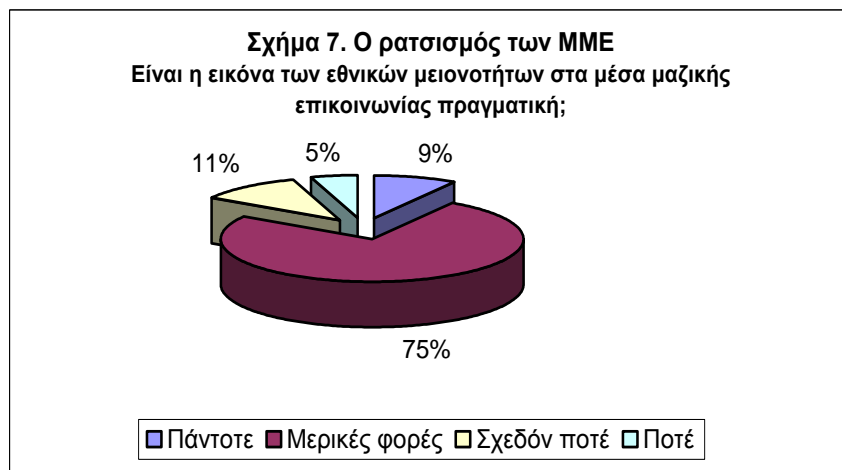
²⁸ Βλ., επίσης, αναλύσεις στο Κεφάλαιο «Μεθοδολογία».

Σχήμα 6. Ο ρατσισμός των ΜΜΕ
Ποιο είναι το πρόβλημα; Ρατσισμός ή διαφορετική τάξη ανθρώπων;

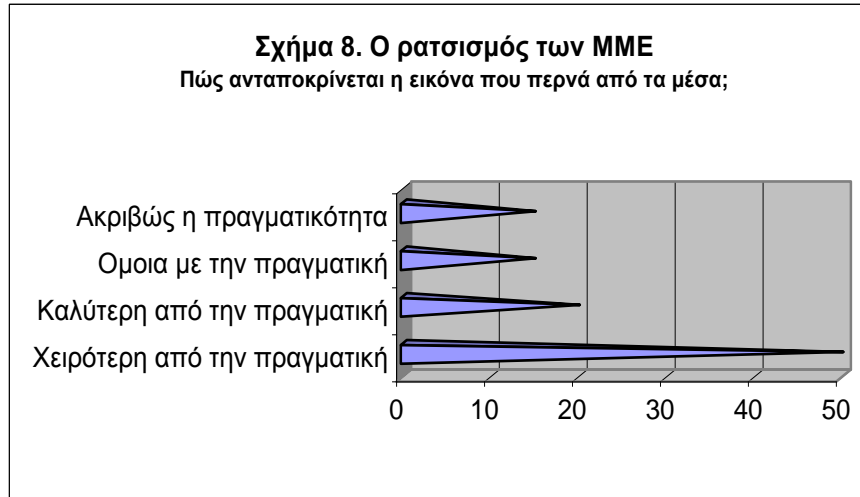
- Το σχήμα 7, δείχνει κατά πόσο υπάρχει ή όχι «αντίληψη» από τα ΜΜΕ αναφορικά με την πραγματικότητα της *εικόνας* των εθνικών μειονοτήτων²⁹. Ποσοστό 16% παρουσιάζεται ότι δεν έχει *αντίληψη* της πραγματικής *εικόνας* των μειονοτήτων, ενώ μόνο 9% παρουσιάζεται να κατανοεί την πραγματική *εικόνα*. Επισημαίνεται όμως, από το ίδιο διάγραμμα ότι η μεγάλη πλειοψηφία της τάξης του 75% παρουσιάζεται να έχει «αντίληψη» της *πραγματικής εικόνας* των μειονοτήτων μόνο «*μερικές φορές*». Σίγουρα, με αυτά τα δεδομένα και με συνδυασμό άλλων παραμέτρων: πολιτικής και στρατηγικών προώθησης ενός μέσου, σκοπιμότητας, τεχνικών παρουσίασης κλπ., η *εικόνα* των μειονοτήτων γίνεται «*είδηση*», φορτισμένη *a priori* από προκαταλήψεις και παραμορφωτικές προϋδεάσεις, που εκλύουν από το ίδιο πεδίο των γνωστικών δυνατοτήτων και του βαθμού κατανόησής της.

²⁹ Βλ. Ερώτηση 18., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

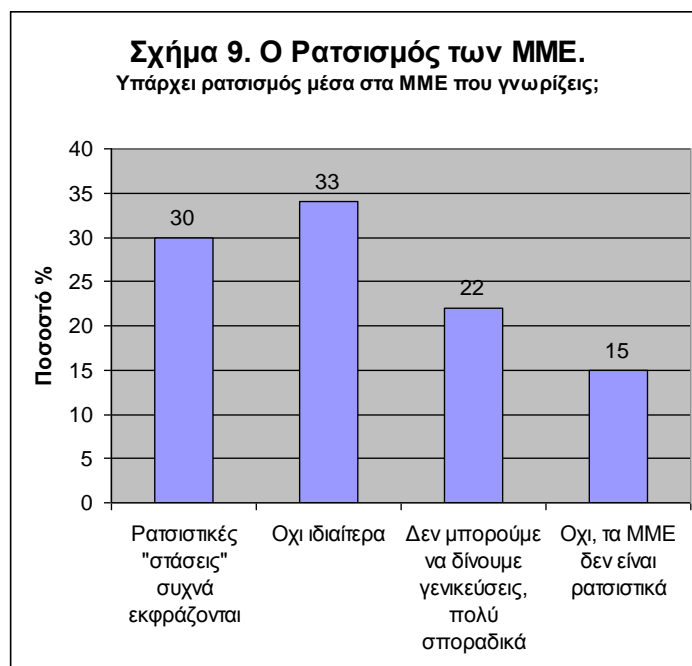
- Το σχήμα 8, δείχνει τη δυναμική της είδησης κατά την προώθηση της εικόνας των μειονοτήτων στους δέκτες της³⁰. Είναι εμφανές ότι στη σχετικότητα των εννοιών από το ερώτημα «*πώς ανταποκρίνεται η εικόνα της πραγματικότητας των μειονοτήτων*», δεν πρέπει να αγνοείται ο συσχετισμός των ήδη φορτισμένων προδιαθέσεων αντίληψης περί *εικόνας*, που αμέσως πιο πάνω αναφέραμε^ οπωσδήποτε με την εισαγωγή παρεμβαλλόμενων μεταβλητών ανάλογα του βαθμού κατανόησης από το δημοσιογράφο μιας κατάστασης μειονοτήτων θα υπάρξει και η ανάλογη «επεξεργασία» και ο βαθμός ακριβείας της είδησης. Με δεδηλωμένες τις απαντήσεις των ίδιων των δημοσιογράφων η *εικόνα των μειονοτήτων κατά 50% περνά από τα μέσα στο κοινωνικό σύστημα ως χειρότερη από την πραγματική*, ενώ μόνο το 1/3 (30%) των δημοσιογράφων ισχυρίζεται ότι διασφαλίζεται η πραγματικότητα της εικόνας. Το στοιχείο αναφοράς περί του *καλύτερου της πραγματικής* εικόνας είναι κατά τη γνώμη μας μια ακόμη παρέκκλιση σε βάρος της αντικειμενικότητας της είδησης.

³⁰ Βλ. Ερώτηση 19., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

- Κατά πόσο η εικόνα, που απασχόλησε τις παραπάνω αναλύσεις μας είναι φορτισμένη ή όχι διακρίσεων και προδιαθέσεων της μη αποδοχής, επισημαίνεται από το αμέσως επόμενο διάγραμμα του σχήματος 9, το οποίο προσφέρεται για αναλύσεις μιας ποιοτικής διάστασης των μέσων ως φορέα κοινωνικοποίησης: της «μικτής κουλτούρας» που υπάρχει στα μέσα μαζικής επικοινωνίας αναφορικά με θέματα ρατσισμού³¹. Με την άμεση αυτή ερώτηση η «αυτό-εκτίμηση» των μέσων στο ύψος του 49% δηλώνει *μη ρατσιστική ή όχι ιδιαίτερα ρατσιστική*. Σε καμία όμως περίπτωση θα μπορούσε να εκληφθεί η «μικτή» κουλτούρα των μέσων ως ρατσιστική ή οιονεί ρατσιστική, απλώς από το ότι υπάρχουν κάποιες ρατσιστικές «στάσεις» μέσα από τα μέσα, που διαπιστώθηκαν από απαντήσεις της τάξης του 30%, ή από τη δήλωση ότι υπάρχει πολύ σποραδικά ρατσισμός της τάξης του 22%. Από τη συνάρθρωση όλων των απαντήσεων και από τη μελέτη μιας σειράς αρθρογραφήσεων, μπορούμε καταληκτικά να δούμε ότι υπάρχει μια διείσδυση ξενοφοβικών στοιχείων στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πώς η εικόνα των ΜΜΕ είναι ρατσιστική.

³¹ Βλ. Ερώτηση 17., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

- Μολονότι η κουλτούρα των ΜΜΕ δε χαρακτηρίστηκε από τις αναλύσεις μας ρατσιστική, εντούτοις, υπάρχει το «σπέρμα» του ρατσισμού στο είδος των ειδήσεων που γίνεται η συνήθης αναφορά και προσδίδει εκούσα άκουσα μήνυμα σημαντικά φορτισμένο ξενοφοβικών τάσεων. Το διάγραμμα στο σχήμα 10 επισημαίνει από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις ότι, η συχνότητα των ειδήσεων με αναφορές σε ξένους είναι περιορισμένη και ότι, όταν γίνονται αναφορές, αυτές πιο πολύ συσχετίζεται με θέματα ανομιών. Αδικήματα και ναρκωτικά σε αναφορές στα ΜΜΕ είναι της τάξης του 79%, ενώ, συγκριτικά με αυτά, σε θέματα κουλτούρας των ξένων που θα μπορούσαν να συσχετιστούν με την πολυπολιτισμική διάσταση του κυπριακού γίνεσθαι καταγράφεται το στοιχείο μιας οιονεί αδιαφορίας, με αναφορές της τάξης του 8%, κάτι που επιβεβαιώνεται και από τις ανιχνεύσεις μας στον ημερήσιο τύπο³². Πέρα όμως από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις μας, οι ανιχνεύσεις μας στον

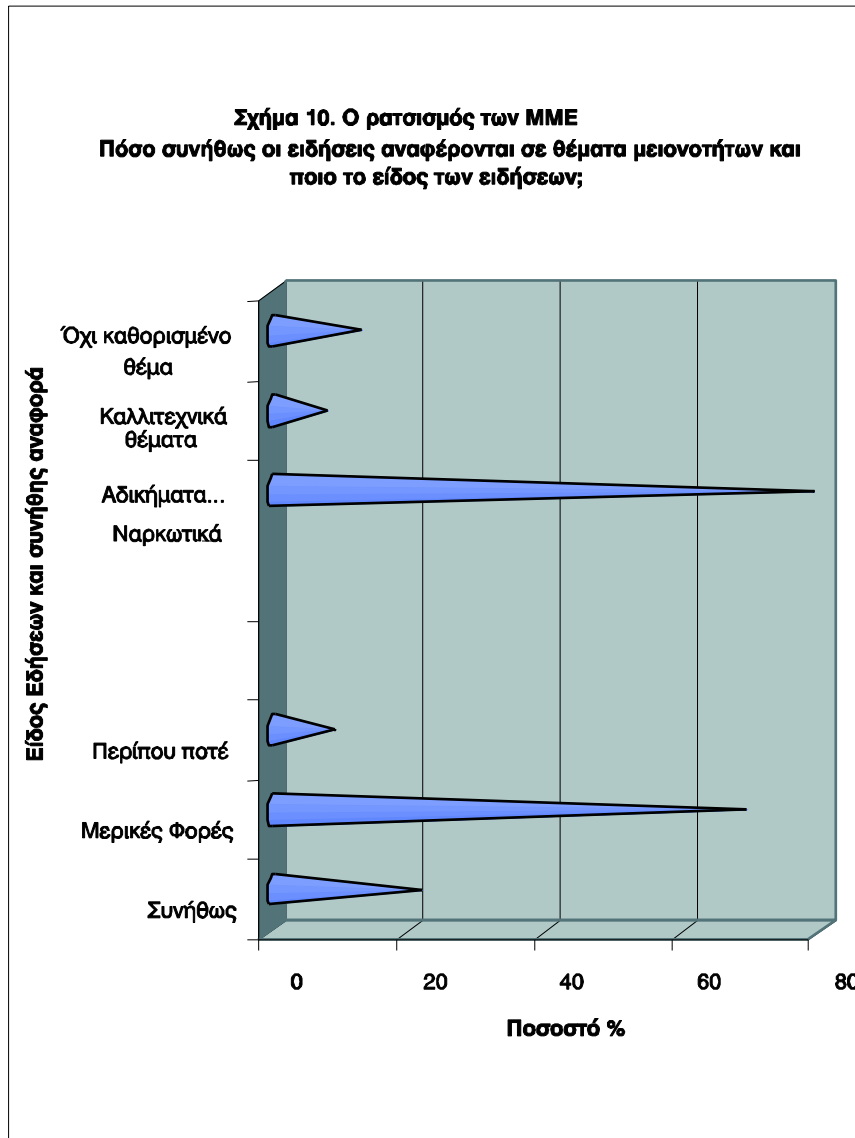
³² Βλ. Ερωτήσεις 20 και 21., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

ημερήσιο τύπο, κατέγραψαν μια ποικιλία θεμάτων με κυρίαρχικό στοιχείο τη λανθάνουσα κατάσταση της *μη αποδοχής* και της *ξενοφοβίας*. Χαρακτηριστικά είναι τα δημοσιεύματα της ποικιλίας των σεναρίων αναφορικά με τους λαθρομετανάστες, τις καλλιτέχνιδες, τους Ποντίους, τους αθίγγανους κλπ., και των συνδέσεων των οικονομικών μεταναστών, με τη λαθρομετανάστευση, την παρανομία και με τις εργασιακές σχέσεις και την ανεργία³³, κάτι που επιτρέπει στη διείσδυση μιας «γραμματικής του ρατσισμού» και ενός «παιγνίου των αριθμών», που όπως θα δούμε σε εξειδικευμένες αναλύσεις στα επόμενα κεφάλαια δε βοηθούν στη διαπαιδαγώγηση μιας αντιρατσιστικής κοινωνίας. Τουναντίον, οι συσχετιζόμενες επιλογές ειδήσεων και θεμάτων που αφορούν τους ξένους καταδεικνύουν τον συντηρητισμό της κοινωνίας που παρακολουθεί διαδικασίες μιας οιονεί συγκυριακής «ρατσιστικοποίησης»³⁴. Είναι αξιόλογο, τέλος, να αναφερθεί η δεδηλωμένη απάντηση της τάξης του 96% των δημοσιογράφων ότι, με τη γνώμη τους μπορούν να επηρεάσουν τους αναγνώστες/ ακροατές και, ειδικότερα, το 83% δηλώνει ότι θα πρέπει να είναι προσεκτικοί όταν εκφράζουν αυτή τη γνώμη. Μόνο το 4% των δημοσιογράφων δεν δίνει πίστη στη δύναμη της γνώμης του δημοσιογράφου³⁵.

³³ Βλ., επίσης, και Κεφάλαιο III, «Μετανάστευση, Εργασιακές σχέσεις και τα ΜΜΕ», στο Δεύτερο Μέρος αυτής της Πραγματείας.

³⁴ Ο αδόκιμος όρος «ρατσιστικοποίηση», έχει χρησιμοποιηθεί από τις μελέτες των Ζήση Παπαδημητρίου, «Ευρωπαϊκός ρατσισμός, Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, Νίκου Τριμικλινιώτη, «Τα ΜΜΕ στην Κατασκευή Αντικειμένων Ρατσισμού: Το Παράδειγμα των Οικιακών Βοηθών», άρθρο στο «Εξ Υπαρχής», Λευκωσία, Ιανουάριος 2001, που δανείστηκαν τον όρο «Racialisation» από τις σχετικές αναφορές στο έργο του Robert Miles, «Racism», Routledge, London, 1989.

³⁵ Βλ. Ερώτηση 34., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

Μολονότι υπάρχει πλήθος δημοσιευμάτων στο διεθνή τύπο που θα μπορούσαμε να αντλήσουμε υλικό για το φαινόμενο του ρατσισμού, το ενδιαφέρον αυτής της μελέτης επικεντρώνεται κατά αποκλειστικότητα σε πηγές που έρχεται σε άμεση επικοινωνία ο Κύπριος πολίτης. Οι αναλύσεις που ακολουθούν παρακάτω στοιχειοθετούνται κυρίως από διάφορα άρθρα δημοσιεύσεων ή στοιχείων από δηλώσεις αξιωματούχων του Κράτους, που πέρασαν μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας της Κύπρου, ή άλλως πως, προς τον Κύπριο και αποτελούν πηγές διαλεκτικών συσχετισμών για την προβληματική της έρευνάς μας.

ΤΟ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΤΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ

Εισαγωγή

Οι εμπειρίες για τα φαινόμενα της μετανάστευσης, για διάφορα προβλήματα εργοδοσίας αλλοδαπών, τα ξενοφοβικά κινήματα, το μένος των ρατσιστικών οργανώσεων, οι παραβιάσεις ακόμη και των πιο βασικών δικαιωμάτων από την ανεξέλικτη εκμετάλλευση απροστάτευτων αλλοδαπών οικονομικά, κοινωνικά, σεξουαλικά και άλλως πως, αλλά κι η εμπλοκή κάποιων αλλοδαπών σε ανομίες, διακίνηση ναρκωτικών, πορνεία, κλοπές, ακόμη και φόνους, παρουσιάσθηκαν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης πολύ πριν από την Κύπρο.

Η προβληματική από τον κυπριακό τύπο

Οι διάφορες αναδημοσιεύσεις αναφορικά με το δυτικοευρωπαϊκό και αμερικανικό μοντέλο συσχετισμών μετανάστευσης και ρατσισμού ουσιαστικά ενεργούν στον τόπο μας θετικά στο σχηματισμό γνώμης. Το θετικά, με την έννοια ότι ευαισθητοποιούν την κοινή γνώμη ενάντια στο ρατσισμό που μαστίζει τη Δυτική Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

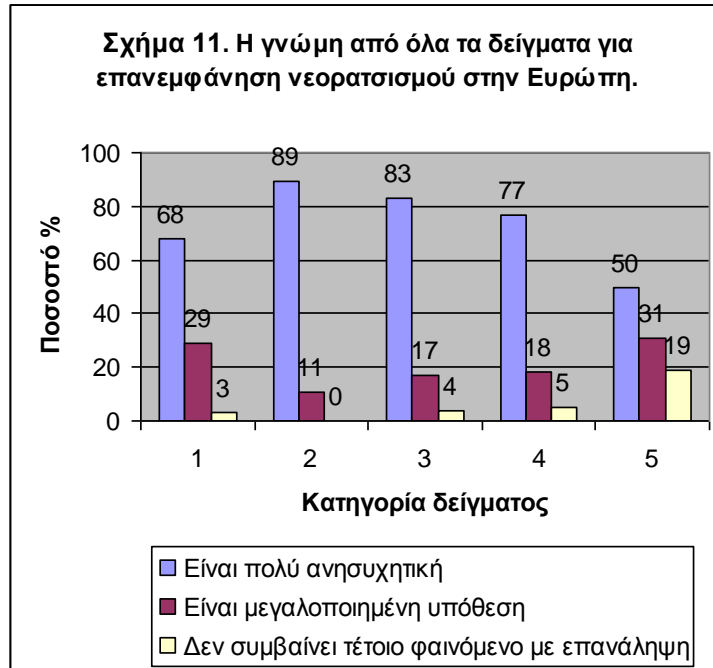
Στις αναλύσεις μας παρατίθενται ορισμένα χαρακτηριστικά δημοσιεύματα των ευρύτερων απομακρυσμένων σεναρίων, που αποτελούν κείμενα ξενοφοβικού – ρατσιστικού και αντιρατσιστικού λόγου. Η σειρά αυτών και άλλων δημοσιεύσεων του καθημερινού τύπου, τίτλοι και περιεχόμενα αναφέρονται ως εικόνες με ποικιλία εκφάνσεων και συνιστούν περιεχόμενο αυτού που πιο πάνω

αναφέραμε ως *δυτικοευρωπαϊκού μοντέλου*, το οποίο σε αντιδιαστολή της κουλτούρας μας - από μια πρώτη όψη - φαίνεται να προκαλεί στους Κύπριους αποστροφή από το ρατσισμό. Ιδιαίτερα, όταν διαπιστώθηκε η επιτυχία των αρθρωτικών διαδικασιών³⁶ των νεοναζιστών με τη διείσδυσή τους στις καθιερωμένες δομές των πολιτικών κομμάτων, που δυναμικά δρομολογούσαν εναρμονιστικές διαδικασίες³⁷ υποκατάστασης ρόλων προς αναβίωση του νεο-ναζισμού μέσα σε μια οιονεί σχηματιζόμενη εξουσία (περίπτωση Γεργκ Χάιντερ), η αποστροφή κατέληξε να είναι πολύ ανησυχητική στην κοινωνία μας. Ο βαθμός και η επήρεια που πέρασε το μήνυμα στις διάφορες κατηγορίες της κυπριακής κοινωνίας, φαίνεται στο διάγραμμα στο σχήμα 11, που απεικονίζει την ανακλαστική γνώμη κατά κατηγορία όλων των ερωτηθέντων, για την εμφάνιση του ρατσισμού στην Ευρώπη και επισημαίνει μια πλειοψηφούσα ανησυχία στις σχέ-

³⁶ Με την έννοια αυτή, νοείται η οργανωμένη συλλογική παρουσίαση αιτημάτων διαφόρων ομάδων συμφερόντων και, ανάλογα με τη διεκδικητική τους σφοδρότητα αξιολογείται η δυναμική των πιέσεων τους, που αντανακλά στην εν δυνάμει εξέλιξή τους. Οι λειτουργικές ομάδες νεολαίας ρατσισμού εμπίπτουν μέσα σε αυτή την κατηγορία δομών. Για την εισαγωγή των εννοιολογικών «εργαλείων» interest articulation function και interest aggregation function, βλ., σχετικό στα έργα των G. Almond και J.S. Coleman, "The Politics of the Developing Areas", Princeton Univ. Press και G. Almond και G. Bingham Powel, "Comparative Politics, a developmental approach", Little Brown, 1966. Ο Almond, διευκρινίζει ότι «...η άρθρωση συμφερόντων γίνεται μέσα από ομάδες διαφόρων δομικών κατηγοριών οι οποίες στη δράση τους μπορεί να χρησιμοποιούν διάφορους «αισθητικούς» τύπους (styles). Οι κυριότερες δομικές κατηγορίες είναι: Institutional interest groups, non associational interest groups, anomic interest groups (σε αυτό εμπίπτει η κατηγορία των ομάδων νεολαίας ρατσισμού) και associational interest groups. Σε ό,τι αφορά τους αισθητικούς τύπους διακρίνει: "manifest or latent", "specific or diffuse", "general or particular", "instrumental or affective". Πρόκειται για εννοιολογικές κατηγορίες αποκαλυπτικές «παρσονικών» επιδράσεων. Βλ. επίσης σχετικές αναλύσεις A-I Μεταξάς, «Πολιτική Επιστήμη (Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενο) – Εισαγωγική Θεώρηση», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1979 (1985).

³⁷ Με την έννοια αυτή, συνίσταται μια εκπτωτική επεξεργασία συμφερόντων που κατά κανόνα έχει αρθρωθεί μέσα από τις καθιερωμένες δομές. Αυτή η δεύτερη κάνει τα αιτήματα λιγότερα και δίνει εσωτερική συνοχή αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητές τους να ικανοποιηθούν. Οι συνηθέστερες δομές για τη λειτουργία του εναρμονισμού των αιτημάτων είναι τα πολιτικά κόμματα και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Βλ. σχετικό Π. Δαγτόγλου, «Ραδιοτηλεόραση και Σύνταγμα», εκδ. Σάκκουλας, 1976., Η. Mendelson, I. Crespi, "Polls, Television and the New Look in Politics", Chandler, 1970, A-I Μεταξάς, ο.π.

σεις των νέων και του περίγυρού των³⁸.

Κατηγορία Ερωτηθέντος

1. Νέοι/ Νέες³⁹.- Πολύ ανησυχητική: (68%), Μεγαλοποιημένη (29%), Φαινόμενο χωρίς επανάληψη (3%)
2. Εκπαιδευτικοί⁴⁰.- Πολύ ανησυχητική: (89%), Μεγαλοποιημένη (11%), Φαινόμενο χωρίς επανάληψη (0)
3. Δημοσιογράφοι⁴¹.- Πολύ ανησυχητική: (83%), Μεγαλοποιημένη (17%), Φαινόμενο χωρίς επανάληψη (4%)

³⁸ Επισημαίνεται ότι, οι ξένοι είτε λόγω διαφορετικής κουλτούρας είτε διότι έχουν διαφορετικό τρόπο πληροφόρησης από τους Κύπριους αποτελούν μια άλλη συγκριτική παράμετρο.

³⁹ Ερώτηση 48., Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁴⁰ Ερώτηση 14., Ερωτηματολόγιο 3., ο.π.

⁴¹ Βλ. Ερώτηση 14., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

4. Διευθυντές σχολείων⁴².- Πολύ ανησυχητική: (77%), Μεγαλοποιημένη (18%), Φαινόμενο χωρίς επανάληψη (5%)
5. Ξένοι⁴³.- Πολύ ανησυχητική: (50%), Μεγαλοποιημένη (31%), Φαινόμενο χωρίς επανάληψη (19%)

Τα ζητήματα όμως της μετανάστευσης, που αντανακλά το ευρωπαϊκό μοντέλο, παρουσιάζουν κάποιες ομοιότητες με το κυπριακό υπόδειγμα και οι ανησυχίες για πιθανές μετεξελίξεις, που να πρόσκεινται σε κάποιες μορφές μιμητισμού δεν πρέπει να παραμεριστούν στην προβληματική βελτιώσεων του συστήματός μας. Παρακάτω γίνεται μια επιλεκτική αναφορά δημοσιεύσεων, που επιτρέπει το σχηματισμό γνώμης αυτού που πιο πάνω ονομάσαμε ευρωπαϊκού μοντέλου, όπως αυτό πιθανολογικά περνά μέσα από τον κυπριακό τύπο στο κοινωνικό σύστημα της Κύπρου:

- «*Διευρύνεται η Κου Κλουξ Κλαν*», Εφ. «Πολίτης», 2.3.1999⁴⁴ – Αναφορά πώς με τη ρατσιστική δολοφονία του Τζον Μπερντ συμπίπτει θεαματική αύξηση των μελών των ρατσιστικών οργανώσεων⁴⁵. Πώς «ο νέος ρατσισμός εκμεταλλεύεται την οργή των ανέργων και γενικά είναι φαινόμενο της κοινωνίας των δύο τρίτων». Δίνεται σε ιδιαίτερο πλαίσιο η αναφορά «Το μαύρο χέρι συναντάει το λευκό, τιμώντας τη μνήμη του νέου ανθρώπου που έπεσε θύμα της ανατριχιαστικής ρατσιστικής δολοφονίας ...».
- «*Οι ρατσιστές ...ξανάρχονται*», Εφ. «Πολίτης», 2.3.1999⁴⁶ - Αναφορά για τα κρούσματα βίας εναντίον μεταναστών στη Βρετανία, στην ολιγωρία των ανδρών που ανέλαβαν να διαλευκάνουν το φόνο ενός νεαρού μαύρου και στην προβληματική για ανασυγκρότηση της Αστυνομίας για να μπορεί να εξυπηρετείται ο πολυεθνικός χαρακτήρας της κοινωνίας της χώρας.

⁴² Ερώτηση 14, Ερωτηματολόγιο 4., ο.π.

⁴³ Ερώτηση 21, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

⁴⁴ Άρθρο του Martin Kettle από αναδημοσίευση από την "The Guardian".

⁴⁵ Ο Μπέρντ προσδέθηκε στο φορτηγό λευκού ρατσιστή και σύρθηκε για τρία και πλέον χιλιόμετρα σε χωματόδρομο μέχρι που αποφυλακίστηκε.

⁴⁶ Αναδημοσίευση από άρθρο του Jonathan Freedland, στην εφ. «The Guardian».

- «Χωρίς αιτία», Εφ. «Πολίτης», 12.5.1999⁴⁷ - Αναφορά στην υποκουλτούρα τυφλής και αυτοκαταστροφικής βίας, πώς κερδίζει ολόένα και περισσότερο ένα σημαντικό κομμάτι της αμερικανικής νεολαίας που γοητεύεται από την αισθητική και τη λογική του φασισμού. Εξηγήσεις για τους νεοναζί, το μίσος για τους μαύρους, τους ισπανόφωνους και τους αθλητές, τη σατανική ροκ με νέους παθιασμένους με τα φαντάσματα της Αποκάλυψης με φαντασιώσεις στην τρομοκρατική πράξη, τους skinhead ικανούς για τερατώδεις πράξεις, τις γυναίκες skinhead με τις αυτοκαταστροφικές τάσεις... Αναφορά στο χαρακτηριστικό αποτέλεσμα αυτών των συμπεριφορών: ένα ηδονικό ντελίριο ωμής βίας, σε μια Αμερική που η οπλοφορία θεωρείται αναφαίρετο δικαίωμα του πολίτη και το οπλοστάσιο, από πρόχειρους υπολογισμούς, περιλαμβάνει 250 εκατομμύρια κομμάτια.
- «Το φυλετικό μίσος δεν έχει σβήσει», Εφ. «Πολίτης», 6.7.1999⁴⁸ – Αναφορά στο λευκό ρατσιστή Μπέντζαμιν Ναθένιελ Σμιθ, που θεωρείτο ύποπτος για μια σειρά φονικών επιθέσεων εναντίων μελών διαφόρων μειονοτήτων στις πολιτείες της Ιντιάνα και του Ιλινόις στις ΗΠΑ και στον τρόπο αυτοκτονίας του.
- «Ρατσισμός στον Κινηματογράφο», Εφ. «Πολίτης», 9.7.1999 – Αναφορά για τον αποκλεισμό από ρόλους των «άλλων» (των έγχρωμων) και για κάποιες δήθεν χιουμοριστικές καρικατούρες της φυλής ή εθνότητας διαφόρων εθνικών μειονοτήτων⁴⁹.
- «Γκέτο στην καρδιά της Ευρώπης», Εφ. «Πολίτης»⁵⁰, 19.7.1999 – Αναφορά για δυο κοινωνίες σε πολλές χώρες: τους «έχοντες» και τους «μη έχοντες». Πώς ζουν, πώς ντύνονται, πώς συμπεριφέρονται και, πώς μοιραία σκέπτονται διαφορετικά. Αναφορά σε μελέτες κοινωνικοδημογραφικών ρηγμάτων, για δυο διαφορετικούς κόσμους στην καρδιά της Ευρώπης, σε προάστια – γκέτο στο Παρίσι με τη συσπείρωση των ξένων στο δικό τους

⁴⁷ Αναδημοσίευση άρθρου της Κορίνας Βασιλοπούλου, από την εφ. «Ελευθεροτυπία» των Αθηνών.

⁴⁸ Πηγή: Ρόιτερ

⁴⁹ Γίνεται κριτική για ένα από τους χαρακτήρες της υπέρ-παραγωγής «Ο Πόλεμος των Άστρων», το πλάσμα που ακούει στο όνομα «Watto» αντιμετωπίζεται ως προσβλητική καρικατούρα Εβραίου ή, και κατ' άλλους Άραβα.

⁵⁰ Αναδημοσίευση από την "The Guardian".

κόσμο και την επιφυλακτικότητα των ξένων που νιώθουν ασφάλεια «κλεισμένοι» στο δικό τους κόσμο...

- «*Στη χώρα του «Απαρτχάιντ»*», Εφ. «Λεμεσός», 20.8.1999⁵¹ - Αναφορά σε αναλύσεις ρατσισμού – πολιτισμού και πώς μπαίνουν τα θεμέλια ενάντια στο ρατσισμό.
- «*Αυξάνονται οι νεοναζί*», Εφ. «Πολίτης», 2.9.1999 – Αναφορά για τις βιαιότητες που προκαλούν οι νεοναζί και σε αναμονή επιτυχίας της γερμανικής ακροδεξιάς στις επικείμενες εκλογές στο γερμανικό κρατίδιο του Βρανδεμβούργου που πλήττεται από έντονο ρατσισμό.
- «*Έξω οι ξένοι από την Ευρώπη*», Εφ. «Πολίτης», 6.10.1999⁵² - Αναφορά στη ξеноφοβία που θερίζει την Ευρώπη και στις ανησυχίες των κατοίκων της Ευρώπης από την αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας που ρίχνουν το φταίξιμο στους ξένους, τις απαιτήσεις για μέτρα από τις κυβερνήσεις για να σταματήσει το μεταναστευτικό ρεύμα. Επισημαίνεται η μετά τον Παγκόσμιο Πόλεμο ανάγκη στήριξης από τους ξένους για ανοικοδόμηση της Ευρώπης και στο πώς, σήμερα, Βρετανία, Γαλλία και Γερμανία απαιτούν από την Ε.Ε. να καθιερώσει πιο αυστηρά μέτρα για τις άδειες παραμονής και να εντείνει τους ελέγχους για αποτροπή εισόδου λαθρομεταναστών. Έμφαση δίνεται στο άρθρο, πώς η «απειλούμενη» της δικής της στρατηγικής Ευρώπη, στρέφεται σε εύκολες λύσεις απλουστεύοντας τα προβλήματα του κοινωνικού της συστήματος: «φταίνε για όλα οι ξένοι».
- «*Οι νεοναζί ξανάρχονται στην Αυστρία*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 7.10.1999 – Αναφορά πώς εξωθούνται σε εθνικιστικές εξάρσεις ακόμη και οι σοσιαλδημοκράτες.
- «*Γερμανική υπηκοότητα σε 1 εκ. αλλοδαπούς*», Εφ. «Αλήθεια», 26.10.1999⁵³ – Αναφορά σε στόχους πολιτογράφησης 1 000 000 ξένων πολιτών (80% τουρκικής καταγωγής). Η εγκατάλειψη του

⁵¹ Ανταπόκριση από τον καθηγητή Αριστείδη Σήτα.

⁵² Ανταπόκριση Ξένιας Τούρκη.

⁵³ Βερολίνο (ΑΠΕ).

«δόγματος» του «νόμου του αίματος» (ius sanguinis) για τα παιδιά των αλλοδαπών, τα μοντέλα επιλογής γερμανικής υπηκοότητας⁵⁴.

- «Ο ρατσισμός τρέφεται με βία», Εφ. «Πολίτης», 30.10.1999⁵⁵ - Αναφορά στην έκρηξη ρατσιστικής βίας από τον 23χρονο Π. Καζάκο και για το σοκ που προκάλεσε στην ελληνική κοινωνία από το έγκλημα και από το έρπον κλίμα ξενοφοβίας και εν δυνάμει ρατσισμού. Επισημάνσεις για τα προβαλλόμενα μοντέλα εξουσίας και βίας από τα ηλεκτρονικά Μ.Μ.Ε, το συνεχές βομβαρδισμό από την τηλεοπτική πολιτισμική φτώχεια και την ιδεολογία της εξατομικευμένης καταξίωσης, που θεοποιεί το καταναλωτικό μοντέλο και την με το όποιο κόστος, κοινωνική άνοδο.
- «Η ζωή ενός μαύρου Γερμανού και η παράνοια του ρατσισμού», Εφ. «Πολίτης», 16.11.1999⁵⁶ – Αναφορά σε ένα σενάριο ενός αγοριού που θέλε με περηφάνια να παρελάσει υπό το βλέμμα του Αδόλφου Χίτλερ, επιδεικνύοντας τη σβάστικα που ήταν καρφισωμένη στο σακάκι του. Υπήρχε, όμως, μια σημαντική λεπτομέρεια: το αγόρι ήταν μαύρο, απαγορευτικός καρπός «αμαρτήματος» μεταξύ της άριας φυλής και άλλων «κατώτερων» φυλών. Το 1929 ο πατέρας διετάχθη να επιστρέψει στη Λιβερία, όπου είχε τις ρίζες του, ενώ μητέρα και γιος παραμένουν στο Αμβούργο. Μια πρώτη δυσάρεστη ανάμνηση του μικρού αγοριού από το δάσκαλό του, «Θα έρθει και η δική σου σειρά όταν ξεμπερδέψουμε με τους Εβραίους». Το 1942 εκλιπαρεί για να καταταγεί στο γερμανικό στρατό, ο οποίος δεν μπορούσε να δεχτεί ένα μαύρο – έστω και μιγά – άνδρα για να πολεμήσει για ένα φυλετικώς «καθαρό» έθνος. Μετά τον πόλεμο αναχώρησε στη Λιβερία και στη συνέχεια στις ΗΠΑ, όπου έγινε Αμερικανός πολίτης. Όταν εκλήθη να υπηρετήσει τοποθετήθηκε σε μονάδα μαύρων στρατιωτών – στη δεκαετία του 50 ίσχυε ο φυλετικός διαχωρισμός. Ο Χανς – Γιόργκεν Μασακί, δημοσιογράφος σήμερα στις ΗΠΑ σχολίασε στο περιοδικό

⁵⁴ Στο λεγόμενο μοντέλο «επιλογής», τα παιδιά των αλλοδαπών που γεννιούνται στη Γερμανία, θα παίρνουν εφεξής αυτομάτως και τη γερμανική υπηκοότητα, με την υποχρέωση να επιλέξουν μια από τις δυο, μέχρις ότου κλείσουν το 23^ο έτος της ηλικίας τους.

⁵⁵ Ανάλυση του Νίκου Ι. Μεγαδούκα.

⁵⁶ Πηγή: Reuters.

«Ebony», «Νομίζω ότι ο γερμανικός στρατός υπήρξε πιο ειλικρινής από τους Αμερικανούς. Οι Γερμανοί είχαν ξεκαθαρίσει ότι δεν με ήθελαν. Αντιθέτως, οι Αμερικανοί με κάλεσαν να υπηρετήσω και στη συνέχεια μου συμπεριφέρονταν σαν να μην ήμουν ίσος με αυτούς».

- «*Έξαρση ρατσισμού και ξενοφοβίας στην Ε. Ένωση*», Εφ. «ο Φιλελεύθερος», 12.12.1999 – Αναφορά για το πόρισμα της πρώτης ετήσιας έκθεσης του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για συμπεριφορές διακρίσεων και βίας, την απειλή από αύξηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.
- «*Ρατσισμός και δουλεία, δύο εχθροί της Αμερικής*», Εφ. «Πολίτης», 19.12.1999⁵⁷ - Αναφορά στις φυλετικές προκαταλήψεις στον αμερικανικό στρατό. Μια προβληματική κατά πόσον «πρέπει η αμερικανική κυβέρνηση να αποζημιώσει τους απογόνους των σκλάβων».
- «*Τι Αυστρία, τι Τουρκία*», Εφ. «Πολίτης», 4.2.2000⁵⁸ - Αναφορά στο ξεσηκωμό της Ευρώπης εναντίον της Αυστρίας και για τη διαφορετική αντιμετώπιση των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. απέναντι στην καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τις παραβιάσεις των ευρωπαϊκών θεσμών στην Τουρκία.
- «*Κλιμακώνονται οι διεθνείς αντιδράσεις για την Αυστρία*», Εφ. «Σημερινή», 5.2.2000 – Αναφέρεται πώς αντιμετωπίστηκε στο διεθνή τύπο και τις διάφορες κυβερνήσεις ο νέος κυβερνητικός Συνασπισμός μετά την έγκριση της συμμετοχής του ακροδεξιού κόμματος της Ελευθερίας του Γέργκ Χάιντερ. Πρόκειται περί άρθρου με μια ποικιλία από αντιδράσεις που οπωσδήποτε επηρέασαν τη μελλοντική μετεξέλιξη της απομάκρυνσής του από τον κυβερνητικό Συνασπισμό.
- «*Το μυστικό του Γεργκ Χάιντερ*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 13.2.2000⁵⁹ – Αναφορά για την αυστριακή πραγματικότητα και τις ναζιστικές καταβολές, την εκ φύσεως ξενοφοβία των απομονωμένων Αυστριακών και πώς αυτοί άρχισαν να βλέπουν ξαφνικά έναν «μεσσία» στο πρόσωπο του Χάιντερ που δεν τους μιλούσε για ξοφλημένη ουδετερότητα στο άκουσμα της οποίας

⁵⁷ Αναδημοσίευση από την εφ. «The Washington Post».

⁵⁸ Μονόστηλο άρθρο του Κ. Διογένους.

⁵⁹ Γράφει ο Κ. Κωνσταντίνου.

έπλητταν μέχρι θανάτου. Προσεγγίζονται τέλος οι φόβοι της Ευρώπης, για τα ενδεχόμενα σενάρια νεοφασιστικών κρατών.

- «Η Αυστρία αφυπνίζει την Ευρώπη», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 15.2.2000⁶⁰ - Αναφορά για την αναβίωση του ναζισμού, φασισμού και ρατσισμού, την είσοδο του ακροδεξιού κόμματος των Φιλελευθέρων στη διακυβέρνηση της Αυστρίας και στο μεταπολεμικό ναζισμό. Πώς η Ενωμένη Ευρώπη απομονώνει πολιτικά την Αυστρία. Επισημαίνονται στοιχεία όπως: η μετανάστευση στην Ευρώπη σε συσχετισμό με την ανάπτυξη, την ανεργία, τον αναλφαβητισμό, την εγκληματικότητα, τον περιορισμό δικαιωμάτων των εργαζομένων, το φιλελευθερισμό της αγοράς, τα οικονομικά και πολιτικά σκάνδαλα, το μίσος των ανέργων για τους ξένους που τους «κλέβουν τις δουλειές», τη στάση των νέων για τους πολιτικούς και την πολιτική κ.α, και, πώς όλα μαζί τροφοδοτούν το ποτάμι του κοινωνικού θυμού που αγκαλιάζει αθόρυβα τους λογής - λογής «φίρερ» τύπου Χάιντερ, Λεπέν, Μπόσι, Φίνι, που βρίσκονται σ' όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη μας, ανεξάρτητα από χρώμα, φυλή και θρησκεία.
- «Ο Χάιντερ έφυγε, τα προβλήματα μένουν», Εφ. «Πολίτης» - στήλη «με άποψη», 1.3.2000 – Αναφορά για την παραίτηση του Χάιντερ ως νίκης της ευρωπαϊκής δημοκρατικής συνείδησης. Ευρύτερη προβληματική «τι τρέφουν τα φαινόμενα Χάιντερ στην Αυστρία και Ζαν Μαρί Λεπέν στη Γαλλία και οι συσχετισμοί των Νεοναζί στη Γερμανία». Αναφορά στις εκτεταμένες δολοφονίες μεταναστών και τα διάφορα υπαρκτά προβλήματα από την παρουσία ξένων σε συνδυασμό με τα ψηλά ποσοστά ανεργίας.
- «Η κατάσταση αλλοδαπών στη Γερμανία», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 10.3.2000⁶¹ - Αναφορά στην έκθεση που κυκλοφόρησε στα γερμανικά Μ.Μ.Ε. για θέματα αλλοδαπών, που για πρώτη φορά αφιερώνεται κεφάλαιο για τους πρόσφυγες και τους παράνομους μετανάστες – θέμα που ήταν πριν «ταμπού». Επισημαίνεται σε απόλυτους αριθμούς και σε εκατοστιαίες αναλογίες η διακίνηση και η παραμονή στη χώρα αυτή και τα σκοτεινά σημεία που παρατηρούνται σε θέματα εκπαίδευσης των μεταναστών. Μια άλλη σημαντική επισήμανση αναφέρεται στην

⁶⁰ Άρθρο του Χ. Μερακλή.

⁶¹ Άρθρο του Πιερή Ζαρμά.

απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στο Λουξεμβούργο για πολίτες τουρκικής καταγωγής που ζουν στη Γερμανία και διαθέτουν χρονικά περιορισμένη άδεια εργασίας⁶², δεν επιτρέπεται – ακόμα κι αν έχουν δια-

πράξει ποινικό αδίκημα – να απελαύνονται αυτομάτως.

- «*Ευτυχώς που υπάρχουν και οι μετανάστες*», Εφ. «Πολίτης», 19.3.2000⁶³ - Αναφορά στο φαινόμενο Χάιντερ πως δεν είναι μόνο της Αυστρίας και, πώς η ξενοφοβία ενδημεί στους κόλπους της υπό ένωση Ευρώπης. Στα προσχήματα για πολιτισμική αλλοτρίωση και για οικονομική κατάρρευση της Ε.Ε., που επισημαίνει από διάφορες αντιδράσεις των οπαδών της ξενοφοβίας, οδηγεί τον αναγνώστη στον προβληματισμό, το κριτήριο που δίνει σε κάποιον το χαρακτηρισμό του Ευρωπαϊού πολίτη. Αλληγορικά επικεντρώνεται στο απόφθεγμα του Ισοκράτη, «Έλληνες εισίν οι της ημετέρας παιδείσεως μετέχοντες» και καταλήγει με την πρόκληση «πριν εξοβελίσουμε τους προερχόμενους από χώρες εκτός Ευρώπης, πρέπει πρώτα να αφαιρέσουμε τον τίτλο του Ευρωπαϊού από όσους ζουν στην ήπειρό μας αλλά η παιδεία τους είναι ανύπαρκτη. Είμαστε;», για να καταλήξει πως κανείς δυνατός δεν φοβάται. Μόνο οι αδύναμοι, «Όσοι φοβούνται τους ξένους αρνούνται τον ευρωπαϊσμό».
- «*Οργιάζει η ξενοφοβία*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 24.3.2000 – Αναφορά σε εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μη Ανοχής (ECRI) στα πλαίσια του εορτασμού της Παγκόσμιας Ημέρας κατά του Ρατσισμού και της κατάργησης των φυλετικών διακρίσεων σχετικά με τους τσιγγάνους ROMA⁶⁴ και της κακομεταχείρισης και διακρίσεων

⁶² Πρόκειται για την υπ' αριθμό C.340/97 απόφαση, που βασίζεται στη Συμφωνία Σύνδεσης της Τουρκίας με την Ε.Ε., βάσει της οποίας Τούρκοι εργαζόμενοι που ανήκαν στην κανονική αγορά εργασίας ενός κράτους – μέλους της Ένωσης, αποκτούν ύστερα από 4 χρόνια τακτικής απασχόλησης ελεύθερη πρόσβαση σε κατ' επιλογήν επάγγελμα.

⁶³ Άρθρο του Διαμαντή Σεϊτανίδη, από την «Ελευθεροτυπία» των Αθηνών.

⁶⁴ Η πιο διαδεδομένη ονομασία για τους Τσιγγάνους, ή Αθίγγανους, είναι το ουσιαστικό «ROM» (Πληθυντικός ROMA). Υπάρχουν και υπο-ομάδες Τσιγγάνων που αυτοαποκαλούνται «ROM» (και στον ενικό και στον πληθυντικό) και το χρησιμοποιούν για να διαχωρίζονται από τις άλλες τσιγγάνικες ομάδες (π.χ. της

που υφίστανται σε πέντε κράτη: Βουλγαρία, Τσεχία, Ουγγαρία, Βέλγιο και Ελβετία. Η εφαρμογή των διακρίσεων κατά μελών αυτής της κοινότητας σε πολλούς τομείς της ζωής, όπως της απανομής της δικαιοσύνης και της πρόσβασης σε ίσες ευκαιρίες σε τομείς της εκπαίδευσης και απασχόλησης προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία. Η ανησυχία της ECRJ όσον αφορά τη Βουλγαρία σχετίζεται με τον πληθυσμό των Roma, ο οποίος αποτελεί στόχο κακομεταχείρισης από την αστυνομία και διακρίσεων σε πολλούς τομείς της ζωής και στο επίπεδο ανοχής του κοινού που είναι χαμηλότερο από το κοινώς αποδεκτό. Ανακύπτει από την έκθεση της ECRJ η ανάγκη να αφυπνιστεί η κοινή συνείδηση γύρω από τα προβλήματα των διακρίσεων. Στην Τσεχική Δημοκρατία ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί η συνέχιση της ρατσιστικής βίας, κυρίως – αλλά όχι αποκλειστικά – κατά της κοινότητας Roma. Στην Ουγγαρία γίνεται αναφορά για κακοποιήσεις από την αστυνομία και για το Βέλγιο αναφορά σε διαπιστώσεις ότι εξακολουθούν να υφίστανται ρατσιστικοί νόμοι και να εφαρμόζονται έστω και πολύ σπάνια.

- «*Νέο δουλεμπόριο στις ΗΠΑ*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 3.4.2000 – Αναφορά σε έκθεση της CIA, από έκδοση της εφ. New York Times, για 50 000 γυναίκες και παιδιά από την Ασία, τη Λατινική Αμερική και την Ανατολική Ευρώπη (αναφορά για ορισμένα παιδιά ηλικίας ακόμη και 9 ετών), που μεταφέρθηκαν στις ΗΠΑ και εξαναγκάζονται να εργάζονται ως πόρνες, παράνομοι εργάτες, οικιακοί βοηθοί. Υπογραμμίζεται στην έκθεση η μη επαρκής νομοθετική θωράκιση για αντιμετώπιση του συγκεκριμένου προβλήματος, με την έννοια ότι οι ποινές που προβλέπονται για τις παράνομες πράξεις του είδους δεν είναι υπολογίσιμες και αποτρεπτικές.
- «*Αύξηση νεοναζιστικής βίας στη Γερμανία*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 5.4.2000 – Αναφορά από ανταπόκριση του Βερολίνου σε μια έκθεση καταπέλτη για τη δράση των

SINTI). Στην Ελλάδα και στην Κύπρο υπάρχει μια σύγχυση ονομασίας: Τσιγγάνοι, Αθίγγανοι, Γύφτοι, χωρίς να σημαίνει ότι δεν πρέπει ο χαρακτηρισμός τους και ως «ROM» να είναι δεχτός [Βλ. σχετικό Μ. Παυλή – Α. Σιδέρη, «Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας» (Μελέτη – Έρευνα), εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού – Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1990].

Χιτλερικών⁶⁵. Επισημαίνεται η αύξηση σε βίαιες νεοναζιστικές επιθέσεις που έγιναν το 1999 στη Γερμανία και στην όλο και περισσότερο χρήση του internet με στόχο να απευθυνθούν σε πολύ μεγαλύτερο ακροατήριο.

- «Φταίνε οι πλούσιες χώρες», Εφ. «Πολίτης», 10.4.2000 - Αναφορά σε έκθεση του ΟΗΕ για τους περιορισμούς της βοήθειας των πλούσιων χωρών προς τις φτωχές.
- «Φόβος και τρόμος οι Νεοναζί», Εφ. «Πολίτης», 10.4.2000 – Αναφορά σε 114 νεοναζιστικές οργανώσεις, 53000 ενεργά μέλη για προπαγάνδα του ναζισμού, 300 ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, που δρουν κατά τόπους ή και σε όλη την επικράτεια της Γερμανίας. Αναφορά για τα «μαύρα σύννεφα» του ναζισμού, και τις απειλές, τον πολλαπλασιασμό πράξεων βίας με ρατσιστικό περιεχόμενο, την αυξητική τάση των νεοναζί (από το 1999 αύξηση κατά 11% με ανοδική τάση), στα γεγονότα στην Αυστρία με τη συμμετοχή των ακροδεξιών του Γεργκ Χάιντερ στην κυβέρνηση, στους θαυμαστές του Χίτλερ στη Γερμανία. Συσχετισμοί με την ανέχεια των νέων κρατιδίων (19% ανεργία δηλαδή διπλάσιο από το μέσο όρο όλης της Γερμανίας) και την ανεργία στα ανατολικά κρατίδια που πλήττει κυρίως τους νέους και πώς γίνονται θύματα της νεοναζιστικής προπαγάνδας.
- «Τώρα μεταναστεύουν στην Ευρώπη αντί στις ΗΠΑ», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 4.7.2000 – Αναφορά ότι η γηραιά ήπειρος κατακλύζεται από οικονομικούς μετανάστες. Μιλώντας με αριθμούς καταγράφεται μια μετατόπιση προς Ευρώπη, που προκαλεί ανησυχίες στους Ευρωπαίους που τη βλέπουν περισσότερο ως πρόβλημα παρά ως υπόσχεση αναζωογόνησης. Επισημαίνεται από ξένες δημοσιεύσεις ότι η Ευρώπη δε μοιάζει – σε αντίθεση με την Αμερική – έτοιμη να υποδεχθεί με ανοικτές

⁶⁵ Στην έκθεση της υπηρεσίας εσωτερικής ασφάλειας της Γερμανίας αναφέρεται από πηγή του «Γερμανικού Γραφείου Προστασίας του Συνάγματος» για τρεις φόνους από επιθέσεις νεοναζί κατά το 1999, 13 απόπειρες φόνων και 630 τραυματισμούς. Γίνεται εκτός των άλλων αναφορά για αυξήσεις 10% του αριθμού των Γερμανών που είναι έτοιμοι να χρησιμοποιήσουν βία (σύνολο 9000). Στην έκθεση υπογραμμίζεται ωστόσο ότι δεν φαίνεται να υπάρχουν οργανωμένα ακροδεξιά τρομοκρατικά κινήματα. Επισημαίνεται επίσης όπως και σε προηγούμενες εκθέσεις ότι οι περισσότερες κατά κεφαλήν νεοναζιστικές επιθέσεις πραγματοποιήθηκαν στα ανατολικά κρατίδια.

αγκάλες «τους αποκαμωμένους, τους φτωχούς και τις μάζες των στερημένων».

- «*Αυξάνονται και πληθύνονται οι φτωχοί στη Βρετανία*», Εφ. «Η Σημερινή», 12.12.2000 – Αναφορά από ανταπόκριση της Sunday Times του Λονδίνου σε πλέον των 8.750.000 ανθρώπων οι οποίοι ζουν σε νοικοκυριά με εισόδημα κατώτερο του 40% του βρετανικού μέσου όρου. Γίνεται μια σκιαγράφιση του φαινομένου της φτώχειας στη Βρετανία με ιδιαίτερη έμφαση στην παιδική φτώχεια και στην αύξηση παράνομων πράξεων⁶⁶.
- «*Πλοίο με χίλιους λαθρομετανάστες στην Ιταλία*», Εφ. «Η Σημερινή», 23.4.2001⁶⁷ - Αναφορά για πλοίο που ρυμουλκήθηκε προς τις ακτές της νότιας Ιταλίας μετά τον εντοπισμό του στην Αδριατική με λαθρομετανάστες, συμπεριλαμβανομένων πέντε εγκύων γυναικών και πολλών, 200 περίπου, παιδιών. Το πλοίο πιστεύεται ότι απέπλευσε από την Τουρκία. Όταν οι αστυνομικοί επιβίβαστηκαν στο πλοίο οι δουλέμποροι αναμείχθηκαν με τους επιβάτες για να επιχειρήσουν να διαφύγουν όταν θα έδενε σε λιμάνι το πλοίο.
- «*Νέα ρατσιστική επίθεση χθες στη Βρετανία*», Εφ. «η Σημερινή», 1.7.2001⁶⁸ - «Τα μέλη μιας οικογένειας ασιατικής καταγωγής μόλις που σώθηκαν όταν το σπίτι τους δέχτηκε επίθεση με εμπρηστική βόμβα, στη χειρότερη από αρκετές επιθέσεις με ρατσιστικά κίνητρα που σημειώθηκαν στη διάρκεια της νύχτας στη βόρεια Αγγλία, ανακοίνωσε η Αστυνομία. Εκπρόσωπος της Αστυνομίας του Lancashire δήλωσε ότι δυο καταστήματα, το ένα βρισκόταν κάτω από την κατοικία της οικογένειας και δυο αυτοκίνητα πυρπολήθηκαν τις πρώτες πρωινές ώρες σήμερα στις γειτονικές πόλεις Ουέλλιγκτον και Μπάρνλεϊ. Επτά μέλη της οικογένειας, περιλαμβανομένων μικρών παιδιών, διέφυγαν από το φλεγόμενο σπίτι τους όταν η μυρωδιά του καπνού ξύπνησε το ένα από τα παιδιά, δήλωσε η εκπρόσωπος. Το σπίτι καταστράφηκε εντελώς».

⁶⁶ Το άρθρο αυτό δεν έχει άμεση αναφορά σε ξένους, αλλά αποτελεί κείμενο, το οποίο σε συσχέτισμό άλλων κειμένων προάγει – σε λανθάνουσα κατάσταση – ξενοφοβικές τάσεις στην πιο ευάλωτη οικονομικά κοινωνία του Ηνωμένου Βασιλείου.

⁶⁷ Ανταπόκριση από Ρώμη (ΑΠΕ – Ass. Press).

⁶⁸ Ανταπόκριση από Λονδίνο, Ρόιτερ.

Τα παραπάνω και άλλα δημοσιεύματα, όπως κατά καιρούς βγήκαν στον κυπριακό τύπο συνιστούν κατά κάποιο τρόπο στοιχεία, που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη διαμόρφωση του δυτικοευρωπαϊκού και αμερικανικού μοντέλου απέναντι σε ρατσιστικές νοοτροπίας και στους μετανάστες. Σαν ρατσιστικός ή αντιρατσιστικός λόγος με πρόσβαση αριθμού Κυπρίων, χαρακτηρίζεται ότι προσφέρει στη δυνητική πραγματικότητα της κυπριακής κοινωνίας μηνύματα πιο πολύ αφυπνιστικού περιεχομένου και, σίγουρα – κατά τη γνώμη μας – ο βαθμός επιρροής, εκεί που υπάρχει, προάγει δυνητικούς σχηματισμούς γνώμης ενάντια στη βία, το μίσος ή το ρατσισμό.

Η ΔΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Προλεγόμενα

Στην Κύπρο υπάρχουν σήμερα δυο βασικές κατηγορίες ξένων. Η πρώτη κατηγορία είναι οι τουρίστες, που αντιμετωπίζονται ως πηγή που αφήνει χρήματα, συντηρεί και αναπτύσσει την τουριστική βιομηχανία. Πρόκειται για μια όχι μόνο ευπρόσδεκτη κατηγορία ξένων, αλλά και απαραίτητη για την οικονομική ευρωστία του νησιού. Οι Κύπριοι κάνουν έτσι, τα αδύνατα δυνατά να τους εξυπηρετούν, γιατί μαζί με αυτούς συνοδεύονται ροές κεφαλαίου και κατανάλωση αγαθών στο νησί, που εξόφθαλμα συμβάλλουν στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου. Στην αρχική περίοδο μάλιστα των μεγάλων διατομεακών αλλαγών, της στροφής στην τουριστική βιομηχανία, έχουν αρκετές φορές επισημανθεί, με χιουμοριστικό στυλ, πώς οδηγούμεθα σε μια κοινωνία «υπόκλισης» προς τους ξένους με το χαρακτηριστικό «Yes Sir, τι θα πάρετε κύριε...». Το πρόβλημα είναι η δεύτερη κατηγορία, οι οικονομικοί μετανάστες, που ενώ αρχικά τους ζητήθηκε να έρθουν με κάποιες ισόρροπες αναλογίες, για να πάρουν τα «ανεπιθύμητα» από εμάς επαγγέλματα, τους αντιμετωπίσαμε σαν την ευάλωτη φτηνή εργατική δύναμη ή την εύκολη λεία για περαιτέρω εκμετάλλευση και πλουτισμό. Έτσι, οι οικονομικοί εργάτες, οικιακές βοηθοί κι οι «καλλιτέχνιδες», νόμιμοι ή παράνομοι, μαζί με τις εξαθλιωμένες ομάδες λαθρομεταναστών, που στη συνέχεια άρχισαν να διεισδύουν στο νησί, αποτελούν τους «κομπάρσους» σε ένα σενάριο υποσχόμενης «γης – γέφυρας» με την Ευρώπη ή ακόμη και «γης της Ευαγγελίας», για τις εξαθλιωμένες μάζες του «Νότου». Στα διαδραματιζόμενα, όμως, διαγράφεται ένα κυπριακό μοντέλο με στοιχεία πολύ διαφορετικά των

προσδοκιών των φτωχών ξένων: την απέλαση ή και την πλήρη εκμετάλλευση. Μέσα στη νέα αυτή πραγματικότητα άρχισαν να λειτουργούν οι νέες ιδιαιτερότητες του σύγχρονου νεοπλουτισμού, με αντεστραμμένους τους όρους «υπόκλισης», όπου πολύ σατυρικά ερμηνεύει το χιουμοριστικό σε στυλ και σε τίτλο βιβλίο «Yes madam, Sorry madam» για τις οικιακές βοηθούς⁶⁹.

Μία δεκαετία πριν, δεν υπήρχαν δείγματα ρατσισμού και ξενοφοβίας στην Κύπρο, απλώς κάποιες ενδείξεις ενός είδους σνομπισμού και μιας κάποιας μη εύκολης αποδοχής του αλλοδαπού, εκτός αν ήταν επώνυμος. Το πρόβλημα άρχισε με την εργοδοσία αλλοδαπών ως φτηνού εργατικού δυναμικού και τους συσχετισμούς με ανεργία, τη λαθρομετανάστευση, κάποιες αναμίξεις ξένων στην εγκληματικότητα κ.α., με την κυπριακή κοινωνία να παρουσιάζει δείγματα ξενοφοβίας και μιας κατάστασης υποβόσκοντος ρατσισμού.

Οι διάφορες δημοσιεύσεις και τηλεοπτικές παρουσιάσεις από μόνες τους δεν στοιχειοθετούν ένα πραγματολογικό μοντέλο ρατσιστικών τάσεων της κυπριακής κοινωνίας. Με τη δυναμική όμως των μέσων δεν αποκλείονται εισροές και εκφάνσεις της δυναμική της δυνητικοποίησης, που επηρεάζει τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και το όλο διαπροσωπικό επικοινωνιακό σύστημα της κοινωνίας μας και εγγίζει τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς και πρακτικές διαφορισμού του «αυτοί» σε συσχετισμό με τη συγκρότηση του «εμείς» και πιθανών μετεξελίξεων που στοιχειοθετούν: δυνητική ξενοφοβία, δυνητική μισαλλοδοξία, δυνητικό ρατσισμό.

Θέτουμε εξ αρχής ότι, σε καμία περίπτωση δεχόμεθα ότι τα κοινωνικά συστήματα ακολουθούν κοινωνική νομοτέλεια. Ακόμη κι όταν τα γεγονότα και οι συμπεριφορές δείχνουν τρόπους γραφής δυνητικών τάσεων ρατσισμού της κοινωνίας μας ή περί πωρωμένων εκμεταλλευτών, ρατσιστών ή οιονεί ρατσιστών, η δυνατότητα αποπραγματοποίησης αυτής της αβελτηρίας, να μην περάσει στην πραγματικότητα ως τρόπος ζωής, είναι πάντα πιθανή όσον όμως πιθανή είναι κι η δρομολόγηση διαφθοράς ενός μέρους του κοινωνικού μας συστήματος.

Δεν είναι ρητορικό σχήμα να θέσω, πως μέσα του ο λαός μας ιστορικά και πολιτισμικά έχει βαθιά ριζωμένα στοιχεία ανεπανάληπτων

⁶⁹ Νέαρχος Ιωάννου, «Yes Madam, Sorry Madam – Το λεξικό της οικιακής βοήθειας», Plano Print, Λεμεσός, 1998.

ανθρωπιστικών αξιών αντίστασης στην αδικία. Πρωωμένοι εκμεταλλευτές υπάρχουν και πάντα θα υπάρχουν στις κοινωνίες μας, αδικούμε όμως το κοινωνικό μας σύνολο καταλογίζοντας για την πλειοψηφία των εργοδοτών καταστάσεις από ισχυρισμούς που απαντώνται σε κλασικές μαρξιστικές αναλύσεις, της «μοιραίας δηλαδή συσχέτισης συσσώρευσης πλούτου από τον εργοδότη και συσσώρευσης αθλιότητας, άγνοιας, υποτέλειας και υποβάθμισης από το μετανάστη».

Ανιχνεύσεις από τον κυπριακό τύπο

Στο σταυροδρόμι της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας, της πολιτικής, της κοινωνικοποίησης προσλαμβάνονται φαινόμενα όπως τα βλέπει ο Κύπριος από τον τύπο. Η διαρθρωτική διερεύνηση των διαφόρων δημοσιεύσεων στοιχειοθετεί δεδομένα για πάρα πέρα συσχετισμούς, σε άλλα επίπεδα αναλύσεων της πρωτογενούς έρευνάς μας (συμπληρωματικές παράμετροι). Από τον τύπο - χονδρικά έστω - βγαίνουν κάποιες υποθέσεις ή ακόμη, σε ένα πρώτο επίπεδο, πιθανολογικές συναρτήσεις, που πρέπει όμως να περάσουν και από άλλα επίπεδα. Μια άλλη παράμετρος είναι η ίδια η εξουσία του τύπου, που αρκετές φορές δουλεύει όχι μόνο ως διαμορφωτής γνώμης, αλλά και ανάπτυξης ερευνητικών «προκλήσεων» δίνοντας εναύσματα για πάρα πέρα διερεύνηση ενός φαινομένου.

Χαρακτηριστικά, είναι από τον τύπο που πρωτοβγήκε στην επιφάνεια η άγρια εκμετάλλευση παράνομων αλλοδαπών από τα κυκλώματα και τις μίζες που εισπράττονται επί των μεροκάματων των ξένων⁷⁰. Ακόμη, ο τύπος διεισδύει σε σημαντικές λεπτομέρειες συμπεριφορών και ξεσκεπάζει διάφορα επίπεδα της κοινωνίας μας. Οι συνθήκες διαμονής των παράνομων αλλοδαπών, σε μοντέλο

⁷⁰ Βλ. σχετικό σε άρθρο Γ. Ιωάννου «Άγριας εκμετάλλευσης τυγχάνουν εκατοντάδες αλλοδαποί που διαμένουν παράνομα στην πόλη – Μίζες από μεροκάματο ξένων – Επιτήδειοι τους εξασφαλίζουν διάφορες εργασίες – Πραγματικά άθλιες οι συνθήκες διαβίωσής τους», Εφ. Λεμεσός 14.7.2000]. «...Σύμφωνα με πληροφορίες που κατέχει η Αστυνομία, το συγκεκριμένο άτομο που παραχωρεί διαμονή στους αλλοδαπούς και τους διοχετεύει σε εργασίες κυρίως στο γεωργικό τομέα, εισπράττει για την εξυπηρέτηση αυτή ποσό ανάλογα με το μεροκάματο που παραχωρείται στους αλλοδαπούς...»

«ορνιθώνα», είναι μια χαρακτηριστική εικόνα, που αναφέρεται στην παροχή στέγης αυτών των – κατά άλλα - ανθρώπων, «δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι αστυνομικοί τους βρήκαν να διαμένουν στοιβαγμένοι σε πραγματικές τρώγλες»⁷¹.

Με αυτές τις παρατηρήσεις και άλλες, ανοίγουν πλείονα κεφάλαια συμπεριφορών, ερευνητικών «προκλήσεων»: εργοδότης, παράνομος εργάτης, εργασιακή σχέση, επιπτώσεις στο κοινωνικό φαινόμενο, θεσμοί, κυκλώματα, εγκληματικότητα, ξενοφοβία, μη ανεκτικότητα, ρατσισμός. Επισημαίνεται, επίσης, ότι μια «πρόκληση» ερευνητικής ανάπτυξης δεν έχει περιορισμούς μεταβλητών ή διαλεκτικής επί συναφών θεμάτων και κατά περίπτωση επεκτείνεται σε διάφορα ερευνητικά πεδία. Χαρακτηριστικό είναι και το κεφάλαιο των νόμιμων αλλοδαπών, κατά πόσον το νόμιμο συμβόλαιο ακολουθεί τους κανόνες εκμετάλλευσης, χωρίς διακρίσεις και παρεκκλίσεις στις εργασιακές σχέσεις, ή κατά πόσον παρέχει εικονική μόνο πραγματικότητα - μέχρι και του κεφαλαίου «μίζες» - στην πρακτική των εργασιακών σχέσεων.

Στα επόμενα κεφάλαια, καταγράφονται διάφορες δημοσιεύσεις, που τροφοδοτούν το επικοινωνιακό μας σύστημα με την ποικιλία των θεματικών καταστάσεων και κατ' αναλογία διαμορφώνουν ένα σύνολο στοιχείων συμπεριφορών. Επίκεντρο των προβληματισμών που αναπτύσσονται στα παρακάτω εξειδικευμένα «κεφάλαια συμπεριφορών», στοιχειοθετείται η θεματολογία του ρατσιστικού λόγου που οιονεί δίνει ένα πλαίσιο συγκεντρωτικής ταξινόμησης του ίδιου είδους, με την κρίσιμη ειδοποιό διαφορά πως δεν πρόκειται για «αντίγραφα» ασύνδετων συμπεριφορών.

⁷¹ Βλ. σχετικό Γ. Ιωάννου ο.π., «...η Αστυνομία ύστερα από πληροφορίες εντόπισε δεκατρείς συνολικά Ουκρανούς, σε έφοδο που έγινε σε εγκαταλειμμένη πανσιόν στο κέντρο της Λεμεσού. Οι άνθρωποι αυτοί διαβιούσαν σε πολύ άθλιες συνθήκες, ήρθαν παράνομα στην Κύπρο σε διάφορα χρονικά διαστήματα, και με τη βοήθεια συγκεκριμένου ατόμου εργοδοτούντο σε διάφορες εργασίες. Το άτομο αυτό σύμφωνα με την Αστυνομία, κάθε φορά που εξασφάλιζε εργασία στους Ουκρανούς. Εισέπρατε μια λίρα για κάθε ένα...».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η προβληματική των αναλύσεων στο Κεφάλαιο κατευθύνει το ερευνητικό πεδίο στις παρακάτω πιθανολογικές συναρτήσεις:

1. Ο βιολογικός ρατσισμός – ο θεμελιωμένος σε βιολογική βάση – δεν φαίνεται να μπορεί να περάσει μέσα από το «προστατευτικό τοίχωμα» του πολιτισμού, των παραδόσεων και γενικότερα της κουλτούρας των Ελληνοκύπριων.
2. Η κυριότερη παράμετρος που ωθεί τη μετανάστευση στην Κύπρο είναι οι συνθήκες εξαθλίωσης των μεταναστών στη χώρα τους – κυρίως της Ασίας και ορισμένων χωρών της πρώην Ανατολικής Ευρώπης – και σε ορισμένες περιπτώσεις τα αυταρχικά καθεστώτα που καθιστούν οικογένειες να προσφυγοποιηθούν ως οιονεί πολιτικοί μετανάστες, αλλά και το φαινόμενο ανάπτυξης της Κύπρου που αντανάκλα για ορισμένους μετανάστες – κυρίως από γειτνιάζουσες χώρες της Συρίας, της Αιγύπτου και του Λιβάνου – ως το πιο προσιτό El Dorado για μια καλύτερη ζωή.
3. Τα δείγματα γραφής των διαφόρων διακρίσεων στο κοινωνικό μας σύστημα είναι πιο πολύ προδιαθέσεις, προκαταλήψεις, καχυποψίες, μη ανεκτικότητα, ξενοφοβία και στερεοτυπικές διαδικασίες απέναντι στους ξένους, και, στηρίζονται και αναπτύσσονται από την άγνοια για τον άλλο και τον πολιτισμό του και την αδιαφορία απέναντι στο κοινωνικό δράμα του διαφορετικού άλλου, που οιονεί βρίσκει τροφή μέσα από μηνύματα πιο πολύ εικονικής πραγματικότητας, που διαπερνούν στην κοινή γνώμη.
4. Οι συνθήκες επιρροής της κοινής γνώμης για ξενοφοβικά κυρίως φαινόμενα αποκτούν νόημα μέσα από συσχετισμούς κοινωνικών δυνάμεων και δυνάμεων εξουσίας, εργασιακών σχέσεων και εκμετάλλευσης του πιο ευάλωτου, κοινωνικών

ανταγωνισμών, προϊδεάσεων εθνικής και ιδεολογικής υφής, που συνιστούν ενυπάρχουσες ιδιότητες στην κατασκευή στερεοτύπων και στην ενίσχυση των προδιαθέσεων και της προκατάληψης.

5. Η πολιτική αβεβαιότητα με την παρουσία της τούρκικης κατοχικής δύναμης, συνιστά στη δημιουργία προϊδεάσεων για ορατούς και «αόρατους» κινδύνους απέναντι σε ό,τι διακινείται από ή μέσω της κατεχόμενης Κύπρου⁷².
6. Ο τρόπος μετάδοσης των μηνυμάτων ή η ένταση που προσδίδεται σε αυτά, δυνητικά επιτρέπει τη διείσδυση προκατασκευασμένων στερεοτυπικών ιδεοτύπων, που περνούν στην κοινή γνώμη ως στυλ αντιπροσωπευτικότητας των τύπων κάποιων μειονοτήτων.
7. Οι τάσεις γενικεύσεων στη δημοσιογραφία, που παρατηρούνται σε ορισμένα ΜΜΕ για διάφορα περιστασιακά σενάρια αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ξένων ή που εμπλέκονται ξένοι: σεξισμός, πορνεία, εκβιασμοί, συγκρούσεις, διαρρήξεις, ακρόμη και δολοφονίες, δρομολογούν ξενοφοβικές τάσεις.
8. Ο «ρατσισμός» κι η ξενοφοβία υπάρχει μέσα στα ίδια τα ΜΜΕ, που δυνητικά εκτρέφεται από τους συσχετισμούς δύο πόλων: ενός συμβολικού κι ενός υποστασιακού. Ο πρώτος (που σχετίζεται με συγκεκριμένα γεγονότα στο χωροχρόνο) εμπλέκει το δεύτερο (που σχετίζεται με το σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν τη φυσιογνωμία) με τη διαλεκτική του δυνητικού κι ο δεύτερος εκτρέφεται από τον πρώτο στη διαδικασία στερεοτυπικών διαδικασιών.
9. Οι διάφορες αναδημοσιεύσεις αναφορικά με το δυτικοευρωπαϊκό και αμερικανικό ρατσιστικό μοντέλο ευαισθητοποιούν την κοινή γνώμη ενάντια στο ρατσισμό που μαστίζει τον πλανήτη μας και δυνητικά διαπερνούν ως «αντιρατσιστικός λόγος». Εντούτοις, οι δημοσιεύσεις διάφορων σεναρίων στην Κύπρο, που προβάλλουν πραγματικά ή εικονικά μηνύματα προβληματικών καταστάσεων με ξένους, φαίνεται να περνούν στην κοινή γνώμη ως επεξεργασμένος ή μη επεξεργασμένος «ρατσιστικός» ή «αντιρατσιστικός» λόγος, ανάλογα με τον τρόπο ανάπτυξης του

⁷² Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι αθίγγανοι κι οι αυτόμολοι που αποτέλεσαν έκδηλα ορατές εστίες καχυποψίας.

μηνύματος, τη βαρύτητα, το χρωματισμό που αποδίδεται και την έντασή του. Η ίδια η κοινωνία γίνεται ο δέκτης ανάλογα με τη θερμότητα ή τη ψυχρότητα του μηνύματος, έχει όμως τη δική της δυναμική να αναπτύσσει γνώμη, στην όλη θεώρηση για τον άλλο.

10. Ούτε στα διάφορα πραγματικά γεγονότα - στις εξελίξεις και μετεξελίξεις τους σε συμπεριφορές - ούτε στον τρόπο παρουσίασης μιας εικονικής πραγματικότητας, ούτε στους τρόπους γραφής των διαφόρων τάσεων ρατσισμού ή οιονεί ρατσισμού ή οποιασδήποτε αβελτηρίας που εκλύεται από ξενοφοβία ή στερεοτυπικές διαδικασίες υπάρχει κοινωνική νομοτέλεια. Υπάρχει τόσο το στοιχείο μιας πιθανής επανάληψης, όσο και μιας πιθανής εξ αντιθέτου δρομολόγησης του κοινωνικού φαινομένου του ρατσισμού, πράγμα που επιτρέπει στρατηγικές καταπολέμησής του στην Κυπριακή κοινωνία.
11. Ο τύπος και γενικά τα ΜΜΕ αρκετές φορές «εργάζονται» και παράγουν «διευθυντικά» στοιχεία για τη διαμόρφωση κοινής γνώμης, ιδιαίτερα σε φαινόμενα που άπτονται της δυναμικής των κοινωνικών συγκρούσεων, όπως είναι και το θέμα των διακρίσεων⁷³.
12. Σε μερίδα των μέσων μαζικής επικοινωνίας υπάρχει ένα φαινόμενο «λαγνείας» προς την εικονική πραγματικότητα, με επακόλουθο τη διολίσθηση προς τη ξενοφοβία των μέσων, χωρίς να σημαίνει ότι απουσιάζει και η άλλη θετική πλευρά. Όπως υπάρχουν δημοσιογράφοι και άτομα που ρέπουν προς τη ξενοφοβία και το ρατσισμό, έτσι υπάρχουν και αυτοί που αντιστέκονται με τη δική τους μάχη για ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και για το δικαίωμα του κάθε διαφορετικού να τύχει υπόληψης χωρίς διακρίσεις και προκατάληψη⁷⁴.

⁷³ Χαρακτηριστικά φαινόμενα είναι αυτά που σχετίζονται με την άγρια εκμετάλλευση των ξένων και η εξαθλίωση που υφίστανται από άνομες εργασιακές σχέσεις.

⁷⁴ Βλ. χαρακτηριστικά, Π. Βάσιλας, «Άνθρωποι σαν εμάς είναι οι και οι αλλοδαποί εργάτες...», Επικαιρότητα, Εφ. «Η Σημερινή», Γ. Καραμπέλια, «Οι Έλληνες και η μετανάστευση», Το Χρονογράφημα της Κυριακής, Εφ. «Πολίτης», 21. 11.1999, Γ. Ιωάννου, «Μίξεις από μεροκάματα ξένων», Εφ. Λεμεσός, 14.7.2000, Εφ. «Πολίτης», Στήλη: «Πολίτης με άποψη», με ειδικό τίτλο «Το

Δυστυχώς όμως αυτοί, είτε είναι λίγοι, είτε είναι «σιωπηρή» πλειοψηφία⁷⁵.

Από την πρωτογενή έρευνα και τις αναλύσεις που ακολούθησαν επαγωγικά, καταγράφονται οι παρακάτω παρατηρήσεις/ διαπιστώσεις:

1. Ο ρατσισμός αποδίδεται από τα ΜΜΕ να είναι πιο πολύ μια έννοια «απόρριψης ή διάκρισης κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκευματος ή ιδεολογίας...» (71%) και λιγότερο αποδίδεται στις «οποιοσδήποτε αρνητικές διαφορές προσώπων διαφορετικής φυλής, θρησκευματος ή ιδεολογίας...» (15%)⁷⁶. Ο συσχετισμός του ρατσισμού με το χρώμα του δέρματος βρίσκεται στις δηλώσεις του 19% των δημοσιογράφων και μόνο το 9% μιλά για χρήμα ή και διαφορετική τάξη, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των δημοσιογράφων βλέπουν το ρατσισμό ως πρόβλημα συνδυασμού «χρώματος» και οικονομικής μειονεκτικότητας των ξένων⁷⁷. Σαν αιτία, επίσης, απόρριψης το 74% των δημοσιογράφων πιστεύει ότι «οι άνθρωποι απορρίπτουν κάτι που δεν ξέρουν»⁷⁸.
2. Η Κυπριακή κοινωνία των ΜΜΕ δεν είναι απαλλαγμένη προδιαθέσεων, στερεότυπων, ρατσιστικών «στάσεων» και συμπεριφορών απέναντι στον άλλο⁷⁹:
 - εντοπίζεται αρχικά στο 78% των δημοσιογράφων, οι οποίοι οιοιδήποτε αποδίδουν στερεότυπα στους ξένους και, βρίσκουν στο 34% των ερωτηθέντων ότι σε μερικές περιπτώσεις ο ρατσισμός δικαιολογείται, ενώ το 2% θεωρεί το ρατσισμό πάντα δικαιολογήσιμο με ένα άλλο 2% να μιλά για πολλές φορές δικαιολογήσιμο⁸⁰.

αρμόδιο όργανο του ρατσισμού», Εφ. Πολίτης, 2.3.1999, Χ. Χατζηδημητρίου, «Γιατί μας σοκάρει ο ρατσισμός», Εφ. «Πολίτης», 18.11.1999.

⁷⁵ Η αναφορά στο «σιωπηρή» έχει έννοια ότι υπάρχει η προπαίδεια, αλλά ο λόγος τους δεν είναι κυρίαρχος για να περάσει με τις υφιστάμενες δομές και συγκυρίες.

⁷⁶ Βλ. Ερώτηση 1, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π.

⁷⁷ Βλ. Ερώτηση 16, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁷⁸ Βλ. Ερώτηση 15, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁷⁹ Βλ. σχετικές αναλύσεις στο Κεφάλαιο αυτό και, βλ., επίσης, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁸⁰ Βλ. Ερωτήσεις 11 και 6, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

- Οι αναλύσεις για τα στερεότυπα που αποδίδονται στους ξένους δείχνουν ένα εύρος σκέψεων – μέσα από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις – όπου το 28% δηλώνει με το χαρακτηριστικό «αν έχουν φήμη, πρέπει να υπάρχει για ένα λόγο»⁸¹, το 18% μιλά για «συνήθως είναι πραγματικά», ενώ, ένα 28% για «είναι μόλις – καμιά φορά –πραγματικά»⁸²
- το 24% θεωρεί το ρατσισμό ως πρόβλημα που πάντα υπάρχει και δεν έχει λύση απέναντι στην πραγματική κατάσταση των μειονοτήτων⁸³
- το 23% παρουσιάζει φαινόμενο μη επικοινωνίας με ξένους - σπάνιες ή επαφές που δεν υφίστανται με μέλη εθνικών μειονοτήτων - και, το 18% δεν βλέπει να υπάρχουν κίνητρα για ανάπτυξη σχέσεων⁸⁴
- το 26% των δημοσιογράφων δεν βλέπουν να στηρίζονται τα παράπονα των ξένων στη λογική ή να δικαιολογούνται⁸⁵
- σε καταστάσεις διακρίσεων 69% των δημοσιογράφων δηλώνει ότι «σε μερικές περιπτώσεις δημιουργούν οι ίδιοι οι ξένοι την σε βάρος τους διάκριση» και 9% μιλά για υπαιτιότητα των ξένων για το ρατσισμό που τους καταπονεί⁸⁶
- η μη αποδοχή μέλους μιας μειονότητας ως προϊσταμένου ειδήσεων επισημαίνεται στα 22% των δημοσιογράφων και, ακόμη, (α) τα 23% δεν αποδέχονται μέλη μειονοτήτων να εργάζονται σε σοβαρά τμήματα, όπως το τμήμα με πολιτικές αναλύσεις (β) τα 12% αμφισβητούν κατά πόσο ένα πρόσωπο που ανήκει σε μια μειονότητα θα μπορούσε να διαθέτει την ίδια αξιοπιστία όπως ένα πρόσωπο που ανήκει στην πλειοψηφούσα κοινωνία⁸⁷

⁸¹ Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί μια άλλη στερεοτυπική διαδικασία που περνά μέσα από προδιαθέσεις ρήσεων της τάξης, «εκεί που υπάρχει καπνός πρέπει να υπάρχει και φωτιά», κάτι που αποστραφεί από το άτομο τη διαλεκτική της διερεύνησης.

⁸² Βλ. Ερώτηση 11, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁸³ Βλ. Ερώτηση 2, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁸⁴ Βλ. Ερώτηση 3, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁸⁵ Βλ. Ερώτηση 5, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁸⁶ Βλ. Ερώτηση 8, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁸⁷ Βλ. Ερωτήσεις 28, 30, και 33, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

- ένα μικρό ποσοστό του 5% δεν θεωρεί τους ξένους τόσο σημαντικούς που να έχουν ένα δικό τους μέσο επικοινωνίας⁸⁸
 - η «στάση» 11% των δημοσιογράφων σε ειδήσεις που περιπλέκεται ένα μέλος μιας μειονότητας είναι κατευθυνόμενη ως προς το τι οι ακροατές/ αναγνώστες επιθυμούν να ακούσουν ή να διαβάσουν⁸⁹
 - ένα ποσοστό 21% των δημοσιογράφων δεν ανησυχεί για τα φαινόμενα επανεμφάνισης ομάδων νεολαίας ρατσισμού στην Ευρώπη και ένα αντίστοιχο ποσοστό 24% δεν βλέπει να υπάρχει οποιοδήποτε τρέχον πρόβλημα ρατσισμού στην Κύπρο⁹⁰.
3. Όπως υπάρχουν οι διάφορες ξενοφοβικές τάσεις στα ΜΜΕ έτσι υπάρχει και η αντίθετη πλευρά του υγιώς σκεπτόμενου δημοσιογράφου που αποτελεί το άλλη όψη των μέσων:
- το 74% των δημοσιογράφων αντιλαμβάνονται το ρατσισμό «ως πρόβλημα με λύση, αν όλοι βοηθήσουν» και 77% διατηρούν επαφές με εθνικές μειονότητες, μάλιστα με κίνητρα φιλίας ή και εργασίας, ενώ άλλα 4% διατηρούν κίνητρα οικογενειακών σχέσεων⁹¹
 - στην πλειοψηφία των δημοσιογράφων 65%, τα παράπονα που κάνουν οι μειονότητες κρίνονται είτε λογικά (9%) είτε δικαιολογημένα (56%) και το 61% του δημοσιογραφικού κόσμου σε καμία περίπτωση δικαιολογεί το ρατσισμό⁹²
 - αναφορικά με την προσπάθεια των μειονοτήτων συνύπαρξης στο κοινωνικό σύστημα της Κύπρου, το 33% πιστεύει ότι «κάνουν ό,τι μπορούν», αλλά ένα ποσοστό 57% αναμένει από αυτούς και άλλες προσπάθειες⁹³
 - η πλειοψηφία των δημοσιογράφων στο ύψος του 80% ανησυχεί για την επανεμφάνιση ομάδων νεολαίας ρατσισμού

⁸⁸ Βλ. Ερώτηση 31, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁸⁹ Βλ. Ερώτηση 32, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹⁰ Βλ. Ερωτήσεις 14 και 13, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹¹ Βλ. Ερωτήσεις 2, 3 και 4., Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹² Βλ. Ερωτήσεις 5 και 6, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹³ Βλ. Ερώτηση 7, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

στην Ευρώπη και το 27% των δημοσιογράφων αναφέρεται για αυξητική τρέχουσα τάση ρατσισμού στην Κύπρο⁹⁴

- υπάρχουν δηκτικά σχόλια για τη λειτουργία των ΜΜΕ ότι, (α) οι «ρατσιστικές "στάσεις" συχνά εκφράζονται από τα ΜΜΕ (δήλωση από 30% των δημοσιογράφων) (β) η εικόνα των εθνικών μειονοτήτων στα μέσα επικοινωνίας είναι «μερικές φορές πραγματική» (δήλωση από 75% των δημοσιογράφων), «σχεδόν ποτέ μέχρι ποτέ πραγματική» (δήλωση από 16% των δημοσιογράφων) (γ) η μετάδοση αυτής της εικόνας από τα μέσα «είναι χειρότερη από την πραγματική» (δήλωση από 49% των δημοσιογράφων) (δ) οι ειδήσεις που αναφέρονται στις εθνικές μειονότητες είναι κατά 23% σύνθητες φαινόμενο ενώ 69% των δημοσιογράφων μιλούν για αναφορά θεμάτων των ξένων «μερικές φορές», αλλά το είδος αναφοράς είναι θεματική κυρίως για αδικήματα και ναρκωτικά 79% και μόνο 8% για θέματα πολιτισμού ή άλλου στοιχείου που να μικραίνει τη ψαλίδα (ε) μερικά μέσα επικοινωνίας, σύμφωνα με το 25% των δημοσιογράφων ενθαρρύνουν ρατσιστικές τάσεις και σύμφωνα με το 51% αυτή η ενθάρρυνση καταγράφεται «μερικές φορές» (με αθροιστική εκατοστιαία συχνότητα το 76% των δημοσιογράφων πιστεύει πως υπάρχει «ενθάρρυνση ρατσιστικών τάσεων από τα μέσα επικοινωνίας) (στ) ένα ποσοστό 23% δηλώνει ότι είχε πάρει πιέσεις από ανώτερούς του για να καλύψει θέματα που σχετίζονται με μειονότητες με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο και το 7% έχει ενδώσει στις πιέσεις αυτές από φόβο επιπτώσεων⁹⁵.

Η τελευταία πτυχή αναγνώρισης του τρόπου λειτουργίας και της φιλοσοφίας των ΜΜΕ απέναντι στο ρατσισμό, στηρίζεται σε μια ποικιλία δομο-λειτουργικών παρατηρήσεων και τοποθετήσεων του δημοσιογραφικού κόσμου, που συνοψίζονται ως εξής:

1. Η δυνατότητα εισόδου των μειονοτήτων στα μέσα είναι μόλις 22% δυνατή⁹⁶.

⁹⁴ Βλ. Ερωτήσεις 14 και 13, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹⁵ Βλ. Ερωτήσεις 17, 18, 19, 20, 21, 26 και 36, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹⁶ Βλ. Ερώτηση 23, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

2. Στο 21% των ΜΜΕ υπάρχουν άτομα που ασχολούνται ειδικά με θέματα μειονοτήτων⁹⁷.
3. Τα 38% των ΜΜΕ κάνουν πάντα αναφορά στην εθνική καταγωγή των μειονοτήτων ενώ 47% γίνεται ανάλογα με το δημοσιογράφο που ασχολείται με το θέμα⁹⁸.
4. Το 62% αποδίδει αξιοπιστία στις μειονότητες από αναγνώστες/ ακροατές του⁹⁹.
5. Το σύστημα των ΜΜΕ δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει με συντηρητισμό το διορισμό μειονοτήτων να εργαστούν σε «σοβαρά» τμήματα – όπως λ.χ. το τμήμα πολιτικών αναλύσεων – 19% απαντούν «Ναι» και αποδέχονται τον ξένο και, 58% θέτει ως παράμετρο την επαγγελματική ποιότητα ενός υποψηφίου μέλους μιας μειονότητας.
6. Ο τρόπος καταπολέμησης του ρατσισμού από τις δηλώσεις των δημοσιογράφων είναι κατά σειρά συχνότητας ως εξής, (α) η διευκόλυνση εισόδου «φωνής» των μειονοτήτων στα μέσα επικοινωνίας: 46% (β) να αγνοείται ότι είναι μέλη μειονοτήτων: 26% και (γ) να γίνεται επεξεργασία της είδησης με φρόνηση: 26%¹⁰⁰.
7. Οι δημοσιογράφοι στη μεγάλη τους πλειοψηφία 83%, έχουν γνώμη ότι διαθέτουν τη δυναμική που επηρεάζει τους αναγνώστες/ ακροατές¹⁰¹.
8. Υπάρχει η πεποίθηση από το 53% των δημοσιογράφων ότι η κωδικοποίηση αυτό-κανονισμού είναι επαγγελματικά αναγκαία, ενώ ένα 42% δεν το θεωρεί ως καλό βήμα¹⁰².
9. Οι διαπιστώσεις των 38% για τους νέους δημοσιογράφους, με μοντέρνα εκπαίδευση, είναι ότι είναι περισσότερο ανεκτικοί σε μειονότητες, ενώ ένα ποσοστό 44% επισημαίνει ότι είναι το άτομο που μετρά κι όχι η ηλικία¹⁰³.

⁹⁷ Βλ. Ερώτηση 22, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹⁸ Ερώτηση 24, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

⁹⁹ Βλ. Ερώτηση 27, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

¹⁰⁰ Ερώτηση 29, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

¹⁰¹ Βλ. Ερώτηση 34, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

¹⁰² Βλ. Ερώτηση 35, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

¹⁰³ Βλ. Ερώτηση 37, Ερωτηματολόγιο 2., π.π.

10. Κατά την κρίση των δημοσιογράφων είναι, κατά σειράν ποσοστιαίας συχνότητας στις προκωδικοποιημένες απαντήσεις, «κυριότερος παράγοντας που παίζει αποφασιστικό ρόλο κατά πόσον ένα άτομο θα γίνει ρατσιστής»: η οικογένεια 45%, της οποίας επίσης καταλογίζει με 39% ότι «θα έχει μεγάλη επιρροή» και, το 13% μόνο ως προσδιοριστικός παράγοντας ο ρόλος του σχολείου¹⁰⁴.
11. Το 68% των δημοσιογράφων επισημαίνει ότι, θα πρέπει το Πανεπιστήμιο και τα διάφορα Κολέγια, που διδάσκουν επικοινωνία και δημοσιογραφία να επιδεικνύουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον σε θεματικές ρατσισμού και διακρίσεων¹⁰⁵.
12. Οι κοινωνικοί θεσμοί σε μέσες τιμές, σύμφωνα με τις δηλώσεις των δημοσιογράφων, ως προς το πώς περιπλέκονται ή οιονεί περιπλέκονται στην καταπολέμηση του ρατσισμού είναι κατά σειράν αξιολόγησης του πιο σημαντικού με βαθμό 1 στον πιο μικρό σε σημασία με βαθμό 5 ως εξής: Οικογένεια (1,7), Σχολείο (2,3), ΜΜΕ (2,9) και Διοίκηση (3,4)¹⁰⁶.

Με τις ανιχνεύσεις μας φέραμε στην επιφάνεια αναλύσεις συσχετισμών που αποτελούν μόνο την κορυφή του παγόβουνου αναφορικά με τη σχέση: δημοσιογραφία – ρατσισμός. Δεδομένου ότι θέματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς στοχεύουν στη διαμόρφωση μεθόδων αναμόρφωσης της κοινωνίας – βελτιωτικού μοντέλου – το θέμα «μέσα μαζικής επικοινωνίας - διαφορετικότητα και ρατσισμός» αποτελεί μια σημαντική αυτοτελή πολυδιάστατη ερευνητική πτυχή για περαιτέρω ενασχόληση.

¹⁰⁴ Βλ. Ερώτηση 38, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

¹⁰⁵ Βλ. Ερώτηση 39, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

¹⁰⁶ Βλ. Ερώτηση 40, Ερωτηματολόγιο 2., ο.π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ανθόπουλος Μπάμπης, «Πληροφόρηση και Ρατσισμός», Διεθνές Συνέδριο: «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία (1997)», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998.
2. Almond G. και Bingham Powel G., "Comparative Politics, a developmental approach", Little Brown, 1966.
3. Almond G. και Coleman J.S., "The Politics of the Developing Areas", Priceton Univ. Press, 1966.
4. Δαγτόγλου Π., «Ραδιοτηλέοραση και Σύνταγμα», εκδ. Σάκκουλας, 1976.
5. Hall Stuart et al, "Polising the Crisis" MacMillan, London, 1978.
6. Ιωάννου Νέαρχος, "Yes Madam, Sorry Madam – Το λεξικό της οικιακής βοήθειας», Plano Print, Λεμεσός, 1998.
7. Le'vy Pierre, «Δυνητική Πραγματικότητα (Realite' Virtuelle) – Η Φιλοσοφία του Πολιτισμού και του Κυβερνοχώρου», εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1999.
8. Lippman Walter, «Κοινή γνώμη», εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1988.
9. Mendelson H. και Crespi I., "Polls, Television and the New Look in Politics", Chandler, 1970.
10. Μεταξάς Α - Ι, «Πολιτική Επιστήμη (Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενο) – Εισαγωγική Θεώρηση», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1979 (επανέκδοση1985).
11. Miles Robert, «Racism», Routledge, London, 1989.
12. Παπαδημητρίου Ζήσης, «Ευρωπαϊκός ρατσισμός, Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.
13. Παυλή Μ. –Σιδέρη Α., «Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας» (Μελέτη – Έρευνα), εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού – Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1990.
14. Παπαστάμου Στάμος –Μιούνυ Γαμπριέλ, «Μειονότητες και εξουσία», έκδ. Αλέτρι, Αθήνα, 1983.
15. Τριμικλιιώτης Νίκος, «Τα ΜΜΕ στην Κατασκευή Αντικειμένων Ρατσισμού: Το Παράδειγμα των Οικιακών Βοηθών», άρθρο στο «Εξ Υπαρχής», Λευκωσία, Ιανουάριος 2001.
16. Τσαούση Δ. Γ., «Η κοινωνία του ανθρώπου», εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1983.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III
Κρίστης Χαράκης
**ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ,
ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΜΜΕ**

*Άριστος τρόπος του αμύνεσθαι, το μη εξομοιούσθαι»
ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ: Τα εις αυτόν Στ' β.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μακροσκοπική προσέγγιση του κυπριακού κοινωνικού σκηνικού

Η Κύπρος, με την πορεία της στην Ευρώπη, έχει θέσει στόχους για καθιέρωσή της ως Κέντρου Υπηρεσιών. Ο αυξημένος διαμετακομιστικός ρόλος της Κύπρου, που απορρέει από το γεωπολιτικό της στοιχείο, από τη μια προσφέρεται για το στόχο αυτό, από την άλλη όμως αποτελεί πηγή νέων μορφών ανταγωνισμών και «συγκρούσεων» με πολυδιάστατη μάλιστα εξάρτηση πολιτικών, θεσμικών, βιολογικών, ψυχολογικών, δημογραφικών¹, μορφωτικών²,

¹ Το 1974 που η Τουρκία εισέβαλε και κατέκτησε το βόρειο τμήμα της Κύπρου είχε ως αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό προσώπων να μετακινηθεί από τον τόπο γέννησής του. Η Απογραφή έδειξε ότι 47,3% του πληθυσμού ή 284.822 πρόσωπα έχουν μετακινηθεί από τον τόπο γέννησής τους [Βλ. σχετικό «Απογραφή Πληθυσμού 1992 - Τόμος IV – Μετανάστευση», Σειρά I, Αρ. Έκθεσης 12, σελ. 2, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Τυπ. Κ.Δ., Λευκωσία].

² Η Απογραφή (1992) έδειξε ότι τα άτομα που έχουν μετακινηθεί εντός της Κύπρου είχαν γενικά πιο ψηλό μορφωτικό επίπεδο από τους υπόλοιπους (63% των ατόμων που έχουν μετακινηθεί είχαν ελάχιστο δευτεροβάθμια ή ανώτερη εκπαίδευση, ενώ το ποσοστό των ατόμων που δεν έχουν μετακινηθεί με το ίδιο μορφωτικό επίπεδο ήταν μόνο 46,6%) [Βλ. σχετικό «Απογραφή Πληθυσμού 1992 - Τόμος IV – Μετανάστευση», Σειρά I, Αρ. Έκθεσης 21, σελ. 2, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Τυπ. Κ.Δ., Λευκωσία].

μεταναστευτικών³, κοινωνικοοικονομικών⁴ και πολιτισμικών παραμέτρων.

Παράλληλα με αυτά, η αύξηση της ανταγωνιστικότητας στην αγορά εργασίας παρουσιάζει πιθανολογικές προεκτάσεις αποσταθεροποίησης του υφιστάμενου ρυθμού ποσοτικής και ποιοτικής αλλαγής του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στο νησί. Οι εσωτερικές μετακινήσεις, η αστικοποίηση⁵, η μετανάστευση και οι τάσεις αύξησης της ανεργίας,

³ Το 1998 οι αφίξεις μεταναστών μικρής διάρκειας έφτασαν τις 21.206 (44,7% άντρες και 55,3% γυναίκες). Ο αριθμός αυτός δεν αντιπροσωπεύει πρόσωπα αλλά αφίξεις, μια και το ίδιο πρόσωπο μπορεί να ταξιδέψει πάνω από μια φορά κατά τη διάρκεια του χρόνου. Υπολογίζεται ότι 8.801 πρόσωπα ήταν οι μετανάστες μεγάλης διάρκειας (48,7% άντρες και 51,3% γυναίκες). Οι κυριότερες χώρες προέλευσης αυτών των προσώπων είναι κατά σειρά η Ελλάδα (25,0%), το Ηνωμένο Βασίλειο (17,3%), η Sri Lanka (10,1%), η Ρωσία (7,5%), οι ΗΠΑ (4,3%) και οι Φιλιππίνες (3,9%) [Βλ. σχετικό «Στατιστική Τουρισμού και Μετανάστευσης 1998», Σειρά Ι, Αρ. Έκθεσης 26, σελ. 17, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Τυπ. Κ.Δ., Λευκωσία].

⁴ Evros Demetriades, Nabil F. Khoury, Symeon Matsis (Editors), "Labour Utilization and Income Distribution in Cyprus", «The Cyprus economy is an open one given its small size. It is open because of its large dependence on imports and exports as well as from the demographic point of view... The latest manifestation of the demographic openness of Cyprus is the wave of foreign labour entering the country, brought about by excessive demand pressures and the near full exploitation of the indigenous sources of labour supply. This is believed to have major implications for the economic and social life of the country. So far the implications of the large scale employment of foreign labour have not been examined...The presence of foreign labour is likely to affect profoundly the structure of the labour market in Cyprus, bearing in mind the experience in Europe during the last decades...» σελ. 38 – 39, Department of Statistics and Research, Ministry of Finance, Nicosia, 1996.

⁵ Από τα αποτελέσματα της Απογραφής (1992) είναι φανερό ότι η μετακίνηση των νεαρών ατόμων συνέβαλε πολύ στη μείωση που παρατηρείται στις αγροτικές περιοχές και κατά συνέπεια στην αύξηση των αστικών περιοχών. Είναι γεγονός ότι εάν εξετάσει κανείς την καθαρή αύξηση και μείωση σαν αποτέλεσμα της εσωτερικής μετακίνησης του πληθυσμού κατά ηλικία σε επίπεδο αστικής / αγροτικής περιοχής παρατηρεί ότι η μεγαλύτερη καθαρή μείωση στις αγροτικές περιοχές ήταν ανάμεσα στα άτομα ηλικίας 20 – 24 με 8 άτομα ανά 1000 κατοίκους και η μεγαλύτερη καθαρή αύξηση στις αστικές περιοχές παρουσιάζεται πάλι στις ηλικίες 20 – 24 με 4 άτομα ανά 1000 κατοίκους [Βλ. σχετικό «Απογραφή Πληθυσμού 1992 - Τόμος IV – Μετανάστευση», Σειρά Ι, Αρ. Έκθεσης 12, σελ. 20 -

αποτελούν μια πρώτη δέσμη προβληματισμού του ευρωπαϊκού μας προσανατολισμού.

Η εμπειρία έχει δείξει ότι, η απουσία ή η ελαττωμένη ικανότητα προσαρμοστικότητας και εύκαμπτης αναπτυξιακής πολιτικής, μαζί με άλλες μεταβλητές, παρεμπόδισαν την επίτευξη αναπτυξιακών στόχων σε στρατηγικές αγροτικής πολιτικής και στρατηγικές βιομηχανίας σε συσχετισμό με την εφαρμογή στρατηγικών τεχνολογίας⁶. Καταγράφηκε έτσι από τη δεκαετία του '80 περίοδο μεγάλων διατομεακών αλλαγών στην Κύπρο, πώς καθοριστικά οδηγήθηκε το νησί από αγροτικό σε "βιομηχανικό", για να καταλήξει σε τουριστικό κράτος. Ο ταχύρρυθμος καλπασμός "προκλήσεων" και αλεπάλληλων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών ασκούσε σημαντική επίδραση στη "δυναμική" των "στάσεων" του πληθυσμού.

Η αστικοποίηση και η ροή προς την τουριστική βιομηχανία έφερε μια ανισοσκελή ποιοτική πληθυσμιακή σύνθεση με αυξημένη πυκνότητα στις παραλιακές πόλεις, με όλες τις κοινωνικοοικονομικές συνέπειες, καθορίζοντας παράλληλα το μελλοντικό οικονομικό ρόλο του νησιού, μέσα μάλιστα σε ένα σκηνικό αβεβαιότητας από τη μόνιμη παρουσία και απειλή των κατοχικών δυνάμεων. Η εισαγωγή του Χρηματιστηρίου στο κυπριακό σκηνικό στα τελευταία χρόνια και η απουσία χρηματοοικονομικής προπαίδειας στον πληθυσμό κατέγραψε μια νέα ροή αναζήτησης εύκολου πλουτισμού με ρίσκο την ευκολότερη πτώχευση, που τελικά οδήγησε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να βιώσει τη σκοτεινή πλευρά της πτώσης του δείκτη.⁷

21, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Τυπ. Κ.Δ., Λευκωσία].

⁶ Τα Ευρωπαϊκά βιομηχανικά μοντέλα που αποτελούσαν ουσιαστικές εισηγήσεις στρατηγικών βιομηχανίας των αναπτυξιακών προγραμμάτων των Ηνωμένων Εθνών για την Κύπρο (Τρίτη Ιταλία), έχουν αποδειχθεί φενάκη στο στάδιο προώθησης τους - ούτε καν προσπάθεια ανάδρασης για έλεγχο στο στάδιο εφαρμογής αρκετών βιομηχανιών. [Βλ. σχετικά Institute of Development Studies, "Cyprus Technology Strategy - Final Report of the UNDP & UNFSTD Mission - Executive Summary", prepared for the United Nations Development Program on behalf of the Government of Cyprus and funded by the United Nations Fund for Science and technology for Development, Sussex, June, 1988.

⁷ Ο Γενικός Χρηματιστηριακός Δείκτης του ΧΑΚ είχε ως βάση το 100 την 29^η Μαρτίου 1996 και παρουσίασε τις εξής διακυμάνσεις στο τέλος κάθε αντίστοιχης περιόδου:

Κατά την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα η τάση των νέων για τριτοβάθμια εκπαίδευση και ο προσανατολισμός των κυπρίων κυρίως προς τον τομέα των υπηρεσιών, έφερε στην επιφάνεια μια αδήριτη ανάγκη ζήτησης για υποβαθμισμένα επαγγέλματα και για εισαγωγή ξένου εργατικού δυναμικού, που να πάρει αυτό το ρόλο. Με αυτά τα δεδομένα άρχισαν τα πρώτα νόμιμα μεταναστευτικά μέτρα, που στη συνέχεια όμως εξελίχθηκαν σε μια εκτός ελέγχου μεταναστευτική ροή λαθρομεταναστών. Πρόκειται για μια ροή διείσδυσης ξένων στο νησί που ξέφυγε από τον έλεγχο των αρχών, διανοίγοντας ένα σκηνικό προβληματικών καταστάσεων στις «εν εξελίξει» εργασιακές σχέσεις της Κύπρου⁸. Με την παρουσία των παράνομων ιδιαίτερα οικονομικών μεταναστών ξαναεμφανίστηκαν κάποιες καταστάσεις που θυμίζουν μοντέλο εκμετάλλευσης των πρώτων δεκαετιών της αποικιοκρατίας⁹, όπου στο εύκολο κέρδος των

Περίοδος	1996 (Μάρτιος)	1997 (Δεκέμβριος)	1998 (Δεκέμβριος)	1999 (Δεκέμβριος)	2000 (Δεκέμβριος)	2001 (Μάρτιος)
Γενικός Δείκτης	100	77,32	90,59	713,97	244,50	174

⁸ Evros Demetriades, Nabil F. Khoury, Symeon Matsis (Editors) ο.π., σελ. 45 – 46, «The initial decision of the Council of Ministers in 1990 set the upper limit for the temporary employment of foreign workers to 1.500 and covered the sectors of manufacturing, construction and tourism. It did not refer to home-helpers and nurses, because for these occupations, the Government policy was liberalized earlier. However, the envisaged quantitative limits proved difficult to enforce in reality. Within only two years the number of temporary foreign workers exceeded 12.000. Moreover, working permits were also granted for agriculture, which was not included in the initial priority sector.... Moreover, in spite of the original intention for tightly controlled employment of foreign labour, once this policy was changed there was an unprecedented large inflow, including administrative laxity».

⁹ Βλ. Γιάννη Λέφκη, «Οι Ρίζες» (Ιστορική μελέτη), Λεμεσός, 1984, σελ. 8 – 9 «...η ζωή στην Κύπρο πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914 – 1918) κι ως λίγο πριν το τέλος του, ήτανε λίγο πολύ η ίδια για τη φτωχολογιά σ' όλες τις μικροπολιτείες της. Μια ζωή άθλια. Σκυλίσια. Χτηνόδικη. Με άπειρες ώρες δουριάς, που πλερόνουνταν για ένα κομμάτι ψωμί που το τρώγανε τα μεσημέρια στο πόδι, χωρίς καμιά μα καμιά άνεση, γιατί δεν τους δινόταν καιρός να πάνε στα σπίτια τους και να γυρίσουνε σπιν ώρα τους. Το μεροκάματο ήτανε μόνο για να μην πεινάνε... Ανεργία τις πιο πολλές μέρες του χρόνου... Στέρηση. Αρόστια. Γκρίνια.

εργοδοτών διαδραματίζονται διάφορες μορφές αυθαίρετης εκμετάλλευσης. Τα θύματα τότε ήταν Κύπριοι, που στοιχειοθετούσαν σαν τάξη ένα αποικιακό υπόδειγμα προλεταρίων. Τα θύματα σήμερα είναι οι ξένοι οικονομικοί μετανάστες, με ακραία κατάσταση τους λαθρομετανάστες. Στην εξέλιξη των εργασιακών σχέσεων θα δούμε να ανασύρονται και να εμφυτεύονται τα στοιχεία της προκλητικής ανισότητας και, ακόμη, να μετεξελίσσονται μέσα στο κοινωνικό σύστημα προβληματικές καταστάσεις ξενοφοβικών τάσεων. Έτσι, αντί να μιλάμε για ευθύνες από την αυθαίρετη ενθάρρυνση για εισδοχή των μεταναστών και την επίσης αυθαίρετη εκμετάλλευσή τους, που καταπατά θεμελιώδεις αρχές ισότητας στην πολιτεία μας, το *πρόβλημα*, ως κοινωνικό, μετατοπίζεται στο πρόσωπο των μεταναστών. Η ευθύνη των μέσων μαζικής επικοινωνίας είναι εμφανής, όσον επίσης εμφανής είναι κι η ευθύνη αδράνειας της πολιτείας απέναντι στις παρεκκλίσεις του τύπου και στις παρεκκλίσεις εφαρμογών των βασικών αρχών δικαίου στις εργασιακές σχέσεις.

Μέσα από διάφορες δημοσιεύσεις ή ραδιοτηλεοπτικές ειδήσεις που εκπέμπουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, θα δούμε να καταγράφονται και μεγεθύνσεις ειδήσεων εικονικής πραγματικότητας, όπως και οι επιβλαβείς διαδικασίες του λεγόμενου «παιγνίου των αριθμών»¹⁰, σύμφωνα με το οποίο οι μετανάστες χαρακτηρίζονται ως *πρόβλημα*¹¹. Μέσα από αυτά διαπιστώνονται κυρίως σενάρια που στιγματίζουν τους μετανάστες έκδηλα ή συγκεκαλυμμένα ως «το πρόβλημα»¹² και τους

Κακομοιριά. Κι αμορφωσιά, ως εκεί που δεν παίρνει άλλο...». Βλ. επίσης Γ. Σ. Φραγκούδης, «Κύπρις», 1890, σελ. 15 – 20, «Φόροι και οικονομική κατάσταση της νήσου υπό την Αγγλίαν», εκδ. Αλέξανδρος Παπαγεωργίου, Αθήνα.

¹⁰ Βλ. σχετικό R. Moore, "Racism and Black Resistance in Britain", "Το επιβλαβές «παιγνίο των αριθμών» έχει σαν αποτέλεσμα οι μετανάστες να χαρακτηρίζονται και στιγματίζονται ως «το πρόβλημα», όπου με το «παιγνίο των αριθμών» παρουσιάζεται μια μορφή διασφάλισης των «καλών φυλετικών σχέσεων» κατά την αναζήτηση του «καλύτερου», «καταλληλότερου» αριθμού μεταναστών που να περιορίζει την διείσδυσή τους, να αντιμετωπισθεί έτσι «το πρόβλημα». Pluto Press, London, 1975.

¹¹ Βλ. R. Moore, ο.π., όπου επισημαίνεται ότι «η ενασχόληση με τους αριθμούς καθιστά τους μετανάστες «το πρόβλημα» και περιλαμβάνει συζητήσεις περί καλύτερου αριθμού για «επίλυσή» του.

¹² Βλ. επίσης Ν. Τριμικλιωτής, «Τα ΜΜΕ στην Κατασκευή Αντικειμένων Ρατσισμού: Το Παράδειγμα των Οικιακών Βοηθών», όπου ο ομιλητής σκιαγραφεί με τον όρο «παιγνίδι αριθμών», «πώς οι διάφορες συζητήσεις από τον πληθυσμό

εκμεταλλευτές ως την εξαρτημένη μεταβλητή αυτού του προβλήματος. Ο έλεγχος από τις αρχές αυτού του «προβλήματος» γίνεται σήμερα με δυο τρόπους στην Κύπρο (α) έλεγχος του είδους εργασίας που επιδίδει ευθύνης στον εργοδότη (ελέγχονται κυρίως οι εργοδότες παρά οι εργαζόμενοι) και (β) ο άμεσος έλεγχος των εργαζόμενων μεταναστών (δικαιοδοσία του Τμήματος Μετανάστευσης)¹³, με αρμοδιότητες απέλασης των λεγόμενων «παρανόμων».

Ημερολογιακά σενάρια.

Από τα πρώτα χρόνια που παρουσιάστηκε το φαινόμενο της μετανάστευσης οικονομικών μεταναστών, η γλώσσα και η σύνταξη σε ορισμένα κείμενα στις διάφορες εφημερίδες είναι ενδεικτικά στοιχεία που σκιαγραφούν «κανόνες» κινδυνολογίας και του «παιγνίου των αριθμών»¹⁴. Στο κεφάλαιο αυτό προτιθέμεθα να ανιχνεύσουμε διάφορα

των μεταναστών στην Κύπρο συμβάλλει στη ρατσιστική αντιμετώπισή τους, καθώς οι ίδιοι προβάλλονται ως ένα πρόβλημα στην κυπριακή κοινωνία». Ο Τριμικλινώτης επισημαίνει έτσι ένα αντίστοιχο «παιγνίδι αριθμών» στην Κύπρο από τα 189 ρεπορτάζ/ άρθρα που αναλύθηκαν σε ειδική μελέτη, με εξαίρεση 18, όπου όλα τα υπόλοιπα αναφέρθηκαν στο ζήτημα του «πολύ μεγάλου αριθμού αλλοδαπών», είτε πρόκειται για εργάτες που βρίσκονται στη χώρα χωρίς τη σχετική άδεια είτε για εργάτες με τη σχετική έγκριση. Ομιλία στις 16 Δεκεμβρίου, 2000, στην Πύλη Αμμοχώστου στη Λευκωσία στο σεμινάριο «Ρατσισμός και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας» (Συνδιοργανωτές: Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας, Οργανισμός Νεολαίας), Περιοδικό «Εξ Υπαρχής», Ιανουάριος, 2001.

¹³ Επισημαίνεται από τον «Περί Αλλοδαπών και Μετανάστευσης Νόμο» η δυνατότητα των αρχών να απελάσουν μετανάστες που δεν έχουν τα κατάλληλα έγγραφα ως «παράνομους». Σύμφωνα με τη συνέντευξη τύπου στο Γραφείο Δημοσιών Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας της 30.12.1996, η τροποποίηση της νομοθεσίας που εφαρμόστηκε από 1η Ιανουαρίου, 1997, κατέστησε τις ποινές πιο αυστηρές από προηγουμένως για τους εργοδότες που απασχολούν «παράνομους μετανάστες», τιμωρώντας τους με φυλάκιση 5 χρόνων ή με πρόστιμο 5 000 Λ.Κ. ή αμφότερα.

¹⁴ Βλ. σχετικό Τριμικλινώτης ο.π., "Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στις επικεφαλίδες των πρωτοσέλιδων εφημερίδων είναι ενδεικτική: «Έχουμε πλημμυρίσει από αλλοδαπούς» (Εφ. «Ο Αγών» 18.9.1996). Στην Εφ. «Ο Φιλελεύθερος» «50 000 Αλλοδαποί εργάτες – ενώ οι Κύπριοι παραμένουν άνεργοι», 1.9.1996, «Πλημμύρα από Αλλοδαπούς Εργάτες», 20.10.1996, «Οι Παράνομοι Μετανάστες Αποτελούν Μάστιγα», 2.6.1996, «Σε Επικίνδυνη Ζώνη οι Αλλοδαποί», 20.12.1996, «Πονοκέφαλος οι Αλλοδαποί», 25.12.1996, «Οι

επιλεκτικά σενάρια δημοσιευμάτων, δίνοντας, με ημερολογιακή σειρά, κάποιες ενδείξεις του τρόπου που απεικονίζει ο κυπριακό τύπος τα φαινόμενα της λαθρομετανάστευσης, της μετανάστευσης, των εργασιακών σχέσεων και της συμβίωσης των Κύπριων με τις άλλες μειονότητες. Μολονότι το περιεχόμενο των παρακάτω περιληπτικών αποσπασμάτων δε δίνει μια πλήρη αποκλειστική εικόνα της σχέσης όλων αυτών των στοιχείων με την ξеноφοβία και το ρατσισμό, κάτι που προσεγγίζεται μέσα από τις ανησυχίες και ανιχνεύσεις της έρευνάς μας, εντούτοις, στις «σελίδες» αυτές¹⁵, εικονίζονται κάποιες «εν τω εμφανεί» συναρτήσεις κοινωνικών ρευμάτων που καθρεφτίζουν παρασιτικές μορφές σχέσεων του κοινωνικού μας συστήματος και, μαζί με άλλα δεδομένα, αποτελούν στοιχεία συσχετισμών με την πρωτογενή έρευνά μας.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Προλεγόμενα

Το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν μπορεί παρά να εξετάζεται μέσα από τις ροές παγκοσμιοποίησης και των ευρύτερων πολιτικών, πολιτιστικών και κυρίως κοινωνικοοικονομικών μεταλλαγών στον πλανήτη μας. Η Διεθνής Έκθεση Μετανάστευσης στη Γενεύη αναφέρεται σε 150 εκατομμύρια μεταναστών στον κόσμο του 2000, όπου το κυρίαρχο ρεύμα για αναζήτηση εργασίας είναι από τις φτωχότερες στις πλουσιότερες χώρες¹⁶.

Η μετανάστευση για υποβαθμισμένα από τους Κύπριους επαγγέλματα άρχισε στην Κύπρο μια δεκαετία πριν (αρχές τις

παράνομοι εργάτες είναι αόρατοι», 4.3.1997... Το «Το Εργατικό Βήμα» (Εφ. της ΠΕΟ), «Ξένοι, Παντού Ξένοι Εργάτες», 8.3.1983".

¹⁵ Οι διάφορες δημοσιεύσεις από μόνες τους δεν στοιχειοθετούν συμπεράσματα με επιστημονική βαρύτητα, αποτελούν όμως υλικό που περνά ως μήνυμα στον κόσμο της Κύπρου και δεν μπορεί να αγνοηθεί η κοινωνικοποιητική δυναμική που εξασκεί στον αναγνώστη.

¹⁶ Σύμφωνα με τη Διεθνή Έκθεση Μετανάστευσης στη Γενεύη, το 1990 ο αριθμός μεταναστών ήταν 120 εκατομμύρια, έτσι σημειώθηκε αύξηση 20% στο 2000. Οι αντίστοιχες τιμές μετανάστευσης για τα έτη 1974 και 1975 ήταν 84 και 105 εκατομμύρια μεταναστών, έτσι σε μια περίοδο 26 και 25 ετών, οι αυξήσεις του μεταναστευτικού ρεύματος είναι 44% και 30% αντίστοιχα [Πηγή: Τριμικλινώτης ο.π.].

δεκαετίας του '90), όταν παρουσιάστηκε ένα φαινόμενο υπερβάλλουσας ζήτησης σε διάφορα «ταπεινωτικά» επαγγέλματα. Υπήρχε ανάγκη κάποιας περιορισμένης εισαγωγής εργατικού δυναμικού σε τομείς έλλειψης ενδιαφέροντος των Κύπριων για απασχόληση¹⁷. Το ζήτημα εξ αρχής αντικρίστηκε με καθαρά οικονομικά κριτήρια και οι μόνες ανησυχίες κάλυπταν τρόπους διασφάλισης των αυτοχθόνων εκεί που υπάρχει ανεργία. Τελικά, όμως, το πρόβλημα αποδείχθηκε ότι δεν είναι απλώς οικονομικό, αλλά κατά κύριο λόγο κοινωνικό.

Η εισαγωγή, έτσι, του ξένου εργατικού δυναμικού για τα υποβαθμισμένα κυρίως επαγγέλματα μπαίνει στη ζωή των Κυπρίων για να υλοποιηθούν κάποιοι στόχοι ανάπτυξης του τόπου. Οι νόμιμοι μετανάστες βρίσκονται στο νησί μας επειδή εμείς το ζητήσαμε και για το λόγο αυτό έχουμε σαν Κράτος, απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους, ευθύνη για την ευημερία τους¹⁸.

¹⁷ Evros Demetriades, Nabil F. Houry, Symeon Matsis (Editors) ο.π., σελ. 43 – 44 «...The necessity to employ foreign workers in Europe arose from the relative high rates of economic growth the 1950's and 1960's which were translated in job opportunities and labour shortages. Initially, the employment of foreign labour was believed to be a transitional measure, as it is also perceived presently in Cyprus. Nevertheless, it gradually became a permanent characteristic of the European labour market, notwithstanding the rise in unemployment in the 1970's and 1980's. The reason was that the indigenous labour force refused to enter certain menial and low paying occupations, which were nearly exclusively covered by foreign workers. The evidence suggests that a similar process is now taking place in Cyprus. The majority of foreign workers are engaged in low paying occupations, such as home help, farming, nursing or in low skilled occupations in manufacturing, construction and tourism, which are not popular among Cypriots. Despite the slowdown of economic activity and the rise of unemployment during 1993, the number of foreign workers was very close to the 1992 level, revealing that, as in Europe, foreign workers are gradually becoming a permanent characteristic of the labour market in Cyprus...».

¹⁸ Σύμφωνα με στατιστικές της ΠΕΟ (1999), στην Κύπρο υπολογίζονται 40 000 μετανάστες εργάτες μετά την αλλαγή στην πολιτική που επιτρέπει την απασχόληση από μη Κύπριους σε συγκεκριμένους τομείς, όπου 19 000 είναι βάση εγκεκριμένων αδειών, 3 500 εργάζονται σε υπεράκτιες εταιρίες (offshore companies), 5 – 7 000 με ελληνικό διαβατήριο, 12 000 υπολογίζονται ως «παράνομοι», μετανάστες μη καταγεγραμμένοι, χωρίς χαρτιά. Το 1/3 από τους «νόμιμους» μετανάστες είναι οικιακοί βοηθοί. Επίσης, από μια συνέντευξη που είχαμε με τον Πρόξενο της Shri

Η κυπριακή κοινωνία έχει ένα μικτό οικονομικό σύστημα κράτους παροχών και εφαρμογής των κανόνων της αγοράς. Ο Κύπριος πολίτης απολαμβάνει όλες τις προϋποθέσεις ενός φιλελεύθερου κράτους, την αποχή του Κράτους στις οικονομικές του ιδιώτη δραστηριότητες (status negativus), χωρίς να στερείται από τις διάφορες παροχές ενός σύγχρονου κοινωνικού κράτους (status positivus), που θεμελιώνεται στην αξίωση για παροχή ορισμένων υπηρεσιών¹⁹. Επισημαίνεται πάντως στο στάδιο αυτό ότι οι «νόμιμοι» εργαζόμενοι οικονομικοί μετανάστες απολαμβάνουν ορισμένα δικαιώματα, που έχουν πηγές στο Σύνταγμα²⁰ και τους Νόμους. Εκεί όμως που στην πράξη θα δούμε έδαφος εφαρμογής να αναπτυχθεί η διάσταση ενός πλήρως ανελαστικού καπιταλιστικού συστήματος, με πλείονες παρασιτικές σχέσεις αδήριτης εκμετάλλευσης, που εμφανώς παρεκκλίνουν θεμελιωδών αρχών του κοινωνικού και νομικού μας συστήματος, είναι στις εργασιακές σχέσεις με τους λαθρομετανάστες, οι οποίοι αντιμετωπίζονται στην αγορά εργασίας πιο πολύ ως είλωτες των κερδοσκόπων εργοδοτών τους.

Ακόμη, οι συνθήκες «ξеноφιλίας» ή «ξеноφοβίας» από την παρουσία των αλλοδαπών και την επιρροή τους, τόσο σε επίπεδο *εικόνας* όσο και σε επίπεδο κοινωνικού μέτρου, είναι συνυφασμένες με το κοινωνικό και νομικό μας σύστημα και εκτιμούνται μέσα από τον τρόπο που η δική μας κοινωνία τις αντιλαμβάνεται. Αν οι αλλοδαποί παρουσιάζουν μια επικοινωνιακή ακαμψία, σχηματίζοντας τα δικά τους

Lanka στις 11.6.2001, μας έχει επισημανθεί περί 2 000 περίπου «παρανόμων» εργατών από αυτή τη συγκεκριμένη χώρα στην Κύπρο.

¹⁹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα κοινωνικών δικαιωμάτων παροχής: προστασία υγείας και μητρότητας, δικαίωμα κοινωνικών ασφαλίσεων, δικαίωμα εκπαίδευσης κ.α. Είναι αξιοσημείωτο ότι η καθιέρωση πολλών από τα κοινωνικά δικαιώματα είναι συναφή με τους αγώνες της εργατικής τάξης, αλλά και με την προνοητική επέμβαση του κράτους στον οικονομικό βίο των Κυπρίων.

²⁰ Με το χαρακτηριστικό συνταγματικό δικαίωμα του συνέρχεσθαι ειρηνικώς» (Άρθρο 21 (1) ΣτΚ), οι μετανάστες απολαμβάνουν το δικαίωμα να οργανώνονται, στο οποίο εμπεριέχεται και η ρητή διάταξη «του συνεταιρίζεσθαι, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος ιδρύσεως συντεχνιών και προσχωρήσεως σ' αυτές για προστασία των συμφερόντων του». Το δικαίωμα της ισότητας και ίσης μεταχείρισης (Άρθρο 28 ΣτΚ), που διασφαλίζει ότι «όλοι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, της διοικήσεως και της δικαιοσύνης και δικαιούνται να τύχωσι ίσης προστασίας και μεταχείρισεως» (Άρθρο 28(1) ΣτΚ). Οι μετανάστες απολαμβάνουν επίσης την εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας.

«γκέτο», κλειστοί στον κόσμο τους, έξω από την κοινωνική μας σφαίρα, αυτό είναι ένα φαινόμενο που εμείς επιτρέψαμε να συμβεί – αν όχι σε κάποιο βαθμό επιδιώξαμε - μέσα από κάποιες οιονεί συμπεριφορές της «μη αποδοχής».

Συγκεκριαυμμένη ξενοφοβία και ο «σπερματικός ρατσισμός»

Αν θέλαμε από το στάδιο αυτό να καταγράψουμε «στάσεις» ρατσισμού, μέσα από την καθημερινή διαπλοκή που γράφεται στον ημερήσιο τύπο, πριν δούμε όλους τους συσχετισμούς από τα πρωτογενή ερευνητικά στοιχεία, ανεπιφύλακτα θα δηλώναμε ότι είναι πολύ νωρίς για τέτοια συμπεράσματα. Το «σπέρμα», όμως, του ρατσισμού υπάρχει σε μια λανθάνουσα κατάσταση και αναπτύσσεται με τη γλώσσα του ημερήσιου τύπου, όπως αναπτύσσεται και μεταμορφώνεται η κάμπια σε χρυσαλίδα σε ένα «κουκούλι». Πρόκειται για μια διαδικασία περισσότερο αθέλητη παρά εσκεμμένη, που συγκεκριαυμμένα τη βρίσκουμε σε διάφορες δημοσιεύσεις και άρθρα, όπου κυριαρχεί το σενάριο σε βάρος του διαφορετικού. Οι προϋποθέσεις να βγει η «χρυσαλίδα» και από τα εκκολαπτόμενα «αυγά» της να εξελιχθεί ένα φαινόμενο πρακτικών «στάσεων» και ξενοφοβικών συμπεριφορών, ενισχύονται από την έλλειψη αντίληψης του δικαιώματος της ισότητας και του σεβασμού στον «άλλο», κυρίως στο φτωχό οικονομικό μετανάστη. Αν στην έννοια «ρατσισμός», ο λόγος είναι το χρώμα του δέρματος ή το σχήμα της μύτης ή των ματιών, αυτός, με οικονομικά κριτήρια δε φαίνεται να εφαρμόζεται στην Κύπρο, τουλάχιστο όχι μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, πάει τελείωσε. Είναι εντυπωσιακό να το διαπιστώσει κάποιος στην περίπτωση διάκρισης ανθρώπων που δεν είναι καθόλου διαφορετικοί από εμάς: τους Ρώσους, τους Ρουμάνους, τους Σέρβους.

Σε μια πρώτη ανίχνευση των δημοσιευμάτων και πριν ακόμη θεωρήσουμε το σύνολο των εμπλεκόμενων διαδράσεων των φορέων κοινωνικοποίησης στο κοινωνικό μας σύστημα, παρατηρούμε και καταγράφουμε, με κάποιους περιορισμούς, πώς και τι πωλούν στον καταναλωτή οι ειδήσεις και τα άρθρα των εφημερίδων μας. Στη συνέχεια, με τους ίδιους περιορισμούς, παρατηρούμε τη διαλεκτική πτυχή των κειμένων: την ανάδραση του καταναλωτή μέσα από τον ίδιο τύπο, με τα δικά του άρθρα. Για να περιοριστούμε σε αυτή την ενότητα

στον τύπο, θέσαμε τους άλλους φορείς κοινωνικοποίησης εκτός, εφαρμόζοντας συναρτησιακές σχέσεις *ceteris paribus*²¹ για ό,τι άλλο.

Μέσα στο δρόμο των εννοιών, η «δυναμική των ρατσιστικών ή αντιρατσιστικών τάσεων ή συμπεριφορών», που εκπηγάζει από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, φαίνεται από μια πρώτη παρατήρηση από την ποσότητα και ποιότητα των κειμένων, το βαθμό συγκάλυψης του πραγματικού περιεχομένου ενός μηνύματος, τον τύπο της γλώσσας που χρησιμοποιείται, τον τρόπο που επαναλαμβάνεται το μήνυμα, την έμφαση που δίδεται σε ορισμένα στοιχεία, το περιεχόμενο των κειμένων, των τίτλων και υποτίτλων, το είδος των φωτογραφιών και των λεζάντων που τις επεξηγούν κ.ο.κ. Εκείνο όμως που δίνει νόημα στη δυναμική των κοινωνικών τάσεων ή συμπεριφορών μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, είναι η διαλεκτική πτυχή των δημοσιευμάτων, που καταγράφεται από την όλη καλλιέργεια των στοιχείων που παρατηρούμε ως ειδήσεις και των άρθρων που υπαγορεύονται από τη διαλεκτική λογική του ανατροφοδοτούμενου συστήματος αίτημα - απάντηση - ανατροφοδότηση.

Ο «σπερματικός ρατσισμός» είναι όρος που αποδίδεται στη μελέτη αυτή ως μια κατάσταση που καλλιεργεί εσωτερικές συγκρούσεις δυναμικού ρατσισμού, με δυνατότητα να εξελιχθούν σε ρατσιστικές τάσεις: της μη αποδοχής της διαφορετικότητας, της ξеноφοβίας, της μισαλλοδοξίας, της κατασκευής στερεοτύπων κ.ο.κ.

Μολονότι, σήμερα δεν υπάρχει πρόσφορο έδαφος ώστε το «λεπιδόπτερο έντομο» να πετύχει κυριαρχικά την έξοδό του από το «κουκούλι» ως «χρυσασπίδα», εντούτοις, σύμφωνα με το μεταφορικό αυτό μοντέλο, που πιο πάνω αναφέραμε, κίνδυνος μετάπλασής του στο μέλλον υπάρχει σε συνθήκες ρατσιστικής «ευφορίας» του περιβάλλοντος, μέσα από ένα πλήθος κοινωνικοοικονομικών παραμέτρων, όπως είναι η πιθανή αύξηση της ανεργίας. Γι' αυτό το λόγο ονομάσαμε όλο αυτό το περιεχόμενο του γραπτού λόγου - της ασταμάτητης δηλαδή «υπό εκκόλαψη εκρηκτικού ρατσισμού» σειράς δημοσιευμάτων - που βρίσκεται σήμερα σε λανθάνουσα κατάσταση μέσα στο κοινωνικό σύστημα, με τον όρο «σπερματικός ρατσισμός»,

²¹ Με το λατινικό όρο *ceteris paribus* εννοιολογικά αναφερόμεθα «για όλα τα άλλα πράγματα ότι παραμένουν τα ίδια». Βλ. σχετικό στους Stephen Dobson, G.S. Maddala & Ellen Miller, "Microeconomics", p.p. 5 - 7, 39, 45 - 47, McGraw - Hill Book Co., London, 1995.

Ο «σπερματικός ρατσισμός» στα μέσα μαζικής επικοινωνίας εκπηγάξει και καλλιεργείται μέσα από ένα πλήθος παραμέτρων στην σφαίρα των ανθρωπίνων σχέσεων στο νησί μας, όπου κυρίαρχο στοιχείο είναι το φαινόμενο της μετανάστευσης και οι εργασιακές σχέσεις.

Ο «σπερματικός ρατσισμός» στην Κύπρο βρίσκει πρόσφορο έδαφος να καλλιεργηθεί και να διαμορφωθεί σε τάσεις ξενοφοβίας κυρίως μέσα από τις εργασιακές σχέσεις και έχει έτσι να κάνει με την εργοδότηση, τις διάφορες θεσμικές παρεκκλίσεις, τον τρόπο που εισάγονται και «φιλοξενούνται» ή διαμένουν οι μετανάστες, την κατάσταση ανεργίας, τον πλουτισμό των διαφόρων κυκλωμάτων που συνιστούν εικόνα σύγχρονων δουλεμπόρων, τον τρόπο που διακινούνται και συγκεντρώνονται οι ξένοι, αλλά και με την αφυή καχυποψία που διακατέχει τόσο τους ξένους όσο και τους ντόπιους. Η συνεχής ακόμη αναφορά των ξένων σε υποθέσεις εγκληματικότητας, αποτελούν μια ακόμη παράμετρο που εξαργυρώνεται στο κοινωνικό μας σύστημα ως στοιχείο ξενοφοβίας, που πλήττει άμεσα ή έμμεσα την πιο ευάλωτη κατηγορία ανθρώπων: τους μετανάστες και ιδιαίτερα τους λαθρομετανάστες, γιατί όταν υπάρχει κάποια ένδειξη δικής τους παρουσίας - άσχετο αν είναι «κομπάρσοι» στο όλο σενάριο - σ' αυτούς επικεντρώνεται και γενικεύεται το «τις πταίει».

Εκτός από τα παραπάνω, ο σπερματικός ρατσισμός διαμορφώνεται και αναπτύσσεται στα «καθ' ημάς» μέσα στον τρόπο ζωής μας και στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της κοινωνίας μας, που καμιά φορά δεν έχει καθόλου άμεση σχέση με τους ξένους. Χαρακτηριστικές είναι οι συγκρούσεις γύρω από επιπόλαιες διαφορές: ανταγωνιστικές συγκρούσεις στην κοινωνία των ενηλίκων, μέχρι συγκρούσεις μεταξύ οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων, συγκρούσεις μεταξύ σχολείων σε εκδρομές, ξυλοδαρμούς ξένων (κοινωνικός ρατσισμός), επιθέσεις σε βάρος ομοφυλοφίλων (σεξουαλικός ρατσισμός), ο σεξισμός, η εμπάθεια σε θρησκευτικές μειονότητες ή αιρέσεις, εμπαιγμός του αδύνατου κ.α., στην κοινωνία των νέων μας.

Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα που δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται επιφανειακά είναι το φαινόμενο των συγκρούσεων σε μια ποδοσφαιρική συνάντηση. Πρόκειται για ένα σενάριο που βλέπουμε τακτικά στα γήπεδά μας. Η συζήτηση όταν στρέφεται ως φαινόμενο από το αποτέλεσμα ενός εναύσματος, δηλαδή κατά πόσο φταίει η διαιτησία ή ο χουλιγκανισμός ή οτιδήποτε άλλο, αφαιρεί από το

συλλογισμό μας κάποιες πραγματολογικές παραμέτρους που θα έπρεπε να απασχολήσουν. Ας δούμε την περίπτωση ενός φιλικού αγώνα ή ακόμη και αγώνα πρωταθλήματος, όπου η μια από τις ντόπιες ομάδες παρουσιάζεται με τους οπαδούς της να κρατούν το εθνικό λάβαρο και να μονοπωλούν, με εθνικιστικές εξάρσεις, την ελληνική σημαία²², ως να υπάρχει ταύτιση της δικής τους ομάδας (του ποδοσφαίρου) με το έθνος... Ακολουθούν συγκρούσεις μεταξύ των οπαδών των δύο ομάδων και στο εξελισσόμενο σενάριο εξευτελίζεται το εθνικό μας σύμβολο. Στη σφαίρα των κοινωνικών σχέσεων, το σενάριο αυτής της σύγκρουσης μπορεί να αναλυθεί μέσα από δύο τουλάχιστον ερωτήματα:

- Μήπως φταίνε οι νέοι, της ηλικίας της εφηβείας, που ενεργούν «καθ' ἑξιν» και χωρίς πραγματικό νόημα, μονοπωλούν τα εθνικά σύμβολα, και αν ναι, ποιά η ευθύνη της αγωγής που το σχολείο και το κοινωνικό μας σύστημα παρείχε;
- Μήπως φταίνε οι άλλοι – και πάλι νέοι - που «εν θερμώ», χωρίς θυμοσοφία – «επιτίθενται» ακόμη και στο εθνικό σύμβολο, χωρίς να βλέπουν την αβαθή συμπεριφορά των πρώτων, και αν ναι - επαναλαμβάνεται - ποιά η ευθύνη της αγωγής που το σχολείο και το κοινωνικό μας σύστημα παρείχε;

Ο δυνητικά έρπον εθνικισμός όταν διεισδύει στους νέους μας, καταγράφει πολιτισμικό κόστος, γιατί ο εθνικισμός αναπτύσσεται σε βάρος του εθνισμού, του πολιτισμού μας. Οι μεταξύ των νέων μας συγκρούσεις αυτού του είδους εκτοπίζουν στοιχεία από τον πολιτισμό μας και στην προκειμένη περίπτωση ο «σπερματικός ρατσισμός» κι η μισαλλοδοξία έχει υπαρκτό πεδίο ανάπτυξης, κάτι το οποίο πρέπει να αναζητηθεί και να εκτοπιστεί στην πηγή του. Το λόγο έχει το σύστημα αγωγής, το οποίο τίθεται προ των ευθυνών του.

Μιλώντας τώρα για αθεώρητο κίνδυνο από τον «σπερματικό ρατσισμό», σε συσχετισμό με το δυνητικό εθνικισμό δεν αιθεροβατούμε. Δεν πρόκειται περί κβαντικής φυσικής και, είναι εύκολο να δει κανείς «το τι μέλει γενέσθαι» σε περίπτωση που η κυριαρχία του εθνικισμού επικρατεί σε μια Κύπρο φορτισμένη δυναμογόνων στοιχείων καχυποψίας, ξενοφοβίας και μη αποδοχής του διαφορετικού.

²² Κατά τη γνώμη μας η αλόγιστη χρήση του εθνικού μας λαβάρου είναι έλλειψη αγωγής, κουλτούρας και στοιχειώδους σεβασμού προς την ίδια τη σημαία μας και προς τον πολιτισμό μας.

Μια άλλη παράμετρος, σε ρυθμούς που συναντά κανείς στην καταναλωτική κοινωνία, είναι η παραπαιδεία. Για να επιτευχθεί η ανταγωνιστική εκπαίδευση – όχι παιδεία και οπωσδήποτε όχι αγωγή – το κόστος, χωρίς οικονομικά κριτήρια, είναι η χωρίς διακοπή φροντιστηριακή εμπλοκή σε βάρος του ελεύθερου χρόνου²³. Με αυτά τα δύο «όχι» επισημαίνεται η αφαίρεση στοιχείων φυσιολογικής ανάπτυξης των νέων σε ανθρωπιστικής σημασίας αγωγή και αθλοπαιδιές, δίνοντας την ιδιαίτερη εκτίμηση στην ωφελιμιστική παιδεία για τη διαμόρφωση του homo antagonistus. Είναι δουλειά της εκπαιδευτικής και ψυχολογικής ερευνητικής διάστασης να διερευνήσει το κόστος σε βάρος της ανάπτυξης του χαρακτήρα και της προσωπικότητας ενός παιδιού που στερείται το παιχνίδι, σε μια ηλικία που το έχει ανάγκη²⁴.

Η στέρηση βασικών ή και άλλων αναγκών δεν είναι ασυσχέτιστη με το φαινόμενο της επιθετικότητας και της εναποθήκευσης δυναμιτιστικών στοιχείων ενέργειας στους νέους. Το μοντέλο ενός οιονεί ενεργοποιημένου ηφαιστείου όπως αυτό λειτουργεί σε αναλογική μεταφορική σκέψη προβάλλει μια εικόνα ανάγκης «εκτόνωσης», που στην εφηβεία εύκολα μπορεί να διαμορφωθεί σε «επιθετικότητα». Με αυτά τα δεδομένα ανακαλείται το ερώτημα, *τι γίνεται αν αφεθεί η κοινωνία μας εκούσια ή ακούσια να δρομολογήσει συνθήκες που δακτυλοδείχνουν μια και μόνο συγκεκριμένη μειονότητα ως «ενοχλητική» για τη διαφορετικότητά της;*

ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Ο “ρατσισμός μας...” από τα μάτια των ξένων φοιτητών στην πρωτογενή έρευνα πεδίου

Το φαινόμενο της καχυποψίας και της απομόνωσης των ξένων, ακόμη και σε βάρος ορισμένων ξένων φοιτητών, έχει διαπιστωθεί από μας από την αρχή της δεκαετίας του 1990. Έχουμε επισημάνει από το

²³ Η πρωτογενής έρευνά μας με πηγή το Ερωτηματολόγιο αρ. 1, έδειξε ότι παρακολουθούν φροντιστήρια 93% μαθητές Γυμνασίου, 88% μαθητές Λυκείου, 54% μαθητές Τεχνικών Σχολών και 12% σπουδαστές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

²⁴ Βλ. επίσης σχόλια σε αναλύσεις της εκπαιδευτικής και κοινωνιολογικής διάστασης στα Κεφάλαια I και III αντίστοιχα στο Τρίτο μέρος αυτής της μελέτης.

1993 ότι, υπάρχει αναγκαιότητα ενός θεσμού που να στοχεύει στην επικοινωνία μαζί με τους ξένους φοιτητές, τόσο κατά το στάδιο προσαρμογής τους στην κυπριακή κοινωνία όσο και καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών τους. Τα αποσπάσματα από το παρακάτω άρθρο, όπως τότε γράφτηκαν, αποτελούν μια πρώτη επισήμανση γνωριμίας και αναγνώρισης του φαινομένου της ξενοφοβίας μας, αλλά και της πικρίας των ξένων τότε φοιτητών, που επέλεξαν την πατρίδα μας για σπουδές²⁵:

«Η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Κύπρο είναι σήμερα μια πραγματικότητα, που συστηματικά επεκτείνεται τόσο μέσα σε κρατικά ιδρύματα (Πανεπιστήμιο, ΑΤΙ, ΙΞΕΤ κ.α) όσο και σε πολύ αξιόλογα ιδιωτικά αυτοτελή ιδρύματα. Είναι γεγονός ότι μέσα από τις διάφορες τάξεις και προγράμματα φιλοξενούνται αρκετές εκατοντάδες ξένοι φοιτητές, κυρίως της Ασίας και της Αφρικής. Οι μεγάλοι αριθμοί των ξένων φοιτητών που σπουδάζουν στον τόπο μας όχι μόνο δεν αναπτύσσουν γνωριμίες μαζί μας, αλλά αυτοπεριορίζονται σε κάποια απομόνωση στη μεταξύ της εθνότητάς τους επικοινωνία.

Προσεγγίζοντας μερικούς από αυτούς τους φοιτητές εύκολα μπορεί να διαπιστωθεί η πικρία τους από το αφιλόξενο κλίμα - που νομίζουν ότι έχουν - και από τις απουσίες ευκαιριών γνωριμίας του τόπου μας και των κατοίκων μας. Μπορεί επίσης να διαπιστωθεί μια σχεδόν παντελής άγνοια από αυτούς για το τι συμβαίνει στην Κύπρο. Η πηγή της πληροφόρησής τους για την Κύπρο και το δράμα των κατοίκων της στηρίζεται κυρίως στο τυχαίο των εμπειριών τους και, επειδή πολλές φορές αντιμετωπίζονται ή νιώθουν ότι τους αντιμετωπίζουμε με αδικαιολόγητη καχυποψία και απώθηση, αναπτύσσουν αισθήματα απομόνωσης και άρνησης από το κοινωνικό μας σύστημα.

Κι όμως αυτοί οι νέοι και νέες που επέλεξαν την Κύπρο για τις σπουδές τους, είτε το θέλουμε είτε όχι, θα παίζουν ρόλο αυριανού ζωντανού και μόνιμου «φορέα-πρέσβη» της χώρας μας στον τόπο τους. Η δυνητικότητα ανάπτυξης ενός αρνητικού προτύπου για τον τόπο μας στους ξένους φοιτητές αυξάνεται όταν το σύστημά μας αδιαφορεί έναντι του προβλήματος.

²⁵ Άρθρο Κρίστη Χαράκη, «Κυπριακό Συμβούλιο (ένας απαραίτητος θεσμός)» βλ. Εφημερίδες: «Ελευθεροτυπία», «Ο Φιλελεύθερος», 13.1.1993 και «Οι Φοιτητές» στην Εφ. «Η Σημερινή», 13.1.1993.

Είναι γεγονός ότι η μαζική διείσδυση ξένου εποχιακού εργατικού δυναμικού δίνουν στο μέσο Κύπριο αντανακλαστικά ανησυχίας, καχυποψίας αν θέλετε. Δυστυχώς το ρεύμα αυτής της καχυποψίας παρασύρει τη στάση μας, ταυτίζοντας τις «περιπλανώμενες» ομάδες των φοιτητών με τους ξένους παράνομους ή νόμιμους εργάτες²⁶. Το αποτέλεσμα είναι ότι το σύστημά μας δεν κατόρθωσε να περάσει το μήνυμα της παραδοσιακής μας φιλοξενίας, ως χώρα φιλοξενίας, και οι φοιτητές δεν γίνονται έτσι δέκτες της κουλτούρας μας. Κάθε κράτος που έχει ξένους φοιτητές φροντίζει να δημιουργήσει μηχανισμούς γνωριμιών των φοιτητών που φιλοξενεί με τις παραδόσεις του. Η απουσία τέτοιων μηχανισμών στη χώρα μας τους απομακρύνει από το βάθος του πολιτισμού μας...

Η ίδρυση ενός Κυπριακού Συμβουλίου, που να στοχοθετεί στην επικοινωνία με τους ξένους φοιτητές τόσο κατά το πρώτο στάδιο προσαρμογής τους όσο και καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών τους, που να εργάζεται με αυτοτέλεια και να συνεργάζεται με τις σχολές φοίτησής τους στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων και διαπροσωπικών σχέσεων με την κυπριακή κοινωνία, όχι μόνο θα προσφέρει το απαραίτητο στοιχείο πληροφόρησης για την Κύπρο, αλλά και θα καθρεφτίζει ένα έργο πολιτισμού, της ανθρωπιάς της κοινωνίας μας. Εκτός από αυτά η προβληματική διαφώτισης αξίζει ο κόστος δημιουργίας ενός τέτοιου φορέα».

Αν ρωτούσε κανείς κάποιον να κοιτάξει μέσα στο βαθύ του είναι, για να απαντήσει κατά πόσο είναι ρατσιστής ή όχι, στις πιο πολλές περιπτώσεις η απάντηση θα ήταν αρνητική. Δεν είναι τόσο εύκολο να δει κανείς το δικό του «ρατσισμό», χωρίς κοινωνιολογικές ανησυχίες. Είναι πολύ δύσκολο να δει κανείς στον καθρέφτη των προδιαθέσεων του όλες εκείνες τις λανθάνουσες προκαταλήψεις που στοιχειοθετούν την βαθιά προσωπικότητά του²⁷. Έννοιες δόκιμες ή αδόκιμες περί

²⁶ Η αναφορά σε αυτή τη σύγκριση φοιτητές ν. παράνομοι ή νόμιμοι εργάτες από μια πρώτη άποψη εμπεριέχει το στοιχείο της διάκρισης, που πιθανολογικά πέ-ρασε στο άρθρο σε ανύποπτη στιγμή λανθάνουσας προκατάληψης. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας εκφράζει κοινωνική απολογία. Από μια άλλη άποψη όμως, το άρθρο γράφτηκε έχοντας υπόψη τις οιονεί ξενοφοβικές τάσεις στο κοινωνικό σύστημα απέναντι στην παρουσία των ξένων κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1990.

²⁷ Για το θέμα αυτό θα απασχοληθεί η μελέτη μας στο ειδικό κεφάλαιο για τη Ψυχο-κοινωνική διάσταση.

ρατσισμού η διακρίσεων εύκολα μπορεί να λεχθούν για τον οποιοδήποτε άλλο, το Γερμανό, τον Αυστριακό, το Γάλλο, τον ξένο γενικά, όχι όμως για το δικό μας εγώ. Είμαστε οι μισο-διαβασμένοι σε αισιώπεια διαλεκτική, όταν παραμένουμε συντηρητικά προσκολλημένοι στην ιδιότητα «κριτή», για το *τι* δηλαδή *έχει στη ράχη του ο άλλος*, χωρίς να προσπαθήσουμε μια γνωριμία με τον εαυτό μας, να δούμε αν το «φάντασμα» του ρατσισμού είναι και δικό μας φορτίο, κρυφό ή φανερό, εσκεμμένα ή επιπόλαια «ρατσιστικό», κρατικό²⁸ ή κοινωνικό²⁹ ...

Έρευνα πεδίου στην προβληματική του ερωτηματολογίου των ξένων

Στρέφοντας το ερώτημα της συζήτησης στους ίδιους τους ξένους, «πώς δηλαδή οι άλλοι, οι ξένοι, που ζουν στο νησί βλέπουν με τα δικά τους μάτια τις συμπεριφορές μας», ορισμένες από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις στο σχετικό για τους ξένους ερωτηματολόγιο φάνηκε ότι συνάδουν με τις εμπειρικές ανησυχίες που επισημάνθηκαν από την πικρία των ξένων φοιτητών κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Στο δείγμα των ξένων που απάντησαν το σχετικό ερωτηματολόγιο η κατηγορία των φοιτητών ήταν τόσο μεγάλη που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εκφράζει κατά αποκλειστικότητα τους ξένους φοιτητές. Τα περιγραφικά στοιχεία της πρωτογενούς έρευνάς μας, αναφέρονται σε

²⁸ Έχουμε ήδη επισημάνει στις αναλύσεις μας, στο Πρώτο Μέρος αυτής της μελέτης, πόσο εκτεθειμένη σε φαινόμενα ρατσισμού, ξενοφοβίας και διακρίσεων φάνηκε η Κύπρος σε βάρος μεταναστών που έρχονται στο νησί. Η έκθεση για την Κύπρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μη Ανοχής (ECRI) υπήρξε καταπέλτης σε βάρος των οργάνων της τάξης του νησιού, αλλά και σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης, η Επιτροπή έκανε επίσης λόγο στην έκθεσή της για «πολύ ανησυχητικές αναφορές για υπερβολική χρήση βίας από την Αστυνομία εναντίον αλλοδαπών που φθάνουν ή διαμένουν στην Κύπρο παράνομα».

²⁹ Επισημαίνονται από την καθημερινή φρασεολογία κάποιες νοοτροπίες που ρέουν στη γλώσσα εσκεμμένα είτε με απερισκεψία, ως φράσεις ή εκφράσεις ή ακόμη κι ως παροιμίες που διατηρούν εκβολές κάποιου στερεοτυπικού «σπέρματος» μας: «έγινα Τούρκος από θυμό...», κοιτά τον πώς ντύνεται σαν γύφτος..., είσαι τελείως Πόντιος (βλάκας)..., άμα ξυλοφορτωθείς μαυρίζεις ..., εργάζομαι σαν μαύρος..., είναι τελείως Βούλγαρος (αγενής, αγροίκος)..., είναι τελείως Εβραίος ... Σκοτσέζος (τσιγκούνης)...κ.ο.κ.

62 ξένους (49% άρρενες και 51% θήλειες), μέσης ηλικίας 20,6 ετών, που απάντησαν το σχετικό ερωτηματολόγιο³⁰, από τους οποίους οι 53 ήταν φοιτητές ιδιωτικών κυρίως κολεγίων στην Κύπρο, δηλαδή 85% του δείγματος³¹. Οι οικονομικοί μετανάστες για τους λόγους που έχουν εκτεταμένα αναπτυχθεί πιο πάνω³², επέδειξαν μια καχυποψία μέχρι και φοβία - θα έλεγα - να ανταποκριθούν σε ερωτηματολόγια, συσχετίζοντας την έρευνα - γραπτός λόγος - με «κινδύνους» πιθανολογικής απέλασής τους³³. Οι ανταποκρινόμενοι νέοι και νέες αλλοδαποί είναι ένα κράμα από 21 Κινέζους, 19 Ρώσους, 5 Πακιστανούς, 4 Ρουμάνους, 4 Βουλγάρους, 1 Γερμανό, 1 Ουκρανό και 1 Γιουγκοσλάβο³⁴.

Ο ρατσισμός κι οι διακρίσεις κατανοούνται στους ξένους ως έννοιες, περίπου όπως τις αντιλαμβάνονται κι οι ντόπιοι. Διαχωρίσαμε τις ρατσιστικές συμπεριφορές του Ευρωπαϊκού μοντέλου από τις συμπεριφορές που οι ίδιοι οι ξένοι βιώνουν στο νησί, έτσι τους ζητήθηκε να απαντήσουν ξεχωριστά για να έχουμε τη δική τους εννοιολογική αντίληψη, κάτι που συνάδει με την ιδιόμορφη προβληματική του δείγματος. Τα αποτελέσματα των απαντήσεων αυτών που ανταποκρίθηκαν φαίνονται στο σχήμα 1, με εμφανείς κάποιες λεπτές διαφοροποιήσεις στις έννοιες που απέδωσαν για το ρατσισμό, οι οποίες οπωσδήποτε στοιχειοθετούν την ποικιλία των δικών τους προδιαθέσεων και εμπειριών που έχουν αναφορικά με το ρατσισμό³⁵.

³⁰ Βλ. Ερωτηματολόγιο 5, Παρατήματα. Κεφάλαιο IV, Μέρος Πρώτο.

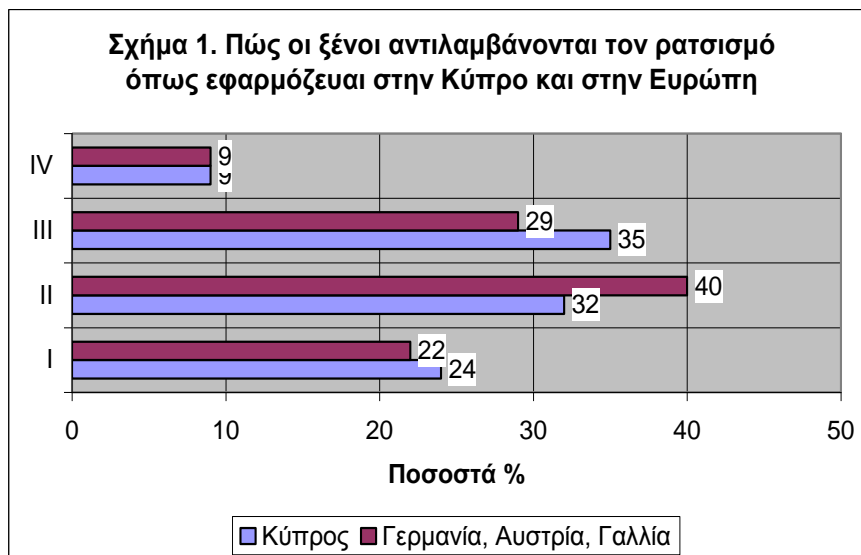
³¹ Βλ. Ερωτήσεις 1, 2, 32 και 33, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

³² Βλ. Κεφάλαιο IV, Μέρος Πρώτο.

³³ Στο ερωτηματολόγιο απάντησαν μόνο 3 εργάτες (οικονομικοί μετανάστες) μολοντί έγινε προσπάθεια για άνω των 50 ατόμων. Οι υπόλοιποι ήταν κυρίως τουρίστες και 2 επιχειρηματίες.

³⁴ Βλ. Ερώτηση 35, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π. Επισημαίνεται ότι οι 21 Κινέζοι και οι 19 Ρώσοι, που τυγχάνουν να είναι φοιτητές, παρουσιάζουν μια σχετική στατιστική βαρύτητα, στην οποία όμως αποδίδουμε κάποιες επιφυλάξεις κατά το στάδιο της επαγωγικής ανάλυσης, συσχετίζοντας τα δεδομένα με ποιοτική έρευνα.

³⁵ Βλ. Ερωτήσεις 3 και 4, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

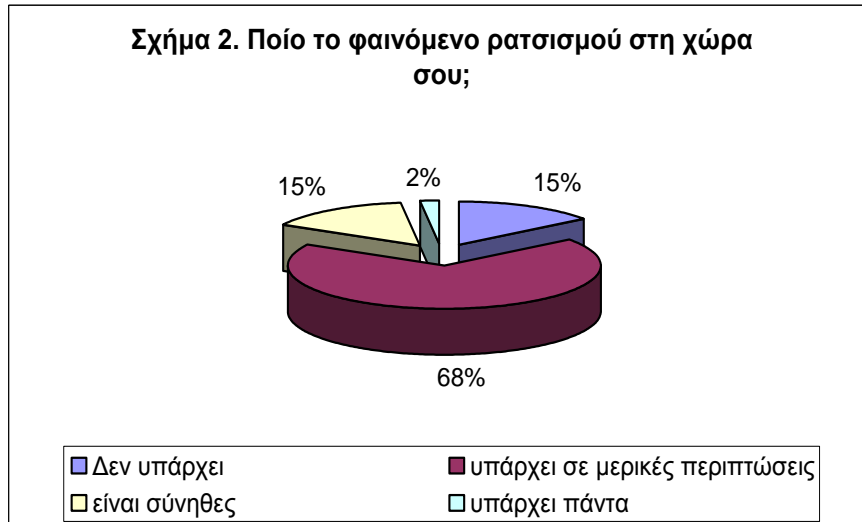

- I.- Έννοια που σημαίνει έντονες συμπεριφορές κατά ατόμων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, ιδεολογίας...
- II.- Έννοια που σημαίνει απόρριψη κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκευματος ή ιδεολογίας...
- III.- Έννοια που αποδίδεται σε οποιοσδήποτε αρνητικές διαφορές προσώπων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκευματος, ιδεολογίας...
- IV.- Έννοια που αποδίδεται σε αρνητικές ή θετικές διαφορές.

Με στόχο να διερευνηθεί πώς οι ίδιοι οι ξένοι αντιλαμβάνονται τις συμπεριφορές των Κυπρίων, επεδίωξε η έρευνά μας να προσεγγίσει κάποιες δικές τους συμπληρωματικές αντιδράσεις αναφορικά με τις εμπειρίες και προδιαθέσεις που έχουν για το ρατσισμό, δίνοντας σε αυτούς ρόλο «ισχύος», πώς δηλαδή αντιλαμβάνονται καταστάσεις διακρίσεων στη χώρα τους όπου είναι η πλεονεκτική πλειοψηφία. Το σχήμα 2 απεικονίζει τις τέσσερις προκωδικοποιημένες απαντήσεις στο ερώτημα *κατά πόσο το φαινόμενο των ρατσιστικών διακρίσεων υφίσταται στη χώρα τους*³⁶. Το 69% των ξένων μιλούν για φαινόμενο

³⁶ Βλ. Ερώτηση 11, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

που υπάρχει και παρουσιάζεται «μερικές φορές», ενώ το 15% δηλώνει «συνήθως», με 2% «πάντοτε».

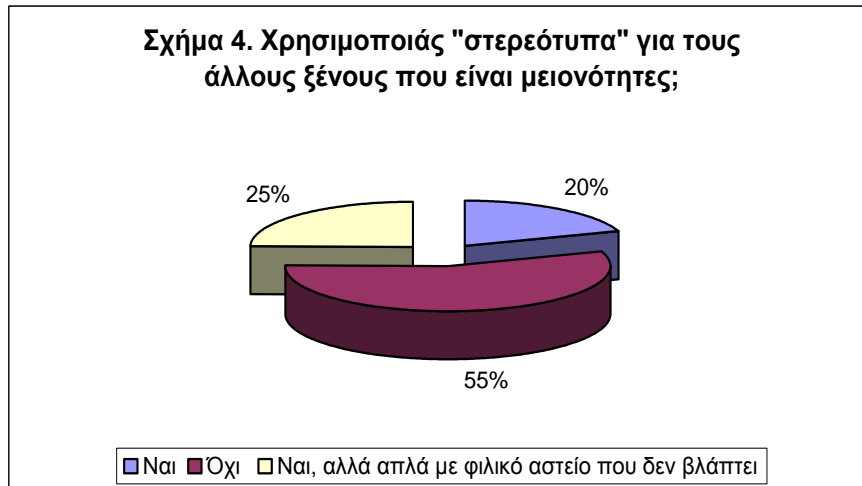
Το σχήμα 3, προχωρεί να δείξει τις αντιδράσεις των ξένων στο ερώτημα κατά πόσο οι διακρίσεις χρειάζονται ή δικαιώνονται μερικές φορές για την προστασία των ντόπιων³⁷. Το 58% απάντησαν ότι «σε μερικές περιπτώσεις δικαιώνονται», 15% «συνήθως», 2% «πάντοτε» και μόνο 26% σε καμία περίπτωση δικαιώνουν ρατσιστικές διακρίσεις. Από μια πρώτη παρατήρηση φαίνεται ότι μια μικρή μειοψηφία της τάξης του 2% των ξένων έχουν ισχυρές ρατσιστικές προδιαθέσεις, ενώ ένα ποσοστό 73% παρουσιάζει μια κατάσταση εμπειριών από οιονεί ρατσιστικές διακρίσεις που πιθανολογικά εξελίσσονται στη χώρα τους. Ξεκάθαρα όμως 15% νοιώθουν μη ρατσιστές.

³⁷ Βλ. Ερώτηση 12, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

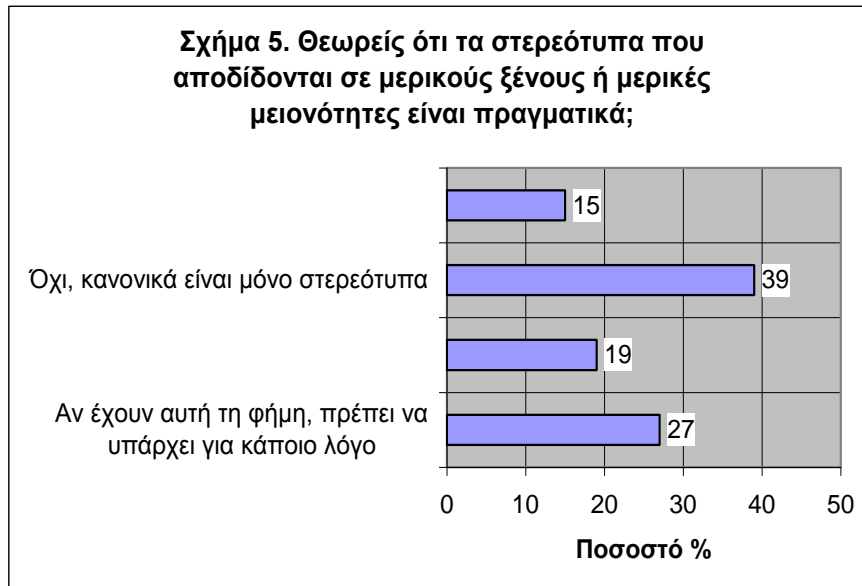
Προχωρήσαμε ακόμη πιο πιεστικά με ερωτήματα για στερεοτυπικές διαδικασίες που οι ίδιοι οι ξένοι χρησιμοποιούν για άλλους³⁸. Εμφανώς, από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις στο σχήμα 4, τα στερεότυπα είναι καταστάσεις που μπορούν να συναντηθούν παντού από τη Ρωσία μέχρι την Κίνα. Το 55% πάντως δηλώνει ότι χρησιμοποιεί στερεότυπα, χωρίς όμως να αποδίδει σε αυτά τη ζημιά που θα μπορούσε να κάνουν στον άλλο.

³⁸ Βλ. Ερώτηση 18, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

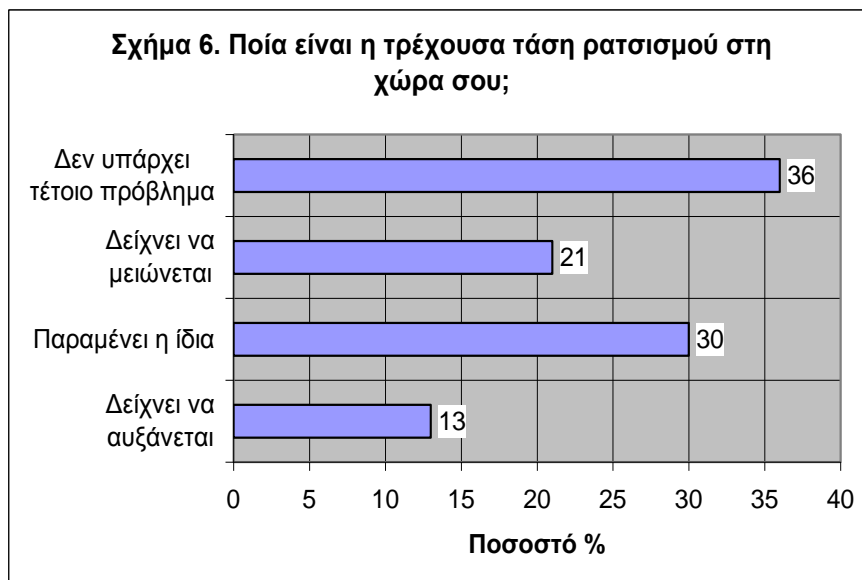
Ακόμη, το σχήμα 5 δείχνει πώς απαντούν οι ξένοι όταν ρωτήθηκαν πιο πιεστικά κατά πόσο είναι τα στερεότυπα που αποδίδονται σε μερικούς ξένους ή μειονότητες πραγματικά³⁹, 19% νοιώθουν πως είναι «συνήθως πραγματικά», 15% «μόλις – καμιά φορά – πραγματικά» και 27% συσχετίζουν τη φήμη με το λόγο να θεωρηθούν πως υπάρχει βάση πραγματικότητας. Μόνο 39% των ξένων ξεκάθαρα θεωρούν τη διάσταση των στερεοτύπων ως μη πραγματική κατάσταση.

³⁹ Βλ. Ερώτηση 19, Ερωτηματολόγιο 5., ο. π

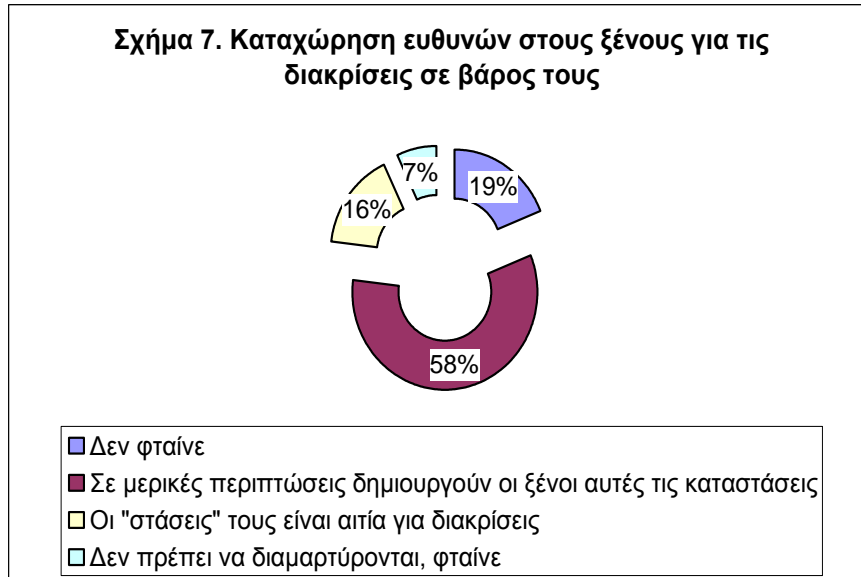
Η τρέχουσα τάση ρατσισμού στις χώρες των ξένων που φιλοξενούνται στον τόπο μας φαίνεται να ποικίλει ανάλογα με τις γνωστικές ή και συναισθηματικές καταστάσεις του δείγματος. Την ποικιλία αυτή περιγράφει το σχήμα 6⁴⁰.

⁴⁰ Βλ. Ερώτηση 20, Ερωτηματολόγιο 5., ο. π.

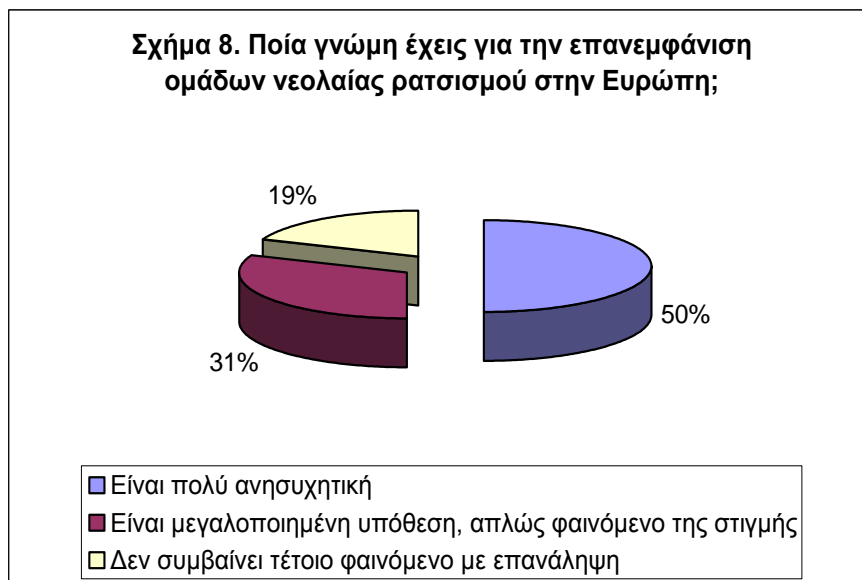
Ζητήθηκε επίσης από τους ξένους που ζουν στην Κύπρο να διευκρινίσουν πώς οι ίδιοι βλέπουν τις συμπεριφορές διαφόρων ξένων και σε ποιο βαθμό θα μπορούσε να ευθύνονται για τις διακρίσεις που αναδημιουργούνται σε βάρος τους. Όπως φαίνεται και στο σχήμα 7, η μεγάλη πλειοψηφία 58% νοιώθει ότι σε μερικές περιπτώσεις δημιουργούν οι ίδιοι οι ξένοι προβληματικές καταστάσεις, άλλα 15% μίλησαν για «στάσεις» διαφόρων ξένων ως αιτίες διακρίσεων, 7% από αυτούς δήλωσαν ότι δεν πρέπει να διαμαρτύρονται γιατί έχουν φταίξιμο και μόνο 19% δε θεωρούν τις ομάδες ξένων ως ενόχους⁴¹. Μολονότι η ερώτηση απευθυνόταν για τους ξένους που ζουν στην Κύπρο, οι απαντήσεις των αλλοδαπών που ανταποκρίθηκαν είναι δυνητικά επηρεασμένες από τις δικές τους εμπειρίες και προδιαθέσεις στον τόπο τους.

⁴¹ Βλ. Ερώτηση 15, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

Μια άλλη, τέλος, σχετική με το νεορατσισμό στην Ευρώπη ερώτηση τέθηκε στους ξένους. Το σχήμα 8 δείχνει πώς οι ξένοι αισθάνονται από το φαινόμενο επανεμφάνισης ρατσιστικών κινήσεων νέων στην Ευρώπη, οι απαντήσεις των οποίων, δεν οδήγησαν σε καμία έκπληξη όταν το 50% φάνηκε να νοιώθουν να ανησυχούν πολύ⁴².

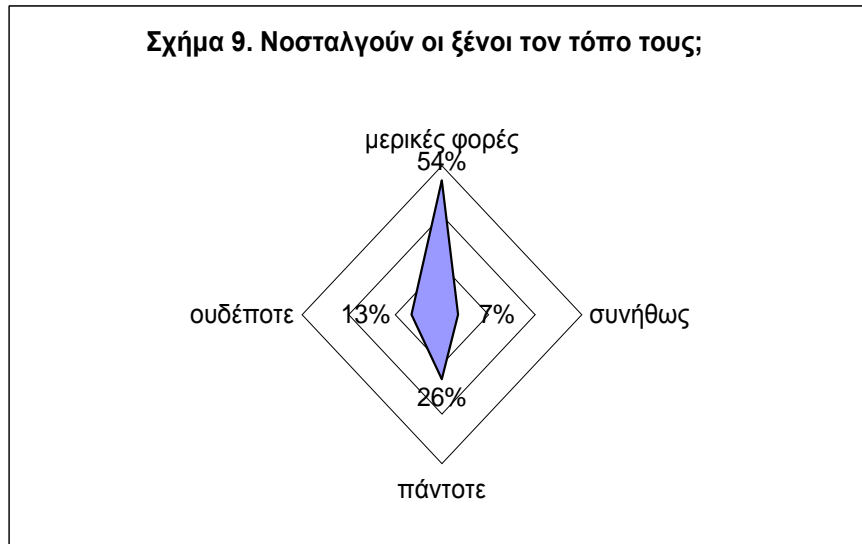
⁴² Βλ. Ερώτηση 21, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

Από τις παραπάνω περιγραφικές ενδείξεις δε θα μπορούσαμε βέβαια να καταλήξουμε για το ρατσισμό που διακατέχει ξένες κοινωνίες, εκείνες δηλαδή που ανήκουν οι νέοι που ζουν στην Κύπρο. Είναι όμως χρήσιμα δεδομένα για κάποιους συγκριτικούς συσχετισμούς με τις ανησυχίες της έρευνάς μας, ιδιαίτερα όταν το θέμα οδηγείται στους ξένους που ζουν στο νησί, για να δηλώσουν πώς πράγματι νοιώθουν από τη συμπεριφορά των Κυπρίων απέναντί τους.

Ακόμη, μια άλλη κατάσταση που καταγράφεται από τις απαντήσεις των φιλοξενουμένων στη χώρα μας είναι κατά πόσο ένοιωθαν νοσταλγία με την παραμονή τους στην Κύπρο⁴³. Στις αιχμές του σκιαγραφημένου διαγράμματος στο σχήμα 9, επισημαίνονται οι απαντήσεις των ανταποκρινόμενων νέων στο συγκεκριμένο αυτό ερώτημα, κατά πόσο δηλαδή νοιώθουν νοσταλγία. Η μεγάλη πλειοψηφία 54% δηλώνει «μερικές φορές», 26% «πάντοτε» και μόνο 13% «ουδέποτε».

⁴³ Βλ. Ερώτηση 29, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

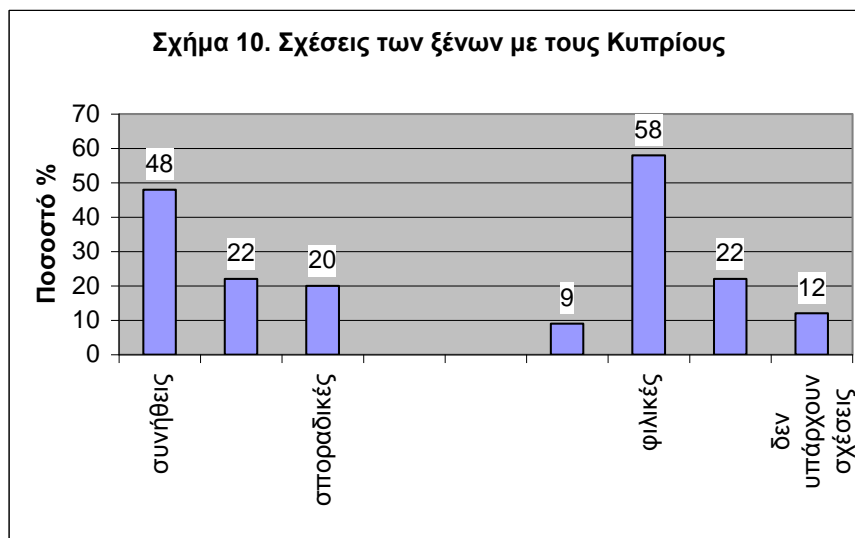

Στο ερώτημά μας αναφορικά με τις σχέσεις που διατηρούν οι ξένοι με τους Κύπριους⁴⁴, η πλειοψηφία του 48% μίλησε για συνήθεις σχέσεις, 22% συχνές, 20% σποραδικές και 8% δήλωσε για σπάνιες ή δεν υφίστανται. Εκείνο όμως που ενισχύει το ανθρωπινό των σχέσεων είναι κι ο συνδυασμός με το ερώτημα, *κατά πόσο οι σχέσεις αυτές ήταν (α) οικογενειακές, (β) φιλικές, (γ) σχέσεις εργασίας, ή δεν υπήρξανε πραγματικά κίνητρα ανάπτυξης σχέσεων για περαιτέρω διευκρινίσεις*⁴⁵;

Το σχήμα 10 απεικονίζει τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις για το πώς οι ξένοι αντιλαμβάνονται (α) τη συχνότητα (αριστερά του διαγράμματος) και (β) την ποιότητα (δεξιά του διαγράμματος) των σχέσεών τους που είχαν με τους Κύπριους.

⁴⁴ Βλ. Ερώτηση 7, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

⁴⁵ Βλ. Ερώτηση 8, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

Επισημαίνεται από τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις ότι η πλειοψηφία των ξένων (69%) μερικές φορές αισθάνονται την ανάγκη να διαμαρτυρηθούν για τις συμπεριφορές των Κύπριων απέναντί τους και όχι μόνο, γιατί 16% χωρίς δισταγμό απάντησαν ότι νοιώθουν την ανάγκη να διαμαρτυρηθούν⁴⁶. Πέρα όμως από αυτό μιλούν και λογικές (34%) και δικαιωμένες διαμαρτυρίες (29%) άλλων ξένων που δήλωσαν πως αισθάνονται τις διακρίσεις από τους Κυπρίους⁴⁷.

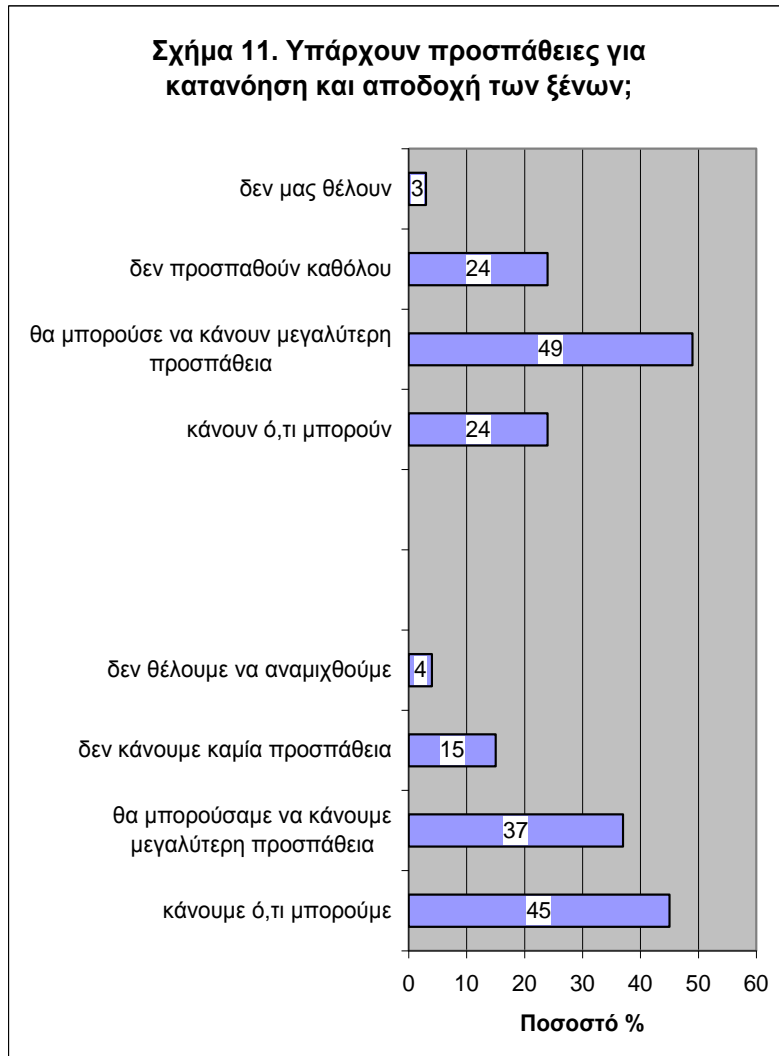
Ακόμη, ζητήθηκε από τους ξένους να διευκρινίσουν κατά πόσο έκαναν οι ίδιοι αρκετές προσπάθειες για να κερδίσουν κατανόηση από τους Κύπριους, αλλά και κατά πόσο θεωρούν ότι οι Κύπριοι, από μέρους τους, έκαναν αρκετές προσπάθειες να τους αποδεκτούν είτε σαν άτομα είτε σαν ομάδες στις δραστηριότητές τους.

Το 45% των ξένων δηλώνουν ότι έκαναν ό,τι μπορούσαν και ένα 37% νοιώθει πως θα μπορούσαν να έκαναν μεγαλύτερη προσπάθεια για να κερδίσουν την κατανόηση των Κύπριων, παράλληλα, 49% νοιώθει ότι οι ίδιοι οι Κύπριοι θα μπορούσαν να κάνουν μεγαλύτερη προσπάθεια να τους αποδεκτούν, ενώ 24% πιστεύουν ότι δεν κάνουν καθόλου

⁴⁶ Βλ. Ερώτηση 9, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

⁴⁷ Βλ. Ερώτηση 10, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

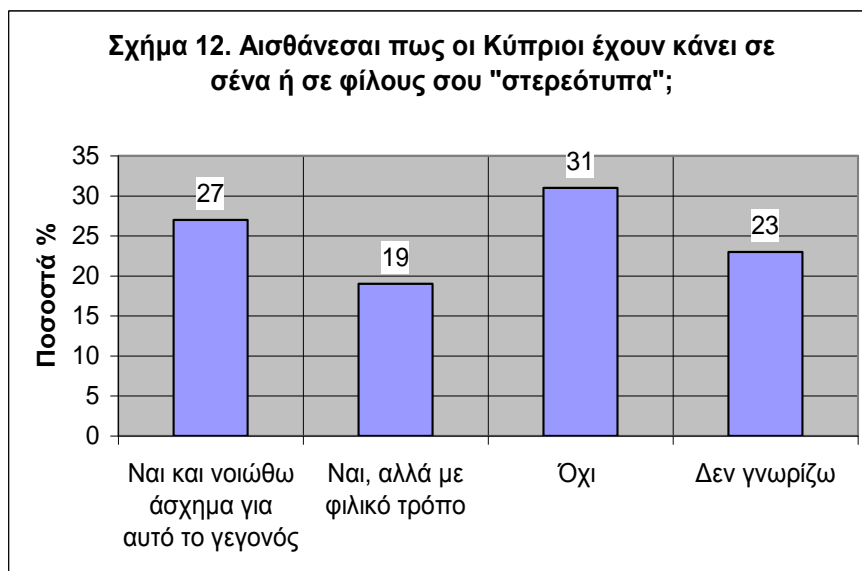
προσπάθεια οι Κύπριοι, με ένα άλλο 24% να αισθάνεται πως και οι Κύπριοι κάνουν ό,τι μπορούν. Στο πάνω μέρος του διαγράμματος στο σχήμα 11 δείχνει πώς νοιώθουν οι ξένοι για τις συμπεριφορές των Κύπριων, ενώ κάτω πώς οι ίδιοι δηλώνουν για τις δικές τους προσπάθειες⁴⁸.

⁴⁸ Βλ. Ερωτήσεις 13 και 14, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

Το 63% των ξένων νοιώθουν την ανάγκη για γεφύρωση των σχέσεων μαζί με τους Κύπριους μέσω της φιλίας και δηλώνουν για ανάγκη παροχών βοήθειας, για υλοποίηση αυτού του στόχου από την κυπριακή κοινωνία. Κάποια μικρότερα ποσοστά της τάξης του 18% δήλωσαν και για χρηματική ενίσχυση, ενώ 10% νοιώθει πως η εκπαίδευση μπορεί να είναι αρωγός μιας τέτοιας προσπάθειας⁴⁹.

Πώς όμως οι ίδιοι οι ξένοι αισθάνονται όταν οι στερεοτυπικές διαδικασίες αναφέρονται σε αυτούς; Το διάγραμμα στο σχήμα 12 δείχνει ότι, οι πιο πολλοί (31%) πιστεύουν πως οι Κύπριοι δεν τους έχουν περιλάβει με κανένα «όνομα» που θα τους υποτιμούσε, όπως λ.χ. «έγχρωμος», «στενοκέφαλος», «βλάκας» κ.ο.κ., 27% πάντως πιστεύουν ότι είναι μέσα στα στερεότυπα των Κύπριων και το ότι τους χρησιμοποιούν με αυτό τον τρόπο τους ενοχλεί, ενώ 19% το βλέπουν ως ένα φιλικό αστείο⁵⁰.

⁴⁹ Βλ. Ερώτηση 16, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

⁵⁰ Βλ. Ερώτηση 17, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

Ακόμη, ρωτήθηκαν οι ξένοι για να πουν τη δική τους εκδοχή για τις αιτίες που καμιά φορά οι Κύπριοι τους αντιμετωπίζουν με κάποιες διακρίσεις⁵¹. Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι ως εξής:

- 37% νοιώθουν ότι οι Κύπριοι αρνούνται κάτι που είναι διαφορετικό από αυτούς
- 33% νοιώθουν ότι ενοχλεί η διαφορετικός τρόπος που στην κουλτούρα τους δραστηριοποιούνται
- 26% πιστεύουν ότι το είδος της εργασίας τους δίνει καμιά φορά αφορμή
- 4% δηλώνουν πως δίνουν αιτία για διακρίσεις.

Ζητήθηκε επίσης να δηλώσουν οι ξένοι με ποιους περνούν τον ελεύθερό τους χρόνο. Το σχήμα 13 δείχνει ότι, η μεγάλη πλειοψηφία (66%) των ξένων είναι «γκετοποιημένοι» με φίλους από τη χώρα τους, 16% με φίλους από άλλες χώρες, 5% μένουν πάντα μόνοι και μόνο 13% περνούν ελεύθερο χρόνο με Κύπριους⁵²

⁵¹ Βλ. Ερώτηση 22, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

⁵² Βλ. Ερώτηση 30. Ερωτηματολόγιο 5., ο. π.

Το ερωτηματολόγιο μας έγινε ακόμη πιο πιεστικό επεκτείνοντας κάποιες ερωτήσεις για σεξ, γάμο, σεξισμό, προβλήματα θρησκείας, προβλήματα εργασιακής ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Έχει διαφανεί ότι 42% θα πεθυμούσαν γάμο με Κύπριο ή Κύπρια, αν είχαν μια ευκαιρία τέτοια, ενώ ένα 18% δεν δείχνει ενδιαφέρον να ασχοληθεί με τέτοιο θέμα διότι θεωρεί ότι είναι αδύνατο να γίνει δεκτός από το δικό μας σύστημα, άλλο 40%, τέλος, είναι συντηρητικά προσκολλημένο στις παραδόσεις της χώρας του, όπου ο γάμος αναμένεται να είναι από τη δική τους φυλή⁵³. Μόνο ένα 19% δήλωσε πως αντιμετώπισε προβλήματα σεξισμού στην Κύπρο⁵⁴, ενώ 32% αναφέρονται σε σεξουαλικές εμπειρίες με Κυπρίους/ ες και 38% με άλλους ξένους/ ες⁵⁵. Η μεγάλη πλειοψηφία (82%) δεν έχει πρόβλημα θρησκευμάτων στην Κύπρο, δέον όμως να σημειωθεί ότι 12 άτομα από αυτούς δήλωσαν άθεοι⁵⁶.

Στο πολύ καυτό ερώτημα κατά πόσο οι Κύπριοι συμπεριφέρθηκαν με ήθος απέναντι στους ξένους, το σχήμα 14 δείχνει ότι, 49% των ανταποκρινόμενων ξένων έδωσαν απαντήσεις που σίγουρα δεν θίγουν τις συμπεριφορές των Κυπρίων (26% ανέφεραν ότι *οι Κύπριοι ήταν φιλικοί και οποιαδήποτε απόλαυση ήταν αμοιβαία* και 23% ένοιωθαν ότι *οι Κύπριοι ήταν φιλικοί και ότι ένοιωθαν άνετα από τον τρόπο που έδειχναν το ενδιαφέρον για αυτούς*).

Το 19% των ξένων ένοιωθαν, όμως, ότι αντιμετωπίζονται από τους Κύπριους για σεξουαλική απόλαυση κι από αυτούς σχεδόν οι μισοί δηλώνουν ότι σε ορισμένες φορές τους έκαναν οι Κύπριοι να αισθάνονται να είναι αντικείμενα των σεξουαλικών απολαύσεών τους. Ακόμη, 17% ένοιωθαν ότι οι Κύπριοι τους αντιμετώπιζαν ως πηγή εκμετάλλευσης, ενώ 13% ότι τους έβλεπαν τόσο για οικονομική εκμετάλλευση όσο και για απόλαυση⁵⁷.

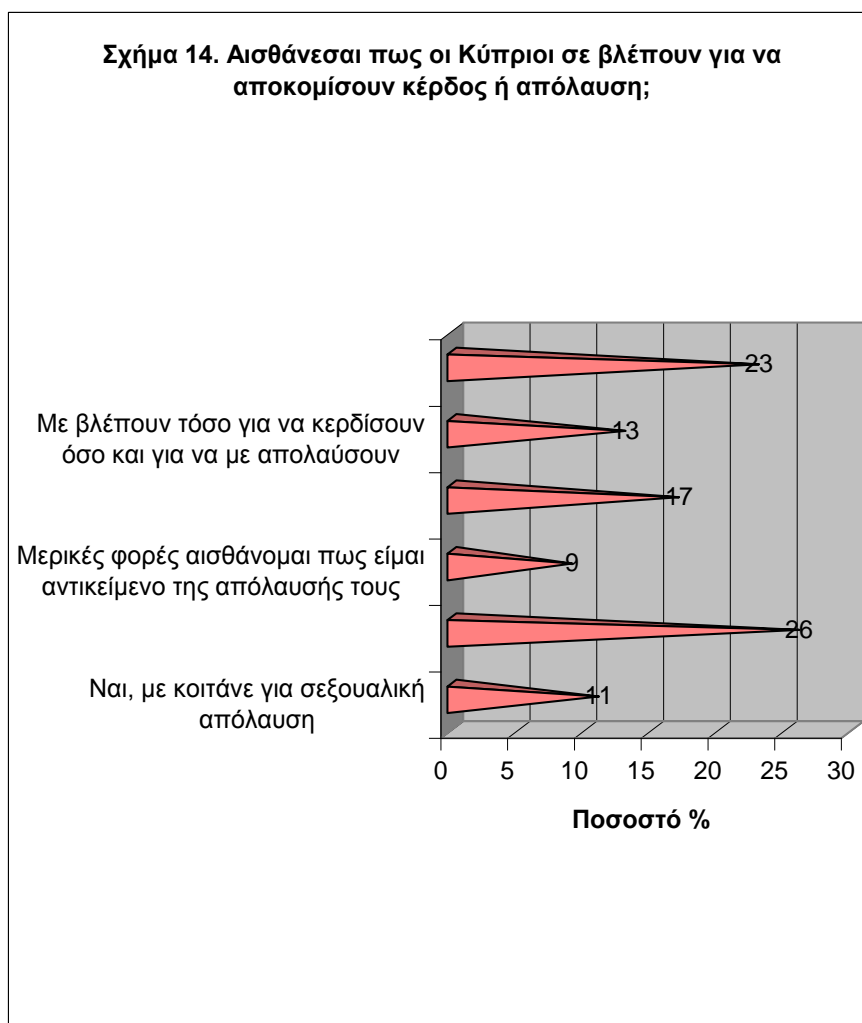
⁵³ Βλ. Ερώτηση 23, Ερωτηματολόγιο 5, ο.π.

⁵⁴ Βλ. Ερώτηση 24, Ερωτηματολόγιο 5, ο.π.

⁵⁵ Βλ. Ερωτήσεις 25 και 26, Ερωτηματολόγιο 5, ο.π.

⁵⁶ Βλ. Ερωτήσεις 27 και 34, Ερωτηματολόγιο 5, ο.π.

⁵⁷ Βλ. Ερώτηση 28, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

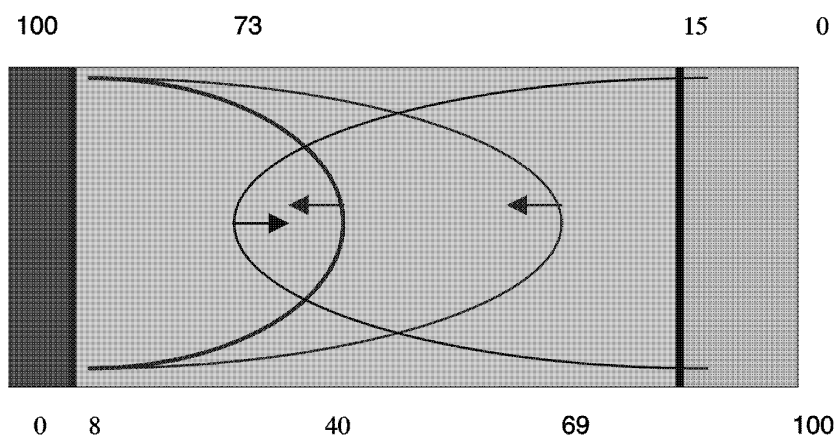

Ο συναισθηματικός χάρτης των ξένων

Όπως έχει διαφανεί στην έρευνα πεδίου οι ξένοι που ανταποκρίθηκαν στο σχετικό ερωτηματολόγιο ήταν κατά το πλείστον φοιτητές κολεγίων στην Κύπρο. Έχουν έρθει στο νησί με τις δικές τους προδιαθέσεις και προκαταλήψεις, με το δικό τους ρατσισμό και διαφοροποιήσεις. Στη σκιαγράφιση ενός *συναισθηματικού χάρτη* των

πεπιοθήσεων των ξένων, για το πώς βλέπουν και πώς νοιώθουν τους τρόπους συμπεριφοράς και τις «στάσεις» των Κύπριων, κατά πόσο δηλαδή αισθάνονται το σκόπελο των διακρίσεών μας απέναντί τους, οι ξένοι θα κατατάσσονταν σε δύο επίμονα άκρα. Όπως επιχειρεί να εικονίσει το διάγραμμα στο σχήμα 15, στη δεξιά πλευρά του διαγράμματος θα είχαμε την επιμονή του 15% των ξένων, να νοιώθουν άνετα χωρίς διαμαρτυρία για τον τρόπο συμπεριφοράς των Κύπριων, να μιλούν με τη μεγαλύτερη άνεση για τις πολύ φιλικές σχέσεις με τους Κύπριους, για προσαρμοστικότητα κλπ., αντιμετωπίζοντας τις διακρίσεις στην Κύπρο ως ένα πρόβλημα όχι σοβαρό από ό,τι παρουσιάζεται. Στην αριστερή πλευρά του διαγράμματος, θα είχαμε την επιμονή των 8% των ξένων να θέλουν να διαμαρτυρηθούν για τις συμπεριφορές των Κύπριων, να μην έχουν σχέσεις με Κύπριους και να νοιώθουν περισσότερη προστασία από την αυτο-γκετοποίησή τους, πρόκειται για μια συντηρητική ομάδα ξένων με βαθιές προκαταλήψεις που οι ίδιοι επιδιώκουν να απομακρυνθούν από το διαφορετικό, που στην περίπτωση αυτή το «διαφορετικό» είναι ο ντόπιος πληθυσμός, οι παραδόσεις και τα έθιμά του.

Σχήμα 15. Συναισθηματικός χάρτης πεπιοθήσεων των ξένων

Το υπόλοιπο 77% των ξένων βρίσκεται στο ενδιάμεσο του συναισθηματικού χάρτη και ρέπει προς το ένα ή το άλλο άκρο, ανάλογα με το περιεχόμενο της ερώτησης. Αν θα συσχετίζαμε τους ανταποκρινόμενους ξένους με ιδέες των δικών τους ρατσιστικών

προκαταλήψεων για δικαίωση των διακρίσεων και σε θέματα ανάγκης να παραπνευθούν για τις «στάσεις» των Κύπριων, η συγκέντρωση των πιθανών αντιδράσεων θα μπορούσε να μετακινηθεί από τη πλευρά της καχυποψίας και του αισθήματος περιθωριοποίησης και να απλώσει σε όλο το πεδίο, μέχρι 69%, σταματώντας όμως για κάθε πιθανό συσχετισμό μόλις πριν το όριο της άλλης πλευράς. Αν πάλι συσχετίζαμε τους ανταποκρινόμενους ξένους με τον συντηρητισμό τους και τη δική τους φοβία από αναφορές σε θέματα γάμου με Κύπριο ή Κύπρια, και προσκόλληση φιλίας μόνο με ομοεθνείς, τότε το πεδίο αισθήματος περιθωριοποίησης συρρικνώνεται στο 40%.

Κατά συνέπεια, ο συσχετισμός μεταξύ αντιδράσεων και πεπιοθήσεων των ανταποκρινόμενων ξένων που πρόσκεινται φιλικά προς τις προσπάθειες φιλοξενίας μας, ενισχυμένος με το ενδιαφέρον που θα μπορούσε να δοθεί από τους Κύπριους δυναμικά θα διέστελλε το συναισθηματικό χάρτη από τα δεξιά στα αριστερά και, φτάνοντας μέχρι ένα 73% και θα σταματούσε για κάθε πιθανό συσχετισμό λίγο πριν το ανυπάκουο υπερσυντηρητικό αριστερό όριο του χάρτη. Βέβαια μια σημαντική μερίδα 23% φαίνεται να είναι ανυπάκουη άσχετα με τη φύση των ερωτήσεων των δυο άκρων. Λαμβάνοντας όμως υπόψη ότι το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο κυκλοφόρησε με κάποια κοινωνικά δεδομένα (υφιστάμενοι θεσμοί και κοινωνικό περιβάλλον στην Κύπρο, ως χώρα υποδοχής), η πιθανολογική βελτίωση του συστήματος υποδοχής των ξένων δεν αποκλείει αντίστοιχες καταστάσεις τόσο σε συμπεριφορές των ξένων όσο και των Κυπρίων.

Πώς, τέλος, οι ίδιοι οι ξένοι αναμένουν από τους Κυπρίους να δραστηριοποιηθούν για να νοιώθουν ευτυχείς που ζουν στον τόπο μας; Πιο κάτω καταγράφονται κατά σειρά σημασίας οι τρόποι που οι ξένοι αναμένουν την κυπριακή κοινωνία να βοηθήσει:

1. να γίνονται δεκτοί ως φίλοι και να τυγχάνει κατανόησης η κουλτούρα τους
2. να τους συμπεριφέρονται ως πρόσωπα με δικαιώματα ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους
3. να τους δέχονται ως ανθρώπους με δικαιώματα στη θρησκεία και τον πολιτισμό τους
4. να τους δεχτούν στον τρόπο ζωής τους, ώστε να νοιώθουν ευτυχισμένοι και φιλικοί με τους Κύπριους
5. να τους βλέπουν ως άτομα με δικαιώματα ανάπτυξης του εαυτού τους

6. να μην τους δημιουργούν στερεότυπα⁵⁸.

Για τη βελτίωση του συστήματος, επισημαίνονται τα παρακάτω:

1. Οι ξένοι έχουν την πεποίθηση ότι αυτά που πιο πάνω ζητούν για να είναι ευτυχισμένοι είναι εφικτά, όπως εφικτή είναι κι η προσπάθεια εξουδετέρωσης των διακρίσεων αν (α) κάνουν και οι ίδιοι οι ξένοι προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση και (β) αν οι Κύπριοι κάνουν προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση.
2. Πιο πάνω, σε αυτή την ενότητα, κάναμε αναφορά σε προηγούμενο άρθρο μας στη δημιουργία ενός *Κυπριακού Συμβουλίου*, που να μπορεί να «αγκαλιάσει» τους ξένους φοιτητές μέσα από μια ποικιλία δραστηριοτήτων. Το πολιτειακό μας σύστημα και ιδιαίτερα οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν και πρέπει να εμπλακούν σε μια τέτοια προσπάθεια, δίνοντας πίστη στην πραγματολογική διάσταση ανάγκης του τόπου να προετοιμάζει τους ξένους φοιτητές κι ως τους αυριανούς «πρέσβεις» στις χώρες τους για τον πολιτισμό και την ιστορία μας. Μια διαδικασία για μείωση των ανησυχιών των ξένων που έχουν τις δικές τους προκαταλήψεις και καχυποψίες για τις «στάσεις» μας, μπορεί να στοιχειοθετηθεί σε ένα τέτοιο θεσμό. Μέσα από την ανοικτή φιλική διαλεκτική και με «εργαλεία» παροχών παιδείας, ένας τέτοιος θεσμός θα μπορούσε να φέρει πιο κοντά τη διάσταση της διαπολιτισμικής επικοινωνίας στο νησί και, καταβάλλοντας ενέργεια με ποικιλία δραστηριοτήτων για συρρίκνωση των δικών μας ξενοφοβικών τάσεων και διακρίσεων, θα αφαιρούσε παράλληλα και τις αμφιβολίες των ξένων για μας.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Οι οικονομικοί μετανάστες και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας

Τους ζητήσαμε να έρθουν εδώ να εργαστούν και παράλληλα καταγράψαμε μια ημερολογιακή ειδησεογραφία, που λίγο ή πολύ εκφράζει την ενόχλησή μας η παρουσία τους. Αρκετές φορές ρίχνουμε τα κακώς έχοντα του συστήματός μας σε αυτούς: για την ανεργία «φταίνε» οι αλλοδαποί, για την εγκληματικότητα – εκεί που κάποιος ξένος είναι αναμιγμένος - έμφαση δίνεται στη γενικότερη εμπλοκή των

⁵⁸ Βλ. Ερώτηση 31, Ερωτηματολόγιο 5., ο.π.

ξένων, για την πορνεία «φταίνει» οι καλλιτέχνιδες κι όχι οι Κύπριοι προαγωγοί, για τη λαθρομετανάστευση «φταίνει» οι παρείσακτοι και όχι τα ξένα κυκλώματα κι οι ντόπιοι κερδοσκόποι εκμεταλλευτές που απομυζούν παράνομα το μόχθο του σύγχρονου είλωτα και πάει λέγοντας.

Στον ημερήσιο τύπο περνούν διάφορα σενάρια. Η επιλεκτική ταξινόμησή τους μας είναι χρήσιμη για δυο τουλάχιστο λόγους (α) καθρεφτίζεται άμεσα η βαρύτητα που τα ΜΜΕ δίνουν στο θέμα και από αυτό διαπιστώνεται ο τρόπος μεταφοράς της προβληματικής του μηνύματος κι η ποιότητα που περνά στον Κύπριο (β) διαφυλάσσεται ένα περιληπτικό αρχείο προβληματικών καταστάσεων, που αποτελεί πηγή συσχετισμών για τη διατύπωση της ευρύτερης ανίχνευσης των μεταβλητών κατά την προσπάθεια ανάλυσης της συμπεριφοράς της κοινωνίας μας.

Παρακάτω καταγράφονται διάφορα σενάρια από δημοσιεύσεις στον ημερήσιο τύπο για την παρουσία των μεταναστών στην Κύπρο, που στοιχειοθετούν ένα πολύπλευρο φαινόμενο μέσα από δυο βασικές διαστάσεις (α) της ανθρωποκεντρικής και (β) της συγγής εκμετάλλευσης.

Στην μια όψη, ο μετανάστης αντιμετωπίζεται ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, που θεμελιώνεται με την παραδοσιακή θεωρία και πρακτική του δικαίου και των θεσμών του κοινωνικού μας συστήματος. Στην όψη αυτή κυριαρχεί το στοιχείο του «πρέπει» και κάποιες ιδεολογικές τοποθετήσεις που αντανακλούν την ανθρωπιστική πλευρά των συμπεριφορών μας. Στην άλλη, την πραγματική όψη, ο μετανάστης, κυρίως με την έννοια του οικονομικού μετανάστη (νόμιμου ή παράνομου), αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο, ένα «εργαλείο» εκμετάλλευσης των στενών οικονομικών κριτηρίων του Κύπριου εργοδότη, αλλά και αρκετές φορές «ο φταίχτης» της ανεργίας των ντόπιων.

Μελετώντας τις διάφορες δημοσιεύσεις για τους μετανάστες, που περνούν ως «εργαλεία» κοινωνικής επιρροής⁵⁹, διαπιστώνουμε ότι

⁵⁹ Διευκρινίζεται ότι με την έννοια κοινωνική επιρροή δεν πρόκειται εδώ για την επιρροή του κοινωνικού, αλλά ορίζεται ως ειδική εκδοχή που δυνητικά διέπει τις αναδομήσεις των αντιλήψεων, των εκτιμήσεων, της γνώμης, της συμπεριφοράς, κλπ., σε επίπεδο ατόμων ή ομάδων, καθώς και τους μετασχηματισμούς που απορρέουν από τη γνώση που έχουν για τις αντιλήψεις, τις γνώσεις, τις εκτιμήσεις, τη γνώμη, τη συμπεριφορά, κλπ. Άλλων ατόμων ή ομάδων. Βλ. επίσης σχετικό

πρόκειται περί ενός πολυδιάστατου φαινομένου σεναρίων και η χρήση μιας μεθόδου αποτύπωσης δεν επαρκεί να προσδιοριστούν τα όριά του. Οδηγηθήκαμε έτσι στη σκιαγράφιση επίλεκτων αντιπροσωπευτικών σεναρίων, όπως τα προσφέρουν τα διάφορα δημοσιεύματα, της γραπτής δηλαδή αντίληψης που περνά και δυνητικά διαμορφώνει την κοινή γνώμη και με τον τρόπο αυτό καταγράψαμε χρήσιμα εργαστηριακά "εργαλεία". Αποφύγαμε πάντως στο στάδιο αυτό, την επιστημονική «περιπέτεια» των κρίσεων των ερμηνειών, που θα μπορούσε να μας εμπλέξει η πειραματική Κοινωνική Ψυχολογία⁶⁰, μέσα από την περιορισμένη παράμετρο της διαπλοκής των διαφόρων δημοσιεύσεων. Ακολουθούν παρακάτω κάποιες ενδεικτικές περιληπτικές δημοσιεύσεις⁶¹, που ποικίλουν και καλύπτουν όλο σχεδόν το φάσμα του φαινομένου από τις φωνές των ντόπιων για δικό τους δικαίωμα να εργαστούν, τους αλλοδαπούς να διεισδύουν στην αγορά εργασίας, την υποχρέωση του Κράτους να προσφέρει τις αντίστοιχες κοινωνικοοικονομικές ασφαλίσσεις και παροχές, την εμπλοκή του θεσμού Επιτρόπου Διοικήσεως σε κρατικές παρεμβάσεις που στερούνται νομιμότητας, την οικονομική και σεξουαλική εκμετάλλευση, τους γάμους ευκαιρίας, την κακή επιβίωση σε καταλύματα που πιο πολύ θυμίζουν τρώγλες μεσαιωνικής απεικόνισης κλπ.

Πρώτη δέσμη ειδησεογραφικών σεναρίων απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες

- «Έχω δικαίωμα να εργαστώ, όμως...», Εφ «ο Φιλελεύθερος», 10.2.1999⁶². – Αναφορά πως «οι αλλοδαποί που εργάζονται στην Κύπρο έχουν πάρει τις εργασίες των Κυπρίων και το ψωμί από τα στόματα των ντόπιων, οι οποίοι το μόνο που κάνουν είναι να εγγραφούν στους καταλόγους των ανέργων. Οι εργοδότες ζητούν μόνο αλλοδαπούς και η κυβέρνηση βρίσκεται αρωγός τους, παραχωρώντας άδειες εργασίας σε ξένους». Το παραπάνω αποτέλεσε ειδική λεζάντα για μια φωτογραφία δυο ξένων σε

Στάμος Παπαστάμου – Γκάμπριελ Μιούνου, «Μειονότητες και Εξουσία», σελ. 17 – 31, εκδ. «Αλέτρι», Αθήνα, 1983.

⁶⁰ Βλ. σχετικό Doise, Deschamps, mugny, "Psychologie Sociale Experimentale", Arnold Colin, Paris, 1978.

⁶¹ Οι δημοσιεύσεις στοιχειοθετούνται ημερολογιακά αρχίζοντας από τον τίτλο της δημοσίευσης, την εφημερίδα και την ημερομηνία.

⁶² Άρθρο Χρ. Γιαννακού με ειδικό τίτλο στήλης: «Τα ανθρώπινα».

κλειστό πλαίσιο. Η ανάλυση του άρθρου επικεντρώνεται στο ίδιο θέμα. Παραθέτουμε αποσπασματικά διάφορα σημεία που απασχόλησαν τον αρθρογράφο: (α) Παρουσιάζεται ως επισήμανση προς τη στήλη αναγνώστριάς του, «Το δικαίωμα εργασίας του Κύπριου πολίτη, που κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα της Δημοκρατίας δε φαίνεται να σέβεται η κυβέρνηση, αφού παραχωρεί άδειες εργασίας σε αλλοδαπούς οι οποίοι εκτοπίζουν το εργατικό δυναμικό του τόπου μας...», (β) «Προβάδισμα στην επιλογή εργασίας έχουν πρώτα οι αλλοδαποί και μετά οι Κύπριοι...», (γ) «Οι ξένες, λέει, έρχονται στην Κύπρο, μας παίρνουν τις εργασίες μας και το ψωμί από το στόμα μας. Μέχρι πού θα πάει αυτή κατάσταση; Σε λίγο θα μας πουν να φύγουμε και από την πατρίδα μας...», (δ) «Μήπως εμείς οι άνεργοι πολίτες της Δημοκρατίας θα πρέπει να αναζητήσουμε εργασία σε άλλες χώρες;».

- «5000 αλλοδαποί απασχολούνται νόμιμα στη Λεμεσό», Εφ. «Λεμεσός», 26.2.1999. – Αναφορά για προειδοποιητικά μηνύματα που εκπέμπουν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις στη Λεμεσό τόσο για την αύξηση της ανεργίας (3,5%) όσο και για την εργοδότηση 5000 αλλοδαπών, ενώ οι παράνομοι εκτιμάται κατά την εφημερίδα να είναι διπλάσιοι.
- «Το ζητούμενο είναι το περιεχόμενο», Εφ. «Πολίτης», 28.7.1999⁶³.- Με υπότιτλο «Κέντρο Ξένων Εργατών», γίνεται αναφορά σε ανακοίνωση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων σχετικά με την απόφαση της κυβέρνησης για τη δημιουργία κέντρου για τους ξένους εργάτες, που θέτει την αντιμετώπιση των αλλοδαπών εργατών πάνω σε διαφορετική βάση. Για το θέμα αυτό ενασχολήθηκαν σε διάφορες ημερομηνίες η Διευθύντρια του Τμήματος Κοινωνικής Ευημερίας του Υπουργείου Εργασίας και η Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών⁶⁴.

⁶³ Άρθρο Η. Μαλλή.

⁶⁴ Το Τμήμα Κοινωνικής Ευημερίας δείχνει ενδιαφέρον για τη δημιουργία κυβερνητικού κέντρου, που θα μπορούσε να διοριστεί κάποιο διοικητικό συμβούλιο, στο οποίο θα εκπροσωπούνται διάφοροι φορείς. Ενώ η ΚΙ.Σ.Α. αναφέρεται στη δημιουργία και λειτουργία ενός αυτόνομου κέντρου κι όχι κατ' ανάγκη κυβερνητικού, το οποίο να έχει όλες τις προδιαγραφές για ικανοποιητική παρουσία.

- «Και “φοιτητικές” άδειες εργασίας αλλοδαπών», Εφ. «Πολίτης», 11.10.1999⁶⁵.-Αναφορά για μια μεγάλη «παρανομία» πως αλλοδαποί φοιτητές, με φοιτητική άδεια παραμονής, εργάζονται σε Κύπριους εργοδότες. Στο άρθρο προσδιορίζεται η εθνότητα των φοιτητών από ασιατικές χώρες, χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Για τις φοιτήτριες, για τις οποίες χρησιμοποιούνται τα εισαγωγικά στη σχετική δημοσίευση, γίνεται αναφορά ότι «Φοιτήτριες» κάποιων εκ των κολεγίων κυρίως από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, εκμεταλλεύονται τις φοιτητικές άδειες παραμονής τους για να εργαστούν σε ύποπτες μπουραρίες, οι οποίες πέραν από τα ποτά εμπορεύονται και «λευκή σάρκα». Η αστυνομία δεν είναι σε θέση να ελέγξει όλες τις ύποπτες περιπτώσεις αν και τις έχει υπόψη της. Κάνει δειγματοληπτικούς ελέγχους, οι οποίοι έχουν πενιχρά αποτελέσματα. Ταυτόχρονα ερευνά και αριθμό αλλοδαπών γυναικών, οι οποίες έχουν συνάψει γάμους με Κυπρίους εξασφαλίζοντας παραμονή. Ωστόσο αυτοί οι γάμοι Παραμένουν στα χαρτιά και οι αλλοδαπές εργάζονται ως κοινές «πόρνες». Και σε αυτές τις περιπτώσεις οι αρμόδιες αρχές δεν κατορθώνουν να εξασφαλίσουν μαρτυρίες λόγω της λεπτότητας του θέματος, αφού άπτεται των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».
- «Θα ασφαρίζονται οι ξένοι εργάτες για σκοπούς υγείας», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 29. 11. 1999⁶⁶ .- Με τον υπότιτλο: «Εργοδότες και αλλοδαποί θα πληρώνουν», το άρθρο αναφέρεται στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των αλλοδαπών. Καταγράφονται κάποιες διαφωνίες μεταξύ εργοδοτικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων. Επισημαίνονται στοιχεία

⁶⁵ Άρθρο Μ. Καλατζή, το οποίο αναφέρεται ως «αποκαλυπτικές πληροφορίες του “Π”»

⁶⁶ Άρθρο της Α. Λαμπράκη. Βλ. επίσης σχετικό σε άρθρο της ίδιας «Ιατροφαρμακευτική κάλυψη και για 23. 000 αλλοδαπούς», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 26. 3. 2000.- Αναφορά περί σχεδίου δευτεροβάθμιας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης για τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Κύπρο. Η πρωτοβάθμια ιατροφαρμακευτική περίθαλψη θα εξακολουθήσει να παρέχεται από τα ιατρεία των συντεχνιών, στα ταμεία των οποίων οι αλλοδαποί καταθέτουν εισφορές. Αναφορά, επίσης, ότι δεν έχει αποφασιστεί κατά πόσο θα συμπεριληφθούν στο σχέδιο οι 7. 000 περίπου οικιακές βοηθοί που απασχολούνται στον τόπο μας. Ο προβληματισμός επικεντρώνεται στο ότι στο συμβόλαιό τους περιλαμβάνεται πρόνοια για πλήρη κάλυψη από τον εργοδότη τους.

διάκριση σε «στάσεις» και νοοτροπίες: «Ενώπιον των κοινωνικών εταίρων βρίσκεται πρόταση του Υπουργείου Υγείας, βασικός άξονας της οποίας είναι η ασφαλιστική κάλυψη του αλλοδαπού εργαζόμενου από ασφαλιστικές εταιρίες μέχρι ενός ποσοστού...» και «... η προσπάθεια των εμπλεκόμενων μερών εστιάζεται στη συμπερίληψη όρου στο συμβόλαιο εργοδότησης του αλλοδαπού, για υποχρεωτική ασφάλιση. Η ΟΕΒ ευνοεί αυτή την εξέλιξη και θέτει θέμα καθορισμού μεγίστου ποσού κάλυψης για κάθε απαίτηση ετησίως. Το κόστος, υποστηρίζει η ΟΕΒ, πρέπει να αναλαμβάνει εξ ημισείας από τον εργοδότη και τον εργοδοτούμενο. Ακόμη θέτει ως προϋπόθεση, τον τερματισμό των εισφορών για τους αλλοδαπούς στα συντεχνιακά ταμεία που καλύπτουν την πρωτοβάθμια ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, πράγμα που προκαλεί την αντίδραση των συντεχνιών. ...»

- «*Ρουμάνες καταγγέλλουν εργοδότη για εκμετάλλευση*», Εφ. «Πολίτης», 10.12.1999⁶⁷. - Αναφορά για γραπτή καταγγελία από έξι Ρουμάνες εργάτριες με ισχυρισμούς για άγρια εκμετάλλευση, απρεπή και άσεμνη συμπεριφορά, ξυλοδαρμό και παραβίαση συμβολαίου από τον εργοδότη τους. Η καταγγελία υποβλήθηκε στο Υπουργείο Εργασίας και κοινοποιήθηκε στις συνδικαλιστικές οργανώσεις ΠΕΟ, ΣΕΚ και ΔΕΟΚ.
- «*Σεμινάριο ευαισθητοποίησης για τους αλλοδαπούς*»⁶⁸, Εφ. «Πολίτης», 10.12.1999.- Αναφορά σε επισήμανση του Υπουργού Εργασίας για σεβασμό στις ανάγκες των μεταναστών και στην αξιοποίησή τους όχι μόνο ως εργατικού δυναμικού αλλά κι ως αξιόλογου πολιτιστικού στοιχείου. Ο Υπουργός επισήμανε επίσης ότι, η παγκόσμια ειρήνη και κοινωνική συνοχή επιβάλλουν την παγκόσμια αποδοχή του φαινομένου της μετανάστευσης. Ανέφερε στα στελέχη του Τμήματος Ευημερίας ότι, οι επαγγελματίες είναι αυτοί που πρέπει να αποκτήσουν τις κατάλληλες γνώσεις για την αντιμετώπιση των μεταναστών και την καταπολέμηση της ξενοφοβίας και των συνεπειών της, ώστε στη συνέχεια να τις μεταδώσουν τόσο στους επαγγελματίες από άλλους χώρους όσο και στο κοινό.

⁶⁷ Άρθρο Ν. Παπαλαζάρου.

⁶⁸ Σεμινάριο του Τμήματος Ευημερίας με στόχο την ενημέρωση, τον προβληματισμό και την ευαισθητοποίηση των στελεχών του τμήματος γύρω από τις ανάγκες και τα προβλήματα των αλλοδαπών.

- «Αλλοδαποί: Μπαίνουμε σε “μαύρη λίστα” – Κτυπούν την πόρτα Επιτρόπου Διοικήσεως», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 15.12.1999⁶⁹. - Με παράπονα μέσω των δικηγόρων και των συζύγων τους οι αλλοδαποί στράφηκαν προς το θεσμό του Επιτρόπου Διοικήσεως. Το άρθρο αναφέρεται σε παράπονα καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε θέματα παράτασης αδειών παραμονής, απέλασης, εξασφάλισης κυπριακής υπηκοότητας, τοποθέτησης στο “stop list” κ.α. Από την πλευρά Επιτρόπου Διοικήσεως, σύμφωνα με το άρθρο, διαπιστώνεται υπερβολική καχυποψία από μέρους κυβερνητικών λειτουργών στην εξέταση παραπόνων αλλοδαπών..., και, επισημαίνεται ότι, το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας «κατοχυρώνει τα δικαιώματα των αλλοδαπών που διαμένουν στην Κύπρο... και ότι δεν θα πρέπει να επιτρέπεται αδικία σε βάρος τους». Η Επίτροπος υποστηρίζει την ανάγκη τροποποίησης της νομοθεσίας για τους αλλοδαπούς, η οποία, όπως λέει, είναι παρωχημένη, ανάγεται στα χρόνια της αποικιοκρατίας και δε συνάδει με τις σύγχρονες αντιλήψεις.
- «Ήρθε να φροντίζει το γέροντα αλλά τον παντρεύτηκε», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 18.2.2000⁷⁰. – Με υπότιτλο: «Στο Ανώτατο για να μην απελαθεί», το άρθρο αναφέρεται στην υποψία ότι ο γάμος Σριλανκέζας με Κύπριο ήταν εικονικός και η Αστυνομία συνέλαβε την ξένη γυναίκα και την έκλεισε σε κελί με σκοπό την απέλαση: «... Ο σύζυγος είναι 88 ετών ... και η αλλοδαπή γυναίκα του ... 45. Ήρθε στην Κύπρο με σκοπό να φροντίζει το γέροντα και τελικά τον Απρίλιο 1998 παντρεύτηκαν. Η αλλοδαπή έφερε στην Κύπρο και τον 11χρονο σήμερα γιο της (από τον πρώτο της γάμο) και διέμεναν μαζί. Στις 7 Φεβρουαρίου αστυνομικοί πήγαν στην κατοικία τους στις 6 το πρωί με ένταλμα απέλασης. Μεταφέρθηκε στο αεροδρόμιο για απέλαση, αλλά άρχισε να φωνάζει και να προκαλεί φασαρία, με αποτέλεσμα ο πιλότος να αρνηθεί να την επιβιβάσει. .. Ο διοικητής της Υπηρεσίας Αλλοδαπών και Μετανάστευσης δήλωσε ... (για να αιτιολογήσει την «στάση» αυτή)

⁶⁹ Άρθρο της Α. Λαμπράκη. Στο άρθρο καταγράφεται η συχνότητα και αύξηση των παραπόνων των αλλοδαπών που δέχθηκε η Επίτροπος Διοικήσεως. Το 1999 έχουν γίνει 70 παράπονα συγκριτικά με 31 κατά την αντίστοιχη περίοδο του 1998, δηλαδή μια αύξηση 125%.

⁷⁰ Άρθρο Μ. Χατζηβασιλή.

υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις εικονικών και ευκαιριακών γάμων...».

- «Οι “άθλιοι” του Ακακίου»⁷¹, Εφ. «Η Σημερινή», 30.8.2000⁷² - Το άρθρο παρουσιάζει τρεις πτυχές. Στην πρώτη πτυχή είναι η αναφορά για τις πρωτόγονες συνθήκες που ζουν δεκάδες Σύροι εργάτες – νόμιμοι και παράνομοι (Ο κοινοτάρχης του Ακακίου παραδέχεται στους δημοσιογράφους ότι τα σπίτια που μένουν κάνουν μόνο για κατεδάφιση). Τις συνθήκες ζωής «αποθανάτισε» ο φωτογραφικός φακός με κάποιες ανάλογες με το θέμα λεζάντες⁷³. Πρόκειται για εικόνες μιζέριας, με κουρελιασμένες σακούλες αντί για κουρτίνες στα παράθυρα, εφημερίδες να στομώνουν τις τρύπες στο ταβάνι, ηλεκτρικά καλώδια απλώνονται εκτεθειμένα παντού, ενώ τα ρούχα κρέμονται σε καρφιά στους τοίχους, αφού δεν υπάρχουν ντουλάπες ή αρμάρια. Κάπου στους τοίχους βρίσκονται καρφισωμένες κάποιες οικογενειακές φωτογραφίες, κυρίως των παιδιών αυτών των ανθρώπων... Η δεύτερη πτυχή είναι η εργασιακή σχέση. Ο αρθρογράφος αναφέρεται στη συνάντηση του με τον Ιμπραχίμ και τον Ιμάτ. Ο πρώτος, πατέρας δυο μικρών παιδιών αναφέρει ότι συγκατοικεί με άλλα επτά άτομα στο ερειπωμένο «χαλαμάντουρο»⁷⁴. Ο Ιμπραχίμ παίρνει τον πιο ψηλό μισθό 13 λίρες την ημέρα. Ο Ιμάτ, 30 χρονών, αμείβεται 10 λίρες και δουλεύει σε φάρμα αγελάδων. Ο ιδιοκτήτης δηλώνει

⁷¹ Το χωριό Ακάκι στα τελευταία σχεδόν δέκα χρόνια όταν πρωτοξεκίνησε η μετανάστευση φιλοξενεί την πιο παλιά «κοινότητα» ξένων εργατών, που απασχολούνται νόμιμα στις πατατο-φυτείες και στις φυτείες λαχανικών της περιοχής, αλλά και σε χοιροστάσια, αγελαδοτροφεία, ιπποτροφεία και γενικά στην κτηνοτροφία. Συχνά δεισδύουν ανάμεσά τους και λαθρομετανάστες (παράνομοι εργάτες) που μετακινούνται από άλλες περιοχές. Πρόκειται για τη συντριπτική πλειοψηφία τους για Σύρους, οι οποίοι διαμένουν ομαδικά σε εγκαταλελειμμένα ετοιμόρροπα πλινθόκτιστα σπίτια. Μάλιστα πληρώνουν και ενοίκιο στους ιδιοκτήτες που κυμαίνεται από 50 – 100 λίρες μηνιαίως. Τα σπίτια αυτά δε διαθέτουν στοιχειώδη μέσα υγιεινής, δεν έχουν μπάνια ή αποχωρητήρια, πέρα από τα παλιά με τις τρύπες πάνω στους λάκκους. Οι ενοικιαστές αναγκάζονται να λούζονται με τη χρήση λάστιχων ή γεμίζοντας κουβάδες με νερό. Πόρτες ή παράθυρα σε αρκετές περιπτώσεις είναι ανύπαρκτα.

⁷² Άρθρο Μ. Δημητρίου.

⁷³ Φωτογραφίες Φ. Μωυσέως.

⁷⁴ Έννοια που αποδίδεται σε ετοιμόρροπο σπίτι.

ευχαριστημένος από το Σύρο βοηθό του, που του πληρώνει – όπως δήλωσε – κοινωνικές ασφαλίσσεις και επίδομα άδειας. Στο ερώτημα «γιατί δεν προσλαμβάνει Κύπριους», η απάντησή του άμεση: «Πού να βρω Κυπρίους; Δεν δουλεύει ο Κύπριος σε φάρμα... Κάνει τη δική του φάρμα». Η τρίτη, τέλος, πτυχή στο άρθρο είναι η αναφορά σε συλλήψεις πέντε Σύρων λαθρομεταναστών στην περιοχή Κάβο Γκρέκο, που έφτασαν από την πατρίδα τους με ψαρόβαρκα με προορισμό Λεμεσό και Πάφο, όπου τους περίμεναν Κύπριοι εργοδότες. Στην ίδια πτυχή της είδησης, γίνεται αναφορά για τη δράση δικτύου δουλεμπορίου, με εργοδότες Κύπριους που απασχολούν Άραβες. Οι παράνομοι σύμφωνα με το άρθρο δε βλέπουν ούτε τα μισά λεφτά από ό,τι οι νόμιμοι.

- «Μεσαιωνικό αφήγημα», Εφ. «Η Σημερινή», 30. 8. 2000⁷⁵.- «Σπίτια παλιά από πλιθάρι (πλίνθο). Πάνω από εκατόν χρονών. Μισογκρεμισμένα και ετοιμόρροπα. Σαρακοφαγωμένα. Φτιαγμένα για τι ανάγκες ανθρώπων που έζησαν πριν από ένα αιώνα. “Πάντως αυτά τα σπίτια δεν κάνουν για Ελληνοκύπριο”, είπε ο κοινοτάρχης του Ακακίου. Κάνουν όμως για τους Σύρους εποχιακούς εργάτες, που στοιβάζονται πέντε-πέντε και δέκα-δέκα σε κάθε άθλιο δωμάτιο για περιόδους που μπορεί να διαρκέσουν από έξι μήνες μέχρι και τέσσερα χρόνια – για τους “Αράπηδες” δηλαδή, νόμιμους ή παράνομους που συνωθούνται στο Ακάκι την τελευταία δεκαετία κάτι που για τα δικά μας υψηλά στάνταρτ, είναι χαμηλότερων προσωπικών, κοινωνικών και πολιτιστικών απαιτήσεων και προδιαγραφών... Για παράδειγμα, δεν χρειάζεται μπάνιο ή αποχωρητήριο, καρέκλα ή τραπέζι, ντουλάπι για τα ρούχα ή καθρέφτη. Βολεύονται σε τρύπες με ανοικτούς βόθρους, λούζονται όρθιοι με το μαστραπά σε ορνιθώνες ή πλυσταριά, κοιμούνται σε βρόμικα κρεβάτια φορτωμένα ψύλλους και κοριοούς, με βουτηγμένα στον ιδρώτα παντελόνια και πουκάμισά τους κρεμασμένα σε πρόκες πάνω από το κεφάλια τους. Τι να γίνει; Έτσι είναι μαθημένοι και στον τόπο τους, αποφαίνονται οι πάνσοφοι και πολύξεροι και συμπονετικοί (μερικοί) ντόπιοι⁷⁶. Αρκεί να έχουν φαΐ να τρων για να αντέχουν τη δουλειά στα

⁷⁵ Άρθρο του Μ. Δημητρίου στη στήλη: «Επισημάνσεις».

⁷⁶ Είναι μέσα από τέτοια «σοφία» που περνούν στερεότυπα: «τον Αράπη κι αν τον πλένεις, το σαπούνι σου χαλάς...».

χωράφια και στις φάρμες – που διαρκεί συχνά από τις επτά το πρωί μέχρι τις οκτώ τη νύχτα – και όλα τα άλλα είναι λεπτομέρειες».

- «Όσοι απασχολούν αλλοδαπούς θα πληρώνουν ασφάλεια υγείας», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος»⁷⁷. – «Όσοι Κύπριοι επιθυμούν να έχουν οικιακή βοηθό ή να απασχολούν αλλοδαπούς, θα αναλαμβάνουν τα έξοδα της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψής τους.... Το θέμα προκαλεί διάσταση απόψεων μεταξύ των κοινωνικών εταίρων...» Από πλευράς των εργοδοτών επισημαίνεται η πρόταση «... βασική προϋπόθεση αποδοχής της κυβερνητικής πρότασης είναι η εξ ημισείας αποδοχή ανάληψης του κόστους της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης από τον εργοδότη και τον εργοδοτούμενο». Στην άλλη πλευρά η ΠΕΟ και η ΣΕΚ υποστηρίζουν ότι «οι αλλοδαποί δε θα πρέπει να τυγχάνουν υποδεέστερης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης από ό,τι οι Κύπριοι...»

Η λαθρομετανάστευση και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας

Αν στο φαινόμενο της μετανάστευσης γράφτηκαν σοβαρά σενάρια εκμετάλλευσης, το φαινόμενο της λαθρομετανάστευσης είναι βεβαρημένο με σενάρια σύγχρονου «σκλαβοπάζαρου», ανθρώπινης αλλοτρίωσης και μιας κατάστασης περιθωριοποίησης, όπου η έννοια της αξίας του ανθρώπου είναι φενάκη στο όνομα του εύκολου κέρδους.

Το φαινόμενο της λαθρομετανάστευσης παρουσιάζεται από διάφορες διακηρύξεις αξιωματούχων της πολιτείας ως μια μορφή «εισβολής» φτηνής εργατικής δύναμης, που πρέπει να αναχαιτιστεί. Συνήθως η προσπάθεια των λαθρομεταναστών να μπουν στην Κύπρο εξουδετερώνεται στη γένεσή της με αναχαιτίσεις των σκαφών πριν μπουν στα χωρικά ύδατα, συλλήψεις και απελάσεις. Ο εντοπισμός των λαθρομεταναστών και οι διαδικασίες απέλασής τους, το ξεκαθάρισμα των κυκλωμάτων και ό,τι σχετικό, αποτελούν πρώτη τηλεοπτική είδηση και πρωτοσέλιδη αναφορά στον κυπριακό τύπο. Υπάρχει πλούσιο υλικό στον κυπριακό τύπο αναφορικά με σενάρια περί μεθόδων «κλούβας», επιχειρήσεων «σκούπας» στους δρόμους ή στα καταλύματα που συγκεντρώνονται οι μετανάστες, μαζί με διάφορα σενάρια εντοπισμού πλοιαρίων λαθρομεταναστών. Τα μέσα μαζικής

⁷⁷ Α. Λαμπράκη

επικοινωνίας έχουν επίσης ιδιαίτερα επιδοθεί σε λεπτομερή σενάρια διακρατικών συμφωνιών για απέλαση στη χώρα εκκίνησης των αλλοδαπών, τις μεθόδους απέλασής τους και στη σκληρότητα που ορισμένες φορές αντιμετωπίζουν οι λαθρομετανάστες κατά την απέλασή τους από τις αρχές. Έχουν καταγραφεί κατά τη διαδικασία απέλασης των λαθρομεταναστών απάνθρωπες συνθήκες προσωρινής διαβίωσης σε παιδιά και εγκυμονούσες, ανταρσίες και παρεμβάσεις των δυνάμεων ασφαλείας σε βαθμό που αποτελούν προσβολή στην αξία του ανθρώπου. Ακόμη και η χρήση πλοιαρίων χωρίς τις ενδεδειγμένες προδιαγραφές ελέγχου για την απέλαση των ξένων αποτελούν ένα ακόμη στίγμα στις μεθόδους εφαρμογής των απελάσεων. Θα πρέπει στο στάδιο αυτό να αναφερθούμε στην ιδιότητα ορισμένων δημοσιεύσεων που εμπεριέχουν σε λανθάνουσα κατάσταση εκείνο το «κάτι», που ο «σπερματικός ρατσισμός» το μεταπλάθει σε κοινωνική επιρροή στερεοτύπων για τον «άλλο»: τον «ακάθαρτο», τον επικίνδυνο, τον «παράξενο», τον «φορέα μεταφοράς ασθενειών», τον αισθησιακά αποκρουστικό...

Δεύτερη δέσμη ειδησεογραφικών σεναρίων απέναντι στους οικονομικούς λαθρομετανάστες

Παρακάτω, με ημερολογιακή πειθαρχία, ανατυπώνονται συνοπτικά διάφορα αντιπροσωπευτικά δημοσιεύματα, που χαρακτηριστικά απηχούν την ποικιλία και έκταση αυτού του φαινομένου, όπως εκτυλίσσεται στην Κύπρο στα τελευταία δύο χρόνια:

- «*“Σκλαβοπάζαρο” στον Ανώγειο*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 3.7.1999⁷⁸.- «Στέκι αναζήτησης εργασίας υπό μορφή σκλαβοπάζαρου λειτουργεί το τελευταίο διάστημα στην περιοχή Ανώγειο στη Λεμεσό, με δεκάδες αλλοδαπούς να στήνονται πρωί-πρωί σε κεντρικό σημείο, αναζητώντας εργοδότη να τους παραλάβει για ένα κομμάτι ψωμί...». Στο άρθρο γίνεται επίσης αναφορά για τον τρόπο που η Υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης επισημαίνει το γεγονός, για τις αιφνιδιαστικές επιχειρήσεις εντοπισμού τους, τη σύλληψη, κράτηση και τη διαδικασία απέλασής τους, όπως επίσης και για τις καταγγελίες των εργοδοτών τους.

⁷⁸ Άρθρο Μιχάλη Χατζηβασίλη.

- «Απέλαση αλλοδαπών και ποινή εργασίας», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 6.2.2000⁷⁹ - Αναφορά σε εισήγηση του Υπουργού Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης προς το Γενικό Εισαγγελέα για «τρόπους ν' αδειάζουν γρήγορα τα κελιά στις Κεντρικές Φυλακές για να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα του συνωστισμού». Ο Υπουργός δήλωσε ότι «οι 105 από τους 290 έγκλειστους αλλοδαπούς έχουν καταδικαστεί με ποινές κάτω από ένα χρόνο... Η δυναμικότητα των φυλακών σήμερα είναι μόλις για 220 κατάδικους». Ανάμεσα στις σκέψεις που γίνονται είναι όπως οι αλλοδαποί κατάδικοι εκτίουν το 1/3 της ποινής τους και στη συνέχεια απελαύνονται. Από τη ρύθμιση αυτή, αν τελικά αποφασιστεί θα εξαιρούνται οι βαρυποινίτες, οι οποίοι θα τυγχάνουν μεταχείρισης όπως και σήμερα.
- «Συναγερμός για κύμα λαθρομεταναστών» - Εφ. «Η Λεμεσός»⁸⁰, 26.5.2000 – Με υπότιτλο: «Η λιμενική έβγαλε στη θάλασσα δέκα σκάφη», αναφορά για κύματα χιλιάδων λαθρομεταναστών που στοχεύουν να κινηθούν από την Τουρκία σε Ευρωπαϊκές χώρες.
- «Ένταση από μετανάστες και λουομένους», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 4.6.2000⁸¹ - Το άρθρο αρχίζει με φωτογραφία ακάτου και με λεζάντα, «πέντε χιλιάδες λαθρομετανάστες που θέλουν να μεταβούν σε χώρες της Ευρώπης, караδοκούν στα παράλια της Τουρκίας. Η πιθανότητα κάποιιοι να έρθουν στην Κύπρο είναι μεγάλη και η λιμενική Αστυνομία τέθηκε σε αυξημένη επαγρύπνηση...».
- «Επίκειται μαζική άφιξη λαθρομεταναστών στην Κύπρο», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 2.7.2000⁸² - Με υπότιτλο «Προειδοποίηση από Ιντερπόλ», αναφέρεται σε κινητοποίηση της λιμενικής Αστυνομίας για άφιξη λαθρομεταναστών.
- «Για τα συμφέροντα εργοδοτών», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 8.6.2000⁸³ - Αναφορά για 15 000 παράνομους εργάτες που βρίσκονται στην Κύπρο και δηκτικό σχόλιο, «αν ορισμένοι

⁷⁹ Βλ. σχετικό σε άρθρο Μ. Χατζηβασίλη.

⁸⁰ Βλ. σχετικό σε άρθρο Γ. Ιωάννου.

⁸¹ Βλ. σχετικό από ρεπορτάζ Χρ. Χαραλάμπους.

⁸² Βλ. σχετικό άρθρο Μ. Χατζηβασίλη.

⁸³ Άρθρο (Στήλη: «Τα ανθρώπινα») Χρ. Γιαννακού.

παρανομούντες εργάτες δεν τους δέχονταν στην εργασία τους, τότε οι αλλοδαποί θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν από μόνοι τους την Κύπρο». Επισημαίνεται η σύνδεση των λαθρομεταναστών με την ανεργία, «...Όμως μένουν, γιατί βρίσκουν εργασία, τροφή και στέγη. Η παρουσία τους στην Κύπρο όμως άρχισε να δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα, με πρώτο την ανεργία των Κυπρίων που φτάνει στο 4%». Κάποιες παράλληλες επισημάνσεις που κακίζουν το Κράτος φιλοξενούνται με αναλύσεις του αρθρογράφου, τις οποίες αντλεί από κάποιον αναγνώστη, που υποστηρίζει πως «...η Αστυνομία εμπαίζει το λαό, όταν ανακοινώνει κάθε τόσο εκστρατεία εντοπισμού και απέλασης παρανόμων... φαίνεται η Αστυνομία όσο και άλλες αρμόδιες υπηρεσίες δεν θέλουν να εκδιώξουν τους παράνομους από το νησί μας και αυτό ίσως να επιβάλλει η κυβέρνηση, με απώτερο σκοπό να ενισχύσει τους εργοδότες. Τα φτηνά εργατικά χέρια αποτελούν ένα δυνατό σημείο ενίσχυσης των εργοδοτών... Το πρόβλημα με τους παράνομους δημιουργήθηκε από τους Κύπριους εργοδότες... η Κύπρος έγινε πόλος έλξης για τους φτωχούς και ανέργους αλλοδαπούς... και άρχισαν τα αλυσιδωτά κοινωνικά προβλήματα να ταλανίζουν όλους μας».

- «Σαν ζωπάζαρο», Εφ. «Η Σημερινή», 29.8.2000⁸⁴.- «Η σύλληψη των έξι Σύρων λαθρομεταναστών στην περιοχή του Κάβο Γκρέκο, δύο ώρες μετά την άφιξη τους από την πατρίδα τους με μικρή ψαρόβαρκα, επαναφέρει το ζήτημα της άγριας εκμετάλλευσης ξένων ανειδίκευτων εργατών που διαμένουν παράνομα στο νησί. Προορισμός τους ήταν η Πάφος και η Λεμεσός, όπου, σύμφωνα με στοιχεία της Αστυνομίας, τους περίμεναν εργοδότες για να τους μεταφέρουν σε προκαθορισμένα σημεία και να τους διοχετεύσουν στο ντόπιο παζάρι φτηνής εργασίας – χωράφια, χοιροστάσια, στάβλους αλόγων, ορνιθοτροφεία, φούρνους, θερμοκήπια, οικοδομές, βιοτεχνίες, εργοστάσια. Πάνω στις εξευτελισμένες ζωές αυτών των απελπισμένων, που για να θρέψουν και να στηρίξουν πολυμελείς οικογένειες, ηλικιωμένους γονείς και μικρά παιδιά, δέχονται – με ευγνωμοσύνη μάλιστα – να χρησιμοποιούνται σαν υποζύγια, ανθεί στην Κύπρο μια κακοήθης μαύρη αγορά του

⁸⁴ Άρθρο στη στήλη «Επισημάνσεις» του Μ. Δημητρίου.

ανθρώπινου μόχθου που, ως κοινωνία, μας υποβιβάζει πολιτικά, πνευματικά και πολιτιστικά. Πολύ περισσότερο, γιατί αποδεχθήκαμε αυτό το κτηνώδες δουλεμπόριο σαν μέρος της ζωής μας – μερικοί προχωρημένοι το αντιμετωπίζουν, μάλιστα, σαν αναπόφευκτη συνέπεια και εκδήλωση οικονομικής ισχύος και κοινωνικού status, μαζί με τη λειτουργία του χρηματιστηρίου, την άνοδο της αξίας της γης, την απόκτηση πολυτελών σπιτιών, εξοχικών, σκαφών και αυτοκινήτων...»

- «Παιδιά και εγκυμονούσες στο πλοιάριο λαθρομεταναστών», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 9.9.2000⁸⁵. – Με υπότιτλο «Ενδεχομένως να είναι Τούρκος ο καπετάνιος που τους μετέφερε» και με κατάλληλη φωτογραφική κάλυψη της στήλης, γίνεται αναφορά περί έλλειψης συνεννόησης μεταξύ των 266 λαθρομεταναστών⁸⁶, «που εξακολουθούν να βρίσκονται στοιβαγμένοι σαν σαρδέλες σε ένα πλοιάριο στο παλιό λιμάνι Λεμεσού». Οι λαθρομετανάστες έχουν κοινό αίτημα την επαφή με αρμόδιους των Ηνωμένων Εθνών. «...Από την άλλη, ανθρωπιστικές οργανώσεις διατυπώνουν έντονες επικρίσεις εναντίον των Αρχών της Δημοκρατίας για “έλλειψη” σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αυτών των οικονομικών μεταναστών». Τους λαθρομετανάστες που κρατούνται μακριά από τα Μ.Μ.Ε. επισκέφθηκαν χθες ο Πρόεδρος και μέλος της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Βουλής. Από τις δηλώσεις του Προέδρου καταγράφονται – σύμφωνα πάντα με το άρθρο – τα εξής: «Δεν έχουν κανένα παράπονο από την τροφή, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη αλλά και τη διαμονή τους...» επεσήμανε όμως ότι «κάποιοι ζητούν να μεταφερθούν σε Ευρωπαϊκές χώρες ενώ άλλοι, που κατάγονται από το Ιράκ, θέλουν να μείνουν στην Κύπρο ως πολιτικοί πρόσφυγες επικαλούμενοι τους κινδύνους για τη ζωή τους σε περίπτωση που επιστρέψουν στη χώρα τους...». Επισημαίνεται ότι οι λαθρομετανάστες εξέφρασαν έντονο παράπονο για την έλλειψη

⁸⁵ Άρθρο στη στήλη «Επικαιρότητα» Χρ. Χαλαλάμπους.

⁸⁶ Μεταξύ των 266 υπάρχουν 100 περίπου παιδιά και 4 γυναίκες που εγκυμονούν. Παρόλο ότι οι αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες προσφέρθηκαν να μεταφέρουν αυτά τα άτομα σε άλλο κατάλληλο χώρο, ωστόσο – σύμφωνα με τη δημοσίευση – αρνήθηκαν αναφέροντας ότι δεν επιθυμούν να διαχωριστούν από τους άλλους συνταξιδιώτες τους.

επικοινωνίας με τα Ηνωμένα Έθνη. Στο ίδιο άρθρο γίνεται αναφορά για δριμύ κατηγορώ εναντίον της κυβέρνησης που εξαπόλυσε το «Κίνημα Οικολόγων Περιβαλλοντιστών», κάνοντας λόγο για «στρουθοκαμηλισμό» και «ρατσισμό». Οι Οικολόγοι-Περιβαλλοντιστές υποστηρίζουν ότι «ο τρόπος που οι Αρχές και κάποια μέσα ενημέρωσης αντιμετωπίζουν το θέμα, προάγει το ρατσισμό και σπέρνει αισθήματα ξενοφοβίας στους πολίτες».

- «Διαμαρτυρία για το “μάντρισμα”», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 9.9.2000⁸⁷.- «Ενώ φτάνουν σήμερα στην Κύπρο Λιβανέζοι αξιωματούχοι του Υπουργείου Μετανάστευσης για επαφές με τις αρμόδιες Αρχές και αναμένεται ότι θα εξευρεθεί μια λύση στο θέμα των λαθρομεταναστών, οργανωμένοι τοπικοί φορείς πραγματοποιούν εκδήλωση στο χώρο έξω από το λιμάνι της Λεμεσού για να διαμαρτυρηθούν⁸⁸, όπως αναφέρεται σε σχετική ανακοίνωση, για τις συνθήκες διαβίωσης αυτών των ανθρώπων. Η Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών στιγματίζει τις Αρχές της Δημοκρατίας γιατί «ξεπερνώντας κάθε όριο απανθρωπιάς, δεν μετακινεί τους 266 ναυαγούς σε χώρους υποδοχής και ανθρώπινης διαβίωσης στη στεριά, αλλά τους αφήνει μαντρισμένους για 6 μέρες σ’ ένα μικρό πλοiάριο με εμφανή τον κίνδυνο ασθενειών αλλά και θανάτων».
- «Στου χάρου τα δόντια ναυαγοί-συνοδοί», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 11.10.2000⁸⁹.- «Μόλις που γλίτωσαν από του χάρου τα δόντια τόσο οι 270 αλλοδαποί ναυαγοί, όσο και οι αστυνομικοί, καθώς και το προσωπικό που τους συνόδευε. Στη διάρκεια του ταξιδιού τους προς το Λίβανο, που κράτησε 17 ώρες, συνάντησαν μεγάλη θαλασσοταραχή. Τα δύο πλοiάρια ήταν χωρητικότητας 50 ατόμων, όμως σε αυτά στοιβάχτηκαν περί τα 200 άτομα, δεν διέθεταν σωσίβια⁹⁰, ούτε καμπίνες ούτε

⁸⁷ Συμπληρωματικό άρθρο στη στήλη «Επικαιρότητα».

⁸⁸ Πρόκειται για πρωτοβουλία της Κίνησης Στήριξης Αλλοδαπών.

⁸⁹ Άρθρο Χρύσανθος Χρυσάνθου. Το άρθρο παρουσιάζει ως υπότιτλους δύο δηλώσεις από την Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών και από τον Κυβερνητικό Εκπρόσωπο αντίστοιχα ως εξής: Κ.Σ.Α., «Τους μετέφεραν δεμένους» και Κ.Ε., «Έκτακτο περιστατικό ο τοκετός».

⁹⁰ Αντίθετη εικόνα παρουσίασε ο κυβερνητικός εκπρόσωπος που είπε ότι τα σκάφη είχαν τα απαραίτητα σωσίβια, αφού καθημερινά μεταφέρουν εκατοντάδες τουρίστες σε κρουαζιέρες.

και κρεβάτια. Αλλά το χειρότερο είναι ότι οι ναυαγοί ταξίδεψαν δεμένοι⁹¹, πράγμα που απαγορεύεται από διεθνείς συμβάσεις⁹². Ανάμεσα στους ναυαγούς ήταν και δύο έγκυες γυναίκες, η μια από τις οποίες είχε πρόωρο τοκετό μέσα σε άθλιες συνθήκες με τη βοήθεια του νοσηλευτικού λειτουργού κ. Χριστοδούλου. Η Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών χαρακτήρισε τα συμβάντα ως «έγκλημα εκ προμελέτης» και ως «βάναιωση παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Κατήγγειλε μάλιστα ότι η κυβέρνηση φέρεται «να εξαπάτησε την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες, μια και αρνούμενη να επιτρέψει την παρεμβολή της για διακρίβωση της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα για κάποιους από τους ναυαγούς, διαβεβαίωσε τον Οργανισμό ότι δεν θα απελαύνονταν στις χώρες τους χωρίς τις νόμιμες διαδικασίες διακρίβωσης της ιδιότητας αυτής».

- «Θα σταλούν πίσω στο Λίβανο - Λαθρομετανάστες», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 12.9.2000⁹³. - Στο άρθρο γίνεται αναφορά για την πρόθεση της κυπριακής κυβέρνησης να μεταφέρει τους 266 λαθρομετανάστες σε λιμάνι του Λιβάνου⁹⁴. Οι λαθρομετανάστες βρίσκονται υπό φρούρηση στο λιμάνι της Λεμεσού μέσα στο πλοιάριο "Jolly Roger". Οι λαθρομετανάστες – σύμφωνα με τον τρόπο διατύπωσης του άρθρου – «παρουσίασαν χθες εικόνα συμμόρφωσης προς τις υποδείξεις της Αστυνομίας και απέφυγαν να επαναλάβουν τα έκτροπα των προηγούμενων ημερών. Εκπρόσωπος της Λιμενικής Αστυνομίας ανέφερε στο «Φ» ότι δέχτηκαν την τροφή, ιατροφαρμακευτικές και άλλες υπηρεσίες που τους προσφέρθηκαν, χωρίς αντιδράσεις. Στο χώρο του

⁹¹ Αντίθετη εικόνα παρουσίασε ο κυβερνητικός εκπρόσωπος που είπε ότι, «...δεν παρουσιάστηκαν οποιαδήποτε προβλήματα κατά τη μεταφορά των λαθρομεταναστών πίσω στο Λίβανο. Κανένας δεν ήταν αλυσωμένος...». Χαρακτήρισε τον τοκετό ως ένα «έκτακτο περιστατικό», εξηγώντας ότι δεν αναμενόταν να γεννήσει η γυναίκα που βρισκόταν στον όγδοο μήνα της κύησης της.

⁹² Η καταγγελία αυτή έγινε από την Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, επικαλούμενη μαρτυρία του νοσηλευτικού λειτουργού Γ. Χριστοδούλου, ο οποίος συνόδευε τους αλλοδαπούς.

⁹³ Άρθρο Χρ. Χαραλάμπους.

⁹⁴ Υπάρχει σχετική συμφωνία μεταξύ Κύπρου και Λιβάνου που προνοεί ότι η χώρα από την οποία αναχώρησαν οι λαθρομετανάστες είναι υποχρεωμένη να τους δεχτεί στο έδαφός της και να αποφασίσει για την τύχη τους.

παλιού λιμανιού της πόλης, πέραν από τις ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις, εξακολουθούν να βρίσκονται ασθενοφόρο και πυροσβεστικό όχημα, για άμεση αντιμετώπιση προβλημάτων που τυχόν θα προκύψουν». Στο άρθρο - τόσο με έμφαση που δίνει ο υπότιτλος όσο και στο κυρίως κείμενο - γίνεται, επίσης, αναφορά του Υπουργού Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως ότι «... η Κύπρος έχει αρκετά δικά της προβλήματα να αντιμετωπίσει, δεν αντέχουμε αλλά...»

- «Ανταρσία λαθρομεταναστών στη Λεμεσό» (υπότιτλοι: «Εξοπλίστηκαν με μαχαίρια» και «Προκαλούν επεισόδια»), Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 16. 9. 2000⁹⁵ - «Στο χώρο του παλιού λιμανιού της Λεμεσού όπου μεταφέρθηκαν από την Πάφο στοιβαγμένοι σε δυο πλοιάρια, οι 266 λαθρομετανάστες παρουσιάζουν το βράδυ της Πέμπτης εικόνα ανήμερων θηρίων. Αρνούμενοι κάθε συνεργασία με την Αστυνομία και τις άλλες αρμόδιες υπηρεσίες, πετούσαν στη θάλασσα κάθε βοήθεια σε τρόφιμα και άλλα είδη που τους παρείχαν. Κάποιοι άρπαζαν τα παιδιά τους απειλώντας να τα ρίξουν κι αυτά στη θάλασσα ενώ μια ομάδα περισσότερο θερμόαιμων, με μαχαίρια στα χέρια προειδοποιούσαν ότι θα αυτοτραυματιστούν, απαιτώντας την άμεση παρέμβαση των Ηνωμένων Εθνών.
- «Να δεχόμαστε τους λαθρομετανάστες, ναι ή όχι;» - Η ερώτηση της Ημέρας⁹⁶, «εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 16.9.2000 – Φάνηκε ότι οι απόψεις διίστανται: Να μην τους δεχόμαστε και να τους απευλάνουμε, λένε οι περισσότεροι⁹⁷. Ωστόσο υπάρχουν και

⁹⁵ Άρθρο Χρ. Χαραλάμπους. Το άρθρο που βρίσκεται στην στήλη «Στην Επικαιρότητα» είναι κατάλληλα τοποθετημένο για να ελκύει τον αναγνώστη με μεγάλη φωτογραφία των λαθρομεταναστών στο πλοιάριο που τους τοποθέτησαν.

⁹⁶ Πρόκειται για μια πρακτική της εφημερίδας «Φ» να ερωτά ένα μικρό αριθμό ατόμων για να δημοσιευθεί η γνώμη τους.

⁹⁷ Οι χαρακτηριστικές απόψεις που καταγράφηκαν δείχνουν τους διαφορετικούς τρόπους που αντιμετωπίζουν οι Κύπριοι το φαινόμενο των λαθρομεταναστών: α) Γ.Σ. (ιδιωτικός υπάλληλος) «Να μην τους δεχόμαστε. Μας δημιουργούν προβλήματα και τίποτα άλλο. Πρέπει να βρουν οι αρμόδιοι έναν τρόπο και να μην τους αφήνουν καν να πλησιάζουν στην Κύπρο» β) Β.Ε. (επιπλοποιός) «Δεν με πειράζει αν τους κρατάμε στην Κύπρο. Φτάνει να μην δημιουργούν προβλήματα και να μην παίρνουν τις δουλειές των ντόπιων. Αν είναι έτσι να μην τους απευλάνουν. Διαφορετικά να τους στέλνουν από εκεί που ήρθαν» γ) Γ. Σ. (επιμελητής ποσοτήτων) «Πρέπει να τους βοηθήσουμε γιατί για να

κάποιοι οι οποίοι υποστηρίζουν ότι πρέπει να τους δεχόμαστε και να τους προσφέρουμε βοήθεια.

- «Παράνομοι μεν, άνθρωποι δε», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 20.9.2000⁹⁸ - Αναφέρεται στη λαθρομετανάστευση ως «ένα σύγχρονο φαινόμενο που δημιουργήθηκε επειδή άνοιξαν κάποια «κλειστά» σύνορα». Επισημαίνονται στο δημοσίευμα αυτό καθαρά ανθρωποκεντρικά κριτήρια, «Κούρδοι, Ιρακινοί, Σύριοι, Λιβανέζοι, Σομαλοί, Πέρσες κ.α., διαφόρων εθνικοτήτων, φορτώνουν τα όνειρά τους σε σαπιοκάικια και αρμενίζουν για άλλες πολιτείες. Κανείς δεν θέλει να φορτωθεί ένα πρόβλημα παράνομων μεταναστών... Είναι άνθρωποι και αυτοί. Ζητούν μια δεύτερη ευκαιρία, θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή τους και αυτήν των οικογενειών τους. Πέραν του ότι είναι παράνομοι, δεν παύει η ανθρωπίνη ζωή να έχει μεγαλύτερη αξία απ' οτιδήποτε άλλο». Αναφέρεται στη δήλωση του Υπουργού Δικαιοσύνης: «μας φτάνει το δικό μας πρόβλημα», ως μια άλλη όψη του νομίσματος. Και σε μια άλλη ακόμη: «Για όσο καιρό κρατούνται εδώ, η Κυπριακή Δημοκρατία είναι υποχρεωμένη να τους αντιμετωπίζει ανθρωπίνως». Στο άρθρο υπενθυμίζονται και πάλι τα κρούσματα βίας της ΜΜΑΔ πριν τρία χρόνια που είχαν κόστος για τον τόπο και προειδοποιεί «ας μην επαναληφθούν τέτοια φαινόμενα, γιατί η Ευρώπη θα μετακινηθεί κατά τι μακρύτερα από την Κύπρο...
- «Τρία σενάρια ορατά για τους «266», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 20.9.2000- Το άρθρο φαίνεται συνδεδεμένο στη διαμόρφωση

εγκαταλείπουν τον τόπο τους και να έρχονται κάτω από τέτοιες συνθήκες σε ένα ξένο μέρος πάει να πει ότι έχουν μεγάλη ανάγκη. Δυστυχούνε και πρέπει να τους παρέχουμε την απαραίτητη βοήθεια» δ) Α. Φ. (σπουδάστρια) «Δεν πρέπει να τους διώχνουμε. Ιδιαίτερα όταν υπάρχουν παιδιά. Είναι μεγάλη αδικία να τους αφήσουμε στο έλεος του Θεού. Έχουν κι αυτοί το δικαίωμα να ζήσουν σε έναν τόπο. Τώρα για να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους θα πρέπει να αντιμετωπίζαν πολλά προβλήματα» ε) Π. Μ. (μουσικός) «Το δεύτερο γιατί ήδη εμείς στην Κύπρο αντιμετωπίζουμε προβλήματα όπως η ανεργία και τόσα άλλα. Φανταστήκατε να γεμίσει ο τόπος ξένους; Εμείς τι θα κάνουμε; Ήδη οι περισσότεροι εργοδότες προτιμούν φτηνά εργατικά και οι περισσότεροι Κύπριοι δεν βρίσκουν δουλειές» στ) Α. Α. (φοιτήτρια) «Πρέπει να τους απελαύνουμε. Ας πάρουμε παράδειγμα τι έγινε στην Ελλάδα με τους Αλβανούς και τους Ρωσοπόντιους που γέμισε ο τόπος και τώρα δεν μπορούν να τους διώξουν. Αν θέλουμε και η Κύπρος να γεμίσει με λαθρομετανάστες ας τους κρατάμε».

⁹⁸ Άρθρο Μ. Χατζηβασίλη.

μιας τριλογίας του ίδιου θέματος, που στόχο έχει να επηρεάσει ανθρωπιστικά τον αναγνώστη⁹⁹. Αναφέρεται στους 266 λαθρομετανάστες και στο υπαρκτό πρόβλημα που προκύπτει, με τις ακτές του Λιβάνου να «υπάρχουν σύμφωνα με τις πληροφορίες 20.000 λαθρομετανάστες που αναμένουν πλοίο-ευκαιρία να φύγουν... Το πρόβλημα σύμφωνα με το άρθρο είναι σημαντικά φορτισμένο με πολιτική δυνητικότητα των διαφόρων σεναρίων α) την προσπάθεια του Λιβάνου να εξεύρει οδούς διαφυγής αμφισβητώντας πληροφορίες που δείχνουν πως αυτοί έφυγαν από το Λίβανο β) την εμπλοκή της Συρίας ως σενάριο διαφυγής των μεταναστών και γ) την προσωρινή τους φιλοξενία στην Κύπρο μέχρις ότου γίνει έρευνα από την αρμόδια Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών...

- «8.000.000 λίρες το χρόνο για τους λαθρομετανάστες», Εφ. «Η Σημερινή», 21.9.2000¹⁰⁰ - Αναφορά πως ο Λίβανος δεν αποδέχτηκε την επιστροφή των λαθρομεταναστών για το κόστος στο δημόσιο αν παραμείνουν στην Κύπρο οι 226 λαθρομετανάστες.
- «Πώς βλέπετε την κάθοδο λαθρομεταναστών;», Εφ. «Λεμεσός», 29.9.2000. – Με υπότιτλο «η φωνή του δημότη», η εφημερίδα καταγράφει απαντήσεις από οκτώ δημότες. Οι δημότες με τις απαντήσεις τους προσεγγίζουν το θέμα με διάφορες διαστάσεις και με διαφορετικό τρόπο ως εξής: (α) Έχουμε υιοθετήσει κάποιες διεθνείς συμβάσεις και είμαστε υποχρεωμένοι να τις εφαρμόσουμε - Από τη στιγμή που έρχονται στο νησί μας πρέπει να τυγχάνουν κάθε φιλοξενίας μέχρι να εξακριβωθεί εάν κάποιος είναι πολιτικοί πρόσφυγες (β) Πρέπει να υπάρχει έλεγχος και να μη γίνονται οι ακτές ξέφραγο αμπέλι, όπου μπορεί ο καθένας να μπαίνει μέσα - Είναι μεγάλη ταλαιπωρία να τους φιλοξενούμε γιατί αυτό γίνεται σε βάρος των φορολογουμένων κατοίκων αυτού του τόπου (γ) Με την ανεξέλικτη κάθοδο λαθρομεταναστών δημιουργείται ένα οικονομικό χάος, η ανεργία αυξάνεται σε μεγάλο βαθμό και αρκετά επαγγέλματα αντιμετωπίζουν ήδη σοβαρά προβλήματα

⁹⁹ Στην ίδια σελίδα υπάρχουν τα δύο άρθρα του Μ. Χατζηβασίλη με τίτλους «Ο χάρτης των σύγχρονων δουλεμπόρων» και «Παράνομοι μεν, άνθρωποι δε»

¹⁰⁰ Άρθρο Λ. Λουκαΐδη

(δ) Η Αστυνομία έχει υποχρέωση προς τον πολίτη να συλλαμβάνει τους λαθρομετανάστες και να προχωρεί στην άμεση απέλασή τους – Όλοι πρέπει να επιστρέφουν στη χώρα τους και να μην καταστήσουμε εμείς χώρος φιλοξενίας ανθρώπων κάθε καρδιάς καρύδι (ε) Μέχρι να εξακριβωθεί ο λόγος που κάποιος έρχεται λαθραία στην Κύπρο, πρέπει να τον σεβόμαστε και να του συμπεριφερόμαστε δημοκρατικά (στ) Δεν πρέπει να αφήνουμε τους παράνομους αλλοδαπούς να έρχονται στον τόπο μας – Από τη στιγμή όμως που φθάνουν πρέπει να τους χειριζόμαστε σαν ανθρώπους – Έχει καταστήσει μάστιγα η κάθοδος των λαθρομεταναστών και έχει αρχίσει να δημιουργείται κοινωνικό πρόβλημα (ζ) Πολλοί εργοδότες εκμεταλλεύονται γενικά τους παράνομους αλλοδαπούς, γιατί είναι φτηνά εργατικά χέρια – Από τη στιγμή που οι υπόλοιποι το ανεχόμαστε αυτό τότε ο κάθε ένας από αυτούς ψάχνοντας τον επίγειο παράδεισο έχει προορισμό του την Κύπρο – Η κυβέρνηση πρέπει να πάρει τα μέτρα της (η) Εφόσον έχουμε μεγάλο αριθμό ανεργίας δεν πρέπει να αφήνουμε τους αλλοδαπούς να παίρνουν τις δουλειές μας - Όμως μέχρι να επιτευχθεί η απέλασή τους, έχουμε την υποχρέωση να τους συμπεριφερόμαστε και να τους δίνουμε την κατάλληλη φροντίδα μέχρι την απέλασή τους.

- «Επιχείρηση «σκούπα» για λαθρομετανάστες στην Πάφο» 2.11.2000¹⁰¹ - Αναφορά για πρωινή επιχείρηση του κλιμακίου της ΥΑΜ Πάφου που είχε ως αποτέλεσμα «τον εντοπισμό και τη σύλληψη 16 αλλοδαπών που βρίσκονται παράνομα στο νησί. ... Οι συλληφθέντες 12 άνδρες από τη Συρία και την Μπαγκλαντές και τέσσερις γυναίκες από την Ουκρανία και τη Συρία, μεταφέρθηκαν στα γραφεία της ΥΑΜ Πάφου και από εκεί με λεωφορείο στις Κεντρικές Φυλακές μέχρι την ολοκλήρωση των διαδικασιών απέλασής τους. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Τμήματος Αλλοδαπών, στην Κύπρο βρίσκονται παράνομα δέκα χιλιάδες αλλοδαποί, αραβικής κυρίως καταγωγής...».

¹⁰¹ Βλ. σχετικό Μ. Πολεμίτου. Βλ. επίσης στην Εφ. «ο Φιλελεύθερος», 22.6.2000, το άρθρο με τίτλο «Επιχείρηση-σκούπα για αλλοδαπούς εργάτες» και με υπότιτλο ποινικές ευθύνες για εργοδότες. Το σενάριο περίπου το ίδιο, για 12 αλλοδαπούς εργάτες από διάφορες χώρες της Ασίας, αλλά και ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, που συνέλαβε η Αστυνομία στις κοινότητες Πολέμι και Στρουμπί της Επαρχίας Πάφου...

- «Καταγγέλλουν το Χριστοδούλου για υπόθαλψη ξενοφοβίας», Εφ. «Η Σημερινή», 13.12.2000¹⁰². - Το άρθρο αναφέρεται σε καταγγελίες του Υπουργού Εσωτερικών από στελέχη της Κίνησης Στήριξης Αλλοδαπών ότι, με την πολιτική του για τους οικονομικούς μετανάστες που καταφεύγουν στην Κύπρο με πλοία από τις γειτονικές χώρες, «προωθεί και υποθάλλει την ξενοφοβία και το ρατσισμό» και ότι οι δηλώσεις του για το θέμα αυτό αποτελούν «απειλή για τη δημοκρατία και την κοινωνία»¹⁰³. Οι εκπρόσωποι της Κίνησης Στήριξης Αλλοδαπών επιτίθενται άμεσα εναντίον του προσώπου του Υπουργού Εσωτερικών και της πολιτικής του για το θέμα των μεταναστών, «... ο κύριος Υπουργός επειδή είδε ότι το θέμα ανεβάζει τη δημοτικότητα του, αποφάσισε να κερδίσει την υποστήριξη και το μετέτρεψε σε κυρίαρχο... Δεν είναι βασικός προορισμός για τους μετανάστες η Κύπρος. ... το έχει μετατρέψει σε μεγάλο πρόβλημα, αγνοώντας τις συνθήκες απόγνωσης που σπρώχνουν αυτούς τους ανθρώπους να μπουν σε σαπιοκάραβα με κίνδυνο να πεθάνουν, για να ξεφύγουν από τη φτώχεια της πατρίδας τους...».
- «Άλλοι τέσσερις παράνομοι μετανάστες στο δικαστήριο», Εφ. «Η Σημερινή», 13.12.2000¹⁰⁴. - «Μακραίνει ο κατάλογος των Αστυνομικών Αρχών μες ονόματα παράνομων εργατών στην Κύπρο... άνδρες της Υπηρεσίας Αλλοδαπών και Μετανάστευσης, μετά από πληροφορίες και παρακολούθηση, αντιλήφθηκαν δυο αλλοδαπούς.... Από την Μπαγκλαντές και τη Σρι Λάνκα ... να βιάζονται κατάστημα ... στη Λευκωσία. Ο εργοδότης τους, ο οποίος κατηγορήθηκε γραπτώς και αφέθηκε ελεύθερος, σε θεληματική κατάθεση ανέφερε ότι εργοδοτεί τον πρώτο για διάστημα πέραν των τριών μηνών και το δεύτερο για διάστημα πέραν των έξι μηνών. Οι δυο άλλοι αλλοδαποί από την Μπαγκλαντές, συνελήφθησαν μετά από πληροφορίες ότι

¹⁰² Άρθρο του Μ. Δημητρίου.

¹⁰³ Σύμφωνα με τη δημοσίευση ο Υπουργός Εσωτερικών επέκρινε την Αστυνομία για μη επαρκή επιτήρηση των ακτών και κάλεσε τους κατοίκους της περιοχής να αναλάβουν οι ίδιοι αυτό το έργο και επιτέθηκε κατά της Κίνησης και έμμεσα και σαφώς – σύμφωνα πάντα πώς περνά η είδηση στο σχετικό δημοσίευμα – ενάντια σε συγκεκριμένα άτομα, με στόχο τον εκφοβισμό των ανθρώπων που εργάζονται για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών.

¹⁰⁴ Άρθρο της Χρ. Φέκκα.

αλλοδαποί εργάζονται παράνομα σε ανεγειρόμενη οικοδομή. Μετά από έλεγχο των στοιχείων τους διαπιστώθηκε ότι κι αυτοί εξασφάλισαν παραμονή με άδεια φοιτητών...»

- «Ο Άγιος Νικόλαος σώζει ναυτικούς και κυβέρνηση», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 15.12.2000¹⁰⁵.- Αναφέρεται σε ένα σενάριο της «Οδύσσειας» του σκάφους “Royal Prince”, που μισθώθηκε από την κυβέρνηση για να μεταφέρει τους λαθρομετανάστες πίσω στο Λίβανο. Επιστρέφοντας από το Λίβανο το σκάφος βυθίστηκε. Επισημαίνεται ότι το “Royal Prince” περιλαμβανόταν στα σκάφη των οποίων η άδεια έληξε στις 31 Οκτωβρίου και ότι για τη μεταφορά λαθρομεταναστών από την Κύπρο στο Λίβανο, το πλοιάριο μισθώθηκε – για δεύτερη φορά – από το Υπουργείο Εσωτερικών, χωρίς να ερωτηθεί το υπουργείο Συγκοινωνιών και Έργων ή το Τμήμα Εσωτερικής Ναυτιλίας. Αν το δυστύχημα συνέβαινε κατά το ταξίδι προς το Λίβανο, με επιβάτες τους λαθρομετανάστες, η Κύπρος θα έμενε εκτεθειμένη διεθνώς.
- «Δεν έχουμε το Θεό μας», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 15.12.2000. – Με αρχικά Π.Θ., μέμφθηκε ο Κυβερνητικός Εκπρόσωπος για τη δήλωσή του ότι, «από τις αρμόδιες αρχές και τους αρμόδιους λειτουργούς το “Royal Prince” θεωρήθηκε κατάλληλο και ασφαλές για να πραγματοποιήσει αυτό το ταξίδι μεταφοράς των λαθρομεταναστών ... και ερωτάται κατά πόσο η ακτοπλοϊκή άδεια του σκάφους έληξε ή όχι στις 31 Οκτωβρίου; Και, πώς μισθώθηκε το σκάφος άνευ αδείας ή πώς δόθηκε άδεια για μεταφορά αυτών των λαθρομεταναστών (ανθρώπων); Αναφορά για «σιγής ιχθύος» του Γενικού Εισαγγελέα, για εντολή έρευνας ευθυνών...
- «Καταφύγιο των αλλοδαπών η Λεμεσός», Εφ. «Η Λεμεσός», 15.12.2000¹⁰⁶.- Με υπότιτλο: «Κύπριοι επιχειρηματίες τους εργοδοτούν χωρίς δισταγμό» και με χαρακτηριστική φωτογραφία ξένων, στο λεγόμενο «παζαράκι»¹⁰⁷, που συγκεντρώνονται κυρίως αλλοδαποί από την Ασία, γίνεται αναφορά για τη Λεμεσό

¹⁰⁵ Ρεπορτάζ Π. Θεοχαρίδης.

¹⁰⁶ Άρθρο Α. Νικολάου

¹⁰⁷ Κατά την ημέρα, Κυριακή, που οι ξένες οικιακές βοηθοί έχουν ρεπό, αναπτύχθηκαν σε διάφορα μέρη, κοντά στον παραλιακό τόπο της Λεμεσού που συχνάζουν οι Ασιάτισσες, συστήματα λαϊκής αγοράς, με φτηνά αγαθά και αντικείμενα που συνάδουν με την κουλτούρα των πελατών.

πως έγινε καταφύγιο παράνομων αλλοδαπών και παράλληλα εκφράζονται φόβοι ότι κανείς δεν μπορεί με βεβαιότητα να εκτιμήσει τον αριθμό τους αυτή τη στιγμή... Αναφορά επίσης για την προθυμία των εργοδοτών να τους δέχονται στις εργασίες τους, με επισημάνεις από το Διευθυντή του Γραφείου Εργασίας στη Λεμεσό για συσχετισμούς της παράνομης εργοδότησης αλλοδαπών με την ανεργία¹⁰⁸. Γίνεται, τέλος, αναφορά για αυστηρότερες ποινές (και φυλάκιση) που θα επιβάλλονται τώρα τόσο στους παράνομους αλλοδαπούς, όσο και στους Κύπριους εργοδότες τους.

- «Οι μετανάστες», Εφ. «Η Σημερινή»¹⁰⁹ .- «Θα ήθελα να συγχαρώ τον Υπουργό Εσωτερικών για τον τρόπο που αντιμετωπίζει το θέμα των μεταναστών, που βαφτίζονται τώρα και ως πολιτικοί φυγάδες. Οι τελευταίοι, μάλιστα, 15 τον αριθμό, δραπέτευσαν από τις φυλακές του Σάνταμ Χουσέιν. Πολύ εύστοχα ο Υπουργός χαρακτήρισε αυτούς, ποίους δηλαδή, δεν έχουν όνομα;, οι οποίοι παρουσιάζονται ως προστάτες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ως κράχτες. Πού είναι τα δικά μας δικαιώματα για την προστασία τη δική μου και της οικογένειάς μου, από τις διάφορες ασθένειες που μας κουβαλούν; Γιατί δεν τους φιλοξενείτε στα σπίτιά σας, κοντά στην οικογένειά σας, μέχρι να τους βρείτε εργασία; Να τους ταΐζετε, να τους ποτίζετε, να τους ντύνετε, όπως γίνεται με αυτούς που μας έμειναν στο Ακρωτήριο; Βλέπουμε στην τηλεόραση, σχεδόν κάθε μέρα, ανθρώπους κάθε ηλικίας, γυναίκες, ακόμα και μογγολικά παιδιά και θέλετε, ρε κράχτες, αυτούς τους ανθρώπους να τους

¹⁰⁸ Α. Νικολάου ο.π., «Η ανεργία κατά το μήνα Νοέμβριο, 2000 στη Λεμεσό βρισκόταν στο 3,3%. Από την αρχή του χρόνου μέχρι σήμερα διακυμάνθηκε από 3,5% έως 4,5%. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, τον Ιανουάριο ήταν εγγεγραμμένοι στο Επαρχιακό Γραφείο Εργασίας 3 268 άνεργοι ή ποσοστό 4,23% αριθμός που αξίζει να αναφερθεί ότι είναι κατά 1000 ανέργους μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μήνα του περασμένου χρόνου. Τον Μάρτιο οι άνεργοι ανήλθαν στους 3 953 δηλαδή ποσοστό της τάξης του 4,60%. Όσον αφορά τον Οκτώβρη τα πράγματα ήταν καλύτερα αφού ο αριθμός ήταν κάτω από 3 000. Σημειωτέον ότι ο ετήσιος μέσος όρος των ποσοστών ανεργίας κατά τα τρία τελευταία χρόνια ανεργίας ήταν το 1997 3,44%, το 1998 3,18% και το 1999 3,46%».

¹⁰⁹ Πρόκειται για ενυπόγραφη επιστολή του Γ. Γεωργιάδη, δημότη του Στροβόλου, η οποία, λόγω της ιδιαιτερότητας του περιεχομένου της αποδίδεται ως είναι.

δεχτούμε με ανοικτές αγκάλες; Και γιατί δεν κατεβαίνουν και στις κατεχόμενες περιοχές; Ή μήπως έρχονται εδώ για να μας κατασκοπεύουν κίολας; Γι' αυτό, κύριε Υπουργέ, συνεχίστε το έργο σας. Την ίδια μέρα να τους στέλλετε απ' εκεί που έρχονται».

- «*Εύκολα στην κλούβα οι αλλοδαποί – Καλύπτουν τους παράνομους εργάτες*» Εφ. «Φιλελεύθερος», 23.3.2001¹¹⁰ - «Νέα ομάδα παράνομων αλλοδαπών, από τη Βουλγαρία, την Αίγυπτο και τη Συρία, πέρασε χθες στην κλούβα της Αστυνομίας μετά από δίωρη επιχείρηση που έγινε την αυγή στη Λεμεσό. Όλοι τέθηκαν υπό κράτηση και μαζί με άλλους αλλοδαπούς που είχαν συλληφθεί τα προηγούμενα 24ωρα θα απελαθούν απ' ευθείας από τη Λεμεσό μόλις εξασφαλιστούν εισιτήρια για την πατρίδα τους. ... Όπως διαπιστώθηκε από τον έλεγχο που έγινε στα διαβατήριά τους, μερικοί από αυτούς βρίσκονται παράνομα στην Κύπρο τα πέντε τελευταία χρόνια... έχουν απασχοληθεί σε πολλές εργασίες με διαφορετικούς εργοδότες, τους οποίους όμως δεν κατονομάζουν, θέλοντας προφανώς να προστατέψουν κάποιους συμπατριώτες τους που εξακολουθούν ακόμα να εργοδοτούνται παράνομα...».
- «*Ζητά απέλαση παρανόμων*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 23.3.2001 – «Η ΣΕΚ χαιρετίζει τη συνεχιζόμενη προσπάθεια της αστυνομίας να εντοπίσει, συλλάβει και απελάσει τους αλλοδαπούς που παράνομα βρίσκονται και εργοδοτούνται στην Κύπρο. Στην ανακοίνωσή της προειδοποιεί όσους παράνομα εργοδοτούν αλλοδαπούς φοιτητές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- «*Η Ακτοφυλακή ανακόπτει συνεχώς λαθρομετανάστες – Έρχονται με βάρκες από Συρία και Λίβανο*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 30.3.2001¹¹¹ - «Νέα βάρκα με λαθρομετανάστες επιχείρησε χθες να προσεγγίσει τις ακτές της Κύπρου, έγινε όμως αντιληπτή από αστυνομική άκατο και απετράπη η αποβίβασή τους. .. η άκατος που βρισκόταν σε προγραμματισμένη θαλάσσια περιοχή, ανέκοψε βάρκα που βρισκόταν σε απόσταση δύο ναυτικών μιλίων ανατολικά του Κάβο Γκρέκο. Μέσα στη βάρκα υπήρχαν 14 αλλοδαποί, Πέρσες και Σύριοι με προορισμό την Τουρκία, αλλά έχασαν τον προορισμό τους. Μαζί τους και δυο

¹¹⁰ Βλ. σχετικό Χ.. Χαραλάμπους.

¹¹¹ Βλ. σχετικό Μ. Χατζηβασιλίου.

πρόσωπα ως πλήρωμα. Η Αστυνομία, κατόπιν συνεννοήσεων με άλλες υπηρεσίες, αποφάσισε να συνοδεύσει τους 16 αλλοδαπούς εκτός των χωρικών υδάτων ...Σύμφωνα με πληροφορίες, κρίθηκε ότι οι 14 ήταν λαθρομετανάστες και είχαν ως σκοπό την αποβίβασή τους στην Κύπρο... Όπως έγραψε ο «Φ», δεύτερη βάρκα εντοπίστηκε προχθές τρία ναυτικά μίλια από τις κυπριακές ακτές και αφού οι πέντε Σύριοι που επέβαιναν σ' αυτή ισχυρίστηκαν ότι βρίσκονταν εκεί για ψάρεμα, τους υπεδείχθη να επιστρέψουν στη χώρα τους... Οι πληροφορίες που κατέχουν οι Αρχές, αναφέρουν ότι από τώρα μέχρι το Μάιο, θα αναχωρούν μικρές βάρκες από τη Συρία και Λίβανο, κουβαλώντας ολιγάριθμους λαθρομετανάστες με σκοπό να έρθουν εδώ και να ζητήσουν πολιτικό άσυλο...».

- «Βούλιαξε ψαρόβαρκα λαθρομεταναστών» Εφ. «Η Σημερινή», 4.4.2001 - «Έξι λαθρομετανάστες και το διμελές πλήρωμα ψαρόβαρκας, με τη ονομασία ABTER QATER, εντοπίστηκαν προχθές ανατολικά του Κάβο Γκρέκο και ανεκόπη από την αστυνομική άκατο «Οδυσσέας». Και ενώ κατευθυνόταν σε ασφαλή απόσταση εκτός των χωρικών υδάτων της Κύπρου, η ψαρόβαρκα υπέστη μηχανική βλάβη με αποτέλεσμα να βουλιάξει... Οι λαθρομετανάστες μεταφέρθηκαν στην αστυνομική διεύθυνση Παραλιμνίου και ήδη έχουν αρχίσει οι διαδικασίες απέλασής τους».
- «Έφθασαν άλλοι 13 Ιρακινοί λαθρομετανάστες», Εφ. «Η Σημερινή», 14.4.2001¹¹² - «Άλλοι 13 λαθρομετανάστες έφθασαν χθες τα ξημερώματα στο νησί μας, υποστηρίζοντας ότι η βάρκα που τους μετέφερε τους άφησε σε άγνωστο λιμάνι (πιθανόν της κατεχόμενης Αμμοχώστου), όμως η Αστυνομία εξετάζει κατά πόσο αυτοί προωθήθηκαν από το κατοχικό καθεστώς στις ελεύθερες περιοχές... Μετά από συντονισμένη επιχείρηση... οι Βρετανικές Βάσεις συνέλαβαν 11 λαθρομετανάστες, ηλικίας 25-35 ετών, όλοι από το Ιράκ. Άλλοι δύο Ιρακινοί λαθρομετανάστες (από τους οποίους ο ένας είναι δάσκαλος) συνελήφθησαν από άνδρες του αστυνομικού σταθμού Ορόκλινης... Οι λαθρομετανάστες ανακρινόμενοι ανέφεραν πως πλήρωσαν 2000 δολάρια στον καπετάνιο για να τους μεταφέρει με τη βάρκα του

¹¹² Βλ. σχετικό Α. Κυριάκου.

στην Ιταλία... Οι έντεκα λαθρομετανάστες που συνελήφθησαν στις βρετανικές Βάσεις φιλοξενούνται στο κέντρο υποδοχής, που έχει δημιουργηθεί για το σκοπό αυτό στις Βάσεις... θα οδηγηθούν ενώπιον δικαστηρίου των Βάσεων... Οι δύο, που συνελήφθησαν στις ελεύθερες περιοχές οδηγήθηκαν ενώπιον του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λάρνακας και εναντίον τους εκδόθηκε διάταγμα κράτησης 8 ημερών».

- «Από Συρία μέσω Ατίλα στην ελεύθερη Κύπρο – Καθορισμένο το δρομολόγιο των λαθρομεταναστών», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 14.4.2001. Αναφορά στην είδηση για 13 Ιρακινούς λαθρομετανάστες που προωθήθηκαν στις ελεύθερες περιοχές από τους Τούρκους.

Από τα παραπάνω δημοσιεύματα φαίνεται ξεκάθαρα ότι το πρόβλημα της λαθρομετανάστευσης βρίσκεται πάντα πρόσφορο έδαφος εκεί που υπάρχει η εξευτελιστική εκμετάλλευση και τα οργανωμένα κυκλώματα. Μέσα από τη σειρά των διαφόρων δημοσιευμάτων, έχει επισημανθεί ότι, η λαθρομετανάστευση αναπτύσσεται στο νησί μας κυρίως μέσα σε ένα πεδίο που κυριαρχεί η αβελτηρία ενός καλά οργανωμένου κυπριακού παρασιτικού μικρομεσαίου καπιταλισμού και, κρίνοντας από τη δυναμική της συχνότητας των μεταλλαγών των διαφόρων σεναρίων, το σύστημα αναχαίτισης αυτού του φαινομένου δεν επιδέχεται εύκολα βελτίωση, χωρίς ουσιαστικές νομοθετικές ρυθμίσεις.

ΚΥΚΛΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ

Η Εκμετάλλευση των αλλοδαπών

Η δυνατότητα Κύπριων εκμεταλλευτών να απομυζούν απροστάτευτους αλλοδαπούς κυρίως λαθρομετανάστες, με εξευτελιστικούς όρους και απάνθρωπες κατά κυριολεξία εργασιακές συνθήκες, χωρίς ταμεία προνοίας και χωρίς ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αποτελεί την πρώτη παράμετρο παρασιτικής εκμετάλλευσης. Ακολουθεί μια δεύτερη παράμετρος, σε προέκταση της πρώτης, στοιχειοθετείται από τη συμπίεση των αμοιβών και των μεροκάματων των αυτοχθόνων προς τα κάτω¹¹³ και μια τρίτη, η

¹¹³ Βλ. σχετικό από τη μετανάστευση στην Ελλάδα του Γ. Καραμπέλια, «... Η είσοδος των μεταναστών και μάλιστα χωρίς «χαρτιά» και δικαιώματα... συμπίεσε

ιδιαιτερότητα της οποίας αφήνει το δικό της στίγμα στην κυπριακή κοινωνία, εξειδικεύεται στη σεξουαλική εκμετάλλευση «εισαγόμενων καλλιτέχνιδων» από τις χώρες κυρίως της πρώην Ανατολικής Ευρώπης και στην παράλληλη ανάπτυξη της πορνείας και του σεξισμού¹¹⁴. Έχουν καταγραφεί πλείονα σενάρια λαθρεμπορίου παράνομων «καλλιτέχνιδων» και εμπορίου λευκής σαρκός, με συνδρομή αχόρταγων και ασυνείδητων προαγωγών - εργοδοτών και ανεύθυνων κρατικών λειτουργών με πρωτόγνωρες διαστάσεις για τα κυπριακά δεδομένα¹¹⁵.

Απειλητική όψη του κόστους από τις εξελίξεις των παραπάνω παραμέτρων είναι οι καρποί αυτής της αβελτηρίας στην κυπριακή κοινωνία. Άρχισαν να μετρούν αρχικά με τη σταδιακή αύξηση της ανεργίας στα φτωχότερα στρώματα της κυπριακής κοινωνίας, την αύξηση των διαζυγίων με όλες τις επιπτώσεις «σπασμένων» οικογενειών, την συνεχή διείσδυση λαθρομεταναστών στο νησί και την ανάπτυξη αντίστοιχων με αυτά φαινομένων κυκλωμάτων, με μετεξελίξεις στην κυπριακή κοινωνία διαφόρων συμπτωμάτων μη ανεκτικότητας. Χαρακτηριστικά από τα πρώτα κρούσματα μη ανεκτικότητας και δημιουργίας του αδιαχώρητου καταγράφηκαν στα νοσοκομεία και τα σχολεία, ιδιαίτερα στα δημοτικά ορισμένων περιοχών που μεταβλήθηκαν σε «γκέτο» αλλοδαπών.

τις αμοιβές και τα μεροκάματα προς τα κάτω και... έριχναν την ιδέα ακόμα κάποιος διεκδίκησης των ντόπιων εργαζομένων», Εφ. «Πολίτης», 21.11.1999.

¹¹⁴ Βλ. Γ. Καραμπέλια ο.π., «... Όσο για τη «σεξουαλική υγεία» των νέο-Ελλήνων, σε Ελλάδα και Κύπρο, βεβαίως «βελτιώθηκε» με το φτηνό κρέας των ξένων γυναικών. Το «προσεχώς Βουλγάρες» αποτέλεσε τρέχον ανέκδοτο των νέο-Ελλήνων».

¹¹⁵ Επισημαίνεται επιστολή από έναν πολίτη στην εφ. «Φιλελεύθερος» της 18.3.2000 «... Θα ήθελα να ρωτήσω την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αν είναι εις γνώσιν της οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των καλλιτέχνιδων που εργάζονται στα διάφορα καμπαρέ της Κύπρου... κανένα ανθρώπινο δικαίωμα δεν έχουν κατά την παραμονή και εργασία τους, εξευτελίζεται και καταπατείται κάθε ανθρώπινη ανάγκη, όπως είναι η ελευθερία του να πάει όπου θέλει σε μη ώρες εργασίας της, ο κατ' οίκον περιορισμός, για μέρες και εβδομάδες σε ένα μικρό δωμάτιο, που μένουν πολλές φορές 4-5 κοπέλες, και που καταντά κόλαση... ο φόβος και ο τρόμος που τους επιβάλλουν οι εργοδότες τους για να σπάσουν την προσωπικότητα και κάθε αντίδρασή τους στις απάνθρωπες απαιτήσεις τους; Φανταστείτε ότι μια κοπέλα που θέλει να πάει έστω και στο φαρμακείο εκτός της ώρας εργασίας, πρέπει να πάρει άδεια και αν καθυστερήσει έστω και 10 λεπτά, της επιβάλλουν πρόστιμο 20-30 λίρες...».

Δεν αγνοούνται επίσης και πάρα πέρα προεκτάσεις, με συσχετισμούς ισχυρισμών για κυκλώματα διαφθοράς ακόμη και σε «όργανα της τάξης», διακίνησης ναρκωτικών, εκβιασμών πολιτών για προστασία επιχειρήσεων, ανατινάξεις οχημάτων κ.α. Και, μολονότι όλα αυτά δεν στοιχειοθετούνται κατά ανάγκη σε δραστηριότητες των μεταναστών, εντούτοις οι συγκυρίες των διαφόρων εικονικών πραγματικοτήτων δρομολογούν ένα αίσθημα του «παρεκκλίνειν» προς την ανομία ως μέρος της «εξίσωσης» που οδηγεί νομοτελειακά στη μη ανεκτικότητα σε βάρος της πιο ευάλωτης ομάδας ανθρώπων.

Κυκλώματα, η εκμετάλλευση και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας

Οι παράνομοι εργάτες έρχονται στο νησί μας κυρίως μέσω «κυκλωμάτων», που για να τους μεταφέρουν κερδίζουν τεράστια ποσά από την εκμετάλλευσή τους. Το λεγόμενο «κύκλωμα» έχει κυρίως τις διασυνδέσεις του στο εξωτερικό και από εκεί μεριμνά για τη μεταφορά των ξένων στην Κύπρο, τους οποίους εκμεταλλεύεται είτε παίρνοντας προκαταβολές από τις οικονομίες των νοικοκυριών τους στις χώρες τους, είτε ποσοστά από τη μισθοδοσία τους, είτε εισπράττοντας προμήθειες από τους εργοδότες που παράνομα τους δίνουν εργασία, είτε, τέλος, από συνδυασμούς των παραπάνω εκμεταλλεύσεων. Οι δημοσιεύσεις που ακολουθούν δείχνουν πώς το φαινόμενο των κυκλωμάτων συνδυάζεται με τη διείσδυση μεταναστών.

Τρίτη δέσμη ειδησεογραφικών σεναρίων απέναντι σε κυκλώματα σύγχρονου δουλεμπορίου

- *«Κύκλωμα εισάγει και «πωλεί» ξένους παράνομους εργάτες», Εφ. «Πολίτης», 19.7.1999¹¹⁶ - Αναφορά - χωρίς όμως να τεκμηριώνεται ή και να επιβεβαιώνεται - ότι, «το κύκλωμα μέσω ανθρώπων του που δρουν στις χώρες απ' όπου προέρχονται οι παράνομοι εργάτες, εφοδιάζει αυτούς με ποσό χρημάτων, ώστε να παρουσιάζονται στο αεροδρόμιο ως τουρίστες, κατά την εδω άφιξή τους, και να επιδεικνύουν και τα λεφτά, τα οποία υποτίθεται θα ξοδέψουν κατά την εδω παραμονή τους.. .». Σύμφωνα με τις πληροφορίες της εφημερίδας, «με την άφιξή τους, οι παράνομοι εργάτες παραδίδουν – επιστρέφουν τα χρήματα σε ανθρώπους*

¹¹⁶ Άρθρο του Α. Μακρίδη.

του κυκλώματος και προωθούνται προς διάφορους εργοδότες και εργοτάξια». Γίνεται αναφορά σε αριθμούς μεταναστών σύμφωνα με στοιχεία αρμόδιων Υπουργείων, όπως αναφέρει το δημοσίευμα ότι, «...εργοδοτούνται νόμιμα στην Κύπρο 29 000 αλλοδαποί. Όσον αφορά τους παρανόμως εργοδοτούμενους, οι εκτιμήσεις ποικίλουν. Το Υπουργείο Εργασίας εκτιμά ότι εργοδοτούνται παράνομα γύρω στους 12 0000 αλλοδαποί, ενώ το Υπουργείο εσωτερικών μόνο 8 000».

- «*Η Αστυνομία στα ίχνη του κυκλώματος*», Εφ. «Πολίτης», 26.9.1999¹¹⁷ - Αναφορά για έρευνες της αστυνομίας για αποκάλυψη του κυκλώματος νομιμοποίησης λαθρομεταναστών στην Κύπρο. Επισημαίνεται, με έμφαση του δημοσιεύματος, η δήλωση του αρχηγού της αστυνομίας περί προώθησης πλήρους διαλεύκανσης της υπόθεσης σε ισχυρισμούς για αποκαλύψεις, μετά από έρευνα, συμμετοχής επωνύμων στο κύκλωμα¹¹⁸. Γίνεται αναφορά για ογκώδεις φακέλους ανακριτικού έργου που ανέλαβε η υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης «εντός των οποίων καταχωρούνται όλα τα σχετικά με την υπόθεση παράνομης άφιξης Μολδαβών υπηκόων, την εγκατάλειψη μιας ομάδας από αυτούς στο αεροδρόμιο της Πάφου και την παρέμβαση του Προξένου της Μολδαβίας, ο οποίος με τη συνδρομή και του Υπουργείου των εσωτερικών φρόντισε ώστε οι άνθρωποι αυτοί να επιστρέψουν στην πατρίδα τους.
- «*Τι υποστηρίζει ο Ανδρέας Τσαγγαρίδης*», Εφ. «Πολίτης», 26.9.1999 – Αναφορά περί παραποίησης γεγονότων και περί ευχέρειας του αρθρογράφου να θίγει τα ονόματα δυο ανθρώπων, από τους οποίους ο ένας «δεν έχει ιδέα των συμβάντων, ο δε έτερος Ανδρέας Τσαγγαρίδης, επωμίσθη εξόδων και

¹¹⁷ Άρθρο του Χρ. Γεωργίου.

¹¹⁸ Η αναφορά του ονόματος του τέως γενικού οργανωτικού γραμματέα του ΔΗΣΥ (Κυβερνητικού κόμματος) στο επίμαχο άρθρο, μαζί με κείμενο επιστολής της δικής του θέσης που απαντά και διαψεύδει ως παραποιημένο το άρθρο – με το ίδιο θέμα - του ίδιου αρθρογράφου της 19.9.1999, στην Εφ. «Πολίτης» και, φωτογραφίας εγκυκλίου/ επιστολής του Αν. Διοικητή Υπηρεσίας Αλλοδαπών και Μετανάστευσης προς Αρχηγό Αστυνομίας με περιεχόμενο που «τεκμηριώνει» και το υποθετικό σενάριο ανάμιξης του «εν λόγω» προσώπου στο κύκλωμα - από το οποίο ο αρθρογράφος φαίνεται να πήρε την πληροφόρηση του, φιλοξενούνται σε μια ειδική σελίδα με τίτλο «Έρευνα».

ταλαιπωριών για να βοηθήσει τους παθόντες οι οποίοι τον πλησίασαν μέσω κάποιου στο Αεροδρόμιο Πάφου και μάλιστα τους παρότρυνε να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, διότι έπεσαν θύματα κάποιων στη Μολδαβία, οι οποίοι τους έφαγαν λεφτά...»¹¹⁹.

- «*Στην Τσιμπίδα του Νόμου και Αστυνομικοί - Βιομηχανία εισαγωγής γυναικών*», Εφ. «Πολίτης», 19.11.1999¹²⁰ - Αναφορά για κύκλωμα που εμπλέκονται αστυνομικά όργανα στην «εισαγωγή» αλλοδαπών γυναικών από την πρώτην Σοβιετική Ένωση, την Βουλγαρία και τη Ρουμανία και την εργοδότησή τους σε μπουραρίες, κυρίως της Λεμεσού. Το διαγραφόμενο σενάριο στην ανταπόκριση μιλά για τεράστιο αριθμό γυναικών που ήρθαν στην Κύπρο με τις ευλογίες της αστυνομίας και βρήκαν καταφύγιο σε μπουραρίες στις οποίες εκδίδονταν. Στο άρθρο επισημαίνεται ένα σενάριο συνεργασίας «κατασκευασμένων» πληροφοριών των ιδιοκτητών των μπουραριών για αστυνομικές επιτυχίες, για να τυγχάνουν της αστυνομικής εύνοιας και να «σκεπάζεται» η άνομη δραστηριότητά τους.
- «*Πολύ καλά οργανωμένο είναι το κύκλωμα με τις «ροζ» βίζες*», Εφ. «Η Σημερινή», 21.11.1999 – Αναφορά για το κόστος που έπρεπε να καταβληθεί για κάθε αλλοδαπή που ερχόταν να εργαστεί στην Κύπρο, για να εργαστεί σε μπουραρία και για την επιστράτευση πλαστών σφραγίδων ... Γίνεται αναφορά των ισχυρισμών του Κλ. Κλ. στην Αστυνομία Λεμεσού για ένα πολύ οργανωμένο κύκλωμα, το οποίο παρέχει προστασία σε μπουραρίες, με αντάλλαγμα πληροφορίες ή εξυπηρητήσεις σε «είδος, για αξιωματικούς και αστυνομικούς που φέρονται να

¹¹⁹ Το κατά πόσο ο επιστολογράφος είναι μπλεγμένος ή όχι σε κυκλώματα είναι θέμα της δικαιοσύνης να διαλευκάνει, ζήτημα που δεν εμπίπτει στην ερευνητική μας θεματική. Εκείνο που ενδιαφέρει την έρευνά μας είναι (α) η συχνότητα αναφοράς στον τύπο ενός επωνύμου (β) ότι 13 άτομα έμειναν στην Κύπρο και εργάζονται με βάση την παράνομη μεταφορά τους και την παράνομη άδεια την οποία παραχώρησε – σύμφωνα με ισχυρισμούς μιας «έρευνας» - ο Λειτουργός Μετανάστευσης και ιδιαίτερα, (γ) πώς αυτά τα μηνύματα - είτε ως δημοσιεύσεις «περί λαθρο-γκειτ από τον Μόλδοβα, είτε ως απαντήσεις και ανταπαντήσεις – εμπλέκονται ως συνθήκες επιρροής μέσα στο πλέγμα ενός οιονεί ρατσιστικού λόγου.

¹²⁰ Άρθρο Μ. Καλατζή.

εισπράττουν χρηματικά ποσά για κάθε αλλοδαπή που έρχεται στην Κύπρο για να εργαστεί παράνομα σε μπουραρία. Οι ισχυρισμοί του ίδιου μιλούν για μεγάλη σήψη στο Τμήμα Μετανάστευσης της Πάφου.

- «Έτσι έρχονται οι αλλοδαπές», Εφ. «Πολίτης», 23.11.1999¹²¹ - Αναφορά για συνεχή πίεση αξιωματικών και αστυνομικών του αεροδρομίου της Λάρνακας, λόγω των συνεχών παρεμβάσεων, ανωτέρων τους ή άλλων επωνύμων οι οποίοι δεν άφηναν και πολλά περιθώρια αντιρρήσεων... και για όργιο ρουσφετιού που αφορούσε κυρίως νεαρές γυναίκες από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Επισημαίνεται ένα σενάριο παραπλάνησης με βαρύγδουπα ονόματα, του προέδρου του ΔΗΣΥ, του αδελφού του, μέχρι και Υπουργού, για να τύχουν είσοδο γυναικών στην Κύπρο...».
- «Ελεύθεροι με εγγύηση Πάμπος, Γιαλλούρης», Εφ. «Πολίτης», 23.11.1999¹²² - Αναφορά για 47 κατηγορίες που απαγγέλθηκαν σε δυο επώνυμους Κύπριους για την υπόθεση παράνομων αδειών παραμονής σε αλλοδαπές καλλιτέχνιδες. Οι κατηγορίες αφορούν μεταξύ άλλων συνωμοσία προς διάπραξη κακουργήματος, πλαστογραφία, κυκλοφορία πλαστών εγγράφων, απόσπαση χρημάτων με ψευδείς παραστάσεις και παράνομη εργοδότηση αλλοδαπών.
- «Μίζες από εργοδότηση ξένων», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 2.7.2000¹²³ - Με υπότιτλο «“Φάρμα” παράνομων αλλοδαπών στη Λεμεσό», Αναφορά στον εντοπισμό κατοίκου από τη Λεμεσό ο οποίος φέρεται να συντηρεί «φάρμα» αλλοδαπών οι οποίοι παράνομα διαμένουν στην Κύπρο και διοχετεύονται σε διάφορες αγροτικές κυρίως εργασίες... «Δεκατρείς συνολικά Ουκρανούς εντόπισε η Υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης ... σε

¹²¹ Άρθρο Μ. Καλάτζη.

¹²² Πρόκειται για δημοσίευμα που φιλοξενείται παράπλευρα του άρθρου με τον τίτλο «Έτσι έρχονται οι αλλοδαπές», μέσα στο οποίο το όνομα του Πάμπου Αναστασιάδη, αδελφού πολιτικού προσώπου, αναφέρεται από κάποια άτομα για να πετύχουν την είσοδο γυναικών στην Κύπρο. Επισημαίνεται στο ίδιο άρθρο ότι, χρησιμοποιείται παραπλανητικά από ορισμένα άτομα τόσο το όνομα του Πάμπου όσο και του αδελφού του και του Υπουργού Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης για να πετύχουν τον σκοπό τους.

¹²³ Άρθρο Χρ. Χαραλάμπους.

εγκαταλελειμμένη πανσιόν στο κέντρο της Λεμεσού. Οι άνθρωποι αυτοί που διαβιούσαν σε πολύ άθλιες συνθήκες ...με τη βοήθεια συγκεκριμένου προσώπου δούλευαν σε διάφορους χώρους. Το εν λόγω πρόσωπο, σύμφωνα με πληροφορίες που έχουν δοθεί στην Αστυνομία, κάθε φορά που εξασφάλιζε εργασία σ' αυτούς, έπαιρνε ως μίζα μία λίρα...». Στο ίδιο άρθρο γίνεται αναφορά για ποικιλία συλλήψεων (500 προσώπων στο τελευταίο εξάμηνο).

- «*Δρα κύκλωμα δουλεμπόρων*», Εφ. «*Η Λεμεσός*», 28.7.2000¹²⁴ - Αναφορά για αλλοδαπούς που διαμένουν νόμιμα στη Λεμεσό και για συγκρότηση από αυτούς κυκλώματος που υπόσχεται την εξασφάλιση άδειας παραμονής και εργοδότησης σε ομοεθνείς τους από τους οποίους παίρνουν μεγάλα χρηματικά ποσά. Σύμφωνα με πληροφορίες της εφημερίδας – όπως αναφέρεται το άρθρο – οι συγκεκριμένοι αλλοδαποί, που έχουν άδεια παραμονής (μερικοί συνεργάζονται με Κύπριους), προσεγγίζουν αλλοδαπούς χωρίς άδεια και τους «προσφέρουν» εργασία με ικανοποιητικά λεφτά και άδεια για να παραμείνουν στο νησί έναντι μεγάλης χρηματικής αμοιβής. Αναφέρεται επίσης ότι, «Ορισμένοι μάλιστα από αυτούς, εκβιάζουν τους αλλοδαπούς ότι εάν δεν συνεργαστούν θα τους παραδώσουν στην Αστυνομία ώστε να απελαθούν. Στην περίπτωση μάλιστα που οι αλλοδαποί αρνηθούν να συνεργαστούν, οι επιτήδειοι εκβιάζουν πως θα τους προκαλέσουν κακό και απειλούν ότι θα έχουν επιπτώσεις οι οικογένειές τους». Γίνεται τέλος αναφορά σε έρευνες και επιχειρήσεις πως διεξάγει η Αστυνομία για να αντιμετωπίσει αυτά τα κρούσματα.
- «*Ο χάρτης των σύγχρονων δουλεμπόρων*», Εφ. «*Ο Φιλελεύθερος*», 20.9.2000¹²⁵ - Αναφορά για αναγκαιότητα ραντάρ «να ελέγχονται οι ακτές» και για τρεις διαδρομές, «μονοπάτια» που χρησιμοποιούν οι δουλέμποροι για τη φυγάδευση αλλοδαπών. Γίνεται σκιαγράφηση της «οδύσσειας» των πιο ευάλωτων των κοινωνιών: των λαθρομεταναστών, μαζί με

¹²⁴ Άρθρο Λ. Σπαθάρη.

¹²⁵ Ρεπορτάζ Μιχάλη Χατζηβασίλη. Στην ίδια σελίδα υπάρχει ένα μονόστηλο του ίδιου, με τίτλο «Παράνομοι μεν, άνθρωποι δε» και ένα άρθρο σε πλαίσιο με τίτλο «Τρία σενάρια ορατά για τους 266». Πρόκειται για μια τριλογία του θέματος με εμφανή την ανθρωποκεντρική προσέγγιση του φαινομένου. Βλ. και παρακάτω σχετικό.

χαρακτηριστικές φωτογραφίες του φαινομένου. Ο συγγραφέας γράφει πολύ παραστατικά, με κάποια θεατρικότητα που πείθει, «Στην αρχή έφταναν ένας-ένας, ή το πολύ κατά ομάδες τριών έως επτά. Ύστερα έφταναν κατά δεκάδες. Τώρα στοιβαγμένοι σε σαπιοκάραβα, φορτώνουν τις ελπίδες τους για μια καλύτερη ζωή και μπαίνουν στη θάλασσα. Οι λαθρομετανάστες έχουν γίνει το κόκκινο πανί για τις Αρχές πολλών ευρωπαϊκών χωρών και είναι ένα σύγχρονο πρόβλημα που απασχολεί την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Κύπρος βρέθηκε στο μέσο της πορείας τους προς την Ευρώπη, με αποτέλεσμα να δέχεται κατά καιρούς, εκατοντάδες ανθρώπους, που αναζητούν τη γη της Επαγγελίας, σε προορισμούς άγνωστους». Αναφορά πώς σ' αυτό το «παιγνίδι» χαμένοι βγαίνουν πάντα οι λαθρομετανάστες (χάνουν όλες τις οικονομίες τους και στην καλύτερη περίπτωση φιλοξενούνται για λίγο καιρό)...Στην προβληματική του τίτλου του κειμένου καταγράφεται, πώς η Κύπρος έγινε δέκτης τεσσάρων μαζικών αποβιβάσεων ή προσεγγίσεων παρανόμων αλλοδαπών που άφησαν σημάδια στον τόπο μας... Γίνεται αναφορά σε προηγούμενα σενάρια που «είναι ακόμα νωπά στη μνήμη» που αναστάτωσαν την κοινή γνώμη. Το άρθρο επεκτείνεται σε μια διαδρομή φαινομένων, πώς έγινε η πρώτη μαζική άφιξη 60 λαθρομεταναστών (1997), στη φιλοξενία που μερικοί από αυτούς έτυχαν σε ξενοδοχείο της Λεμεσού, πώς ακολούθησε η δεύτερη μαζική έλευση 40 οικονομικών μεταναστών που κρατήθηκαν σε ξενοδοχείο της Λεμεσού (1998) και μετακινήθηκαν σε συνέχεια στα κρατητήρια Λάρνακας για απέλαση¹²⁶, μετά από επεισόδια ξυλοδαρμού περαστικών, βιαιοπραγίες, ακόμα και «γυμνισμού» - κάποιοι από αυτούς κυκλοφόρησαν γυμνοί στους δρόμους σαν αντίδραση των περιορισμών που έτυχαν στο ξενοδοχείο που

¹²⁶ Στο συγκεκριμένο άρθρο γίνεται αναφορά πώς πρόκειται περί των αλλοδαπών που στασίασαν στα κρατητήρια Λάρνακας στις 24 Οκτωβρίου, 1998, με αποτέλεσμα να παρέμβει η ΜΜΑΔ για να βάλει «τάξη» με πρωτοφανή αγριότητα χρήσης κλομπ, σκηνές που κατέγραψαν οι κάμερες των κυπριακών τηλεοπτικών δικτύων. Υπό το βάρος της κατακραυγής που δημιουργήθηκε, διορίστηκαν έξι ποινικοί ανακριτές για διενέργεια εξέτασης. Τελικά διώχθηκε ποινικά ο υπεύθυνος επιχειρήσεων της ΜΜΑΔ, ο οποίος στη συνέχεια αθωώθηκε. Το άρθρο αναφέρεται σε «συμφωνία με τη Συρία και Λίβανο για αποδοχή των λαθρομεταναστών στη χώρα από την οποία ξεκίνησαν, όταν αυτό αποδειχθεί».

τους «φιλοξενούσε». Γίνεται επίσης αναφορά για την τρίτη κάθοδο 80 προσώπων στοιβαγμένων σε ψαροκάικο που νόμιζαν πως έφτασαν στην Ιταλία και για μια πρόσφατη 266 λαθρομεταναστών και για το δράμα τους που είναι σε εξέλιξη...

Κυκλώματα και στις καθ' όλα «νόμιμες» εργασιακές σχέσεις

Το σύστημα των «κυκλωμάτων» ως φαινόμενο δεν περιορίζεται στους παράνομους μετανάστες ή λαθρομετανάστες όπως αναφέρονται στην Κύπρο. Έχει και τις εφαρμογές του και σε περιπτώσεις μεταφοράς στην Κύπρο νόμιμων εργατών¹²⁷. Στη δυναμική αυτού του συστήματος οιονεί θεωρείται ο εργοδότης μέρος του «κυκλώματος», μέσα από το οποίο αρκετές φορές αντλεί ένα ιδιόμορφο «όπλο», που δυναμικά του δίνει ισχύ να αποκλίνει ακόμη και από πολύ βασικές αρχές δικαίου – που εμπίπτουν σε αρχές ανθρωπίνων δικαιωμάτων - σε βάρος των οικονομικών μεταναστών, χωρίς αυτός να έχει επιπτώσεις.

Σαν αποτέλεσμα της σχέσης κυκλώματος – εργοδότη, έχουν καταγραφεί περιπτώσεις εκφοβισμού και εκβιασμού από τον εργοδότη, «για ικανότητά του να απελάσει τον οικονομικό μετανάστη» - ένα μήνυμα που περνά στις εργασιακές σχέσεις - εκεί που ο εργοδότης επιδιώκει την εφαρμογή της θέλησής του σε βάρος διεκδικήσεων των δικαιωμάτων τους. Διακινείται έτσι η «εκ προοιμίου ισχύς» και υποβάλλεται - σε κάποιες περιπτώσεις - μια εκβιαστική συμπεριφορά, που αποδυναμώνει τις διεκδικήσεις των αλλοδαπών, με αποτέλεσμα την σχεδόν πλήρη υποταγή του μετανάστη στους κανόνες που θέτει ο εργοδότης, με διαφορισμούς – και πάλι σε κάποιες περιπτώσεις - που οιονεί εκφράζουν σχέση αφέντη - δούλου.

Συνέντευξη για διερεύνηση του φαινομένου

Στην προσπάθειά μας για ανίχνευση και διερεύνηση των παραπάνω φαινομένων προσεγγίσαμε διάφορους μετανάστες για διάλογο, συμπλήρωση σχετικού ερωτηματολογίου και ουσιαστική συνέντευξη. Η στοιχειοθέτηση που ακολουθεί στηρίζεται σε μια

¹²⁷ Επισημαίνεται η ανάγκη για περαιτέρω διερεύνηση αυτού του φαινομένου από τις αρμόδιες υπηρεσίες της Δημοκρατίας.

πρωτογενή έρευνα από συνέντευξη που πήραμε από δυο νεαρούς Ρουμάνους οικονομικούς μετανάστες¹²⁸:

- Οι δυο οικονομικοί μετανάστες από τη Ρουμανία, ο Mario και ο Stefan, έχουν περάσει όλες σχεδόν τις φάσεις της ανθρώπινης αλλοτρίωσης, μέσα από πολλαπλή εκμετάλλευση του μόχθου τους και υποτίμηση της προσωπικότητας και αξιοπρέπειάς τους.

Υπέγραψαν, όπως δήλωσαν, μέσω του «κυκλώματος»¹²⁹, που τους έφερε στην Κύπρο, ένα συμβόλαιο με τον εργοδότη τους, το οποίο πρέπει να είναι σύμφωνα με τους παραδεκτούς τύπους της νομοθεσίας. Όμως και τα δυο αντίγραφα κατακρατούνται από τον εργοδότη, ο οποίος κρατεί επίσης το διαβατήριο και την εργασιακή τους άδεια. Το διαβατήριό τους, το «δανείζονται», όπως δήλωσαν, μόνο όταν χρειάζεται μια τυπική διαδικασία, με την ευθύνη αμέσως να το επιστρέψουν στον εργοδότη.

Στο συμβόλαιο αναφέρεται παροχή στέγης και τροφής. Η στέγη δόθηκε σε δέκα αρχικά ομογενείς με αυτούς και μετά σε περισσότερα άτομα, μέσα σε ένα ημιτελές σπίτι 2 μικρών δωματίων, με ένα ντους και ένα αποχωρητήριο, ενώ η παροχή τροφής αποτελούσε μόνο διακοσμητικό μέρος του συμβολαίου, γιατί δεν παρείχετο τίποτα στην πράξη. Έπρεπε με άλλα λόγια να αγοράζουν την τροφή τους. Για να μην κατηγορηθούμε κι ως υπερβολικοί, όταν η εργασία τους ήταν της εποχιακής μορφής, αποκοπή κυρίως φρούτων, τότε με άδεια του επιστάτη, έφερναν στο σπίτι τους αρκετή ποσότητα για δική τους χρήση.

Το μεροκάματό τους ήταν 9 Λ.Κ. ημερησίως και μπορούσαν να το πάρουν μόνο, αν και όταν μπορούσε να τους προσφέρει εργασία ο εργοδότης τους, είτε σε δικό του χώρο είτε αν τους έστελλε με «ενοικίαση» σε άλλο εργοτάξιο. Η λεγόμενη «ενοικίαση», έφερνε άλλα τόσα σχεδόν εισοδήματα στον ίδιο τον εργοδότη και στην περίπτωση που κάποιος από τους ξένους εργάτες αδυνατούσε να ανταποκριθεί στο «κάλεσμα» για εργασία, τότε πλήρωνε πρόστιμο 9 Λ.Κ., με αποκοπή από τα εισοδήματά του, «για να μη υποστεί οικονομική βλάβη ο

¹²⁸ Οι κασέτες της συνέντευξης, που ήταν σε γνώση τους για την καταγραφή του διαλόγου, αποτελούν πρωτογενή πηγή της έρευνας.

¹²⁹ Στη συνέντευξη με τους δυο νεαρούς Ρουμάνους 19 και 20 ετών, διαπιστώθηκε ότι, η μέθοδος των «κυκλωμάτων» είναι ευρέως διαδεδομένη στην εκμετάλλευση και αυτών που ονομάζουμε νόμιμων οικονομικών μεταναστών.

εργοδότης». Σε κάποιες διαμαρτυρίες η απάντηση κυνική: «αν δεν σας αρέσει να σας στείλω πίσω». Μήπως αυτό ήταν και το περιεχόμενο του συμβολαίου των δυο νέων; Η απάντηση τους στο ερώτημα αυτό ήταν αρνητική. Σύμφωνα με το συμβόλαιο θα έπρεπε να είχαν μηνιαίο μισθό περίπου 380 Λ.Κ., με φαγητό και παροχή στέγης, άσχετα αν ο εργοδότης μπορούσε ή όχι να τους απασχολεί καθημερινά.

Με την επικοινωνία τους, τέλος, μίλησαν ξεκάθαρα για το πώς αισθάνονται την προσωπική τους αλλοτρίωση, την υποβάθμισή τους σε «είλωτες», «σκλάβους» του εργοδότη. Ο ένας μάλιστα από αυτούς απέκτησε και έμπρακτη εμπειρία «ραπίσματος» για πιθανό λάθος αποδοκότητας κατά την αποκοπή φρούτων. Οι δυο νέοι θέλουν να εργαστούν στην Κύπρο, αλλά με ανθρώπινες συνθήκες, χωρίς τον «φόβο» που αφήνει ο εργοδότης να κυκλοφορήσει: «περί σημαντικών γνωριμιών του και «περί της δύναμής των μέσων του, να τους διώξει, απελάσει και παρεμποδίσει επόμενη επιστροφή όποτε αυτός επιθυμούσε», στοιχείο που αποδυνάμωνε την όποια από αυτούς διαμαρτυρία ή και διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Η άλλη λύση επιλογής για αυτούς, όπως δήλωσαν, είναι «να φύγουν στον τόπο τους, αλλά και να επιστρέψουν χωρίς τη δαμόκλειο σπάθη των νόμιμων εγγράφων», ώστε να βρίσκουν εργασίες και να παίρνουν την αμοιβή των κόπων τους, με το ρίσκο του λαθρομετανάστη.¹³⁰

Το φαινόμενο της μετανάστευσης και των εργασιακών σχέσεων ως αντικείμενο συζήτησης.

Διεθνής Μέρα Ανεκτικότητας και Κατανόησης - Σε μια προσπάθεια να τιμηθεί η Διεθνής Μέρα Ανεκτικότητας και Κατανόησης, το Νοέμβριο του 1999, διάφορες οργανωμένες κινήσεις και διεθνείς μη κυβερνητικοί οργανισμοί αποφάσισαν την από κοινού διοργάνωση μιας πολυπολιτισμικής αντιρατσιστικής εκδήλωσης με καλλιτεχνικά προγράμματα που είχαν στόχο να ευαισθητοποιήσουν τους Κύπριους

¹³⁰ Η προβληματική κατάσταση από το «σενάριο» των δυο νεαρών Ρουμάνων αποτελεί προϊόν μιας συνέντευξης, η οποία έγινε με αναπτυσσόμενο ελεύθερο διάλογο. Ευελπιστούμε ότι οι αρμόδιες υπηρεσίες θα δεχτούν το περιεχόμενο αυτών των διαπιστώσεων με καλή πίστη, ως «πρόκληση» για πιο συστηματική διερεύνηση των φαινομένων των εργασιακών σχέσεων, ώστε να μπορεί να διατηρείται το όνομα της Κύπρου ως χώρας που σέβεται τις διεθνείς της υποχρεώσεις στους τομείς των ανθρώπινων δικαιωμάτων όχι μόνο στη θεωρία (κυρώσεις διεθνών συμβάσεων), αλλά και στην πράξη.

σε θέματα ανεκτικότητας και κατανόησης¹³¹. Μέσα στο πλαίσιο αυτής της εκδήλωσης, οι συνεργαζόμενες οργανώσεις συζήτησαν το φαινόμενο της μετανάστευσης στις μέρες μας και τις αιτίες και επιδράσεις του στον κόσμο της Κύπρου.

Κατά τη συζήτηση αυτή, προσέγγισαν διαλεκτικά τη μετανάστευση ως «φαινόμενο συνυφασμένο με την ιστορία της ανθρωπότητας, της φτώχειας στην οποία έχει βυθίσει τον «τρίτο κόσμο» με την άνιση κατανομή του πλούτου σε βάρος των φτωχότερων χωρών, της νέα διεθνούς τάξης πραγμάτων, των εμφύλιων πολέμων που συχνά υποδαυλίζονται από τις πλούσιες χώρες του βορρά», για να καταλήξουν ότι, «την πείνα, τη φτώχεια και την καταπίεση των λαών του λεγόμενου «τρίτου κόσμου», συνοδεύει η εκμετάλλευση, η καταπίεση και ο κοινωνικός αποκλεισμός των κοινωνικών και πολιτικών προσφύγων που φτάνουν στην Ευρώπη και την Αμερική»¹³².

Αναφορικά με τους μετανάστες στην Κύπρο, το πόρισμα της ομάδας εργασίας για τον τρόπο που η Πολιτεία αντιμετωπίζει αυτό το φαινόμενο βρίσκεται σε αντίθεση με την επίσημη τοποθέτηση¹³³ και συγκεκριμενοποιείται από τα παρακάτω:

¹³¹ Η πολυπολιτισμική αντιρατσιστική εκδήλωση για τη Διεθνή Μέρα Ανεκτικότητας και Κατανόησης (16^η Νοεμβρίου), έγινε στις 7 Νοεμβρίου, 1999 με την από κοινού διοργάνωσή της από την Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, την Επιτροπή για την Αποκατάσταση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε ολόκληρη την Κύπρο, το Διεθνή Σύνδεσμο για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τη Διεθνή Αμνηστία Κύπρου και των Γιατρών του Κόσμου (Κύπρος). Επισημαίνεται επίσης ότι τα θέματα «ανεκτικότητας και κατανόησης του άλλου» υπήρξαν αντικείμενο και σε άλλες οργανωμένες εκδηλώσεις στην Κύπρο. Χαρακτηριστικά, με διοργανωτές την Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, την Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και τον Οργανισμό Νεολαίας στις 15 και 16 Δεκεμβρίου 2000, έγινε το διήμερο σεμινάριο για την «ευαισθητοποίηση των μέσων μαζικής επικοινωνίας με τίτλο «Ρατσισμός και τα ΜΜΕ» [βλ. σχετικό άρθρο της Α. Λαμπράκη, «ΚΙΣΑ: Αναπτύσσεται ξενοφοβία στην κοινωνία», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 13.12.2000].

¹³² Βλ. σχετικό άρθρο του Π. Βάσιλα, με τίτλο: «*Άνθρωποι σαν εμάς είναι και οι αλλοδαποί εργάτες*» στην εφημερίδα «*Η Σημερινή*», 7.10.1999. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα των διοργανωτών της εκδήλωσης αυτής, φαινόμενα εκμετάλλευσης, καταπίεσης και κοινωνικής απομόνωσης «...παρουσιάζονται και στην Κύπρο ιδιαίτερα έντονα τα τελευταία χρόνια...».

¹³³ Βλ. Draft Questionnaire prepared by the European Commission Against Racism and Intolerance, μέρος Β, EXISTING KNOWLEDGE OF THE MANIFESTATIONS OF PROBLEMS (χχ), Question 6, σε σχετικό ερώτημα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφορικά με έκδηλες ή συγκεκαλυμμένες ρατσιστικές/

- Απουσιάζει πλήρως μια κρατική πολιτική υποδοχής, στήριξης και κοινωνικής ένταξης των μεταναστών.
- Η μεταχείριση των μεταναστών από πλευράς του κράτους στηρίζεται σε μια εν πολλοίς ξεπερασμένη αποικιοκρατική νομοθεσία, που συγκρούεται με σύγχρονες αντιλήψεις και διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα που δεσμεύουν το κράτος.
- Κρατικοί λειτουργοί και όργανα της τάξης παραβιάζουν επανειλημμένα δικαιώματα των μεταναστών, υπερβαίνοντας τις εξουσίες που η Πολιτεία και ο νόμος τους παρέχουν¹³⁴.

εθνικές, αντισημιτικές ή ξενοφοβικές βίαιες ή παρενοχλητικές εκδηλώσεις, όπως και για τους κυριότερους τύπους άμεσης ή έμμεσης ρατσιστικής/ εθνικής διάκρισης στην Κύπρο, η απάντηση στοιχειοθετήθηκε ως εξής: «There are no manifestations (covert or overt, organized or not) of racial/ ethnic anti-Semitic or xenophobic violence and harassment or any forms or direct or indirect racial/ ethnic discrimination. The Cypriot legislation considers all its citizens equals and does not discriminate among natives or among foreigners» (Answer 6a). Στο απαντητικό μέρος 6c επιβεβαιώνεται ότι, στην Κύπρο δεν υπήρξαν διακηρύξεις οποιουδήποτε τύπου ρατσιστικής/ εθνικής διάκρισης και επισημαίνεται η νομική διάσταση που προστατεύει τις διάφορες θρησκευτικές ομάδες, «There are no manifestations of any forms of direct racial/ethnic discrimination. Regarding the protection of various religious groups falls under the Constitution and the Criminal code (Sections 138, 139, 140, 141 and 142). Also, article 32 of the Constitution provides that the Republic may adjust the Law, for matters concerning foreigners, in such a way that it will be in accordance with the International Law. Furthermore, the members of the religious groups have the right to be appointed in the public service without discrimination. Also article 109 of the Constitution gives these groups the right to be presented in the House of Representatives».

¹³⁴ Βλ. επίσης σχετικό, «Σε δύο περιπτώσεις χθες επανήλθε στο προσκήνιο η κρατική συμπεριφορά της Κύπρου απέναντι στους αλλοδαπούς που βρίσκονται εδώ και προπάντων από τις χώρες της ανέχειας, για να στείλουν ένα κομμάτι ψωμί στις οικογένειές τους. Η πρώτη περίπτωση αναφέρθηκε στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Βουλής: Ζεύγος Ρουμάνων που κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Κύπρο απέκτησε παιδί, όταν αιτήθηκε ανανέωση της άδειας παραμονής του, οι Αρχές της Δημοκρατίας ζήτησαν από τους γονείς να στείλουν το παιδί τους στη Ρουμανία και μετά να τους δώσουν την άδεια! Η δεύτερη περίπτωση αναφέρεται σε έκθεση της Επιτροπής Διοικήσεως σχετικά με το παράπονο που της υποβλήθηκε από Κύπριο, ο οποίος ενώ επί ενάμιση χρόνο συζούσε αρμονικά με τη Ρωσίδα σύζυγό του, οι Αρχές αποφάσισαν ξαφνικά να την εξαποστείλουν στη χώρα της. Η Επιτροπή Διοικήσεως επισημαίνει στην έκθεσή της, ότι η διακριτική εξουσία του αρμόδιου οργάνου για είσοδο και παραμονή

- Μέσα μαζικής επικοινωνίας και άλλοι φορείς εξουσιών κινδυνολογούν και παραπληροφορούν καλλιεργώντας την εντύπωση ότι «οι ξένοι ευθύνονται για την ανεργία και την εγκληματικότητα» ή ότι αποτελούν αιτία μοχλό διάβρωσης της κοινωνίας και της κουλτούρας μας.
- Οι ξένοι εργάτες συχνά είναι θύματα εκμετάλλευσης με μισθούς φτώχειας, ατέλειωτες ώρες και απάνθρωπες συνθήκες εργασίας, ενώ στερούνται κοινωνικών παροχών, ασφάλισης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και άλλων εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων¹³⁵.

Κατά τη συζήτηση των συνεργαζόμενων οργανώσεων για την ακραία μορφή του φαινομένου, την περίπτωση των εργατών χωρίς χαρτιά, των λεγόμενων «παράνομων μεταναστών» δόθηκε έμφαση στο ιδιόμορφο μέγεθος αλλοτρίωσης τους, ως εξής: «από το γεγονός ότι ζουν με τον κίνδυνο της απέλασής τους, σε χώρες όπου θα αντιμετωπίσουν το φάσμα της πείνας και του κοινωνικού αποκλεισμού ή ακόμα και της φυλάκισης, των βασανιστηρίων ή της εκτέλεσης, αυτό τους οδηγά σε κοινωνικό περιθώριο και τους εκθέτει ακόμη περισσότερο στην εργοδοτική εκμετάλλευση και στους εκβιασμούς μεσαζόντων»¹³⁶.

Ρατσισμός και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας – Στις 15 και 16 Δεκεμβρίου, 2000, πραγματοποιήθηκε στην Πύλη Αμμοχώστου στη Λευκωσία ένα σεμινάριο με στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των δημοσιογράφων και άλλων που ασχολούνται με τα μέσα μαζικής επικοινωνίας για τα φαινόμενα ξενοφοβίας και ρατσισμού¹³⁷. Το

αλλοδαπών στην Κύπρο, πρέπει να ασκείται καλόπιστα και όχι αυθαίρετα [Δημοσίευμα στην Εφ. «Πολίτης», στη στήλη «Πολίτης με άποψη», με τίτλο «Το αρμόδιο όργανο του ρατσισμού» της 2.3.1999].

¹³⁵ Υπάρχει πρωτοβάθμια ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, που παρέχεται από ιατρεία των συντεχνιών, στα ταμεία των οποίων οι αλλοδαποί καταθέτουν εισφορές. Έχει ανακοινωθεί σχέδιο δευτεροβάθμιας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης για τις 23 000 αλλοδαπούς που απασχολούνται στην Κύπρο, το οποίο ανέλαβε να ετοιμάσει ο Σύνδεσμος Ασφαλιστικών Εταιρειών [Βλ. σχετικό Α. Λαμπράκη, «Ιατροφαρμακευτική κάλυψη και για 23 000 αλλοδαπούς – Με δαπάνη εργοδότη και εργάτη», Εφ. «Φιλελεύθερος, 26.3.2000].

¹³⁶ Βλ. Π. Βάσιλα ο.π.

¹³⁷ Οι διοργανωτές του σεμιναρίου ήταν η Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών, η Επιτροπή δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και ο Οργανισμός Νεολαίας.

σεμινάριο στόχευε επίσης να συνεισφέρει στο διάλογο για το ρόλο των μέσων στη σύγχρονη κυπριακή κοινωνία. Έχει επισημανθεί όμως η εμφανώς μειωμένη παρουσία των δημοσιογράφων, πράγμα που αφαιρούσε ουσιαστικά συστατικά στην επίτευξη των στόχων των διοργανωτών. Τα συμπεράσματα¹³⁸ που καταγράφηκαν κατά τη συζήτηση από τις διάφορες ομάδες εργασίας έχουν ως εξής:

1. Η ορθή αντιμετώπιση του ρατσισμού από και στα ΜΜΕ πρέπει να αποτελεί μέρος μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για καταπολέμηση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Γι' αυτό και τα μέτρα αντιμετώπισης του ρατσισμού δεν πρέπει να περιορίζονται μόνο σ' ό,τι αφορά τα ΜΜΕ, αλλά να περιλαμβάνουν και άλλους κοινωνικούς φορείς, όπως π.χ. το εκπαιδευτικό σύστημα, τη Βουλή, τα κόμματα, τους κοινωνικούς εταίρους, την Αστυνομία και τις δυνάμεις ασφαλείας.
2. Τροποποίηση του Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας, έτσι ώστε να περιλαμβάνεται ιδιώνυμη παραβίαση του Κώδικα για οτιδήποτε άμεσα ή έμμεσα συνιστά φυλετική διάκριση.
3. Επεξεργασία λεπτομερών κατευθυντήριων γραμμών που θα διέπουν τον τρόπο παρουσίασης στα ΜΜΕ, θεμάτων που αφορούν φυλετικές διακρίσεις.
4. Διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων για εφαρμογή του Κώδικα, με ειδική έμφαση στο θέμα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού.
5. Καθιέρωση βραβείων σε δημοσιογράφους, με στόχο να τιμάται η δημοσιογραφική πρακτική που σέβεται τη διαφορετικότητα και καταπολεμά τις φυλετικές διακρίσεις.
6. Διερεύνηση των αναλυτικών προγραμμάτων ανώτερων σχολών Δημοσιογραφίας, με σκοπό τον εμπλουτισμό τους με μαθήματα ευαισθητοποίησης των φοιτητών σε θέματα ρατσισμού και μετανάστευσης.
7. Τα θέματα ρατσισμού και μετανάστευσης να εισαχθούν στα αναλυτικά προγράμματα κοινωνικών και άλλων συναφών σπουδών στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα του τόπου.
8. Γενικότερα το εκπαιδευτικό σύστημα – σε όλες τις βαθμίδες – μπορεί και πρέπει να διαδραματίσει πολύ σημαντικό ρόλο στην

¹³⁸ Βλ. Περιοδικό «Εξ Υπαρχής», σελ. 48, Ιανουάριος, 2001.

ευαισθητοποίηση των αυριανών πολιτών και να καλλιεργήσει κριτική αντιμετώπιση των ΜΜΕ και το σεβασμό της διαφορετικότητας (όπως π.χ. της εθνότητας, του χρώματος, της φυλής, της γλώσσας, της θρησκείας).

9. Το νομικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία των ΜΜΕ σε σχέση με την απαγόρευση των διακρίσεων είναι σε γενικές γραμμές ικανοποιητικό, αλλά θα πρέπει να εφαρμοστεί. Ταυτόχρονα, επιβάλλεται η τροποποίηση όλων των νόμων, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες μιας σύγχρονης πολυπολιτισμικής και ανεκτικής κοινωνίας.
10. Διοργάνωση σεμιναρίων και επιμορφωτικών προγραμμάτων για την ισχύουσα νομοθεσία, αναφορικά με τα δικαιώματα των μεταναστών και άλλων αλλοδαπών, με σκοπό την επιμόρφωση των λειτουργών των ΜΜΕ και του κοινού γενικά.
11. Επεξεργασία πρακτικών τρόπων και μέσων εφαρμογής των παραπάνω και συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς για υλοποίηση των συμπερασμάτων¹³⁹.

Επιμαρτυρία

Από τις παραπάνω αναλύσεις νοιώθουμε ενοχλημένοι για τις ημερολογιακές μετεξελίξεις των εργασιακών σχέσεων στον τόπο μας. Στην Κύπρο, μια δεκαετία πριν, δεν υπήρχαν δείγματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, απλώς κάποιες ενδείξεις ενός είδους σνομπισμού και μιας κάποιας μη εύκολης αποδοχής του αλλοδαπού, εκτός αν ήταν επώνυμος. Το πρόβλημα άρχισε με την εργοδοσία αλλοδαπών ως φτηνού εργατικού δυναμικού, με την κυπριακή κοινωνία να

¹³⁹ Στο σεμινάριο ως αρμόδιοι φορείς αναφέρονται με τη σειρά δημοσιεύσεως: Ένωση Συντακτών Κύπρου, Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας, Αρχή Ραδιοτηλεόρασης, Υπουργεία Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Εσωτερικών και Παιδείας και Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Αστυνομική Ακαδημία και άλλες δημόσιες και ιδιωτικές σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, Βουλή των Αντιπροσώπων, Γενικός Εισαγγελέας, Επίτροπος Δημόσιας Διοίκησης, Επίτροπος Νομοθεσίας, συνδικαλιστικές και εργοδοτικές οργανώσεις, το δικηγορικό σώμα, Γραφείο Υπάτης Αρμοστείας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και Υπάτη αρμοστεία για τους Πρόσφυγες του ΟΗΕ, Συμβούλιο της Ευρώπης, άλλες μη-κυβερνητικές οργανώσεις στην Κύπρο και το εξωτερικό [βλ. περιοδικό «Εξ Υπαρχής», Ιανουάριος, 2001.

παρουσιάζει δείγματα ξενοφοβίας και μιας κατάστασης υποβόσκοντος ρατσισμού.

Βγήκε στην επιφάνεια από σχετικές δημοσιεύσεις ότι παράνομοι αλλοδαποί τυγχάνουν άγριας εκμετάλλευσης από τα κυκλώματα που τους εξασφαλίζουν διάφορες εργασίες και υπάρχουν περιπτώσεις μέχρι και μίζες να εισπράττονται επί των μεροκάματων που παίρνουν¹⁴⁰ και όχι μόνο. Οι συνθήκες διαμονής τους έχουν χαρακτηριστεί απάνθρωπες αφού δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι αστυνομικοί τους βρήκαν να διαμένουν στοιβαγμένοι σε πραγματικές τρώγλες¹⁴¹.

Αλλά και σε καταστάσεις νόμιμων αλλοδαπών υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις που οι κανόνες εκμετάλλευσης δεν ταυτίζονται στην πράξη με το νόμιμο συμβόλαιο μεταξύ εργοδότη και μετανάστη. Μέχρι και το κεφάλαιο «μίζες», αποτελεί και εδώ μια επίσης ανησυχητική πρακτική στη σχέση του εργοδότη – οικονομικού μετανάστη.

Δε θέλω να πιστεύω ότι σαν λαός είμαστε πωρωμένοι εκμεταλλευτές, ρατσιστές. Η εντύπωσή μου και το λέω κατηγορηματικά είναι πως όχι. Δεν είναι ρητορικό σχήμα να θέσω, πως μέσα του ο λαός μας ιστορικά και πολιτισμικά έχει βαθιά ριζωμένα στοιχεία ανεπανάληπτων ανθρωπιστικών αξιών αντίστασης στην αδικία¹⁴². Και,

¹⁴⁰ Βλ. σχετικό σε άρθρο Γ. Ιωάννου «Άγριας εκμετάλλευσης τυγχάνουν εκατοντάδες αλλοδαποί που διαμένουν παράνομα στην πόλη – Μίζες από μεροκάματο ξένων – Επιτήδειοι τους εξασφαλίζουν διάφορες εργασίες – Πραγματικά άθλιες οι συνθήκες διαβίωσής τους», Εφ. Λεμεσός 14.7.2000]. «...Σύμφωνα με πληροφορίες που κατέχει η Αστυνομία, το συγκεκριμένο άτομο που παραχωρεί διαμονή στους αλλοδαπούς και τους διοχετεύει σε εργασίες κυρίως στο γεωργικό τομέα, εισπράττει για την εξυπηρέτηση αυτή ποσό ανάλογα με το μεροκάματο που παραχωρείται στους αλλοδαπούς...»

¹⁴¹ Βλ. σχετικό Γ. Ιωάννου ο.π., «...η Αστυνομία ύστερα από πληροφορίες εντόπισε δεκατρείς συνολικά Ουκρανούς, σε έφοδο που έγινε σε εγκαταλειμμένη πανσιόν στο κέντρο της Λεμεσού. Οι άνθρωποι αυτοί διαβιούσαν σε πολύ άθλιες συνθήκες, ήρθαν παράνομα στην Κύπρο σε διάφορα χρονικά διαστήματα, και με τη βοήθεια συγκεκριμένου ατόμου εργοδοτούντο σε διάφορες εργασίες. Το άτομο αυτό σύμφωνα με την Αστυνομία, κάθε φορά που εξασφάλιζε εργασία στους Ουκρανούς. Εισέπραττε μια λίρα για κάθε ένα...».

¹⁴² Επισημαίνονται προσπάθειες διάφορων οργανισμών στην Κύπρο με αντιρατσιστικό περιεχόμενο, όπως λ.χ. η «Αντιρατσιστική Κατασκήνωση», που οργάνωσε ο Οργανισμός Νεολαίας μεταξύ 29 Ιουνίου και 1 Ιουλίου, 2001 στην

οπωσδήποτε αδικούμε το κοινωνικό μας σύστημα καταλογίζοντας σε κάθε εργοδότη καταστάσεις από ισχυρισμούς που απαντώνται σε κλασικές μαρξιστικές αναλύσεις, της «μοιραίας δηλαδή συσχέτισης συσσώρευσης πλούτου από τον εργοδότη και συσσώρευσης αθλιότητας, άγνοιας, υποτέλειας και υποβάθμισης από το μετανάστη».

Πόλη της Χρυσοχούς. Στην Κατασκήνωση συμμετείχαν Κύπριοι φοιτητές καθώς και φοιτητές από το εξωτερικό που φοιτούν στην Κύπρο.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Έχουμε αρχικά επισημάνει στο κεφάλαιο αυτό το κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό σκηνικό και τις διάφορες παραμέτρους που καθοριστικά οδήγησαν την τάση των νέων για σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τον προσανατολισμό των Κύπριων κυρίως προς τομείς υπηρεσιών, κάτι που έφερε στην επιφάνεια μian αδήριτο ανάγκη ζήτησης ξένου εργατικού δυναμικού για τα υποβαθμισμένα επαγγέλματα που δεν επιθυμούσαν να ασχοληθούν οι Κύπριοι. Με αυτά τα δεδομένα άρχισαν τα πρώτα νόμιμα μεταναστευτικά μέτρα, που στη συνέχεια όμως εξελίχθηκαν σε μια εκτός ελέγχου μεταναστευτική ροή λαθρομεταναστών, που ξέφυγε από τον έλεγχο των αρχών, διανοίγοντας ένα σκηνικό προβληματικών καταστάσεων στις εργασιακές σχέσεις της Κύπρου.

Είχαμε ευκαιρία να εξετάσουμε τις ροές μετανάστευσης και τις εργασιακές σχέσεις που αναπτύχθηκαν στο νησί τα τελευταία χρόνια και καταγράψαμε επιμαρτυρίες έξαρσης ασυδοσίας από την εκμετάλλευση των ξένων στο νησί μας. Για την προβληματική της διεξόδου της ξενοφοβίας στο νησί ανιχνεύθηκαν κατά ένα λιγότερο αναλυτικό τρόπο πλείονες παράμετροι του κοινωνικού μας συστήματος, αντλώντας πηγές από τις διάφορες ημερολογιακές δημοσιεύσεις, στις οποίες παράλληλα φαίνεται κι η έκδηλη, αλλά ανιχνεύεται κι η συγκεκαλυμμένη προκατάληψη μέσα στα ΜΜΕ απέναντι στο πρόσωπο των ξένων, ιδιαίτερα μέσα από μια ποικίλη μορφή σεναρίων διακρίσεων ξενοφοβικών «στάσεων» και κοινωνικοοικονομικών συμπεριφορών εκμετάλλευσης απέναντι στη μετανάστευση και τη λαθρομετανάστευση. Έχουν, επίσης, επισημανθεί πολύ σκληρές μορφές αντιμετώπισης των μεταναστών από την ίδια την πολιτεία και τους θεσμούς της απέναντι ιδιαίτερα σε λαθρομετανάστες και σε άτομα που είχαν κάθε δικαίωμα να δηλώσουν πολιτικοί πρόσφυγες. Στην προσπάθειά μας για πρώτες αναλύσεις της έρευνας πεδίου από το Ερωτηματολόγιο 5., που κυκλοφόρησε σε ένα δείγμα

ξένων –κυρίως σπουδαστές- στην Κύπρο και από προβληματική της ποιοτικής έρευνας μέσα από αντιδράσεις και επικοινωνία με ξένους – κυρίως οικονομικούς μετανάστες- κατά ένα τρόπο περισσότερο αναλυτικό, προσεγγίσαμε κάποιες προβληματικές καταστάσεις στο κυπριακό σκηνικό και διάφορες πιθανολογικές συναρτήσεις:

1. Οι αυθαίρετες ενθαρρύνσεις για εισροή μεταναστών από Κύπριους για αυθαίρετη επίσης εκμετάλλευση φτηνού εργατικού δυναμικού, οδηγούν στη ροή των λαθρομεταναστών.
2. Σε μια προβληματική κατάσταση όπου υπάρχει αυθαιρεσία στην εκμετάλλευση απέναντι στους νόμιμους οικονομικούς μετανάστες με τον παραμερισμό της αρχής της ισότητας στις ανθρώπινες σχέσεις, οι ίδιοι οι εκμεταλλευτές και οι συνεργοί τους εμμέσως πλην σαφώς από καθέδρας, προωθούν τη λαθρομετανάστευση και παράλληλα μετατοπίζουν το πρόβλημα στο πρόσωπο του μετανάστη εκεί που παρουσιάζεται κάποια διεκδίκηση δικαιωμάτων, χωρίς το κράτος να θεωρείται άμοιρος ευθυνών.
3. Οι καρποί αυτής της αβελτηρίας άπτονται επί του σημείου να μιλάμε για Κύπρο δουλεμπορίου, αρχής γενομένης της νόμιμης εισαγωγής οικονομικών εργατών και της παράλληλης αλυσιδωτής αυθαιρεσίας κυκλωμάτων εκμετάλλευσης των ξένων. Τα αποτελέσματα της συγγής εκμετάλλευσης - συν τη παρόδω του χρόνου – φάνηκαν από τη σταδιακή αύξηση της ανεργίας στα φτωχότερα στρώματα της κυπριακής κοινωνίας, τη συνεχή διείσδυση λαθρομεταναστών στο νησί και την ανάπτυξη αντίστοιχων με αυτά φαινομένων νέας μορφής κυκλωμάτων εκμετάλλευσης με μετεξελίξεις στην κυπριακή κοινωνία διαφόρων συμπτωμάτων μη ανεκτικότητας και αποστροφής (τα πρώτα κρούσματα μη ανεκτικότητας και δημιουργίας του αδιαχώρητου καταγράφηκαν στα νοσοκομεία και στα σχολεία, ιδιαίτερα στα δημοτικά ορισμένων σε γειτνίαση περιοχών που μεταβλήθηκαν σε «γκέτο» αλλοδαπών).
4. Σε προβληματικές καταστάσεις αυθαιρεσιών παρασιτικών σχέσεων εκμετάλλευσης, τα θύματα αυτής της εκμετάλλευσης, οι ξένοι, αντανakλούν με την "εικόνα" ανέχειάς τους τάσεις ξενοφοβίας.
5. Όταν τα ΜΜΕ παρουσιάζουν εξογκωμένο περιεχόμενο ειδήσεων, με εικονικές πραγματικότητες και με επικοινωνιακά

«εργαλεία» που να προωθούν την "είδηση" με διαδικασίες παραπληροφόρησης και του «παιγνίου των αριθμών», το πρόβλημα της εργασιακής εκμετάλλευσης ως κοινωνικό μετατοπίζεται στο πρόσωπο των μεταναστών και καθοριστικά οδηγείται η κοινή γνώμη στην *εικόνα* εξιλαστήριου θύματος, του μετανάστη, ως το *πρόβλημα*.

6. Η «ξеноφιλία» ή η «ξеноφοβία» από την παρουσία των αλλοδαπών και την επιρροή τους, τόσο σε επίπεδο *εικόνας* όσο και σε επίπεδο κοινωνικού μέτρου, είναι συνυφασμένες με το κοινωνικό και νομικό μας σύστημα και εκτιμούνται μέσα από τον τρόπο που η δική μας κοινωνία τις αντιλαμβάνεται.
7. Η επικοινωνιακή ακαμψία αλλοδαπών και η «αυτο-γκετοποίηση» τους, να είναι κλειστοί δηλαδή στον κόσμο τους, έξω από την κοινωνική μας σφαίρα, είναι ένα φαινόμενο που αρκετές φορές η ίδια η κοινωνία υποδοχής επιτρέπει να συμβεί – αν όχι σε κάποιο βαθμό επιδιώκει - μέσα από κάποιες οιονεί συμπεριφορές της «μη αποδοχής», χωρίς βέβαια να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και παράμετροι συντηρητισμού στη νοοτροπία των αλλοδαπών και αισθημάτων ανάγκης καθησυχαστικής ταυτότητας, κάτι που καλλιεργείται μέσα και μεταξύ των ομοιοσηματισμών που οι ίδιοι κατασκευάζουν.
8. Ο ρατσισμός δεν είναι πάντα ορατός από το ίδιο το πρόσωπο που παρουσιάζει ρατσιστικές «τάσεις». Είναι πολύ πιο εύκολο να δει κανείς τις ρατσιστικές «στάσεις» κάποιου άλλου από το να δει τις δικές του τάσεις ρατσισμού, που βρίσκονται ως προκαταλήψεις σε λανθάνουσα κατάσταση.
9. Το «σπέρμα» του ρατσισμού στα ΜΜΕ υπάρχει κυρίως σε μηνύματα που περνούν πιο πολύ συγκεκαλυμμένα και αναπτύσσεται με μια διαδικασία περισσότερο αθέλητη παρά εσκεμμένη.
10. Η δυναμική των ρατσιστικών ή αντιρατσιστικών τάσεων ή συμπεριφορών», που εκπηγάει από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, φαίνεται από την ποσότητα και ποιότητα των κειμένων, το βαθμό συγκάλυψης του πραγματικού περιεχομένου ενός μηνύματος, τον τύπο της γλώσσας που χρησιμοποιείται, τον τρόπο που επαναλαμβάνεται το μήνυμα, την έμφαση που δίδεται σε ορισμένα στοιχεία, το περιεχόμενο

των κειμένων, των τίτλων και υποτίτλων, το είδος των φωτογραφιών και των λεζάντων που τις επεξηγούν κ.ο.κ.

11. Ο «σπερματικός ρατσισμός» είναι κάτι που υπάρχει έκδηλα ή συγκεκαλυμμένα σε διάφορα μηνύματα των ΜΜΕ ως κατάσταση που καλλιεργεί εσωτερικές συγκρούσεις δυνητικού ρατσισμού^ και μπορεί να εξελιχθεί σε ρατσισμό οδηγώντας εκ συμμίξεως ή/και εκ συμπτώσεως (μορφές προκαταλήψεων των ΜΜΕ ενεργοποιούν κάποιες αντίστοιχες με αυτές μορφές προκαταλήψεων της κοινής γνώμης, οι οποίες μέχρι στιγμής ήταν «σιωπηρές» σε λανθάνουσα, εκτός διάνοιας, κατάσταση) την κοινή γνώμη προς ρατσιστικές τάσεις: της μη αποδοχής της διαφορετικότητας, της ξενοφοβίας, της μισαλλοδοξίας, της κατασκευής στερεοτύπων κ.ο.κ.

Στη διαλεκτική αυτού το κεφαλαίου έχουν επισημανθεί κάποιες παράμετροι πιθανολογικών συναρτήσεων που καταγράφηκαν ως στοιχεία περαιτέρω ερευνητικών διαδικασιών:

12. Ο χουλιγκανισμός στα γήπεδα, το μονοπώλιο των εθνικών συμβόλων, οι συγκρούσεις μεταξύ μαθητών σε εκδρομές ή σε χώρους ψυχαγωγίας κ.α., που υπάρχει το διακριτικό στοιχείο του «εμείς» και του «αυτοί», εμπειριέχουν στοιχεία που δυνητικά επιτρέπουν την προαγωγή ενός αθέατου κοινωνικού ρατσισμού.
13. Ο δυνητικά έρπον εθνικισμός όταν διεισδύει στους νέους, καταγράφει πολιτισμικό κόστος, γιατί ο εθνικισμός αναπτύσσεται σε βάρος του εθνισμού, του πολιτισμού μας και στην προκειμένη περίπτωση ο «σπερματικός ρατσισμός» κι η μισαλλοδοξία έχει υπαρκτό πεδίο ανάπτυξης.
14. Τα φροντιστήρια κι η παραπαιδεία δυνητικά βοηθούν την ανταγωνιστική καλλιέργεια των ικανοτήτων των νέων με εμφανές το κόστος – εκτός και άλλων παραμέτρων – της απουσίας των νέων από εκδηλώσεις αγωγής που θα έπρεπε να τις βλέπει η κοινωνία σε συνάρτηση της ανεπανάληπτης εφηβικής ηλικίας.

Μας έχει επίσης ερευνητικά απασχολήσει πώς οι ξένοι που ζουν στο νησί βλέπουν τις δικές μας συμπεριφορές απέναντί τους. Έχουν διαφανεί από την έρευνα πεδίου διάφορες πιθανολογικές συναρτήσεις που περισσότερο επισημαίνουν τις συμπεριφορές των ξένων φοιτητών

απέναντι στον τρόπο που αισθάνονται για το κοινωνικό μας σύστημα και αποτελούν χρήσιμα «εργαλεία» στην προβληματική της έρευνάς μας:

1. Οι ξένοι στο νησί μας έχουν τις δικές τους προκαταλήψεις σε θέματα διαφορετικότητας, άλλοτε αντιμετωπίζουν μια κατάσταση με τις δικές τους στερεοτυπικές διαδικασίες απέναντι σε άλλους, τους διαφορετικούς από αυτούς, άλλοτε αισθάνονται – αρκετές φορές τους ενοχλεί – ως η εστία των δικών μας στερεοτυπικών διαδικασιών και διακρίσεων.
2. Το στίγμα των δικών μας διακρίσεων, όπως οι ξένοι το νοιώθουν, κατατάσσει τους ξένους σε δυο επίμονα άκρα, όπου 15% των ξένων νοιώθουν άνετα μέσα την κυπριακή κοινωνία, παρουσιάζουν σχεδόν πλήρη προσαρμοστικότητα, δεν αισθάνονται την ανάγκη να διαμαρτυρηθούν για αντικοινωνικές ρατσιστικές συμπεριφορές σε βάρος τους και μιλούν με τη μεγαλύτερη άνεση για τις φιλικές σχέσεις τους με Κύπριους, ενώ ένα 8% των ξένων βρίσκονται στο άλλο επίμονο άκρο που θέλουν να διαμαρτυρηθούν για τις συμπεριφορές μας και βρίσκουν καθησυχασμό μέσα από καταστάσεις ομοιοσηματισμών και αυτο-γκετοποίησης, μακριά από τα έθιμα και τις παραδόσεις μας, μακριά από πραγματική επικοινωνία με τον ντόπιο πληθυσμό, μακριά από το ρατσισμό μας που ισχυρίζονται ότι έχουμε. Το υπόλοιπο 77% των ξένων βρίσκονται σε μια ενδιάμεση συναισθηματική κατάσταση των πλειόνων και πολύπλοκων συσχετισμών. Αν θα συσχετίζαμε τις δικές τους προκαταλήψεις και το βαθμό που δικαιώνουν το ρατσισμό στη χώρα τους, με τις «στάσεις» των Κύπριων απέναντί τους, περιλαμβάνοντας τις πλείονες παραμέτρους του ερωτηματολογίου που ανταποκρίθηκαν, οι πιθανολογικές αντιδράσεις τους θα μπορούσε να μετακινήσουν τους ξένους, μέχρι 69%, στην πλευρά της καχυποψίας και των αισθημάτων περιθωριοποίησης που τους διακατέχει ότι έχουν από το κοινωνικό μας σύστημα, σταματώντας βέβαια με κάθε πιθανό συσχετισμό του ερωτηματολογίου μόλις πριν το όριο της άλλης πλευράς. Αν περιορίζαμε το συσχετισμό των ξένων που ανταποκρίθηκαν στο ερωτηματολόγιό μας με παραμέτρους του συντηρητισμού τους, της φοβίας τους σε αναφορές θεμάτων γάμου και της προσκόλλησης τους για φίλια μόνο με ομοεθνείς τους, τότε το πεδίο αισθήματος περιθωριοποίησης που

αντιλαμβάνονται ως διάκριση συρρικνώνεται στο 40%. Κατά συνέπεια, ο συσχετισμός μεταξύ αντιδράσεων και πεπτοιθήσεων των ανταποκρινόμενων ξένων στο ερωτηματολόγιο που πρόσκεινται φιλικά προς τον τρόπο ζωής στο νησί, θα διέστελλε το ποσοστό αισθημάτων ασφάλειας και φιλίας προς τους Κύπριους μέχρι ένα 73% και θα σταματούσε για κάθε πιθανό συσχετισμό λίγο πριν το ανυπάκουο όριο του άλλου άκρου.

Μια ουσιαστική ερευνητική μας ανησυχία περί εργασιακών σχέσεων και διακρίσεων, οδήγησε αρχικά σε μια πιλοτική συνέντευξη με τον πρόξενο της Σρι Λάνκα, από τον οποίο καταγράψαμε τις προσπάθειές του για κατοχύρωση και έλεγχο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ξένων, κυρίως των οικιακών βοηθών. Στη συνέχεια αλληπάλληλων προσπαθειών επικοινωνίας ανάμεσα στους ξένους οικονομικούς εργάτες, που αποτελούσαν την πιο μειονεκτική μειονότητα σε θέματα απόλαυσης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έγινε κατορθωτή η ανάπτυξη φιλίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης με δυο νέους από τη Ρουμανία. Η προσφορά φιλίας και η εμπιστοσύνη που κερδίσαμε αποτέλεσαν σημαντικές προϋποθέσεις που βοήθησαν στην ποιότητα μιας ακόμη αντικειμενικής ανίχνευσης σε θέματα εργασιακών σχέσεων και διακρίσεων. Έτσι, η δεύτερη αυτή συνέντευξη «βλέπει δια της τεθλασμένης» ασφαλή συμπεράσματα, που είναι χρήσιμα για πολύπλοκες πιθανολογικές συναρτήσεις, από τις οποίες αρκετές δυνατό να οδηγήσουν σε διαλεκτική γενικεύσεων αναφορικά με τις συμπεριφορές ορισμένων εργοδοτών που λιγότερο ή περισσότερο μπήκαν σε κυκλώματα συγγής εκμετάλλευσης. Πολύ συνοπτικά παρακάτω περιορίζεται η ανάλυση μας σε κάποια στοιχεία από τη συνέντευξη των δυο νέων. Για μια πραγματολογική όμως κατανόηση του φαινομένου παραπέμπουμε το μελετητή να δει ολόκληρη της συνέντευξη που παρατίθεται σε πιο πάνω κείμενα αναλύσεων.

1. Οι νέοι αυτοί ήρθαν στην Κύπρο με συμβόλαιο που μερίμνησε οργανωμένο κύκλωμα, του οποίου όμως το περιεχόμενο ενώ τηρούσε τα τυπικά των συμβολαίων απείχε πολύ από το σεβασμό που θα έπρεπε να είχε κατά την εφαρμογή του στην πράξη, στο βαθμό που η πικρία των ανταποκρινόμενων στη συνέντευξη νέων εκφράστηκε μέσα από τις ποικίλες φάσεις αλλοτρίωσης που έζησαν και θα μπορούσαν να αποτελέσουν ξεχωριστή πραγματεία.

2. Οι δυο αυτοί νέοι θα ήθελαν να εργαστούν στον τόπο μας περισσότερο χρόνο, αλλά με ανθρώπινες συνθήκες, χωρίς να αισθάνονται «είλωτες», «σκλάβοι», κατά τη δική τους έκφραση, της ασυνείδητης εργοδοσίας που τους αποστερούσε ακόμη και τον αυτοσεβασμό τους από τις καταπιεστικές συμπεριφορές εκμετάλλευσης στο βαθμό αβεληνίας του εργοδότη – αφέντη. Για την όποια διεκδίκηση δικαιωμάτων από το συμβόλαιό τους αντιμετώπιζαν τον φόβο των κυκλωμάτων που τους άφηνε να πιστεύουν ότι είχε ο εργοδότης λόγο για απέλασή τους, χωρίς δικαίωμα επιστροφής.
3. Η συνέντευξη έκλεισε με την αποκάλυψη των στόχων τους ότι, θα επιστρέψουν στη χώρα τους και από εκεί, πάλι πίσω στην Κύπρο ως παράνομοι όμως λαθρομετανάστες, χωρίς τη δαμόκλειο σπάθη της λεγόμενης προστασίας των θεσμών.
4. Όταν το κοινωνικό μας σύστημα θεσμοθετεί ζητήματα που κατοχυρώνουν τον οικονομικό μετανάστη, αλλά αδυνατεί, ή αποφεύγει να ελέγξει την εφαρμογή τους στην πράξη από τον τρόπο διαχείρισης της εργοδοσίας, ή αποφεύγει να αφήσει το μήνυμα στο μετανάστη για την υπαρκτή κατοχύρωση των δικαιωμάτων του, επιτρέπει να περνούν ανομίες μέχρι και διακρίσεις, που φτάνουν στο σημείο αμφιβολιών για το περί δικαίου αίσθημα της πολιτείας μας.

Απλούς ο μύθος της αλήθειας: **υπάρχει αναγκαιότητα βελτίωσης του συστήματος!** Δεν είναι αρκετό να υπάρχει μια καθόλα θεσμική και νομοθετική προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της υπόληψης του άλλου και να απουσιάζουν μέθοδοι πρακτικού ελέγχου εφαρμογής του νόμου. Από τη στιγμή που οι ξένοι βλέπουν τον εργοδότη να έχει μια τέτοια ισχύ απέναντί τους, ώστε στην πράξη να μπορεί ή να πιστεύουν ότι μπορεί να αποφασίζει ποιος οικονομικός μετανάστης και πότε θα αποτελέσει τον αποδιοπομπαίο τράγο στις σχέσεις εκμετάλλευσής τους, οι όποιες διακηρύξεις και νομοθεσίες περί κράτους δικαίου, περί ανθρώπινων δικαιωμάτων και περί σεβασμού υπόληψης του άλλου καταλήγουν ρυθμίσεις άνευ ουσίας. Εισηγηθήκαμε την ίδρυση ενός επικοινωνιακού θεσμού, που πιο πάνω ονομάσαμε *Κυπριακό Συμβούλιο* - άσχετο αν είναι δόκιμος ή αδόκιμος η ονομασία – για να φέρουμε πιο κοντά τους ξένους σπουδαστές και οικονομικούς μετανάστες ακόμη στον τρόπο ζωής των Κύπριων. Υπάρχουν κάποια λεπτά μηνύματα μέσα από τις αναλύσεις του

ερωτηματολογίου που κυκλοφόρησε στους ξένους, που θα μπορούσαν να προβληματίσουν για την κατασκευή ενός βελτιωτικού μοντέλου: έχει φανεί ότι υπάρχει ένα πεδίο, σοβαρού ποσοστού 73%, που προσφέρεται για να αναπτυχθούν δυνατότητες φιλικών αισθημάτων απέναντί μας. Ακόμη, με μια ανάπτυξη επικοινωνιακής γεφύρωσης και ειλικρινούς γνωριμίας, μέσα από θεσμούς που δίνουν εκτίμηση στον πολιτισμό του άλλου, αυξάνεται και η πιθανότητα να αφαιρεθούν αισθήματα – κατά την επιστροφή του 70% των ξένων (κυρίως σπουδαστών) - που έκαναν τους ξένους να νιώθουν ότι κατά τη διάρκεια παραμονής τους στην Κύπρο αποτελούσαν επίκεντρο διακρίσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Demetriades Evros, Khoury Nabil F., Matsis Symeon (Editors), "Labour Utilization and Income Distribution in Cyprus", Department of Statistics and Research, Ministry of Finance, Nicosia, 1996.
2. Deschamps Doise, Mugny, "Psychologie Sociale Experimentale", Arnold Colin, Paris, 1978.
3. Dobson Stephen, Maddala G.S. & Miller Ellen, "Microeconomics", McGraw - Hill Book Co., London, 1995.
4. Λέφκης Γιάννης, «Οι Ρίζες» (Ιστορική μελέτη), Λεμεσός (χχ).
5. Moore R., "Racism and Black Resistance in Britain", Pluto Press, London, 1975.
6. Παπαστάμου Στάμος – Γκάμπριελ Μιούνυ, «Μειονότητες και Εξουσία», εκδ. «Αλέτρι», Αθήνα, 1983.
7. Ν. Τριμικλινώτης, «Τα ΜΜΕ στην Κατασκευή Αντικειμένων Ρατσισμού: Το Παράδειγμα των Οικιακών Βοηθών», Περιοδικό «Εξ Υπαρχής», Ιανουάριος, 2001.
8. Φραγκούδης Γ. Σ., «Κύπρις», εκδ. Αλέξανδρος Παπαγεωργίου, Αθήνα, 1890.

Διάφορες πηγές κατά σειρά παρουσίασης

1. Απογραφή Πληθυσμού 1992 - Τόμος IV – Μετανάστευση», Σειρά Ι, Αρ. Έκθεσης 12, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Τυπ. Κ.Δ., Λευκωσία.
2. Στατιστική Τουρισμού και Μετανάστευσης 1998», Σειρά Ι, Αρ. Έκθεσης 26, σελ. 17, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Τυπ. Κ.Δ., Λευκωσία.
3. Institute of Development Studies, "Cyprus Technology Strategy - Final Report of the UNDP & UNFSTD Mission - Executive Summary", prepared for the United Nations Development Program on behalf of the Government of Cyprus and funded by the United Nations Fund for Science and technology for Development, Sussex, June, 1988.

4. Draft Questionnaire prepared by the European Commission Against Racism and Intolerance, EXISTING KNOWLEDGE OF THE MANIFESTATIONS OF PROBLEMS (XX).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV
Κρίστης Χαράκης
ΑΝΕΡΓΙΑ, ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

«Η ίδια η βία είναι προϊόν του πολιτισμού, ένα αποτέλεσμα του πολιτιστικού πειράματος. Εκτελείται με βάση το εκάστοτε επίπεδο ανάπτυξης των καταστροφικών δυνάμεων.

Για οπισθοδρόμηση μπορεί να μιλάει μόνο όποιος πιστεύει στην πρόοδο»¹
WOLFGANG SOFSKY²

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΕΡΓΙΑ

Η απασχόληση στην Κύπρο

Τα επίσημα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που αφορούν την Άνοιξη, 2000, επιβεβαιώνουν το ψηλό οικονομικό επίπεδο της Κύπρου και την πολύ χαμηλή σε σχέση με τις άλλες χώρες ανεργία³. Το

¹ Από το βιβλίο «Πραγματεία περί της βίας».

² Ο WOLFGANG SOFSKY, σπούδασε κοινωνιολογία, φιλοσοφία και πολιτικές επιστήμες. Διδάσκει κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν.

³ Βλ. επίσης στοιχειοθετήσεις δεδομένων στο <http://uatlax3.uniontrans.com/demo/democypr.htm>, «Demographics»: Population of Cyprus: 748 982 (July 1998 est.). Age structure: 0-14 years: 25% (male 94 006; female 89 256); 15-64 years: 65% (male 245 739; female 241 935); 65 years and over 10% (male 33 989; female 44 057) (July 1998 est.). Population growth rate: 0,69% (1998 est.). Industry contributes 22% to GDP and employs 25% of the labour force, while the service sector contributes 73% and employs 62% of the labour force. The economy remains heavily depended on agriculture and government services, which together employ about half of the work force. The GDP composition by sector in the free area of Cyprus are: agriculture 4,4%; industry 22,4%; services 65,4% (1995). The inflation rate – consumer price index in the free area of Cyprus is 3,5% (1997 est.). Labour force in the free area of Cyprus: 299 700 (by occupation: services 62%, industry 25%, agriculture 13% (1995). Unemployment rate in the free area of Cyprus is 3,3% (1997 est.), at connection date with the internet: 10 June, 2001.

ποσοστό απασχόλησης των Κυπριών δεν είναι μόνο ψηλότερο από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά ψηλότερο και μεταξύ των υποψηφίων για ένταξη χωρών⁴. Οι παρακάτω Πίνακες 1 και 2 δείχνουν αντίστοιχα τις εκατοστιαίες απασχολήσεις (α) επί του συνολικού ενεργού πληθυσμού και (β) επί του συνόλου των νέων ηλικίας 15 – 24 ετών στις υποψήφιες για ένταξη χώρες και στην Ε.Ε.

**Πίνακας 1.-
Η Απασχόληση στις Υποψήφιες Ένταξης Χώρες
(Περίοδος Άνοιξης 2000)**

Χώρα	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
Κύπρος	65,5%	78,9%	52,0%
Βουλγαρία	49,2%	53,4%	45,3%
Τσεχία	64,9%	73,1%	56,8%
Ουγγαρία	55,9%	62,7%	49,4%
Λετονία	60,1%	61,8%	58,5%
Λιθουανία	58,2%	62,3%	54,3%
Πολωνία	55,1%	61,2%	49,3%
Ρουμανία	64,2%	69,5%	59,0%
Εσθονία	62,7%	66,7%	58,5%
Σλοβακία	56,3%	61,6 %	51,5%
Ε.Ε. (15)	63,1%	72,4%	53,8%

(Πηγή: Στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

⁴ Σύμφωνα με τα στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα από την Επιτροπή, το ποσοστό απασχόλησης στην Κύπρο ήταν στην περίοδο Άνοιξης, 2000, 65,5% συγκριτικά με 63, 1% στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Με 78% απασχόλησης στους άντρες, η Κύπρος έχει υψηλότερο ποσοστό τόσο από τις υποψήφιες χώρες όσο από το σύνολο των χωρών της Ε.Ε. Μόνο οι Ισλανδοί με 87,1% εμφανίζουν ψηλότερο ποσοστό απασχόλησης από την Κύπρο στο σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών. Στις γυναίκες όμως το ποσοστό απασχόλησης 52,5% είναι σχετικά χαμηλό. Στους νεαρούς ηλικίας 15 – 24 ετών, η Κύπρος με 34,4% έχει το δεύτερο ψηλότερο ποσοστό απασχόλησης μετά την Τσεχία (36,4%). Το ποσοστό απασχόλησης σε νεαρούς άνδρες είναι 38,3% και στις νεαρές γυναίκες 31%. Τα ποσοστά αυτά στους νέους δείχνουν ότι η «ψαλίδα» μεταξύ των γυναικών και των ανδρών έχει περιοριστεί αισθητά στις γυναίκες. [Βλ. σχετικό Εφ. «Η Σημερινή», 4 Ιουνίου, 2001].

**Πίνακας 2.-
Η Απασχόληση στους Νέους Ηλικίας 15 – 24 ετών
(Περίοδος Άνοιξης 2000)**

Χώρα	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
Κύπρος	34,4%	38,3%	31,0%
Βουλγαρία	19,3%	21,3%	17,3%
Τσεχία	36,4%	39,3%	33,6%
Ουγγαρία	33,1%	37,0%	29,2%
Λετονία	26,7%	30,2%	23,2%
Λιθουανία	30,4%	35,2%	25,6%
Πολωνία	24,1%	26,4%	21,9%
Ρουμανία	34,0%	36,9%	31%
Εσθονία	31,2%	34,7%	27,4%
Σλοβακία	28,3%	28,7%	27,9%
Ε.Ε. (15)	39,9%	43,3%	36,5%

(Πηγή: Στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

Ανεργία

Η ανεργία είναι η έλλειψη εργασιακής απασχόλησης που οφείλεται συνήθως σε μειωμένη προσφορά εργασίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, με την παρουσία των αλλοδαπών στην Κύπρο υπάρχει σχέση με κάποιες μορφές ανεργίας. Η εμμονή όμως μερίδας του τύπου και ο υπαινιγμός κάποιων κρατικών αξιωματούχων που θέλουν να συσχετίζουν κατά αποκλειστικότητα την ανεργία στο νησί με την παρουσία των οικονομικών μεταναστών, στοιχειοθετεί ατεκμηρίωτες υποθέσεις, που αρκετές φορές περνούν ως «αξιωματικές», όπως θέλει να τις παρουσιάζει ο τύπος, «θεωρήσεις»⁵. Ακριβώς ειπείν και άνευ αντιλογίας, δεδομένης μάλιστα της ευρωπαϊκής προοπτικής του νησιού, υπάρχουν κάποιοι πιθανοί συσχετισμοί αναμενόμενης ανεργίας

⁵ Η προβαλλόμενη υπερβάλλουσα ζήτηση σε εργατικά χέρια προς το 2000, στην εξέλιξη της αγοράς εργασίας, που εκφράζουν οι στατιστικές αναλύσεις «Labour Statistics 1989», βλ. σελ. 9, δείχνει εμφανώς ότι η πολιτική για οικονομικούς μετανάστες αποτέλεσε σχεδιασμό της ευρύτερης αναπτυξιακής πολιτικής του κράτους, «Development of Labour Market...the labour shortages were so acute that prompted the Government to discuss with the Trade Unions and Employer's Association the possibility of importing workers from abroad...».

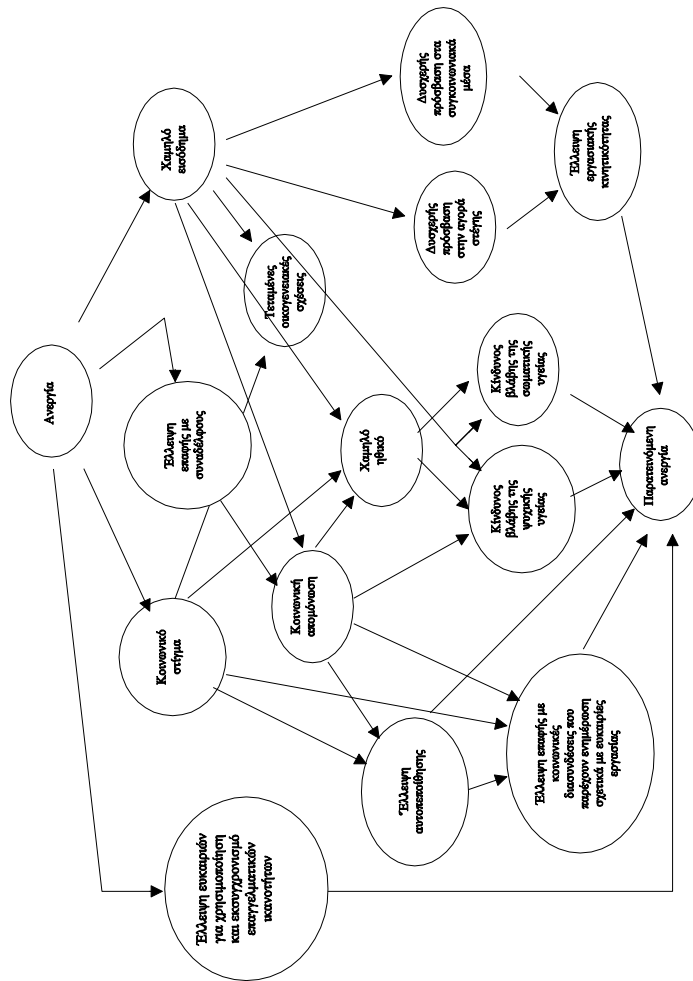
με μετανάστευση κυρίως από χώρες όπως η Βουλγαρία, η Πολωνία, η Λετονία, η Σλοβακία, και η Ουγγαρία, ιδιαίτερα προς την τουριστική βιομηχανία. Αν όχι τι άλλο, η παρατεινόμενη ανεργία στις χώρες αυτές και οι αναμενόμενες από το κοινοτικό κεκτημένο υποχρεώσεις μας – δικαίωμα ελεύθερης μετακίνησης ατόμων - κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για ανάπτυξη στρατηγικών παιδείας και οικονομικών της εκπαίδευσης, βιομηχανίας, τουρισμού, τεχνολογίας και αγροτικής πολιτικής για να μην βρεθεί η Κύπρος ανοχύρωτη λειτουργικών θεσμών⁶. Η μετανάστευση από μόνη της δεν καθορίζει το βαθμό και παράταση της ανεργίας. Με τα σημερινά μάλιστα δεδομένα απέχει κατά παράκβασιν ο όποιος συσχετισμός επιδιώκει να θέσει την παρουσία των οικονομικών μεταναστών ή το αναμενόμενο ρεύμα μεταναστών ως κυριότερη αιτία της ανεργίας στην Κύπρο. Το ενδιαφέρον όμως της μελέτης αυτής δεν επικεντρώνεται στην εξήγηση και ανεύρεση νομοτελειών για την ανεργία και τους μετανάστες (αιτιώδους σχέσεως), αλλά στην ανίχνευση συμπεριφορών του συστήματος: «...τι δηλαδή κάνει το σύστημα;» «...πώς περνούν στην κοινή γνώμη έννοιες της ανεργίας;» «...πώς οι δημοσιεύσεις κυκλοφορούν διάχυτα για διαμόρφωση της κοινής γνώμης με συσχετισμούς ανεργίας – μετανάστευσης;».

Η παρατεινόμενη ανεργία

Με την παρατεινόμενη ανεργία, όπως έχει επισημανθεί από το υπόδειγμα του Colin Ball, σχήμα 1, καταγράφονται φαινόμενα που είναι σε συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ τους, σε μια κατάσταση ελικοειδούς παρακμής: κοινωνικό στίγμα, έλλειψη επαφής, κοινωνική απομόνωση, τεταμένες οικογενειακές σχέσεις, έλλειψη αυτοπεποίθησης, χαμηλό ηθικό, έλλειψη κοινωνικών διασυνδέσεων, κίνδυνος βλάβης της ψυχικής και σωματικής υγείας, έλλειψη κινητικότητας κ.α.⁷

⁶ Βλ. Πρώτο Μέρος Κεφάλαιο 1. Βλ. επίσης Κρίστη Χαράκη, «Οργάνωση, Διοίκηση, Ανάπτυξη της Δευτεροβάθμιας Τεχνικής Εκπαίδευσης της Κύπρου» (διδακτορική διατριβή), θέματα (α) «Τα Οικονομικά της Εκπαίδευσης» σελ. 93 – 116 και (β) «Η κοινωνικοοικονομική «πρόκληση» ανάπτυξης και οι στρατηγικές βιομηχανίας, τεχνολογίας και τουρισμού» σελ.150 - 176, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1996.

⁷ Βλ. σχετικά Colin Ball, "Δράση για την Καταπολέμηση της επί μακρό χρόνο ανεργίας στην Ευρώπη", σελ. 14 - 17,. Ο συγγραφέας επισημαίνει τις πολυσύνθετες ανάγκες του ανθρώπου που μένει άνεργος για χρονικό διάστημα ότι,

Σχήμα 1 Μακροχρόνια Ανεργία: η ελικοειδής παρακμή

"Στα άτομα τα οποία έχουν μείνει άνεργα για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι πολύ πιθανό να μην περιορίζονται οι ανάγκες τους στην εμπειρία της εργασίας ή στη βελτίωση των εργασιακών τους ικανοτήτων...". Το σχήμα 1, δείχνει το χαρακτηριστικό υπόδειγμα ελικοειδούς πορείας παρακμής αναφορικά με τη μακροχρόνια ανεργία. Στα συμπεράσματά του περιπλέκονται ανάγκες πέρα από το επάγγελμα και το εισόδημα, σε θέματα "κύρους" και "σχέσεων" - Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για την Βελτίωση Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας, Loughlinstown House, Shankill Co., Dublin, Ireland, 1988. Βλ., επίσης, Κρίστη Χαράκη, Διδακτορική Διατριβή, σελ. 57 - 58, που αναφέρεται στο

Μέσα στο πλέγμα των φαινομένων παρακμής, από τη μακροχρόνια ανεργία, καθοριστικά προσβάλλεται η ανθρώπινη προσωπικότητα με επιπτώσεις τη στέρηση βασικών κοινωνικών αναγκών που επηρεάζουν τον τρόπο ζωής όχι μόνο του ατόμου αλλά και του περιγυρού του.

Συσχετισμός της ανεργίας με τη μετανάστευση

Η διερεύνηση του φαινομένου της ανεργίας σε μια κοινωνία γίνεται μέσα από συσχετισμούς ενός πλήθους ανεξάρτητων και παρεμβαλλόμενων μεταβλητών κοινωνικοοικονομικού, πολιτικού, πολιτισμικού και ψυχο-κοινωνικού περιεχομένου. Η μετανάστευση απλώς αποτελεί μια μόνο συνιστώσα της μείζονος συναρτησιακής σχέσης.

Συμπερασματικά, μια συναρτησιακή σχέση που αποδίδει την άνοδο της ανεργίας στην Κύπρο κατά αποκλειστικότητα στους οικονομικούς μετανάστες όχι μόνο αποτελεί εξογκωμένη είδηση - αν μάλιστα ληφθούν υπόψη τα επαγγέλματα απασχόλησης των ξένων - αλλά ανακρούει πρύμναν από την αλήθεια. Δεδομένης της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης στην Ευρώπη (ευρωπαϊκό μοντέλο), όπου η ανεργία - από τα μάτια των Ευρωπαίων ανέργων - συσχετίζεται κυρίως από τη ροή των μεταναστών στην Ευρώπη και επισκιάζει τις υπόλοιπες - ίσως πιο σημαντικές - μη φανερές παραμέτρους και δεδομένων των εκρηκτικά εξισωμένων ρατσιστικών αντιδράσεων των Ευρωπαίων νέων, θα έπρεπε να ετίθετο φραγμός στο απύλωτον στόμα επώνυμων πολιτικών και των μέσων, γιατί η βεβιασμένη μεταφορά ενός τέτοιου μοντέλου ως ημέτερου προβλήματος, εντός των τειχών της κυπριακής κοινής γνώμης, δυνητικά θα καθιστούσε τις εργασιακές σχέσεις εξαρτημένες μιας άκρως επικίνδυνης δηκτικής εικονικής αλήθειας.

Στο ευρωπαϊκό μοντέλο της αγχώδους κατάστασης των μακροχρόνια άνεργων νέων, οι οποίοι έκδηλα καταπιέζονται από τον αδήριτο νόμο της ανάγκης, θα φανεί να υπερισχύουν κάποιες ορμές πρωτόγονης ζωής στα πλαίσια των νέων καιρών που μετεξελίσσονται σε ψυχωτικές καταστάσεις, οι οποίες γίνονται ορατές από τις διάφορες συμπεριφορές σε βάρος των μειονοτήτων⁸.

υπόδειγμα Colin Ball, "...με παιδαγωγική θεώρηση του θέματος παρατηρούμε ότι είναι εύκολο να διαολισθεί κανείς ακολουθώντας την ελικοειδή παρακμή, που σίγουρα αλλοτριώνει τον άνθρωπο μέσα στο κυρίαρχο πλέγμα των ανικανοποίητων του

Στην Κύπρο, η προβολή μιας πιθανής ανεργίας⁹ στο χρόνο, παράλληλα με τη διασταλτική εισροή ξένων - κυρίως εργατών - στο νησί μας, οδηγεί στην πιθανή διασταύρωση ενός πλήθους εκρηκτικών αντιθέσεων¹⁰

αναγκών, που φέρνει η επί μακρό χρόνο ανεργία. Το να την ανέλθει κανείς είναι σαφώς δυσκολότερο και οπωσδήποτε αδύνατο χωρίς ουσιαστική ώθηση αναζωογονητικών διαδικασιών. Αν ακόμη, η τοπική οικονομία κι η αγορά εργασίας βρίσκονται σε ύφεση κι η προσπάθεια για ικανοποίηση τέτοιων αναγκών μπορεί να μην καταφέρει να κάνει τίποτε περισσότερο από το να δημιουργεί ανικανοποίητες προσδοκίες, το άτομο φορτώνεται ακόμη περισσότερο αισθήματα πικρίας ενός "άδικου" συστήματος, μέσα από την απογοήτευση του αποτελέσματος, με όλες τις δυσλειτουργικές επιπτώσεις που σε κάποια μελλοντική χρονική διάσταση θα παρουσιαστούν".

⁸ Βλ. επίσης Κεφάλαιο II, Μέρος Δεύτερο: «Το Δυτικοευρωπαϊκό μοντέλο».

⁹ Βλ. Εργατικές Στατιστικές 1997, σελ. 13-16, «Η κάμψη στο ρυθμό αύξησης της οικονομίας το 1996 και 1997 είχε επιπτώσεις και στην αγορά εργασίας. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός σημείωσε μικρή αύξηση 900 προσώπων ενώ ο αριθμός εργαζομένων μειώθηκε κατά 500 πρόσωπα. Ο πρωτογενής και δευτερογενής τομέας συρρικνώθηκαν κατά 3 000 και 1 400 πρόσωπα αντίστοιχα ενώ ο τριτογενής τομέας επεκτάθηκε κατά 3 900 πρόσωπα το 1997. Οι αλλοδαποί που εργάζονται στην Κύπρο αυξήθηκαν από 16 700 σε 19 300 δηλαδή κατά 15%. Η ανεργία αυξήθηκε (κατά 10 424 πρόσωπα και έφτασε στο 3,4% του εργατικού δυναμικού. Οι κενές θέσεις που γνωστοποιήθηκαν στα Επαρχιακά Γραφεία Εργασίας (Ε.Γ.Ε.) αυξήθηκαν κατά 6% ενώ οι τοποθετήσεις σε εργασία από τα Ε.Γ.Ε. μειώθηκαν κατά 6%...». Βλ. επίσης σελ. 17 σε γρ. παράσταση την ανεργία κατά οικονομική δραστηριότητα 1987 –1997, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών Υπουργείου Οικονομικών, Εργατικές Στατιστικές, Σειρά II, Αρ. Εκθ. 16., Τυπογραφείο Της Κυπριακής Δημοκρατίας, Φεβρουάριος, 1999, Λευκωσία.

¹⁰ Βλ. Σχετικό αναφορικά με το ελληνικό πρότυπο, Πέτρου Σκηκάκη, "Μια Ασπίδα κατά του Ρατσισμού", σελ. 16, "Μετανάστες, Ρατσισμός & Ξενοφοβία" "Το πρόβλημα αυτό είναι υπαρκτό και για την Ελλάδα, μολονότι στη χώρα μας (Ελλάδα) οι ρατσιστικές και ξενόφοβες συμπεριφορές έχουν ακόμη περιστασιακό χαρακτήρα και δεν έχουν οδηγήσει σε αντι-μεταναστευτικές κινητοποιήσεις ή σε σταθεροποιημένες ρατσιστικές καταστάσεις εναντίον των μεταναστών ή άλλων υποκειμένων διακρίσεων". Ο συγγραφέας επισημαίνει επίσης ότι, "... η Ελλάδα παρουσιάζει με σχετικούς όρους το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών σε σχέση με τον ενεργό πληθυσμό της από όλες τις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Ταυτόχρονα υπάρχει στην Ελλάδα το μεταναστευτικό ρεύμα των Ελλήνων Ποντίων, που προέρχονται από την πρώην Σοβιετική Ένωση καθώς και τη μετανάστευση Ελλήνων - Βορειοηπειρωτών από την Αλβανία. ... Τα φαινόμενα αυτά εμφανίζονται σε μια περίοδο που η χώρα προσπαθεί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα μιας σταθερής ή και αυξανόμενης ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού ορισμένων ομάδων του πληθυσμού, όπως οι Τσιγγάνοι, που για διάφορους λόγους, είναι και αυτοί

Ο καταλυτικός ρόλος που προβάλλεται στις δημοσιεύσεις για τον ένα μόνο παράγοντα: τη *ροή των οικονομικών μεταναστών*, συνιστά παραμορφωτικές στάσεις, που συρρικνώνουν ή/ και αποκρύπτουν την πολυσύνθετη συνάρτηση της ανεργίας, επικεντρώνοντας μπροστά στα μάτια των αναγνωστών ως καθοριστική τη σχέση: (*ανεργία*) f (*οικονομικοί μετανάστες*).

Έτσι, μια εικόνα εσχατοποίησης αφίσταται της πραγματικότητας του όλου, της αλήθειας δηλαδή που θα έπρεπε να αναζητηθεί μέσα στην πολλαπλότητα των παραγόντων ενός κοινωνικοοικονομικού φαινομένου¹¹.

Ακόμη, στην πράξη, ο συνεχής βομβαρδισμός των μέσων μαζικής επικοινωνίας, δρομολογεί στη διαμόρφωση μιας εικόνας συγκινησιακών «στάσεων» και πιθανών μελλοντικών συγκρούσεων, έστω και ασυνείδητα, που δυνητικά διαπερνούν στο κοινό σαν «καθαριστική» λύση. Ένα *διευθυντικό* σενάριο στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, της σχέσης *μετανάστες – ανεργία*, όταν συλλαμβάνεται από την κοινή γνώμη ως *η αλήθεια έχει τη δική της έλξη*, στο μέτρο που πομπός και δέκτης βρίσκονται σε μια αλληλουχία και, όταν αυτή η σχέση παρουσιάζεται ως κι η μοναδική ή η κυριότερη παράμετρος, τότε το ζήτημα της ανεργίας μετατοπίζεται στους οικονομικούς μετανάστες ως η κινητήρια δύναμη της πολύπλοκης διαδικασίας του φαινομένου της ανεργίας. Από τη στιγμή που απουσιάζει το πλήθος των άλλων συσχετιζόμενων παραμέτρων, η τυπολόγηση αυτή – από την άποψη μιας καθαρά συναρτησιακής αντίληψης - στερείται από απαραίτητες δυναμικές συνιστώσες για μια πλήρη ερμηνεία του φαινομένου της ανεργίας. Έτσι, αυτή η τυπολόγηση απλώς εκφράζει ένα ατελές πιθανολογικό «εργαλείο», μιας υπέρμετρα μονοδιάστατης συντηρητικής αντίληψης της κοινωνικής συμπεριφοράς. Ακόμη, με τη συνεχή εμμονή των μέσων για μια κολοβωμένη «αλήθεια», δρομολογούνται και καλλιεργούνται στην κοινή γνώμη συσχετισμοί

εκτεθειμένοι σε καχύποπτες ή και σε εχθρικές συμπεριφορές". - Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων - Διεθνές Συνέδριο στην Αθήνα, εκδ. Σάκκουλας, Μάιος, 1998.

¹¹ Η μονιστική εξήγηση, ή αιτιολόγηση κάποιου γεγονότος με βάση ένα παράγοντα που τον θέλουμε *διευθυντικό* μπορεί κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις όπου η τοποθέτηση αυτή είναι περισσότερο μια νοητική ιδιοτυπία, παρά μια αληθινή συνάρτηση. [Βλ. σχετικό Α-Ι. Δ. Μεταξάς, σελ. 189 – 190, «Πολιτική Επιστήμη Ι – Πολιτική Μεθοδολογία», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1979.

υποκειμενικών παραμορφωτικών σεναρίων εικονικής πραγματικότητας, που δυνητικά εξελίσσονται σε σχέσεις αδιεξόδου όπως (ρατσισμός) *f* (οικονομικοί μετανάστες) και όχι μόνον. Στο συσχετιζόμενο με αυτά νοητικό πεδίο, που καλύπτει ένα μόνο μέρος της κοινωνικής προβληματικής, αναπτύσσονται ορισμένα stimuli, που αφήνουν τη φαντασία να διεγείρεται από διάφορες περιβαλλοντικές παραμέτρους, που δίνουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη ροή των μεταναστών και, δυνητικά διάφορες ομάδες μέσα στο κοινωνικό σύστημα έλκονται προς άλλα συναφή σενάρια συσχετισμών των μεταναστών με τη δική τους αποστέρηση δικαιωμάτων και κατά ακολουθία, με τη μη αποδοχή των ξένων, της εθνότητάς τους, της χώρας προέλευσής τους, της νομιμότητάς τους, της παρουσίας τους στο νησί και πάει λέγοντας.

Η Ανεργία και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας

Τα διάφορα χαρακτηριστικά κείμενα πιο κάτω αποτελούν αποσπάσματα δημοσιεύσεων και άρθρων ή σχετικών δηλώσεων αξιωματούχων του κράτους, που στο σύνολό τους στοιχειοθετούν χρήσιμο περιεχόμενο «παρατηρήσεων και δεδομένων» για θέματα *προβληματικών καταστάσεων* του «Πραγματικού Κόσμου»¹².

Η διάχυση μονιστικών ερμηνειών που φαίνεται να εκπηγάει από ορισμένα μέσα επικοινωνίας, έμμεσα αλλά σαφώς δείχνει τον καταλυτικό ρόλο, όπως παραπάνω αναφερθήκαμε, στη συνάρτηση (ανεργία) *f* (οικονομικοί μετανάστες). Μπορεί, με τα σημερινά δεδομένα, να μην έχει ενεργοποιηθεί ως διεγέρτης άλλων συμπεριφορών, αλλά δεν παύει να είναι οιοσδήποτε ένα εγερτήριο «εργαλείο» πιθανολογικών συγκρούσεων. Παρακάτω καταγράφονται με ημερολογιακή ταξινόμηση ορισμένες αντιπροσωπευτικές δημοσιεύσεις αναφορικά με την ανεργία, που επιβεβαιώνουν τη συντήρηση προκαταλήψεων σε βάρος της παρουσίας των αλλοδαπών.

- «ΠΕΟ: Πάνω από το 5% οι άνεργοι», Εφ. «Πολίτης», 2.9.1999¹³ - Η ΠΕΟ υποστηρίζει σύμφωνα με τον αρθρογράφο ότι ο αριθμός των ανέργων είναι πολύ μεγαλύτερος από αυτόν που επίσημα ανακοινώνεται και ξεπερνά το 5% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Η συντεχνία αυτή επισημαίνει ως

¹² Βλ. «Μοντέλο συμπεριφορών», στο Κεφ. «Μεθοδολογία».

¹³ Άρθρο του Ν. Παπαλαζάρου.

παράγοντες αυτής της αύξησης (α) τα συνεχιζόμενα διαρθρωτικά προβλήματα της βιομηχανίας και ιδιαίτερα των κλάδων ένδυσης και υπόδησης¹⁴ και (β) την παράνομη απασχόληση των αλλοδαπών. Σύμφωνα με το άρθρο, η ΠΕΟ υποστηρίζει ότι οι παράνομοι εργάτες ξεπερνούν τις 12 000.

- «Θα φέρουν και τις οικογένειές τους», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 12.2.2000¹⁵ - Αναφορά με το «Όλοι οι ξένοι που ζουν και εργάζονται στην Κύπρο θα μπορούν να φέρνουν και τις οικογένειές τους.
- «Προτείνεται το μορατόριουμ αλλοδαπών», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 24.2.2000¹⁶. – Με υπότιτλο «Άδειες απασχόλησης σε ειδικές έκτακτες περιπτώσεις», γίνεται αναφορά για την ελαφρά αύξηση της ανεργίας από το 3,4% το 1998 σε 3,6% το δεκάμηνο του 1999, που υπαγορεύει τη συνέχιση μορατόριουμ για ακόμη τρεις μήνες, ώστε να αξιολογηθεί η κατάσταση από τα αρμόδια τμήματα.
- «Φρένο στις αιτήσεις για απασχόληση αλλοδαπών – Αποφάσεις αρμόδιας Υπουργικής Επιτροπής», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 18.2.2000 – Στη δημοσίευση γίνεται αναφορά ότι, «η αρμόδια Υπουργική Επιτροπή για την απασχόληση αλλοδαπών στην Κύπρο

¹⁴ Σύμφωνα με διακηρύξεις της ΠΕΟ (Συνδικαλιστική Οργάνωση της Αριστεράς), πέρα από την ιδεολογική φόρτιση αναφορικά με το φαινόμενο ανεργία και των συσχετισμών με το καπιταλιστικό σύστημα και τις διαγραφόμενες προοπτικές της τότε ανησυχητικής για την ΠΕΟ προοπτικής αύξησης ανεργίας από την πιθανή τελωνειακή ένωση της Κύπρου, «κυριότερο μέσο για την ανακοπή της αυξητικής πορείας της ανεργίας, για την εξασφάλιση πλήρους απασχόλησης, είναι η επιτάχυνση των ρυθμών ανάπτυξης της οικονομίας» [Βλ. σχετικό «Εκθεση Δράσης του Γ.Σ. της ΠΕΟ, 20^ο Συνέδριο», Λευκωσία 19 – 22 Νιόβρη, 1987, σελ. 42 – 50, εκδ. ΠΕΟ, 1987.

¹⁵ Βλ. σχετικό Σωτ. Μιχαήλ, που αναφέρεται στη σύμβαση των υποχρεώσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας έναντι στο κοινοτικό κεκτημένο. Μολονότι το άρθρο αναφέρεται για νόμιμους μετανάστες στα μάτια μιας μεγάλης μερίδας της κυπριακής κοινωνίας αυτό που μετρά είναι το «σενάριο». Βλ., επίσης, για νόμιμους μετανάστες Evros Demetriades, Nabil Khoury and Symeon Matsis ο.π., σελ. 44 «...The employment of foreign labour will be favoured further through the envisaged harmonization of the relevant legislation in Cyprus with the European Union. The free movement of workers within the boundaries of the European Union member countries is one of the fundamental elements of the Treaty of Rome».

¹⁶ Α. Λαμπράκη.

με βάση απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου της 12 Μαΐου 1999 πήρε διάφορες αποφάσεις σχετικά με το θέμα της απασχόλησης αλλοδαπών στην Κύπρο, το Υπουργικό Συμβούλιο ενέκρινε τις αποφάσεις της Υπουργικής Επιτροπής που αφορούν τα πιο κάτω θέματα:

1. Παγοποίηση εξέτασης αιτήσεων για απασχόληση.
 2. Χρονική διάρκεια αδειών απασχόλησης αλλοδαπών.
 3. Παράνομη απασχόληση αλλοδαπών.
 4. Χρονική διάρκεια απασχόλησης Βορειοηπειρωτών.
 5. Απασχόληση φοιτητών μετά το πέρας των σπουδών τους.
 6. Εκπαίδευση αλλοδαπών υπαλλήλων κυπριακών εταιριών για να εργαστούν στη συνέχεια στο εξωτερικό.
 7. Απασχόληση αλλοδαπών νοσηλευτών.
 8. Απασχόληση αλλοδαπών τουριστικών αντιπροσώπων.
 9. Απασχόληση αλλοδαπών σε ιδιωτικές στέγες ευγηρίας.
 10. Άδειες απασχόλησης στις ζώνες ελεύθερου εμπορίου.
 11. Άδειες απασχόλησης σε καμπαρέ, μουσικοχορευτικά κέντρα και μπυραρίες.
 12. Επαναπασχόληση αλλοδαπών που διέκοψαν το το συμβόλαιό τους και επέστρεψαν στην πατρίδα τους.
 13. Απασχόληση Σύριων κρητικής καταγωγής.
 14. Απασχόληση συζύγων ΕΠΥ.
 15. Εποχιακοί εργάτες.
 16. Αντικατάσταση εργοδοτούμενων σε περιπτώσεις εγκατάλειψης εργοδοτών και υποβολής παραπόνων εναντίον τους.
 17. Απασχόληση Ποντίων στην Κύπρο.
- «Αλλοδαποί αυξάνουν την ανεργία των ντόπιων», Εφ «Λεμεσός», 3.3.2000¹⁷ - «Συνολικά 610 αλλοδαπούς απέλασε το αρμόδιο Τμήμα Μετανάστευσης και Αλλοδαπών της Αστυνομικής Διεύθυνσης Λεμεσού μέσα στο 1999, ενώ σε εκατοντάδες υπολογίζεται ο αριθμός των αλλοδαπών που παράνομα συνεχίζουν να απασχολούνται στην πόλη και επαρχία σε διάφορες εργασίες. Το γεγονός αυτό, έχει σαν συνέπεια, μεταξύ άλλων, να αυξάνει τους ανέργους καθώς σε πολλές εργασίες που

¹⁷ Λ. Σπαθάρης.

θα μπορούσαν άνετα να εργοδοτηθούν (Κύπριοι) βρίσκονται ξένοι... Στο μεταξύ, σύμφωνα με τα στοιχεία του Επαρχιακού Γραφείου Εργασίας, αυξήθηκε το 1999 ο αριθμός των ανέργων κατά 4 399 σε σύγκριση με το 1988 και 2 148 σε σύγκριση με το 1997...»

- «*Η ανεργία δεν επιτρέπει απασχόληση αλλοδαπών*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 31.3.2000¹⁸ - Με λεζάντα - υπότιτλο μιας φωτογραφίας από την οικοδομική βιομηχανία «Παραμένει το μορατόριουμ», το άρθρο αναφέρεται σε καυτά θέματα που θα εξετάσει η υπουργική επιτροπή που συστάθηκε για το θέμα αλλοδαπών, επανακαθορίζοντας την κυβερνητική πολιτική. Ειδικά για το θέμα ανεργίας δημοσιεύεται δήλωση του Υπουργού Εσωτερικών ότι, η απαγόρευση έκδοσης νέων αδειών εργασίας σε αλλοδαπούς δεν αναμένεται να αρθεί ενόψει της ανεργίας που ταλανίζει τον τόπο.
- «*Προστέθηκαν άλλοι 1109 άνεργοι*», Εφ. «Λεμεσός», 7.4.2000¹⁹ - Με υπότιτλο «Οι ξένοι εκτοπίζουν ντόπιους», τονίζεται στο άρθρο ως τοποθετήσεις του Διευθυντή του Επαρχιακού Γραφείου Εργασίας ότι, «ολοένα και αυξάνεται ο αριθμός των ανέργων που ψάχνουν απεγνωσμένα εργασία στη Λεμεσό μέσω του Επαρχιακού Γραφείου Εργασίας». Παρατίθενται ποσοστά αύξησης των ανέργων της τάξης του 1,08% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 1999 και επικεντρώνεται σε αιτίες αδράνειας κάποιων τομέων εργασίας και στην παράνομη απασχόληση αλλοδαπών.
- «*Άδεια εργασίας σε ξένους φοιτητές*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 25.5.2000²⁰ - Στο άρθρο επισημαίνεται η πρόθεση του Υπουργείου Εργασίας να εισηγηθεί στην εξ Υπουργών Επιτροπή όπως επιτραπεί σε πεντακόσιους και πλέον αλλοδαπούς φοιτητές να μπορούν να εργάζονται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες με κυβερνητική άδεια για πρακτική εξάσκηση σε κλάδους της τουριστικής βιομηχανίας και σε άλλες παρεμφερείς επιχειρήσεις.

¹⁸ Άρθρο Μ. Χατζηβασίλη.

¹⁹ Άρθρο Λ. Σπαθάρη.

²⁰ Άρθρο Μ. Χατζηβασίλη.

- «Μάστιγα οι παράνομοι αλλοδαποί», Στήλη: Τα Ανθρώπινα, Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 25.5.2000²¹ - Το άρθρο εμπλουτίζεται από μια φωτογραφία πλαισιωμένη με μια λεζάντα που αναφέρεται ως εξής «Το πρόβλημα με τους παράνομους αλλοδαπούς στο νησί μας, δεν το είδαμε ζεστά ακόμη και να κινηθούμε προς την κατεύθυνση της ολοκληρωτικής απέλασής τους. Γι' αυτό και το πρόβλημα σήμερα έχει πάρει διαστάσεις με αλυσιδωτές επιπτώσεις στην κοινωνία και στην οικονομία μας. Το κράτος φέρει αμέριση την ευθύνη για την κατάσταση αυτή, γιατί ανέχεται ακόμα την παράνομη παραμονή αλλοδαπών στο νησί». Το κύριο άρθρο επιδίδεται σε αναφορές κλοπών και διαρρήξεων και σε προτροπές προς την Αστυνομία να μαζέψει όλους τους αλλοδαπούς, «Αυξητική τάση σημειώνουν τα αδικήματα των διαρρήξεων και κλοπών που διαπράττονται από αλλοδαπούς οι οποίοι διαμένουν στην Κύπρο παράνομα... Τι κάνει η Αστυνομία, το Υπουργείο Εργασίας και το Τμήμα Αλλοδαπών²²; Φαίνεται πως σιωπηρά ανέχονται την ανεξέλεγκτη κατάσταση με τους παράνομους αλλοδαπούς, τους οποίους ορισμένοι επιτήδειοι εργοδότες τους χρησιμοποιούν σαν σκλάβους και σαν φτηνό εργατικό δυναμικό. Η ανοχή λοιπόν της Αστυνομίας, του Τμήματος Αλλοδαπών και του Υπουργείου Εργασίας για το θέμα των παράνομων αλλοδαπών, ευνοεί ουσιαστικά τους επιτήδειους εργοδότες, οι οποίοι αναγκάζουν τους παράνομους εργοδοτούμενους τους να εργάζονται περισσότερες ώρες από το κανονικό, με ελάχιστο μισθό και επιπλέον έχουν την ευχέρεια να απολύουν και να προσλαμβάνουν οποτεδήποτε τους αρέσει. Βέβαια οι αλυσιδωτές επιπτώσεις από την παράνομη παραμονή αλλοδαπών στο νησί μας επεκτείνονται και σε άλλους τομείς, όπως π.χ. στον εκτοπισμό των Κυπρίων από ορισμένες εργασίες, με αποτέλεσμα να υπάρχει και πρόβλημα ανεργίας, που με τη σειρά του δημιουργεί άλλες επιπτώσεις στην οικονομία του τόπου... οι αριθμοί των παράνομων αλλοδαπών είναι τεράστιοι και ξεπερνούν τις 10 000 άτομα... αν θέλει η Αστυνομία να μαζέψει όλους τους παράνομους αλλοδαπούς, θα μπορέσει να το κάνει σε λίγες μέρες. Όμως φευ... οι παράνομοι αλλοδαποί

²¹ Άρθρο Χρ. Γιαννακού.

²² Επισημαίνεται ότι η έμφαση που επιδίδεται στο υπογεγραμμένο κείμενο είναι όπως στοιχειοθετείται από το άρθρο.

αντιλαμβάνονται από τη μια την εκμετάλλευσή τους από τους συγκεκριμένους εργοδότες και από την άλλη δεν έχουν τα απαραίτητα χρήματα για να επιβιώσουν, γι αυτό βλέποντας και την ευμάρεια των Κυπρίων, επιδίδονται σε διαρρήξεις και κλοπές. Δεν είναι υπερβολή να χαρακτηρίσουμε μάλιστα τα αδικήματα των αλλοδαπών στον τόπο μας και να υπενθυμίσουμε πρόσφατη δήλωση ανώτατου αξιωματικού της Αστυνομίας, ότι για κάθε δέκα συλληφθέντες οι επτά είναι αλλοδαποί».

- «Αντί στα θρανία, έψηναν σουβλάκια οι Πακιστανοί», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 29.6.2000²³ - Με υπότιτλο «Παρουσιάστηκαν στο Δικαστήριο, κατηγορήθηκε ο εργοδότης», το άρθρο επικεντρώνεται σε κριτική αντιμετώπιση της κατάστασης, «Ήρθαν στην Κύπρο ως φοιτητές, αλλά βρέθηκαν από την Αστυνομία ο ένας να κόβει πίπτες και ο δεύτερος να ψήνει σουβλάκια... Οι παράνομοι εργαζόμενοι Ο.Ι. 24 χρόνων (Φοιτητής του C.D.E. College, στην Κύπρο από 27.6.1999, χωρίς να γραφτεί στο Κολέγιο) και Ζ.Τ. 20 χρόνων (Φοιτητής του Κολεγίου «ΚΑΣΑ», με άδεια παραμονής μέχρι 28.2.2000) και οι δυο από το Πακιστάν, προσήχθησαν στο Επαρχιακό Δικαστήριο Λευκωσίας, όπου εκδόθηκε διάταγμα διήμερης κράτησής τους σχετικά με υποθέσεις παραμονής στην Κύπρο και παράνομης απασχόλησης.
- «Καρκίνωμα η παράνομη εργοδότηση», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 11.7.2000²⁴ - Ο αφορισμός που εκφράζεται από τον τίτλο του άρθρου ανήκει στον Ανώτερο Επαρχιακό Δικαστή Λευκωσίας, ο οποίος δικαιολογεί την τοποθέτησή του, «γιατί οι ενέργειες αυτές επηρεάζουν τα συμφέροντα των Κυπρίων εργοδοτούμενων και παράλληλα επιφέρουν μια σειρά άλλων παρεπτομένων».
- «Στους 3266 ανήλθαν οι άνεργοι», Εφ. «Λεμεσός», 14.7.2000²⁵ - «Σε ψηλά επίπεδα παραμένει ο αριθμός των ανέργων στην πόλη και επαρχία Λεμεσού... Σύμφωνα με τα διευθυντή του Γραφείου Εργασίας, το σοβαρότερο πρόβλημα που επηρεάζει και

²³ Άρθρο Χρ. Γιαννακός.

²⁴ Άρθρο Χρ. Γιαννακός.

²⁵ Άρθρο Λ. Σπαθάρη.

αυξάνει την ανεργία είναι η παράνομη απασχόληση αλλοδαπών...».

- «Τέρμα στην κάθοδο αλλοδαπών “κατ’ όνομα φοιτητών” στην Κύπρο», Εφ. «Η Σημερινή», 7.2.2001²⁶ - Με υπότιτλο «Αυστηρότερα μέτρα ελέγχου αποφασίστηκαν σε χθεσινή σύσκεψη Χριστόδουλου – Ουράνιου²⁷», το άρθρο αναφέρεται σε κάποιους «κατ’ όνομα φοιτητές», που έρχονται στην Κύπρο για να εργαστούν παράνομα. Το φαινόμενο αυτό κατονομάζεται – σύμφωνα με το άρθρο – ως μάλιστα της οικονομίας. Γίνεται αναφορά σε δηλώσεις του Υπουργού Εσωτερικών για καταγγελίες ότι, φοιτητές από διάφορες χώρες του εξωτερικού, είτε δε φοιτούν κανονικά είτε δε φοιτούν καθόλου στα κολέγια που εγγράφονται, ή εξαφανίζονται μόλις φτάσουν στην Κύπρο. Για το σοβαρό πρόβλημα εντοπισμού όλων αυτών των φοιτητών – σύμφωνα πάντα με το άρθρο - ανέφερε ο Υπουργός Εσωτερικών ότι αποφασίστηκαν μέτρα που αποσκοπούν στο να αποτρέψουν την κάθοδο παράνομων εργατών και όχι την κάθοδο αλλοδαπών που επιθυμούν να σπουδάσουν στην Κύπρο: «Διεξαγωγή εβδομαδιαίου ελέγχου σε όλα τα κολέγια που φοιτούν αλλοδαποί φοιτητές, για να ελέγχεται κατά πόσο προσέρχονται κανονικά στα μαθήματά τους. Αύξηση του ποσού που πρέπει να φέρνουν μαζί τους για σπουδές οι αλλοδαποί φοιτητές, για προκαταβολή της εγγραφής τους σε κολέγια. Αύξηση του ποσού τραπεζικής εγγύησης που πρέπει να καταβάλλουν οι αλλοδαποί φοιτητές που σπουδάζουν στην Κύπρο από χίλιες σε δυο χιλιάδες λίρες».
- «Παράταση μορατόριουμ για αλλοδαπούς», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 30.3.2001- Με υπότιτλους «Εργάζονται σήμερα 24 000 στην Κύπρο» και «Απόφαση για φοιτητές και Ελληνοπόντιους», το δημοσίευμα αναφέρεται σε ομόφωνη απόφαση της Εξ Υπουργών Επιτροπής για παράταση του υφιστάμενου μορατόριουμ για έκδοση άδειας απασχόλησης αλλοδαπών. Πρόκειται για ένα μέτρο που συμβάλλει στη μείωση απασχόλησης αλλοδαπών. Αναφορικά με τους Πόντιους αποφασίστηκε – σύμφωνα πάντα με το άρθρο – ότι μέχρι τέλους

²⁶ Άρθρο Π. Βάσιλα.

²⁷ Αναφορά στα ονόματα των Υπουργών Εσωτερικών και Παιδείας αντίστοιχα.

Ιουνίου γύρω στις 2000 άτομα θα πρέπει να ξεκαθαρίσουν τα πιστοποιητικά παλιννόστησης και να προχωρήσουν στην απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας, εφαρμόζοντας την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης για τους αλλοδαπούς που έρχονται από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Όσο για τους ξένους φοιτητές γίνεται αναφορά για έλεγχο που να βεβαιώνεται ότι υπάρχει εγγύηση τριών χιλιάδων δολαρίων για να τους επιτραπεί η είσοδος στην Κύπρο.

Οι εργασιακές σχέσεις των αλλοδαπών κι η ανεργία

Οι εργασιακές σχέσεις των αλλοδαπών σε συσχέτισμό με την ανεργία εμπλέκονται σε μια ποικιλία από σενάρια, που έχουν ως κοινό παρονομαστή δηλώσεις όπως «το σοβαρότερο πρόβλημα που επηρεάζει και αυξάνει την ανεργία είναι η παράνομη απασχόληση αλλοδαπών»²⁸. Στα χαρακτηριστικά κείμενα που επιλέξαμε για τις αναλύσεις μας, κάποια στοιχεία γραφής φαίνονται πιο έντονα μαύρα - δική μας υπογράμμιση - για να επισημανθεί το στοιχείο που έκδηλα ή σε λανθάνουσα κατάσταση *κατευθύνει την κοινή γνώμη με συσχετισμούς που προάγουν την ξενοφοβία*.

1. **«ΠΛΗΘΑΙΝΟΥΝ οι καταγγελίες ότι Κύπριοι εργοδότες δεν επιθυμούν την πρόληψη Κυπρίων στις εργασίες τους (κυρίως εργάτες και τεχνικό προσωπικό), καθώς «βολεύονται» με νόμιμους και παράνομους αλλοδαπούς και με ... μισό μάλιστα μισθό. Όταν δεν πρόκειται για εργασίες συγκεκριμένης χρονικής διάρκειας, ούτε να ακούσουν δεν θέλουν για ντόπιους, αφού οι ξένοι ... αρκούνται με ένα φαγητό και κάποιο χαρτζιλίκι. Έτσι, η πρώτη σε άνεργους παρέμεινε η Λεμεσός και το 2000 παρόλο που ο αριθμός σημείωσε μια μικρή μείωση της τάξης του 0,8% σε σύγκριση με τον προηγούμενο χρόνο. Το ποσοστό της ανεργίας στη Λεμεσό τον ίδιο χρόνο ήταν 3,30% και συγκεκριμένα 2. 830 άτομα στη λίστα των ανέργων σε σύγκριση με 3,38% και 2 903 άτομα του περασμένου χρόνου. Τα ψηλά επίπεδα ανεργίας οφείλονται**

²⁸ Βλ. Εφ. «Λεμεσός», 15.7.2000, άρθρο Λ. Σπαθάρης «Στους 3266 ανήλθαν οι άνεργοι». Στο άρθρο τονίζεται η θέση του διευθυντή του Γρ. Εργασίας ότι, «Δεν είναι δυνατόν να εκτοπίζονται οι Κύπριοι και να εργοδοτούνται στην θέση τους οι παράνομοι αλλοδαποί».

κυρίως (κάτι εξάλλου που παραδέχονται πάντες) στην εργοδότηση αλλοδαπών. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία μετά τη Λεμεσό, δεύτερη πόλη σε ποσοστό ανεργίας είναι η Λευκωσία με 3,15% και ακολουθεί η Λάρνακα με 2,8%, ενώ οι κλάδοι που έχουν το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι της οικοδομικής βιομηχανίας και των κατασκευών. Όπως ανέφερε ο διευθυντής του Επαρχιακού Γραφείου Εργασίας Α.Μ., αν δεν υπάρξει **αυστηρότερη διαχείριση του θέματος των αλλοδαπών στην πόλη μας** δεν αναμένεται να σημειώσει περαιτέρω μείωση ούτε το ποσοστό ανεργίας. Ο κ. Α.Μ., τόνισε ότι αυτά τα ποσοστά θα διορθωθούν όταν οι **Κύπριοι εργοδότες αναλάβουν τις ευθύνες τους και αρχίσουν να προσλαμβάνουν ντόπιους για προσωπικό και όχι αλλοδαπούς...**²⁹.

2. «**Φθηνή εργατική δύναμη αποτελούν οι Πόντιοι**, που διαμένουν στην Πάφο, οι οποίοι προκαλούν **τεράστια κοινωνικά προβλήματα**. Πολλοί από αυτούς δεν γνωρίζουν καθόλου ελληνικά, ενώ **εκτοπίζουν τους Κύπριους** εργαζόμενους από τις δουλειές τους ιδιαίτερα στις οικοδομές, τη γεωργία και τα ξενοδοχεία. Ο Ε. Γ. της ΠΕΟ Πάφου Α. Φ., ανέφερε στην Επιτροπή (Επιτροπή Εργασίας στη Βουλή) ότι, με βάση στοιχεία της οργάνωσής του, **οι Πόντιοι που διαμένουν και εργάζονται στην Πάφο ξεπερνούν τις 7 500 και αποτελούν το 25% του εργατικού δυναμικού της επαρχίας**. Κατήγγειλε ότι, επειδή η ολότητα των Ποντίων μένουν σε μια λεωφόρο της Αγαπήνορος στην Κάτω Πάφο, αρκετοί είναι οι εργοδότες που πάνε με τα «διπλοκάμπινα»³⁰ τους και **τους παίρνουν ως φθηνή εργατική δύναμη σε δουλειές τους χωρίς να τους πληρώνουν Κοινωνικές Ασφαλίσεις**. Αποτέλεσμα είναι να **εκτοπίζουν** τους Παφίτες

²⁹ Βλ. δημοσίευμα του Άγγ. Νικολάου: «Ξένους και με ... μισό μισθό! Και η ανεργία καλά κρατεί στην πόλη μας», στην Εφημερίδα «η Λεμεσός», της 5^{ης} Ιανουαρίου, 2001.

³⁰ Οχήματα που έχουν πίσω ανοιχτό χώρο για εμπόρευμα.

(κάτοικοι Πάφου) εργαζόμενους στις οικοδομές, την ξενοδοχειακή βιομηχανία και τη γεωργία...»³¹

Θα μπορούσε να κατηγορηθούμε ως υπερβολικοί, αλλά και μονομανείς αν τοποθετούμεθα, από μια πρώτη παρατήρηση, ότι με τα άρθρα αυτά στοιχειοθετείται εσκεμμένο ρατσιστικό μήνυμα. Έκδηλα όμως διαφαίνεται ότι τα μηνύματα αυτά πάσχουν από μονιστική ερμηνεία και, θελητά ή αθέλητα αποτελούν μια χαρακτηριστική ένδειξη της «*διευθυντικής*» ικανότητας των μέσων για *κατεύθυνση γνώμης*, που δίνει στη σχέση (*ανεργία*) *f* (*αλλοδαποί*) μια μοναδικότητα, κάτι που δυνητικά εγκυμονεί την προώθηση παραμορφωτικών προϊδεάσεων σε βάρος των ξένων, αναπτύσσει και καλλιεργεί τις προκαταλήψεις και τις προδιαθέσεις σε «στάσεις» ξеноφοβίας³² και συμπεριφορές μη αποδοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Εγκληματικότητα κι η γραμματική του ρατσισμού

Αν στην σχέση της *ανεργίας* – *οικονομικοί μετανάστες* καταγράφηκαν από τον ημερήσιο τύπο παραμορφωτικά δημοσιεύματα μονιστικών ερμηνειών με δυνητικές προεκτάσεις συγκρούσεων, στην περίπτωση της σχέσης *εγκληματικότητα* – *οικονομικοί μετανάστες* *ab origine* τα επεξεργαζόμενα δημοσιεύματα υποτάσσονται στους κανόνες μιας ιδιόμορφης γραμματικής, που διαμορφώνεται μέσα από μια λανθάνουσα ανάγκη γενίκευσεων φορτισμένη από ρατσιστικές προεκτάσεις των προκαταλήψεων των μέσων ή των υποκειμενικών προϊδεάσεων των φιλοξενούμενων αρθρογράφων, που πλήττουν με παραμορφωτικά μηνύματα το κοινωνικό μας σύστημα.

Δεν αμφισβητείται από κανένα ότι, πολλοί από τους ξένους παρεκκλίνουν των δικών μας εθίμων, της δικής μας νοοτροπίας και ούτε, επίσης, αμφισβητείται ότι ορισμένοι από αυτούς έχουν εμπλακεί και σε

³¹ Βλ. δημοσίευση από την εφημερίδα «Πολίτης», «Με διπλοκάμπινά τους μαζεύουν για δουλειά Φθηνή εργατική δύναμη οι Πόντιοι» σελ. 44, Παρασκευή 15 Οκτωβρίου, 1999.

³² Οι κυριότερες παραμορφωτικές «στάσεις» είναι α) η «ανάγκη» της γενίκευσης β) η «ανάγκη» του ειδικού ή της μοναδικότητας γ) η αναζήτηση της μονιστικής εξήγησης και δ) η ασφάλεια της αυθεντίας [Βλ. σχετικό Α – Ι. Δ. Μεταξάς, «Πολιτική Επιστήμη Ι – Πολιτική Μεθοδολογία», σελ. 179 – 199, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1979].

αντικοινωνικές συμπεριφορές, μέχρι και εγκληματικές ενέργειες στον τόπο μας. Όταν όμως από μια ή περισσότερες αντικοινωνικές συμπεριφορές ή ένα έγκλημα του ενός, αρχίζουν να περνούν μηνύματα *προβολικής λογικής γενικεύσεων*, όπου το έγκλημα του ενός να αποτελεί στίγμα για όλους, δηλαδή να θεμελιώνεται η καχυποψία σε βάρος μιας ολόκληρης καθορισμένης εθνικής ομάδας των ανθρώπων που ανήκει αυτός ο «ένας» ξένος, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε μια λεγόμενη «*γραμματική ρατσισμού*» και, αντί να μιλάμε για το συγκεκριμένο ξένο, το συγκεκριμένο δηλαδή άτομο που έκανε μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ή έγκλημα, εκστομίζεται στο κοινωνικό σύστημα με αβελτηρία ο *πληθυντικός*.

Με τον αδόκιμο αυτό όρο, της γραμματικής του πληθυντικού (της γραμματικής του ρατσισμού)³³, θέλουμε να δείξουμε, πώς μια νοοτροπία δυναμικά καλλιεργείται και σταδιακά επικρατεί σε μια κοινωνία, η οποία αποκτά εκούσια άκουσα «στάσεις» καχυποψίας και ξενοφοβίας μέσα από το *stimulus* της εικονικής κυρίως πραγματικότητας. Όταν το μήνυμα διεισδύει και φορτίζει το κοινωνικό σύστημα με το συνεχή βομβαρδισμό των αριθμών, όπου το κάθε τι φαίνεται να αφθονεί - για αυτό το λόγο ο «πληθυντικός» - τότε στην αντίληψη του πληθυσμού αντί ο ξένος, μιλάμε για ξένους, αντί ο Πόντιος, οι Πόντιοι.... οι Αθίγγανοι, οι Πακιστανοί, οι Ρώσοι κ.ο.κ. Αποδίδονται έτσι στερεότυπα, ακολουθώντας τους κανόνες ενός παιγνιδιού θελητής ή αθέλητης ρατσιστικής σκιαγράφησης. Πρόκειται περί μιας «*γραμματικής πληθυντικού*» που δυναμικά εκκολάπτει ξενοφοβικές και ρατσιστικές τάσεις μέσα από τη γενίκευση κάποιων παρεκκλίσεων, των συνεχών δημοσιεύσεων για τους ξένους, όπου η δραστηριότητα ενός ή μιας ομάδας ταυτίζεται με τον κάθε άλλο ή και με όλους τους άλλους, επειδή είναι διαφορετικοί από εμάς και επειδή ανήκουν στην ίδια εθνότητα ή επειδή έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά και όχι μόνον. Μέσα από αυτή τη *γραμματική* των μηνυμάτων για εγκληματικότητα παρουσιάζεται εμφαντική η ανάμιξη και ο πρωταγωνιστικός ρόλος των ξένων (ναρκωτικά, πορνεία, αντικοινωνική

³³ Η ορολογία αυτή χρησιμοποιείται εδώ για μια ειδική διάσταση της γενίκευσης, μολονότι θα τη δούμε να χρησιμοποιείται και σε διάφορες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, Βλ. Κεφάλαιο III, στο Τρίτο Μέρος αυτής της μελέτης.

συμπεριφορά, συγκρούσεις κ.ο.κ.)³⁴ ή ακόμη μια χωρίς προηγούμενο αυξημένη συχνότητα συσχετισμών των ξένων με την πιθανολογούμενη ανεργία (συνεχείς δηλώσεις με συγκριτικές καταστάσεις και προβλέψεις για το μέγεθος της ανεργίας σε θέσεις που προτιμούνται οι ξένοι κ.ο.κ.). Όσο για άλλα σενάρια πολιτιστικού περιεχομένου, η «γραμματική» διαφοροποιείται, χωρίς να δείχνει όμως την ίδια έντονη περιγραφική «ευαισθησία» που θα εκτόξευε ένα ρατσιστικό σε περιεχόμενο σενάριο βέβαια ούτε αφαιρεί το θετικό στοιχείο του περιεχομένου στα σχετικά μηνύματα, τα οποία όμως όταν αναφέρονται σε θέματα κουλτούρας, *casu* ή *consulto* περιορίζονται συνήθως στο υποτυπώδες μέρος του σεναρίου, κάτι που αποστερεί όμως το ελκυστικό περιεχόμενο του μηνύματος – εκείνο δηλαδή που θα μπορούσε να μεταφέρει τον αναγνώστη να θέλει να δει τις ανθρώπινες διαστάσεις σε ένα πεδίο εξανθρωπισμού του απέναντι στους εδώ φιλοξενούμενους μας³⁵. Με τον βομβαρδισμό των σεναρίων καθοριστικά φάνηκε πως οι νέοι του δείγματος που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο – από τη συμπεριφορά των μέσων μαζικής επικοινωνίας – ανέμεναν να διαβάσουν ή να ακούσουν ειδήσεις που περισσότερο απωθούν την κοινή γνώμη απέναντι στους ξένους³⁶ φάνηκε ότι τα διάφορα στερεότυπα με ευκολότερο τρόπο και με πολύ περιορισμένη «σπουδή» από τους νέους μπορούσαν *a posteriori* να κατασκευαστούν μέσα από τέτοια σενάρια. Η ρατσιστική δυναμική αυτών των σεναρίων δεν περνούσε πάντα άμεσα, γιατί έπρεπε να αντιμετωπίσει τις ανησυχίες των νέων και να αναμιχθεί με τις δικές τους προκαταλήψεις για να αξιολογηθεί

³⁴ Βλ. Εφημερίδα «Η Σημερινή», 11.9.2001, στη στήλη «Λογοπαίγνια», που γράφει ο Εύλογος, «Οι συγγεροί φόνοι αλλοδαπών, εμείς οι ντόπιοι και οι ... Ζουλού».

³⁵ Έχει ήδη προσδιοριστεί στην έρευνα πεδίου, ότι 79% των ειδήσεων για ξένους αναφέρονται σε αδικήματα και ναρκωτικά, που αφήνουν συσχετισμούς των ξένων με την εγκληματικότητα και την αντικοινωνική συμπεριφορά και μόλις 8% ειδήσεις με αναφορά θεμάτων κουλτούρας των ξένων (Ερωτηματολόγιο 2, Ερώτηση 21, Παραρτήματα στο Κεφάλαιο IV, του Πρώτου Μέρους και αναλύσεις από την έρευνα πεδίου για το «ρατσισμό» των μέσων μαζικής επικοινωνίας Κεφάλαιο II, του Δευτέρου Μέρους).

³⁶ Βλ. Ερώτηση 61., Ερωτηματολογίου 1., ο. π. π., όπου 50% των νέων δηλώνουν ότι η αναμενόμενη είδηση από τα ΜΜΕ, αναφορικά με ξένους είναι σε θέματα αδικημάτων και εγκληματικότητας, ενώ μόνο 18% πρόσβλεπαν να ακούσουν και σενάρια σχετικά με καλλιτεχνικά θέματα, παραστάσεις ή κουλτούρας των ξένων (βλ., επίσης, αναλύσεις στην έρευνα πεδίου στο Κεφάλαιο III, του Τρίτου Μέρους).

μέσα από τα δικά τους γνωστικά κριτήρια σε προδιαθέσεις αποδοχής ή μη αποδοχής³⁷.

Αρκετές φορές τα μέσα μαζικής επικοινωνίας επιτρέπουν ή ακόμη χειρότερα επεξεργάζονται, μεγεθύνουν και παραπληροφορούν τη «ρετσινιά» σε βάρος μιας ομάδας ανθρώπων με συσχετισμούς σεναρίων σε κάτι πολύ αποκρουστικό. Η ευκολία που ορισμένα μέσα μαζικής επικοινωνίας γενικεύουν και υπερτονίζουν πιθανολογικές σχέσεις της εγκληματικότητας με τους ξένους ή με την παρουσία τους στη χώρα μας, υπαγορεύεται πιθανολογικά και από ένα «κλίμα ξενοφοβίας» μέσα στο ίδιο το σύστημα των μέσων μαζικής επικοινωνίας³⁸. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα όταν μιλάμε για εγκλήματα σε στυλ «ρωσικής μαφίας», «βουλγαρικής μαφίας» ή κυκλώματα ναρκωτικών, πορνείας, κατασκοπείας και, για ό,τι άλλο σχετικό ενώνει μια αντικοινωνική συμπεριφορά με μια μειονότητα στο νησί.

Εξάλλου, το μήνυμα στον «πληθυντικό» φαίνεται να «πωλεί» μεγαλύτερη ακροαματικότητα, τηλεθεασιμότητα, αναγνωσιμότητα και θεαματικότητα. Από τη στιγμή που προάγεται στην κοινή γνώμη το σύνδρομο της καχυποψίας και μη ανεκτικότητας απέναντι στις μειονότητες από μηνύματα των ΜΜΕ, λόγω των δημοσιευμάτων τους, τα μέσα δεν είναι άμοιρα ευθυνών ακόμη κι αν τους καταλογιστεί

³⁷ Στα ίδια τα ΜΜΕ φάνηκε από τις απαντήσεις των ανταποκρινόμενων για συνέντευξη δημοσιογράφων ότι, 30% νοιώθουν ότι τα στερεότυπα που αποδίδονται στους ξένους αν έχουν φήμη, πρέπει να υπάρχει λόγος, 17% μιλούν για συνήθως πραγματικά στερεότυπα, 9% μόλις καμιά φορά πραγματικά, ενώ ένα 35% τα θεωρεί όχι πραγματικά (βλ. στα Παραρτήματα Ερώτηση 11, Ερωτηματολόγιο 2, ο.π.π. και αναλύσεις στο Κεφάλαιο II, του Δευτέρου Μέρους). Αντίστοιχες απαντήσεις από τους νέους καταγράφηκαν με ποσοστά 19%, 19%, 33% και 39% (βλ. . στα Παραρτήματα Ερώτηση 60, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.π. και αναλύσεις στο Κεφάλαιο III και II, του Τρίτου Μέρους). Το παράδοξο όμως είναι πώς οι εκπαιδευτικοί μας αντιμετώπισαν αυτό το stimulus, με την ίδια σε σύνταξη ερώτηση. Οι αντίστοιχες απαντήσεις για καθηγητές σχολείων μέσης εκπαίδευσης είναι 37%, 19%, 14% και 30% και για Διευθυντές/ Βοηθούς Διευθυντές σχολείων μέσης είναι 18%, 28%, 33% και 21% (βλ. Ερωτήσεις 11, στα Ερωτηματολόγια 3 και 4 και στις σχετικές αναλύσεις της έρευνας πεδίου στο Κεφάλαιο I του Τρίτου Μέρους).

³⁸ Ιδιαίτερα στα τηλεοπτικά μέσα μαζικής επικοινωνίας, έχει αρκετές φορές διαπιστωθεί η συνειδητή ή ασυνείδητη προσπάθεια επεξεργασίας μιας προβολής εικονικής πραγματικότητας, να την κάνουν να φαίνεται από εικονική ως ρεαλιστική.

άγνοια για την όποια ζημιά στη διαμόρφωση μιας ξενοφοβικής τάσης. Αν τώρα η προαγωγή των διακρίσεων και ξενοφοβικών καχυποψιών γίνεται επί συνειδητής βάσης με κάποιους κανόνες μάρκετινγκ, εκτός των άλλων θεωρείται και ως αδίκημα.

Συμπερασματικά, η τάση γενικεύσεων στο κοινωνικό μας σύστημα παραμορφώνει την έννοια της αλήθειας και της πραγματολογικής κατανόησης του φαινομένου μεταξύ της ισχυρής πλειοψηφίας και της ευάλωτης μειοψηφίας και από μόνη της είναι πηγή προβληματικών καταστάσεων που καλλιεργεί αυτό που πιο πάνω ονομάσαμε «κλίμα ξενοφοβίας»³⁹.

Το «κλίμα της ξενοφοβίας» σε σενάρια ειδήσεων

Το κλίμα όμως της ξενοφοβίας φορτώνει με μεγαλύτερη βαρύτητα το κοινωνικό σύστημα όταν εκτός από τις συγκεκριμένες περιπτώσεις αντικοινωνικής ή/ και εγκληματικής συμπεριφοράς κάποιου ξένου/ κάποιων ξένων καταλογίζονται ευθύνες στο σύνολο των ομοεθνών ή σε καθορισμένη ομάδα ομοεθνών, επειδή είναι διαφορετικοί. Έχει επίσης διαφανεί ότι το κλίμα ξενοφοβίας φορτώνει το σύστημα ακόμη και από λάθη Κυπρίων που καταλογίζονται ως ευθύνες σε ξένους. Είναι εμφανές ότι, όταν από τα μίντια υπάρχει διάχυση ξενοφοβικής βαρύτητας στην κοινή γνώμη, όπως οι παραπάνω περιπτώσεις, εκτός από το ότι είναι μια αντιεπιστημονική και αντιδεοντολογική πρακτική, εκκολάπτει διαδικασίες ρατσιστικών τάσεων. Από τη στιγμή που τα μέσα επιτρέπουν ή ακόμη χειρότερα επεξεργάζονται και μεγεθύνουν συσχετισμούς σεναρίων με κάτι πολύ αποκρουστικό, όπως είναι το έγκλημα, σε βάρος μιας ομάδας ανθρώπων, η «ρετσινιά» των γενικεύσεων είναι από μό-

³⁹ Οι εμφαντικές δημοσιεύσεις, που οδηγούν σε εξάρσεις ενάντια σε μια διαφορετική ομάδα ανθρώπων στο κοινωνικό μας σύστημα, συγκρούονται με βασικές αρχές της δικαιοσύνης και καθιστούν το μέσο υπεύθυνο των αποτελεσμάτων.

νη της μια πηγή προβληματικών καταστάσεων⁴⁰.

Ακόμη, η ευκολία που ορισμένα μέσα μαζικής επικοινωνίας γενικεύουν και υπερτονίζουν πιθανολογικές σχέσεις της εγκληματικότητας με τους ξένους ή απλώς ειπείν με την παρουσία τους στη χώρα μας, απνευστί υπαγορεύει ένα κλίμα ξενοφοβίας μέσα στο ίδιο το σύστημα των μέσων μαζικής επικοινωνίας⁴¹.

Η πλοκή κάποιων ειδήσεων ρατσιστικού λόγου, που επικεντρώνονται σε συσχετισμούς αλλοδαπών με εγκληματικές δραστηριότητες αρκετές φορές, συνειδητά ή ασυνείδητα, καλλιεργεί αυτό που πιο πάνω ονομάσαμε «κλίμα ξενοφοβίας». Υπάρχει όμως παράλληλα και η προσπάθεια μιας αξιόλογης δημοσιογραφίας με άρθρα που προβληματίζουν ενάντια στην ξενοφοβία και το ρατσισμό.

Τα παρακάτω χαρακτηριστικά παραδείγματα αντλούνται από διάφορες δημοσιεύσεις για εμπλουτισμό της ερευνητικής μας προβληματικής. Δείχνουν διάφορα ημερολογιακής σειράς σενάρια που καταγράφηκαν για στοιχειοθέτηση «στάσεων» τριπλού συσχετισμού: εγκληματικότητας – αλλοδαπός – διαφορετικότητα (σε ορισμένα σημεία των δημοσιεύσεων με δικές μας υπογραμμίσεις προσδιορίζεται το αντι-κείμενο της προβληματικής κατάστασης):

- «Το μήνυμα του δικαστή», Εφ. «Η Σημερινή», 3.9.2000⁴² - «Είναι από πολλές απόψεις σημαντική η απόφαση του δικαστή που επέβαλε ποινή προστίμου και όχι φυλάκισης σε 20χρονο άεργο Λευκωσιάτη, που είχε συλληφθεί και κατηγορηθεί για κατοχή και χρήση ναρκωτικών το 1998, αφού, όπως τόνισε, ο κατηγορούμενος έχει από τότε αναμορφωθεί, έχει απεξαρτηθεί τελείως από τα ναρκωτικά και έχει επανενταχθεί στην κοινωνία αναλαμβάνοντας τακτική εργασία. Ο δικαστής συμπεριέλαβε στα ελαφρυντικά του νεαρού, τον ισχυρισμό ότι τα ναρκωτικά τα έμαθε από 25χρονη Αλβανή ερωμένη του. Η δικαστική απόφαση

⁴⁰ Οι εμφαντικές δημοσιεύσεις, που οδηγούν σε εξάρσεις ενάντια σε μια διαφορετική ομάδα ανθρώπων στο κοινωνικό μας σύστημα, συγκρούονται με βασικές αρχές της δικαιοσύνης και καθιστούν το μέσο υπεύθυνο των αποτελεσμάτων.

⁴¹ Ιδιαίτερα στα τηλεοπτικά μέσα μαζικής επικοινωνίας, έχει αρκετές φορές διαπιστωθεί η συνειδητή ή ασυνείδητη προσπάθεια επεξεργασίας μιας προβολής εικονικής πραγματικότητας, να την κάνουν να φαίνεται από εικονική σε ρεαλιστική.

⁴² Βλ. άρθρο Μ. Δημητρίου στις «Επισημάνσεις» (Προσκήνιο – Παρασκήνιο της «Η Σημερινή»).

διακρίνεται από δυο στοιχεία αντιφατικά μεταξύ τους, που αποδυναμώνουν τη δυναμική της. Από τη μια, στηρίζεται σε ένα θετικό, αποδεκτό και ανθρωπιστικό πνεύμα επιείκειας, ανοχής και κατανόησης απέναντι στο νεαρό ναρκομανή, του δίνει μια δεύτερη ευκαιρία και δεν τον στέλλει στη φυλακή, αφού ο δικαστής αναγνωρίζει τη δύναμη της θέλησής του να απεξαρτηθεί και να βρει σταθερή εργασία. Από την άλλη, τον «χρεώνει» με ένα αδύνατο και επιπόλαιο χαρακτήρα και τον απαλλάσσει από τις ευθύνες για τα λάθη του, δακτυλοδείχνοντας ως ένοχη γι' αυτά, την 25χρονη Αλβανή και προχωρώντας και σε μια ρατσιστικής υφής παρατήρηση ότι «πολλοί από τους αλλοδαπούς είναι πηγή κακού για την κοινωνία μας και ιδιαίτερα για τη νεολαία». Αυτή η λογική, αν και καλοπροαίρετη, είναι παραπλανητική και αρνητική γιατί συμβάλλει στην εδραίωση της νοσηρής συνήθειας, τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, να μεταθέτουμε τις δικές μας ευθύνες για τα προβλήματά μας στους ώμους άλλων, να φορτώνουμε σε τρίτους και συχνά στους ξένους που είναι πιο ευάλωτοι τις δικές μας ενοχές...»

- *«Φως για το φόνο της Ρωσίδας»*, Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 13.4.2001⁴³ - «...την άκρη του νήματος φαίνεται να βρήκε η αστυνομία, αφού από τα μέχρι στιγμής στοιχεία που έχουν εξασφαλιστεί, οι ανακριτές ευελπιστούν στην εξιχνίαση της συγερής δολοφονίας της 29χρονης Ρωσίδας Μαρίνας Σλιπτσένκο... Για εξιχνίαση της δολοφονίας ανακρίθηκαν δεκάδες άτομα στην πλειοψηφία τους ρωσικής καταγωγής. Όπως εκτιμά η Αστυνομία, πρόκειται για έγκλημα «ψυχρού εγκληματία», ο οποίος έδρασε σε στιλ ρωσικής μαφίας και στη συνέχεια έφυγε από την Κύπρο χωρίς να αφήσει κανένα ίχνος που οδηγεί στην ταυτότητά του». Επισημαίνεται η συγκριτική αντιστοίχιση «σε στιλ ρωσικής μαφίας».
- «...η αστυνομία διερευνά την υπόθεση τραυματισμού με μαχαίρι του (Γ), ο οποίος βρισκόταν σε εστιατόριο της Πόλης Χρυσόχους με Ρουμάνο καλλιτέχνη. Ο (Γ) τραυματίστηκε σοβαρά στο υπογάστριο, ενώ έτρωγε με τη Ρουμάνο (Α-Μ. Φ).

⁴³ Άρθρο Ι. Ιάσονος.

Από τις μέχρι τώρα εξετάσεις φαίνεται ότι αυτοτραυματίστηκε ή τον τραυμάτισε η αλλοδαπή συνοδός του⁴⁴.

- «Σπείρα αλλοδαπών εμπόρων ναρκωτικών, που δρα στην Κύπρο και προμηθεύει ναρκωτικά στη Λεμεσό, αναζητεί η Αστυνομία, μετά από τη σύλληψη ενός ακόμη Ιρανού, ο οποίος είχε στην κατοχή του μεγάλη ποσότητα κάνναβης. Η Αστυνομία διερευνά το ενδεχόμενο ο ύποπτος να συνδέεται με σπείρα ομοφύλων του που ανεπιτυχώς επιχειρεί την τελευταία περίοδο να εισάγει ποσότητες ηρωίνης στην Κύπρο...»⁴⁵.

Η εγκληματικότητα περνά μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ως είδηση, που δείχνει τη στυγνή εκμετάλλευση των ντόπιων απέναντι συνήθως σε γυναίκες, με εμφανές το σημείο της κοινωνικής διάκρισης σεξισμού, σαδισμού και σεξουαλικής εκμετάλλευσης.

- «“Δεν μας έμενε τίποτα από το μισθό», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 12.6.2001⁴⁶ - «Δεν μας έμεναν καθόλου λεφτά από την εργασία μας στην μπιραρία γιατί ο εργοδότης μας, μας έκοβε χρήματα από το μισθό μας για νερό, ρεύμα, ενοίκιο, διαμερίσματος και άλλα. Επίσης μας έλεγε να τηλεφωνούμε από το δικό του τηλέφωνο στη Ρωσία, νομίζαμε πως θα ήταν δωρεάν, αλλά στη συνέχεια μας αφαιρούσε από το μισθό μας για τα τηλεφωνήματα. Για να αγοράσουμε ρούχα μας έδιδε αυτός χρήματα και μετά πάλι τα αφαιρούσε από το μισθό μας. Έτσι, δεν πήραμε καθόλου χρήματα”. Τα παραπάνω κατέθεσε χθες ενώπιον του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας η 23χρονη Ρωσίδα, που παρουσιάστηκε ως κύριος μάρτυρας κατηγορίας σε υπόθεση 30χρονου ιδιοκτήτη μπιραρίας, ο οποίος κατηγορείται για μαστροπεία και αποζείν από κέρδη πορνείας...»
- «Ιδιόρρυθμοι “πελάτες” ξυλοκοπούν αλύπητα αλλοδαπές καλλιτέχνιδες», Εφ. «Η Λεμεσός», 15 Ιουνίου, 2001 – «Η περίπτωση της νεαρής καλλιτέχνιδας, η οποία μεταφέρθηκε πριν μερικές μέρες στο νοσοκομείο Λεμεσού, με σημάδια άγριου

⁴⁴ Βλ. σχετικό άρθρο «Ξεριζώνεται κύκλωμα μαστροπείας», Εφ. Πολίτης, 11.10.1999.

⁴⁵ Βλ. σχετικό άρθρο Ι. Ιάσονος, «Σπείρα διακίνησης ναρκωτικών κυνηγά η Αστυνομία – Συνελήφθη στη Λεμεσό Ιρανός ύποπτος», Εφ. Φιλελεύθερος 13. 4. 2001. Βλ. επίσης και παρόμοιο άρθρο στην Εφ. «Λεμεσός», με τίτλο «Σπείρα εμπόρων ναρκωτικών», 20.4.2001.

⁴⁶ Άρθρο Χρ. Γιαννακού.

ξυλοδαρμού της, δεν είναι η μοναδική. Στο παρελθόν - μας καταγγέλθηκε από αστυνομική πηγή –υπήρξαν και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις, κατά τις οποίες αλλοδαπές καλλιτέχνιδες έπεσαν θύματα σεξουαλικού βιασμού και σωματικής κακοποίησης. Ωστόσο, οι πιο πάνω περιπτώσεις, ουδέποτε είδαν το φως της δημοσιότητας, επειδή οι ίδιες για διάφορους λόγους, δεν θέλησαν να καταγγείλουν επίσημα το γεγονός στην Αστυνομία. Και ο κυριότερος λόγος ήταν ο φόβος τους μήπως ο εργοδότης τους τις απολύσει, με αποτέλεσμα να πάρουν το δρόμο της επιστροφής στην πατρίδα τους. Σημειώνεται ότι οι γιατροί οι οποίοι ανέλαβαν την περίθαλψη της τελευταίας κοπέλας, έμειναν άναυδοι από τα σημάδια στο πρόσωπό της και κάνουν λόγο για πρωτοφανή βαρβαρότητα. Από την εξέταση που της έγινε διαγνώστηκε σοβαρή κρανιοεγκεφαλική κάκωση, κατάγματα στη μύτη. Οιδήματα και αιματώματα στο πρόσωπο... «Με κτυπούσε με γροθιές στο πρόσωπο και μάτια τον παρακαλούσα να με λυπηθεί», φέρεται να είπε στην κατάθεσή της η Ρωσίδα».

- *«Οι στυγεροί φόννοι αλλοδαπών, εμείς οι ντόπιοι και οι... Ζουλού»*, Εφημερίδα «Η Σημερινή», 11 Σεπτεμβρίου, 2001⁴⁷.- «Οι ξένοι εγκληματίες «πήρανε και τα σώβρακα» τελευταία από τους δικούς μας εγκληματίες. Οι δικοί μας περιορίζονται πια σε καμιά βόμβα, κανέναν εμπρησμό, καμιά «ληστειούλα». **Ενώ οι αλλοδαποί εγκληματίες παίρνουν όλο και μεγαλύτερο ποσοστό τηλεθέασης στα βραδινά δελτία με τις συγκλονιστικές επιδόσεις τους και τα ανατριχιαστικά τους εγκλήματα.** Ο τελευταίος αποκεφαλισμός Σριλανκέζου και το κάψιμό του μέσα σε αυτοκίνητο, ήταν το αποκορύφωμα μιας σειράς φόνων αλλοδαπών, που σόκαραν την κοινωνία μας και έδωσαν την ευκαιρία στους πιο αιμοχαρείς από τους ρεπόρτερ μας, να ξεδιπλώσουν το περιγραφικό τους και «ντετεκτιβικό» ταλέντο τους. **Είχαν προηγηθεί διάφορα άλλα στυγερά, αλλά και πρωτοφανή εγκλήματα, όπως η περίπτωση Ρώσου επιχειρηματία που τον έδεσαν και τον πέταξαν στη θάλασσα, ο άγριος φόνος Ρωσίδας στη Λεμεσό, που της έκοψαν το κεφάλι, και η υπόθεση μιας Ουκρανής**

⁴⁷ Στήλη «Λογοπαίγνια», Γράφει ο Εύλογος.

καλλιτέχνηδας, που την έπνιξε, μέσα σε μια μπανιέρα ένας Σύρος! Όπως βλέπετε, υπήρξε ευφάνταστη ποικιλία στον τρόπο θανάτου αυτών των αλλοδαπών, κάτι που εμπλούτισε το αστυνομικό δελτίο του νησιού μας και την ίδια ώρα άφησε ανοικτό το ενδεχόμενο για μας τους ιθαγενείς να δούμε ... ακόμη πιο πρωτότυπα εγκλήματα. **Κι αυτό είναι πολύ πιθανό να συμβεί, αφού ο αριθμός των αλλοδαπών – παράνομων και νόμιμων – αυξάνεται με ραγδαίο ρυθμό. Με αποτέλεσμα να αυξάνονται και τα ενδεχόμενα να ξαναδούμε από τα κανάλια σκηνές όπως οι προχτεσινές, όπου αλλοδαποί με σπασμένα Ελληνικά προσπαθούσαν να μας εξηγήσουν τι έγινε με τον αποκεφαλισθέντα Σριλανκέζο.** Ή σκηνές, όπως εκείνες πριν από λίγο καιρό, οπότε μαχαιρωμένος αλλοδαπός, στην περιοχή της Πύλης Πάφου, εισέβαλε στον αστυνομικό σταθμό, με το αίμα να ρέει από τα χέρια του και να καλεί με δραματικό τρόπο τους αστυνομικούς να σπεύσουν για να κυνηγήσουν τον αλλοδαπό που τον χάράκωσε. **Ευτυχώς μέχρι στιγμής τα εγκλήματα περιορίζονται μεταξύ αλλοδαπών κι έτσι ο δικός μας νόμος «ο παλικαράς» δεν χρειάζεται να επέμβει για να τους δείξει ποιο είναι το αφεντικό σ' αυτό τον τόπο.** Ρε, μεταξύ τους ας σφάζονται. Εμάς να μη μας αποκεφαλίσουν καμιά μέρα, έτσι που τους εκμεταλλευόμαστε άγρια και τους κακοποιούμε κιόλας... **Κάποτε η αφρικανική φυλή των Ζουλού έγινε γνωστή από διάφορα σφαζίματα και ωμότητες στις οποίες επιδίδονταν. Σήμερα, οι Ζουλού έχουν εκπολιτιστεί πλήρως και έρχονται και δίνουν πολιτιστικές παραστάσεις σε εκπολιτισμένες χώρες, όπως η δική μας, η οποία όλο και περισσότερο πάει να μοιάσει με ... Ζουλαλάνδη παλαιότερων εποχών».**

Με τίτλο ενυπόγραφου άρθρου από υποψήφιο βουλευτή, «Λεμεσός και εγκληματικότητα», ο συγγραφέας υποδεικνύει ότι, «είναι φανερό ότι το έγκλημα δεν γεννήθηκε στη Λεμεσό αλλά εισήχθηκε»⁴⁸. Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται η ωραία όψη των ανθρώπων της Λεμεσού... και, αποδοκιμάζεται κατηγορηματικά το φαινόμενο αφορισμών, που περνούσαν προς τους Κύπριους της πρωτεύουσας σε μορφή

⁴⁸ Βλ. άρθρο Δ. Παφίτη, υποψήφιου βουλευτή Ε.Δ.Η., Λεμεσού, στην εφ, «Λεμεσός» της 6 Απριλίου, 2001.

στερεοτύπων σε βάρος της Λεμεσού και των κατοίκων της, όπως «να είναι κανείς ιδιαίτερα προσεκτικός ερχόμενος στη Λεμεσό...», ή το «περί πόλης του εγκλήματος...» κ.α. Σίγουρα αφορισμοί αυτού του είδους από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας εκτός από το ότι είναι ατεκμηρίωτοι και στερούνται αντικειμενικότητας, τουλάχιστον χαρακτηρίζονται αφελείς και ανόητοι. Έτσι, στο σημείο αυτό καμιά η διαφωνία με τις ανησυχίες του αρθρογράφου.

Τελικά όμως ο αρθρογράφος, στην προσπάθειά του να αναφέρει για τα όσα καλά καθρεφτίζει ο πολίτης της Λεμεσού - άσχετα αν επιθυμούσε ή όχι να δείξει το ενδιαφέρον του για τα κοινά της πόλης ή να προβάλει την υποψηφιότητά του βουλευτή - παρουσιάζει την εγκληματικότητα «κυρίως ως προϊόν εισαγωγής» και τον Κύπριο «ως καταναλωτή», το επηρεαζόμενο «θύμα» από την αύξηση των ξενόφερτων οικονομικών κινήτρων και του «εισαγόμενου αυτού προϊόντος». Με άλλα λόγια το έγκλημα υπάρχει, αλλά άλλοι το κάνουν και αυτοί οι άλλοι δρομολογείται να είναι οι ξένοι ή εκείνοι οι «λίγοι», οι επηρεαζόμενοι από τους ξένους, Κύπριοι⁴⁹. Η προσπάθεια μεταφοράς

⁴⁹ Βλ. αποσπάσματα δημοσίευσης 6.4.2001, από Παφίτη ο.π., «...μετά τα τραγικά γεγονότα του 1974 μαζεύτηκαν στη Λεμεσό δεκάδες χιλιάδες νέοι κάτοικοι... Η Λεμεσός δέχτηκε σε τρεις τουλάχιστο περιπτώσεις «εισβολή» κατά κύματα ανθρώπων από άλλες χώρες με διαφορετική κουλτούρα και νοοτροπία. Πρώτα ήταν οι Λιβανέζοι και άλλοι Άραβες που κατέκλυσαν τη Λεμεσό για να ξεφύγουν από τον πόλεμο στο Λίβανο...ακολούθησαν οι Γιουγκοσλάβοι.... Στην Τρίτη περίπτωση η Λεμεσός λειτούργησε ξανά σαν καταφύγιο ... για τους Ρώσους.... Με μια πρώτη όψη θα έλεγε κανείς ότι δεν είναι άσχημο να θεωρείται η πόλη σαν ένα ασφαλές καταφύγιο για κάποιους φίλους λαούς. Οι άνθρωποι αυτοί ήρθαν με τις οικογένειές τους, έφεραν μαζί τους αρκετά χρήματα... Όμως ταυτόχρονα με όλους αυτούς ήρθαν άνθρωποι που είχαν ανάγκη για εργασία που αν έβρισκαν καλώς. Τι γινόταν όμως αν δεν έβρισκαν; Πώς θα επιβίωναν; Δυστυχώς σε τέτοια περίπτωση για να επιβιώσεις ίσως αναγκαστείς να παρανομήσεις. Επίσης με όλους αυτούς που έρχονταν στη Λεμεσό ήρθαν και κάποιοι οι οποίοι στη χώρα τους οι δραστηριότητες τους ήταν αποκλειστικά και μόνο παράνομες όπως για παράδειγμα ναρκωτικά, σωματεμπόριο, λαθρεμπόριο κ.α. Σίγουρα μαζί με όλα αυτά δεν μπορώ να αφήσω πίσω και τις ξένες καλλονές που πλημμύρισαν την πόλη μας, όπως και τα πολλά νέα μαγαζιά που ξεφύτρωσαν τα λεγόμενα «νάϊτ κλαμπ». Αποτέλεσμα ... συμπολίτες μας να μπλέξουν σε επικίνδυνες περιπέτειες που σε πολλές περιπτώσεις ήταν να διαλυθούν οικογένειες ή κάποιοι άλλοι να εξαθλιωθούν οικονομικά». Με πρόθεση ερωταπάντησης για το «πώς φτάσαμε στο σημείο να κατηγορούμαστε η κατ'εξοχήν πόλη του εγκλήματος», γράφει ότι, «... υπήρχαν από παλιά μια – δυο φατρίες που χωρίς

της πιθανής πηγής του εγκλήματος από τον Κύπριο στον ξένο, αποτελεί μια κλασική περίπτωση *καθησυχαστικής ταυτότητας*, που αν μη τι άλλο θέτει σε κίνηση την ενότητα του «εμείς» απέναντι στο “αυτοί” και – άσχετα του στόχου του αρθρογράφου – καλλιεργεί αισθήματα ξενοφοβίας.

οικονομικά κίνητρα βρίσκονταν σε ύφεση. Όμως με τον ερχομό των ξένων εκτός του ότι ενισχύθηκαν τα οικονομικά κίνητρα είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή σε μεγαλύτερο βαθμό της εγκληματικότητας. Οι κυριότερες δραστηριότητες της παρανομίας είναι τα ναρκωτικά, το σωματεμπόριο και το νέο φρούτο η λεγόμενη πώληση προστασίας...» και καταλήγει, «...θέλω να αποσυνδέσω την πόλη της Λεμεσού και ιδιαίτερα τους κατοίκους αυτής της πόλης από τους εγκληματίες. Είναι φανερό ότι το έγκλημα δεν γεννήθηκε στη Λεμεσό αλλά εισήχθηκε. Δεν ήταν η Λεμεσός τόπος καλλιέργειας χασίς, δεν ήταν η Λεμεσός εισαγωγέας ναρκωτικών αλλά ούτε και ξένων «καλλιτέχνιδων». Όλα αυτά επιβλήθηκαν στη Λεμεσό γιατί αφέθηκαν ορισμένοι να πιστεύουν ότι αυτά δεν ήταν για μας αλλά για τους ξένους. Δυστυχώς όλα αυτά είχαν επίδραση σε κάποιους συμπολίτες μας».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Στο κεφάλαιο αυτό έχουν επισημανθεί παράμετροι ανεργίας και εγκληματικότητας εν συμφωνία με συσχετισμούς ξενοφοβίας και στερεοτυπικών διαδικασιών, που ρητώς και διαρρήδην προξενούν δυσχέρειες – αν και όχι αξεπέραστες – στο κοινωνικό σύστημα. Η διαλεκτική από τη μελέτη των σχετικών δημοσιευμάτων υπαγορεύει κάποιες πιθανολογικές συναρτήσεις και υποθέσεις, που αποτελούν κατά τα εικότα χρήσιμο υλικό - στη βάση της τελεολογικής σκέψης - για τη μελέτη μεταβλητών του γνωστικού περιεχομένου της έρευνάς μας και ιδιαίτερα στην προσπάθεια κατασκευής βελτιωτικού διαπολιτιστικού μοντέλου:

1. Η *ανεργία* στην Κύπρο ενώ δεν βρίσκεται – ακόμη τουλάχιστον – σε ανησυχητικά επίπεδα, εντούτοις είναι «εργαλείο» που κάθε τόσο χρησιμοποιείται για να βάλονται οι αλλοδαποί και η παρουσία τους στο νησί. Η συνάρτηση *ανεργία f οικονομικός μετανάστης* άγεται και φέρεται σε πλήθος δημοσιευμάτων εκτός ορίων και, η ενδυνάμωση του συσχετισμού αυτού φάνηκε να στηρίζεται, εκτός των άλλων παραμέτρων, στις τεχνικές εναρμονισμού των δημοσιεύσεων με τους υπαινιγμούς αξιωματούχων της πολιτείας, που επιτρέπουν κατά ακολουθίαν να περνούν στην κοινή γνώμη άκαιρα και ακραία μηνύματα παραμορφωτικών για τα κυπριακά πράγματα αφορισμών περί *αφαίρεσης ή αποστέρησης δικαιώματος απασχόλησης/εργασίας στον Κύπριο*. Μηνύματα του είδους αυτού φτάνουν και στους νέους και ως αχνυμένη σκυτάλη, φορτίζει την αβεβαιότητα για το μέλλον, προκαλεί συναισθηματικές συγκρούσεις και αναπτύσσει ξενοφοβικές τάσεις και στερεοτυπικές διαδικασίες.
2. Η *παρατεινόμενη ανεργία* στην Κύπρο υπάρχει σε ορισμένες κατηγορίες Κυπρίων (κυρίως ανέργων επιστημόνων) και αναπτύσσει μια αλληλεπίδραση διαφόρων παραμέτρων που

προκαλούν αυτό που ο Colin Ball ερμήνευσε ως *ελικοειδή παρακμή* δεδομένης της σοβαρότητας των ενδείξεων που προκαλεί η παρατεινόμενη ανεργία, η ψυχο-κοινωνική παρακμή που υφίσταται μια τέτοια κατηγορία Κυπρίων, σε συσχέτισμό με άλλες παραμέτρους, κάνει περισσότερο ευάλωτη την κατηγορία αυτή να αναζητά και να δέχεται ως ένα καταλυτικό ρόλο της παρακμής τους – έστω και αν η σχετική κατηγορία έχει διαφορετικούς επαγγελματικούς στόχους και ενδιαφέροντα από αυτούς των οικονομικών μεταναστών – την ροή των μεταναστών και τους οικονομικούς μετανάστες.

3. Ο ρόλος που εμφαντικά προβάλλουν κάποιες δημοσιεύσεις συσχέτισμού ανεργίας των Κύπριων με τη ροή των οικονομικών μεταναστών, περιορίζει τον προβληματισμό και συντηρεί το περί ενός «μοναδικού» και εκ των πραγμάτων «άλυτου προβλήματος»: πραγματολογικά πρόκειται για έναυσμα εκτροπής των μέσων μαζικής επικοινωνίας από την ευθεία γνωστική οδό, με τεχνικές εικονικής αλήθειας, οι οποίες παραμορφώνουν ή/ και αποκρύπτουν το πολυσύνθετο θέμα της συνάρτησης της ανεργίας.
4. Όταν ένα έγκλημα περνά μέσα από ένα βομβαρδισμό μηνυμάτων («παιγνίου των αριθμών») της λογικής των γενικεύσεων, που προβάλλει το έγκλημα του ενός ως στίγμα σε όλους, η διαδικασία αυτή, της λεγόμενης «*γραμματικής του ρατσισμού*», θεμελιώνει την καχυποψία σε βάρος μιας ολόκληρης καθορισμένης εθνικής ομάδας ανθρώπων και προωθεί μια αβελτηρία δημιουργίας στερεοτύπων και διακρίσεων.
5. Ο συνεχής βομβαρδισμός σεναρίων σε βάρος των ξένων καθοριστικά δείχνει πώς διαμορφώνεται η στερεοτυπική διαδικασία από τα ΜΜΕ στο κοινωνικό σύστημα, η επεξεργασία όμως του μηνύματος περνά με τη σειρά της μέσα από περισσότερες ψυχο-κοινωνικές μεταβλητές, ανησυχίες και προκαταλήψεις των νέων, για να αξιολογηθεί στη συνέχεια με τα δικά τους γνωστικά κριτήρια σε προδιαθέσεις αποδοχής ή μη αποδοχής.
6. Η ευκολία που ορισμένα μέσα μαζικής επικοινωνίας γενικεύουν και υπερτονίζουν πιθανολογικές σχέσεις της εγκληματικότητας με τους ξένους ή με την παρουσία τους στη χώρα μας,

υπαγορεύεται πιθανολογικά και από ένα «κλίμα ξενοφοβίας» μέσα στο ίδιο το σύστημα των μέσων μαζικής επικοινωνίας.

7. Η «γραμματική του ρατσισμού» και το «παίγνιο των αριθμών» σε βάρος μιας μειονότητας που βρίσκεται σε χαμηλή εκτίμηση σε μια κοινωνία δυνητικά «πωλεί» μεγαλύτερη ακροαματικότητα, τηλεθεασιμότητα, αναγνωσιμότητα και θεαματικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ball Colin, «Δράση για την καταπολέμηση της επί μακρό χρόνο ανεργίας στην Ευρώπη», Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για την Βελτίωση Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας, Loughlinstown House, Shankill Co., Dublin, Ireland, 1988.
2. Μεταξάς Α-Ι. Δ., «Πολιτική Επιστήμη Ι – Πολιτική Μεθοδολογία», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1979.
3. Σκηκάκης Πέτρος, «Μια Ασπίδα κατά του Ρατσισμού», "Μετανάστες, Ρατσισμός & Ξενοφοβία" - Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων - Διεθνές Συνέδριο στην Αθήνα, εκδ. Σάκκουλας, Μάιος, 1998.
4. Χαράκης Κρίστης, Διδακτορική Διατριβή, «Οργάνωση, Διοίκηση και Ανάπτυξη της Τεχνικής Εκπαίδευσης της Κύπρου», Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1996.

Διάφορες πηγές κατά σειρά παρουσίασης

1. Εργατικές Στατιστικές 1997, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών Υπουργείου Οικονομικών, Εργατικές Στατιστικές, Σειρά II, Αρ. Εκθ. 16., Τυπογραφείο Της Κυπριακής Δημοκρατίας, Φεβρουάριος, 1999, Λευκωσία.
2. «Έκθεση Δράσης του Γ.Σ. της ΠΕΟ, 20^ο Συνέδριο, Λευκωσία 19 – 22 Νιόβρη, 1987, εκδ. ΠΕΟ, 1987.
3. Καταγραφή διαφόρων σχετικών δημοσιευμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V
Κρίστης Χαράκης
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ, ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ
ΚΑΙ Η ΕΚΡΗΞΗ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕΩΝ

«Ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε και δεσμοί φιλίας συναγωγοί»
ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ¹

ΟΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ

Ο πολυπολιτισμικός σχηματισμός της κυπριακής κοινωνίας

Έχει καταγραφεί από την απογραφή του πληθυσμού της Κύπρου (1992) ότι στην ελεγχόμενη από το κράτος νότια περιοχή του νησιού, μεταξύ των Κύπριων ο αριθμός των Ελληνοκύπριων ήταν 572.311, 1.016 ήταν Αρμένιοι, 2.910 Μαρωνίτες, 109 Λατίνοι και 163 Τουρκοκύπριοι². Σύμφωνα με την παραπάνω απογραφή η πλειοψηφία 95,8% του συνόλου του πληθυσμού ήταν Κύπριοι υπήκοοι, 1,3% Βρετανοί, 0,8% Έλληνες, 0,7% δήλωσαν υπηκοότητα από κάποια άλλη

¹ Χωρίς ένα συναίσθημα ότι είναι μέλη «οι μεν των δε», μια πόλις δεν μπορεί να συντηρηθεί. [Βλ. Σχετικό με αυτό το χωρίο B. D. Loenen, «Protagoras and the Greek Community», σελ. 8 – 11 και 108 – 111), ο οποίος προτείνει «αλληλεγγύη» για να μεταφράσει τη λέξη φιλία από πολιτική βέβαια άποψη. Στην περίπτωση των αλλοδαπών μεταναστών, κατ' εφαρμογή αυτής της θεματικής, η «μετάφραση» αυτής της λέξης από το διαχρονικό απόφθεγμα του Πρωταγόρα, εμπεριέχει στοιχεία όπως: ο σεβασμός προς την υπόληψη του διαφορετικού, που ζει ανάμεσα μας και προς ένα συναίσθημα της ισότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

² Σύμφωνα με το Άρθρο 2(3) του Συντάγματος πολίτες της Δημοκρατίας που δεν περιλαμβάνονται στις διατάξεις του Άρθρων 2(1) και 2(2) που αναφέρονται στην Ελληνική και Τουρκική κοινότητα αντίστοιχα, επιλέγουν ατομικά την Ελληνική ή Τουρκική κοινότητα, εντός προθεσμίας τριών μηνών από της ημερομηνίας ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος. Οι Αρμένιοι, Μαρωνίτες και Λατίνοι επέλεξαν την Ελληνική κοινότητα.

Ευρωπαϊκή χώρα, και οι υπόλοιποι 1,3% Λιβάνιοι, Άραβες, Ασιάτες και άλλοι³.

Είναι αξιοσημείωτο ότι μέσα στη συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνοκύπριων, στις ελεύθερες περιοχές, σταθερά αναπτύχθηκε η κοινωνική και πολιτιστική διάσταση των ενεργών μειονοτήτων. Η πολιτιστική ταυτότητα των Αρμενίων, Μαρωνιτών και Λατίνων αναπτύσσεται και λειτουργεί θεσμικά σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας. Είναι όμως εκείνο το αμφίδρομο κλίμα αμοιβαίου σεβασμού, αποδοχής και κατανόησης μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφιών που εξασφάλισε περιεχόμενο και βιώσιμες εκπολιτιστικές συνθήκες, που καθοριστικά αποδίδουν την πολυμορφική διαπολιτιστική έκφραση του νησιού. Βασικά, σε θέματα κουλτούρας δεν υπάρχει στην Κύπρο μονοδρομική επιρροή της πλειοψηφίας στη μειοψηφία, αλλά μια αλληλεπίδραση που καλύπτει όλες τις πλευρές της καθημερινής ζωής. Η μειοψηφία είναι συνταγματικά ενσωματωμένη στον κοινό κορμό των Ελληνοκύπριων και απολαμβάνει πλήρης ισότητα στο κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό σύστημα του τόπου, συνδράμει παράλληλα στη διαπολιτιστική ανάπτυξη του νησιού.

Η γλώσσα μαζί με τις διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες που αποτελούν τα ζωντανά στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς των πιο πάνω μειονοτήτων, εύληπτα διασφαλίζονται με την ύπαρξη διαφόρων πολυδύναμων σχολείων ή πολιτιστικών οργανισμών, τα οποία επιλέγουν να φοιτήσουν ή να ενταχθούν οι νέοι των μειονοτήτων της κυπριακής κοινωνίας. Μέσα στα πλαίσια βέβαια της αλληλεπίδρασης, ο βαθμός της πολιτισμικής επιρροής της πλειοψηφίας δυναμικά φαίνεται να είναι ο κυρίαρχος πόλος έλξης. Ο Ελληνοκύπριος δηλαδή δεν μαθαίνει αρμένικα, ενώ ο Αρμένιος μαθαίνει ελληνικά. Έστω κι αν κοινός τόπος επικοινωνίας είναι η ελληνική γλώσσα, αυτό δεν υπήρξε ανασταλτικό στοιχείο στην αναγνώριση και ανάπτυξη της πολιτισμικής ταυτότητας της κάθε μειονότητας. Η πολιτισμική ταυτότητα των μειονοτήτων βρίσκει εύφορο έδαφος να καλλιεργηθεί μέσα από την αποδεχόμενη παρουσία των διαφόρων ενεργών εθνοπολιτιστικών ομάδων, σε ένα ελεύθερο πεδίο εκπαιδευτικών και καλλιτεχνικών επιλογών. Δεδομένου των ενισχυμένων τάσεων φιλίας και ενός κοινού

³ Βλ. «Απογραφή Πληθυσμού 1992», Τόμος Πρώτος, σελ. 27, Σειρά Ι, Αρ. Έκθεσης 8, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Λευκωσία, 1994.

τόπου ιστορικής διαλεκτικής στις σχέσεις μεταξύ πλειοψηφίας – μειοψηφίας, διασφαλίζεται στην κυπριακή κοινωνία μια καθόλα αμοιβαία εκτίμηση σε θέματα διαπολιτιστικών σχέσεων, με τις μειοψηφίες (Λατίνων, Αρμενίων και Μαρωνιτών)⁴ να διατηρούν τη δική τους ιδιαιτερότητα μέσα και μεταξύ του πληθυσμού και να συμβάλλουν με αυτοτέλεια στα πολιτιστικά δρώμενα του νησιού, χωρίς κατ' ανάγκη να αφομοιώνονται πολιτιστικά στην Ελληνοκυπριακή κοινότητα.

Η έκφραση έτσι του πολιτιστικού πλούτου που ενισχύει το νησί, όπως καθρεφτίζεται από τις διάφορες μειονότητες είναι πολυμορφική και αποτελεί μια αναπόσπαστη συνιστώσα της πολιτιστικής πολυμορφίας της Κύπρου, που θεμελιώνει μια καθ' όλα υγιή διάσταση διαπολιτισμικής προσέγγισης στα δρώμενα του κοινωνικού πλέγματος.

Με αυτή την περιγραφή της κυπριακής κουλτούρας, που συνιστά σεβασμό της πολυπολιτισμικής ετερότητας και εκφράζει μια σύγχρονη σε αξίες «χρυσή εποχή», θα ανέμενε κανείς και μια ανάλογη αντιμετώπιση απέναντι στους μετανάστες και στις διάφορες μειονοτικές ή μειονεκτικές ομάδες των «άλλων», οικονομικών μεταναστών, όπου ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, κι η άρνηση της διαφορετικότητας δε θα έπρεπε να βρουν έδαφος ανάπτυξης και να επηρεάζουν τα σύγχρονα ήθη των Κυπρίων.

Η απουσία της πολιτιστικής διάστασης των μεταναστών

Η πολιτιστική συνοχή των Κύπριων εις τα εξών συνετέθη, δεν ισχύει στην περίπτωση της παρουσίας των μεταναστών στο νησί. Ενώ μέσα στο σύστημα της κυπριακής πολιτείας υφίσταται, καλλιεργείται και αυτορυθμίζεται ένα ενιαίο και βιώσιμο «κύτταρο» διαπολιτισμικότητας μεταξύ των ιδίων των Κυπρίων (Ελλήνων, Τούρκων, Μαρωνιτών, Αρμενίων και Λατίνων), εντούτοις, με τις υφιστάμενες θεσμικές δομές, το ίδιο «κύτταρο» (δανεισμένος όρος από τη βιολογία) αντιμετωπίζει ως ξένο σώμα τη ροή των μεταναστών και δε φάνηκε να θέλει να αναπλάσει μιαν αντίστοιχη αντίληψη που να υιοθετεί έστω μεθόδους ενθάρρυνσης στις διάφορες μειονότητες οικονομικών μεταναστών να δείξουν το πολιτιστικό τους πρόσωπο. Δεδομένου του προβληματισμού για την κατασκευή ενός βελτιωτικού μοντέλου, οι μέθοδοι προσέγγισης της πολιτιστικής διάστασης των ξένων

⁴ Βλ. Άρθρο 2 (3), Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Κυβερνητικό Τυπογραφείο Κύπρου, 1960.

αποτελούν εν δυνάμει «εργαλεία» που θα μείωναν τις διάφορες ξενοφοβικές τάσεις και τις πιθανές ρατσιστικές εκρήξεις στα προσδοκώμενα δρώμενα της κυπριακής κοινωνίας.

Με πρωτοβουλία πάντως μη κυβερνητικών οργανισμών, έχουν επισημανθεί κάποια ελπιδοφόρα σενάρια λίγο πριν το ξεκίνημα του νέου αιώνα· εις πείσμα των διαφόρων νοοτροπιών μη αποδοχής της διαφορετικότητας, με λάβαρο τα χρώματα που έχει το ουράνιο τόξο, φάνηκε να ανοίγει μια αυλαία ελπίδας με κάποιες πρώτες εκδηλώσεις διαπολιτισμικής γνωριμίας Κυπρίων – ξένων (οικονομικών μεταναστών). Πρόκειται όμως περί πολύ περιορισμένων εκδηλώσεων που ενώ έφεραν πιο κοντά τους συμμετόχους «εν τυμπάνω και χορώ», εντούτοις δεν έφεραν «εν κινήσει» τους *ex cathedra* για να αναπτύξουν αντίστοιχο με αυτά τα πράγματα διάλογο.

Ακόμη, εμφανώς απουσιάζει από το χώρο μας, στις ελεύθερες περιοχές της Κύπρου, η βούληση για ανάπτυξη κοινωνικού διαλόγου και η επικοινωνία – με την έννοια της πολιτιστικής αποδοχής – τόσο απέναντι στους αυτόμολους Τουρκοκύπριους όσο και απέναντι στους αθίγγανους, που διεισδύουν από τα κατεχόμενα. Οι παροχή χώρου λατρείας που τους παρέχεται δεν είναι αρκετό να οικοδομήσει απαλυντικές «γέφυρες» συρρίκνωσης των προκαταλήψεων και της ξενοφοβίας. Τουναντίον, χωρίς ανάπτυξη πολιτιστικού διαλόγου, η προσπάθεια αποδοχής του «άλλου» από την κοινή γνώμη είναι μειωμένη γιατί απουσιάζουν θεμελιώδη γνωστικά συστατικά: το ανθρώπινο πρόσωπό τους για μας και του ανθρώπινο πρόσωπό μας για αυτούς· και όχι μόνο, γιατί η κοινή γνώμη αντιμετωπίζει καχύποπτα τους διάφορους ομοιοσηματισμούς – ακόμη και στις συγκεντρώσεις προσευχής – από την εικόνα μιας ενοποιημένης διαφορετικότητας.

Ο διάλογος και η επικοινωνία με τους πολιτισμούς των «άλλων» στοιχειοθετούν δημιουργικές πολιτιστικές γνωριμίες που καλλιεργούν στα δρώμενα διαπολιτιστικό περιβάλλον και στοχεύουν σε μεθόδους καταπολέμησης της αποξένωσης των ξένων, επίσης, δρομολογούν τρόπους για να γίνει κατορθωτό να απαλυνθούν κάπως οι προκαταλήψεις και η ξενοφοβία⁵.

⁵ Βλ. επίσης Α. Αζίζι – Καλατζή, Α. Ζώνιου – Σιδέρη και Α. Βλάχου, «Προκαταλήψεις και στερεότυπα. Δημιουργία και αντιμετώπιση», σελ. 1 – 7, εκδ. Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.

Οι Ελληνοπόντιοι, οι οικιακές βοηθοί, οι λεγόμενες καλλιτέχνιδες, οι αθίγγανοι και άλλοι οικονομικοί μετανάστες, έχουν μια δική τους ιδιόμορφη επιρροή στο κοινωνικό μας σύστημα. Και, είναι από τον τρόπο που αντανakλά η λειτουργική τους κυρίως «εικόνα» που τους κάνουν αποδεκτούς ή λιγότερο αποδεκτούς ή ακόμη μη αποδεκτούς στο κοινωνικό μας σύστημα. Απλούς ο μύθος της αλήθειας – εξαιρέσει κάποιων κατά περιόδων πρωτοβουλιών του τύπου “rainbow” από μη κυβερνητικούς οργανισμούς – δεν είχε φτάσει στην κοινή γνώμη – τουλάχιστον όχι ακόμη – ένα ουσιαστικό μήνυμα της πολιτείας για υποκίνηση διαπολιτιστικής επικοινωνίας ή ακόμη μπορούμε να μιλάμε πιο κοντά στην αλήθεια ότι, δεν έχει καλλιεργηθεί η κοινή γνώμη για να αναζητήσει γνωριμία της πολιτιστικής αξίας του “άλλου”. Η αξιολόγηση της παρουσίας των οικονομικών μεταναστών κατά κυριολεξίαν φαίνεται να υπακούει στους νόμους της αγοράς, του φτηνού δηλαδή ανθρώπινου δυναμικού και είναι κυρίως με αυτή την αντιστοιχία που πιο πολύ αξιολογούνται και οι αναμενόμενες νόρμες των ξένων.

Όσο για τους Τουρκοκύπριους και αθίγγανους, που διεισδύουν στις ελεύθερες περιοχές από τα κατεχόμενα, το φαινόμενο της μη αποδοχής δεν περιορίζεται σε οικονομικά μόνο κριτήρια, αλλά και σε εθνοτικές εξάρσεις, που μεταφυτεύονται από ιστορικές «εθνεγερτικές» παραφυάδες που βρίσκουν εύφορο έδαφος ανάπτυξης από την ορατή παρουσία των κατοχικών δυνάμεων στη βόρεια Κύπρο.

Κοινωνική κανονικότητα και οι αναμενόμενες νόρμες

Η «λειτουργική συμπεριφορά» των ξένων, «άλλων», αξιολογείται από τους Κύπριους ως θετική, όταν παρουσιάζει την αναμενόμενη «κοινωνική κανονικότητα» - αυτήν όμως που αντιλαμβάνονται οι Κύπριοι. Οποιαδήποτε παρέκκλιση αυτής της «κανονικότητας» αξιολογείται ως «μη λειτουργική» για το σύστημα. Αυτό δηλαδή που καθορίζει τη θέση των μειονοτήτων, των οικονομικών μεταναστών, στα μάτια της άρχουσας οικονομικής πλειοψηφίας, των Κυπρίων, είναι κατά πόσον η συμπεριφορά, οι εκτιμήσεις κλπ., που δείχνουν διαφέρει από τις κυρίαρχες αναμενόμενες εργασιακές κυρίως νόρμες, όπου «η διαφορά εκφράζει την απομάκρυνση ή την κοινωνική παρέκκλιση, θέσεις με άλλα λόγια ανομίας»⁶.

⁶ Βλ. σχετικό R. K. Merton, “Social Theory and social structure”, Free Press, New York, 1957.

Θέματα σεβασμού της πολιτισμικής διαφορετικότητας των «άλλων» από την Κύπρο ως χώρας υποδοχής παρουσιάζονται μέσα από το τυπικό θεσμικό πλαίσιο, με τους ξένους να «απολαμβάνουν» κάποιες σημαντικές παροχές που τους βοηθούν να διατηρούν την πολιτισμική τους ταυτότητα και τη θρησκευτική τους ανάγκη. Εντούτοις, αισθητά απουσιάζει περιεχόμενο ενδιαφέροντος της κυπριακής κοινωνίας για προώθηση του τύπου σε ουσία. Απουσιάζουν δηλαδή οι απαραίτητες πολιτιστικές «γέφυρες» μεταξύ αυτών των «άλλων» και των Κύπριων.

Συνήθως οι αναμενόμενες νόρμες για τους ξένους από πλευράς των Κυπρίων δεν έχουν σχέση με πολιτιστικές διαστάσεις, αλλά περιορίζονται σε σχέσεις εργοδοσίας, χαρακτηρίζεται έτσι ως αναμενόμενη κανονικότητα ό,τι έχει σχέση με μεθόδους εκμετάλλευσης. Έτσι, από πλευράς πολιτιστικών σχέσεων, οι μετανάστες και οι άλλοι, που βρίσκονται στο νησί, «εισπράττουν» μόνο κάποιες εμπειρίες της κυπριακής κουλτούρας σε εποχιακά φεστιβάλ, ενώ βιώνουν την καθημερινότητα που σημαδεύεται από κανόνες - καμιά φορά - στυγνής εκμετάλλευσης, διακρίσεων και αισθημάτων αλλοτρίωσης.

Η δυναμική της σταθερότητας

Μέσα στον κόσμο των μεταναστών τα πράγματα δε λειτουργούν πάντα σύμφωνα με τις αναμενόμενες από τους Κυπρίους νόρμες, οι διάφορες ομάδες μεταναστών δε λειτουργούν ούτε παθητικά ούτε νομοτελειακά για να δίνουν την επιθυμητή «εικόνα», ως κάποια δηλαδή προγραμματισμένα «σκληρά» συστήματα ανθρωποειδών που απλώς ακολουθούν μονοδιάστατες «εντολές». Με την παρουσία τους στο νησί συσπειρώνονται σε ομοειδείς ομάδες, αναπτύσσουν ομαδική συνείδηση και λειτουργούν ως μαλακά, δυναμικά και εξελίξιμα ανθρώπινα διεκδικητικά συστήματα. Μέσα από αυτή την ενοποιημένη οντότητά τους, η κάθε κατηγορία μειονότητας ζητά σεβασμό της διαφορετικότητάς της. Αυτοκαλλιεργείται κυρίως αμυντικά απέναντι στην όποια προσβολή των δικαιωμάτων της και ισχυροποιείται ανάλογα με το βαθμό της «εν δυνάμει» πολιτιστικής της ταυτότητας.

Ακόμη, όσο πιο πολύ μια ομάδα μειονότητας απομονώνεται και αισθάνεται μειονοτικά από τις συμπεριφορές του περιβάλλοντός της, τόσο πιο πολύ διαπιστώνει την ανάγκη της συνοχής της και αναπτύσσει *σταθερότητα*, που διαμορφώνει μια δική της *sui generis* θεμελιώδη «εξουσία», την εξουσία να προκαλεί μια κατά τα φαινόμενα

άλυτη σύγκρουση, ακριβώς επειδή στις διαπραγματεύσεις που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές ανταλλαγές η σταθερότητα που τη συγκροτεί αρνείται να προβεί σε οποιοδήποτε συμβιβασμό. Η δύναμη της σταθερότητάς της έγκειται στο γεγονός ότι μπλοκάρει τη διαπραγμάτευση με αυτούς που υποστηρίζουν τα κυρίαρχα πρότυπα.

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται, αμέσως πιο κάτω, μια σκιαγράφηση δυο αντιπροσωπευτικών κατηγοριών μειονοτήτων: των Πόντιων και των Αθίγγανων, που όπως θα φανεί από τις αντιδράσεις στις απαντήσεις του ερωτηματολογίου των νέων υπήρξαν ως κατηγορίες από τις πιο απωθητικές, όπου η κάθε μια στοιχειοθετούσε μια ξεχωριστή διαφορετικότητα. Στην περίπτωση αυτών των δυο κατηγοριών, οι αναλύσεις μας ανιχνεύουν την καθημερινή δημοσιογραφική διαπλοκή και την προβληματική του κοινωνικού συστήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΝΤΙΟΙ

Οι Πόντιοι και το φαινόμενο των κοινωνικών συγκρούσεων

Στις αναλύσεις μας που ακολουθούν, οι Ελληνοπόντιοι, ως *ενεργός μειονότητα*, όπως και άλλοι μετανάστες, ορίζεται μέσα στην ιστορική συγκυρία της κυπριακής πραγματικότητας στην οποία ανήκουν, από τη *σταθερότητα που τη διέπει στη διαφορά της*. Οι Ελληνοπόντιοι είναι στην Κύπρο μια ιδιαίτερη κατηγορία μεταναστών, αλλά από παράγοντας εθνικής ενδυνάμωσης, έχει μετεξελιχθεί σε αντικείμενο εκμετάλλευσης και «γκετοποίησης», στο βαθμό που οι ίδιοι αισθάνονται να είναι «υπό διωγμόν», να είναι οι «άλλοι» και να νοιώθουν περιθωριοποιημένοι από τους Ελληνοκύπριους, να γίνονται έτσι επίκεντρο μη αποδοχής⁷.

⁷ Μέσα στο πλαίσιο της έρευνάς μας ο μέσος βαθμός απόρριψης των Ελληνοπόντιων από τους νέους και νέες είναι 4,1 (ο αριθμός 1 αναφέρεται στην Ομάδα μειονότητας με τη μεγαλύτερη απόρριψη και 6 σε κείνη που είναι περισσότερο αποδεκτή). Χαρακτηρίζονται για τους νέους και νέες της Κύπρου πιο αποδεκτοί οι Ασιάτισσες οικιακές βοηθοί (4,2), οι Ανατολικοευρωπαίοι εργάτες (4,3) και οι ξένες καλλιτέχνιδες (4,6). Απορρίπτονται πιο πολύ από αυτούς οι Τουρκοκύπριοι στις ελεύθερες περιοχές (3,0), οι Άραβες εργάτες (3,2) και οι Τσιγγάνοι (3,3) [βλ. Ερωτηματολόγιο αρ. 1, ερώτηση αρ. 50]. Αντίστοιχοι βαθμοί απόρριψης: 5,7 και 5,4 σε κλίμακα από 1 – 7, καταγράφηκαν από τα ερωτηματολόγια αρ. 3 και 5 προς τους εκπαιδευτικούς και προς τους Διευθυντές σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης.

Από τις παραπάνω αναλύσεις αποτυπώνεται ένα αυτορρυθμιζόμενο «αμυντικό» μοντέλο σταθερότητας αυτής της μειονότητας, με ιδιομορφία «εξουσίας», που θεμελιώθηκε από ένα πλήθος διαφορών και κοινωνικών συγκρούσεων από τις αναμενόμενες νόρμες. Οι αυξημένες κοινωνικές παρεκκλίσεις στο κυπριακό σκηνικό της μειονότητας των Ελληνοποντίων – πάντα σύμφωνα με τις αναμενόμενες νόρμες – οδήγησαν σχεδόν ταυτόχρονα σε ξενοφοβικές υστερίες των Ελληνοκύπριων που ζούσαν σε διάφορες γειτνιάζουσες περιοχές, που πήραν διαστάσεις οιονεί ρατσιστικού περιεχομένου.

Η παρακάτω επιστολή φορτισμένη από ξενοφοβική υστερία «ομάδας κατοίκων εντός των τειχών της Λευκωσίας», επισημαίνει κάποιες πραγματικότητες, που «δηλητηρίασαν» τον λαό μας με «στάσεις» εχθρικές απέναντι στους Ελληνοπόντιους. Το κείμενο της επιστολής είναι όπως παρακάτω:

«Αγαπητή Σύνταξη, Τον τελευταίο καιρό οι Πόντιοι έχουν καταλάβει την παλιά Λευκωσία εντός των τειχών. Κύριοι, το γκέτο των Ποντίων πρέπει να διαλυθεί. Είμαστε κάτοικοι της παλιάς Λευκωσίας από χρόνια, εδώ γεννηθήκαμε, αναθρέψαμε τα παιδιά μας, υποφέραμε πολλά – τούρκικη εισβολή, μοιρασμένη πόλη, έλλειψη στοιχειωδών μέσων διαβίωσης και όμως αντέξαμε. Ζητούμε από το Υπουργείο Εσωτερικών να διερευνήσει αν πράγματι αυτοί είναι Έλληνες, το παρελθόν τους, εάν είναι νόμιμοι ή παράνομοι, καθώς και για τους άλλους αλλοδαπούς κατοίκους Λευκωσίας. Ζητούμε από την Αστυνομία να περιπολεί και να ελέγχει ώστε να μη φοβούμαστε να κυκλοφορούμε»⁸.

Σύμφωνα με την παραπάνω επιστολή, η «γκετοποίηση» των Ποντίων και η αμφισβήτηση των δικαιωμάτων τους, αποτυπώνεται από μια *δέσμη σταθερών παραμέτρων* που από τα μάτια των ντόπιων καθιστά φορτισμένο το όλο περιβάλλον, το οποίο είναι εκ των πραγμάτων απωθητικό σχέσεων. Από μια πιλοτική παρατήρηση ανάμεσα και μεταξύ σε κατοίκους που ζουν στην περιοχή καταγράφηκαν τα εξής ξενοφοβικά στοιχεία: (α) οι ομαδικές έξοδοι των Ελληνοποντίων (β) ο τρόπος διακίνησής τους (γ) η διαφορά στη γλώσσα και η προφορά τους (δ) ο τρόπος ζωής (ε) η μεταξύ τους επικοινωνία (στ) η μη συναναστροφή με τους ντόπιους (ζ) η διεκδικητική δυναμική που παρουσιάζουν.

⁸ Βλ. «Επιστολές», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 18.7.1999.

Ακόμη, η σταθερότητα της οντότητας των *Ελληνοποντίων* - ένα λογικό μοντέλο που ανταγωνίζεται τα κυρίαρχα πρότυπα – καθίσταται στα μάτια των ντόπιων ως μια *sui generis* «αντι-νομική» νόρμα⁹. Έτσι, «γκετοποίηση», ομαδικές έξοδοι, η μη συναναστροφή με τους ντόπιους, η διεκδίκηση κοινωνικών δικαιωμάτων που άλλες μειονότητες δε ζητούν κλπ., τα οποία φαίνεται να κυριαρχούν στις σταθερές των αιτημάτων των Ποντίων, αποτελούν παρεκκλίσεις από τις αναμενόμενες νόρμες.

Στο ερώτημα της πιλοτικής μας έρευνας «γιατί οι ξενοφοβικές συγκρούσεις και οι συμπεριφορές μη αποδοχής σε βάρος των *Ελληνοπόντιων*», διαλεκτική απάντηση δεν μπορούσε να περιοριστεί στις απλές σχέσεις Κύπριων – Πόντιων. Έπρεπε να περάσει μέσα από μια ευρύτερη περιβαλλοντική προβληματική των πρακτικών αδυναμιών θεσμικής στήριξής τους και της δυναμικής των κινήτρων, που στοχεύει στην ανάπτυξη μιας καθ' όλα δικής τους σχέσης «εξουσίας» για αντιπροτεινόμενες νόρμες, μιας «εξουσίας» που θεμελιώνεται στη σταθερότητα της διαφοράς τους.

Η σταθερότητα και η συνοχή αυτής της μειονότητας αιτιολογείται και ως «όπλο» αυτοπροστασίας από τις διάφορες ξενοφοβικές τάσεις των Κύπριων, μερικοί από τους οποίους - από την άλλη - μιλούν και αιτιολογούν τις διακρίσεις τους από το ότι, οι ίδιοι οι ξένοι με τις «στάσεις» τους οδηγούν τα πράγματα σε καταστάσεις μη αποδοχής τους, σε καταστάσεις που θα δικαιολογούσαν ακόμη και ρατσιστικές τάσεις. Δεν μπορεί εύκολα στη λογική της μειονότητας να «σπάσει» η ενότητα που προσβλέπει στη διασφάλισή της απέναντι στις ξενοφοβικές επιθέσεις της άρχουσας πλειοψηφίας. Έτσι, από τη μια καταγράφεται η κοινωνική αστάθεια, η οποία δημιουργείται από τη σταθερότητα της μειονότητας αυτής, που τη διέπει στη διαφορά της από το μη-αλλάητο του κυρίαρχου μοντέλου και, από την άλλη, καταγράφεται μια αβεβαιότητα που μερικές φορές δεν επιλύεται παρά με την αποδοχή ή την προσέγγιση ορισμένων από τις αντιπροτεινόμενες νόρμες.

Στην όλη προβληματική της κοινωνικής αστάθειας, όπως έχει δημιουργηθεί από την εκτεταμένη σταθερότητα που εμμένει στη διαφορά, επισημαίνονται τα παρακάτω δύο σημεία:

⁹ Βλ. αναλύσεις των Στάμου Παπαστάμου και Γκάμπριελ Μιούνου, «Μειονότητες και Εξουσία», εκδ. Αλέτρι, Αθήνα, 1983.

1. Η μειονότητα των Ποντίων πέρα από τις εργασιακές σχέσεις με τους Κύπριους, δε βρίσκει την αναμενόμενη από την πλειοψηφία πολιτισμική και κοινωνική στήριξη για να λειτουργήσει μέσα στον ενιαίο κορμό των Ελληνοκύπριων και, εκ των πραγμάτων δείχνει να σπάει κατ' αρχήν την κοινωνική συνθήκη, τους κανόνες του παιγνιδιού σύμφωνα με τους οποίους οφείλει να υποτάσσεται στην πλειοψηφία κι αποτελεί έτσι παράδειγμα ετεροδοξίας¹⁰. Μπορούμε να θεωρήσουμε ακόμα ότι, η σταθερότητα στην ομάδα των Ποντίων, μέσα στα ιστορικά πλαίσια της κυπριακής πραγματικότητας, αποτελεί στήριγμα στη μη-συμμόρφωση¹¹ και ενισχύεται από τις εν δυνάμει κοινωνικές πιέσεις, που προκαλούν νέους προσανατολισμούς.
2. Η σταθερότητα των Ποντίων χαρακτηρίζει, έπειτα, την οργάνωση ενός περιεχομένου που γίνεται σαφές στο κοινωνικό πεδίο, κυρίως από την κεντροθέτηση της προσοχής στη μειονότητα. Μια τέτοια κεντροθέτηση δεν μπορεί να αφήσει αναλλοίωτη τη συμπεριφορά αυτών που κατέχουν την εξουσία: είτε θα δυναμώσει σε μίαν άρνηση, είτε θα μετατραπεί και θα προσεγγίσει την εναλλακτική συμπεριφορά που προτείνει η μειονότητα¹².

Όταν για παράδειγμα «διατυμπάνιζε» η τηλεόραση στις ειδήσεις και κατέγραφε με συγχορδία το θέμα συγκρούσεων της Αστυνομίας με

¹⁰ Πολλές πειραματικές εργασίες δείχνουν πως η μειονότητα μπορεί να κάνει τα υποκείμενα να δίνουν απαντήσεις ανεξάρτητες, τόσο απ' τις απαντήσεις της μειονότητας, όσο κι απ' αυτές που δίνει η πλειοψηφία [R.D. Tuddenham, "The influence upon judgments of the apparent discrepancy between self and others", *Journal of social psychology*, p.p. 53, 69 – 79, 1961 / N. R. F. Maier and E. P. Mac Ray, "Increasing innovation in change situations through leadership skills", *Psychological Reports*, 31, 343-354, 1972 / E. P. Hollander, "Competence and conformity in the acceptance of influence", *Journal of Abnormal and Social Psychology*", pp 61, 360-365, 1960].

¹¹ Βλ. Σχετικές θεωρήσεις V.L. Allen, "Social support for nonconformity. In L. Berkowitz (ed), "Advances in experimental social psychology VIII, Academic Press, New York, 1975.

¹² Βλ. θεωρήσεις Στ. Παπαστάμου και Γκάμπριελ Μιούνου, σελ 45, ο.π.π., «... η σταθερότητα συμπεριφοράς των μειονοτήτων εξασφαλίζει ή μπορεί να εξασφαλίσει μια αναγνώριση ως προς το περιεχόμενο των θέσεων μιας μειονότητας».

Πόντιους κι ο ημερήσιος τύπος περί «πεδίου μάχης με Πόντιους»¹³, η «μη λειτουργική» και «αντικοινωνική» παρουσία των Ελληνοπόντιων περνούσε από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας στον αναγνώστη/ ακροατή/ τηλεθεατή ως μια πολύηχος προβληματική κατάσταση παρεκκλίσεων από τις αναμενόμενες νόρμες, με επικίνδυνες μελλοντικές προεκτάσεις.

Ας δούμε κάποια στοιχεία από ένα από τα επίμαχα δημοσιεύματα, όπου το όλο σκηνικό και οι προεκτάσεις του εξελίχθηκε όταν τέσσερις Πόντιοι ζητούσαν αλλοδαπές καλλιτέχνιδες και ο υπάλληλος κάποιας πανσιόν τους αρνήθηκε. Οι ειδήσεις με μονοκοντυλιά μιλούσαν περί πεδίου μάχης και ανάμιξη της Αστυνομίας. Από την αναδιατύπωση του άρθρου επισημαίνονται τα παρακάτω πέντε σημεία (Οι υπογραμμίσεις είναι για δική μας προβληματική):

1. Τα περιπολικά του ΟΠΕ και της Άμεσης Δράσης έφθασαν στη σκηνή και συνάντησαν πενήντα περίπου Ελληνοπόντιους να προκαλούν φασαρία. Ο υπάλληλος έδειξε στους αστυνομικούς το πρόσωπο που του επιτέθηκε και οι αστυνομικοί δέχτηκαν επίθεση από τους τέσσερις Ελληνοπόντιους, τους οποίους και συνέλαβαν. Την υπόθεση εξέτασε το τμήμα μικροπαραβάσεων του αστυνομικού σταθμού Πάφου.
2. Άλλοι δυο Πόντιοι, σύμφωνα με το δικηγόρο τους, κτυπήθηκαν από αστυνομικούς κατά τη διάρκεια της συμπλοκής και μεταφέρθηκαν στο Νοσοκομείο.
3. Ο αστυνομικός διευθυντής σε δηλώσεις του ανέφερε πως πρόκειται για ένα μεμονωμένο επεισόδιο, το οποίο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως επεισόδιο συμπλοκής μεταξύ Ελληνοπόντιων και Ελληνοκύπριων.
4. Ο Βουλευτής Νίκος Πιπτοκοπίτης σε δηλώσεις του ανέφερε ότι η συμπλοκή Ελληνοπόντιων με αστυνομικούς και πολίτες εντάσσεται στα «αναμενόμενα γεγονότα», για τα οποία από καιρό ο ίδιος προειδοποιούσε. «Δεν υπάρχει άλλη θεραπεία – είτε – παρά να ενισχυθεί άμεσα η αστυνομική διεύθυνση Πάφου για να μπορέσει να ελέγχει αυτά τα γεγονότα». Ο βουλευτής του ΔΗΚΟ – όπως χαρακτηρίζεται από το δημοσίευμα – υποστήριξε ότι πρέπει να υπάρξει έλεγχος και

¹³ Βλ. Άρθρο Μηλίτσας Πολεμίτου στην Εφ. «η Σημερινή», 19 Ιουνίου, 2001.

αστυνόμηση, γιατί σε αντίθετη περίπτωση το ηφαίστειο θα εκραγεί και θα έχουμε σοβαρότερα επεισόδια από τα προχθεσινά.

5. Ο βουλευτής του ΑΚΕΛ Γιώργος Χ΄ Γεωργίου, σχολιάζοντας τα επεισόδια, είπε ότι ο τρόπος που έγινε η μαζική εγκατάσταση των Ελληνοποντίων στην Πάφο και το γεγονός ότι δεν μπόρεσαν να αφομοιωθούν από την παφίτικη κοινωνία έχει δημιουργήσει συνθήκες γκετοποίησης και έχουν κατ'επανάληψη παρουσιαστεί φαινόμενα αντικοινωνικής συμπεριφοράς. «Φυσικά» υποστήριξε «δε θα πρέπει να φορτώσουμε όλα τα προβλήματα πάνω στους Ελληνοπόντιους. Θα πρέπει οι Αρχές της πόλης σε συνεργασία με την Αστυνομία να μελετήσουν τρόπους αντιμετώπισης αυτών των φαινομένων τα οποία ζημιώνουν ανεπανόρθωτα τόσο τον τουρισμό όσο και την παφίτικη κοινωνία».

Ο απόηχος της όλης προβληματικής από τη μετάδοση της παραπάνω είδησης σκιαγραφείται από τα εξής ερωτήματα και παρατηρήσεις:

1. Ποιος ο ρόλος που δίνεται στους πενήντα Ελληνοπόντιους¹⁴ και γιατί η αναφορά τους σε μια συνοπτική είδηση, όπου το πραγματικό επεισόδιο έγινε με τέσσερις από αυτούς;
2. Πώς δικαιολογείται για ένα μεμονωμένο επεισόδιο (χαρακτηρισμός του αστυνομικού διευθυντή), ο ένας βουλευτής να μιλά για «αναμενόμενα γεγονότα», που «δικαίωσαν τις προειδοποιήσεις του» και στη συνέχεια να προάγει τη σκέψη για πάρα πέρα ρόλο «αστυνόμησης», κι ο άλλος να ασχολείται για λάθη «μη αφομοίωσης», τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα τη γκετοποίηση και την αντικοινωνική συμπεριφορά, υποδεικνύοντας μάλιστα και τον τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος: «συνεργασία Αρχών και Αστυνομίας». Είναι αξιοσημείωτο ότι και στις δυο περιπτώσεις των θέσεων των βουλευτών, κοινός παρονομαστής ήταν: η «αστυνόμηση» και, από τον ένα από αυτούς κι η «αφομοίωση». Τέλος, με την εμπλοκή των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας προβλήθηκαν εμφαντικά κάποια στερεότυπα για «τις ατίθασες συμπεριφορές των Ελληνοποντίων», έστω κι αν γίνεται αναφορά για «ένα

¹⁴ Βλ. π.π. «Η Γραμματική του Ρατσισμού»

μεμονωμένο γεγονός», όπως και κάποιες αδιευκρίνιστες ανομικές πράξεις τους, χωρίς να αμφισβητηθεί έστω και κατ' ελάχιστο, το ξενοφοβικό περιεχόμενο των δηλώσεων περί «δικαίωσης των προειδοποιήσεων» του ενός από τους δύο βουλευτές, κάτι, που θα μπορούσε να γίνει με κάποιες καθησυχαστικές αναφορές και της θετικής παρουσίας αυτής της ομάδας των ανθρώπων, που δυνητικά θα μπορούσε να εξουδετερώσει ή τουλάχιστο να μειώσει την ανελαστική προβληματική κατάσταση που ενδυναμώνει την «*άρνηση*» απέναντί τους. Η αναφορά στην «αφομοίωση» αυτής της μειοψηφίας θα δούμε ότι προσκρούει στην ανάγκη των ίδιων των Ελληνοπόντιων να τύχουν σεβασμού μέσα από θεσμική στήριξη ώστε να μπορούν να εκφράσουν τη δική τους πολιτισμική ιδιαιτερότητα.

Το ζήτημα για «αντιπροτεινόμενες νόρμες» χρειάζεται περαιτέρω εξειδικευμένη ερευνητική προβληματική μέσα από τη διαλεκτική ανατροφοδοτούμενη σχέση «*αίτημα*» - «*απάντηση*», για δημιουργία κατάλληλων δομών, ώστε η μειονότητα των Ελληνοπόντιων να εξελιχθεί σταδιακά ως ένα καθ' όλα υγιές και γενικά αποδεκτό λειτουργικό μέλος του ίδιου αυτορυθμιζόμενου «*κυττάρου*» διαπολιτισμικότητας που διέπει την κυπριακή κοινωνία.

Ημερολογιακά σενάρια

Με τη βαρύτητα της συνοχής των Ελληνοπόντιων καθρεφτίζεται η «*εξουσία*» της σταθερότητας της διαφοράς τους, η οποία τους οδήγησε σε επιλογές μιας *suī generis* «*αυτο-γκετοποίησης*», μέσα από την οποία αντανakλά η «*εν δυνάμει*» διεκδικητική τους ισχύ. Γι' αυτούς, αποτελεί ένα σταθερό αντίποδα απέναντι στην κοινωνική αστάθεια και την ανασφάλεια που νιώθουν με τα αισθήματα της «*μη αποδοχής και ξενοφοβίας των ντόπιων*» και απέναντι σε νοοτροπίες αξιωματούχων των Αρχών για τα «*περί του αλάθητου*» του κυρίαρχου μοντέλου σε ζητήματα αμφισβήτησής τους. Ιδιαίτερα καθοριστικό για την ανάπτυξη της *σταθερότητας της διαφοράς* τους φαίνεται να είναι το «*αμυντικό*», αλλά και «*διεκδικητικό*» αίσθημα «*του εμείς νιώθουμε*», που καλλιεργείται από κάποιες αμυνόμενες διαδικασίες απέναντι των «*ενορχηστρωμένων*» καμιά φορά αμφισβητήσεων – όπως οι ίδιοι οι Πόντιοι νιώθουν - των επίσημων τοπικών αρχών, τις οποίες

αντιλαμβάνονται ως «πείραμα» για περιθωριοποίηση και μη αποδοχής τους.

Διαπιστώνεται από τα διάφορα δημοσιεύματα ότι αυτή η ξενοφοβική τάση, που πιο πάνω αναφέραμε, είναι πιο πολύ φαινόμενο σε κατοίκους υποβαθμισμένων συνοικιών όπου συγκεντρώνονται οι Πόντιοι και άλλοι ξένοι. Από την άλλη, κάποια, επίσης, μεμονωμένα επεισόδια αντικοινωνικής συμπεριφοράς και εγκληματικότητας ενισχύουν τις ξενοφοβικές τάσεις στους ντόπιους και μεγεθύνουν τη ψαλίδα επικοινωνίας των Ελληνοπόντιων και των άλλων ξένων με τους Κύπριους, ιδιαίτερα με αυτούς που γεινιάζουν τα σπίτια τους.

Πιο κάτω αποδίδονται ορισμένα χαρακτηριστικά δημοσιεύματα (απλώς αποτελούν μια μικρή επιλογή από το πλήθος των δημοσιευμάτων που βομβαρδίζουν την κυπριακή κοινωνία), που περνούν ημερολογιακά στον Κύπριο αναγνώστη και, αποτελούν - από μόνα τους - «καταστάσεις προβληματισμού», τις οποίες θα ήταν σφάλμα σαν κοινωνία να δούμε μόνο από την αρνητική όψη του όλου ζητήματος. Η προβληματική από τα διάφορα δημοσιεύματα μπορεί και πρέπει να εξιχνιάσει μεθόδους γεφύρωσης και ενσωμάτωσης αυτής της ομογενούς μειονότητας.

Με τις παρακάτω ημερολογιακές στη σειρά δημοσιεύσεις, γίνεται προσπάθεια στοιχειοθέτησης του πολυδιάστατου διαπερατού «μηνύματος», που εκπέμπεται από τα μέσα στον αναγνώστη σε θέματα κυρίως εργασιακών σχέσεων, αντιμετώπισης, εκμετάλλευσης, καχυποψίας, αμφισβήτησης, αποδοχής ή μη αποδοχής, κλπ., των Ελληνοπόντιων:

(α) Υπάρχει κάποια διαλεκτική στα αιτήματα των Ελληνοπόντιων;

- «Οι Πόντιοι και η ξενοφοβία μας», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 3.7.1999¹⁵ – Το άρθρο είναι συναισθηματικά φορτισμένο και αναφέρεται σε διάφορες δηλώσεις αρχόντων της Πάφου για τους Πόντιους που διαμένουν εκεί. Κάνει κριτική για το ότι κατηγορείται η μειονότητα των Ελληνοπόντιων ως κακοποιοί στοιχείο και για το ότι ««κάποιοι» ζητούν την κεφαλήν τους «επί πίνακι»». Αγγίζει κάποιες εθνικές και ανθρωπιστικές ευαισθησίες περί ομόθρησκων και ομοεθνών που είναι μαζί μας «για να εξασφαλίσουν μια μπουκιά ψωμί». Η κριτική της αρθρογράφου

¹⁵ Άρθρο της Ρήνας Κατσελλή.

επεκτείνεται στο είδος ταπεινωτικής απασχόλησής τους, στις εργασίες που κάνουν: «κάνουν τις πιο βρώμικες και ταπεινές δουλειές έναντι πολύ χαμηλού μισθού», όπως και στην απουσία ενδιαφέροντος των αρχών και της Εκκλησίας: «μήπως το Υπουργείο Παιδείας, το Τμήμα Ευημερίας και η Εκκλησία έκαναν κάτι για να βοηθήσουν; Διερωτάται ακόμα γιατί μας προβληματίζει η συνύπαρξη με τους Πόντιους ενώ πριν το 1974 δεν μας ενοχλούσε η συνύπαρξη με τους Τουρκοκύπριους».

- «*Η εθνική συνείδηση των Ποντίων*», Εφ. «Φιλελεύθερος», 1.8.1999¹⁶ - Η αρθρογράφος κάνει κριτική του δημάρχου Πάφου και του βουλευτή του ΔΗΚΟ ως εξής: «Διαβάζοντας τις θέσεις του κ. Πιπτοκοπίτη και του δημάρχου Πάφου Φ. Σαρίκα, από τη δική μας ιστορία θυμάμαι τις Σταλινικές διώξεις που ξεκίνησαν το 1937 και συνεχίστηκαν μέχρι το Μ. Γκορμπατσόφ. Τότε ο Στάλιν εξόρισε πολλές οικογένειες Ελλήνων στις αχανείς και ερημώδεις εκτάσεις του Καζακστάν, επειδή ήταν Έλληνες. Απαγόρευσε τη διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας, έκλεισε τους συλλόγους και τις εκκλησίες, τα σχολεία, διέλυσε τις θεατρικές ομάδες και άλλους καλλιτεχνικούς μας φορείς. Εξόρισε και εξόντωσε ιερείς και δασκάλους, επιχειρώντας μια δεύτερη γενοκτονία εις βάρος μας (η πρώτη συντελέστηκε από τις ορδές του Κεμάλ Ατατούρκ, ιδρυτή της σημερινής Τουρκίας). Αν δεν μάθαμε ορισμένοι από εμάς Ελληνικά είναι διότι δεν μερίμνησε η ελληνική και κυπριακή πολιτεία και θα πρέπει να μην ολιγωρούν άλλο. Τι κάνανε οι κυβερνήσεις Ελλάδος και Κύπρου για τόσα χρόνια που μας εξόριζαν από πολιτεία σε πολιτεία της πρώην ΕΣΣΔ επειδή ήμασταν Έλληνες; Πώς τολμούν εκλεγμένα πρόσωπα από Ελληνοκύπριους να μας βρίζουν δημοσίως; Δεν πειράζει, ο Θεός είναι μεγάλος και επιβιώσαμε σε συνθήκες αντίξοες και διώξεις πιο σκληρές. Ο Ποντιακός Ελληνισμός θα αντέξει τον εξ απαλών ονύχων ρατσισμό που επιχειρείται εις βάρος του. Στην Κύπρο ακούμε συχνά για καταπάτηση των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Αυτό που έχω να πω στους κυρίους εκλεγμένους και στα ΜΜΕ που αφειδώς μεταδίδουν εις βάρος μας οτιδήποτε, τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ένα νόμισμα με δύο όψεις, στη μια πλευρά

¹⁶ Άρθρο Ελίνας Παπαδοπούλου.

γράφει αυτά που μας στερήσανε και στην άλλη αυτά που στερούμε εμείς από τους άλλους».

(β) Η γραμματική του ρατσισμού, στερεοτυπικές διαδικασίες και μετεξελίξεις σεναρίων

- Εφ. «Πολίτης», 15.10.1999¹⁷ - «Φθηνή εργατική δύναμη αποτελούν οι Πόντιοι που διαμένουν στην Πάφο, οι οποίοι προκαλούν τεράστια κοινωνικά προβλήματα. Πολλοί από αυτούς δεν γνωρίζουν καθόλου Ελληνικά, ενώ εκτοπίζουν τους Κυπρίους εργαζομένους από τις δουλειές τους ιδιαίτερα στις οικοδομές, τη γεωργία και τα ξενοδοχεία».
- Εφ. «Πολίτης», 15.10.1999¹⁸ - Σύμφωνα με τον αρθρογράφο, Πάφιος βουλευτής κατήγγειλε στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή Εργασίας της Βουλής, που συζήτησε τα προβλήματα που αναφέρονται από την παρουσία Ποντίων και άλλων κατόχων ελληνικών διαβατηρίων στην Πάφο, ότι, «Αρκετοί (Πόντιοι) που έχουν συνάψει παράνομους δεσμούς με Ρωσίδες, Ουκρανέζες, Μολδαβές και από άλλες χώρες μέσω αυτών των κυκλωμάτων τους έχουν εκδώσει πιστοποιητικά παλιννόστησης και κατ'επέκταση διαβατήρια για να είναι στην Κύπρο με πιο ασφαλή και νόμιμο τρόπο». Κατήγγειλε επίσης περί αδιαφορίας των αρμοδίων. Σύμφωνα πάντα με τον αρθρογράφο, ο Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Εσωτερικών ανέφερε στην ίδια επιτροπή ότι έγινε προσπάθεια καταγραφής των Ποντίων. Από τις 1200 οικογένειες που υπολογίζονται ότι βρίσκονται στην Πάφο μόνο 71 άτομα προσήλθαν για καταγραφή. Προειδοποίησε ότι θα γίνει νέα προσπάθεια και όσοι δεν προσέλθουν θα συλλαμβάνονται και θα απελαύνονται».
- «Στο γυμνάσιο Αγίου Αντωνίου Γκέτο ομογενών μαθητών», Εφ. «Πολίτης», 26.10.1999. - Στο γυμνάσιο Αγίου Αντωνίου Λεμεσού φοιτούν δεκατέσσερις Ρωσοπόντιοι μαθητές που παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα προσαρμογής και ομαδοποιημένοι γίνονται μέτοχοι φασαριών με τη συμπεριφορά τους. Το πρόβλημα τέθηκε στον Υπουργό Παιδείας από το σύνδεσμο γονέων του σχολείου. Εκφράζεται και δυσαρέσκεια για τις λίγες ώρες που απασχολείται

¹⁷ Άρθρο του Ν. Παπαλαζάρου.

¹⁸ Βλ. Παπαλαζάρου ο.π.

φιλόλογος με τους συγκεκριμένους μαθητές, προκειμένου να ξεπεράσουν τις δυσκολίες στη γλώσσα.

- «*Πρωτοφανής κοινωνικός ρατσισμός*», Εφ. «Φιλελεύθερος», 16.11.1999 - Ως αποτέλεσμα πρωτοφανούς για τα κυπριακά δεδομένα κοινωνικού ρατσισμού, χαρακτηρίζει η Επίτροπος Διοικήσεως την απέλαση του Ελληνοπόντιου Γ. Πολιτίδη που ζούσε στην Πάφο. Αναφέρει ακόμα ότι είδαν πρόσφατα το φως της δημοσιότητας αντιδράσεις και τοποθετήσεις, ως προς τους Ποντίους που ζουν στην Κύπρο, που ενέχουν έντονα το στοιχείο της προκατάληψης και του κοινωνικού ρατσισμού.
- «*Απέλασαν αθώο Πόντιο για δυο κόκα κόλα*» - *Μαστίγωμα από την Επίτροπο Διοικήσεως*, Εφ. «Πολίτης», 16.11.1999 – Στη στήλη «Κοινωνία» η εφημερίδα γράφει για την περίπτωση Ποντίου που ζούσε στην Πάφο μαζί με την οικογένειά του και μαζί με άλλους δύο Πόντιους ήταν ύποπτος για κλοπή μιας μπουκάλας κρασιού και δυο μικρών κόκα κόλα. Από τις εξετάσεις της Αστυνομίας το Νοέμβριο του 1998, φάνηκε ότι ο παραπονούμενος δεν είχε καμιά ανάμιξη και ότι εν πάση περιπτώσει δεν ήταν δυνατή η άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον του. Η υπόθεση έκλεισε, αλλά ο τότε Αστυνομικός Διευθυντής την επανάνοιξε και ζήτησε την απέλασή του, επικαλούμενος το «πρόβλημα των Ποντίων στην Πάφο». Το Τμήμα Μετανάστευσης, όπως αναφέρει η Επίτροπος στην έκθεσή της, συνέβαλε στο να ολοκληρωθεί η κατάφωρη αυτή αδικία, με την προχειρότητα και την αδιαφορία που επέδειξε κάτι όχι ασύνηθες για το Τμήμα αυτό, όπως και από τη διερεύνηση άλλων παραπόνων έχει διαπιστωθεί. Ουδείς ασχολήθηκε με τις προσωπικές συνθήκες του παραπονούμενου και δη με την ύπαρξη της συζύγου και των δύο ανήλικων παιδιών του...». Το άρθρο επισημαίνει τέλος τα περί μαστιγωτικής έκθεσης της Επιτρόπου Διοικήσεως για την Αστυνομική Διεύθυνση Πάφου και για το Τμήμα Μετανάστευσης. Η στήλη αναφερόμενη στην απέλαση του Ποντίου, τονίζει πώς η Επίτροπος Διοικήσεως στιγματίζει αυτήν την απέλαση ως πρωτοφανή προκατάληψη και κοινωνικό ρατσισμό, «... από τον οποίο διακατέχονται πολλοί Κύπριοι με θύματα τους Ποντίους...». Στην έκθεσή της επισημαίνεται ότι, ο υπό αναφορά Πόντιος «ήταν θύμα αυτού του κοινωνικού ρατσισμού». Σύμφωνα με το άρθρο, η Επίτροπος

«εισηγείται όπως εξευρεθούν τρόποι για αποκατάσταση αυτής της αδικίας που έγινε, μη αποκλεισμένου και του ενδεχομένου να εξασφαλιστεί στον παραπονούμενο εισιτήριο επιστροφής του στην Κύπρο και επανασύνδεσής του με τη γυναίκα και τα παιδιά του». Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι, ο παραπονούμενος Πόντιος, με βάση τα διατάγματα κράτησης και απέλασής του, που εκδόθηκαν κάτω από την πίεση της Αστυνομικής Διεύθυνσης Πάφου, συνελήφθη, όπως αναφέρει η Επιτροπή Διοικήσεως, ως κοινός εγκληματίας, κρατήθηκε στα αστυνομικά κρατητήρια στα αστυνομικά κρατητήρια Πάφου για ένα σχεδόν μήνα και απελάθηκε έξι μέρες πριν την ακρόαση της υπόθεσής του στο Ανώτατο Δικαστήριο.

- «Δεν δόθηκε άδεια για απέλαση Ποντίου», Εφ. «Φιλελεύθερος», 17.11.1999 - Αναφορά με λεπτομέρειες στην απέλαση του Ελληνοπόντιου Γ. Πολιτίδη.
- «Τέταρτη ληστεία - καρμπόν», Εφ. «Φιλελεύθερος», 17.11.1999¹⁹ - Η αστυνομία προβληματίζεται για σειρά ληστειών και εικάζεται ότι οι δράστες είναι Ελληνοπόντιοι.
- «Φέρνουμε πίσω τον Ελληνοπόντιο», Εφ. «Φιλελεύθερος», 18.11.1999²⁰ - Τραγελαφικά πράγματα συμβαίνουν με την περίπτωση ενός Ελληνοπόντιου, ο οποίος απελάθηκε πρόσφατα επειδή κατηγορείτο ότι έκλεψε ένα μπουκάλι κρασί και δύο κουτιά κόκα κόλα, αδικήματα που τελικά διαπιστώθηκε ότι δεν έκαμε. Χτες ο Υπουργός Εσωτερικών αποφάσισε όπως κινηθούν όλες οι διαδικασίες ώστε ο Πόντιος Γ. Πολιτίδης επιστρέψει στην Κύπρο και μάλιστα με έξοδα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Προηγήθηκε έκθεση καταπέλτης της Επιτροπής Διοικήσεως που κακίζει τη στάση της αστυνομίας να τον απελάσει.
- «Απάντηση Ν. Πιττοκοπίτη», Εφ. «Φιλελεύθερος», 18.11.1999²¹ - Ο βουλευτής Πάφου απαντά σε δημοσιεύματα των εφημερίδων «Φιλελεύθερος» και «Πολίτης» που τον χαρακτηρίζουν ότι προάγει το ρατσισμό και τη μισαλλοδοξία. Αναφέρει ότι απλώς ζήτησε να απελαθούν από την Πάφο οι 3000 παράνομοι, να μην ανανεωθούν άδειες σε αλλοδαπούς όπου δεν

¹⁹ Άρθρο Μ. Χατζηβασίλη.

²⁰ Άρθρο Μ. Χατζηβασίλη.

²¹ Στη στήλη Γράμματα στο «Φιλελεύθερο».

είναι αναγκαίο, να γίνει έλεγχος και καταγραφή όλων όσων έχουν Ελληνική καταγωγή με όλα τα απαραίτητα στοιχεία όπως μέγεθος οικογένειας, ηλικία παιδιών, επίπεδο μόρφωσης, επαγγελματική κατάρτιση και μετά από πλήρη έρευνα από το Υπ. Εργασίας, το Υπ. Οικονομικών και το Γραφείο Προγραμματισμού για τις πραγματικές ανάγκες της κυπριακής οικονομίας, ούτως ώστε να δοθεί η δυνατότητα μόνιμης απασχόλησης και εγκατάστασης και εφόσον ακόμα δοθούν και τα αναγκαία κίνητρα για σκοπούς μόρφωσης, στέγασης κ.α. Να υπάρξει η απαραίτητη αποσυμφόρηση από την Πάφο γιατί είναι αδύνατο μέσα σε μια μικρή πόλη με πληθυσμό 21000 να υπάρχουν 3000 αλλοδαποί με άδεια, 3000 -4000 παράνομοι, και 5300 - 5800 με Ελληνικά διαβατήρια ή πιστοποιητικά παλιννόστησης. Αυτά τα προβλήματα αν επιλυθούν, πρώτα και πάνω από όλους θα ωφεληθούν οι Έλληνες του Πόντου.

- «Σχολεία γκέτο και στην Κύπρο», Εφ. «Πολίτης», 19.11.1999²²
- Ξενόγλωσσα παιδιά μαζεύονται σε συγκεκριμένα σχολεία. Σχολεία γκέτο ξενόγλωσσων μαθητών που στην πλειοψηφία τους αντιμετωπίζουν γνωσιολογικά προβλήματα και προβλήματα προσαρμογής, γίνονται πονοκέφαλος για γονείς και καθηγητές παρά τις διαβεβαιώσεις του Υπουργείου Παιδείας ότι το φαινόμενο δεν εγείρει ανησυχίες. Στο γυμνάσιο Φανερωμένης στη Λευκωσία με σύνολο 140 μαθητών οι 25 είναι Ρωσοπόντιοι και άλλοι 7 προέρχονται από τη Βουλγαρία, Ρουμανία και Αίγυπτο. Αρκετοί δεν ξέρουν καν να μιλήσουν Ελληνικά, ενώ οι πλείστοι έχουν σοβαρές ελλείψεις ώστε να μπορούν να παρακολουθήσουν στο ζητούμενο χρόνο τα δεδομένα μαθήματα. Αρκετά από τα παιδιά αυτά προβαίνουν συχνά σε παραπτώματα, με αποτέλεσμα να αμαυρώνεται η εικόνα του σχολείου και οι Κύπριοι κάτοικοι της περιοχής να αποφεύγουν να στέλλουν εκεί τα παιδιά τους. Σύμφωνα με τον επαρχιακό επιθεωρητή Λευκωσίας το Υπουργείο Παιδείας προσπαθεί να απαμβλύνει τα προβλήματα μέσω προγραμμάτων στήριξης και αλφαριθμητισμού αλλά και κατανομή των ξενόγλωσσων μαθητών σε διάφορα σχολεία.

²² Άρθρο Κορίνας Παπανεάρχου.

- «Πόντιοι: Τα μαύρα πρόβατα», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 21.11.1999²³ - Το ρεπορτάζ αυτό αναφέρεται στη ζωή των Ποντίων που διαμένουν σε συγκεκριμένη περιοχή της Πάφου, τις συνθήκες διαμονής, εργασίας και διαβίωσής τους, τις σχέσεις τους με τους Κύπριους και την αγωνία για το μεροκάματο. «Όπως άλλοτε οι Κύπριοι ξεκίνησαν να βρουν την τύχη τους στην άλλη άκρη της γης, έτσι και οι Πόντιοι πορεύτηκαν δια μέσου του 20ου αιώνα και μερικές χιλιάδες απ' αυτούς έφτασαν μέχρι την Κύπρο. Πολλοί βολεύονται με τη διευθέτηση αυτή, Κάποιοι εργοδότες βρήκαν φτηνά εργατικά χέρια, κάποιοι ιδιοκτήτες διαμερισμάτων βρήκαν κάποιους να τα νοικιάσουν. Ιδιοκτήτες υπεραγορών και άλλων καταστημάτων βρήκαν πελάτες. Όμως για να γίνουν όλα αυτά, κάποιοι ήταν αναπόφευκτο να χάσουν τις δουλειές τους. Κάποιοι δεν έχασαν τίποτα, αφού υπάρχουν κλάδοι στους οποίους αρνούνται να εργοδοτηθούν Κύπριοι. Οι Πόντιοι άρχισαν να συγκεντρώνονται στην ίδια περιοχή, όπως συμβαίνει σχεδόν με όλους τους ξενιτεμένους σε όλες τις χώρες. Ανάμεσά τους υπάρχουν και ταραχοποιά στοιχεία. Υπάρχουν όμως και πολύ καθαρά πρόσωπα. Αν η προκατάληψη συνεχιστεί, αν η απομόνωση διαρκέσει για λίγο χρόνο ακόμα, τότε είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα θρηνήσουμε θύματα. Αν ληφθούν μέτρα στήριξης των Ποντίων, αν βρεθούν τρόποι απασχόλησής τους, τα εγκληματικά στοιχεία θα απομονωθούν κι από τους ίδιους τους Πόντιους. Όσο όμως μας βλέπουν σαν αντιπάλους, θα τους ανέχονται για να αισθάνονται πιο ενωμένοι και πιο δυνατοί.
- «Επέστρεψε ψες ο Γιώργος Πολιτίδης», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 24.11.1999 - Πίσω Στην οικογένειά του επέστρεψε χθες ο Ελληνοπόντιος Γ. Πολιτίδης που είχε απελαθεί με απόφαση της αστυνομίας με την κατηγορία της κλοπής ενός μπουκαλιού κρασί και δύο αναψυκτικών. Ο Πολιτίδης έφθασε με νυκτερινή πτήση από την Αθήνα στην Πάφο και εκεί τον υποδέχτηκε η σύζυγός του. Στο σπίτι τον περίμεναν οι δύο κορούλες του που τον σφικταγκάλιασαν. Ο ίδιος φανερά δυσσαρεστημένος από την απέλασή του έδειξε ταυτότητα από το

²³ Στήλη «Ρεπορτάζ» με άρθρο Β. Βασιλείου.

ελληνικό κράτος και πρόσθεσε: «Εγώ είμαι Έλληνας, δεν είμαι της μαφίας»²⁴.

- «Μέτρα για τους Ποντίους», Εφ. «Πολίτης», 15.12.1999²⁵ - Ο Υπουργός Εργασίας Α. Μουσιούτας, που επισκέφθηκε την Πάφο, ανέφερε ότι οι Ελληνοπόντιοι είναι ένα εξαιρετικό κομμάτι των απόδημων αδελφών μας και πρέπει να τους αγκαλιάσουμε. Οι υπηρεσίες του Υπ. Εργασίας εκπονούν προγράμματα κατάρτισης και απασχόλησης με σκοπό την ευημερία των Ποντίων. Ο Υπουργός συναντήθηκε με εκπροσώπους των Ελληνοποντίων και τους ανέφερε τις προτάσεις του Υπουργείου του.
- «Έκλαψαν οι Πόντιοι στην Πάφο», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 18.12.1999, Μέσα στην κατάμεστη αίθουσα εκδηλώσεων του Α΄ Λυκείου Πάφου από πλήθος Ποντίων, Παφίων, εκπροσώπων όλων των κομμάτων, των δημοτικών, κοινοτικών, στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών πραγματοποιήθηκε η προ-χριστουγεννιάτικη εκδήλωση στις 4.12.1999 προς τιμήν των αδελφών Ποντίων από το φιλοαστυνομικό Σύνδεσμο Κύπρου, το επαρχιακό παράρτημά του στην Πάφο, την Ιερά Μητρόπολη και την Αστυνομία. Οι παρευρισκόμενοι ένοιωσαν μεγάλη συγκίνηση ακούγοντας την ομιλία του εκπροσώπου των Ποντίων. Μαθητές και μαθήτριες χόρεψαν εθνικούς, Κυπριακούς και Ποντιακούς χορούς.
- «Διαμαρτυρία έξω από τις φυλακές. Απελάθηκε Ελληνοπόντιος γιατρός». Εφ. «Πολίτης», 6.3.2000 - Στην απέλαση Ελληνοπόντιου, κάτοχου γεωργιανού διαβατηρίου, ο οποίος βρισκόταν παράνομα στην Κύπρο από τον περασμένο Σεπτέμβριο, προχώρησαν οι Αρχές της Δημοκρατίας. Ο Αλέξανδρος Κορελλίδης, νευροπαθολόγος, κάτοχος γεωργιανού διαβατηρίου, με το όνομα Αλεξάντερ Κορέλοφ, έφθασε στην Κύπρο τον Αύγουστο και του δόθηκε άδεια παραμονής ως τουρίστα για 15 μέρες. Όταν η άδεια έληξε δεν την ανανέωσε και διέμενε παράνομα στη Λεμεσό όπου συνελήφθη στις 23 Φεβρουαρίου, οδηγήθηκε στις κεντρικές φυλακές και χθες

²⁴ Βλ. επίσης Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 25.11.1999: «Ξανάσμιξε ο Πόντιος με την οικογένειά του» και επιστολή αναγνώστη με τίτλο: «Αχρειότης», που αναφέρεται στην απέλαση του συκοφαντημένου Πόντιου ότι έκλεψε και την αδικία σε βάρος των πιο αδύνατων πολιτών.

²⁵ Άρθρο Κ. Νάνος.

απελάθηκε. Έξω από τις κεντρικές φυλακές συγκεντρώθηκαν χθες το πρωί εκατοντάδες Ελληνοπόντιοι, οι οποίοι ζητούσαν να δοθεί στον Κορελλίδη άδεια παραμονής μέχρις ότου μπορέσει να προσκομίσει τα απαραίτητα έγγραφα στις Αρχές της Δημοκρατίας. Ο Κορελλίδης έφυγε εσπευσμένα από τη Γεωργία λόγω της κατάστασης με τη γειτονική Τσετσενία.

- «*Πόντιοι, Φεύγουν όσοι δεν εξασφάλισαν ελληνικό διαβατήριο*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 5.7.2000²⁶ – Στο άρθρο επισημαίνονται διάφορα στοιχεία που σκιαγραφούν τις σχέσεις των Ελληνοποντίων με το νησί. Γίνεται αναφορά για περίπου 1500-2000 Πόντιους, οι οποίοι διαθέτουν πιστοποιητικό παλιννόστησης και θα απελαθούν από την Κύπρο εάν σε ένα χρόνο δεν εξασφαλίσουν ελληνικό διαβατήριο σύμφωνα με απόφαση της εξ υπουργών επιτροπής, η οποία εξέτασε το θέμα. Στη συνέχεια καταγράφονται διάφορα πληροφοριακά σημεία για την εκπαίδευση και κατάρτιση των Ελληνοποντίων, τις κοινωνικές παροχές που παίρνουν οι Πόντιοι και επισημαίνεται η σχέση τους με την αύξηση της ανεργίας. «Γίνονται μαθήματα ελληνικής γλώσσας και οργανώνονται προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης σε τομείς όπου υπάρχει ανάγκη. Οι άνεργοι Πόντιοι που έχουν εγγραφεί στα αρχεία του Γραφείου Εργασίας παίρνουν τα σχετικά επιδόματα. Πριν την εγγραφή τους στα Γραφεία Εργασίας αρκετοί Πόντιοι δούλευαν με χαμηλά μεροκάματα, κυρίως στην επαρχία Πάφου, κάτι το οποίο οδήγησε στην αύξηση της ανεργίας ανάμεσα στους ντόπιους εργάτες, των οποίων οι αμοιβές ήταν ψηλότερες. Σύμφωνα με την απογραφή, στην Κύπρο υπάρχουν περίπου 8500 Πόντιοι».
- «*Διασπορά Ποντίων σε σχολεία Πάφου*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 22.8.2000 – Αναφορά σε ειδική διευθέτηση για τα εκπαιδευτήρια της Πάφου ούτως ώστε σε κάθε γυμνάσιο να αναλογούν πέντε Πόντιοι μαθητές σε σύνολο τριάντα παιδιών. Έχει ληφθεί μέριμνα για τη διασπορά των παιδιών αυτών ώστε και τα ίδια να αφομοιώνουν ευκολότερα τα εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά και τα υπόλοιπα παιδιά να προχωρούν χωρίς προσκόμματα και καθυστερήσεις.

²⁶ Άρθρο Β. Βασιλείου.

- «Πόντιοι: Εκατέρωθεν καλές προθέσεις αλλά...», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 21.11.2000²⁷ - Πολλοί ντόπιοι παράγοντες αναφέρουν ότι η παρουσία πέντε περίπου χιλιάδων Ποντίων – παράνομων και μή – σε σύνολο 22 χιλιάδων κατοίκων, αναπόφευκτα δημιουργεί προβλήματα διαφορετικής κουλτούρας, καχυποψίας κ.α. Επίσης ως πρόβλημα παρουσιάζεται η συγκέντρωση των Ποντίων μαθητών σε ένα ή δυο μόνο εκπαιδευτήρια της Πάφου ενώ το Υπουργείο Παιδείας προγραμματίζει τη διασπορά των Ποντίων μαθητών. Επίσης το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων προσφέρει διάφορα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης με στόχο την επιμόρφωση των Ποντίων και την ευκολότερη προσαρμογή τους στην αγορά εργασίας. Ο αρθρογράφος επισημαίνει ότι αρκετοί Πόντιοι ζουν και εργάζονται παράνομα ενώ κάποιοι Πόντιοι δημιουργώντας διάφορα προβλήματα με την παραβατική τους συμπεριφορά, έδωσαν δικαιώματα ούτως ώστε να τσουβαλιαστούν όλοι οι ομοεθνείς του Πόντου ως «κοινωνικώς απροσάρμοστοι».
- «Με φυλακή πληρώνει νεαρός Ελληνοπόντιος τις παρανομίες του», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 7.6.2001²⁸ - «Στις Κεντρικές Φυλακές οδηγήθηκε για τα επόμενα τρία χρόνια, ο 20χρονος Ελληνοπόντιος Σ.Α., ο οποίος παρά το νεαρό της ηλικίας του αποδείχτηκε μακρυχέρης... Οι παράνομες επιδόσεις του Σ.Α. σημειώθηκαν τόσο στη Λεμεσό όσο και στην Πάφο και υπήρχαν περιπτώσεις που αποτέλεσε για την Αστυνομία πραγματικό πονοκέφαλο καθώς τα δυο τελευταία χρόνια είχε κυριολεκτικά αλώσει καταστήματα και κατοικίες...»

ΟΙ ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ

Σχήμα υποβάθμισης

Δε χρειάζεται ιδιαίτερη προσπάθεια να επιβεβαιωθεί ότι, η πιο αμφιλεγόμενη μειοψηφία που έρχεται και επανέρχεται στο προσκήνιο είναι οι αθίγγανοι. Σαν μειοψηφία πολιτών, γιατί είναι πολίτες αυτού του τόπου, κατέχουν μια εντελώς ιδιαίτερα αρνητική θέση στην κοινωνική συνείδηση. Εκτός από το ότι είναι το πιο ευάλωτο σύνολο στοιχείο

²⁷ Άρθρο Α. Εθελοντή.

²⁸ Άρθρο του Χρ. Χαραλάμπους.

τόσο στις ελεύθερες περιοχές όσο και στα κατεχόμενα, συναντά σχεδόν παντού την απόρριψη - απόρριψη της φτώχειας τους, της αθλιότητας που τους καταλογίζεται, της εμπιστοσύνης τους, της γκετοποίησης, απόρριψη της παρουσίας τους.

Υπάρχουν πολλές θεωρίες σχετικά με την καταγωγή των αθίγγανων, με την πιο αποδεχτή εκδοχή ότι, η κοιτίδα τους πρέπει να αναζητηθεί στη βορειοδυτική Ινδία²⁹. Στην Ευρώπη ζουν περίπου οκτώ εκατομμύρια αθίγγανοι. Οι κοινότητές τους, παρ' όλων που έχουν κοινή παράδοση, περιλαμβάνουν στους κόλπους τους μεγάλη ποικιλία ομάδων με διαφορετικούς πολιτισμούς, διαλέκτους και γλώσσες. Ο νομαδικός τρόπος ζωής δεν τους επιτρέπει να υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους, και υποφέρουν από κοινωνικό και πολιτιστικό αποκλεισμό.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προχώρησε στην εφαρμογή προγραμμάτων βελτίωσης των συνθηκών ζωής και στήριξης της πολιτιστικής κληρονομιάς των εκατομμυρίων αθίγγανων. Παραχωρούνται κοινοτικά ποσά στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες για προγράμματα που καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα από τη μόρφωση μέχρι την απασχόληση και στήριξη των αθίγγανων. Μεγαλύτερη σημασία δίδεται στη μόρφωσή τους και τη στήριξη της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Η κουλτούρα στους αθίγγανους της Κύπρου, μετά από το 1974, δεν είναι εύκολο βέβαια να κατανοηθεί στις ελεύθερες περιοχές για τρεις τουλάχιστο λόγους (α) έχουν μια δική τους διαφορετικότητα που εκφράζει ο δικός τους ιδιόμορφος τρόπος ζωής³⁰ (β) δε γνωρίζουμε τις επιδράσεις που δέχτηκαν/ δέχονται από το καθεστώς κατοχής και (γ) δε γνωρίζουμε τους τρόπους που προσαρμόστηκαν στις συνθήκες ζωής για τα τελευταία είκοσι έξι χρόνια, ούτε και την ικανότητα προσαρμογής τους στις δικές μας συνθήκες ζωής.

²⁹ Βλ. το σχετικό ρεπορτάζ του Γ. Τζιώρτζου, «Αθίγγανοι – Μια διαδρομή αιώνων: Από τη βορειοδυτική Ινδία στην Κύπρο», εφ «η Σημερινή», 22.4.2001.

³⁰ «Όποιος γράφει για τους Τσιγγάνους κινδυνεύει να θεωρηθεί πολύ απλουστευτικός για τους ειδικούς και πολύ λεπτομερής για τους καινούργιους αναγνώστες» (Liegeois: 1986), η πιο πάνω παρατήρηση είναι συνδεδεμένη με τη διαφοροποίηση που υπάρχει στις τσιγγάνικες ομάδες [Βλ. σχετικό, Μαρία Παυλή – Αθηνά Σιδέρη, «Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχσάας (Μελέτη – Έρευνα), Υπουργείο Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, εκδ. Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1990].

Οι προκαταλήψεις και διάφορα ημερολογιακά σενάρια

Η ανθρώπινη συμπεριφορά έναντι μιας ομάδας ανθρώπων που επιζητεί προστασία συνάδει με κάποιες έννοιες πολιτισμού, στον οποίο εδώ στην Κύπρο καταφεύγουμε ότι είμαστε διαποτισμένοι. Πράγματι, υπήρξαν ορισμένες δραστηριότητες στην κυπριακή κοινωνία που καθρεφτίζουν μια ξεχωριστή διάσταση ανθρωπιάς, ενός πολιτισμού «προσφοράς αγάπης για τον άνθρωπο», που έμπρακτα είδαμε και νοιώσαμε να μετουσιώνονται στα δρώμενα της κυπριακής κοινωνίας μέσα από μια ποικιλία εκδηλώσεων όπως είναι ο ραδιο-μαραθώνιος αγάπης για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, η καταπολέμηση της μαστίγας της πείνας, η πορεία Χριστοδούλας, αιμοδοσίες, έρανοι για την καταπολέμηση της πείνας στην Αφρική, εναγκαλισμός των βορειο-ηπειρωτών κλπ., οι οποίες καταγράφηκαν από την καθολική εγρήγορση ευαισθητοποίησης και προσφοράς των κατοίκων του νησιού.

Ακόμη, από μια πρώτη άποψη θα διαφωνούσα με τον όποιο μελετητή που θα μιλούσε περί *κλειστών κοινωνιών*, εννοώντας και την Κύπρο των ελεύθερων περιοχών, γιατί σίγουρα και αποδειγμένα θα παρέκκλιε της πραγματικότητας. Κι όμως, αν μια μελέτη περιοριστεί σε συμπεριφορές απέναντι στους αθίγγανους, που κάθε τόσο μας έρχονται από τα κατεχόμενα, θα ήταν πολύ δύσκολο να ερμηνεύσει κανείς πώς σε μια ανοιχτή κοινωνία υπάρχει ένας φραγμός διαχωριστικής γραμμής χωρίς διαπερατότητα. Κάποιες θέσεις με καθαρά ανθρωπιστική διάσταση όπως: «είναι κομμάτι αυτού του τόπου και αυτού του λαού και είναι μέρος της ύπαρξης και της ιστορίας του»³¹, παρουσιάζονται σποραδικά στην επικαιρότητα. Εντούτοις, στις πιο πολλές περιπτώσεις οι αθίγγανοι αντιμετώπιστηκαν από διάφορους ανώνυμους και επώνυμους πολίτες, με εμφανή στοιχεία «εχθρότητας», καχυποψίας, αμφισβητήσεων και μη αποδοχής, μέχρι και μισαλλοδοξίας³².

³¹ Βλ. σχετικό από παρέμβαση του βουλευτή του ΚΙΣΟΣ Τάκη Χατζηδημητρίου στη διάρκεια παρουσίασης του βιβλίου του «Μπροστά στα προβλήματα του τόπου», αναφερόμενος στην έννοια της πολυ-πολιτισμικότητας και στην ανάγκη σεβασμού της. Την ανταπόκριση έγραψε η Μ. Δημητρίου με τίτλο, «Οι αθίγγανοι είναι εδώ για ένα μήνα και η Κυβέρνηση ζητά... γνωματεύσεις», Εφ. «η Σημερινή» της 11.4.2001.

³² Βλ. σχετικό άρθρο του Δρα Κ. Μαυρίδη (διδάσκει Χρηματοοικονομική στο Πανεπιστήμιο Κύπρου), με τίτλο «Οι "αυτόμολο" αθίγγανοι και η "επαναπροσέγγιση"», όπου αναφορικά με τους αθίγγανους γράφει «... Από την

Μολονότι, η επίσημη πολιτεία κρατά τα προσχήματα και μάλιστα με έμπρακτη την αρχική οικονομική στήριξη των αθίγγανων και με την παροχή στις οικογένειές τους κάποιων καταλυμάτων ή και στέγης - σε υποβαθμισμένες έστω περιοχές - εντούτοις οι διάφορες διακηρύξεις περί ισότητας δικαιωμάτων και περί κανόνων δικαίου, που υποτίθεται περιλαμβάνουν τον κάθε κάτοικο στο νησί, δε φαίνεται να πείθουν για τις «ευαισθησίες μας» απέναντι στις μικρές ομάδες των αθίγγανων, λόγω κυρίως του τρόπου ζωής τους, που ξεφεύγει από τα συνηθισμένο³³, όπως επίσης και λόγω των ποικίλων τριτενεργικών

άλλη, έχουμε χρέος να προασπίσουμε την κοινωνική συνοχή στις ελεύθερες περιοχές. Όλοι αυτοί οι «δραπέτες» φεύγουν από τα κατεχόμενα, χωρίς να εμποδίζονται από τις κατοχικές αρχές. Ενώ, λοιπόν, καταφθάνουν στις ελεύθερες περιοχές καθημερινώς, εν μέσω πλήρους ηλιοφάνειας και σχεδόν από την ίδια γεωγραφική περιοχή, είναι περίεργο γιατί κάποιοι δικοί μας επιμένουν να τους ονομάζουν «αυτόμολους», «δραπέτες», «καταδιωγμένους» και άλλα επίθετα που τείνουν να δημιουργούν συμπάθεια προς τους αθίγγανους» και συνεχίζει στην πολιτική πτυχή του φαινομένου, από μια οπτική γωνία, που διακινεί την ανάγκη της «μη αποδοχής», «...το ερώτημα είναι γιατί οι κατοχικές αρχές δεν εμποδίζουν τη «φυγή» των αθίγγανων; Γιατί ο Ντεκτάς να επιτρέπει αυτή τη «δραπέτευση» προς τις ελεύθερες περιοχές, κάτι που ενδυναμώνει το επιχείρημα ότι οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι μπορούν να συμβιώσουν στον ίδιο χώρο; ...» και μπαίνει σε γενικεύσεις στήνοντας ένα υποθετικό σενάριο ότι, «κάθε σώφρων πολίτης αποδέχεται σήμερα ότι η υποτιθέμενη «φυγή» προς τις ελεύθερες περιοχές ενθαρρύνεται από το καθεστώς Ντεκτάς. Μιλάμε πλέον για ένα οργανωμένο σχέδιο, με παροτρυνόμενους κομπάρσους δήθεν «φυγάδες», οι οποίοι θα «παιξουν» κάποτε – εν γνώσει ή εν αγνοία τους – το ρόλο τους στην κατάλληλη ευκαιρία. Φαίνεται ότι η πρώτη φάση αυτού του σχεδίου είναι κατ' αρχήν η δημιουργία «ομοιογενών συμπαγών εστιών», που θα μπορούσαν αργότερα να «χρησιμοποιηθούν», για να δημιουργηθούν συνθήκες αποσταθεροποίησης στις ελεύθερες περιοχές. Οι συμπαγείς τουρκογενείς ομάδες θα μπορούσαν να προκαλέσουν προστριβές, οι οποίες θα ήταν αφορμή για νέες «ειρηνικές επεμβάσεις εκ μέρους της μητέρας Τουρκίας, για να γλιτώσει τους Τουρκοκυπρίους που και πάλι θα κινδυνεύουν», όπως ακριβώς το 1974...», Εφ. «Η Σημερινή» της 10.4.2001.

³³ Βλ. επίσης Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 29^{ης} Μαΐου, 1984, «Περί της Θέσεως των Αθίγγανων στα πλαίσια της Κοινότητας». Στο ψήφισμα αυτό επισημαίνεται εκτός των άλλων, στην παράγραφο 4, η προτροπή προς όλες τις χώρες – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης «να καταργήσουν κάθε διάταξη, που περιέχεται στην εθνική τους νομοθεσία και που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την εφαρμογή διακρίσεων».

μορφών διακρίσεως από τους ίδιους τους κατοίκους στις ελεύθερες περιοχές.

Οι παρακάτω χαρακτηριστικές δημοσιεύσεις/ αρθρογραφίες που επιλέχθηκαν από ένα πλήθος δημοσιευμάτων μιλούν από μόνες τους:

- «*Ημικατεχόμενοι αλλά και “ολίγον” ρατσιστές*», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 18.11.1999 - Ο αρθρογράφος αναφέρεται σε συγκεκριμένα παραδείγματα ρατσιστικής συμπεριφοράς εναντίον ατόμου με κινησιακά προβλήματα από το Ρ.Ι.Κ., αλλά και για την «ηρωική» επέμβαση αστυνομικής δύναμης για έξωση Τουρκοκύπριας που διέμενε «παράνομα» σε ένα άδειο σπίτι (ο νόμος εφαρμόζεται όταν δεν ενοχλούνται οι ισχυροί!). Η πολιτεία χρειάζεται να αλλάξει νοοτροπία στα θέματα που αφορούν τους Τουρκοκύπριους που διαφεύγουν στις ελεύθερες περιοχές. Όπως στέγαση, εργοδότηση, κοινωνικές παροχές, θέματα θρησκείας, πολιτισμού και εκπαίδευσης. Απλά έχουμε υποχρέωση απέναντι σε Κύπριους πολίτες για διασφάλιση ίσων δικαιωμάτων και ίσων ευκαιριών. Χρειαζόμαστε ακόμα σαφή παραδείγματα συμπεριφοράς που θα αντιστρατεύεται τη «ρατσιστική» λογική του διαχωρισμού σε ζώνες, αν πράγματι έχουμε μια άλλη αντίληψη για την κοινωνία του 2000, μια ανθρώπινη κοινωνία χωρίς προκαταλήψεις, υποκρισία και εκμετάλλευση.
- «*Οι φυγάδες και η απρόσμενη φιλοξενία τους*», Εφ. «Πολίτης», 16.3.2000³⁴ - «... Ένας σημαντικός αριθμός, αγνώστου προελεύσεως (μάλλον ασιίγγανοι από την Τουρκία), τουρκόφωνων υπάρχουν στη Λεμεσό, με πολλά παιδιά και ανύπαρκτα περιουσιακά στοιχεία. Η παρουσία τους άρχισε ήδη να δημιουργεί κοινωνική αναταραχή, διότι εισάγει μια νέα κοινωνική πραγματικότητα ανατρέποντας τις ισορροπίες που δημιουργήθηκαν τα τελευταία 25 χρόνια στην υποβαθμισμένη περιοχή του Αγίου Αντωνίου. Η απάντηση στο ερώτημα, γιατί έρχονται, δόθηκε κατά την επίσκεψη αυτή, δηλαδή έρχονται για ένα βασικό λόγο, τις 400 λίρες το μήνα, του Γραφείου Ευημερίας που δίδονται σε όλους ανεξαιρέτως... δεν εργάζονται απλά

³⁴ Σε είδος επιστολής του Χρύση Μιχαϊλίδη (Καθηγητής και αργότερα υποψήφιος βουλευτής του ΔΗΚΟ στις εκλογές του 2001), από τη στήλη «Το βήμα της Λεμεσού».

περιπλανώνται νομαδικά από καντούνι σε καντούνι και από γειτονιά σε γειτονιά, όπως και τα πολλά ζωηρά μελαχρινά κουτσούβελά τους». Ο επιστολογράφος ενώ αρχίζει την επιστολή του για απουσία πολιτικής από μέρους της δικής μας πλευράς απέναντι στους αθίγγανους, κλείνει το σημείωμά του με έμμεσα ειρωνικά σχήματα «δικαίωσης» της μη αποδοχής επισημαίνοντας ότι, «έναντι τέτοιων πολιτικών εξελίξεων...», «... τώρα θα πρέπει σε κάποιους δικούς μας να τους επιτραπεί η επιστροφή στα σπίτια τους στον κατεχόμενο βορρά, έστω και χωρίς τις 400 λίρες του φιλοδωρήματος για το καλωσόρισμα».

- *«Όλοι τα βάζουν με τους τσιγγάνους» - “Αντιδράσεις και κλίμα καχυποψίας στην Λεμεσό” - “Επεισόδια απέτρεψαν την παράδοση σπιτιού σε οικογένεια αυτόμολων τσιγγάνων”, Εφ. «Πολίτης», 17.3.2000³⁵ - Το άρθρο αρχίζει με υπογραμμισμένο κείμενο για το «κλίμα καχυποψίας εναντίον των τσιγγάνων και των αυτόμολων που ήρθαν από τα Κατεχόμενα, επισημαίνοντας για εκδήλωση επεισοδίων στην τουρκοκυπριακή συνοικία. «Τα επεισόδια προκλήθηκαν από μόνιμους κατοίκους της περιοχής κατά τη διάρκεια της παράδοσης ενός σπιτιού σε οικογένεια αυτόμολων τσιγγάνων, από υπάλληλο της υπηρεσίας Διαχείρισης Τουρκοκυπριακών Περιουσιών. Οι κάτοικοι έστησαν караούλι έξω από την οικία, που ας σημειωθεί έχει εγκαταλειφθεί εδώ και αρκετά χρόνια και είναι σχεδόν ετοιμόρροπη. Η αγανάκτηση των κατοίκων ήταν αποτέλεσμα προχθεσινού οικογενειακού καβγά μεταξύ των τσιγγάνων, που ξεσήκωσε την περιοχή... για την καταστολή του χρειάστηκε η επέμβαση της Αστυνομίας. Επικαλούμενοι τη διατάραξη της ασφάλειας της περιοχής τους..., οι γείτονες δεν άφησαν τον υπάλληλο της υπηρεσίας να παραδώσει το σπίτι. Στήθηκαν έξω από το εγκαταλειμμένο σπίτι και φώναζαν διαμαρτυρόμενοι πως θα αλλάξει ο δημογραφικός χαρακτήρας της περιοχής, πως θα δημιουργηθούν γκέτο και πως από μια ήσυχη γειτονιά που είναι τα τελευταία χρόνια θα μετατραπεί σε άντρο κακοποιών...». Η αρθρογράφος τέλος επισημαίνει ότι «από τη συνομιλία με τους κατοίκους της Τούρκικης Συνοικίας της Λεμεσού, Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους, διαφάνηκε πως το πρόβλημα που προκύπτει δεν αφορά τις σχέσεις μεταξύ τους. Η*

³⁵ Άρθρο της Μ. Λυσάνδρου.

αντίδραση των κατοίκων και των δύο κοινοτήτων είναι εναντίον των τσιγγάνων, εφόσον ο τρόπος ζωής τους θεωρείται προκλητικός και δεν συνάδει, όπως πιστεύουν, με την ασφάλεια και την υγιεινή».

- «Ανεύθυνη η εγκατάσταση αθίγγανων στην Πάφο», Εφ. «Ο φιλελεύθερος», 3.4.2001 – Ο αναπληρωτής πρόεδρος του Κινήματος των Σοσιαλδημοκρατών Γ. Ομήρου, κατάγγειλε ως ανεύθυνη την τακτική της κυβέρνησης να αποστέλλει για εγκατάσταση στην Πάφο αθίγγανους που μαζικά έρχονται στις ελεύθερες περιοχές, «Η Πάφος δεν αποτελεί τόπο εγκατάστασης ανεπιθύμητων προσώπων ανεξακρίβωτης ταυτότητας και πολύ περισσότερο προσώπων που σύμφωνα με τη δήλωση του Υπουργού Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξεως έρχονται στις ελεύθερες περιοχές ως κατάσκοποι. Αν έτσι έχουν τα πράγματα αυτό σημαίνει ότι η Κυβέρνηση έχει επιλέξει την Πάφο ως περιοχή μελλοντικής αποσταθεροποίησης και ανωμαλίας. Είναι ασφαλώς συνταγματική υποχρέωση της Κυβέρνησης να υποδέχεται κάθε Κύπριο υπήκοο στις ελεύθερες περιοχές. Η υποχρέωση όμως αυτή υπάρχει από τη στιγμή της αξιόπιστης εξακρίβωσης της ταυτότητας των προσώπων που έρχονται από τα κατεχόμενα. Η ανεξέλεγκτη έλευση των αθίγγανων στις ελεύθερες περιοχές της Κύπρου έχει εξελιχθεί σε μείζονος σημασίας θέμα ασφάλειας της Κυπριακής Δημοκρατίας».
- «Λέμπα: Καταγγελίες για κλοπές από αθίγγανους», Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 4.4.2001³⁶ - «Ενώ τα προβλήματα της χθεσινής σύσκεψης στο Προεδρικό Μέγαρο για το θέμα των αθίγγανων έγιναν δεκτά με ανακούφιση στην Πάφο, οι αρμόδιες Αρχές της επαρχίας, εξακολουθούν να είναι προβληματισμένες με την ύπαρξη 84 αθίγγανων που βρίσκονται τελευταία στην Πάφο. Όσο κι αν η απομάκρυνση της προοπτικής της έλευσης νέων ομάδων από τα κατεχόμενα λύνει μερικώς τα χέρια στα επαρχιακά εμπλεκόμενα τμήματα, η κατάσταση πολύ απέχει από το να χαρακτηριστεί ομαλή. Με την παρέλευση των πρώτων ημερών, οι πλείστοι αθίγγανοι που εγκαταστάθηκαν στην Πάφο άρχισαν να εγείρουν αιτήματα που περιπλέκουν την κατάσταση. Συναθροιστικά αυτών είναι η μετακίνησή τους από τα πρώην τ/κ

³⁶ Ανταπόκριση από τα Γραφεία της εφημερίδας «Ο Φιλελεύθερος», στην Πάφο.

χωριά σε αστικές ή ημιαστικές περιοχές. Ως δικαιολογία για το αίτημα αυτό προβάλλεται η δυσκολία εξεύρεσης εργασίας ή ειδών πρώτης ανάγκης στα απομακρυσμένα χωριά όπου βρίσκονται σήμερα. Τόσο ο Έπαρχος Πάφου Α.Χ., όσο και οι λειτουργοί του Τμήματος Ευημερίας Πάφου, κατέστησαν χθες σαφές ότι δεν υπάρχουν πλέον περιθώρια εξυπηρέτησης άλλων αθίγγανων, αλλά ούτε και ικανοποίησης αιτημάτων μετακίνησης. Ο Έπαρχος Πάφου προχώρησε λέγοντας ότι λήφθηκε πρωτίστως μέριμνα αποφυγής της γκετοποίησης των 84 αυτών ανθρώπων, γι αυτό και διασκορπίστηκαν σε χωριά όπου πριν το '74 υπήρχε το τουρκοκυπριακό στοιχείο. Δε δίστασε, ωστόσο, να στείλει ένα προειδοποιητικό μήνυμα, ερωτηθείς για τις δηλώσεις κάποιων αθίγγανων ότι θα μετακινηθούν σε τόπους που οι ίδιοι θα επιλέξουν, τονίζοντας ότι οι Αρχές έχουν τον τρόπο να επαναφέρουν τα πράγματα στον αρχικό σχεδιασμό... τα προβλήματα καθημερινότητας στις περιοχές διαβίωσης των αθίγγανων άρχισαν σιγά - σιγά την εμφάνισή τους. Στη Φασούλα οι ίδιοι οι αθίγγανοι διαμαρτύρονται συνεχώς γιατί νιώθουν αποκομμένοι, στη Λέμπα και την Έμπα γίνεται ήδη διασύνδεση της εκεί παρουσίας τους με κάποια κρούσματα κλοπών που παρατηρήθηκαν, ενώ και στην καρδιά της τουριστικής περιοχής Κάτω Πάφου υπήρξαν διαμαρτυρίες περί φαινομένων οχληρίας και παρενόχλησης τουριστών για οικονομική βοήθεια, με τους αθίγγανους να είναι και εδώ στο στόχαστρο».

- «Ζήτηω οι αθίγγανοι», εφ. «Η Σημερινή», 23.4.2001³⁷ - «Με απόφαση του “Υπέρτατου Νόμου” οι αθίγγανοι της αθιγγάνου Δημοκρατίας μας εξαγιώνονται και πολιτογραφούνται ως Κύπριοι πολίτες ... ελευθέρως όμως βοσκής. Εναρμονισθείς ο Νόμος αυτός και με έναν «αριστερό» πολιτευτή που είχε δηλώσει πρόσφατα πως οι κούλλουφοι³⁸ αυτοί είναι μέρος της ιστορίας και του πολιτισμού μας, φορτώνει στην πολύπαθη και απαθή κοινωνία τα απόβλητα μιας ιστορίας. Εμβολιάζει με νέους νοσογόνους ιούς το νόημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ουμανισμού στο νησί. Και τοποθετεί έτσι άλλη μια νάρκη στα

³⁷ Α.Φ. Πολυκάρπου, Μόρφου - από τη στήλη των Επιστολών.

³⁸ Κυπριακή λέξη, «στερεότυπο», που συγκεντρώνει στοιχεία της μη αποδοχής όπως ακάθατοι, αποκρουστικοί, κλέφτες, κ.α, που αποδίδεται στις εξαθλιωμένες ομάδες των αθίγγανων.

θεμέλια των διεκδικήσεων (;) μας για ελευθερία, επιστροφή και απεξάρτησή μας από τον εποικισμό. Με την ίδια βεβαίως λογική θα ισχυριστούν σύντομα και κάποιοι υψηλά ιστάμενοι και εκπαιδευθέντες επαναπροσεγγιστές³⁹ - όπως και ο Ντεκτάς - πως και οι έποικοι είναι μέρος της ιστορίας μας. Όθεν... Ζήτω οι αθίγγανοι καλού, κακού. Για να 'χουμε και τα μέσα και τους ψήφους τους. Ξεπεσμός».

- «Οι τσιγγάνοι δεν μπορούν να έχουν υπερ-δικαιώματα», Εφ. «Η Σημερινή», 24.4.2001⁴⁰ - Ο τίτλος αυτός αποδίδει τη θέση του Υπουργού Εσωτερικών στο εν λόγω άρθρο: «Στο θέμα των αθίγγανων η κυβέρνηση κάνει αυτό που επιβάλλεται από τις συνταγματικές και διεθνείς συμβατικές μας υποχρεώσεις, δήλωσε ο Υπουργός Εσωτερικών Χριστόδουλος Χριστοδούλου, και πρόσθεσε ότι σχετική και η γνωμάτευση του Γενικού Εισαγγελέα ότι η Κύπρος σέβεται και διασφαλίζει τα δικαιώματα όλων των πολιτών της. Ο κ. Χριστοδούλου υπογράμμισε, όμως, ότι οι αθίγγανοι δεν μπορούν να έχουν υπερ-δικαιώματα και υπερ-προνόμια και δεν μπορούν να τυγχάνουν μεταχείρισης, η οποία να υπερβαίνει σε δικαιώματα και ωφελήματα αυτήν που τυγχάνει οποιοσδήποτε άλλος Κύπριος. Όταν η κυβέρνηση επιλαμβάνεται αυτών των θεμάτων, είπε ο Υπουργός Εσωτερικών, δεν μπορεί να παραγνωρίζει άλλα υψίστης σημασίας θέματα, όπως είναι η εθνική ασφάλεια και είναι γι' αυτόν το λόγο που οι αρμόδιες υπηρεσίες επιλαμβάνονται των περιπτώσεων των τσιγγάνων και προσπαθούν να εξακριβώσουν τις ταυτότητές τους. Ο υπουργός Εσωτερικών διαβεβαίωσε τους κατοίκους των χωριών όπου έχουν εγκατασταθεί οι 85 περίπου τσιγγάνοι, ότι δεν πρόκειται να υπάρξει αύξηση του αριθμού αυτού στις κοινότητές τους. Σε περίπτωση που νέο κύμα τσιγγάνων φθάσει στις ελεύθερες περιοχές, τότε οι αρμόδιες υπηρεσίες θα προβούν σε άλλες διευθετήσεις. Τέλος ο κ. Χριστοδούλου διευκρίνισε ότι οι τσιγγάνοι θα παίρνουν διατροφή και θα έχουν στέγη είτε σε σπίτια είτε σε αντίσκηνα εφόσον δεν φεύγουν και δεν μετακινούνται από τους χώρους που τους έχουν υποδείξει οι αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες... Αναφερόμενος στο θέμα της

³⁹ Έννοια που αποδίδεται στις ομάδες που προάγουν διαδικασίες επαναπροσέγγισης των δύο κοινοτήτων μετά το 1974.

⁴⁰ Άρθρο της Μ. Πολεμίτου.

παραχώρησης επιδόματος, ο υπουργός Εσωτερικών διευκρίνισε πως δικαιούχοι τέτοιων επιδομάτων είναι όσοι Κύπριοι πολίτες δεν μπορούν να εργαστούν».

- «*Βρήκαν δουλειές στην Πάφο οι αθίγγανοι, αλλά δουλεύουν με το δικό τους τρόπο...*», Εφ. «*Η Σημερινή*», 25.4.2001⁴¹ - Μ το άρθρο φιλοξενείται και μια φωτογραφία μικρών παιδιών, με τα αθώα παιδικά χαμόγελα και με τη λεζάντα: «*Παιδιά αθίγγανων στη Σταυροκόγχου της Πάφου. Οι γονείς τους δεν τα στέλλουν στο σχολείο και δεν έθεσαν θέμα στοιχειώδους εκπαίδευσής τους*». Στο άρθρο επισημαίνεται ότι δεν υπήρξαν ιδιαίτερα προβλήματα από την παραμονή των ενενήντα περίπου αθίγγανων που ήρθαν από τα κατεχόμενα και διαμένουν στην επαρχία Πάφου... αρκετοί από αυτούς, βρήκαν δουλειά και εργοδοτούνται από Ελληνοκυπρίους σε κτηνοτροφικές, γεωργικές και οικοδομικές εργασίες...όπως επισήμανε ο αστυνομικός διευθυντής Πάφου Σ.Κ., δεν είναι άνθρωποι της «*δουλειάς*» και συνηθίζουν να δουλεύουν λίγες μέρες, να διακόπτουν μέχρι να ξοδέψουν τα χρήματα που παίρνουν και μετά να ψάχνουν για άλλη εργασία...». Στο ίδιο άρθρο γίνεται αναφορά για διατροφή και στέγη που παρέχεται στους αθίγγανους, εφόσον δεν φεύγουν από τους χώρους που τους έχει εγκαταστήσει η κρατική υπηρεσία. Αναφορικά με την εκπαίδευση των μικρών παιδιών των αθίγγανων, επισημαίνεται από το ίδιο άρθρο ότι σε σχετικό ερώτημα ο Υπουργός Εσωτερικών «*εξέφρασε απορία, γιατί οι αθίγγανοι δεν έχουν θέσει μέχρι τώρα θέμα παροχής στοιχειώδους εκπαίδευσης στα παιδιά τους, αφού δεκάδες από αυτά είναι σχολικής ηλικίας*». Κι όμως το «*δικαίωμα του εκπαιδευέσθαι*» παρέχεται από τους νόμους ως μείζον ζήτημα για το κάθε μικρό παιδί της σχολικής ηλικίας και, τουλάχιστο θα αναμενόταν από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες κάποια ένδειξη μεγαλύτερης ευαισθησίας για εφαρμογή αυτού του δικαιώματος και για τα παιδιά των αθίγγανων, που η νομοθεσία τα θέλει στο σχολείο. Με τη «*μη-εκπαίδευση*», η αρχή της ισότητας είναι φενάκη που επισκιάζει όλα τα «*περί κυβερνητικού ενδιαφέροντος*» άλλα. Η απουσία ευθύνης των κρατικών υπηρεσιών να υποδείξουν στους γονείς

⁴¹ Από τη στήλη «*Ειδήσεις*», άρθρο του Μ. Δημητρίου.

ότι, στις ελεύθερες περιοχές οι νόμοι λειτουργούν με υποχρεωτική εκπαίδευση είναι ολίσθημα στο προφίλ της Δημοκρατίας μας. Το σχετικό άρθρο αρκείται σε αναφορά που επιδιώκει ερμηνεία της μη διεκδίκησης από τους γονείς για στοιχειώδη εκπαίδευσης των παιδιών τους με το ότι, «...είναι προφανές, πάντως, ότι ούτε στα κατεχόμενα τα έστελλαν σχολείο». Στην προβληματική της σκέψης μας απαντάμε στα πιο πάνω με ένα ερώτημα: «*Μήπως επιδιώκεται η πρακτική των κατεχομένων ως μοντέλο που μας δίνει δικαίωμα να διατηρούμε «παιδιά ενός άλλου θεού»;*».

Εκτός των άλλων, με τη σημερινή φάση της ενταξιακής πορείας της Κύπρου το φαινόμενο μετακίνησης των αθίγγανων από τα κατεχόμενα στις ελεύθερες περιοχές και επιδίωξής τους να κατοικήσουν στο νότιο μέρος, που ελέγχει η Κυπριακή Δημοκρατία, παρουσιάζει μια ιδιαίτερη πολιτική δυνητικότητα⁴². Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο επισημαίνεται ότι η κυβέρνηση, τώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, δεν έχει διαμορφώσει ολοκληρωμένη πολιτική στο θέμα της έλευσης των αθίγγανων από τα κατεχόμενα⁴³.

⁴² Βλ. σχετικό από παρέμβαση του βουλευτή του ΚΙΣΟΣ Τάκη Χατζηδημητρίου, «Η Ευρώπη δεν είναι απλώς ένας νόμος προς τον οποίο εμείς πρέπει να προσαρμοστούμε. Είναι μια ευρύτερη αντίληψη, που θα έπρεπε να την είχαμε, ανεξάρτητα αν πηγαίνουμε ή όχι προς την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην Κύπρο οι Έλληνες είμαστε το κυρίαρχο στοιχείο. Κυριαρχεί η ελληνική ιστορία και πολιτισμός. Αλλά πέραν αυτού, είναι κι οι Μαρωνίτες. Είναι κι αυτοί Κύπριοι και είναι και αυτοί πατριώτες. Είναι και οι Αρμένιοι. Είναι και αυτοί Κύπριοι και είναι και αυτοί πατριώτες. Είναι και οι Τουρκοκύπριοι. Είναι και αυτοί Κύπριοι και έχουν τις δικές τους πολιτιστικές αξίες. Πόσο τα γνωρίζουμε αυτά τα πράγματα και πόσο τα σεβόμαστε; Φοβάμαι ότι διογκώνουμε τη δική μας φυσιογνωμία και αγνοούμε ή υποτιμούμε όλους τους άλλους. Εξ ου και το πρόσφατο περιστατικό με τουςτσιγγάνους. Έρχονται 150τσιγγάνοι απ' εδώ και αναστατώνεται η κοινωνία μας... Ναι, έρχονται διότι δυστυχούν στα κατεχόμενα. Λένε κάποιοι ότι μπορεί ανάμεσά τους να υπάρχουν πράκτορες που διεισδύουν. Από τη στιγμή που θα ακολουθήσουμε αυτή τη λογική και να τους θεωρούμε όλους πράκτορες, είναι κλασική βάση για ρατσισμό...», σε ανταπόκριση της Μ. Δημητρίου ο.π.

⁴³ Βλ. σχετική εξαγγελία του Υπουργού Εσωτερικών, σε άρθρο Μ. Δημητρίου, ο.π. «... οποιοδήποτε αθίγγανοι έρχονται στις ελεύθερες περιοχές, μέχρι να αποδειχθεί ότι είναι Κύπριοι πολίτες ή όχι, «δεν θα τυγχάνουν μεταχείρισης τουριστών»... αν είναι Κύπριοι πολίτες, θα τυγχάνουν μεταχείρισης των Κυπρίων πολιτών. Αν δεν είναι Κύπριοι πολίτες, είτε θα απελαύνονται είτε θα επιστρέφουν στα κατεχόμενα είτε θα διώκονται ποινικώς, γιατί έχουν εισέλθει παράνομα στο έδαφος

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Συνοψίζοντας από τις παραπάνω αναλύσεις επισημάνθηκαν κάποιες αξιωματικές πιθανολογικές συναρτήσεις:

1. Ο διάλογος και η προσπάθεια αποδοχής του «άλλου» είναι τα ουσιώδη συστατικά που θα μπορούσαν να χτίσουν απαλυντικές «γέφυρες» συρρίκνωσης των προκαταλήψεων και της ξενοφοβίας.
2. Ο διάλογος ή, η επικοινωνία με τους πολιτισμούς των «άλλων» στοιχειοθετούν δημιουργικές πολιτιστικές συγκρίσεις με το περιβάλλον και στοχεύουν σε μεθόδους καταπολέμησης της αποξένωσης των ξένων, επίσης, δρομολογούν τρόπους για να γίνει κατορθωτό να απαλυνθούν κάπως οι προκαταλήψεις και η ξενοφοβία.
3. Η σχέση οικονομικών μεταναστών με ντόπιους δυνητικά υπακούει στους νόμους της αγοράς, του φτηνού δηλαδή ανθρώπινου δυναμικού και είναι κυρίως με αυτή την αντιστοιχία, των σχέσεων εργοδοσίας και εκμετάλλευσης που πιο πολύ αξιολογούνται και οι αναμενόμενες νόρμες των ξένων.
4. Το φαινόμενο της μη αποδοχής των Τουρκοκύπριων και των αθίγγανων από τα κατεχόμενα, που διεισδύουν στις ελεύθερες περιοχές από τα κατεχόμενα, δεν περιορίζεται σε οικονομικά μόνο κριτήρια, αλλά και σε εθνοτικές εξάρσεις, που μεταφυτεύονται από ιστορικές «εθνεγερτικές» παραφυάδες που βρίσκουν εύφορο έδαφος ανάπτυξης από την ορατή παρουσία των κατοχικών δυνάμεων στη βόρεια Κύπρο.
5. Οι μετανάστες δε λειτουργούν παθητικά ή νομοτελειακά για να δίνουν πάντα την επιθυμητή «εικόνα», σύμφωνα με τις αναμενόμενες από τους Κύπριους νόρμες, στις πιο πολλές

της Κυπριακής Δημοκρατίας, αφού πρώτα τελούν υπό περιορισμό στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο των Κεντρικών Φυλακών, είτε στον καινούργιο που θα κατασκευαστεί...».

- περιπτώσεις συσπειρώνονται σε ομοειδείς ομάδες, αναπτύσσουν ομαδική συνείδηση και λειτουργούν ως μαλακά, δυναμικά και εξελίξιμα ανθρώπινα διεκδικητικά συστήματα.
6. Οι μετανάστες μέσα από ενοποιημένες οντότητες ζητούν σεβασμό της διαφορετικότητάς τους, αυτο-καλλιεργούνται κυρίως αμυντικά απέναντι στην όποια προσβολή των δικαιωμάτων τους και ισχυροποιούνται διαλεκτικά ανάλογα με το βαθμό της *δυναμικής* της πολιτιστικής τους ταυτότητας.
 7. Όσο πιο πολύ μια ομάδα μειονότητας απομονώνεται και αισθάνεται να μειώνεται από τις συμπεριφορές του περιβάλλοντός της, τόσο πιο πολύ διαπιστώνει την ανάγκη της συνοχής της και αναπτύσσει *σταθερότητα* στη διαμόρφωση μιας δικής της *sui generis* θεμελιώδους «εξουσίας»: την εξουσία να προκαλεί μιαν κατά τα φαινόμενα άλυτη σύγκρουση, ακριβώς επειδή στις διαπραγματεύσεις που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές ανταλλαγές η δυναμική της σταθερότητας που τη συγκροτεί αρνείται να προβεί σε οποιοδήποτε συμβιβασμό και οιονεί μπλοκάρει τη διαπραγμάτευση με αυτούς που υποστηρίζουν τα κυρίαρχα πρότυπα.
 8. Η σταθερότητα που διέπει τη διαφορά των Ελληνοπόντιων είναι η ιδιαιτερότητά τους ως κατηγορίας μεταναστών, που πιθανολογικά ήθελαν να τους βλέπουμε κι ως παράγοντα εθνικής ενδυνάμωσης. Από τη μετεξέλιξη των σχέσεών τους άρχισαν να αισθάνονται πιο πολύ ως αντικείμενο εκμετάλλευσης, «γκετοποίησης» και μη αποδοχής. Στο μοντέλο των Ελληνοπόντιων σκιαγραφήθηκε έτσι ένα αυτορρυθμιζόμενο «*αμυντικό διεκδικητικό σύστημα σταθερότητας*», όπου η ιδιομορφία της «εξουσίας» του θεμελιώνεται από ένα πλήθος κοινωνικών συγκρούσεων, που παρέκκλιναν από τις αναμενόμενες νόρμες, με αποτέλεσμα να δρομολογηθεί ένας επιταχυνόμενος ρυθμός ξενοφοβικών υστεριών των Ελληνοκύπριων που ζούσαν σε διάφορες γειτονιάζουσες περιοχές, με διαστάσεις οιονεί ρατσιστικού περιεχομένου.
 9. Η *σταθερότητα της οντότητας των Ελληνοπόντιων* - ένα λογικό μοντέλο που ανταγωνίζεται τα κυρίαρχα πρότυπα – καθίσταται στα μάτια των ντόπιων ως μια *sui generis* «αντι-νομική» νόρμα. Έτσι, «γκετοποίηση», ομαδικές έξοδοι, η μη συναναστροφή με τους ντόπιους, η διεκδίκηση κοινωνικών δικαιωμάτων, που άλλες μειονότητες δεν ζητούν κλπ., τα οποία φαίνεται να κυριαρχούν στις

σταθερές των αιτημάτων των Ποντίων, αποτελούν παρεκκλίσεις από τις αναμενόμενες νόρμες.

10. Στη λογική της μειονότητας των Ελληνοπόντιων η *ενότητα* προσβλέπει στη διασφάλισή της απέναντι στις ξενοφοβικές επιθέσεις της άρχουσας πλειοψηφίας των Ελληνοκύπριων και, η κοινωνική αστάθεια, η οποία δημιουργείται από τη σταθερότητα της μειονότητας αυτής - σταθερότητα που διέπει τη διαφορά της από το «μη-αλάθητο» της πλειοψηφίας - αναπτύσσει προβληματικές καταστάσεις μέχρι και αβεβαιότητα που μερικές φορές δεν επιλύεται, παρά με την αποδοχή ή την προσέγγιση ορισμένων από τις αντιπροτεινόμενες νόρμες της μειοψηφίας.
11. Οι αθίγγανοι είναι το πιο ευάλωτο σύνολο στοιχείο τόσο στις ελεύθερες περιοχές όσο και στα κατεχόμενα, τυγχάνει σχεδόν παντού της απόρριψης - απόρριψης της φτώχειας τους, της αθλιότητας που τους καταλογίζεται, της εμπιστοσύνης τους, της γκετοποίησης, απόρριψη της παρουσίας τους, της κουλτούρας τους, της ικανότητάς τους να προσαρμοστούν στις συνθήκες ζωής που γνωρίζουμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αζίζι-Καλατζή Α., Ζώνιου – Σιδέρη Α. και Βλάχου Α., «Προκαταλήψεις και στερεότυπα. Δημιουργία και αντιμετώπιση», εκδ. Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.
2. Allen V.L., “Social support for nonconformity”. In L. Berkowitz (ed), “Advances in experimental social psychology VIII”, Academic Press, New York, 1975.
3. Hollander E. P., “Competence and conformity in the acceptance of influence”, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, pp 61, 360-365, 1960.
4. Maier N. R. F. and Mac Ray E. P., “Increasing innovation in change situations through leadership skills”, *Psychological Reports*, 31, 343-354, 1972.
5. Merton R. K., “Social Theory and Social Structure”, Free Press, New York, 1957.
6. Παπαστάμου Στάμου και Μιούνυ Γκάμπριελ, «Μειονότητες και Εξουσία», εκδ. Αλέτρι, Αθήνα, 1983.
7. Παυλή Μαρία και Σιδέρη Αθηνά, «Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας (Μελέτη – Έρευνα)», Υπουργείο Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, εκδ. Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1990.
8. Tuddenham R.D., “The influence upon judgments of the apparent discrepancy between self and others”, *Journal of social psychology*, p.p. 53, 69 – 79, 1961.

Διάφορα άρθρα κατά σειρά αναφοράς

1. Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Λευκωσία, 1960.
2. «Απογραφή Πληθυσμού 1992», Τόμος Πρώτος, Αρ. Έκθεσης 8, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Υπουργείο Οικονομικών, Λευκωσία, 1994.
3. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 29^{ης} Μαΐου, 1984, «Περί της Θέσεως των Αθίγγανων στα πλαίσια της Κοινότητας».

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
Κρίστης Χαράκης – Κλείτος Σωτηριάδης
ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

*«Σας παρακαλώ, ω άνδρες, τους υιούς μου, όταν φθάσουν
εις την εφηβικήν ηλικίαν, να τους τιμωρήσετε προξενούντες εις αυτούς
αυτήν την ίδιαν λύπην, με την οποίαν σας ελύτουν εγώ, προτρέποντες
αυτούς εις την αρετήν, δοκιμάζοντες την σοφίαν των και εξελέγχοντες
τας μωρίας των...»¹*

ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι προκαταλήψεις κι η διαδικασία προσαρμογής στο σχολείο

Οι προκαταλήψεις «αποκτούνται»² και αναπτύσσονται μέσα από τις εμπειρίες, στα διάφορα περιβάλλοντα, που περνά το άτομο. Πολλοί ερευνητές απασχολήθηκαν για το «πώς» και «γιατί» αναπτύσσονται οι προκαταλήψεις στον άνθρωπο, με ιδιαίτερη προβληματική σχετικά με τη σχέση των προκαταλήψεων και των κοινωνικο-πολιτικών διακρίσεων, που δυνητικά οδηγούν στην καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέχρι και βάνουσες εκμεταλλεύσεις συγκεκριμένων ευάλωτων μειονοτήτων διαφορετικών κυρίως εθνικών ομάδων.

Υπάρχουν τρεις κυρίως θεωρητικές προσεγγίσεις που οδηγούν στην ανάπτυξη των προκαταλήψεων και των προδιαθέσεων του ατόμου απέναντι στον άλλο· αυτές είναι:

¹ Πηγή: «Πλάτωνος Απολογία Σωκράτη, μετ. Αλεξ. Μωραϊτίδου, Βιβλιοθήκη Φέξη Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, σελ 66-67, εκδ. Φέξη.

² Ο όρος «απόκτηση προκαταλήψεων» (prejudice acquisition) είχε εμφανιστεί πριν από τον πόλεμο, σε διάφορες προσπάθειες στην Αμερική, για τη δημιουργία διαπολιτισμικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πήρε μεγάλες διαστάσεις στην προβληματική του φαινομένου μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

- η θεωρητική προσέγγιση που υποστηρίζει ότι η *προσωπικότητα* του ατόμου παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη προκαταλήψεων
- η θεώρηση της κοινωνικής μάθησης που υποστηρίζει ότι οι προκαταλήψεις σχετίζονται με τον τρόπο που οι γονείς μεγαλώνουν και *διαπαιδαγωγούν* τα παιδιά τους, προσεγγίζεται δηλαδή το θέμα με έμφαση στις επιρροές που δέχεται ο άνθρωπος από τον πολιτισμικό του περίγυρο
- η θεωρητική προσέγγιση που επισημαίνει ότι οι κύριες αιτίες που οδηγούν στην ανάπτυξη προκαταλήψεων είναι καθαρά οι κοινωνικές και πολιτισμικές επιρροές που δέχεται ένα άτομο – στη θεώρηση αυτή δε γίνεται αποδεκτό ότι, μόνο η προσωπικότητα του ατόμου ή μόνο ο τρόπος διαπαιδαγώγησής του είναι επαρκή στοιχεία για να εξηγήσουν γιατί ένα άτομο αναπτύσσει προκαταλήψεις και, σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η κατανόηση της ανάπτυξης των προκαταλήψεων συνδέεται με τις κοινωνικές δομές μέσα στις οποίες ζούμε καθώς επίσης και τους θεσμοθετημένους μηχανισμούς που συμβάλλουν στη δημιουργία κοινωνικά μειονεκτικών και μειονοτικών ομάδων - η σύνδεση δηλαδή των ιδεολογικών και οικονομικών παραγόντων αποτελεί τη βασική αιτία ανάπτυξης και διαιώνισης προκαταλήψεων³.

Δανειζόμενοι εννοιολογικά εργαλεία για τους όρους προσωπικότητα και προσαρμογή από αναλύσεις άλλων μελετητών που συγκλίνουν

³ Βλ. σχετικές αναλύσεις στην Αναστασία Αζίζι – Καλατζή, Αθηνά Ζώνιου – Σιδέρη και Αναστασία Βλάχου, «Προκαταλήψεις και Στερεότυπα», σελ. 36 –42, όπου «(α) για τους πρώτους κλασσικούς Frenkel – Brunswick (1948) και Adorno et. Al., (1950), σχετικά με τις μελέτες της «Αυταρχικής Προσωπικότητας» και το συσχετισμό της στην ανάγκη του ανθρώπου να κυριαρχεί, αισθανόμενος ότι είναι ανώτερος από τους άλλους για την πρώτη και, με μελέτες που επισημαίνουν για τις πιθανότητες ανάπτυξης και δημιουργίας αυταρχικής προσωπικότητας μέσα από βιώματα αυστηρών παιδικών χρόνων, γεμάτων απαιτήσεων για κοινωνική συμμόρφωση και μέσα από βιώματα συμμετοχής σε αυταρχικές ομάδες για το δεύτερο (β) Rockeach (1960), σχετικά με εκτεταμένες αναλύσεις για το φαινόμενο του δογματισμού, που ως στοιχείο προωθεί στην ανάπτυξη και εδραίωση των προκαταλήψεων (γ) Lynch (1987), σχετικά με μελέτες της σχέσης της ανάπτυξης των προκαταλήψεων και των κοινωνικών και εθνικών διακρίσεων, με συγκεκριμένες αξίες και οικονομικούς παράγοντες», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.

στην προβληματική μας⁴, με τον όρο *προσωπικότητα*, στην καθημερινή ζωή, αποδίδονται τα ιδιαίτερα συνήθως χαρακτηριστικά ενός ατόμου, ή το άτομο το οποίο έχει ισχυρή βουλητική ενέργεια, σε αντίθεση με το άτομο που παρασύρεται από άλλους, το ετερόβουλο. Στην ψυχοπαιδαγωγική, όπως και σε συγγενείς επιστήμες, ο όρος έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο: το σύνολο των χαρακτηριστικών, των τάσεων, των στάσεων, των ενδιαφερόντων, των ικανοτήτων, των κοινωνικών και συγκινησιακών ροπών καθώς και την τοποθέτηση του ανθρώπου απέναντι στις αξίες. Ο ρόλος δηλαδή συνοψίζει τη συνολική έκφραση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ενός ατόμου ή καλύτερα ενός προσώπου. Συναφής με την έννοια της προσωπικότητας είναι η έννοια της προσαρμογής του ατόμου στο περιβάλλον στο οποίο ζει. Με τον όρο προσαρμογή εννοούμε την ισορροπία που επιτυγχάνεται από το άτομο ανάμεσα στις βιολογικές και ψυχικές ανάγκες του αφενός και στις υπάρχουσες αφετέρου μέσα στο περιβάλλον του καταστάσεις, οι οποίες είναι δυνατό να ικανοποιήσουν αυτές τις ανάγκες.

Η προσαρμογή του παιδιού στο σχολείο δεν αποτελεί μια αποκομμένη διαδικασία από τις προηγούμενες του εμπειρίες. Δεχόμεθα a priori ότι, το παιδί που μπαίνει στο σχολείο έχει ήδη μια διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και γι' αυτό έχει ήδη επιτύχει μια σειρά προσαρμογών, από το περιβάλλον του. Έτσι, το σχολείο έχει κι ως έργο να συνεχίσει αυτή τη διαμόρφωση της προσωπικότητας με την εξεύρεση τρόπων προσαρμογής, που να διευκολύνουν στη διαδικασία ανάπτυξης και ολοκλήρωσής της. Το πρόβλημα των επιδράσεων, ακόμη και επιπτώσεων, μέσα στο σχολικό σύστημα, σχετίζονται κι από τη συμπεριφορά του εκπαιδευτικού και του διευθυντή του σχολείου. Επισημαίνονται οι έρευνες των White και Lippit, για τις επιπτώσεις τις οποίες είναι δυνατό να έχουν στα παιδιά τρεις μορφές συμπεριφοράς του εκπαιδευτικού: η δεσποτική ή αυταρχική συμπεριφορά, η αναρχική συμπεριφορά κι η δημοκρατική συμπεριφορά.⁵

Με τις παραπάνω συνοπτικές αναλύσεις οδηγούμεθα στην προβληματική της μελέτης μας και στον κοινωνικοποιητικό ρόλο του εκπαιδευτικού και, στην ανάγκη, η διερεύνησή μας να περάσει μέσα

⁴ Βλ. Χρήστο Π. Φράγκου, «Ψυχοπαιδαγωγική», σελ. 251-255., Παιδαγωγική Σειρά, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1995.

⁵ Βλ. σχετικό R. K. White and R. Lippit, "Autocracy and Democracy", Harper and Row, N.Y., 1961.

από αναλύσεις για τον τρόπο που ο ίδιος ο εκπαιδευτικός και ο διευθυντής αντιμετωπίζει κοινωνικές καταστάσεις διακρίσεων.

Η παιδεία του δέοντος μπροστά στην «πρόκληση» των προδιαθέσεων

Η παιδεία είναι ένας από τους πιο ουσιαστικούς και ευαίσθητους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και ως τέτοιος τυγχάνει της κρατικής φροντίδας και των κοινωνικών επιδιώξεων του συνόλου του λαού. Η εκπαίδευση, αποτελεί έναν από τους πιο βασικούς θεσμούς για το μετασχηματισμό ή την αναπαραγωγή της κοινωνίας κι αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τρεις λειτουργίες: (α) τη μετάδοση γνώσεων και δεξιοτήτων για την επαγγελματική ζωή (β) τη μετάδοση ιδεολογιών, αντιλήψεων, κανόνων και αξιών, συμπεριφορών και στάσεων, που καθορίζουν την αντίληψη των μαθητών για το κοινωνικό σύστημα καθώς και για τη θέση που οι ίδιοι κατέχουν μέσα σε αυτό – κοινωνικοποιητικός και νομιμοποιητικός ρόλος της εκπαίδευσης και (γ) παροχή ευκαιριών στη ζωή – λειτουργία επιλογής⁶.

Η άμεση σύνδεση της παιδείας με τις κάθε λογής πολιτικο-κοινωνικές και οικονομικές βλέψεις και προσδοκίες, για τη διαφοροποίηση της ποιότητας ζωής και την πρόοδο του συνόλου και συνάμα του ατόμου, επιβάλλει σε όσους χειρίζονται τα θέματά της, τον από μέρους τους σοβαρό προβληματισμό και αναλογισμό της ευθύνης που αναλαμβάνουν για ορθό προσανατολισμό, καλό σχεδιασμό και άγρυπνη παρακολούθηση της πορείας, ώστε να μπουν στέρεες βάσεις, να δημιουργηθούν οι αναγκαίες και ουσιαστικές προϋποθέσεις και να επιτευχθούν οι στόχοι που θα αποφέρουν την κοινωνική πρόοδο και την ευημερία στο σύνολο του λαού.

Στις περισσότερες χώρες, όπως και στην Κύπρο, οι γενικοί σκοποί της παιδείας ορίζονται από την πολιτεία, πάντοτε με βάση την εθνική, ιστορική, πολιτιστική και θρησκευτική παράδοση⁷, τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα του κράτους και τέλος τα διεθνή εκπαιδευτικά, επιστημονικά και πολιτιστικά επιτεύγματα. Ακόμη, το κυπριακό γίνεσθαι δεν μπορεί να απαγκιστρωθεί μιας παιδείας του

⁶ Βλ. σχετικό, Μαρία Βασιλειάδου και Μαρία Παύλη-Κορρέ, «Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.

⁷ Επισημαίνεται ο ιστορικός και σύγχρονος ρόλος της θρησκευτικής παράδοσης στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης.

«δέοντος» χωρίς να αγγίζει με ανάπτυξη κριτικής σκέψης την πιο ευαίσθητη πτυχή του: την Κυπριακή τραγωδία και ζητήματα που άπτονται εθνικισμών, εθνικών διαχωρισμών και των υποπροϊόντων τους: ιδεολογικών αντιπαραθέσεων⁸, διχόνοιας⁹ κ.α.

Η παιδεία έχει όραμα και λόγο ύπαρξης, ενατενίζει σε αναπαλλοτρίωτες αξίες που θεμελιώνονται σε προτροπές για *ελευθερία, δημοκρατία, ισότητα, δικαιοσύνη και διεθνή κατανόηση*¹⁰. Είναι πάνω από αυτούς τους πέντε πυλώνες που οικοδομείται η περί παιδείας του δέοντος πολιτική κι οι στρατηγικές εκσυγχρονισμού της, είτε αυτές εστιάζονται σε νέες τεχνολογίες, νέα προγράμματα, ή νέες οριοθετήσεις ακόμη και αναοριοθετήσεις εκπαιδευτικών προσανατολισμών. Απ' αυτές τις αξίες, πρέπει να αντλείται και μια λειτουργική αποστολή *διηθητικών μηχανισμών* και φίλτρων, όπου η *προκατάληψη*, η *μισαλλοδοξία*, η *ξενοφοβία* και οι *στερεότυπες πολιτιστικές αντιλήψεις* να μην μπορούν να περάσουν στους νέους μας, διαφορετικά η παιδεία του «δέοντος», θα παραμένει ένας *ιδεατός* στόχος, άρρηκτα μεν δεμένος θα φαίνεται στο προοίμιο της

⁸ Βλ. σχετικό Κάισαρ Β. Μαύρατσας, «Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού στην Κύπρο – Ιδεολογική αντιπαραθέση και η κοινωνική κατασκευή της Ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974 – 1996», σελ. 15, 25, έκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1998.

⁹ Βλ. σχετικές μελέτες στον Γιώργο Θ. Μαυρογορδάτο, «Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909 – 1940», έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982, όπου εκτίθεται η έννοια του διχασμού ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης και πεδίο αδιάκοπης σύγκρουσης με ταξικές και γενικότερα κοινωνικές διαστάσεις, αλλά κι ως στίγμα που επισκιάζει τα καταστρεπτικά αποτελέσματα της μικρασιατικής καταστροφής. Πέρα όμως από αυτό οι περί διχασμού μελέτες και εμπειρίες αντλούν στην εκπαίδευση διαχρονικά διδάγματα των αντίπαλων «πολιτικών κόσμων» και των καταστρεπτικών αποτελεσμάτων τους.

¹⁰ Βλ., επίσης σχετικό, «A Culture of Peace» στο Educational Innovation and Information, International Bureau of Education, ISSN: 0259-3904, «Within the framework of UNESCO's Programme for a Culture of Peace, the International Bureau of Education (IBE), in its role as an international center of the content of Education, has increasingly been concerned through the 1990s with human rights, democracy and international understanding... UNESCO's statement "The road to peace" says: Let it be a school of values, of attitudes, above all of practical action so that we learn to obtain justice through non-violence and ensure that all human rights become a living reality for every person...», σελ. 1., βλ., επίσης, «A Curriculum framework for peace education», σελ. 3, Number 100, Geneva, September 1999.

εκπαιδευτικής διάστασης του «πρέπει» και στις διακηρύξεις μας, χωρίς όμως να μπορεί πάντα να παρακολουθεί τον εξοπλιστικό ανταγωνισμό της με τον κύκλο της μισαλλόδοξης άγνοιας, που βρίσκει πεδίο δράσης και ανάπτυξης προδιαθέσεων, αδιαλλαξίας και ξενοφοβίας σε κοινωνίες άκρατου ευδαιμονισμού.

Στην παιδεία του δέοντος, τέλος, εμπίπτει κι η διάσταση του μέλλοντος και το *όραμα* πρέπει να είναι πραγματολογικό και να καλύπτει όλες τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές παραμέτρους για τον άνθρωπο και τη ζωή. Η διαδικασία προσχώρησης της Κύπρου στην Ενωμένη Ευρώπη δεν μπορεί να αφήσει την παιδεία εκτός του παιγνιδιού. Στις εκσυγχρονιστικές διαδικασίες της, η Κυπριακή εκπαίδευση, θα πρέπει να έχει κριτική αντίληψη όλων εκείνων των προγραμμάτων της πολυπολιτισμικής ετερότητας και η παιδεία μας πρέπει να διακρίνεται εναρμονισμένη με τις τομές της διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Να ενατενίζει στο *αύριο* που προετοιμάζει και καλλιεργεί τον εθνικό πολίτη της Κύπρου κι ως ενεργό πολίτη της Ευρώπης και του κόσμου, με θεμελιώδη μαθησιακή θεματική και προβληματική εμβέλεια, την πέρα από τη δική μας πολιτισμική ταυτότητα και σεβασμό απέναντι στην πολιτισμική μας κληρονομιά, σε τομές που προσδίδουν εκτίμηση στα όπου γης ανθρώπινα δικαιώματα, στην πολιτισμική διαφορετικότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη, στην αειφόρο περιβαλλοντική ανάπτυξη του κόσμου, στην υγεία και στέγαση των πληθυσμών, στην καταπολέμηση της αμορφωσιάς και της πείνας που μαστίζει τον πλανήτη μας¹¹. Η παιδεία του δέοντος είναι *παιδεία αρχών*, με κυρίαρχα στοιχεία την ισότητα των ανθρώπων, την ασφάλεια του καθενός, την αλληλεγγύη μεταξύ ανθρώπων, τον αυτοσεβασμό και τον σεβασμό για τον άλλο, τη δικαιοσύνη, την ελευθερία, την ανάληψη ευθυνών για τον κόσμο μας και για την ανάπτυξη του συνόλου και τη δημοκρατία ως πολιτειακό σύστημα κι ως πράξη ζωής.

Ο σκοπός και οι στόχοι της Κυπριακής Εκπαίδευσης

Όπως αναφέρεται στα Αναλυτικά Προγράμματα των σχολείων μας:

«Γενικός σκοπός της εκπαίδευσής μας είναι η δημιουργία ελεύθερων και δημοκρατικών πολιτών με ολόπλευρα αναπτυγμένη προσωπικότητα, πνευματικά καλλιεργημένων, ενάρετων, υγιών,

¹¹ Βλ., επίσης, Άρθρο 26.2., της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και την προβληματική «A curriculum framework for Peace Education»

δραστήριων και δημιουργικών, που να συμβάλλουν με την εργασία και τη συνειδητή δράση τους στην κοινωνική, επιστημονική, οικονομική και πολιτιστική πρόοδο της πατρίδας μας και την προαγωγή της συνεργασίας, αλληλοκατανόησης και αγάπης μεταξύ ανθρώπων και λαών με στόχο την επικράτηση της ελευθερίας της δικαιοσύνης και της ειρήνης»¹².

Όπως ξεκάθαρα διατυπώνονται, οι στόχοι της εκπαίδευσής μας είναι ανθρωποκεντρικοί, συνάδουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και στην καλλιέργεια του Κύπριου πολίτη, ως του εν δυνάμει αυτοτελούς ελεύθερα σκεπτόμενου δημιουργικού μέλους μιας δημοκρατικής κοινωνίας, μιας πολιτείας που δίνει νόημα σε πανανθρώπινες αξίες δικαιοσύνης, κατανόησης, συνεργασίας και συνύπαρξης μεταξύ των λαών.

Πολύ παραστατικά τονίστηκαν τα πιο πάνω κατ' επανάληψη από τους διάφορους Υπουργούς Παιδείας πως, «*Ακρογωνιαίος λίθος των επιδιώξεων της κυπριακής εκπαίδευσης είναι η ισόρροπη ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών και των νέων (μας) με τη δημιουργία καταστάσεων που θα βοηθήσουν στην κατάκτηση της γνώσης, την ανάπτυξη ορθών στάσεων, την καλλιέργεια δεξιοτήτων, τη σφυρηλάτηση ιδανικών και αρχών, προετοιμάζοντάς τους έτσι για υπεύθυνη ζωή και δράση στον συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο μας*»¹³.

Από τις στοχοθετικές περί Κυπριακής παιδείας αξίες, έπεται και αναμένεται η κυριαρχία της δημοκρατικής ζωής και του εαυτού ως του ζωντανού λειτουργικού μέλους, του συνηγόρου αρχών δικαιοσύνης και κράτους δικαίου που μετουσιώνονται με πρακτικές ισότητας, ελευθερίας και του σεβασμού της υπόληψης του άλλου. Η επιτυχία των στόχων της παιδείας περνά μέσα από την αντίληψη της υπό οικοδόμηση Κυπριακής κοινωνίας της νέας χιλιετηρίδας για *ουσιαστική ισότητα* για όλους τους κατοίκους που ζουν στο νησί. Στο σημείο αυτό

¹² Πηγή: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, «Αναλυτικά Προγράμματα», Λευκωσία, 1994.

¹³ Πηγή: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, «Η παιδεία μας σήμερα», Λευκωσία, 1992, Βλ., επίσης, Αντώνης Παπαϊωάννου, «Συναισθηματικοί στόχοι συμπεριφοράς», σελ. 11. Λευκωσία, (χ.χ.) «...η πραγμάτωση των στόχων συναισθηματικής συμπεριφοράς δεν μπορεί να επιτελεστεί σε τακτές περιόδους διδασκαλίας, ούτε είναι τούτο δυνατό. Είναι μακροπρόθεσμη αγωγή που συνάπτεται με τη φιλοσοφία της κοινωνικής και προσωπικής ζωής».

είναι αναγκαία μια διευκρινιστική παρένθεση για τα περί *ισότητας* «εργαλεία» του κειμένου μας. Η αναφορά για «ίδια μεταχείριση όλων από το νόμο» αποδίδεται ως *τυπική ισότητα*, η οποία, σε αντίθεση με την *ουσιαστική ισότητα*, αποτελεί για ορισμένες ομάδες, κατηγορίες κλπ., ατόμων, νεκρό γράμμα¹⁴. Εν κατακλείδι, η έννοια της *ουσιαστικής ισότητας*, γίνεται κατανοητή μόνο μέσα από την *de facto* ισότητα στην πράξη και βαίνει τότε πέραν της ισότητας ευκαιριών¹⁵. Η ουσιαστική ισότητα, «καλύπτει και τις πολυάριθμες περιπτώσεις προκατάληψης, συνειδητής ή ασυνειδητής, που παρ' όλη την ισότητα προσόντων οδηγούν σε άνιση μεταχείριση...»¹⁶.

Για την ολοκλήρωση των αναλύσεών μας αναφορικά με τους στόχους της παιδείας και ιδιαίτερα της εφαρμογής τους στην πράξη, επιτρέψτε μας να δανειστούμε στοιχεία από την φιλοσοφία των *πολεμικών τεχνών* ή την *Ανατολική φιλοσοφία* γενικότερα. Μέσα στις αρχές των *πολεμικών τεχνών* συναντάμε το παράδοξο στοιχείο της «Νίκης μέσα από την υποχώρηση», μέσα από το «σβήσιμο» του κακού εαυτού και των «σχέτλιων» συνηθισμένων του λειτουργιών. Αυτό δε σημαίνει παθητική αντίσταση. Με την έννοια *υποχώρηση*, ο μαθητής των *πολεμικών τεχνών* αδιαφορεί για την προσωπική του κατάσταση (νίκη – ήττα) και ενδιαφέρεται μόνο για την έκφραση της Αρετής ή του Ταό¹⁷ της τέχνης του. Το να καταπιαστεί με ιδέες περί νίκης ή ήττας

¹⁴ Στο έργο των C. Albertyn και J. Kentridge, "Introducing the Right of Equality in the Interim Constitution", σελ. 149, "South Africa Journal of Human Rights", October, 1994, επισημαίνεται ως χτυπητό παράδειγμα της απόστασης μεταξύ τυπικής και ουσιαστικής ισότητας, βαθμιαίας κατάκτησης της πρώτης και ύστερα της δεύτερης, αποτελεί η εξέλιξη της προσπάθειας για την κατάργηση του apartheid (διακρίσεις μεταξύ γηγενών – μαύρων και εποίκων λευκών) στη Νότια Αφρική.

¹⁵ Βλ. επίσης σχετικά P. Hunt, "Reclaiming Social Rights, International and Comparative Perspectives", σελ. 88, Dartmouth, 1996, επίσης, H. Charlesworth, C. Chinkin and S. Wright, "Feminism Approaches to International Law", τ. 85, No 4, σελ. 631, The American Journal of International Law, October 1991.

¹⁶ Βλ. Α. Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου, «Η εξέλιξη της ισότητας στη σύγχρονη δημοκρατία», *Ισότητα και Ανάπτυξη* (η πεντηκονταετής συμβολή του ΟΗΕ στην εξελικτική τους πορεία), Ίδρυμα Μαγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998.

¹⁷ Βλ. ταό (στον ταοϊσμό) «η πηγή και το τέλος όλων των πραγμάτων, που ο άνθρωπος δεν μπορεί να αντιληφθεί παρά μόνο έμμεσα μέσω της παρατήρησης των διεργασιών στη φύση, όπου τα πάντα μεταλλάσσονται», [Γ. Μπαμπινιώτης,

είναι για το μαθητή ισοδύναμο με την ήττα ακόμα κι αν κερδίσει τη μάχη, μια κι έχει χάσει τη μάχη μέσα του, που είναι το πιο σημαντικό. Όσο πιο πολύ προχωράμε στη δυτική νοοτροπία τόσο πιο πολύ ταυτίζεται η νίκη με την επιβολή του εαυτού του, του «εγώ» του. Την θεωρεί προσωπική του υπόθεση και, για να την πετύχει, τη βάζει πολλές φορές αυτοσκοπό, πάνω από κάθε αρχή. Ένας επιχειρηματίας κάνει απάτες, ένας αθλητής παίρνει «φάρμακα», ένας φιλόδοξος συμβιβάζει τις αρχές του με το ρουσφέτι, που δεδηλωμένα καταπονεί την κοινωνία μας, όλα ανάλογα με την περίπτωση – αρκεί να επιτευχθεί η νίκη. Εάν αυτό δε γίνει, θεωρεί ότι *αυτός* προσωπικά έχασε – και χωρίς να εξετάζει σε βάθος τους λόγους – εντρυφεί σε αρνητικές καταστάσεις του νου. Σύμφωνα με αυτή τη φιλοσοφική προσέγγιση, υπάρχουν τρεις συνέπειες της *ταύτισης του μικρο-εγώ με την επιτυχία*: (α) το παράλογο πάθος για επιτυχία κάνει τον άνθρωπο ιδιαίτερα ευάλωτο στην αποτυχία, αποκλείοντάς του την ώριμη συμπεριφορά (β) όταν η επίτευξη θεωρείται μόνο σε σχέση με το μικρο-εγώ, φτωχαίνει και διαιρείται από την αρετή ή το ορθό, τότε ακμάζει η δοκησιοσοφία, η κατά φαντασία σοφία του «επιτυχία να υπάρχει, ας έρθει όπως θέλει», που αντανακλά το άτομο που δεν έχει αντιληφθεί τι ζητάει από τη ζωή και (γ) δεν υπάρχει περίπτωση να βρεθεί η Χρυσή Τομή στη δράση, αφού ο άνθρωπος βλέπει μόνο την ιδιοτελή δραστηριότητα ή τον αντίποδά της, την αδράνεια...¹⁸.

Οι στόχοι της ανθρωπιστικής παιδείας στην Κυπριακή εκπαίδευση, υπάρχουν και παραμένουν ως ένα «σιωπηλό», πιο πολύ ιδεολογικό εν δυνάμει «εργαλείο» του εκπαιδευτικού¹⁹, που συνδέει τις εκπαιδευτικές

«Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», σελ. 1760, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998], «the absolute entity which is the source of all existence and change; (in Confucianism and some other philosophies) the way to be followed, the right or proper conduct», σελ. 1692, the Chambers Dictionary, Chambers Harrap Publishers Ltd., Edinburgh, (reprint), 2000.

¹⁸ Βλ. σχετικό Μιγιάμοτο Μουσάσι, «Το Βιβλίο των Πέντε Δακτυλιδιών – ο δρόμος των Σαμουράι», εκδ. Πνευματικός Ήλιος, Αθήνα, (γ' έκδοση 1993).

¹⁹ Βλ. σχετική προτροπή από χαιρετισμό διευθυντή κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1979/ 80, «... με στόχους να μη ξεχνάμε ότι άχρηστος είναι αυτός που δεν παίρνει θέση στα κοινά. Δημοκράτης είναι αυτός που σέβεται την πλειοψηφία και επιδιώκει διάλογο. Άνθρωπος είναι αυτός που συγκινείται με τον όπου γης ανθρώπινο πόνο αλλά και στιγματίζει την όπου γης ανθρώπινη αδικία. Χριστιανός είναι αυτός που στόχο έχει την αγάπη» [Κρίστης Χαράκης, απόσπασμα

μαθησιακές διαδικασίες με την αποστολή της αγωγής. Η αντιδιαστολή μεταξύ του χρήσιμου πολίτη και του μικρο-εγώ περνά μέσα από ένα πλήθος μεταβλητών, μιας αντιπαλότητας μεταξύ ανθρωποκεντρικής αγωγής και των θεωριών του ωφελιμισμού, μέσα στο πλαίσιο των σύγχρονων τάσεων της παγκοσμιοποίησης, που άπτονται των νέων διαλεκτικών αιτημάτων της κοινωνίας του homo economicus – antagonista.

Παγκοσμιοποίηση

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως τα επιτεύγματα της τεχνολογίας και της επιστήμης της πληροφορικής οιονεί μετέτρεψαν τον κόσμο, από άποψη επικοινωνίας – επίδρασης, σε ένα επικοινωνιακό χωριό, που είτε απαιτεί ένα homo universalis: παγκόσμιο πολίτη της ενσυνείδητης πίστης στις πανανθρώπινες αξίες και στη σταθερή προσήλωση με σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων – ανεξάρτητα από φυλή, θρησκεία, γένος και ηλικία – όπως προνοούν οι διακηρύξεις των παγκόσμιων οργανισμών για «απαλλαγή από πλέγματα σωβινισμού, μισαλλοδοξίας και διχόνοιας», είτε υποτάσσεται στις επικοινωνιακές μακροσκοπικού περιεχομένου ροές συμφερόντων των universalitas ανταγωνιστικών πολιτικο-κοινωνικοοικονομικών ελίτ, είτε τέλος προσαρμόζεται στα παγκόσμια αιτήματα, εκπέμποντας τις δικές του διαλεκτικές ροές που στηρίζουν και τη βιωσιμότητά του απέναντι στις πανανθρώπινες διακηρύξεις και στους οικονομικούς ανταγωνισμούς των διεθνών προδιαγραφών.

Τα μηνύματα αυτά, πιο πολύ πειστικά από την εξέλιξη της πληροφορικής και της κυβερνητικής, διαπερνούν παράλληλα με διάφορα επιχειρήματα υπέρ ή εναντίον της παγκοσμιοποίησης, που σφραγίζει τη νέα μακροσκοπική στοχοθέτηση και οιονεί κατάληξη του οικονομικού φιλελευθερισμού, που διεισδύει σήμερα στις σύγχρονες κοινωνίες – όχι με καθολικό καλωσόρισμα - μέσα από ακραίες σε αντιπαλότητα διαδικασίες: εναρμονιστικές από τους G8 αρθρωτικές και ανομικές από αριστεριστές ή μη που δε διαβλέπουν τίποτα άλλο παρά μιαν επικράτηση των πολυεθνικών με όλα τα επακόλουθα της εκμετάλλευσης του φτηνού εργατικού προσωπικού και της προοπτικής της ανεργίας σε βάρος πολύχρονων συντεχνιακών αγώνων και

ομιλίας, «Πάραλος», Διανέλλειος Τεχνική Σχολή Λάρνακας, περιοδικό των μαθητών/ μαθητριών, Λάρνακα, 1979 – 1980].

εργατικών επιτευγμάτων τους. Έτσι, ενώ η παγκοσμιότητα αντιμετωπίζεται ιδεαλιστικά, για ένα «παγκόσμιο χωριό» με τις μεταμορφωτικές προεκτάσεις του για πολυπολιτισμικότητα του πλανήτη μας, δεν εξηγεί «πώς η παγκοσμιοποίηση μπορεί να οδηγήσει την Αφρική, που μαστίζεται από την πείνα, τη λειψυδρία και τον αναλφαβητισμό ή την Ασία που αντιμετωπίζει την πιο στυγνή εκμετάλλευση και ρατσιστική διάκριση με τους *san pariers* (λαθρομετανάστες χωρίς χαρτιά) θα μπορούσε να συνταιριάσει στο πολίτευμα της υφής πλάι στις αναπτυσσόμενες χώρες των G8».

Με «μικροσκοπικούς» όρους, που μας περιορίζουν στα συμβατά σύνορα του νησιού μας, η δημιουργία πολιτών με την ευρύτητα πνεύματος, το βάθος συνείδησης και την ορθότητα λειτουργίας που απαιτεί η αντιπαλότητα στη ζωή από τον *ευρωπαϊό πολίτη*, τον «παγκόσμιο πολίτη», δεν μπορεί να είναι το προϊόν της εκπαίδευσης μόνο, αλλά το δημιούργημα μιας παν-κοινωνικής, οικουμενικής, προσπάθειας και της ανάληψης ουσιαστικής ευθύνης από όλους τους πολιτειακούς θεσμούς και τα συνθετικά μέρη της οργανωμένης κοινωνίας. Με παιδαγωγικά κριτήρια της αναγκαιότητας της *παιδείας* και *αγωγής*, η ερευνητική μας διάσταση επικεντρώνεται στη δημιουργία του παγκόσμιου *πολίτη* - *inter hominibus esse*²⁰ και, στους κύριους φορείς: κράτος, οικογένεια, σχολείο, εκκλησία, θεσμοί, ιδρύματα, οργανώσεις, σωματεία, ΜΜΕ, κ. ά.

ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ

Εισαγωγή

Τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι νέοι εγγράφονται σήμερα, περισσότερο από κάθε προηγούμενη εποχή, στη σφαίρα του ανταγωνισμού στα σχολεία. Μολονότι, το σχολείο δεν είναι η μοναδική πηγή παροχής γνώσης, γιατί μπήκε στη ζωή μας και το φροντιστήριο, η λεγόμενη παραπαιδεία,²¹ εντούτοις, ο κοινωνικοποιητικός ρόλος του σχολείου, του μάχιμου καθηγητή εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται πολύ σημαντικός. Οι αμοιβαίες επιδράσεις ανάμεσα στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, την οικογένεια, το σχολείο και γενικότερα την κοινωνία, κάθε φορά που παρουσιάζεται μια

²⁰ «εν ανθρώποις είναι, ζην».

²¹ Βλ. επίσης Κεφάλαιο I, Μέρος Πρώτο και Κεφάλαιο III, Μέρος Τρίτο.

προβληματική κατάσταση φαίνεται να πολλαπλασιάζονται και, ιδιαίτερα όταν είναι καταστάσεις που διαταράσσουν την κοινωνική ισορροπία, όπως η λαθρομετανάστευση, οι διακρίσεις, η εγκληματικότητα, οι συγκρούσεις με ξένους κλπ., φαίνεται να ευνοούν τη γονιμοποίηση επαφών των βασικών φορέων κοινωνικοποίησης με τους νέους.

Η περιθωριοποίηση κι ο κοινωνικός αποκλεισμός των οικονομικών κυρίως μεταναστών, η οικονομική τους εκμετάλλευση²², η άσκηση πιέσεων, η υποδαύλιση συγκρούσεων και η χρήση βίας καθιστούν την επαφή με τον «άλλο», τον διαφορετικό πηγή απογοήτευσης που διαπιστώνεται μέσα στην ποικιλία των συναισθημάτων όχι μόνο των νέων, αλλά και των φορέων κοινωνικοποίησης. Ο Γιούργκεν Χάμπερμας επισήμανε ότι «οι πολιτισμικές παραδόσεις και οι μορφές ζωής αναπαράγονται φυσιολογικά με την *πειθώ*, δηλαδή παρακινούν σε παραγωγική οικειοποίηση και μετεξέλιξη όλους εκείνους οι οποίοι τις γνωρίζουν και τις ενσωματώνουν στις δικές τους δομές προσωπικότητας. Αυτό όμως το ερμηνευτικό επίτευγμα μπορεί να καταστήσει δυνατό μόνο το κράτος δικαίου»²³. Η απαίτηση αυτή είναι εφικτή εκεί που οι πολιτισμικές επιλογές βασίζονται στην αρχή της *ίσης μεταχείρισης* από το κράτος ως προς τις βασικές θεσμοποιημένες λειτουργίες του και μια από αυτή είναι η εκπαίδευση. Η παρεχόμενη όμως αγωγή δεν είναι μόνο προϊόν της παιδείας, αλλά μιας διευρυμένης διαδικασίας των πλειόνων φορέων κοινωνικοποίησης και των αλληλεπιδράσεών τους, που ενισχύονται από την κινητικότητα των ανθρώπων και τις τάσεις για ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές ολοκληρώσεις του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης και της αναπότρεπτης πορείας του νησιού στην Ευρώπη.

Η αγωγή ως πράξη

Επιστρέφοντας στα εκπαιδευτικά κριτήρια, με την αγωγή των παιδιών και νέων στο «μικροσκόπιο», βλέπουμε επιστημολογικά και εμπειρικά μια πολυπλοκότητα στο φαινόμενο και, χωρίς αμφιταλαντεύσεις προσδιορίζεται ότι, δεν μπορεί να περιοριστεί η

²² Βλ. Κεφάλαιο III, Μέρος Δεύτερο σε αυτή τη μελέτη.

²³ Βλ. Γιούργκεν Χάμπερμας, «Προβλήματα πολιτισμικής πολλαπλότητας», σε μετάφραση Θ. Γεωργίου, σελ. 26, στο *Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, Η Ευρώπη αντιμετώπιση με το φαινόμενο του ρατσισμού*, Παρασκήνιο, Αθήνα, 1995.

διαδικασία της αγωγής σε συγκεκριμένο τρόπο. Τούτο, βέβαια, οφείλεται στις διαφορετικές «περί αγωγής» αντιλήψεις που κατά καιρούς επικράτησαν στις διαφορετικές ανθρώπινες κοινωνίες, οι οποίες με τη σειρά τους λειτουργούσαν πολλές φορές με βάση διαφορετικά συστήματα αξιών. Αναφέρουμε, δειγματικά, τις παιδευτικές αξίες των αρχαίων ελληνικών πόλεων (Αθήνας – Σπάρτης), της Ρωμαϊκής πολιτείας, της βυζαντινής χριστιανικής παιδείας και της πολύ πρόσφατα διαφορετικής δυτικοευρωπαϊκής και ανατολικοευρωπαϊκής εκπαίδευσης.

Οι παράγοντες που διαπλάθουν τη συμπεριφορά του ατόμου – που είναι το προϊόν της οικογενειακής ανατροφής, της σχολικής εκπαίδευσης και της κοινωνικής παιδείας και αγωγής – διακρίνονται σε δυο μεγάλες κατηγορίες: τις πρωτογενείς (οικογένεια, σχολείο, πρωτογενείς ομάδες) και τις δευτερογενείς (υπόλοιποι πολιτειακοί και πολιτιστικοί θεσμοί). Η επίδρασή τους δεν μπορεί να μελετηθεί με μονοδιάστατα μεγέθη, της έννοιας απλώς «τι κάνει το σχολείο;», ή «πώς συμπεριφέρεται η οικογένεια;» κ.λ.π., αλλά, με τη διαλεκτική της αέναης διαδραστικής επικοινωνίας μεταξύ τους και με το όλο, με τους ρυθμούς και στρατηγικές που διαγράφουν (α) οι πολιτικοί και κοινωνικοοικονομικοί εκσυγχρονισμοί και (β) οι πολιτειακές διεισδύσεις και πολιτειακές αντιπαραθέσεις²⁴ που δυναμικά βιώνει το εκπαιδευτικό σύστημα²⁵.

Οικογένεια

Πρωταγωνιστής από σειρά παρουσίασης σε ρόλο είναι η οικογένεια, που σε συνάρτηση με το ειδικότερο εξωτερικό κοινωνικό-πολιτιστικό περιβάλλον αποτελεί το μικρότερο κύτταρο της κοινωνίας, αλλά πυρήνα της πρώιμης αγωγής και κοινωνικοποίησης²⁶. Κάτω από

²⁴ Πρόκειται για ρυθμούς που αντλούν υπόσταση μέσα από το ευρύτερο κοσμικό πλέγμα της παγκοσμιοποίησης.

²⁵ Βλέπε σχετικό υπόδειγμα της έρευνάς μας στο Κεφάλαιο III, «Μεθοδολογία» του Πρώτου Μέρους και τις αναλύσεις για τους φορείς κοινωνικοποίησης.

²⁶ Βλ., επίσης, Κεφάλαιο II, Μέρος Δεύτερο, επισημάνσεις προηγούμενων αναλύσεων για το ρόλο που αποδίδεται στο θεσμό της οικογένειας, στον οποίο οι δημοσιογράφοι εκτιμούν ως τον πιο σημαντικό ως προς το πώς περιπλέκεται ως θεσμός στην καταπολέμηση του ρατσισμού. Η κλίμακα αξιολόγησης που έγινε από 1 – 5 (1 είναι βαθμός για τον πιο σημαντικό θεσμό και 5 για τον λιγότερο σε

ποίες προϋποθέσεις η οικογένεια διατηρεί ή όχι το μονοπώλιο της πρώιμης κοινωνικοποίησης και με ποία κατεύθυνση το κάνει – και τούτο, γιατί υπάρχουν περιπτώσεις όπου η πολιτεία επεμβαίνει για να ενισχύσει το συγκεκριμένο ρόλο της οικογένειας, ενώ υπάρχουν άλλες όπου προσπαθεί να τροποποιήσει την κατεύθυνση της κοινωνικοποίησης προς την οποία οδηγεί η οικογένεια²⁷ – είναι ένα θέμα μιας άλλης ερευνητικής προβληματικής²⁸. Μια άλλη όμως παράμετρος που δεν μπορεί να αγνοηθεί στην προβληματική μας είναι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο ανάπτυξης που επηρεάζει στη διαμόρφωση ορισμένων οικογενειακών δομών, που με τη σειρά τους συμβάλλουν στο είδος κοινωνικοποίησης. Αντλώντας εκτιμήσεις από πλείονες παιδαγωγούς, προσδίδεται μεγαλύτερη επίδραση της οικογένειας πάνω στο παιδί τόσο από «ποσοτικής» όσο και από «ποιοτικής πλευράς» από την επίδραση του σχολείου²⁹. Αν τα πράγματα ήταν έτσι, τότε θα διακρινόταν η οικογένεια ως ο ισχυρότερος των πρωτογενών φορέας κοινωνικοποίησης.

Χωρίς αμφιβολία της παραπάνω πιθανολογικής συνάρτησης, το ζήτημα εμπίπτει σε ευρύτερα ερωτήματα, κατά πόσο δηλαδή λειτουργούν το ίδιο, ή οιονεί με τον ίδιο τρόπο, οι *προστατευτικού – πατερναλιστικού* τύπου με τις *προπαρασκευαστικού* τύπου οικογένειες; Στην περίπτωση του προστατευτικού τύπου, ο ρόλος της οικογένειας εκτείνεται πολύ πέραν από την εφηβική ηλικία και η ολοκλήρωση της εισόδου του ατόμου στην επαγγελματική ζωή αναβάλλεται οικονομικά και ψυχολογικά. Ακολουθούν νέα ερωτήματα: «Πώς αντιδρά ένα άτομο απέναντι στην κοινωνικοποιητική δυναμική της οικογένειας, όταν είναι υποχρεωμένο να συμβιβάζεται με τους κοινωνικούς ρόλους και προσανατολισμούς της;», «πόσο πραγματικός ή υποκριτικός είναι αυτός ο συμβιβασμός;». Στην περίπτωση του προπαρασκευαστικού οικογενειακού τύπου, το άτομο αποκτά σε σύντομο σχετικά χρονικό

σημασία), αξιολογεί τη δυναμική της οικογένειας με 1,7, συγκριτικά με το σχολείο 2,3. Τα ΜΜΕ κατατάσσονται τρίτα 2,9 και η διοίκηση 3,4.

²⁷ Βλ. σχετικό Α. – Ι. Δ. Μεταξάς, «Πολιτική Κοινωνικοποίηση – Εφαρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη», σελ. 49, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976.

²⁸ Μέσα στα πλαίσια του ενισχυτικού ή αποτρεπτικού ρόλου της οικογένειας είναι χρήσιμο να διακρίνουμε – έστω πολύ γενικά – μεταξύ αυταρχικών, νεοφιλελεύθερων και «πλουτοκρατικών» κοινωνιών και των αντίστοιχων ρόλων τους απέναντι στην οικογένεια.

²⁹ Βλ. Α. Δ. Χριστοδουλίδης, «Εμείς και τα παιδιά μας», Λευκωσία, 1979.

διάστημα κοινωνική – οικονομική οντότητα και αισθήματα σταθεροποιημένης ανεξαρτησίας από την οικογένειά του, με όλα τα επακόλουθα αποδοχής ή όχι της κοινωνικοποιητικής φιλοσοφίας της³⁰. Μέσα από τα οικογενειακά δρώμενα συναντά κανείς «... αξίες που βρίσκονται πίσω από την ανατροφή των παιδιών, αξίες, που πρέπει να ιδωθούν στο πλαίσιο ολόκληρης της κατάστασης μέσα στην οποία ζει η οικογένεια»³¹. Οι ιδιαίτερες συγκυρίες στην Κύπρο αναφορικά με ορισμένες οικογένειες που ζουν στους φτωχούς προσφυγικούς συνοικισμούς φαίνεται ότι θα μπορούσαν να οδηγήσουν και μια τρίτη κατηγορία, όπου την «οικογένεια» – λόγω της εμφανούς απουσίας επικοινωνίας με το παιδί, ή μάλλον μιας σχέσης του παιδιού απλώς να παίρνει λεφτά για να περνά αργόσχολα με την παρέα – αναπληρώνει η εφηβική ομάδα και η συναναστροφή των παιδιών στους χώρους που συχνάζουν ενήλικοι³², πρόκειται για μια γενεσιουργό διάσταση που

³⁰ Βλ. Μεταξάς, σελ. 52 – 53, ο.π.

³¹ O. Banks, «Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης», Αθήνα, 1987.

³² Βλ. Γ' μέρος, Ρεπορτάζ Δήμητρας Χριστοδούλου, «Στη μαύρη λίστα τα παιδιά του Συνοικισμού Ανθούπολης», Εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», 27. 3. 2001., «Ανάμεσα στους έφηβους και στους ενήλικες θαμώνες του Κέντρου Νεότητας συχνάζουν και πιο μικρής ηλικίας παιδιά. Μια εικόνα αντιφατική, μέσα από την οποία συναντάς τους ενήλικες να πίνουν τα ποτά τους στο μπαρ, τους έφηβους με το τσιγάρο στο στόμα και τους μικρούς να ρίχνουν τα «ψιλά» του κουμπάρά τους μέσα στη σχισμή των ηλεκτρονικών παιχνιδιών... Η κα Μαρία, που διαθέτει κατάστημα δώρων στο συνοικισμό, μας είπε "Ο μεγάλος μου γιος τα απογεύματα πηγαίνει βόλτες με τα αυτοκίνητα κι ο μικρός στο Κέντρο Νεότητας, παρόλο που συχνά το απαγορεύω («γιατί;»)... Επειδή δεν είναι ασφαλής χώρος για ένα παιδί, αφού όλοι έχουμε ακούσει ότι εκεί κυκλοφορούν ναρκωτικά» βλ., επίσης., Α' μέρος Ρεπορτάζ Δήμητρας Χριστοδούλου, «Συνοικισμοί Γκέτο "άστεγων" νέων», Εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», 25.3.2001, όπου οι νέοι «εξομολογούνται» δίνοντας την άλλη όψη μιας παραμελημένης κοινωνίας, που συσχετίζεται το όνειρο για τη ζωή μέσα από το «... προς το παρόν δεν θέλω να κάνω τίποτα... αφού βαριέμαι να δουλεύω... («Εδώ στο συνοικισμό τι κάνεις όλη μέρα;») ... «Ε, πηγαίνουμε τα απογεύματα στα καφενεία, μιλάμε, κάποτε παίζουμε χαρτιά... τα βράδια ερχόμαστε εδώ και ανάβουμε φωτιά και καθόμαστε ... Πού να πάμε; Αφού δεν έχουμε χώρο δικό μας... («Είσαστε μεγάλη παρέα;») ... «Περίπου 20 άτομα, υπάρχουν και άλλα παιδιά εδώ στο συνοικισμό που δεν μας κάνουν παρέα και μας σνομπάρουν... Τους λένε οι γονείς τους ότι είμαστε αλήτες και ότι θα τους καταστρέψουμε επειδή ερχόμαστε εδώ και ανάβουμε φωτιά. Γι' αυτό και εκείνοι, διάλεξαν να κάνουν παρέα με πιο μεγάλους σε ηλικία που έχουν και αυτοκίνητα για να πηγαίνουν κάτω στις δισκοθήκες...».

οιονεί προκαλεί αισθήματα σε νέους ότι υπάρχει *προκατάληψη* από μέρους του κοινωνικού συνόλου σε βάρος τους³³.

Συμπερασματικά, το Κοινωνικό Πλέγμα μέσα στο οποίο βρίσκεται και λειτουργεί, η «εν διαδράσει», μέσα στο σύνολο των άλλων συστημάτων, οικογένεια, παίζει σημαντικό ρόλο στην όλη διαμόρφωση της κοινωνικής συμπεριφοράς του ανθρώπου. Επίσης, Το σύστημα αξιών των εφήβων προκύπτει σε μεγάλο βαθμό από το *κυριαρχικό σύστημα* των ενηλίκων και διαφέρει από αυτό πρωταρχικά μόνο ως προς το βαθμό κατά τον οποίο ορισμένες αξίες εγκρίνονται από τους εφήβους³⁴. Η οικογένεια, βέβαια, ως πρώτη κοινωνία ανθρώπων προσδιορίζει *ουσιαστικά* τη συμπεριφορά του ατόμου, κατά τέτοιο τρόπο που θα μπορούσε να λεχθεί ότι *σφραγίζει προδιαθέσεις*, «στάσεις» και *συμπεριφορές του* ατόμου απέναντι σε μείζονα θέματα του πολιτικού, κοινωνικού και πολιτιστικού στοιχείου, όπως είναι και η περίπτωση αποδεκτικότητας ή μη αποδεκτικότητας του «άλλου». Στην κυπριακή ιδιαίτερα κοινωνία, γενετικά κυρίως κατελημμένη από τον άντρα, σημαντικό ρόλο παίζει η *εικόνα* του πατέρα, όχι μόνο από τους διάφορους πατρικούς ρόλους, αλλά κι ως πρώτου *εξουσιαστικού υποδείγματος* στη λανθάνουσα κοινωνικοποίηση του παιδιού. Σε ορισμένες περιπτώσεις η μίμηση είναι τόσο συγκεκριμένη ώστε το παιδί να σχηματίζει εκφράσεις *στερεοτύπων*, ή να νιώθει απώθηση για τον άλλο «όπως ο μπαμπάς». Εν κατακλείδι, σε μια οικογένεια όπου υπάρχουν ξενοφοβικές τάσεις το παιδί πιθανολογικά αντλεί ξενοφοβικές προδιαθέσεις, οι οποίες είναι πολύ ισχυρότερες αν αυτές εκρέουν από το *εξουσιαστικό πρότυπο* της οικογένειας, που πιθανολογικά στις πιο πολλές περιπτώσεις για την κυπριακή οικογένεια είναι ο πατέρας.

Δεχόμεθα αργίως πως το παιδί μέχρι την ηλικία των 5 - 6 χρόνων, παρουσιάζει την πιο σημαντική περίοδο της πρώιμης διάπλασης του

³³ Βλ. Βλ. Γ' μέρος, Ρεπορτάζ Δήμητρας Χριστοδούλου, «Στη μαύρη λίστα τα παιδιά του Συναρισμού Ανθούπολης», Εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», 27. 3. 2001., «... Η κοινωνία "ταμπελώνει" τα παιδιά των συναρισμών: "Η προκατάληψη υπάρχει από μέρους του κοινωνικού συνόλου... Η κοινωνία φοβάται τα παιδιά αυτά και ανησυχεί για την πιθανότητα να καταλήξουν να έχουν αποκλίνουσα ή εγκληματική συμπεριφορά και επειδή φοβάται το ενδεχόμενο αυτό, τους δίνει την ταμπέλα γιατί θέλει να προστατεύσει τον εαυτό της...»

³⁴ Βλ. επίσης σχετικό, R. A. Eve, "Adolescent culture, convenient myth or reality", σελ. 360, Penguin Books, England, 1975.

χαρακτήρα του και δεν αμφισβητείται ότι σ' αυτή την πρώιμη περίοδο η συνεχής επίδραση των γονέων του ή του στενότερου οικογενειακού του περιβάλλοντος καθιστά ως τον πιο σημαντικό παράγοντα κοινωνικοποίησης του παιδιού, το σπίτι.

Σχολείο

Ένας από τους πιο σημαντικούς φορείς κοινωνικοποίησης και κοινωνικού προσδιορισμού του ατόμου, σε όλες τις οργανωμένες κοινωνίες, είναι το σχολείο κι η σχολική ζωή³⁵. Ο ρόλος του σχολείου είναι αναμφισβήτητα πολύπλευρος και εξίσου σημαντικός, αν όχι και πιο κρίσιμος από την οικογένεια. Στο σχολείο οργανώνεται η κοινωνική ζωή παιδιών και εφήβων, όπου η προηγούμενη γενεά μεταβιβάζει συστηματικά στην επόμενη οργανωμένες πληροφορίες για τη ζωή, με απώτερο σκοπό να τους παρασχεθούν οι απαραίτητες γνώσεις, να καλλιεργηθούν οι αποδεκτές στάσεις και γενικά να θεμελιωθούν οι ετοιμότητες για την αντιμετώπιση των ποικίλων περιστάσεων της ατομικής και κοινωνικής ζωής. *«Ασφαλώς δεν πρόκειται μόνο για την επίτευξη των σκοπών της μάθησης αλλά και για μια εσωτερίκευση, οικειοποίηση, δηλαδή, κανόνων, στάσεων και πρότυπων δράσεων σ' όλη τη διάρκεια της σχολικής πορείας του ατόμου»*³⁶.

Αναφέραμε ότι το σχολείο μεταβιβάζει πληροφορίες γενικού, θεμελιακού χαρακτήρα. Πρόκειται για ένα ελάχιστο σύνολο γνώσεων, πολιτιστικών, κοινωνικών και τεχνολογικών που έχουν ως σκοπό την *οριακή ολοκλήρωση* του ατόμου σε μια κοινωνία. Είναι αποδεκτό από τους πιο πολλούς εκπαιδευτικούς ότι, «εξοπλίζοντας» το παιδί όχι με υπερβολικά εξειδικευμένες γνώσεις, αλλά με αντιπροσωπευτικές δυναμικές πληροφορίες το προετοιμάζουν για περισσότερες μορφωτικές επιλογές. Επισημαίνεται, τέλος, ότι, η κοινωνικοποίηση που γίνεται στο σχολείο δεν αφορά μόνο την απόκτηση γνώσεων αλλά και την εκμάθηση ρόλων³⁷.

³⁵ Με τον όρο σχολική ζωή εννοούμε κάθε συλλογική δραστηριότητα εορταστική, τελετουργική, παιδαγωγική ή κοινοτική, όπως επίσης και κάθε συμβολική εκδήλωση στις οποίες τα παιδιά βρίσκονται «εκτεθειμένα» είτε κατά τρόπο μόνιμο είτε περιστατικό[Μεταξάς, σελ. 105, ο.π.].

³⁶ Μ. Γ. Παπαδόπουλος, «Λεξικό της Ψυχολογίας», σελ. 158.

³⁷ Βλ. σχετικό σελ 84, Μεταξάς ο.π.

Είναι, επίσης, εμφανές ότι ο καθημερινός χαρακτήρας της διδασκαλίας οδηγεί σε περιοδικότητα ρυθμού και σταθεροποιημένη εργασία που «δικαιολογείται» από βιοκοινωνικούς και οικονομικούς λόγους. Μέσα σε αυτή την χωροχρονική άρθρωση της σταθεροποιημένης εργασίας σε συνδυασμό με τη σχολική ζωή και τη σχέση του σχολείου με το περιβάλλον του, εξασκείται έκδηλα ή σε λανθάνουσα κατάσταση η διαδικασία κοινωνικοποίησης του σχολείου, που αναλύεται μέσα από το ρόλο του εκπαιδευτικού, του διευθυντή, του ολοπαγούς σχολικού προγράμματος³⁸ και το πώς ορισμένες πλευρές της σχολικής/ ακαδημαϊκής ζωής μπορούν να συμβάλουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην παραγωγή ορισμένης μορφής συμπεριφοράς³⁹.

Στις αναλύσεις μας επισημαίναμε ότι, χρονολογικά ο πρώτος ρόλος του πατέρα στη διαδικασία της πρώιμης κοινωνικοποίησης συνίσταται στη μεταβίβαση ενός θεμελιακού εξουσιαστικού υποδείγματος. Στην πορεία του χρόνου ο δάσκαλος - πιο πολύ - και κατ' επέκταση ο καθηγητής Μέσης, παίρνει «σκυτάλη ως ο δυνητικός φορέας, που συμβάλλει - με συμπληρωματική παρέμβαση στοιχείων, που αντανakλούν την ιδιαιτερότητά του - όχι στη διάδοση αλλά στην ανάπτυξη του εξουσιαστικού υποδείγματος. Ο εκπαιδευτικός, δε συνδέεται – τουλάχιστο κατά κανόνα – με το μαθητή κατά ένα πατρικό τρόπο, δεν αμφισβητείται όμως εύκολα η «εξουσία» του εκπαιδευτικού προσφεύγοντας σε «συναισθηματικές ενστάσεις»⁴⁰. Έτσι, ενώ ο πατέρας είναι πρότυπο εξουσίας, ο εκπαιδευτικός είναι εξουσιαστικό υπόδειγμα, μέσα στο οποίο η θέση υπερισχύει καθαρά στο πρόσωπο που την κατέχει. Ο εκπαιδευτικός, όμως, δεν διαθέτει ουδέτερο

³⁸ Ως εννοιολογικό «εργαλείο» βλ. Α. Παπαϊωάννου, «Το σχολικό πρόγραμμα», Λευκωσία, 1995.

³⁹ Βλ. επίσης σχετικό, σελ. 85, Μεταξάς, ο.π.

⁴⁰ Για το θέμα βλ. Μεταξάς, σελ. 86-87, ο.π., όπου δίνει χαρακτηριστικά συνοπτικές επεξηγήσεις αναφορικά με τις «συναισθηματικές ενστάσεις»: παρακλήσεις, άρνηση υπακοής, λανθάνουσα υπενθύμιση για υποχρέωση συγγνώμης, ανεκτικότητα και αγάπη». Στις παρατηρήσεις του ο Μεταξάς αιτιολογεί το ζήτημα γιατί ο ρόλος του εκπαιδευτικού συγκριτικά με εκείνο του πατέρα φαίνεται «εξωτερικά χωριστός» από το πρόσωπο που τον κατέχει. Στην οικογένεια ο ρόλος του πατέρα και το πρόσωπο του πατέρα υπάρχουν μέσα σε μία και μόνη, αδιάσπαστη παράσταση. Στο σχολείο ο εκπαιδευτικός και το πρόσωπο είναι «χωριστές ψυχολογικές διαστάσεις...». Η διάκριση ρόλων δίνει στο μαθητή την εικόνα της διάκρισης μεταξύ θέσεως και προσώπου που την κατέχει.

σύστημα αξιολόγησης των μαθητών του, καθώς οι ίδιοι αφενός προέρχονται από ένα ορισμένο κοινωνικό σύστημα και πολιτισμικό περιβάλλον, που έχει άμεση σχέση από την όλη πορεία της ζωής τους πριν ανεβούν στην έδρα και αφετέρου εκπροσωπούν «σχολικές αξίες», που κάθε άλλο παρά ουδέτερες είναι. Το σύστημα όμως θέλει να παρουσιάζει τον εκπαιδευτικό ως «ουδέτερο», που ακολουθεί «πιστά» την «εξουσία» της κρατικής οδήγίας - της εγκυκλίου - που αποδίδει στο κράτος τη μοναδικότητα του νόμιμου οργανωτή και εγγυητή της εκπαίδευσης.

Σε αρκετές, δυστυχώς, περιπτώσεις η αρνητική επίδραση με τη χρήση ποικίλων «εργαλείων» από φορείς κοινωνικοποίησης⁴¹, εν δυνάμει ενισχυμένη από την άμεση ή έμμεση «καταπίεση» που πολλές φορές ασκείται στο σχολείο⁴² – είτε από θεσμοθετημένες είτε από επιβαλλόμενες, λόγω περιστάσεων, καταστάσεις - έχει ως αποτέλεσμα την εκδήλωση κάποιων συμπεριφορών από μερίδα νέων. Έτσι, το έργο του σχολείου καθίσταται δυσκολότερο και τούτο γιατί πρέπει να αντιπαλεύει με «έσωθεν και έξωθεν» ανταγωνιστές και αντιπάλους. Είναι εμφανές, επίσης, ότι το *συγκεντρωτικό σύστημα* που υποτάσσεται ο δάσκαλος και οι κοινωνικο-επαγγελματικές του «ανησυχίες», με τη δυναμική τους διάσταση, μεταφέρονται ως νοοτροπία από αυτόν στον μαθητή, ο οποίος - ιδιαίτερα στην πρώιμη κοινωνικοποίηση του (δημοτικό) - αισθάνεται υποχρεωμένος να υποτάσσεται περισσότερο στο δάσκαλο παρά στον πατέρα, επειδή ο πρώτος διαθέτει status και αντανakλά την εξωτερική καθιέρωση της ιδέας της «αρμοδιότητας» και του «θεσμού». Έτσι, με το δάσκαλο, ο μαθητής αποκτά την πρώτη συνειδητή επαφή με το σύνδρομο της αποπροσωποποιημένης εξουσίας⁴³. Ακόμη, είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι οι εκπαιδευτικοί (α) δεν μπορούν εύκολα να απαλλαγούν από τις πολιτικές, πολιτιστικές, ιδεολογικές αξίες που τους μεταδόθηκαν, ως συνέπεια της δικής τους κοινωνικοποίησης που δέχτηκαν ή υπέστησαν και (β) δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να μεταβιβάζουν και να αναπτύσσουν στους μαθητές τους την ιδεολογία και τις αξίες της προηγούμενης γενιάς. Από το γεγονός όμως ότι στην κοινωνία των

⁴¹ Χαρακτηριστική περίπτωση η ερμηνεία και εφαρμογή μιας εγκυκλίου.

⁴² Η πιθανολογική αλλοίωση του πνεύματος μιας εγκυκλίου στο σχολικό σύστημα ή και τα κενά μιας εγκυκλίου προσδίδουν καταστάσεις που δυνητικά προκαλούν συγκρούσεις στο σύστημα.

⁴³ Βλ. σχετικό Μεταξάς, σελ. 87, ο.π.

εκπαιδευτικών, οι ιδεολογίες είναι σε μίαν αντιπαλότητα - όπως ακριβώς συμβαίνει στο κοινωνικό σύστημα – διαφαίνεται ότι, είτε αυτές έχουν μετεξελιχθεί σε ενοποιητικές ή ενισχυτικές της κοινωνικής συνοχής αξίες, είτε είναι ανταγωνιστικές ή ενισχυτικές των αντιθέσεων⁴⁴. Αυτό οδηγεί στη σκέψη ότι: οι συντεταγμένες που δυναμικά ερμηνεύουν τη συμμετοχή του εκπαιδευτικού στην κοινωνικοποίηση και ιδιαίτερα στην πολιτική κοινωνικοποίηση είναι δευτερογενείς και, στη διαδικασία τους όμως, σίγουρα, όχι μονόπλευρες.

Οι πιο πάνω αναλύσεις μας αφορούν πιο πολύ τους δασκάλους και τους καθηγητές μέσης εκπαίδευσης. Για τους καθηγητές τριτοβάθμιας, η ανάμιξή τους φαίνεται να είναι πολύ περιορισμένη. Δεν έχουμε βέβαια στην έρευνα αυτή ενδιαφέρει με σχετικά ερωτηματολόγια ή συνεντεύξεις προς τους δασκάλους⁴⁵ και προς τους καθηγητές τριτοβάθμιας, των οποίων ο ρόλος φαίνεται πιο πολύ από το έκδηλο περιεχόμενο των «στάσεων» τους και λιγότερο ως ρόλος λανθάνουσας κοινωνικοποίησης⁴⁶.

Η άλλη πτυχή που παραπάνω αναφέραμε είναι το ολοπαγές σχολικό πρόγραμμα με τις κοινωνικές του επεκτάσεις. Πολύ συνοπτικά επισημαίνονται στοιχεία που έμμεσα ή άμεσα, έκδηλα ή συγκεκαλυμμένα, επηρεάζουν στην αποδοχή ή τη μη αποδοχή του άλλου στα εξής:

- *Στα μαθήματα, στην ύλη και στους σκοπούς διδασκαλίας - ιδιαίτερα των μαθημάτων πολιτικής και κοινωνικής αγωγής, ιστορίας, θρησκευτικών, γεωγραφίας, ελληνικών. Ορισμένα μαθήματα έχουν στην παιδική κυρίως προσωπικότητα ένα*

⁴⁴ Χαρακτηριστικές είναι οι διάφορες κινήσεις, οι κατευθυνόμενες των κομμάτων αρθρωτικές διαδικασίες μέσα στα μικρο-συστήματα των λεγόμενων κινήσεων, περισσότερο πολιτικο-κομματικού περιεχομένου, που διαδικαστικά πρόσκεινται ανάλογα στα εναρμονισμένα προγράμματα των διάφορων κομμάτων.

⁴⁵ Ο πολυδύναμος κοινωνικοποιητικός ρόλος του δασκάλου είναι αμέσως μετά το ρόλο του πατέρα και εμπίπτει ως το επόμενο στάδιο της πρώιμης κοινωνικοποίησης. Μελέτες για το σχολείο, τα προγράμματα στοιχειώδους και για τις «στάσεις του δασκάλου βλ. στο έργο της Άννας Φραγκουδάκη – Θάλειας Δραγώνα, «Τι είν' η πατρίδα μας;», Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.

⁴⁶ Σε συνθήκες ακαδημαϊκού περιβάλλοντος βασική προϋπόθεση είναι η ελεύθερη διακίνηση των ιδεών.

έμμεσο ανακλαστικό για μελλοντική συμπεριφορά: Η διδασκαλία λ.χ. της Ιστορίας και της Γεωγραφίας μπορεί να επιτρέψει εθνικιστικές, σοβινιστικές ιδέες, ιδέες μη αποδοχής κλπ., εντυπώνοντας προοδευτικά και συγκεκαλυμμένα στην ψυχολογική δομή των παιδιών προδιαθέσεις μη αποδοχής του άλλου και στερεοτυπικές πεποιθήσεις.

- *Στην αποτελεσματικότητα της μαθησιακής διδασκαλίας και της φροντιστηριακής αναγκαιότητας* – Σε ποιο βαθμό η φροντιστηριακή στήριξη συμπληρώνει ή/ και αναπληρώνει το τυπικό σχολικό πρόγραμμα; Μήπως το κόστος σε κοινωνικοψυχολογικά κριτήρια προσδίδει λιγότερο όφελος από ό,τι η «επιτυχία» μέσω των φροντιστηρίων, της λεγόμενης *παραπαιδείας*⁴⁷; Μήπως αυτό το «πάρα...» στην προσφερόμενη εκπαιδευτική ενίσχυση του ιδιωτικού φροντιστηρίου αποτελεί μια υπέρμετρη ψυχολογική φόρτιση του κοινωνικού συστήματος για κάτι το αναγκαίο, το συμπληρωματικό, ή μήπως ένα πρώτο σε αφαίρεση πρότυπο της αναζήτησης της ανταγωνιστικής επιτυχίας μέσα από «ανομικές» διαδικασίες που εκλύουν από διάφορες παραμέτρους της πλουτοκρατικής ανόδου της κοινωνίας, όπου - μέσα σε αυτό το ερευνητικό πεδίο - αυτό που ονομάσαμε *ολοπαγές σχολικό πρόγραμμα*, να αποτελεί φενάκη εμπειριών απογοήτευσης;
- *Στη διοχέτευση, «βομβαρδισμό», παραστάσεων εθνοκεντρικού χαρακτήρα* – ιδιαίτερα όταν επιδιώκεται να «καθοδηγηθεί» ή ακόμη με μεγαλύτερη βαρύτητα να «κατηχηθεί» ο νέος ή η νέα προς ένα μονοδρομικό εθνικιστικό/ «δογματικό» προσανατολισμό - η αποθεωτική διδασκαλία του «λαμπρού παρελθόντος» και της αναμφισβήτητης ορθότητας των κατηχήσεων δυνητικά είναι αφητηρίες για συμπεριφορές άλλοτε παραδοσιακής, άλλοτε πατριωτικής, άλλοτε εθνοκεντρικής ή και εθνικιστικής, άλλοτε επιθετικής (απέναντι σε μειονότητες) και σίγουρα πολύ σπάνια, κριτικής σκέψης. Η ανάλυση περιεχομένου ορισμένων σχολικών

⁴⁷ Η έννοια αυτή αποδίδεται λόγω του πλήθους των παραμέτρων, σημαντικότερη από τις οποίες, σύμφωνα με τα κυπριακά δεδομένα, είναι η οιονεί μη-μάθηση στο σχολείο και η *φροντιστηριακή ανταγωνιστική μαθησιακή λύση*, προτίμηση στην φροντιστηριακή εξυπηρέτηση από τον ίδιο *έμπειρο* καθηγητή, που διδάσκει «ελλιπώς», στα δημόσια σχολεία, κάτι που με παιδαγωγικά κριτήρια καθιστά το σχήμα οξύμωρο.

βιβλίων, που έγιναν και από άλλες συναφείς έρευνες⁴⁸, δείχνουν κοινωνικές αναπαραστάσεις περί «εθνικού εαυτού» και «εθνικού άλλου», με αντίστοιχες στερεοτυπικές αναπαραστάσεις και κοινωνικές αποδόσεις από εκπαιδευτικούς που εισηγούνται «ότι η ελληνική εθνική ταυτότητα βιώνεται ως εάν να βρίσκεται υπό απειλή»⁴⁹.

- Στο πώς δρα ο Σύνδεσμος Γονέων μέσα σ' ένα σχολικό σύστημα –ιδιαίτερα με παρεμβάσεις όχι μόνο αναφορικά με την ύλη ή άλλα ζητήματα μαθησιακού περιεχομένου, ή την ενίσχυση του σχολείου με επιπρόσθετη υλικοτεχνική υποδομή, αλλά και για ζητήματα που έχουν άμεση σχέση με την παρουσία παιδιών αλλοδαπών στα σχολεία.
- Στο πώς εξελίσσεται και μετεξελίσσεται η σχέση οικογενειακής και σχολικής κοινωνικοποίησης, για οποιαδήποτε περίπτωση κοινωνικοοικονομικού, μαθησιακού, πολιτικού, πολιτιστικού, σχολικά διαδικαστικού περιεχομένου, που επηρεάζει το τελικό κοινωνικοποιητικό αποτέλεσμα.

Η σχολική ζωή, τέλος, δεν είναι αδιαχώριστο στοιχείο στην ερευνητική προβληματική από το ρόλο του εκπαιδευτικού και από το πρόγραμμα. Με προσέγγιση στην προβληματική μας και αυτής της παραμέτρου, η προβληματική μας θα μπορεί *a posteriori* να δει τις αναλύσεις συστημικά μέσα από το σχολικό περιβάλλον στην ολότητά του. Με τον όρο σχολική ζωή περιλαμβάνεται «κάθε συλλογική δραστηριότητα εορταστική, τελετουργική, παιδαγωγική ή κοινοτική καθώς και κάθε συμβολική εκδήλωση στις οποίες τα παιδιά βρίσκονται

⁴⁸ Βλ. Άννα Φραγκουδάκη – Θάλεια Δραγώνα, σελ. 72., ο.π.

⁴⁹ Στις προσεγγίσεις της η Δραγώνα προτείνει μια κοινωνιοψυχολογική ανάγνωση αυτής της απειλής καθώς και των στρατηγικών που ενεργοποιούνται για αντιμετώπισή της. Επισημαίνεται από τις διαπιστώσεις της ότι, «τα μέλη του δείγματος από τη σχετική έρευνα «ταυτίζονται» με το εξιδανικευμένο παρελθόν, το οποίο στη συνείδησή τους μεγαλοποιείται και εξυψώνεται». Από τις απαντήσεις των ανοικτών ερωτήσεων της έρευνας, οι διαπιστώσεις στα κείμενα της Δραγώνα δείχνουν ως κοινό τόπο: το μοτίβο της υπεροχής που αντλείται από το ένδοξο παρελθόν, όπου, «... ο Παρθενώνας προβάλλει πέρα από τον τόπο και τον χρόνο, σύμβολο του δυτικού πολιτισμού...Το μεγαλειώδες παρελθόν, σε συνάρτηση με την αδιάσπαστη τρισχιλιετή συνέχεια και τη συστηματική χρήση του όρου «ελληνισμός» ως αχρονικής έννοιας, συνιστούν τον πυρήνα της ανωτερότητας του εθνικού εαυτού μέσα στο χρόνο» [Φραγκουδάκη - Δραγώνα, σελ. 72, 86 – 87, ο.π.].

«εκτεθειμένα» είτε κατά τρόπο μόνιμο είτε περιστατικό»⁵⁰. Επισημαίνονται πολύ συνοπτικά οι κοινωνικοποιητικοί μηχανισμοί της *ομαδικής δυναμικής*, που ενεργοποιούνται από τις διάφορες εκδηλώσεις της σχολικής ζωής, των οποίων η αποτελεσματικότητα στηρίζεται σε τρεις βασικές αρχές (α) στην αρχή του συνεργατικού αισθήματος⁵¹ (β) στην αρχή της συγκλονιστικής συγκινήσεως⁵² (γ) στην αρχή της ψυχαγωγίας⁵³.

Οι τρεις παραπάνω αρχές, όπου η μια είναι συμπληρωματική της άλλης φαίνεται να βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στην κοινωνία των νέων όχι μόνο μέσα στο σχολικό σύστημα, αλλά και σε μια ποικιλία τρόπων συμπεριφοράς τους - με διαφορετικές αναλογίες και σχηματισμούς - στο κοινωνικό περιβάλλον. Είναι εμφανές από τις παραπάνω αναλύσεις ότι, η συγκρότηση του ατόμου σε πολυδιάστατη προσωπικότητα, όπως η πολιτεία οραματίζεται με τις διακηρύξεις των στόχων της παιδείας και όπως οι συνθήκες της ζωής απαιτούν, καθώς επίσης και η άσκησή του στην υπεύθυνη ελευθερία και το δημοκρατικό τρόπο σκέψης και δράσης απαιτεί ενεργητική μάθηση «... που επιτυγχάνεται με την ορθή πληροφόρηση τον προβληματισμό, την ανάλυση και βίωση προβλημάτων την ταύτιση με ορισμένες

⁵⁰ Βλ. σχετικές αναλύσεις στο Μεταξά, σελ. 105 – 117, ο.π.

⁵¹ Ο Μεταξάς επισημαίνει από διάφορες μελέτες ότι η πρώτη αρχή, του *we - feeling*, εξασφαλίζεται από το ότι όλα τα παιδιά στο σχολείο ενεργούν μέσα και από μια ομάδα, βλ. σχετικό σελ. 106. Χαρακτηριστικά παραδείγματα στην κυπριακή κοινωνία - το «πώς δηλαδή ενεργεί ως ομάδα με πεποίθηση για το «δικαίο» χαρακτήρα της δράσης της, ώστε κάθε μέλος - και όχι μέρος - να δικαιολογεί τη συμμετοχή του και τη δράση του μέσα από τη νοητική εικόνα της ομάδας» - είναι το πλήθος των συγκρούσεων μεταξύ σχολείων σε εκδρομές, συγκρούσεις στο στάδιο κλπ. Επίσης, χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυναμικής αυτού του υπερδιатаκτικού συστήματος είναι και η διείσδυση του *we-feeling* στις «στάσεις» ορισμένων «συνοδών» εκπαιδευτικών σε εκδρομές - κυρίως στη μέση εκπαίδευση - απέναντι σε τέτοιες συγκρούσεις.

⁵² Το φαινόμενο αυτής της αρχής διαπιστώνεται μέσα από μια δραματική ταυτοποίηση σε ένα εορτασμό ή μια αναπαράσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από τα μαθήματα της ιστορίας είναι οι αναφορές για τις μοναδικές νίκες απέναντι σε ένα εχθρό που υπερτερεί σε υλικά μέσα.

⁵³ Η ευκαιρία της ψυχαγωγίας είναι πάντα στο σχολείο για οποιαδήποτε τελετουργική ή άλλη δραστηριότητα, φτάνει να σπάξει ο ρυθμός του ημερήσιου προγράμματος. Μετατρέπονται έτσι οι επέτειοι σε «διασκέδαση».

καταστάσεις και προβλήματα»⁵⁴ και, μετουσιώνεται μέσα από στρατηγικές κριτικής διδακτικής αντίληψης με την προαγωγή σωστών προτύπων στους νέους μέσα στο σχολικό σύστημα και στο κοινωνικό περιβάλλον.

Η πραγματολογική διαδικασία της κοινωνικοποίησης στο σχολικό πρόγραμμα περιλαμβάνει μεν την προσπάθεια εσωτερίκευσης και σε πολύ μεγάλο βαθμό την προσαρμογή των νέων στις τυπικές και άτυπες «συμβάσεις» των απαιτήσεων της «κοινωνίας του δέοντος» με την εκμάθηση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του πολίτη για ενσυνείδητη συμμετοχή του στην κοινωνικοοικονομική ζωή του τόπου, όπως διαγράφονται οι στόχοι από την πολιτεία και όπως επιβάλλεται από τους στόχους της παιδείας, αδυνατεί όμως να απωθήσει κοινωνικοποιητικά βιώματα από την καθημερινή πρακτική των τυπικών και άτυπων αρθρωτικών και ανομικών διαδικασιών, του πλήθους όλων των άλλων εκείνων παραμέτρων που άλλοτε ενισχύουν και άλλοτε απομακρύνουν τον κοινωνικοποιούμενο από αυτούς. Είναι το τεράστιο έργο προαγωγής των στόχων της παιδείας εφικτό, κάτω από τις συνθήκες που λειτουργεί το σημερινό κυπριακό σχολείο; Με το ερώτημα αυτό σύρεται η προβληματική μας στο βαθμό της πραγμάτωσης των στόχων και στην κοινωνική διάσταση, μέσα στην οποία το εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί ως υποσύνολο του κοινωνικού.

Κοινωνία

Η κοινωνία, με την πρωταρχική μορφή της (γειτονιά) αλλά και την εκτεταμένη της μορφή (πόλη, πολιτεία), παρέχει ερεθίσματα κοινωνικής μάθησης και συμπεριφοράς για το άτομο και τούτο, στις μέρες μας, γίνεται κυρίως με τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η όλη συμπεριφορά του καθενός μας επηρεάζεται οπωσδήποτε από τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το κοινωνικό μας περιβάλλον και οι απόψεις μας για όλους και για όλα, που το συνθέτουν, εξαρτώνται από τις προσωπικές εμπειρίες και επιθυμίες, τις ανάγκες και προσδοκίες, αλλά και από την παράδοση, τους κοινωνικο-πολιτισμικούς κανόνες και τις αξίες του ειδικού περιβάλλοντός μας.

⁵⁴ Πηγή: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, «Πολιτική Αγωγή Β΄ Λυκείου», Λευκωσία, 1997.

Μολονότι τα κρατικά εξουσιαστικά πρότυπα έχουν χαρακτήρα συγκεντρωτικό, εντούτοις, ο κοινωνικός σχηματισμός της κυπριακής κοινωνίας έχει χαρακτήρα περιφερειακό, αλλά παρουσιάζει κάποιες αδικαιολόγητες περιβαλλοντικές διαφορές σε πνευματική για το μέγεθος του νησιού ανάπτυξη, ή θα έλεγα *ευκαιριών ανάπτυξης*. Η Λευκωσία, με όλο το συγκεντρωτισμό των κρατικών εξουσιών και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, μπροστά στην ανάπτυξη των παραλιακών πόλεων, δεν είναι το ισχυρό τουριστικό κέντρο ούτε και βιομηχανικό – στην κυριολεξία του όρου. Οι άλλες πόλεις – η περιφέρεια – παρουσιάζονται μεν από ένα εξαρτημένο χαρακτήρα των κοινωνικο-διοικητικών τους δυνάμεων⁵⁵, έννοια που αποδίδεται από τον υπέρμετρο συντηρητισμό σε ζητήματα συγκεντρωτισμού του «εξουσιαστικού» κέντρου των αποφάσεων, εντούτοις, διατηρούν την υπεροχή τους στην τουριστική ανάπτυξη (Αγία Νάπα, Λεμεσός, Πάφος, Λάρνακα), στην παραδοσιακή οιοβιομηχανία (Λεμεσός), αλλά και στη συγκέντρωση έγγειας προσόδου (Πάφος, Λεμεσός, Κοκκινοχώρια). Εκείνο όμως που διατηρεί η Λευκωσία, πέρα από τις πολύ πρόσφατες εξαγγελίες για πνευματική ενίσχυση της περιφέρειας - που δεν καταγράφονται ακόμη ως πράξη, ως εφαρμογή - είναι οι σταθεροποιημένες δομές του συνόλου των Πανεπιστημιακών Σχολών και η ψηλή πνευματική κίνηση που φαίνεται να συστειρώνεται γύρω από τον πυρήνα αυτής της πνευματικής δομής της πρωτεύουσας. Με τη σύντομη αυτή σκιαγράφιση ορισμένων τυπικών γνωρισμάτων εμφανίζεται - έστω και σχηματικά - η οπτική γωνία σε ό,τι αφορά και τη διαδικασία ανάπτυξης ενδιαφέροντος του ξένου μεταναστευτικού ρεύματος, η δημιουργία μιας άτυπης μεταναστευτικής ζώνης και της μαζικής και απρόβλεπτης μεταναστευτικής ροής που οιονεί *προκαλεί* αντιδράσεις στις μικροαστικές νοοτροπίες της περιφέρειας.

Συνεπώς, όσοι αναμένουν από την εισαγωγή και διδασκαλία στα σχολεία μας κάποιων μαθημάτων σχετικών με την κοινωνικοποίηση, όπως είναι η *Αγωγή του Πολίτη* ή η *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή* ή κάποια άλλα με παρόμοιο περιεχόμενο, ότι θα διαμορφωθούν οι νέοι μας σε υποδειγματικούς πολίτες ή όπως άλλως πως τους οραματιζόμαστε - παρά τις καλές προθέσεις και τις επίπονες προσπάθειες του ιδεατού εκπαιδευτικού - δεν πρόκειται να δικαιωθούν σε πολλά πράγματα, εάν παράλληλα δεν εργαστούν όλοι μεθοδικά και

⁵⁵ Επαρχιακές διοικήσεις/ τοπικές αυτοδιοικήσεις.

προγραμματισμένα, ώστε η κοινωνία ολόκληρη να καταστεί το σχολείο για τέτοια αγωγή. Παρακολουθώντας τα όσα γύρω μας διαδραματίζονται, μπροστά σε όλα κείνα τα θετικά επιτεύγματα της κυπριακής κοινωνίας, επισημαίνουμε ότι, τη ζωή, σε κοινωνικό και ατομικό επίπεδο - πέρα από το «τελευταίο κουτί της Πανδώρας» - χαρακτηρίζουν και όλοι εκείνοι οι παράγοντες εξόγκωσης εγωιστικών τάσεων, διάβρωσης της ηθικής συνείδησης, κλονισμού των παραδοσιακών θεσμών, κουλτούρας, καθώς επίσης και οι παράγοντες που προκαλούν αντιδράσεις, απορρίψεις ή ακόμη και σκόπιμες συμπεριφορές, αντικοινωνικού περιεχομένου, κυρίως από νεαρά άτομα⁵⁶. Από το κοινωνικό σύστημα είναι αρκετοί εκείνοι που πιστεύουν, ή που ισχυρίζονται πως «... η προκατάληψη και η κοινωνική διάκριση έχουν «βιογραφία» και κάποια ευθύνη για την ενθάρρυνση ή την απόκρουση της προκατάληψης και της κοινωνικής διάκρισης πέφτει στα παιδαγωγικά περιβάλλοντα»⁵⁷.

Από την πλευρά των υποκειμένων, τα *στερεότυπα* σε γνωστικό επίπεδο, η *προκατάληψη* σε επίπεδο «στάσεων» κι η *κοινωνική διάκριση* σε επίπεδο πράξης, μπορούν να θεωρηθούν ως επίκτητη πραγματολογική στρατηγική. Οι διάφορες στρατηγικές που υιοθετεί και εφαρμόζει το υποκείμενο στην καθημερινή ζωή του, οι «στάσεις» για την αντιμετώπιση της αλληλεπίδρασης, αποκτούν νόημα μέσα στο πλαίσιο των γενικότερων κοινωνικοοικονομικών και πολιτισμικών καθορισμών του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος. Κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης, το άτομο έρχεται σε επαφή με τύπους και

⁵⁶ Χωρίς να παρακινδυνεύουμε μονοδιάστατων θεωρήσεων του φαινομένου, ορισμένα από τα φαινόμενα αυτά έχουν ως μια από τις κυριότερες παραμέτρους την πιθανολογική συνάρτηση *επιθετικότητα f μη ικανοποίηση βασικών αναγκών*, κάτι που συνάδει με κάποιες συμπεριφορές της κυπριακής κοινωνίας, ιδιαίτερα σε μοντέλα «σπασμένων σπιτιών», αλλά κι' ως στοιχείο της αυξημένης τάσης του ευδαιμονισμού στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των νέων.

⁵⁷ Τα ποικίλα περιβάλλοντα μέσα στα οποία το άτομο έρχεται σε επαφή με τους ορισμούς της πραγματικότητας και τα δυναμικά σενάρια παρέμβασης σ' αυτήν είναι τα λεγόμενα, αν επιτρέπεται ο αδόκιμος όρος, «*παιδαγωγικά περιβάλλοντα*» και τα κυριότερα απ' αυτά είναι η οικογένεια, το σχολείο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο χώρος εργασίας, ο χώρος πολιτισμικής συμμετοχής. Ακόμη, οι διάφορες πρωτογενείς και δευτερογενείς ομάδες, η εκκλησία, ο στρατός, η τέχνη – εικαστική και άλλη κ.ά., εμπíπτουν στο πεδίο διαδικασιών έκδηλης ή λανθάνουσας κοινωνικοποίησης. Βλέπε, επίσης, σχετικό S. Modgil et al., «Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση», σελ. 100, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1987.

μορφές (στρατηγικές) αντιμετώπισης συγκεκριμένων καταστάσεων από τις οποίες υιοθετεί ορισμένες, είτε όπως έχουν ή και τροποποιημένες, ενώ κάποιες άλλες απορρίπτει και στη θέση τους δημιουργεί νέες.

Είναι χαρακτηριστικά τα όσα ο αείμνηστος Ευάγγελος Παπανούτσος έγραψε, που αντανακλά την πνευματική του προβληματική την πραγματολογική διαδικασία της κοινωνικοποίησης: «Αγωγή θα πει όχι επίπλωση του νου με γνώσεις αλλά πλάσιμο της ψυχής με την εμπίωση της αρετής. Και το πλάσιμο τούτο γίνεται όχι με τα λόγια, αλλά με τη ζωή, με το παράδειγμα, με τον εθισμό ... Ο δικαστής, ο αστυνόμος, ο υπουργός, ο δήμαρχος, ο μητροπολίτης διαπαιδαγωγούν «πολιτικά» τους νέους – και «τελευταίος» ο δάσκαλος - . Αυτοί, διαπαιδαγωγούν, όχι με «όσα λένουν», αλλά με «όσα πράττουν...». Έμπρακτη συμπεριφορά η αγωγή, από την πράξη διδάσκεται και στην πράξη μαθαίνεται. Ο λόγος έρχεται κατόπι να την αναλύσει και να την εξηγήσει»⁵⁸.

Ομάδες και η συνισταμένη ενέργεια της κοινωνικοποίησης

Με τις παραπάνω αναλύσεις μας έχει διαφανεί το στοιχείο της κοινωνικοποιητικής δυναμικής των ομάδων, που μετέχουν οι νέοι με διάφορα κριτήρια: κοινωνικά, πολιτιστικά, οικονομικά, πολιτικά, επαγγελματικά. Μέσα από αυτό που πιο πάνω αναφέραμε ως αρχή του συνεργατικού συναισθήματος, του we-feeling, διαφαίνεται εξελικτικά μια νέα ομαδική δυναμική που καθρεφτίζεται από το *σταυροδρόμι* του με την έννοια του «ανήκειν», ως συναισθήματος εσωτερικού ψυχοδυναμικού συνδέσμου μεταξύ των μελών μιας ομάδας⁵⁹.

Ο σχηματισμός των πρωτογενών ομάδων, που κατά κανόνα έχουν περιορισμένο αριθμό μελών, γίνονται αρχικά στο σχολείο και διακρίνονται από τις διαπροσωπικές επαφές και την ένταση οικειότητας μεταξύ των μαθητών, χωρίς να σημαίνει ότι αυτή η ομάδα περιορίζεται από μαθητές ως μέλη, διότι δυναμικά ενεργοποιείται και εκτός του σχολικού «κιγκλιδώματος». Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά μοντέλα

⁵⁸ Ευάγγελος Παπανούτσος, «Αγώνες και αγωνία για την παιδεία», σελ. 159, 161, Αθήνα, (Β΄ Έκδοση), 1996.

⁵⁹ Στο Μεταξά, το κριτήριο αυτό διακρίνεται από την έκταση των διαπροσωπικών επαφών, την ένταση των σχέσεων οικειότητας και το μικρό ή μεγάλο αριθμό μελών, βλ. Μεταξάς, σελ. 129, ο.π.

της κυπριακής πραγματικότητας είναι ο σχηματισμός των ομάδων στους συνοικισμούς. Δανειζόμαστε από ένα αξιόλογο ρεπορτάζ, μιας κοινωνικής έρευνας, ορισμένα αποσπάσματα που επισημαίνουν τη δυναμική μιας πρωτογενούς ομάδας⁶⁰, όπου διάφορα παιδιά μιλούν για το πώς νοιώθουν απέναντι στον τρόπο που τους βλέπει η κοινωνία:

- «... δεν είμαστε αλήτες, είμαστε πρόσφυγες, μας διέγραψαν και μας κυνηγούν όσοι έχουν προκαταλήψεις... (Νίκος 16 χρόνων) «Η κοινωνία, ακόμη κι οι καθηγητές μας, όταν ακούσουν ότι είμαστε πρόσφυγες και ζούμε σε συνοικισμούς μας αντιμετωπίζουν με προκατάληψη. Εμείς δεν ντρεπόμαστε επειδή είμαστε πρόσφυγες και ζήσαμε όλα μας τα χρόνια εδώ. Νομίζω θα 'ταν καλύτερα να ντραπούν εκείνοι που μας τα έκαναν και καταλήξαμε πρόσφυγες...».
- «Εγώ δεν είμαι από το συνοικισμό (Μάριος 17 χρόνων), μένω εδώ στην πίσω περιοχή ... πολλές φορές ο πατέρας μου, μου απαγόρευσε να κάνω παρέα με τα παιδιά εδώ, επειδή υποστηρίζει ότι είναι ληστές και παλιόπαιδα, χωρίς όμως να τους έχει γνωρίσει».
- «... το Κέντρο νεότητας έκλεισε πριν από δύο χρόνια . Κάποια στιγμή ανέλαβα εγώ (Σάββας 17 χρόνων) κάποιον ιδιόκτητο χώρο και το μετέτρεψα σε Κέντρο Νεότητας, αλλά αυτό κράτησε μόνο για δύο μήνες το καλοκαίρι. Μετά ήρθαν οι γείτονες και έκαναν παράπονα ότι έμενε ανοικτό μέχρι αργά, δηλαδή μέχρι τις 1.00 το πρωί και απαίτησαν να σταματήσω τη λειτουργία του, όπως έγινε... Τώρα τα απογεύματα πηγαίνουμε σε άλλο οίκημα, όπου υπάρχουν όμως πολλοί ηλικιωμένοι που παίζουν χαρτιά και τάβλι και καθόμαστε με την παρέα και μιλάμε... Τα βράδια ερχόμαστε όλοι εδώ στη μικρή πλατεία και κουβεντιάζουμε . Και πάλι ενοχλούνται οι γείτονες... Πού να πάμε;».
- «... παλιά θυμάμαι (Νίκος 16 χρόνων) που αυτοκτόνησε μια κοπέλα... είχε είπανε ψυχολογικά προβλήματα... Άλλη περίπτωση, (θυμάμαι) ήταν ... ο τρελός ... νομίζω ότι μένει εδώ ακόμη, μόλις γύρισε στο σπίτι του, πήρε το τσεκούρι και χτύπησε τη γυναίκα του στο κεφάλι επειδή εκείνη είχε βγάλει τους παπαγάλους του έξω στην αυλή. Μια άλλη περίπτωση (θυμάμαι)

⁶⁰ Βλ. Ρεπορτάζ Δημήτρης Χριστοδούλου, «Συνοικισμοί – Γκέτο «άστεγων» νέων», Εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», 25.3.2001.

ήταν όταν κάποιος μαχαίρωσε ένα άλλο, επειδή του χρωστούσε μια λίρα... Μια μέρα που βρισκόμουν στο καφενείο και έπαιζα τάβλι μ' ένα φίλο καθόταν απέναντί μου στο άλλο τραπέζι ένας άλλος τρελός, δύο μέτρα άντρας και θυμάμαι χαρακτηριστικά που γύρισε και μου ζήτησε να του βγάλω τα παπούτσια και να του φιλήσω τα πόδια του... ο φίλος μου του θύμωσε και έφυγε. Την επόμενη μέρα που βρέθηκα να παίζω χαρτιά στο καφενείο, εκείνος ήταν πάλι εκεί και γύρισα ασυναίσθητα και τον κοίταξα και κείνος με μια κίνηση μου έγνεψε με το χέρι του, ότι θα μου έκοβε το κεφάλι...»

- «Το ότι είχαμε τέτοιες εμπειρίες έχει και τα καλά του (Σάββας 17 χρόνων) γιατί κάπου βρίσκεις πιο νωρίς τον ανδρισμό σου, ωριμάζεις και βγαίνεις έξω στην κοινωνία, γνωρίζοντας πια ... πώς είναι η ζωή. Ένα παιδί για παράδειγμα, που είναι με τους γονείς του και ζει συνέχεια κάτω από την προστασία τους, δεν βγαίνει από το σπίτι, διαβάζει συνεχώς και στο σχολείο είναι πρώτος, τότε οι γονείς του για να τον ευχαριστήσουν θα του αγοράσουν ένα ποδήλατο και στη συνέχεια αυτοκίνητο. Αν αυτού του παιδιού, του εμφανιστεί μια δύσκολη κατάσταση, πιστεύω ότι δεν θα μπορέσει να τα βγάλει πέρα. *Εμείς εδώ είμαστε μια οικογένεια... Και θα σας δώσω ένα παράδειγμα για να καταλάβετε τι συμβαίνει. Η δική μας παρέα αποτελείται από 15 – 20 άτομα. Έτυχε κάποια στιγμή να υπάρξει παρεξήγηση ενός παιδιού δικού μας, μαζί με ένα παιδί από έναν άλλο συνοικισμό, μπορεί μάλιστα να τον χτύπησαν. Τότε ο δικός μας θα έρθει κοντά μας, θα μας πει τι έγινε και για να τους εκδικηθούμε που έκαναν κακό σε δικό μας άνθρωπο θα μαζευτούμε και θα πάμε ο καθένας με την παρέα του για να ανταποδώσουμε...».*
- «Εδώ είμαστε μια μικρή ομάδα ανθρώπων και ζούμε όλοι μαζί (Μάριος 17 χρόνων), όπου ο ένας γνωρίζει τον άλλο. Όταν κάποιοι ακούσουν ότι είμαστε από το συνοικισμό Στρόβολος 2, 'κόβκουν κούρβες'⁶¹, ή μας ρωτάνε, μα, από το 'Τέξας';».

Από την άλλη πλευρά, οι δευτερογενείς ομάδες παρουσιάζουν χαρακτηριστικά κυρίως αφηρημένων επαφών μεταξύ των μελών, μέσα από την απρόσωπη ιδέα της ομάδας ως θεσμοθετημένης ολότητας. Χωρίς να επιδιώκεται να περιπλέξουμε τις αναλύσεις μας στις διάφορες

⁶¹ Έννοια που αποδίδεται: λοξοδρομούν από φόβο.

διακρίσεις και τυπολογίες μεταξύ ομάδων, που είναι αχρείαστα στοιχεία για την ερευνητική μας διαλεκτική - υπάρχει άλλωστε πλούσιο συγγραφικό υλικό για παραπομπές - επικεντρώνουμε τις παρατηρήσεις μας εκεί που πιθανολογικά οι ομόλογες ομάδες, με την έννοια των τυπικών ή άτυπων ενώσεων προσώπων των οποίων τα μέλη επικαλούνται ένα οποιοδήποτε κοινό χαρακτηριστικό ή ιδιότητα⁶², εμφανίζονται συμπεριφορές κοινωνικοποιητικού χαρακτήρα σε τομείς διακρίσεων, στερεοτυπικών διλημάτων και κοινωνικού ρατσισμού.

Έχουμε επανειλημμένως τονίσει ότι δεν μπορεί να στηριχτεί η μελέτη μας σε μονοδιάστατες κατασκευές, και κατά πόσο υπάρχει τάση ρατσισμού στους νέους, η «ανυσματική» διαλεκτική - με τη μαθηματική λογική του όρου - αποδίδει καλύτερα τις λειτουργικές ερμηνείες σε αυτά που πιο πάνω ονομάσαμε *παιδαγωγικά περιβάλλοντα*. Με αυτούς τους όρους, οικογένεια, σχολείο και ομάδες αποτελούν μια δυναμική δέσμη δυνάμεων, που άλλοτε συγκλίνουν, άλλοτε αποκλίνουν, άλλοτε συντρέχουν, άλλοτε έλκονται ή απωθούνται παράλληλα ή στο χώρο και, χωρίς νομοτέλεια, νοητικά συλλαμβάνονται από όλες τις διαστάσεις της πιθανολογικής κίνησης των επιρροών.

Η παιδαγωγική επιρροή της οικογένειας, ως πρώτη συνιστώσα: επικοινωνιακού περιβάλλοντος πάνω στο παιδί - σχετικά με τα στερεότυπα, την προκατάληψη και την κοινωνική διάκριση - θα μπορούσε να διακριθεί σε τρεις τύπους. Ο πρώτος, αφορά την ανταλλαγή εμπειριών από την καθημερινή ζωή μέσα στην οικογένεια, με το παιδί στο ρόλο του ακροατή. Ο δεύτερος τύπος, παιδαγωγικής επιρροής, που ασκείται από το οικογενειακό περιβάλλον στο παιδί, αφορά το γενικότερο λόγο που διατυπώνεται γύρω από τους «άλλους», τους διαφορετικούς, κάτι που είναι τόσο συνηθισμένο επικοινωνιακό φαινόμενο σε πολυεθνικές κοινωνίες κυρίως, και όχι μόνο. Η επικοινωνία, στην περίπτωση αυτή εστιάζεται στην ανταλλαγή εμπειριών αναφορικά με τους συγκεκριμένους «άλλους» και δυναμικά μετεξελίσσεται και περνά ως νοητικό «εργαλείο» αντίληψης αναφορικά με τον «άλλο» είτε ως υποκείμενο είτε ως συλλογικό «αντικείμενο». Ο τρίτος τύπος παιδαγωγικής επιρροής, αφορά την άμεση διαπροσωπική εμπειρία με τον «ξένο», είτε μέσω άμεσων παρατηρήσεων των «στάσεων» ή/ και συμπεριφορών τους, είτε μέσω διαπροσωπικών επαφών ή/ και σχέσεων. Η εμπειρία του «άλλου» μέσω της

⁶² Έννοια που αποδίδεται από τον Μεταξά, σελ. 133, ο.π.

παρατήρησης είναι καθημερινό φαινόμενο της ζωής και δεν αποτελεί πια κάτι το εξαιρετικό ή έκτακτο στις πλείστες κοινωνίες. Σ' αυτές τις περιστάσεις σημασία έχει ο σχολιασμός της συμπεριφοράς του «άλλου», το στερεότυπο που αφήνεται να περάσει από τον ενήλικα που συνοδεύει το παιδί κατά την παρουσία του σε δημόσιους χώρους, όπως είναι τα καταστήματα, οι χώροι αναψυχής, τα δημόσια μεταφορικά μέσα κτλ.

Το σχολείο, ως δεύτερη συνιστώσα, είναι οργανωμένο ως πηγή μάθησης: σε σχέση με την αντίληψη, την αξιολόγηση και τη μεταχείριση του πλησίον και του «άλλου». Πόσο ποιοτικά όμως οι εκπαιδευτικοί ή οι υπόλοιποι που στελεχώνουν ένα σχολείο γνωρίζουν ή οιονεί κατανοούν τις προκαταλήψεις που φέρνουν οι μαθητές μαζί τους από άλλες συνιστώσες ή πόσο μπορούν ή θέλουν να λειτουργούν βελτιωτικά για την εξάλειψη των διαμορφωμένων προδιαθέσεων, στερεότυπων και των αισθημάτων μη-αποδοχής για τον άλλο, που είναι προϊόντα *κοινωνικής μάθησης*, αντλούμενα από την οικογένεια, τις ομάδες με συνομηλίκους, μικρότερους ή και μεγαλύτερους, των μέσων μαζικής επικοινωνίας ή/ και κάποιου άλλου από το πλήθος των *πομπών* «αγωγής» του «εν διαδράσει» παιδαγωγικού περιβάλλοντος, που με τη σειρά του είναι υποσύστημα του μείζονος κοινωνικού πλέγματος, είναι θέμα που εμπίπτει σε στρατηγικές εκπαίδευσης. Με φιλολογικούς όρους, ενατενίζοντας προς το *δέον*, της αποστολής του σχολείου, οι στρατηγικές αυτές εμπίπτουν στην αναγκαιότητα αποδόμησης των προδιαθέσεων που αλλοτριώνουν την προσωπικότητα του νέου και στοιχειοθετούν μέρος των εισηγήσεων για βελτίωση του συστήματος.

Εξυπακούεται, επίσης, από αυτά ότι, σε ένα σχολείο που υιοθετείται η φιλοσοφία της ανεκτικότητας και της αποδοχής του «άλλου», πρέπει αυτό να μετουσιώνεται από ιδιαίτερες ευαισθησίες, συμπεριφορών, που να καλύπτουν το σύνολο των δραστηριοτήτων με τη χρήση της σωστής γλώσσας, τόσο σε επίπεδο γραπτού όσο και ζωντανού, προφορικού λόγου.

Από τα μάτια της *εκπαιδευτικής διάστασης*, κοινός τόπος των μέσων μαζικής επικοινωνίας/ ενημέρωσης και προκατάληψης είναι: το επίπεδο παρουσίασης του «άλλου» και του «εγώ» μέσα από τον επικοινωνιακό πολιτισμό. Οι μορφές των οπτικοακουστικών εκπομπών κι η ειδησεογραφία των ΜΜΕ, αποτελούν την πρώτη πτυχή του ζητήματος. Ο κινηματογράφος, το θέατρο κι διάφορες άλλες επικοινωνιακές εκδηλώσεις που στηρίζονται σε επιλογές ρόλων, είναι

μια δεύτερη πτυχή που δεν μπορεί να παραμείνει ανέγγιχτη στην όλη προβληματική της παιδαγωγικής διάστασης: η σχετικότητα των εννοιών καλού – μη καλού, έξυπνου – μη έξυπνου, εκπολιτισμένου – απολίτιστου, κ.ά., συσχετιζόμενη με επιλογές που αφήνουν να περάσουν στερεότυπα στοιχειοθετεί το γεωμετρικό τόπο κοινωνικών παρεκκλίσεων.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία να τονιστεί είναι ότι, με τις ευκολίες πρόσβασης στα μηνύματα, που «μονοδρομικά» στέλλουν τα ΜΜΕ και, επίσης, λόγω της συστηματικής τους παρουσίας στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, έχουν δυνητικά καταστεί ένα από τα πιο «σκληροτράχηλα» μέσα άσκησης επιρροών σε άτομα όλων των ηλικιών⁶³. Βασικά κριτήρια με τα οποία μπορούμε να αξιολογήσουμε τη σχετική με θέματα κοινωνικής κατανόησης λειτουργία των ΜΜΕ (μιας εφημερίδας, ενός ραδιοτηλεοπτικού σταθμού, κάποιου προγράμματος) είναι (α) ο κώδικας δεοντολογίας (β) το γλωσσικό «εργαλείο»: ο τρόπος της χρήσης του, η ακρίβεια, η σαφήνεια και η συχνότητα των περιγραφών του, η θεματολογία κι η αντιπροσωπευτικότητα και κατανομή των ρόλων που προβάλλει, και, εξειδικεύοντας, τέλος, (γ) η ρητά εκφρασμένη φιλοσοφία του μέσου, ως προς το ζήτημα της *προκατάληψης και της κοινωνικής διάκρισης*⁶⁴.

Συμπερασματικά, η δυνατότητα αναγνώρισης αντικοινωνικών συμπεριφορών των νέων και ιδιαίτερα του φαινομένου των διακρίσεων μέσα από την εκπαιδευτική διάσταση δεν μπορεί να περιοριστεί στις σχολικές διαδικασίες, ούτε στις διάφορες αναλύσεις στο σχολικό σύστημα, ή στη δράση των ομάδων ή κάποιων περιστασιακών ή πολλαπλά εκφραζόμενων μηνυμάτων των ΜΜΕ, αλλά μέσω της αναλυτικοσύνθεσης όλων των παραπάνω σε μια συνιστάμενη διαδικασία, που με τη σειρά της αναγνωρίζεται πέρα από τη *συμβατική γραμμή της κάθε συνιστώσας* – συμβατική μόνο με την έννοια «παιδαγωγικών παρουσιάσεων», γιατί στην πραγματικότητα σε καμία περίπτωση αποκόπτεται λειτουργικά η μια συνιστώσα από την άλλη: αποτελούν ένα αδιαχώριστο όλο.

⁶³ Βλέπε σχετικό S. Modgil et al., σελ. 111,, ο.π.

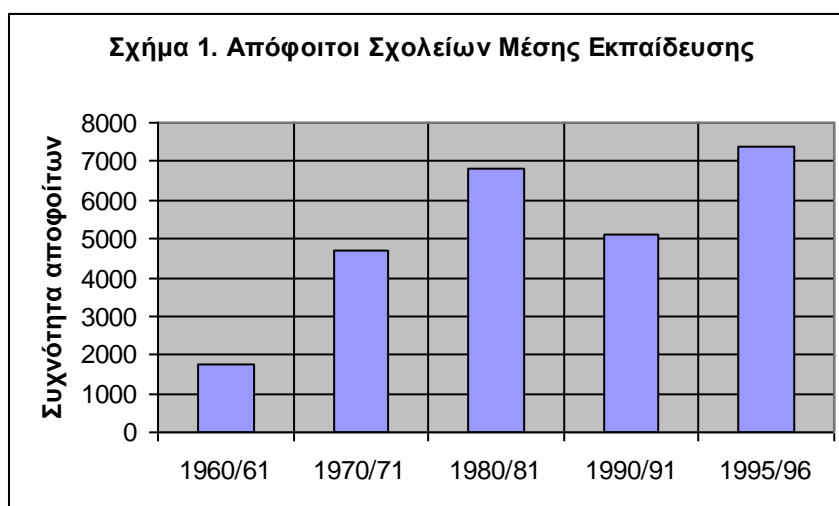
⁶⁴ Βλ. επίσης σχετικό S. Modgil et al., σελ. 113, ο.π.

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Προλεγόμενα

Ανάμεσα στα πρώτα μελήματα της νεαρής Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν η καθιέρωση της δωρεάν υποχρεωτικής εκπαίδευσης – αρχικά της δημοτικής και αργότερα της γυμνασιακής – πράγμα που κατατάσσει την Κύπρο ανάμεσα στις πιο προοδευτικές, σε θέματα παιδείας, χώρες.

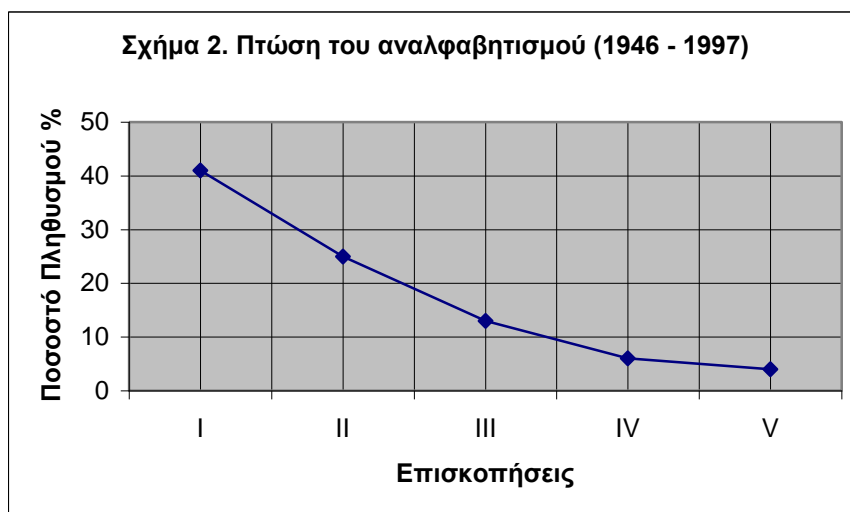
Ανιχνεύοντας το προφίλ της Κυπριακής Εκπαίδευσης είναι a priori δεκτό και a posteriori αποδειγμένο ότι ο Κύπριος δίνει μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση⁶⁵. Το διάγραμμα στο σχήμα 1 δείχνει την ανοδική αύξηση των νέων που αποφοίτησαν στις δεκαετίες μεταξύ του 1960 – 1996⁶⁶.

⁶⁵ Βλ. Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, «Statistical Abstract», Λευκωσία 1997.

⁶⁶ Βλ. Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, «Statistical Abstract», σελ. 81., Λευκωσία 1997. Επισημαίνεται από τα δεδομένα της σχετικής μας ανίχνευσης ότι, η μείωση που παρουσιάζει η αρχή της δεκαετίας του '90 οφείλεται στη πτώση της γεννητικότητας, που ακολούθησε αμέσως μετά την περίοδο της εισβολής.

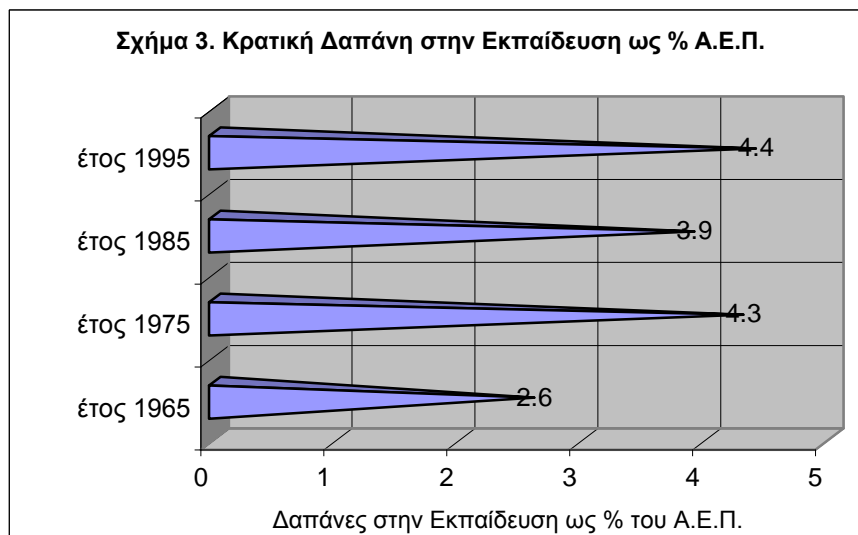
Αντιμετωπίζοντας την εκπαίδευση ως «εργαλείο» της ανάπτυξης της κοινωνίας μας, καταγράψαμε την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού ως μία από τις προτεραιότητες της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας. Η γραφική παράσταση, στο σχέδιο 2 παρακάτω, ερμηνεύει την καθοριστική κατακόρυφη πτώση του αναλφαβητισμού στο νησί και, με το διάγραμμα στο σχήμα 3, εκφράζεται, με οικονομικά κριτήρια η σχέση του ΑΕΠ με τις δαπάνες για υλοποίηση των στρατηγικών εκπαίδευσης για τα έτη: 1965, 1975, 1985 και 1995⁶⁷. Επισημαίνεται από τα δεδομένα αυτά κι η αντίστοιχη ποιοτική προβληματική στρατηγικών εκπαίδευσης, που αντανακλά σε μια σειρά σχεδιασμών και περιοδικής υλοποίησής τους⁶⁸.

⁶⁷ Βλ. Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, «Statistical Abstract», σελ. 86., Λευκωσία 1997.

⁶⁸ Κλασικό/ Πρακτικό/ Οικονομικό/ Τεχνική Εκπαίδευση → Λύκειο επιλογής συνδυασμών μαθημάτων Τεχνική Εκπαίδευση → Ενιαίο Λύκειο, από πλευράς Μέσης Εκπαίδευσης, αναβάθμιση του status δασκάλου στη Στοιχειώδη και προώθηση του Πανεπιστημίου και της ιδιωτικής εκπαίδευσης για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση υπό την ευρεία της έννοια.

<u>Κατάσταση Αναλφαβητισμού στην Κύπρο</u>					
Επισκόπηση	I	II	III	IV	V
Χρόνος	1946	1960	1976	1987	1997
Ποσοστό Αναλφαβητισμού%	41	25	13	6	4

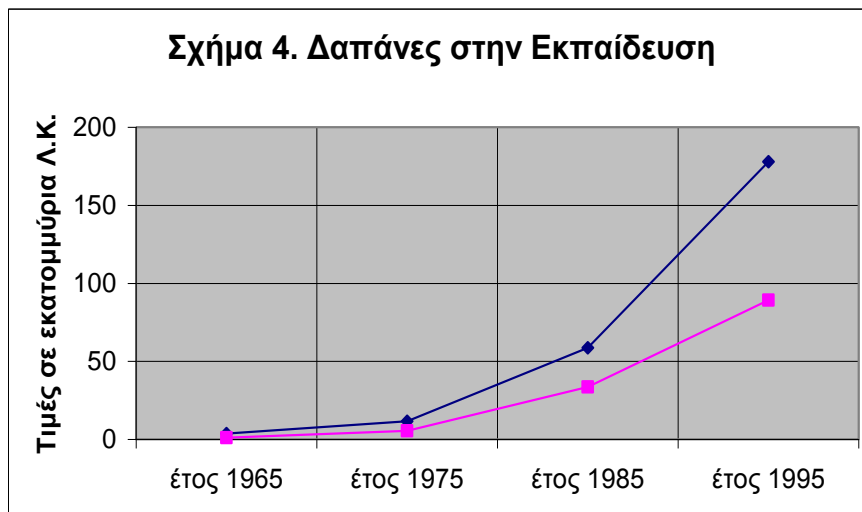

Η γραφική παράσταση του σχήματος 4, εξάλλου, δείχνει τα αντίστοιχα ποσά που ξοδεύτηκαν για την εκπαίδευση όχι μόνο από το δημόσιο, αλλά και από τον ιδιωτικό τομέα για τα έτη: 1965, 1975, 1985 και 1995⁶⁹. Επισημαίνεται από τις κλίσεις των γραφικών παραστάσεων μια συνεχής ανοδική προβληματική απέναντι στην επενδυτική διάσταση της εκπαίδευσης τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα.

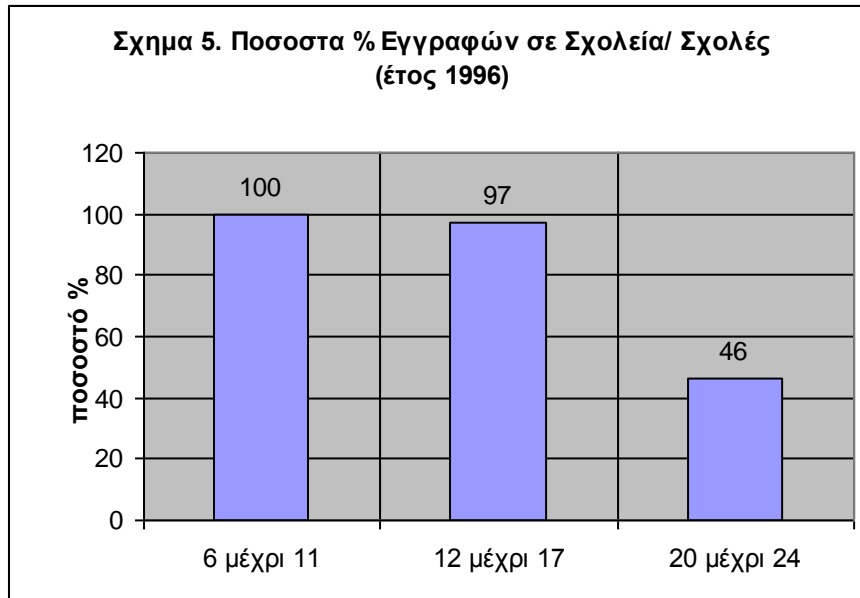
Το τεράστιο εξάλλου σε μέγεθος ενδιαφέρον των νέων, αλλά και των νοικοκυριών απέναντι στην εκπαίδευση των παιδιών τους, το οποίο με κοινωνιολογική έννοια εκφράζεται από πολιτιστικές και κοινωνικοοικονομικές ανησυχίες, αντικατοπτρίζεται κι από την

⁶⁹ Βλ. Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, «Statistical Abstract», σελ. 86., Λευκωσία 1997.

ποσότητα των εγγραφών στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης, που απεικονίζει το σχήμα 5 (επισημάνσεις των εγγραφών του 1996)⁷⁰.

⁷⁰ Βλ. Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, «Statistical Abstract», σελ. 84., Λευκωσία 1997

Μολονότι κράτος και νοικοκυριά - με οικονομικά κριτήρια – επιδεικνύουν ιδιαίτερα σημαντικό ενδιαφέρον για την ποιοτική πορεία της εκπαίδευσης, εντούτοις, εξακολουθούν να υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις και αδυναμίες, που πολύ συχνά έρχονται στην επιφάνεια από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας/ ενημέρωσης και από όλους τους εταίρους της παιδείας, που άπτονται θεμελιωδών θεμάτων εκπαίδευσης⁷¹. Σίγουρα, η μάστιγα του αναλφαριθμητισμού με την έννοια της μη ανάγνωσης ή δεξιοτήτων γραφής εξέλιπε, εκείνο όμως που ακόμη καταπονεί το εκπαιδευτικό σύστημα, αν και φαίνεται

⁷¹ Βλ. συνέντευξη με το μαθητή Γ. Κουκουμά, Προέδρου Παγκύπριας Συντονιστικής Επιτροπής Μαθητών, Εφ. «Ο Φιλελεύθερος», 29.4.2001, «... η Κυβέρνηση να στραφεί στα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε, που είναι ο εκδημοκρατισμός της παιδείας, οι ελλείψεις την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων, ο εκσυγχρονισμός των αναλυτικών προγραμμάτων και η αποφόρτωση της διδακτέας ύλης».

ελπιδοφόρος ο αγώνας για καταπολέμησή του, είναι η μορφή του λειτουργικού αναλφαβητισμού⁷²

Το επιτελούμενο έργο, πάντως, της κυπριακής εκπαίδευσης, είναι πανθομολογουμένως μεγάλο και δύσκολο, για υποκειμενικούς λόγους – όπως οι φιλοσοφικές επιλογές των εκάστοτε υπευθύνων⁷³ – αλλά και αντικειμενικούς⁷⁴, που οφείλονται σε κοινωνικά και οικονομικά μεγέθη, που λειτουργούν παράλληλα με τις ιστορικο-πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στην Κύπρο και στη μητρόπολη του ελληνισμού, οι οποίες, μάλιστα, καθοριστικά δείχνουν ότι επηρεάζουν τις σταθεροποιημένες δομές της κυπριακής κοινωνίας και εκφράζονται μέσα από τις κατά καιρούς εκπαιδευτικές επιλογές και, όχι μόνον: μετεξελίσσονται σε μεταβλητές συμπεριφερικής αναδημιουργίας δυναμικά φορτισμένων υποκειμενικών προϋδεάσεων, που επηρεάζουν οπωσδήποτε την ιδέα των στόχων της παιδείας.

Σχολικό σύστημα και διακρίσεις

Στη διαδρομή των σύγχρονων ιστορικών και κοινωνικοοικονομικών αλλαγών ρόλων και κοινωνικών δομών, από τη γένεση της Κυπριακής Δημοκρατίας, η κυπριακή εκπαίδευση, αντανακλά λειτουργίες που υπακούουν σε θεωρήσεις των βιώσιμων συστημάτων – με τη συστημική έννοια του όρου – στις περί της ισορροπίας και προσαρμογής της, στις ανάγκες και αντιλήψεις για τη ζωή του κοινωνικοοικονομικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Οι διάφορες συγκρούσεις αξιών των δομο-λειτουργικών συστημάτων του κοινωνικού πλέγματος, αποτελούν παραμέτρους επιρροής ή παρεμβολής στην προσαρμοστική ιδιότητα της εκπαίδευσης. Παρά τις

⁷² Βλ. Εκθέσεις μελετών των Παπαδόπουλου και Χαραλάμπους, για την αντιμετώπιση του λειτουργικού αναλφαβητισμού, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία, 1992.

⁷³ Βλ. σχετικές ρήσεις – θέσεις – θωρήσεις, πολιτικής δυναμικότητας, που πέρασαν μέσα από το κυπριακό σκηνικό όπως λ.χ.: «ελληνοκεντρική παιδεία», «ελληνοχριστιανική παιδεία», «ανθρωπιστική παιδεία».

⁷⁴ Επισημαίνεται ο υπέρμετρος συγκεντρωτισμός του εκπαιδευτικού συστήματος της Κύπρου, που πιο πολύ διαφαίνεται μετά από την ανάληψη των θεμάτων εκπαίδευσης από το διάδοχο σχήμα της Ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης, Υπουργείο Παιδείας (1965). Βλ. σχετικό στο Σύνταγμα 1960 και το Νόμο 12/ 1965 (Republic of Cyprus, The competence of the Greek Communal Chamber (Transfer of Exercise) and Ministry of Education Law, 1965).

διακηρύξεις περί ανθρωπιστικής, ανθρωποκεντρικής και ελληνοκεντρικής⁷⁵ παιδείας, που συχνά περνούν ως «στάσεις» κι ως αξιωματικά μηνύματα, οι διάφορες αναπτυσσόμενες προδιαθέσεις, μέχρι και διακρίσεις που φτάνουν στο έπακρο της ξενοφοβίας μέσα στο κοινωνικό σύστημα, δεν αποτέλεσαν πάντα προβληματική της μάχιμης παιδείας του τόπου. Ούτε επίσης το λειτούργημα του εκπαιδευτικού αποδείχθηκε το εν δυνάμει ικανό - αμφισβητείται άλλωστε κατά πόσο διαθέτει την κατάλληλη υποδομή που να του αντλεί μια τέτοια δυναμική - ώστε να μπορεί να παρεμποδίζει εισροές ξενοφοβικού χαρακτήρα στο σχολικό σύστημα, ούτε ακόμη έδειξε να έχει την ικανότητα να αυτοπεριχαράκωσε το σχολικό σύστημα από την επήρεια των μεταβλητών αυτών που άπτονται πολύπλοκων προβληματικών καταστάσεων στο ευρύτερο περιβάλλον των σχολείων, πόσο μάλλον στο μείζον κοινωνικό σύστημα. Με αυτά και άλλα, που άπτονται και προδιαθέσεων των ίδιων των εκπαιδευτικών – κάτι που θα μας απασχολήσει από στοιχεία της πρωτογενούς έρευνας – καταγράφονται ορισμένες παράμετροι σε θέματα σχολικού συστήματος, που από μια πρώτη παρατήρηση δε φαίνονται να έχουν συσχέτισμό του αντικειμένου της έρευνάς μας, εντούτοις, με κριτική σκέψη, χωρίς φενάκη, μπορούν *a posteriori* να διαπιστωθούν ουσιαστικές, συμπληρωματικού ή παρεμβαλλόμενου χαρακτήρα, μεταβλητές, που άλλοτε επιτρέπουν και άλλοτε αποτρέπουν τη διείσδυση ρατσιστικών προδιαθέσεων στους νέους μας. Οι αναλύσεις μας επιδιώκουν να αποκωδικοποιήσουν κάποιες από αυτές τις μεταβλητές με στόχο όχι μόνο την απλή ανίχνευσή τους στο σύστημα, αλλά και την προβληματική για το βαθμό επιρροής τους, πώς δηλαδή αυτές οι συγκεκαλυμμένες ή λανθάνουσες μεταβλητές βοηθούν ή αντιστέκονται στο βαθμό βιωσιμότητας του σχολικού συστήματος.

Με την ανίχνευση διαφόρων παραμέτρων του σχολικού συστήματος: καθηγητών, μαθητών, εκκλησίας, γονιών, προγραμμάτων, κ.α., η κατανόηση του βαθμού επιρροής «στάσεων» και συμπεριφορών που λειτουργούν – θελητά ή αθέλητα - μέσα στο πεδίο κυρίως της λανθάνουσας και έμμεσης κοινωνικοποίησης, είναι εφικτή μέσα από συσχετισμούς στοιχείων των προκωδικοποιημένων απαντήσεων των

⁷⁵ Η τελευταία ως έννοια αποκτά αξία στο πολιτισμικό μας σύστημα μέσα από το περιεχόμενο του εθνισμού που μετουσιώνεται στον πολιτισμό μας και αμφισβητείται για το περιεχόμενο που δυναμικά επιτρέπει διείσδυση του εθνικισμού, μέχρι και σωβινισμού.

εκπαιδευτικών και των μαθητών, αλλά και των άλλων φορέων που διαμορφώνουν πιθανολογικά το αποδεκτό ή μη αποδεκτό ενός σχολικού συστήματος. Με τη γλώσσα των αριθμών της πρωτογενούς έρευνας, των συσχετισμών στο ερευνητικό πεδίο, και την κριτική σκέψη - έστω και με διατηρήσεις επιφυλάξεων – οι διάφορες συμπεριφορές κι ο βαθμός επιρροής μπορούν να συλληφθούν ως μεταβλητές για πιθανολογικές συναρτήσεις - όχι νομοτέλειες.

Εκπαιδευτικός

Ως επάγγελμα ο εκπαιδευτικός είναι από τις πρώτες σε ζήτηση επιλογές στους νέους. Εξασφαλίζει ευκαιρίες κοινωνικής ανέλιξης και ιδιαίτερα μιας οικονομικής άνεσης - με μεσοαστικές προδιαγραφές – που προσδίδει στους νέους ιδιαίτερο ενδιαφέρον επιλογής σπουδών. Κατά σειρά προτίμησης επαγγελματικής σπουδής, βρίσκεται για τους νέους: ο δάσκαλος στοιχειώδους εκπαίδευσης, γιατί είναι μια επιλογή που διασφαλίζει τον άμεσο διορισμό, με κλίμακα που παίρνει οποιοσδήποτε άλλος πτυχιούχος στην Κυπριακή πολιτεία. Στην περίπτωση του εκπαιδευτικού μέσης, όμως, δεν υπάρχει το στοιχείο μας ισόρροπης *ζήτησης-προσφοράς*, αλλά ένα φαινόμενο υπερβάλλουσας προσφοράς. Το πλεόνασμα προσοντούχων εκπαιδευτικών της μέσης εκπαίδευσης, για τις όποιες ανάγκες στελέχωσης και λειτουργίας των σχολείων στο νησί, διατηρείται σε μια επετηρίδα σειράς καταλόγου διορισμών, μιας τεχνικής ειδικών κανονισμών, που αμφισβητείται ότι λύει σοβαρές δυσλειτουργίες στο σύστημα στελέχωσης και διοίκησης των σχολείων⁷⁶.

Το προφίλ του Κύπριου εκπαιδευτικού μέσης είναι, έτσι, άρρηκτα δεμένο με τον τρόπο στελέχωσης των σχολείων και της ανέλιξής του. Στελέχωση και ανέλιξη ακολουθούν ένα σύστημα που υπακούει σε νομοτελειακές προδιαγραφές, που από μια πρώτη όψη φαίνονται να είναι δίκαιες - με όλη τη σχετικότητα της έννοιας - απέναντι στο κάθε ενδιαφερόμενο άτομο που ακολούθησε *σπουδές-κλειδιά* για καθηγητής μέσης.

⁷⁶ Υπάρχουν αρκετές χιλιάδες εκπαιδευτικών, όλων των ειδικοτήτων, που είναι εγγεγραμμένοι στους καταλόγους και είναι για χρόνια «εν αναμονή» διορισμού, από τους οποίους η Επιτροπή Εκπαιδευτικής Υπηρεσίας αντλεί το προσωπικό των σχολείων.

Για τις αναπόφευκτες ελλείψεις παιδαγωγικής κατάρτισης ασχολείται το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και άλλοι φορείς του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού με προγράμματα σπουδών και σεμιναρίων για τους νεοδιοριζόμενους εκπαιδευτικούς. Δεν υπάρχει αμφιβολία για το τυπικό και ουσιαστικό όφελος από τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε αυτά τα προγράμματα και, σίγουρα, το τυπικό όφελος είναι εξεταστικά άμεσα αξιολογήσιμο και δεν αμφισβητείται εύκολα – μολονότι θα μπορούσε να αμφισβητηθεί μέσα από τη διαλεκτική του σχέση με το περιβάλλον της προηγούμενης απασχόλησης του εκπαιδευτικού. Το ουσιαστικό όμως όφελος, μολονότι υπάρχει, υπόκειται σε σοβαρές αμφισβητήσεις ως προς την αποτελεσματικότητα του περιεχομένου των προγραμμάτων, διότι διαπερνά από ένα πλήθος μεταβλητών που είχαν ήδη διαμορφώσει προκαταλήψεις και «στάσεις» του νεοδιοριζόμενου εκπαιδευτικού για τη ζωή, σε μια περίοδο πιθανολογικής τριβής διαφορετικών εμπειριών και παραμορφωτικών προϊδεάσεων. Αρκετές φορές, ο νεοδιοριζόμενος εκπαιδευτικός υπήρξε στόχος καταστάσεων, που συνέτειναν στη δημιουργία υποκειμενικών συναισθηματικών συγκρούσεων του εαυτού του, που αναπόφευκτα διαδραμάτισε η μακρόχρονη απουσία του απ' το σχολείο. Αυτό το τελευταίο, στοιχειοθετεί την άλλη όψη του *Ιανού*, το άλλο δηλαδή πρόσωπο του συστήματος, κατά το υπόδειγμα του θεού *με τα δύο πρόσωπα*, όπου προβάλλονται οι όποιες δυσλειτουργίες με πιθανολογικές επιπτώσεις που αποστερούν από το εκπαιδευτικό σύστημα την επιλογή του *καλύτερου* και καμιά φορά, αυτό φαίνεται να οδηγεί το σύστημα σε «*περιπέτειες*», όπου ορισμένες προβληματικές καταστάσεις αρχίζουν με το διορισμό ατόμων λειτουργικά άσχετων παιδαγωγικών προσεγγίσεων και όχι μόνον. Ορισμένοι από τους πτυχιούχους, που έθεσαν στόχο να γίνουν καθηγητές μέσης κι οι οποίοι για χρόνια ήταν εγγεγραμμένοι στον κατάλογο αναμονής διορισμού είτε ήταν υποαπασχολούμενοι με φροντιστήρια, είτε η απασχόλησή τους ήταν σε άλλα επαγγέλματα, χωρίς καμία συνάφεια με το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, είτε, τέλος, μπήκαν στο σύστημα φορτισμένοι κυρίαρχων στοιχείων της φθοροποιού δίνης, από μια μακροχρόνια ανεργία που είχε ως συνέπεια την αλλοτρίωση σημαντικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους⁷⁷, στο βαθμό που τους απομάκρυνε από τη συναισθηματική σύνδεσή τους με τους

⁷⁷ Για τη μακροχρόνια ανεργία και τις επιπτώσεις της βλ. πιο πάνω Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο I και Μέρος Δεύτερο, Κεφάλαιο IV.

στόχους που ανέλαβαν να επιτελέσουν. Ακόμη, δεν μπορούμε να αποφύγουμε την ανησυχία μας για το διορισμό ατόμων ή τη συμπλήρωση περιόδων διδασκαλίας σε ήδη διορισμένους καθηγητές, κυρίως φιλόλογους, για να διδάξουν τα ειδικά θέματα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, εμφανώς διαφορετικού γνωστικού αντικειμένου των σπουδών τους.

Ως εκπαιδευτικοί ερευνητές είχαμε πάντα την πεποίθηση ότι ο καλύτερος «επιθεωρητής» του έργου του σχολείου και του καθηγητή είναι ο *μαθητής*. Θα είμαστε αποκομμένοι της πραγματικότητας αν απουσίαζε στις προσεγγίσεις μας η φωνή των οργανωμένων μαθητών των λυκείων μας. Δανειζόμαστε και σταχυολογούμε παρακάτω, τα λόγια του Πρόεδρου της Παγκύπριας Συντονιστικής Επιτροπής Μαθητών σε μια πρόσφατη συνέντευξη του⁷⁸:

- Το ίδιο το σχολικό περιβάλλον δεν προάγει τον αλληλοσεβασμό μεταξύ των μαθητών και καθηγητών. Η λειτουργία του σχολείου δε βασίζεται σε δημοκρατικούς κανόνες...
- Το σχολείο χρειάζεται δομικές αλλαγές...
- Ο εξεταστικός χαρακτήρας των σχολείων μας, ο συνεχής και αδυσώπητος αγώνας για το ποιος θα καταλάβει τη θέση... (αποκαρδιώνει και απογοητεύει σήμερα ένα νέο στα σχολεία μας).
- δεν παρέχεται ο χρόνος για να αναπτυχθούν ανθρώπινες σχέσεις (μεταξύ καθηγητών – μαθητών)
- Όχι. Δεν έχουμε τα πρότυπα που χρειαζόμαστε. Αντιθέτως καταβάλλεται μια προσπάθεια να φορτωθούν στη νεολαία όλα τα σαθρά που αντιμετωπίζει η κοινωνία μας. Είμαστε βέβαια αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας. Αποτελούμε εικόνα, καθρέφτη της κοινωνίας. Ό,τι αξίες προβάλλονται στην κοινωνία αυτές αφομοιώνονται και από τους νέους.
- Μαθητές, γονείς και καθηγητές είμαστε όλοι μέρος ενός εκπαιδευτικού συστήματος το οποίο νοσεί.
- Όμως, σε πολλές περιπτώσεις η ελλιπής παιδαγωγική κατάρτιση οδηγεί και σε συγκρούσεις μεταξύ καθηγητών και

⁷⁸ Γιώργος Κουκουμάς, Πρόεδρος Παγκύπριας Συντονιστικής Επιτροπής Μαθητών, Συνέντευξη που δημοσιεύτηκε στις 29 Απριλίου, 2001, στην Επιφυλλίδα, «Ενώπιος Ενωπίω», της Εφημερίδας «Ο Φιλελεύθερος».

μαθητών. Επίσης, συχνά εκ των πραγμάτων, ο καθηγητής δεν έχει ούτε χρόνο αλλά ούτε και τη διάθεση να ασχοληθεί με τον κάθε μαθητή ξεχωριστά. Έτσι οδηγούμαστε στην αποξένωση και την απομόνωση.

Σχετικές είναι και οι εισηγήσεις που οι ίδιοι οι καθηγητές, βοηθοί διευθυντές και διευθυντές, αναφέρονται για βελτιώσεις κοινωνικής αγωγής στο σχολικό σύστημα, οι οποίες συνοψίζονται στις πιο κάτω ανάγκες⁷⁹:

- άνετο σχολικό περιβάλλον
- δημιουργία μαθητικών λεσχών σε κάθε σχολείο
- λειτουργία ομίλων
- οργάνωση κοινωνικών εκδηλώσεων στο σχολείο
- ανάπτυξη ειδικών θεμάτων σε συγκεντρώσεις
- στενότερες επαφές καθηγητών – μαθητών
- χρόνος για συζήτηση με τους μαθητές
- κατάλληλη νοθεσία στο σχολείο
- συχνή παρουσία στο σχολείο ψυχολόγου και κοινωνιολόγου
- αύξηση διδακτικού χρόνου για κοινωνική αγωγή, με ειδικευμένο προσωπικό.

ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

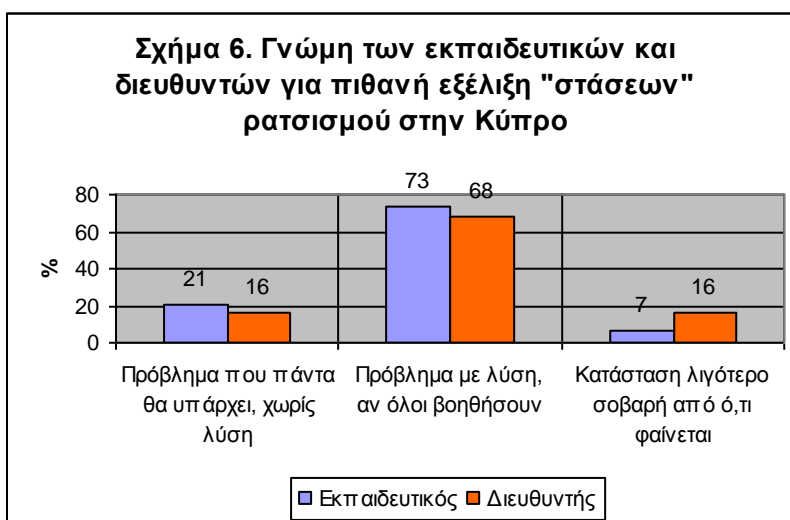
Ρατσισμός και προκαταλήψεις μέσα στο σχολικό σύστημα

Ο ρατσισμός ορίζεται από τους περισσότερους εκπαιδευτικούς και διευθυντές των σχολείων μέσης⁸⁰, 66% και 46% αντίστοιχα, με την ευρεία κατανόηση της έννοιας που αποδίδεται από το σύνολο του κοινωνικού συστήματος της Κύπρου, δηλαδή την «απόρριψη ή διάκριση κατά ατόμων μιας διαφορετικής φυλής, κουλτούρας,

⁷⁹ Βλ. Ερώτηση 31 και 34, για καθηγητές και διευθυντές αντίστοιχα στα Ερωτηματολόγια 3 και 4., ο.π.

⁸⁰ Η αναφορά για διευθυντές περιλαμβάνει τη διεύθυνση των σχολείων στην ευρύτερη έννοια του όρου, που για το σκοπό των ερωτηματολογίων θεωρούνται τόσο ο διευθυντής όσο κι' ο βοηθός διευθυντής σχολείων μέσης εκπαίδευσης, βλ. Ερωτηματολόγιο 4., ο.π.

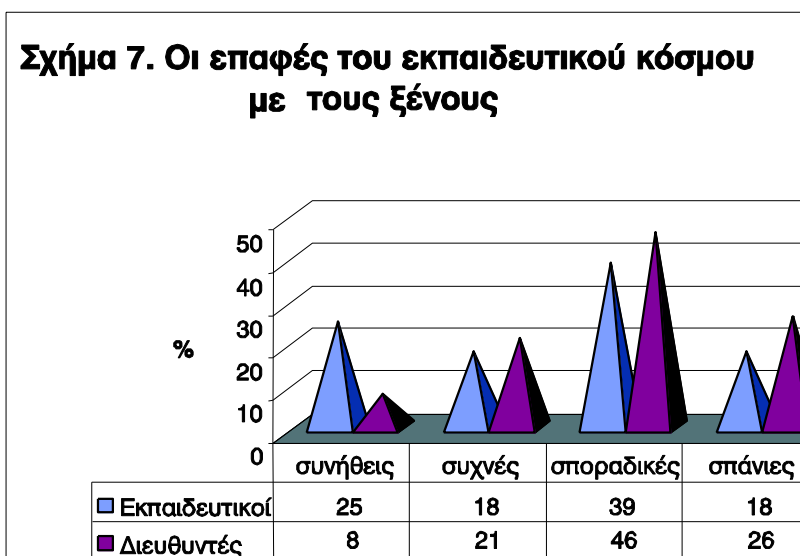
θρησκειώματος ή ιδεολογίας ...»⁸¹. Η δεύτερη προκωδικοποιημένη απάντησή τους, 32% και 36% για εκπαιδευτικούς και διευθυντές αντίστοιχα, αποδίδει το ρατσισμό ως «έντονες συμπεριφορές κατά ατόμων διαφορετικής φυλής, κουλτούρας, θρησκειώματος ή ιδεολογίας...». Οι εκτιμήσεις των πλείστων Κύπριων εκπαιδευτικών στο ύψος του 73% και διευθυντών σχολείων μέσης του 68% είναι αρκετά αισιόδοξες και ενθαρρυντικές, αφού θεωρούν το ρατσισμό ως ένα πρόβλημα με λύση, αν όλοι βοηθήσουν, αλλά υπάρχει όμως και το ποσοστό του 21% των εκπαιδευτικών και 16% των διευθυντών που πιστεύουν ότι, λόγω της συνεχούς αύξησης των ξένων στον τόπο μας «είναι πρόβλημα που πάντα θα υπάρχει και δεν έχει λύση», ενώ άλλα 16% εκπαιδευτικοί και 7% διευθυντές θεωρούν ότι, το όλο θέμα είναι μια κατάσταση λιγότερο σοβαρή από ό,τι φαίνεται⁸². Το σχήμα 6., δείχνει παραστατικά τις προκωδικοποιημένες απαντήσεις εκπαιδευτικών και διευθυντών σχολείων μέσης, για την πραγματική κατάσταση της συνεχούς αύξησης ξένων σε σχέση με πιθανή εξέλιξη ρατσιστικών «στάσεων».

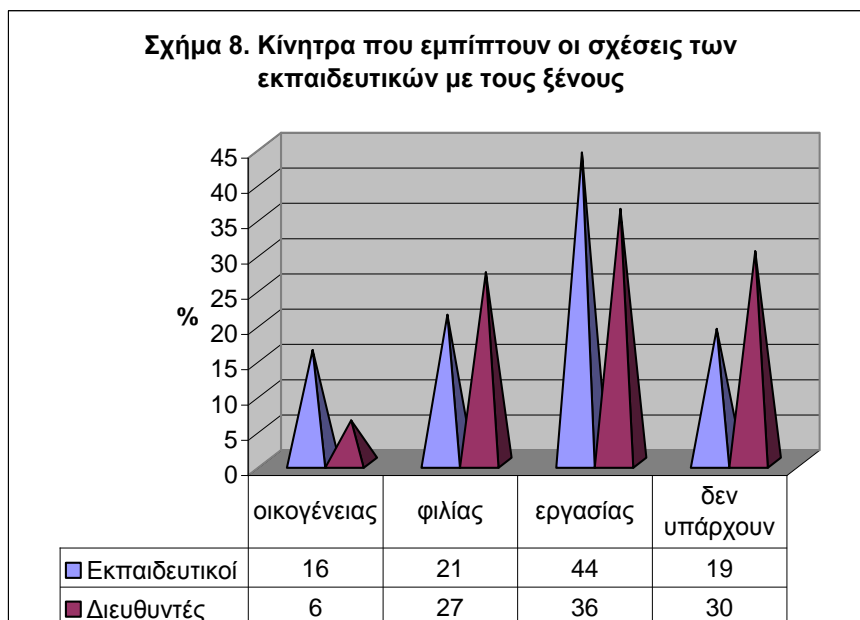
⁸¹ Βλ. Ερωτήσεις 1, στα Ερωτηματολόγια 3 και 4 Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο IV, Παραρτήματα. Βλ., επίσης, σχετικό στα εννοιολογικά «εργαλεία», με σχετικές αναφορές στις προκωδικοποιημένες απαντήσεις στο Πρώτο Μέρος, Κεφάλαιο I.

⁸² Βλ. Ερωτήσεις 2., στα Ερωτηματολόγια 3 και 4 Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο IV, Παραρτήματα.

Παρ' όλες τις ραγδαίες αλλαγές που έχουν επέλθει στην κυπριακή κοινωνία κατά τις τελευταίες δεκαετίες με την κάθοδο αρκετών ξένων υπηκόων στην Κύπρο: τουρισμός, εργασιακές σχέσεις, εργοδότηση αλλοδαπών, μεικτοί γάμοι, υπεράκτιες εταιρείες, κτλ., εντούτοις ο ένας στους τέσσερις ή πέντε σχεδόν εκπαιδευτικούς, 18% και 26% καθηγητές και διευθυντές αντίστοιχα, δεν έχει σχέσεις με ξένους, ενώ μια πολύ μεγάλη αναλογία, 57% και 72% καθηγητές και διευθυντές αντίστοιχα, πολύ σπάνια ή σποραδικά έρχεται σε επαφή με ξένους και ως επί το πλείστον το 44% των εκπαιδευτικών και το 36% των διευθυντών για σκοπούς εργασίας, ενώ η επαφή από σχέσεις φιλίας είναι στο ύψος των 21% και 27% αντίστοιχα⁸³. Στα σχήματα 7 και 8, παρεμβάλλονται οι βασικές εμπειρίες των εκπαιδευτικών για τους ξένους, αναφορικά με αυτή την προβληματική.

⁸³ Βλ. Ερωτήσεις 3 και 4 στα Ερωτηματολόγια 3. και 4., ο.π.

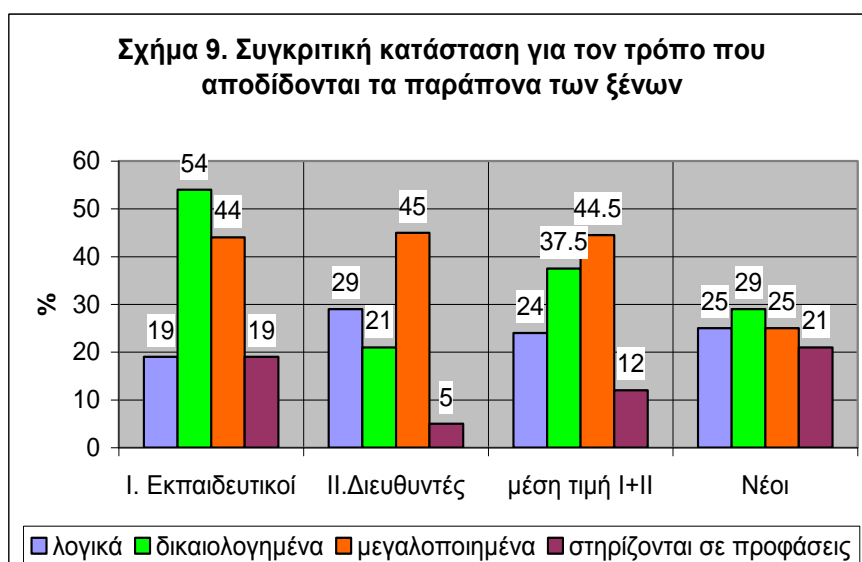

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, ενώ οι περισσότεροι μάχιμοι εκπαιδευτικοί του ύψους των 73% και το 50% των διευθυντών πιστεύουν ότι τα παράπονα των ξένων μειονοτήτων «είναι λογικά», εντούτοις, όμως, εκτιμούν ότι, η διάκριση που διαπιστώνεται σε βάρος των ξένων στον τόπο μας είναι συχνά ή κάποτε δικαιολογημένη, με ποσοστά 77% και 85% αντίστοιχα⁸⁴. Οπωσδήποτε αυτές οι εκτιμήσεις που φαίνονται στα σχήματα 9 και 10, για όλες τις απαντήσεις των ερωτήσεων, «κατά πόσο τα παράπονα των ξένων/ μειονοτήτων είναι δικαιολογημένα» και «κατά πόσο η διάκριση στον τόπο μας είναι δικαιολογήσιμη», είναι ανησυχητικές και δείχνουν μια καθ' όλα

⁸⁴ Εξηγείται κατά κάποιο τρόπο η από μέρους των εκπαιδευτικών εκφρασθείσα αξιολόγηση του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων ότι, «δεν καλλιεργούν τα βιβλία μας για τους κινδύνους που επικεντρώνονται σε θέματα εθνικισμού/ ρατσισμού [βλ. Φραγκουδάκη σελ. 142, ρατσισμός και εκπαίδευση, ο.π.] Βλ. Ερωτήσεις 5 και 6 στα αντίστοιχα Ερωτηματολόγια 3 και 4. και Ερώτηση 45., Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

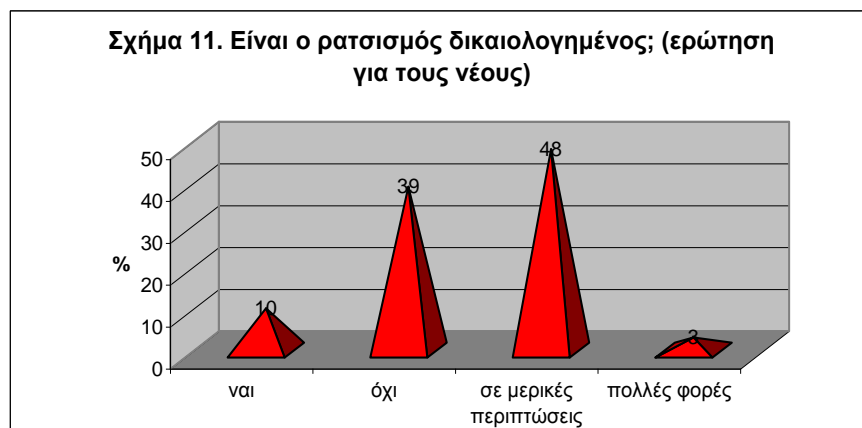
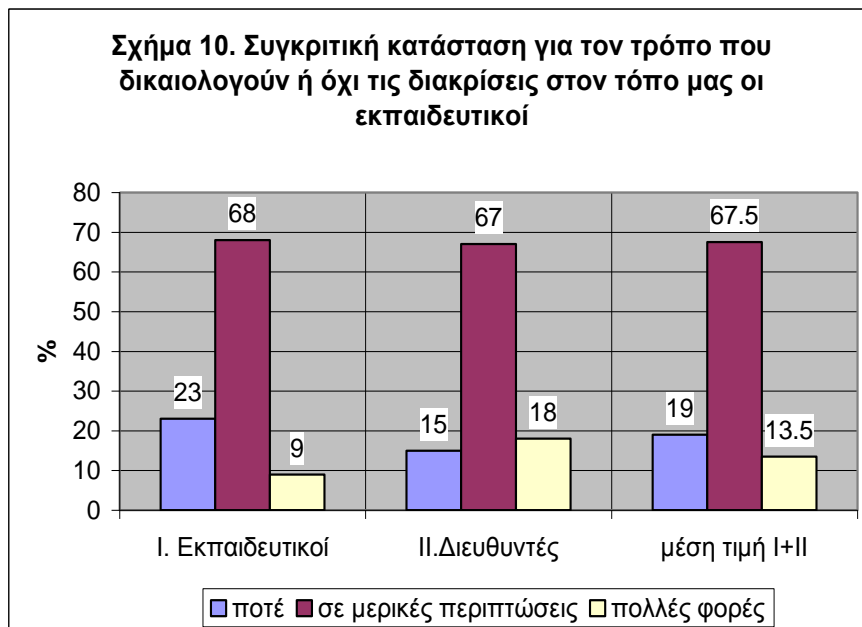
συντηρητική αντιμετώπιση του θέματος από τον κόσμο των εκπαιδευτικών⁸⁵.

Στο σχήμα 9, απεικονίζεται, επίσης, η αντίστοιχη θέση των κοινωνικοποιούμενων νέων πάνω στο σχετικό ερώτημα, ενώ στο σχήμα 11 φαίνονται οι αντιδράσεις των νέων απέναντι στο ευρύτερο ερώτημα κατά πόσο ο ρατσισμός είναι δικαιολογημένος⁸⁶. Μια συγκριτική αντιπαράθεση μεταξύ των διαγραμμάτων στα σχήματα 10 και 11, αφήνει μια πρώτη εντύπωση πως οι νέοι μας διακατέχονται από πιο φιλελεύθερο πνεύμα απέναντι στο ρατσισμό από τους εκπαιδευτικούς και, ακόμη μεταξύ των εκπαιδευτικών οι διευθυντές είναι οιοσδήποτε πιο συντηρητικοί στο θέμα των διακρίσεων.

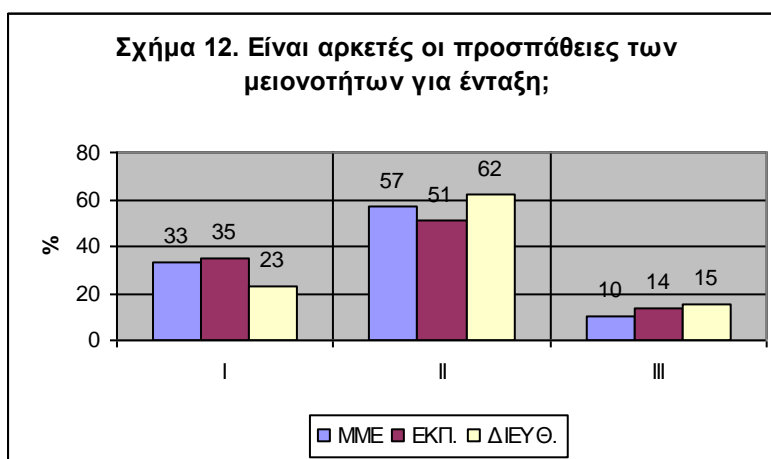

⁸⁵ Βλ. επίσης, συγκριτική κατάσταση και αντίστοιχα σχόλια για το κοινωνικό σύνολο στο Κεφάλαιο I, του Πρώτου Μέρους.

⁸⁶ Βλ. Ερώτηση 44., Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Οι μισοί και πλέον εκπαιδευτικοί 51% και 62% καθηγητές και διευθυντές αντίστοιχα και 57% των ΜΜΕ, πιστεύουν πως οι μειονότητες είναι σε θέση «να κάνουν περισσότερες προσπάθειες» για συνύπαρξή τους στο κοινωνικό μας σύστημα, αλλά στη μεγάλη πλειοψηφία τους, 74% και 77% των καθηγητών και διευθυντών αντίστοιχα, και, 69% των ΜΜΕ, κρίνουν πως υπάρχει υπαιτιότητα στους ξένους και «σε μερικές περιπτώσεις δημιουργούν τις καταστάσεις διάκρισης σε βάρος τους»⁸⁷. Το διάγραμμα στο σχήμα 12 δείχνει πώς οι τρεις βασικοί φορείς αντιμετωπίζουν το σχετικό προκωδικοποιημένο ερώτημα, όπου I αντιστοιχεί με την απάντηση «κάνουν ό,τι μπορούν», II «θα μπορούσαν να κάνουν περισσότερες προσπάθειες» και III αναφέρεται στη μη προσπάθεια ή «δεν θέλουν να ενταχθούν».

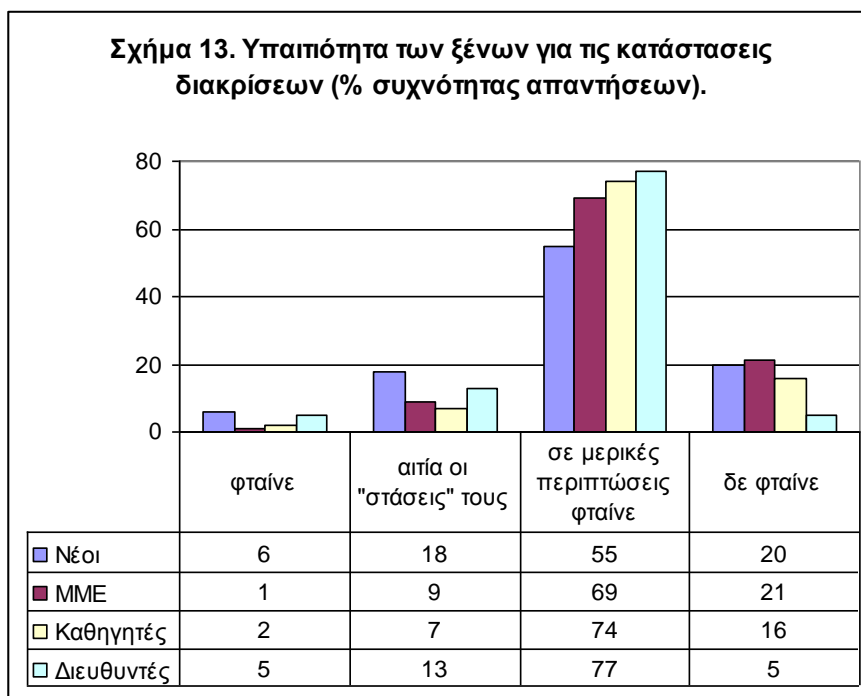
Αναφορικά με το βαθμό ευθύνης που έχουν αυτές τούτες οι μειονότητες, το σχήμα 13 δείχνει μια πλήρη συγκριτική κατάσταση τόσο των απαντήσεων των τριών βασικών φορέων κοινωνικοποίησης όσο και των ίδιων των νέων⁸⁸. Μια αξιοσημείωτη παρατήρηση είναι ότι οι νέοι συμπεριφέρονται με ένα ποσοστό έκδηλων ρατσιστικών προδιαθέσεων της τάξης του 6% και, οι διευθυντές με ένα ποσοστό

⁸⁷ Βλ. Ερωτήσεις 7 και 8 στα Ερωτηματολόγια 2, 3 και 4, ο.π.

⁸⁸ Βλ. Ερώτηση 46, Ερωτηματολόγιο 1, ο.π.

5%, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά νέων και διευθυντών για ξεκάθαρη αντιρατσιστική «στάση» είναι 20% και 5%.

Επισημαίνεται επίσης από το ίδιο διάγραμμα, μια έκδηλη κουλτούρα κοινωνικοποιούμενων και φορέων κοινωνικοποίησης (μέση τιμή 73%) που αποδίδει υπαιτιότητα στους ξένους για τις καταστάσεις διακρίσεων. Η διαφορά των νέων κατά 18 ποσοστιαίες μονάδες, δεν αλλοιώνει τη συναντίληψη ως προς αυτή τη γνώμη. Εξάλλου, άλλες 24 ποσοστιαίες μονάδες αντιμετωπίζουν την υπαιτιότητα των ξένων με πιο δηκτικά σχόλια.

Πιθανολογούνται, επίσης, κάποιες συναρτήσεις αναφορικά με τη ρατσιστική προκατάληψη που – έστω σε λανθάνουσα κατάσταση - συναντάμε σε τόσο ψηλό ποσοστό στον εκπαιδευτικό μας κόσμο:

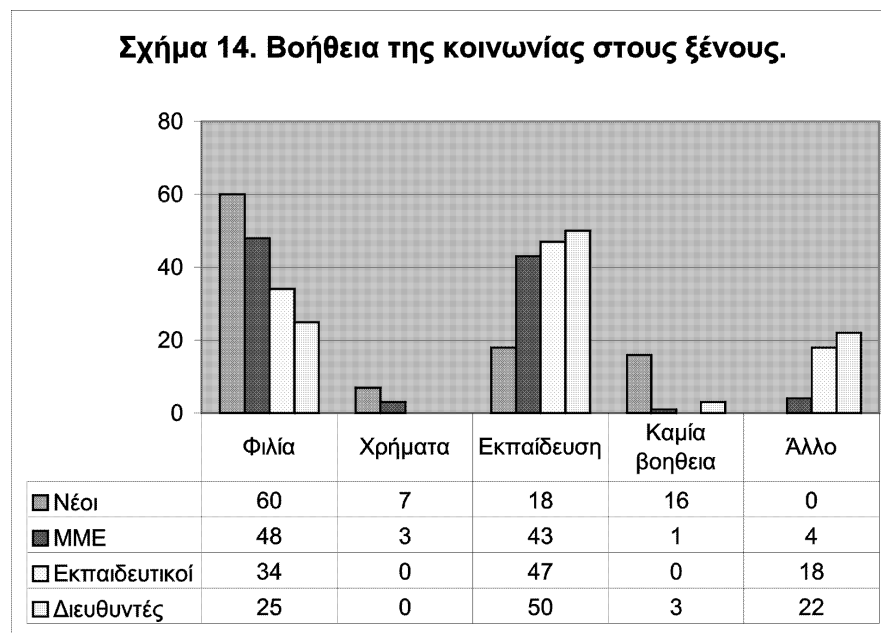
1. Όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία του εκπαιδευτικού τόσο πιο πολύ φαίνεται ο συντηρητισμός του.
2. Η καθυστέρηση διορισμού και ένταξης ενός εκπαιδευτικού στο σύστημα, λόγω της «ουράς» που μακρόχρονα τον κρατά

αποκομμένο από το σχολείο, πιθανολογικά δημιουργεί κάποια φθοροποιό προδιάθεση που επηρεάζει τις «στάσεις» του απέναντι στον άλλο.

3. Η εκπαίδευση που πήρε ο εκπαιδευτικός είναι η προβληματική που ο ίδιος διδάχθηκε από τις προηγούμενες γενεές, φορτισμένη των εθνοκεντρικών και συντηρητικών προκαταλήψεων μιας ιστορικής συγκυρίας.

Προβληματισμοί για προοπτικές

Όπως φαίνεται στο σχήμα 14, ο καταλληλότερος τρόπος για να βοηθήσει η κοινωνία τις μειονότητες, σύμφωνα με 47% και 50% των καθηγητών και των διευθυντών αντίστοιχα, είναι η παιδεία. Παράλληλα, θετικά και αποτελεσματικά μπορεί να συμβάλει κι η φιλία, με αντίστοιχες δηλώσεις 34% και 25%⁸⁹. Επισημαίνονται επίσης κι οι αντίστοιχες «στάσεις» των νέων και των ΜΜΕ⁹⁰.

⁸⁹ Βλ. Ερωτήσεις 9, Ερωτηματολόγια 3 και 4., ο.π.

⁹⁰ Βλ. Ερωτήσεις 47 και 9, στα Ερωτηματολόγια 1 και 2 αντίστοιχα, ο.π.

Η επιλογή να βοηθηθούν οι ξένοι μέσω της εκπαίδευσης, οδηγεί σε προβληματισμούς για πολυπολιτισμική παιδεία και για ειδικά επιμορφωτικά μαθήματα για τους εκπαιδευτές. Το πολυπολιτισμικό μοντέλο εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1970, όταν έγινε αντιληπτό από πολλές χώρες (ΗΠΑ, Αυστραλία, Ευρώπη) ότι ο εθνικός διαχωρισμός αναπαράγεται από γενιά σε γενιά και ότι η αφομοίωση και η ενσωμάτωση δεν έδιναν ουσιαστική λύση στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν τα παιδιά στα σχολεία. Γι' αυτό έγινε μια μετατόπιση από τα εθνοκεντρικά μοντέλα προς τον πολιτισμικό πλουραλισμό - που είναι γνωστή στην παιδαγωγική με τον όρο «πολυπολιτισμική εκπαίδευση»⁹¹ - και προς το διαπολιτισμικό μοντέλο⁹².

Επιστρέφοντας στις προοπτικές για πιθανή ανάπτυξη του ρατσισμού στην κυπριακή κοινωνία, οι αντίστοιχες εκτιμήσεις της τάξης του 43% και 39%, των καθηγητών και των διευθυντών, αναφορικά με την τρέχουσα τάση ρατσισμού δείχνουν ότι «οι τάσεις ρατσισμού αυξάνονται», παράλληλα με εκτιμήσεις της τάξης του 89% και 77% για

⁹¹ Οι υποστηρικτές αυτού του μοντέλου θεωρούν ότι η κοινωνική συνοχή προωθείται με την αναγνώριση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων των μεταναστών και τη διαμόρφωση ενός κοινωνικού πλαισίου, μέσα στο οποίο θα μπορούν να συνυπάρχουν και να αναπτύσσονται όλοι οι πολιτισμοί, χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ενότητα κι η συνοχή τους [Βλ. J. Lynch, "Multicultural Education, Principles and Practices", Routledge Kegan Paul, London, 1989]. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο πολυπολιτισμικό μοντέλο ασκήθηκε σοβαρή κριτική ότι, έχει τάση να τονίζει περισσότερο ατομικές στάσεις παρά κοινωνικές δυνάμεις και επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στους θεσμούς και τις δομές της κοινωνίας, όπου μέσα από τους νόμους και τις διατάξεις του κράτους εμφανίζεται ο θεσμικός ρατσισμός, που επεκτείνεται και σε άλλους ισχυρούς κοινωνικούς κανόνες περιορίζοντας τις ευκαιρίες και τις επιλογές συγκεκριμένων μεταναστευτικών ομάδων ή ξένων φοιτητών.

⁹² Η έννοια «διαπολιτισμικός» δηλώνει μια διαλεκτική σχέση, μια δυναμική διαδικασία αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών εθνικών μεταναστευτικών ομάδων [Βλ. Γ. Μάρκου, «Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση», τόμος Ι, σελ 271, Αθήνα, 1995]. Το διαπολιτισμικό μοντέλο εκπαίδευσης εμφανίζεται στη δεκαετία του 1980, κυρίως στην Ευρώπη. Το Συμβούλιο της Ευρώπης, η UNESCO κι η Ευρωπαϊκή Ένωση εννοούν τον όρο «διαπολιτισμική» εκπαίδευση ως αρχή που διαπερνά το σχολικό πρόγραμμα, αλλά και ως δράση για την επίτευξη της ισότητας των ευκαιριών στην εκπαίδευση και την κοινωνία [Βλ. Παντελής Γεωργογιάννης, «Μοντέλα εκπαίδευσης μειονοτικών παιδιών μετακινούμενων πληθυσμών», 'Εκπαίδευση και διαπολιτισμική επικοινωνία', σελ. 129, Gutenberg, Αθήνα, 1997].

τις δύο αυτές κατηγορίες: καθηγητές και διευθυντές, το μήνυμα που περνά για την επανεμφάνιση ρατσιστικών ομάδων ανάμεσα στη νεολαία της Ευρώπης⁹³, είναι ότι πρόκειται για μια «πολύ ανησυχητική» κατάσταση.

Βασικά αίτια

Οι βασικές αιτίες, για την έκφραση ρατσισμού στην κοινωνία, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, καθορίζονται ως εξής: οι καθηγητές και οι διευθυντές, με εκτιμήσεις της τάξης του 74% και 68% αντίστοιχα⁹⁴, επισημαίνουν ότι «*οι άνθρωποι απορρίπτουν κάτι που δεν ξέρουν*» και με 78 εκατοστιαίες μονάδες⁹⁵, εκτιμούν ότι, *η διαφορετικότητα που αντανάκλα ο ξένος είναι πρόβλημα*, κάτι που σε συσχέτισμό με τις προκαταλήψεις, που αποδίδονται ως υπαιτιότητα στους ξένους⁹⁶, οδηγεί στην προβληματική ότι η πολυεθνικότητα και πολυπολιτισμικότητα, που τόσο ραγδαία επέρχεται στις κοινωνίες όλων των χωρών, περνά μέσα από τομές διακρίσεων στον εκπαιδευτικό μας κόσμο.

Εκκλησία και η κατήχηση

Η εκκλησία, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ιστορική πορεία του ελληνισμού και το έργο που επιτέλεσε άφησε το στίγμα του σε όλες τις εποχές. Τούτο, ισχύει και για τον κυπριακό ελληνισμό, που όντας στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, με πολυτάραχη ιστορία, αντιμετώπισε πολλαπλούς κινδύνους, επιβουλές και κατακτήσεις- από γείτονες και διερχομένους – που την ταλανίζουν μέχρι σήμερα. Η επίδραση της εκκλησίας στην οικογενειακή, κοινωνική και πολιτική διαμόρφωση της «κυπριακής» ζωής εξακολουθεί και σήμερα να είναι εμφανής, παρόλο που τα τελευταία χρόνια παρουσιάζονται σημεία απομάκρυνσης, αποξένωσης ή και αποκοπής, για λόγους άλλοτε υποκειμενικούς κι άλλοτε αντικειμενικούς, που χρήζουν μελέτης και ανάλυσης από ειδικούς ερευνητές.

Παρόλο που στην ιστορικο-θρησκευτική της πορεία η κυπριακή κοινωνία άφησε πάντοτε ανοικτές όλες τις «θύρες» της – για σκοπούς

⁹³ Βλ. Ερωτήσεις 13 και 14, στα Ερωτηματολόγια 3 και 4 αντίστοιχα, ο.π.

⁹⁴ Βλ. Ερώτηση 15, Ερωτηματολόγια 3 και 4., ο.π.

⁹⁵ Βλ. Ερώτηση 16, Ερωτηματολόγια 3 και 4., ο.π.

⁹⁶ Βλ. π.π. σχετικές αναλύσεις.

ευρύτατου θρησκευτικό-εκκλησιαστικού έργου - εντούτοις η προσφιλής μέθοδος που ακολουθήθηκε από τους λειτουργούς της εκκλησίας, για ενημέρωση και κατάρτιση των πιστών σε θέματα δόγματος και λατρείας, ήταν η κατήχηση των νέων ανθρώπων, σε τόπο και χρόνο που η εκκλησία εξασφάλιζε και παρείχε στους λειτουργούς – συνεργούς της καθώς επίσης στους πιστούς.

Τα 23% των ερωτηθέντων νέων δήλωσαν ως ομάδα συμμετοχής των το *κατηχητικό σχολείο*: Γυμνάσιο 12%, Λύκειο 34%, Τεχνική 26% και Κολέγιο 30%. Επισημαίνεται, επίσης η αξιολόγηση που βαθμολογούν οι νέοι το κατηχητικό έναντι της συμμετοχής τους σε άλλες ομαδικές εκδηλώσεις. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει την κατάσταση βαθμολογίας, όπου 1 αποτελεί την πιο σημαντική σε σειρά εκτίμηση και 6 την λιγότερο σημαντική. Οι τιμές που αναγράφονται είναι οι μέσες τιμές των προκωδικοποιημένων απαντήσεων⁹⁷.

Ομαδική Εκδήλωση	Βαθμός προτίμησης
Αθλητικό Σωματείο	2,2
Κέντρο Νεότητας	2,9
Κατηχητικό	3,4
Πολιτικές Ομάδες Νεολαίας	3,5
Αφιλοκερδείς Οργανώσεις	4,1
Προσκοπισμός	4,2

Το έργο της κατήχησης ποτέ δεν εκτιμήθηκε ως απλό και εύκολο, γιατί το κατηχητικό σχολείο που ανέκαθεν το ανελάμβανε η εκκλησία με τους θεολόγους και εξακολουθεί και σήμερα να το διεκπεραιώνει με τον ίδιο τρόπο, δεν μπορεί να παραβγεί με το άλλο σχολείο, δηλαδή το δημόσιο εκπαιδευτικό ίδρυμα στο οποίο υποχρεωτικά και χωρίς επιφυλάξεις όλοι μας φοιτούμε.

Οι εκτιμήσεις από πολλούς που ασχολούνται με το έργο της κατήχησης είναι ότι «το κατηχητικό έργο αντιμετωπίζει σήμερα τα δικά του προβλήματα, που σύμφωνα με τη θεολογική αντίληψη των πραγμάτων είναι περισσότερα και μεγαλύτερα από το κατηχητικό έργο

⁹⁷ Βλ. Ερώτηση 19, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

της παλαιότερης Εκκλησίας και από οποιοδήποτε άλλο παιδαγωγικό έργο της εποχής μας»⁹⁸.

Τούτο βέβαια, αποδίδεται στους πιο κάτω παράγοντες:

- στην απουσία των κατάλληλων κατηχητών
- στο μειωμένο ακροατήριο
- στα μέσα διδασκαλίας-κατήχησης
- στο περιεχόμενο του κατηχητικού λόγου
- στην αντι-κατήχηση της εποχής
- στην πολεμική κατά του κατηχητικού σχολείου
- στις κοινωνικοοικονομικές και διατομεακές αλλαγές της κυπριακής κοινωνίας
- στο σύγχρονο επικοινωνιακό σύστημα της παγκοσμιοποίησης.

Από τα μάτια του εκπαιδευτικού που βλέπει νόημα στη σημασία της «κατήχησης», βασική δυσκολία είναι η ανεύρεση του «ηρωικού» και ταλαντούχου «κατηχητή», που απαιτεί η σύγχρονη εποχή. Από την άλλη πλευρά υπάρχει η αμφισβήτηση για τον χρησιμοποιούμενο όρο σε μια εποχή όπου ο δογματισμός στην παιδαγωγική δεν βρίσκει έδαφος ανάπτυξης. Χωρίς να θέλουμε να αξιοποιήσουμε τον αδόκιμο όρο «αντι-κατήχηση», που είναι συναισθηματικά φορτισμένος με όλα εκείνα τα «αντι-», μέχρι και το «αντίχριστος», που διαχωρίζουν τις ιδεολογίες και της θρησκευτικές πεποιθήσεις, ο «κατηχητής» της κοινωνίας του «αύριο» προβλέπεται να βαδίζει σε μια φθίνουσα κατάσταση και σταδιακά να αντικαθίσταται με τον «καθοδηγητή», που να επιτυγχάνει την επικοινωνία των νέων με τις θρησκευτικές αξίες καλλιεργώντας την προβληματική της αγάπης, μέσα από τη διαλεκτική της ορθοδοξίας.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αντιμετωπίζονται από πολλούς ως κάτι το «αντι-», και, στις επίπονες προσπάθειες των λειτουργών και συνεργατών της εκκλησίας για εξεύρεση κατηχητών, η απόδοση για έλλειψη μέσων και υποστηρικτικών υπηρεσιών αποδίδεται και στη μαγεία των ΜΜΕ, ως «αντικινήτρο» για εκείνους που θα τολμούσαν ν' αναλάβουν έργο κατήχησης. Κι όμως, θα μπορούσε να θεωρηθεί *κίνητρο*, ακόμη και «εργαλείο» για εκείνους που θα αναλάμβαναν έργο «χριστιανικής καθοδήγησης». Είναι αξιοσημείωτο, πώς μια ομάδα ιερέων μπήκε μέσα στη νεολαία, ή καλύτερα πώς η νεολαία ανάδρασε

⁹⁸ Βλ. Αρχιμανδρίτης Δανιήλ Γ Αεράκης, «Τα παιδιά στο Χριστό», σελ. 11, 1990.

μέσα στα μηνύματά τους; Οι λεγόμενοι «παπαροκάδες», αξιοποιώντας τα ίδια «εργαλεία» που στον παραδοσιακό κατηχητή υπήρχε ένα, έστω ίχνος, οιονεί «αντι-», κατάφεραν, με το χρυσό και πλατινένιο τους δίσκο, να περνούν μηνύματα της προβληματικής της αγάπης σε μια ασύλληπτη εμβέλεια, που στην ευρύτερη θεώρησή της αγκαλιάζουν την ανθρωπότητα. Η παρουσία τόσων ελκυστικών χώρων και απολαυστικών μέσων ψυχαγωγίας και απασχόλησης είναι πεδίο που μπορούν να μεταδοθούν αξίες. Ο απωθητικός παράγοντας στους θεσμούς της εκκλησίας, σε μια σύγχρονη κοινωνία νέων της κριτικής σκέψης, δεν πρέπει να αναζητείται στις αναπόφευκτες διαδικασίες του πολυπολιτισμικού συγχρωτισμού, ή σε μεταβλητές εκτός του εκκλησιαστικού - ηθικού συστήματος για την έλλειψη αποδοτικότητας της «κατήχησης», αλλά στους κόλπους της εκκλησίας και στους λειτουργούς της, που κρίνονται από τις πράξεις και μη πράξεις τους, που άλλοτε αποτελούν απωθητικό παράγοντα κι άλλοτε ελκυστικό συντελεστή της σύγχρονης κοινωνικής διαλεκτικής⁹⁹.

Όπως προκύπτει πάντως από την έρευνα, ένα ικανοποιητικό ποσοστό εφήβων και νέων συνδέονται με τις εκκλησιαστικές παραδόσεις, σε ποιο βαθμό όμως ο ρόλος της εκκλησίας στην όλη διαμόρφωση του αντιρατσιστικού χαρακτήρα και στη γενική κοινωνική αγωγή της νεολαίας μας καθίσταται σημαντικός, χρήζει περαιτέρω έρευνας. Επισημαίνεται πάντως από στοιχεία της έρευνάς μας η σημαντικότητα του δεσμού σχολείου-εκκλησίας που αποδίδεται από τις απόψεις/ εισηγήσεις που οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν στο δικό τους ερωτηματολόγιο¹⁰⁰:

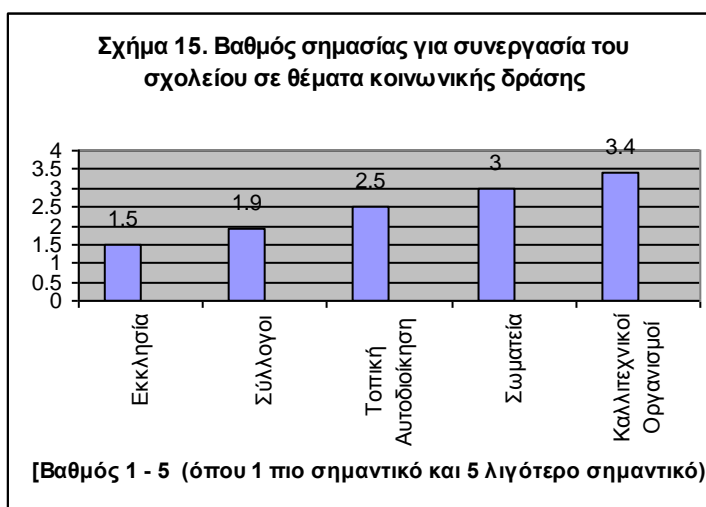
- Στενότερη συνεργασία σχολείου – εκκλησίας

⁹⁹ Βλ. Αρχιμανδρίτη Δανιήλ Αεράκη, «Τα παιδιά στο Χριστό», σελ. 15 –16, «Πολεμείται το κατηχητικό έργο. Πολεμείται έσωθεν και έξωθεν. Με την αδιαφορία των κληρικών και, το ακόμη χειρότερο, με τα σκάνδαλα των κληρικών. Το ισχυρότερο όπλο στα χέρια των εχθρών της πίστεως είναι τα εκκλησιαστικά σκάνδαλα Πρόβλημα λοιπόν οι τέτοιοι κληρικοί .. πρόβλημα ακόμη η πολεμική απ' έξω... Έτσι έχουμε την πολεμική από γονείς, που φοβούνται μήπως το παιδί τους «το παρακάνει», από δημοσιογράφους, που χύνουν το δηλητήριο τους ... από εκπαιδευτικούς, που έχουν αρνηθεί την πίστη, από το κοσμικό πνεύμα, που προσπαθεί με την ειρωνεία και το πείραγμα να μαράνει το ζήλο των κατηχητών και κατηχητοπαίδων», ο.π.

¹⁰⁰ Βλ. Ερωτήσεις 31 και 34, Ερωτηματολόγια 3 και 4 αντίστοιχα, ο.π.

- Ενεργότερη ανάμιξη της εκκλησίας και περισσότερη προσοχή στην παροχή κοινωνικής αγωγής
- Οργάνωση συγκεντρώσεων/ κατασκηνώσεων και παράλληλη παροχή εκκλησιαστικής και κοινωνικής αγωγής.
- Οι εκκλησιαστικοί ηγέτες να καταστούν πραγματικά πρότυπα προς μίμηση.

Είναι αξιοσημείωτος επίσης ο ρόλος της εκκλησίας, που αποδίδεται από τους διευθυντές και βοηθούς διευθυντές των σχολείων μέσης σε θέματα *κοινωνικής δράσης*. Στο διάγραμμα του σχήματος 15 φαίνεται η πρωταρχική σημασία συνεργασίας σχολείου-εκκλησίας, ενώ περιέργως οι διευθυντές κατατάσσουν τελευταίους σε σημασία αγωγής-κοινωνικής δράσης τους διάφορους καλλιτεχνικούς οργανισμούς, με ενδιάμεση σειρά τους Συλλόγους, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τα Σωματεία¹⁰¹. Με την σχεδόν αποκλειστική ανάπτυξη της εκκλησίας στα κοινά μέσα στα σχολικά συστήματα, επισημαίνεται κι ως αντικείμενο περαιτέρω διερεύνησης ο βαθμός περιθωριοποίησης που νιώθουν οι μειονεκτικές μειονότητες των παιδιών των μαρτύρων του Ιεχωβά στα σχολεία μας, οι οποίοι είχαν κατά το πρόσφατο παρελθόν, στο τέλος της δεκαετίας του 1970, τους δικούς τους αγώνες για την εγγραφή ακόμη και των πεποιθησέων τους στα απολυτήρια των σχολείων μέσης.

¹⁰¹ Βλ. Ερώτηση 26, Ερωτηματολόγιο 4., ο.π.

Για κοινωνική δράση και αγωγή των παιδιών στο σχολεία της Κύπρου, οργανώνονται κατά αποκλειστικότητα ενδοσχολικές εκδηλώσεις, 61% των εκδηλώσεων είναι προγραμματισμένες δραστηριότητες και 39% έκτακτες¹⁰².

Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή

Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής αναλαμβάνεται ως επί το πλείστον από φιλολόγους και ιστορικούς (60% και 14% αντίστοιχα), οι οποίοι, όμως, εκτός από το ότι διδάσκουν κάτι που δε συνάδει εις βάθος με το αντικείμενο σπουδών τους¹⁰³, βρίσκονται κάτω από την πίεση του χρόνου που αποτελεί για αυτούς ανασταλτικό παράγοντα για ανάλυση, συζήτηση και διεξοδική διαλεκτική διερεύνηση.

Μέσα από ποιοτική ανίχνευση των αναλυτικών προγραμμάτων καταγράφεται η εξής δυσαναλογία *περιεχομένου ν. χρόνου*, που διδάσκεται στη Β' Λυκείου όλων των συνδυασμών, όπου πρέπει να διατεθούν 27 περίοδοι, καθ' όλον το έτος, για να διδαχθούν / αναλυθούν/ και εξεταστούν οι πιο κάτω διδακτικές ενότητες:

Μέρος Α: Βασικές Έννοιες	Περίοδοι
Εισαγωγή στην Πολιτική Αγωγή	1
Ο σεβασμός του συνανθρώπου και ο αυτοέλεγχος	3
Έθνος – Κράτος – Πολίτευμα	3
Θεμελιώδη δικαιώματα	1

Μέρος Β :Το άτομο ως πολίτης της χώρας του	Περίοδοι
Το πολίτευμα στην Κύπρο (Διάκριση εξουσιών: Νομοθετική, Εκτελεστική, Δικαστική)	4
Διοικητική Οργάνωση και Τοπική Αυτοδιοίκηση	1
Οικονομικά του κράτους	1

Μέρος Γ :Το άτομο ως πολίτης της παγκόσμιας	Περίοδοι
---	----------

¹⁰² Βλ. Ερώτηση 25, Ερωτηματολόγιο 4., ο.π.

¹⁰³ Πρόκειται για ύλη με γνωστικό αντικείμενο πιο πολύ του Πολιτικού Επιστήμονα και κατά δεύτερο λόγο του Κοινωνιολόγου.

κοινωνίας	
Οι διεθνείς οργανισμοί και η Κύπρος (Διεθνής Κοινωνία, ΟΗΕ., Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση, ΔΕΑΣ., Κοινοπολιτεία, Κίνημα των Αδεσμεύτων)	5

Μέρος Γ :Το άτομο και το περιβάλλον του	Περίοδοι
Άνθρωπος και περιβάλλον, Ενεργειακό πρόβλημα, Καταναλωτισμός, Επικοινωνία – Πληροφόρηση, Δημογραφικό πρόβλημα	8

Σύνολο 27 Περίοδοι

Αξιοσημείωτες είναι οι εκφρασθείσες, μέσω του ειδικού ερωτηματολογίου, απόψεις των εκπαιδευτικών που συνοψίζονται στα πιο κάτω:

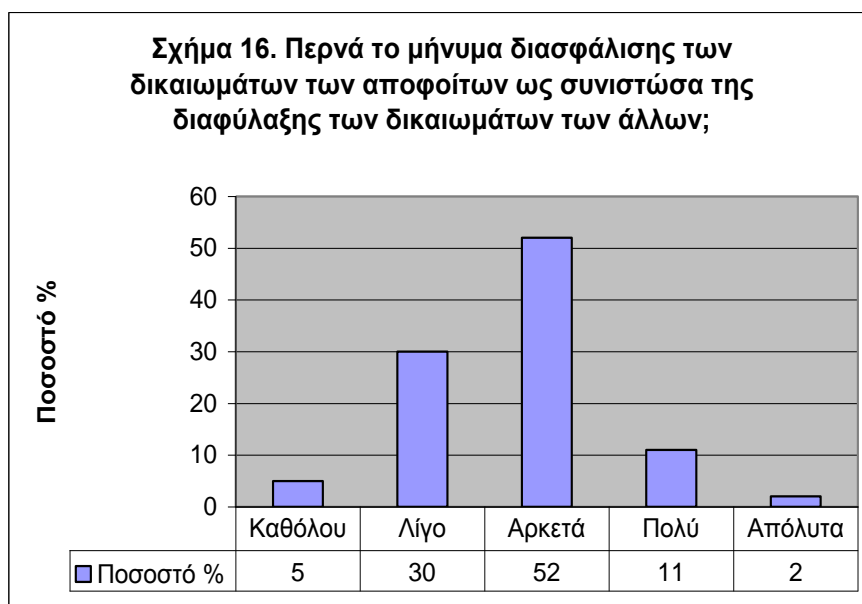
- Διορισμός στα σχολεία κοινωνιολόγων και ψυχολόγων
- Περισσότερη προσοχή για κοινωνική αγωγή από το σχολείο
- Η κοινωνική αγωγή να αποτελεί συνεχές μέλημα όλων ανεξαιρέτα των εκπαιδευτικών και μέρος όλων των μαθημάτων
- Η κοινωνική αγωγή να προσφέρεται με πραγματικά βιώματα.

Έχει, επίσης, επισημανθεί από πολλούς εκπαιδευτικούς, ο παράγοντας «χρόνος»: πόσο ο χρόνος παίζει σημαντικότατο ρόλο στην παρουσίαση, ανάλυση, συζήτηση και εμπέδωση/ αφομοίωση των τόσο σοβαρών θεμάτων που περιλαμβάνονται στο μάθημα Κοινωνικής Πολιτικής Αγωγής. Ο μειωμένος χρόνος που δίνεται για τα κοινωνικοποιητικά αυτά μαθήματα κι η ανάληψη ευθυνών από λειτουργούς με αντίστοιχο – όχι όμως εξειδικευμένο - γνωστικό αντικείμενο, αποδυναμώνει το έργο του σχολείου¹⁰⁴.

Στο διάγραμμα του σχήματος 16, φαίνονται οι προκωδικοποιημένες απαντήσεις στο ερώτημα που τέθηκε στους καθηγητές κατά πόσο «οι νέοι μας φεύγοντας από τη λυκειακή σπουδή αποκτούν καλλιέργεια ή ακόμα βίωμα, να βλέπουν ότι η διασφάλιση των δικαιωμάτων τους

¹⁰⁴ Βλ. επίσης σχετικά σχόλια του καθηγητή Κατσικίδη, του Πανεπιστημίου Κύπρου, για την ανεργία των αποφοίτων του Πανεπιστημίου στον Κλάδο Κοινωνικών Σπουδών, Εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», της 10ης Νοεμβρίου, 2000.

περνά μέσα από τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των άλλων»¹⁰⁵. Επισημαίνεται ότι ένα ποσοστό 52% νιώθουν ότι έγινε αρκετή εργασία για την καλλιέργεια των νέων σε θέματα ισότητας και δημοκρατίας, ενώ ένα τρίτο των καθηγητών αναφέρεται για «λίγο» στο παραπάνω ερώτημα. Ένα ποσοστό 11% μαζί με το ενθουσιώδες μικρό ποσοστό 2% μιλούν αντίστοιχα για «πολύ» και «απόλυτα», σε αντιδιαστολή του 5% «καθόλου».

Ακόμη, η ανεπάρκεια της αποτελεσματικότητας της εισαγωγής του μαθήματος Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής στα σχολεία αναφέρεται μόνο από το 18% των εκπαιδευτικών μας και 22% του διευθυντικού προσωπικού, ενώ 40% των εκπαιδευτικών μιλούν περί «αρκετά ικανοποιητικά» και «μέτρια», με 45% και 19% τις αντίστοιχες τοποθετήσεις από τους διευθυντές, οι οποίοι στο 11% αξιολογούν την αποτελεσματικότητα ως εξαιρετη¹⁰⁶. Τούτο, κατά την άποψη 41% των καθηγητών και 71% των διευθυντών σχετίζεται με τον παρεχόμενο χρόνο και κατά δεύτερο λόγο, με αντίστοιχα ποσοστά 38% και 14%

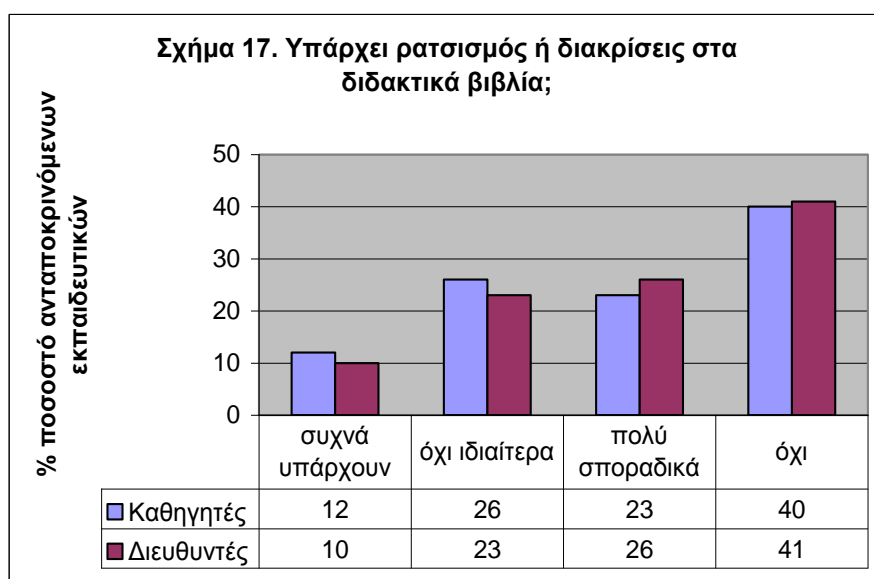
¹⁰⁵ Βλ. Ερώτηση 25, Ερωτηματολόγιο 3.

¹⁰⁶ Βλ. Ερωτήσεις 21 και 23, Ερωτηματολόγια 3 και 4 αντίστοιχα, ο.π.

καθηγητών και διευθυντών στο περιεχόμενο του μαθήματος. Ο ρόλος του διδάσκοντος αξιολογείται ως σημαντικός μόνο κατά 9% του εκπαιδευτικού κόσμου¹⁰⁷. Βέβαια, το σχήμα από πλευράς διαλεκτικής διερεύνησης είναι οξύμωρο γιατί, περίεργα, μιλάμε για μη ικανοποιητικό χρόνο, εμφανή την απουσία από την έδρα του ειδικού και ταυτόχρονα οι επισημάνσεις από το «μάχιμο» εκπαιδευτικό να μιλούν για οιονεί υγιές σύστημα για το τόσο λεπτό και σημαντικό θέμα της κοινωνικοποίησης των νέων.

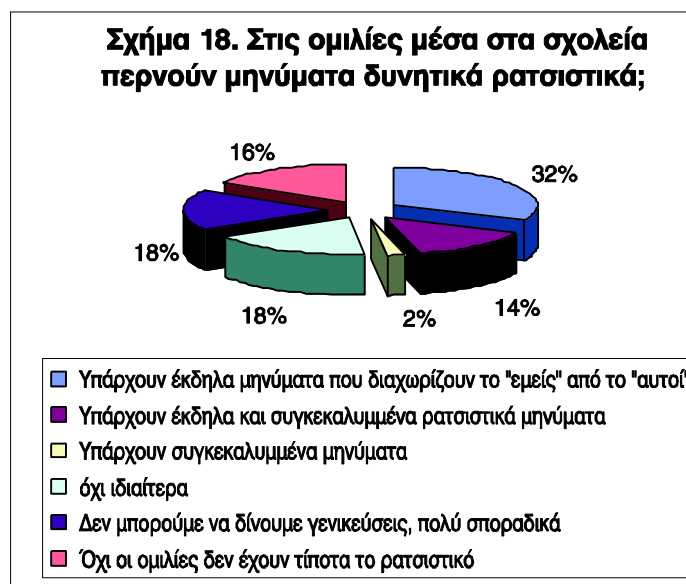
Σχολικά εγχειρίδια και ομιλίες

Το διάγραμμα στο σχήμα 17, αναφέρεται πώς κρίνονται τα σχολικά εγχειρίδια από τους εκπαιδευτικούς. Το 40% των καθηγητών και 41% των διευθυντών κρίνουν πως τα βιβλία των σχολείων μας δεν είναι ρατσιστικά, διατηρούνται κάποιες μεμψιμοιρίες από 12% των καθηγητών και 10% των διευθυντών για συχνές ρατσιστικές «στάσεις» στο περιεχόμενό τους, 26% και 23% μιλούν αντίστοιχα για «όχι ιδιαίτερα» και 23% με 26% «πολύ σποραδικά».

¹⁰⁷ Βλ. Ερωτήσεις 22 και 24, Ερωτηματολόγια 3 και 4 αντίστοιχα.

Αναφορικά με τις ομιλίες που γίνονται στα σχολεία κυρίως από εκπαιδευτικούς, το διάγραμμα στο σχήμα 18 δείχνει τις αντιδράσεις των καθηγητών μέσης στο ερώτημα κατά πόσο σε ορισμένες ομιλίες περνούν μηνύματα που δυνητικά είναι ρατσιστικά. Το 32% των καθηγητών νιώθουν ότι υπάρχουν έκδηλα μηνύματα διαχωρισμού του «εμείς» και «αυτοί», χωρίς να σημαίνει ότι είναι ρατσιστικά, 14% αισθάνονται ότι υπάρχουν τόσο έκδηλα όσο και συγκεκαλυμμένα μηνύματα που είναι δυνητικά ρατσιστικά, ενώ 2% μιλούν για συγκεκαλυμμένα μηνύματα. Μόνο 16% δηλώνει χωρίς συμβιβασμούς «όχι», ενώ ένα 18% «όχι ιδιαίτερα». Τέλος, 18% μιλά για «πολύ σποραδικά, χωρίς όμως να δίνουμε γενικεύσεις»¹⁰⁸.

Δραστηριότητες κοινωνικής αγωγής

Το προσωπικό των σχολείων συμβάλλει ενεργά σε δραστηριότητες κοινωνικής αγωγής των μαθητών, που στα περισσότερα σχολεία οργανώνονται προγραμματισμένα 61% και 39% έκτακτα, κυρίως μέσα στο σχολείο¹⁰⁹. Ακόμη, κι οι ίδιοι οι μαθητές οργανώνουν

¹⁰⁸ Βλ. Ερώτηση 18, Ερωτηματολόγιο 3, ο.π.

¹⁰⁹ Βλ. Ερώτηση 28, Ερωτηματολόγιο 4, ο.π.

δραστηριότητες αλληλεγγύης προς αναξιοπαθούντες, κατά την κρίση των διευθυντών 65% έκτακτα και 37% τακτικά. Στην περίπτωση αυτή 25% των δραστηριοτήτων των μαθητών γίνεται εκτός σχολείου, ενώ 75% ενδοσχολικά¹¹⁰.

Υπάρχει ένα αρκετά ψηλό ποσοστό της τάξης του 64% έκτακτης και 36% προγραμματισμένης συνεργασίας μαθητών και προσωπικού για την πάταξη περιστατικών αντικοινωνικής συμπεριφοράς, που συναντούσαν κατά 87% στο σχολείο και 22% εκτός του σχολείου¹¹¹. Επισημαίνεται πάντως ότι, τα σοβαρά κρούσματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς από μαθητές χαρακτηρίζονται από 85% των διευθυντών των σχολείων ως σπάνια, ενώ το 15 % μιλά για συχνά περιστατικά και, αυτά κατά 78% των ανταποκρινόμενων διευθυντών γίνονται μέσα στο σχολείο¹¹².

Ο Κύπριος νέος κι η Κύπρια νέα

Οι αναλύσεις για τους ανταποκρινόμενους των συνεντεύξεών μας νέων έχουν γίνει εμπειριστατωμένα στην κοινωνιολογική διάσταση, έτσι, στο κεφάλαιο αυτό, θα περιοριστούμε αντλώντας στοιχεία για ζητήματα που έχουν άμεση σχέση με την εκπαιδευτική διάσταση. Με τις αναλύσεις μας τελικά έχουμε οδηγηθεί στις παρακάτω συμπληρωματικές παρατηρήσεις:

1. Το σχολείο δεν έχει την επιρροή για να αναπτυχθεί ο ρατσισμός, όσο οι ομάδες, τα μέσα και η οικογένεια. Οι νέοι αντίστοιχα αξιολόγησαν ως δυνητικές πηγές τέτοιας συμπεριφοράς, δίνοντας πρωτεύοντα ρόλο στις παρέες (43%), τα ΜΜΕ (33%) στην οικογένεια (15%) και τελευταίο το σχολείο (12%)¹¹³. Σίγουρα, σαν σκέψη σύγκρισης, η κοινωνικοποιητική ικανότητα του σχολείου στη γενεά των διευθυντών και των δασκάλων - με τον περιορισμό μιας ώρας μετά τη δύση του ηλίου - θα ήταν σε εντελώς διαφορετική κλίμακα, με πιθανολογική τη βαρύτητα του σχολείου απέναντι στη μειωμένη ισχύ της πλουραλιστικής απουσίας των ΜΜΕ και των οικογενειών που δεν είχαν τη μόρφωση που αντανακλά το

¹¹⁰ Βλ. Ερωτήσεις 28 και 29, Ερωτηματολόγιο 4., ο.π.

¹¹¹ Βλ. Ερώτηση 30, Ερωτηματολόγιο 4., ο.π.

¹¹² Βλ. Ερώτηση 31, Ερωτηματολόγιο 4., ο.π.

¹¹³ Βλ. Ερώτηση 42, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

σημερινό νοικοκυριό. Ίσως, εκεί, στο συντηρητισμό των εκπαιδευτικών της μεγαλύτερης ηλικίας και κάπου στην απουσία διαπίστωσης λεπτών επικοινωνιακών σχέσεων *καθηγητή ν. μαθητή* θα πρέπει να αναζητηθούν κάποιες δυσχέρειες της επικοινωνιακής γέφυρας των δυο γενεών στο σχολείο.

2. Έχει καταδειχτεί ότι 54% των νέων παρακολουθούν φροντιστηριακά μαθήματα. Τα παιδιά που φοιτούν σε γυμνάσια και λύκεια παρακολουθούν σε πολύ ψηλό ποσοστό φροντιστήρια, ιδιαίτερα τα παιδιά του γυμνασίου με ένα ποσοστό 93%, θα πρέπει να αποτελούν φαινόμενο σε διεθνείς συγκρίσεις, το λύκειο ακολουθεί με 88%, ενώ τα παιδιά που φοιτούν σε τεχνικές σχολές έχουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο, αφού μόνο 54% παρακολουθούν ενισχυτικά μαθήματα¹¹⁴. Η συχνότητα αυτών των εφήβων για παρακολούθηση φροντιστηρίων ανέπτυξε, όπως είδαμε στις αναλύσεις μας, μια «αδίστακτη» παραπαιδεία, που λιγότερο ή περισσότερο κάνει τους νέους να αμφιβάλουν για την προσφορά του σχολικού προγράμματος. Πιθανολογείται ότι κι ο μειωμένος κοινωνικοποιητικός ρόλος του σχολείου ενδεχόμενα να έχει ρίζες στην απουσία εμπιστοσύνης προς το έργο του μάχιμου εκπαιδευτικού. Το ζήτημα όμως αυτό χρήζει περαιτέρω έρευνας.
3. Σχετικά με την αντιπάθεια/ απόρριψη ξένων, φαίνεται πως το πρόβλημα του διχασμού μας με τους Τούρκους, ιστορικά ως έθνος και κατ' ακολουθία ως ελληνική κοινότητα στην Κύπρο, και με όσους άλλους έχουν άμεση εθνο-θρησκευτική ομοιογένεια με αυτούς αποτελούν ισχυρότατα κριτήρια για την αντιπάθεια/ απόρριψη που οι νέοι μας εκφράζουν. Στον πίνακα πιο κάτω φαίνεται μια σχεδόν καθολική αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου από το σύνολο των ερωτηθέντων¹¹⁵.

¹¹⁴ Βλ. Ερώτηση 17, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., βλ. επίσης αναλύσεις στο Κεφάλαιο 1 του Πρώτου Μέρους και στην Κοινωνιολογική διάσταση σ' αυτό το μέρος.

¹¹⁵ Βλ. Ερώτηση 50, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., βλ. επίσης για το ίδιο θέμα αναλύσεις της Κοινωνιολογικής διάστασης στο Κεφάλαιο III, σ' αυτό το Μέρος.

Κοινότητες που απορρίπτονται κατά σειρά προτίμησης.

Κατηγορία μειονότητας	Νέοι	ΜΜΕ	Καθηγητές	Διευθυντές
Τουρκοκύπριοι	1	3	1	1
Τσιγγάνοι	3	2	2	2
Άραβες εργάτες	2	1	3	3
Ξένες καλλιτέχνιδες	7	4	4	4
Ελληνοπόντιοι	4	5	7	7
Ασιάτισσες οικιακές βοηθοί	5	7	5	5
Ανατολικοευρωπαϊοί εργάτες	6	6	6	6

1. Η ψυχαγωγία των νέων στον ελεύθερό τους χρόνο σκορπίζεται παντού, βρίσκονται σε όλο το φάσμα διακίνησης: καφετέριες (38%), μπαράκια (25%) κινηματογράφος 22% και δισκοθήκη 15%¹¹⁶. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα παιδιά γυμνασίου έχουν προτίμηση στον κινηματογράφο 51%, ενώ οι φοιτητές τριτοβάθμιας στις καφετέριες 59%. Το υψηλότερο ποσοστό των εφήβων που συχνάζουν σε μπαράκια και δισκοθήκες επισημαίνεται σε παιδιά που φοιτούν στις τεχνικές σχολές. Η προβληματική μας περνά μέσα από διάφορες παραμέτρους: (α) θέμα ελεύθερου χρόνου (β) επαγγελματικών εμπειριών (γ) πιο γρήγορης ολοκλήρωσης (δ) οικογενειακού περιβάλλοντος προπαρασκευαστικού τύπου. Επισημαίνεται ότι είναι μέσα σε αυτούς κυρίως τους χώρους που συναντούν οι νέοι τους ξένους, κυρίως τουρίστες¹¹⁷.
2. Για την επιλογή συντρόφου, χαρακτηριστικές είναι οι διαφορές που παρουσιάζονται ανάμεσα στα παιδιά που φοιτούν στα λύκεια και εκείνα που φοιτούν στις τεχνικές σχολές, σχετικά με τα κριτήρια επιλογής ξένου/ ξένης ως συντρόφου. Η

¹¹⁶ Βλ. Ερώτηση 24, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

¹¹⁷ Βλ. Ερώτηση 24, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

προτεραιότητα που δίνουν κι οι δύο κατηγορίες παιδιών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη θρησκεία (49% τα παιδιά του λυκείου και 42% τα παιδιά των τεχνικών σχολών), καταδεικνύει τη δυναμική των θρησκευτικών προδιαθέσεων σε σημαντικές αποφάσεις της ζωής¹¹⁸.

3. Οι 4 στους 5 νέους έχουν ως μέσο ενημέρωσης την τηλεόραση (Γυμνάσιο 83%, Λύκειο 82%, Τεχνική Σχολή 77%, Κολέγιο 78%), αλλά τα παιδιά της τεχνικής κάνουν εκτενέστερη χρήση του διαδικτύου (14%), ραδιοφώνου (16%) και εφημερίδας (13%) παρά τα παιδιά της γενικής και τριτοβάθμιας. Παρόλο όμως το ψηλό ποσοστό παρακολούθησης της τηλεόρασης, εντούτοις, ο βαθμός εμπιστοσύνης μειώνεται στο 68% που εξακολουθεί όμως να είναι αρκετά σημαντικός γιατί δείχνει καθοριστικά το ρόλο αυτού του μέσου ως «εργαλείου» επιρροής του κοινωνικού μας συστήματος.

¹¹⁸ Βλ. Ερώτηση 39, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., βλ. επίσης σχετικές αναλύσεις την κοινωνιολογική διάσταση ο.π.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Παρακάτω εκτίθενται κάποιες πιθανολογικές συναρτήσεις, συμπεράσματα, παρατηρήσεις και εισηγήσεις που εκλύουν από τη θεωρητική και την ερευνητική διαλεκτική της εκπαιδευτικής διάστασης, η επαλήθευση των οποίων διαπερνά από το σύνολο της προβληματικής όλων των ερευνητικών διαστάσεων:

Εκπαίδευση και παιδεία

1. Το δομολειτουργικό σύστημα στην εκπαίδευση κυρίως αναπτύσσεται ανάλογα με τις πολιτικοκοινωνικές και οικονομικές βλέψεις και προσδοκίες του κοινωνικού συστήματος κι οι βασικές παράμετροι που δρομολογούν τις στρατηγικές εκπαίδευσης στην Κύπρο του 21^{ου} αιώνα αντλούν ανταγωνιστικές προβληματικές από τις σύγχρονες ροές της παγκοσμιοποίησης και την Ευρωπαϊκή προοπτική του νησιού.
2. Η παιδεία στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες, δεν ταυτίζεται με την επιτυχία του ανταγωνιστικού-εγώ, που προσφέρει η γνώση με κάποια μορφή εκπαίδευσης, αλλά, είναι εκείνο το σύνολο της αποστολής της αγωγής που καλλιεργεί στον άνθρωπο βιώματα με αρχές, αποκορύφωμα των οποίων είναι οι αρχές της ισότητας, της δικαιοσύνης κι ο σεβασμός για τον άλλο άνθρωπο.
3. Στις σύγχρονες κοινωνίες η επιτυχία των στόχων της παιδείας δεν μπορεί να γίνει εφικτή, χωρίς την προαγωγή της αρχής της ισότητας, με την ολοένα μεγαλύτερη προσέγγιση της καθολικής εφαρμογής της.
4. Η παιδεία προσφέρεται μέσω παραδειγμάτων και προτύπων συμπεριφοράς και η όποια διαφοροποίηση και βελτίωση «στάσεων» είναι έργο όλων των συντελεστών αγωγής.

5. Η χρυσή τομή στη διαλεκτική μιας κοινωνικά και πολιτιστικά υγιούς και οικονομικά βιώσιμης κοινωνίας είναι η ορθολογική σύζευξη της παιδείας και της αγωγής με τη γνώση που παρέχει η εκπαίδευση κι η κατάρτιση.
6. Τα ποικίλης μορφής ιδρύματα που κατά καιρούς λειτούργησαν και κάποια από αυτά εξακολουθούν και τώρα να λειτουργούν, δε φαίνεται να έχουν καταφέρει να δρομολογήσουν την ποιότητα παιδείας για τον πολίτη του μέλλοντος.

Προκατάληψη, κοινωνικοποίηση και το σχολείο

7. Η ανάπτυξη των προκαταλήψεων περνά μέσα από τρεις κυρίως παραμέτρους (α) την προσωπικότητα του ατόμου (β) τη γονική διαπαιδαγώγηση και (γ) το πλήθος των διαφόρων κοινωνικών και πολιτισμικών επιρροών.
8. Το παιδί όταν μπαίνει στο σχολείο έχει a priori μια πρώιμη προδιάθεση από την οικογένεια.
9. Το σχολείο της Κύπρου έχει καταδειχτεί ότι είναι ο πιο «αδύνατος» κοινωνικοποιητικός φορέας των νέων, εντούτοις, ως ένας πρωτογενής παράγοντας παιδείας και αγωγής παρουσιάζει την εν δυνάμει ικανότητα να μπορεί να εξελίξει κοινωνικοποιητική δραστηριότητα που να βοηθά στην ανάπτυξη και βελτίωση του κοινωνικού συστήματος της Κύπρου.
10. Από τις μέχρι σήμερα καταστάσεις, το έργο του σχολείου σε σχέση με τη διαφύλαξη και προστασία του «άλλου» είναι αρκετά ικανοποιητικό και προάγει με τα δικά του μετρήσιμα στοιχεία την κατανόηση, αποδοχή ή ανοχή απέναντι στον «άλλο» και, τούτο οπωσδήποτε οφείλεται σε πολλούς συνεπικουρούμενους παράγοντες, όπως είναι το περιεχόμενο σπουδών/ προγραμμάτων, το ποιόν των εκπαιδευτικών, οι σχέσεις και το κλίμα εργασίας, η ποικιλία και ποιότητα δραστηριοτήτων, η «απουσία» προκλήσεων και αφορμών για διάκριση, η κοινωνική ωρίμανση του περιρρέοντος περιβάλλοντος ...
11. Μια βασική τομή εισηγήσεων είναι για ένα πάρα πέρα πραγματολογικό εκδημοκρατισμό των κανονισμών λειτουργίας των σχολείων, όπου οι νέοι να είναι συμμετοχοί σε κάθε

δραστηριότητα, η εφαρμογή βασικών αρχών δικαιοσύνης και «εκστρατείας αγάπης» στο σχολικό περιβάλλον να είναι ορατή σε λόγο και πράξη κι ο ρόλος του εκπαιδευτικού και του σχολικού συστήματος να αναβαθμιστεί με κριτήρια που προάγουν την επικοινωνιακή σχέση καθηγητή – μαθητή, ως σχέση αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Με την έννοια του εκδημοκρατισμού στο σχολικό σύστημα, επισημαίνεται μια ευρύτερη εμβέλεια που καλύπτει (α) την εφαρμογή του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης του μαθητή από τον καθηγητικό σύλλογο σε θέματα πειθαρχίας, μέχρι και της δημιουργίας θεσμού ombudsman στο σχολικό περιβάλλον (β) την ανάπτυξη του καθοδηγητικού ρόλου του σχολείου – όχι μόνο από τις τυπικές και ουσιαστικές προσπάθειες του θεσμού καθοδήγησης και επαγγελματικού προσανατολισμού, αλλά να διευρύνεται σε κάθε στοιχείο ανθρώπινης σχέσης στο σχολικό σύστημα - που να κάνει το νέο να νοιώθει το σχολείο ως δικό-του θεμέλιο δημοκρατικής αγωγής, θεσμό που ο νέος αντλεί γνώση και καλλιέργει κριτική σκέψη κι ως ενεργό μέλος αναμένεται να δίνει τη δική του προβληματική στο σύστημα (γ) την αναθεώρηση των αναλυτικών και ωρολόγιων προγραμμάτων (δ) την εφαρμογή του ολοήμερου σχολείου (ε) την ουσιαστική εμπέδωση της προβληματικής της Πολιτικής και Κοινωνικής Αγωγής, όπου πρωτεύοντα ρόλο παίζει η καλλιέργεια κι όχι η εξέταση (στ) την αλλαγή των κανονισμών διορισμού και προαγωγής των εκπαιδευτικών (ζ) την εισαγωγή νέων τρόπων και μεθόδων αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου και των επιτευγμάτων του (η) τον περιορισμό ή/ και εξάλειψη των φροντιστηρίων, με τη δημιουργική ενασχόληση δραστηριοτήτων σε ολοήμερο περιβάλλον νέων, που καλλιεργεί αισθήματα εμπιστοσύνης στην επικοινωνιακή μαθησιακή σχέση.

12. Η γεωπολιτική θέση της Κύπρου και η αναμενόμενη, πολύ σύντομα, είσοδός μας σε μια ομάδα μεγάλων χωρών επιβάλλουν την καλλιέργεια και ανάπτυξη του αισθήματος της αποδοχής και ανοχής του «άλλου» που μας είναι άγνωστος/ «παράξενος». Η καταπολέμηση των προκαταλήψεων συμβάλλει στην ευκολότερη ένταξή μας στην ομάδα των διαφορετικών εθνών, πολιτισμών και κουλτούρας, που

συνθέτουν την Ενωμένη Ευρώπη. Προς την κατεύθυνση αυτή, της καταπολέμησης των προκαταλήψεων, κάποια μαθήματα καθώς επίσης και οι τρόποι που αυτά θα διδάσκονται μπορούν οπωσδήποτε να συμβάλλουν θετικά. Τα μαθήματα Κοινωνιολογίας, Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Κοινωνικής Ψυχολογίας μαζί με τα μαθήματα Ιστορίας και Κοινωνικής Αγωγής, που ήδη προσφέρονται στο Γυμνάσιο και Λύκειο, μπορούν να καλλιεργήσουν την κοινωνική κριτική και πολιτισμική ανοχή, «...καθώς προβάλλουν και άλλους πολιτισμούς εκτός από το δικό μας και αποκαλύπτουν τους κοινωνικο-ψυχολογικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων οι «άλλοι» και οι πολιτισμοί τους γίνονται θύματα προκαταλήψεων, στερεοτύπων και εξουσιαστικών πρακτικών»¹¹⁹.

13. Οι εκπαιδευτικοί της Κύπρου συγκαταλέγονται στους αρκετά προσοντούχους για το επάγγελμα και με την πληρέστερη ενημέρωση/ κατάρτισή τους – μέσω της συνεχούς επιμόρφωσης, αφού δημιουργηθούν τα κατάλληλα κίνητρα – σε τομείς παιδαγωγικής και μεθοδολογίας, μπορούν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις του μέλλοντος.
14. Οι διευθυντές παρουσιάζονται ως πιο συντηρητικοί και επιφυλακτικοί στις εκτιμήσεις και απόψεις από τους καθηγητές ιδιαίτερα σε αρκετά βασικά σημεία όπως το επίπεδο επιτευγμάτων στο μάθημα Κοινωνικής Αγωγής, τις εκτιμήσεις για τις τάσεις ρατσισμού, το βάσιμο ή αβάσιμο των στερεοτύπων.
15. Όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία του εκπαιδευτικού τόσο πιο πολύ φαίνεται ο συντηρητισμός του. Το ζήτημα κατά πόσο αυτό είναι αποτέλεσμα παιδείας ή ευθύνης του συστήματος, αποτελεί στοιχείο περαιτέρω μελέτης.
16. Η καθυστέρηση διορισμού και ένταξης ενός εκπαιδευτικού στο σύστημα, λόγω της «ουράς» που μακρόχρονα τον κρατά αποκομμένο από το σχολείο, πιθανολογικά δημιουργεί κάποια

¹¹⁹ Βλ. σχετικό Ι. Λαμπίρη – Δημάκη, «Για μια παιδεία εναντίον των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων ανάλογα με το φύλο, τη φυλή, τη θρησκεία, την εθνικότητα ή άλλα χαρακτηριστικά...», σελ. 149, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1997.

φθοροποιό προδιάθεση που επηρεάζει τις «στάσεις» του απέναντι στον άλλο.

17. Η εκπαίδευση που πήρε ο εκπαιδευτικός θεμελιώνεται στην προβληματική που ο ίδιος διδάχθηκε από τις προηγούμενες γενεές και περνά στις νέες γενιές, φορτισμένη των εθνοκεντρικών και συντηρητικών προκαταλήψεων μιας προηγούμενης ιστορικής συγκυρίας.
18. Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής δε διδάσκεται από ειδικά καταρτισμένους για τούτο εκπαιδευτικούς και οι πολύ λεπτές εννοιολογικές προσεγγίσεις σε θέματα πολιτικής και κοινωνικής αγωγής περνούν στους μαθητές ως ύλη μαθήματος, η έμφαση του οποίου δίνεται με τα υποκειμενικά κριτήρια καθηγητή με διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο σπουδών. Για να μπορέσει ο αυριανός πολίτης της Κύπρου να μπει στην κριτική σκέψη της πολιτικής και κοινωνικής αγωγής, να προπαρασκευαστεί για μια πολύπλοκη δημοκρατική πολιτεία των πλειόνων πολυπολιτισμικών διαδράσεων της Ευρωπαϊκής προοπτικής της, κάτι που αποτελεί επιτακτική ανάγκη για ανάπτυξη της κυπριακής κοινωνίας και της μελλοντικής διαπολιτισμικής εμβέλειάς της, ένας παράγοντας είναι κι ο μεγαλύτερος σεβασμός στην μαθησιακή προβληματική. Καθίσταται έτσι επιτακτική ανάγκη ο διορισμός στα σχολεία εκπαιδευτικών με γνωστικό αντικείμενο την Κοινωνιολογία, την Πολιτική Επιστήμη, την Κοινωνική Ψυχολογία και Ιστορία-Ανθρωπολογία, ώστε να καλύπτονται με την αντίστοιχη κριτική διαλεκτική συζήτηση όλες οι πτυχές της επιστήμης του ανθρώπου.
19. Η ιστορία και η πολιτική αγωγή είναι το πεδίο μελέτης για τη διαλεκτική της αξίας της ισότητας και της κατανόησης και αποδοχής του άλλου και της προβληματικής κατάστασης των τάσεων ρατσισμού, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τους πολιτικούς ολοκληρωτισμούς, τις ιδεολογικές συγχύσεις, τη βία και τον κοινωνικό όλεθρο¹²⁰. Και, τα εγχειρίδια των σχολείων πρέπει να αναπτύσσουν όλες εκείνες τις ανησυχίες στους εκπαιδευτικούς και τους νέους, δίνοντας την ιστορική διαλεκτική

¹²⁰ Βλ. επίσης Επιστημονική Επετηρίδα, Ακαδημαϊκού Έτους 1977 – 1978, σελ. 284, «Μαράσλειο» Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευση, Αθήνα, 1978.

πώς οι ρατσιστικές τάσεις αλλοτριώνουν τις κοινωνίες και τις πολιτείες μας.

20. Τα παιδιά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τα φροντιστήρια στερούνται χρόνου και παράλληλα χώρων και τρόπων ψυχαγωγίας και, ακόμη, και εκείνα τα παιδιά που δεν κάνουν φροντιστήρια, αλλά ζουν σε υποβαθμισμένους χώρους, χωρίς ευκαιρίες υγιούς απασχόλησης (όπως είναι οι φτωχοί προσφυγικοί συνοικισμοί) είναι δυνητικά μια ευκολότερη λεία για τον σκόπελο προς την αντικοινωνική συμπεριφορά.
21. Τα παιδιά που αισθάνονται ότι είναι επίκεντρο προκατάληψης από ομοεθνείς τους, λόγω διαφορετικής κοινωνικής τάξης, καθίστανται πιο εύκολα μέλη ομόλογων ομάδων στις οποίες ενώνουν δυνάμεις αντλώντας ένα *sui generis* κύρος για τη διαφορετικότητά τους, που δυνητικά μετατρέπεται σε εκροές «στάσεων» προκατάληψης μέχρι και ρατσιστικών τάσεων για τους άλλους, τους πιο ευάλωτους ξένους, και σε αντικοινωνικές συμπεριφορές προς το ευρύτερο κοινωνικό σύστημα.
22. Οι καφετέριες, τα μπαράκια κι οι δισκοθήκες για τα παιδιά της λυκειακής και κολεγιακής εκπαίδευσης, καθώς επίσης ο κινηματογράφος για τα παιδιά του Γυμνασίου, αποτελούν χώρους ενδιαφέροντος και αντίστοιχα καθρεφτίζεται και ο τρόπος ψυχαγωγίας τους. Τα Κέντρα Νεότητας δεν είναι επίσης υποβαθμισμένα στις επιλογές των νέων μας. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα παιδιά που ακολουθούν την Τεχνική Εκπαίδευση παρουσιάζονται με αρκετά πιο φιλελεύθερα στοιχεία στις διακινήσεις επικοινωνίας τους μέσα στο κοινωνικό σύστημα από τα παιδιά Λυκείου και τους φοιτητές των Κολεγίων. Είναι μήπως αυτό αποτέλεσμα των προγραμμάτων σπουδών, του περισσότερου ελεύθερου χρόνου τους, των αυξημένων ευκαιριών κοινωνικής επαφής λόγω πρακτικής/επαγγελματικής κατάρτισης, της σύνθεσης του διδακτικού προσωπικού στο σχολικό σύστημα, της διαφορετικής οικογενειακής αγωγής που εμφανώς είναι περισσότερο προπαρασκευαστική για ένταξη στην κοινωνία, της πιο γρήγορης ωριμότητας στη ζωή; Με το πολυδιάστατο αυτό ερώτημα οδηγηθήκαμε προς ένα πολύπλοκο προβληματισμό γιατί όλα αυτά τα στοιχεία δυνητικά συντρέχουν και αναμφίβολα

βρίσκονται σε μια συνάρθρωση όπου το ένα αποτελεί μεταβλητή του άλλου και του όλου.

Οικογένεια

23. Η διαμόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού βασίζεται στον τρόπο της ανατροφής του και ο ρόλος της οικογένειας είναι πρωταγωνιστικός, ιδιαίτερα στα πολύ κρίσιμα χρόνια της νηπιακής και πρώτης παιδικής ηλικίας του νέου ανθρώπου.
24. Η καλλιέργεια και ανάπτυξη «στάσεων» των νέων των κοινωνικά ορθών ή λανθασμένων συμπεριφορών - πεδίο που εμπίπτει και στις όποιες «στάσεις» απέναντι στους αλλοδαπούς, τους «άλλους» - είναι πρωτίστως στοιχεία της πρώιμης κοινωνικοποίησης της οικογένειας.
25. Η διάθεση και τάση για διαχωρισμούς του «εμείς» από τους «άλλους», οφείλεται κυρίως στην καχυποψία και έλλειψη εμπιστοσύνης και ασφάλειας που δυνητικά αρχίζει πρώιμα στο σπίτι, με κάποιες πιθανές παρεκκλίσεις των οικογενειακών σχέσεων, και εξελίσσεται στις παρέες και στο σχολείο.
26. Η χειραφέτηση της γυναίκας, που επιβλήθηκε λόγω πλειόνων συναρθρωτικών παραμέτρων - άνοδος μορφωτικού επιπέδου, συμμετοχή στην παραγωγή και αύξηση πόρων, έξοδος από την κουζίνα και συμβολή στο εισόδημα του νοικοκυριού, εξάπλωση φιλελεύθερων ιδεών και απόψεων, διεκδικήσεις της ισότητας των ίσων ευκαιριών σε όλες τις κοινωνικές και πολιτικές βαθμίδες - έχει επιφέρει αλλαγές με επιπτώσεις αναφορικά με τις σχέσεις των δύο φύλων και τις γονεϊκές υποχρεώσεις έναντι των παιδιών. (Επισημαίνεται στην προβληματική μας η αναγκαιότητα περαιτέρω ερευνητικής ανίχνευσης για το ρόλο και τις επιπτώσεις στην οικογένεια λόγω της εργαζόμενης μητέρας).
27. Η εισβολή της τεχνολογίας και η ανεξέλεγκτη, πολλές φορές επιβλαβής, χρήση της από μικρούς και μεγάλους στο σπίτι, έχει επηρεάσει τις παραδοσιακές σχέσεις σε βαθμό που σε ορισμένες περιπτώσεις το οικογενειακό περιβάλλον παραμένει κλειστό στη σιωπηλή επικοινωνία του. Τούτο βέβαια οφείλεται στην «εισβολή» των μέσων μαζικής επικοινωνίας (τηλεόραση,

διαδίκτυο) που σε τελευταία ανάλυση εστιάζεται στην αγωγή με την ευρεία έννοια του όρου.

28. Πιθανολογικά η ξενοφοβία και το άγχος που διακατέχει ένα άτομο έναντι των ξένων, των αγνώστων, των «περιέργων» είναι σε τελευταία ανάλυση μια δευτερογενής δημιουργία των πλειόνων παραμέτρων της κοινωνικοποίησης¹²¹.
29. Οι γονείς κρίνονται στον συναισθηματικό κόσμο των παιδιών από το υπόδειγμα που αντανακλούν με τις πράξεις και τη συμπεριφορά τους.
30. Το υπόδειγμα αγάπης και αυτοσεβασμού, να νοιώθουν δηλαδή τα παιδιά ότι ανήκουν σε δημοκρατικές ανθρώπινες σχέσεις και ότι έχουν κι αυτά ρόλο στην συναισθηματική αλλά και κοινωνική έννοια της οικογένειας, δεν μπορεί εύκολα να επιτρέψει την ξενοφοβία και το ρατσισμό να διεισδύσει σαν σκόπελος στις μετέπειτα επιλογές τους.
31. Ο τρόπος ανατροφής των παιδιών όταν γίνεται με δημοκρατική προσέγγιση που να επιδίδει σεβασμό για το κάθε τι μέσα στο ανθρώπινο και το φυσικό περιβάλλον διασφαλίζει την πορεία για την επίτευξη μιας κοινωνικής αλλαγής χωρίς συγχύσεις στην κατανόηση εννοιών.
32. Ο ρατσισμός όταν μπαίνει στη ζωή των νέων μας, δε βλέπει μόνο τα θύματά του, τους υποτιθέμενους μειονεκτικότερους, «κατώτερους», τους «άλλους», αλλά οδηγεί συγχρόνως τους «ανώτερους», που νομίζει ο νέος ότι ταυτίζεται με το «εμείς» σε επικίνδυνα μονοπάτια.

Κοινωνικό Περιβάλλον

33. Όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί και οι υπηρεσίες επηρεάζονται άμεσα από το στενό ή το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον τους, αφού απ' αυτό ξεπήδησαν και για τούτο υφίστανται και λειτουργούν.

¹²¹ Βλ. επίσης Alenca Puhar, «Η σημασία της ανατροφής των παιδιών για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας», στο «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία», σελ 229, «...Ωστόσο την ανασφάλεια, την ασφάλεια, καθώς και όλες τις συναισθηματικές αντιδράσεις τις μαθαίνει κανείς από πολύ νωρίς στη ζωή του, όταν είναι ακόμη μωρό και όταν βρίσκεται στην παιδική ηλικία. Και αν θέλουμε να κάνουμε κάτι για να αλλάξουν τα πράγματα, από αυτή την ηλικία θα πρέπει να ξεκινήσουμε...», έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1997.

Τούτο δυνητικά ισχύει και για το σχολείο, τους λειτουργούς και τους τροφίμους του και ιδιαίτερα στη διάσταση της παιδείας και αγωγής, που δε βασίζεται αποκλειστικά και μόνο στη διδασκαλία – μάθηση, αλλά στην παρακολούθηση – μίμηση των πάντων και των όσων συμβαίνουν γύρω μας, προπαντός στην παιδική εφηβική ηλικία.

34. Οι «ρίζες» της σκέψης και δράσης στη διαλεκτική της παιδείας και της εκπαίδευσης βυθίζονται βαθιά στις δομές της κοινωνίας και στους τρόπους που τα μέλη της κοινωνικοποιούνται και αντλούν αγωγή.
35. Οι διακρίσεις δυνητικά αναπτύσσονται ή καταπολεμούνται ανάλογα με τις συμπεριφορές στο στενό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον των νέων, ακολουθούν οι «στάσεις» με την προβληματική που βιώνουν στο σχολικό και αργότερα στο πανεπιστημιακό και επαγγελματικό περιβάλλον τους.
36. Η βιωσιμότητα μιας κοινωνίας χωρίς ρατσιστικό σκόπελο αντανακλά στην κάθε συνιστώσα που συγκεντρώνει τη δική της διαδραστική δυναμική, μιας συνισταμένης αποποίησης «σχέτλιων έργων».
37. Τα ΜΜΕ δεν μπορεί παρά να υπακούουν στις αναμενόμενες αρχές των εκροών που η κοινωνία ζητά, γιατί αποτελούν «κλαρί» που τρέφεται από τον ίδιο χυμό που συντηρεί το σύνολο του κοινωνικού μας συστήματος... Αν πρόκειται για συντηρητική κοινωνία φορτισμένη ρατσιστικών προδιαθέσεων, τότε είναι μεγαλύτερη η πιθανότητα τα μέσα να μεταφέρουν επίμονα τα ρατσιστικά μηνύματα, ενώ αν πρόκειται για μια προοδευτική κοινωνία, που θεμελιώνεται με δημοκρατικές αξίες και αρχές, τότε είναι μεγαλύτερη η πιθανότητα να ευαισθητοποιούνται τα μέσα για την όπου γης αδικία.
38. Για να μην παρακινδυνεύουμε να θεωρηθούμε ιδεαλιστές, έχοντας a priori όραμα μιας διαμορφούμενης παγκόσμιας κοινωνίας, επικεντρώνουμε στην προβληματική μας το ένα μόνο, μικρό κύτταρό της: το δικό μας «χωριό». Και, επισημαίνουμε την ανάγκη της καλλιέργειας των νέων μας σε ζητήματα συνύπαρξης με τον «άλλο» και εφαρμογών μιας καθ' όλα δίκαιης, δημοκρατικά βιώσιμης πολιτείας. Αυτό, καθίσταται πιθανολογικά εφικτό με τη δυναμική της εμβέλειας της κοινωνίας μας να προάγει ζητήματα διεθνούς κατανόησης, σε

συντονισμένες προσπάθειες, τόσο σε επίπεδο βελτίωσης των ήδη θεσμοθετημένων δομολειτουργικών διαδικασιών - μέσω μιας εκσυγχρονισμένης νομοθεσίας και αναθεωρημένων κανονισμών - όσο και στο επίπεδο της παρεχόμενης από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα αλλά και από τα ΜΜΕ παιδείας.

39. Η έξω από το σχολείο κοινωνική, πολυδιάστατη γνώση αντλείται από την καθημερινή πρακτική των συμπεριφορών και «στάσεων» των ενηλίκων και των ΜΜΕ και περνά από τα φίλτρα ελέγχου των γνωστικών ικανοτήτων των νέων. Κι αυτοί, όταν πρόκειται για ρατσιστικές «στάσεις» στην κοινωνία, είτε ενεργά δείχνουν ικανότητα να ανατρέπουν τις οποιεσδήποτε προσπάθειες διείσδυσης στοιχείων που πιθανολογικά αλλοτριώνουν τις περί δικαιοσύνης, ισότητας και σεβασμού για τον άλλον - θεμελιώδεις αρχές που διδάχθηκαν στο σχολείο - είτε παθητικά αφομοιώνονται στις ανταγωνιστικές παραμέτρους ενός συστήματος, με «κράχτες» ανοχής και αδιαφορίας μέχρι και «εμβολιασμού στάσεων» της μη αποδοχής ή εκμετάλλευσης του άλλου, επιτρέποντας στο σκόπελο των τάσεων ρατσισμού να μετεξελίσσεται ως μέρος ζωής.
40. Οι επιδράσεις που δέχεται το παιδί ή ο έφηβος έξω από το σχολείο είναι πολλές και σίγουρα πιο δραστικές από τις προσωπικές και προγραμματισμένες, θα έλεγα αποδυναμωμένες, επιδράσεις του παιδαγωγού, γιατί ικανοποιούν φυσικά και αβίαστα τα ενδιαφέροντά τους¹²².
41. Η πολιτεία έχει τη δύναμη και την ευθύνη να τερματίσει και να ποινικοποιήσει την όποια προσπάθεια προαγωγής ρατσισμού και διάκρισης στην Κύπρο και να παρεμποδίσει το *συναισθηματικό βιασμό* που κατά κυριολεξία διοχετεύεται στους νέους από τα φορτισμένα *συμπλεγμάτων* άτομα ή ομάδες ή Μ.Μ.Ε., είτε αυτά λέγονται εθνικιστικά είτε «ανωτερότητας» είτε «κατωτερότητας» είτε δογματικά, είτε αυτά στηρίζονται σε έκδηλες ή συγκαλυμμένες πρακτικές εξευτελισμού των αρχών της ισότητας και του κράτους δικαίου.

¹²² Βλ. επίσης Α. Φραγκουδάκη, «Ρατσισμός και Εκπαίδευση», στο «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία», σελ. 142, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1997.

42. Η εμπειρία έχει επίσης δείξει ότι, δεν προσφέρονται αρκετές δυνατότητες στο παιδί και στον έφηβο για μια ελεύθερη δράση και κριτική θέση στα προβλήματα της ζωής.
43. Είναι ευθύνη της πολιτείας και γενικότερα του κοινωνικού συνόλου να ενεργοποιήσει, μέσα από στρατηγικές σχολείου και περιβάλλοντος, τις δομολειτουργικές διαδικασίες για να εκχωρήσει δυνατότητα στο παιδί να συμμετάσχει με κριτική αντίληψη στα προβλήματα της ζωής. Χρειάζονται για αυτά, συνεπίκουρα του σχολείου, επαρκή και κατάλληλα οργανωμένα ιδρύματα ελεύθερου χρόνου με ψυχαγωγικές και επιμορφωτικές δυνατότητες, με βιβλιοθήκες, εργαστήρια, εντευκτήρια και εγκαταστάσεις αθλοπαιδιών, επανδρωμένα με ειδικευμένο προσωπικό, ικανό και πρόθυμο να δώσει λύσεις στα δύσκολα προβλήματα που έχουν τα πάντοτε ανήσυχα νιάτα. Τα ιδρύματα αυτά, στα οποία οι έφηβοι και νέοι θα καταφεύγουν ελεύθερα μπορεί να είναι συλλογικής δημοτικής, κρατικής ή εκκλησιαστικής προέλευσης και θα πρέπει να στοχεύουν στην καλλιέργεια πνεύματος ανοχής, αποδοχής, συνεργασίας με τον «άλλο» και να αφήνουν τη σκέψη να προβληματίζεται για τα φαινόμενα που τώρα παρατηρούνται στα γήπεδα, στους δρόμους και στις πλατείες ή και σ' αυτές ακόμη τις εκδρομές και στην ψυχαγωγία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αεράκης Δανιήλ Γ., (Αρχιμανδρίτης), «Τα παιδιά στο Χριστό», 1990.
2. Αζίζι – Καλατζή Αναστασία, Ζώνιου – Σιδέρη Αναστασία και Βλάχου Αθήνα, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.
3. Albertyn C. και Kentridge J., «Introducing the Right of Equality in the Interim Constitution», “South Africa Journal of Human Rights”, October, 1994.
4. Banks O., «Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης», Αθήνα, 1987.
5. Βασιλειάδου Μαρία και Παύλη-Κορρέ Μαρία, «Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.
6. Γεωργογιάννης Παντελής, «Μοντέλα εκπαίδευσης μειονοτικών παιδιών μετακινούμενων πληθυσμών», *‘Εκπαίδευση και διαπολιτισμική επικοινωνία’*, Gutenberg, Αθήνα, 1997.
7. Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου Α., «Η εξέλιξη της ισότητας στη σύγχρονη δημοκρατία», *Ισότητα και Ανάπτυξη (η πενήνταετης συμβολή του ΟΗΕ στην εξελικτική τους πορεία)*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998.
8. Chambers Dictionary, Chambers Harrap Publishers Ltd., Edinburgh, (reprint), 2000.
9. Charlesworth H., Chinkin C. and Wright S., «Feminism Approaches to International Law», Volume 85, No 4, “The American Journal of International Law”, October 1991.
10. Eve R. A., «Adolescent culture, convenient myth or reality», Penguin Books, England, 1975.

11. Hunt P., «Reclaiming Social Rights, International and Comparative Perspectives», Dartmouth, 1996.
12. Λαμπίρη Ι. – Δημάκη, «Για μια παιδεία εναντίον των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων ανάλογα με το φύλο, την φυλή, την θρησκεία, την εθνικότητα ή άλλα χαρακτηριστικά...», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1997.
13. Lynch J., «Multicultural Education, Principles and Practices», Routledge Kegan Paul, London, 1989.
14. Μάρκου Γ., «Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση», τόμος Ι, Αθήνα, 1995.
15. Μαύρατσας Κάισαρ Β., «Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού στην Κύπρο – Ιδεολογική αντιπαράθεση και η κοινωνική κατασκευή της Ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974 – 1966», έκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 1998.
16. Μαυρογορδάτος Γιώργος Θ., «Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909 – 1940», έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982.
17. Μεταξάς Α. – Ι. Δ., «Πολιτική Κοινωνικοποίηση – Εφαρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1976.
18. Modgil S. et al., «Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1987.
19. Μουσάσι Μιγιαμότο, «Το Βιβλίο των Πέντε Δακτυλιδιών – ο δρόμος των Σαμουράι», εκδ. Πνευματικός Ήλιος (γ' έκδοση), Αθήνα, 1993.
20. Μπαμπινιώτης Γ., «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.
21. Μωραϊτίδης Αλεξ. (μετάφραση), «Πλάτωνος Απολογία Σωκράτη, Βιβλιοθήκη Φέξη Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, εκδ. Φέξη, (χ.χ.).
22. Παπαδόπουλος και Χαραλάμπους, «Μελέτη για την αντιμετώπιση του λειτουργικού αναλφαριθμητισμού», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία, 1992.
23. Παπαϊωάννου Αντώνης, «Συναισθηματικοί στόχοι συμπεριφοράς», Σειρά – Εκπαιδευτική Αξιολόγηση 3, Λευκωσία, (χ.χ.).
24. Παπαϊωάννου Α., «Το σχολικό πρόγραμμα», Λευκωσία, 1995.
25. Παπανούτσος Ευάγγελος, «Αγώνες και αγωνία για την παιδεία», Αθήνα, (Β' Έκδοση), 1996.
26. Ruĥar Alenca, «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία»: «Η σημασία της ανατροφής των παιδιών για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας» έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1997.

27. Φράγκος Χρήστος Π., «Ψυχοπαιδαγωγική», Παιδαγωγική Σειρά, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1995.
28. Φραγκουδάκη Άννα – Δραγώνα Θάλεια, «Τι ειν' η πατρίδα μας;», Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.
29. Φραγκουδάκη Α, «Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία»: «Ρατσισμός και Εκπαίδευση», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1997.
30. White R. K. and Lippit R., «Autocracy and Democracy», Harper and Row, N.Y., 1961.
31. Χάμπερμας Γιούργκεν, «Προβλήματα πολιτισμικής πολλαπλότητας», σε μετάφραση Θ. Γεωργίου, Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, Η *Ευρώπη αντιμέτωπη με το φαινόμενο του ρατσισμού*, Παρασκήνιο, Αθήνα, 1995.
32. Χριστοδουλίδης Α. Δ., «Εμείς και τα παιδιά μας», Λευκωσία, 1979.

Μελέτες, κείμενα, νόμοι, περιοδικός τύπος κατά σειρά αναφοράς

1. Educational Innovation and Information International Bureau of Education, «A Culture of Peace», ISSN: 0259-3904, Number 100, Geneva, September 1999.
2. Education for all for learning to live together 46th Session of the International Conference on Education, Geneva, 5-8 September 2001.
3. Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
4. «Αναλυτικά Προγράμματα», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία, 1994.
5. «Η παιδεία μας σήμερα», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία, 1992.
6. «Πάραλος», Διανέλλειος Τεχνική Σχολή Λάρνακας, περιοδικό των μαθητών/ μαθητριών, Λάρνακα, 1979 – 1980.
7. «Πολιτική Αγωγή Β' Λυκείου», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία, 1997.
8. «Statistical Abstract», Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Λευκωσία 1997.
9. Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, 1960.
10. The competence of the Greek Communal Chamber (Transfer of Exercise) and Ministry of Education Law, 1965), Νόμος 12/ 1965.

11. Επιστημονική Επετηρίδα, Ακαδημαϊκού Έτους 1977 – 1978, «Μαράσλειο» Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευση, Αθήνα, 1978.
12. Διάσκεψη Institute for Child Rights and Development (ICRD), Centre for Global Studies – University of Victoria και Child Rights Education – International, The International School Psychology Association, and the NGO Group for the Convention of Rights of the Child.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Λουκία Δημητρίου

ΨΥΧΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΓΝΩΘΙ ΤΟ ΚΑΙΝΟΝ
ΣΩΚΡΑΤΗΣ

ΜΕΡΟΣ Α

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΛΗΨΗΣ

Ψυχολογικές διεργασίες πίσω από το φαινόμενο «ρατσισμός»

Οι έννοιες «στερεότυπα», «διακρίσεις», «ρατσισμός» που συνθέτουν και ενδυναμώνουν τη ψυχοπαθολογία της προκατάληψης και, οι οποίες αποτελούν έννοιες κλειδιά για την έρευνά μας, έχουν – πιστεύουμε – τις ρίζες τους σε κάποιους τύπους ομαλών ψυχολογικών διεργασιών προσαρμογής. Είναι ίσως περιττό να αναφέρουμε ότι κανείς δεν έρχεται στον κόσμο έχοντας μέσα του τη συμπάθεια ή την αντιπάθεια για μια συγκεκριμένη φυλετική ή θρησκευτική ομάδα. Οι άνθρωποι μαθαίνουν την εμπάθεια, θα έλεγε κανείς, με τον ίδιους τρόπους που μαθαίνουν την αλφαβήτα.

Οι στάσεις που διαμορφώνουμε απέναντι στους άλλους ανθρώπους περιλαμβάνουν πάντοτε το νοητικό, το συναισθηματικό και το συμπεριφορικό στοιχείο. Στη μελέτη αρνητικών στάσεων απέναντι σε ομάδες ανθρώπων οι Κοινωνικοί Ψυχολόγοι διακρίνουν ανάμεσα στα αρνητικά στερεότυπα (αρνητικά πιστεύω και αντιλήψεις για μια ομάδα ανθρώπων – το νοητικό στοιχείο), την προκατάληψη (αρνητικά συναισθήματα απέναντι σε μια ομάδα – το συναισθηματικό στοιχείο) και τις διακρίσεις (αρνητικές συμπεριφορές απέναντι στα μέλη μιας ομάδας – το συμπεριφορικό στοιχείο).

- Επικεντρώνουμε την προσοχή μας στην πρώτη ψυχολογική διεργασία, τη νοητική, που εμπερικλείει τον τρόπο που οι

άνθρωποι αναπτύσσουν ιδέες και σκέψεις για τους άλλους ανθρώπους (π.χ. οι άνθρωποι κατατάσσουν άλλα άτομα σε ομάδες κατά τρόπον ώστε να διαφοροποιούν και να εξυψώνουν την ομάδα στην οποία ανήκουν από άλλες ομάδες) (Hamilton & Troiler, 1986)¹. Πολλές φορές όμως στην προσπάθειά μας να μεγιστοποιήσουμε τη δική μας αίσθηση αυτοεκτίμησης, μπορεί να δίνουμε περισσότερη αξία στη «δική μας ομάδα» και στα άτομα που ανήκουν σ' αυτή και να υποβιβάζουμε την αξία άλλων ομάδων και κατ' επέκταση των μελών τους (Turner, 1987)². Τέτοιου τύπου κατηγοριοποιήσεις μπορούν να γίνουν αυθόρμητα και αυτόματα βασιζόμενες κυρίως στο οπτικό ερέθισμα. Επειδή η φυλή είναι μια από τις πρώτες πτυχές αναγνώρισης ενός ανθρώπου, η κατηγοριοποίηση βάσει της φυλής μπορεί να αποτελέσει μια πρώτη εξέδρα εκκίνησης της προκατάληψης.

Σύμφωνα με τη Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας όλοι χρησιμοποιούμε τη συμμετοχή μας σε μια ομάδα, ως την πηγή άντλησης περηφάνιας και αυτοεκτίμησης (Taifel, 1982)³. Ωστόσο, όταν αρχίσουμε να βλέπουμε άλλες ομάδες ανθρώπων ως υποδιεστέρες της «δικής» μας, τότε το αποτέλεσμα είναι η προκατάληψη απέναντι σε ομάδες των οποίων δεν είμαστε μέλη.

Η θεωρία αυτή εμπερικλείει:

- *Τη διαδικασία αναζήτησης της ταυτότητας* η οποία καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας: Το δείγμα μας έχει μέσο όρο ηλικίας 17,4 ετών, που θεωρείται από την Ψυχο-κοινωνική Θεωρία του Erikson ως καθοριστική ηλικία στην προαναφερθείσα διαδικασία⁴.
- *Την έννοια και το ρόλο της αυτοεκτίμησης* στην ερμηνεία των προκαταλήψεων και των ρατσιστικών τάσεων. Η αυτοεκτίμηση ως διάσταση της προσωπικότητας αναλύεται και διερευνάται από

¹ D.L. Hamilton, & T.K. Trolier, Stereotypes and stereotyping: An overview of the cognitive approach. In J.F. Dovidio & S.L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, Discrimination, and racism* (pp.127-163) Orlando, FL.: Academic Press, 1986.

² J. Turner, *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. New York: Basil Blackwell, 1987.

³ H. Taifel, *Social identity and intergroup relations*. London: Cambridge University Press, 1982.

⁴ Βλ. Ι.2., π.κ.

τη θεωρία της προσωπικότητας η οποία απορρέει από τη θεωρία Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης (PART)⁵.

- Αναφέρουμε μόνο ενδεικτικά ότι ο δεύτερος τύπος ομαλών ψυχολογικών διεργασιών που συμβάλλει στην ανάπτυξη της προκατάληψης είναι τα *κίνητρα*. Οι διεργασίες των κινήτρων σχετίζονται με τις επιθυμίες των ανθρώπων να ικανοποιήσουν βασικές τους ανάγκες. Οι άνθρωποι έχουν ανάγκες – την ανάγκη για δύναμη, την ανάγκη να ασκούν έλεγχο – όχι μόνο σε σχέση με τον εαυτό τους, αλλά και σε σχέση με την ομάδα στην οποία ανήκουν. Σ' ένα κόσμο με όλο και λιγότερα αποθέματα, ένας από τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι διατηρούν τον έλεγχο ή τη δύναμή τους είναι με το να αντιστέκονται ή να αντιδρούν στην πρόοδο άλλων ομάδων.
- Θα μας απασχολήσει επίσης ο τρίτος τύπος διεργασιών που σχετίζεται με τις *κοινωνικοπολιτισμικές επιδράσεις* και κατ' επέκταση με τη διαδικασία της *κοινωνικοποίησης*. Περιλαμβάνει τη διαδικασία κατά την οποία οι άνθρωποι εσωτερικεύουν τις αξίες και τα πιστεύω της κοινωνίας στην οποία γεννιούνται και μεγαλώνουν, συχνά κατά τρόπο αυτόματο (Devine, 1989)⁶. Πολλές από τις αξίες αυτές είναι δυνατό να αντανakλούν ρατσιστικές παραδόσεις, με σημαντικότερο φορέα πρώιμης κοινωνικοποίησης την οικογένεια.

Σύμφωνα με προσεγγίσεις των *Θεωριών Κοινωνικής Μάθησης* για τα στερεότυπα και την προκατάληψη, οι σκέψεις και τα αισθήματα των ανθρώπων για μέλη άλλων κοινωνικών ομάδων διαπλάθονται από τη συμπεριφορά και τις απόψεις των γονιών τους, άλλων ενηλίκων και των συνομηλίκων (Kryzanowski & Stewin, 1985)⁷. Π.χ. Οι προκατειλημμένοι γονείς μπορεί να επιβραβεύουν έμμεσα ή άμεσα τα παιδιά τους όταν εκφράζουν «στάσεις» που τείνουν προς ίδιες ή παρόμοιες προκαταλήψεις. Εξάλλου, τα παιδιά μαθαίνουν την

⁵ Βλ.1.3., π.κ.

⁶ P.G. Devine, Stereotypes and Prejudice: Their automatic and controlled components. *Social Learning and Personality Development*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1989.

⁷ E. Kryzanowski & Stewin L., Developmental implications in youth counseling: Gender socialization. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 8, 265-278, 1985.

προκατάληψη μιμούμενα τη συμπεριφορά των ενηλίκων που αποτελούν τα πρότυπά τους.

Κρίναμε, λοιπόν, απαραίτητο χρησιμοποιήσουμε στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια μια θεωρία Κοινωνικοποίησης, όπως είναι η *Θεωρία Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης (PART)*, καθώς και το ενσωματωμένο σ' αυτή Μοντέλο Κοινωνικο-πολιτισμικών Συστημάτων για την ερμηνεία στάσεων και συμπεριφορών του δείγματος.

- Τα ΜΜΕ, που όπως αναφέρονται ειδικές αναλύσεις σε αυτή την πραγματεία, αποτελούν έναν από τους φορείς κοινωνικοποίησης και έχουν κι αυτά τη συμβολή τους, αφού είναι μια από τις κύριες πηγές πληροφόρησης για παιδιά κι ενηλίκους. Ακόμη και στη σημερινή εποχή δεν είναι λίγες οι προβολές που δείχνουν μέλη κοινωνικών ή εθνικών ομάδων, ή μειονοτήτων κατά συγκεκριμένους - στερεοτύπους - τρόπους. Όταν τέτοιου είδους ανακριβείς τρόποι προβολής αποτελούν για κάποιους - που δεν έχουν την ευκαιρία της άμεσης επαφής και της προσωπικής εμπειρίας - την κύρια πηγή πληροφόρησης για ομάδες μειονοτήτων, τότε μπορεί να οδηγήσουν στην ανάπτυξη και διατήρηση δυσμενών στερεοτύπων (Hammer, 1992; Evans, 1993)⁸.

Πολλές από τις στάσεις που αναπτύσσουμε έρχονται υπό μορφή «πακέτου» ως *opinion molecules*. Καθένα από τα αυτά τα «μόρια απόψεων» αποτελείται από (α) ένα πιστεύω, (β) μια στάση, και (γ) μια αντίληψη κοινωνικής υποστήριξης για τη συγκεκριμένη γνώμη. Με άλλα λόγια, κάθε «μόριο άποψης» συγκροτείται από ένα γεγονός, ένα συναίσθημα και ένα επιχείρημα. Τα μόρια απόψεων υπηρετούν διάφορες σημαντικές κοινωνικές λειτουργίες.

Εκφράζεται η άποψη ότι αρκετές στάσεις αναπτύσσονται ώστε να προστατεύεται από υποτιθέμενες απειλές η αυτο-εικόνα μας, λειτουργούν δηλαδή ως ασπίδες προστασίας του εαυτού. Συχνά το άτομο καταπνίγει μέσα του επιθυμίες που θεωρεί κοινωνικά/ ηθικά ανάρμοστες και ύστερα εκφράζει εχθρικές στάσεις απέναντι στους ανθρώπους εκείνους που θεωρεί ότι έχουν ίδιες ή παρόμοιες επιθυμίες (Freud). Στα ίδια πλαίσια, εκφράζεται η άποψη ότι αρνητικές στάσεις

⁸ J. Hammer, (1992, October 26). Must blacks be buffoons? (*Newsweek*, pp.70-71) και D.L. Evans, (1993, March 1). The wrong examples. (*Newsweek*, p.10).

απέναντι σε ομάδες μειονοτήτων μπορεί να έχουν ως στόχο την προστασία του εγώ και της αυτο-εικόνας (scapegoat theory of prejudice), επειδή η εχθρότητα που βιώνει το άτομο στρέφεται συχνά στο να επιρρίπτει ευθύνες σε άλλες κοινωνικές ομάδες για προσωπικά ή κοινωνικά προβλήματα. Η άποψη αυτή μελετήθηκε σε βάθος στο τέλος της δεκαετίας του 1940 στο Πανεπιστήμιο της California και περιγράφεται στο σύγγραμμα *The Authoritarian Personality* (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson, & Sanford, 1950). Τα άτομα που συμπεριέλαβε η έρευνα έδειξαν μέσα από τις απαντήσεις σε προσωπικές συνεντεύξεις ότι είχαν πολύ άκαμπτη, ηθικολογική (moralistic) ανατροφή από τους γονείς τους, μια πολύ άκαμπτη ιεραρχική δομή στην οικογένεια και έντονη ανησυχία για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση στην οικογένεια. Σύμφωνα με τους ερευνητές, τέτοιου τύπου οικογενειακά περιβάλλοντα «παράγουν» άτομα με «αυταρχικές προσωπικότητες» - δηλαδή άτομα που είναι υποτακτικά και τυφλά υπάκουα σ'αυτούς που θεωρούν ανώτερους τους, και που υποτιμούν και έχουν εχθρικά συναισθήματα σ'αυτούς που θεωρούν κατώτερους τους.

Παρόλο ότι η θεωρία της αυταρχικής προσωπικότητας έχει δεχθεί κριτική, πολλές από τις αρχικές της θέσεις άντεξαν στα πυρά. Πιο σύγχρονα ερευνητικά πορίσματα εισηγούνται ότι η προκατάληψη και οι αυταρχικές στάσεις ίσως να αποκτώνται πολύ πιο άμεσα από το οικογενειακό περιβάλλον, μέσω των γνωστών διεργασιών της μάθησης, παρά μέσω των πιο πολύπλοκων ψυχαναλυτικών διεργασιών που περιγράφονται στην πρωτότυπη έρευνα (Altemeyer, 1988)⁹. Το γεγονός όμως που παραμένει είναι ότι σε όλες τις σχετικές θεωρίες τονίζεται ο ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος και κατ' επέκταση της ίδιας της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας τόσο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας όσο και σε συνάρτηση με την ανάπτυξη στάσεων όπως η προκατάληψη και κατ' επέκταση οι ρατσιστικές τάσεις.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Φαίνεται από τα προλεχθέντα ότι η *Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας* κατέχει κεντρικό ρόλο στην ερμηνεία της διαμόρφωσης των

⁹ B. Altemeyer, *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass, 1988.

προκαταλήψεων, των διακρίσεων και των ρατσιστικών τάσεων. Ο όρος «Κοινωνική ταυτότητα» ερμηνεύεται μέσα από τη θεωρία ως η αίσθηση του άτομου για τη «θέση» του μέσα στον κόσμο, η ερμηνεία που δίνει ο κάθε άνθρωπος στον εαυτό του σε σχέση με το ευρύτερο περιβάλλον αλλά και το ευρύτερο πλαίσιο της ζωής. Η θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας θεωρεί ότι το άτομο αντλεί αυτοεκτίμηση και αυτοσεβασμό μέσα από τη συμμετοχή του σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα (Taifel, 1982; Turner, 1987)¹⁰. Η ταυτότητα του ατόμου δεν είναι κάτι το απόλυτα σταθερό, αλλά υπόκειται σε συνεχείς μεταβολές κατά τη διάρκεια της ζωής.

Ιδιαίτερα η περίοδος που ονομάζεται «εφηβεία» είναι καθοριστική για τη διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια κατά την περίοδο αυτή το άτομο περνά μέσα από έντονο προβληματισμό αναζητώντας να καθορίσει ποια είναι τα στοιχεία της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του που το καθιστούν μια μοναδική, ξεχωριστή οντότητα καθώς και τις κατευθύνσεις που πρόκειται να ακολουθήσει στη ζωή του. Όπως διαφαίνεται ακολούθως κατά την περίοδο αυτή η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση του ατόμου υπόκεινται σε σημαντικές μεταβολές, οι οποίες κρίνονται καθοριστικές για την περαιτέρω ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.

Στο δείγμα της παρούσας έρευνας ο μέσος όρος ηλικίας είναι 17,4 ετών, μια ηλικία η οποία εμπίπτει πλήρως στα πλαίσια της εφηβείας. Θεωρούμε απαραίτητο να σημειώσουμε τη γενικότερη ψυχική διάθεση και τους προβληματισμούς της ηλικίας αυτής προτού περάσουμε στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων και σε ένα πιο συγκεκριμένο ψυχολογικό προφίλ του δείγματός μας με βάση το ερωτηματολόγιο (PAQ).

Αναζήτηση ταυτότητας

Σύμφωνα με τον νεο-φροϋδιστή E. Erikson, το άτομο κατά τη διάρκεια της εφηβείας δίνει «μάχη» για να αναπτύξει, αλλά και για να αποκρυσταλλώσει την ταυτότητά του. Ο Erikson, μιλά για οκτώ ψυχο-κοινωνικά στάδια ανάπτυξης στη διάρκεια του κύκλου της ζωής. Καθένα από τα στάδια αυτά θέτει στο επίκεντρό του ένα διαφορετικό

¹⁰ H. Taifel, Social identity and intergroup relations. London: Cambridge University Press, 1982 and J. Turner, Rediscovering the social group: A self-categorization theory. New York: Basil Blackwell, 1987.

προβληματισμό - παρουσιάζει μια κρίσιμη περίοδο κατά την οποία η ανάπτυξη της προσωπικότητας μπορεί να πάρει είτε μια θετική είτε μια αρνητική κατεύθυνση. Η έμφαση σε κάθε ψυχοκοινωνικό στάδιο ανάπτυξης είναι πάνω σε ένα μεγάλο και σημαντικό έργο στην ανάπτυξη του εγώ ή στην ανάπτυξη του εαυτού.

Για τους σκοπούς της έρευνάς μας, ενδιαφέρον παρουσιάζει το πέμπτο στάδιο της θεωρίας του Erikson, που καλύπτει την περίοδο της εφηβείας, αντιστοιχεί στην ηλικία των 12-18 ετών και, περιλαμβάνει τη διαδικασία *εξεύρεσης της ταυτότητας*¹¹. Η περίοδος αυτή διακρίνεται από αναζήτηση συνέχειας και ομοιότητας στην προσωπικότητα. Ο Erikson θεωρεί ότι η «ιδανική αίσθηση ταυτότητας» αποκαλύπτεται και βιώνεται ως μια αίσθηση ευημερίας: Το άτομο φθάνει μετά από πολλές διεργασίες στο σημείο να αισθάνεται άνετα με το σώμα του, να έχει την αίσθηση της κατεύθυνσης στη ζωή του και να νιώθει *αποδοχή*¹² από τα σημαντικά άτομα γύρω του. Η αναζήτηση της ταυτότητας γίνεται ιδιαίτερα έντονη κατά την εφηβεία, επειδή κατά την περίοδο αυτή ο άνθρωπος υφίσταται γρήγορες βιο-σωματικές μεταβολές, ενώ παράλληλα έρχεται αντιμέτωπος με την αναγκαιότητα να αναλάβει ευθύνες και να πάρει αποφάσεις ενηλίκου.

Διάφορες πτυχές του περιβάλλοντος θέτουν προκλήσεις στην αυτοεικόνα του εφήβου: Διευρυνόμενες σχέσεις με συνομηλίκους, σεξουαλικές επαφές και ρόλοι, ηθικές και ιδεολογικές δεσμεύσεις και τάση απελευθέρωσης από την εξουσία των ενηλίκων – γονέων. Οι έφηβοι πρέπει να συνθέσουν μια ποικιλία νέων ρόλων, ώστε να κατανοήσουν τον εαυτό τους και να ενταχθούν ομαλά στο περιβάλλον. Αναζητώντας και δοκιμάζοντας διάφορους ρόλους και αντιμετωπίζοντας πολύπλοκα προβλήματα για να καταλήξουν σε μια σταθερή αίσθηση του εαυτού, πολλοί έφηβοι καταλήγουν να έχουν μια θολή αυτο-εικόνα. Ο Erikson ονομάζει την κατάσταση αυτή «σύγχυση ρόλων», μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από σύγχυση ως προς το «ποιος είμαι», «πού ανήκω», και «πού πάω».

¹¹ Σημειώνουμε ότι οι διάφορες θεωρίες που διατυπώθηκαν σε σχέση με την «κρίση» της εφηβείας αναφέρονται κυρίως σε δυτικούς πολιτισμούς και δεν έχουν διαπολιτισμική εφαρμογή.

¹² Πρέπει να τονιστεί ο σημαντικός ρόλος της «αποδοχής» για τον έφηβο σε σχέση με την επιλογή της θεωρίας Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια για να σκιαγραφηθεί το ψυχολογικό προφίλ των εφήβων.

Καθώς οι ταυτότητα του εφήβου είναι συγχυσμένη, καθόλου αποκρυσταλλωμένη και διαρκώς μεταβαλλόμενη, ο Erikson φρονεί ότι οι έφηβοι νιώθουν συχνά σαν χαμένοι με τον εαυτό τους και τους άλλους. Πιστεύει δε ότι η αμφιταλάντευση αυτή καθώς και η έλλειψη σταθερού αγκυροβόλιου οδηγούν πολλές φορές τα άτομα της εφηβικής ηλικίας να ρίχνονται με πάθος και να δεσμεύονται υπερβολικά σε ομάδες συνομηλίκων ή σε εντατική ενασχόληση με θέματα κοινωνικού περιεχομένου που μπορεί να περιλαμβάνουν ακραίες θέσεις και συμπεριφορές (π.χ. από έντονη ενασχόληση με οργανώσεις προάσπισης ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως συμμετοχή σε ρατσιστικές οργανώσεις, κ.ά.).

Κατά τον Erikson, ο κάθε έφηβος αντιμετωπίζει ένα σημαντικό κίνδυνο: ότι ενδεχομένως δε θα καταφέρει να φτάσει σε μια σταθερή, συγκροτημένη ταυτότητα. Κατά συνέπεια μπορεί να βιώσει «διάχυση ταυτότητας» (identity diffusion) που θα έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη της ικανότητας να δεσμευτεί είτε σε επαγγελματικό, είτε σε προσωπικό είτε σε ιδεολογικό επίπεδο. Ένας άλλος πιθανός κίνδυνος είναι ότι οι έφηβοι θα αποκτήσουν μια «αρνητική ταυτότητα» – μian αποσταθεροποιημένη αυτο-εικόνα και κατ' επέκταση ένα αποσταθεροποιημένο κοινωνικό ρόλο (Erikson, 1964a, σ.97). Τέλος, μια ακόμη κατεύθυνση που μπορεί να πάρουν οι έφηβοι είναι η διαμόρφωση μιας «αποκλίνουσας ταυτότητας» – ενός τρόπου ζωής που έρχεται σε αντίθεση ή τουλάχιστο δεν υποστηρίζεται από τις αξίες και τις προσδοκίες του κοινωνικού συνόλου όπως π.χ. οι αντικοινωνικές συμπεριφορές και οι ρατσιστικές τάσεις.

Το γεγονός ότι κατά την περίοδο της εφηβείας η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση των νέων υπόκειται σε μεταβολές υποστηρίζεται και επικυρώνεται όχι μόνο από παλαιότερα αλλά και από πρόσφατα ερευνητικά πορίσματα (Montemayor & Eisen, 1977; Rosenberg, 1986, 1989). Εξάλλου στα πλαίσια της ίδιας θεωρίας εμπλέκονται στην ερμηνεία φαινομένων προκαταλήψεων και ρατσισμού ψυχολογικοί όροι όπως είναι η «αυτοεκτίμηση» και «αυτοεικόνα». Πρόκειται για παραμέτρους της προσωπικότητας όπως αυτές εξετάζονται και ερμηνεύονται από τη θεωρία PART¹³.

¹³ Βλ. 4., π. κ.

Αξιολόγηση της Προσωπικότητας – Πολιτισμικά στοιχεία

Κύριος στόχος κάθε διαδικασίας αξιολόγησης είναι η τοποθέτηση των ατόμων σε μια κατηγορία ή κατηγορίες, ώστε να γίνεται καλύτερη περιγραφή και ερμηνεία της συμπεριφοράς τους. Στο επίπεδο της ομαδικής έρευνας, η αξιολόγηση της προσωπικότητας, των στάσεων και των αξιών γίνεται ώστε να επιτευχθεί η περιγραφή ολόκληρων κοινοτήτων ή πολιτισμών. Για παράδειγμα, πτυχές του υποκειμενικού πολιτισμού (“Subjective culture”) (Triandis, 1972)¹⁴ και των αξιών (Schwarz & Bilsky, 1987)¹⁵ μπορεί να αξιολογούνται σε μια προσπάθεια ερμηνείας των τρόπων με τους οποίους οι άνθρωποι σε διαφορετικούς πολιτισμούς διαφέρουν σε ζητήματα όπως κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, ηθικότητα και σε άλλες σημαντικές διαστάσεις της ανθρωπίνης επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης.

Ο τομέας της αξιολόγησης της προσωπικότητας είναι μεγάλος και τα θέματα που εμπρικλείει πολύπλοκα, ιδιαίτερα στο διαπολιτισμικό επίπεδο. Για σκοπούς αξιολόγησης οι Cohen, Montague, Nathanson, Swerdlik¹⁶ προτείνουν τον ακόλουθο ορισμό της προσωπικότητας:

«Προσωπικότητα είναι ο ιδιαίτερος τρόπος συγκρότησης ψυχολογικών χαρακτηριστικών και καταστάσεων» (1988, pp.286-287).

Ο «ιδιαίτερος αυτός τρόπος συγκρότησης» μπορεί να περιλαμβάνει τους χαρακτηριστικούς τρόπους συμπεριφοράς του ατόμου, τα ενδιαφέροντά του, τις αξίες, τις στάσεις καθώς και τις τάσεις του προς ψυχοπαθολογικά φαινόμενα. Η προσωπικότητα του καθενός αντανακλά τους τρόπους με τους οποίους το άτομο επηρεάστηκε ή καλύτερα «σμιλεύτηκε» από τον πολιτισμό στον οποίο μεγάλωσε, ή τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που ανέπτυξε για να προσαρμοστεί σ’αυτόν. Έτσι, ενώ υπάρχουν τα περιθώρια ατομικών διαφοροποιήσεων και παραλλαγών σε ενδο-πολιτισμικό επίπεδο, είναι συχνά χρήσιμο (έστω κι αν αποτελεί απλούστευση) να θεωρούμε ότι σε κάθε συγκεκριμένη πολιτισμική ή εθνική ομάδα αναπτύσσεται μια

¹⁴ H.C. Triandis, *The analysis of subjective culture*. New York: John Wiley, 1972.

¹⁵ S. H. Schwarz & W. Bilsky, Toward a universal psychological structure of human values, σελ. 53, 550-562., *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987.

¹⁶ R.J. Cohen, P. Montague, L.S. Nathanson, & M.E. Sweerdlik, *Psychological testing: An introduction to tests and measurements*. Mountain View, CA: Mayfield, 1988.

«χαρακτηριστική» προσωπικότητα. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα είδος «πρωτότυπου» που περιλαμβάνει όλα τα χαρακτηριστικά που είναι σύστοιχα με τον συγκεκριμένο πολιτισμό ή εθνότητα.

Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε “modal personality”(Kardiner) ή “national character”, όροι οι οποίοι υποδηλώνουν ότι υπάρχει μια προσωπικότητα αντιπροσωπευτική η οποία χαρακτηρίζει ένα συγκεκριμένο πολιτισμό ή εθνότητα.

Η «φωτογράφιση» αυτή της λεγόμενης «τυπικής» για τον πολιτισμό προσωπικότητας μπορεί μιν να αποτελεί ένα κλασικό στερεότυπο, αλλά ως όρος μας προσφέρει πρακτικά τη δυνατότητα:

- Να επιχειρήσουμε ένα *ψυχολογικό προφίλ του δείγματος* το οποίο συμμετέχει στην έρευνα.
- Να τοποθετήσουμε την «προσωπικότητα» αυτή σε συνάρτηση με το αντικείμενο της έρευνας, δηλαδή στην προκειμένη περίπτωση, την αντικοινωνική συμπεριφορά και τις τάσεις ρατσισμού.
- Να εξάγουμε κάποια γενικά συμπεράσματα για το «είδος» της προσωπικότητας που στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο που εξετάζουμε παρουσιάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τάσεις προς αντικοινωνική συμπεριφορά και ρατσισμό.

Η θεωρία PART, αναπτύσσει τη δική της θεωρία της προσωπικότητας καθώς και το δικό της εργαλείο αξιολόγησης (Personality Assessment Questionnaire/ PAQ). Εντάσσει εξάλλου τη θεωρία αυτή σε ένα ειδικά σχεδιασμένο κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο. Τα υποδείγματα μεγάλων κοινωνικών, κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών προβλημάτων του πλανήτη μας δεν μπορούν να ερευνηθούν με μονόσημες οριακά ερμηνείες στα κλειστά συμβατικά όρια μιας χώρας. Η θεωρία PART, αντλεί πρώτιστα σε μεγάλη έκταση από την παγκόσμια διαπολιτισμική έρευνα καθώς επίσης και από κάθε κύρια πολιτισμική ομάδα των ΗΠΑ. Χρησιμοποιεί εξάλλου δεδομένα από ιστορικές και φιλολογικές πηγές κάθε πολιτισμού ξεχωριστά.

Η θεωρία PART, έχει επιλεγεί για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας επειδή μέσω του ερωτηματολογίου PAQ δίνει τη δυνατότητα μιας εμπειριστατωμένης ερμηνείας των ακολούθων επτά παραμέτρων της προσωπικότητας:

- Εχθρότητα/Επιθετικότητα
- Συναισθηματική Εξάρτηση
- Αυτοεκτίμηση/Αυτοεικόνα

- Αυτάρκεια
- Συναισθηματική ανταπόκριση
- Συναισθηματική σταθερότητα
- Κοσμοθεώρηση.

Κρίθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη η ενδεδειγμένη και εμπειριστατωμένη μελέτη της παραμέτρου «Αυτοεκτίμηση-Αυτοεικόνα» για δύο λόγους:

α) Η ίδια η διάσταση Αυτοεκτίμηση/Αυτοεικόνα τοποθετείται από τα ερευνητικά πορίσματα και τη βιβλιογραφία σε συνάρτηση με την προκατάληψη και το ρατσισμό.

β) Στις συγκεκριμένες ηλικίες που συμμετείχαν στην έρευνά μας (νεαροί έφηβοι) η αυτοεκτίμηση/αυτοεικόνα είναι ένας παράγοντας της προσωπικότητας, ο οποίος λόγω της έντονων βιοσωματικών αλλαγών που υφίσταται ο έφηβος αλλά και των διαφόρων κοινωνικών ρόλων με τους οποίους πειραματίζεται βρίσκεται διαρκώς όχι μόνο στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των ιδίων αλλά και υπό διαρκή μεταβολή και αναθεώρηση.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΓΟΝΕΪΚΗΣ ΑΠΟΔΟΧΗΣ-ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ (PART)

Τόσο παλαιότερα όσο και πρόσφατα ερευνητικά πορίσματα διεθνώς εικονογραφούν με σταθερότητα την ύπαρξη δυσδιάστατων μοντέλων που επιχειρούν να καταγράψουν και να περιγράψουν σημαντικές πτυχές της γονεϊκής συμπεριφοράς απέναντι στα παιδιά.

Πορίσματα από τη διαπολιτισμική έρευνα δείχνουν μάλιστα ότι η έκταση στην οποία το άτομο κατά την παιδική ηλικία βιώνει ή όχι γονεϊκή αγάπη ίσως να έχει μεγαλύτερη επίδραση πάνω στον ψυχισμό του από κάθε άλλο σύνολο εμπειριών του. Εξάλλου από τα ίδια πορίσματα φαίνεται ότι η γονεϊκή αποδοχή κι απόρριψη επηρεάζει την ανάπτυξη του συναισθηματικού κόσμου, την ψυχική ισορροπία, τη νόηση και τη συμπεριφορά τόσο των παιδιών όσο και των ενηλίκων (Rohner, 1980b)¹⁷.

Πέραν όμως από τις επιδράσεις που ασκεί στο ατομικό επίπεδο, οι διαφορές στη, συχνότητα, διάρκεια και δριμύτητα της γονεϊκής

¹⁷ R. Rohner, *They love me, they love me not*. A worldwide study of the effects of Parental Acceptance and Rejection. Human Relation Area Files, 1975, 2000 και του ίδιου *The warmth dimension: Foundations of Parental Acceptance -Rejection Theory*. Storrs: Rohner Research, 1986, 2000.

αποδοχής-απόρριψης τείνουν να συσχετίζονται κατά τρόπους προβλεπτούς με διάφορες μορφές συμπεριφορών και τους τρόπους εκδήλωσής τους καθώς και κοινωνικών θεσμών διαφόρων λαών ανά τον κόσμο.

Η θεωρία Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης (Parental Acceptance-Rejection Theory)¹⁸ διατυπώθηκε το 1975 από το R. Rohner και τους συνεργάτες του. Πρόκειται για μια ευρεία θεωρία κοινωνικοποίησης η οποία επιχειρεί να ερμηνεύσει και να προβλέψει τα κύρια συνεπακόλουθα της γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης σε τουλάχιστον τρεις τομείς ανάπτυξης των παιδιών, αλλά και στη λειτουργία της προσωπικότητας του ενηλίκου.

Η θεωρία PART επιχειρεί να δώσει απαντήσεις σε πέντε τάξεις ερωτημάτων τα οποία διαιρούνται σε τρεις υπο-θεωρίες. Οι πρώτες δύο τάξεις ερωτημάτων προσδιορίζουν τη θεωρία της προσωπικότητας, όπως αυτή ερμηνεύεται μέσα από τη θεωρία PART. Τα ερωτήματα αυτά είναι:

- 1) Τι συμβαίνει με τα παιδιά εκείνα τα οποία βιώνουν αγάπη ή την έλλειψη αγάπης από τους γονείς τους; Ισχύει πράγματι ότι τα παιδιά σ'όλο τον κόσμο, σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά συστήματα, φυλές, εθνολογικές ομάδες ή φύλα ανταποκρίνονται ουσιαστικά κατά τον ίδιο τρόπο όταν αντιλαμβάνονται ότι τυγχάνουν αποδοχής ή αντίθετα απόρριψης από τους γονείς τους;
- 2) Με ποιο τρόπο διαμορφώνεται η προσωπικότητα του ενηλίκου που μεγάλωσε βιώνοντας είτε αποδοχή, είτε απόρριψη, κατά την παιδική του ηλικία; Δηλαδή σε ποιο βαθμό εκτείνονται οι επιδράσεις των εμπειριών της παιδικής ηλικίας στην προσωπικότητα του ενηλίκου;

Η τρίτη τάξη ερωτημάτων καθορίζει την πτυχή εκείνη της θεωρίας PART, η οποία πραγματεύεται τους τρόπους αντιμετώπισης της γονεϊκής αποδοχής -απόρριψης και πιο συγκεκριμένα το ερώτημα:

- 1) Τι είναι εκείνο που δίνει σε ορισμένους ανθρώπους (παιδιά ή ενηλίκους) τη δύναμη να αντιμετωπίζουν πιο αποτελεσματικά από άλλους την εμπειρία της γονεϊκής απόρριψης που έχουν βιώσει;

¹⁸ Στο εξής θα αναφερόμαστε στη Θεωρία Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης ως PART χρησιμοποιώντας τη διεθνώς αναγνωρισμένη συντομογραφία.

Οι τελευταίες δυο τάξεις ερωτημάτων πραγματεύονται τη θεωρία και το μοντέλο κοινωνικοπολιτισμικών συστημάτων που απορρέει από αυτή. Εδώ τίθενται ερωτήματα όπως:

- 2) Γιατί μερικοί γονείς είναι στοργικοί και δίνουν θαλπωρή στα παιδιά τους, ενώ άλλοι είναι κρύοι, επιθετικοί, αμελείς – απορριπτικοί; Ισχύει ότι συγκεκριμένοι ψυχολογικοί, οικογενειακοί, κοινωνικοί παράγοντες τείνουν να σχετίζονται με αξιοπιστία με συγκεκριμένες παραλλαγές της γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης;

Τέλος η πέμπτη τάξη ερωτημάτων θέτει καθοριστικά για την παρούσα έρευνα ερωτήματα όπως:

- 1) Με ποιο τρόπο επηρεάζεται το όλο κοινωνικό πλέγμα, καθώς και η συμπεριφορά και οι πεποιθήσεις των ατόμων μιας κοινωνίας από το γεγονός ότι οι πλείστοι γονείς της κοινωνίας αυτής τείνουν να είναι αποδεκτικοί ή απορριπτικοί απέναντι στα παιδιά. Για παράδειγμα σε ποιο βαθμό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα η θέση της θεωρίας PART ότι προκαταλήψεις, θρησκευτικές πεποιθήσεις, καλλιτεχνικές προτιμήσεις και άλλες συμπεριφορές έκφρασης τείνουν σε καθολική βάση να σχετίζονται με τις εμπειρίες της παιδικής ηλικίας σε σχέση με τη γονεϊκή αγάπη ή την έλλειψή της.
- 2) Η θεωρία κοινωνικοποίησης PART διερευνά το συνδυαστικό κρίκο μεταξύ της γονεϊκής απόρριψης και εξ αυτής τη δημιουργία ενός σετ χαρακτηριστικών της προσωπικότητας. Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένα από τα κεντρικά αξιώματα της θεωρίας γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης είναι ότι καθένα από τα επτά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και των συμπεριφορικών προδιαθέσεων, που περιγράφει η θεωρία, αναμένεται ότι θα εμφανίζεται σε σημαντικά μεγαλύτερη έκταση σε εκείνα τα άτομα που βίωσαν γονεϊκή απόρριψη παρά στα άτομα τα οποία μεγάλωσαν σε ένα περιβάλλον αποδοχής. Πρέπει να αναφέρουμε ότι η εχθρότητα, η αρνητική αυτοεκτίμηση, η αρνητική αυτάρκεια, η συναισθηματική αστάθεια, η έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης, και η αρνητική κοσμοθεώρηση σε καμιά περίπτωση δεν αντιπροσωπεύουν το συμπληρωμένο σύνολο των συνεπακόλουθων της γονεϊκής απόρριψης στην προσωπικότητα, αποτελούν ωστόσο τα κύρια εξ αυτών

χαρακτηριστικά όπως αυτά εντοπίζονται στη θεωρία γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης. Η θεωρία PART κάνει εξάλλου την πρόγνωση ότι η γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη είναι διαπολιτισμικά συνδεδεμένη με ορισμένα κοινωνικά συστήματα όπως αυτό του περιβάλλοντος, της έκφρασης και της διατήρησης.

- 2 Το ενδιαφέρον της παρούσας έρευνας στρέφεται προς τα επτά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας όπως αυτά διερευνούνται από το ερωτηματολόγιο PAQ, που χρησιμοποιήθηκε ως ένα από τα κύρια ερευνητικά εργαλεία. Επιχειρούμε να συνδέσουμε τα χαρακτηριστικά αυτά με την εμφάνιση αντικοινωνικών συμπεριφορών όπως της προκατάληψης, των διακρίσεων και κατ'επέκταση των τάσεων ρατσισμού. Οι σχέσεις και διαδράσεις περιγράφονται στο Μοντέλο Κοινωνικοπολιτισμικών Συστημάτων της θεωρίας¹⁹

ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Το Μοντέλο Κοινωνικο-πολιτισμικών συστημάτων επιχειρεί κατ' ένα γενικευμένο τρόπο να δείξει εσωτερικούς συσχετισμούς ανάμεσα σε κατηγορίες μεταβλητών μέσα σε κοινωνικοπολιτισμικά συστήματα. Το σχήμα που ακολουθεί επιχειρεί μια σύνδεση των εμπειριών του ατόμου, στα πλαίσια της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας με την προσωπικότητα που αναπτύσσει. Εκτείνεται, δηλαδή, στη σύνδεση της προσωπικότητας και των εμπειριών με τις κοινωνικοπολιτισμικές διαδικασίες.

Το Μοντέλο Κοινωνικοπολιτισμικών Συστημάτων που υιοθετεί η θεωρία PART χρονολογείται στις διάφορες μορφές του στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Το πρώτο μοντέλο δημιουργήθηκε το 1939 από τον ψυχίατρο A. Kardiner, ο οποίος είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ανθρωπολογία. Το πρώτο αυτό μοντέλο αναθεωρήθηκε από τους Whiting & Child (1953)²⁰ και αργότερα οι Whiting & Whiting αναθεώρησαν το μοντέλο πολλές φορές. Αφορμώμενη από τον Kardiner (1939, 1945α, 1945β) και τους Whiting & Child (1952), η σχετική με το μοντέλο

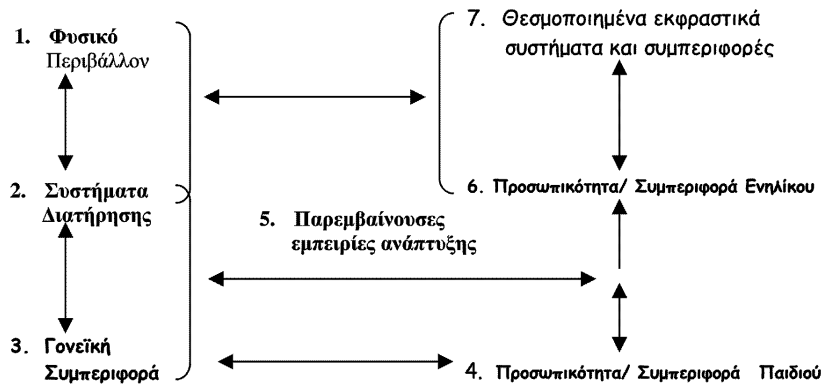
¹⁹ Βλ. 4., π. κ..

²⁰ J. Whiting, & I.L. Child, *Child training and personality: a cross-cultural study*. New Haven: Yale University Press, 1953.

θεωρία PART, δημιουργήθηκε στην πρώιμη μορφή της το 1966, αλλά δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1975 από τον Rohner²¹.

Όπως φαίνεται στο Σχ.1 το μοντέλο περιλαμβάνει επτά στοιχεία: (α) Το φυσικό περιβάλλον, (β) συστήματα διατήρησης, (γ) γονεϊκή συμπεριφορά, (δ) προσωπικότητα και συμπεριφορά παιδιού, (ε) παρεμβαίνουσες εμπειρίες στην ανάπτυξη, (στ) προσωπικότητα και συμπεριφορά ενήλικου, και (ζ) θεσμικά συστήματα και συμπεριφορές.

Σχήμα 1. Κοινωνικό-Πολιτισμικό Μοντέλο της Θεωρίας Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης

Σύντομη περιγραφή και επεξήγηση των στοιχείων του Μοντέλου

(α) Φυσικό περιβάλλον

Όλα εκείνα τα πράγματα που περιλαμβάνει ο φυσικός κόσμος μέσα στον οποίο ζει ο άνθρωπος που τον επηρεάζουν και στα οποία καλείται να προσαρμοστεί. Ωστόσο, ο άνθρωπος επηρεάζει κι αυτός με τη σειρά του το φυσικό περιβάλλον, ιδιαίτερα με την τεχνολογία που αναπτύσσει, και η οποία αποτελεί μέρος των κοινωνικών συστημάτων διατήρησης. Η σχέση μεταξύ των δύο αυτών στοιχείων φαίνεται στο Σχ. 1 από το τόξο διπλής κατεύθυνσης που ενώνει τα δύο στοιχεία.

(β) Συστήματα διατήρησης

Πρόκειται για εκείνα τα χαρακτηριστικά ενός κοινωνικοπολιτισμικού συστήματος τα οποία διασφαλίζουν την επιβίωση της οικογένειας και

²¹ Rohner, ο.π.

των μελών της κοινότητας, και τα οποία βοηθούν στη διατήρηση της ακεραιότητας του πληθυσμού της τόσο με τη φυσική όσο και με την πολιτισμική έννοια του όρου (Whiting & Child, 1953)²². Τα συστήματα διατήρησης περιλαμβάνουν τους τρόπους που χρησιμοποιούνται για επιβίωση, κοινωνικό έλεγχο και διαπαιδαγώγηση των παιδιών της κοινότητας.

Για να χρησιμοποιήσουμε τους όρους της πολιτισμικής ανθρωπολογίας πρόκειται για κοινωνικούς θεσμούς όπως η οικονομική οργάνωση, πολιτική δομή, συστήματα άμυνας, δομή της οικογένειας, δομή των νοικοκυριών και γενικά όλα εκείνα τα συστήματα που συμβάλλουν ενεργά στην επιβίωση ενός πολιτισμικά οργανωμένου πληθυσμού στο περιβάλλον του.

(γ) Γονεϊκή συμπεριφορά

Αναφέρεται στους τρόπους φροντίδας και ανατροφής των παιδιών και τα πιστεύω που διατηρούν οι ενήλικοι για τα θέματα γι'αυτά. Οι υποστηρικτές της θεωρίας PART ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τις διαστάσεις «γονεϊκή στοργή» αλλά και «γονεϊκός έλεγχος» καθώς και άλλες διαστάσεις. Όπως δείχνει το διπλό τόξο στο σχήμα (από τα συστήματα διατήρησης προς τη γονεϊκή συμπεριφορά) η θεωρία PART προβλέπει ότι κάποια χαρακτηριστικά στοιχεία των συστημάτων διατήρησης (π.χ. δομή κι οργάνωση του νοικοκυριού) τείνουν να συσχετίζονται με μερικές μορφές γονεϊκής συμπεριφοράς. Εξάλλου το διπλό τόξο δεικνύει ότι μερικές πτυχές της γονεϊκής συμπεριφοράς τείνουν να επηρεάζουν τα συστήματα διατήρησης.

- / Αν η θεωρία PART εστίαζε την προσοχή της και συζητούσε μόνο «γονεϊκή επίδραση» τότε στο Μοντέλο Κοινωνικών Συστημάτων θα υπήρχε μονάχα ένα τόξο που θα έδειχνε κατευθείαν από τη γονεϊκή συμπεριφορά προς την προσωπικότητα του παιδιού. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι τα παιδιά που διαρκώς αρχίζουν δράση και διάδραση με τους γονείς, και ένα μεγάλο μέρος του γονεϊκού ρόλου είναι η ανταπόκριση στις κρούσεις που δέχεται ο γονιός από τα παιδιά του. Η σχέση είναι ασφαλώς αμφίδρομη (Yarrow, 1977; Lewis & Rosenblum, 1974). Ένα σημαντικό μέρος της συμπεριφοράς και

²² J. Whiting, & I.L. Child, *Child training and personality: a cross-cultural study*. New Haven: Yale University Press, 1953.

της προσωπικότητας των παιδιών αφορμάται από μόνο του (Bell & Harper, 1980). Η ενδογενής ιδιοσυγκρασία ενός παιδιού είναι επίσης μια πηγή παρακίνησης της συμπεριφοράς των γονέων (Buss & Plomin, 1975; Bates, 1980; Strelau, 1983, Thomas & Chess, 1977). Ερευνητές των ιδιοσυγκρατικών στοιχείων της προσωπικότητας όπως οι Buss & Plomin (1975) πιστεύουν στον πρωταρχικό ρόλο που διαδραματίζουν παράγοντες που εμπλέκονται στη δυάδα γονιού -παιδιού. Μέχρι στιγμής ωστόσο η θεωρία PART έχει επικεντρωθεί λιγότερο στον αμοιβαίο επηρεασμό μεταξύ γονιών και παιδιών. Όπως η μεγαλύτερη πλειονότητα των Εξελικτικών Ψυχολόγων οι υποστηρικτές της θεωρίας τείνουν να εστιάζουν το ενδιαφέρον τους περισσότερο στις «τυχαίες» επιδράσεις που λαμβάνουν χώρα μεταξύ γονιού-παιδιού.

Όπως παρατηρούμε στο Σχήμα 1, το διπλό τόξο πάνω από τη «συμπεριφορά παιδιού» ανεβαίνει προς μια κουκίδα που ενώνει δύο ακόμη στοιχεία του Μοντέλου Κοινωνικοπολιτισμικών Συστημάτων, δηλαδή τις «παρεμβαίνουσες αναπτυξιακές εμπειρίες» με «προσωπικότητα και συμπεριφορά ενήλικου». Ένα μονής κατεύθυνσης τόξο βρίσκεται πάνω από την κουκίδα. Το τόξο αυτό αποκαλύπτει τη μόνη μη-αμοιβαία σχέση στο όλο σύστημα, δηλαδή το γεγονός ότι έχοντας κάποιος ζήσει τη ζωή του είναι αδύνατο να γυρίσει πίσω το χρόνο και να κάνει οποιαδήποτε αλλαγή έστω και στην παραμικρή λεπτομέρεια. Το διπλό τόξο πάνω από «συμπεριφορά και προσωπικότητα παιδιού» δείχνει ότι καθώς οι άνθρωποι ωριμάζουν από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση έχουν διαδράσεις όχι μόνο με τους γονείς, αλλά με το όλο του κοινωνικοπολιτισμικού συστήματος. Το σημείο αυτό του Μοντέλου Κοινωνικών Συστημάτων καλύπτει τη διάσταση «χρόνος». Το όλο μοντέλο πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως να κινείται στο χρόνο καθώς τόσο τα άτομα όσο και οι κοινωνίες αλλάζουν διαρκώς.

(δ) Παρεμβαίνουσες εμπειρίες ανάπτυξης

Οι εμπειρίες αυτές αποτελούν ένα σημαντικότερο μέρος της θεωρίας PART ως δυναμικές πηγές αλλαγής, οι οποίες μπορούν ακόμη και ν'αλλάξουν το όλο αποτέλεσμα της απόρριψης. Δηλαδή η θεωρία προβλέπει ότι τα συνεπακόλουθα της γονεϊκής απόρριψης μπορεί να είναι λιγότερο δραματικά αν το άτομο που τη βιώνει μπορέσει να

δημιουργήσει μια σχέση στοργής/αποδοχής με έναν συνομήλικο ή δάσκαλο ή ακόμη με τον άλλο, ίσως μη-απορριπτικό γονιό του.

Όπως δείχνει το Μοντέλο Κοινωνικοπολιτισμικών Συστημάτων, τα θεσμικά συστήματα έκφρασης και οι συμπεριφορές που απορρέουν ως προεκτάσεις ή εκφράσεις της προσωπικότητας με τη σειρά τους επηρεάζουν και πάλι τη σκέψη και τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στο Σχήμα 1 με το διπλό τόξο που ενώνει τα στοιχεία «*ενήλικη προσωπικότητα/συμπεριφορά*» με «*θεσμικά συστήματα έκφρασης και συμπεριφορές*».

Πιστεύεται ότι τα θεσμικά συστήματα έκφρασης αντανακλούν τις εσωτερικές ψυχολογικές διαθέσεις μιας κοινωνίας. Δηλαδή μέσα από τα θρησκευτικά πιστεύω, την τέχνη, τη μουσική, τα παιχνίδια, τη λαογραφία, τη μυθολογία αντανακλάται η δομή της προσωπικότητας των μελών της κοινωνίας. Τα θεσμικά συστήματα έκφρασης μιας κοινωνίας δεν αποτελούν απλώς κάποιες ατελείς αντανακλάσεις της προσωπικότητας των μελών της, αλλά τροποποιούνται με τη σειρά τους από το φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον. Συνάμα, επειδή τα συστήματα αυτά προϋπάρχουν της γέννησης του κάθε ατόμου, είναι φυσικό να επηρεάζουν την προσωπικότητα και συμπεριφορά του καθώς μεγαλώνει.

Το βασικό ενδιαφέρον της Θεωρίας της Προσωπικότητας που απορρέει από τη θεωρία PART επικεντρώνεται στη σχέση μεταξύ αποδοχής-απόρριψης και στον τρόπο παράταξης και συνδυασμού των επτά χαρακτηριστικών γνωρισμάτων στην προσωπικότητα παιδιών κι ενηλίκων όπως αυτά αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Όπως αναφέρθηκε σε συντομία προηγουμένως, η θεωρία PART διατυπώνει την άποψη ότι οι ενήλικοι που στα παιδικά τους χρόνια μεγάλωσαν σ' ένα απορριπτικό περιβάλλον έχουν αυξημένες πιθανότητες να έχουν ένα κοινό ξεχωριστό σετ χαρακτηριστικών της προσωπικότητας.

Οι κοινοτυπίες αυτές ερμηνεύονται κατά τον εξής τρόπο: Όλοι οι άνθρωποι έχουν μια βαθιά γενικευμένη ανάγκη για θετική αντιμετώπιση από το περιβάλλον (αγάπη, έγκριση, θαλπωρή, στοργή) – από τα σημαντικά τους πρόσωπα. Η απλή φροντίδα και ικανοποίηση βασικών αναγκών, που χρειάζεται ο άνθρωπος για να επιβιώσει δεν είναι αρκετή για την ομαλή ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη. Η απουσία ή η σημαντική απόσυρση θαλπωρής και στοργής είναι ικανή να

προκαλέσει σημαντικές και προβλέψιμες συνέπειες στη λειτουργία της προσωπικότητάς του:

- / Το άτομο που βιώνει κατά την παιδική του ηλικία γονεϊκή απόρριψη τείνει να είναι εχθρικό, επιθετικό ή παθητικά – επιθετικό, ιδίως αν η γονεϊκή απόρριψη πάρει τη μορφή της γονεϊκής εχθρότητας. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, το παιδί έχει ένα επιθετικό μοντέλο προς μίμηση, πράγμα που ίσως ενδυναμώσει τις δικές του επιθετικές συμπεριφορές (Bandura & Walters, 1963)²³. Στις κοινωνίες εκείνες που οι άνθρωποι δεν μπορούν να εκδηλώσουν ελεύθερα την επιθετικότητά τους, τα άτομα που βιώσαν απόρριψη τείνουν να έχουν πρόβλημα να ελέγχουν τα αισθήματα εχθρότητας που τρέφουν. Η καταπιεσμένη επιθετικότητα εκφράζεται συχνά με συγκαλυμμένους ή συμβολικούς τρόπους όπως π.χ. κακοήθη σχόλια για άλλους ανθρώπους, αντικοινωνικές ενέργειες όπως μικροκλοπές, καταστροφή περιουσίας άλλων ανθρώπων, δηλαδή υποτίμηση άλλων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων και των επιτευγμάτων τους . Είναι, μεταξύ άλλων, σε αυτό το πλαίσιο που πιστεύουμε ότι η διερεύνηση των στοιχείων της προσωπικότητας θα μας ρίξει περισσότερο φως στην ερμηνεία του φαινομένου του ρατσισμού.
- / Είναι ενδεικτικό ότι, σύμφωνα με τη θεωρία, η απόρριψη αναστέλλει πτυχές της ομαλής λειτουργίας της προσωπικότητας όπως την ανάπτυξη θετικής αυτοεικόνας και αυτάρκειας. Επιπρόσθετα, το άτομο που βιώνει απόρριψη κατά τα παιδικά του χρόνια είναι πιθανό να αισθάνεται σε μεγαλύτερο βαθμό εξάρτηση και να είναι κτητικό, να αποζητεί διαρκώς τη γονεϊκή έγκριση για κάθε τι που πράττει, να επιδιώκει να αποσπάσει την προσοχή των γύρω του συγκριτικά με το άτομο που μεγάλωσε σε ένα περιβάλλον αποδοχής.

Εξάλλου ο άνθρωπος που μεγάλωσε σε περιβάλλον απόρριψης δεν έχει μάθει να δίνει αγάπη, αφού δεν είχε ως πρότυπο ένα στοργικό γονιό με τον οποίο να ταυτιστεί κι ενώ επιθυμεί έντονα τη στοργή, εν τούτοις, δυσκολεύεται να την αποδεκτεί όταν τη βρει.

²³ A. Bandura, & R. Walters, *Social Learning and Personality Development*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1963.

/ Στην προσπάθειά του να προστατευθεί από περαιτέρω συναισθηματικούς τραυματισμούς, το άτομο αυτό μαζεύει και κρατά μέσα του τα συναισθήματά του και στο τέλος αναστέλλει τις προσπάθειές του να αποσπάσει τη στοργή των συνανθρώπων του. Έτσι, δεν είναι πια ικανό να δημιουργήσει ανοικτά και αυθόρμητα μακροπρόθεσμες, συναισθηματικά στενές σχέσεις με άλλους ανθρώπους. Οι σχέσεις του τείνουν να διαταράσσονται από τις αμυντικές συμπεριφορές που δείχνει προς το περιβάλλον του.

- / Τέλος, το άτομο που βιώνει απόρριψη και που είναι αγχώδες, εχθρικό, ανασφαλές, συναισθηματικά ασταθές και που υποβιβάζει τον εαυτό του και τα επιτεύγματά του, τείνει να γενικεύει τα συναισθήματα αυτά στην κοσμοθεώρηση που αναπτύσσει. Βλέπει δηλαδή τον κόσμο ως ένα εχθρικό και καθόλου ευχάριστο περιβάλλον για να ζει κανείς. Το άτομο που βίωσε τόση ψυχική οδύνη στα χέρια των πιο σημαντικών γι'αυτό ανθρώπων τείνει να αναμένει πολύ λίγα από τη ζωή. Αισθάνεται τη ζωή ως απειλητική, επικίνδυνη και γενικά ως αρνητική εμπειρία, έχει δηλαδή αρνητική κοσμοθεώρηση. Η διαδικασία αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι οι ερμηνείες που πραγματοποιούμε για τον κόσμο μας βασίζονται στις δικές μας άμεσες εμπειρίες.

Ενήλικοι που βίωσαν κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο απόρριψη κατά τα παιδικά τους χρόνια τείνουν κι αυτοί να έχουν δυνατή ανάγκη για στοργή, αλλά οι ίδιοι αδυνατούν να την εκδηλώσουν ή ακόμη και να την ανταποδώσουν μια και στην πορεία δημιούργησαν μια «συναισθηματική μόνωση» και δεν ανταποκρίνονται σε συναισθηματικές σχέσεις που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν σε στενές και βαθιές. Όποια από τα άτομα αυτά γίνουν γονείς θα τείνουν με τη σειρά τους να είναι απορριπτικοί γονείς. Κατά τον τρόπο αυτό ο κύκλος της γονεϊκής απόρριψης επαναλαμβάνεται και μαζί μ'αυτόν και το σύνδρομο της προσωπικότητας, που μόλις περιγράψαμε πιο πάνω.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ PAQ

Το ερωτηματολόγιο PAQ - adult version, που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνά μας, δημιουργήθηκε το 1971. Μερικοί θεωρητικά σημαντικοί παράγοντες λήφθηκαν υπόψη στη δημιουργία όλων των μορφών του ερωτηματολογίου. Πρώτον, αποτελέσματα από την ολοπολιτισμική έρευνα (holocultural research) επικυρώνουν ότι οι συμπεριφορικές τάσεις που εξετάζονται στο PAQ μπορούν να ανευρεθούν στους ανθρώπους ανεξάρτητα από τη χώρα προέλευσής τους. Έτσι πιστεύεται ότι οι κλίμακες του PAQ βρίσκουν καθολική εφαρμογή και μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα πλαίσια της διαπολιτισμικής έρευνας (Rohner, 1975)²⁴.

Η Δομή του PAQ

Όλοι οι τύποι του PAQ περιλαμβάνουν επτά κλίμακες σχεδιασμένες να μετρούν επτά συμπεριφορικά χαρακτηριστικά. Το PAQ - adult αποτελείται από 63 ερωτήσεις, 7 για κάθε κλίμακα. Οι κλίμακες καθώς και τα χαρακτηριστικά θα συζητηθούν πιο κάτω²⁵.

Κάθε ερωτηματολόγιο έχει ένα εξώφυλλο με οδηγίες το οποίο καλούνται να μελετήσουν οι συμμετέχοντες προτού προχωρήσουν στην επεξεργασία των ερωτήσεων. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα καλούνται να απαντήσουν το ερωτηματολόγιο μόνοι τους, δηλαδή χωρίς κάποια εξωτερική βοήθεια. Θεωρείται σημαντικό οι ερωτηθέντες να μη σπαταλούν υπερβολικό χρόνο πάνω σε συγκεκριμένα ερωτήματα, αφού στόχος του τεστ είναι να έχει την πρώτη, αυθόρμητη, απάντηση των ερωτηθέντων. Εξάλλου οι ερωτηθέντες πρέπει να γνωρίζουν ότι δεν υπάρχουν «ορθές» και «λανθασμένες» απαντήσεις στα διάφορα ερωτήματα που τίθενται. Πρέπει δηλαδή να ενθαρρύνονται να απαντούν όπως ακριβώς αισθάνονται για τον εαυτό τους.

Επιλογές απαντήσεων - Response options

Σ' όλους τους τύπους του PAQ χρησιμοποιούνται οι ίδιες επιλογές απαντήσεων και συστήματα αξιολόγησης αποτελεσμάτων, πράγμα

²⁴ R. Rohner, *They love me, they love me not*. A worldwide study of the effects of Parental Acceptance and Rejection. Human Relation Area Files, 1975, 2000.

²⁵ Βλ. 1.6., π.π.

που μεγιστοποιεί την άμεση συγκρισιμότητα ανάμεσα στους διάφορους τύπους του εργαλείου. Σ' όλους τους τύπους του ερωτηματολογίου οι ερωτηθέντες λαμβάνουν την οδηγία να ρωτήσουν τον εαυτό τους κατά πόσο μια δήλωση ισχύει ή όχι βασικά για την περίπτωση τους. Αν θεωρούν ότι μια δήλωση ισχύει γι' αυτούς, τότε προχωρούν και αναρωτιούνται: «Ισχύει *σχεδόν πάντοτε*» ή «Ισχύει *μερικές φορές*» και τοποθετούν στο αντίστοιχο κενό το σημείο «χ». Στην περίπτωση που αισθάνονται ότι η δήλωση βασικά δεν ισχύει στην περίπτωση τους, τότε καλούνται να κάνουν στον εαυτό τους την ερώτηση: «Δεν ισχύει *σχεδόν ποτέ*» ή «Ισχύει *σπάνια*» και να σημειώσουν αναλόγως το σημείο «χ» στο αντίστοιχο κενό.

Οι απαντήσεις λαμβάνουν μονάδες ως ακολούθως:

<i>Ισχύει σχεδόν πάντοτε</i>	=	4
<i>Ισχύει μερικές φορές</i>	=	3
<i>Ισχύει σπάνια</i>	=	2
<i>Δεν ισχύει ποτέ</i>	=	1

Αποτελέσματα και τρόποι ερμηνείας του PAQ

Όλες οι κλίμακες είναι σχεδιασμένες κατά τρόπον ώστε μια ψηλή βαθμολογία να υποδηλώνει το μέγιστο της συμπεριφοράς που η θεωρία PART προβλέπει ότι συνδέεται με τη γονεϊκή απόρριψη, δηλαδή ψηλή επιθετικότητα, εξάρτηση vs. ανεξαρτησία, αρνητική αυτοεκτίμηση, αρνητική αυτάρκεια, έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης, συναισθηματική αστάθεια και αρνητική κοσμοθεώρηση. Με στόχο την αποφυγή του response acquiescence or agreement response set μερικά από τα ερωτήματα σε κάθε κλίμακα είναι διατυπωμένα έτσι ώστε ένα ψηλό «σκορ» (π.χ. 4) να υποδηλώνει ανεξαρτησία (παρά εξάρτηση), θετική αυτοεικόνα, συναισθηματική ανταπόκριση κ.ά.

Παράδειγμα: Η βαθμολογία 4 («Ισχύει σχεδόν πάντοτε» για τη δήλωση 24 στο PAQ – Adult) «Είμαι ευχαριστημένος με τον εαυτό μου» υποδηλώνει θετική αυτοεικόνα αντί αρνητική.

Για να μπορούν να συμβαδίζουν τέτοιες περιπτώσεις με τη στάθμιση των υπολοίπων δηλώσεων/ ερωτημάτων του PAQ, τα αποτελέσματα που φαίνονται στο συμπληρωμένο ερωτηματολόγιο πρέπει κατά τη μεταφορά τους στο έντυπο αποτελεσμάτων να αντιστραφούν. Δηλαδή το 4 γίνεται 1, το 3 γίνεται 2, το 2 γίνεται 3 και το

ένα γίνεται 4. Η διαδικασία αυτή γίνεται αυτόματα από το πρόγραμμα επεξεργασίας αποτελεσμάτων του PAQ κατά τη διαδικασία εισδοχής των στοιχείων στον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Είκοσι τρία ερωτήματα (32%) στο PAQ-Adult υπόκεινται στην αντιστροφή που περιγράψαμε πιο πάνω.

Εξαγωγή αποτελεσμάτων των κλιμάκων

Το ερωτηματολόγιο PAQ βαθμολογείται με την πρόσθεση των αποτελεσμάτων των ερωτήσεων/ δηλώσεων σε κάθε κλίμακα. Ο αριθμός καταγράφεται κάτω από τη γραμμή αποτελέσματος της κάθε κλίμακας.

Συχνά οι ερευνητές το βρίσκουν χρήσιμο να έχουν μια γενική αξιολόγηση της (μερικής) «ψυχικής υγείας» των ερωτηθέντων²⁶. Το αποτέλεσμα αυτό μπορούμε να το έχουμε στο PAQ προσθέτοντας τα αποτελέσματα των επτά κλιμάκων διαμορφώνοντας έτσι το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα του τεστ (Total composite test score): Όσο πιο ψηλό είναι το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα του ερωτηθέντος ατόμου, τόσο χειρότερη θεωρείται η ψυχική του κατάσταση. Επειδή η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση των αποτελεσμάτων των επτά κλιμάκων είναι πιθανό να είναι κάπως διαφορετικές ανάμεσα στους διάφορους υπό εξέταση πληθυσμούς, οι ερευνητές πιθανόν να πρέπει να μετατρέπουν τα αποτελέσματα των κλιμάκων σε τιμές z scores (τυποποιημένη κανονική κατανομή) (Guilford & Fruchter, 1973)²⁷, προτού εξαγάγουν το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα.

Ο ερευνητής που χρησιμοποιεί το PAQ θέλει να ερμηνεύσει τα αποτελέσματα ενός ατόμου ή μιας ομάδας ερωτηθέντων. Δηλαδή θέλει να αξιολογήσει την κατάσταση της συναισθηματικής και

²⁶ Όπως έχουμε αναφέρει προηγουμένως, το PAQ σχεδιάστηκε αρχικά για να μετρά και να αξιολογεί επτά χαρακτηριστικά και συμπεριφορικές τάσεις της προσωπικότητας που προβλέπονται από τη θεωρία PART να συνδέονται καθολικά με τη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη. Η γονεϊκή απόρριψη τείνει να εμποδίζει την υγιή και ομαλή συναισθηματική και συμπεριφορική λειτουργία. Δηλαδή, η γονεϊκή απόρριψη επηρεάζει δυσμενώς την «ψυχική υγεία» του ατόμου. Έτσι άτομα που έχουν ένα ψηλό αποτέλεσμα στο ερωτηματολόγιο PAQ μπορούν να θεωρηθούν ότι βρίσκονται σε χειρότερη ψυχική κατάσταση από εκείνα που καταγράφουν στο ίδιο ερωτηματολόγιο χαμηλή βαθμολογία.

²⁷ J.P. Guilford, & B. Fruchter, *Fundamental statistics in psychology and education*, 1973.

συμπεριφορικής λειτουργίας ατόμου ή ομάδας ατόμων. Οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται στον πίνακα 2 που ακολουθεί δίνουν περιγραφικά στοιχεία (π.χ. τη μέση τιμή και την τυπική απόκλιση για κάθε κλίμακα) για ένα δείγμα 1185 Κύπριων ενήλικων που απάντησαν το PAQ στα πλαίσια της παρούσης έρευνας. Επιπρόσθετα στοιχεία αναφορικά με τις πιθανές (θεωρητικές) μέγιστες και ελάχιστες τιμές καθώς και τις διάμεσους των αποτελεσμάτων της κάθε κλίμακας και του Σύνθετου Ολικού του PAQ βρίσκονται στον Πίνακα 1, ενώ ο Πίνακας 3 δίνει τα στατιστικά χαρακτηριστικά του υπό διερεύνηση δείγματος.

**Πίνακας 1.-
Θεωρητικά ακρότατα και διάμεσοι κλιμάκων
και σύνθετου ολικού PAQ.**

Κλίμακα / Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα	Ελάχιστη δυνατή τιμή	Μέγιστη δυνατή τιμή	Διάμεσος
Εχθρότητα / Επιθετικότητα (E/E)	9	36	22,5
Εξάρτηση (EΞ)	9	36	22,5
Αρνητική Αυτοεκτίμηση (A.E.)	9	36	22,5
Αρνητική Αυτάρκεια (A.A.)	9	36	22,5
Συναισθηματική Ανταπόκριση (Σ.ΑΝ.)	9	36	22,5
Συναισθηματική Αστάθεια (Σ.ΑΣ.)	9	36	22,5

Αρνητική Κοσμοθεώρηση (Α.Κ.)	9	36	22,5
Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (Σ.Ο.)	63	252	157,5

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1, το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα στο ερωτηματολόγιο μπορεί να εκτείνεται από 63 σε 252, με διάμεσο το 157,5. Αποτελέσματα ατόμων ή ομάδων τα οποία κυμαίνονται γύρω ή κάτω από τον μέσο αυτό όρο (157,5) δεικνύουν ότι τα άτομα αυτά έχουν σε γενικές γραμμές μια *ομαλή συναισθηματική και συμπεριφορική λειτουργία της προσωπικότητάς τους*.

Όσο περισσότερο το αποτέλεσμα ενός ατόμου ή μιας μεγαλύτερης ομάδος ατόμων κυμαίνεται πέραν του 157,5 τόσο πιο προβληματική θεωρείται η συναισθηματική και συμπεριφορική λειτουργία της προσωπικότητας.

Για τη μέτρηση της εγκυρότητας του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε ως κριτήριο ο συντελεστής άλφα του Cronbach, ο οποίος καταμετρά την εσωτερική ομοιογένεια των ερωτήσεων μέσα σε κάθε κλίμακα (Guilford & Fruchter 1973)²⁸. Τα αποτελέσματα κρίνονται ικανοποιητικά, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2.
Εσωτερική Ομοιογένεια / Εγκυρότητα δείγματος Cy-PAQ.

<u>Κλίμακα</u>	Συντελεστής άλφα
E/E	0,71
EΞ	0,68
A.E.	0,78
A.A.	0,76

²⁸ J.P. Guilford, & B. Fruchter Fundamental statistics in psychology and education, 1973.

Σ.ΑΝ.	0,66
Σ.ΑΣ.	0,60
Α.Κ.	0,75

Πίνακας 3.
Περιγραφικά στατιστικά στοιχεία για το δείγμα Cy-PAQ

<u>Κλίμακα</u>	Μέση τιμή (Μ.Τ.)	Τυπική Απόκλιση (Τ.Α.)	Διάμεσος	Ελάχιστη Τιμή (Ελ.Τ.)	Μέγιστη Τιμή (Μγ.Τ)
Ε/Ε	22,5	4,7	21	9	36
ΕΞ	24,4	4,3	27	10	35
Α.Ε.	17,6	4,7	18	9	35
Α.Α.	18,6	4,5	17	9	36
Σ.ΑΝ.	19,0	4,3	20	9	36
Σ.ΑΣ.	22,9	3,8	24	11	36
Α.Κ.	19,3	4,5	21	9	36
Ο.Α.	144,4	18,4	146	92	209

Πίνακας 4.
Αποτελέσματα δείγματος Cy-PAQ
σε σχέση με τη θεωρητική διάμεσο.

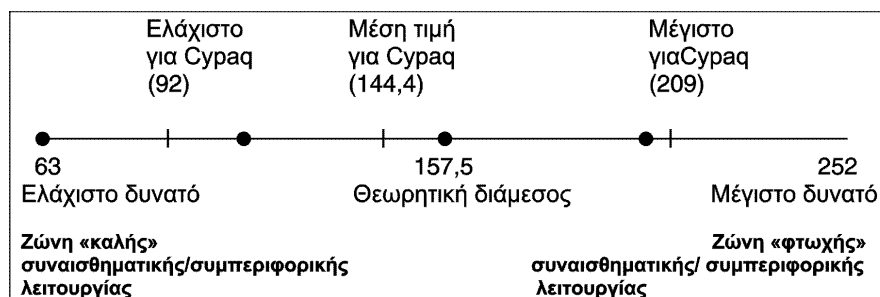
<u>Κλίμακα</u>	Θεωρητική Διάμεσος	% αποτελεσμάτων < διάμεσο (Δ)	% αποτελεσμάτων > διάμεσο (Δ)
Ε/Ε	22,5	50	50
ΕΞ	22,5	33	67

A.E.	22,5	84	16
A.A.	22,5	82	18
Σ.ΑΝ.	22,5	79	21
Σ.ΑΣ.	22,5	46	54
A.K.	22,5	79	21
Σ.Ο.	157,5	78	22

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΡΑQ – Adult στο δείγμα της έρευνας

Η πρώτη ανάλυση δεδομένων αφορά το *Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα* μια και αυτό δείχνει ένα γενικό προφίλ του δείγματος που εξετάστηκε στην έρευνα. Το στοιχείο αυτό μας δίνει την ευχέρεια να κάνουμε μια γενικού τύπου αξιολόγηση σε σχέση με την «ψυχική υγεία» της υπό έρευνα ομάδος. Για τη διερεύνηση πιθανών διαφορών ανάμεσα στα δύο φύλα χρησιμοποιήθηκε δικατάληκτο κριτήριο ελέγχου για τις μέσες τιμές και εκεί όπου διαπιστώνονται στατιστικά σημαντικές διαφορές αναφέρεται η τιμή πιθανότητας (p-value).

Σχήμα 2. Αποτελέσματα για το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η θεωρητική διάμεσος του ΡΑQ είναι 157,5. Στην ανάλυση των αποτελεσμάτων του δείγματός μας έχουμε το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα να κυμαίνεται από τη χαμηλότερη τιμή 92 στην ψηλότερη τιμή 209 (βλέπε σχήμα 2). Η μέση τιμή είναι 144,4 που είναι χαμηλότερη από τη θεωρητική διάμεσο. Η πλειονότητα του

δείγματός μας (78%) έχει Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα κάτω από τη θεωρητική διάμεσο ενώ 22% πάνω από αυτή (βλ. Πίνακα 5). Αυτό δεικνύει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων εμπίπτει στη λεγόμενη ζώνη της «καλής» συναισθηματικής και συμπεριφορικής λειτουργίας. (Να σημειωθεί ότι χρήση των τυποποιημένων τιμών z δεν διαφοροποιεί το αποτέλεσμα, καθώς οι τυπικές αποκλίσεις των επί μέρους κλιμάκων κυμαίνονται στο ίδιο επίπεδο.)

Ερμηνεία των επιμέρους Κλιμάκων

Η συζήτηση που ακολουθεί με θέμα τα κατά κλίμακα αποτελέσματα διευκολύνεται με την περιγραφή κάθε κλίμακας και των στοιχείων προσωπικότητας και συμπεριφοράς που συμπεριλαμβάνει βάσει της θεωρίας PART.

Στο σημείο αυτό υπενθυμίζουμε ότι όλες οι κλίμακες του PAQ είναι σχεδιασμένες έτσι ώστε μια ψηλή βαθμολογία να υποδηλώνει το μέγιστο της συμπεριφοράς που η θεωρία PART προβλέπει ότι συνδέεται με τη γονεϊκή απόρριψη, δηλαδή ψηλή επιθετικότητα, εξάρτηση vs. ανεξαρτησία, αρνητική αυτοεκτίμηση, αρνητική αυτάρκεια, έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης, συναισθηματική αστάθεια και αρνητική κοσμοθεώρηση.

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων του δείγματος της παρούσας έρευνας κατά κλίμακα δίνει τα ακόλουθα αποτελέσματα:

1. Εχθρότητα/ Επιθετικότητα

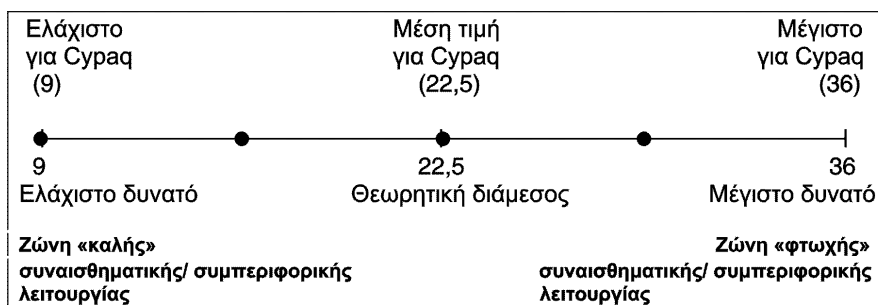
Η κλίμακα αυτή αναφέρεται στην εχθρότητα και την επιθετικότητα. Η εχθρότητα είναι μια συναισθηματική αντίδραση ή αίσθημα θυμού, αντιπάθειας που κατευθύνεται προς ένα άλλο άτομο, μια κατάσταση ή τον ίδιο τον εαυτό. Η εχθρότητα εκφράζεται σε επίπεδο συμπεριφοράς (εξωτερικά) με τη μορφή της επιθετικότητας, με πράξεις που έχουν ως στόχο να βλάψουν κάποιο άτομο ή αντικείμενο ή τον εαυτό. Η ενεργός επιθετικότητα μπορεί να πάρει και λεκτικές μορφές π.χ. εμπαιγμός, σαρκασμός, υποτίμηση, κ.ά. Η παθητική επιθετικότητα είναι μια λιγότερο άμεση έκφραση επιθετικότητας, όπως π.χ. το κατσούφιασμα, το πείσμα, η ματαιώση, η πικρία, η εκδίκητικότητα, η νευρικότητα και τα ξεσπάσματα οργής.

Ένα ψηλό αποτέλεσμα στην κλίμακα Εχθρότητα/Επιθετικότητα υποδηλώνει ότι το άτομο ή μια ομάδα ατόμων τείνει να βιώνει τα

παραπάνω αρνητικά συναισθήματα σε μεγαλύτερο βαθμό από το μέσο όρο.

Στο δικό μας ερευνητικό δείγμα η μέση τιμή (22,5) για την Εχθρότητα/Επιθετικότητα συμπίπτει με τη θεωρητική διάμεσο.

Σχήμα 3. Αποτελέσματα για την Εχθρότητα/Επιθετικότητα.

Η σύγκριση ανδρών/ γυναικών στην κλίμακα Εχθρότητα/Επιθετικότητα καταδεικνύει ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στην κλίμακα αυτή ανάμεσα στα δύο φύλα ($p < 0,001$). Δηλαδή ενώ οι άνδρες του δείγματός μας έχουν μέση τιμή 22,9 που κυμαίνεται ελάχιστα πάνω από τη θεωρητική διάμεσο οι Κύπριες γυναίκες έχουν μέση τιμή στην κλίμακα αυτή 21,6 η οποία κυμαίνεται αρκετά κάτω από τη θεωρητική διάμεσο (22,5) (βλ. Πίνακα 5). Βλέπουμε λοιπόν μια διαφορά μεταξύ των δύο φύλων η οποία –θα μπορούσε να πει κανείς – ανταποκρίνεται στη στερεότυπη αντίληψη που επικρατεί, ότι δηλαδή οι άνδρες εμφανίζονται με μεγαλύτερη τάση από τις γυναίκες για εχθρότητα/επιθετικότητα.

Πίνακας 5.
Συγκριτικά στατιστικά στοιχεία μεταξύ ανδρών/ γυναικών
για το δείγμα Cy-PAQ

ΑΝΔΡΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

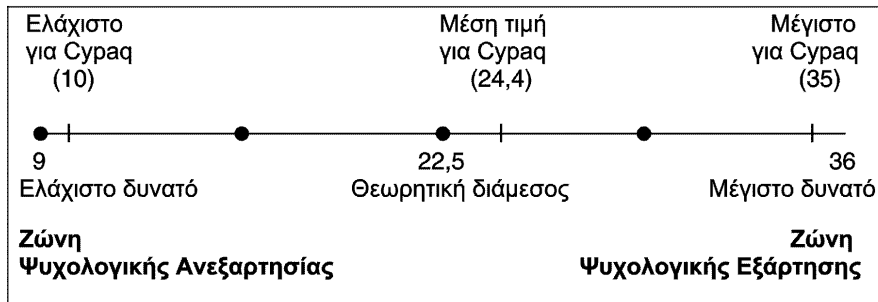
<u>Κλίμακα</u>	M.T.	T.A.	%>Δ	%<Δ	M.T.	T.A.	%>Δ	%<Δ
E/E	22,9	4,7	53	47	21,6	4,6	43	57
EΞ	23,7	4,2	62	38	25,7	4,2	77	23
A.E.	17,5	4,6	14	86	17,9	5,0	19	81
A.A.	18,5	4,6	17	83	18,7	4,4	20	80
Σ.ΑΝ.	19,4	4,1	23	77	18,2	4,6	17	83
Σ.ΑΣ.	22,4	3,7	48	52	24,0	3,8	66	34
A.K.	19,3	4,6	23	77	19,4	4,3	18	82
Σ.Ο.	143,7	17,9	21	79	145,6	19,2	25	75

2. Συναισθηματική Εξάρτηση

Η κλίμακα αυτή αναφέρεται στη συναισθηματική εξάρτηση ενός ατόμου από ένα άλλο για συμπαράσταση, καθοδήγηση, έγκριση των ενεργειών του, υποστήριξη, ενθάρρυνση ή λήψη αποφάσεων. Ανεξαρτησία είναι κατ'επέκταση η βασική απελευθέρωση από συναισθηματικές εξαρτήσεις. Ενδείξεις εξάρτησης τόσο στους ενήλικους όσο και στα παιδιά περιλαμβάνουν τη συχνή αναζήτηση παρηγοριάς και απτικής ανακούφισης, ενθάρρυνσης και στήριξης κυρίως από άτομα που θεωρούνται σημαντικά όπως γονείς, μέλη της στενής οικογένειας και φίλοι. Στο συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο η κλίμακα «Εξάρτηση» τονίζει τα στοιχεία εκείνα που έχουν να κάνουν με την επιθυμία του ατόμου να έχει τη συμπάθεια ατόμων του στενού του περιβάλλοντος, ιδιαίτερα όταν δεν αισθάνεται καλά ή αντιμετωπίζει δυσκολίες. Άτομα που έχουν στην κλίμακα αυτή αποτελέσματα αρκετά

ψηλότερα από τη θεωρητική διάμεσο έχουν ψηλό βαθμό συναισθηματικής εξάρτησης ενώ εκείνα που βρίσκονται κάτω από τη θεωρητική διάμεσο χαρακτηρίζονται από συναισθηματική ανεξαρτησία.

Σχήμα 4. Αποτελέσματα για τη Συναισθηματική Εξάρτηση.

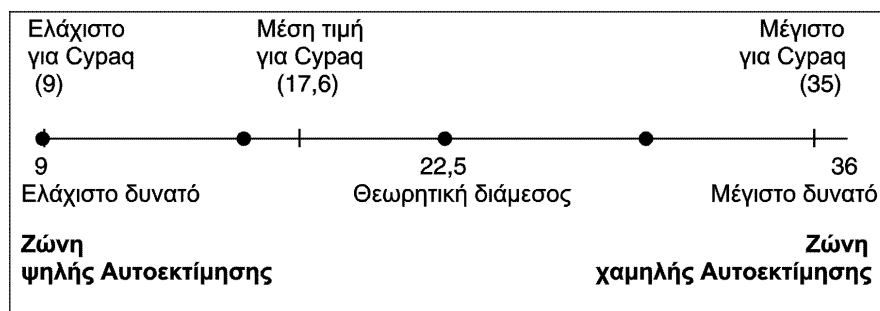
Τα αποτελέσματα των ερωτηθέντων Κυπρίων όπως φαίνονται στο σχήμα 4, δείχνουν κατ' αρχήν ότι η μέση τιμή του δείγματος είναι ψηλότερη από τη θεωρητική διάμετρο (24,4). Αυτό δείχνει μια τάση ολόκληρου του δείγματος ανεξαρτήτως ηλικίας και φύλου προς την ψυχολογική/συναισθηματική εξάρτηση. Ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων (67%) έχουν αποτελέσματα που κυμαίνονται πάνω από τη διάμεσο και κινούνται στη ζώνη της ψυχολογικής/συναισθηματικής εξάρτησης ενώ το ποσοστό των ατόμων που βρίσκονται στη ζώνη της ανεξαρτησίας είναι μόνο 33% (βλ. Πίνακα 4).

Εξάλλου, τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης δείχνουν ότι υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ανάμεσα στον ανδρικό και το γυναικείο πληθυσμό στην κλίμακα «Εξάρτηση» ($p < 0,001$). Είναι ωστόσο ενδιαφέρον ότι παρόλη τη διαφορά τους τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες τείνουν στην πλειονότητά τους να βρίσκονται στη ζώνη συναισθηματικής εξάρτησης. Η περαιτέρω ανάλυση δείχνει ότι στο δείγμα των αντρών η μέση τιμή βρίσκεται στο 23,7 με 38% των ανδρών να βρίσκονται στη ζώνη συναισθηματικής ανεξαρτησίας, ενώ στο γυναικείο πληθυσμό η διάμεσος είναι 25,7 και η συντριπτική πλειοψηφία (77%) είναι στη ζώνη ψυχολογικής/συναισθηματικής εξάρτησης (βλ. Πίνακα 5).

3. Αυτοεκτίμηση/ Αυτοεικόνα

Η κλίμακα της αυτο-αξιολόγησης περιλαμβάνει συναισθήματα, στάσεις ή αντιλήψεις για τον εαυτό. Εδώ έχουμε μια διάσταση με έναν αρνητικό και έναν θετικό πόλο. Η αυτο-αξιολόγηση αποτελείται από δύο συγγενείς διαστάσεις, την αυτο-εκτίμηση και την αυτάρκεια. Η αυτοεκτίμηση είναι μια γενική, συναισθηματική αξιολόγηση του εαυτού σε σχέση με την αξία του. Θετικά συναισθήματα αυτοεκτίμησης δείχνουν ότι το άτομο εγκρίνει, αποδέχεται, αισθάνεται άνετα με τον εαυτό του και αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως άτομο που αξίζει σεβασμού. Η αρνητική αυτοεκτίμηση από την άλλη, υπονοεί ότι το άτομο αντιπαθεί και δεν εγκρίνει τον ίδιο του τον εαυτό, γενικά αισθάνεται μειονεκτικά απέναντι σε άλλους και νιώθει ότι είναι ένα άτομο χωρίς αξία.

Σχήμα 5. Αποτελέσματα για την Αυτοεκτίμηση.

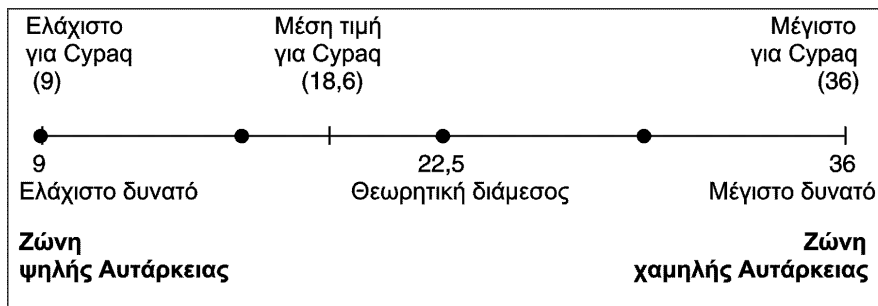

Στον πληθυσμό των Κυπρίων ερωτηθέντων, όπως δείχνει το σχήμα 5, η πρώτη σημαντική παρατήρηση είναι ότι η μέση αξία βρίσκεται πολύ πιο χαμηλά (17,6) από τη διάμεσο (21,5). Βλέπουμε δηλαδή τη μεγάλη πλειονότητα των ερωτηθέντων (84%) να έχει τιμές χαμηλότερες από τη διάμεσο και να βρίσκεται στη ζώνη υψηλής αυτοεκτίμησης (βλ. Πίνακα 4). Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ωστόσο παρατηρούμε από τις τιμές ότι οι άνδρες έχουν μια τάση προς υψηλότερη αυτοεκτίμηση από τις γυναίκες. Δηλαδή ενώ ένα ποσοστό 16% των ανδρών βρίσκεται στη ζώνη χαμηλής αυτοεκτίμησης στην αντίστοιχη ζώνη κινείται ένα ποσοστό 19% των γυναικών του δείγματός μας (βλ. Πίνακα 5).

4. Συναισθηματική αυτάρκεια

Η διάσταση αυτή δείχνει τα αποτελέσματα μιας γενικής αυτο-αξιολόγησης του ατόμου σχετικά με την ικανότητά του να πραγματοποιεί τις καθημερινές του εργασίες και να αντεπεξέρχεται ικανοποιητικά των καθημερινών του προβλημάτων. Θετικά συναισθήματα αυτάρκειας δείχνουν ότι το άτομο βλέπει τον εαυτό του ως ικανό να ανταποκριθεί στις καθημερινές του υποχρεώσεις και ότι μπορεί να επιτύχει στα πράγματα που αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει. Αν το άτομο κινείται στη ζώνη θετικής αυτάρκειας, τότε είναι άτομο με αυτοπεποίθηση και κοινωνική αποδοχή. Αντίθετα, αρνητικά συναισθήματα αυτάρκειας δείχνουν ότι το άτομο αισθάνεται πως δεν μπορεί να αντεπεξέλθει επιτυχώς με τις απαιτήσεις της καθημερινότητας. Του λείπει η αυτοπεποίθηση και βλέπει τον εαυτό του ως αποτυχημένο άνθρωπο ο οποίος δε έχει τη δύναμη να αγωνιστεί για τα πράγματα που επιθυμεί.

Σχήμα 6. Αποτελέσματα για την Αυτάρκεια.

Από τα αποτελέσματα του δείγματός μας στη διάσταση αυτή, από το σχήμα 6 φαίνεται και πάλι ότι οι Κύπριοι που συμμετείχαν στην έρευνά μας κινούνται περισσότερο στη ζώνη υψηλής παρά χαμηλής αυτάρκειας, αφού η μέση τιμή βρίσκεται αρκετά πιο κάτω (18,6) από τη διάμεσο. Εξάλλου η μεγάλη πλειονότητα των ερωτηθέντων (82%) έχει τιμές κάτω από τη διάμεσο και βρίσκεται στη ζώνη υψηλής αυτάρκειας. Μόνο το 18% του δείγματος αισθάνεται ανεπάρκεια να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της καθημερινότητας (βλ. Πίνακα 4). Και πάλι δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Ωστόσο η τάση είναι παρόμοια με αυτή που παρατηρούμε στην προηγούμενη διάσταση της Αυτο-εκτίμησης, δηλαδή ένα κάπως

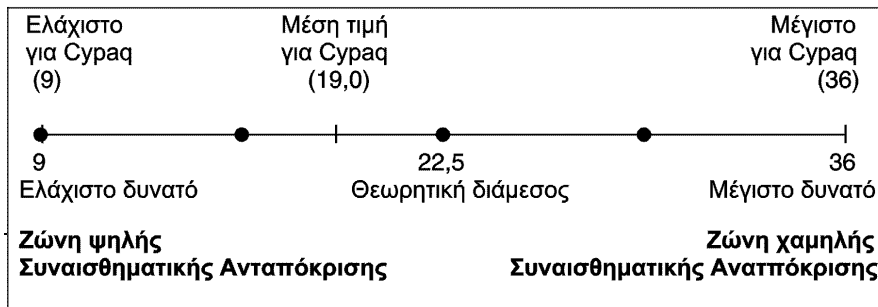
μεγαλύτερο ποσοστό ανδρών (83%) παρά γυναικών (80%) βρίσκεται στη ζώνη ψηλής αυτάρκειας (βλ. Πίνακα 5).

5. Συναισθηματική ανταπόκριση

Η διάσταση αυτή αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να εκφράσει τα συναισθήματά του ανοικτά (π.χ. στοργή, θαλπωρή κ.α). Η συναισθηματική ανταπόκριση εκφράζεται μέσα από τον αυθορμητισμό και την ευκολία με την οποία το άτομο ανταποκρίνεται συναισθηματικά στους άλλους ανθρώπους. Άτομα τα οποία έχουν ψηλή συναισθηματική ανταπόκριση έχουν λίγη δυσκολία να δημιουργήσουν στενούς, στοργικούς και μακροπρόθεσμους συναισθηματικούς δεσμούς με άλλους ανθρώπους. Οι σχέσεις τους με τους άλλους δε χαρακτηρίζονται από αμυντικές συμπεριφορές. Τα άτομα αυτά είναι σε θέση να δείξουν έμπρακτα τη συμπάθειά τους και άλλα συναισθήματα την κατάλληλη στιγμή και δημιουργούν και διατηρούν με ευκολία φιλίες με άλλους ανθρώπους.

Οι άνθρωποι με χαμηλή συναισθηματική ανταπόκριση τείνουν περισσότερο στην κοινωνική απομόνωση και δημιουργούν μόνο σε περιορισμένο βαθμό σχέσεις με άλλους ανθρώπους. Μπορεί οι άνθρωποι αυτοί να είναι φιλικοί και κοινωνικοί, αλλά οι φιλίες τους τείνουν να είναι επιφανειακές και χωρίς βαθιά συναισθήματα. Τα άτομα με χαμηλή συναισθηματική ανταπόκριση μπορεί να είναι αποξενωμένα και ψυχρά δίχως αυθορμητισμό. Συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολία ή δεν είναι καθόλου σε θέση να εκφράσουν στοργή, ενώ κάτω από συναισθηματικά φορτισμένες συνθήκες μπορεί να παραμένουν απαθή και ανέκφραστα.

Σχήμα 7. Αποτελέσματα για τη Συναισθηματική Ανταπόκριση.

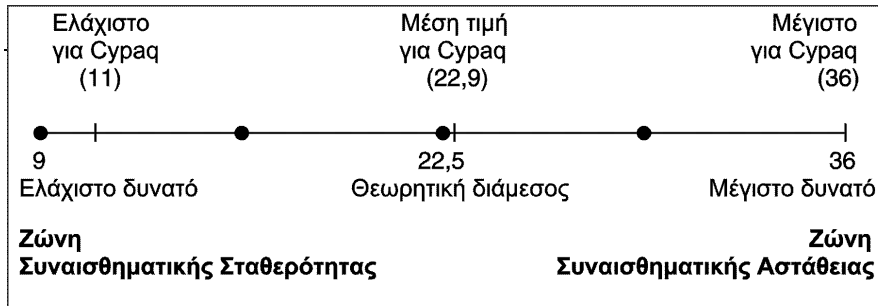

Και σ'αυτή τη διάσταση το δείγμα των Κύπριων που εξετάστηκε φαίνεται από το σχήμα 7, ότι τείνει περισσότερο να βρίσκεται στη ζώνη ψηλής παρά στη ζώνη χαμηλής συναισθηματικής ανταπόκρισης. Η μέση τιμή (19,0) κυμαίνεται κάτω από τη διάμεσο (22,5) Ένα ποσοστό της τάξης του 79% των ερωτηθέντων έχουν αποτελέσματα κάτω από τη διάμεσο και βρίσκονται στη ζώνη ψηλής συναισθηματικής ανταπόκρισης (βλ. Πίνακα 4). Ωστόσο στη διάσταση αυτή διακρίνουμε στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες του δείγματός μας ($p < 0,001$) με τις γυναίκες να τείνουν περισσότερο προς ψηλά επίπεδα συναισθηματικής ανταπόκρισης. Η διαφορά καθίσταται σαφής με μια περαιτέρω διερεύνηση των αποτελεσμάτων των δύο φύλων: μόνο ένα ποσοστό 17% των γυναικών σε σύγκριση με 22% των αντρών κινείται στη ζώνη χαμηλής συναισθηματικής ανταπόκρισης (βλ. Πίνακα 5).

6. Συναισθηματική σταθερότητα

Η συναισθηματική σταθερότητα αναφέρεται στη σταθερότητα της διάθεσης του ατόμου και στην ικανότητά του να αντέχει μικρές μαιαιώσεις, αποτυχίες ή άλλου τύπου εντάσεις, χωρίς να υφίσταται μεγάλες συναισθηματικές αναστατώσεις. Ο άνθρωπος με συναισθηματική σταθερότητα μπορεί να διατηρεί την ψυχραιμία του όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με καταστάσεις με μέτριο βαθμό δυσκολίας ή στρες. Γενικά η βασική ψυχική του διάθεση είναι σταθερή χωρίς γρήγορες συναισθηματικές μεταβολές και σκαμπανεβάσματα. Στον άλλο πόλο, της συναισθηματικής αστάθειας έχουμε άτομα τα οποία παρουσιάζουν συχνές και απρόβλεπτες αλλαγές διάθεσης, που κυμαίνονται από την ευφορία στη δυστυχία, από την ικανοποίηση στην απογοήτευση, από τη φιλικότητα στην εχθρότητα. Τα άτομα με συναισθηματική αστάθεια αναστατώνονται εύκολα με μικρές ανατροπές ή δυσκολίες και τείνουν να χάνουν την ψυχραιμία τους κάτω από συνθήκες έστω και μικρής έντασης.

Σχήμα 8. Αποτελέσματα για τη Συναισθηματική Αστάθεια.

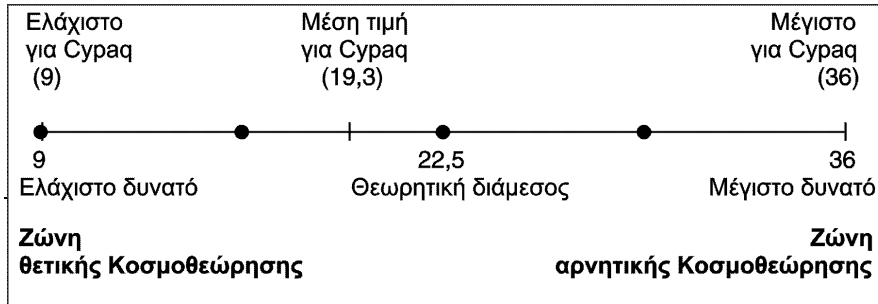

Στη διάσταση αυτή τα αποτελέσματα του δείγματός μας δείχνουν στο σχήμα 8, ότι στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα ο πληθυσμός που εξετάστηκε έχει μέση τιμή κάπως ψηλότερη από τη θεωρητική διάμεσο του τεστ. Πέραν των μισών ερωτηθέντων (54%) (βλ. Πίνακα 4) κινούνται προς τη ζώνη της συναισθηματικής αστάθειας, ενώ υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα με σημαντικά ψηλότερο ποσοστό αντρών (52%) παρά γυναικών (34%) να βρίσκεται κάτω από τη μέση τιμή (βλ. Πίνακα 5) και συνεπώς να εμπίπτει στη ζώνη συναισθηματικής σταθερότητας ($p < 0,001$).

7. Κοσμοθεώρηση

Στη διάσταση αυτή περιγράφεται η γενικότερη, καθολική αξιολόγηση στην οποία προβαίνει το κάθε άτομο για τη ζωή και τον κόσμο. Η αξιολόγηση αυτή μπορεί να είναι θετική και τότε το άτομο βιώνει το περιβάλλον του ως καλό, ασφαλές, φιλικό, ευχάριστο και καθόλου απειλητικό. Αν η κοσμοθεώρηση είναι αρνητική, τότε το περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως ανασφαλές, απειλητικό και γεμάτο κινδύνους, δυσάρεστο και εχθρικό. Η κοσμοθεώρηση αναφέρεται στην αντίληψη και τα συναισθήματα που αναπτύσσει το άτομο για τη φύση του σύμπαντος και της ίδιας της ζωής. Η διάσταση αυτή δεν αναφέρεται στην εμπειρική γνώση του οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού ή φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο ζει.

Σχήμα 9. Αποτελέσματα για την Κοσμοθεώρηση.

Από τα αποτελέσματα του δείγματός μας φαίνεται στο σχήμα 9 ότι σε γενικές γραμμές ο πληθυσμός που συμμετείχε στην έρευνά μας έχει θετική κοσμοθεώρηση. Η μέση τιμή (19,3) κυμαίνεται κάτω από τη θεωρητική διάμεσο (22,5) και έχουμε τη συντριπτική πλειονότητα (79%) να βρίσκεται στη ζώνη της θετικής κοσμοθεώρησης (βλ. Πίνακα 4). Η ανάλυσή μας δε δείχνει να υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Διαφαίνονται ωστόσο κάποιες τάσεις που αξίζει να σημειωθούν: Λιγότερες γυναίκες (18%) από άντρες (23%) (βλ. Πίνακα 5) βρίσκονται στη ζώνη αρνητικής κοσμοθεώρησης, δηλαδή οι γυναίκες του δείγματός μας τείνουν να βιώνουν τη ζωή από πιο θετική - θα λέγαμε αισιοδόξη – σκοπιά παρά οι άντρες.

Συνοψίσεις αποτελεσμάτων - Συμπεράσματα για το PAQ

Βασιζόμενοι στα αποτελέσματα του PAQ επιχειρούμε να σκιαγραφήσουμε το προφίλ του πληθυσμού των Κύπριων που συμμετείχε στην έρευνά μας. Αυτό θα διευκολύνει τη συζήτηση που θα ακολουθήσει αναφορικά με τις αντικοινωνικές στάσεις και πιο συγκεκριμένα το ρατσισμό.

Μια σύντομη συνόψιση των αποτελεσμάτων του PAQ για το δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα δείχνει τα εξής στοιχεία (βλ. Σχ.10):

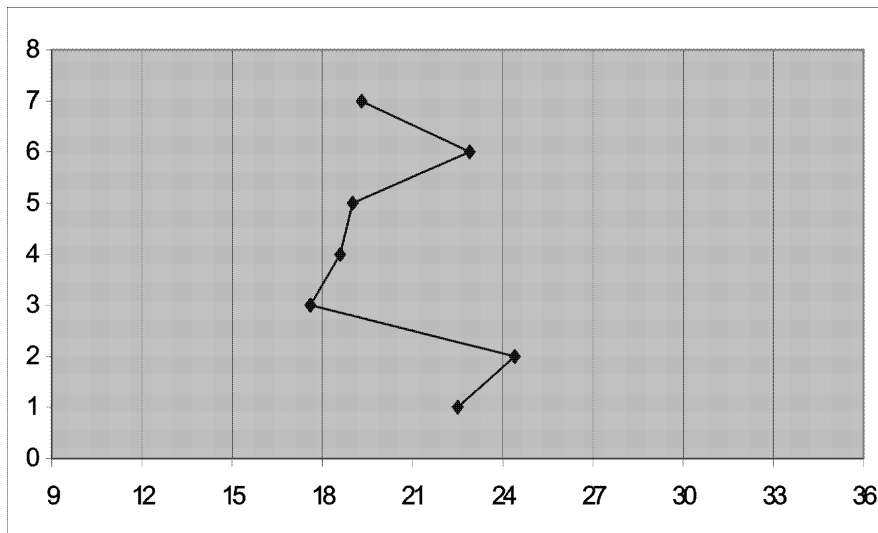
- ⇐ Σε σχέση με το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα βλέπουμε ότι η συντριπτική πλειονότητα των Κύπριων ερωτηθέντων εμπίπτει στη ζώνη της «καλής» συναισθηματικής και συμπεριφορικής λειτουργίας. Αυτό σημαίνει ότι στην πλειονότητά τους τα άτομα που συμμετείχαν είναι ψυχικά υγιή και έχουν συγκροτημένη προσωπικότητα.
- ⇐ Στην πρώτη κλίμακα Εχθρότητα/Επιθετικότητα η μέση τιμή του δείγματός μας συμπίπτει με τη θεωρητική διάμεσο (22,5). Δηλαδή η πλειονότητα των ερωτηθέντων Κύπριων παρουσιάζεται με χαμηλές εχθρικές ή επιθετικές τάσεις. Παρατηρούμε μια διαφορά μεταξύ των δύο φύλων η οποία – θα μπορούσε να πει κανείς - ανταποκρίνεται και στη στερεότυπη

αντίληψη που επικρατεί, ότι δηλαδή οι άντρες εμφανίζονται με μεγαλύτερη τάση από τις γυναίκες για εχθρότητα/επιθετικότητα.

- ⇐ Όσον αφορά τη δεύτερη κλίμακα - Ψυχολογική/ συναισθηματική εξάρτηση από τα αποτελέσματα διαφαίνεται ότι το δείγμα των ερωτηθέντων τείνει περισσότερο προς την κατεύθυνση της ψυχολογικής/ συναισθηματικής εξάρτησης παρά της ανεξαρτησίας. Εξάλλου τα αποτελέσματα της περαιτέρω στατιστικής ανάλυσης (two sample t-test) δείχνουν ότι υπάρχει σημαντικά στατιστική διαφορά ανάμεσα στον ανδρικό και το γυναικείο πληθυσμό στην κλίμακα «Εξάρτηση» ($p < 0,001$) με τις Κύπριες γυναίκες να κλίνουν περισσότερο από τους άντρες προς τη συναισθηματική εξάρτηση.
- ⇐ Στην τρίτη κλίμακα, αυτή της Αυτοεκτίμησης στον πληθυσμό των Κυπρίων ερωτηθέντων η πρώτη σημαντική παρατήρηση είναι ότι η μέση τιμή βρίσκεται αρκετά πιο χαμηλά (17,6) από τη διάμεσο (22,5). Βλέπουμε δηλαδή τη μεγάλη πλειονότητα των ερωτηθέντων (84%) να έχει αξίες χαμηλότερες από τη διάμεσο και να βρίσκεται στη ζώνη ψηλής αυτοεκτίμησης. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αντρών και γυναικών.
- ⇐ Στη διάσταση Αυτάρκεια τα αποτελέσματα του δείγματός μας δείχνουν και πάλι ότι οι Κύπριοι που συμμετείχαν στην έρευνά μας κινούνται περισσότερο στη ζώνη ψηλής παρά χαμηλής αυτάρκειας, αφού η μέση τιμή βρίσκεται αρκετά πιο κάτω (18,6) από τη διάμεσο.
- ⇐ Εξετάζοντας τη διάσταση της Συναισθηματικής Ανταπόκρισης το δείγμα των Κύπριων που εξετάστηκε τείνει περισσότερο προς τη ζώνη ψηλής παρά τη ζώνη χαμηλής συναισθηματικής ανταπόκρισης. Οι Κύπριες γυναίκες που συμμετείχαν τείνουν περισσότερο από τους άντρες προς ψηλά επίπεδα συναισθηματικής ανταπόκρισης.

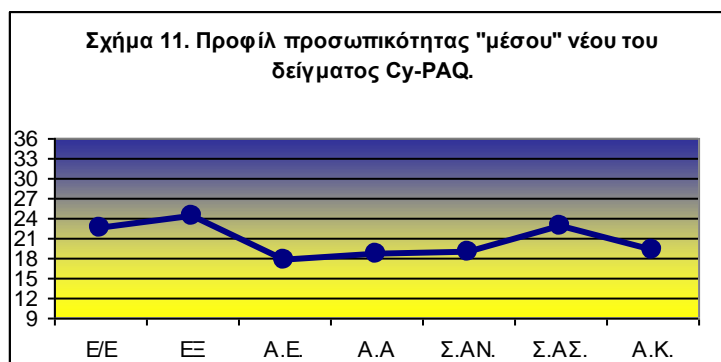
Σχήμα 10. Σχηματική παράσταση του «προφίλ» της προσωπικότητας βασισμένο στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα και τις επτά διαστάσεις του PAQ.

↓ Κλίμακες και Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα PAQ

Διάμεσοι Κλιμάκων και Σύνθετου Ολικού Αποτελέσματος

⇐ Στην προτελευταία διάσταση, της Συναισθηματικής Σταθερότητας τα αποτελέσματα του δείγματός μας δείχνουν ότι πληθυσμός που εξετάστηκε έχει μέση τιμή κάπως ψηλότερη από τη θεωρητική διάμεσο του τεστ. Διαπιστώνεται ότι πέρα από τους μισούς Κύπριους ερωτηθέντες (54%) κινούνται προς τη ζώνη της συναισθηματικής αστάθειας ενώ υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα με σημαντικά ψηλότερο ποσοστό αντρών (52%) παρά γυναικών (34%) να βρίσκεται κάτω από τη μέση τιμή και συνεπώς να εμπίπτει στη ζώνη συναισθηματικής σταθερότητας ($p < 0,001$).

⇐ Τέλος σε σχέση με την Κοσμοθεώρηση τα αποτελέσματα του δείγματός μας δείχνουν τη μέση τιμή (19,3) στο σχήμα 11, να κυμαίνεται κάτω από τη θεωρητική διάμεσο (22,5) και να έχουμε τη συντριπτική πλειονότητα (79%) να βρίσκεται στη ζώνη της θετικής κοσμοθεώρησης. Λιγότερες γυναίκες (18%) από άντρες (23%) βρίσκονται στη ζώνη αρνητικής κοσμοθεώρησης δηλαδή οι γυναίκες του δείγματός μας τείνουν να βιώνουν τη ζωή από πιο θετική - θα λέγαμε αισιόδοξη – σκοπιά παρά οι άντρες.

ΜΕΡΟΣ Β

ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΜΕ ΤΟ PAQ

Εισαγωγή

Στο Μέρος αυτό η διαλεκτική της συζήτησης δομείται πάνω στη σύγκριση του Ερωτηματολογίου PAQ με το Ερωτηματολόγιο 1. Ελέγχθηκαν συσχετισμοί ανάμεσα στις επτά διαστάσεις της προσωπικότητας, που εξετάζονται από το ερωτηματολόγιο PAQ, με ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου 1. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο χ^2 . Η τιμή πιθανότητας (p-value) αναφέρεται για κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Η συζήτησή που ακολουθεί βασίζεται στην επικρατούσα άποψη ότι, οι στάσεις που διαμορφώνουμε απέναντι στους άλλους ανθρώπους περιλαμβάνουν πάντοτε τόσο το *νοητικό* και όσο το *συμπεριφορικό* στοιχείο. Ως εκ τούτου στις ερωτήσεις στις οποίες διαπιστώθηκαν συσχετισμοί έγιναν οι ακόλουθες ομαδοποιήσεις:

- *Νοητικός τομέας*: Αντίληψη ρατσισμού (Ερ. 30, 37, 41, 42, 44, 46, 48, 49) (βλ. Πίνακα 7).
- *Συμπεριφορικός τομέας* (Ερ. 33, 35, 40, 47, 54, 57,68) (βλ. Πίνακα 7).
- *Δημογραφικά και Προσωπικά στοιχεία* (Ερ.5, 15,18) (βλ. Πίνακα 6).

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση των ερωτήσεων του νοητικού και του συμπεριφορικού τομέα θα συζητήσουμε εν συντομία τα δημογραφικά και προσωπικά στοιχεία του δείγματος σε σχέση με τις κλίμακες του PAQ.

Δημογραφικά και προσωπικά στοιχεία

Καταγράφονται στατιστικά σημαντικοί συσχετισμοί ανάμεσα στις ερωτήσεις αρ.15,5,18 του Ερωτηματολογίου 1 και του PAQ. Στον Πίνακα 6 απεικονίζονται οι ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου και σε σχέση με το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα και τις διαστάσεις του PAQ.

1. Μορφωτικό Επίπεδο

Σε γενικές γραμμές διαφαίνεται σε διάφορες διαστάσεις του PAQ η ακόλουθη τάση: Άτομα με σχετικά *χαμηλό μορφωτικό επίπεδο* τείνουν να βρίσκονται περισσότερο από άτομα με *ψηλότερο μορφωτικό επίπεδο* στις *λεγόμενες ζώνες φτώχης συμπεριφορικής και συναισθηματικής λειτουργίας των κλιμάκων*.

Αναλυτικά:

σ Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (V72)

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η πλειονότητα των ερωτηθέντων Κύπριων εμπίπτει στη «ζώνη καλής συμπεριφορικής/ συναισθηματικής λειτουργίας». Ωστόσο, υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ερωτηθέντων σε συνάρτηση με το μορφωτικό τους επίπεδο ($p < 0,001$).

Δηλαδή: Άτομα με μόρφωση μόνο μέχρι το Δημοτικό σχολείο φαίνονται με μέση τιμή 149,6 να βρίσκονται σημαντικά πάνω από τη διάμεσο (144,4) και να τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη «φτώχης» συμπεριφορικής/συναισθηματικής λειτουργίας. Τη χαμηλότερη μέση τιμή στο δείγμα των Κύπριων παρουσιάζουν άτομα με μόρφωση Κολλεγίου (140,1) και τείνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους

ερωτηθέντες των υπολοίπων βαθμίδων μόρφωσης προς τη ζώνη καλής συμπεριφορικής/συναισθηματικής λειτουργίας (Q18 – V72).

Κλίμακα Εχθρότητας/ Επιθετικότητας (V65)

Άτομα με εκπαίδευση μόνο μέχρι το δημοτικό σχολείο καθώς και απόφοιτοι Τεχνικών Σχολών τείνουν, με μέση τιμή 23,1, να βρίσκονται σημαντικά πιο πάνω από τη διάμεσο της κλίμακας Εχθρότητα/Επιθετικότητα (22,5). Δηλαδή τα άτομα αυτά τείνουν να βιώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό εχθρότητα/επιθετικότητα είτε σε επίπεδο συμπεριφοράς, είτε ως παθητική επιθετικότητα από τους απόφοιτους γυμνασίου, λυκείου ή πανεπιστημίου. Συγκεκριμένα το χαμηλότερο βαθμό εχθρότητας/ επιθετικότητας βιώνουν στο δείγμα μας άτομα απόφοιτοι Κολεγίου (22,0) ή Πανεπιστημίου (21,1) ($p < 0,05$) (Q18-V65).

σ Κλίμακα Συναισθηματικής Εξάρτησης (V66)

Παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα διάφορα μορφωτικά επίπεδα του δείγματός μας σε σχέση με τη Συναισθηματική Εξάρτηση. Παρατηρούμε ότι, η μέση τιμή ολόκληρου του δείγματος των Κύπριων ερωτηθέντων (24,4) βρίσκεται ψηλότερα από τη διάμεσο (22,5) και αυτό δείχνει ότι υπάρχει μια γενικότερη τάση του δείγματός μας προς τη συναισθηματική εξάρτηση. Φαίνεται ωστόσο ξεκάθαρα ($p < 0,05$) ότι άτομα που έχουν μόρφωση μόνο μέχρι το γυμνάσιο, έχουν, με μέση τιμή (25,2), τη μεγαλύτερη τάση προς συναισθηματική/ ψυχολογική εξάρτηση σε σύγκριση με άτομα ψηλότερου μορφωτικού επιπέδου (Q18-V66).

2. Τόπος γέννησης

σ Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (V72)

Στη σχέση μεταξύ τόπου γέννησης και Σύνθετου Ολικού Αποτελέσματος διαφαίνεται η ακόλουθη στατιστικά σημαντική τάση ($p < 0,05$):

Άτομα που γεννήθηκαν στην επαρχία τείνουν στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα του PAQ να έχουν μέση τιμή 145,8 που είναι ψηλότερη από τη διάμεσο (144,4) και να τείνουν προς τη «ζώνη φτωχής συμπεριφορικής και συναισθηματικής λειτουργίας». Συγκριτικά, οι ερωτηθέντες που γεννήθηκαν σε πόλη έχουν στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα μέση τιμή 144,1, που είναι κατά ελάχιστο κάτω από τη διάμεσο (144,4). Τα άτομα αυτά τείνουν προς τη «ζώνη καλής συμπεριφορικής και συναισθηματικής λειτουργίας» (Q5 –V72).

σ Αυτοεκτίμηση/Αυτοεικόνα (V67)

Τα αποτελέσματά μας δείχνουν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην κλίμακα της «Αυτοεκτίμησης» (Α.Ε.) ανάμεσα στα άτομα που γεννήθηκαν στην πόλη ή στην επαρχία ($p < 0,05$). Είναι ενδεικτικό ότι τα άτομα που γεννήθηκαν σε χωριό παρουσιάζουν στην κλίμακα της Αυτοεκτίμησης/ Αυτοεικόνας μέση τιμή 18,6, που είναι σημαντικά χαμηλότερη της διαμέσου (17) και τείνουν προς τη ζώνη χαμηλής αυτοεκτίμησης. Διαφέρουν, λοιπόν, σημαντικά από τα άτομα εκείνα που γεννήθηκαν σε πόλη, τα οποία έχουν στην ίδια κλίμακα μέση τιμή 17,5, η οποία κυμαίνεται πάνω από τη διάμεσο και ως εκ τούτου εμπίπτουν στη ζώνη ψηλής Αυτοεικόνας/ Αυτοεκτίμησης (Q5-V67).

Πίνακας 6. Μέσες τιμές κλιμάκων / σύνθετου ολικού ΡΑQ κατά απάντηση δημογραφικών ερωτήσεων Ερωτηματολογίου 1.

▼ Ερωτήσεις δημογραφικού χαρακτήρα

	Ε/Ε	ΕΞ	Α.Ε.	Α.Α.	Σ.ΑΝ.	Σ.ΑΣ.	Α.Κ.	Σ.Ο.
	22,5	24,4	17,6	18,6	19,0	22,9	19,3	144,4
Ερ. 5			18,6					145,8
			17,5					144,1
Ερ. 15	23,1		18,5					
	22,0		17,5					
	22,5		17,2					
	23,1		18,0					
	21,1							
Ερ. 18	23,1	22,9			18,3			149,6
	22,0	25,2			19,6			144,1
	22,5	24,9			19,0			145,6

	23,1	23,8			19,5			144,5
	21,1	24,1			17,6			140,8

► **Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα και Κλίμακες PAQ**

3. Εισόδημα οικογένειας

σ Αυτοεκτίμηση/ Αυτοεικόνα (V67)

Τα στοιχεία μας δείχνουν να υπάρχει στατιστικά σημαντικός συσχετισμός ανάμεσα στο εισόδημα στην οικογένεια και τη διάσταση Αυτοεκτίμηση/ Αυτοεικόνα ($p < 0,05$): Οι ερωτηθέντες που προέρχονται από οικογένειες με ιδιαίτερα ψηλό και αυτοί που προέρχονται από οικογένειες με ιδιαίτερα χαμηλό εισόδημα κινούνται με μέσες τιμές 18,5 και 18,0 αντίστοιχα πάνω από τη μέση τιμή του δείγματος των Κύπριων (17,6) και βρίσκονται στη ζώνη χαμηλής Αυτοεκτίμησης/ Αυτοεικόνας. Αντίθετα άτομα από μεσαίες εισοδηματικές τάξεις παρουσιάζουν μέσες τιμές 17,5 και 17,2 και βρίσκονται πιο κοντά στη ζώνη ψηλής Αυτοεκτίμησης/ Αυτοεικόνας (Q15-V67).

Νοητικός τομέας

Στο επίπεδο της νόησης περιλαμβάνεται μεταξύ άλλων και ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αναπτύσσουν ιδέες και σκέψεις για τους άλλους ανθρώπους. Στην περίπτωση του αντικειμένου της έρευνάς μας τοποθετούμε (βάσει των ερωτήσεων του Ερωτηματολογίου 1) τα ακόλουθα:

1. Η διάσταση «εμείς – εσείς» - Η αντίληψη της «διαφορετικότητας» (Ερώτηση 30)²⁹

Ένα καθοριστικό σημείο το οποίο τονίστηκε στην Εισαγωγή (Μέρος Α') είναι ότι οι άνθρωποι αντλούν περηφάνια και αυτοεκτίμηση από τη συμμετοχή τους σε μια ομάδα. Από τη στιγμή, ωστόσο, που θα περάσουν «τα όρια» και θα αρχίσουν να θεωρούν ότι «εμείς» είμαστε καλύτεροι από τους «άλλους», το αποτέλεσμα είναι η ανάπτυξη προκαταλήψεων απέναντι σε ολόκληρα σύνολα ανθρώπων στα οποία

²⁹ Για τις ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου 1 στις οποίες γίνεται αναφορά, βλέπε Παραρτήματα στο Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο IV.

δεν ανήκουν και τα οποία αντιλαμβάνονται κατ' αρχήν ως «διαφορετικά».

σ Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (V72)

Από το συνολικό μας δείγμα οι ερωτηθέντες που βιώνουν εντονότερα τους αλλοδαπούς ως «διαφορετικούς» παρουσιάζουν μέση τιμή στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα του PAQ σημαντικά μεγαλύτερη (147) από τη μέση τιμή του συνολικού δείγματος των ερωτηθέντων Κύπριων (144). Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι αυτοί τείνουν περισσότερο προς τη «ζώνη φτωχής συναισθηματικής και συμπεριφορικής λειτουργίας» ($p < 0.01$). Αντίθετα οι ερωτηθέντες που βιώνουν τους αλλοδαπούς ως να ΜΗΝ έχουν διαφορές από τους ίδιους δείχνουν με μέση τιμή 143 μια αυξημένη τάση προς τη «ζώνη καλής συναισθηματικής και συμπεριφορικής λειτουργίας» σε σύγκριση με το υπόλοιπο δείγμα (Q30-V72)³⁰.

σ Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (V65)

Παράλληλα διαπιστώνουμε ότι ερωτηθέντες που βιώνουν τη διαφορετικότητα των αλλοδαπών πιο έντονα παρουσιάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό τάσεις επιθετικότητας ($p = 0,05$). Έχουν δηλαδή στην κλίμακα Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (PAQ) μέση τιμή 23,5, τιμή, που βρίσκεται αρκετά πάνω από τη θεωρητική διάμεσο (22,5) συγκρινόμενοι με τους ερωτηθέντες που αντιλαμβάνονται τους αλλοδαπούς ως άτομα που δεν παρουσιάζουν καμιά ιδιαίτερη διαφορά από τους ίδιους και που έχουν μέση τιμή στην ίδια κλίμακα 21,9 (Q30 – V65).

2. Συνειδητοποίηση κοινωνικών φαινομένων:

(α) Υπάρχει στην Κύπρο ρατσισμός;

(β) Αυξητική ή μειωτική η τάση ρατσισμού;

Η αντίληψη, η συνειδητοποίηση, αλλά και η παραδοχή ενός κοινωνικού ή καλύτερα αντικοινωνικού φαινομένου, συμβάλλει θετικά και στην πρόληψη ή έστω την αντιμετώπισή του. Στο δείγμα των ερωτηθέντων Κύπριων το φαινόμενο αυτό συσχετίζεται με τις διαστάσεις της Συναισθηματικής Εξάρτησης και της Συναισθηματικής Σταθερότητας και με το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα.

³⁰ Οι ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου 1 αναφέρονται ως Q με τον αντίστοιχο αριθμό ερώτησης ενώ οι διαστάσεις του PAQ αναφέρονται ως V.

σ Συναισθηματική Εξάρτηση (V66)

Στο δείγμα των ερωτηθέντων Κύπριων διαπιστώνεται η ακόλουθη τάση: Άτομα που έχουν στην κλίμακα μέση τιμή 24,9 και άρα τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη της συναισθηματικής εξάρτησης, παραδέχονται την ύπαρξη του ρατσισμού αλλά και θεωρούν ότι υπάρχουν λύσεις για το πρόβλημα. Αντίθετα παρατηρούμε στο δείγμα μας ότι οι Κύπριοι ερωτηθέντες που τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη συναισθηματικής ανεξαρτησίας (μέση τιμή 23,8) αρνούνται κατά κάποιον τρόπο την ύπαρξη του κοινωνικού προβλήματος και βλέπουν το ρατσισμό ως μια κατάσταση λιγότερο σοβαρή, η οποία μάλιστα δεν τους ανησυχεί ($p < 0,05$) (Q41-V66).

σ Συναισθηματική Σταθερότητα (V70)

Παρατηρούμε στο δείγμα μας να διαγράφεται στον τομέα αυτό μια στατιστικά σημαντική τάση ανάμεσα στη συναισθηματική σταθερότητα και τη συνειδητοποίηση του φαινομένου του ρατσισμού ($p < 0,001$): Τα άτομα που φαίνονται να συνειδητοποιούν περισσότερο απ' όλους τους ερωτηθέντες ότι ο ρατσισμός είναι ένα θέμα υπαρκτό είναι κι εκείνα που τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη συναισθηματικής αστάθειας. Βλέπουμε δηλαδή ότι τα άτομα αυτά καταγράφουν μέση τιμή 23,9, που είναι αρκετά ψηλότερη από τη διάμεσο της κλίμακας (22,9). Η διαπίστωση αυτή καθόλου δε μας ξενίζει αφού σύμφωνα με τα στοιχεία της κλίμακας αυτής συνειδητοποιούν περισσότερο και ανησυχούν οι ερωτηθέντες εκείνοι οι οποίοι γενικά αναστατώνονται εύκολα με μικρές ανατροπές ή δυσκολίες και τείνουν να χάνουν την ψυχραιμία τους κάτω από συνθήκες έστω και μικρής έντασης (Q41-V70).

σ Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (V72)

Από το δείγμα των ερωτηθέντων Κύπριων εκείνοι οι οποίοι θεωρούν ότι η τάση ρατσισμού στην περιοχή που διαμένουν είναι αυξητική παρουσιάζουν στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα του PAQ μέση τιμή 148, η οποία είναι σε μεγάλο βαθμό ψηλότερη από τη διάμεσο 144,4 ($p < 0,05$). Τα άτομα αυτά βρίσκονται στη ζώνη φτωχής συμπεριφορικής/ συναισθηματικής λειτουργίας. Αντίθετα με σημαντική διαφορά στη μέση τιμή (142,2) και με εμφανέστατη τάση προς τη ζώνη καλής συμπεριφορικής/ συναισθηματικής λειτουργίας βρίσκονται οι ερωτηθέντες που βιώνουν την τάση προς ρατσισμό ως μειωτική (Q49-V72). Το ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο τα άτομα αυτά εθελουφλούν ή δεν ασχολούνται με κοινωνικά θέματα/ προβλήματα. Εκτός κι αν έχοντας καλή συμπεριφορική/ συναισθηματική λειτουργία

							19,4	
							20,1	
Ερ. 46							19,6	
							19,1	
							19,8	
							18,7	
Ερ. 48	22,4	24,6	17,6					
	22,5	24,1	17,7					
	23,7	22,6	18,8					
Ερ. 49								147,9
								144,5
								142,2
								143,1

► **Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα και Κλίμακες ΡΑQ**

3. «Ερμηνείες»: Ποιοι είναι οι κοινωνικοί φορείς του ρατσισμού;

Στο ερώτημα που αναζητεί κατά κάποιον τρόπο τους «υπεύθυνους» κοινωνικούς φορείς για την ύπαρξη και την εξάπλωση ρατσισμού, διαπιστώνουμε σημαντικές διαφορές μεταξύ των ερωτηθέντων σε συνάρτηση με τη διάσταση της προσωπικότητας που ονομάζεται Συναισθηματική Ανταπόκριση και έχει άμεση σχέση με την «εσωστρέφεια» και την «εξωστρέφεια».

σ Συναισθηματική Ανταπόκριση (V69)

Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων δείχνει μια τάση που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «αναμενόμενη». Οι Κύπριοι ερωτηθέντες που θεωρούν ότι ο ρατσισμός επωάζεται περισσότερο μέσα στον *κοινωνικό περίγυρο* του ατόμου, κυρίως τις παρέες συνομηλίκων και

ότι επηρεάζεται σημαντικά από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ($p < 0,01$) είναι άτομα τα οποία τείνουν προς τον αυθορμητισμό και την εξωτερίκευση των συναισθημάτων. Τα άτομα αυτά καταγράφουν μέση τιμή στην κλίμακα Σ.ΑΝ. 18,9 που είναι κάπως χαμηλότερη από τη διάμεσο (19,0) (Q42-V69). Οι ερωτηθέντες, οι οποίοι καταγράφουν μέση τιμή στην κλίμακα Σ.ΑΝ. 20,1, τιμή αρκετά ψηλότερη από τη διάμεσο (19,0), και τείνουν περισσότερο στην εσωστρέφεια και την συναισθηματική απομόνωση, δίνουν διαφορετική ερμηνεία: Θεωρούν το *σχολείο* ως τον υπεύθυνο κοινωνικό φορέα στην ανάπτυξη του ρατσισμού.

σ Κοσμοθεώρηση (V71)

Εξάλλου, η τάση επίρριψης ευθυνών στο *σχολείο* για την εμφάνιση και εξάπλωση του κοινωνικού φαινομένου του ρατσισμού παρουσιάζεται αυξημένη και στους ερωτηθέντες οι οποίοι σύμφωνα με το PAQ τείνουν προς αρνητική κοσμοθεώρηση ($p = 0,05$) (V42-V71). Τα άτομα αυτά έχουν μέση τιμή στην κλίμακα Κοσμοθεώρηση που κυμαίνεται στο 20,0 και βρίσκεται πάνω από τη διάμεσο του δείγματός μας (19,0).

4. Ο μηχανισμός της εκλογίκευσης – «Δικαιολογείται ο ρατσισμός»;

Πολλές φορές το άτομο χρησιμοποιεί έναν μηχανισμό άμυνας που ονομάζεται «εκλογίκευση», όπου εξασφαλίζει – με παραδεκτές, για το ίδιο και τους άλλους, δικαιολογίες παρορμητικών πράξεων και συναισθημάτων - την προστασία της αυτοεκτίμησής του. Συχνά ο μηχανισμός αυτός χρησιμοποιείται ως μια προσπάθεια κάλυψης λαθών και αποτυχιών (Χουντουμάδη, Πατεράκη, 1989).

σ Κοσμοθεώρηση

Στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια η διάσταση «Κοσμοθεώρηση» (V71) φαίνεται να επηρεάζει αρκετά τις απόψεις σε θέματα δικαιολόγησης ρατσισμού.

Πι Διαπιστώνεται κατ' αρχήν η ακόλουθη τάση ($p < 0,05$): Οι ερωτηθέντες που έχουν την πεποίθηση ότι υπάρχει «εκ φύσεως» ανώτερη φυλή, τείνουν να έχουν στη διάσταση «Κοσμοθεώρηση» μέση τιμή (20,6), που είναι σημαντικά μεγαλύτερη της διαμέσου (19,3). Αυτό δείχνει ότι έχουν δυνατή τάση προς τη ζώνη αρνητικής κοσμοθεώρησης, αντιμετωπίζουν δηλαδή γενικά το περιβάλλον τους ως ανασφαλές, απειλητικό ή εχθρικό (Q37-V71).

Κατόπιν των προαναφερθέντων δε μας ξενίζει το επόμενο αποτέλεσμα:

Στην ερώτηση κατά πόσον ο ρατσισμός είναι ένα φαινόμενο δικαιολογημένο παρατηρούμε στο δείγμα των Κύπριων ότι αυτοί που θεωρούν το ρατσισμό ως ένα κοινωνικά δικαιολογημένο φαινόμενο τείνουν και προς αρνητική κοσμοθεώρηση ($p < 0,01$). Τα άτομα αυτά έχουν στην κλίμακα μέση τιμή 20,5, η οποία βρίσκεται σημαντικά πιο πάνω από τη διάμεσο (19,3). Αντίθετα οι ερωτηθέντες που έχουν ξεκάθαρη άποψη, ότι δηλαδή ο ρατσισμός είναι αδικαιολόγητος τείνουν με μέση τιμή 18,8 προς θετική κοσμοθεώρηση. Πρόκειται ως εκ τούτου για άτομα τα οποία βιώνουν το περιβάλλον ως καλό, ασφαλές, φιλικό, ευχάριστο και καθόλου απειλητικό (Q44-V71).

Είναι, εξάλλου, χαρακτηριστικό ότι διαπιστώνουμε πως τα άτομα που τείνουν προς αρνητική κοσμοθεώρηση θεωρούν τις ομάδες των ξένων ή τις μειονότητες να έχουν μεγάλο βαθμό ευθύνης σε καταστάσεις διακρίσεων ($p < 0,05$). Άτομα με μέση τιμή 19,8, δηλαδή πάνω από τη διάμεσο του δείγματός μας (19,3) πιστεύουν ότι οι στάσεις των ιδίων των αλλοδαπών είναι η αιτία που ενοχλεί και φέρνει το ρατσισμό (Q46-V71).

5. Γενικά συμπεράσματα για το νοητικό τομέα

Παραθέτουμε σε σύνοψη *πέντε σημείων* τα γενικά συμπεράσματα που απορρέουν από την ανάλυση του νοητικού τομέα που προηγήθηκε:

1. Από το σύνολο των ερωτηθέντων τα άτομα τα οποία αισθάνονται εντονότερα τις διαφορές στη διάσταση «*εμείς-εσείς*» τείνουν παράλληλα περισσότερο προς τη ζώνη φτωχής συναισθηματικής λειτουργίας του PAQ.
2. Ερωτηθέντες που βιώνουν τη διαφορετικότητα των αλλοδαπών εντονότερα, παρουσιάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους υπόλοιπους ερωτηθέντες τάσεις προς εχθρότητα/ επιθετικότητα στην αντίστοιχη κλίμακα του PAQ.
3. Η αντίληψη και κατ' επέκταση η παραδοχή της ύπαρξης του κοινωνικού φαινομένου του ρατσισμού γίνεται στο δείγμα των ερωτηθέντων από τα άτομα εκείνα τα οποία τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη συναισθηματικής εξάρτησης. Εξάλλου η συνειδητοποίηση του κοινωνικού φαινομένου του ρατσισμού παρουσιάζεται εντονότερα στους ερωτηθέντες οι

οποίοι τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη συναισθηματικής αστάθειας.

4. Η τάση επίρριψης ευθυνών στο σχολείο για την επώαση του κοινωνικού φαινομένου του ρατσισμού καταγράφεται από άτομα με φτωχή συναισθηματική ανταπόκριση (περισσότερο εσωστρεφή) καθώς επίσης και από τους ερωτηθέντες οι οποίοι τείνουν προς αρνητική κοσμοθεώρηση.
5. Όσον αφορά το μηχανισμό της «εκλογίκευσης», δηλαδή της προσπάθειας εξεύρευσης δικαιολογιών για παρορμητικές πράξεις και συναισθήματα βλέπουμε κατ' αρχήν ότι άτομα με τάση προς αρνητική κοσμοθεώρηση έχουν εκ πεποιθήσεως την άποψη ότι υπάρχει «ανώτερη φυλή». Συνεπώς τα ίδια άτομα θεωρούν το ρατσισμό ως ένα φαινόμενο κοινωνικά δικαιολογημένο. Εκ παραλλήλου, άτομα που τείνουν προς αρνητική κοσμοθεώρηση θεωρούν ότι οι ομάδες μειονοτήτων έχουν μεγάλο βαθμό ευθύνης σε καταστάσεις φυλετικών/κοινωνικών διακρίσεων.

Συμπεριφορικός τομέας

Στο απόσπασμα που προηγήθηκε είδαμε τις ιδέες και σκέψεις που αναπτύσσονται για άλλες ομάδες ανθρώπων σε σχέση με τις διαστάσεις της προσωπικότητας. *Πολλές φορές ο τρόπος που σκεφτόμαστε για ένα θέμα, μια ομάδα, μια κατάσταση αποτελεί τη βάση για τη συμπεριφορά που αναπτύσσουμε.*

Θα εξετάσουμε στη συνέχεια το συμπεριφορικό στοιχείο των στάσεων, τις διακρίσεις, δηλαδή τις αρνητικές συμπεριφορές που αναπτύσσουμε απέναντι στα μέλη άλλων κοινωνικών ομάδων διαφορετικών από τη δική μας.

1. Η συμπεριφορά καθοδηγείται από τη σκέψη: «Τι είναι ρατσισμός»;

Παρόλο ότι η αποσαφήνιση της έννοιας του ρατσισμού θα έπρεπε ίσως να συζητηθεί στο προηγούμενο απόσπασμα (νόηση) προτιμούμε να την ομαδοποιήσουμε στον τομέα «συμπεριφορά» αφού η συμπεριφορά καθοδηγείται από τη σκέψη.

σ Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (V72)

Στην αποσαφήνιση της έννοιας «ρατσισμός» το δείγμα των ερωτηθέντων Κύπριων παρουσιάζει την ακόλουθη στατιστικά σημαντική τάση ($p < 0,05$): Άτομα που επιλέγουν τον «ηπιότερο» ορισμό για το ρατσισμό έχουν πολύ χαμηλότερη μέση τιμή στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (141,5) από τη διάμεσο του δείγματος (144,4). Δηλαδή, τα άτομα αυτά κινούνται περισσότερο στη ζώνη καλής συμπεριφορικής/συναισθηματικής λειτουργίας της προσωπικότητας. Αντίθετα, οι ερωτηθέντες εκείνοι που επιλέγουν «σκληρότερους» ορισμούς για το φαινόμενο «ρατσισμός» παρουσιάζουν μέση τιμή ψηλότερη (147) της διαμέσου (144,4), πράγμα που δείχνει ότι τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη φτωχής συμπεριφορικής/ συναισθηματικής λειτουργίας (Q40-V72).

2. Ξενοφοβία

Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν οι Κύπριοι αποφεύγουν να συνάπτουν επαφές με «ξένους», αν δηλαδή υπάρχει «ξενοφοβία» και, αν ναι, με ποιες διαστάσεις της προσωπικότητας βρίσκεται το φαινόμενο αυτό σε συνάρτηση. Το θέμα αυτό τοποθετείται στον τομέα της συμπεριφοράς επειδή υποδηλώνει όχι μόνο το συναίσθημα της φοβίας προς τους ξένους αλλά δείχνει τον τρόπο συμπεριφοράς απέναντί τους, δηλαδή την αποφυγή τους.

σ Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (V65)

Οι Κύπριοι ερωτηθέντες οι οποίοι με τη απάντησή τους στη συγκεκριμένη ερώτηση υποδηλώνουν «ξενοφοβία», αναφέρουν δηλαδή, ότι στην οικογένειά τους «πάντοτε» αποφεύγουν τους ξένους, καταγράφουν με μέση τιμή (24,6) στατιστικά σημαντική αυξημένη τάση προς εχθρότητα/επιθετικότητα (διάμεσος 22,5). Εξάλλου, οι ερωτηθέντες που απαντούν ότι «ποτέ» δεν αποφεύγουν τους ξένους στην οικογένειά τους καταγράφουν και τις χαμηλότερες τάσεις προς εχθρότητα/ επιθετικότητα (22,0) ($p < 0,001$) (Q54-V65).

σ Συναισθηματική Εξάρτηση (V66)

Παράλληλα με την εχθρότητα/ επιθετικότητα φαίνεται να υπάρχει συνάρτηση της ξενοφοβίας με τη διάσταση της συναισθηματικής εξάρτησης: Οι ερωτηθέντες που δηλώνουν ότι «πάντοτε» αποφεύγουν τους ξένους στην οικογένεια παρουσιάζουν συγχρόνως, με μέση τιμή 25,0 (διάμεσος κλίμακας 24,4), έντονη τάση προς συναισθηματική

εξάρτηση ($p < 0,001$). Αντίθετα τα άτομα που δηλώνουν κατηγορηματικά ότι δεν αποφεύγουν τους ξένους στην οικογένεια καταγράφουν με μέση τιμή 22,0 και τις ψηλότερες τάσεις προς συναισθηματική ανεξαρτησία (Q54-V66).

σ Αυτοεκτίμηση (V67)

Τέλος, οι ερωτηθέντες που υποδηλώνουν σε μεγάλο βαθμό ξеноφοβία και απαντούν ότι «πάντοτε» αποφεύγουν τους ξένους στην οικογένεια, τείνουν με μέση τιμή 18,2 στην αντίστοιχη κλίμακα προς σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης ($p < 0,01$.) από τους ερωτηθέντες που δηλώνουν ότι δεν αποφεύγουν τους ξένους στην οικογένεια. Οι δεύτεροι έχουν μέση τιμή 17,4 η οποία δηλώνει ιδιαίτερα ψηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης (Q53-V67).

Πίνακας 8. Μέσες τιμές κλιμάκων / σύνθετου ολικού PAQ κατά απάντηση ερωτήσεων συμπεριφοράς Ερωτηματολογίου 1.

▼ Ερωτήσεις συμπεριφορικού τομέα «διακρίσεις»

	E/E (V65)	EΞ (V66)	A.E. (V67)	A.A. (V68)	Σ.ΑΝ. (V69)	Σ.ΑΣ. (V70)	A.K. (V71)	Σ.Ο.Α. (V72)
	22,5	24,4	17,6	18,6	19,0	22,9	19,3	144,4
Ερ. 33	22,2		17,5					
	23,8		19,2					
	23,9		17,9					
Ερ. 34				19,2				148,0
				19,3				147,0
				19,0				148,0
				18,6				142,4

				18,1				142,7
Ερ. 40								146,7 143,9 141,5
Ερ. 47	22,1 22,6 22,8 23,7		17,4 19,1 17,8 17,3	18,4 19,7 18,5 18,5				
Ερ. 54	22,0 22,3 23,5 24,6	24,2 24,4 25,0 25,0	17,4 17,6 17,9 18,2					
Ερ.57	23,6 21,9							
Ερ. 68		20,9 25,0 23,3 21,3						

► **Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα και Κλίμακες ΡΑQ**

3. Δικαίωμα για ... ανθρώπινα δικαιώματα

Οι συμπεριφορές που θα αναπτύξει κανείς απέναντι στους αλλοδαπούς επηρεάζονται και από την άποψή του όσον αφορά τα

ανθρώπινα δικαιώματα. Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας δείχνουν τις ακόλουθες συναρτήσεις σε σχέση με το θέμα αυτό:

σ Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (V65)

Στο δείγμα των ερωτηθέντων Κύπριων διαφαίνεται ξεκάθαρα η ακόλουθη τάση:

Άτομα που πιστεύουν ότι στον κόσμο που ζούμε ΔΕΝ θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να έχουν ίσα δικαιώματα καταγράφουν στην κλίμακα Εχθρότητα/ Επιθετικότητα μέση τιμή 23,8, που είναι σημαντικά ψηλότερη της διαμέσου (22,5). Τα άτομα αυτά βρίσκονται δηλαδή στη ζώνη υψηλής εχθρότητας/επιθετικότητας. Αντίθετα οι ερωτηθέντες που θεωρούν τα ίσα δικαιώματα ως αυτονόγητη ανθρώπινη αξία, έχουν στην ίδια κλίμακα μέση τιμή 22,2 η οποία βρίσκεται κάπως κάτω από τη διάμεσο και τους τοποθετεί στη ζώνη χαμηλής εχθρότητας/επιθετικότητας ($p < 0,05$) (Q33-V65).

σ Αυτοεκτίμηση/ Αυτοεικόνα (V67)

Διαφαίνεται πολύ εμφαντικά ότι τα άτομα που βρίσκονται στη ζώνη χαμηλής αυτοεκτίμησης/αυτοεικόνας δεν πιστεύουν στα ίσα δικαιώματα. Αναλυτικά: Οι ερωτηθέντες που απαντούν αρνητικά το σχετικό ερώτημα καταγράφουν στην κλίμακα Α.Α. μέση τιμή 19,2 που είναι σημαντικά ψηλότερη της διαμέσου (17,6). Καταγράφεται μια στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των ατόμων που απαντούν αρνητικά και εκείνων που απαντούν καταφατικά στο θέμα της ισότητας των δικαιωμάτων ($p < 0,05$). Οι Κύπριοι ερωτηθέντες που απαντούν καταφατικά βρίσκονται με μέση τιμή 17,5 στη ζώνη υψηλής αυτοεκτίμησης/ αυτοεικόνας (Q33-V67).

4. Κοινωνική βοήθεια προς τους αλλοδαπούς

Στον τομέα της «συμπεριφοράς» κατατάσσεται και η διερεύνηση της διάθεσης των Κύπριων ερωτηθέντων να αποδεχθούν κοινωνική βοήθεια προς τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Κύπρο καθώς και η μορφή της βοήθειας που θα ήταν διαθετιμένοι είτε να δώσουν οι ίδιοι είτε να «ανεχθούν» να δοθεί από άλλους κοινωνικούς φορείς.

Παρατηρούμε στατιστικά σημαντικούς συσχετισμούς με τις διαστάσεις εχθρότητα/επιθετικότητα, αυτοεικόνα και αυτάρκεια.

σ Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (V65)

Οι ερωτηθέντες Κύπριοι που δεν ανέχονται να δίνεται βοήθεια προς τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Κύπρο παρουσιάζουν στην

κλίμακα εχθρότητα/επιθετικότητα μέση τιμή 23,7 και βρίσκονται στη ζώνη ψηλής εχθρότητας/επιθετικότητας. Αντίθετα τα άτομα που θεωρούν αυτονόητη τη βοήθεια προς τους αλλοδαπούς έχουν σημαντικά χαμηλότερη μέση τιμή στην ίδια κλίμακα (22,0) και εμπίπτουν ξεκάθαρα στη ζώνη χαμηλής εχθρότητας/επιθετικότητας (διάμεσος 22,5) ($p < 0,05$) (Q47-V65).

σ Αυτοεικόνα/ Αυτοεκτίμηση (V67)

Άτομα που τείνουν με μέση τιμή 19,1 προς χαμηλή αυτοεκτίμηση (διάμεσος 17,6) υποστηρίζουν ότι οι ξένοι που διαμένουν στην Κύπρο πρέπει να βοηθούνται και προτιμούν τη χρηματική βοήθεια αντί των άλλων δύο επιλογών, (δηλαδή φιλία ή εκπαίδευση). Στο σημείο αυτό διαφέρουν σημαντικά από τους ερωτηθέντες με ψηλότερη αυτοεκτίμηση (μέσες τιμές 17,4/17,8 αντίστοιχα) οι οποίοι θεωρούν ότι η βοήθεια στους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Κύπρο πρέπει να παρέχεται υπό μορφή φιλίας ή εκπαίδευσης ($p < 0,05$) (Q47-V67).

σ Αυτάρκεια (V68)

Παρόμοια τάση με αυτήν που συναντούμε στην προηγούμενη κλίμακα (Α.Α.) βλέπουμε και σε σχέση με την αυτάρκεια. Αναλυτικά: Τα άτομα που θεωρούν ότι η βοήθεια προς τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Κύπρο πρέπει να είναι χρηματική (και απρόσωπη;) παρουσιάζουν με μέση τιμή 19,7 αρνητικά συναισθήματα αυτάρκειας (διάμεσος 18,6). Αντίθετα οι ερωτηθέντες με μέσες τιμές (18,4/18,5 αντίστοιχα) δηλαδή κοντά στη διάμεσο (18,6) και στη ζώνη θετικής αυτάρκειας, θεωρούν ότι η βοήθεια προς τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Κύπρο πρέπει να παρέχεται υπό μορφή φιλίας ή εκπαίδευσης ($p < 0,01$) (Q47-V68).

5. Διακίνηση σε χώρους όπου συχνάζουν αλλοδαποί

Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς κατά πόσον ορισμένα άτομα αντιμετωπίζουν πρόβλημα στη διακίνησή τους σε συγκεκριμένους χώρους επειδή στους χώρους αυτούς συχνάζουν περισσότερο αλλοδαποί.

Τα αποτελέσματα του Ερωτ. 1 δείχνουν ότι διαπιστώνεται ένα τέτοιο πρόβλημα στο δείγμα των ερωτηθέντων Κύπριων. Βλέπουμε εξάλλου ότι υπάρχει στατιστική συνάφεια με τις διαστάσεις του PAQ όπως αυτές παρουσιάζονται στη συνέχεια:

σ Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα (V72)

Σε σχέση με το γενικό προφίλ της λειτουργίας της προσωπικότητας διαπιστώνουμε ότι: Οι ερωτηθέντες που με τις απαντήσεις τους υποδηλώνουν ρατσιστικές τάσεις, που δηλώνουν δηλαδή ότι αποφεύγουν επισταμένα χώρους όπου συχνάζουν αλλοδαποί έχουν στο Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα μέσες τιμές που κυμαίνονται σημαντικά πιο ψηλά (148,147,148 αντίστοιχα στις 3 πρώτες επιλογές της ερώτησης) από τη διάμεσο (144,4). Το αποτέλεσμα αυτό δείχνει ξεκάθαρα ότι τα άτομα αυτά βρίσκονται στη ζώνη της φτωχής συναισθηματικής/συμπεριφορικής λειτουργίας της προσωπικότητας. Αντίθετα οι ερωτηθέντες που δηλώνουν ότι όχι μόνο δεν αντιμετωπίζουν ένα τέτοιο πρόβλημα αλλά και επιδιώκουν την επικοινωνία με τους αλλοδαπούς παρουσιάζουν μέσες τιμές σημαντικά χαμηλότερες (142,4/142,7) της διαμέσου και κινούνται σαφώς στη ζώνη καλής συναισθηματικής/ συμπεριφορικής λειτουργίας της προσωπικότητας ($p < 0,05$) (Q35-V72).

σ Αυτάρκεια (V68)

Σε σχέση με την αποφυγή χώρων όπου συχνάζουν αλλοδαποί, παρατηρούμε στατιστικά σημαντική διαφορά σε συνάρτηση με τη διάσταση της αυτάρκειας. Αναλυτικά: Οι Κύπριοι ερωτηθέντες που απαντούν καταφατικά σε μια από τις τρεις πρώτες επιλογές της ερώτησης ότι δηλαδή έχουν πρόβλημα να επισκέπτονται χώρους στους οποίους συχνάζουν αλλοδαποί, βρίσκονται στη ζώνη χαμηλής αυτάρκειας. Παρουσιάζουν μέσες τιμές 19,2/19,3/19,0 αντίστοιχα, τιμές που βρίσκονται σημαντικά πιο πάνω από τη διάμεσο (18,6). Αντίθετα οι ερωτηθέντες που δηλώνουν ότι όχι μόνο δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα διακίνησης σε χώρους όπου συχνάζουν αλλοδαποί αλλά και επιδιώκουν την επικοινωνία μαζί τους, εμφανίζονται να κινούνται στη ζώνη υψηλής αυτάρκειας με μέσες τιμές 18,6/18,1 αντίστοιχα ($p < 0,01$)(Q35-V72).

σ Συναισθηματική Σταθερότητα (V70)

Ο ρατσισμός που εκφράζεται υπό τη μορφή αποφυγής χώρων όπου συχνάζουν αλλοδαποί εκδηλώνεται και σε συνάρτηση με τη συναισθηματική σταθερότητα. Λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά της συναισθηματικής αστάθειας (βάσει της θεωρίας PART) (απρόβλεπτες αλλαγές διάθεσης, εύκολες αναστατώσεις, απώλεια ψυχραιμίας έστω και κάτω από συνθήκες μικρής έντασης) δε μας ξενίζει διόλου το γεγονός ότι άτομα που κινούνται περισσότερο στη

ζώνη συναισθηματικής αστάθειας (μέσες τιμές 23,2/23,5) αποφεύγουν διάφορους χώρους, έστω κι αν τους αρέσουν, είτε σε μια διάθεση κομπορμιισμού («τους αποφεύγουν κι άλλοι») είτε επειδή αισθάνονται ότι εκεί παραμονεύουν άγνωστοι κίνδυνοι. Αντίθετα οι ερωτηθέντες που κινούνται περισσότερο στον πόλο της συναισθηματικής σταθερότητας παρουσιάζουν με μέσες τιμές 22,6 και 22,8 (διάμεσος 22,9) στις δυο τελευταίες επιλογές της ερώτησης ότι είτε δεν έχουν κανένα πρόβλημα να επισκέπτονται τους χώρους αυτούς είτε πηγαίνουν εκεί σε μια προσπάθεια επικοινωνίας με αλλοδαπούς ($p < 0,05$) (Q34-V70).

6. Τιμωρία στους παράνομους αλλοδαπούς

Η άποψη ότι οι ξένοι που έρχονται παράνομα στην Κύπρο πρέπει να τιμωρούνται και μάλιστα παραδειγματικά με φυλακή ή/και ξυλοδαρμό ώστε να σταματήσουν να έρχονται, παρουσιάζει θετική συνάφεια με τη διάσταση Εχθρότητα/ Επιθετικότητα.

σ Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (V65)

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους ερωτηθέντες που απαντούν την ερώτηση αυτή καταφατικά κι αυτούς που απαντούν αρνητικά σε συνάρτηση με την επιθετικότητα. Αναλυτικά: Τα άτομα που πιστεύουν σε σκληρές τιμωρίες των παράνομων αλλοδαπών βρίσκονται με μέση τιμή 23,6 σημαντικά πάνω από τη διάμεσο (22,5) και κινούνται ξεκάθαρα στη ζώνη υψηλής Εχθρότητας/Επιθετικότητας. Αντίθετα οι Κύπριοι που απαντούν αρνητικά τη σχετική ερώτηση έχουν στην προαναφερθείσα κλίμακα μέση τιμή 21,9 που βρίσκεται κάτω από τη διάμεσο κι άρα βρίσκονται στη ζώνη χαμηλής εχθρότητας/ επιθετικότητας ($p < 0,05$) (Q57-V65).

7. Σύναψη γάμου με αλλοδαπό/ αλλοδαπή

Στο επίπεδο της συμπεριφοράς θέλουμε να ελέγξουμε κατά πόσο οι Κύπριοι θεωρούν την σύναψη μιας σεξουαλικής σχέσης με αλλοδαπό/αλλοδαπή ως εφικτή επιλογή συμπεριφοράς και εξετάζουμε κάτω από ποιους όρους θεωρούν το ενδεχόμενο αυτό αποδεκτό. Παρατηρούμε ότι η διάθεση προς μια τέτοια σχέση επηρεάζεται σημαντικά από τη διάσταση εχθρότητα/επιθετικότητα. Αναλυτικά:

σ Εχθρότητα/ Επιθετικότητα (V65)

Υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους ερωτηθέντες. Άτομα τα οποία θα ανέπτυσαν σεξουαλική σχέση με ξένο/ξένη είτε μόνο μέσω του θεσμού του γάμου είτε επειδή υπάρχει αμοιβαίο συναισθηματικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν στην κλίμακα εχθρότητα/επιθετικότητα χαμηλά επίπεδα. Τα άτομα αυτά έχουν μέσες τιμές 20,9/21,2 αντίστοιχα στην πρώτη και την τέταρτη επιλογή της ερώτησης. Από την άλλη βλέπουμε ότι οι ερωτηθέντες που θα ανέπτυσαν μια τέτοια σχέση με αλλοδαπό/ αλλοδαπή είτε μόνο επί πληρωμή είτε χωρίς συναισθηματική ανάμειξη («ως εραστή») βρίσκονται με τιμές 25,0 και 23,3 αρκετά πιο πάνω από τη διάμεσο (22,5) στη ζώνη ψηλής εχθρότητας/ επιθετικότητας ($p < 0,01$) (Q68-V65).

8. Γενικά Συμπεράσματα για το συμπεριφορικό τομέα

Παραθέτουμε σε σύνοψη πέντε σημείων τα γενικά συμπεράσματα που απορρέουν από την ανάλυση του συμπεριφορικού τομέα που προηγήθηκε:

1. Παρατηρούμε ότι οι ερωτηθέντες οι οποίοι επιλέγουν τους «σκληρότερους» ορισμούς για το φαινόμενο «ρατσισμός», τείνουν περισσότερο προς τη ζώνη φτωχής συμπεριφορικής/συναισθηματικής λειτουργίας.
2. **Ξενοφοβία:** Οι Κύπριοι ερωτηθέντες που με τις σχετικές απαντήσεις τους στο Ερωτηματολόγιο 1 υποδηλώνουν ξενοφοβία καταγράφουν στη σχετική διάσταση του PAQ σημαντικά αυξημένη τάση προς εχθρότητα/ επιθετικότητα. Παρατηρούμε παράλληλα ότι υπάρχει συνάρτηση της ξενοφοβίας με τη συναισθηματική εξάρτηση. Δηλαδή οι ερωτηθέντες που δηλώνουν κατηγορηματικά ότι αποφεύγουν τους αλλοδαπούς στην οικογένεια παρουσιάζουν και έντονη τάση προς συναισθηματική εξάρτηση. Εξάλλου, το φαινόμενο της ξενοφοβίας στη συμπεριφορά παρουσιάζεται εντονότερα μεταξύ των ερωτηθέντων που καταγράφουν στην αντίστοιχη κλίμακα του PAQ χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Η ξενοφοβία εκδηλώνεται μεταξύ άλλων και με την άρνηση ενός ατόμου να διακινηθεί ή να παρευρεθεί σε χώρους στους οποίους συχνάζουν αλλοδαποί. Υπάρχουν στο δείγμα των

ερωτηθέντων άτομα τα οποία δηλώνουν κατηγορηματικά ότι αποφεύγουν χώρους όπου συχνάζουν αλλοδαποί. Τα άτομα αυτά τείνουν, σύμφωνα με το PAQ, προς τη ζώνη φτωχής συναισθηματικής/ συμπεριφορικής λειτουργίας. Παράλληλα, άτομα που κινούνται περισσότερο στη ζώνη συναισθηματικής αστάθειας αποφεύγουν να επισκέπτονται χώρους στους οποίους συχνάζουν αλλοδαποί.

3. *Δικαίωμα...για δικαιώματα*: Παρατηρούμε στο δείγμα μας τις ακόλουθες τάσεις: Άτομα που πιστεύουν ότι δε θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να έχουν ίσα δικαιώματα, βρίσκονται στη ζώνη υψηλής εχθρότητας/επιθετικότητας. Εξάλλου, οι ερωτηθέντες που δεν πιστεύουν στα ίσα δικαιώματα βρίσκονται στη ζώνη χαμηλής αυτοεκτίμησης/ αυτοεικόνας.
4. *Κοινωνική βοήθεια προς αλλοδαπούς*: Οι Κύπριοι ερωτηθέντες που δεν ανέχονται την ιδέα προσφοράς κοινωνικής βοήθειας προς τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Κύπρο βρίσκονται σύμφωνα με το PAQ στη ζώνη υψηλής εχθρότητας/ επιθετικότητας. Παράλληλα Κύπριοι ερωτηθέντες με χαμηλή αυτοεκτίμηση/ αυτοεικόνα φρονούν ότι θα πρέπει να δίνεται βοήθεια στους αλλοδαπούς αλλά υπό μορφή χρημάτων (αντί εκπαίδευσης ή φιλίας). Τη μορφή της απρόσωπης χρηματικής βοήθειας προς τους αλλοδαπούς φαίνονται να προτιμούν και οι ερωτηθέντες που εμπίπτουν στη ζώνη χαμηλής αυτάρκειας.
5. Η άποψη ότι οι ξένοι που έρχονται παράνομα στο νησί πρέπει να τιμωρούνται παραδειγματικά με σκληρά μέτρα (π.χ. φυλάκιση) παρουσιάζεται περισσότερο στους ερωτηθέντες οι οποίοι σύμφωνα με τα αποτελέσματα του PAQ τείνουν ξεκάθαρα προς τη ζώνη υψηλής εχθρότητας/ επιθετικότητας. Δηλαδή όσο πιο ψηλά αποτελέσματα υπάρχουν στη διάσταση αυτή τόσο πιο αυστηρά τιμωρητικά μέτρα για τους παράνομους αλλοδαπούς εισηγούνται οι ερωτηθέντες.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Έγινε μια εκτεταμένη παρουσίαση για τις ρίζες της προκατάληψης από την ψυχο-κοινωνική οπτική γωνία, με ειδικές επισημάνσεις των εννοιολογικών «εργαλείων»: στερεότυπα, διακρίσεις, ρατσισμός ως στοιχείων που ενδυναμώνουν την ψυχοπαθολογία της προκατάληψης ψυχολογικών διεργασιών πίσω από το φαινόμενο του ρατσισμού.

Η ψυχο-κοινωνική διάσταση χρησιμοποίησε μια θεωρία Κοινωνικοποίησης όπως είναι η Θεωρία Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης (PART) στη διερεύνηση της γενικότερης ψυχικής διάθεσης και αξιολόγηση της προσωπικότητας του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα.

Με χρήση του ερωτηματολογίου PAQ (Personality Assessment Questionnaire) επιχειρήθηκε:

- η σκιαγράφιση του ψυχολογικού προφίλ των ερωτηθέντων
- η τοποθέτηση της προσωπικότητας σε συνάρτηση με το αντικείμενο της έρευνας, δηλαδή την αντικοινωνική συμπεριφορά και τις τάσεις ρατσισμού, και
- η εξαγωγή συμπερασμάτων για το «είδος» της προσωπικότητας που στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο που εξετάζουμε παρουσιάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τάσεις προς αντικοινωνική συμπεριφορά και ρατσισμό.

Το θεωρητικό μας πλαίσιο καθώς και το ερευνητικό εργαλείο έδωσαν τη δυνατότητα της διερεύνησης του συνδετικού κρίκου μεταξύ της γονεϊκής απόρριψης και της εξ αυτής δημιουργίας επτά διαστάσεων της προσωπικότητας τα οποία τοποθετούνται σε επτά αντίστοιχες κλίμακες:

- Εχθρότητα/ Επιθετικότητα
- Συναισθηματική Εξάρτηση
- Αυτοεκτίμηση/ Αυτοεικόνα
- Αυτάρκεια

- Συναισθηματική Ανταπόκριση
- Συναισθηματική Σταθερότητα και
- Κοσμοθεώρηση.

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε σε δυο επίπεδα. Το πρώτο αφορούσε το Σύνθετο Ολικό Αποτέλεσμα του PAQ, όπου έγινε μια γενικού τύπου αξιολόγηση σε σχέση με τη γενικότερη συναισθηματική και συμπεριφορική λειτουργία της προσωπικότητας των ερωτηθέντων καθώς και κατά κλίμακα ανάλυση των αποτελεσμάτων. Καταγράφηκε από τα αποτελέσματα το σχηματικό «προφίλ» της προσωπικότητας στο σύνθετο αποτέλεσμα για τις επτά διαστάσεις του PAQ. Στο δεύτερο επίπεδο ελέγχονται συσχετισμοί ανάμεσα στις επτά διαστάσεις της προσωπικότητας με ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου 1. Στη στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο χ^2 και για κάθε περίπτωση ξεχωριστά διατυπώθηκε η τιμή πιθανότητας (p-value). Έγινε παράλληλα ομαδοποίηση των ερωτήσεων όπου διαπιστώθηκαν συσχετισμοί.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων Κύπριων εμπίπτει στη «ζώνη καλής συμπεριφορικής/ συναισθηματικής λειτουργίας» της προσωπικότητας. Εξάλλου τα αποτελέσματά μας επιβεβαιώνουν την αρχική μας υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συνάφεια ανάμεσα στη λειτουργία της προσωπικότητας και τις τάσεις ρατσισμού. Είναι ενδεικτικό ότι στα αποτελέσματά μας διαφαίνεται μεταξύ άλλων με σαφήνεια ότι άτομα που τείνουν προς τάσεις ρατσισμού τόσο στο νοητικό όσο και στο συμπεριφορικό επίπεδο, τείνουν παράλληλα προς τη «ζώνη φτωχής συναισθηματικής λειτουργίας» της προσωπικότητας ενώ παρουσιάζουν εντονότερα τάσεις προς εχθρότητα/ επιθετικότητα, χαμηλή αυτοεκτίμηση και συναισθηματική εξάρτηση. Φαίνεται, εξάλλου, ότι η ξενοφοβία και η απόρριψη της διαφορετικότητας εκδηλώνονται περισσότερο σε άτομα που τείνουν προς συναισθηματική αστάθεια και αρνητική κοσμοθεώρηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Altemeyer, B. (1988). *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Bandura, A. & Walters, R. (1963) *Social Learning and Personality Development*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
3. Brislin, R.W. (1990). *Applied Cross-Cultural Psychology. Cross-Cultural Research and Methodology Series (Vol.14)*. London: Sage Publications.
4. Cohen, R.J., Montague, P., Nathanson, L. S., & Sweerdlik, M.E. (1988). *Psychological testing: An introduction to tests and measurements*. Mountain View, CA: Mayfield.
5. Devine, P.G. (1989). Stereotypes and Prejudice: Their automatic and controlled components. *Social Learning and Personality Development*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
6. Eberhard, J.L. & Fiske, S. (1988). *Confronting Racism. The Problem and the Response*. Thousand Oaks, Ca.: Sage.
7. Evans, D.L. (1993, March 1). The wrong examples. (*Newsweek*, p.10).
8. Guilford, J.P. & Fruchter B. (1973). *Fundamental statistics in psychology and education*.
9. Hamilton, D.L., & Trolie, T.K. (1986). Stereotypes and stereotyping: An overview of the cognitive approach. In J.F. Dovidio & S.L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, Discrimination, and racism* (pp.127-163) Orlando, FL.: Academic Press.
10. Hammer, J. (1992, October 26). Must blacks be buffoons? (*Newsweek*, pp.70-71).
11. Hecht, M.L. (1988). (Ed.). *Communicating Prejudice*. Thousand Oaks, CA.: Sage.

12. Kryzanowski E., & Stewin, L. (1985). Developmental implications in youth counseling: Gender socialization. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 8, 265-278.
13. McMartin, J. (1995). *Personality Psychology*. Thousand Oaks, CA.: Sage.
14. Rohner, R. (1975,2000). *They love me, they love me not*. A worldwide study of the effects of Parental Acceptance and Rejection. Human Relation Area Files.
15. Rohner, R. (1986,2000). *The warmth dimension: Foundations of Parental Acceptance-Rejection Theory*. Storrs: Rohner Research
16. Schwarz, S. H., & Bilsky, W. (1987) Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
17. Taifel, H. (1982) *Social identity and intergroup relations*. London: Cambridge University Press.
18. Steinberg, L. (1996). *Adolescence*. New York: McGraw-Hill.
19. Triandis, H.C. (1972). *The analysis of subjective culture*. New York: John Wiley.
20. Turner, J. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. New York: Basil Blackwell.
21. Vander Zanden, J.W. (1993). *Human Development*. New York: McGraw-Hill.
22. Whiting, J., & I.L. Child (1953). *Child training and personality: a cross-cultural study*. New Haven: Yale University Press.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
Κρίστης Χαράκης – Αριστείδης Σήτας –
Εύρος Αλεξάνδρου

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

*«ου ξυνιάσιν όκως διαφερόμενον εαυτώ ομολογεί
παλίντροπος αρμονίη όκωσπερ τόξου και λύρης»¹*

ΗΡΑΚΛΕΙΤΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προκατάληψη

Η προκατάληψη εννοιολογικά περιγράφει μια στάση ενός υποκειμένου απέναντι στον ατομικό ή συλλογικό «άλλον». Η αρνητική (δυσμενής προδιάθεση) ή θετική (ευνοϊκή προδιάθεση) προκατάληψη αφορά κυρίως ολόκληρη την κοινωνική κατηγορία στην οποία ανήκει αυτός ο «άλλος». Η προκατάληψη συνήθως συνδέεται ότι υπάρχει από την πλευρά της πλειοψηφίας απέναντι στα μέλη μειοψηφιών. Μπορεί όμως να συμβεί και αντίστροφα, δηλαδή το φαινόμενο προκατάληψης από την πλευρά της μειοψηφίας απέναντι στην πλειοψηφία. Στην τελευταία περίπτωση αν οι φορείς της προκατάληψης δεν διαθέτουν την αναγκαία για τον σκοπό αυτό δυναμική σε θεσμικό κυρίως επίπεδο και ισχύ επιβολής του, η προκατάληψη δεν μπορεί εύκολα να εκφραστεί και ως κοινωνική διάκριση.

Η προκατάληψη σε βάρος του άλλου, του διαφορετικού, είναι στοιχείο αρνητικό και εν δυνάμει υπαγορεύεται από προδιαθέσεις και πεποιθήσεις της μη αποδοχής: της απόρριψης του άλλου, του

¹ Η διατύπωση αυτή είναι βγαλμένη από την ποιητική διαλεκτική του Ηράκλειτου για την «αρμονία», «... δεν καταλαβαίνουν πως αυτό που διαφέρει από τον εαυτό του κατά βάθος συμφωνεί με τον εαυτό του. Αντιθετική αρμονία σαν του τόξου και της λύρας».

«παράξενου»². Διάφορες πεπειθήσεις, φορτώνουν αρνητικά κυρίως το άτομο σε μια λανθάνουσα κατάσταση και εκδηλώνονται ως «στάσεις» και συμπεριφορές μέσα στο κοινωνικό σύστημα. Έτσι, η προκατάληψη αναπτύσσεται στο «χώρο», όπου οι άνθρωποι καθημερινά επικοινωνούν, συνδιαλέγονται, αναπτύσσουν εργασιακές σχέσεις, διασκεδάζουν και κυρίως ανταγωνίζονται.

Στη μελέτη αυτή το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται σε θέματα καθαρά αρνητικής προκατάληψης, κυρίως προκαταλήψεων που καταγράφονται από την ελληνοκυπριακή πλειοψηφία απέναντι σε μειονεκτικές μειοψηφίες. Καταγράφηκαν βέβαια και κάποιες διακρίσεις προκαταλήψεων μελών μιας μειοψηφίας απέναντι στην πλειοψηφία, που δεν μπορούν όμως να μεταφραστούν ως διακρίσεις ρατσισμού, αλλά πιο πολύ ως αντίρροπες συμπεριφορές των προκαταλήψεων και συμπεριφορών της πλειοψηφίας απέναντι της συγκεκριμένης αυτής μειοψηφίας (λ.χ. συγκρούσεις Ελληνοπόντιων με Ελληνοκυπρίουσ στην Πάφο).

Οι Κύπριοι συναντούν τους ξένους, σχεδόν παντού: στους δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους, σε κολέγια, σε εργοτάξια, σε κέντρα ψυχαγωγίας, σε ανοικτούς χώρους παραδοσιακών θεσμών (γιορτή του κρασιού, πανήγυρη του κατακλυσμού, καρναβάλι κ.ο.κ) και, ανάλογα με τον τρόπο του «επικοινωνείν», καλλιεργούν αισθήματα, είτε ξενοφιλικά (έλξη, φιλία), είτε ξενοφοβικά. Η «μη αποδοχή του ξένου» είναι το αποτέλεσμα της προκατάληψης, που προέρχεται από σχηματιζόμενες παραμορφωτικές προϋδεάσεις - κυρίως σε λανθάνουσα κατάσταση - μέσα από τις σταθεροποιημένες δομές της κυπριακής κοινωνίας. Οι διάφορες ιδιομορφίες των ξένων φορτισμένες από στερεοτυπικές κατασκευές και διαδικασίες αποτελούν ένα μέρος που επηρεάζει στον σχηματισμό ξενοφοβιών μέσα στην κυπριακή κοινωνία. Η ξενοφοβία, η προκατάληψη και ο εκκολαπτόμενος ρατσισμός δεν περιορίζεται όμως σε μονοδιάστατα μεγέθη³. Από μια πρώτη επεξεργασία, χωρίς να είναι και τελείως αμόλυντη από υποκειμενικές προθεωρήσεις, φάνηκε πως η προκατάληψη είναι a priori κυριαρχική λειτουργικά παράμετρος των «ρατσιστικών και ξενοφοβικών τάσεων». Στην προσπάθεια αντικειμενικής γνώσης του θέματος, κατά τις επόμενες φάσεις επεξεργασίας των πολλών προβληματικών

² Βλ. Κεφ. Ι, Μέρος Πρώτο.

³ Βλ. Κεφάλαιο 1, Μέρος 1.

καταστάσεων, το πρόβλημα του ρατσισμού στην κυπριακή κοινωνία φάνηκε να διαμορφώνεται και από ένα πλήθος πεπιοθήσεων που παρουσιάζουν το ρατσισμό να είναι ένα πολυδιάστατο «κοινωνικό κατασκεύασμα». Οι προκαταλήψεις αποτελούν κατηγοριοποιήσεις που επηρεάζουν τις συμπεριφορές των ανθρώπων και με αυτή την οπτική γωνία η προκατάληψη είναι η αιτία παραγωγής κοινωνικών διακρίσεων και ρατσισμού (αίτιο η προκατάληψη και αποτέλεσμα οι κοινωνικές διακρίσεις κι ο ρατσισμός). Δεν σημαίνει όμως από αυτό ότι δεν μπορεί να ισχύει και το αντίθετο, όπου οι διακρίσεις, ο ρατσισμός κι οι ρατσιστικές τάσεις να «γεννούν» ή ακόμη και να αναπαράγουν διάφορες μορφές κοινωνικών προκαταλήψεων.

Συμπερασματικά, οι προκαταλήψεις σε μια κοινωνία οδηγούν σε φαινόμενα διακρίσεων, αλλά και οι κοινωνικές διακρίσεις οδηγούν σε κοινωνικές προκαταλήψεις. Με την ίδια λογική προσέγγιση της αμφίδρομης γενεσιουργού σχέσης του «αυγού και της κότας», έπεται ότι, οι διάφορες διακρίσεις που είναι φορτισμένες ρατσιστικών τάσεων στο κοινωνικό σύστημα, λειτουργούν και ως αίτιο κι ως αποτέλεσμα.

Μια άλλη παράμετρος στη δημιουργία προκαταλήψεων είναι η άγνοια των μελών μιας κοινωνίας απέναντι στον ξένο και η παράλληλη ευθύνη των ελεύθερα σκεπτόμενων πολιτών και των παιδαγωγικών συστημάτων για τη διαμόρφωση ενός υγιούς κοινωνικού συστήματος. Η άγνοια, είναι συναφής με κάποιες έννοιες λειτουργικού αναλφαβητισμού που παρεμποδίζει την αποδοχή της διαφορετικότητας και επιτρέπει την ανάπτυξη των διακρίσεων. Η άγνοια για τον «άλλον», σε συσχετισμό με το σύνδρομο που εγκλωβίζει τα μέλη μιας κοινωνίας στο ρατσιστικό «εμείς», μεταφέρεται και σαν ευθύνη του παιδαγωγικού συστήματος και του σκεπτόμενου πολίτη. Η απουσία τόλμης από τα δημοκρατικά σκεπτόμενα άτομα να εκφράσουν θέση και γνώμη στις διάφορες εποχές, αποτέλεσαν και αποτελούν παραμέτρους που επέτρεψαν και επιτρέπουν στους διάφορους ιδεολογικούς μηχανισμούς να παράγουν αυτό που πιο πάνω ονομάσαμε «κοινωνικό κατασκεύασμα προκατάληψης».

Στην κυπριακή κοινωνία είναι μειωμένη η απουσία του πολίτη – η ατομία δηλαδή της έκφρασης και διακίνησης της γνώμης - και παράλληλα είναι αυξημένη η παρουσία του ατόμου. Όταν για παράδειγμα καταγράφηκαν στα ΜΜΕ ειδήσεις με συμπεριφορές έκδηλα φορτισμένες σκληρών διακρίσεων απέναντι στους ξένους - κυρίως τους πιο ευάλωτους λαθρομετανάστες – η αντιδιαστολή

σιωπηλών απαντήσεων της μη θέσης των διανοουμένων μπροστά στη «ρατσιστική γραμματική» των ΜΜΕ, φάνηκε να υπακούει σε κάποιες έννοιες του «*δε με απασχολεί*», «*δε με σκοτίζει*», *οι οποίες*, εκτός από το ότι αποτελούν ενδείξεις ανοχής με ευρύτερες ψυχο-κοινωνικές και ιστορικο-κοινωνικές προεκτάσεις από την απλή αδιαφορία, επισημαίνουν και την αδυναμία του συστήματος να προβάλλει την ορατή έκφραση της ηθικής και φυσικής δικαιοσύνης. Διότι, με την εκούσια άρνηση να θέλει να δει κανείς το θέμα και να πάρει θέση, δίνει τόπο στην προώθηση διακρίσεων και στην αναπαραγωγή των προκαταλήψεων. Ακόμη, καταλογίζεται και ευθύνη παιδαγωγικών διαστάσεων στην λεγόμενη «πνευματική ελίτ», γιατί με την ανοχή της – την άρνηση δηλαδή να πάρει θέση - αποστερεί από τον πολιτισμό της κοινωνίας των πολιτών κάποιες έννοιες για την επιβίωση και αναπαραγωγή υψηλών αξιών: της ισότητας, της «ανθρωπιάς», και της «παραδοσιακής φιλοξενίας των Κυπρίων», που αποτελούν βιώματα στην οικοδόμηση μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Έχει διαπιστωθεί κατά την επεξεργασία των αναλύσεών μας, πώς μέσα από ένα παιδαγωγικό κενό, από την απουσία σωστής πολιτικής αγωγής⁴, επηρεάζεται εκούσια άκουσα η κοινωνία των νέων μας και κατευθύνεται σε ολισθήσεις που οδηγούν ακόμη και μη ρατσιστές νέους σε αποφάσεις που εμπίπτουν εντός ρατσιστικών και αντιδημοκρατικών επιλογών.

Η άρνηση να παίρνει κανείς θέση στα κοινά, ιδιαίτερα όταν η «σοφία» μιας κοινωνίας «γυρίζει την πλάτη της» και δεν τοποθετείται σε καίρια θέματα που άπτονται στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συνάδει με την στέρηση διαμόρφωσης δημοκρατικού διαλογισμού. Αποστερείται έτσι η κοινωνία αυτή από διόδους που ανοίγουν πόρτες καλλιέργειας πολιτικού ήθους και πολιτικής συμπεριφοράς, που θεωρούνται προαπαιτούμενα για να λειτουργούν οι θεσμοί της συμμετοχικής δημοκρατίας στην ανάπτυξη του κοινωνικού γίνεσθαι. Από αυτή την άποψη, η προκατάληψη είναι αποτέλεσμα εκούσιας απουσίας υγιούς διαλογισμού και έλλειψης δημοκρατίας, κάτι που εμφανώς επιτρέπει συντήρηση της αδικίας στον πολιτικό και κοινωνικό βίο⁵.

⁴ Βλέπε αναλύσεις στην Εκπαιδευτική διάσταση αναφορικά με το Αναλυτικό Πρόγραμμα της Πολιτικής και Κοινωνικής Αγωγής.

⁵ Βλ. σχετικό Παράρτημα 1, «Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών [Α/Ε/2000] και

Κατά προέκταση, οι συμπεριφορές αδιαφορίας του κοινού για το «τι μέλλει γενέσθαι» του καταπιεσμένου άλλου, του ξένου, δεν διαχωρίζονται από κάποιες άλλες αδιόρατες λανθάνουσες προδιαθέσεις για διακρίσεις. Οι ρατσιστικές προδιαθέσεις/προκαταλήψεις που αναπτύσσονται σε μια ανοχύρωτη πληροφόρησης και διαλογισμού κοινωνία – με την έννοια της απουσίας των πνευματικών ανθρώπων να παίρνουν θέση στη διαμόρφωσή της - αναπαράγουν ανενόχλητα ένα «ρατσιστικό ιό», που μπορεί να διεισδύει «ύπουλα» σ' όλους τους τομείς δραστηριοτήτων της κοινωνίας. Ο ρατσισμός γίνεται αντιληπτός στη συνέχεια από τα επιδημικά αποτελέσματά του: τις στερεοτυπικές διαδικασίες, τις «στάσεις» ξενοφοβίας και τις μισαλλόδοξες συμπεριφορές των μελών μιας κοινωνίας διακρίσεων.

Συμπερασματικά, οι κοινωνικές και εθνοτικές προκαταλήψεις που οδηγούν στις ρατσιστικές τάσεις, «μολύνουν» άτομα και ομάδες και αποδυναμώνουν θεσμούς, καλύπτοντας ολόκληρο το φάσμα των ανθρώπινων σχέσεων. Μπορεί ακόμη να φτάσουν μέχρι και στο χώρο της τέχνης⁶, που κατά κανόνα αυτός ο τελευταίος θα έπρεπε να επιστεγάζει δημιουργικές διαδικασίες ήθους και ανοικτού πνεύματος απέναντι στον άλλον άνθρωπο.

Το κάθε κοινωνικό σύστημα έχει τις δικές του δομές και μορφές με βαθιές τις ρίζες συσχετισμών με τις δικές του ξεχωριστές ιστορικές «κατασκευές». Μολονότι δεν υπάρχει συμβατή οριοθέτηση μεταξύ των διαφόρων συστημάτων στις σχέσεις των ανθρώπων, εντούτοις έχει παρατηρηθεί ότι μια άνοδος των ρατσιστικών προκαταλήψεων σε μια κοινωνία συντρέχει με τη διείσδυση μεταναστών διαφορετικών εθνοτήτων. Ο διαφορετικός τρόπος ζωής, το διαφορετικό στίλ των ξένων, φάνηκε, αρκετές φορές, ως συγκρητικό αίτιο με τις εκάστοτε κοινωνικές κατασκευές, να αναπαράγει προκαταλήψεις μέσα στο κοινωνικό σύστημα υποδοχής. Κυρίαρχικό στοιχείο αυτών των προκαταλήψεων είναι συνήθως κάποιοι αρχέγονοι φόβοι του

Παράτημα 2, «Second Report on Cyprus, adopted on 15 December 2000, ECRI, [CRI (2001)35], Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο II.

⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα σε «στίλ» ιταλικής *commedia dell' arte*, φαίνεται από τον τρόπο που διαπομπεύεται ο άλλος, ο διαφορετικός, μέσα από την προαγωγή στερεοτύπων: «τον αράπη κι αν τον πλένεις, το σαπούνι σου χαλάς»... Ακόμη, οι καρικατούρες σε βάρος του ευάλωτου διαφορετικού, τα ανέκδοτα μέσα στα σαλόνια, που μεταφέρονται παντού κλπ.

αγνώστου, που αναπτύσσουν ξενοφοβικές τάσεις και ρατσιστικές προεκτάσεις.

Πέρα όμως από τους ξένους υπάρχουν και άλλες κοινωνικές κατηγορίες ατόμων που λιγότερο ή περισσότερο δεν είναι αποδεκτές σε διάφορες ομάδες κοινωνικών σχηματισμών. Το θέμα επικεντρώνεται σε κάποιες έννοιες κοινωνικού ρατσισμού που μπορεί κανείς να συναντήσει σε ένα μεγάλο αριθμό κοινωνικών συστημάτων. Στην περίπτωση αυτή, οι «άλλοι» θεωρούνται διαφορετικοί από κάποιες ομάδες στα διάφορα κοινωνικά συστήματα γιατί διακρίνονται ότι παρουσιάζουν διαφορετικές συνήθειες ή διότι ανήκουν σε μια άλλη κατηγορία που δεν είναι αποδεκτή στους δικούς τους ομαδικούς σχηματισμούς. Η διαφορετικότητα στον κοινωνικό ρατσισμό αναφέρεται με διάφορες μορφές, όπως λ.χ. διαφορετικές σεξουαλικές εκφράσεις, διαφορετικές ιδεολογίες, διαφορετικές νοοτροπίες (κυρίως παρατηρούνται απέναντι σε άτομα που επαναπατρίζονται) κλπ. Ακόμη εμπίπτει ως φαινόμενο κοινωνικού ρατσισμού όταν άτομα υφίστανται διακρίσεις λόγω διαφορετικού φύλου ή ηλικίας.

Όταν κάποια ομάδα ατόμων γίνεται στόχος διακρίσεων ή/ και ρατσιστικών προκαταλήψεων - ως μειονεκτικότερη κυρίως επειδή είναι μειοψηφούσα- και ιδιαίτερα όταν αισθάνεται αλλοτριωμένη και περιθωριοποιημένη από την μη αποδοχή της και από την εχθρότητα σε βάρος της, αποστερούμενη κάποια σημαντικά δικαιώματα, είναι φυσικό να αναζητήσει λύσεις για να ξεπεράσει αυτήν την στεγανότητα. Η ανάπτυξη μιας δυναμικής *αυτοπροστασίας* και *καθησυχαστικής ταυτότητας* σε μια τέτοια ομάδα, μπορεί να οδηγήσει σε διάφορα φαινόμενα ομοιοσχηματισμών και αυτο-γκετοποίησης (συγκέντρωση σε ειδική γειτονιά), μέσα από τα οποία δυνητικά αναπαράγεται η ισχύς της. Με αυτή την αναπαραγωγική διαδικασία της «εν τη ενώσει» ισχύος, φαίνονται να δημιουργούνται και διάφορες μορφές προκαταλήψεων *της μειονότητας απέναντι στην πλειοψηφία*, που δυνητικά οδηγούν και σε συγκρούσεις μεταξύ θερμόαιμων των δυο στρατοπέδων, των αισθανόμενων «καθαρών» του «εμείς» και των αισθανόμενων «περιθωριοποιημένων». Οι συμπεριφορές και από τα δυο στρατόπεδα είναι απρόσμενες και σε αρκετές περιπτώσεις οδηγούνται σε άνομες προεκτάσεις συγκρούσεων ατόμων και θεσμών. Μέσα σ' ένα τέτοιο σκηνικό οι *εν δυνάμει ρατσιστικές προκαταλήψεις* στο κοινωνικό σύστημα εμπεριέχουν το «σπέρμα της μισαλλοδοξίας», που *καλλιεργείται* σε διάφορες ομαδοποιημένες κατηγορίες, με προϊόν

τις προδιαθέσεις μη αποδοχής, της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Οι προδιαθέσεις εκκρίνουν, μέσα στο «είναι» των ομάδων ποικίλες μισαλλόδοξες «στάσεις», που όταν βρουν πρόσφορο έδαφος σε συγκεκριμένες ομαδικές κατηγορίες, δυναμικά αναπαράγουν διακρίσεις και αναδημιουργούν πιο σκληροπυρηνικές προκαταλήψεις. Μέσα από τέτοιες διαδικασίες, η προκατάληψη βρίσκει το δρόμο της και ρέει σε μορφή λανθάνουσας «επιδημίας» στο αναπτυσσόμενο κοινωνικό σύστημα, όπου καταληκτικά δημιουργεί ένα αντίστοιχο «κοινωνικό κατασκεύασμα αναπαραγωγής διακρίσεων».

Στις σύγχρονες καταναλωτικές κοινωνίες, όπως είναι και η Κύπρος, η δυναμική της προκατάληψης και των διακρίσεων βρίσκουν κυρίως πρόσφορο έδαφος από την παρουσία αδύναμων μειονεκτικών μειονοτήτων - ιδιαίτερα των λαθρομεταναστών, των έγχρωμων Ασιατών και των αθιγγάνων.

Μια άλλη παράμετρος στη μελέτη των φορέων προκατάληψης είναι τα ΜΜΕ. Το θέμα του «ρατσισμού των ΜΜΕ απασχόλησε εκτεταμένα αυτή τη μελέτη στο προηγούμενο μέρος. Είναι α ρισοί αποδεκτό ότι ο σχηματισμός ενός συστήματος κοινής γνώμης για καίρια κοινωνικά θέματα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο μετάδοσης των μηνυμάτων στις ειδήσεις. Οι επαγωγικοί συσχετισμοί στη μελέτη προκαταλήψεων και των αντίστοιχων με αυτές συμπεριφορών, ιδιαίτερα στη διαμόρφωση κοινωνικών κατασκευασμάτων, δεν αγνοούν τη δυναμική των ΜΜΕ. Ιδιαίτερα, η περίπτωση συνεχούς βομβαρδισμού παραπληροφόρησης κάποιων ΜΜΕ, σε συσχετισμό με αδυναμίες αντίστασης του θεσμικού πλαισίου και αδιαφορίας των «σκεπτόμενων» ανθρώπων, δυνητικά οδηγεί στη διαμόρφωση γνώμης με «στάσεις» που προάγουν ή αιτιολογούν διάφορες συμπεριφορές φυσικής ή ψυχολογικής βίας⁷.

Σε αρκετές περιπτώσεις, ενώ με τις παρεμβάσεις τους τα ΜΜΕ συγκρούονται με θεσμούς, σε βαθμό πειστικής ποινικής ευθύνης, όχι μόνο δεν διώκονται, αλλά ανενόχλητα βρίσκουν δρόμο και οδηγούν στην κοινή γνώμη «συντεταγμένες» δικαίωσης των προκαταλήψεων των μηνυμάτων τους. Η ζημιά στο κοινωνικό σύστημα από φαινόμενα σχηματισμού γνώμης που δικαιώνουν τις διακρίσεις είναι μεγάλη. Το

⁷ Πεδίο αναφοράς της ιδιαιτερότητας της προκατάληψης στον κόσμο των ιδεών, της Κοινωνικής Ψυχολογίας, καθιστά την προκατάληψη ως ειδική μορφή της μικρο-ιδεολογίας του καθημερινού κόσμου.

στιλ του μυημένου προκαταλήψεων νέου ή ομάδας νέων, αντικατοπτρίζεται από ένα σύνδρομο που παρεμποδίζει την ανάπτυξη υγιών προσωπικοτήτων. Εκούσια ή ακούσια οι νέοι που φορτίζονται προκαταλήψεων και συνεχώς δέχονται παραμορφωτικούς βομβαρδισμούς που δυνητικά αναπαράγουν προκαταλήψεις και ενισχύουν τις προκαταλήψεις τους, αποφεύγουν να διαλογιστούν την αυτο-εικόνα τους και διατηρούν μια «ψαλίδα» απόστασης μεταξύ ανάπτυξης λόγου και αντίλογου των συναισθηματικών τους εξαρτήσεων και της κοσμοθεώρησής τους.

Ιστορικοί συσχετισμοί

Η περιληπτική ιστορική αυτή αναδρομή δεν έχει στόχο να καταγράψει μια πλήρη αναφορά για τον «περί ρατσισμού» κοινωνιολογικό λόγο–αντίλογο. Αυτό άλλωστε αποτελεί μια ξεχωριστή διαφορετική πραγματεία. Η ιστορική εξέλιξη όμως ενδιαφέρει τη μελέτη αυτή τόσο σε θέματα επισήμανσης των διαφόρων συσχετισμών κατά τη διερεύνηση των σχέσεων αιτίου και αποτελέσματος όσο και για ζητήματα μεθοδολογικών προσεγγίσεων.

Οι ρατσιστικές θεωρίες πάνε πίσω στο μεσαίωνα με την προσπάθεια των χριστιανών ηγεμόνων να οικειοποιηθούν τις περιουσίες των εβραίων τραπεζιτών. Ενόψει του γεγονός ότι η Καθολική εκκλησία απαγόρευε στους πιστούς να δανειζουν με τόκο, οι μόνοι που μπορούσαν να είναι δανειστές ήταν οι εβραίοι. Συνακόλουθο της σχέσης δανειστή – δανειζόμενου, ένα από τα πρώτα στερεότυπα - αυτό του *τοκογλύφου* - συνδέθηκε με τους εβραίους. Οι συσχετισμοί της άκρατης τοκογλυφίας με τον κάθε εβραίο, διαφαίνονται από μια *sui generis* δυναμική που προωθούσε καταληκτικά διαδικασίες αναπαραγωγής στερεοτύπων και διακρίσεων, που φαίνονται ακόμη και μέσα από κλασικά αριστουργήματα με υποδείγματα τύπου Σάιλοκ ή Φέιγκιν. Και βλέπουμε τη στερεοτυπική αυτή διαδικασία να διεισδύει και να αναπαράγει προκαταλήψεις στις μάζες, προσδίδοντας προεκτάσεις οι οποίες σε διάφορες εποχές οδήγησαν σε διακρίσεις μέχρι και εξάρσεις βίας.

Από μια άλλη σκοπιμότητα οι φυλετικές ρατσιστικές υποθέσεις, καμουφλαρισμένες ως θεωρίες, φάνηκαν να αναπτύσσονται κυρίως τον 16^ο αιώνα μέσα από τις σχέσεις Ισπανών και Πορτογάλων απέναντι στην αγοραπωλησία Αφρικανών σκλάβων στις αποικίες τους στην Αμερική.

Οι θεωρίες όμως σε θέματα ρατσισμού απέκτησαν πολιτικο-κοινωνική σημασία στον 19^ο κυρίως αιώνα και πήραν μια πρώτη φυλετικού χαρακτήρα διαμόρφωση, «περί ανισότητας των ανθρώπινων φυλών», από τις θεωρίες του Arthur Cobineau (1853 – 1855). Στο δοκίμιο του Cobineau γίνεται και μια από τις πρώτες αναφορές στην «περί άριας φυλής» υπόθεση, συσχετίζοντας το μύθο της «άριας» φυλής και το ρατσισμό μαζί με διάφορες ιστορικές καταστάσεις βαρβαρικών επιδρομών, συγκρούσεων και ανταγωνισμών φυλών που απασχόλησαν πολύ πριν και τον Γάλλο ιστορικό Augustin Thierry (1827). Η έννοια της «άριας» φυλής, ασαφής ως ήταν, ξέφευγε κάθε κριτικής επαλήθευσης. Για τον Cobineau αποτελούσε όμως «εργαλείο», ένα «κατασκευάσμα» χρήσιμο για να δικαιολογήσει τα προνόμια των Βουρβόνων αριστοκρατών κατά τον ανταγωνισμό τους με τις λαϊκές μάζες. Οι ρατσιστικές θεωρίες του 19^{ου} αιώνα καταδικάστηκαν από τις φιλελεύθερες αρχές και τις σοσιαλιστικές θεωρίες που κυριαρχούσαν σ' αυτόν τον αιώνα.

Με την άνοδο του ναζισμού στον 20^ο αιώνα, οι θεωρίες του Cobineau παραμορφώθηκαν έντεχνα από τις ναζιστικές προπαγανδιστικές προσεγγίσεις, όπου η αντίθεση μεταξύ άριων-αριστοκρατών και μη άριου λαού να αντικαθίσταται από μια άλλη αντίθεση των μη εβραίων και εβραίων, με τους τελευταίους να είναι διαλυτικό στοιχείο στις ανθρώπινες κοινωνίες και γενετική μόλυνση στην «άρια» γερμανική φυλή.

Επιστημονικές αναλύσεις σε θέματα *προκαταλήψεων* είχαν ουσιαστικά αρχίσει από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ήταν στενά συνδεδεμένες με την ανάπτυξη της Κοινωνικής Ψυχολογίας και της Πολιτικής Ανθρωπολογίας. Στη δεκαετία του '20 ο Lippman και άλλοι προσεγγίζουν εννοιολογικά την *προκατάληψη* και τα *στερεότυπα*, διαμορφώνοντας ερμηνευτικές θεωρήσεις για την κατανόηση του ρατσισμού και των στερεοτυπικών διαδικασιών⁸. Οι αναλύσεις όμως του Lippman, δεν είχαν τον εμπλουτισμό των βιωματικών εμπειριών που είχε ο Adorno⁹, δηλαδή της μετά το ολοκαύτωμα περιόδου που συνέδεε προκαταλήψεις και αντισημιτισμό. Η απώθηση κι η

⁸ Βλ., σχετικές αναλύσεις Lippman, «Public Opinion», 1922. Βλ., επίσης, Κεφάλαιο I, «Εισαγωγή», στο Πρώτο Μέρος αυτής της Πραγματείας.

⁹ Η έρευνα του T.W. Adorno, E. Frenken – Brunswick, D.J. Levinson, R.N. Sanford, «The Authoritarian Personality», American Jewish Committee, New York, 1950.

αποδοκιμασία της ανθρωπότητας απέναντι στο ναζισμό και στις ρατσιστικές φυλετικές θεωρίες αυξήθηκε σημαντικά μετά που ήρθε στην επιφάνεια η γενοκτονία έξι εκατομμυρίων εβραίων από τους ναζί, μεταξύ 1942 και 1945 στο όνομα του θεσμοποιημένου αντισημιτισμού.

Στην εξέλιξη της Κοινωνικής Ψυχολογίας, στη δεκαετία του '50, οι ερευνητικές προσεγγίσεις του Allport¹⁰ πρόσθεσαν στοιχεία συσχετισμού των στερεοτύπων και της προκατάληψης με μηχανιστικές κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις. Με συγκριτικές αναλύσεις των Adorno και Allport, στις δεκαετίες του '60 και '70, προσεγγίζεται η προκατάληψη και ως *εξαρτώμενη μεταβλητή του βαθμού υποστήριξης της από την κοινωνία*. Στη συνέχεια, με την εργασία των Γερμανών θεωρητικών Horkheimer και Mischel και άλλων έρχεται στην επιφάνεια και ένα άλλο συστατικό στοιχείο μιας άλλης σταθερούς: της *αναπαραγωγικής δυναμικής των προκαταλήψεων*. Πώς δηλαδή η προκατάληψη παράγει διακρίσεις, ή/και αναπαράγεται μέσα από διακρίσεις, αλλά και πώς επηρεάζει ή/ και επηρεάζεται από το όλο κοινωνικό γίνεσθαι.

Έχει επισημανθεί ότι, μια τέτοια δυναμική προσδίδει στην προκατάληψη ποικίλες ιδιότητες εναλλασσόμενης μεταβλητότητας, που γίνεται αντιληπτή από τα αποτελέσματά της. Έτσι η προκατάληψη (α) ως ανεξάρτητη και παρεμβαλλόμενη μεταβλητή φαίνεται να δημιουργεί στερεότυπα και διακρίσεις και να επηρεάζει το κοινωνικό σύστημα ανάλογα με τις εκάστοτε συγκυρίες και (β) ως εξαρτώμενη - αναπαραγόμενη μεταβλητή φαίνεται να αναπαράγεται από διακρίσεις προηγούμενων προκαταλήψεων και να αναδημιουργεί διαφορετικού τύπου διακρίσεις. Ιδιαίτερα αυτή η εναλλαγή ιδιοτήτων της προκατάληψης μέσα στο κοινωνικό και πολιτειακό σύστημα της ναζιστικής Γερμανίας, δείχνει πολύ χαρακτηριστικά το πώς, με τη δυναμική της προπαγάνδας ένας ολόκληρος σχεδόν λαός οδηγείται σε αναπαραγόμενες προϋδεάσεις τέτοιας βαρύτητας, που κατέστησαν τον ρατσισμό και τις διακρίσεις όργανα αποδοχής κοινωνικο-ψυχολογικών αντιλήψεων και οδήγησαν το σύστημα σε θεσμοποιημένες αλλαγές με «εργαλεία» μαζικής βίας, μέχρι και του φαινομένου γενοκτονίας.

Η μετατόπιση από μεθόδους αναλύσεων του αντικειμένου στα ελάχιστα μέρη του (παραδοσιακή έρευνα), προς τη μελέτη του

¹⁰ Βλ., G. W. Allport, «The Nature of Prejudice», Addison – Wesley, Reading, 1954.

αντικειμένου ως συνόλου (συστημική μελέτη) οδήγησαν το ερευνητικό πλαίσιο να μετατοπίζεται από προσπάθειες νομοτελειακών εξηγήσεων (αιτιώδους σχέσης) σε κατασκευές συστημικών υποδειγμάτων αναπαράστασης των συμπεριφορών, εν όψει προκαθορισμένου σκοπού. Σε τέτοια υποδείγματα φάνηκε ότι υπάρχει δυνατότητα να συνυπολογίζεται το πλήθος των μεταβλητών και των διαδράσεων από τα διάφορα υποσυστήματα, που σε μια μελέτη συνάρθρωσης των αποτελεσμάτων των προκαταλήψεων, δεν μπορεί παρά να μιλάμε για προϊδεάσεις και προκαταλήψεις στον πληθυσμικό. Ακόμη κι αναφορά της προκατάληψης στον ενικό εμπεριέχει μια τέτοια ποικιλία αποτελεσμάτων που στην ανάλυσή τους – έστω κι αν ξεχωρίζουν περιγραφικά το ένα από το άλλο – βρίσκονται σε διαρκή αλληλεξαρτώμενη κατάσταση. Μέσα σε αυτή την ποικιλία των διακρίσεων συνδέονται φαινόμενα φυλετικών (λευκών – έγχρωμων), εθνοτικών (Ευρωπαίων – Ασιατών, Ελλήνων – Τούρκων) και κοινωνικών διακρίσεων (ξενοφοβίας, σεξισμού, ομοφυλοφιλίας, νοητικής καθυστέρησης ανθρώπων) και, ακόμη, διακρίσεων μη αποδοχής από άγνοια και φοβία ομάδων αρρώστων: αρχικά με τη λέπρα, τη φυματίωση, μετά με τον καρκίνο και σήμερα το AIDS.

Στην Κύπρο υπάρχει μια *sui generis* έκφραση προκαταλήψεων, που φαίνεται από τις διάφορες συμπεριφορές των Κυπρίων. Οι διακρίσεις στο νησί είναι πιο πολύ κοινωνικού και εθνοτικού παρά φυλετικού χαρακτήρα, με τις δικές τους, βέβαια, αναλογίες και διαφοροποιήσεις από ό,τι είναι του ευρωπαϊκού μοντέλου. Οι σύγχρονοι Κύπριοι ρατσιστές δεν ισχυρίζονται ότι οι μαύροι (στην Κύπρο μιλάμε για Ασιάτες) είναι λιγότερο έξυπνοι, ή περισσότερο τεμπέληδες από τους άσπρους, αλλά ότι τους έχουν δοθεί υπερδικαιώματα και ότι απαιτούν πολλά προνόμια, που για τους οιονεί ρατσιστές «μεταφράζονται» σε αφαίρεση δικών τους δικαιωμάτων ή προνομίων. Συνεπακόλουθο είναι να μην τους θέλουν οι Κύπριοι και να τους βλέπουν ως παρείσακτους στο νησί, έστω κι αν οι ίδιοι σε αρκετές ευκαιρίες τους «ψαρεύουν» από το δρόμο και τους χρησιμοποιούν για υπηρεσίες, εκμεταλλευόμενοι το φτηνό εργατικό κόστος τους.

Οι προκαταλήψεις στο νησί φαίνονται να συντηρούνται ή/ και να αναπαράγονται ακολουθώντας την εκάστοτε διαμόρφωση των κοινωνικο-πολιτικών αλλαγών της ανήσυχης ιστορικής και κοινωνικοοικονομικής πορείας της Κύπρου. Κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τα μέσα του 20^{ου}, οι Κύπριοι αναχωρούσαν στις νέες

ηπείρους και στο Ηνωμένο Βασίλειο να βρουν το δικό τους El Dorado σαν μετανάστες ή ακόμη και λαθρομετανάστες. Η Κύπρος όμως σήμερα, στη δύση του 20^{ου} αιώνα, ή ακόμη καλύτερα στην ανατολή της νέας χιλιετηρίδας, αποτελεί πόλο έλξης των ξένων μεταναστών. από την Ασία και από χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης.

Οι φτωχοί μετανάστες Κύπριοι, του πριν 50 – 100 χρόνια, ένιωθαν να είναι αντικείμενα διακρίσεων στις χώρες υποδοχής και αισθάνονταν το απεχθές σύνδρομο των προκαταλήψεων των άλλων σε βάρος τους, ενώ οι Κύπριοι της καταναλωτικής κοινωνίας στο σήμερα, με την Κύπρο τώρα ως χώρο υποδοχής, είναι οι φορτισμένοι από τα δικά τους πλέον σύνδρομα, που αυτοί δημιούργησαν με *sui generis* κοινωνικά και εθνοτικά κυρίως «κατασκευάσματα προκαταλήψεων» απέναντι στους ξένους ή ακόμη και απέναντι σε Τούρκους ή αθιγγάνους που αναζητούσαν εργασία ή/ και διαβίωση στις ελεύθερες περιοχές του νησιού.

Οι αλλαγές του κοινωνικοοικονομικού συστήματος της Κύπρου, στην πορεία του χρόνου, έφεραν ταχύρρυθμα συνοδευόμενες αλλαγές του τρόπου και του ρυθμού ζωής. Οι προϊδέασεις, οι προδιαθέσεις κι οι προκαταλήψεις ακολουθούσαν τη δική τους πορεία μέσα στη δυναμική των ιστορικών και κοινωνικοοικονομικών αλλαγών του νησιού. Πολύ διαφορετική ήταν η κοινωνία της ένδειας με τους αγώνες των Κυπρίων (Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων) που στόχευαν να κερδίσει η λαϊκή μάζα τα στοιχειώδη δικαιώματα απόλαυσης των ειδών πρώτης ανάγκης, από την εικόνα της καταναλωτικής κοινωνίας του σήμερα, που έκδηλα φορτισμένη καταναλωτικών ψευδαισθήσεων και κατηγορικών αντιλήψεων «περί καταναλωτισμού», φαίνεται πιο πολύ να υπακούει σε εκφράσεις προκλητικών επιδείξεων νεοπλουτισμού μιας *sui generis* «μόδας» της εποχής (λ.χ. «νοικοκυριά» από ακριβό σε ακριβότερο αυτοκίνητο ή/ και αυτοκίνητα από τον «γείτονα», συμπεριφορές αφέντη προς δούλο απέναντι σε οικιακές βοηθούς από την Ασία, επωνυμία στα είδη ένδυσης κλπ.), παρά σε ευαισθησίες δικαιωμάτων των ξένων.

Βέβαια κάθε εποχή – είτε στερήσεων είτε εποχή καταναλωτικών απολαύσεων – εμπεριέχει τις δικές της προκαταλήψεις στο κοινωνικό σύστημα, ανάλογα με τις δομές και αντιλήψεις της κοινωνίας της συγκεκριμένης εποχής. Σε μια πρώτη εποχή, οι προκαταλήψεις μπορεί να είναι πιο πολύ εκρηκτικού περιεχομένου, χωρίς μεταμφιέσεις, ενώ

σε μια άλλη, που ακολουθεί την «εξέλιξη», διαμορφώνονται περισσότερο «καμουφλαρισμένες» προκαταλήψεις.

Μαρτυρίες από προηγούμενες γενεές της κυπριακής κοινωνίας φαίνεται να δείχνουν ότι οι προκαταλήψεις ήταν πιο πολύ φανερές παρά συγκεκαλυμμένες. Επισημαίνεται όμως ότι, ο παραδοσιακά φυλετικός ρατσισμός ευρωπαϊκού υποδείγματος δεν βρήκε πρόσφορο έδαφος στην κυπριακή κοινωνία ούτε στις πιο παλιά ούτε στις νεότερες εποχές, χωρίς όμως να σημαίνει ότι δεν αποκλείονται μαρτυρίες για κάποιες αναλογίες – μικρές έστω - με εστιακή την προβολή της φυλετικής μη αποδοχής (λ.χ. «δεν έχω τίποτα με τους μαύρους, αλλά όχι η δική μου θυγατέρα να παντρευτεί και μαύρο»). Ακόμη, από εμπειρικές μαρτυρίες καταγράφονται φαινόμενα μετατοπίσεων των προκαταλήψεων της προηγούμενης γενεάς στη νεότερη, όπως λ.χ. οι «επαρχιακές αξίες» του εθνικιστικού «δέοντος», οι πατριαρχικές αξίες κλειστών κοινωνικών συστημάτων κλπ., που φαίνονται να περνούν ως διαμορφωμένες μικρο-συνιστώσες εθνικού κυρίως χαρακτήρα της πιο παλιάς γενεάς στη νεότερη. Το σχήμα από αυτές τις μετατοπίσεις είναι οξύμωρο, γιατί, ενώ η τελευταία θέλει να εκφράζεται από την οικουμενικότητα ανοικτών συστημάτων, δεν παύει να είναι και δέκτης «επαρχιακών» προϊδέασων, κλειστών, προς το περιβάλλον συστημάτων της «μικράς και ενδόξου» κοινωνίας μας.

Στην παλαιότερη γενεά, μέσα στις ανοργάνωτες μάζες αποκαλύπτονται και κάποιες συγκεκριμένες συμπεριφορές των έμμεσων συναρτησιακών συσχετισμών. Διάφοροι σχηματιζόμενοι «κράχτες» μέσα στις μάζες περνούσαν μηνύματα τα οποία ικανοποιούσαν με τη διακίνησή τους αυτά που «ζητούσε» με τις «στάσεις» της η άρχουσα τάξη, στην οποία άλλωστε ήταν οικονομικά εξαρτώμενοι.

Κατά την περίοδο της βρετανικής αποικιοκρατίας η *Εθναρχία*, έννοια που αποδίδεται σε μια σταθεροποιημένη δομή εθνικιστικού κυρίως περιεχομένου, με μέλη την θρησκευτική και κοινωνική – με κοινωνικοοικονομικούς όρους – άρχουσα τάξη, δυναμικά κατεύθυνε το ρεύμα συμπεριφορών, κυρίως κάτω από συνθήματα με εθνοκεντρικές προεκτάσεις, όπως αυτό της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.

Μολονότι, ο αχός από την οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία άλλαξε το σκηνικό στο νησί, μετατοπίζοντας με ιδεολογικά «εργαλεία» το ρευστό και άμορφο και χωρίς δομή σχήμα των ανοργάνωτων μαζών σε σταθεροποιημένες δομές διεκδικητικών συντεχνιακών αρχικά

κατηγοριών (στην εξέλιξή τους θα τις δούμε να αναπτύσσονται σε οργανωμένους κομματικούς σχηματισμούς σε αντιπαράθεση του κεφαλαίου), εντούτοις, η *Εθναρχία* διατήρησε την αίγλη της σε όλη τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, ιδιαίτερα σε θέματα θρησκευτικού και εθνικού χαρακτήρα.

Οι προκαταλήψεις στην Κύπρο ακολούθησαν τις ιστορικές τοπικές και περιφερειακές αλλαγές. Διαμορφώθηκαν ανάλογα με τις κοινωνικοοικονομικές συγκυρίες πιο πολύ ως συγκεκαλυμμένες προκαταλήψεις και λιγότερο φανερές. Άλλωστε οι προκαταλήψεις φαίνονται και στα διάφορα αιτήματα των Κυπρίων, που σήμερα αναπτύσσονται διεκδικητικά περισσότερο ως αρθρωμένες διαδικασίες, περνώντας τον έλεγχό τους μέσα από όμορες πλέον ιδεολογικού περιεχομένου ομάδες των κομματικών σχηματισμών.

Συμπερασματικά, η διαλεκτική της ιστορικής πορείας επισημαίνει τις «εν εξελίξει» συμπεριφορές κατά τη συνεχή αναπαραγωγή «κοινωνικών και εθνοτικών κατασκευασμάτων» σε συνάρτηση με τον χρόνο. Μέσα από αυτό το πεδίο μελέτης, διαφαίνεται πώς οι προκαταλήψεις του «πριν» μεταφέρονται σαν αποθέματα αναπαραγωγής εσωτερικών αντιστάσεων και φιλτράρονται από κάποιους διηθητικούς μηχανισμούς του «τώρα» και, πώς στη συνέχεια σε μια κατάσταση συνεχούς αλληλεξάρτησης με τις αναπαραγόμενες προκαταλήψεις του «εν εξελίξει» κοινωνικού συστήματος της σύγχρονης κοινωνίας, παράγουν νέες «στάσεις» και συμπεριφορές, που με τη σειρά τους αναπαράγουν άλλες προκαταλήψεις, με προεκτάσεις που αντικατοπτρίζουν το συναισθηματικό πεδίο των ατόμων της κοινωνίας, το οποίο θα μπορούσε να προσδιορίσει κατά πόσο είναι ρατσιστές ή αντιρατσιστές, δημοκρατικοί ή αυταρχικοί

Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Προλεγόμενα

Όταν ρωτήθηκε ο Shaun Bartlett, ο Νοτιοαφρικανός σταρ του ποδοσφαίρου για τις εμπειρίες του παίζοντας στην Ευρώπη, μακριά από τις φυλετικές εμμονές της δικής του κοινωνίας, παρατήρησε ότι «ο ρατσισμός δεν ήταν μόνο Νοτιοαφρικανό πρόβλημα αλλά, σαν πρόβλημα, ήταν ζωντανός και στην Ευρώπη». Όταν πιάστηκε να εξηγήσει ακόμη περισσότερο, αναφέρθηκε στις εμπειρίες του, όταν έπαιζε με την FC Zurich ενάντια σε μια «ομάδα στην Λάρνακα» (την

Ανόρθωση), και περιέγραψε την μεταχείριση την οποία είχε να αντιμετωπίσει ως ο μόνος μαύρος ποδοσφαιριστής μέσα στο γήπεδο. Έγινε αντικείμενο αποδοκιμασιών και σφυριγμάτων, το πλήθος τον παρομοίαζε με πίθηκο και γορίλα, ενώ κάποιοι ποδοσφαιριστές τον ύβριζαν! Το να υποδείξει κανείς την κυπριακή νεολαία σαν παράδειγμα λευκού ρατσισμού και σαν δείκτη της επιβίωσης του ρατσισμού στην Ευρώπη ήταν κάτι εκπληκτικό!

Από την οπτική γωνιά ενός Νοτιοαφρικανού κοινωνιολόγου, στην οποία είναι έντονα χαραγμένη η ιστορική εμπειρία της ρατσιστικής καταπίεσης και η οποία έχει διαμορφωθεί από μια παράδοση προβληματισμού γύρω από τις έννοιες της κοινωνικής τάξης, της φυλής, της εθνότητας, του εθνικισμού και της εξουσίας, οι πιο πάνω παρατηρήσεις αποτελούν ένα προκλητικό δίλημμα. *Η επικέντρωση στο Apartheid¹¹, της μετά το 1970 περιόδου, πέρα από το ότι καθιέρωσε ένα πειστικό ηθικό ζήτημα σε παγκόσμιο επίπεδο, πρόσφερε και περιεχόμενο δομικών και θεσμικών αναλύσεων των πολιτειακών και κοινωνικών συστημάτων για διεισδυτική προσπάθεια εξουδετέρωσής των από ρατσιστικό έλεγχο, ρατσιστικούς διαχωρισμούς, ταξινομήσεις, διαχωρισμούς οικιστικών ζωνών και ξεχωριστής ανάπτυξης. Η επιβίωση όμως του ρατσισμού στην απουσία ισχύος των ρυθμιστικών θεσμών, που να βασίζονται στο χρώμα και στις συνηθισμένες ιδεολογίες που συνοδεύουν την ύπαρξή του, παρουσιάζει την πιο σοβαρή πρόκληση: Πώς μπορεί να επιβιώνει ο ρατσισμός παρά τη νομική και θεσμική του ανυπαρξία;*

Επιμαρτυρία και προβληματισμός

Το ότι υπάρχουν ρατσιστικές τάσεις ανάμεσα στους Ελληνοκύπριους νέους επιβεβαιώθηκε από την έρευνά μας: όπως θα φανεί πιο κάτω, βρήκαμε ότι οι περισσότεροι νέοι έχουν αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «*συνείδηση της φυλής*» και παρά το ότι ένα αξιοσημείωτο ποσοστό δεν έδειξε τέτοιες τάσεις, ένα 10% του δείγματος των νέων εξέφρασαν ένα έντονο ρατσιστικό τρόπο ζωής, *weltanschauung*, καθώς και ένα ψηλό βαθμό «διάθεσης» προς τις

¹¹ Βλ. σχετικό στις μελέτες των W. Beinhardt and S. Dubow (eds): «Apartheid... ένα διαχωριστικό σύστημα που προχωρούσε μέχρι και ρυθμιστικών απαγορεύσεων σε θέματα σεξουαλικότητας και επιθυμίας», «Segregation and Apartheid in the 20th Century South Africa», Routledge, 1995).

διακρίσεις. Δοθέντος ότι, ένας κοινωνιολόγος - egalitarian διαθέτει δημοκρατικές πεποιθήσεις, θα μπορούσε να πανηγυρίσει με το σχετικά «μικρό» σε μέγεθος πρόβλημα. Εστιάζοντας όμως τις παρατηρήσεις του αποκλειστικά στον σημαντικό αριθμό των ανταποκρινόμενων νέων του δείγματος με τάσεις που δίνουν πίστη σε αρχές ισότητας, θα ήταν απερίσκεπτα εφησυχάζομενος αν δεν μπορούσε να δει και την παρουσία τέτοιων σε είδος προδιαθέσεων με διακρίσεις ενός εν δυνάμει εκρηκτικού προβλήματος, ιδιαίτερα αν το σύστημα φορτώνεται συσχετισμών από μια κατάσταση εθνοκεντρικών, ξενοφοβικών και άλλου πλήθους σε διακρίσεις τάσεων.

Ρωτώντας κάπως διαφορετικά:

- Γιατί ο ρατσισμός εξακολουθεί να παραμένει ως μια πεποίθηση που έχουν, μοιράζονται και διατηρούν άτομα και κοινωνικά σύνολα, παρά την απογύμνωση των όποιων ιστορικών θεσμών και των μεθοδευμένων θεωριών που αναλίσκονταν να τον συντηρήσουν;
- Γιατί κάνουν κοινωνικές κατηγορίες και νοερά μοντέλα;
- Πώς τα «κληρονομικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα» (τα «εξωτερικά» φυσικά γνωρίσματα – «φαινότυπα, (phenotypes)¹² και οι γονιδιακές καταβολές - «γονότυπα» (genotypes)¹³) συνεχίζουν μέχρι σήμερα να καταδικάζουν και να κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους ως κατώτερους;

Επισημαίνεται ότι, όχι μόνο τέτοιες ιδιότητες είναι συμφυείς στα «αντικείμενα» ρατσιστικών σκέψεων, αλλά τείνουν να γίνονται αμετάβλητες παράμετροι, ακόμη και στις πιο ισχυρές εκδοχές¹⁴.

- Ακόμη, κάτω από ποιες συνθήκες, τέτοιες πεποιθήσεις εκφράζονται ως μορφές διακρίσεων, αποκλεισμού και μερικές φορές συμπεριφορές βίας;

¹² Έννοια που αποδίδεται από τη Βιολογία για το σύνολο των χαρακτηριστικών ενός οργανισμού, τα οποία μπορούν να παρατηρηθούν εξωτερικά και προκύπτουν από την αλληλεπίδραση κληρονομικών ιδιοτήτων και περιβάλλοντος [Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», σελ. 1888, εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998].

¹³ Έννοια που αποδίδεται από τη Βιολογία για το σύνολο των γονιδίων που μεταβιβάζονται από το γονέα και καθορίζουν τα χαρακτηριστικά των απογόνων [Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης σελ. 440, ο.π.].

¹⁴ M. Banton & J. Harwood, "The Race Concept", David & Charles, 1975 και E. Chashmore, "The Logic of Racism", Alen & Unwin, 1996.

- Γιατί η «ασπράδα» και η «μαυράδα», είναι επικαλούμενα θέματα με διαφορετικό βαθμό έντασης στο χρόνο;

Και, πιο συγκεκριμένα:

- Ποιες είναι οι πηγές τέτοιων πεπιοθήσεων και «ιδιοσυστατων» ιδεών στην Κύπρο;
- Πώς μπορούν να καλλιεργούνται τέτοιες ιδέες, μέσα από ένα πλέγμα αποικιοκρατικού λόγου¹⁵ και αποικιοκρατικών υποδειγμάτων πολιτικών κανόνων,¹⁶ και να βρίσκουν γόνιμο έδαφος στις ταξινομημένες πρακτικές της μετα-αποικιακής κοινωνίας, ιδιαίτερα όταν οι υποστηρικτές, τέτοιων πεπιοθήσεων είναι ακριβώς τα ίδια τα παιδιά των υποταχθέντων στο πρώην αποικιακό σύστημα;

Υπό το πρίσμα μιας μακροπρόθεσμης προοπτικής, η μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδος, σηματοδοτεί μίαν κοσμογονική στροφή: *μπορούσε κανείς να παρατηρήσει το βαθμιαίο ξεγύμνωμα και την πτώση των πυλώνων του θεσμικού ρατσισμού*. Παρόμοια, σ' αυτή την περίοδο των αυξανόμενων κοινωνικών και εθνικιστικών κινημάτων για ανεξαρτησία, άνετα και εκ του ασφαλούς, μπορούσε κάποιος να ισχυρισθεί ότι, μέχρι το τέλος του αιώνα, η Νότιος Αφρική θα παρέμενε το μόνο ορατό και τελευταίο *τυπικό* θεσμικό υπόδειγμα διακρίσεων. Όμως, ο ρατσισμός από τότε φάνηκε να επαναπροσδιορίζεται ως ένα επίμονο *κοινωνικό* φαινόμενο του πλανήτη μας. Μολονότι, το περιεχόμενό του διαφέρει μεταξύ των ΗΠΑ και της Ευρώπης (όπου επικεντρώνεται η πλειστή ακαδημαϊκή εργασία), οι παράμετροι των αποτελεσμάτων του, με την έννοια που αποδίδει ο Etienne Balibar για το «νεο-ρατσισμό»¹⁷, είναι παρεμφερείς. Είτε επικεντρωθούμε στις συνεχιζόμενες πράξεις και *συμπεριφορές διακρίσεων* σε διάφορους οργανισμούς, επαγγέλματα, ή ακόμη και σε ολόκληρες κοινωνίες απέναντι σε μειονεκτικές κατηγορίες ανθρώπων - όπως επισημαίνεται από τους S. Carmichael και S.V Hamilton για τις Αφρο-αμερικανικές

¹⁵ Βλ. E. Said, «Orientalism», Pantheon, 1978, «Culture & Imperialism», Vintage 1994, S. Hall, «The West & The Rest», Open University, 1991, A. McLintock, «Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality», Routledge, 1995.

¹⁶ M. Mamdani, «Citizen and Subject», David Phillip, 1997.

¹⁷ Βλ. E. Balibar and I. Wallerstein, «Race, Nation, Class-ambiguous Identities», Verso, 1991.

εμπειρίες της δεκαετίας του '60¹⁸) - είτε η εστία των παρατηρήσεων μας επικεντρωθεί στις συμπεριφορές διακρίσεων απέναντι σε κοινωνίες μεταναστών που βρίσκονταν στο Ηνωμένο Βασίλειο, διαπιστώνουμε να υπάρχει κάποια κοινωνιολογική ομοφωνία, που διακρίνει διάχυτα το στοιχείο του φαινομένου του ρατσισμού.

Απλοποιώντας, προς όφελος των αναλύσεων: παρά την ανάδυση των κυριαρχικών ιδεολογιών και λόγων «περί ισότητας, διαπολιτισμικότητας και αποδοχής της διαφορετικότητας», που φάνηκε να πρυτανεύει στα κοινωνικά συστήματα, οι άνθρωποι, κατά ανησυχητικό ποσοστό, σύμφωνα με πολλούς κοινωνικούς σχολιαστές, δεν σταμάτησαν να είναι «εν δυνάμει» διατεθειμένοι να μπουν σε «κινητικότητα» ρατσιστικών πρακτικών και κινημάτων. Η μετα-αποικιακή αποδοχή της διαφορετικότητας των εθνικών ομάδων, των θρησκευτικών κοινοτήτων, των πολιτισμικών πρακτικών και των γλωσσικών ποικιλομορφιών, δε φαίνεται να αντέστρεψε την εξέλιξη αυτών των γεγονότων.

Παρά τις διακηρύξεις των κυβερνήσεων και των πολιτικών κομμάτων – κομιστές του νέου κυρίαρχου λόγου στα πολιτικά πράγματα – για έλλειψη σπουδαιότητας των «προβλημάτων», οι διανοούμενοι που εκπροσωπούν τις κοινότητες που είναι «στόχοι» διακρίσεων, ζητούν με εμμονή τα κεκτημένα δικαιώματα των κοινοτήτων τους (κυρίως ισότητας και αποδοχής της διαφορετικότητάς τους), γιατί χωρίς αυτά ολοφάνερα οι κοινότητές τους παραμένουν περιθωριοποιημένες και μειονεκτούσες¹⁹.

Η ικανότητα να κάνει κανείς διακρίσεις, αποκλείοντας ή απομονώνοντας τους «άλλους», δεν περιορίζεται στο ρατσισμό ενόσω οι ανθρώπινες κοινωνίες επιδεικνύουν μια εφευρετική ικανότητα να ασκούν μια ξεπεσμένου τύπου ισχύ και εξουσία στους άλλους. Ωστόσο, οι ρατσιστικές διακρίσεις έχουν μια μοναδική ικανότητα: την «κατασκευή» ρατσιστικών υποδειγμάτων. Μολονότι οι βάσεις τους θεμελιώνονται σε «λογικότητα» και «επιστήμη» - όπως για παράδειγμα η απλοποίηση της συμπεριφοράς των φαινοτυπικών διακρίσεων που αποδίδεται σε γονοτυπικές - η λογική τέτοιων ανασκευών απλώς

¹⁸ Βλ. S. Carmichael και S.V. Hamilton, «Black Power the Politics of Liberation in America», Penguin, 1967.

¹⁹ Βλ. σχετικό F. Anthias and N. Yulal-Davis: *Racialised Boundaries*: Routledge, 1992.

μετατοπίζει τα «δοκάρια του γηπέδου» και αναδιαμορφώνει τους κανόνες του παιχνιδιού.

Επιπλέον, εφόσον οι άνθρωποι δε γεννιούνται ρατσιστές, τα συστήματα πεπαιθίσεων τους μαθαίνονται, κοινωνικοποιούνται και διαμορφώνονται. Μορφοποιούνται μέσα από θεσμούς, κοινωνικές σχέσεις και μέσα από ζωντανές εμπειρίες. Η συνήθης φυσική κοινωνική διάθεση - “habitus”, όπως επιχειρηματολογεί ο Γάλλος κοινωνιολόγος Pierre Bourdieu, προδιαθέτει άτομα να εκτίθενται σε ειδικά πρωτόκολλα συμπεριφορών και σε συστήματα ταξινομήσεων²⁰. Για έναν κοινωνιολόγο, είναι οι διαδικασίες μέσα σε ένα θεσμοθετημένο και κοινωνικό περιβάλλον, που το κάνει να αναπαράγει, διατηρεί και διαμορφώνει συστήματα πεπαιθίσεων και δοξασιών. Συμπερασματικά, η πολιτιστική διάπλαση σε μια κοινωνία πρέπει να περνά μέσα από οξύνους διαδικασίες που να μπορούν να αφαιρούν το φορτίο των ρατσιστικών πεπαιθίσεων.

Υπάρχει, βέβαια, ακόμη ένα σημείο: οσοδήποτε κι αν η «φυλή» φαίνεται να «δείχνει» ότι ολισθαίνει όπως υποστηρίζει ο Gates Jr., με τα ανοίγματά του ερμηνεύει και δίνει ένα νέο ορισμό ειδικού περιεχομένου²¹ του «habitus» ή της «πολιτιστικής διαμόρφωσης», συσχετίζοντας το θέμα με μια ειδική συγκυρία που δημιουργεί προδιαθέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους καθοδηγούν την δράση και ανατρέφουν ομόλογες κατηγοριοποιήσεις. Πρέπει αυτά να είναι μέρος μιας ζωντανής *άγραφης* παράδοσης, εγκλειόμενης από γενετικές διαδικασίες, διαδικασίες «του προς το ζην» και της απασχόλησης, της παραγωγής, των επικοινωνιακών και των διαμορφωμένων αξιών – διαδικασίες που είναι μέρος αυτής τούτης της κοινωνικότητας.

Η *γραμματική του ρατσισμού*, με τους όρους του Gates Jr., είναι αυτή η «ολέθρια πράξη της γλώσσας», που εμφανίζεται να περιγράφει ποικιλία νοημάτων, αλλά πάντοτε χαράσσοντας τη διαφορά και τις διαφοροποιήσεις.²² Μαθαίνεται, κι αν η σαφήνειά της συνίσταται μέσω πολιτιστικών διαμορφώσεων, τότε, συλλογιστικά, συνεπάγεται ότι πρέπει αυτή ουδέποτε να εμποτίστηκε ως ξεχωριστό “θέμα” ή “μάθημα” του προγράμματος ζωής. Η γραμματική του ρατσισμού σχετίζεται με

²⁰ Βλ. P. Bourdieu, “Pascalian Mediations”, Routledge, 1999.

²¹ Βλ. H. Luis Gates Jr. (ed) «Race, Writing and Difference», Chicago University Press, 1986.

²² H. Luis Gates Jr., ο. π. π.

ένα ρεπερτόριο άλλων «θεμάτων» καθώς και μαθησιακών προδιαθέσεων. Στην «άρθρωσή» της, ως τρόπου «του ομιλείν» του κοινωνικού κατακαθίσματος, ελλιμενίζει συνδέσεις διακρίσεων και μεταξύ άλλων *sui generis* μοντέλων και υποδειγμάτων. Έτσι, για να επιτευχθεί η παρουσία της μέσα στις κοινωνικοποιημένες προδιαθέσεις και να συσταθεί ως μια πλευρά που να τις αιτιολογεί, να απογίνει δηλαδή κοινή λογική ή εστία κοινωνικής δράσης, πρέπει να είναι μέρος μιας ευρύτερης ιδιόμορφης διαδικασίας.

Παρά τους εμφανείς περιορισμούς μιας μελέτης όπως της «Απολυταρχικής Προσωπικότητας» (Authoritarian Personality), που τέθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1940 από τον Theodore Adorno, η προσπάθειά της να προσεγγίσει τον «αντισημιτισμό» ως πολύπλοκο μενού «στάσεων» υπήρξε ευεργετική²³. Μέσα από αυτή τη μελέτη, βρήκαμε νύξεις ότι ένα άτομο που ήταν «αντισημίτης» θα παρουσίαζε, επίσης, περισσότερο έντονες προδιαθέσεις σε θέματα «εθνοκεντρισμού» με αυξημένες «συντηρητικές» κοσμοθεωρητικές απόψεις. Ακόμη, τέτοιες «στάσεις» θα μπορούσαν να συσχετιστούν με μια «προσωπικότητα» που κοινωνικοποιήθηκε μέσω απολυταρχικών οικογενειακών προτύπων, στην οποία παρέμειναν υποδειγματικά αχνάρια κάποιων απωθημένων ασυναίσθητων αναγκών. Επομένως, συνάγεται ότι, μορφές κοινωνικής προκατάληψης μπορούν να παράγουν μια πολλαπλότητα μεροληπτικών συμπεριφορών/ «στάσεων».

Επίσης, παρά τους περιορισμούς της μελέτης στη βάση τεχνικών ανίχνευσης, του *υποκατάστατου* (*ersatz*) εμπειρισμού της²⁴ και της προσπάθειάς της να συνδέσει «αντι-δημοκρατικές τάσεις» και «φασισμό» μέσω μονοσήμαντων κατασκευών και, να τα συνδέσει με υπο-κλίμακες υποταγής και οπισθοδρόμησης (αντιστάσεων στη διαμόρφωση ενός δημιουργικού και με όραμα «εγώ»), δίνεται πίστη σε υποψίες ότι οι ιδιόμορφες διαδικασίες είναι μέρος μιας πολύπλοκης κοινωνικοποίησης. Το ότι η μελέτη αυτή σφάλει όσον αφορά το «ψυχολογισμό» και ότι χρειάζεται μια πιο λεπτή διαφοροποίηση στις κοινωνιολογικές και θεσμικές προσεγγίσεις, είναι στο τώρα δεχτό,

²³ T.W. Adorno et al, "The Authoritarian Personality", Harper and Brothers, 1950.

²⁴ Θεωρία που πρεσβεύει ότι κάθε γνώση προκύπτει από την εμπειρία μέσω των αισθήσεων και στηρίζεται σ' αυτήν [Γ. Μπαμπινιώτης, «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», σελ. 602, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.

εντούτοις μια σύντομη διαγραφή του πνεύματος της εργασίας είναι ολοφάνερα ανεπαρκής.

Ιδιαίτερα για τους δικούς μας σκοπούς, εάν πράγματι ο ρατσισμός και οι ρατσιστικές προδιαθέσεις αναδιαμορφώνονται από μόνα τους μέσω τυπικών θεσμών, αλλά μπορούν να αναδιαμορφώνονται και από μόνα τους χωρίς αυτούς, τότε είναι σωστό να υποθέσουμε ότι θα πρέπει να συσχετίζονται και με άλλες τάσεις προκαταλήψεων. Ως εκ τούτου, ανακύπτουν δύο ερωτήματα στην προβληματική μας:

- Μήπως θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι οι ρατσιστικές πεποιθήσεις σχετίζονται με απολυταρχικές, εθνοκεντρικές, πατριαρχικές, οικογενειακές, ενδο-προληπτικές και σεξουαλικές διαθέσεις;
- Ποια είναι η απόστασή-τους/ ψαλίδωμα από δεσπόζουσες ιδεολογίες της ισότητας των «δικαιωμάτων»;

Μεταξύ της μετά το ολοκαύτωμα περιόδου που αναβίωσε ο Adorno και οι συνεργάτες του και της σημερινής εποχής μας, υπάρχει ένα αυξανόμενο πλήθος μελετών γύρω από θέματα «φυλής». Μια «βιομηχανία στις σχέσεις φυλών» που περιπλέκει τον κατάλογο των αξιόπιστων κοινωνικοποιημένων προδιαθέσεων: θεωρίες διαφυλετικών και ενδο-φυλετικών σχέσεων, πλουραλισμού, εθνικότητας που ταλαντεύονται ανάμεσα σε κατηγοριοποιήσεις από ισχυρές «ενδο-ομάδες» (in-groups) και δραστήριους φυλετικούς αυτο-προσδιορισμούς της «διαφορετικότητας» και, όπως πάντοτε, ξεδιπλώνονται με τη σχέση τους με τάξεις ή κάστες. Δεν υπάρχει χώρος εδώ να αποζημιωθούν διάφορες αμφισβητήσεις. Επαρκεί να δηλωθεί ότι για οποιαδήποτε διερεύνηση του ρατσισμού απαιτείται μια πιο λεπτή μεθοδολογική διαφορά και ένα βήμα απομάκρυνσης από την κλασική εξίσωση της φυλετικής συναίσθησης, που είναι λανθασμένο συναισθησιακό συνώνυμο ή μια απλή μείωση μιας τάξης.

Ακόμη ο αποκλεισμός, ο συνυπολογισμός, η διάκριση, και η συμβολική βία υπήρξαν τα σταθερά θέματα της εμπνευσμένης κοινωνιολογίας - Bourdieu, που συνέδεε την τάξη και τη διαμόρφωση του status των ομάδων «μπουσουλίζοντας» την κοινωνική πρακτική. Ακόμη, η «διαφορετική» διαδικασία ερμηνεύτηκε με ανέγγιχτες τις ιδέες κοντά σε «φαινότυπο» και «γονότυπο», η οποία, όπως διατύπωσε ο Eduard Said, παραλείπει την κρίσιμη φυλετική διαφορετικότητα και διαφορά που είναι συστατικά στοιχεία της αυτο-αντίληψης της νεοτεριστικής Ευρώπης. Η «πρόκληση» όμως παραμένει: *μπορεί*

κανείς να κρατήσει μια σπουδή επικείμενων προδιαθέσεων (Bourdieu), πιστώνοντας κατανόηση της κοινωνικοποιημένης μορφολογίας του ρατσισμού;

Ταυτόχρονα καμιά μελέτη ρατσισμού μπορεί να θεωρήσει δεδομένο έναν εύκολο τερματισμό των πιθανοτήτων, ιδιαίτερα αν η τέτοια μελέτη δεν είχε επιτόπιο προηγούμενο. Μπορεί μόνο να «εξετάσει» ή να αναγνωρίσει μια ποικιλία κοινωνικοποιημένων διαδικασιών σφηνωμένων μέσα σε κοινωνικές σχέσεις ή κοινωνικούς θεσμούς που μπορεί ή δεν μπορεί να έχουν σχέση με ένα προ-μαγειρεμένο υπόδειγμα προκαταλήψεων. Σε προηγούμενες μελέτες με ιδιότυπες διαδικασίες (HIV., ναρκωτικά)²⁵, είχε καθιερωθεί ότι η «οικογένεια» στην Κύπρο συνιστά τον πυρήνα επιρροών και ισχύος στην κοινωνία – μια οικογένεια με πατριαρχική οντότητα και με βαρύτητα πυρήνα: οικονομικής στήριξης του νοικοκυριού, αλλά και ικανότητας να επεκτείνεται σε ένα οικογενειακό σύστημα. Το πρόβλημα όμως είναι εμφανές: η ομοιότητα και το ομόλογο του οικογενειακού δεσμού δεν μπορούν από μόνα τους να ερμηνεύσουν τις διαφορές σε πολιτικές, κοινωνικές και, στην περίπτωση αυτή, ρατσιστικές προδιαθέσεις. Έπεται ότι, εκεί χρειάζεται μια επιτακτική ανάγκη να αναγνωρισθεί μια μέγιστη ποικιλία συστατικού περιεχομένου και διαπλεκόμενων κοινωνικών μέσων επικοινωνίας (κλέβοντας σκέψεις: *constitutive* και «*interpellative*» από τους Althusser & Laclau) χωρίς να τίθενται a priori υποθέσεις ότι, *επειδή κάνουν έτσι, είναι σταθερές προδιαθέσεις ή διαμορφωμένες προδιαθέσεις*²⁶.

Η αμηχανία εκπόνησης μιας προκαταρκτικής και θεμελιώδους μελέτης σαν κι αυτή είναι να *επισημαίνει όχι μόνο την παρουσία ρατσιστικών τάσεων και προδιαθέσεων, αλλά, επίσης, την απουσία τους* και, ακόμη, χωρίς καθόλου συσχετισμούς, την ίδια ώρα να επιτρέπει στον εαυτό της να ανακαλύπτει υποδείγματα του απροσδόκητου.

Πράγματι, σχεδιάζοντας τα μεγέθη της μεταβλητότητας θα έπρεπε να γίνει αποδεχτό ότι, η ανακάλυψη σταθερών συσχετισμών - από την άποψη του «αιτιώδους» - δεν είναι κατ' ανάγκη σταθερές: μάλλον,

²⁵ Μελέτη για τα ναρκωτικά και για το HIV, που έγινε για λογαριασμό του Δήμου Λεμεσού, με ερευνητική συνεργασία του Frederick Institute of Technology και του Intercollege (1999), βλ. επίσης Κεφάλαιο I, Μέρος Πρώτο και Κεφάλαιο I, Μέρος III.

²⁶ E. Laclau, "Politics and Ideology in Marxist Theory", New Left Books, 1977.

ακολουθώντας τις κριτικές ρεαλιστικές διεισδύσεις του Roy Bhaskar: ισχυρές συσχετιζόμενες συνδέσεις απεικονίζουν υποδειγματικές «στάσεις» που μεταφράζονται μόνο ως μορφές δράσης κάτω από περισφιγμένες συνθήκες ειδικού περιεχομένου²⁷. Εντούτοις, οποιοδήποτε κι αν είναι το νόημα της μελέτης ό,τι κάνει, έχει την ίδια ώρα ευθύνη να έχει ένα συγκριτικό αγκυροβόλιο στην ήδη υφιστάμενη γνωστική του «νεο-ρατσισμού» ενώ ταυτόχρονα πρέπει να κρατεί ανοιχτά τα πανιά για «πλεύση», αναζήτηση και εντοπισμό της μοναδικότητας των τοπικά – χωρικών παραλλαγών.

Είναι καθαρό, όπως επιμένει ο Philip Cohen ότι, «οι φυλετικοί κώδικες συμπεριφέρονται ευκαιριακά, σύμφωνα με μια οικονομία των μέσων και διαμέσου μιας βέβαιης σειράς αναπαριστωμένων ιστορικών καταστάσεων, επιλέγουν τα σημεία που κάνουν την πιο ιδεολογική εργασία, συνδέοντας, με φυσικότητα, *διαφορά και κυριαρχία*»²⁸. Το έργο γι' αυτόν ήταν να δημιουργήσει «ένα σκελετό που είτε αναλυτικά είτε οργανωτικά - και με τους δυο τρόπους – να είναι σε θέση να διακρίνει τη μεταξύ διάφορων τύπων ρατσισμού σχέση και να αναγνωρίζει την ιστορική ιδιαιτερότητα εκείνων που υποτάσσονται σ' αυτούς»²⁹. Ένας τέτοιος σκελετός (δομή – γνώσης), για να κάνει την «ιδεολογική» αυτή εργασία - σύνδεσης και φυσικότητας - όπως οι Anthias και Yulal-Davies επιχειρηματολογούν (1992), πρέπει να είναι ενήμερος των λεπτών διασυνδέσεων με τις έννοιες εθνότητας, εθνικών και γενετικών ταυτοτήτων και να είναι πάντοτε ικανός να αναδιαμορφώνει τη μειονεκτικότητα και την επικυριαρχία των «άλλων». Τέτοια εκλέπτυνση στην κατανόηση του ρατσισμού και των ορίων του, που ρίζωσε στις συζητήσεις τύπου-debate γύρω στις εμπειρίες των μεταναστών στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι ουσιώδης. Ιδιαίτερα, από τη σύλληψή της, αυτή η θεώρηση επιτρέπει την αναγκαία ευελιξία να συμπεριλαμβάνει τα νέα κύματα εμπειριών μειονεκτικότητας - υποβαθμίσεων που ακολούθησαν τα κύματα και τις εμπειρίες των

²⁷ R. Bhaskar, "A realistic Theory of Science", Harvester and Wheat sheaf, 1978; and "A realistic Theory of Science and Dialectic: the Pulse of Freedom", Verso, 1993.

²⁸ Philip Cohen, «in Cohen Pand Baines HS, Multi-racist Britain», σελ. 14., Macmillan Education, 1988.

²⁹ Philip Cohen, σελ. 13., ο.π.

«νέων» μεταναστών της παγκόσμιας διασποράς (R.Cohen)³⁰, που για τις συνθήκες της Κύπρου αποτελούν την πλειοψηφία σε σύνθεση μεταναστών. Ακόμη, ό,τι δεν πρέπει να χαθεί, είναι, επίσης, η εμμονή ενός συνόλου αρχέτυπων ρατσιστικών κωδίκων (Rex, Mikes, Magubane), που είναι ριζωμένοι σε μελέτες μειονεκτικότητας και κυριαρχίας της αποικιακής εμπειρίας - εμφυτευμένα σε μια διαλεκτική σχέση αφεντικού-σκλάβου - βασισμένης σε μια φυσική ιεραρχία των φυλών και των τρόπων σύνδεσής τους σε υποδείγματα διαστρωμάτωσης που περιλαμβάνουν τόσο τη μοναδικότητα του τελευταίου όσο και τη "πολυσημία" του πρώτου³¹.

Η Κύπρος, προσφέρει ακόμη ένα ιδιαίτερο παράθυρο στη μελέτη της «φυλής» για πέντε λόγους:

(α) το ίδιο το νησί αποτελούσε αποικία μέχρι το 1960 και Ελληνοκύπριοι ή Τουρκοκύπριοι, που δούλευαν στο Ηνωμένο Βασίλειο, θεωρούνταν ως αποικιακοί ιθαγενείς/ μαύροι, για αρκετές δεκαετίες (πέρα από 30 χρόνια)

(β) για αιώνες υπήρξε πεδίο ταξιδιωτικών συναντήσεων, σταυροδρόμι συναναστροφών ανάμεσα στους ανθρώπους τριών ηπείρων, κάτι που πιο σωστά θα μπορούσε να αποδοθεί με τη λέξη: «συγχρωτισμός» (synchrotismos) διαφόρων ανθρώπων³²

(γ) ο τελευταίος αιώνας παρέχει μαρτυρίες της εμφάνισης και ανταγωνισμού των ακραίων εθνικισμών μαζί με τον εθνικό διαχωρισμό Ελλήνων και Τούρκων (Χριστιανών και Μουσουλμάνων) που οδήγησαν στην τραγωδία του 1974 και την εισβολή και κατοχή του βόρειου τμήματος του νησιού από την Τουρκία (Λοίζος, Μαυράτσας,

³⁰ Robin Cohen, "The New Helots: Migrants in the International Division of Labour", Avebury, 1987.

³¹ B.L. J. Rex, "Race and Ethnicity", Open University Books, 1986., R. Miles, "Racism", Routledge, 1989., B. Magubance, "The Political Economy of Race and Class in South Africa, Monthly Review Press, 1979.

³² Δυστυχώς η Βιβλική λέξη, η οποία σημαίνει πολύ περισσότερα στην ελληνική γλώσσα για το φαινόμενο αυτό, φυλακίστηκε στην ανθρωπολογία ως «συγκρωτισμός» (syncretism) - πράγμα που συνεπάγεται ότι ο τόπος ήταν τόσο «ξενοφορικός» (xenophobic) όσο και «ξεναγορικός» (xenagogic), αλλά από αυτά, δεν συνάγεται ότι ο συσχετισμός με άλλους θα μπορούσε από μόνος του να εκφράσει ότι είναι καθαυτό «ξενοφιλικός» (xenophilic) ή «ξενοφοβικός» (xenophobic).

Παναγιώτου και Παπαδάκης). Οι τάσεις εθνοκεντρισμού ήταν ιδιαίτερα ισχυρές³³

(δ) το νησί απέκτησε εμπειρίες δυναμικών αναπτυξιακών τάσεων (22ο στον κατάλογο του ΟΗΕ για την παγκόσμια Ανθρώπινη Ανάπτυξη) με υπηρεσίες που εκτοξεύθηκαν στα ύψη και με τουριστικό τομέα της τάξης των 2,5 εκατομμυρίων τουριστών το 2000, (5 τουρίστες ανά κεφαλή) γεγονός που τονίζει τον «ξεναγορικό» χαρακτήρα της πλειοψηφίας των Κυπρίων και

(ε) είναι μια χώρα πολύ εύθραυστης και νεοσύστατης δημοκρατίας, με σοβαρές αυταρχικές τάσεις³⁴. Αυτές οι ειδικές εμπειρίες απαιτούν μια πολύ λεπτή προσέγγιση τόσο στη μελέτη του ιδιόμορφου έργου του ρατσισμού όσο και στην εξερεύνηση της ποικιλίας των τοπικών μεταβλητών.

Η επιλογή των νέων, ως της διακριτικής «παρέας πολεμιστών» για τη μελέτη των ρατσιστικών τάσεων, δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι είναι η πιο ορατή κατηγορία «φορέων» ακραίων πράξεων ενάντια στους «ξένους» και ότι οι πράξεις τους δρομολογούν παρεμφερείς μορφές συμπεριφορών, όπως εκείνες που συμβαίνουν στην Ευρώπη. Παράλληλα, επειδή οι νέοι, μεταξύ των ηλικιών 15 - 23, βρίσκονται στα χρόνια διαμόρφωσης του χαρακτήρα τους, «ανάμεσα και μεταξύ» μιας αρχικής υποδειγματικής κοινωνικοποιητικής διαμόρφωσης και της

³³ Βλ. σχετικά βλ. Peter Loizos, "The Progress of Greek Nationalism in Cyprus: 1878 - 1970" In *Choice and Change: Essays in Honour of Lucy Mair*, edited by Davis J., London, 1974., Πέτρος Λοΐζος, «Αλλαγές στη Δομή της Κοινωνίας», στα *Κυριακάτικα 1878 - 1955*, έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1986., Peter Loizos, "Intercommunal Killing in Cyprus", in *Man*, Volume 23., 1986., Ανδρέας Παναγιώτου, «Η Κύπρος, το Εθνικό και ο Εθνικισμός», Αθήνα, 1984., Andreas Panayiotou, "Island Radicals: The emergence and consolidation of the Cypriot Left, 1920 - 1960", Unpublished Doctoral Thesis, 1999. Καίσαρας Μαυράτσας, «Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού στην Κύπρο - Ιδεολογικές αντιπαράθεσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974 - 1996», εκδ. Κατάρτι, 1998 και Κύπρος Χρυσοστομίδης, «Το Κράτος της Κύπρου στο διεθνές δίκαιο», εκδ. Σάκκουλας, 1994., Yiannis Papadakis, «Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism as a Contested Process», In *American Ethnologist*, Vol. 25, no 2., 1998. Γιάννης Παπαδάκης, «20 Χρόνια Μετά Από Τι; Η Πολλαπλή Νοηματοδότηση του 1974: Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης», Intercollege Press, Λευκωσία, 1995.

³⁴ Μαυράτσας και Χρυσοστομίδης ο.π., βλ. επίσης Λουκής Γ. Λουκαΐδης, «Θέματα Κυπριακού Δικαίου», Λευκωσία, 1982.

διαδικασίας ενηλικίωσής τους, που συνοδεύεται και με την εμφάνιση τάσεων ανεξαρτησίας, σε ένα κατώφλι συναισθημάτων, που φέρνει σε έντονο ανάγλυφο τις ιδιόμορφες διαδικασίες και, τις ορθολογικές ερμηνείες τους, των προκαταλήψεων, που δίνουν σχήμα στις δράσεις τους, των επιλογών και ταξινόμησεων των διατάξεών τους.

ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Γενικά

Η μελέτη διεξήχθη μέσω ενός ανοικτού σε τύπο ερωτηματολογίου που υποβλήθηκε σε 1250 νεαρά άτομα³⁵. Η σύνθεση του δείγματος που ανταποκρίθηκαν αποτελείτο από 66% άτομα αρσενικού και 34% άτομα θηλυκού φύλου αντίστοιχα³⁶. Η επικράτηση του ανδρικού φύλου έτυχε να ήταν διότι το ερωτηματολόγιο υποβλήθηκε και σε νεοσύλλεκτους στρατιώτες, για να εξεταστούν συσχετισμοί μεταξύ της στρατιωτικής ζωής/ στρατιωτικής νοοτροπίας και ρατσιστικών τάσεων. Ως εκ τούτου, κάποιες προσαρμογές έγιναν στην ανάλυση για να καλυφθεί η ισορροπία των φύλων³⁷. Επισημαίνεται ότι, για σκοπούς των αναλύσεων που ακολουθούν, η αναφορά σε νέους σε οποιαδήποτε φάση της Έρευνας Πεδίου καλύπτει ολόκληρο το δείγμα των ερωτηθέντων νέων, έκτος εκεί που περιορίζεται σε ειδική αναφορά φύλου ή ιδιότητας.

Δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά στοιχεία

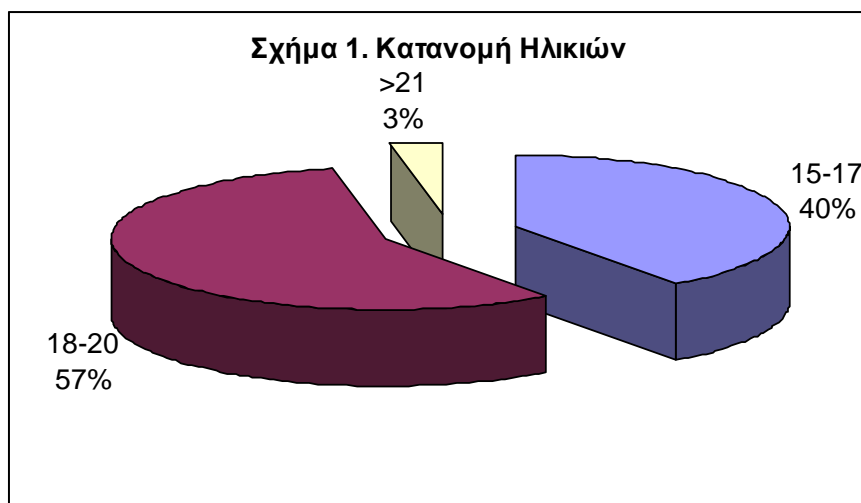
Η κατανομή «ηλικιών» των νέων μας και των δυο φύλων καταρτίστηκε όπως δείχνει το σχήμα 1, όπου 57% είναι της κατηγορίας μεταξύ 15 – 17 ετών, 40% μεταξύ 18 – 20 ετών και ένα 8% είναι της κατηγορίας άνω των 21 ετών³⁸.

³⁵ Βλ. Κεφάλαιο IV, Μέρος Πρώτο.

³⁶ Βλ. Ερώτηση 1, Ερωτηματολόγιο 1., Παραρτήματα, Κεφάλαιο IV, Μέρος Πρώτο.

³⁷ Βλ. σχετικό στο Κεφάλαιο IV του Πρώτου Μέρους αυτής της πραγματείας.

³⁸ Βλ. Ερώτηση 2, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Από αυτούς που ανταποκρίθηκαν, 92% γεννήθηκαν στην Κύπρο και μόλις 8% γεννήθηκαν στο εξωτερικό – μολονότι, 28% του δείγματος πέρασαν ένα σημαντικό αριθμό ετών, από 1 μέχρι 10 έτη, εκτός Κύπρου, που δείχνει ότι ένα σχετικά ψηλό ποσοστό είχε εκτεθεί σε άλλους, «ξένους», πολιτισμούς³⁹.

Παρόμοια, οι πλείστοι, από τους νέους που ανταποκρίθηκαν στο ερωτηματολόγιο γεννήθηκαν σε αστικές περιοχές του νησιού (82%), μολονότι μέχρι και 40% από αυτούς πέρασαν σημαντικό μέρος της ζωής τους (1 – 10 χρόνια) σε χωριά⁴⁰. Παρόλα αυτά, το πιο έντονο δημογραφικό δεδομένο ήταν το γεγονός ότι, 38% των ερωτηθέντων παιδιών που ανταποκρίθηκαν ήταν παιδιά προσφυγικών οικογενειών, οι οικογένειες των οποίων είχαν εκτοπισθεί λόγω της τουρκικής εισβολής και της διαίρεσης της Κύπρου που ακολούθησε το 1974⁴¹.

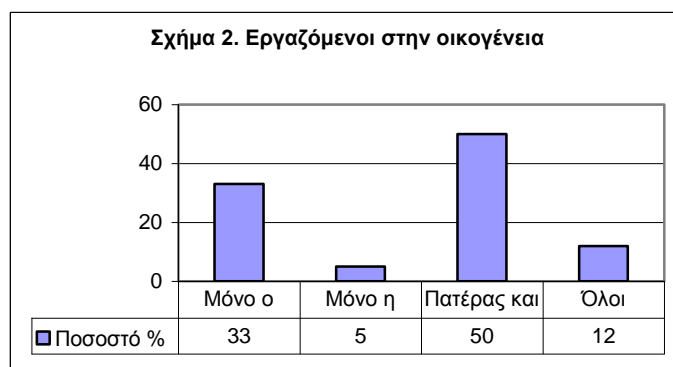
Ο οικογενειακός δεσμός των νέων ήταν ο «αναμενόμενος», αυτός του τυπικού πατριαρχικού πυρήνα για τον οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω. Ποσοστό 91% των παιδιών ζούσε σε αυτή την κατηγορία και μόνο 7% ζούσε μόνο με τη μητέρα, η οποία ήτανε και η κεφαλή του

³⁹ Βλ. Ερωτήσεις 3 και 4, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁴⁰ Βλ. Ερωτήσεις 5, 6, 7 και 8, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁴¹ Βλ. Ερώτηση 9, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

νοικοκυριού και μόλις 1% ζούσε μόνο με τον πατέρα τους⁴². Όπως δείχνει το σχήμα 2., στην πλειοψηφία τους τα νοικοκυριά (62%) εμφανίζονται και με τους δύο γονείς εργαζόμενους (12% από αυτούς εμπλέκουν επίσης τους ανταποκρινόμενους νέους να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα μέσω εργασίας μερικής απασχόλησης), 33% είχαν τον πατέρα ως το μοναδικό μέλος που κέρδιζε εισόδημα για την οικογένεια και μόνο 5% των νοικοκυριών είχαν τη μητέρα να είναι η μοναδική πηγή εισοδήματος⁴³.

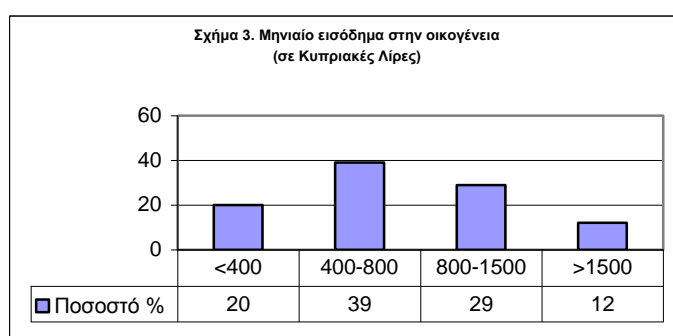

Σε μια προσπάθεια να συνδεθεί το εισόδημα με κάποια ακολουθία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης της κυπριακής κοινωνίας, διαχωρίσαμε την κλίμακα μεταξύ αυτών που κερδίζουν απολαβές λιγότερο από 400 λ Κ., 401 – 800 λ Κ., 801 – 1500 λ Κ. και αυτών των

⁴² Βλ. Ερώτηση 10, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁴³ Βλ. Ερώτηση 14, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

1501 λκ. και άνω. Η πρώτη κατηγορία αντιστοιχεί σε ανειδίκευτα και μερικώς ειδικευμένα τμήματα της εργατικής τάξης, η δεύτερη με τα ειδικευμένα μέλη αυτής της τάξης καθώς επίσης με αυτο-εργοδοτούμενα μέλη των κατώτερων στρωμάτων της μεσαίας-τάξης, η τρίτη, με την κανονική μεσαία-τάξη και η τέταρτη με την ανώτερη μεσαία-τάξη, *μπουρζουαζία*. Όπως αποδεικνύεται στο σχήμα 3, τα νοικοκυριά των νέων του δείγματος κατανεμήθηκαν αντίστοιχα, στο 20%, 39%, 29% και 15%. Έτσι το δείγμα είχε ομοιόμορφα κατανεμηθεί μεταξύ διαστρωμάτωσης/ υποδείγματος του εισοδήματος του ντόπιου πληθυσμού⁴⁴.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, 6% των νέων εργάζονται κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, για να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα, 16% διατηρούν σποραδική/ μερική απασχόληση ή τυχαία εργασία, για να συμπληρώνουν τα προσωπικά τους έξοδα, 38% εργάζονται κατά τη διάρκεια της περιόδου των διακοπών, ενώ 41% δεν εργάζονται καθόλου⁴⁵.

Τα φροντιστήρια στη ζωή των νέων

Με τις παρούσες συνθήκες, 17% των νέων του δείγματος υπηρετούν τον στρατό (στρατιωτική θητεία 26 μηνών), 34% φοιτούν σε σχολές Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης, 30% φοιτούν σε Τεχνικές Σχολές. Σε συμφωνία με τις ολοένα αυξανόμενες ανταγωνιστικές απαιτήσεις για

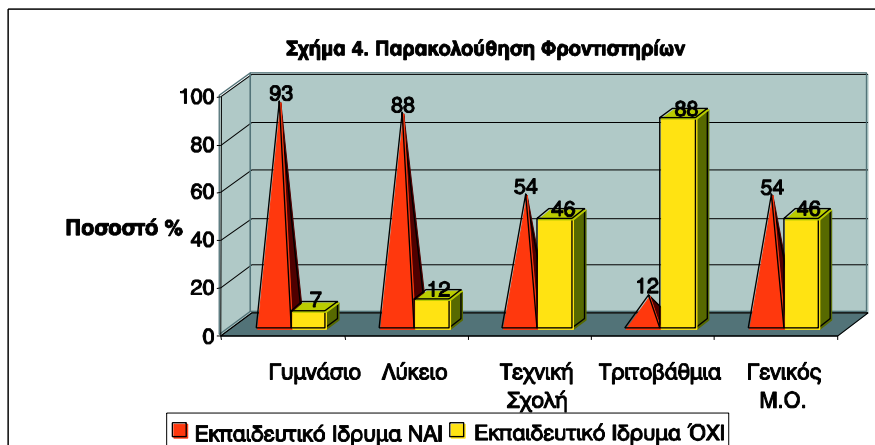
⁴⁴ Βλ. Ερώτηση 15, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁴⁵ Βλ. Ερώτηση 22, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

εκπαιδευτικά αποτελέσματα (επιτυχίες στις προεισαγωγικές εξετάσεις για εισδοχή σε Πανεπιστήμια και σχολές Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Κύπρου και της Ελλάδας ή/ και εξετάσεις General Certificate of Education του Πανεπιστημίου του Λονδίνου για εξασφάλιση θέσης σπουδών στο Ηνωμένο Βασίλειο) και για κοινωνική κινητικότητα στη μεσαία τάξη της Κύπρου⁴⁶, 54% από όλους μέσα στο τμήμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ηλικίες 15 – 17 ετών) παρακολουθούν ιδιαίτερα φροντιστηριακά μαθήματα, το 46% που δεν παρακολούθησαν τέτοιες τάξεις σχετίζονται πιο κοντά με αυτούς που φοιτούν στις Τεχνικές Σχολές και με νοικοκυριά που είναι στα χαμηλότερα σκαλιά της εισοδηματικής κλίμακας⁴⁷. Στο σχήμα 4 επισημαίνονται οι καταστάσεις ολόκληρου του εύρους των ανταποκρινόμενων νέων για θέματα παρακολούθησης ή όχι επιπρόσθετων φροντιστηριακών μαθημάτων. Από συζητήσεις αναφορικά με τη φροντιστηριακή διείσδυση στο εκπαιδευτικό σύστημα, καταγράφηκαν αρκετά δηκτικά σχόλια περί *παραπαιδείας* «που μαστίζει γονείς και παιδιά τόσο σε οικονομικό όσο και σε παιδαγωγικό επίπεδο». Με τις παρούσες συνθήκες όμως τα φροντιστήρια παραμένουν μια σταθερή προβληματική κατάσταση της κυπριακής κοινωνίας.

⁴⁶ Βλ. Ερωτήσεις 16 και 17, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., βλ. επίσης, Εισαγωγή, Κεφάλαιο Ι, Μέρος Πρώτο και Εκπαιδευτική διάσταση, Κεφάλαιο Ι, Μέρος Δεύτερο.

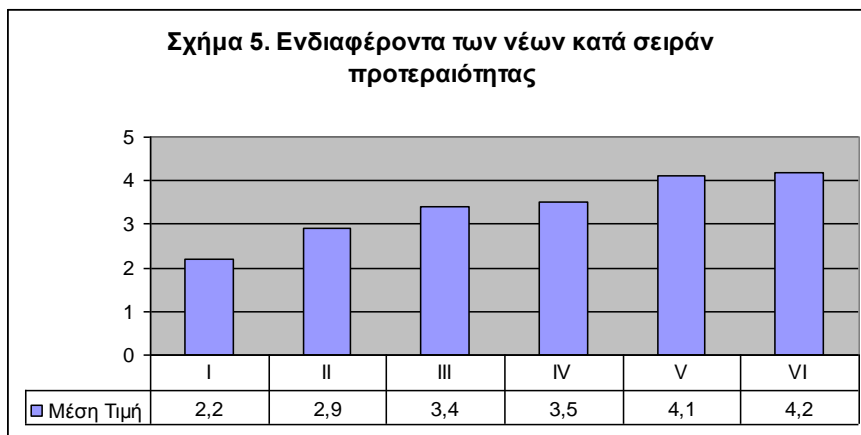
⁴⁷ Βλ. Ερωτήσεις 17 και 15, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Ενδιαφέροντα των νέων

Η συμμετοχή στα κοινά (κοινωνική δραστηριότητα και πολιτική συμμετοχή) ήταν κατηγορηματικά μεγαλύτερη μεταξύ των νέων που δεν παρακολουθούσαν επιπρόσθετα ιδιαίτερα μαθήματα. Ωστόσο, όπως δείχνει το σχήμα 5, η πλειοψηφία των νέων υποδηλώνει συμμετοχή σε αθλητικούς συλλόγους, κέντρα νεότητας, καθηγητικά σχολεία και διάφορες εκκλησιαστικές δραστηριότητες, νεολαίες πολιτικών κομμάτων, μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις και προσκοπικές ομάδες, που φαίνονται στο σχήμα 5, κατά σειρά συχνότητας προτίμησης (όπου η τιμή του βαθμού 1, αντιστοιχεί στην καλύτερη προτίμηση και 6 στη λιγότερο αποδεκτή προτίμηση συμμετοχής⁴⁸).

⁴⁸ Βλ. Ερώτηση 19, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., βλ., επίσης, αναλύσεις στην Εκπαιδευτική Διάσταση, Κεφάλαιο Ι, Μέρος Δεύτερο.

I Αθλητικοί Σύλλογοι

II Κέντρα Νεότητας

III Κατηχητικά Σχολεία

IV Νεολαίες Πολιτικών Κομμάτων

V Μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις

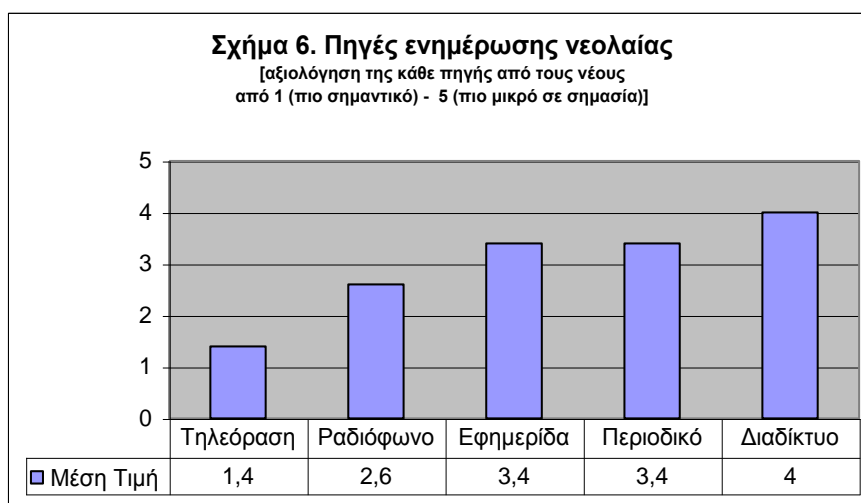
VI Προσκοπικές Ομάδες

Πληροφόρηση των νέων

Οι νέοι εκτίθενται κατά κόρον για την πληροφόρησή τους στα προγράμματα της τηλεόρασης, η οποία διατηρεί και την κυριαρχία των προτιμήσεών τους από τα υπόλοιπα ΜΜΕ. Το γεγονός αυτό συμφωνεί και με τις επιπρόσθετες επιλογές τους που απεικονίζουν τηλεοπτικά προγράμματα ως την κύρια πηγή για πληροφόρηση κοινωνικής σημασίας. Μακράν απέχει το ραδιόφωνο στα ενδιαφέροντά τους και ακόμα πιο μακριά οι εφημερίδες, τα περιοδικά και το διαδίκτυο⁴⁹. Η μαγεία της εικόνας, φάνηκε να κερδίζει την εκτίμηση των νέων για πληροφόρηση και είναι μέσα από αυτές τις εκτιμήσεις που κάνουν την αξιολόγηση της είδησης, στην κλίμακα *εμπιστοσύνης* τους. Το σχήμα 6 δείχνει την σειρά εκτίμησης των νέων για την ενημέρωσή τους⁵⁰.

⁴⁹ Βλ. Ερώτηση 20, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., Βλ. επίσης σχετικές αναλύσεις για τα ΜΜΕ, στο Κεφάλαιο II του Δευτέρου Μέρους της έρευνάς μας.

⁵⁰ Βλ. Ερώτηση 21, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

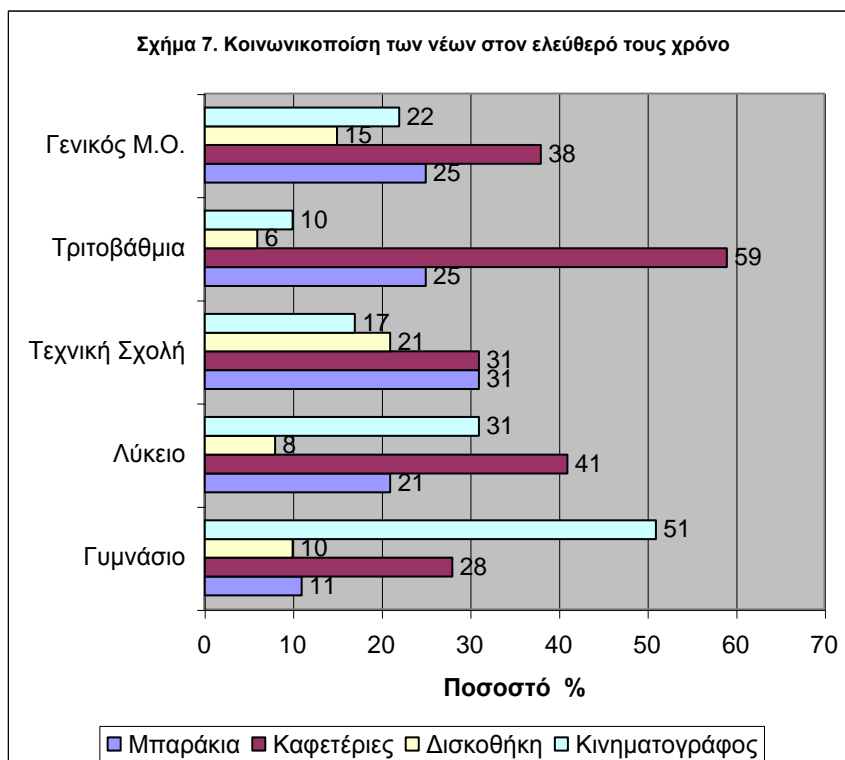

Κοινωνικοποίηση των νέων στον ελεύθερό τους χρόνο

Η κοινωνικοποίηση των νέων στον ελεύθερό τους χρόνο γίνεται κυρίως σε χώρους ψυχαγωγίας: καφετέριες (38%), μπιραρίες και μπαράκια (25%), κινηματοθέατρα (22%) και σε δισκοθήκες ή χώρους για χορό (15%)⁵¹. Στο σχήμα 7 φαίνονται πώς κατανέμονται οι προτιμήσεις των νέων για ψυχαγωγία σε συνάρτηση με το χώρο φοίτησής τους, χωρίς να σημαίνει ότι η πρώτη επιλογή ενός χώρου αποκλείει διακινήσεις των νέων και σε άλλους χώρους ψυχαγωγίας⁵². Η γενική εικόνα από τις συνεντεύξεις των νέων δείχνει να κατανέμεται κατά πλάτος σε όλες τις κοινωνικοοικονομικές κατηγορίες και δραστηριότητες που προσφέρονται μέσα από τα δρώμενα της κυπριακής κοινωνίας. Πέρα από αυτό, η πλειοψηφία απολαμβάνει ένα ψηλό βιοτικό επίπεδο (με μόνη εξαίρεση την κατηγορία με εισόδημα κάτω των 400ΛΚ) και άνετη πρόσβαση σε όλες τις τοπικές ροπές μέσα στην πολιτική κοινωνία και τη μαζική κουλτούρα.

⁵¹ Βλ. Ερώτηση 24, Ερωτηματολόγιο 1., ο. π.

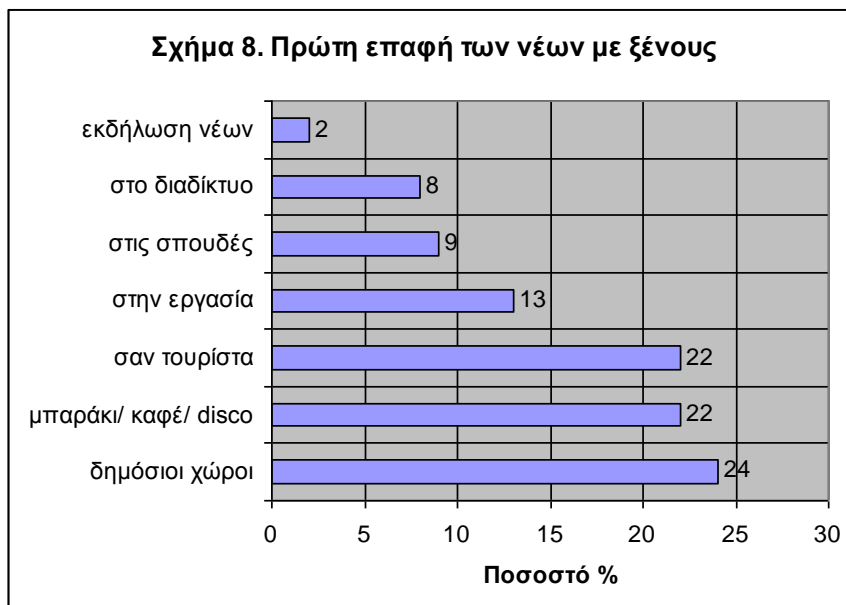
⁵² Βλ., επίσης, αναλύσεις στο Κεφάλαιο Ι του Δευτέρου Μέρους.

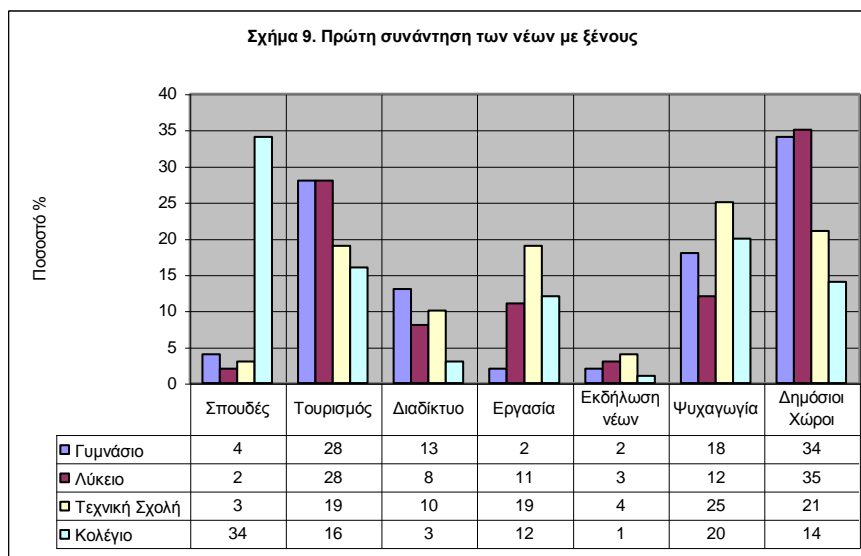
Επικοινωνία και επαφή με «αλλοδαπό»

Όπως βεβαιώνει το σχήμα 8, ποσοστό 24% των νέων συναντούν απροσδόκητα τον «αλλοδαπό» ή τον κοινωνιολογικά «άλλον» σε δημόσιους χώρους, 22% σε μπαράκια/ μπιραρίες, καφετέριες και δισκοθήκες, 22% σαν τουρίστες, 13% στην εργασία, 9% κατά τη διάρκεια σπουδών, 8% μέσω του διαδικτύου (Chat-lines) και μόλις 2% σε κέντρα νεότητας⁵³.

⁵³ Ερώτηση 25, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Το σχήμα 9, εξάλλου, δείχνει πιο αναλυτικά την εικόνα κινητικότητας, συνάντησης - γνωριμίας των νέων μας με τον «αλλοδαπό», κατά κατηγορία σχολείου/ σχολής. Τα παιδιά του Γυμνασίου, Λυκείου και Τεχνικών Σχολών συναντούν τον «ξένο» πιο πολύ ως τουρίστα ή σε δημόσιους χώρους ή χώρους ψυχαγωγίας, ενώ τα παιδιά της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ειδικά των Κολεγίων, στους χώρους σπουδών. Επισημαίνεται, επίσης, ότι καταγράφηκε γνωριμία 19% των παιδιών των Τεχνικών Σχολών σε χώρους εργασίας. Στο «παιγνίδι» ανάπτυξης διαλόγου «γνωριμίας» στο διαδίκτυο (chat), 13% από τα πιο νεαρά μέλη του δείγματος είναι παιδιά Γυμνασίου, ακολουθούν οι μαθητές των Τεχνικών Σχολών με ποσοστό 10% και των Λυκείων 8%. Είναι, πάντως, ενδιαφέρον να γνωρίζαμε ποιο είναι το ποσοστό αυτών των ηλικιών που διαθέτουν ιδιωτικό ηλεκτρονικό υπολογιστή, με ποια θέματα επικοινωνίας δραστηριοποιούνται τα παιδιά και με ποιες ηλικίες αναπτύσσεται αυτή η επικοινωνία στο διαδίκτυο.

Από όλους αυτούς που εργάζονται, οι οποίοι θα μπορούσε να είχαν εντατική αλληλεπίδραση με ξένους, 29% των νέων σπάνια αλληλεπιδρούσαν, 9% ουδέποτε και μόνο 28% ισχυρίζονται συχνή αλληλεπίδραση. Πιέζοντας αυτό το θέμα πιο πολύ μέσα στο 40% των τόπων εργασίας που αφορούσαν εργοδοτήσεις «ξένων», το συμπέρασμα είναι ότι, η εμπλοκή νέων μέσα σε αυτούς τους τόπους εργασίας δεν οδήγησε σε ερμηνεία ισχυρού δείκτη αλληλεπιδράσεων μεταξύ ξένων και νέων⁵⁴.

Στην πρώτη τους συνάντηση με αλλοδαπούς, 65% ένιωσαν ότι «αυτοί δεν διέφεραν από εμάς», το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 79% μετά από περισσότερες συναντήσεις⁵⁵. Μερικοί ένιωσαν, (33%) ότι οι ξένοι ήταν συνήθως «εξυπνότεροι από εμάς», σε αντίθεση με ένα 30% που ένιωσαν τους ξένους «καθυστερημένους». Ένα περαιτέρω 21% ένιωσε ότι «δεν είναι τόσο εξυπνοι όσον εμείς» και ένα 16% ένιωσε ότι οι ξένοι είναι «επικίνδυνοι»⁵⁶.

⁵⁴ Βλ. Ερωτήσεις 26 και 27, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁵⁵ Βλ. Ερωτήσεις 30 και 31, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

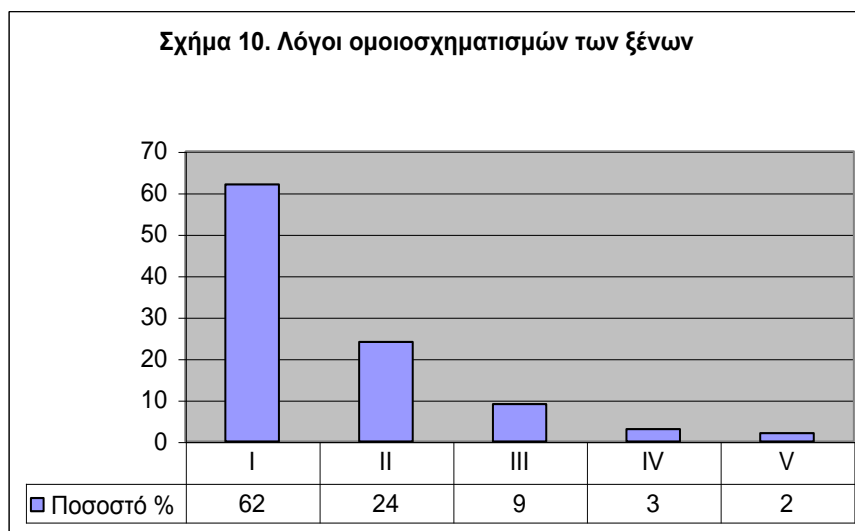
⁵⁶ Βλ. Ερώτηση 32, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Ρωτώντας τους πάνω σε θέματα που αφορούσαν πολιτικά δικαιώματα και δημοκρατικά συναισθήματα, 82% ένιωθαν γενικά ότι, όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως χρώματος, μορφωμένοι και αμόρφωτοι, μαύροι ή λευκοί θα έπρεπε να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα, μόνο 13% είπαν ότι δεν τους σκότιζε και 5% απέρριψαν την ισότητα. *Επομένως εδώ φαίνεται μια ευρεία αποδοχή της επικρατέστερης ιδεολογίας που προασπίζεται τα δημοκρατικά δικαιώματα, η οποία όμως είναι ζευγαρωμένη με μια πείσμονα μειονότητα που νιώθει να τα απομακρύνει.*

Οι σημαίνοντες απόψεις όλων των νέων αναφορικά με το πώς «εξωτερικεύεται» η σκέψη του ξένου/ άλλου, κυριολεκτικά, κατακλύζονται από μια επιμονή ότι, «αυτοί» κρατιούνται κλειστοί στους εαυτούς τους, αποφεύγουν οποιαδήποτε μορφή αλληλεπίδρασης και κρατούν μόνο τις δικές τους παρέες. Μόνο 23% διαφωνούν⁵⁷. Όπως αποδεικνύεται με το σχήμα 10, για αυτούς που απάντησαν στο προηγούμενο, 62% επιμένουν ότι, αυτό είναι καθότι οι ξένοι «*το προτιμούν με αυτόν τον τρόπο*» (δεδομένου της μη-αλληλεπίδρασης που σκιαγραφήθηκε πιο πάνω, αυτό συνιστά μίαν περίεργη προέκταση), 24% δείχνουν σημαντικές τάσεις ξеноφοβίας ισχυριζόμενοι για απερίγραπτους κινδύνους που κρατάνε τους νέους της Κύπρου μακριά από τους ξένους, 9% αποφεύγουν τέτοια αλληλεπίδραση διότι νιώθουν ότι οι αλλοδαποί είναι πράγματι *διαφορετικοί*, 3% ισχυρίζονται *επιδράσεις από το οικογενειακό τους περιβάλλον* και 2% φοβούνται *ενοχλήσεις και κοροϊδία από τους φίλους τους στις ομόλογες ομάδες που ανήκουν*⁵⁸.

⁵⁷ Βλ. Ερώτηση 28, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁵⁸ Βλ. Ερώτηση 29, Ερωτηματολόγιο 1, ο.π. Ο όρος *Ομόλογες Ομάδες* (peer groups) αρχικά χρησιμοποιήθηκε για μέλη ομάδων της ίδιας ηλικίας. Σήμερα αποδίδεται σαν έννοια γένους. Τα μέλη τους επικαλούνται ένα οποιοδήποτε κοινό χαρακτηριστικό ή ιδιότητα. Πρόκειται για πρωτογενείς ομάδες που χαρακτηρίζονται από την ένταση οικειότητας στις σχέσεις μεταξύ των μελών τους. Βλ., επίσης, Α. Μ. Rose, "Sociology; the Study of Human Relations, σελ. 225.

- I.- Το επιδιώκουν οι ίδιοι οι ξένοι να είναι μόνοι τους
 II.- Δε θέλουν οι νέοι ανάμιξη γιατί δεν ξέρουν τι κινδύνους μπορεί να έχουν
 III.- Δε θέλουν ανάμιξη μαζί με τους ξένους διότι είναι διαφορετικοί
 IV.- Δε θέλει η οικογένεια των νέων να έχουν ανάμιξη με τους ξένους
 V.- Δεν αναμιγνύονται οι νέοι με τους ξένους για να αποφύγουν τις ενοχλήσεις και την κοροϊδία των φίλων τους

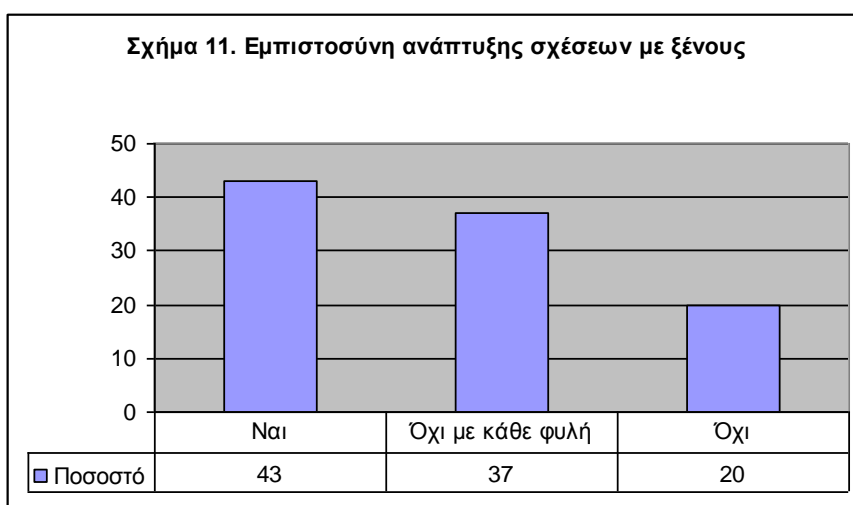
Ρωτήθηκαν κατά πόσον ένιωθαν ελεύθεροι να συχναίνουν σε στέκια πλάι με ξένους, 53% απάντησαν: «*κανένα πρόβλημα*». Η δεύτερη πιο μεγάλη ανταπόκριση ήταν στο περί «*άγνωστων κινδύνων*», 10% ζητούσε τέτοια μέρη διότι απολάμβανε να επικοινωνεί με «*αυτούς*», ένα άλλο 10% ισχυρίστηκε με το «*δεν τους ξέρω*» σε στάση του «*δεν τους θέλω*» και 7% ισχυρίστηκε ότι πράγματι προτιμά να αποφεύγει αυτά τα μέρη⁵⁹.

Ασκώντας ακόμη πιο πολύ πίεση για να σχολιάσουν στην ερώτηση κατά πόσον το «*χρώμα*» των αλλοδαπών τους «*ενοχλούσε*» κατά οποιονδήποτε τρόπο, 53% απάντησαν «*όχι*», 20% ανταποκρίθηκαν ότι ενοχλούσε «*μερικές φορές*», 20% ισχυρίστηκαν πως δεν τους

⁵⁹ Βλ. Ερώτηση 35, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

απασχολεί, 7% ισχυρίστηκαν ότι τους ενοχλεί»⁶⁰. Ρωτώντας κατά πόσον νιώθουν ανήσυχοι σε θέματα θρησκείας και κουλτούρας των ξένων, 45% ισχυρίστηκαν «όχι», 34% ισχυρίστηκαν ότι δεν τους ενδιαφέρει και 21% έδειξε σοβαρή ανησυχία - δυσφορία⁶¹.

Όπως δείχνει το σχήμα 11, η ανταπόκριση στην ερώτηση κατά πόσον ένιωθαν ότι θα μπορούσαν να αναπτύξουν σύνδεσμο/ σχέση με ένα ξένο, 43% απάντησαν καταφατικά, 37% επιλεκτικά ανάλογα με τη φυλετική ομάδα: «όχι με την οποιαδήποτε φυλετική ομάδα», 20% απέρριψαν εντελώς μίαν τέτοια προοπτική⁶².

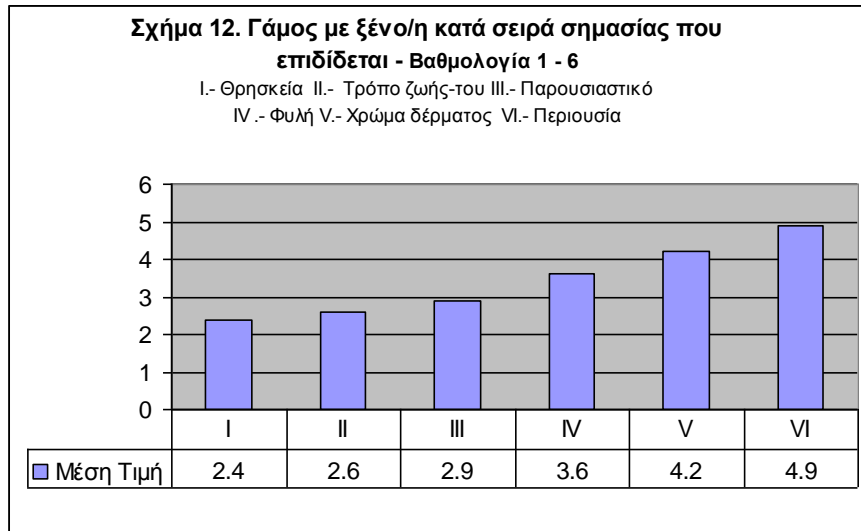
Όπως δείχνει το σχήμα 12, τα κύρια κριτήρια για κάποια πιθανότητα σύναψης γάμου με αλλοδαπό, θα ήταν σύμφωνα με αυτή την σειρά: θρησκεία, τρόπος ζωής/ κουλτούρα, εμφάνιση, φυλή, φαινότυπο και περιουσία⁶³.

⁶⁰ Βλ. Ερώτηση 34, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁶¹ Βλ. Ερώτηση 36, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁶² Βλ. Ερώτηση 38, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

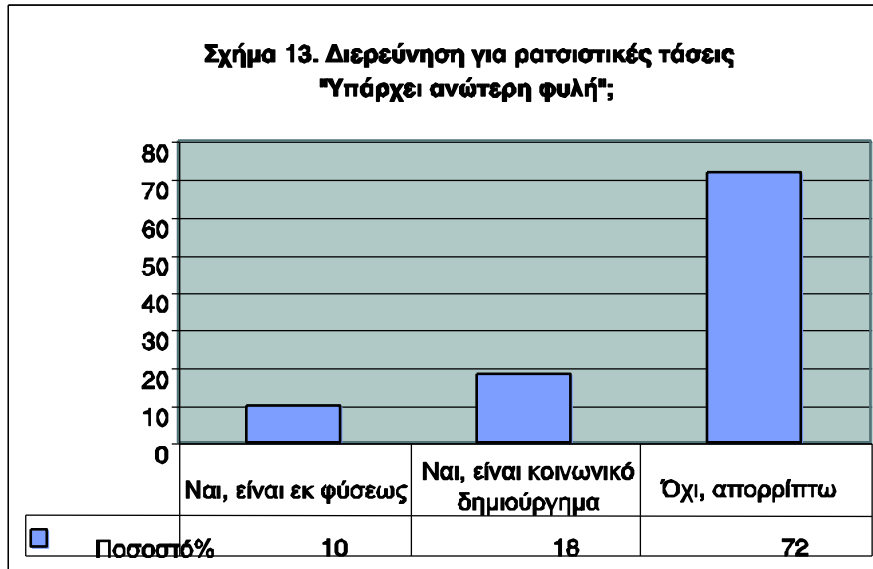
⁶³ Βλ. Ερώτηση 39, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., όπου η βαθμολογία 1 αναφέρεται στο πιο σημαντικό κριτήριο και 6 στο λιγότερο σημαντικό.

Διερεύνηση για ρατσιστικές τάσεις

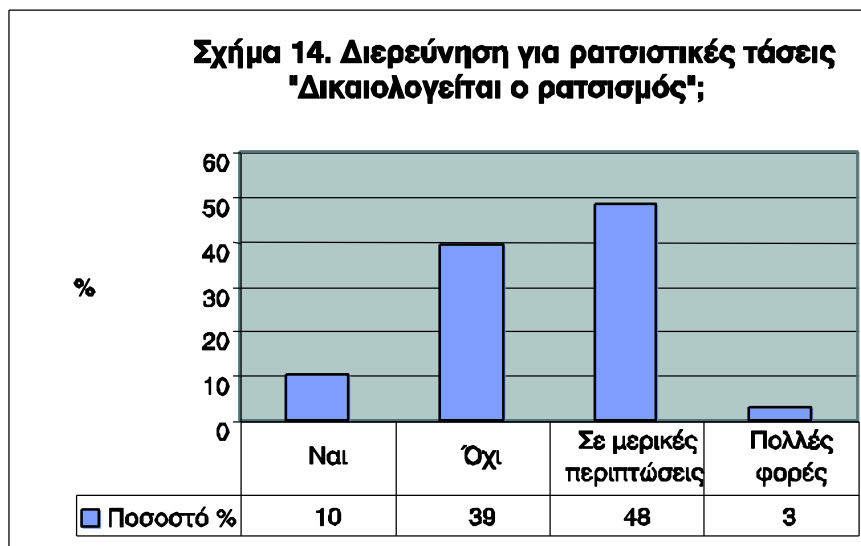
Σε μια κατευθείαν ερώτηση κατά πόσον πίστευαν ότι υπάρχει ιεράρχηση από φυλές, η πλειοψηφία (72%), όπως το σχήμα 13 δείχνει, απορρίπτει μια τέτοια πρόταση. Το 18% απάντησε καταφατικά, με την επιφύλαξη όμως ότι αυτή ήταν «κοινωνικά κατασκευασμένη». Ωστόσο, το 10% απάντησε ότι, πράγματι υπήρχε μια τέτοια ιεράρχηση, με σταθερή μάλιστα φυσική θεμελίωση⁶⁴.

⁶⁴ Βλ. Ερώτηση 37, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Το ερωτηματολόγιο διερεύνησε κατά πόσο ο ρατσισμός θα μπορούσε να δικαιολογηθεί ως πρακτική από τους νέους. Όπως δείχνει το σχήμα 14, 48% απάντησαν ότι δικαιολογείται μόνο σε «μερικές περιπτώσεις», έναντι 3% που απάντησαν ότι δικαιολογείται σε «πολλές περιπτώσεις». 39% απέρριψαν παντελώς την άποψη αυτή, έναντι 10% που διαφώνησαν μαζί τους, δικαιολογώντας πλήρως τον ρατσισμό⁶⁵.

⁶⁵ Βλ. Ερώτηση 44, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Οι δικαιολογίες για ρατσιστικές πεποιθήσεις και πράξεις εξαγονται κυρίως από το γεγονός ότι οι άνθρωποι απορρίπτουν ή υποβαθμίζουν κάτι που δεν το κατανοούν. Από τους ανταποκρινόμενους νέους, 26% απάντησαν ότι, οι αλλοδαποί ανάμεσά μας παρέχουν αρκετούς λόγους για «αυτό», μεταφέροντας έτσι το πρόβλημα των διακρίσεων και στις «ακατανόητες» συμπεριφορές των ίδιων των ξένων⁶⁶. Επιπλέον, η εννοιολογική κατανόηση περί ρατσισμού, στην κοινωνία των νέων, ποικίλει από ένα ποσοστό 55%, στη σκληρότερη επίγνωσή της: «την απόρριψη ή διάκριση άλλων ανθρώπων σε σκέψη ή πράξη στη βάση του χρώματος, των πολιτιστικών, θρησκευτικών πεποιθήσεων ή ιδεολογίας», σε ένα ποσοστό 26%, από αυτούς, που κατανοούν το ρατσισμό, ως «την οποιαδήποτε μορφή συμπεριφοράς που αναπτύσσει διακρίσεις», και ένα ακόμη 19% που ταυτίζει το ρατσισμό με τις πεποιθήσεις που οδηγούν σε διακρίσεις⁶⁷.

Όταν κλήθηκαν να περιγράψουν με ελεύθερη σκέψη, πώς οι προδιαθέσεις γίνονται διακρίσεις (συμπεριλαμβανομένου του ρατσισμού), οι απαντήσεις τους ήταν αρκετά προσδιοριστικές για τη

⁶⁶ Βλ. Ερώτηση 43, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., όπου το 73% των 1167 νέων του δείγματος επισημαίνουν ότι οι άνθρωποι απορρίπτουν κάτι που δε γνωρίζουν.

⁶⁷ Βλ. Ερώτηση 40, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

δυναμική των διάφορων φορέων κοινωνικοποίησης. Το σχήμα 15 δείχνει ότι, 40% πιστεύαν ότι αυτό συμβαίνει κυρίως μέσα από όμορες ομάδες κατά τη διάρκεια της «υιικούς», στενής αλληλεπίδρασης μεταξύ των νέων, ενώ 33% υπέδειξαν ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ήταν η πιο σημαντική πηγή κοινωνικοποίησης, 16% τον οικογενειακό σύνδεσμο και 12% υπέδειξαν το σχολείο⁶⁸.

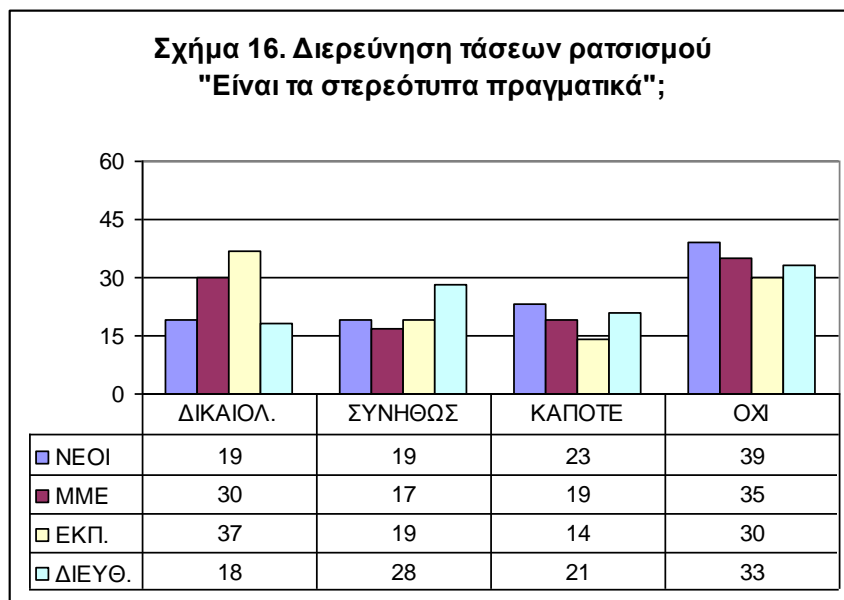
Επιπλέον, 39% των νέων ένιωθαν πως δεν υπήρχε πρόβλημα ρατσισμού στην άμεσα δική τους κοινότητα, έναντι 32% που ένιωθαν πως υπήρχε, αλλά ότι παρέμενε περιορισμένο σε μερικές ομάδες. Το 18% ένιωθαν πως αυτό, ολοένα και αυξανόταν, ενώ 11% ένιωθαν ως δεδομένο ότι υποχωρούσε⁶⁹. Το 68% ένιωθαν ότι το κίνημα των νεο-Ναζί στην Ευρώπη ήταν ένα ανησυχητικό φαινόμενο, 29% ότι ήταν μεγαλοποιημένο και 3% ένιωθαν ότι ένα τέτοιο φαινόμενο δεν θα μπορούσε να αντιγραφεί στην Κύπρο⁷⁰.

⁶⁸ Βλ. Ερώτηση 42, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁶⁹ Βλ. Ερώτηση 49, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

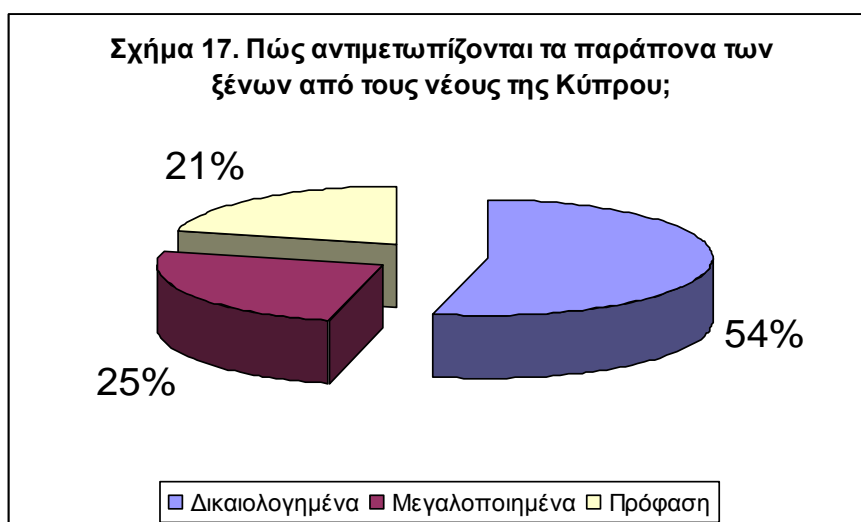
⁷⁰ Βλ. Ερώτηση 48, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Υποτιμητικές περιγραφές αλλοδαπών, που είχαμε συλλέξει από προηγούμενη πιλοτική έρευνα, όπως «βρόμικοι», «κάφροι», «σκύλοι», «χτήνη», με στόχο να διερευνηθεί πώς οι νέοι αντιμετωπίζουν τέτοια στερεότυπα, καταγράφηκε ότι για το 39% φάνηκε ότι αυτά δεν έχουν κανένα αντίκρισμα με την πραγματικότητα. Όμως, ανησυχητικά στη συνέχεια, 23%, ισχυρίζεται ότι οι περιγραφές αυτές ανταποκρίνονται «μερικές φορές» στην πραγματικότητα, ένα επιπρόσθετο 19% ισχυρίζεται, ότι, αν τέτοιες περιγραφές προσομοιάζουν με τη συμπεριφορά τους, τότε είναι ακριβείς και, ένα άλλο 19% ισχυρίζεται ότι τέτοια «επίθετα» ήταν συνήθως σωστά. Εξίσου όμως επικίνδυνο είναι και η αναφορά στον τρόπο που φορείς κοινωνικοποίησης, όπως το σχολείο (εκπαιδευτικοί και διευθυντές σχολείων) και τα ΜΜΕ αντιμετωπίζουν το ίδιο ερώτημα. Τις απαντήσεις των νέων και των αντίστοιχων φορέων κοινωνικοποίησής τους δείχνει το σχήμα 16⁷¹

⁷¹ Βλ. Ερώτηση 60, Ερωτηματολόγιο 1. και Ερωτήσεις 11, Ερωτηματολόγιο 2 και 3 ο.π.

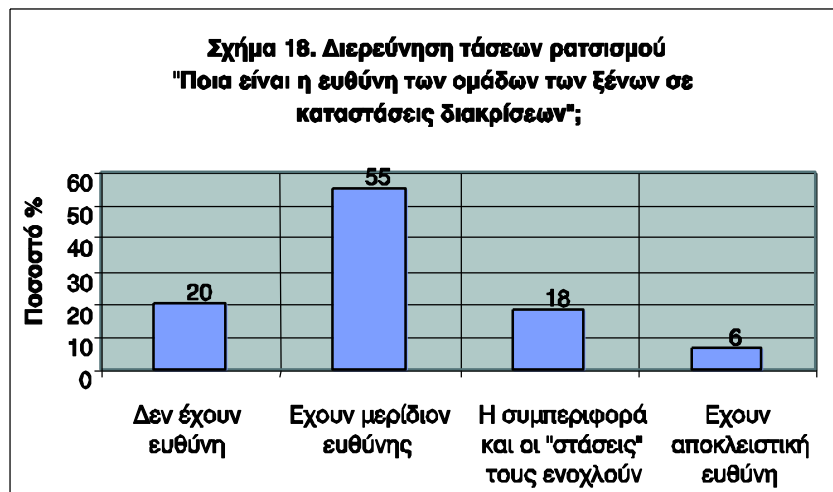
Στρεφόμενοι στα παράπονα των αλλοδαπών στην Κύπρο για θέματα διακρίσεων σε βάρος τους, το σχήμα 17 δείχνει ότι, 25% των νέων θεωρούσαν τα παράπονα των ξένων λογικά, 29% συμφωνούσαν ότι τέτοια παράπονα ήταν δικαιολογημένα, 25% ένιωθαν πως οι ξένοι εκδήλωναν μεγαλοποιημένα παράπονα και οι ισχυρισμοί τους ήταν υπερβολικοί και ένα 21% δήλωσαν πως πρόκειται περί μιας πρόφασης⁷².

Εντούτοις, όπως δείχνει το σχήμα 18, 55% ένιωθαν ότι «*οι αλλοδαποί τα 'θελαν και τα 'παθαν*», ότι, δηλαδή, ήταν από μόνοι τους που οδήγησαν τις διακρίσεις εναντίον τους. Ένα 18% βρέθηκε σε συγχορδία με την άποψη αυτή, νιώθοντας ότι, η συμπεριφορά των ξένων εκνεύριζε τους ντόπιους και ένα 6% προχώρησε να δηλώνει ότι οι αλλοδαποί «*δεν πρέπει να παραπονιούνται μια και φέρουν το αποκλειστικό μερίδιο ευθύνης για τα λάθη τους*». Σε αντίθεση με αυτά, 20% ένιωθε ότι, δεν πρέπει να μέμφονται τους αλλοδαπούς για την όποια πρακτική διάκρισης σε βάρος τους⁷³.

⁷² Ερώτηση 45, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁷³ Βλ. Ερώτηση 46, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Όταν ρωτήθηκαν πώς πρέπει να συμπεριφέρονται στους αλλοδαπούς στην Κύπρο, 60% από τους νέους δήλωσαν πως αυτοί πρέπει να αντιμετωπίζονται με «φιλικό» τρόπο, 18% ότι θα έπρεπε να τύχουν βοήθειας μέσω της εκπαίδευσης, ενώ 16% ένιωθαν ότι δε θα έπρεπε να βοηθούνται με κανένα τρόπο και 7% υπέδειξαν ότι οι αλλοδαποί θα έπρεπε να βοηθούνται με χρήματα⁷⁴.

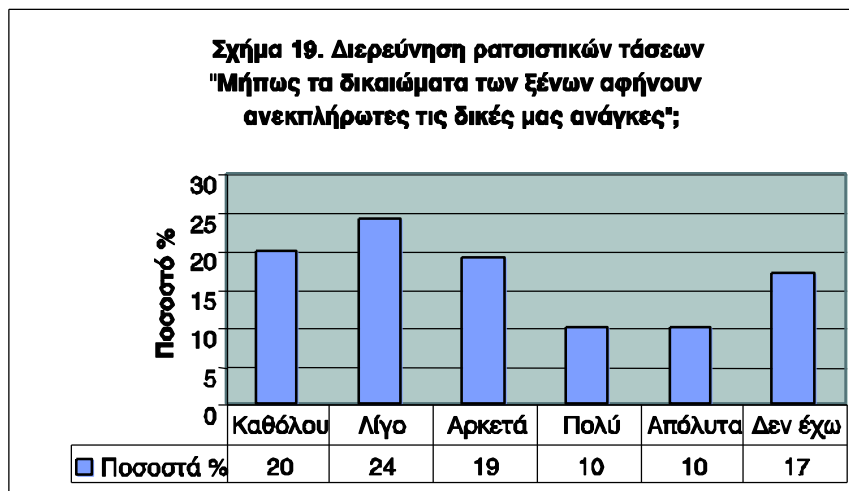
Στην ερώτηση κατά πόσον οι ξένοι τυγχάνουν προστασίας, έχοντας τα ίδια δικαιώματα όπως και οι ντόπιοι, 55% απάντησαν ότι προστατεύονται εκτεταμένα, 31% ένιωθαν ότι απολαμβάνουν μόνο μερική προστασία, αλλά 14% ένιωθαν ότι τα δικαιώματα των ξένων θα έπρεπε να περιοριστούν ακόμα περισσότερο⁷⁵.

Μεταστρέφοντας την ερώτηση γύρω στα δικά τους δικαιώματα, ζητήσαμε να μάθουμε κατά πόσο αισθάνονται ότι τα τοπικά τους δικαιώματα συγκρούονται ανάμεσα ή κατά πρόσωπο με την επέκταση των δικαιωμάτων των αλλοδαπών. Όπως δείχνει το σχήμα 19, μόνο ένα 20% ένιωθε ότι δεν υπήρχε οτιδήποτε τέτοιο σε βάρος των δικαιωμάτων τους. Όμως, 24% των νέων ένιωθαν ότι «κατά κάποιο τρόπο» τα δικαιώματά τους προσέκρουαν με τις παροχές επέκτασης

⁷⁴ Βλ. Ερώτηση 47, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁷⁵ Βλ. Ερώτηση 51, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

των δικαιωμάτων στους ξένους, 19% απάντησαν ότι ήταν *αρκετά* συγκρουόμενα, 10% *πολύ* συγκρουόμενα, ενώ 17% δεν είχαν άποψη επί του θέματος⁷⁶.

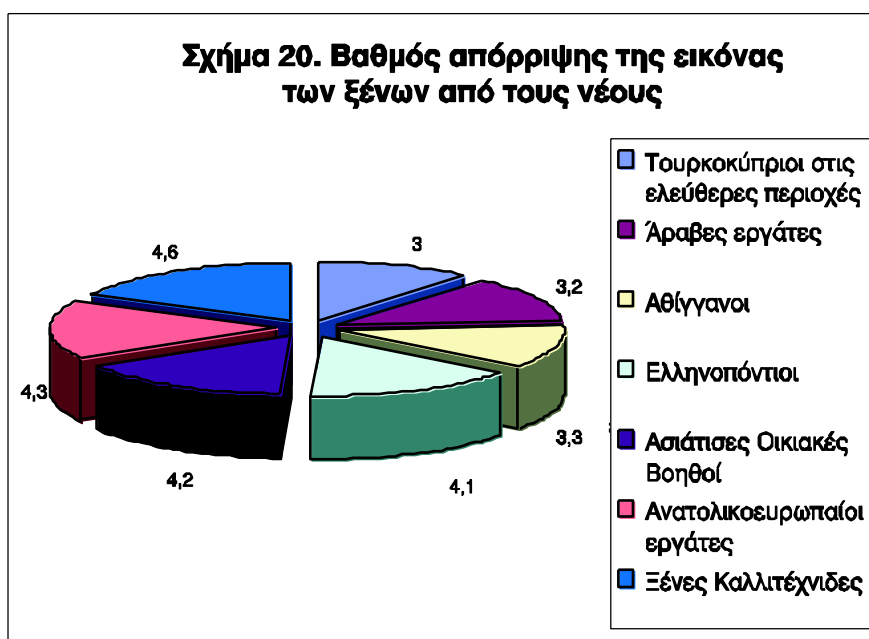
Επιστρέφοντας στο πώς θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται οι «παράνομοι» μετανάστες και ιδιαίτερα κατά πόσον θα έπρεπε να «ξυλοφορτώνονται», να φυλακίζονται και να απελαύνονται, όπως υπήρξαν τέτοια περιστατικά, 39% διαφώνησαν, 32% συμφώνησαν και 29% δεν είχαν άποψη επί του θέματος⁷⁷. Πιεζόμενοι ακόμη περισσότερο, να δώσουν τα δικά τους ανακλαστικά στο ερώτημα *κατά πόσον θα έπρεπε να παρέχεται πολιτικό άσυλο σε αλλοδαπούς* (με την ερώτηση αυτή δόθηκε παράλληλα και ενημέρωση ότι, «στη χώρα τους μπορεί να είχαν κίνδυνο να συλληφθούν για την ιδεολογία τους και να φυλακιστούν ή να εκτελεστούν»), 34% ανταποκρίθηκαν καταφατικά και πρόσθεσαν ότι θα έπρεπε να εξευρίσκονται και εργασίες για αυτούς, 33% δήλωσαν πως θα έπρεπε να τους παρέχονται προσωρινά δικαιώματα, ενώ ένα ποσοστό 32% παρέμεινε σταθερό στην άποψη ότι

⁷⁶ Βλ. Ερώτηση 52, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π. Βλ., επίσης, αναλύσεις στο Κεφάλαιο III, Μέρος Δεύτερο αναφορικά με το βομβαρδισμό των ΜΜΕ για τη σχέση ανεργίας και μετανάστευσης.

⁷⁷ Βλ. Ερώτηση 57, Ερωτηματολόγιο 1, ο.π.

θα έπρεπε να τους «κλοσήσουν εκτός», διότι όπως υποστήριξαν «έχουμε τα δικά μας προβλήματα εδώ»⁷⁸.

Πίσω όμως από την εικόνα του «ξένου», κρύβονται ειδικές ομάδες, που θεωρούνται ως επιβολή σε διάφορους βαθμούς. Το σχήμα 20, πιο κάτω, δίνει μια συνθετική εικόνα των ξένων που είναι από περισσότερο σε λιγότερο επιθυμητή. Ο μεγαλύτερος βαθμός απόρριψης, με μέση τιμή 3, αναφέρεται στους Τουρκοκύπριους και αμέσως μετά ακολουθούν οι Άραβες εργάτες, οι αθίγγανοι και οι Ελληνοπόντιοι⁷⁹.

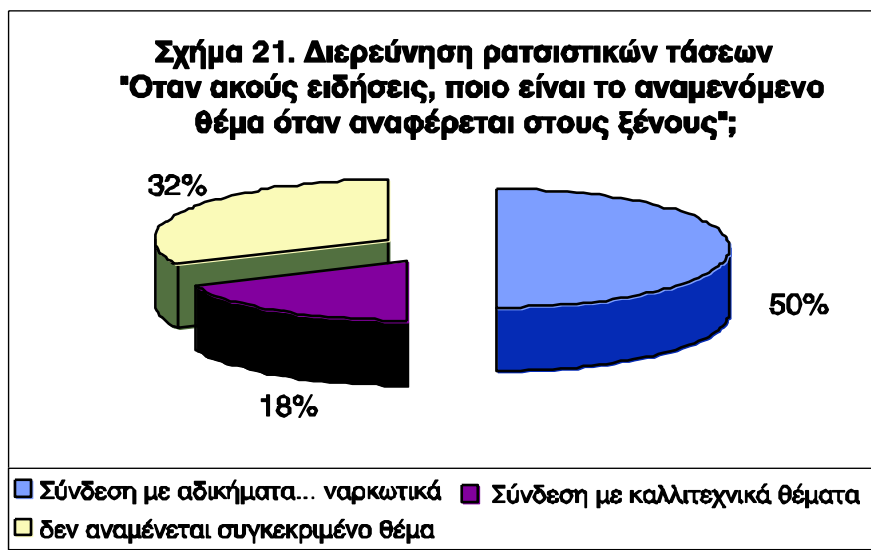

Διάφορες «ειδήσεις»/ μηνύματα/ ρεπορτάζ από τα ΜΜΕ., με αναφορά στους αλλοδαπούς ή/ και στον τρόπο ζωής τους, περνούσαν στους νέους ως αντανακλαστικά «εικόνας», πιο πολύ ενισχυμένη από συγκαλυμμένες στερεοτυπικές διαδικασίες, και, λιγότερο από μηνύματα σχηματισμού γνώμης περί του πολιτισμού τους. Όπως δείχνει το

⁷⁸ Βλ. Ερώτηση 58, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁷⁹ Βλ. Ερώτηση 50, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π. Επισημαίνεται ότι, η κλίμακα απόρριψης είναι από 1 – 6, όπου 1 αντιστοιχεί στην ομάδα «ξένων» ή «άλλων» που πιο πολύ απορρίπτεται και 6 στην ομάδα που λιγότερο απορρίπτεται.

σχήμα 21, η σκέψη του 50% των νέων, για κάτι το αναμενόμενο από μια «είδηση» με αναφορά σε αλλοδαπό, έτρεχε σε καταστάσεις αδικημάτων (ναρκωτικά, πορνεία, κυκλώματα - μαφίες, κακοποιήσεις), περνούσε δηλαδή a priori στο σχηματισμό μιας «εικόνας» με το στερεότυπο του «κάποιου» «ξένου» και υποδήλωνε συνάφεια με την αντίστοιχη με αυτό προβληματική κατάσταση. Μόνο 18% των ερωτηθέντων, απάντησαν ότι αναμένουν να δουν/ ακούσουν και μέρος μιας άλλης ενδιαφέρουσας είδησης, που να αναφέρεται σε προγράμματα ή ρεπερτόρια για τη διαφορετική πολιτιστική κουλτούρα του φιλοξενούμενου «άλλου», ενώ 38% δεν ανέμεναν συγκεκριμένο θέμα⁸⁰. Εν κατακλείδι, 50% συμφωνούσαν ότι τα μίντια παρουσίαζαν τους ξένους ως εγκληματίες και εμπόρους ναρκωτικών και μόνο 18% απάντησαν ότι στα μίντια παρουσίαζαν τους ξένους ως μέρος ενός ενδιαφέροντος πολιτιστικού και εκπαιδευτικού προγράμματος.

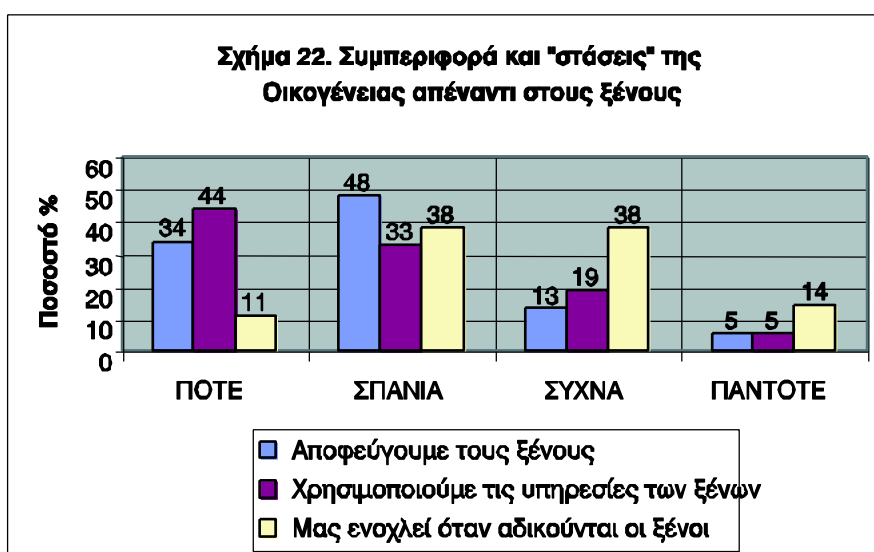

Εφόσον η *οικογένεια* και η *οικογενειακή - σύνδεση* προσδιορίστηκαν ως ένας βασικός φορέας κοινωνικοποίησης στις θεωρήσεις μας⁸¹, τέθηκαν ερωτήσεις στους νέους για να αποκαλυφθούν οι «στάσεις»

⁸⁰ Ερώτηση 61, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁸¹ Βλ. επίσης Κεφάλαιο I, Μέρος Πρώτο και Κεφάλαιο I, Μέρος Δεύτερο.

απέναντι στους αλλοδαπούς μέσα από το κυπριακό σπίτι. Το σχήμα 22, δείχνει πώς οι παραπάνω «στάσεις» καταγράφηκαν από απαντήσεις ερωτήσεων/ συνεντεύξεων των νέων: 48% απάντησαν ότι σε σπάνιες περιπτώσεις μπορούσε να δει κανείς προσκεκλημένο αλλοδαπό στο σπίτι τους, 34% ανέφεραν ότι δεν είχαν ποτέ εμπειρία για μια τέτοια περίπτωση, 13% απάντησαν ότι συχνά είχαν αλλοδαπούς προσκεκλημένους, ενώ ένα 5% απάντησε ότι αυτό συμβαίνει πολύ τακτικά⁸². Ακόμη, το 19% σαν οικογένεια - στο σπίτι και αλλού - χρησιμοποιούσε «συχνά» τις υπηρεσίες των ξένων, 5% «πάντα», 33% δήλωσε «σπάνια», ενώ 44% ποτέ⁸³.

Πιεζόμενοι πιο πολύ, ρωτήθηκαν κατά πόσο μέσα από την οικογένειά τους είχαν εμπειρίες κάποιας «σκληρής μεταχείρισης» αλλοδαπών, που τους προκαλούσε κατάπληξη ή ταραχή ή και φόβο. Με τις ενδιαφέρουσες απαντήσεις: «σπάνια» και «συχνά» μοιράστηκαν από 38% των νέων, «πάντοτε» 14% και 11% «ποτέ»⁸⁴.

⁸² Βλ. Ερώτηση 54, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁸³ Βλ. Ερώτηση 55, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁸⁴ Βλ. Ερώτηση 56, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

Συμπερασματικά, η επιχειρηματολογία, θα μπορούσε να στηριχτεί, εκ του ασφαλούς, στην περιγραφή των απαντήσεων των νέων - ακόμη πριν επιχειρηθεί η οποιαδήποτε ανάλυση πολύπλοκων συσχετισμών της ανίχνευσης των δεδομένων – και, από μόνη της να υποδείξει ένα σημαντικό πόρισμα ότι: *υπάρχουν σοβαρές ρατσιστικές και μεροληπτικές προδιαθέσεις, που συμερίζεται ένας μεγάλος αριθμός των νέων, οι οποίες είναι αρκετά σοβαρές για να ηχήσει ο κώδωνας του κινδύνου ότι τέτοιες προδιαθέσεις θα μπορούσε να εκφραστούν ως πρακτικές ρατσισμού ή ξενοφοβίας, εάν και όταν το φέρουν οι συγκυρίες. Ταυτοχρόνως, καταγράφηκε μια σταθερή εκ διαμέτρου αντίθετη στάση από ένα σημαντικό αριθμό νεαρών ατόμων που απέρριψαν κάθε μορφή ρατσισμού.*

Η προβληματική των συσχετισμών

Η σύνδεση της προκατάληψης, της ξενοφοβίας, της διαδικασίας στερεοτύπων και των τάσεων ρατσισμού με την θρησκεία, το σχολείο, την κουλτούρα, τις ανθρώπινες σχέσεις, την κινητικότητα των νέων στις ομάδες, τον τρόπο που οι νέοι βλέπουν τους ομοιοσηματισμούς των ξένων, την κινητικότητα των νέων σε χώρους που συχνάζουν οι ξένοι, οδήγησε στην προβληματική διπλών και πολλαπλών συσχετισμών μεταξύ τους και με την ξεκάθαρη απάντηση που προσδιόρισε την «σκληροπυρηνική» ρατσιστική τάση του 10% των νέων⁸⁵.

Με τη θρησκεία και την κουλτούρα⁸⁶, διαπιστώθηκε μεγάλος συσχετισμός ($p < 0,001$), 21%, απάντησαν ότι η διαφορετική θρησκεία ή η διαφορετική κουλτούρα των ξένων στον τόπο μας, τους κάνει να νιώθουν άσχημα⁸⁷. Ο συσχετισμός του ερωτήματος για πιθανή ανάπτυξη σχέσης⁸⁸ και γάμου με ξένο ή ξένη, με τις απαντήσεις της καθαρά ρατσιστική ομάδας, δείχνει μεγάλο βαθμό απώθησης μιας τέτοιας ιδέας, ($p < 0,001$), όσο για την ταξινόμηση της πιθανότητας γάμου⁸⁹, η σημασία που αποδίδεται είναι όπως οι πιο κάτω αναλύσεις:

⁸⁵ Βλ. Ερώτηση 37, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π., βλ., επίσης, σχετικές αναλύσεις και σχήματα 13 και 14 πιο πάνω.

⁸⁶ Βλ. Ερωτήσεις 37 και 36, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁸⁷ Βλ. Ερώτηση 36 Ερωτηματολόγιο 1., ό.π.

⁸⁸ Βλ. Ερωτήσεις 37 και 38, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁸⁹ Βλ. Ερωτήσεις 37 και 39, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

- Χρώμα δέρματος.- Για τους ρατσιστές, φαίνεται ότι υπάρχει συσχετισμός ($p < 0,05$)⁹⁰.
- Θρησκεία.- Κατά παράδοξο τρόπο δεν υπάρχει συσχετισμός, πράγμα που οδηγεί τη συζήτηση γύρω στις επιδράσεις της κουλτούρας⁹¹.
- Ο τρόπος ζωής.- Οι μη ρατσιστές δείχνουν ενδιαφέρον σε περίπτωση επιλογής ξένου ή ξένης για γάμο. Στην πλευρά των ρατσιστών όμως υπάρχει συσχετισμός ($p < 0,10$).
- Φυλή.- Η φυλή φαίνεται να επιδρά ιδιαίτερα στους ρατσιστές, με εμφανή συσχετισμό ($p < 0,01$), που επισημαίνει την πιθανότητα ότι οι ρατσιστές επικεντρώνονται πιο πολύ στο θέμα αυτό.
- Παρουσιαστικό.- Δεν έχει δείξει συσχετισμό.
- Περιουσία.- Υπάρχει ελαφρύς συσχετισμός ($p < 0,10$) και φαίνεται ότι οι ρατσιστές ενδιαφέρονται για την οικονομική κατάσταση του ξένου.

Η σύνδεση νέων με ρατσιστικές προδιαθέσεις και με όμορες ομάδες, μας έχει φέρει προ κάποιων εκπλήξεων που φαίνονται από την πιο κάτω στατιστική ταξινόμηση⁹²:

- Προσκοπισμός - Υπάρχει μια ελαφριά επιρροή ($p < 0,10$). Αυτό σημαίνει ότι στατιστικά δεν υπάρχει συσχετισμός, εντούτοις, υπάρχει πολύ ελαφριά τάση μεγαλύτερου αριθμού ρατσιστών να θέλουν να μπουν στον προσκοπισμό.
- Κατηχητικό - Δεν υπάρχει συσχετισμός και κατά παράδοξο τρόπο δεν υπάρχει ούτε διαφορά μεταξύ ρατσιστών και μη ρατσιστών.
- Αφιλοκερδείς (Εθελοντικές) Οργανώσεις - Υπάρχει συσχετισμός ($p < 0,05$) και σε αυτό το θεσμό βρίσκεται περισσότερο η ομάδα των ρατσιστών.

⁹⁰ Βλ. επίσης και Ερώτηση 34, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁹¹ Βλ. αμέσως παραπάνω την ανάλυση 36 και 37.

⁹² Βλ. Ερωτήσεις 37 και 19, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

- Αθλητικά Σωματεία - Υπάρχει ελαφρύς συσχετισμός ($p < 0,10$). Στατιστικά δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά: ρατσιστές ή μη ρατσιστές τείνουν να έχουν μεγάλη τάση για αθλητικά σωματεία.
- Κέντρο Νεότητας - Δεν υπάρχει συσχετισμός, καμιά διαφορά μεταξύ των ρατσιστών και μη.
- Πολιτικές Ομάδες - Δεν υπάρχει συσχετισμός. Καμιά διαφορά μεταξύ των ρατσιστών και μη.

Ο τρόπος που οι νέοι αντιμετωπίζουν τους ομοιοσηματισμούς των ξένων σε ομάδες, μας έχει οδηγήσει σε κάποιες ακόμη επαγωγικές προσεγγίσεις, που φέρνουν στην επιφάνεια ρατσιστικές τάσεις⁹³. Η ομάδα των νέων όταν δηλώνει ότι, ο λόγος που κάνει τους ξένους να κάνουν κυρίως παρέες μεταξύ τους, είναι διότι αυτοί «δεν τους θέλουν», δεν θέλουν την ανάμιξή τους μεταξύ των ξένων, «διότι είναι διαφορετικοί» (9%), επισημαίνει ισχυρό συσχετισμό ($p < 0,01$). Ακόμη, οι ρατσιστές σε πολύ μεγαλύτερο αριθμό από τους μη ρατσιστές (διπλάσιοι) δε θέλουν ανάμιξή τους με ξένους, διότι, όπως δηλώνουν, «θεωρούν ότι δεν τους θέλει ή δεν θα τους ήθελε ούτε η οικογένειά τους»⁹⁴.

Στα ερωτήματα κατά πόσον υπάρχει εντύπωση ότι οι ξένοι είναι «αρκετές φορές οπισθοδρομικοί», ή «πιο πολύ έξυπνοι από εμάς», ή «λιγότερο έξυπνοι από εμάς», ή «επικίνδυνοι», έχει καταδειχθεί συσχετισμός ρατσιστικών προκαταλήψεων ($p < 0,05$), σε ένα πεδίο που καλύπτει το 10%, των «σκληροπυρηνικών» ρατσιστών⁹⁵.

Για τον κόσμο που ζούμε το δικαίωμα της ισότητας στα μάτια των ρατσιστών δεν ισχύει⁹⁶. Στο ερώτημα «κατά πόσον όλοι οι άνθρωποι είτε είναι μορφωμένοι είτε αμόρφωτοι, λευκοί ή μαύροι, ξένοι ή ντόπιοι δεν πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα», διαπιστώνεται ισχυρότατος συσχετισμός ($p < 0,001$). Οι μη ρατσιστές απαντούν με ΟΧΙ περισσότερο από τους υπόλοιπους. Οι ισχυροί ρατσιστές απαντούν με ΝΑΙ με τεράστια διαφορά από τους υπόλοιπους⁹⁷.

⁹³ Βλ. Ερωτήσεις 37 και 29 Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁹⁴ Βλ. Ερωτήσεις 37, 29 και 56 Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁹⁵ Βλ. Ερώτηση 32 και 37 Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁹⁶ Βλ. Ερώτηση 33 και 37, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

⁹⁷ Βλέπε επίσης τις παρατηρήσεις μας στο Κεφάλαιο II του Πρώτου Μέρους αναφορικά με τη νομική διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στο Κεφάλαιο

Διαπιστώσαμε επίσης ισχυρότατο συσχετισμό προκαταλήψεων ξενοφοβίας και τάσεων ρατσισμού ($p < 0,001$), μέσα από απαντήσεις στο ερώτημα «κατά πόσον οι νέοι έχουν πρόβλημα να πάνε σε χώρους που τους αρέσουν, αλλά αποφεύγουν επειδή είναι και περιοχή που πάνε οι ξένοι κι είναι γεμάτη από ομάδες ξένους»⁹⁸. Οι αναλύσεις φαίνονται παρακάτω:

- Στην απάντηση «Ναι, αφού και οι άλλοι συμπολίτες μου αποφεύγουν». Υπάρχει διαφορά, διότι περισσότεροι είναι οι ισχυροί ρατσιστές που απαντούν στο ερώτημα αυτό παρά οι άλλοι.
- Στην απάντηση «Ναι, υπάρχουν άγνωστοι κίνδυνοι», ισχύει το ίδιο όπως πιο πάνω.
- Στην απάντηση «Δεν τους ξέρω και δεν τους θέλω. Τι γυρεύω μαζί τους;», ισχύει το ίδιο όπως πιο πάνω.
- Στην απάντηση «Δεν έχω πρόβλημα, άλλωστε μου αρέσει να επικοινωνώ μαζί τους», επισημαίνεται η εμφανής παρουσία των μη ρατσιστών να απαντούν πολύ περισσότερο από τους ρατσιστές.
- Στην απάντηση «Δεν έχω κανένα πρόβλημα. Ο χώρος είναι για όλους», ισχύει το ίδιο όπως στην αμέσως προηγούμενη ανάλυση.

Ανάλυση των ρατσιστικών τάσεων σε ολόκληρο το πεδίο του δείγματος

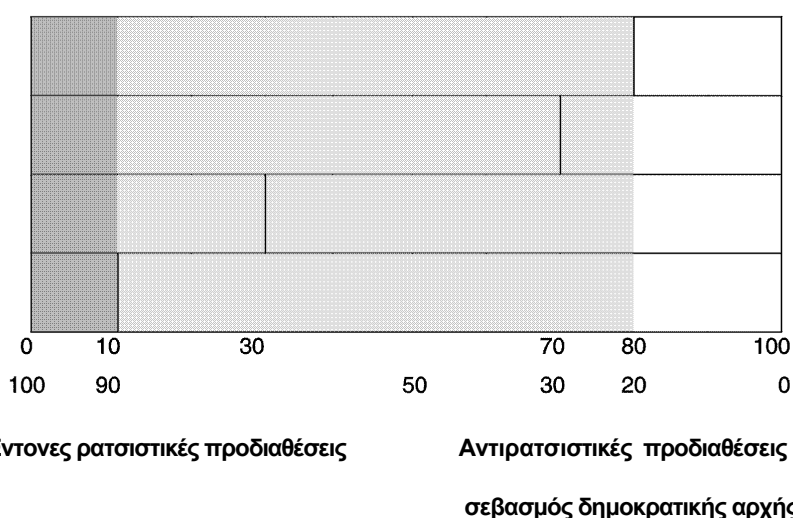
Αν σε ένα συναισθηματικό «χάρτη», σκιαγραφηθούν οι προδιαθέσεις από τις απαντήσεις των νέων, τότε, θα φανεί ότι, οι Έλληνες νέοι της Κύπρου θα κατατάσσονταν ομαδικά σε δύο επίμονα άκρα. Όπως επιχειρεί να απεικονίσει το σχήμα 23, θα μπορούσαμε να είχαμε στη δεξιά πλευρά του διαγράμματος μια επιμονή του 20% των νέων, να απορρίπτει κάθε μορφής διάκριση και να ασπάζεται μια κουλτούρα ισότητας και κατανόησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στην αριστερή πλευρά, θα μπορούσαμε να είχαμε μια επιμονή του

I, σε αυτό το Μέρος, σχετικές παρατηρήσεις με την προβληματική του μαθήματος της Πολιτικής Αγωγής στα Λύκεια της Κύπρου.

⁹⁸ Βλ. Ερώτηση 35 και 37., Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

10%, να παρουσιάζει ευκρινώς βαθιές ρατσιστικές προδιαθέσεις αρχέγονου συναισθήματος, που βασιζόταν στη μείωση του φαινοτύπου στο γονότυπο και, απομάκρυνε κάθε μορφής «διαφορετικότητα». Σε οποιουδήποτε συσχετισμούς που έγιναν, ή σε οποιεσδήποτε μελέτες συχνότητων, οι δυο αυτές κατηγορίες παρουσιάζουν ένα πεισματικό όριο. Όλες οι αντιδράσεις τους φαίνεται να απορρέουν από ένα ακλόνητο σύστημα πεπαιθώσεων.

Σχήμα 23.
Όρια ρατσιστικών και αντιρατσιστικών πεπαιθώσεων των νέων της Κύπρου

Το υπόλοιπο 70% εγκλωβίζεται στο μέσον του συναισθηματικού αυτού *χάρτη* και ρέπει προς το ένα ή το άλλο άκρο, ανάλογα με το περιεχόμενο της κάθε ερώτησης. Αν θα συσχετίζαμε τις απαντήσεις των νέων με ρατσιστικές ιδέες στην ευρύτερη έννοια του όρου, η συγκέντρωση των αντιδράσεών τους, θα μπορούσε να μετακινηθεί από τη ρατσιστική αριστερή πλευρά του *χάρτη* και να απλώσει σε όλο το πεδίο, μέχρι ένα 79%, σταματώντας, όμως, μόλις πριν το όριο της δεξιάς πλευράς του *χάρτη*. Αν πάλι συσχετίζαμε τους νέους με τον ενεργό υποβιβασμό του πολιτιστικού «άλλου», θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι αυτό βρίσκεται επίσης σε συμφωνία με τα αισθήματα «ξενοφοβίας» και συρρικνώνεται πίσω μόλις στο 30% του *χάρτη*. Θα

συνέπιπτε, επίσης, με την υποτίμηση που προσδίδεται ειδικά στους Άραβες και Τούρκους⁹⁹ και με τις πεπειθήσεις που παρουσιάζουν το ρατσισμό ότι είναι «κοινωνικό κατασκεύασμα».

Κατά συνέπεια, ο συσχετισμός μεταξύ αντιδράσεων στα ερωτήματά μας και πεπειθήσεων των ανταποκρινόμενων νέων, που γενικά πρόσκεινται σε δημοκρατικά ιδεώδη και πρότυπα, θα διέστελλε το *χάρτη* από τα δεξιά στα αριστερά και, φτάνοντας μέχρι ένα 82% να σταματά λίγο πριν το ανυπάκουο αριστερό όριο του *χάρτη*. Αν οι νέοι θα συσχετιζόνταν με τις απαντήσεις τους που δίνουν πολιτικά δικαιώματα σε αλλοδαπούς στην Κύπρο, το ποσοστό θα συρρικνωνόταν στο 60%. Σε συντομία, μια σημαντική μειοψηφική μερίδα του 30% είναι ανυπάκουη, άσχετα με τη φύση των ερωτήσεων των δύο «άκρων». Οι ενδιάμεσες μεταλλαγές απαιτούν πιο λεπτά σχόλια.

Τάσεις από ενδιάμεσες μεταλλαγές

Για τους σκοπούς της παρουσίασης αυτής υπάρχουν, καταγράφονται, δώδεκα τάσεις οι οποίες αξιώνουν περαιτέρω ποιοτική διερεύνηση, είναι τάσεις που φαίνεται το αξιόλογο της σημασίας τους μετά από πολλαπλούς συσχετισμούς:

- Αλλοδαποί, «αφρικανικής» ή «ανατολίτικης» προέλευσης θα κρατιούνταν σε απόσταση. Είχαν σημαδευτεί από μια έντονα προβαλλόμενη «διαφορετικότητα» (υπήρξε σε πολύ λίγους νέους κάποια ένδειξη για βάσιμες προϋποθέσεις αλληλεπίδρασης με αυτούς). Το ένα τρίτο του δείγματός μας θα τους έβλεπε ως μια πηγή ξενοφοβίας ή «κινδύνου» και, τα άλλα δύο τρίτα - άσχετα αν υιοθετούν δημοκρατικά ιδεώδη και αρχές «παγκόσμιας ισότητας» - θα τους αντιμετώπιζε με αδιαφορία.
- Ο εθνοκεντρισμός δε συμπίπτει απαραίτητα με τις ιδέες περί διακρίσεων αλλά ούτε και με αυτή της ξενοφοβίας. Η πλειοψηφία των νεαρών που απορρίπτει τις διακρίσεις και το ρατσισμό, μοιράζεται ένα συναίσθημα της ελληνοκυπριακής ταυτότητας με όλους τους άλλους. Εντούτοις, είναι ανοικτοί σε συναναστροφές με αλλοδαπούς, χωρίς να αισθάνονται ότι απειλούνται από το χρώμα του δέρματος ή την εξωτερική εμφάνιση για τέτοιες

⁹⁹ Βλ. Ερώτηση 50, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

αλληλεπιδράσεις. Συνεπώς, είναι μια συγκεκριμένη εκδοχή εθνοκεντρισμού, που βγαίνει αγγίζοντας την ουσία και όχι τη γενική εξάπλωσή του.

- Ο οικογενειακός σύνδεσμος και οι οικογενειακές κοινωνικοποιητικές επιδράσεις του είναι ισχυρές. Η οικογενειακή, όμως, δομή ως τέτοια συσχετίζεται ελάχιστα: ούτε το μέγεθος της οικογένειας, ούτε η συμμετοχή της μητέρας στο εργατικό δυναμικό, αλλά, ούτε και το μορφωτικό υπόβαθρο των γονέων ή η αστική ή υπαίθρια τοποθεσία, παρουσιάζουν αξιόλογες διαφοροποιήσεις σε θέματα ρατσισμού ή μη-ρατσισμού. Αυτό που παρουσιάζει αξιόλογη μεταλλαγή σε *συστήματα-πεποιθήσεων* μεταξύ των νέων, είναι κατά πόσον το σπίτι τους (η οικογένειά τους) - κατά συνέπεια το αποτέλεσμα αφομοίωσής τους - είναι πιο «ανοικτό» και ευπρόσδεκτο απέναντι στους ξένους ή όχι. Αυτά που είναι, περίπου 29% του δείγματος, συσχετίζονται πολύ έντονα με την απόρριψη των πιο πολλών μορφών διακρίσεων. Αυτά που δεν είναι, που δεν έχουν ποτέ ακόμη προβεί και σε κάποια θεώρηση τέτοιων ανοιγμάτων, συσχετίζονται έντονα με την άλλη κατεύθυνση.
- Παρόμοια, ομόλογες ομάδες, που στη βάση τους είναι οι νέοι, οι οποίες βασίζονται στις αλληλεπιδράσεις φιλίας αποτελούν εκκολαπτήρια ρατσισμού, διακρίσεων, ξενοφοβίας και ό,τι συνάδει με την ίδια πλευρά του νομίσματος¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Χαρακτηριστικό είναι και το δημοσίευμα της Μηλίτσας Πολεμίτου στην εφ. «Η Σημερινή», της 14 Νοεμβρίου, 1999 με τίτλο «Η “Χρυσή Αυγή” απειλεί με θάνατο τους Ποντίους», όπου ανατυπώνονται αποσπάσματα φυλλαδίου αυτής της ακραίας νεοφασιστικής ομάδας νέων που μας «εκτοξεύθηκε» από το πρότυπο της Ελλάδας, χωρίς ευτυχώς να παρουσιάζει συμπεριφορές περαιτέρω εκτροφής στο νησί. Μολονότι, θα συμφωνούσαμε ότι το σχετικό φυλλάδιο – προκήρυξη είναι έργο ανεύθυνων προσώπων, εντούτοις επισημαίνουμε κάποιο συσχετισμό με την σειρά απόρριψης των Ελληνοποντίων (βλ. π.π., όπως επίσης βλ. και Ερώτηση 50, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.) και επίσης με τα πλείονα δημοσιεύματα αναφορικά με τους Ποντίους στην Κύπρο, ιδιαίτερα στην Πάφο (βλ. Μέρος Δεύτερο). Το δημοσίευμα αναφέρεται συνοπτικά για απειλές ανατίναξης των πολυκατοικιών, όπου στεγάζονταν Πόντιοι στην Πάφο, «Λόγω του ότι η κυβέρνηση δεν μπορεί να διώξει τους Ποντίους, εμείς θα κάνουμε κάτι καλύτερο και αποτελεσματικό. Θα τους κάψουμε ζωντανούς λίαν συντόμως. Θα πάρουν φωτιά όλες οι πολυκατοικίες ταυτόχρονα...». Μολονότι φαίνεται επιπόλαιο αυτό το «μήνυμα», εντούτοις

- Νεαροί που είναι ρατσιστές, εάν κατά πόσο πιστεύουν ότι αυτό αποτελεί μέρος της φυσικής τάξης των πραγμάτων ή κάποιων αμετάβλητων πολιτιστικών ιδιοτήτων, τείνουν να επιβεβαιώσουν την υπόθεση του Adorno et al (στην ευρύτερη κοινωνιολογική αίσθησή της) και τη δική μας υπόθεση ότι, είναι οι φορείς μιας στρατιάς άλλων κοινωνικών προκαταλήψεων, που εκφράζονται με «στάσεις» σεξισμού απέναντι στο γυναικείο φύλο, με συντηρητικές νοοτροπίες σε θέματα γάμου, με ετοιμότητα επίδειξης βίας απέναντι σε ανεπιθύμητους αλλοδαπούς και με μια γενική τάση καταφυγής σε απολυταρχική επίλυση των όποιων κοινωνικών προβλημάτων. Νεαροί που δεν δείχνουν τις άμεσα αντιτιθέμενες στάσεις τους.
- Οι ρατσιστικές πεποιθήσεις συσχετίζονται εξίσου μεταξύ της «στρατιάς» του δείγματος που γεννήθηκε στο εξωτερικό (ή πέρασε ένα σημαντικό μέρος της ζωής τους εκτός Κύπρου) και της «στρατιάς» που γεννήθηκε και ανατράφηκε στην Κύπρο. Η συναρπαστική πτυχή στην πρώτη περίπτωση είναι ότι, η εμπειρία του εξωτερικού δεν εκφράζει καν το σπίτι τους να είναι πιο ανοικτό απέναντι στους ξένους, ούτε επίσης, εκφράζει λιγότερο την εθνοκεντρική τους διάθεση. Όμως, στην κατηγορία των νέων του εξωτερικού υπήρχαν πολύ λίγα άτομα, στα οποία θα μπορούσαμε να βασιστούμε ότι είχαν διαμορφώσει εμπειρίες από την Αφρική ή τη Μέση Ανατολή, για να εξεταστεί η σημασία οποιωνδήποτε άλλων πιο λεπτών συσχετισμών.
- Λαμβανομένης υπόψη της κυπριακής τραγωδίας του 1974 και του γεγονός ότι το 38% του δείγματος προερχόταν από προσφυγικές οικογένειες, η σημασία αυτής της τραυματικής εμπειρίας εξετάστηκε διαμέσου μιας πληθώρας μεταβλητών. Παρόλο ότι, κατά μέσο όρο στις προσφυγικές οικογένειες το

εμπεριέχει το στίγμα της μισαλλοδοξίας, που λιγότερο ή περισσότερο καλλιεργείται μέσα από αρθρωτικές και ανομικές διαδικασίες στα δρώμενα μιας κοινωνίας. Το μέγεθος της μισαλλοδοξίας φαίνεται ακόμη πιο πολύ από μια άλλη παράγραφο στο ίδιο φυλλάδιο, «...Επειδή εγώ δεν θέλω να έχω τύψεις, που θα καούν και Κύπριοι που κατοικούν σε αυτές τις πολυκατοικίες, σας παρακαλώ όπως τους πείσετε να μετακομίσουν πριν από το 2000 μ.Χ. Καλέστε και τον κ. Ασλανίδη να ετοιμάσει τα φέρετρό τους για να τους μεταφέρει εκεί όπου ανήκουν, γιατί εδώ δεν ανήκουν ούτε και νεκροί. Θα τους ξεθάψουμε».

εισόδημα ήταν χαμηλότερο, συγκρητικά με τις μη-προσφυγικές οικογένειες, αυτό αποσπούσε μόνο δύο σημαντικούς συσχετισμούς: (α) νεαροί από αυτά τα νοικοκυριά έτειναν να μειώνουν τους Τούρκους ως κατηγορία περισσότερο από άλλες, (β) δεν έδειχναν εντονότερες τάσεις διακρίσεων από άλλους. Εκεί που υπήρχε επίσης κάποια σημασία, ήταν στην ψηλότερη συχνότητα (5%), που οι νέοι έτειναν να ταυτίζουν τους δημόσιους χώρους ως επικίνδυνους αν σύχναζαν εκεί αλλοδαποί.

- Υπήρξε σημαντική αύξηση συχνότητας ρατσισμού στην πιο αρχέγονη του αίσθηση στις πιο ψηλά αλλά και στις πιο χαμηλά εισοδηματικές κατηγορίες. Μολονότι, ο ρατσισμός ήταν εμφανής διαμέσου της κλίμακας διαστρωμάτωσης του δείγματός μας, ανήλθε σημαντικά στις περισσότερες των 1500 λιρών Κύπρου και στις λιγότερες των 400 λιρών Κύπρου κατηγορίες. Οδήγησε στη ανιχνευτική παρατήρηση ότι, η τοποθεσία μιας τάξης και η κοινωνικοποίηση μιας τάξης μεταξύ των δύο ακραίων σημείων της κλίμακας απαιτεί περαιτέρω έρευνα.
- Το συμπέρασμα του Phillip Cohen¹⁰¹ για μία διάκριση του ρατσισμού στο ταξικό σύστημα της Βρετανίας, με τον ρατσισμό της εργατικής τάξης να είναι πιο τοπικός και γεωγραφικός, ενώ ήταν σε αντίθεση απέναντι σε περισσότερο status και στις κουλτουριάρικες συνδέσεις των ψηλότερων τάξεων, φαίνεται να ισχύει και στην Κύπρο επίσης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι προδιαθέσεις των νέων στις πιο φτωχές κατηγορίες έδιναν έμφαση στη φυσική επιβολή των ξένων στην καθημερινή τους ζωή και στο πώς τα προνόμια των ξένων τους επηρέασαν άμεσα, σε αντίθεση με τους πιο ευκατάστατους νέους που έτειναν να δίνουν έμφαση σε πιο αφηρημένες αντιλήψεις περί υπο-ανάπτυξης και κατωτερότητας.
- Εκεί, ήταν ένα σημείο απόκλισης στην τάση της διάκρισης μεταξύ για παράδειγμα Άραβα εργάτη μετανάστη και Βαλκάνιου ή Ανατολικο-ευρωπαϊού εργάτη μετανάστη. Αφού οι τελευταίοι δεν έδειχναν χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ώστε να προεξέχουν της προτεραιότητας του καταλόγου υποβιβασμού των νέων. Έχει φανεί ότι τα κορίτσια που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο

¹⁰¹ Βλ. Phillip Cohen, in Cohen P and Baines HS, "Multi-racist Britain", Macmillan Education, 1988.

έδειξαν μια τάση πιο μεγάλης αποδοχής από ό,τι τα αγόρια για τις οικιακές βοηθούς από τις Φιλιππίνες και τη Σρι-Λάνκα, οι οποίες επικράτησαν σε ένα ενδιάμεσο σημείο της κλίμακας ταξινόμησης. Εξ αντιθέτου οι άρρενες νεαροί φάνηκαν γενναιόδωροι για τις Ανατολικο-ευρωπαϊές «καλλιτέχνιδες».

- Γενικά, οι άρρενες νέοι που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα αποτελούσαν την πλειοψηφία των ατόμων με ρατσιστικές διαθέσεις. Οι γυναίκες που συγκαταλέγονταν στη ρατσιστική «κατηγορία» έτειναν να είναι πιο γενναιόδωρες σχετικά με το θέμα γενικής αντιμετώπισης των αλλοδαπών, εντούτοις, ήταν πιο επιρρεπείς στο να θεωρούν ως επικίνδυνους τους χώρους όπου συχνάζουν αλλοδαποί.
- Οι πλείστοι ρατσιστές και μη-ρατσιστές, νεαροί άρρενες, άνω των 18 ετών, είχαν σεξουαλική δραστηριότητα και τουλάχιστον μισοί απ' αυτούς καταγράφηκαν να είχαν σεξουαλικές εμπειρίες με ξένους. Αυτοί που δεν είχαν εμπειρίες, εκδήλωσαν την επιθυμία να πράξουν κάτι τέτοιο¹⁰².

¹⁰² Το ερωτηματολόγιο σχετικά με αυτήν την προβληματική κυκλοφόρησε μόνο σε νέες και νέους άνω των 18 ετών. Βλ. Ερώτηση 64 και 65, Ερωτηματολόγιο 1., ο.π.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Κοινωνιολογικές και πολιτολογικές συναρτήσεις

Η παρουσίαση κάποιων κοινωνιολογικών και πολιτολογικών συναρτήσεων, συμπερασμάτων, παρατηρήσεων και εισηγήσεων σκιαγραφούνται ως εξής:

1. Οι περισσότεροι αλλοδαποί που βρίσκονται στην Κύπρο είναι μετανάστες πρώτης γενεάς και συγκροτούν σχηματισμούς που δεν διαφέρουν του παγκόσμιου φαινομένου των «μεταναστευτικών ρευμάτων», που αναφέραμε στο προηγούμενο μέρος της μελέτης αυτής.
2. Η γεωγραφική θέση της Κύπρου και ο σχηματισμός «συνόρων» λόγω της κατοχικής παρουσίας των Τούρκων είναι τέτοια ώστε ο έλεγχος με μέσα συνοριακής φύλαξης επιτυγχάνεται δυσχερώς, μολονότι υπάρχει *a posteriori*, ικανοποιητική αστυνόμευση και έλεγχος της κινητικότητας των μεταναστών (νόμιμων ή παράνομων).
3. Η Κύπρος, ως πεδίο ενδιαφέροντος των ξένων, από την αρχαιότητα στις μέρες μας, χαρακτηρίστηκε στη μελέτη μας ως τόπος «ξενοφορικός» και «ξεναγορικός», χωρίς να σημαίνει ότι είναι παράλληλα «ξενοφιλικός» ή «ξενοφοβικός»
4. Τα κίνητρα των λαθρομεταναστών που επιλέγουν την Κύπρο, ως νησί που είναι, είναι πιο πολύ γιατί πιστεύουν πως εδώ θα βρουν το *el Dorado* των προσδοκιών τους και λιγότερο την βλέπουν ως τον ενδιάμεσο σταθμό για χώρες με καλύτερες οικονομικές ευκαιρίες. Δεδομένου όμως ότι, η Κύπρος στην περίοδο της έρευνας αυτής δεν ήταν ενταγμένη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αυτός ο συλλογισμός δεν έχει διαχρονικό χαρακτήρα και χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση όταν οι συγκυρίες διαφοροποιηθούν.

5. Οι προκαταλήψεις των Κυπρίων νέων ήταν πιο πολύ σε βάρος μεταναστών «Ασιατικής» και «Αφρικανικής» προέλευσης και λιγότερο σε βάρος μεταναστών από τις πρώην χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.
6. Όσο πιο πολύ οι ξένοι αναπτύσσουν τη δική τους καθησυχαστική ταυτότητα αυτο-υπεράσπισης τους και ιδιαίτερα τους δικούς τους ομοιοσηματισμούς και επιδιώκουν την «αυτο-γκετοποίησή» τους, τόσο πιο πολύ εκφράζονται καχυποψίες και ξενοφοβικές τάσεις στους ντόπιους νέους.
7. Ο εθνοκεντρισμός στους Κύπριους νέους δεν συμπίπτει απαραίτητα με ιδέες διακρίσεων και ξενοφοβίας απέναντι στους ξένους.
8. Οι πιθανές ρατσιστικές επιδράσεις της οικογένειας είναι πιο πολύ ενός προκαταληπτικού χαρακτήρα κοινωνικοποίησης και μολονότι περνούν ως μηνύματα άμεσα και έμμεσα, και σε λανθάνουσα κατάσταση στους νέους, έκδηλα μέσω του οικογενειακού σύνδεσμου, δεν είναι τόσο αποτελεσματικές όσο οι επιδράσεις μιας ομόλογης ομάδας.
9. Οι ομόλογες ομάδες σε θέματα διακρίσεων επιδρούν στους νέους με πιο έντονο τρόπο αλληλεπίδρασης, με πολύ λιγότερη λανθάνουσα κοινωνικοποίηση από ότι η οικογένεια και το σχολείο, αλλά πολύ μεγαλύτερη φανερή την κινητικότητα διακρίσεων του «εμείς» και του «αυτοί».
10. Ιστορικές παρατηρήσεις της περιόδου της αποικιοκρατίας κατέδειξαν ότι στην περίοδο των μεταναστευτικών ρευμάτων των Κυπρίων της δεκαετίας του 1950, ανάμεσα στις εκτεθειμένες μειονότητες ρατσιστικών διακρίσεων του Λονδίνου ήταν και οι Κύπριοι, όπου το χαρακτηριστικό slogan τότε: «No CYPs, No BLACKS», επεσήμανε τις προκαταλήψεις σε βάρος των Κυπρίων.
11. Διαπιστώθηκε ότι μόνο ένα 10% των νέων της Κύπρου διακατέχεται από έντονο ρατσιστικό weltanschauung (ένα ψηλό βαθμό διάθεσης για διακρίσεις), σε αντιδιαστολή ενός 20% με ιδέες για σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, της ισότητας και του σεβασμού στα δημοκρατικά ιδεώδη. Δεν σημαίνει όμως ότι, αυτό πρέπει να είναι καθησυχαστικό, ως πολύ μικρό ποσοστό ρατσιστών απέναντι σε διπλάσιο ποσοστό μη ρατσιστών.

12. Εμβαθύνοντας ερευνητικά με μεθοδολογικές προσεγγίσεις στη δυναμική των ομάδων και με πολύπλοκους συσχετισμούς, φάνηκε ότι εκείνο το 10% θα μπορούσε να ήταν η κορυφή του παγόβουνου, γιατί υπάρχει η πιθανότητα 79% να μετακινηθούν στην πλευρά των ρατσιστών, εκεί, και, όταν οι κοινωνικοοικονομικές και οι ιστορικο-πολιτικές συγκυρίες θα παρουσίαζαν πρόσφορο έδαφος για διακρίσεις.
13. Με την ίδια μεθοδολογική προσέγγιση, σε αντιδιαστολή της ρατσιστικής συντηρητικής «εικόνας» του 10%, υπάρχει το ενισχυτικό για το κοινωνικό σύστημα της επιμονής του 20% των νέων της Κύπρου να απορρίπτει κάθε μορφής διάκριση και να ασπάζεται μια κουλτούρα ισότητας και κατανόησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι συσχετισμοί μεταξύ αντιδράσεων και πεποιθήσεων των ανταποκρινόμενων νέων, που γενικά πρόσκεινται σε δημοκρατικά ιδεώδη και πρότυπα, θα μπορούσε να μετακινήσουν τους νέους προς τις αρχές ισότητας και του σεβασμού του οποιοδήποτε ανθρώπου μέχρι ένα 82% του πληθυσμού των νέων, περιθωριοποιώντας το ανυπάκουο όριο των καθαρά ανελαστικών ρατσιστών.

Μπορεί να υπάρξει βελτίωση στο σύστημα;

Η απάντηση περνά μέσα από τρεις βασικούς πυλώνες: την έρευνα (ελευθερία της έρευνας και αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της από την Πολιτεία), την επιστήμη (αναζήτηση της αλήθειας) και τη διδασκαλία (δημοκρατική παιδεία).

Οι προδιαθέσεις για διακρίσεις κρίνονται αρκετά σοβαρές κι ο κώδωνας του κινδύνου έχει ήδη ηχήσει και καθοριστικά πρέπει να «ενοχλήσει» το κοινωνικό μας σύστημα. Υπάρχει ουσιαστική ανάγκη βελτίωσης του συστήματος για την καταπολέμηση των πρακτικών ρατσισμού «εν τη γενέσει» τους. Οι δημοκρατικοί θεσμοί, τα ήθη κι οι παραδώσεις της κυπριακής κοινωνίας, αποτελούν μέρος των πολιτισμικών «εργαλείων» του κοινωνικού και πολιτικού μας συστήματος για την αντιμετώπιση της διείσδυσης του ρατσισμού στην Κύπρο.

Ο σεβασμός και η προστασία του «άλλου», του διαφορετικού, στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας, βαρύνει κύρια την Πολιτεία και τα διάφορα πολιτειακά συστήματα, που έχουν την ευθύνη ανάπτυξης

και προστασίας της αξίας του ανθρώπου – του όπου γης ανθρώπου – ως στοιχείου στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των νέων. Οι συνταγματικοί κανόνες δικαίου, μαζί με τη νομοθεσία και τις διεθνείς συμβάσεις μπορεί να καλύπτουν ολόκληρο το φάσμα των δικαιωμάτων των ξένων, εντούτοις το ζήτημα της πολιτειακής ευθύνης περνά μέσα κι από άγραφους κανόνες φυσικής δικαιοσύνης, που σχετίζονται με την ηθική υπόσταση της κοινωνικής διάκρισης, στα πλαίσια μιας δημοκρατικής σκέψης, διαπνεόμενης από τα ιδανικά του οικουμενικού ανθρωπισμού.

Η ανάπτυξη της αξίας του ανθρώπου, ως προσώπου, ως έλλογου και συνειδητού όντος κι ως προσωπικότητας με ατομική, κοινωνική και ηθική διάσταση που να αποκρούει κάθε κοινωνική διάκριση δεν είναι τόσο εύκολη υπόθεση. Η έρευνα απέδειξε ότι υπάρχουν αντιστάσεις κοινωνιολογικού και ψυχοκοινωνικού περιεχομένου, είτε επειδή η διάκριση «συμφέρει» (φτηνό εργατικό δυναμικό με συμπίεση του κόστους), είτε επειδή η διάκριση «βολεύει» κάποιες κατηγορίες του πληθυσμού (αίσθηση υπεροχής για αντιμετώπιση ίδιων συμπλεγμάτων, εκτόνωση), είτε επειδή κοινωνικά «επιβάλλεται» από το νεοπλουτισμό μιας κοινωνίας φορτισμένης προκαταλήψεων, κατά την προσπάθειά της να πάρει τη θέση της στον κορμό μιας ελιτιστικής εικόνας στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Επικλήσεις για οικουμενική ανθρωπιστική ηθική και προσπάθειες θεσμικών παρεμβάσεων, μολονότι είναι απαραίτητες, δεν αποκρούουν από μόνες τους την κοινωνική διάκριση, την ξενοφοβία και τις προκαταλήψεις στο κοινωνικό μας σύστημα. Εκείνο που χρειάζεται για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και των τάσεων του είναι η *δυναμική του πολίτη* να παίρνει θέση στα κοινά, αντιμετωπίζοντας με κριτική αντίληψη τα του καθημερινού ρατσισμού δρώμενα. Μια δυναμική που δεν χρειάζεται αλλαγές από το πρότυπο που διδάχθηκε από το Θουκυδίδη. Η σιωπή κι η ανοχή απέναντι στις καθημερινές συμπεριφορές διακρίσεων ακούγονται στη λογική της «ουδετερότητας» του «ήσυχου» ατόμου. Συνάδει όμως η «ουδετερότητα» και «η μη παρέμβαση» με την έννοια του χρήσιμου πολίτη;

Έτσι, οι προσεγγίσεις μας καθαριστικά κατευθύνονται στα παιδαγωγικά περιβάλλοντα σαν τελικό συμπέρασμα βελτίωσης του συστήματος. Για να μιλάμε περί δημοκρατίας και ανθρωπισμού στο κοινωνικό μας σύστημα, τα παιδαγωγικά περιβάλλοντα θα πρέπει να παρέμβουν για να επανεκτιμηθούν οι αξίες που παίρνουν μέσα από

τους φορείς κοινωνικοποίησης. Οι νέοι μας πρέπει να είναι κοινωνοί υγιών αντιρατσιστικών μηνυμάτων της παιδαγωγικής αξίας που αναφέρεται σε έννοιες σεβασμού στην οποιαδήποτε ανθρώπινη υπόσταση, σε ένα πεδίο εμπλουτισμού του πολιτισμού μας με σύγχρονα «εργαλεία» από ευαισθησίες του οικουμενικού ανθρωπισμού και της δυναμικής της τόλμης, ώστε οι νέοι μας να μυηθούν στα κοινά και να παίρνουν θέση με ετοιμότητα και κριτική αντίληψη ενεργών πολιτών. Αν με το «γης» εκφραστεί μεταφορικά το πεδίο αναγνώρισης της ανθρωπιάς και των αρχών ισότητας, τότε θεμελιώνονται οι τρεις πυλώνες πάνω στη βάση του γνωμικού του Δημόκριτου, «ΑΝΔΡΙ ΣΟΦΩ ΠΑΣΑ ΓΗ ΒΑΤΗ»¹⁰³

¹⁰³ Το γνωμικό προέρχεται από το έργο του Δημόκριτου (D.K. 247).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Adorno T.W., Frenkel-Brunswick E., Levinson D.G., Sanford R.N.** «The Authoritarian Personality», American Jewish Committee, 1950.
2. **Allport G. W.**, «The Nature of Prejudice», Addison – Wesley, Reading, 1954.
3. **Anthias F.** and **Yulal-Davis N.**, «Racialised Boundaries», Routledge, 1992.
4. **Balibar E.** and **Wallerstein I.**, «Race, Nation, Class-ambiguous Identities», Verso, 1991.
5. **Banton M. & Harwood J.**, «The Race Concept», David & Charles, 1975.
6. **Beinhart W.** and **Dubow S. (eds)**, «Segregation and Apartheid in 20th century South Africa», Routledge, 1995.
7. **Bhaskar R.**, «A Realistic Theory of Science», Harvester and Wheatsheaf, 1978. and *Dialectic: the Pulse of Freedom*, Verso, 1993.
8. **Billing M.**, «Prejudice, categorization and particularization: from a perceptual to a rhetorical approach», *European Journal of Social Psychology* No 15, 1985.
9. **Bourdieu P.**, «Pascalian Meditations», Routledge, 1999.
10. **Carmichael S.** and **Hamilton S.V.**, «Black Power the Politics of Liberation in America», Penguin, 1967.
11. **Cohen Philip**, «in Cohen P and Baines HS 'Multi-racist Britain'», Macmillan Education, 1988.
12. **Cohen Robin**, «The New Helots: Migrants in the International Division of Labour», Avebury, 1987.
13. **Chashmore E.**, «The logic of Racism», Alen & Unwin, 1996.
14. **Gates H. Luis**, «Race, Writing and Difference», Chicago University Press, 1986.

15. **Hall S.**, «The West & The Rest», Open University, 1991.
16. **Laclau E.**, «Politics and Ideology in Marxist Theory», New Left Books, 1977.
17. **Lippman**, «Public Opinion», 1922.
18. **Loizos Peter**, “The Progress of Greek Nationalism in Cyprus: 1878 – 1970” In Choice and Change: Essays in Honour of Lucy Mair, edited by Davis J., London, 1974.
19. **Loizos Peter**, “Intercommunal Killing in Cyprus”, in Man, Volume 23., 1986.
20. **Λοΐζος Πέτρος**, «Αλλαγές στη Δομή της Κοινωνίας», στα Κυριακάτικα 1878 – 1955, έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1986.
21. **Λουκαϊδής Λουκής**, «Θέματα Κυπριακού Δικαίου», Λευκωσία, 1982.
22. **Magubane B.**, «The Political Economy of Race and Class in South Africa», Monthly Review Press, 1979.
23. **Mamdani M.**, «Citizen and Subject», David Phillip, 1997.
24. **Μαυράτσας Καίσαρας**, «Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού στην Κύπρο – Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974 – 1996», εκδ. Κατάρτι, 1998.
25. **McLintock A.**, «Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality», Routledge, 1995.
26. **Michael M.**, «Intergroup theory and deconstruction», J. Schotter, 1990.
27. **Miles R.**, «Racism», Routledge, 1989.
28. **Μπαμπινιώτης Γ.**, «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», εκδ. Κέντρου Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.
29. **Παναγιώτου Ανδρέας**, «Η Κύπρος, το Εθνικό και ο Εθνικισμός», Αθήνα, 1984.
30. **Panayiotoy Andreas**, “Island Radicals: The emergence and consolidation of the Cypriot Left, 1920 –1960”, Unpublished Doctoral Thesis, 1999.
31. **Papadakis Yiannis**, «Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism as a Contested Process», In American Ethnologist, Vol. 25, no 2., 1998.

32. **Παπαδάκης Γιάννης**, «20 Χρόνια Μετά Από Τι; Η Πολλαπλή Νοηματοδότηση του 1974: Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης», Intercollege Press, Λευκωσία, 1995.
33. **Rex J.**, «Race and Ethnicity», Open University Books, 1986.
34. **Said E.**, «Orientalism», Pantheon, 1978.
35. **Said E.**, «Culture & Imperialism», Vintage 1994.
36. **Tajdel H.**, «Social categorization, social identity and social comparison», Studies in Social Psychology of intergroup relation, Academic Press, London, 1978.
37. **Worchel S., Morales J.F. Paez D., Deschamps J.-C.**, «Social Identity, International perspectives», Sage, London, 1998.
38. **Χρυσοστομίδης Κύπρος**, «Το Κράτος της Κύπρου στο διεθνές δίκαιο», εκδ. Σάκκουλας, 1994.

Διάφορες πηγές κατά σειράν παρουσίασης

1. «Αυτεπάγγελτη έρευνα Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς τους χειρισμούς της περίπτωσης των 35 λαθρομεταναστών [A/E/2000] και Παράτημα 2, «Second Report on Cyprus, adopted on 15 December 2000, ECRI, [CRI (2001)35].
2. Έρευνα για μεθόδους διαφώτισης του Δήμου Λεμεσού για την καταπολέμηση των Ναρκωτικών και του HIV», συνεργασία ερευνητικής ομάδας Frederick Institute of Technology και Intercollege.

SUMMARY

Kristis Charakis – Aristides Sitas

RACIST TENDENCIES AMONG CYPRIOT YOUTH 1999-2001

Introduction

We live in times of rapid change: social, political and economic which bring with them unprecedented levels of uncertainty and vulnerability. Much of this change is underpinned by new technologies that, in their manifold achievements, are bringing the world closer together. But the complex consequences of these “successes” do not seem to have achieved much in terms of human interaction.

Neither the dreamers nor the main actors of this “globalised” reality have managed to find ways through which inequalities could be decreased and human understanding could be increased. The chasm between rich and poor seems to be growing alongside every celebration of technological success registered in the countries of the “North”. So, the celebration of progress seems to be going hand in hand with the hunger and want that plagues the “South”. If this was not enough, waves of intolerance, discrimination and racism seem to accompany many social encounters.

During the implementation of this research project between 1998 and 2001 the generalised global problems found a unique expression in the socio-political environment of Cyprus. Since 1974, when the junta led coup and the Turkish invasion, relations between Cypriots have experienced extreme stresses and strains. As is well-known, the armed coup aimed at the overthrow of the elected government of Cyprus on the one hand, and the Turkish invasion aimed at the occupation of Cyprus and the subsequent partition of the island on the other. This historical backdrop has put severe strains on relations between Greek and Turkish Cypriots.

The war and the invasion, the forced removal of people and the expected segregation of the islands' inhabitants, the alienation of people from their homes and properties provide a context for a profound local tragedy with the ebb and flow of phenomena of ethnic intolerance, especially amongst the youth on each side of the barbed wire.

The continued fact of occupation in a divided island, the continued presence of British military bases, the creation of further military bases on the North of the island, together with complex and competing international interests that use the island as a geopolitical game overload the islands' social system with unique uncertainties and concerns. Thus, no study of people's psycho-social dispositions can ignore the island's prior global entanglements.

This context in addition to new sub-cultures resulting from globalisation are challenging the island's customs and mores. The predominance of new instrumental and economic values are not only affecting socialisation patterns and the island's education system but also relationships between young people amongst each other and in relation to their families.

Finally, the unexpected rise in the standards of living in the South of the island, primarily based on tourism and a robust service economy, has provided for new patterns of consumer demand and disposable income. Much of this is spent not only on luxury goods but also on drugs and lifestyles that are seen to be global in style and nature. With this opening to the global there has also been the inflow of legal and illegal immigrants from poorer nations, who alongside with tourists provide for complex cultural encounters.

It was no surprise, therefore, that a lot of interest was displayed in trying to understand what were perceived to be anti-social forms of behaviour amongst Cyprus' youth, and more particularly, racist tendencies in their forma of interaction that are perceived to be very much alive. The research team set itself the task to understand such racist and racial tendencies and to problematise how to, methodologically, approach the issue. It's starting point was that such a research project had to be interdisciplinary and holistic in its approach, knowing, at the same time, that very little prior research existed in this area, on the island. With this in mind, it sought also to provide a base-

line study that might be useful for future longitudinal comparative studies.

The research process started in July of 1999, and was completed in September 2001.

The research team comprised of:

Kristis Charakis, Research Coordinator, FIT

Ari Sitas, Sociologist, University of Natal

Cleitos Soteriades, Educational Specialist, FIT

Pavlos Christodoulides, Mathematics and Statistical Specialist, FIT

Loukia Demetriu, Psychologist, FIT

Evros Alexandrou, Sociologist, FIT

Kostantinos Charakis, Lawyer.

Adjunct Team Members

Stella Tereta, Counselling Advisor, Secondary Education System

Androula Paschalidou, Educational Specialist

The researchers were at first divided according to their fields of expertise. Each field took the responsibility of studying their particular dimension and bring its observations and insights to the frequent plenary meetings of the research team. This allowed for a fruitful exchange of ideas and the certainty that the team's collective pre-occupations informed research-designs in the specific fields. The initial dimensions of inquiry were five: the sociological; the psycho-social; the educational and pedagogic; the legal and constitutional; the comparative and inter-disciplinary synthetic dimension.

To develop more synergy between the fields of inquiry and to expose the members of the various teams of the systemic tools necessary for a synthetic work, the Research Coordinator convened a number of workshops, seminars and inputs:

- * Ari Sitas on the appropriate sociological methods for the study (22.7.99)
- * Kristis Charakis, on the principles of systemic complexity (22.7.99)
- * Kristis Charakis, on systemic methodology (23.11.99)
- * Michael Dekleris on systems theory (6 and 7th of the 12th 1999)

There were 12 meetings also, on issues of applied research and its problem-areas.

The questionnaires covered the island from the East to the furthest North-West of the island, however, unfortunately it was not possible for research to be undertaken in the Northern part of the divided island. The study in its exposition, is divided into three parts:

- the first part offers an overview;
- the second section provides an analysis of mass media, common sense and the legal dimension of the problem, internationally and locally. It furthermore identifies problematic phenomena on the island. It also provides an overview of migration and immigration, employment relations, unemployment, crime and what has developed both in the media and in common sense as a new-fangled grammar of racism;
- the third part gives the results of educational, psycho-social and sociological investigations.

Since the inception of the dialogue between the teams' researchers an intensive focus has been the choice of the appropriate methodological tools, research models and questionnaires, whose main objective was to understand the dispositions of youth towards certain kind of behaviour / practices towards 'others'. The focus, therefore, was to understand the motives and justifications youths engage in their approach to foreigners, strangers, and 'others'.

Human behaviour, especially around themes of racism and intolerance, takes shape within complex informal systems operating in multiple dimensions. It, therefore, challenged the research teams' theoretical and empirical approaches to the problem-context. The team had to sift through many parallel studies of racism and discrimination, intolerance, prejudice, stereotyping. In order not to pre-decide the definitional content of these terms, the team agreed to elicit the youths' own definitions of these perceptions and attitudes.

Most respondents seemed to congregate around a meaning of racism that constituted a dismissal, rejection and derogation of people who are 'unfamiliar' or unlike themselves.

The execution of the study demanded six different questionnaires with its basic one (the sociological) designed to be completed by a sample of youth in the age cohort of 15-23 years old. The same sample

answered a psychological questionnaire designed alongside the PAQ approach to behavioural dispositions. Four consequent questionnaires were designed as supplementary to the sociological one, each focusing on a specific aspect of the social system. They each targeted institutions of socialisation, such as the mass media, teachers and headmasters of schools, and foreigners who live on the island. Through them aspects of family life, schooling, religion, public opinion, peer groups were correlated with the basic sociological investigation.

Furthermore, content analyses of the press, TV and radio broadcasts, popular journals and school books provided a necessary extension of the study. What was fascinating in the results was that there was never a direct one-to-one correspondence between the institutions of socialisation and youths' perceptions, dispositions and attitudes. Yet, at the same time the youth showed an unconscious and unreflected usage of stereotypes and xeno-phobic preconceptions, especially towards people and situations that made them insecure because they were unfamiliar.

That racist tendencies existed among young Greek Cypriots was more than confirmed in our study: as shall be shown below most youths were found to be "race-conscious" and although a remarkable percentage of them showed no such tendencies, 10% of the sample who were interviewed manifested a deep racist *weltanschauung* and a high degree of "disposition" to discriminate. Whereas a sociologist with a democratic pre-disposition might celebrate the relative "smallness" of the problem and focus on egalitarian tendencies which characterised a significant number of respondents, it would be impudent not to see the *presence* of such a discriminating disposition as a potentially explosive problem, especially if it is correlated with ethnocentric, xenophobic and a host of other discriminating tendencies.

Asked rather differently: why does racism persist as a belief, held and shared by individuals and social ensembles *despite* the dismantling of the historical institutions and the organised discourses that were supposed to sustain it? Why do social categories and mental models *persist*? How do the "inherent attributes" (usually assumed to be "natural", usually about "phenotypes" and assumed "genotypes") continue to condemn and classify people as inferior? Not only are such

attributes *inherent* in the “objects” of racist thinking, they are also *invariable* in its stronger versions.

Under what conditions furthermore, do such beliefs translate themselves into forms of discrimination, exclusion and sometimes violence? Why do “whiteness” and “blackness” get invoked with varying degree of intensity over time? And more specifically, what are the sources of such beliefs and ideomorphic ideas in Cyprus? How do ideas nurtured through colonial discourses in their representational modalities (see E. Said, *Orientalism*, Pantheon, 1978; *Culture and Imperialism*, Vintage, 1994; S. Hall, “The West and the Rest”, Open University, 1991; A. McLintock, *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality*, Routledge, 1995) and colonial modalities of political rule (M. Mamdani, *Citizen and Subject*, David Phillip, 1997) find fertile ground in the classifying practices of a post-colonial society- especially since the carriers of such beliefs are precisely the children of ex-colonial subjects?

From a long-term perspective the post-2nd World War period marks a significant global turning point: one can witness the gradual dismantling of the pillars of institutional racism. Similarly, in this period of growing social and national independence movements, one can safely assert that by the end of the century, South Africa remained its last and only *formal* avatar. Yet racism since then, seems to have reconfigured itself as a persistent *social* phenomenon. Although its content might have varied between the USA and Europe (where most of the scholarly work has been concentrated) the parameters of its effects, of what Etienne Balibar has termed “neo-racism” (see E. Balibar and I. Wallerstein, *Race, Nation, Class-Ambiguous Identities*, Verso, 1991) have been comparable. Whether the focus was on the continuing “operation of discrimination in organisations, professions or even whole societies” as S. Carmichael and S.V Hamilton asserted in the context of the African-American experience of the 1960s (*Black Power: the Politics of Liberation in America*, Penguin, 1967) or as immigrant communities asserted in the UK, there has been some sociological consensus that the phenomenon was pervasive.

To simplify in the interests of exposition: people, at an alarming rate for many social commentators, have made themselves available to be “mobilised” into racial practices and racialised movements despite the emergence of the dominant ideologies and discourses of equality,

multi-culturalism and diversity. The post-colonial acceptance of the difference of ethnic groups, religious communities, cultural practices and linguistic diversity, has not reversed the process. Despite the assertion by governments and political parties- the bearers of the new dominant discourses- assert the “problem’s” growing insignificance, intellectuals from the “targeted” sectors amplify the persistence of the ever-present exclusion, marginalisation and derogation of their communities. (See F. Anthias and N. Yuval-Davis: *Racialised Boundaries*: Rutledge, 1992)

Of course, the capacity to discriminate, exclude or annul “others” is not restricted to racism- human societies have displayed an ingenuous capacity to dominate and exercise demeaning forms of power and authority over others. Nevertheless, the capacity for racial discrimination *has* a unique modality. Although it had its imputed foundation in “rationality” and “science” with its reduction of behaviour to phenotype and its imputed genotype; its rational disproof has merely shifted the goalposts and reconfigured the rules of the game.

Furthermore, since people are not *born* racists, their belief-systems are learnt, socialised and patterned. They are shaped through institutions, social relations and through lived experience. The social “habitus” as French sociologist Pierre Bourdieu argued, *disposes* people by *exposing* them to specific protocols of behaviour and classification systems (*Pascalian Meditations*, 1999). For a sociologist, it is the processes within an institutional and social environment that reproduce, preserve and configure belief-systems. Therefore, cultural formation has to be brought into sharp relief.

But there is a further point too: however much “race” might be a sliding “signifier” as Gates Jr asserted, with its openness for interpretation and context-specific redefinition (HL Gates Jr (ed) *“Race”, Writing and Difference* University of Chicago Press, 1986) the “habitus” or the “cultural formation” in a specific locale creates dispositions that guide action and nurtures homologous classifications. They have to be part of a living *oral* tradition, encased by processes of gendering, livelihoods-generation, communication and value-formation-processes that are part of sociality itself.

The grammar of racism-in Gates Jr’s terms, that “pernicious act of language” that purports to describe but always inscribes difference and differentiation- is learnt and if its articulation is constituted through

cultural formation, then, the syllogism must entail that it is never imbibed as a singular “subject” or “lesson” in life’s curriculum. It is related to a repertoire of other “topics” and learned dispositions. Its tropes of social sedimentation harbours interconnections with other ideomorphic patterns and patternings. Therefore, to achieve presence within socialised dispositions and to constitute an aspect of rationalisation, to become common-sense or a focus for social action, it has to be part of a broader ideomorphic process.

The quandary in designing a preliminary and foundational study like this is to cater not only for the *presence* of racist trends and dispositions but also for their absence and indeed for no correlations at all, whilst at the same time allow itself to discover patterns of the unexpected.

Indeed, in planning for variability it had to accept that the discovery of strong correlations are not necessarily strong in the "causal" sense: rather, following Roy Bhaskar's critical realist injunction: strong correlative connections portray "tendential" patterns that only translate into forms of activity under special context-bound situations. Yet, whatever the study purports to do has to at the same time have a comparative anchor in the existing scholarship of "neo-racism" but at the same time keep its sails open for unique, locally-grounded variations.

Yet Cyprus provides a particular window on the study of “race” for five reasons: (a) the island itself was a colony until 1960 and Greek or Turkish Cypriots working in the UK were deemed to be colonial natives until 30 or so years; (b) for centuries it had been a space for the staging of encounters between people. The correct word for that would have been the "synchrotismos" of various people - unfortunately the Biblical word that means so much more in the Greek language has been imprisoned as "syncretism" in anthropology - which entails that the space was both "xenophobic" and "xenagoric" but its relation to others could not be inferred to be either "xenophilic" or "xenophobic" *per se* c). The last century has witnessed the emergence and competition of terminal nationalisms along the ethnic divide of Greek and Turk (Christian and Moslem) that has led to the tragedy of 1974 and the invasion and occupation of the north of the island by mainland Turkey (Loizos, Mavratsas, Panayotou and Papadakis). Trends of ethnocentrism have been particularly strong. (d) The island has

experienced dynamic growth trends, (22nd on the United Nation's Human Development Index in the world) with a booming service and tourism sector- with 2,5m tourists in 2000, (per capita 5 tourists) which enhances the "xenarogic" encounters of the majority of Cypriots and (e) it is a country of a very fragile and recent democracy, with serious authoritarian tendencies (Mavratsas). Such specific experiences demand a more nuanced approach to both the ideomorphic work of racism and the exploration of a variety of localised variables.

The choice of youth as a distinctive cohort for the study of racist tendencies is not only due to the fact that they have been the most visible "carriers" of extreme actions against "foreigners" and that their actions brought out similar forms of behaviour as those that occur in Europe. It is also because youths, between the ages of 15-23 are caught in their formative years, caught that is, "between and betwixt" the early patterns of socialisation and their emergence into independent adulthood, a liminal location that brings into sharp relief ideomorphic processes and their rationalisations, the dispositions that shape their actions, choices and classification schemes.

Contents

Part A

The first chapter of this section addresses the conceptual tools used on issues of race, discrimination, intolerance, prejudice and the proliferation of "stereotypes." It also situates the problems that such concepts try and elucidate in their historical emergence and complexity.

The second chapter addresses the juridical dimension of the problem in relation to human rights' legislation at the international and the national operation of social systems. In this process, monitoring mechanisms, conventions, institutions and organisations that attempt to enhance and protect human rights are reviewed. This is extended to a discussion of minorities and their protection in Cyprus.

The third chapter focuses on the methodology and research strategies pursued in some detail. It also addresses the systemic and inter-disciplinary approach pursued by the team and how the various

specialisations of the researchers were synthesised into a coherent whole.

The fourth chapter traces the quantitative and qualitative approaches to the study and focuses on the multiplicity of variables used and their attempted correlations.

Part B

The first chapter of the second part provides an overview of the role of the means of communication and mass media as socialising agencies in societies and the legal framework that shapes their operation.

The democratic principle of the free movement and expression of ideas does not often prevail on the island, despite its pro forma recognition in the media of mass communication. There is furthermore consent among the 30% of journalists in our sample who admit that racist stand-points and stereotypes are in operation and a further 22% concur that they are “often” in use. 49% of such journalists note that the portrayal of minorities in the mass media is often worse than what the real situation justifies with only 20% feeling that their views reflect reality in any sense.

34% of journalists states that “racist perceptions” are legitimate in certain contexts. Finally although 62% of journalists in Cyprus feel that racism can never be justified, 69% of the same sample feel that foreigners’ behaviour is responsible for creating the conditions that cause discrimination against them.

The second chapter, traces prior analyses of problematic situations that arise from difference and differentiation in human societies. The literature on the holocaust during the Nazi period and the growth of Neo-Nazi movements in Western Europe is reviewed and the relevant findings for the Cyprus situation are distilled. Such an approach allowed the researchers to distinguish what kind of prejudices could have been active in Cyprus’s recent history. Primarily though most forms of prejudice and intolerance seem to be focused and concentrated on economic migrants on the island. On this, the mass media has been complicit through a plethora of articles and broadcasts that magnify xenophobic tendencies.

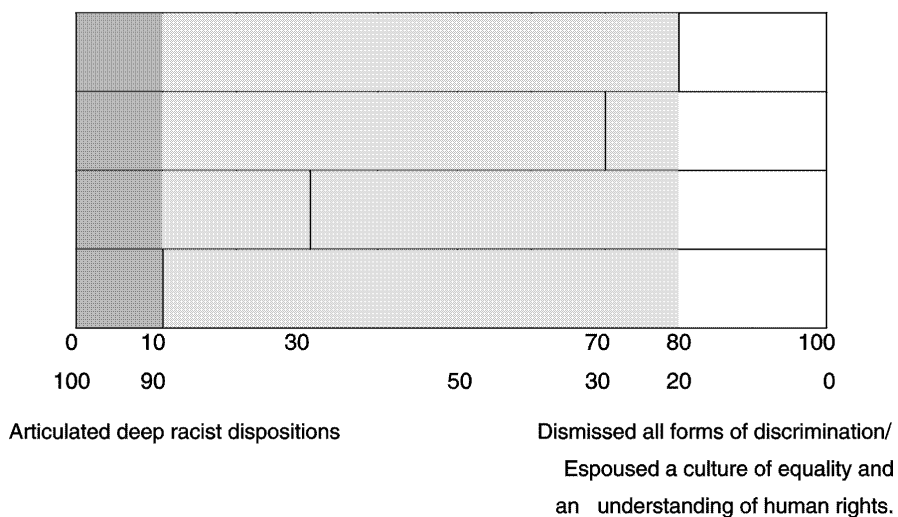
The third chapter therefore focuses on the issues of immigration and migration, of employer and employee relations and the representation of these through the media. The fourth chapter traces the relationship between poverty and unemployment and the needs of migrants on the island. Finally, the fifth chapter, traces the variety of minorities that have emerged recently in Cyprus through migration currents.

Part C

The three chapters in this section provide the empirical findings on racist tendencies in the education sector, the socio-psychological perceptions of the island's youth and the basic sociological findings, respectively. In short,

If an emotional "map" of our respondents' dispositions were to be traced, Greek Cypriot youth could be grouped between two intractable extremes. As Table I attempts to configure, we would have on the right side an intractable 20% which dismisses all forms of discrimination and who espouse a culture of equality and an understanding of human rights. On the left, we would have an intractable 10% which articulated deep racist dispositions of the primordial sense which was based on the reduction of phenotype to genotype and dismissed all forms of "otherness". Whatever correlations are undertaken, or frequencies studied the two cohorts present an intractable boundary. All their responses seem to emanate from an unwavering system of beliefs.

TABLE I

The rest 70% are caught in the middle of this emotional map and shift towards the one side or the other depending on the question. If we were to correlate respondents with ideas that were discriminatory in the broadest sense possible, the concentration of responses would move from the intractable racist left of the map to spread all the way up to a 79% but stop short of the boundary on the right. If we were to correlate respondents with active derogation of the cultural "other" we would find that it also corresponds with "xenophobic" feelings and shrink back to a 30% of the map. It would also coincide with the derogation of especially Arabs and Turks and with beliefs that racism is "socially constructed."

Its corollary, the correlation between respondents and beliefs in democratic ideals in general would expand the map from right to left and reach up to 82% and stop short of the intractable boundary on the right. If respondents were correlated with responses that granted foreigners rights in Cyprus it would shrink back to 60%. In short, a significant minority of 30% is intractable no matter what the question at the two "extremes". The variations in between demand some more nuanced comment.

- * Foreigners, of "African" or "Oriental" descent would be distanced, marked with a projected "otherness" (as very few would base their assumptions on actual interaction with them). They would be seen as a source for xenophobia or "dangerous" by a third of our sample and would be treated with indifference by two thirds of our sample despite the espousal of democratic ideas and principles of "universal equality."
- * Ethnocentrism though does not necessarily coincide with discriminatory ideas and does not necessarily coincide with xenophobia. The majority of the youth who dismiss discrimination and racism, share a sense of Greek Cypriot identity with all the others. Yet, they are open to encounters with foreigners of whatever hue and their outlook is unthreatened by such interactions. It is therefore a particular version of ethnocentrism that is of issue and not its general proliferation.
- * The family-nexus and its socialising influences are strong. Family structure per se though correlates with very little: Neither family size nor the labour force participation of mothers nor the education of parents nor indeed urban or rural location, show significant variations in either racism or non-racism. What shows

remarkable variation in belief-systems amongst the youth is whether the family home and therefore its acculturation is more "open" and welcoming to foreigners or not. Those who are, approximately 29% of the sample correlate very strongly with the dismissal of most forms of discrimination. Those who are not, who never even consider such an open-ness correlate strongly the other way.

- * Similarly, youth-based peer groups based on the interactions of friendship are incubators of both racism, discrimination, xenophobia and its obverse.
- * Youth who are racist, whether they believe it is part of the natural order or part of invariable cultural attributes tend to confirm the Adorno et al assumption (in its broader sociological sense) and our hypothesis that they are the bearers of a host of other social prejudices that translate into sexist attitudes towards women, conservative attitudes towards marriage, readiness to have violence inflicted on unwanted foreigners and a general resort to authoritarian solutions to social problems. Youth who are not show the direct opposing tendencies.
- * Racist beliefs correlate equally well between the cohort that was born overseas (or spent many years out of the country) and the cohort that was born and raised in Cyprus. The fascinating aspect in the former cohort is that the overseas experience does not translate into more open-ness to foreigners in their homes nor does it translate into a less ethnocentric disposition. Yet the overseas cohort had too few respondents whose overseas experience was shaped in Africa or the Middle East to test the significance of any more nuanced correlations.
- * Given the Cyprus tragedy of 1974 and the fact that 38% of our sample was from refugee households, the significance of this traumatic experience was tested across a multiplicity of variables. Although on average refugee households were of a lesser income status than non-refugee households, this elicited only two significant correlations: youth from these households tended to derogate Turks as a category more than others, they did not show any stronger discriminating tendencies than others. Where there was also some significance was in the higher

frequency (5%) the youths tended to identify public spaces as dangerous if frequented by foreigners.

- * There were significant increase frequencies of racism in its more primordial sense in the top and bottom income categories. Although racism was present across the stratification ladder of our sample, it rose significantly in the more than P1500 and in the less than P400 categories. It leads to the tentative observation that class location and class socialisation amongst the two extremes of the ladder needs further research.
- * The Phillip Cohen (op cit) conclusion about a differentiation of racism in the British class system, with working class racism being more territorial and geographic as opposed to the more status and culture-linked of the upper classes, seems to apply to Cyprus as well. There is no doubt that the dispositions of youth in the poorer categories emphasised the physical imposition of foreigners in their everyday life and how foreigners' privileges affected them directly as opposed to their wealthier counterparts who tended to emphasise more abstract notions of backwardness and inferiority.
- * There was a marked divergence in the propensity to discriminate between for example Arab migrant workers and Balkan or Eastern European migrant workers. That latter did not feature as prominently in the youth's priority lists of derogation. The predominance of women domestic workers from the Phillipines and Shri Lanka enjoyed a middle-point on their classificatory scales with women respondents tending to a more generous acceptance. The opposite generosity was displayed by males for Eastern European sex-workers.
- * In general male respondents formed the majority of people with dispositions towards racism. Females in the racist "category" tended to be more generous as regards the treatment of foreigners in general; yet they were more prone to see spaces frequented by foreigners as dangerous.
- * Most, racist and non-racist male youths over 18 years olds were sexually active with at least half of them having had sexual experiences with "foreigners". Those who did not, asserted a desire to do so.

By contrast, it is significant that despite the 10% amongst the youth who harbour fundamental racial dispositions, that 20% are committed to a culture of equality with a strong sense about respect of others and human rights. On certain issues too, such ideals are shared by 82% which brings with it hope that with intensive work from all the relevant organizations and networks, a tide of racism and xenophobia may be checked and diminished.

The dispositions to discriminate on the island are serious enough. The research project's findings are already a warning that unless the broader society is challenged and indeed, disturbed by them and begins to implement measures to curb the phenomenon wherever it can, such tendencies may and will proliferate. Democratic principles, the values and traditions of tolerance and respect need to be enhanced in all institutional settings. As was pointed out in the course of the study, racism and intolerance is "learnt" and, in the learning processes those who have been formally tasked with education, harbour even stronger dispositions to discriminate than the island's youth. There is a pressing need for significant interventions in Cyprus's education system.

Respect and tolerance (indeed, the defence in some cases) of difference and "otherness" need to permeate all the responsibilities of the state and especially the responsibilities of the institutions that interface with youth. The shift from an emphasis on ethno-centrism to a more ecumenical understanding of symbiosis and diversity demands serious effort.

The development of tolerant and non-discriminating values is a hard task. As the study has shown, forms of discrimination and derogation exist because it is profitable (cheap and available foreign labour) it is comfortable (a sense of superiority against others who are not "successful") and it is something that occurs everywhere and therefore it is seen as a natural outcome of the "better stuff" some ethnic communities are made of. Such a task is not only the responsibility of the state but also of the civil society of the island. Whether this is achieved or not, depends on the nurturing within the island's cultural formations dispositions that make people available to substantive democratic values.